NOVOČESKÁ

BIBLIOTHÉKA

VYDÁVANÁ NÁKLADEM

MUSEA KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.

ČÍSLO XXIX.

DRA. ZIKMUNDA WINTERA

KULTURNÍ OBRAZ ČESKÝCH MĚST.

ŽIVOT VEŘEJNÝ MEZI R. 1420—1620.

DÍL II.

V PRAZE
V KOMMISSI U FRANTIŠKA ŘIVNÁČE
1892.

KULTURNÍ OBRAZ

ČESKÝCH MĚST

ŽIVOT VEŘEJNÝ V XV. A XVI. VĚKU.

DÍL DRUHÝ.

NAPSAL

ZIKMUND WINTER.

POCTĚNO HONORÁŘEM Z JUBILEJNÍHO FONDU KRÁLOVSKÉ ČESKÉ SPOLEČNOSTI NÁUK

SPISŮ MUSEJNÍCH ČÍS. CLXIII.

V PRAZE
NÁKLADEM MATICE ČESKÉ
1892.

Knihtiskárna J. Otty v Praze.

PŘEDMLUVA.

Nejprve děkuji kollegovi Antonínu Truhlářovi za péči, kterou osvědčoval při tomto druhém svazku, opravuje ho a zlepšuje. Nevím, kterak jináče vděk svůj pověděti obětivému příteli, jehož tichá práce již mnohým dobře posloužila a stále slouží.

Z hojného rozmnožení nového materialu dík vzdávám pánům professorům Sedláčkovi v Táboře, Šimkovi v Kutné Hoře a Štěpánkovi v Litomyšli; též tak panu kand. prof. Šimákovi.

Za platné pokyny po stránce odborné děkuji přátelům svým, professorům vysokého učení dru. J. Stupeckému a dru. Storchovi; též pánům inženýru Fialovi a professoru Smolíkovi.

Tímto svazkem podávám druhý díl veřejného života městského v XV. a XVI. století; je tím dotištěno dílo, jakž jsem je byl druhdy podal slavné král. Společnosti náuk, snaže se o jubilejní cenu. Tímto svazkem život veřejný není skonán úplně. Schází pojednati ještě o církvi, o školství, o řemesle a poměrech společenských. Dá-li Bůh zdraví, i tyto stránky městského života veřejného zpracuji v knihách následujících.

Přítomný díl odevzdávám veřejnosti s nadějí, že bude rovně tak přívětivě přijat jak byl první, jehož s pochvalou si povšimli také za hranicemi našeho království.

Prostranného času mezi tiskem prvního a tohoto dílu užil jsem jednak k úsilnému sbírání nových pramenů, jednak k úpravě formy.

Živosti slohové nezříkám se ani v tomto díle. Poněvadž vážní kritikové nebyli se slohem mým docela spokojeni, leccos, co v něm není, i na horší stránku vykládajíce, oklešťoval jsem v přítomném zvazku všecko, co by mohlo čtoucím býti protimyslno, a činil jsem tak úzkostlivě, že naposled strach, abych nebyl řezal, piloval a

klestil na úkor živosti slohové, s kterou se dnes a budoucně knihy psáti musí a budou.

Co do stránky věcné oznamuji, že osobní a místní jména většinou zanechána při pravopise, jako vyskytují se v pramenech; jenom tu, kde pramen skomolil jméno příliš, dostavil jsem jméno lepší. V rejstříku potom, jakž kritika radila, jsou všecka jména upravena i napravena.

Poněvadž historický material v XVI. století i nejpilnějšímu badateli jest téměř nevyčerpatelný, snažil jsem se všude podati příklady a doklady jen repraesentativní.

O tom, uhodil-li jsem všude na pravé, může býti spor; do posledka dostavoval a vymítal jsem rozmanité kusy, a možná věc, že znatel nebude oněch dostavených vážiti za mnoho a vypuštěných pohřeší tuze.

Na konec vyznávám, že jsem v přítomné knize, jakkoli psána pouze na stanovišti kulturně-historickém, přece zaběhl velmi často do oboru právnického. Zabloudil-li jsem přes všecku opatrnosť, uvážlivý znatel starych práv odpustí; jsemť neskromně přesvědčen, že on i ti neuvážliví, kteří na kulturní historii hledí s patra, z této knihy, třeba se nepřiznali, lecčemu novému se přiučí.

V i n o h r a d y, červenec 1892.

Z. W.

OBSAH.

KNIHA PÁTÁ.

KNIHA ŠESTÁ.

KNIHA SEDMÁ.

KNIHA PÁTÁ.

O správě policejní.

KAPITOLA PRVÁ.

Rychtář městský a jeho pomocníci.

Městský rychtář XV. a XVI. století byl výkonný orgán nejen soudu konšelského, alebrž i městské policie vůbec.

Nejprve, kdo mohl býti městským rychtářem? Rožmitálská kniha [1]) odpovídá k tomu, že nemá býti rychtářem člověk „křivý přísežník, psanec, výpovědník, kacíř ani pohan, nemá chrom býti na ruku, pravého lože býti má, nemá chlapný (t. j. nesvoboden) býti, ani slep býti, ani něm, ani blázen, nemá také stár býti, také ne méně než jedenmecítma let, také ne přes 68 let.“ Ale nepřestává vzácná kniha na záporné definici. Uvozuječ hned dále, že „stěžejové ctnosti rychtářovy mají býti čtyři: spravedlnosť, múdrosť, síla a smíra nebo skrovenství“, to jest, aby nebyl hněviv z míry a nikomu nelál a dobré od zlého dělil.[2])

Městské právo české k těmto žádaným vlastnostem rychtářským přičinilo dlením doby buď nové nebo staré hovorněji osvětlilo. Pražané chtěli od husitské doby při svém rychtáři městském míti, aby byl křesťan dobrý, s měšťany pražskými k víře pod obojí se srovnávající, ne u víře změtený, žid, pohan; stáří mu ukládali mezi 30 a 50 léty; spolu měl býti srdce čistého, nekořistný, mysli zmužilé, „aby nebezpečenství podstoupiti směl, jakž duch Boží dí skrz Šalamouna: „Bojuj pro spravedlnosť až do smrti“. Dále chtíval řád pražský tomu, aby se rychtář „vystříhal ožralství, pohoršlivého obcování, rufianstva, smilstva, cizoložnictva, aby bez vejstrčky směleji jiné hřešící trestati mohl.“[3]) Naposled přidala husitská doba, aby Němec nestal se rychtářem. V století XVI. ve svém právě městském Brikcí dí mezi jinými požadavky, aby rychtář nebyl kacíř; „nebuď také hrubec, totiž v mravech hrubý a hlúpý; má také

[1]) Arch. rožmit. kn. právní dle zrcadla švábského, fol. 26.

[2]) V rožmitalské knize při tom na rubrum připsal kdosi o rychtáři rožmitalském posměšně, že těch vlastností „Matěj Král nabyl na vinicích u Slanýho“; a při slovech, že má rychtář dobré od zlého děliti, stojí posměšně: „Umí Král Matěj.“

[3]) Chaos v arch. pražsk. bez datum.

*

býti těla zdravého, zvláště pak na ruku aby nedostatku netrpěl, na létech 21 aby přesáhl, a 80 let aby nedocházel; má lakomství vzdálen býti, nemá v něm hněv ani prchlivosť panovati, než toliko rozum".[4])

Úlohu rychtářovu shrnouti bylo lze do úsloví tehdáž obyčejného, že rychtář má dobré velebiti a vyhledávati, zlé tupiti a stavovati. Ale co všecko v těch slovech se tajilo! V nich byla povinnosť prohlédati k veřejné bezpečnosti a mravnosti, k spravedlivosti v trzích, k čistotě v městě, zatýkati lidi nepořádné, psance z měst vypověděné hnáti, obstavovati dlužníky, na něž dáno právo, „přetrhovati neřády", „skrocovati nezbedné, zvláště času nočního", na „překážku krádežů s čeledí jinde a jinde po městě choditi a ostříhati", při tom říditi soud v malých věcech policejních a soukromoprávních, v nichž šlo nejvýše do deseti kop,[5]) později do dvaceti,[6]) v trestním právě konati službu konšelům, ostříhati vězně, býti při jich výslechu i popravě a vykonávati vůbec exekuci ortelů konšelských všech a jakýchkoli.

Kde na jednu osobu pro velikosť města tato obojí úloha, policejní i soudní, byla by přílišnou, mívali už v XV. věku rychtáře dva: hořejšího a dolejšího. Dolejší pečoval o věci žalářní, ale byl povinen také pomáhati hořejšímu.[7]) Slul též podrychtářem.[8]) Ale i v nevelikém Turnově mívali v XVI. věku rychtáře dva! To tím, že město dvojí vrchnosť nad sebou majíc rozštěpilo se ve dvě města: v stranu Skalskou a v stranu Rohozeckou. Každá měla svůj konšelský úřad, svého rychtáře. Bývalo tak při dvojí vrchnosti též v jiných městech.

Instrukce rychtářů bývají od doby husitské velmi obšírny; dotýkají se soudních úloh rychtářských i policejních. Vedle nejstarší pražské instrukce nemá nad nikým moci provoditi, nemá „jímajících" bíti, ležby odboj právu učinili, a jen když by se protivili, může je „neškodně pro vostrach žilou přemrštiti". Koho zatkl, má purkmistru oznámiti a nikoli „pro kořisť peněz žádného nepropouštěti". V soudních příčinách instrukcí pražská z konce stol. XVI.[9]) dí, že má rychtář každému spravedlnosti dopomáhati, když kdo od něho žádá, volně každého vyslyšeti a žádosti, jestli slušna, vy-

---

[4]) Brikcí kap. V.
[5]) Výb. č. lit. II 322.
[6]) Lib. rer. memor. č. 326. 8. r. 1584.
[7]) Z r. 1524 známe i kus žárlivosti mezi oběma pražskými rychtáři. Toho roku totiž viní Mathuš Boršík, rychtář hořejší Jiříka Komedku, rychtáře dolejšího, že naň „nočně útok učinil když on vězně vedl a jemu v tom překážku učiniti chtěl". „Páni vážíce že mezi tak poctivými ouředníky pro samu pověst města Prahy" soudně by nemělo se nic před se bráti, a proto spor o kompetenci mezi oběma smířili dobrým slovem a rozkazem, „aby to oba z srdcí svých vypustili" č. 1129. fol. 302.
[8]) Na př v Čáslavi r. 1565 Hubáček. Arch. zemsk. kn. appell. č. 5. V Plzni. Kn. stříbrsk. č. 182. 198.
[9]) Lib. rer. memor. 326. 54.

rozuměti, „tak aby ne hned každému k vůli, anobrž někdy spíše ze zlosti nežli z hodného provinění někoho do vězení bráti poroučel, ale povolaje druhé strany, jí vyslyšel, a dotýkalo-li by se věcí skrovných, lidi sám spokojoval. Když se na někoho právo zakládá buď pro dluhy nebo provinění, pacholci a služebníci ničehož toho se ujímati nemají než rychtář a písař sami. Však kdyby se osob povětrných, lehkých, které by ku právu stání a dostání jisty nebyly, dotejkalo, ten každý takového i v nepřítomnosti práva (t. j. rychtáře) do vězení doprovoditi dáti moci bude. Však s takovými aby se jakožto s lidmi nakládalo.“ Rychtář měl vždy býti nalezen pohotově, buď v radnici, buď doma.[10]) Dokud na radě seděli páni, rychtář z radnice vůbec nesměl, leč za pilnou potřebou. Instrukce pražská praví: Rychtář a písař, když se na radě nesedí, tím častěji v rathouze nacházeti dáti se mají, aby lidé potřebujíce práva, tu je nacházeti mohli. Kdyby kde odejíti jim potřeba ukazovala, mají dolejší hospodyni oznámiti, kdyby se kdo na právo ptal, kdeby nalezeni býti mohli, avšak pro všeliké potřeby jednoho pacholka při rathouze aby zanechali.[11]) Pro přetržení „neřádů mohl choditi rychtář ulicemi sám pátý“.

Instrukce dob pobělorských jsou ještě obšírnější [12]) Nejprve ukládají rychtáři městskému, aby přetrhoval „hříchy jména božího nadarmo přijímání;“ vrchnosti aby sobě vážil. Kdyby někoho sebral nevinně na udání něčí, měl ho zas pustiti a „straně původní stížiti zlosť a všetečnosť i práva daremné zaneprázdnění“. Jestliže staré instrukce kázaly rychtáři, aby honil lidi z hospod, hřbitovů a z rynků v neděli do kostela: ukládala mu instrukce pobělohorská to všecko zase a k tomu ještě, aby prohlížel domy a pátral, kdo v den postní strojí masité jídlo, a při processí aby pozoroval, kdo se směje a klevetá.

Tyto úlohy všecky všudy mívali na sobě také rychtáři měst venkovských. Jen to ještě přibylo jim všude, že buď sami, buď skrze služebníky své, nebylo-li zvláštních výběrčí na čas ustanovených, vybírali daně, purkrechty, úroky a jiné sbírky. A kde nevybírali daní neb sbírek: tu jim aspoň ukládáno, aby sbírali daně zadržalé či „restanty“. Patrně posýláni jsou pro ostrach.[13]) V městech poddaných býval rychtář zavazován službou vrchnosti předem. Praví? r. 1552 Albrecht Smiřický, vrchnosť Náchodská, o rychtáři městském: „Což jemu z poručení mého neb ouředníka rozkázáno bude, aby hned tak činil a jináč nic; k tomu konšelé též, cožby mu rozkázali, aby tak činil, na své hlavě nic aby nezavíral.“[14])

Na úřad rychtářský bývala osoba příhodná ročně volívána. „Ouřad jeho se nedědí, lečby toho purkmistr a páni slušnou pří-

---

[10]) Také Brikcí kap. I.
[11]) Arch. pražsk. č. 826. 54.
[12]) Chaos: Instr. z r. 1631.
[13]) Manual Jindř. Hradec. r. 1604. fol. 27. Ruffer. Vyšehr. 280.
[14]) Ludvík. Náchod 123. 124

činu uznali,"[15]) tak dí starý řád, patrně na mysli maje zvyk předhusitský o dědičných rychtářích. Stran volby rychtářské postřehujeme, že ji všude nejprve obec chtívala konati. I v poddanských městech se o to snažili. Na příklad v Turnově když sešlo r. 1537 z výsadné rychty, „shromážděna jest všecka obec v pondělí před středopostem, a tu ode všech vyvolen jest za rychtáře Vávra Hanuš" a vrchnosti „z obojí strany" [16]) k tomu povolily, kohožby obec za rychtáře zvolila, „když Jich milosti páni k té osobě povoliti ráčí, že ten za rychtáře usazen býti má". [17]) Obec tedy volila, vrchnost stvrzovala. Nápodobně bylo v městech svobodných. Rychtáře, obcí zřízeného, stvrzoval podkomoří. Ale volbu rychtářskou záhy hleděli konšelé shrnouti z obce na sebe; ovšem ne bez odporu obcí. V Olomouci se o to ještě r. 1515 hádají, má-li „fojta" voliti obec dle listiny markraběte Jana či konšelé.[18]) Do XVI. věku všude konšelé ujali dotčenou volbu. Někde obojí rada městská ji konala; [19]) jinde jen konšelé přední. Volba z obce veliké vyskytuje se potom již jen výjimkou.[20]) Po bouři stavovské r. 1547 závisí volba městského rychtáře i na podkomořím i na rychtářích císařských, nově dosazených, kteří stali se městským rychtářům nejbližší vrchností.[21]) V Praze do konce XVI. věku ustavil se zvyk, že byli nad úřadem městského rychtářství ročně nařizováni „inspektores" tři z nichž císařův rychtář ovšem byl přední.[22]) Tito inspektores asi mívali volbu rychtářskou ve své moci.

Stalo se sice, že některý rychtář tři, čtyři léta po sobě volen byl zase;[23]) v Turnově rychtářoval Albrecht Krejčí od r. 1538 až 1546; ba Počátečtí měli rychtáře Jana Částku, jenž deset let (do r. 1545) vytrval v tom úřadě,[24]) ale na odpor tomu častěji přiházelo se, že pro obtížnost i nebezpečnost úřadu nejeden soused, když na něho padla volba, vší mocí se vzpíral a nechtěl býti rychtářem. Na příklad roku 1553 zle odháněl od sebe úřad ten na Mělníce Jeroným Zlatohlávek; psal o to podkomořímu, že by „pro ten úřad o svou živnůstku přišel" — ale konšelé odpovídali v listě obranném, že ten ouřad v sobě užitek nese, aby mu podkomoří té vzpoury nepropouštěl; dovolí-li mu, že by sousedé příště

---

[15]) Chaos v arch. pražsk.

[16]) Jan z Vartemb. a Vilém Šťastný z Valštejna.

[17]) Kn. turnov. zápisův. D. 11.

[18]) Arch. musej. listiny olom.

[19]) Na př. v Lounech. Kn. č. 1. A. 2. fol. J. 8. Volíváni k němu jeden z rady a jeden ze starších.

[20]) Na př. v Rakovníce. Registr. rokovní r. 1617.

[21]) Sněm. Čes. V. 759. R. 1563 v Berouně prohlášen úřední akt rychtáře městského za neplatný, protože nebyl „voleným ani stvrzeným" od cís. rychtáře. Zemsk. arch. kn. appell. č. 4. 758.

[22]) Arch. pražsk. č. 69. 180.

[23]) V Lounech Václav Bakalář r. 1579. Kn. č. 1 A. 2. fol. A. 12.

[24]) Počáteck. kniha v mus. poslední list. R. 1545 prosil Částka, že „pro tak dávní pracování hoden jest, aby propuštěn byl".

jich neposlouchali.[25]) V poddaném městě Hradci Jindřichově skryl se rychtář volený velmi moudře za paní Annu z Rožmitála, a panička r. 1557 prosila svého milého pána Joachima z Hradce, „aby někoho jiného rychtářem učinil“.[26]) Některého rychtáře úřad brzy zmrzel, což nepokrytě projevoval všelijakým vzdorem. Ondřej Rejnek, rychtář v Mělníce na rok 1603 zvolený, mrzutost svou dával takovými nezpůsoby na jevo, že úřad městský nemohl nežli v Praze u podkomořího žalovati.[27]) „Nemůžeme ho navésti žádným způsobem k tomu, aby ouřadu rychtářského pilen byl, v městě bejval, lidi vyslejchal a jim spravedlnosť uděloval, neřádům nefolkoval; k úřadům purkmistrskejm užralej přicházel; za ledajakejmis příčinkami smýšlenými od rychtářské práce odpuštění sobě vyžaduje a zas k přijímání jí, leč jsa obsýlán, se nenachází, ani na obeslání J. M. císařského rychtáře a naše se nestaví; trefilo se, že sme ho odpuštěného víc než po dvou nedělích dostali, aby žílu rychtářskou přijal, a sotva k tomu vězením přivedli, dal se v tom slyšeti. že již musí markoltovati, činí to snad nám na lehkosť a větší protimyslnosť, také aby sobě od té práce rychtářské pomohl pro takové lehkovážné své činy. Bylo jemu po dvojím obeslání rozkázáno, aby u vězení zůstal, a sotva jednou to učinil, avšak bez povolení sám od sebe odešel, toliko při ouřadě purkmistrském se zastavivši posměšně a špinavě se ohlásil — račte odpustiti: ‚Vzkázala mi žena, že má lázni hotovou, já musím jíti se mejti‘ — a domů odešel.“

Veliké soužení touž příčinou mívali Kutnohorští se svými rychtáři. Rychtář Lukáš Labuška r. 1556 nadělal jim tolik posměchů, že mu odníti musili žílu rychtářskou a naposled zavříti ho.[28]) Jeho jmenovec a snad potomek, rychtář Jindřich Labuška, r. 1590 zlobil svou lenivostí Horníky tak, že mu rychtářství vzali, „ale on o to nestál“, dí Dačický, „a k sobě potom ho zase přijíti nechtěl;“ i zvolili Trnku ze spoluradních, kterýž „toho vděčen byl a sobě naháněti uměl“.[29]) R. 1559 zavolali sobě konšelé Horští Šimona Pampu, rychtáře svého, jenž také leností chtěl zbaviti se ouřadu. V radě mu vyčetli, že pán Bůh hromobití a krupobití zajisté proto posýlá a proto onehdy od hromu věž rathouzní i se světnicí radní shořela, že rychtář nechodí do hospod a netresce lání, nočního sedání, povykův.[30]) Také rok před tím měli Horníci znamenitého rychtáře. Slul Jakub Pernikář a na noc chodíval raději do lože nežli s žilou do hospod na hlídky pouličné. Když pak touto jeho nedbalostí hříchy noční v městě vzrostly na vrch, zavolali si ho

---

[25]) Kop. mělnický č. 11. fol. 26.
[26]) Kop. starých pís. památ. od Tischera str. 20.
[27]) Obšírná žaloba zaps. v kn. č. 13. fol. 326. a násl. v arch. mělnick.
[28]) Sděluje z arch. kutn. Šimek.
[29]) Dačický II. 31. Paměti.
[30]) Z výpisků Šimkových z arch. kutnoh.

konšelé a tu jemu domlouvali doslovně takto: „Že nehledí pořádku a nepatří na zázraky, kteréž Bůh nám duhou neobyčejnou na nebi a hromobitím v Čáslavi a jinde ukazuje; že dopouští lotrovství, povyky v městě, kdežto ví, že ve dne i v noci do takových míst má zacházeti, a kdo by hromoval, neřády provozoval, že ho má trestati. On však že nejen nic neříká, ale sám po hospodách nechodí, a když lidé k němu do domů běží, aby šel, že se bijí, nechce jíti a odbude je láním mluvě: ‚Nechť se bijí, nepůjdu, však ráno, nebude-li na marách, ale u barvíře (rozuměj u ranhojiče) jeho uhlídáme.‘ Každý dělá cokoliv, tak že by nebyl div, kdyby nás Bůh podvrátil rovně jako Sodomu pro takové činy. Ale že nejen on, než i písař i pacholci svá lotrovství v hospodách a jinde provozují, hrají, pijí; rychtář je v jedné hospodě, písař v druhé a pacholci v třetí sedí. Nad to vejš, jdou-li mimo koho z pánů, žádné uctivosti jim nečiní.“ Na konec ještě mu vyčetše, kterak onehdy jednomu z konšelů vynadal, připojili výhrůžku, „že není pamětníků podobného něčeho, jinde by byl snad na hrdle trestán; ví se, že předešlým rychtářům, když se po druhém napomenutí napraviti nechtěli, žíla jest brána a jinému dávána byla.“ „Vemtež si žílu, nestojím o ni!“ vpadl do napomínání toho předlouhého rychtář již netrpělivý, a teď nastala hádka. Konšelů zastal se rychtář císařský. Řekl: „Nevskakuj do řeči, když se ti domlouvá, budeš-li chtíti, potom mluv!“ K tomu odsekl městský rychtář: „Dej, Bože, abych toho brzo zbyl!“ Císařský rychtář: „Mlč!“ Městský rychtář: „Mlč ty, s tebou nemám co činiti!“ V další hádce pověděl pánům, že celou noc choditi nemůže, že také musí spáti. Císařův rychtář z míry rozhněván jsa zvolal: „Divno, že po napomenutí ještě fuká a křičí, zachovám se k němu dle instrukcí a vznesu jinam!“ — „Nebojím se tebe ani instrukcí, ublížiti si nedám!“ V tom do hádky vpadl smiřující hlas jednoho z konšelů, znova uváděje na mysl rychtáři nedbalému, „aby hleděl, na jaké zázraky Bůh ukazuje, jak včera duha na východ slunce vyšla proti všemu způsobu konči nahoru, a jak Turek v Uhřích škodu dělá, francký král s papežem a Turkem se spolčuje, a tak nepokojové na všech čtyřech stranách se zvedají — a on na pány křiká, žílu dává.“ Tyhle důvody obměkčily městského rychtáře docela. Zapsaltě po vší hádce v knihu městskou písař: „Na konec se páni s rychtářem dobře rozešli, davše napomenutí sumární ještě.“[31])

R. 1561 měli v Hoře rychtáře Šaršouna, jemuž vyčetli nejen že „po městě na koni v poctivicích toliko, jakoby nějaký čtverák, jezdě pohoršení dává, ale že v Benátkách a jinde v noci do několik hodin bývá, ráno na den dlouho spí, lidé k němu jdou, a on na nic nemá pozoru; aby tedy žílu a pečeť složil“. Tu máme před sebou konečně jednoho rychtáře, jenž stydí se žílu složiti a „prosí,

[31]) Z výpisků Šimkových z arch. kutnoh.

aby mu posměchy nečinili" — ale páni „neodpustili, žílu a pečeť dali Smetanovi, a Šaršoun vzat do vězení šatlavního".

Odbyv sobě rok, některý rychtář těžce oddychl sobě a vzdech ten i do rychtářské knihy zapsal, jako na příklad r. 1577 rakovnický Divůček, jehož povzdech měl tuto zbožnou podobu: „Buďiž pánu Bohu věčná chvála. Amen. Jam tibi, omnipotens Deus, toto pectore gratias ago, quod me in arduo et periculorum molestiarum que pleno judicis officio tua gratia adjuvisti et defendisti."[32]) David Turek, v Hradci Jindřichově soused, r. 1615 hořce plakal proto, že rychtářem byl, „lítostivě plakal, že skrze ten ouřad rychtářský do těch dluhů přišel, a že jest ouřadu jak živ nebyl žádostiv, a kdo jest jemu do něho pomohl, aby mu pán Bůh odplata bejti ráčil".[33])

Když byl soused kterýs zvolen rychtářem, vydána mu nejprve přísaha. Ve Stříbře přísahal městský rychtář koncem XV. století Bohu, všem svatým, nejjasnějšímu knížeti a králi, „že tento úřad rychtářský věrně a pravě vésti chce ke cti a chvále pánu Bohu, k dobrému a poctivému králi J. Msti,[34]) k obecnému dobrému města tohoto, a v něm každému chudému i bohatému spravedlnosť činiti a jí dopomáhati vedle vší své možnosti". Když zřízen byl za trest městům úřad císařského rychtáře, přisahával městský rychtář také onomu. V Praze přísahal rychtář městský „spravedlnosť a všecko dobré velebiti, křivdu a zlé tupiti" — od r. 1547 „dobré J. Milosti císařské i předně také obecního dobrého vyhledávati, neřády přetrhovati, panu purkmistru, pánům a též deseti soudcům všeliké poslušenství zachovati". V poddanských městech sliboval rychtář na předním místě, že bude „rozkazy panské pilně vykonávati".[35])

Po přísaze vydali mu znaky hodnosti jeho: pečeť a palcát nebo žílu; šatu zvláštního rychtářského neměl, leč že na noční službu se oblékával jako rytíř v zbroj brněnou a za zbraň brával mimo kusy sečné i ručnici střelnou, druhdy samostříl.

Pečeť rychtářská nemívala té veliké vážnosti jako purkmistrovská, ale že tomu tak, nevěděli všude. Nevědělitě toho na příklad Pardubičtí, jimž r. 1575 komora královská na poučenou psala: „Co se Kašpara Lubinského, kterýž sa rychtářem města Pardubic, pečeť rychtářskou ztratil, dotýče, ten aby touž pokutou jako purkmistr, kdyby pečeť městskou ztratil, pokutován býti měl, vidí se nám, že by v tom veliký rozdíl a jemu s ublížením bylo, a protož pro takovou svou nedbanlivosť pokuty J. M. císařské 10 kop grošů českých ať položí, pečeť novú rychtářskú udělati dá a s ouřadu

---

[32]) Regist. rychtář. r. 1575 v arch. rakov.
[33]) Manual hradecký r. 1615 fol. 28.
[34]) R. 1515 přísahal rychtář „králóm J. Mlstem". Kn. stř. č. 182. 261.
[35]) Kn. kozlanská z r. 1620. Zapůjčil mi p. učit. Majer.

na ten čas ssazen jest. Takových 10 kop grošů na opravu zlých cest okolo města obrátiti budete moci."[36])

Rychtářský palcát slul též regiment i právo rychtářské. Leckde říkali palcátu také „ruka", což by poněkud na podobu jeho ukazovalo.[37]) Hůl rychtářova k honosnějšímu vystoupení bývala ozdobná, malovaná, řemeslně řezaná, sametem obvěšená, ba i stříbrem položená. Dí Dačický[38]) o řezníkovi Němčickém, že r. 1617 jsa rychtářem „dal na památku rychtářství svého žílu, totiž regiment, obložiti všechnu stříbrem, strach, aby s ní některý pochop neutekl".

K rychtářské holi nebo palcátu mívalo obecenstvo vážnost: bylatě znakem moci jeho a mimo to na ni lidé při soudě rychtářově přísahali.[39]) Na obyčejnou po městě službu, zvláště na bití a „přemršťování neposluchů" míval rychtář žílu, která r. 1530 ve Stříbře pořízena byla za 24 grošů.[40]) Takový sprostý „regiment" i ručnici nosíval pacholek, v patách za rychtářem kráčející.

Chtěl-li zbaviti se rychtář na chvíli úřadu svého, vzal od konšelů k tomu odpuštění a jen podal palcát nebo žílu sousedu jinému; tím podáním samým již oděl se soused v právomoc i vážnost rychtářovu. Někdy ovšem takové nenadálé proměně rozpustilí sousedé nechtěli hned obvyknouti. V Rakovníce dotčenou proměnu zaplatil sám syn primatora Diviše Rubína třemi zuby, jež mu na místě rychtářově palcátem r. 1568 vyrazil Jan Valata; při tom „jemu i ústa rozrazil, takže mu je musil barvíř zšívati a heftovati". Tenkráte byl totiž rychtářem vlastně Martin Staňkovic a ten chtěje jíti na ráno k stolu velebné svátosti, dožádal se Valaty už v samu noc, aby palcát k sobě přijal, vznikly-li by v noci nepokoje, aby je přetrhl maje to znamení rychtářské. Mladí páni městští, jimž byl hlavou dotčený primasův Bohuslav, brzy potom dali se kdes v hospodě do sebe, a když zástupce rychtářův a „místo jeho držící" mezi ně vešel, potřeli ho bujní hoši na zeď „nic na to, což jim předkládal, aby palcátu, kterýž mu svěřen jest, sobě vážili, se neohlídajíce". Jan Valata „nedopustil sobě posměchu činiti" — a tak dopadl palcát, a vylítly Bohuslavovi — tři zuby.[41]) Skoro téže doby (1564) v Hoře sťat byl sám rychtářský pacholek proto, že na Vyzinu, „jenž měl sobě poručeno rychtářství", kord vytasil a tím právo zlehčil.[42])

[36]) Arch. místodrž. Miss. č. 90. B. fol. 618

[37]) Zdá se, že ruka byla nejstarší forma jako v Němcích burgfrid, symbol na výstrahu zločincům. Anzeig. f. Kund. d. deutsch. Vorz. 1882. 263.

[38]) Dačický. Pam. II. 169.

[39]) V knize ortelní v mus. fol. 34. je zapsán reform. ortel z Mladé Boleslavě z r. 1551 o škody mezi Rejnhartovou a Militkým, a tu čte se: „Když Salomena gwar rukojměmi a, pakli by jich neměla, přísahou na hůl rychtáře spůsobí, tehdy Militký na žalobu povinen bude odpovídati."

[40]) Kn. stříb. č. 184. 82.

[41]) Kn. soudní z r. 1568 v arch. rakov.

[42]) Dačic.-Rezek. Paměti. I. 145.

Někde bývalo nařízení, že rychář nesmí propůjčiti místo sebe žílu komu koli, alebrž že musí zástupce svého voliti spolu s purkmistrem aneb aspoň žíly nikam neodsílati nežli k obecným starším. V Náchodě měli zase za právo, kterémukoli staršímu rychtář žílu poslal, ten bez výmluvy aby byl jeho místo držícím.[43])

Jest otázka, cože měl rychtář za svou práci? Míval roční plat a k němu, což více vážilo, míval důchod případný či nahodilý. Pražský rychtář od husitských dob míval pevného platu deset kop do roka a porybné. Na to měl dva koně chovati, na nichž vodili na popravu; také na těch koních „nevolné lidi honil" a na „zájmy" jezdil.[44])

Ale za to bývaly důchody mimořádné hojny a pestry! Ani ne tak ještě v době husitské. V ní jen určuje se pražskému rychtáři důchod z „fentování" ten, co „zajal" pod kopu, z toho aby měl groš, co pod 10 kop, z toho tři groše, co nad 10 kop, z toho mohl sobě vzíti 5 grošů. Nelze pochybovati, že také z jiných prací ouředních, nejen ze „zájmů", míval důchod, ale v právech starých se jmenovitě neuvádí jen to, co měl míti z výkonů trestního práva. Z odpraveného měl míti všecko, „což jest na něm i pod ním", kromě toho, co slušelo dáti biřicovi. Proto také obhájili konšelé pražští r. 1523 svého rychtáře Beneše ručnikáře, aby zůstaven byl při svršcích zbylých po zloději Hlaváčkovi, ku kterým věcem hlásil se též okradený Havel kramář. Páni uznali, „že by rychtář, kdyby jiné pomoci postranní nepřicházelo, nemohl na luon těch 20 grošů státi, neb sám šest na čeledi jest".[45])

Též z vymrskaného člověka měl druhdy rychtář to, co na něm bylo nad kopu, biřic vzal si, co bylo pod kopu. Patrno, že ho svlékli dočista. Zdá se, že v XVI. století z toho zvyku sešlo.[46])

Z policejních pokut právo doby husitské přiříká rychtáři zbraň, kterou sebral těm, kdož v noci se toulali beze světla, a k tomu ještě za šatlavu přidati měli 4 groše rychtáři a biřici groš; dva li sobě nadali na ulici, z toho měl rychtář důchod pěti grošů.[47])

Ale průběhem století XV. vybíral rychtář ze všech všudy případností policejních a soudních a vybíral někdy tak nekřesťansky, že z toho byly nářky a po nářcích následovaly ouřední sazby určité a zevrubnější nežli druhdy.

Od obsílky měl bráti od počátku XVI. století 7 peněz, nedostavil-li se kdo ku právu, a rychtář musil pro něho a nutiti ho za-

[43]) Ludvík. Náchod. 124.

[44]) Práva St. Města praž. Výb. Lit. II. 322.

[45]) Arch pražsk č. 1129. 142.

[46]) R. 1536 vyvedena šenkýřka Apolona „zlým člověkem" z města. Jiřík Mincíř t. času rychtář pobral jí proto všecky věci dovolávaje se toho, „že zlým člověkem jest vyvedena, a stolice tato předky jeho (rychtáře) v tom jest zachovávala, že po takových lidech ty věci na rychtáře sú připadly". Ale k statku šenkýřčině táhl se kdos jiný, a rychtář ortelem konšelským nucen byl vrátiti vše. Arch. praž. č. 1130. fol. 190.

[47]) St. Letop. Neuberkovy, fol. 5. Též. Výb. Liter. II. 322.

pečetěním bytu nebo zamčením, za to obdržel 2 groše; vzal-li koho ku právu násilou, též 2 groše za práci měl; byl-li to soused přespolní, obdržel rychtář „to dvé". Kdo na koho právo dal čili „obstavuňk" si vyžádal, zaplatil rychtáři 5 grošů českých, z čehož písař rychtářský obdržel groš. Ale i do těchto sazeb žalováno, ponévadž rychtář si je rozmnožoval, a kde nebylo nic posazeno, tu rychtář pořáde brával, co chtěl, a lidi „šacoval". R. 1536 žalovaly všecky tři obce Pražské, „že ublížení se jim děje; pro malé summy že mnoho obsílek rychtář dává". Obecní prosili, aby rychtář víc nebral od obsílky než, jak svrchu se praví, po 7 denárech, a rychtář aby stranu obeslanou k tomu hned přidržel, by k právu stála bez dalšího posílání.[48])

Do r. 1584 vzrostly platy rychtářské; při tom staly se drobnějšími a ještě zevrubnějšími.[49]) Kdo obeslal před rychtáře, položil groš; za přespolního dlužníka 5 grošů, za domácího dva; od vepravení dlužníkova do vězení pacholku groš, od obstavení 8 grošů, od zapsání toho 4 groše; pokuty pro zranění bráti měl rychtář „podle toho, jak kdo může s ni býti," od 12 grošů po kopu. Pokuty nedělního dne. kdyby koho našel rychtář na pití a zvláště na páleném víně, aby bral po půl osma groše. za noční povyk půl sedma groše, od čehož obojího i pacholku bylo groš dáti pokutou noční a nedělskou. „Od vyhledání a připravení do vězení toho, který se ukrývá", bylo platiti „podle práce" i 30 grošů, pacholkům 10 gr. Od „nepoctivého zatykače", poněvadž se tu hrdla vážiti musí, po kopě bral rychtář. Vedl-li rychtář koho na přisouzený statek, určovala mu sazba plat podle velikosti toho zboží nebo statku. Při velikém statku i kopu bylo dáti rychtáři. Lidé také na právo rychtářské kladli peníze a v dluzích základy. I z těch peněz a základů míval rychtář důchod, ovšem dle hodnoty obou kategorií. Nejvýše 5 grošů bylo bráti z peněz nad 20 kop, u práva složených. Šel-li rychtář s pány inventovat statku. od nejchudších lidí bral za tu práci půl osma groše, od bohatších 30. „Od vyhazování z domu" platilo se rychtáři, „jak se kdo s ním umluvil podle podstaty zaneprázdnění", pacholci dostali, „co rychtář uznal slušného". Z domu vyhazováni bývali buď nemilí nájemníci,[50]) nebo lidé, kteří, byvše svého domu odsouzeni, nechtěli se novému majiteli z něho pohnouti. Od všech těchto výkonů dávaly osoby panské a rytířské dvojnásob; židé pražští třetinou výš, a židé přespolní dvénásob. Které důchody měl rychtář ze svého soudu a ze žalářů, o tom na místech případných se poví.

V městech venkovských býval „stojecí" plat rychtářský nehrubý. Na příkad Hradečtí nad Labem platili svému rychtáři

---

[48]) Arch. pražsk. č. 332. 56.
[49]) Tamže č. 324. fol. 258.; též doslovně v knize č. 326 fol. 14. 15. a 55
[50]) Příklad v arch. pr. č. 1060. 64. r. 1581 slibuje Jan Škréta Šotnovský, že dá svého nájemníka „vyhazeti po hlavě ven".

v první půli XV. stol. 14 kop míšeňských ročně, k tomu přidána ještě kopa na chování pacholka.[51]) Pardubičtí platili dokonce jen 4 kopy v rok.[52])

Jako v městech Pražských takž i na venkově měl rychtář mimo stojecí plat své nahodilé „příměnky". Ale rychtářské sazby venkovské nebývaly tak zevrubny jako pražské. Za vzorek budiž kadaňská z r. 1556.[53]) Tou páni určili, aby rychtář bral od pranice pěstí po 5 groších, hodil-li kdo na druhého konvicí, konvice propadla rychtáři pokutou. Chtěl-li sobě ji šenkýř vydobyti, musil rváč dáti 10 grošů. Za obnažený nůž neb tesák 15 grošů bílých dostalo se rychtáři. V Pardubicích určila vrchnost r. 1515, cožkoli konšelé přijmou pokuty, z toho aby rychtář groš bral k tomu i „zárožné", čili pokutu aby vybíral za zvíře, na cizí pastvě neb škodě zastižené. Z rohu bráti měl 2 peníze, z koně půl groše bílého, ze svině 2 peníze, z husy haléř.[54])

Někde také zdá se, že až do sedmnáctého věku drahně pokut zanecháno rychtářově vůli a zdání. Dosti často čteš o tom, že rychtář „lidi pro špatné (malé) někdy provinění mimo náležitost pokutami přetahuje a vězením hyndruje a biřici dopouští po své vůli lidi šacovati.[55])

Na konec dotknouti jest, že leckde rychtářovi propuštěn užitek z výčepu pivného neb vinného, jakožto „příměnek" za jeho práci.[56])

První příručí rychtářův býval písař. Ale rozeznáváme dvojí písaře rychtářské. Tomu písaři rychtářskému, jenž při policii bezpečnosti a pořádku totéž právo míval lidi zatýkati jako rychtář, tomuto policejnímu ouředníkovi bývalo jméno písaře odtud, že při soudě rychtářském, jenž byl o malé dluhy a policejní přestupky, psával, mimo to psával do register rychtářových, koho zatkli, co u něho peněz nalezli, kolik a komu odvedli, psával do register o dluzích a vůbec o všech věcech, jež příslušely úřadu rychtářskému a nebyly rázu hrdelného. Které věci dotýkaly se těžkého žaláře, hrdelních pokut, práva outrpného, ty psával jiný písař rychtářův, jemuž vůbec říkáno „krevní". Písaře krevního měla jen ta města, kde byl kat. Kde měli „podrychtářího", býval krevní písař poddán jemu; [57]) podrychtářovi vzkazují přespolní měšťané o kata.[58])

Třetí jméno písařské nalezli jsme v Praze r. 1594. Byl to v Novém Městě „písař tajných věcí".[59]) Potom za nedlouho (1614) čteme,

[51]) Arch. mus. list. hradec
[52]) Počet pardub. Mus. č. II. 11.
[53]) Urban Kaaden. Mus. Rukop. 61.
[54]) Arch. P. VII. 519.
[55]) Příklad z Hradce Jindř. r. 1610. Manual radní. fol. 10. Tu také dovídáme se že rychtář přebíral pokuty o jarmarce „od fachování nádob", což sobě zůstavili konšelé.
[56]) Lippert. Leitmer. 295.
[57]) Arch. pražšk. č. 1165. 48.
[58]) Na př. plzeňskému Stříbrští. Kn. stříbr. č. 182. 198.
[59]) Arch. pražsk. č. 1060/a 345.

že Daniel Doubrava, měšťan novoměstský, při všech třech městech Pražských v úřadě šestipanském u přítomnosti rychtářů staroměstského i novoměstského a písaře rychtářského přijat byl „za písaře tajných věcí".[60]) Však je to jiné jen jméno písaře krevního, neboť Rakovničtí r. 1589, ulovivše nějakého lotra, píší do Prahy, aby „rychtář nebo písař tajných věcí" pohlédli do zločinných vyznání, byla-li by tu zmínka o zajatci jejich.[61]) Z jiného pramene víme, že písař tajných věcí r. 1594 ohledával na ulici podezřelého člověka, jenž „měl naduto pod pláštěm", a že snažil se z lidí uvězněných leckterou tajnosť dobrou měrou vytáhnouti.[62])

Pražský písař rychtářův, jejž uvedli jsme za prvního, přísahal, „že v soudech a rozeznávání pří zachová spravedlnosť;" [63]) z toho tedy patrno, že to byl policejní úředník právnicky vzdělaný. On zajisté spíše znal zákon, dle něhož souditi měl rychtář své bagately, nežli rychtář sám, o němž začasté dověděli jsme se v knihách, že ani psáti neuměl. Mezi pražskými písaři rychtářskými byli i lidé s erby.[64]) Ani v přísahách venkovských písařů rychtářských nečteme o jiné práci nežli právnické. Na příklad v Táboře přísahal písař rychtářův „věrnosť při knihách rychtářských, při zápisech, vkladích, kvitancích bedlivosť jmíti a mimo slušnosť ničímž od týchž zápisů lidí nestěžovati, vejpisů bez vědomí purkmistra nevydávati." [65]) Že mimo právnickou činnosť míval písař i povinnosť rychtáři pomáhati u věcech policejních, to víme z panského nařízení, aby rychtář chodil k přetrhování neřádů sám pátý, písař sám čtvrtý a krevní písař, jemuž tedy také příslušelo zatýkati, sám třetí.[66])

Úřad prvního písaře rychtářského nemíval příhany nečestné. Tu a tam časem zavadil lidský jazyk o písaře a jeho česť také, a to proto, že přec dotýkal se písař všelijaké lotroviny, honě ji a vodě ji do vězení,[67]) ale páni vždy rázně zastali se cti písařské. R. 1503 zavřen na dlouho Pavel, syn Marthy sousedky pražské, že řekl písaři rychtářovu Petrovi Babkovi v hospodě: „Jsem lepší než ty!" V nálezu trestajícím praví konšelé, že se „tu i pánů dotklo, jakoby oni nehodné na úřady sadili".[68]) Konšelé nedo-

---

[60]) Kn. šestip. č. 475.; arch. pražsk.

[61]) Kopial v arch. rakov. z r. 1588. V černé knize arch. táborského z 16. věku zove se písař jednou „krevným", jindy „tajným".

[62]) Arch. pr. č. 1060. a. 245.

[63]) Kn. č. 332. 139.

[64]) Na příklad r. 1583 Jan Štrobl z Hyršfeldu. Ibid. fol. 139.

[65]) Kn. arch. tábor. právní rukopis

[66]) Chaos v arch. pražsk. Že písař podrychtářský v Praze zatýkal, viz arch. pr. č. 1165. 48.

[67]) Na příklad r. 1518 vinil Jindřich jinak Albrecht z Kolovrat Václava písaře rychtáře staroměstského že maje honiti zloděje Johannesa, písaře pánova, sám jemu výstrahy dával, aby na světlo nechodil a s ním se zlodějem vůbec účasť měl. č. 1128. fol. G. 21. v arch. pražsk.

[68]) Arch. pražsk. č. 1128. fol. A. 5.

pustili ani paní písařky rychtářské uraziti. R. 1572 urazil Lidera Václava Vzteklého, písaře úřadu rychtářského, a ženu jeho, klada je za nepoctivé. Lidera byl odsouzen, aby oba odprosil a poseděl kolik neděl. Vrchní právo napravilo ortel konšelský, poněvadž se „vyhledalo, že Václav Vzteklej, písař rychtářův, jemu Liderovi prvotně k hanění nectnými řečmi i také krkáním nemravným příčinu dal, z té příčiny“ Lidera za 6 nedělí šatlavou strestán býti měl jen pro urážku ženy písařovy.[69])

Písaři rychtářovu krevnímu ukládalo městské právo doby husitské, aby sedal „přes celý den před šatlavou, by mohl nalezen býti od těch, kteří by ho potřebovali“. [70]) Ale nesedal pořáde; chodíval po městě ve dne i v noci s pacholky jako rychtář. Bylo-li práce jeho při útrpném tázání zločinců pilně komukoli zapotřebí, býval krevní písař člověk hledaný a dosti vážený. Ferdinand I. sám píše do Plzně r. 1547, „abyšte hned dnem i nocí na poště hodného krevního písaře Vašeho vypravili (k nám), jináč nečiníce“. [71]) Ale jináče byl krevní písař osoba zavržená, jejíž čti nestačívali konšelé už v století XV. dosti s důrazem obhajovati. Obcovaltě písař krevní ještě častěji s lotry nežli písař rychtářský, a proto počestnosť úřadu jeho daleko více a častěji bývala na sporu nežli počestnosť písaře prvního. Což to byla bouře v Kutné Hoře r. 1564, že nějakého havéře do vězení bral Diviš Kučera, krevní písař! [72]) A kutnohorští šepmistři ještě ani r. 1604 nevěděli rozhodně sami, je-li úřad krevního písaře, čili jak v Kutné Hoře říkali, „písaře zločinných vyznání“, poctivý nebo nepoctivý. Majíce o tom rozhodnouti raději se snesli: „Co se Franka s popravci a lidmi zavrženými obcování a tak povinnosti té, v kteréž zůstává, zlehčování dotýče, — to jiným časem bude váženo.“ [73]) Naproti tomu soud komorní uznal r. 1555 krevní písařství zcela světle za úřad nečestný. Roku psaného totiž vinil Jan Slnštický jinak Řezáč, měšťan v Nové Praze, Buriana Hostomického z Šonova na Slavkově, ze „slov hanlivých, na poctivosti důtklivých, která o něm řekl v Prachaticích na rathouze a jinde“. A Burian soudem komorním odsouzen „pro ta slova hanlivá k pokutě zřízením zemským o hanlivých slovech vyměřené, to jest k 20 kopám grošů českých“. A co řekl Burian Janovi? Řekl, že jest „Jan v Novém městě Pražském krevním písařem, toho jemu na ujmu poctivosti jeho učiniti nemaje“. [74])

Byla-li počestnosť ouřadů písařských na sporu, to beze sporu za nepoctivé kladeni jsou služebníci rychtářští, ať se zvali jakkoli.

K nim náleželi posel rychtářův, pochopové nebo pacholci a biřicové. Rychtář si je volíval sám.[75]) Trojích těchto služebníků

---

[69]) Tamže č. 1027. fol. 198.
[70]) Pr. St. města v Výb. Lit. II. 325. Letop. Neuberkův. fol. 5.
[71]) Arch. místodrž. č. 41. fol. 49.
[72]) Dačic-Rezek. Pam. I. 144.
[73]) Rnkop. musej. kn kutnoh. fol. 74.
[74]) Registra bíl. nálezův. č. 15. J. fol. 65.
[75]) Brikcí M Pr. 32.

služba nikde nebývala tak určitě vytčena, aby jedni konali to, a druzí ono. Nacházíme, že touž službu koná někde biřic, jinde posel. Jen tolik jest jisto, že poslu rychtářovu přece lepší služby ukládali nežli biřicovi. Litoměřičtí píší r. 1512 Lounským, chtějícím zvěděti, kterou službu při nich koná posel rychtářův, že „Abraham, posel rychtáře našeho, přísahu má podle práva města našeho a vedle té přísahy k soudům a k právu pohání a připovídá a půhony před soudem zahájeným vyhlašuje“.[76]) Ve Stříbře platí se r. 1590 „poslu rychtářskému, že jarmark klatovský a hostouňsky v známost lidem uvedl, že jsou oba odvolány — 5 grošů“.[77]) Jinde to a vše jiné provolával biřic. V Hradci Jindřichově sluje r. 1489 posel rychtářský dokonce i „podrychtářem“, jménem to svrchu jináče povědomým; přední jeho prací bylo choditi „po pánech“, začež mu bývalo čtvrtročně 5 grošů „na třevíce“.[78])

Rozmanitější práce měl na sobě posel rychtářský v Litomyšli. Úlohou jeho bylo „otlúkati šos a hlásky a k dobývání obého pomocen býti“; obsílati po městě, hlídati šatlavu, a býti pomocníkem při jaké eksekuci koli. Za to měl též rozličný příjem. Při každém šosu od šosníků 15 gr. č., část tržného z každého vozu (po 1 denáru); ze sýrů, másla, ovoce po 1 d., z obsílky po městě po 1 d., za město 2 d.; kdo v šatlavě zůstane přes noc, dá mu půl groše; kdo v smilstvu nebo krádeži postižen, od toho 15 grošů. Tak zřízen jest důchod litomyšlského posla r. 1531 a zapsán v knihy pro budoucí paměť a zprávu.[79]) V Horšově Týně měl posel rychtářův též hlídku nad vězením, jemu placeno od sedění v šatlavě v druhé půlce XVI. věku za den a noc po 3 groších, na věžích po 4 groších, on obsílal sousedy, začež brával po 2 denárech,[80]) on hlídal na obecních polích a lukách, brával od „děvečky, na škodě zastižené, po 2 groších 4 denárech, od koně 4 gr., od krávy 2 gr., od telete a kozy 1 groš, od ovce 2 denáry, od husí starých 4 denáry, od mladých 2 denáry“; on také v obci oznamoval vyhlášky konšelské, zač míval zvlášť platu po 1 groši: o jarmarce míval za svoje hlídání ten důchod, že směl „teprva po pánich o třetí neb čtvrtý krám choditi, tak jakž i v jiných všudy městech se zachovává a od každého jednoho krámu, též kárníků a formanů vybírati po 2 malých“; k tomu měl od „jednoho každého kusu dobytka, co by scepenělo, jistej plat bráti od ovčáka, a kdyby co — pán Bůh uchovati rač — některému z pánů radních od dobytka zhynulo, vezma 1 kopu, bude povinen zase kůži vrátiti“. Tento poslední kus by svědčil, že nebyl rychtářský posel horšovotýnský dalek rasa.

---

[76]) Kn. litoměř. v mus.
[77]) Kn. stříbr. č. 193. 45.
[78]) Kn. purkm. v arch. hradec. z r. 1489.
[79]) Lib. agrorum z r. 1530 v c. k. listovně v Litomyšli 269. Vypsal a sděluje prof. Štěpánek.
[80]) V Jaroměři r. 1534 platilo se od obsílky biřicovi právě tolik — 2 peníze. Kn. arch. pr. č. 93., process 18.

Stálého služného míval týž posel v XVI. století na měsíc 40 grošů. R. 1612 dali mu Horšovotýnští na rok 10 kop a 1 kbel žita.[81]) Posel rychtářův, jak svrchu dotčeno, váženou osobou nebýval. V témž městě Týně snesli se konšelé r. 1593, aby rychtář pro spoluradní neposílal posla svého, alebrž služebníka purkmistrského.[82]) V Rakovníce dostal se r. 1589 Vávra, posel rychtářův, do vězení „za tou příčinou, že všel do domu šenkovního mezi obecní lid a tu netoliko pil, ale také s jedním pacholkem ve hru se dal a pacholka na ruce škodně ufal". Konšelé ptají se zvláštním listem v Praze, co těžkého mu mají pokutou uložiti, obzvláště proto, „poněvadž jemu jakožto nepoctivému a od poctivých odřezanému obecenství s poctivými míti a s nimi píti a hráti nenáleželo".[83]) R. 1606 žaluje purkmistru a radě Menšího města Barbora, Pirnera koželuha žena, že „jí posel právní rychtářův, člověk od lidí opovrženej, učinil příkoří a kvapný i nenáležitý vejstupek".[84])

Kollegové rychtářského posla bývali rychtářovi pacholci čili pochopové nebo habarti a „škaryanti" (ze slova serjantus), jimž ve staré době také pěkně říkali panoši. Právo soběslavské mluví o 12 panoších rychtářských v Staré Praze,[85]) což byl asi všecek všudy nižší personál policejní; r. 1597 dovídáme se naproti tomu, že má rychtář staroměstský pacholků jen pět, kteří mívali ročně po 10 kopách českých služného. Patrno, byla to jen část tehdejších policistů.[86]) Venkovská města přestávala na jednom, na dvou rychtářských pacholcích. Úlohou jich bylo vázati lidi na řemen a voditi je do šatlavy. Bývali též opovrženi,[87]) ale poněkud méně nežli biřic, jenž jim v týchže úlohách pomáhal;[88]) vždyť pacholci povalovali se v radním domě, kdežto bytem biřicovým přec jen byla šatlava nebo birdovna, tedy místo hanebné.

O právním postavení obou těchto služebníků rychtářských svědčí zásada, že „rychtářský pacholek toliko o peníze u soudu může svědčiti", ale o peníze jakékoli; biřic proti tomu „svědčiti

---

[81]) Pamětní kn. z Horšov. Týn. fol. 27.

[82]) Tamže 65.

[83]) Kopial r. 1588 v arch. rakov.

[84]) Tamže. Kop. r. 1600.

[85]) Pr. St. měs. Výb. Lit. II. 324. Exempl. Neuberkův. 5.

[86]) Plat na pražské pacholky sbírán byl ze židovského tarmarku čtvrtletně po 10 kopách č. z míst obecních, a když r. 1597 se židé starší zpěčovali platiti, snesli se konšelé, aby z piva rakovnického šel plat na rychtářovy pacholky. Arch. pražsk. č. 326. 51.

[87]) Řekl Adam, zámečník pražský, Čápovi: „Chtěls býti habartem u rychtáře vyšehradského, škoda tvé mladosti, že se v to dáváš!" Kn. č. 1047. arch. pr. 1516. R. 1588 dávaje městské radě jakýs Kazda zprávu o zatčení, jmenuje v ní bona fide — bez nadávky — že zatčení provedl „ten lotr Jirka pochop". Kn. arch pr. č. 1060. a. 144.

[88]) Ve Stříbře vždy ohlášky provolával jen biřic maje za každou po groši. Kn. stříb. č. 182. fol. 204. 205. V Hradci Jindřichově dopomáhal r. 1498 dobírati úroků, za to mu dávali ročně střevíce za 5 gr. Reg. purkm. r. 1487. fol. 62.

může toliko do 12 českých grošů; a když se poctivosti dotejká, tu on svědomí dáti nemůž".[89]) Řídko kdy se stalo, aby za hrdlo pacholka rychtářského vrah byl také hrdlem platil. Perníkář Marek r. 1519 pouze pro to vypovědín z města Prahy na 20 let, což ovšem trest jináče dosti zlý.[90])

Divíme se tuze, čtouce v právní knize města Polné[91]) ku konci století XVI., „že rychtářovi pacholci a jich děti k řemeslu se připouštěti mají, jen když se ctně chovají, to poctivosti řemesla že neuškodí". Tak lidských zápisů v oněch dobách nebude asi mnoho!

Třebatě stálo v knize stříbrské[92]) r. 1560, že platí páni měsíčně 30 grošů „panu" biřici, přes tuto uctivosť (není-li ironickou) býval biřic všech služebníků osoba nejpovrženější. S rasem a katem stál na rovni a počítal se „k zadní sběři". Čteš-li v pramenech, že tu neb onu osobu z města vyvedl „člověk zlý", tedy je to biřic. Člověk „zlý" a biřic jednostejno.

V kapitole o žalářích poznáme činnosť jeho zevrubněji. Tu jen předem dotčeno buď, že lidé obecenství s ním míti neměli, nechtěli-li zmazáni býti. Proto pochopiti lze hněv konšelů rakovnických, když r. 1577 přišel biřic jejich Jan na rathouz v den sv. Valentina, a tu laje a hromuje pobízel lidi, aby se s ním bili (v souboji)![93]) Pro svou rytířskou náladu měl ztratiti hrdlo, ale páni „prohlídajíce k jeho snažné prosbě a jeho ženy, že se užralství dokud živ více dopustiti nechce, pustili ho na zápis, že pod hrdlem ztracení se nevydá v ožralství". Rok potom musil se na hrdlo zapsati druhý biřic Karel, že nevejde víc do šenkovních domů, poněvadž posléz v jednom „házel žejdlíky po lidech, meče dobýval a hromoval". Že byla i rodina biřicova nectna, to rozumí se. Urozená paní Manda Vysecká poslala r. 1604 velice ostrou ceduli konšelům rakovnickým, žalujíc, „že Špička, rychtář městský, poslal do domu jejího osobu lehkou a zavrženou jmenovitě, Kateřinu jinak Káču biřicku, a po též biřičce vzkázal, aby se paní na rathouze postavila, kterýmžto posláním takové osoby že ji na poctivosti vysoce zlehčil, toho se proti zřízení zemskému dopustiti nemaje." Paní chtěla za dosti učinění.[94])

Biřici přikazovaly se služby právní nejhoršího způsobu. On musíval ochotně posloužiti i v těch případech, kdy pacholek nechtěl, maje to pod „svou" ctí. Na příklad služ směšný příklad z r. 1517, když přišel písař staroměstský, pan Václav, s pacholkem svým pro ženu Prdalku z Vyšehradu. „Kázal rychtář pacholku, aby

[89]) R. 1550 vysloveno v kn. č. 1154. fol. K. 20. v arch. pražsk.
[90]) Arch. pražsk. č. 1129. 276.
[91]) Fol. 40. Kn. právní. arch. v Polné.
[92]) Kn. stříb. č 189. 86.
[93]) Kn rychtářská z r. 1577.
[94]) Kopiář z r. 1603 v arch. rakov.

s ní šel,“ aby ji vedl. Ale pacholek se vzpíral řka: „Jedneť sem se s babami nevodil! A rychtář řekl: Bodaj zabit, což tebe nemůž s babu býti?“ [95]) Nevedl-li pacholek babu, musil jistě biřic vésti. Jen vášeň lidská ob čas nedělávala rozdílu mezi těmito „opovrženými“ lidmi a lidmi ctnými: dosti lidí bývalo, že si v karty a kostky zahráli s biřicem, i ženské byly, že milovaly statného biřice, a starému rychtáři Matušovi mluvil r. 1517 Turek, že miloval se s biřickou, [96]) a v Hoře sťali r. 1596 biřice ženatého, jenž uloudil bednářovu dceru Juditu.[97])

Stálými čestnými pomocníky rychtářovými bývali ponocní. Původně k nočním hlídkám povinni bývali měšťané všickni bez rozdílu. Ve dne stačili k hlídce branní a hlásní, než na večer v určitém pořadě musili se dostaviti k ponůcce měšťané ozbrojeni sami svými osobami. Ale jako vojenská služba zmrzela měšťany tak, že se jí zbavovali, záhy posílajíce za sebe žoldnéře, tak bývalo i s ponůckou. Nejprv jali se vysílati měšťané za sebe čeleď, a když čeleď se vzpírala, najímali za sebe podruhy i ledajakou chasu, až naposled konšelé vzali do rukou svých opatření i správu ponůcek, a rychtář ponocné najímal a k nim dohlédal.[98]) Ovšem že pak nastala měšťanům daň čili sbírka na ponůcky neb hlásky. Ale nebyl způsob všude jednostejný. V Praze mívali najaté ponocné záhy, již v dobách předhusitských. V Lounech pozorujeme sousedy mezi ponocnými ještě v XVII. století, čehož výklad ten, kdo nechtěl neb nemohl platiti hlásky, sebral lucernu, oštěp a šel ponocovat sám.

V hlavním městě pro velikosť jeho bývali ponocní kolikteří. Jedni byli na hlásku ohně. Praví konšelé r. 1584 ve svém snesení: „Poněvadž bdění a ponocování největší podstata opatrování města jest, za potřebné se poznává, aby na věži rathouzské ponocní bedliví, střízliví, zkušení a dobře zachovalí se drželi, v noci dva, ve dne jeden, a to proto, aby ustavičný pozor nad městem držán byl, a jakžby kdy oheň spatřili, aby volali, trúbili i šturmovali a vzhůru kázali. Ti pak ponocní mají míti ve dne praporeček červeného plátna na dlouhém bidle a v noci lucernu s hořící svíčkou, a v které by straně hořalo, mají jej vystrčiti. Též také mají v noci až do svítání každú hodinu po osmkráte se ohlašovati, a každé ohlášení na všech čtyřech uhlích věže opáčiti, a to ohlášení má býti takové:

O bože náš všemohúcí,
rač strážce býti svou mocí
měst Pražských i obcí.

---

[95]) Kn. č. 1046. fol. 147. v arch. pražsk.
[96]) Arch pražsk. č. 1046. fol. 113.
[97]) Dačický. Pam. II. 56.
[98]) Šaršonnovi, rychtáři městskému v Hoře, r. 1559 vyčítali konšelé, „že má k ponocným dohlédati a kdo má jíti, rozlosovati, ale to že nečiní v ponocných že je neřád, neb ledakdos se vysílá, i děti — a proto neštěstí může býti“. Z výpisků Šimkových z arch. kutnoh.

*

Zpívati má hlasem, notou jako „blížíť se čas ku povstání".[99] Od r. 1584 tedy mívali Pražané staroměstští a po nich i sousedé Nóvého města tři ponocné na věžích. Před tím tuto hlídku konával městský hlásný sám, ale nestačil.

Druhý způsob ponocných byli ti, kteří na místě sousedů z žoldu chodívali v noci ulicemi. Druhdy bylo to jen několik mužů pod správou rychtáře městského, a ti chodívali s ním jakožto „posilek" anebo sedávali u ohně při radním domě zaníceném,"[100] a čekali na zavolanou. Když za Vladislava krále Praha naplnila se cizinci a nočních „výstupků" přimnožilo se nad míru snesitelnou, poručil král, aby ponůcky lépe byly opatřeny. „Jest potřebno," pravil král, „aby to purkmistr a páni obmyslili, tak-li, jakž prve bývalo, že jsú rychtářové, při sobě posilek majíce, zvláště času nočního v městě obcházeli, čili po desátcích a čtvrtích městských ty stráže aby byly držány".[1] Z toho patrno, že rychtářská obchůzka s několika ponocnými nestačovala. Pořízena tedy hojnější dle čtvrtí a desátků; počtu ponocných přivětšeno a přivětšováno stále. Za krále Maxmiliana r. 1569 nařízeno policejním řádem, aby Pražané pod každou veží mosteckou mívali po čtyřech ponocných stálých, a kromě nich aby po mostě procházeli jiní čtyři, kteří by druhým dávali návěští ranami střelnými.[2])

V době Rudolfově, kdy Praha rozpustilými cizinci se hemžila, bylo ponocných na houfy. Ti ponocní obdrželi právě v době krále Rudolfa právo zatýkací. Čtemeť v tehdejší instrukci rychtářské[3]) takto: „Poněvadž také ponocní města v jistém počtu k nočnímu ponocování nařízeni jsou, ti v nepřítomnosti rychtáře a písaře některé rozpustilé lidi do vězení dávají; i o těch též ponocní hned na zejtří panu primasovi města, proč vzati jsou, též co by od koho jaká zbraň vzata byla, oznamovati povinni jsou, v čemž jim od práva rychtářského překážka činěna býti nemá, aniž, kdo tak vzati jsou od ponocných, rychtářem mimo poručení pana purkmistra pokutováni býti nemají; anobrž rychtář má ponocným nápomocen býti; s druhé strany pokudž ponocní svou vartu drží, povinni jsou rychtáři v tom napomocni býti a jedni nad druhým ruku srozumitedlnou držeti."

Třetí druh ponocných v Praze vznikl také v době Rudolfově teprve. Byli to ponocní, jimž r. 1592 poručeno ve dne — v neděli a ve svátek — hlídati, sbírati a honiti opilé lidi. Sluli „ponocnými" přes to, že hlídali za dne. Tehda páni totiž znamenali, „kterak nejvíce ve dni páně nedělní a sváteční lidé povahy všeli-

[99]) Arch. pražsk. č. 326. 11.

[100]) Arch. pr. č. 1061. 233. Ještě r. 1593 zpráva, že ponocní bývají na pomoc voláni od ohně rathouzního.

[1]) Chaos v arch. pražsk. bez datum.

[2]) Sněmy III. 463.

[3]) Arch. pražsk. č. 326. 54.

jaké nejvíce se vydávají v opilství, rozpustilosť, odkavadž časté potržky, svády, sekání, mordové pocházejí, čehož se časem i některým lidem pokojným dostává od lidí nezbedných, že k ourazu nevinně přicházejí, a ti vejtržní lidé ku právu dosahováni býti nemohou, z té příčiny, aby každou neděli a svátek od hodin osmnácti po poledni ponocných polovice ve zbroji v rathouze se drželo, ti aby pozor na město měli, a kdyby se co přihodilo, podle rychtáře anebo sami (v jeho nepřítomnosti) přetrhovali, za jejichžto práci, poněvadž musejí sebe sami v spokojování vynastavovati, po dvou groších č. placeno býti má."[4])

V městech venkovských nemívali tolik ani tolikerých ponocných zapotřebí. V malých městech, zdá se, konal těžkou úlohu ponocovací člověk jediný jako na vsi, a ten více spal, než chodil.[5]) Ba někteří konšelé zhola nedbali hlásek! Blatenským musil ještě r. 1604 zvláště nařizovati jich pán hrabě z Rozdražova: „Každé noci zřídíte jisté ponocné, kteří by každé čtvrť hodiny město procházejíce se ohlašovali, ne-li, vy konšelé mně v pokutu 20 kop grošů upadnete."[6]) V Polici najímal se ponocný nejspíš jen na čas dlouhých nocí; r. 1575 na příklad byl k tomu zjednán obecní pastucha na 10 neděl, a placeno mu po groši za noc.[7]) Ve Stříbře hlídávali dva ponocní na předměstí za plat týdenní po 12 groších (r. 1541); „na placu" bývali též dva ponocní, jimž koncem století XVI. dáváno měsíčně po 15 groších, u hořejší brány obcházel jeden a u brány dolejší a u lázně také po jednom ponocném z téhož platu bývalo.[8]) V Litoměřicích mívali ponocných už počátkem věku XVI. víc. Dva hlídávali na věži z ročního platu dvanácti kop, dva u bran z téhož platu; jiných sedm dostávali ročně po sedmi kopách; ale ti tři, co ponocovali „na place", mívali pro důležitosť služby (na place byly totiž krámy a sklady) též po 12 kopách.[9]) Zjednáváni bývali na rok ode dne sv. Václava. V dobách mladších mívali Litoměřičtí ponocných ještě více, a postřehujeme i to, že způsobují při rozličných případnostech ročních i ponocné mimořádné. Na příklad „vartu na předměstí pro vostrach, aby vína, vořechů a jiného ovoce času nočního nebylo pokradeno."[10])

---

[4]) Arch. pražsk. č. 326. 41.

[5]) Jako onen ponocný v Roztokách, o němž vypravuje r. 1543 v soudě komorním sluha Jana Hromady z Boršic na Klecanech: „Pán můj přijel k plotu, ponocnej leží na plotu, tehdy pán můj mu řekl: Což děláš? Ponocuji! Takliž prej ponocuješ spě na plotu; kdybych já byl tvým pánem, naučil bych tě jináče ponocovati" — a nabil mu. Kn. komor. soud. č. G. 6. fol. U 2.

[6]) Řád blaten. fol. 84.

[7]) Police. Tomek 75.

[8]) Kn. stříbr. č. 198. 1.

[9]) V jménech litoměřických ponocných r. 1514 postřehujeme lidi dělné, podružné. Jsou v nich: Martin šrotéř, vinař Kubíkův, knap Volf, pytlák Mráz, měřečník Jakub. Ale také měšťany: krejčího Hazuku, tkadlce Volfa a jiné. Kn. litoměř. v mus.

[10]) Svolení obce litom. v mus. č. 3. E. 3. 143. (r. 1603).

Konšelé mívali s ponůckami dvojí nesnázi. Kde zvykem bylo, že sousedé sami ponůcky vykonávali, přes tu chvíli vidělo se konšelům sousedy k té povinnosti hnáti; kde bývaly sbírky na ponocné, tu zase na zlosť i nesnáz konšelskou nechtívali neochotní sousedé platiti. V první příčině veliká hromada příkladů z Loun za celou druhou půli XVI. století. V knihách městských přes tu chvíli čteš, že dán ten onen soused do vězení, „proto že se na ponůcku nadjíti nedal“ anebo, „že maje na ponůcku jíti, toho neučinil“ nebo „maje sobě od pana purkmistra poručeno, aby na ponůcku šel, dal se na pití do šenkovního domu a tam hrál“. O Vítu Mlejnkovi (1577) zapsáno, že „má se při ouřadu změnění na místě syna svého, kterýž, byvši na ponůcce, více šenkovních domů nežli povolání svého pilen byl, na rathouze postaviti“. Jan Krása r. 1595 na dlouho zavřen v lounské šatlavě, poněvadž nešel na ponůcku, ani když v městě byli vojáci, tedy návštěva nebezpečná! [11])

V druhé příčině, že totiž na ponůcky neradi sousedé platívali, o tom drobných příkladů ne méně; [12]) tu dotkneme se jen těch dvou, kterými se konšelé královských měst až tuze pohoršili. R. 1587 v Litoměřicích žalovali ouředníci „nad ponocnými“ už po kolikáte, „kterak pracně jim přichází, když do domu k sousedům k vyupomínání týchž ponůcek chodívají, tak že některými nedůtklivými slovy přijímáni bývají, a někdy i psi na ně vybíhají, i aby z takového po domích chození týmž ouředníkům sešlo“. To uznali konšelé a nařídili tedy, „aby napřed některý den skrze služebníka kancelářského všem sousedům v známosť uvedeno bylo, že tento neb jiný den úředníci v jistém místě seděti a tuž ponůcku vybírati budou, aby jedenkaždý ponůcku přinesl“. [13]) Polepšil-li se kdo, nevíme. Druhý příklad budiž z Prahy. R. 1584 radili se dlouho konšelé „o nezpůsobech při vybírání ponůcky“. Někteří prý dávají, a jiní nic, a co se vybéře, to zpronevěří úředník, takže „žádných počtů pořádných od úředníků míti nemůžeme“. [14])

Že lépe nebylo ani v poddaných městech, v nichž vrchnosť sama poháněla a pobízela, toho doklady z Turnova. Téměř v každé schůzi vší obce napomíná primas sousedy, aby platili po dvou groš. hlásky. R. 1567 s důrazem vytýkal, že „mnozí platu náležitého dáti zanedbávají; a do dvou dní aby desátníkům bez zadržení zazaplatili, kázal. [15]) Když pak sousedé pořáde neukazovali přívětivé volnosti k hláskám, a nad to se událo i to, že co s námahou vybráno, to zpronevěřeno, rozhněvali se konšelé, a primas r. 1568

[11]) Hojné příklady v kn. č. 1. A. 1. fol. A. 8. A. 10. D. 6. O. 8. E 15. a v knize č. 1. A. 3. fol. C. 19. atd. vše v arch. lounsk.

[12]) V Hradci Jindřichově příkladem. Kn. man. radní 1615. 69.

[13]) Svolení obce litom. fol. 63.

[14]) Arch. pražsk. č. 326. 11.

[15]) Acta forens. v arch. turnov. 73.

obci valné oznámil: „Protož již to s sebe skládáme a takových ponocných déle držeti nemíníme, než až na koho pořádek podle sousedů přijde, zjednej ponocného nebo sám to zastoupiti povinen budeš.“ Obec se zalekla. I promluvil od ní Hrdlička, „aby přece ti ponocní držáni byli, a když i obecní starší se přimluvili, aby pro dva, tři neposlušné páni konšelé toho opouštěti neráčili“, nechali páni tak,[16]) ale svízelů s tím nikdy nebylo konce.

Podotknouti jest, že konšelé od hlásek také osvobozovali. Na příklad v Rychnově n. Kn. r. 1565 zbavena všech robot, ponůcek Alžběta Svornice i její potomstvo proto, že dala na svém domě postaviti vížku s hodinami k potřebě obecní.[17])

Největší odpory ponůckám všude kladli sousedé předměstští, a z těch v starší době nejhouževnatěji vedli sobě dvořáci, totiž svobodníci, kteří se dali za stára dávna pod šos městský.[18]) Těm nešlo nikterak na rozum, proč platiti na hlídku města, v němž neobývají. Německobrodské dvořáky byl nucen r. 1496 Burian Trčka z Lípy, dědičný pán Brodských, rozsuzovati: tvrdili, že platí hlásky jen „z prosby“ ne z povinnosti, ale když konšelé ukázali, „v kolika jedenkaždý dvořák ponůckách městu přileží, vyřekl pán, aby jen pěkně platili, a to k času zimnímu po 6 gr. míš., letně po 5 gr.“[19])

S najatými ponocnými úřad také soužení míval. Tu nebyli spokojeni s platem, tu se vzpírali rychtáři, pánům nebo ouředníkům čili „inspektorům“ z obce nad nimi zřízeným.[20]) V Kouřimi dokonce r. 1619 provedli ponocní „stávku“. Správcům svým, jimž v Kouřimi říkáno „šikovníci“, hodili zbraněmi a lucernami a „spuntovavše se“ oznámili, že nechtějí ponocnými býti, a „že mají své pány jinde, a že nejsou tomuto městu poddaní, a že chléb taky jinde o dvou korách“. Nejvíce bouřil se a „heraltoval“ Mach Velký, „který někdy bránu podlezl a proto na hrdle trestán býti jměl“.[21]) Rozumí se, že odpor skrocen šatlavou.

Obyčejnější svízel s ponocnými býval, že velice snadno se nechávali zváti do šenkovních domů na přípitek, při němž přerádi uvízli až do spití. Pak neviděli, neslyšeli.[22]) Proto všude v městech ponocným ukládáno, aby se občas v noci ohlašovali tlučením, troubením, pískáním a všelikterak, by páni věděli, že bdí. Také snažili se konšelé své ponocné připuditi k větší pilnosti tím, že jim určili východisko a směr obchůzek. O turnovských ponocných

---

[16]) Acta forens. 8.

[17]) Grunt. kn. rychnov.

[18]) Dali-li se pod klášter, jemuž zavázali se povinností vojenskou, sluli nápravníci.

[19]) Kn. německo-brod. z r. 1416. 168.

[20]) Inspectores nad ponocnými v Star. městě Praž. r. 1600. Kn. arch. pr. č. 69. 180.

[21]) Kouř. man. z r. 1619 fol. 18.

[22]) Příklad veselý v kn. loun. č. A. 2. fol. C. 4.

na příklad zapsáno v knize městské r. 1569, poněvadž „ledakdys" na ponůcku chodili, „protož aby každého dne k večerou v rychtě se stavěli, a potom teprv odtad, kde jim ukázáno bude, aby šli a město procházeli a pilni byli — poněvadž za to plat berou.[23]) V malém městysi Kozlanech připadli na tento prostředek teprve půl století po Turnovských. Nařídili si totiž r. 1628 „v společnosti obecní, aby sousedé vedle sebe zasedící ponocovali a každý večer k ouřadu purkmistrovu k napomenutí přicházeli".[24]) Na konec nelze zamlčeti, že v Praze r. 1600 vyčítáno ponocným, že sami kradou, loupí a s lidí pláště strhují.[25]) Neumíme říci, byli-li vinni.

K své práci scházívali se ponocní obyčejně v 23 hodinu, tedy hodinu před slunce západem. V Pražských městech chodívali k té službě s břeskným bubnem.[26])

Posléze za pomocníky městského rychtáře sluší uvésti z přemnohých měst čtvrtní hejtmany a rychtáře předměstské, k nimž přidáno všude několik sousedů ku pomoci a k radě. Jméno hejtmanů ovšem míří k tomu, že ti sousedé, kteří voleni za čtvrtní hejtmany, bývali v čele své čtvrti při vojenských mustruňcích; ale hejtmanům čtvrtním přikazovány též úlohy policejní právě tak jako předměstským rychtářům. V Kolíně od starodávna jim ukládali dbáti nad stavbami, komíny, ohněm; šetřiti, aby domy v čas byly zavírány; měli na sobě evidenci nájemníkův a sbírali daň k obci.[27]) Bývalo v Kolíně hejtmanů osm — v každé čtvrti po dvou — a předměstský rychtář míval u sebe čtyři konšely a dva starší od rady městské ročně volené. Ve Stříbře bývalo voleno pět hejtmanů ročně, z nichž dva pracovali v městě (jeden maje sobě poručenu čtvrť první a druhý maje na péči všecky čtvrti ostatní), třetí byl volen na „Nové město" a dva k Hořejší a Dolejší bráně.[28])

V Hradci Jindřichově v městě samém jediný rychtář k policejní službě dostačoval; proto byli hejtmané v Hradci jen na předměstích. Přísahali, že „budou na obec a na dobré předměstí svého pozor míti, strany ohně bedlivě se opatrovati, panské platy a povinnosti časně od sousedů vybírati, kontribucí sebe oučastna nečiniti, aniž jinam, mimo tu, kdež náleží neobraceti".[29]) Povinnosť bernická drží v té přísaze místo nad jiné přední, a z knih hradeckých patrno, že jí hejtmané byli velmi dbalí: dosti často shledáváme v knihách, že hejtmané předměstští viní i 12 sousedů najednou, že neplatí berní.[30]) Na odpor tomu také čteme, že jeden-

[23]) Acta forens. turn. 35. I.
[24]) Kn. kozlansk.
[25]) Arch. pr. č. 1062. 416.
[26]) Zpráva o tom z r. 1602 v kn. č. 1063. 413.
[27]) Vávra Kolín. I. 146 237.
[28]) Obzvláště se jim ukládalo, aby kominy ohledávali před slavností Veliké noci. Kn. střib. č. 198. fol. 12. 13.
[29]) Kn. purkrecht. v arch. hradeck. fol. 5.
[30]) Odpovědi těch lidí na radu volaných jsou stručny a charakteristicky: „Krejčovka připověděla na ráno odvésti; kožešník Martin že dá; kovářka,

kráte r. 1615 musili předměstští hejtmané hradečtí pro nevybrané berně sami jíti do šatlavy na bránu.[31]) Ale autority jich konšelé přichraňovali věrně. Když na příklad jednomu z nich, koláři Hanzlovi, v noci za pořádkem obcházejícímu, kdosi r. 1607 nadal: „Vítám tě, hejtmane a biřici!“ zavřeli zlolejce tuze, a marna byla jeho výmluva, že to řekl „soused sousedu jen kunštem“.[32]) Jináče víme, že byli hejtmané v témž městě leckdy také na štíru s rychtářem stran práce policejní. R. 1611 žalují v radě, že „rychtář městský jim ku pomoci býti nechce, když nějaké pokřiky po domích šenkovních jsou, a hlásní bránu přes celú noc že otvírají“.[33]) Bránil se rychtář městský svědky, že kdykoli hejtmané volali, vždy pomoc jim dal sám anebo poslal služebníka i hlásného. Že musíval rychtář sám vycházeti na předměstí — ba až dolů k řece ob čas scházeti, to víme z rozkazu jemu učiněného, aby „z ručnice uhodil“ k tomu, kdožby v noci se na řece vozil.[34])

Stejné povinnosti jako jinde mívali hejtmané v Plzni od starodávna, jen to se vidí za novou povinnosť — odjinud nám nepovědomou — aby spravovali podruhy a nedopouštěli žádnému ve žních utíkati z města na cizí díla;[35]) a druhé, aby hejtmané také opatrovali „zámků v branách“.[36]) Nelze neprozraditi na hejtmany plzeňské, že byli „pro nepilnosť svého úřadu“ nejednou zavíráni do žaláře.[37]) Ovšem na druhou stranu nelze zamlčeti, že dle hospodářských zápisů měli mimo jiné přímenky dostávati na tři krále darem od konšelů „4 pinty vína a dva zajíce“; ale při těch zajících jako na posměch v knize připsáno, že je obdrží, „když je sobě chytí“.[38])

V městech bývaly čtvrti rozděleny na desátky, a nad každým desátkem domů byl desátník, jenž konal úlohu hejtmanovu v desátku svém.[39]) V Počátkách hrozilo se pokutou 5 groši bílými, jestliže by desátníci, jichž tu bylo r. 1558 čtrnácte, nevykonali rozkazů purkmistrových anebo rychtářových.[40]) Vyšehradským desátníkům r. 1611 uložila kapitola poslouchati rychtáře a písaře, obsílati a obíhati sousedy do obce valné, na jitřní slavnosti, na

---

aby do jarmarku poshověli; krejčová, že dá polovici“ atd. Kopial. hradeck. z r. 1610.

[31]) Manual radní. 1615 fol. 67.

[32]) Man. radní z r. 1604. 105.

[33]) Regist. pamět. v Hradci r. 1610 fol. 61.

[34]) Tamže. fol. 49.

[35]) Arch. plzeňsk. lib. exp. č. 11.

[36]) Tamže. lib. exp. č. 10. str. 86.

[37]) Ponejprv o tom čteme r. 1529. Rokn 1538 zase Lib. exped. č. 10. str. 88. 86.

[38]) Zápisy hospod. v Čes. mus. 3. G. 21.

[39]) V Mladé Boleslavi nemluví se o hejtmanech (r. 1596), ale jen desátnících: v Starém městě 14 bylo desátníků, v Novém 11, za Novým městem 4, v Podolci 6, od Ptáku 5. Kn. počtů 1596. Kořínek v Pamětech (164) uvádí, že Kutná Hora měla v každé čtvrti 10 desátků.

[40]) Kn. počáteck. v č. mus. 139.

processí a vybírati berně královské.[41]) V Praze mívali nad pěti desátníky padesátníka, a nad padesátníky dvěma byl setník, a nade všemi ve čtvrti stál hejtman, o němž svrchu řeč. Všickni měli nějaké znamení své moci jako rychtář. Znamení to bývalo „kladivo" nebo nějaký palcát prostější a menší nežli rychtářův. V Pražských městech čteme o desátnících vždy, kdykoli jde o ponůcky. R. 1514 praví měšťka pražská Kateřina Bartoši Koželuhovi, přísežnému desátníkovi: „Kdyby na mne ponůcka přišla, zjednaj za mne a daj zbroj, že já tobě zaplatím" — a přinesla kuši, hever, plech, kord a pavézku,[42]) čímž mimochodem se dovídáme, kterak ozbrojen byl na počátku století XVI. pražský ponocný. Někdy také postřehujeme desátníky a padesátníky pražské, ani nočně přetrhují svády a hluky jako rychtář. R. 1554 konal tuto povinnost desátnickou Bohuslav Pavláčský tak horlivě a urputně, že ho konšelé odsoudili k vězení: dokázáno mu, že „Brygydu, dceru Faltynovu, bil, mordoval, ji za vrch vláčel, střevícem, maje hřebíky a podkovou jej podbitej, pral", čemuž neuměl Bohuslav nic jiného říci nežli, „že slyšel v domě vádu a chtěl ji jako desátník přetrhnouti".[43])

R. 1564 také pozorovali jsme desátníka staroměstského, Valentina Stříbrského, an v domě Jana Řety z Pistova ouředně rozděluje svršky pozůstalé. Dal je snésti na dvůr, rozdělil v 8 dílů, a položil na každý díl los.[44]) Byla tedy činnost desátníků rozmanita velmi. Zevrubné řády a instrukce hejtmanů, setníků, padesátníkův a desátníků pražských pocházejí teprve z doby Rudolfovy.[45]) Největší kus v nich dotýká se policie požární, o kteréž položíme obšírně doleji. Jináče ukládá se všem těmto sousedským policejním úředníkům, aby podávali zprávy o pokoutných schůzkách náboženských; aby oznamovali, kde a kdo umře v desátku, měsíčně aby komíny obcházeli, kdo ze sousedů by neměl vymeteného, aby položil 15 grošů míš. pokuty; též studnice aby ohledávali, jsou-li čisty a spraveny, kde naleznou studeň bez okovu nebo bez provazu, trest aby vzali 15 grošů; „kdyby se ponůcky držely, hejtmané se mají snášeti, jak který popořad svou čtvrť vypravovati má, a hned po klekání přehlídnouti osoby spůsobné, a byl-li by který ožralý nalezen, toho do vězení dáti a po tři dni tam nechati; před purkmistra všecky ponocné postaviti a, coby jim poručil, tak se mají chovati a do jisté hodiny trvati; hejtman pak je má zase k rathouzu dovésti, a napomenouc k bedlivosti padesátníky a desátníky, bude moci domů jíti." Na ponůckách měli se říditi ponocní tou osobou, jižto hejtman jim vystaví na svém místě. Spolu se dovídáme z těch

---

[41]) Ruffer Vyšehrad. 283.
[42]) Arch. pr. č. 1046. 153
[43]) Při desk. zem. Misc. č. 71. fol. 394.
[44]) Arch. pr. č. 1056. 7.
[45]) Jsou zapsány v knihách starom. i novom. a neliší se hrubě od sebe. Datum 1588. Některé jsou bez datum. Arch. pražsk. č. 332. 84. 44 č. 324. fol. 225.

instrukcí. kterak ponocní v době Rudolfově byli vystrojeni: měli míti „kord, voštip, na voštipu konev nebo korbel", a ten, který za hejtmana byl, mohl se vystrojiti „po krigsmansku", jak chtěl. Též nařizuje se všem desátníkům a padesátníkům i hejtmanovi, aby bděli nad nočními šarvátkami a čistotou v ulicích po všecek čas. Pro potřeby vojenské měli míti zevrubné popisy všech zbraní po domech chovaných; měli míti také registra čeledi, podruhů a podruhyň, „v nichž každý aby zejména byl psán, i čím se živí." S těmi registry popisnými měl desátník každé čtyři neděle sjíti „po obědích" ke všem sousedům, a „jestližeby u koho která jiná čeleď nalezena byla víc, nežli by popis ukazoval, byl-li by povaleč, aby oznámil rychtáři, aby ho vzal". Při tom též měl míti na péči desátník ženskou čeleď služebnou, zvlášť po stránce mravné, a „když to tak opatrováno bude, mnoho dětských mordů mine", kdyby hospodyně co toho sama poznala, hned aby to desátníku nebo právu (rychtáři) oznámila. Mimo to měli se desátníci starati o to, aby v šenkovních domech nebylo lehkých žen ani povalečů, vznikla-li kde „bitva", měli sháněti sousedy, kteří by ji přetrhli anebo měli honem volati právo. Konečně neměli dopouštěti, aby lidé s ručnicemi chodili.[46])

Z těch instrukcí už patrno s dostatek, že, cožkoliv jsme ouředníků a zřízenců starodávné policie městské uvedli, žádných kompetence nebyla nikterak vymezena: jedni vbíhali do práce druhým, jedni měli druhým býti nápomocni.

---

[46]) Podle těch instrukcí přísahali hejtmané. Přísahu viz v kn. arch. pr. č. 332 fol. 212. Přísahy ostatních ibid. fol. 213. V přísaze hejtmanské jen o tu funkci pozorujeme víc, že měl dohlížeti „k vybírání kontribucí a vykazování kvartýrů a ložírování soldatesky".

KAPITOLA DRUHÁ.

Rychtářský soud a zatýkací právo.

Líčiti majíce zevrubně jednotlivé úlohy městského rychtáře, postaneme nejprve u jeho soudu.

Svrchu řečeno, že soudíval o malé dluhy a jiné drobné věci soukromoprávné i policejní. „K rychtáři mnoho lidí se utíká o mnoho věci, také i o dluhy od kopy až do 20 kop míš.", tak praví řád Pražských tří měst r. 1584.[47]) Vezmeme-li do ruky registrum rychtáře pražského z r. 1511, postřehujeme, za celý rok že k němu přišlo 30 lidí o dluh, deset lidí „s nářkem cti", ze čtyř ostatních hádal se jeden o sukni, jiný o tunu medu, třetí o 9 centů barvy, poslední sháněl učenníka, jenž mu utekl. Byla tedy agenda staroměstského rychtáře Jiříka jircháře r. 1510 ve čtyřiceti čtyrech kusech.[48]) Mimo to beze všeho soudu a sporu zapsal rychtář do svých register za týž rok 155 „rukojemství" za tento neb onen dluh.

O týchže stejných věcech řídilo se u rychtáře v létech před tím i potom pořáde; jen ještě o to v jiných létech bylo víc, že rychtář lidi rozvaděné přátelsky smlouval. O dlouhé Důře r. 1509 zapsal písař rychtářský, že „znajíc, žeby soudně přesvědčena byla, raději dala se v pokoru Pečeňovi a prosila ho, aby jí odpustil." A rychtář je uvedl „v křesťanský smír". Obyčejně přidal rychtář k tomuto smíru křesťanskému pohrůžku, „kdo by toho míru nedržal, tehdy že bude vězením trestán a vinu (pokutu, obyčejně po kopě), že položí rychtáři".

Také postřehujeme v knihách rychtářských hojně soudů o drobné rány, bití pouličná nadávkami pepřená, která bylo lze po dobrém smluviti; kde šlo o chromotu a bití veliké, toho rychtář nespravil. S tím šlo se na soud konšelů. Tak na příklad smlouval rychtář děvčata, která se poprala spolu u roury točíce vodu, r. 1509 smluvil dva kováře, kteří se „na sebe ruli s cepami;" r. 1510 smluvil i poněkud ztrestal Johanku sousedku pražskou, která nadávala Von-

---

[47]) Kn. arch. pražsk. č. 326. 8.
[48]) Kn. rychtářsk. č. 106.

dráčkovi „klepíci mu k nosu", začež jí dal Vondráček „po hubě". a takové podobné případnosti doslýchal rychtář na svém soudě.[49])

Prodlením doby narostla tato agenda rychtářům městským měrou až do zmrzení velikou. V knize rychtáře Hradce Jindřichova o sto let později — r. 1610 — spočítali jsme 422 zápisů, jimiž viněni byli sousedé z dluhu nebo smlouváni o dluh, sedmkrát zapsal o zabavení statku, asi 20 zapsal termínů na dluhy a zástav, smířil a dílem ztrestal 48 nadávek, dvacetkrát a pětkrát soudil o bití a neslušné pití a 47 přestupků policejních uvažoval: ouhrnkem v knize rychtářské učiněno za jediný rok nad 600 zápisů, což zajisté svědčí, že rychtářova soudnická práce časem stala se nemalou.

Do kompetence rychtářského soudu nepletli se konšelé rádi Na příklad r. 1511 v Praze obeslal do rady Václav Varhaník svého domácího pána, že ho v bytě nechce trpěti. Domácí se vymlouval nezbedností nájemníkovou. Prý mu vybil skla, v kamna že mu hřeby vbil. Všecko vyslyševše konšelé, povolali rychtáře, jemuž poručili „řkúce, že nám to nepřileží, ty rozsuď".[50]) Ale konšelé sami k soudu rychtářovu stávati nechtěli, a překročili-li kompetenci soudní, bránívali se domluvně. V Turnově kdys r. 1586 nadal soused Hrdlička konšelům „korydounů a kostrounů" a zvláště purkmistrovi se vzepřel. Rychtář povolal si zlolejce i purkmistra na svůj soud, ale konšelé vzkázali, že není za slušné, aby osoba radní před rychtáře se měla stavéti.[51])

Rychtář nesoudil sám. Přidávali mu dva nebo více mužů „z obce hodných", přísežných. V Praze ve všech třech městech bývalo rychtáři čtvero přidáváno osob. „Ti povinni jsou každého dne v hodinu určitou na soudných věcech se posaditi, a kdožbykoli jaká obeslání měli, to s rychtářem a písařem volně podle processu právního vyslyšeti; pak-li by strany obmeškávaly, vyčkajíce sedění svého dvě hodině, nebudou povinni déle seděti. Jestližeby pro hluk lidí vejpovědi (rozsudky) uvažovati nemohli, budou moci to učiniti v den střední, poněvadž se v radě na týž den na právních věcech nesedá. Co sobě rychtář uhoní z povinnosti úřadu, mezi ně děliti povinen není; však od vejpovědí a appellací co přicházi, o to se s nimi jako soudci svými děl".[52]) Také v městech venkovských, jakož z knih rychtářských patrno, sedával rychtář s jedním nebo dvěma soudci ob den a v některém témdni i denně na soudních věcech svých, které ho již samou povahou svou nutily k rych-

[49]) R. 1511 jest v knize rychtářské č. 106 v Staré Praze při rukojemstvích zapsáno i toto: „Rukojmě Lukeš Tučnej, bečvař, za dceru svou Dorotu pod 50 kop na postavení, když vyleží po šesti nedělích, aby před pány v radě postavena byla." Hned pod tím zapisuje se také Rorajčkova, že postaví dceru svou nápodobně padlou a zmrhanou.

[50]) Kn. kom. soudu č. 3. G. M. 16.

[51]) Acta forens. Turnov. 168.

[52]) Arch. pražsk. kn. č. 326. 14 a Chaos tamže.

lému vyřízení, ačkoli také konšelé ob čas napomínali, „aby nenechával toho na žádných dlouhých pobříslách“.

K soudu svému měl rychtář obsílati strany „poctivě“, soudy měl „činiti myslí upokojenou, domácím i přespolním měl práva udělovati dobrotimyslně“, „nad žádným se nemstíti ucha jednoho zanechaje“.[53]) Ale obecenstvu bylo také na druhou stranu zachovávati k rychtářskému soudu uctivosť. Dí se v instrukci rychtářů pražských z konce století XVI.: „Co se místa, kdež úřad rychtářský v světnici obecní mřížemi dřevěnými ohražen jest, tkne, téhož místa rychtář, písař s konšely šetřiti povinni jsou, aby též úřední místo k zlehčení nepřicházelo. Kdo by jiný za šraňk všetečně vstoupil, dá pokuty 1 kopu míš.“ Kdo z nevážnosti nechtěl před soudem rychtářským státi, byl zavřen.[54]) Kdo přišel před šraňk s kordem anebo s jinou zbraní, hned do trestání byl vzat. A což dlouho poseděl v žaláři Krištof, kamenník v Hradci Jindřichově, protože r. 1610 mluvil, „aby rychtáře i se soudem jeho hrom zabil, aby na jeho dům síra pršela a všecko aby shořelo!“ [55])

Rychtář souditi měl dle práva městského a zřízení zemského a nikoli vedle svého zdání. Po žalobě mohl stranám odkladu přáti do třetího dne, pak směl ještě dvě neděle přidati, bylo-li třeba, by strany se opatřily svědky a důkazy. Víc povolovati a stranám protahovati neměl. Ba týkalo-li se věcí kožišných a netrvanlivých, o něž byl spor, byl povinen do třetího dne strany poděliti nálezem.[56])

Řízení u rychtáře bývalo stručné, rychlé a s větší části oustní. R. 1590 u rychtáře kouřimského podal předlouhou žalobu písemnou soused Peldřimovský do Jiříka Stanislava, že mu nechce vrátiti prsten, a že na jeho vytáčkách „a kudrlinkách nemůže dosti míti“. Ale strana protivná se opřela všelikému písemnému jednání, ukazujíc k tomu, že každý „při žalobě i vejpovědi sám životně státi má“ — a bylo po řízení písemném. Obě strany pak musily osobně státi, a rychtář učinil „oustní dictum“.[57]) Ortely se do knih rychtářských zapisovaly. Kterou podobu mívaly, toho příklad z Hradce nad Labem r. 1557: „Václav Jiskra, rychtář městský, pováživ žalobu, odpor, svědectví z obojí strany vedeného i té věci přelíčení, takto o tom z práva nalézá: poněvadž se to z svědků vyhledalo, že Jakub Strakův Petrovi Beřkovi příčinu řečí jest dal, k němu o pohlavek připíjeje — z té příčiny dává se Beřkovi proti Strakovi za právo.“ [58])

Některý městský rychtář byl v soudě svém až tuze sousedským. Když na příklad Samuel Tisíc, pražský měšťan, šel si na „rychtář-

---

[53]) Z instrukce rychtáře kaňkovského u Hory. Rukop. mus. č. 24. G. 28. 18. Z r. 1564.
[54]) Příklady v lounské knize č. 1. A. 3. fol. H. 17.
[55]) Příklad v regist. pamětn. v Hradci Jindř. z r. 1610 fol. 23.
[56]) Chaos v arch. pražsk.
[57]) Kniha ortelů kouřimsk. v mus. fol. 18.
[58]) Arch. zem. kn. appell. č. 3. 89.

ské právo“ r. 1576 pro nějaké peníze, odvece mu rychtář Václav Libocký z Libé Hory, jenž právě seděl s písařem v soudě, „že jich nynlčko nemá, že jest je propil“. Měšťan jemu: „Náleží-li Vám cizí peníze utráceti a propíjeti, já to vznesu na pány!“ Tu jal se prositi rychtář za maličké strpení, až uprosil.[59])

Od rychtáře šlo odvolání k radě městské. Kdo se odvolati chtěl, položil peníze „důkladné“, ale ne všude stejně — od 15 grošů po kopu, ba v Mladém Boleslavi r. 1590 i dvě kopy. Také písaři při tom bylo dáti několik grošů od rejstříku akt soudních. Rychtář před oběma stranama krátkou ličbu pře zapečetil a odeslal, kam náleželo. Od konšelů bylo lze ještě vyšší appellaci vzíti, o čemž dole místněji se položí. V knihách pražské appellace na hradě Pražském ne řídko nacházíš, že konšelé převrhli ortel rychtářův, nalezše něco jiného, a právo vyšší uznavši ortel rychtářský za správný, zrušilo ortel konšelský.[60])

Ze soudních poplatků rychtářských uvedeme na ukázku jen sazby pražské z r. 1584; sazby měst venkovských byly někde větší, jinde menší, ale daleko se od sebe nerozbíhaly. Od zápisů větších smluv brával rychtář 6 grošů, od menších 3; od nálezu nebo rozsudku pro věc skrovnou 5 grošů, od větších věcí 10 grošů, nejvíce 20 grošů; od rozkazu právních dva groše, nejvíc čtyři groše.[61])

Vyložíme o rychtářském právě zatýkacím.

Právo zatýkati míval rychtář a písař. Ale neměl toho práva ke všem osobám ani na všech místech. Z rychtářova práva vyňati bývali nejprve kněží. Jen tu výminku kladlo právo Starého města z doby husitské, kdyby kněz nebo mnich nalezen byl v „světském rúše, tehdy má tak súzen býti, jak se proměnil“.[62]) Ale i tou výminkou se kněží vždy zhoršovali, nedopouštějíce na sebe práva světského: vypravujeť se o biskupovi Filipovi, jenž pobýval v Čechách od r. 1504, že odebral se z Prahy, hněviv jsa proto, že rychtář sebral kněze, jehož byl zastihl v místech nectných.[63]) Do klášterů vnikati rychtář nesměl, leč prve konšelé vyprosili svolení klášterského starosty neb arcibiskupova.[64]) R. 1533 nechtěl opat kláštera Slovanského v Praze, mistr Korambus, ve svém bytě dluž-

[59]) Arch. pražsk. č. 1054. 72.

[60]) Na příklad r. 1560 dal král. hradecký rychtář Sele Práškovi stran klisny s mostu stržené za právo; konšelé opravili — a v appellaci vrátili se páni zase k orteli rychtářskému. Kn. appell. č. 3. v arch. zemsk. Příklady také v ortelích kouřimsk.-v mus. Na př. fol. 60. ortel rychtáře z Nového Bydžova o zranění: Poněvadž Žita valachem za očas trhl a kordu dobyl, dá pokuty 5 kop Římanovi. Konšelé: Nedá nic, poněvadž Říman mu dal valachem štus dříve. Appellace v Praze: „My Ferdinand atd. stvrzujeme ortel rychtářův s tím doložením, abyste toho Žitu do vězení dali.“

[61]) Kn. arch pražsk. č. 324. 256.

[62]) Neuberk. Letop. fol. 6.

[63]) Dačický I. 57.

[64]) Příklad r. 1574 v man. rady staroměst. č. 397.: Utekl zloděj do kláštera křižovníků — a rychtář nesměl za ním.

níka zatknouti dáti ani „zatýkacím listem královským", tvrdě, že „zatykačové k mnichům nenáležejí".[65]) Rychtář nesměl zatýkati osob šlechtických. Proto Jan Šabat, rychtář v Neveklově, r. 1536 velemoudře odpověděl, když ho písař Valentin vyzýval proti jakýms šlechticům, tepoucím se nočně na rynku: „Já mezi pány nenáležím, a oni mne nebudou chtíti slyšeti!" A nešel.[66]) Bylitě páni choulostivi i na pouhé dotknutí se ruky rychtářské. Na příklad Náchodský pán Hynek Atrspach z Dubé r. 1557 nechal se pozvati na večeři od Urbana, rychtáře mělnického, a ten „stoje před stolem v tom jest ruce rozvrhl a šátkem jest pána uhodil nechtě a nerad. V tom když pán se počal horšiti, rychtář na stůl položil hlavu mluvě, aby pán nad ním učinil, což ráčí, a odpustil mu". Však neodpustil pán a žaloval z těžké urážky své.[67]) Což teprve zle bývalo, opovážil-li se rychtář neb písař městský pána zatýkati! Bohuslav Vrchota z Slatiny r. 1510 pohnal Jiříka Šedivku, rychtáře Menšího Města pražského z pychu, poněvadž „za ním běžel, chtě ho jíti". A rychtář ušel těžké pokutě jen tím, že neutíkal za pánem „svévolně, než na nějaký list zatýkací".[68]) R. 1533 opovážil se krevní písař staroměstský, Václav, zatknouti Albrechta z Gutštejna, když přijel „do Prahy chtějíc ku pomoci králi proti Turku se vypraviti" — „pro ten posměch" pánu učiněný dvojnásobně ubohý písař potrestán. Nejprv ho zavřeli páni Staroměštští a sesadili z úřadu, aby měli od pána pokoj, a když pán přece nedal pokoje, opatřen jest v soudě hejtmanském na poctivosti, a krevní písař „pro svou všetečnost" musil jíti ještě do kázně na Hradčany.[69]) V Čáslavi r. 1537 sebral rychtář Václav řezník urozeného vladyku Mikuláše Studeneckého z Pašiněvsi do vazby ani ne z trestu pro jeho nezbednost, ale spíš pro to, aby ho rozhněvaný lid na ulici neroztrhal; byltě vladyka několik lidí z rozpustilosti posekal. Synovec jeho Jeroným statečně se postavil k němu a spolu s ním dobrovolně se dal zavříti. Z toho vzešly rychtáři dva dlouhé, těžké soudy. Skrze advokáta svého, Petra Veltrubského z Veltrub, mluvil pán k soudu štiplavě: „Rychtář zúmyslnost učinil na potupu stavu našeho rytířského; to jest moc, když osoba městská nebo sedlská dá do vězení dobrého člověka rytířského, žádám spravedlivého rozsudku o tu moc, abychom všickni věděli, kterak o moc podle práva zdejšího my, kteříž stavu rytířského užíváme, souzeni býti máme — rádi to slyšeti chceme!" Konšelé Čáslavští obratně nalezli ortelem, že rychtář zatkl pána „z hluku lidského", aby se

[65]) Nelze smlčeti, že v soudě, o tu věc vzniklém dokazoval advokát, kterak i „zde při kostele arcibiskupství Pražského i v kostele pro dluhy se zatykačové dávají". Registra čern. hejtm. mus. č. 2. JJ. fol. M. 13.

[66]) Jan starší Fremut z Krásn. Dvora. Přibík Bříský z Březí, Arnošt Řepa z Neveklova a j. Kn. kom. soudu č. 7. G. fol. D. 17.

[67]) Kop. měln. č. 11. fol. 74.

[68]) Reg. černá aksam č. 24. A. 6. fol. 36.

[69]) Reg. hejtman. č. 2 JJ fol. J. 17.

něco těžšího jemu nestalo, a tím že zúmyslnosti ani moci se nedopustil, ale že ho tak „kvapně“ vzal nevyptav se. „co by za člověka byl“, z té příčiny aby pozůstal některý den na rathouze u vězení. Mladému Jeronýmovi pak nalezl soud, poněvadž dobrovolně šel do vazby přes to, že rychtář pravil, komu nenáleží, aby do vězení nechodil, nechať tedy má, co má. Rychtář že mu nic vinen.[70])

Hůře zvedlo se, byl-li při zatýkání šlechtic raněn! R. 1602 poroučí Rudolf Staroměstským, aby mu poslali na Hrad rychtáře Kotvu pro zatčení rytíře Šmolce, a jednoho z pochopů aby dali katem z města vyvésti na věčné časy, druhého vymrskati.[71])

Měli tedy konšelé všech měst hrubou potíž s bujnou šlechtou nezbednou, jež věděla, že na ni ani rychtář ani konšelé sáhnouti nesmějí. Kutnohorští žalují, r. 1550, „že páni vyššího řádu si nás nevšímají a méně než ohaře a chrta sobě váží“. Když všecky žaloby kutnohorské byly v Praze marny, ustanovili konšelé, aby nebyl nikdo trestán, kdo by se bránil šlechtici se zbraní.[72]) Nejednou přiházelo se, že zatýkaný šlechtic nemíval těžkosti nižádné, i ranil-li zatýkajícího. Vít, služebník rychtáře Novoměstského, r. 1551 byl od Mikuláše Troskovce z Velenĕ zraněn, a soud ho přes to pro „všetečnosť a svévolnosť“ do kázně své vzal.[73]) Ani sluhů svých páni nedopouštěli někdy rychtářům bráti. V Berouně r. 1587 vzniklo z takové příhody i zbouření města všeho. Volal Václav Vysokomejtský, rychtář, o sluhovi panském, „že ho vezme, by byl prostřed moře — ale pán ho vzíti nedal“.[74]) Podobná věc udála se v Hoře r. 1561, kde Jan Libenický z Vrchovišť nedal rychtáři vzíti pacholka svého, vraha, ni když pět osob radních přišlo „právu“ na pomoc. Až teprve, když obeslali cechy řemeslnické po několika osobách se zbraní, pak poddal se šlechtic — ale Horští měli z toho těžkosť v soudě komorním.[75])

Že rychtář nesměl do panského domu vcházeti se zatykačem, toť rozumí se samo. Jan Bořita z Martinic jedenkráte šeredně vyhnal z domu svého na Malé Straně i královského rychtáře Jiříka Fejtle z Ploskovic, a ten byl přec větší pán než městský rychtář. Dotčený králův rychtář vešel v dům pana Bořity, purkrabí Karlštejnského, spolu s Hanušem Opplem z Adorfu, honě nějakého dlužníka za věci kupecké, a Bořita křičel a lál, „aby se oba z jeho domu vyjebali nebo že je s pavlače dolů káže shazeti nebo dáti na Karlštejn“. „Tak sme musili,“ praví Oppl v soudě, „s panem rychtářem odjíti a toho jistého dlužníka tam nechati.“ [76]) Po těžkých

[70]) Kn. arch. čáslavsk. č. 9. B. 7.
[71]) Arch. místodrž. miss. č. 110. 169.
[72]) Z výpisků Šimkových z arch. kutnoh.
[73]) Reg. králov. červ. 23. E. 7. fol. 11.
[74]) Kn. kom. soudu 18. G. fol. 184. též fol. 158.
[75]) Kn. kom. soudu č. 14. G. fol. 375.
[76]) Kn. kom. soudu č. 13. rok 1554—1557 fol. 133.

zkušenostech pozdější dobou v Praze nechtívali konšelé propouštěti koupě domu šlechtici jináče nežli na revers, že rychtáři nebude brániti vstupu.[77]) Také na sněmech jednáno o tom, aby rychtář směl volně v panský dům.[78])

Do „svobodných" domů policie městská také nesměla. Do takového privilegovaného domu vnikl rychtář někdy jen pod tím titulem, že dům přes všecky svobody jest pod právomocí městskou, „pod šosem", ale nikda bez těžkostí nebylo. Příklad vypravuje r. 1535 v komorním soudě Petr, ručnikář z Turnova: „Přišel jsem do Rakovníka s zatýkacím listem, opověděl sem se purkmistru, aby se zachovali vedlé toho listu a práva mi dopomohli na tu jistou Annu. Šli sme s rychtářem tam, a bylo zavříno, že sme tam nemohli. I toužili sme toho purkmistru, i pověděl, aby rychtář šel zase, by měl po řebříku lézti, že za to nic neztratí, poněvadž jest dům pod šosem." [79])

Byly doby, kdy v Praze nesmíval rychtář z jednoho města Pražského úředně vcházeti v druhé město. Od Ferdinanda I. pominul tento zvyk, všecku policii měst Pražských ochromující. Týž král nařídil r. 1551, aby i podrychtář Staroměstský směl do všech tří měst vcházeti.[80]) Než na pražská práva postranní jako bylo maltezské, pod Petřínem, sv. Anežky, svatojirské a jiná ještě, do těch městský rychtář bez opovědi nesměl. Vrchnosti těch postranních osad měli rychtáře své. O těch právech zřejmě vyslovili se Pražané v příčině policejní listem k císaři (bez datum),[81]) že „téměř žádná na těch právech chaloupka se nenachází, aby v ní šenkéře nebylo, nad to vejše jací neřádové a hampejsové na těch postranních okolních právích se dějí, protože rychtář pro obzvláštnost vejsad a svobod jejich docházeti a takové neřády bez povolení vrchnosti jich přetrhovati nesmí". A vešel-li rychtář na postranní právo přec, býval z toho i hněv králův. Na příklad r. 1589 píše Rudolf Pražanům novoměstským, jejichž rychtář sebral nějaké lidi na právě probošta Zderazského, „že nad tím neráčí hned žádného zalíbení míti, nýbrž jim poroučí, aby právo kláštera v pokoji zanechali, v ně nesahali a rychtáře svého slušně strestati dali." [82]) Ale týž panovník, vida, že postranní práva v policejních příčinách škodila, vydal r. 1604 rozkaz všem vrchnostem dotčených práv, aby nepřekážely rychtáři malostranskému pátrati po žebrácích a povalečích; rychtář klášterský aby mu raději pomáhal v tom.[83])

---

[77]) Kn. šestipansk. v arch. pražsk. 457. 121.
[78]) Sněmy VI. 486. Arch. pražsk. č. 1080. R. 1584.
[79]) Kn. kom. soudu č. 7. G. fol. J. 14.
[80]) Arch. pr. č. 1154. N. 12.
[81]) Chaos v arch. pražsk. Odpověď ta dána, když Anna Pichlpergerová z Varvažova chtěla na císaři svobodný dům s šenkem.
[82]) Arch. místodrž. miss. č. 101. 7.
[83]) Tamže č. 108. 140.

Také řemeslníky, zvlášť z přednějších řemesel, nesměl rychtář bez vědomosti cechovních starších mistrů zatknouti. R. 1580 svědčí staropražský rychtář o tom, řka: „na kohožkoli z řeznického řemesla od kohožkoli právo dáno bylo, tehdy sem žádného do vězení bráti nesměl, ale vždy musel sem starším řezníkům opovídati, jestli že jest mi dovoleno bylo.“ [84])

Na konec zajisté vědomo, že do kollejí universitních, vůbec na právo rektora universitatis, rychtář městský také nesmíval. I tu bylo jakés „postranní“ právo pražské.

Položíme o zatýkaných, na něž rychtář směl.

Z nich nejvíc právních příchran mívali dlužníci přespolní a jich rukojmové, kteří se na listě dlužním byli uručili. Ti obojí mohli na cizím právě býti od věřitele „obstaveni“, právo mohlo „na ně založeno býti“. [85]) Pro urážku na cti nebylo lze obstaviti provinilce na cizím právě,[86]) jen pro dluhy vydávány „obstavunky“.[87]) Věřitel vymohl nejprv u svého práva psaní „ohradné“, kteréž zasláno tam, kam příslušel jistec dluhu; [88]) a po tom, když list ohradný dlužníkem tvrdošijným nepohnul, přišel věřitel s listem „zatýkacím“ čili „zatykačem“, od svého úřadu „po rozsudku“ [89]) vydaným, a žádal od rychtáře „stavného práva“ či „obstavunku“ na tohoto člověka. Bez listu nebylo obstavunku, a „stavné právo“ toho starodávného, divného způsobu, že totiž v jednom městě bez okolků zatkli a zavřeli kteréhokoli člověka, příchozího za svými potřebami z města druhého, v němž tvrdošijný a neplatící dlužník seděl, tato repressalie béře v XVI. věku zvolna za své,[90]) ačkoli Rakovničtí ještě r. 1607 hrozí všem Senomatským sousedům, zahodí-li se který z nich do Rakovníka, i nevinný, že na něm hodlají právem stavným dobývati „čepici, které senomatský Donatus nechce po častém napomínání vydati rakovnickému Jahodkovi“. [91]) Také nechtívali domácí dlužníci od domácích věřitelů na sebe trpěti stavného práva, alebrž žádali býti obsíláni k pořádnému

---

[84]) Arch. pražsk. č. 1059. 248.

[85]) Příklad o zatčeném rukojmí v Praze r. 1580. Arch. pr. č. 1059. 192

[86]) Ač se o to pokoušeli leckteřís. Vavřinec Bahno, soused kouřimský chtěl r. 1563 obstaviti kutnohorského Houdka „pro nářek cti“; právo jemu toho nepovolilo, „poněvadž zemské zřízení ukazuje, aby o čest souzen byl každý na svém právě“.

[87]) I na šlechtě vymáhány dluhy zatykačem. Často sám sněm přidával roku před zatykačem, aby se mohl panský dlužník s věřitelem smluviti. Viz Sněmy. II. 670. r. 1554.

[88]) Neposlán-li ohradní list prve, protestoval dlužník proti obstavunku. Příklad v memorial. kutnohorsk. v mus. fol. 8.

[89]) Ne každý list jest zatykač: zatykačové vycházejí leč po rozsudcích anebo po starých právích. Kn. soud. komor. č. 2. JJ. fol. M. 14

[90]) Ještě kdys kol r. 1580 dopustili se ji Čáslavští, zajavše měšťana z „Eivančic“. Ale hned nařídili místodržící čeští, když se byl proti tomu sám moravský sněm v Olomouci r. 1581 vzepřel, aby propuštěn byl Moravan z Čáslavě. Právní knih. v Polné. 41.

[91]) Arch. rakov. Kopial z r. 1600.

soudu. R. 1573 konšelé turnovští ortelem, zrušivše nějaký obstavunk, vyřekli, že „od let násobných se toho v této obci neužívalo, aby sousedé osedlí a jiní s městem trpící obyvatelé právem stavným pro dluhy jako lidé vesští stěžováni býti měli, nébrž ku právu pro též dluhy obsíláni bývali, z té příčiny na budoucí časy rychtáři aby takových práv stavných nepřijímali“.[92]) Že však někteří zarputilí věřitelé nepřestali toho, oznámeno v téže obci r. 1589, „kdo se dopustí listu vohradního nebo stavunku, ten má do vězení vzat býti a potom pokuty, vrchnosti deset sáhů dříví aby rozštípal, propadne.“ [93]) Platilo tedy právo stavné jen přespolním, a to také nikoliv všem. Na příklad Kutnohořané a Budějovičtí vždy se hájili privilegiem, že pro dluhy nikdež nemají býti obstavováni.[94]) Že nechtívali měšťané pro své dluhy zatčeni býti ve vsi od rychtářů vesnických, toť pochopitelno.[95])

Zvyky a platy právní nebývaly při obstavunku všude stejné. Když se stran obstavunku r. 1534 ptali Litomyšlští Hradeckých, obdrželi naučení:[96]) „Kdožkoli koho obstavuje, buď domácí hostě neb host hostě, nic se více nebéře nežli 3 groše č.; nebo právo má býti rovné každému a má uručiti strany, když jest která přespolní, co škod kdo vezme, aby jich věděl na kom postihati.“ Týmž časem brával turnovský rychtář stavného práva jenom groš;[97]) rychtář v Hořicích na konci XVI. věku grošů pět.[98]) Někde chtíval míti rychtář před zatčením dlužníkovým mimo list zatýkací také „jistce“ osobně před sebou. Na příklad buď scéna z r. 1506. Přišel posel kupce z Jihlavy na Malou Stranu, vyprosil sobě známého souseda malostranského, aby ho provodil k rychtáři. Potkají rychtáře ve dveřích rathouzních. Posel dí: „Počkaj, pane rychtáři!“ Rychtář: „Coť potřebí?“ Posel: „Milý pane rychtáři, teď dávám dva listy zatýkací a tvé právo, aby zatekl Bohuslava!“ A on rychtář řekl: „Já těch listů nepřijímám, když tu toho jistce (kupce z Jihlavy) není.“ A nepřijal.[99]) Jinde musil jíti člověk o zatčení nejprve k rychtáři, kdež zapsal jméno zatýkaného na tabulku, a s listem zatýkacím k purkmistrovi, aby dal povolení.[100]) Některý rychtář

---

[92]) Acta forens. v arch. turnov. II. 277.

[93]) Acta forens. Turnov. III. 180.

[94]) Arch. táborsk. č. B. IV. a. 40. 112. Lib. memor. kutnohorsk. mus. r. 1601. fol. 8.

[95]) R. 1575 jednal o tom sněm. Patrně, že se tak přece dívalo. Sněmy. IV. 465.

[96]) Lib. memor. v arch. litomyšl. z r. 1360. fol. 5. Vypsal a sdělil Štěpánek.

[97]) Podle privil. z r. 1335, stvrzeného r. 1439, 1504. Vypsal z turnov. knihy privil. Šimák.

[98]) Kutnohorský soukenník Labuška protestuje r. 1601 proti obstavunku, poněvadž původce jeho děkan Adam Brodský dal v Hořicích místo obvyklých 5 grošů 10; prý chtěl tím přivětšením rychtáře sobě nakloniti. Lib. memor. kutnob. mus. 8.

[99]) Kn. kom. soudu č. 1. G. fol. D. 18.

[100]) Tak bývalo na př. v Lounech. Reg. purkm. v taměj. arch. r. 1577. D. 7.

doběhl si s listem k purkmistrovi sám na poradu, zvláště, neuměl-li čísti.[1]) Příklad z Kolína. Mikuláš, měšťan pražský, r. 1506 přišel k rychtáři kolínskému s listem zatýkacím od purkraba pražského, jenž soudil o dluhy. Chtěl, aby zatčen byl žid Markvart. Tedy sebral rychtář žida na rynku, zavřel ho v svém bytě — a šel radit se k purkmistrovi, má-li žida zatknouti. „Pane purkmistře kterak mi radíte k této věci?" I řekl purkmistr: „Neber toho listu, neb mu nerozumíš!" Pak nechtěl rychtář práva vzíti ani listu zatýkacího a žida pustil.[2])

V městech Pražských dosti zhusta přiházelo se, že sousedé jednoho města nechtívali uznati listu zatýkacího, přineseného od rychtáře města druhého, leč oznámil li se rychtář prve u purkmistra. Tím způsobem bránil se svému zatčení proslulý doktor Kopp z Raumentalu, dlužník veliký, když naň do Nového města připadl staroměstský rychtář Jan Vejvoda. Mělť Kopp na svůj prospěch ještě to, že byl stavu rytířského. Než nic neneslo platnosti, doktor byl zatčen, a když pro ten „nepořádný zatykač" pohnal rychtáře na soud komorní, nevyhrál. Maje list zatýkací od soudu komorního vyšlý, mohl prý to rychtář dobře učiniti.[3])

Nalezen-li zatýkací list, jejž přinesl přespolní člověk do města, správným, aneb osvědčil-li se jistec některým sousedem v městě za pořádného, ani tu ještě nebylo v starší době docela jisto, že bude dlužník obstaven. Díť instrukce rychtářská starodávná: „Jest-li sedí na voze, cestou jde neb na koni jede, tu se obstavunk nepřijímá, lečby dolů sstoupil neb se zastavil neb v hospodě byl, na rynku stál, na trhu jednal, v času jarmarečním též ne, leč ze slušných příčin." Lze dobře pomysliti sobě, jak směšné případy rodily se z této instrukce: kterak jistec opatrně chodil za svou kořistí, kterak zatýkaný, shlédnuv honce svého, dal se honem na chůzi, na vůz vzkočil a hřměl pryč.

S obstaveným šlo se ku knihám rychtářským, do nichž písař zapsal „obstavunk, kdy, proč a odkud"; spolu zapsáni jsou rukojmové k obstavunku zarukující. Obstavený mohl žádati do dvou neděl času, aby mohl buď jistce odbyti neb „obstavunku odepříti".[4]) Byl-li odpor, určen den k stání obou stran. Potom „týž obstavunk vynésti bylo na konšely při nejprvnějším sedění k rozsouzení". Obstavunku bylo nejsnáz lze odepříti, když se „stavunk s ohradním

---

[1]) Roku 1536 přinesli ceduli staroměstskému rychtáři Jiříkovi Minciři a ten pravil poslům: „Čtěte mi, já čísti neumím". Kn. komor. soudu č. 7. G. fol. L. 16.

[2]) Kn. kom. soud. č. 1. G. fol. E. 12.

[3]) Reg. papoušk. č. 8. J. fol. P. 1. Kopp byl vlastně zatčen samým císařským mandátem. Čtemeť v missiv. 20. ledna 1539 mandát Ferdinandův všem stavům, aby dopustili Melicharu z Osvětima pro 600 kop míš. za voly povinných dra. Koppa, kde koli ho postihne, obstaviti. Arch. c. k. místodrž. č. 20. fol. 74.

[4]) Chaos v arch. pražsk. Též Koldín M. Práva. L. 17.

psaním nikterak nesrovnával". To slulo „zmatkem", a obstavený puštěn bez obtíží. Z usnesení sněmu r. 1585 mohl obstavený z vězení puštěn býti jen na základ dluhu rovný.

Byl-li rychtář při pořádném obstavunku liknav, takže člověk, na němž se mělo právo založiti, pryč ušel, platil rychtář škodu sám,[5]) anebo mu přísně uložili, aby se postaral o dobytí dluhu, jak umí.[6]) Byl-li naopak rychtář příliš horliv, kvapě na zatýkaného, mohl také dočkati se těžkosti místo vděku.[7]) Tou příčinou nejhorlivějšího rychtáře nalezli jsme r. 1575 na Mělníce. Ten totiž stavné právo vzal — na mrtvolu. Nestalo se mu pro to nic, ale věřitel odsouzen dluhu. Rozhodlť soud: „Poněvadž Jiřík Dušek pro $8^1/_2$ kopy míš. dluhu na někdy Jiříka Petružilku po smrti jeho a již na mrtvé tělo právo stavné rychtáři dal, kterýžto stavunk se proti právu, zřízení zemskému neslušně a nekřesťansky stal, z těch příčin se pře zdvihá, a vdova tou žalobou povinna není."[8])

Na konec jest oznámiti, že věřitel, nemohoucí obstaviti osoby, mohl hleděti k věcem. Takž na příklad dal r. 1580 pražský měšťan Gregor Fibík obstaviti městským rychtářem, písařem a dvěma služebníky právními u žida „šrejbtiš", jejž tu byli zastavili Vlaši Sola, Phcebus, Graenis, kteří u Fibíka protrávili 300 kop míš. a utekli.[9])

Se zatýkanými jiného způsobu, zvláště s provinilými, bývalo méně okolků než s dlužníky. Pro domácího, nehrubého provinilce došel si rychtář bez cedule na pouhý rozkaz konšelský, a nenalezl-li ho doma, zapečetil mu komoru spací. Komora měla býti tak dlouho zavřena, až se dostavil soused na radnici sám. Tudy vyvinul se onen obyčejný podvod, že manželka v nebytí zatčeného ukázala právu některou zbytečnou v domě komoru, kde manžel nespával;[10]) některá zašla i dále: odtrhla před spaním proužky papíru křížem na dveřích přilepené a „kolkem" rychtářským zapečetěné — a nazejtří záhy „pečeť zas přilepila".[11])

Stran podezřelých viselo zatknutí na uvážlivosti rychtářově. Některého člověka rychtář zatkl na holé slovo číkoli. Nejeden měl

[5]) Burian z Chlen r. 1500 pobnal rychtáře z Hradce Králové Václ. Nejedlého, že mu nedopomohl práva na Pavlu Němci na 25 kop. Reg. soud. kom. č. 24. A. 6. 20.

[6]) Acta forens. Turnov. 1595. 88. „Z práva oznámeno rychtáři, že povinen k dluhu do 2 neděl dopomoci", protože vzal právo, maje pro 7 kop obstaviti Karlíka.

[7]) R. 1604 uražen byl rychtář Vosyka v Hradci Králové od Vác. Kapouna ze Svojkova pro to, že na zatykače kvapil slíbiv, že popočká. Kn. kom. soud. 21. G. 728.

[8]) Rukop. univ. knihov. č. 17. D. 25.

[9]) Arch. pražsk. č. 1069. 141. Vlaší ti byli od Mediolána.

[10]) Na příklad Skalník, rychtář Malostranský, r. 1532 vypravuje soudu: „Ptal sem se, kde lihá, manželka uvedla mne pod krov i ukáže mi chatrnou komořici — i nechtěl sem pečetiti" Kn. kom. soud. č. G. 6. fol. CC. 3.

[11]) Že rychtář komoru pečetil proužky papírovými, toho doklad v kn. arch. pražsk. č. 1055. 106. Že to ženské odlepovaly doklad v kn. č. 1121. 180.

pro to s konšely a s jinými, jichž se týkalo, nesnázku.[12]) Však byl-li zatýkaný člověk velmi podezřelý nebo v horkém skutku postižený zločinec, tu směl a měl rychtář založiti právo chuté. Ovšem rychtář, svého důchodu dbalý, vždy se ohlížel, není-li tu, kdoby zločince sám kázal vzíti, poněvadž, kdo kázal, musil od zatčení i od processu trestného zaplatiti. Zásadou je naučení Hradeckých nad Lab. vydané r. 1534 Litomyšlským: „Kdyby kdo škůdcí svého dal ku právu a práva by na něj žádal, tehdy toho jest náklad, kdo práva žádá — ležby ten účinek (zločinný) proti obecnímu právu a řádu byl.“ [13]) Vyskytl-li se někdo, jenž chtěl platiti za svého zločince, ihned zase nastaly všelijaké právní okolky, a jest zajímavo, že se právní způsoby, tou příčinou panující, i do českých vsí z měst přenášely. Na příklad vizme z Počernic rychtáře, když mu r. 1592 kdes na poli stojícímu přivedli Chvalští lidé člověka, jenž zabil ovčáka u Čertouz.[14]) „Ptáme se rychtáře, co by bylo za právo k té vobci, že se právo dá jako na mordýře. Rychtář pověděl, že pět grošů jest práva, než že on tu práva vzíti nechce bez jiných konšelův, než v Počernicích doma ve vsi, abychom šli k němu. Tak my šli domů do světnice k rychtáři a žádáme práva opět, on pošle pro konšely, a my dali 5 grošů míš. na ruku rychtáři, aby (vrah) byl opatřen.“ Že v samé Praze nebývalo valně lépe, toho víme důkaz z téhož roku 1592. Jakýsi vzteklý Vlach Mager pobodl pekaře na ulici a utekl. Řezníci honili ho drahnou chvíli, až ho uhonili — a rychtář nezatkl Vlacha dřív, až dal pobodený pekař 5 grošů bílých práva rychtářovi! [15])

Za velmi „zlého a nepoctivého“ zatčence bylo v Praze od zatknutí, protože bylo nebezpečno, i kopu platiti. Byl-li v domě skryt, nežli všel rychtář do vnitř, musil žádati hospodáře za dovolenou, aby směl hledati a zatknouti.

Je otázka na snadě, kterak, majíc před sebou vinníka, vedlo sobě obecenstvo. Všeobecné mínění starodávné bylo to, že dotýkati se zločinců nebo pomáhati rychtáři v jeho práci, věc jest nečestná. R. 1418 všecka obec Novoměstská proti tomuto mínění usnesla se, vidouc bezpochyby, že vinníci unikali právu za přítomnosti obecenstva, že „měštěnín může dodržeti právu lotra, než do šatlavy nemá voditi“. Může ho držeti „usque ad adventum judicis sive nunciorum ipsius“. [16]) Ale tím nespraveno mnoho. Známe několik případů, kde volali lidé na vraha: „Neutíkej práva, nepobíhej, dočekej!“

---

[12]) Rychtář v Hradci Jindř. r. 1611 dí o sobě, jakou měl těžkou domluvu „že to činiti neměl, aby sousedy někomu k žádosti do vězení jíti poroučel“. Reg. pamět, v arch. hradeck. z r. 1610. 69.

[13]) Lib. memorab. v arch. litomyšl. fol. 5. Vypsal Štěpánek

[14]) Arch. pražsk. č. 1055. 262.

[15]) Arch. pražsk. č. 1055 288.

[16]) Kn. novom při deskách č. 11. fol. J. 3.

Ale vrah nedočekal, než „metl, co by jej vítr vzal“, [17]) a obecenstvo ani ruky nepozdvihlo. Jen to učinili, byl-li vrah v domě, že zavřeli vrata, aby neušel — ale sáhnouti naň, tahati se s ním nechtíval nikdo, pokud ovšem se ho sama netýkalo. Václavovi Knejzlíkovi vyčítali r. 1535 v Praze, „že není hoden dělati řemesla, poněvadž se biřicem činí a lidi do šatlavy jako biřic vodí“. Ztěží se očistil soudem.[18]) Z toho patrno, že druhdy nebezpečná věc to byla, pomáhati právu. V Lounech takovou pomoc ještě r. 1590 kladli sladovníkovi Hrdinkovi za trestuhodnou všetečnosť a zavřeli ho.[19])

Než i to se časem proměnilo. Lidé zvolna poznávali, že zločin na jednom spáchaný týče se všech. Pomáhali tedy právu tím spíš, že jim to zřízení zemské přímo poroučelo, aby „rychtáře v tom retovali a jemu nápomocni byli“, když nějaká těžkosť se na něho hrne od lidí zbojných.[20]) Zvláště v Praze jsme postřehli již v druhé půlce XVI. století nejedenkráte velikou horlivosť lidí obecných. R. 1570 na příklad vypravuje kdosi v soudě, že křesťané i Židé honili vraha, jali ho a přivedli až před šatlavu. „Rychtáře pak tu nebylo ani biřice, a vrah ohledše se, uskočí nám a běží k mostu, a my sme ho uhoniti nemohli.“ [21]) Ba téhož času přihodilo se, že v Praze v Spálené ulici lidé vraha lynchovali sami, aniž čekali práva. „Honili ho sbírajíce kamení, až ho povalili tím kamením.“ [22])

Na odpor tomu nelze smlčeti, že pražský lid obecní také někdy míval svoje mínění stran obstavených a pomáhal zatčeným proti rychtáři, zvláště nebyli-li zřejmě provinilí. Vypravuje r. 1589 pacholek rychtářský Vrba v soudě: „Ňáká žena dala právo na Malýho, já ho vzal a vedl skrze Smečky; v tom ňáký sedlák z Michle křičel na toho jistého: ‚Nechoď s ním do vězení!‘ On se zprotivil, a pacholci se chytili toho sedláka, protože jest toho obstaveného zhajoval, a on nechtěl s námi jíti a pochápal se na nás sekyrou, udeřili sme ho jednou, druhé — a lid obecní, vidouce to, počali i kamením na nás házeti“.[23])

Zatčenci výstrahu dávati, aby utekl, bývalo trestáno. V Kostelci nad Labem shánělo r. 1563 právo utekléo tovaryše kožešnického pro porušení děvčete. Jaroš kožišník dal mu vejstrahu, proto odsouzen od konšelů k tomu, aby ho hledal a dostavil sám.[24])

[17]) Tak dí rychtář z Vysočan Tomáš, o židovi, jenž práva utekl. Arch. pr. č. 1056. 11. r. 1569.

[18]) Arch. pražsk. č. 1130. fol. 92.

[19]) Reg. purkm. v Loun. č. 1. A 3 fol. B. 2.

[20]) Těmi slovy dle zřízení zemsk. napomíná primas v Turnově r. 1568 obec. Acta forens.

[21]) Arch. pražsk. č. 1056. 172.

[22]) Byl to vrah Jan Čupka, jenž zabil sladovníka u Holzů (Platejz). Arch. pr. č. 1055. 196.

[23]) Arch. pr. č. 1060a. 202.

[24]) Arch. zemsk. kn. app. č. 5. 656.

Dostal-li se zatčený do radního domu jakou mocí koli jinou, nežli rychtářskou, do vězení bez opovědi u rychtáře vsazen býti neměl. Což se bránil kouřimský rychtář r. 1535 Jiřík Kačovský, když přivedli nějakého Štěpána a vstrčili za mříži železnou! „Já šel," praví rychtář, „k p. purkmistrovi, že jest mi to s podivením, kterak že toho vězně bez vůle mé do vězení dali!" [25]) Byltě rychtář správcem vězení a vždy hájil svého práva.

[25]) Kn. komor. soud. čís. 7. G. fol. C. 8.

KAPITOLA TŘETÍ.

Vážnosť k rychtáři a povahy městské policie.

Vyložiti jest o tom, kterou vážnosť měl rychtář jsa náčelníkem městské policie.

Byl z rychtáře strach; strach při mdlých lidech až nerozumný. Vypravujeť v soudě jakás služebnice Lidmila r. 1575: „Zavírala jsem soudek, a v tom na mne přivedli rychtáře lounského, a já jsem se ho tak velmi lekla, že několik neděl potom od toho leknutí jsem stonala.“[26]) Na odpor lidem takto strašlivým v přebujných dobách minulých nejednou naskytli se sousedé, kteří k rychtáři vedli sobě posměšné a urážlivě, ale jest říci, že se jim posměch ani urážka skoro nikdaž nevyplatila zdárně. Páni chránívali rychtáře, a někdy chránil se rychtář sám buď soudně, buď vlastní rukou — palcátem anebo žilou. V Kolíně (r. 1579) urazil městský důchodní Jan Poděbradský rychtáře Cypriana Pelhřimovského slovy: „Zvyjebený troupe, jdi raději na veřták, nechaje rychtářství!“ Rychtář vešel do rady a položil žílu na stůl před pány, klidně oznamuje, že požaluje panu podkomořímu. Ale toho páni nedopustili. Zavřeli důchodního, a rychtář vzav žílu, chodil zase po své povinnosti.[27]) Jindy honil rychtář souseda, jenž ho urazil, na konšelský soud a vydržel všecek proces právní, jakož příklad v Kouřimi r. 1620, když byl opilý soused nadal rychtáři Votavovi „fatkářů, a že s něho brzy seno shrabí, a když přijde k lehké osobě, že jen zatluče, a že je kluk“.[28]) Též tak vinil r. 1566 plzeňský rychtář Jan Kalenc Jana Fegali, že „ho nařekl unflotem, šelmou, a že jest hoden oběšení, protože ho dal svým katům bráti a loupiti svými lotry a katany“.[29]) A příklad z počátku XVI. věku budiž uveden ten, že r. 1518 zavřeli pražští konšelé po provedeném processu právním Zachaře z Plotišť, ouředníka desk zemských, protože „prstem k nosu

[26]) Arch. pražsk. čís. 1119 fol. 149.
[27]) Vávra. Kolín. I. 255.
[28]) Man. kouřimsk. z r. 1618. 45.
[29]) Arch. plzeňsk. prot. konš. č. 19. r. 1566.

rychtáři a kýváním, také braně obnažením počátek jest dal, zrádce dávaje, že by hoden nebyl. aby těmi katany jej jímal". [30])

Někdy ujali se rychtáře svého konšelé tak, že sami za něho žalovali u podkomořího, jako toho příklad r. 1595 v Rakovníce. Humprechtovi Černínovi psali tehdáž konšelé, že písemně na ně vznesl Václav Mezeříčský, rychtář, „jakých mu posměchů Sekyra Benedikt vyhledává, jakou neuctivosť právu prokazuje a jiným příčinu k pohrdání dává, když byl napomenut od téhož rychtáře, aby do vězení šel, vymluvil se z toho vězení za příčinou přirozené potřeby a pod tím utekl a se v pití vydal". [31]) Jiný příklad z Berouna r. 1571. Bumba vynadal městskému rychtáři Janovi Každých: „Ševčíku, prtáku, budeš nás šiditi, však víme kudy do Prahy!" I ta věc dostala se podkomořímu, a Bumba zavřen.[32]) Však dokázal-li obviněný, že rychtář začal nadávati sám, mohlo snadno přihoditi se, že žalobou nic nepořídil.[33])

O rázném způsobě, kterak smí rychtář urážky své trestati sám, čtli jsme v knize archivu polenského: „Kdo by nevážnosť v řeči zachoval a rychtáři se líbati z vožralství velel, a rychtář ho upral, nic za to neztratí." [34]) Doleji poznáme, že tohoto prostředku rychtáři přečasto užívali.

Nejvíc nadávek zkoušeli rychtářové od nízké šlechty, kdykoli jim bylo bráti některého takového urozence na závazek. Sebrati ho nesměli ovšem, ale což nejeden nadával, když ho jen sobě zaslibovali! Zikmund z Jelče tasil na staroměstského podrychtáře Jiříka Vovčičku r. 1560 „tulich a nadal mu zrádců a tuplzrádců a nechtěl na závazek jíti", volaje v Kaprové ulici, že podrychtáří není hoden ho zavazovati slibem; tahal se s ním o žílu, však podrychtář vznesl žalobu [35]) na komorní soud, a ten pana z Jelče poslal do věže hradčanské, z čehož patrno, že i při vyšších soudech někdy mívala městská policie zastání. Že rozpustilého pána z Jelče potrestali pro nadávky rychtářovy tuze a mrzutě, to soudíme z toho, když potom potkal podrychtářího týž pán, že mu pravil: „Rychtáříku, nikdys toho hoden nebyl, abych měl slibovati, a bych vztrčil pěst v hrdlo, nesměl by mě ukousnouti, kdyby sám byl!" [36])

O lidech městských a sedlských lze ouhrnkem tvrditi, že uvážlivější umívali ceniti rychtářskou důstojnosť. Ba víme dosti lidí provinilých, kteří spíš před rychtářem a jeho palcátem pokrývali se a utíkali, než aby na odpor se stavěli. Z těch, kteří utíkali

---

[30]) Arch. pražsk. č. 1128. fol. G. 20.
[31]) Kop. lit. E. v arch. rakovn.
[32]) Kn. arch. berounsk. svědom. z r. 1571.
[33]) Příklad v Žatci r. 1560. Obecní kuchař s ženou svou zavřeni jen na 4 dni pro veliké nadávky rychtáři učiněné. poněvadž v appellaci poznali, že rychtář Sedčický k nim příčinu dal. Zemsk. arch. kn. appell. č. 4. 315.
[34]) Kn. práv. z Polné — zásada bez datum a bez místa.
[35]) Univ. knih. č. 17. C. 30. fol. 295.
[36]) Kn. kom. soudu č. 14. G. fol. 142.

nebo pokrývali se. uvedeni buďtež někteří za ukázku. R. 1524 prali se tři tovaryši toboláři na Novém městě v hospodě. Jeden zůstal za mrtvého. Sousedé přiběhli a volali tovaryšům: „Když nejste vinni, dostůjtež práva, ale Hanzl se před právem skryl, a Michal vlezl na žlab za komín.“ [37]) Jan Fojt alias Držel, kulkář staroměstský, r. 1592 přelezl kolik krovů a střech pražských, nežli ho uhonil rychtář Voves.[38]) Když roku 1572 šel rychtář novoměstský Jan Příměnský pro měšťana Jana Kaňku, aby ho vzal pro dluhy do vězení, tloukl na dům — Kaňka vida palcát honem utekl na půdu a vlezl do koudele. V koudeli „po dvou hodinou zemřel“.[39]) Týž Příměnský měl kdys pro dluhy sebrati Matěje Barvu pekaře. Pekař se skrýval. „Nemohl jsem k němu přijíti,“ vypravuje rychtář, „i vyšpehoval jsem ho nočně, že jest byl doma; osadiv okolo domu čeledí, vešel jsem, a on ucítivši odmýkání, vyskočil z lože bos, v košili a měv připravený poklop, na žlab jest vyskočil a po tom žlabě s vysoka běže skočil dolů a utekl. Boje se první příhody, kdybych odmykal, aby mi opět neutekl, čekal jsem u domu na dvě hodiny, a když čeledín pro pivo šel a dům otevřel, vskočil jsem do domu a jeho chytil.“ [40]) Na odpor tomu nedovedl rychtář v Čáslavi, ba ni všecek úřad městský dovésti toho, aby dostali Mikuláše Chmela do vězení. Až i podkomořímu o to psali! Chmel se bezpochyby v domě svém zabednil a dobrou stráží domácích lidí se pošetřil.[41])

V Lounech svedl r. 1598 Jiřík Dlouhý s rychtářem zajímavou honbu. Dlouhý měl býti pro nějaké řeči o pánech trestán. Když mu vzkázali, aby přišel do šatlavy, odpověděl poslovi, „že raději hrdlo své ztratí, aby mu hned tu hrob byl vykopán — do šatlavy že nepůjde“.[42]) Měl býti tedy zatčen. Rychtář ho potká na rynku. Dlouhý prosí, „aby mu dovolil nejprvé doma se zastaviti, že se sám dá nadjíti“; ale rychtář mu toho nedověřil a šel s ním domů, a tu začala se honba. Nejprv se zavřel Dlouhý v komoře a křičel, že žádnému nic neublížil, že na radnici nepůjde. Pak z komory ho nějak vypudil rychtář, ale Dlouhý popadnuv ručnici vyskočil na stůl „a s ní se na tom stole točil, pak rychtář popadl oštip a s ním k němu přiměřoval. V tom Dlouhý skočil se stolu na lávu, a otevřev sobě sklenéné okno, skočil za ně a dolů vypadl a již běžel s ručnicí po řebříce na loub a chtěl po sobě řebřík táhnouti, ale rychtář řebřík chytil. Tedy vlezl Dlouhý na jakýs přístřešek a seděl na něm s ručnicí.“ Když ho rychtář „pěkně“ napomínal, aby

---

[37]) Arch. pražsk. č. 1047. J. fol. D. 14. Podobný příklad r. 1580 v kn. arch. pr. č. 1059. 200. Pražský rychtář Brikcí honil Jana z Holoubkova až do Žabovřesk, kdež ho nalezl pod krovem za komínem.

[38]) Arch. pr. č. 1055. 213.

[39]) Tamže č. 1119. fol. 161.

[40]) Kn. arch. pražsk. č. 1120. zápis 111.

[41]) Kn podkomořsk. 163.

[42]) Registr. radní v arch. lounsk. č. 1. A. 4. C. 1.

slezl, měl Dlouhý se střechy řeč dolů, „že nepůjde, aby mu žádný nerozkazoval, že purkmistr a páni nejsou jeho páni, než že jsou tak dobře poddaní císařovi jako i on". Oba muži hleděli na sebe tak dlouho, až rychtáře omrzelo. Poslal k purkmistru, „co má s tou věcí činiti", a purkmistr vzkázal, aby toho nechal. Byl to asi svrchovaně směšný obrázek.[43]) S dokonalým výsledkem skončila se honba podobná v Praze r. 1525. Novoměstský rychtář Matouš truhlář, vida dlužnici Martinickou Johannu v ulici Bosácké, hned jal se ji honiti, až vběhla do domu svého a tu zavřela se v komoře. „Rychtář poslal domóv po zámek poboční a vloživ řetěz na petlici zamkl ji tam, zámky spečetil" — a klidně odešel.[44])

Dosti zhusta se přiházelo, že rychtáři a jeho pomocníkům utekl člověk již zatčený a to tudy, že po starodávném zvyku chodíval rychtář napřed a zatčený za ním.[45]) Vypravuje rychtář v Hradci Jindřichově r. 1610, že sebral nějaké bouřlivé lidi, kteří běhali s nahými kordy po ulicích, po zemi cinkali, zpívali. „Poručil jsem jim, aby šli do trestání," tak oznamuje rychtář, „z nichž dva hned jdouce za mnou — utekli." [46]) Že zatím, co vázali „v řemení" jednoho zatčeného, druhý utekl, toť příliš na snadě.[47])

Kdo sáhl na rychtáře neb pomocníky jeho, dopustil se „odboje" a mohl za to i hrdlo ztratiti. Někdy i pouhý pokus odboje smrtí trestán. Na příklad r. 1535 vznesl Jiřík Mincíř, rychtář staroměstský, na radu, „kterak jest Jan Hošťálek, mlynář v průchoditém domě, braň dobyl, a by to dosti v náhlosti opatřeno nebylo, bylby mohl škodu učiniti; jemu rychtáři sukni na několikero tesákem probodl." Marně prosil mlynář z prochoditého domu za milosť, sváděje všecko na opilství: konšelé nalezli na smrť poněvadž „právo o takových účincích zjevné jest, ktož se práva brání neb odboj jemu činí, že má hrdlo ztratiti".[48])

Ale již v XVI. věku právo neodsuzovalo „odbojníky" tak často jako druhdy k hrdlu; při sprostnějších lidech oblibován trest ten, že odbojníku useknuta pravá ruka. Vypravuje se, že v Hoře r. 1517 „uťaty po ruce trubačům dvěma, že na rychtáře sáhli, jej posekavše." [49]) Lounští r. 1578 měli za to, že učinili odbojníkům kdo ví jakou milosť, když od pravidla učinili výjimku tuto: „Při právě

---

[43]) Kn. svědom. v arch. lounsk. č. 1. C. 34. fol. 622 a násl. Potom vsedl Dlouhý na kůň a ujel z města. Vrátiv se měl soud o tu věc s císařským rychtářem Dědkem z Vlkové „pro odboj". Prosil za odpuštění, prý „víno jeho rozumu pouškodilo" Arch. lounsk. č. 1. C. 18. fol. 227.

[44]) Kn. arch. pražsk. č. 1047. J. 11.

[45]) Arch. pr. č. 1060. 25.

[46]) Regist. pamět. hradeck r. 1610. 25.

[47]) R. 1565 dí pražský pacholek podrychtářský: „Chtěl jsem ho vázati, tehdy mi slíbil česť a víru, abych nevázal, že se mnou půjde, jak na dobrého náleží, tehdá já chtěl druhého vzíti, a pokud sem se s ním tahal, ten jistý mi utekl." Arch. pr. č. 1048. 67.

[48]) Arch. pražsk. č. 1130. fol. 99.

[49]) Dačic.-Rezek Pam. I. 122.

našem dvěma tovaryšům řemesla kovářského, kteříž na Jana Gertnštyle, rychtáře našeho městského, na hospodě jich sáhli a odboj učinili, ruce pravé utíti se měly, však na přímluvu některých pánů přátel jim levé ruce jsou uťaty a na planýř přibity byly." [50])

Měšťanští odbojníci v XVI. věku tak snadno neztráceli pro svůj odboj zdraví, jako lidé sprostší. Ale věc nebyla jim vážena lehce. Pomníme listu, jejž psali konšelé z Moravské Třebové r. 1554 Soběslavským, kteří nějakým prudkým psaním chtěli zachrániti život odbojníku práva, ze Soběslavě pocházejícímu. Třebovští píší: „Jest nám s podivením, poněvadž sme vás za naučení nežádali, že nám je dáváte, a váží-li sobě kdo takové věci lehce, my sobě toho tak vážiti nemíníme." [51]) Konečně i lidé prostní, měli-li přímluvy, dosti často všelijak unikali trestům nejtěžším. Nebyla tedy v XVI. věku příčinou odboje trestající prakse nikterak stejna. Příklady to doloží.

R. 1590 utíkal v Rakovníce Josef pekař, vynadav rychtáři Tichavovi, z brány, a za branou stanuv pobízel rychtáře tesákem, je-li dobrý, aby vyšel ven. Pro to vypověděn z města navždy.[52]) Jiný člověk málo let před tím (1585) „sáhl na rychtáře Pšanského, chodícího po městě pro přetrhování neřádů, jeho se chytiv na zem porazil a kamenem v hlavu okrvavil; měl na hrdle trestán býti, ale pro slzavé oupění manželky jeho vypověděn z města na 6 mil daleko".[53]) Zikmund, šenkýř na uhelném trhu v Praze, když ho chtěl písař vzíti pro šarvátku, protivil se a trhal. Ortel pražský r. 1540 byl: „Poněvadž se v to pan Piram Kapoun z Svojkova vložil, z té příčiny podle práva trestáním k němu jakožto odbojníku přistupovati nemíní páni, než jeho s touž vinou a pokutou panu Piramovi vydávají." [54]) Snad byl Piram šenkýřův pán; a to ho vytrhlo z trestající ruky práva pražského. Naproti tomu poseděl forman Ondřej, jenž kyjem udeřil rychtářova písaře Šlemera v Starém městě, drahně v žaláři a zaplatil písaři 50 kop míšeňských za ránu.[55])

Tíž Lounští, kteří r. 1578 dali sekati ruce tovaryšům, rok před tím pouze vězením potrestali Trefila, „že jest na rychtáře v šarvátce sáhl a jemu pohlavek dal",[56]) a r. 1585 pustili dva venkovany bez trestu domů, přes to že jeden z nich váleje se po zemi s rychtářem jíti nechtěl a druhý na rychtáře Nosidlu motykou napřáhl. Pustili je proto, že „měli obilíčko na poli a nebylo ho kdo kliditi".[57]) Také Mladoboleslavští r. 1561 zanechali Jíru Mar-

---

[50]) Arch. lounsk. č. 1. C. 17. fol. 310.
[51]) Arch. mus. Soběsl. listin.
[52]) Kop. v arch. rakovn. z r. 1590.
[53]) Kn. rychtářská v Rakov. z r. 1584.
[54]) Arch. pr č. 1130. fol. 387.
[55]) Arch. pr. č. 1137. 27.
[56]) Reg. purkm. lounsk. fol. G. 15.
[57]) Kn. svědom. lounsk. č. 1. C. 34. fol. 35

tinkova, jenž zprotivil se rychtáři Danielovi Sušickému a „nenáležitě“ se k němu choval, zhola bez trestu, jen upsati se musil, „že bude všech domů šenkovních prázden, a že nikda se takové protimyslnosti k rychtářům, jakožto k právu, nedopustí“.[58]) V Broumově r. 1543 Jakub Ridiger „zbil“ rychtáře Andresa, a nestalo se mu také nic pro to. Ovšem hleděli páni za purkmistra Honz Holého k tomu, že sám rychtář zaň prosil a pak, že „přijav žold podle jiných knechtů do země Uherské táhnouti se strojil“;[59]) na odpor tomu odsoudili Kutnohorští r. 1592 pro několik slov biřice rychtářského k smrti a ženě jeho, že rychtáři mimo smělá slova i pohlavek dala, kázali useknouti ruku a jazyk týlem vyrvati.[60]) A konečně v Kostelci nad Labem r. 1564 Filip Fraík, rychtář, vyzval truhláře Tobiáše do trestání — za to truhlář zranil ho mečem. Kostelečtí truhláře chtěli zavříti jenom na čtyři neděle — appellace ho propustila, „protože rychtář jemu řečí i skutkem příčinu dal“.[61])

Ačkoliv tedy trestní prakse bývala při odboji práva nestejna, tak že některý odpykal vinu ztrátou ruky, a jiný pouhým slibem, že bude již hodný: nicméně velice nebezpečno bylo odboj právu učiniti. odbojník nemohl vždy bezpečně věděti, kterak mu štěstí sedne, budou-li přímluvy dosti mocny a milosrdnosť konšelů v dobré míře. A přes to všecko — vyskytl se vždy a všude někdo, že na rychtáře a jeho pomocníky sáhl. Bylitě lidé starých časů z míry bujní, krve prudké, horlivé, kterou ne každý uměl skrocovati.[62]) Proto byl úřad rychtářův věru nesnadný a nebezpečný, což několika příklady o bití a zabití rychtářů a jich pomocníků doložíme.

R. 1560 chodil Jan Přiměnský, novoměstský rychtář po berních císařských. V domě Jeronýma nožíře dostal místo berně od Jana Sasky jinak Vojíře z Vačovic „políček, že mu z oust krev tekla“.[63]) Žatecký rychtář Pavel Vodňanský, chtěje r. 1564 brániti, aby dva venkované na rynku nestříleli, byl od nich škodně postřelen sám.[64]) R. 1586 viděli Pražané v Široké ulici tuto zatýkací scénu Jan Žlutický, písař úřadu rychtářského, chtěl sebrati nějakého kočího. Kočí se protivil a tahal se s písařem „o ruku čili palcát“, až ho zlámali. „Tu hned služebníci toho pána, čí kočí byl, přiběhli s kordy

---

[58]) Kn. smluv v Mladé Bolesl. č. 1. fol. 97.

[59]) Je smutně zajímavo zvěděti, jak si té milosti Ridiger vážil. Vrátiv se z vojny „zapomenul se a v bílém dni, když slunce svítilo, hanbu svou odkryl, žádného nešanoval, panen ani paní, pod louběmi s dobytým mečem stoje okolo sebe šermoval, tak že lidé objíti musili bojéci se. Ale pro svrchu dotčený nestydatý skutek opět ho rada do vazby dali a opět vzhlédše na jeho ctné přátely a jich prosby, jemu sme milosť ukázali“. Kn. kom. soudu č. G. b. fol. 113. 116.

[60]) Dačický. II. 34.

[61]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 5. 668.

[62]) Už v nejstarší knize litoměřické z r. 1340 stojí psáno o vzpouře proti stráži městské. Mittheil. f. Gesch. d. Deutsch. 1883. 68.

[63]) Ortely soud. kom. v univ. knih 17. C. 30. fol. 308.

[64]) Arch. zemsk. kn. appel. č. 4. 424.

a tulichy, aby kočímu pomohli, vymohli jej, nutkali se na pana písaře; pan Lhota odstrčil kočího až padl, a v tom vstavši pryč utekl.“ Byl to kočí paní Vřesovky. Dle jiné zprávy křičeli odbojníci na písaře: „Házejte na šelmu biřickou, házejte, ať se nad kočími nepotrhají!“ Písař tloukl kolem sebe palcátem, že „to bouchalo jako na buben“. Pacholek „pochop ten hrbovatej, který chtěl kočího svázati řemeny, nemohl, neb mu ruky utrhoval; písař bil palcátem, pacholek pohlavky; lidí přiběhlo mnoho“. Loubský, jinak Křepelka je napomínal: „Milí sousedi, co činíte, že na právo saháte, kdo se právu protiví, bohu se protiví!“ Jiný volal na písaře a pacholka: „Lotři, zrádci, proč po ulicích tepete a mordujete!“ Anýžka Lhotova viděla, že prali se tak, „až palcátu po kusu uskakovalo“.[65]) Ale písař i s hrbovatým pochopem dostali ran také dosti.

Jedenkráte zase nechtěl uznati knihař Jan Pecka písaře rychtářova za „právo“. „Tys písař a služebník vší obce!“ volal naň a nedal se mu bráti v hospodě. „V hrdlo lžeš!“ odvece písař, „jsem právo!“ A v tom knihař pochytil žejdlík a udeřil ho v nos tak tuze, že ho musili vésti k barvíři, aby ho zhojil.[66]) I bázliví Židé pustili se odbojně do policie r. 1582. Dvorský kramář Krištof Discaltiat vyprosil sobě v Menším městě pražském „právo“, aby šlo pro dlužníka žida Jakuba Talla. Rychtář poslal s dvorským kramářem svého pochopa. Ale když vězně vedli ze Židovského města ven, „tu obec židovská vesměs na právo se srotivše, je ubivše a zahnavše, toho vězně žida mocí svu mu odňali“. Šel tedy do města Židovského sám rychtář s profousem dvorským, s písařem a čeládkou. „Oni židé však brány ulice své zavříti dali a rychtáře s čeledí zamordovati chtěli, čehož se, aby kdy v městech Pražských, zvláště od židů taková věc přihoditi směla, žádná paměť nenachází.“ Pro ten „vejboj“ vzati jsou pak do kázně císařské „starší židé“, tedy zástupci obce židovské, „poněvadž sami příčinu dali, toho se proti řádu k zlehčení důstojenství a reputaci J. M. císařské, residencí svou přítomného, dopustiti nemajíce“.[67])

Velmi nebezpečno bylo městské policii zatýkati vzteklého vojáka. Obrázek z Hradce Jindřichova. R. 1611 došla si policie městská pro Šrctla vojáka. „Protivil se, pohrůžky činil, že se pomstiti chce, žena jeho huncfutů právu nadala, k právu sáhla, ručnici do rukou vzala, s vokna ven chtěla stříleti. a jiní vojáci zbraňovali a okno zastupovali.[68]) O jedné bitce rychtáře pražského s drabanty vypravuje r. 1559 v soudě komorním Stanislav uzdař: „V sobotu před sv. Mikulášem ve dvamecítma hodin šturmovali na šatlavě v zvonec, a pravili, že rychtáře tepú v Konešovic ulici a skůru prej jej zabili, a mnozí tudy běželi a volali: vezměme

[65]) Arch. pražsk. č. 1122. proces č. I. 39.
[66]) Tamže č. 1048. fol. 159.
[67]) Kn. arch. lounsk. č. 1. C. 17. fol. 310.
[68]) Registra pamětní r. 1610. fol. 77.

po švejušpisu! I sám sem běžel do ulice, kdež tam stál jeden drabant s dobytým rapírem nad podrychtářím a vždycky kejval, a pacholek podrychtářího chodil ukrvavený, měl všicku tvář v krvi a podrychtáři volal sousedům, jak skůro zabit byl, maje stavovati zlé! Ukazoval kabát a pravil, kdyžby neměl tak dobrého kabátu, že by byl skůro zabit, a že je stlučen řekši, zbavíť mě pán Bůh té služby, toť prej sem sobě vysloužil!" [69]) Rovně tak péknou radosť mívala městská policie, chtěla-li na ulici staviti bujnosť panskou. Poučná po té stránce scéna r. 1585 udála se v Praze na Zderaze. Šest rytířských hejsků, mezi nimiž hlava Václav Šturm z Grejfenberku, šli od školy Svatováclavské, „měli kordy a ryčeli". Nějací lidé přespolní ze Sedlčan stáli na rohu nemajíce na příchozí pány „dby", ale páni se dali do nich. „Šturm se svázal s jedním, až se oba kotalili dolů do ouvozu; v tom služebník rychtářův prchl mezi ně, a oni dobyli kordů a hned na něho sekali; v tom druhý služebník páně rychtářův běžel na retunk i svezl se po zadku dolů do ouvozu upadši znak, a hned jej pobodli, v tom páně purkmistrovi služebníci dva vyskočili na ně, jeden řekl rozkřídliv ruce: Dos tich pestylenz! Stůjte! Když přišel rychtář mezi ně, dali se do pana rychtáře, jeden z nich kolmo hnal na rychtáře, a kdyby nebylo Zikmunda služebníka purkmistrova, bylby proboden, a von Zikmund rozkřídliv ruce zkřikl: Dos tych kocz peštelenz! A tu jiní chápali na ně kamení a odrazili je." [70])

Ale některý bujnější český sedlák vedl si také tak jako bujní rytíři. Dokladem buď v Lounech rychtář Jiřík Koudel, jenž byl od sedláka bit r. 1584. „Přišla děvečka a řekla: Pane, pojďte dolů, jakýs pacholek péře paní kordem! Vzal palcát rychtář, a ten jistý Matouš Vohrubka z Lišťan stál před domem. Rychtář rozvázal žílu, mrštil po něm, a on vytáhl kord a ťal po rychtáři, až mu krev tekla, pan rychtář se mu palcátem zavrhl, a on praštil panem rychtářem o zem do strouhy a vsedl na něj. Na posledku ho sousedé s rychtáře strhli." [71])

Byli-li přední členové městské policie tu a tam od lidí výstupných uráženi slovem i zbraní, natož členové zadní, podlejší! Na příklad když r. 1593 přišli pochopové pražští pro sladovnického spěláka Řezníčka, by ho do věže dali, zakřikl „přísahajíc se, aby ho sto z jasna rozrazilo, že nepůjde!" A vzav pacholky za krk, dal oběma o zem. V tom někdo zkřikl: „Homines, nedejte bráti!"

---

[69]) Kn. kom. soudu č. 14. G. fol. 43. Podobné bití mezi sluhy Haugwicovými a třicetníky a jinými viz v Miscell. č. 71. fol. 12. r. 1544.

[70]) Kn. svědom. č. 1120. zápis 244. v arch. pražsk. Bití rychtáře u Nymburka r. 1562 viz v reg. vejpov. bílých č. 14. J. fol. 292. kn komor. soudu.

[71]) Kn. svěd. lounská č. 1. C. 34. str. 1035. Tento rychtář měl vůbec štěstí na bití. Brzy potom obdržel pohlavek ve svém vlastním domě od Jana Želinského, při čemž zachoval se podivuhodně klidně: „dobyl tabulky z váčku a osvědčoval sobě přítomnými, aby to v své paměti měli, že ho Želinský bez příčiny pohlavkoval". Tamže str. 1059.

a chasa seběhlá odtloukla všecko právo kamením pryč z ulice.[72]) I Jan, pedellus klidných velebných pánů z konsistoře pražské, r. 1578 pohlavky rozdával všem služebníkům právním, kteří ho přišli zatknout v místech neslušných. Vypravuje o tom pacholek rychtářský Jakub, rodem Polák: „Desátník se ho pytal, chce-li dobrovolno jič na rathuz, a on po tym lál. že chmy nehodni ani se ho jadním prstem tykať" — a hned potom se do nich pustil.[73])

V přítomných obrázcích poznali jsme, že časem ani jeden z pomocníků rychtářových nebyl z bití vyňat. Což by měli ponocní toho prázdni býti? Oni nejméně. Jich noční služba dotýkala se nejčastěji lidí nepříčetných. Z těch byl na příklad v Lounech Jan Brož. jenž „času nočního na ponocného, který ho napomínal, aby povyku nechal, sahal a pohlavek mu dal",[74]) anebo Jan Němeček, jenž r. 1577 „na ponocné z domu kamením házel a jednoho z nich zranil";[75]) neb Adam Černata, jenž r. 1577 nenáležitě se k ponocným choval, je bil a z ručnice mezi domy střílel.[76]) Také písař důchodní v Poděbradech. Jindřich Žibřid z Velechova, spiv se jedné noci r. 1551 uznal za moudrou věc posekati ponocujícího souseda Jana Kožišníka. Nazejtří pak se vymlouval. že byl „dobře podnapilej, a že se v tom nepamatuje". Stála ho ta nepaměť 25 kop gr. česk.[77]) Rozvazovali-li ponocní na místě rychtářově rvačku, leckdy stržili též ranku, jako r. 1583 ponocní mělničtí, kteří na příkopích chtěli rozehnati svaděné vinaře a byli za to oštěpy odměněni a odepráni.[78]) V Litoměřicích bývali ponocní tak pravidelně často biti, že r. 1560 usnesla se návrhem konšelským všecka obec, aby „ponocným, poněvadž oni nás a také statku našich hlídají, žádný řečí ani skutkem překážky nečinil."[79]) Ve Stříbře měli už r. 1542 na zbití ponocných taksu 20 kop, kterou toho roku zaplatil první soused něžného jména Mareška.[80])

Že také některý člen městské policie časem a místem docela zabit byl ve svojí službě, kdož by po předchozích příkladech pochyboval. R. 1470 bylo v Budějovicích devět mladíků sťato pro vraždu rychtářovu.[81]) Staří letopisové vypravují při r. 1518, že zabit byl v Starém městě pražském rychtář Valentin, řezník, muž dobrý, od nějakého Donáta. „Vrahové potom hned sou zjímáni,

---

[72]) Arch. pražsk. č. 1061. 100.
[73]) Tamže č. 1120. 12.
[74]) O tom psáno, „měl déleji vězením strestán býti, ale pro nemoc manželky své jest propuštěn, však svým časem má mu to připomenuto býti". Reg. radní lounsk. č. 1. A. 4. fol. A. 11 r. 1596.
[75]) Reg. purkm. č. 1. A. 1. fol. G. 3.
[76]) Lounsk kn. č. 1 A. 1 A. 14.
[77]) Regist. žlutá poděbrad. fol. 70.
[78]) Kn. mělnic. č. 28. fol. 117.
[79]) Svolení Litoměř. fol. 14
[80]) Kn. stříb. č. 184 fol. 344.
[81]) Richter Budweis. 13.

ale páni své milosrdenství nad nimi učinili, že jsou propuštěni. kdo by se toho nadál?"[82]) R. 1525 v Hoře překvapiv rychtář pod zemí spolek penězokazů, málem byl by o život přišel. Penězokazi stříleli a zabili tři pomocníky rychtářovy.[83]) O deset let později zapsal sobě rakovnický kronikář prostě, že „rychtář Liška zabit byl od Freytoka na rohu domu Moravcova";[84]) tím způsobem bylo by lze jmenovati ještě některá jména. Také urození páni mají vraždu rychtářskou na svědomí. R. 1579 zabit byl v Kolíně městský rychtář Žemlička na obchůzce od Jaroslava Beřkovského a sluhy jeho. Sluhu dali konšelé stíti a pana rytíře poslali do Prahy.[85]) A jak snadno mohl rychtář o hrdlo přijíti, toho za domluvný doklad buď smrť rychtáře městečka Tejnce nad Labem. R. 1590 byl konšelům příchozí Jan Švób, soused z Jablonného, s dvěma koni podezřelým. Kázali tedy rychtáři, aby ho vzal. Vypravuje na právě pardubském: „Přišel na mě rychtář a mě do vězení jíti rozkázal, a když sem za ním do téhož vězení přišel, a on zámek odmýkal, já sem do něho pozadu nůž vztrčil a to z lítosti, že mě bez příčiny do vězení bral. Ubodl sem jej, domnívajíc se, že jest někdo jinej, majíc zástěru kovářskou."[86]) Nápodobným způsobem zhynul rychtář v Čelakovicích r. 1553. Prali se vinaři se sousedy, a jeden z vinařů Znojina, „když ho rychtář vedl do klády, uhodil právo po zadu v hlavu, až rychtáři mozek tekl, a tak hned umřel".[87])

Služebníci rychtářovi také života pozbývali ve službě. V Opavě zprotivil se r. 1561 právu i kantor Franz a utíkaje zabil služebníka rychtářova.[88]) R. 1604 vydává sám císař patent na chytání dvou harcířů, že zabili ponocného na právě maltézském Jiříka, přijmím Chromého.[89]) Onde tedy pacholek, tu ponocný. V Praze r. 1584 zabit byl i soused desátník, osoba vážnější nežli oba předchozí. Scéna té vraždy jest kus nočního života pražského. Benedikt Benda, mistr truhlář a desátník, slyší v noci, že se nějací perou na hřbitově u panny Marie Sněžné. Jsa tu kdesi bytem, otevře okno a z povinnosti desátnické napomíná. Rváči Andres a Joachym, tovaryši konváři „do šatů uherských připravení", postaví se mu pod okno a nadávají: „Spravuj ty své nevěstky, netřeba tobě nás spravovati, a my máme před císařem a králem činiti; pojď dolů, jsi-li syn dobré mateře a sekej se s námi! A jeden měl louč roz-

[82]) Staří Letop. 415. Hájek 469 o tom praví, že stala se vražda u černého jelena, a vrazi „od pánů zemských vyprošeni", a Donát „úplatek přátelům veliký musil učiniti".

[83]) Dačický I. 124.

[84]) Sukcessí rycht. rukop. u dra. Fischera v Rakovn.

[85]) Kolín. Vávra I. 202. Dačický. 309. I. poněkud jináče. Tu sluje vrah Škoda, a byl do kola vpleten na trest

[86]) Regis. smolná. Pardub. fol. 210.

[87]) Arch. mus. list. Čelakovice.

[88]) Arch. místodrž. miss. č. 62 fol. 433.

[89]) Tamže, miss. č. 108 fol. 150.

pálenou v ruce i prchl k komoře Benešově a uhodil k voknu tou loučí, až jiskry pod krov letěly. Beneš sejde dolů s voštipem, dali se hned pojednou do sebe, třesk, plesk — a Beneš zkřikl, ach, lotře, již jsi mi posloužil!" Žena jeho seběhla a „třásla se všecka strachem", a kdosi ze sousedů „vzal plnou hrsť krve z jeho hlavy".[90])

V ouřadě svém vedli sobě městští rychtáři sebevědomě R. 1516 praví kdosi: „Přišly osoby, já mněl, že by rychtář byl, tak směle tloukli."[91]) Smělosť — rychtářská povaha. Že by rychtářové a policie městská vůbec chovali se některak zdvořile, šetrně nebo dokonce něžně, toho nelze říci pro množství opačných dokladů. V každém městě najdes mezi rychtáři některého, jenž lidi bíjel tuze. Obecenstvo vzácnější honilo rychtáře pro jeho takovou zlost na soud, aby se mu odemstilo „právem". Člověk prostičký, neměl-li soudního zastání, kteréž bývalo tuze drahé, musíval sobě ran utržených zanechati. Proti rychtářům, hrubostí provinilým, konšelé kde kteří měli míti po zákonu ten princip, „když rychtář zaviní, že jednostejnou pokutu trpěti musí jako ten, kterýž jest nejzadnější".[92]) A lze opravdu říci, že mnozí konšelé soudili nad rychtářem, byl-li viněn, podle práva a spravedlivě: ale mimo soud, bez žalobce, zavírali provinilého rychtáře teprve tehdy, když vina volala do nebe.[93]) Jináče ho spíš omlouvali, jako na příklad Rakovničtí r. 1576, když jejich rychtář několik sedlských lidí spitých napolo utloukl, psali vrchnosti těch zbitých: „Poněvadž jest vědomo, jakých jsou spůsobů, posunkův a povah lidé sedlští, když hlavu přeberou, nejsme té naděje, abyste na holou zprávu, že je náš rychtář upral, mysl horlivější, nežli náleží proti rychtáři našemu, míti ráčili."[94]) R. 1531 jsme také nalezli, že rychtář pro nabití byl pochválen dvojnásobným uznáním. Byl to rychtář vyšehradský Patera, jenž s pomocníky svými zbil Daniele, zvoníka kostela vyšehradského. Děkan vyšehradský pohnal rychtáře k soudu hejtmanskému pro to nenáležité zbití a „zmordování". Probošt Jiřík z Jelče, protivník děkanův, přišed rychtáře hájit, pravil: „Ustanovil jsem jim Vyšehradským řád, nočního sedání dlouhého aby nedopouštěli, ale týž zvoník jest se toho dopustil a tam mezi těmi ženami seděl, Gaudeamus zpíval, ješto bylo-li jest to slušné zpívati to, což jest dobrým oumyslem od církve složeno? I jiného, kdyžby takový neřád učinil, kázal bych vzíti, i téhož pana děkana, kdyby se toho dopustil; a tak, což jest učinil rychtář, že jest hodně učiniti mohl." A soud hejt-

---

[90]) Bradýři znalci po smrti ho pomlouvali, ačkoli měl „leb vlomenou do hlavy, ale prý kdyby se byl choval s tou ranou, jak náleží, a neseďal na víně do šesti hodin, mohl živ býti, lil sobě víno na šátek a přikládal sobě na ránu". Arch. pražsk. č. 1120. fol. 216.

[91]) Arch. pražsk. č. 1046. 125.

[92]) Mus. Rkp. 23. E. 13.

[93]) Na příklad Rakovničtí r. 1591 Havla Moutvičku „pro mnohá přečinění". Tloukl lidi na potkání. Rukop. kronika u dra. Fischera v Rakovn.

[94]) Kopial z r. 1576 v arch. rakov.

manský dal rychtáři za právo.[95]) Jindy zase pozorujeme, že konšelé raději smluví a smíří raněné s rychtářem, nežli by rychtáře trestali. Na příklad lounský rychtář Kurka zbil hrnčířského tovaryše roku 1596.[96]) Smluvena příhoda ta — ač měl tovaryš rány veliké — slovy konšelskými, „že prý se všecko vyzdvihuje, ruší a v nic obrací, poněvadž se poznává, že se věci z některého nedorozumění zběhly a pod truňkem.“

Následující obrázky ze života městského nechať osvětlí samy činnosť policie starodávné po stránce lidskosti.

Nejprve z měst Pražských. V Praze ob čas naskvtali se rychtářové, kteří lidi tak bíjeli, „že z nich duši vyháněli“. Od r. 1515 do r. 1526 tři rychtáře známe, kteří se provinili zbytečným ukrutenstvem.[97]) Z nich byl Jan Hájek, jenž stojí za zvláštní zmínku. Byltě zastihl r. 1526 sladovníka Jana kdesi v Jirchářích čili Smradařích, an seděl déle na noc, než bylo dovoleno, a seděl při kartách. Již ten způsob, jímž vedl sobě rychtář v domě Jiříka, kozí barvíře, kdež mladíci seděli, jest podivně drsný. Barvíř kozí dí o něm: „Bylo po třetí hodině na noc. Dobýval se rychtář hurtem, já mněl, že dvéře seká. I řekl jsem: Jsi-li právo, však tě pustím bez hurtu! A otevřel jsem mu; on, jakž do domu vkročil, hned mě v ruku žílou udeřil, lál mi, a on se i na podruhy do komory dobýval a kuchařku mi upral, až dva dni potom ležela“. Pak popadl sladovníka. Ten prosil: „Nechte mě, milý pane rychtáři, však jsem sladovník páně Helmův.“ Rychtář řekl: „By byl čert z pekla, pojď před se!“ A mrštil jej žilou, až mu z ruky vypadla. Když vedl rychtář s pochopy mladou chasu zajatou mimo pivovar Myslíkův, uskočil dotčený sladovník Jan do otevřeného domu, rychtářův pacholek hodil po něm kladivem proti srdci, ale sladovník po tmě béžel, vskočil na káď a již ležel ve vroucím oukropě sladovnickém všecek opařen. V tom již přiběhl rychtář a „chytil Jana za obě ruce a smekl mu kůži od lokte“, vytáhl ho ven na ulici, jednou rukou ho stále bije, druhou drže ho za vrch hlavy. Před domem ho rychtář povrhl s pomocníky do strouhy a poklekl naň. „Jižť se na vaši milosť dávám,“ úpěl ubožec, „jižť dosti mám!“ Když mu dal rychtář ještě třikráte nohou, pravil písař: „Co děláš, pane rychtaři, pamatujte se!“ Tedy se rychtář vzpamatoval, vždyť viděl člověka umírajícího; jen ohlédl se ještě na odchodě a pravil: „Jest mi toho líto, že jsem ho zvyjedeného chlapa neprobodl.“ [98])

Z toho byl dlouhý, těžký soud. Všecek sladovnický cech, v jehož čele povédomá dosud jména Martina Helma a Matěje My-

[95]) Regis. černá hejtman. č. 2. JJ. fol. E. 10.
[96]) Reg. radní arch. lounsk. č. 1. A. 4. fol. J. 12.
[97]) Arch. pražsk. č. 1128. fol. D. 28. Příklad z r. 1515. Jiný v č. 1047. J 7.
[98]) Svědkové zapsáni jsou obšírně v kn. arch. pražsk. č. 1047. fol. O. 16. N. 16. J. 7. Lid přítomný svědčili svým způsobem na příklad: „byl bit, až do nohavic napráskal“; „byl oteklý jako holoubě“.

slíka. ujali se nebožce Jana opařeného a vinili rychtáře, že ho zabil: k tomu doložili, že týž rychtář i jiné čeledi tak činí, a „že jinému nerozumějí, nežli že to z oumysla činí". K nim se přidal i otec nebožtíkův a pověstný purkrabě pražský Chrt, zastupuje krále, jehož dědičný poddaný nebožtík byl.

Rychtář přiznával se jen k tomu, že ho jednou nebo dvakráte žilou přemrštil. K tomu replikovali sladovníci s upřímnou neomalenosti: „Aby hovado bylo, netoliko člověk, že takového násilného bití žádný by snésti nemohl." Ortelem konšelským nalezeno: poněvadž prý „nebožtík tvrdil až do konce svého života, že zhynul od bití rychtářova, a to duší svú spečetil: chce-li rychtář proti němu toho prázden býti a jím vinen nebýti, proti jeho duši má se přísahou zpraviti a duší svú se očistiti a tak prázden bude toho mordu. A poněvadž se jest po svědcích našlo, že maje Jana v své moci, když byl vytažen z oukropu, ho bil, proto pan purkmistr a páni ho v svú kázeň berú." [99])

Po Hájkovi surovým bitím proslavil se rychtář Mincíř Staroměstský. Svědčíť o něm r. 1536 v soudě svědkyně: „Rychtář hnal se s Hanušem z Kunešovic oulice; pacholek táhl, a rychtář ho pral žilou po zadu. Počal Hanuš volati hlasem velikým na pana purkmistra, račte mne k sobě pustiti pro pána Boha a račtež mne slyšeti pro pána Boha! A křičel. Rychtář nechtěl jest jemu toho dopustiti, než pral ho až do šatlavy přes tu strouhu žilou, ano žilou." [100])

R. 1539 byl v samé radnici staroměstské velmi zbit sám bakalář Jan Lupáč od Jana Vejvody, rychtáře. Přišel totiž do radnice žalovat do nějaké nezbednosti rychtářské. V tom „rychtář přišed k němu, před radními dveřmi s ním se trhal, až mu sukni roztrhl, a potom mu zášik dal, až jest mu krk luskl; a naposledy shodiv ho dolů po schodě, po kterým se do rady chodí, jeho bil a nohami po něm šlapal a tak jeho na zdraví mordoval, až jest i křičeti na pány musil." V soudě potom připomínal bakalář, že ten, kdo v domě radním výtržnosti se dopustí, hrdlo má ztratiti. Konšelé vzali je ortelem konečným oba ve své trestání: rychtáře pro bití, bakaláře, že nenáležitě dral se do světnice radní, „dokud páni v svém zavření byli". [1])

O některý čas později měl staroměstský rychtář Jan Horský za dvanácte měsíců svého ouřadování několik pří o bití, které naložil sousedům a jiným lidem. Na příklad Ezechiel Nos z Vojkovic líčí r. 1541 svoje bití takto nevinné: [2]) „V neděli po sv. Havle

[99]) Přísaha očistná zněla: „Na tom přísahám pánu Bohu, všem svatým, jakož nebožtík Jan maje umříti to jest pověděl, že by od mého zbití měl sjíti a umříti a to duší svou spečetil, já pravím, že od toho mého zbití nezšel jest a že toho není" atd. Kn. č. 1129. fol. 317.

[100]) Kn. komor. soud. č. 7. G. fol. L. 17.

[1]) Arch pražsk. č. 1130. fol. 330.

[2]) Tamže fol. 446.

zastavil se rychtář v domě Štítného (v hospodě) a vida, ani všickni pokojné sedí, mluvil, kterak by tak tiše seděli, a uzřev kuchařku, kteráž seděla vedle Ezechiele, jí jest, aby s ním šla, jíti rozkázal; Ezechiel pak jako mládenec mravný vzav konvici, pocty jest panu rychtáři podával. Rychtář pravil, že pln jest a žádné potřeby není, aby do sudu plného více nalíváno býti mělo. V tom hned bil ho, hlavu mu rozrazil. Tak i jiným mnohým totéž činí, kterážto věc měšťanům na veliké obtížnosti jest." Rychtář se hájil tím, „že za předků prvních přísněji jiní rychtářové sou se chovali, dokládaje Hájka, kterýž neřádného člověka do varu v pivovaře vehnal a nalezeno mu, že to učiniti mohl." Tentokráte Horskému málo tato řeč pomohla. Páni rychtáře v kázeň zavřeli.

Před tím zbil týž rychtář Jiříka Bakaláře od bílých orlů.[3]) Věc přihodila se dle žaloby zbitého Bakaláře takto: Seděli na dobré vůli dobří přátelé na Šmerhově a pili: „tu jda rychtář zastoupil za sloup, prsty i birytem se zakrývaje na né jest vykoukal", a pak z čista dobra se do Bakaláře dal, „za vrch ho vzal, rval, až upadl, a kdyby se lidé v to nevložili a žíly a palcátu jemu nechytili, rozum toho ten, že ho chtěl zamordovati". Vedle zprávy rychtářské přihodilo se jináče. Když prý chodil, aby noční nezbednosti přetrhoval, uslyšel na Šmerhově hluk lidský. Šel k nim, dal pozdravení a řekl: „Páni, kýž dáte poctu." Tu Bakalář promluvil: „Já tě za jedák neprosil, aby na poctu šel!" Odpověděl rychtář povlovně: „Nechováš se bakalářsky a cti ouřad!" A on „velel se mu líbati v místo k líbání nepoctivé". Tu rychtář, „aby takové posměchy od špatnějších někdy činěny nebyly, ujal jest jej za vrch a řekl: Pane Jiříku, toližе mores? A on hanebně lál — a pro tu příčinu rychtář políček jest mu dal i žilou mrštil říkaje, murus burus". Po dlouhém hovoru a odhovoru nalezli konšelé staroměstští za právo, že rychtář dobře mohl Bakaláře pro jeho nenáležitá slova „zervati a políčkem i žilou odměniti".[4])

R. 1554 měli v Staré Praze podrychtářího Táborského, jenž honě lidi, hned k nim ručnici vypaloval. Když roku psaného postřelil novoměstského koželbarvíře, nařídila appellací, aby podrychtáří byl sesazen a vězen v žaláři.[5]) V témž městě byl r. 1566 rychtářem Valentin Stříbrský, o němž také byla pověst, že lidi bije a ouřad svůj nemilosrdně drží. A opravdu nejeden zápis v knihách soudních podivně líčí tohoto rychtáře. Odpověděti mu nesměl nikdo, to byl bit hned. Na příklad s pekařkou Aničkou hádal se o nějaké kolo, a konec byl, že „vydřel pochopovy žílu a dal jí za krk, až se hned převrhla".[6]) A to jí učinil pro slovo.

[3]) Arch. pražsk. č. 1130. fol. 443. r. 1540.
[4]) Actum fer. IV. post trium regum, quorum corpora sepulta sunt Coloniae Agrippinae. 1541.
[5]) Kn. arch. pražsk. č. 1027.
[6]) Arch. pražsk. č. 1048. fol. 147.

Když pekařku bitím na zemi uvrhl, vpletl se jeden z obecenstva do scény — Vavřinec Voves — a děl: „Pane rychtáři, nemáte toho činiti, máte moc a právo!“ Tu hned zanechav pekařky, rychtář běžel za Vovsem, ale ten již šťastně a v čas bouchl po sobě dveřmi, sic byl by dostal jako pekařka. Nedlouho potom rychtář kdesi za masnými krámy mečíře Rufa byl by skoro zaškrtil. Ovšem mečíř neřekl rychtáři urážky malé; řekl mu: „Dočkám toho ještě bohdá, že tvůj otec od provazu utekl, že ty také utečeš.“ [7])

R. 1572 viněn byl rychtář staroměstský Brikcí Krucburský, že zabil u Stříbrné růže dobrého mládence Adama Pikharta; prý mu „vrážel pěst pod krk“, bil ho „na zádí“ a naposled mu srazil „svaz“. Ale ortelem nalezli konšelé, že nebožci mohl tak učiniti někdo jiný, ne rychtář.[8])

Podivně vedl sobě rychtář Tomáš Taubman, když byl přišel r. 1576 k hrnčíři Adamovi Třískovi přetrhnout pití nějaké veselé společnosti. „Přišel a hned kázal Třísku i s hostmi a s čeledí vázati, mrštil ho přes plece žilou a strčil jím na kruhy, kde hrnce dělají. Nebožtík zpjal ruce: Můj milý pane rychtáři, neberte mne, chci se stavěti na ráno, sem-li komu co vinen; a sama[9]) seděla u postele kojíc dítě, i odložila je, šla k rychtáři řkouc: Prosím Vaše Milosti pane rychtáři, neračte ho bráti. On jí řekl: Šelmo, kdyby nebyla v koutě, i ty by šla se mnou! A strčil ji, ona letěla k posteli na truhlici. Ona po druhý jde k němu, chytí se ho hrdla, hladí ho po tváři (řkouc): Prosím, neračte ho bráti; ten ji strčí, ona letěla do kamen, a biřic ho pamatoval.“ Zatím se společnosť po domě rozprchla, vlezl kdo kam viděl, pod krov, do sklepa, do pecí, do komor, na dvůr i přes zeď. Nežli jich sedm schytali a v řemeny svázali, byl zatím hospodář Tříska hrozně bit rychtářskou žilou, tak bit, že sedmého dne proto sešel ze světa. Vypravuje hrnčíř Vrabec z Kodaně o jeho smrti: „Počal velkým křikem praviti, aby mu pán bůh pomocen byl k živnosti, pak-li neráčí, aby mu k smrti pomohl, že by rád umřel, aby se tak netrápil, že jest zbitej žilou.“ Odváděje zatčené pijáky — jináč nevinné lidičky,[10]) mlaskl sobě rychtář Taubman a pravil k biřici: „Jene, sebrali sme jich pod svůj praporec! Co sem rychtářem, nesebrali sme tak jich!“ Ovšem sebrali i chůvu, takže šestinedělka v celém domě zůstala sama. Po smrti svého muže vinila rychtáře z vraždy, ale soud osvobodil rychtáře, protože nebožtík „hromoval a žílu chytal“.[11]) Týž Taubman i v létech pozdějších, kdykoli ho zvolili rychtářem, dopouštěl

---

[7]) Tamže fol. 155.

[8]) Arch. pr. č. 1050. 211. a také kus té ličby v kn. č. 1133. 167.

[9]) Slovo „sama“ místo „manželka“ vyskytuje se přehojně. Rovně tak „sám“ místo „manžel“.

[10]) Tvrdil sic rychtář, že bylo v domě rufianstvo, ale nemohlo býti valným, neboť desátník, nejbližší pořádku hlídač, o něm ani po přísaze nic nevěděl. Kn. arch. pr. č. 1058. 193.

[11]) Arch pr. č. 1174. 1. Též kus processu v kn. č. 1058. 193.

se bití. Jednou r. 1583 pomohl mu v tom i sám purkmistr Václav Krocín z Drahobejle. Rychtář totiž zatýkal jakéhosi Němce tkaničkáře. Němec nadával. Nadával všemu světu, ale nejvíc purkmistrovi. Krocín — jda mimo — „zavřitou rukou přes hubu ho uhodil“ — a šel dál.[12])

Na konec představíme z pražských rychtářů ještě Václava Libockého, jenž neslavně ouřadoval v létech 1584, 1585. Jedenkráte vypil s rychtářem v hospodě Duchek Kmentový deset žejdlíků vína. Na cestě z hospody se oba něco svadili; rychtář popadl žílu a bil nemilosrdně svého hostitele, vleka ho do vězení. Před radnicí volal na pacholky: „Šelmy, vztrčte ho do šatlavy po hlavě!“ Lidé sbíhali se a hrozili, vidouce bezpráví. „My nesměli,“ tak vypravuje v soudě biřic, „vzíti ho pro lidi, abychme ňákou bouřku neudělali.“ Rychtář tedy vzal žílu, uhodil služebníka a biřice a konečně Duchka sám do šatlavy vepral. Konšelé vězně nevinného nazejtří propustili a poručili, aby mu rychtář vrátil váček, jejž mu při tom bití byl vzal. To rozhněvalo Václava Libockého tou měrou, že když po čase potkal Duchka, „vzal od pacholete žílu a pral ho na rynku tak, až lidé z oken vyhlédali“. Vůbec byl tento rychtář i po jiné stránce nepříkladný člověk. Byl tak hladovitý cizího, že sebral po nějaké Vlašce „mantlíček, v němž zemřela na morní bolesti“! Chudé hlídačce, jíž ty věci spravedlivě slušely, když mu oznámila, že nebožku nepochová, poněvadž nemá zač, drsně slíbil smrt upálením, řka: „Hleď, nedáš-li ji pochovati, aby pak nevynesla drobnýho proutí ven za bránu!“ Lidé o něm i to vysvědčovali, že při inventování pozůstalých svršků vůbec kradl a sdílel se s pacholky o to i s písařem.[13])

Vydařil-li se v každé době ten neb onen rychtář tak, že pánovitost anebo horlivosť svedla ho k hrubosti, což říci o „nepočestných“ pacholcích a habartech, kteří mu sloužili? Svrchu psaného Valentina Stříbrského, rychtáře staroměstského, pacholci zabili z ouřední horlivosti r. 1566 ševce Martina Bonuši. Bylo as půl druhé hodiny přede dnem, když na rohu proti sv. Duchu pacholci rychtářovi viděli, „že ten Martin nebožtík šel proti nim a nesl cypřiš; zastavili ho. On, že nese cypřiš ze zahrady své. Rychtář ptal se ho, kde má zahradu? On, za branou, že jest soused od Svinské brány.“ Nevěřili mu a sebrali ho. Jedno „pachole“ rychtářské ho odvádělo k radnici. Za chvíli přišel biřic k rychtáři oznamuje, „že pachole usekal toho Martina, až mu mozk vylezl“. Rychtář se lekl a pravil: „Však sem vám lotři neporučil, abyste mordovali.“ Bylo podívání hrozné. „Maso mu odvislo všecko, i leb byla otevřena; mnoho lidí se sběhlo a láli, že ho co hovado v blátě ležeti nechali, až potom židovka drobet slámy dala. Na rychtáře

[12]) Arch. pr. č. 1060. 332.
[13]) Arch. pr. č. 1054. 54.

volali: Zrádce, nažer se jeho krve! Potom ráno přišel rychtář zase a řekl: Dej pán Bůh dobré jitro ale on nechtěl žádný děkovati.“ [14])

Z té vraždy byl ovšem soud. Vdova ševcova žalovala. Co se „pacholeti rychtářovu“ pro tu surovosť stalo, nevíme.[15]) Rychtář uznán nevinným smrtí Bonušovou.[16])

V letech třicátých byl pacholek rychtářův zlé pověsti Burian, jenž lidem mnoho těžkostí nadělal v službě policejní. Ani mu nevyčítáme tuze, že r. 1533 hledaje zloděje Rubu píchal na půdě ve Veleslavíně do sena tak dlouho, až Rubu zapíchl.[17]) Ale to zlé, že kdykoli ho rychtář poslal k zatčení, vždy přivedl člověka velmi zbodaného a ukrvaveného. Jednou r. 1535 popíchal řezníka na rynku, a „nad to ještě, když již jako do rathouzu vkročiti měli, po druhé ho ubodl“. Řezník v soudě tvrdil, „že se pacholek ten mstívá, když se mu něco do někoho nelíbí“. [18]) Pro to zranění řezníkovo seděl „pachole“ drahně neděl, ale nepolepšil se. Zhynul, když přišla kosa na kámen. R. 1547 zajal totiž rychtář Roubal několik nočních mladých pánů. Poručil Burianovi, aby je vedl. Tedy šli, rychtář napřed, Burian vzadu, uprostřed zajatci rozpustilí. V tom jeden z nich, Vacrlík z Edu, právě u zlatých křížů dal Burianovi nenadále pohlavek, až byl omráčen — a šel klidně dál. Ostatní pacholci pomohli Burianovi ze strouhy, a ten sotva přišel k sobě, píchl mladého nezbedu, že ihned byl bezduch. Ortelován pro to k smrti, neboť, jak dí ortel, „měl nebožtíka ve své moci, a jsa služebníkem práva, o své ujmě toho pohlavku napravovati neměl“. [19]) Z toho i rychtář měl soud a těžkost.

R. 1568 bylo veselo „v Stodole“, v hospodě to u sv. Mikuláše v Starém městě pražském. Byli tu někteří venkované, sousedé z Mělníka, a poněvadž měli peněz dosti, byli velmi veselí celou noc, skoro do slunce. Nevidomý hudec Pavel hrál jim na kolovrat, a šenkéřky — stará i mladá — s Mělničany chutě tancovaly. Ale žárlivý hospodský Tobolář, jsa velmi spit, podtají došel pro rychtáře Brikcího Krucburského, aby přišel do Stodoly sebrat vrahů, kteří mají u sebe sílu peněz. Rychtář šel. Cestou přikázal pacholkům, „aby nic nepočínali, až přezví, kdo sou a co jsou“ — v tom otevře šenkéř dvéře, pacholci hurtovně vpadnou do síně, a již jeden z Mělnických sousedů — Stehlík — ranou palicí jsa udeřen, se kácí na zem. Druhý Mělničan — Vyžral — dí v soudě:

---

[14]) Kn. 1018. č. 108

[15]) Tamže fol. 121. Směšno, kterak nebožtík chtěl „pacholeti“ utéci: pravil mu: „Pohleď tam, co v tom domě dělají“ — pacholek pohledl — a švec utekl. Ale ovšem ne daleko.

[16]) Arch. pr. č. 1131. 45.

[17]) Č. 1130. fol. 36.

[18]) Kn. arch pr. č. 1122. fol. 70.

[19]) Při deskách misc. č. 71. fol. 128.

„Hned na mne tři byli, kdybych byl hlavou netrhl, byli by mi ji rozvrátili, a druzí byli by mne pobodli; potom mne do řemenů svázali i s šenkéřkou mladou.“ Zatím polévali mrtvolu pivem a vodou, rychtář dával nebožci do úst kořínek a cicvar — a nevidomý hudec při tom hrál a hrál — „nic o tom trochy nevěda přece houdl k tanci na kolovratě.“ Z toho zabití měl rychtář soud s vdovou a se sirotky — ale svedl vinu na pacholky, a na těch nebylo co vzíti.[20])

Pacholci svrchu psaného rychtáře Taubmana r. 1574 provedli také vraždu — zdá se — úkladnou. Matiáš Prejksnar, maje doma veselou společnost a „čtyři hudce, kteříž z partes hrávají“, pozval v noci k sobě rychtáře, jenž šel ulicí s hlídkou. Vešel rychtář i čeleď jeho v hostinný dum, v bujarých pánů společnost. Čeleď sedla u kamen. Než to se pánům, z nichž bylo několik urozených zemanů, nelíbilo, že přítomna rychtářská čeleď „nectná“. Zvlášť Štrabochovi a Lochovskému byli pacholci proti mysli. I pravil jeden z nich, že „pacholci nejsou hodni bývati, kde dobří bývají“. Po té urážce zdvihli se ti i oni — a v Týnské uličce za hřbitovem v malé chvíli po tom zabit Štraboch od čeledi rychtářské. Pacholek Špaček vzal Štrabocha „na sebe, nesl jej na hřbetě, až se sehnul a nohy se mu klátily“. Složil ho kdes u domu a šel klidně s ostatními po své policejní povinnosti.[21])

Na konec posluž ještě jedna scéna s pražské ulice za důkaz, že i ponocní někdy brali sobě příklad z neurvalých pacholků rychtářských. R. 1593 kterous noc mezi čtvrtou a pátou hodinou na celém orloji šli bratří Gutnštejnové, hrabata Henrych a Burian, ještě s některými „s muzikou a na dudky sobě pískati dali“. Rychtář staroměstský, Václ. Gregor z Horky, sedě doma za stolem a slyše hudení, poručil pacholkům, aby hřmot „spokojili“. Pacholek vyběhl a hned bil. Ale byl bit odvetou také ihned. Přiběhli ponocní, vyběhli z pivovara sladovničtí, vyřítila se z domu Fridricha z Lobkovic všecka čeleď a teď nastala bitva krutá. Zatím ponocní popadli „pana hraběte staršího za ruce a vedli ho skrze bláto nebláto a vždy jej prali a mlátili, jak nejvíce mohli. Prali ho a vyctili ho, aby nejničemnějším psovodem byl; čím více se jmenoval, že je hrabě, tím lépe bili.“ Simeon Podolský z Podolí, známý měřič, díval se tomu. Nějaký hřebenář dal se na stranu hrabat a pomohl je osvoboditi. Za to pustili se pacholci i ponocní do hřebenáře a byla s ním „tahanice veliká, velice se bránil, tak že všecku košili na něm potrhali, až nahej zůstal, ale vždy ho ještě nemohli svázati, až potomně řemením okolo krku mu zatočili a

[20]) Arch. pražsk. kn. č. 1049. 172. a 173.; o témž processu čísti v kn. č. 1131. 271. Tu rychtář uznán nevinným.

[21]) Arch. pr. č. 1057. 256. Mezi žalobci o tu vraždu byl i Brikcí z Cinperka, povědomý český zvonař.

tak jej škrtili, až jej vždy svázali." Věc skonala se soudem, v němž nikdo k ničemu se nechtěl znáti.[22])

Z písařů rychtářových také někteří někdy proslavili se nelidskostí, ale na česť jich — byli to přec lidé literní — slušno říci, že těch hrubých daleko méně bylo nežli rychtářů. Ale když se takový písař nadutý vydařil, stál opravdu za to. R. 1554 vinila vdova po nebožci Martinu Duhovi, že písař rychtářův, Jan Perníček, veda jejího muže do vězení, „po rynku šmejkal dav mu štus, až pochop vzal, na práh u rathouzu ho strčil, až k zemi nosem upadl, palcátem bil až k smrti, a nemaje sám s něho moci služebníků rychtářových naň ponukl". Ortelem uznali sami konšelé, že písař Duhou „strkal nekřesťansky", a nalezli, že písař „vdově tím zbitím povinnovat".[23]) Kolika penězi písař vdově muže zaplatil, nevíme.[24]) Ale že ho to nepolepšilo docela, to víme. Vždyť hned roku následujícího viní Jakub Račman téhož písaře, že „ho za bradu rval, poličkoval a do šatlavy vztrčil". Odsouzen jest písař zase.[25])

Trestuhodně zneužil své ouřední moci r. 1587 písař rychtářský Borštic. Svadil se se zámečníkem Jiříkem a byl v té vádě udeřen. Byl udeřen sic nemálo, praviť svědkové, „že chřáplo, jakoby hrnec největší rozrazil". ale připraviv písař zámečníka do vězení, přišel dolů k němu a mstil se velmi. Tloukl ho svázaného přes hlavu, a když se ho napral do vůle. volal hospodáře dolejšího vězení, aby hodil zámečníka do mučírny, a když hospodáře nebylo doma, poroučel jiným vězňům, aby zámečníka odvlekli do mučírny, ale „z nich nechtěl žádný".[26])

Že také v městech venkovských tu a tam některý člen městské policie z míry vykročil jako v městě hlavním, to pozná čtoucí z několika dokladů následujících. V Bělé na příklad zabil r. 1579 rychtář „železným cepem" venkovana, poněvadž nezaplatil v krčmě pivo.[27]) Mělnický rychtář Posádovec míval nepěkný zvyk, že osobu, již chtěl vzíti, než k ní promluvil slovo, nejprve pořádně pěstí udeřil. Pak teprv sebral. Roku 1578 se také jedenkráte v osobě mýlil a měl z toho zatknutí těžkosť soudní. O jarmarce totiž přišeptal Bartoloměj zvonař rychtáři: „Kmotře milý, tam ten jistej toulá se tu včera a dnes, pošetřte ho, aby někomu neškodil!" Rychtář „uhodil toho jistého hned pěstí a potom vzal ho za ruku a řekl: Pojď se mnou, pojď!" A když ten jistý se nechtěl dáti, byl bit na jarmarce po způsobě rychtářů obyčejném. A v tom přijde pan Jan Homut z Harasova a ukáže, že ten jistý jest jeho

---

[22]) Arch. pr. č. 1061. 117.
[23]) Při deskách miscell. č. 71. fol. 137. r. 1548.
[24]) Při deskách. Miscel. č. 71. fol. 392. Též v knize arch. v Polné je ortel opsán. Fol. 145.
[25]) Miscell č. 71. fol. 417.
[26]) Arch. pr. č. 1126. fol. A. 2.
[27]) Umlauf. Bělá 178.

nevinný kuchař, a rychtář že se omýlil. V soudě pak kajicně vyznává Posádovec, „učinil jsem z omýlení, domnívaje se, že jest ten Svěcenej, že má takový šrámec na líci“.[28]) Za ten omyl poseděl v šatlavě.

Témuž Posádovci bití někteří nerozvážlivci také opláceli. Na příklad r. 1564 sbíral jakéhos tovaryše krejčovského. Přítomný soused Petružilka ozval se, proč ho biješ? bez bití nebylo u něho zatýkání — a Posádovec vztekle děl: „I tebe budu bíti!“ „Rád bych se podíval!“ odpovídá soused, a již béře talíř, aby se jím bránil. Rychtář „uhodil ho žilou mezi oči, Petružilka uhodil ho talířem“. Když pak Petružilka nemaje talíře, rychle od stolu utrhl trnož, rozzlobila se hospodyně a vystrčila ze sednice oba, souseda s trnoží i právo zlostné.[29])

Na odpor tomu mívali Mělničtí ovšem také rychtáře uvážlivé. Na příklad rychtář Kreysburský, jenž z městského rychtářství r. 1575 povýšen na královské, ten provinilé sousedy, když ho tuze prosili, aby jich nevedl a posměchu jim nečinil, milosrdně pouštěl na slib, že se nazejtří sami postaví v radnici.[30])

V Lounech rychtář, Václav Nosidlo, r. 1584 viněn byl, že jakéhos Duchka „palcátem vejtržně v hlavu a v tvář do vylití krve udeřil; Tobiáše z Hříškova v bok přes ruce palcátem do velikých modřin sepral a nohu jest jemu trháním nekřesťanským svým poslem biřicem vyrazil.“ Proti tomu písemně podal soudu rychtář předlouhý spis se zbožným počátkem. Něco z něho si tu položíme, poněvadž ten spis charakterisuje lidi i dobu: „Jakož ste mě zde ráčili v tomto městě k ouřadu rychtářskému z vůle pána Boha všemohoucího povolati pro čest a slávu jména jeho svatého a pro přetrhování zlých věcí a zvelebení dobrých, tak aby pán Bůh všemohoucí v svém božském hněvu proti nám lidskému pokolení byl ukrocen a spokojen.“ A takovou vede ještě dále. Pak vykládá, že jeden z těch zbitých za rychtáře „nevážně zlořečil proti pánu bohu všemohoucímu a často a mnoho a zhusta jest hromoval,“ a rychtář „nemoha toho snésti předně pro Boha a pro svou povinnosť do šatlavy ho vzíti chtěl, ale on jíti nechtěl dokládaje, bude-li ho žilou mrskati, že mrští také.“ A tak se stalo, že rychtář oběma „nekřesťansky“ nabil.[31])

---

[28]) Reg. svěd. č. 27. fol. 213. v archivu mělnick.

[29]) Reg. svědom táž fol. 51. Soud o to v knize jiné č. 3. fol. 199. 200.

[30]) Sousedé té dobroty nadužívali. Jedenkráte pustil dva rvavé sousedy Rýmanského a Skazibabu „na takový spůsob, aby se před jeho osobou postavili sami, že je porovná. Ale oni sobě toho voba málo vážili, ani hodiny, ani dne jmenovaného nešetřili, neb když jeden přišel, druhého nebylo, a ten zase ušel a jiný přišel, a tak nikda společně přede mnou (rychtářem) nebyli slyšáni, a tak sem takovou věc od sebe složil, abych jich prázen byl“. Reg. svěd. mělnick. z r. 1564. fol. 100.

[31]) Arch. lounsk. č. 1. C 17. fol. 305. a násl. Ortele není.

Nejvíce ran rozdali venkovští rychtářové, když rozvazovali pračky v hospodě, obzvláště rozvazovali-li rváče tím způsobem, jako to učinil r. 1586 v Lounech rychtář Tučka. Slyšel „ze snu křik ustavičný, křičeli ouvé, ouvé!“ Řekl tedy „manželce: Peklo se z toho užralce tak dře, bude-li to na dlouze, musím vstáti!“ A v tom již přišli proň ponocní. Šel tedy. Nalezl hrnčíře, ani se perou, „i přiskočil, udeřil prvního palcátem, až mu stolice z rukou vypadla, a hned vskočil na stůl a palcátem rozundaval tu pranici.“ [32])

Z přemrštěné horlivosti měl škodu také v Domažlicích rychtář Jan Chramosta. R 1562 pustil se z čista dobra, snad jsa ponekud při pití, do příchozího cizince, kupce Iflingara z Augšpurka, jenž na cestě do Prahy zastavil se na noc v hospodě domažlické. Nejprve chtěl věděti jméno cizincovo, a poněvadž bezpochyby německý kupec pyšně a nevlídně odvětil, český rychtář pamatuje na mandát královský, že povinnosť i právo má, ptáti se po cizincích, „braň kupcovu pochytiv naň udeřil“ — a sám od kupce obdržev „nevelikou škodku v ruku“, ouhrnem kupce se svými pomocníky těžce zbil. Kupec žaloval arciknížeti, a rychtář domažlický „vzat v kázeň císařskou“. [33])

Rychtář rakovnický, Jiřík Pekař, r. 1556 „pral souseda Kočku žilou, až řekl ouvé, potom hnal ho do rathouzu, on se chytil mříže a volal se k purkmistrovi“. Teď Pekař zavolal si biřice na pomoc, a prali Kočku oba, volajíce druh na druha: „Bij ho, tluc jej!“ [34]) Za to rychtáři nestalo se nic, poněvadž nebylo svědků dostatečných.

V Kouřimi r. 1519 vinil Jiřík Trčka Jana Bukače rychtáře, že ho zbil velmi. Rychtář se bránil: „Já mohl ho nercili raniti, ale i zamordovati, neb mne tlačil s pomocníky svými, až hanba mluviti — a ktož na právo sáhne, právo moc má, naň sáhnouti.“ Ortel Kouřimských byl, že „je ve jméno boží v kázeň berou oba, Trčku i rychtáře, a pokud každého provina, že ho ztrestati chtí“. [35])

V témž městě Kouřimském r. 1564 z poručení appellace na hradě Pražském zavřen do vězení rychtář Jiřík Padias, poněvadž mu urozený Jaroslav ze Smiřic dokázal, že jednoho z Kosteleckých sousedů „žilou kvapně, na příčinu se neptavše“, zbil. [36])

V Žatci r. 1551 rychtář Jan Čert udeřil při zatýkání jakéhos Střelečka až skoro do chromoty. Střeleček pohnal rychtáře na soud. Konšelé Žatečtí nalezli, poněvadž Střeleček v utíkání se dal a při tom ještě urazil rychtáře slovy, nechať tedy odprosí. Tento ortel nelíbil se pánům v appellaci kusa nic. Žalobce byl bit —

[32]) Kn. svědom č. 1. C. 34. fol. 86. tamže v arch.

[33]) Regist. arcikníž. nov. červ. fol. 175. Také v ortel. soudu zem. a kom. v univ. knihov. č. 17. C. 30. 298. A všecek process v arch. mus. list. domažl.

[34]) Kn. svěd. v arch. rakovn. z r. 1533

[35]) Arch. pražsk. kn. č. 93. 11.

[36]) Arch. zemsk. kn appell č. 5. 665.

a měl ještě odprositi! Rozhodli tedy, „že rychtáře odprositi povinen není, poněvadž ho rychtář palcátem bil“.[37])

V Písku r. 1563 podrychtáří Josef Hloušek sebral v noci souseda Václava Juvenisa a „moha ho vězením a jinak peněžitou pokutou potrestati, škodně ho zbil a přivedl ho k chromotě na ruce“. Rychtář hleděl se uhájiti skutkem tím, že políček dostal od Juvenisa, ale nedokázal. Soud vyřekl, aby rychtář Juvenisovi ruku chromou zaplatil, což asi hodně peněz stálo.[38]) Docela stejně zvedlo se berounskému rychtáři Lukešovi Klí, jenž z boha z darma zbil r. 1557 souseda Broučka. Musil se s ním o to zbití smluviti a lze se nadíti, že Brouček nechtěl málo.[39])

Také Turnovští měli r. 1552 přehorlivého rychtáře Mikuláše Kopidlanského, jenž jedinou ránou sousedovi Václavovi Trenčínskému „hlavu promlátil a oko vyrazil“.[40])

Kutnohorský rychtář, Gabriel Šaršoun, domníval se, když dal sousedovi Střelickému r. 1560 patnácte ran žilou, že to není bití. Střelický vinil rychtáře, že ho „zbil až do zabití“ — a rychtář vysvětloval konšelům, když se Střelický na odpor postavil, že ho „přemrštil j e n asi desetkráte nebo patnáctkráte“.[41])

Nejdráže zaplatil ouřední horlivost svou r. 1557 nymburský rychtář Adam Kuchta, když posloužil Polákům jímati neblahého Dimitra Sanguška, vojvodu, jenž byl z Polska unesl svou milou panenku. „Ve středu na čtvrtek před Hromnicemi okolo půl noci přišli k zámku v Lysé Bočan a Nosek, konšelé Nymburští, s rychtářem, biřicem a nějakým mladým vojvodou z Polské země k panu hejtmanovi, a Bočan dal se jest v mluvení: Pan purkmistr a páni vzkázali vaší milosti službu pověděti a nás vyslati, že nějaký člověk kněžnu znamenitou z Polské země mocí vzal, matku též kněžny do nějakého sklepu dal i s některými pannami a lidí mnoho pomordoval a od zlata a stříbra za třikrát sto tisíc vzal, kterýžto jest cti, hrdla i statku od krále polského odsouzen.“ Při tom ukazoval konšel listy latinské od krále polského, že jest to tak. Tu hejtman, Mates Wachtl, za odpověd dal, že listinám latinským nic nerozumí, „ale poněvadž oznamujete, že jest to tak, já své povolení dávám, aby ten člověk jat byl, ale bez škody lidské“.

Když tedy nabyli Nymburští na cizím právě dovolení zatknouti Dimitra, dali se hned na to. To zatčení je co do surovosti snad jedino. Ale pozná čtoucí, že naši lidé nebyli tím tolik vinni jako Poláci, kteří si vlastně pro milence přišli. Demetr zatím co pochopové naň číhali, v hospodě v Lysé vstal ráno záhy, procházel se

[37]) Rukops. právn. knihy v Polné 76. Též arch. zemsk. kn. app. č. 4. 97.
[38]) Arch. zemsk kn. app. č. 4. str. 1571.
[39]) Tamže str. 548.
[40]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 3. fol. C. 19.
[41]) Z arch. kutnohor. vypsal Šimek.

v kožiše bez poctivic po světnici, kdež hostem byla všecka nějaká sedlská svatba, umyl se a kázal strojiti na snídaní kapouna, „by měl zaň tolar dáti“. V tom otevrou se dvéře, a „vskočil Kuchta rychtář s Poláky do světnice a hned jali se stříleti. Členové selské svatby lezli hbitě pod lavice a stoly. Ale byli raněni též. Magdalena z Čelakovic vypravuje v soudě, „že stříleli hned, jak vskočili do světnice, prostřelili jí paučník na hlavě; a já připadla po té k lavici a nevěděla jsem, na kterém jsem světě“. Kubu Havláska z Čelakovic „ustřelili v hlavu a ručnicemi za krk zbili, řkouce, že je také z jeho roty — čtvermo vylezl ven a ležel potom v maštali jsa raněn. Jakuba Rumpála z Čelakovic v tom prachu střelném když nebylo viděti žádného, udeřil kdosi pěstí, „upadl pod lavici a tam ležel; pak jsem chtěl vstáti“, vypravuje Rumpál, „vohlídnu se, a kdos na mě napřáhl ručnici, a já se zase převrhl pod tu lavici“. Demeter zatím vyskočil ven „běžel k vratům zadním, skůro je vyrazil, ale nemohl ven, tu jej postihli, ufali a stloukli jakejmis palcáty[42]) a ručnicemi co hovado, vzali jej do palečnic, vedli do světnice čistovanitě nahého, až pro krev nemohl hleděti, sňali s něho zlatý řetěz a dali železný, řkouce, že mu bude železný lépe slušeti, a Kuchta rychtář mu klepal mezi voči a hrozil, že musí za žebro po turecku viseti, a jiní Poláci tolikéž mu hrozili. Kuchtovi řekl: „Tobě sem nic neučinil! Chtěl píti, Kuchta nedal.“ Pak naložili kněžnu, která zatím byla v malé světničce, do krytého vozu a odvezli ji. Dimitra na smrt raněného též naložili a přivezli do Nymburka. Ubožák prosil: „Moji milí pánové, račte nade mnou lítost míti, volám se na krále římského, neračte mne Polákům vydávati, račte nade mnou lítost spravedlivou míti jakožto pánové chrystianští!“[43]) Ale pánové křesťanští neměli lítosti. Vydali ho přes zákaz hejtmana z Lysé, a Poláci, jež vedl sok Dimitrův Martin Zborovský, v Jaroměři ho na kusy rozsekali.[44])

Z toho měli přes přímluvy polského krále i králové Isabely Nymburští velikou těžkost,[45]) ale naposled odnesl všecko všudy rychtář Kuchta. Prokurator královský postavil se proti celému ouřadu Nymburskému i proti rychtáři za žalobce, a komorním soudem odsouzeni jsou někteří Nymburští i primas Petr Třebízský v kázeň královu, a rychtář Kuchta, že „ho bil a před ženským pohlavím dočista obnaženého ohavně vodil a mluvil mu, že by jej po turecku za žebro oběsiti dal, ani jemu, když jest tak trouden jsa, píti dáti nedopustil a v Nymburce od něho i barvíře

[42]) V jednom svědectví stojí, že Poláci bili „bozygalem“ (buzdykán).
[43]) Kn. komor. soud. č. 13. fol. 19. 23. 24. 28. 30. 31.
[44]) Histor. Bohem. Mskrpt. v Mus. č. 3. C. 8. Tom. VIII. fol. 375. Tu vypravuje se, že Polané na mnoho stech koních do království vpadli pro Alžbětu, dceru nebožtíka Eliáše, knížete Ostrovického, kterou Sanguško odnesl Zborovskému kněžničku vyrval Lukáš Jorga.
[45]) Arch. místodrž. missiv. č. 50. fol. 74.

odehnal, před lidmi se chlubíc, že za takový skutek peníze a valachy od Poláků vzal," odsouzen tak, „aby z měst Pražských vymrskán a jemu cejch byl přiložen a potom ve dvou nedělích aby se z království vybral".[46]) Po těch smutných událostech sháněla se královská komora v Jaroměři — po šavli Demetria nebožtíka. Prý mu ji vzal Filip lékař. Ale nenašli u lékaře nic.[47])

Nelze na konec pro přirovnání nezmíniti se, že i vesničtí rychtářové z těch horlivých povah městských rychtářů příklad sobě brávali a provozovali sobě leckteřís rovně tak drsně. Tak na příklad r. 1555 zabil rychtář v Bytouchově Valentu mlynáře, protože mu nadal biřiců a lotrů, pyšně se postavil, braně od sebe dáti ani do vězení jíti nechtěl. Konšelé městečka Bakova, jimž věc podána k rozsouzení, nalezli, že Vaněk Husák, rychtář v Bytouchově, pro takový oučinek hrdla jest nepropadl, ale nejbližšímu příteli nebožtíka Valenty vergelt, to jest 7 kop. míš. jest složiti povinen. Pražská appellace na Hradě proměnila vergelt ve čtyři neděle žaláře „pro velikosť takového skutku".[48])

[46]) Reg. červ. nová arcikn. fol. 15.
[47]) Arch. mus. listář jaroměřsk.
[48]) Arch. zemsk. kn. appel. č. 8 10.

KAPITOLA ČTVRTÁ.

O policejních řádech městských.

Od starodávna vydávali konšelé buď sami, buď z valné obce rozličné řády, týkající se policie bezpečnosti a mravnosti. Aspoň jednou v rok — obyčejně před obnovou rady — četla se u valné hromadě vší obce „statuta a řády obecní z příčin hodných, tak aby každý věděl, jak se ku pánu bohu, k vrchnosti a k bližním svým náležitě chovati a v obci v dobrém řádu státi a potom čeládku svou k tomu vésti". [49])

Řády ty jsou čím dále tím obšírnější, ale dle Veleslavína tím malomocnější. Veleslavínovi zvláště pražský „regiment" vidí se býti zlým: „Některá nařízení se o tom činila, ale žádná platnosti nepřinášela, nýbrž místo nového řádu mnoho neřádů povstávalo. Domnívali se mnozí, že by to správci městskými scházelo, jich nedbanlivostí, ale skutek ukázal, že vrchnosti měst nemají té moci, aby takovým neřádům odolaly, odkudž se zrodilo přísloví, že města Pražská samým neřádem stojí; jak v nich počne řád býti, že ihned zahynouti musejí." [50]) Přesvědčení vrstevníků bylo, že policejní řády vůbec jsou nestatečny, mdly, pro nestatečnost a mdlobu vrchností. Ale vskutku bylo tak, jako jest a bude i v časech budoucích: jedněm byly a budou zákony proto, aby jich poslouchali, druhým proto, aby je překračovali.

Z nejstarších kusů v městských řádech býval ten, jímž zakazovali konšelé nebo jiná vrchnost nositi zbraň, jakožto věc při bujnosti tehdejších lidí nebezpečnou. A jestliže nezakázali konšelé nositi zbraň docela, aspoň všelijak obmezovali užívání její. Už r. 1373 v Praze zakaz neusedlým, že nemají zbraně míti. [51]) V století husitském bylo asi marno zakazovati zbraň. Zákazy teprve množí se příchodem století následujícího. Královédvorští r. 1507 učinili obecní

[49]) Acta forens. Turnov. 1570. 93. „Řád čte se každý rok v posudek před obnov. rady."

[50]) Politia. Veleslav. 489.

[51]) Tomek, Praha, II. 343. R. 1352 položili v Chebě na tu vinu 5 liber pokuty. Über die Verordnungsbücher Egers. Mayer. 19.

svolení „proti nevolným tohoto města obyvateluom“, žádný v zbroji aby po městě nechodil, rychtář aby zbraň bral a nenavracoval, až by dáno bylo jemu 10 grošů; „jestližeby jeden na druhého tesák neb zbroj vytrhl, ten 15 gr. dá, jestliby kdo druhého znamenitě uťal, takovému odsúzení o ruku sie státi má, zabil-li by pokutu obecní o své hrdlo podniknouti má“.[52]) V Boleslavi Mladé odvolávají se r. 1520 na staré zákazy tesáků a chození se zbraní, ale přikazují, kdyby pokřik byl o zhoubcích zemských, aby kde kdo braň sebral a honil.[53]) V téže době zakazují Litoměřičtí nositi tesáky a jiné zbraně; jen přísežných osob vynímali pro obranu práva. Pokuta za tesák stanovena deseti groši.[54]) Náchodský řád r. 1521 praví, kdo by chodil se šavlí neb jinou zbraní, aby mu ji rychtář vzal a nosiče „vmetl“ do vězení.[55]) Nápodobná zápověď tesáků r. 1519 v Kouřimi a zajisté všude jinde v těch letech.[56])

Pražané stěžovali sobě r. 1510 zvlášť do šlechticův, ale též do jiných lidí, „že s neřádnú a neobyčejnú braní chodí, jakožto s kulemi železnými, halapartnami a s sekyrami, jimi točíce a obyvatelům na protivenství chodíce“. I ustanovili Staropražští tenkrát, „aby každý člověk stavu panského a rytířského, kdožby kolivěk s takovou braní shledán byl, nejprv napomenut byl rychtářem, aby takové brani v hospodě zanechal, pakli by tak pyšný a hrdý byl, toho našeho zřízení oblíbiti nechtě, takovému aby vzata byla, jestližeby se zprotivil a moc ukazoval, a přiměsilo-li by se co takového, žeby pro takovú věc nesnáz na pana purkmistra a pány přišla, tu my všickni obec pány své zastati máme do těch hrdel a statků“.[57]) Šlechticové ukazovali k tomu, „kterak prý nemají choditi se zbraní, poněvadž přijedouc do měst, vídají téměř všecky choditi se zbraní, i chcete-liž, ať nechodíme, stavtež prve na vašich“. Roku 1514 ustanoven trest těm, kdo půjdou s kulí, halapartnou nebo sekerou po prvním napomenutí, že posedí v šatlavě tři dni, po druhé týden, po třetí tři neděle.[58]) Ale r. 1518 už zase nářky na to, že kde kdo bezpotřebně s kordy, tesáky, sekerami a kulemi chodí.[59])

Patrně hledí z těch snesení pohnutá doba rozbrojů mezi šlechtou a městy.

Do práv Brikcího vešlo starší ustanovení stran zbraně, že totiž rychtář nemá práva k brani, kterou se člověk brání, ale k brani urážející, neb obrana se nezapovídá. „Potrhne-li kdo meče z pošvy, daj rychtáři 10 grošů. V den trhový vyňal-li by kdo lučiště neb

---

[52]) Rukop. z Král.-Dvor. v mus. fol. 196.
[53]) Kn. č. A. 10. fol. 6. mus. boleslav.
[54]) Rkp. litom. v mus. č. 3. G. 3. r. 1529.
[55]) Ludvík. Náchod. 109.
[56]) Arch. musej. listin. kouřimsk.
[57]) Arch. pražsk. č. 994. fol. 85.
[58]) Staří Letop. 319.
[59]) Tamže 424.

samostříl k zlému, ten daj rychtáři 2 funty, pakli napne, ruka jemu buď proklána nožem.“ [60]) Tento kus zostřil arcikníže Ferdinand r. 1557 nařídiv, kdo by v Praze zbraň na druhého dobyl a jej ranil, aby ztratil ruku. [61]) Též tak hrozí řád Kutnohorský z r. 1527 těm, kdož zbraně dobyli, bodli nebo tali. [62])

Zákazy sečné a bodné zbraně vydávány po všech městech našich přes tu chvíli. V Litoměřicích „připamatovávali a čítali staré svolení o nechození se zbraněmi krom přísežných osob“ rok co rok, a r. 1599 týmiže slovy jako na počátku století. [63]) Rovněž tak jinde. Zvláště příchozím řemeslníkům ukládalo se, aby zbraně zanechávali na hospodě a netoulali se s ní po městě. [64]) V některých městech — na příklad v Turnově — ročně znova nařizováno „hospodářům, kteří by šenku užívati chtěli, aby hostem svým všem, zvláště přespolním, zbroje brali, prve než by jim jaké pití bylo dáno.“ [65]) A sousedům Turnovským přímo se zakazovalo, aby s tulichy, s sekerami ni s jinou zbraní do hospod nechodili, kdo budou se zbraní postiženi, že se jim vezme a trest ještě přidá, a to proto, že mnozí sousedé znamenitých povyků nočních, hejsování a rvaček se dopouštěli. [66])

V Praze býval úřad k zbrani měšťanské dlením doby shovívavější, jenom nechtíval ji trpěti při „čeládce vandrovní a řemeslnické“, zvláště ne při šermířích, kteří bývali pověstnými rváči. Těm tedy všem ob čas bývala zbraň zapovídána. Z těch zápovědí vynímali Pražané jen „čeleď dvořskou“. [67]) Ale v době Rudolfa císaře, kdy do Prahy, do stálého sídla císařského, nahrnulo se drahně cizinců všelijakých, zvláště vlašských, nestačili konšelé pražští ani královské úřady zakazovati zbraně. Mělitě v oněch časech naší lidé i Němci krev bujnější a snadno pěnivou, natož Vlach, Španěl, Francouz! Některý ten človíček z vinorodých teplých krajin vedl sobě u nás jako zběsilý. Představte si pro příklad onoho Francouze, jejž jmenuje soudní kniha pražská Gilles Roussel de Reins an Tchanpagne. Ten muž r. 1603 běhal s kordem po Kaprové ulici, pobízeje všech sousedů, aby „přišli s kordy a ručnicemi, že je chce všecky vystáti!“ A když nešli, bodal a sekal kolem sebe na slepo tak dlouho, až nenadále vztrčil rapír do kožešníka Půdolky. Pak se dal na útěk. Ale neutekl. Židé „za ním házeli dřívím, stolicemi, kdo co popadl, až ho unavili a ke zdi přirazili“. Potom ho právo sebralo, ale Půdolku nevzkřísil nikdo

---

[60]) Brikcí kap. V.
[61]) Arch. pr. č. 326. 99.
[62]) Arch. kutnoh. lib. rub. decret. A. 29.
[63]) Svolen. obce litoměř. 129. Rukop. mus.
[64]) Tamtéž.
[65]) Acta forens. arch. turn. 1567. 17.
[66]) Acta forens. Turnov. 1586. 66. 1589. 180.
[67]) R. 1584 snesení tří měst Pražs.; r. 1608 obnoveno. Arch. pr č. 326. 74. Také r. 1604 Václ. z Rozdražova Blatenským zakázal zbraň „kromě pánů a sluhů, kteří jsou při jeho dvoře“. Řád v mus. kus 24.

víc.[68]) A kterak nebezpečná, slepá byla zbraň i v rukou rozzlobeného Němce, toho smutný doklad vypravuje měšťan Čapek r. 1592 soudu Staroměstskému: „Včera když sem domů šel přes rynk asi ve 23 hodině, potkal mne nějaký Němec v tu ulici za Prstenem, nesl tulich dobytej v rukou i lál. Já řekl sem: Bratře, nemáš sobě na ulici tak počínati! On mi hned šelem nadal a běžel za mnou. Utíkám k Holoubkovům do domu. Šimon Stolař vida, co se děje, spěšně ke dvířkám přiskočil, aby je přivřel, tak ten jistej Němec bez lítosti braň svou do něho vztrčil, až tu na místě zůstal.“ [69])

V mnohém cizozemci tkvěla neskrotná sveřeposť a furiantství proti domácím lidem. Takž na příklad Pavel Bonacelli často se r. 1600 pochluboval, že vskočil mezi synky pražské a učinil jim „vlaskej kus tak, že se mu nesměl žádný brániti!“ [70]) V rukou takových lidiček zbraň opravdu vždy hrozila smrtí komukoli bezděčně.

Tuze zlí bývali cizinci, domnívali-li se, že se jim některak ublížilo. Na příklad r. 1592 křičeli Vlaši od papežské pošty na lidi, že budou „špikovat“, dobývali se na měšťanský dům, do něhož vběhl jich nějaký protivník, lezli do okna, panty a dvéře odráželi, sekali kolem sebe; jeden rozťal veliký rendlík se zelím, jenž stál na ohništi na ulici u krámu. Lidé je prosili pro milosrdenství boží, však nic platno nebylo, když dům vytloukli, šli po svých. [71])

Ne jeden výboj provodili Vlaši v Praze o ženské pohlaví. Na příklad r. 1603 koupil si nějaký nepovědomý pán vlašský od pražských svodnic děvče. [72]) Když mu uteklo k své mateři, k vdově, bydlící kdes vedle Jerusalema, rozběhlo se v noci asi osm Vlachů, dobyli se v dům a způsobili tu za celou hodinu takovou bouř, že všecky obyvatele uděsili na smrť. Matce dívčině drželi kord u krku, bratra jejího bodli, ledva uskočil do sklepa, píchali do oken, dobývali se na podruhy, otloukali zámky volajíce „putana, putana“ — „jestli ji nedostaneme, tehdy my ani psa v tom domu živiti nechceme, a kdyby krásně ponocní přišli, udeříme z ručnice mezi ně skoč zhůru nebo dolů!“ Když děvče ustrašené kdes ve chlívci nalezli, odešli s ní. Vlašský pán — děvče v soudě praví, že to byl „vlaský král“ — za ten outěk ji tak sepral, že „jí nosem i hubou krev tekla“ — a obyvatelé vybitého domu mohli býti rádi, že neměli krvavých ran na památku. Takových „vlašských kusů“ bylo by více vypravovati. Leckdy i bitvy konány na ulici mezi Vlachy a našimi lidmi. Vizme příklad. R. 1585 šel městský rychtář Libocký s císařským rychtářem vzít do šatlavy nějakého vraha, sluhu vlašské legace. Sotva že „právo vešlo v dům, kde

---

[68]) Arch. pr. č 1064. 172. Jeden z Židů svědčících sluje Abraham Hus.
[69]) Arch. pr. č. 1055. 274.
[70]) Arch. pr. č. 1062. 286.
[71]) Arch. pr. č. 1055. 208.
[72]) Tamže č. 1064. 128.

se bujný Vlach pokrýval, přihrnulo se odevšad hojně rodáků jeho s rapíry s křikem a hněvem. „Já pak," tak vypravuje cís. rychtář, „maly dvíře do domu sem zastoupil, aby Vlaši do něho vjíti nemohli; lid obecní na mne vzkřikl, abych odskočil, že budu proboden od jednoho Vlacha. Tedy lid hnedičky počal kamením házeti na ty Vlachy; bylo takového házení do voken na pány legáty, až Václav Libocký z ručnice vystřelil k nebi, proto aby lidé házení přestali." Vlaši jsou kamením odepráni — a Libocký za svůj dobrý úmysl byl „na poručení s hůry" zavřen do šatlavy od pondělka do středy. Asi proto, že střelbou mohl přivábiti větší shluk lidí a tudy větší nebezpečenství. [73])

A kterak se uměli hájiti cizinci, když na ně sáhl úřad pro zbůjnosť, o tom za doklad r. 1600 proces Vlachů s hejtmanem Staroměstským, Janem z Lobkovic, obviněným, že „usiloval připraviti o zdraví Vlacha Marka Ronsbera právem útrpným". Lobkovic měl co činiti, aby byl na poctivosti své opatřen. [74])

Cizinci vedli sobě u nás vůbec pyšně [75]) a zlostně. Jen to jim vykládáme poněkud na spravedlivou stránku, že zlostni byli také mezi sebou, a že zabíjeli se rychle bez okolků. [76]) Jeden o tom doklad vypravovala s roztomilou prostotou paní Anna z Aventinu, vdova po slavném Veleslavínovi. R. 1602 kterýs den potká v ulici Konešovic, kde měla paní krám, Vlach Vlacha. Pustili se hned do sebe. Paní vypravuje soudu: „Když jsou měli dobyty kordy, já se schovala do krámu. I smířili se; potom opět vydobyli ty rapíry, a já se opět schovala. Potom se vopět smířili, a v tom ta žena Anyžka, která byla vytrhla tulich tomu zemanu z rukou, když se již smířili, podala mu ho zase. Já sem sobě pomyslila, vonť ho do něho vztrčí — a von v tom pojednou jej do něho vrazil — a já se hned schovala a nevyhlídala sem víc." Vrah zove se v knize soudné „Jiřík Rosburm".

Mimo zbůjnosť svou v době Rudolfově cizinci sem uvedli také zvláštní zbraně, druhdy nebývalé, tulichy, jimž říkali styllety, a „tajné ručničky, panditky řečené", což byly zbraně v jich rukou věru zákeřnické. [77]) Dělo se jimi „mnoho potutelných mordů časem nočním". [78]) Jsou tedy tuze zakazovány všude tam, kde Vlaši po-

---

[73]) Arch. pr. č. 1054. 80.

[74]) Kvatern bílý kropen. v deskách č. 174. N. 19.

[75]) Dí Havlík z Varvažova r. 1613: „Španělové, když se k nám dostanou, nepamatujíce, že před dvěma měsíci chodili v střevících z lejčí pletených, potřebni a chudi jsouce, vydávají se za rytíře, aby byli více od nás váženi."

[76]) Na příkl. Doro a Spinola v Praze r. 1602. Arch. c. k. místodrž. č. 110 206. Viz též historii pověstného „Rosswurma" v Arch. Pam. VIII. 166. Mikovec: Hermann Rueswurm; Beckovský: Poselkyně II. 481.; Dačický-Rezek II. 209.

[77]) Arch. pr. č. 1063. 416.

[78]) O potutedlných mordech v Praze nářek už r. 1568 v kn. arch. pr. č. 1131. 205.

bývali;[79]) a mimo zákazy zbraní potutelných trousí se od r. 1575 zákazy zbraní vůbec, a hrozí se bujným cizincům přes tu chvíli. Roku právě psaného i sněm jednal o žalobě Pražanů, že cizozemci v nocích houfně lidi stěžují; byli tedy skrze „herolty" císařské a 12 trubači po městech veřejně napomenuti, nedají-li pokoje, že budou bráni do vězení. A téhož roku vidělo se zemským úředníkům vypověděti všecky Vlachy kromě dvořanů z Prahy pod hrdlem![80]) Některý se odtud pohnul, většina zůstali, noví přibyli, a nepokoje i vraždy zůstávaly na stejné míře. I protož zapověděla v Praze kancelář česká královská r. 1582 všecko všudy nosení zbraní a nařídila, by „k přetržení mordů a zranění" nikdo nechodil v noci bez světla. Bude-li vyšší stav tím vinen nalezen, má vzat býti na závazek; jiní nechať jdou do vazby.[81]) Dvě léta potom již zase sněm jedná o tom, „kterak by cizozemci, kteří se za stav rytířský vynášejí, a skrze něž mordové se dějí — užívajíc zbraní rozličných — tříbeni býti mohli".[82]) Ale že „nešlechetné vraždy neustávaly v noci ani ve dne", rozkázal císař r. 1601, aby na ryncích všech tří měst Pražských postaveny byly poloušibenice na postrach všem rváčům a vrahům. Malostranským, kteří chtěli míti ještě nad to nějakou zvláštní hrozbu, dovolil Matiáš r. 1613, aby „na domě Saském pro ostrach bouřlivých a nepokojných lidí tabuli, na níž by ruka člověčí s pikmesrem namalována byla, přibiti dali".[83])

Zákazy zbraně střelné jsou častější nad předepsané zápovědi zbraně bodné a sečné.

Od r. 1510, kdy sněm zakázal nositi ve váčcích ručnice samozapalovací, které k zákeřnickému přepadu se dobře hodily, a kromě těch i ručnice dlouhé, pod pokutou pěti kop česk. grošů, opakují se zápovědi podobné bez ustání za celý věk.[84]) Zápovědi ty už proto byly marny, že neděly se bez výjimky. Smlouvou Svatováclavskou, r. 1517 mezi stavy smluvenou, zapovídají se střelné zbraně — krom obecných potřeb. Kdo si tedy ručnici koupiti mohl, koupil si ji „z obecné potřeby" a střílel chutě jako z hračky. Nelze sobě život v městech v XVI. století bez drobného a častého střílení ani pomysliti. Řád pražský r. 1584 a v nově zase r. 1608 naříká, „že mnozí nepamatujíce na předešlé přísné zápovědi po

---

[79]) Z Jindřich-Hradce známe zákaz tulichů Vlachům z r. 1610. Manual v Hradci z r. 1610 85.

[80]) Sněmy IV. 352. 445.

[81]) Arch. musej. listiny malostranské.

[82]) Sněmy VI. 486.

[83]) Arch. mus list. malostranské.

[84]) Rieger (Krajs. zřízen. I. 140.) dí, že prvotní zákazy ručnic děly se na ochranu myslivosti, ne k vůli bezpečnosti. Star. Letop. 1511 mluví, že by nemělo se stříleti po ulicích pro nemocné. 375. V řádě policejním r. 1570 praví se, kdo chce stříleti, ať jde „se koštovat" na místa k tomu zřízená. Sněmy III. 464.

domích i ulicích, ve dne v noci z ručnic střílejí". Vojáci předcházívali dobrým příkladem. Bývalo zcela obyčejno, že si voják, jda ulicí, pro nic za nic vystřelil. Z obecenstva jedni se lekli, druzí sobě ani nevšimli, třetí se nahlas hněvali. Anyžka Šularka volala r. 1605 v Praze v Konešovic ulici za dvěma vojáky, z kratochvíle po ulici střílejícími, posměškem časovým a případným: „Ti se hodí na Podčkaje (Bočkaj, jenž bouřil se tou dobou v Uhrách proti císaři); Podčkaj by se jich nic nebál, nemělby jich s snídaní." [85])

Jiní mužští zvlášť u hospod a v nich střílívali. R. 1586 svědčí kdos, že ve vinárně samého městského písaře pražského Steklého „střílívali, až se nám v komorách osvěcovalo, a div že sou nám děti z kolíbek nevypadaly".[86]) Jak bláhová při své střelbě měli mínění, to patrno ze svědectví pražské sousedky Veruny Slaninové řkoucí: „Manžel můj střílel, bylo asi k půldruhy hodině na noc, ale střílel papírem, já mu sama podala půl archu do rukou — a bylo to lidem beze škody." [87]) Toto svědectví vydala r. 1594, když kterous noc v Praze bylo tolik veselého nočního střílení, že i učený mistr Štěpán Turek, nic zlého netuše, byl škodně postřelen.

Tehda míval kde kdo střelnou zbraň, a byť to byla jen „trouba, z níž stříleli kulkami hliněnými." [88])

V městech venkovskych obzvláště zemané, když které navštívili, stříleli z nezbednosti vždy a všude. O tom veliký nářek známe z Klatov r. 1595,[89]) kde zemané před hospodou tak volně stříleli jako na lesích. Nejrozpustileji v celém království mimo Prahu vedli sobě hejskové všelikterací ve Vařích při lázních. Sem scházeli se ročně „lidé bouřliví domácí i cizí, nebezpečně se tu zbraněmi rvali, stříleli, domy vytloukali, ve dne v noci povyky tropili, a mezi fraucimor, když se myly, přibíhali". Sám sněm generální r. 1615 uložil konšelům Varským, aby brali takové lidi na závazek, a slíbil rozpustilcům Bílou věž na rok i dvě léta nebo některou pevnost v Uhrách. [90])

Než vraťme se k samým ručnicím zase. V městech střílelo se tedy bez přetrží, ale na cizí grunty vejíti s ručnicí bývalo zle. Nekonečná řada zápisů soudních za celé století jest o sebranou ručnici. Tu seberou r. 1534 v Citolibech dva s dlouhou ručnicí, a marné jich vzpírání, „že k ní nemají ani toulce, ani ohně, ani prachu, knotu, húbice".[91]) Tu zase r. 1535 na předměstí Vel-

[85]) Arch. pr č. 1066. 75.
[86]) Arch. pr. č. 1060. a. 60.
[87]) Arch. praž. č. 1060. a. 376.
[88]) Arch. pr. č. 1061. 107. Jako Jan Křinecký z Ronova, jenž ze svého pražského domu z takové trouby střílel po formanovi, který na pána perkytlu odhaloval na ulici.
[89]) Kn. kom. soudu č. 21. G. fol. 299.
[90]) Exempl. sněmu v bibl. c. k. gymn. v Písku.
[91]) Kn. kom soudu č. G. fol. A. 14.

varském chycen Šebesta z Audršpachu od Jakuba Libovického s ručnicí, a stihatel obdržel za to v soudě komorním sto kop gr. zemské pokuty.[92]) Jindy r. 1540 žaluje Jan Voračický Kuštu z Koutů, že ho viděl v Prčicích s ručnicí, a chce také sto kop za to vidění.[93]) R. 1537 viděl Petr Zahrádka Krištofa, měšténína z Nové Plzně, an jde od Chvalenic s ručnicí krátkou Ihned hnal ho k soudu, aby z něho vydobyl sto kop zřízením zemským uložených. Ale postrašenému Plzňanovi podařilo se ukázati, že si nesl ručnici onu „v dluhu", to jest, že ji sebral kdesi za dluh, a že nebylo při ní „strojů", a že byla nenabita. Nedostal tedy Zahrádka nic. Téhož roku také urozená paní podivného jména, paní Konjunkcí z Fictum, těšila se na sto kop pro sebranou ručnici a dostala je, neboť soud komorní uznal, že Jan Činadr jel mimo její dvůr Radvančický s „ručnicí neobalenú".[94]) R. 1548 pohnal také Jan z Lobkovic, nejvyšší sudí, měšťana rokycanského Bezděku ze sta kop pro ručnici. Měšťan se bránil tím, že po své potřebě každý soused smí s ručnicí choditi. Ale soud nedal tomu, že by měšťan šel byl po své živnosti, a odsoudil ho k té pokutě. A když se tu pánovi zdařilo, ihned pohnal z týchž Rokycan jiného měšťana, Holečka, jenž pro ručnici sto kop složil pánovi ortelem soudním.[95]) Tím způsobem bylo by lze uvésti ještě množství nápodobných dokladů.[96])

Poněvadž pokuta byla veliká, i protož opatrní měšťané, jdouce přes pole, brávali sobě od konšelů „fedrovní listy" na ručnice. V těch listech fedrovních stává, že je berou „pro bezpečnosť cesty". V městech popadl-li rychtář komu ručnici, nechtívali konšelé za ni sto kop; rychtář do ručnice „pohleděl a foukl, aby porozuměl, je-li kulka v ní čili ne", a nechal si ji.[97]) Člověk jí zbavený, vykoupil zbraň zase podle námluvy s rychtářem. Byl-li z ní škodně vystřelil, soudili ho na škodu, a trestali dle škody. Na příklad Burda postřelil Lobezovi, poddanému plzeňskému, nohy, pročež čtyři neděle poseděl a mimo to za bolesť 20 kop česk. zaplatiti povinen byl podle ortele Plzeňských r. 1587.[98]) V Kolíně i ženské pohlaví tak málo bálo se ručnice, že r. 1618, když sem přišlo vojsko, dvě měšťanské dcerušky střílely z ručnic vojenských tak horlivě a vesele, že je konšelé šatlavou proto odměniti musili.[99])

Druhý starý kus řádu policejních všech měst dotýkal se dlouhého nočního sedání, a všech neřestí s tím souvislých, jako pitek, povyků nočních a her, z nichž rodily se obyčejně bitvy.

---

[92]) Reg. papoušk. č. 8. J. fol. A. 15.
[93]) Reg. nálezů č. 9. J. fol. M. 13.
[94]) Reg. nálezů č. 9. fol. J. 20.
[95]) Reg. černá č. 13. J. fol. 140.
[96]) Nejvíc jich v knize právě citované č. 13. J. mezi léty 1543—1552.
[97]) Kn. kom. soud. č. J. G. fol. C. 8.
[98]) Arch. plzeňsk. lib senten. č. 8.
[99]) Č. Č. Mus. 1880. 27. Vávra.

Řády městské určovaly dobu, do které smí sedati se v hospodě, a zvonec rychtářský býval té doby znamením. Kdoby po zvonění nešel domů, propadl pokutu. V Trutnově sloužily tomu od r. 1571 zvonce dva, poněvadž jeden nestačil![100])

V Praze mívali v XV. století volné sedění v létě do dvou hodin na noc (dvě hodiny po západu slunce) a v zimě do čtyř hodin. Roku 1503 stanovena pokuta na delší sedání kopa grošů českých, kterou platí hospodář, a hosté měli býti od rychtáře oznamováni konšelům, aby je trestali „podle zdání svého". Kdyby rychtář nebo písař neoznámil všech provinilců, měl býti s úřadu sesazen.[1]) Že právě toho času obce zase jednaly o sedání a nočních povycích, toho příčina byli zajisté nezbední cizinci při králově dvoře. Psaltě právě tenkrát Vladislav všecek zmrzelý, že „v městě času nočního nebezpečnosť a překážky skrze lání a někdy i zmocnění se dějí"; dvořané že jedni od druhých daleko jsou a daleko do svých hospod od dvora navracovati se mají, a že nelze jim potřeb jednati bezpečně. Pražané vzkázali králi, že hojnějšími ponůckami bezpečnosť opatří, ale oznamovali stížně, že „dvořané sami rozličné věci v městě působí, jedno, že z domů, v kterých hospodami stojí, hampejzy dělati chtí, ješto to lidem a hospodářům jest netrpělivé; druhé, že na hospodáře řečí i skutkem sahají, je pohlavkujíce, jakož nedávno se jednomu přihodilo, ješto kdyby v tom opatření našeho časně nebylo, mohl by tu zabitec některý z toho a pro to býti; třetí, že i na vězně obecní outok činí, do rathouzu se na vězně dobývali, i biřiče jsou v rathúze zsekali, a též i to, že zjevně židům překážejí, je pohlavkujíce šacují, ješto i z toho mohlo by něco roztržitého pojíti." [2])

Vizme řády venkovských měst o nočním sedání. Ve Dvoře Králové v XV. věku hodinu rychtářskou mívali za celý rok touž jako v Praze v zimě totiž do čtvrté hodiny na noc; jen v adventě, a v postě zkracován čas sedání o jednu hodinu. [3]) Tresty na dlouhé sedání roku 1507 v témž městě ustanoveny tak, že hospodář povinen byl 5 groši, soused 3 groši a vandrovní dvěma; „kdož chtěl by té pokuty prázden býti, můž toho seděním odbýti, a to na věži přes celý den." O groš menší trest stihl souseda a vandrovního, „jenž v noci křiky nepříjemné v rynku neb v ulicích puosobil a po řeči neb křiku poznán byl". Kdo provinil se „křiky potvornými", ten měl hned do věže vzat býti.[4])

---

[100]) Hüttel-Schlesinger. Chron. v. Traut. 197.

[1]) Při deskách Miscell. č. 75. kns III. fol. 21. Stejně zapsáno v arch. pražsk. kn. č. 203 fol. 29. Jen začátek jiný: „Kdyby hospodář delšího sedění v l o ch u atd. dopustil"

[2]) List. papírov. č 9. v arch. pražsk.

[3]) Též tak v Litoměřicích, Domažlicích, Stříbře a zajisté jinde.

[4]) Rukop. kr-dvorský v mus. fol. 196. Zdá se, že na ty tresty málo dbali sousedé, protože r. 1513 znova se o nich obec usnáší.

V Pardubicích mívali touže dobou týž řád, jenže nespravedlivě vynímali z něho „dvořany a dobré lidi hostinské (rozuměj lidi cizí)". Ti tedy mohli své svobody užiti po zvonci rychtářském — soused měl jíti v čas domů; aspoň že proti tomu moudře zostřeny jsou tehda pokuty na křiky noční; který křikloun koli bez výjimky platiti měl 15 grošů, náhradu za škody způsobené, a nad to hrozila mu, nebyl-li urozenec, ještě šatlava.[5])

Nápodobně si ustanovili (r. 1558) Rychnovští nad Kněžnou; který kvasitel přesedí letního času hodinu druhou a v zimě čtvrtou, položí 5 grošů míš.; hospodář, u kterého pitelé přesedí, dá dvojnásob. K tomu šatlava nádavkem. Však „hostinští a přespolní lidé v tom folku, pokojně sedíc, užiti mají".[6]) V Litoměřicích usnesla se obec r. 1529, aby soused, jenž na ulici nočně postižen jest spitý, i když tichý bude, platil 5 grošů.[7]) V Mladé Boleslavi vrchnosť r. 1520 určila dobu sedání hospodského jmenujíc přímo dni, od kterých až po které smělo sedati se do dvou nebo do čtyř.[8]) Každý hospodář měl výpis toho řádu u sebe chovati, aby se „nevymlúval nevědomostí". V Jihlavě asi velmi přísně vybírali konšelé pokutu za sedání a noční hluk, poněvadž r. 1521, když se obec vzbouřila, právě ta věc konšelům zle byla vyčítána.[9]) Prý konšelé obtěžují „obecného člověka, který nočním časem mlčkem na ulici jde, nebo v domě jest beze škody. Když jsou prve koho při svém dobrém příteli zastihli, 6 grošů dáti musil; kde lidé v domě zavřeni bývali, tehda jsou (rychtář a pochopové) zadu tam lezli a dveří otvírali. A pokut neobracovali konšelé k dobrému obecnímu, než mezi sebou dělili." K tomu odpovídali konšelé nejprv, že „pírglok se zvoní na krátké noci dvě hodině na noc, na dlouhé noci ve 3 neb 4 hodinách, a to že se jim zdá, žeby se každý do toho času dosti naseděti a napiti mohl;" druhé, že to noční sedání „přes pírglok" není tak tiché, prý ví se dobře, „kterak ven po rynku a ulicích divné věci se strojí, kádě i škopky před domy, v kterýchž se voda pro oheň chová, převrhují, s bubny chodí". Převrhovati kádě ovšem není vynález Jihlavských; toť při nočních toulkách bývala velmi oblíbená zábava v městech všech všudy. Však o tom jinde víc.

Řády o sedání nočním druhou polovicí XVI. věku leckde se zostřují. Za takové zostření považujeme, když v Kutné Hoře místo obvyklé hodiny čtvrté na dlouhou noc dávají r. 1566 zvoniti v hodinu třetí, v neděli dokonce v hodinu druhou, a pak to, že nehrozí se pokutou několika málo groši, alebrž hned šatlavou „dle uvážení pánů". Měli as konšelé pro bujnosť bohatých mladých pánů dobrou

---

[5]) Arch. Pam. VII. 521.
[6]) Z rychnovsk. knihy gruntovní (r. 1525).
[7]) Svol obce. Rkop. mus. fol. 2.
[8]) Kn. bolesl. č. A. 10. fol. 6. od sv. Řehoře do sv. Kříže do dvou hodin: od sv. kříže do Vánoc do 4 hodin, od Vánoc do první středy v postě do 4 hodin.
[9]) Igl. Chron. rkps. v mus.

příčinu. Pravítě jeden kus „o nepořádcích v obci“, že „po zvonění s kobzami se procházejí, vejskají, zpívají, lidem dobrým, zvláště nemocným pokoje nedají“.[10]) V Hradci Králové byla doba sedání zkrácena pro války turecké, aby Bůh byl usmířen. Koho našel rychtář po třetí hodině noční v hospodě, propadl pokutě 5 grošů.[11]) R. 1585 dokonce jen na jedinou hodinu po slunci dovoleno sedati, a to ze strachu nějakého proroctví, které Hradeckým věštilo záhubu.[12]) Velmi přísné tresty na sedání a povyky noční mívali Plzenští. Již v první půlce věku pokutovali hospodáře kopou, konšela též tak, staršího a jiné sousedy půl kopou; kdo křičel při tom sedání, měl býti ještě „trestán, až by se jím desátý trestal“;[13]) trestem tím byla šatlava.[14]) R. 1566 usnesli se o dvojnásobných pokutách: „kdyžby přísežný přesedėl přes čas, aby pokuty dal dvě kopy, jiný soused kopu.“ Při tom poručili, po zvonění aby hospodář oznámil sousedům, že již zvoněno jest, a piva aby nedával; kohožby rychtář postihl v sedění, aby do vězení ho bral. Tedy pokuta penėžitá nemalá a vězení přídavkem. Nad to ještě dvojnásobnými tresty hrozilo se těm, kteří by přes čas sedali „v domích bez šenku“.[15]) Jen k mládeži bývali Plzňané, právě tak jako i v jiných městech konšelé, někdy dosti shovívaví. Na příklad r. 1597 obeslali si konšelé plzenští všechny městské syny a stížili jim, „že majíce ještě mléko mateřské na bradě, a povinni jsouce pokojně a šlechetně se chovati a vyhledávati toho, k čemu kdo z nich povolán jest, toho netoliko nezachovali, ale pokoj obecní zrušili, a ponévadž pak sedáním nočním a touláním pokoj porušili, nalezeno jim trestání, a zvláště že i rapíry a tulichy na právo se utrhují, jesti k nim náležitým trestáním mělo přikročeno býti, kdyby v tom rodičů jejich a přátel ušetřeno nebylo“.[16]) Tedy jich ušetřili. Toto napomínání chopilo se mládeže asi málo, poněvadž r. 1606 zavolali mladé pány znova, a deseti z nich od pana primasa „vysoce a velice domlouváno pro culaufy, rvanice, povyky, hejsování, řezání věníků (nad vchodem do hospody) a pro jiné nespůsoby a neřády“. Rychtáři poručeno, aby je hned svedl do vězení. „Počali se vymlouvati, ale tentokrát vejmluva jich přijata není“.[17]) Než někdy rozhněvali se konšelé na některého synka nezbedného tak tuze, že ho na čas z města vyhnali dokonce. Na příklad Táborští zapsali si r. 1610

---

[10]) Rkp. kutnohorsk. č. 24. G. 28. Mus. Č. fol. 20.

[11]) Solař Hradeck. 65.

[12]) Slovutný rodák z Hradce Cyprian Lvovický ze Lvovic, mathematik a hvězdář († 1574), prorokoval, že od 20. června do 17 října r. 1585 na Hradec přijde všecko zlé. Dali se tedy Hradečtí na modlitby, k nimž Žebrákem zvonem napomínali, nechali tanců, hudby. Solař. Hradeck. 295.

[13]) Lib. exp. č. 11. 34. Arch. plzeň. Ustan. z r. 1538.

[14]) R. 1538 v jednu neděli i pět osob najednou. Seděly do páté hodiny — tedy jen hodinu přes čas. Lib. exped. č. 11 fol. 2.

[15]) Arch. plzeňsk. č. 19. protok. konš.

[16]) Arch. plzeňsk. protok. č. 20.

[17]) Tamže protok. č. 21.

do knih toto pro paměť: „Jan Martina Jadýrky syn, byvši povolán do rady slyšel oznámení, aby se byl povinen pro některé nespůsoby své a k nabytí foremnějších mravů na vítr vydati a z města až do roka prázen býti.“[18])

Z vedlejších prostředků k tomu, aby sousedé nepřesedávali čas zbytečně v hospodách, býval všude ten, že zapovídáno šenkéřům v jistý čas a od jisté hodiny dávati pivo na řád, poněvadž řád nebyl bez společnosti a společnosť nebyla bez hluku.[19]) V Hradci Králové usnesli se r. 1535, aby šenkýř, jenž dá na řád, propadl sud piva.[20]) Jinde trestali obyčejně penězi. Jiný ráznější prostředek býval ten, že některým nenapravitelným pitelům zapovídána do jistého času na trest hospoda zhola, začež bývalo sousedům dvěma i čtyřem zaručiti se pod propadením i nemalé summy peněz, že pijan slovu dostojí a do hospody nepůjde.[21]) Někdy i rok trvala některému sousedu zápověď hospody.[22]) V Kadani když jednomu r. 1559 zakázali, aby do hospody *nechodil*, vsedl na osla a jel tam. Rozumí se, že mu vtip odměnili šatlavou.[23])

Třetí prostředek býval, že zapovídána v hospodách hudba buď docela, buď na čas. V Plzni posýlávali nejen šenkýře, ale i hospodáře, jenž hudby dopustil, na Litickou věži.[24]) V Turnově uložili r. 1568 rychtářovi, aby hudcům housle bral.[25])

Nejtužší prostředek konečně býval ten, že konšelé vyzdvihli šenkýři živnosť a zrušili hospodu, v kteréž se rádo přes čas sedalo a hlučilo. Lounští r. 1577 přinutili šenkéře Vidunu, jinak Čejku, že se „za příčinou některých nočních neřádů, kteréž se pod šenkem jeho dály“, z města vyprodati musil.[26])

Ale nemysliž nikdo, když zazvonil rychtářský zvonek na radnici „z hospody ven“, že v tu chvíli síň se vyprázdnila. Někde zavřeli jen dvéře a okenice a stišivše se, pili chutě dál. Proto bývalo nařizováno, jakmile rychtář na šenkovní dům zatluče, hned aby se mu otevřelo. V Turnově uložili r. 1568 1 kopu gr. č. po-

---

[18]) Arch. táb. manual B IV. a. 50.

[19]) Plzeňští poslali r. 1590 tři šenkéře na věž, poněvadž na den slavný seslání Ducha sv. pivo na řád dávali. Arch. konš. protok. č. 20.

[20]) Arch. mus. listiny z Hradce

[21]) Obyčejný zápis býval v těchto slovech: že se ti a ti v rukojemství postavili za Víta bednáře na ten způsob, aby všech domů šenkovních vína, piva, páleného i každého nápoje opilého pod nižádným vymyšleným způsobem prázden byl, a kdyby se toho dopustil, tehdy rukojmové purkmistru a pánům 100 kop gr. č. pokuty složí. Kn. pamět. mladobolesl. z r. 1593 fol. 30. Též acta forens. Turnov 1567. 36. Tu se postavují rukojmové za Václ. Nečistu jen pod 5 kop č. základu, že nebude píti páleného.

[22]) Na příklad Laškovi a Váčkovi, ve Stříbře sousedům r. 1549. Kn. stříb. č. 187. fol. 186.

[23]) Kaaden. Urban. Rukops. 65. Svrchu poznali jsme Šafránka, jenž r. 1549 ve Slaném týž vtip dovedl.

[24]) Arch. plzeňk. konš. protok. č. 19. r. 1567.

[25]) Acta forens. Turn. fol. 8.

[26]) Reg. purkm. 1577 fol. G. 20.

kuty tomu hospodáři, jenž zavřel v domě hosty a rychtáři tlukoucímu neotevřel.[27]) Rok potom s důtkou oznamoval primas v obci valné, že „Pán Bůh všemohoucí pokuty nesnesitelné dopouští“, poněvadž „čistě pijeme, hodujeme, povyků nočních se dopouštíme, žrádlo přes půl noc se činí, pročež, kdož se toho dopustí, má vzat býti do vazby i s hostmi“.[28])

Kteří se po zvonci rychtářském uzavřeli, byli dosti stydliví; proti tomu přemnozí jiní píjeli i po zvonci jako prvé se šumem stejným. Někdy sám rychtář ohledávaje hospody přišel a přes čas poseděl s hosty. Vypravuje o tom soused lounský Florian, příjmím Rokycanský, r. 1591: „Když sem kázal víno načíti r. 1591 v advent, tu sem se podle pořádku dobrého zachoval, když tři hodiny na noc odbily, hosti a pitele z příbytku svého sem ven vystrojil. Ale přišli jiní. V tom přišel pan rychtář s dvěma sousedy a napomenutí hostům učinili, aby šli na odpočinutí. Dali za odpověď, že se pokojně chovají a půjdou hned. Tedy rychtář s pány kázali sobě žejdlík vína dáti.“ A tak pěkně všickni seděli, až dali se o „Kalvina a neobyčejné nové cerymonie“ do hádky a pračky, při kteréž rychtář ztratil plášť a zakusil odboj právu.[29]) Z té příčiny na příklad r. 1564 rychtář Kaňkovský při Horách Kutnách, když mu uložili konšelé na Kaňku, aby havíře po zvonění honil z hospod, vřele napomenut jest, aby „sám na sobě nejprve příklad dal“.[30])

I pražský rychtář Brikcí Krucburský, již svrchu připomenutý, jedné noci r. 1567 nejen že s hosty poseděl přes čas, alebrž na konec dal se s nimi sám do rvačky. Dí šenkéřka od „Kamzíků“: „Přišel rychtář sám devátý mezi ně s novoměstským rasem a biřicem, sedél mezi nimi a měl dobrou vůli, potom bral jednoho z Loun a pral se s nimi.“ [31])

V adventě a v postě řád o sedání nočním býval v některých městech svolané obci vždy zvláště připomínán a předčítán; v témž čase rychtáři rok co rok nově na srdce kladeno, aby nic nepropouštěl a nikomu nepromíjel;[32]) v některých městech v kajicné ty doby už od starodávna rychtáři jedna osoba konšelská a jedna z pánů starších pro větší důraz bývala přidávána.[33]) Jinde zase k obyčejné pokutě peněžité přidali v advent šatlavu, čehož jinde třebas nedělávali. Na příklad řád v Náchodě r. 1521 praví: „Kdoby v tomto svatém adventu přeseděl čtyry hodiny, aby dal 5 grošů, a k tomu aby den a noc přeseděl u vězení.“ [34]) Jindy postačila pokuta.

---

[27]) Acta forens. Turnovsk. Arch. fol. 17.
[28]) Tamže fol. 73.
[29]) Kn. svěd. arch. lounsk. č. 1. C. 34. fol. 394.
[30]) Rkop. kutnohor. č. 24 G. 28. fol. 18.
[31]) Kn. arch. pražsk. č 1049. 111.
[32]) Svol. obce Litoměř. 1580 fol. 49.
[33]) Na příkl. v Kouřimi. Man. kouř. r. 1600 str. 145.
[34]) Náchod. Ludvík. 109.

Neděle a svátky přes celý rok mívaly své zvláštní řády. Žaluje Zámrský,[35]) že mnozí nedělají sic hmotného díla, ale „v samém ožralství, v toulkách, hrách, v smilstvu a rozkoších všelijakých a ne v náboženství ty dni stravují“. Proti těm hříchům řády všech všudy měst obsahují nejeden kus. Starodávný řád pražský z r. 1503, z něhož mluví zvyk XV. století, praví, že v neděli svatou nesmí žádný soused ani šenkýř do mší dávati na řád vína ani piva „až po mšech všech“; kdo dá přece, platí pokutu, a to tak, že hospodář domu šenkovního dá 10 grošů českých konšelům, šenkýř 5 grošů rychtáři. Víno „ženné“ aby vůbec nebylo prodáváno v ten den. Hokyně aby se s ničím nevykládaly, a „ženy a hokyně s jádry a oplatky po domích šenkovních aby se netůlaly“, sic že jim rychtář poběře zboží. Ve svátek nejen aby za celý den nedávalo se v hospodách na řád, ale aby mimo to i „vigilie, jako od starodávna, držány a poštěny byly, aby mazanci mléční a sýrní nebyli jeděni ani prodáváni“. Kdo se proviní, že bude vzat do kázně panské.[36])

Ten řád podstatou zůstával stále platen. V polou století XVI. rozšířen o zákaz her, toulek a muzik. Novoměstští totiž r. 1555 nařizují o svěcení neděle, aby „v neděli svatú žádný hospodář her o peníze nedopustil ani vožralství, zlolejství, povyků; lamfářství po příkopích a k tomu zvyklých místech též aby háјeno bylo; tanců, hudeb, pískání, vejskání s bubny a kobzami ve dne a v noci v neděli svaté i jiných časů, aby zanecháno bylo“. Kdo neposlechne, aby ho čtvrtní hejtmané a podrychtáři brali do vězení; vůbec aby „neděle svatá byla zachována, jakž i předkové toho dne neobracovali než k slyšení slova Božího a křesťanské bohomyslnosti; proto všickni aby toulek zvlášť na rynku zanechali, staří i mladí aby v šatstvu a v chodu poctivě se drželi, chodíce bez oplzlého odhalování a zbytečného šperkování, kteréž jest proti pánu Bohu i poctivosti městské“.[37])

R. 1584 vydán společným snesením konšelů všech tří měst Pražských řád nedělský ještě obšírnější. „Pokavadž slovo boží se káže, a služby boží se nevykonají, po ryncích a ulicích bezpotřebně aby se neprocházeli, při tom v žádných domích před ně vín rostlých, též pálených piv aby nedávali.“ Dá-li šenkýř s vědomím hospodářovým nápoj v neděli v čas zapověděný, spraví to pokutou kopy jediné; učinil-li tak o své ujmě, tehdy vyzdviženo mu bude právo městské i živnosť. „I v kuchyních a hospodách obecných, kdež se jídla na prodaj strojí, téhož času pod týmiž pokutami, aby lidem nic od jídla a pití nebylo předkládáno. V týž den nedělní všelijaké hry a rozpustilosti, tance, bubnování, pískání, povyky netoliko po domích, ale také po ulicech, krchovích, příkopích se zapovídají a zvláště času nešporního, aby lidé k chvalám bož-

[35]) V Postille 455.
[36]) Při deskách Miscell. č. 75. III. kus. fol. 21. 22.
[37]) Arch. pražsk. č. 332. fol. 87. Lamfářství = toulky (landfahrer).

ským a poslouchání slova božího šli.“ [38]) R. 1591 napsali konšelé do vysazení staroměstských šenkéřů vinných kus, že nesmějí v neděli načínati, „až po velikém kázání v Tejně se zazvoní“. [39])

Mívali rychtářové nejen v Praze, než všude v městech v nedělský den dopoledne práci dosti valnou. Všude přicházeli za příčinou bohoslužby lidé přespolní do měst, a přišedše postavovali se v skupinách po krchovích nebo po ryncích, nebo vbíhali na pití v domy, na nichž houpal se věník: a všecky ty nedbalé honiti musíval rychtář žilou do chrámu, nebo sbírati do šatlavy. [40])

V Turnově v XVI. století vrchnosti i konšelé přes tu chvíli napomínali hospodáře, aby „časů slova božího, též v nešpory, žádných piv, vin, páleného vína nedávali, kdož v tom postižen bude, má brán býti do šatlavy, host i hospodář“. [41]) V létech osmdesátých přidána k šatlavě za tu vinu 1 kopa gr. č. pokuty, kterou složiti bylo vrchnosti nad městem. [42]) Kaňkovskému rychtáři v Hoře ukládá řád r. 1564, aby „do mší chodil do domů šenkovních a do kaven, kdežby se ku pití pálených vín scházeli, aby je bral do vězení a hospodáře pánům starším k spokutování oznámil“. [43]) V Trutnově stran nešporního a jiného pití pálenky zapověděné přišli r. 1578 na podivnou myšlénku: kdo prý chce pálené píti, nechť je pije venku před hospodou, na rynku. [44]) Doufali snad, že se piják zastydí venku, nebo chtěli rychtáři ulehčiti pátravou práci. Zle se durdí pan Václav z Rozdražova na Blatenské měšťany r. 1604, že „téměř ode všech slavnosti vejroční, neděle v žádné šetrnosti a posvěcení držány nejsou, nýbrž v čas kázání v domích šenkovních že se nekřesťaňsky kvasí, někteří po městě, po polích a zahradách se procházejí, řemesla vykonávají“. „Přísně poroučím,“ dí pán, „aby rychtář na to pozor dal a služebníka svého do pole vysýlal.“ Za pokutu pán ustanovil vězení, pět liber vosku nebo 20 grošů za libru; rychtář z té pokuty měj z kopy 6 grošů; však kdyby přehlédal, dá dvě kopy a posedí sám. [45]) Litoměřičtí r. 1605 naříkají „o nesmírném pití páleného v den sváteční“, „mnozí majíce do kostela jíti, scházejí se z obyčeje a zlé zvyklosti v místa mnohá a v těch tropí veliké a znamenité nezpůsoby“. I tu přísně

[38]) Arch. pražsk. č. 326. fol. 5.

[39]) Tamže č. 203. fol. 127.

[40]) V městech vinohradských nejraději sedláci pomlsávali sobě na víně, shánívali se po něm, nemohouce dočekati konce služeb božích. V knihách mělnických a lounských na podiv mnoho jest takovýchto nebo podobných zápisů: N. N. dostal se do vězení, „že jest v veliké kázání v neděli u Víta Mlejnka s sedláky na víně postižen“; a hned pod tím o šenkéři: „Vít Mlejnek podán do vězení, že jest v neděli času velikého i ranního kázání víno u něho hopem se dávalo“. Reg. purkm. lounsk. č. 1. A. 1. fol. A. 16 r. 1577.

[41]) Acta forens. Turnov. I. 260.

[42]) Acta forens. Turn. II. 6

[43]) Rukop. kutnoh. v mus. fol. 18.

[44]) Hüttel Chronik v. Traut. 232. Lippert Trauten. 71.

[45]) Instrukcí Blatenská v mus. č. fol. 57.

rychtáři poručeno, aby nešetře osoby všecky všudy sbíral do šatlavy.[46]) Dvorským zapovídá řád už sto let před tím „všecka nešporní shledání“. Kdo místo do kostela zúčastnil by se „nešporního shledání“, dá tři groše pokuty, konšel to dvé, a „vandrovní“ groš. Hospodář, u něhož oslavili nešpor hosté pitím, měl platiti 5 grošů, tedy nejvíc.[47])

Mimo nešpor a nedělskou službu boží zdá se, že bývali mnozí konšelé i k pálenému vínu shovívavější. Aspoň v oučtech o stavbě turnovské radnice r. 1620 zapsáno, že přednímu tesaři Stehlíkovi musili konšelé 16 grošů zaplatiti zvlášť, „aby páleného nepil po ten všecken čas, dokudžby rathouzu nevystavěl“. Ten peníz mu vydali ovšem teprve, když „dopobíjel“.[48])

Nedělský den při své obchůzce rychtářové též nahlédati musívali oknem do délnic a krámů, nepracuje-li se prací hmotnou. Při vší zbožnosti našich předků vždy a všude vyskytl se přec některý, jenž mínil, že v sváteční den Bůh přeje, dle slov Zámrského, „odpočinutí pro posilu a občerstvení těla“, jen jemu samému, ne čeledi, ne lidem dělným. Nejeden lakota honil dělníky i v neděli do díla, takže marné bylo volání kazatelů: „Hovada a ne lidé jsou ti, ješto v neděli s náboženstvím se neobírají;“ marně hrozili kazatelé mravů tresty božími i mstou ďábelskou pro nesvěcení neděle,[49]) vždy zase a zase rychtář hříšného některého souseda sebral. V Hradci Jindřichově trestávali ty, kteří nalezeni byli v neděli při díle, 30 groši;[50]) v Lounech, v Rakovníce a jinde je zavírali na tolik dní, kolik se konšelům vidělo.[51]) V Hoře prý druhdy tak pěkné světívali neděli, že na celý den i všecky brány pozavřeli;[52]) ale v XVI. věku také pozavřeli nejednoho mistra, že dílem ručním znesvětil nedělský den.

Stálý kus policejních řádů k udržení mravnosti byla zápověď všelikterakých her kostečných a kartových.

Zákazy, neb aspoň obmezování her o peníze vyskytují se u nás již v XIII. věku.[53]) V století následujícím jest i zbožný Karel IV.

---

[46]) Svolení litoměř. Mus. fol. 151. Rozkazy z r. 1591 viz tamže fol. 76.

[47]) Rkp. kr.-dvorský 1507. Mus, fol. 196.

[48]) Oučty o stavbě v arch. turn. půjčil p. Šimák.

[49]) Viz na příkl historii o ďáblích, kteří mlynáře v kraji Vltavském u vsi Hrazan ztrestati chtěli, poněvadž „nemnoho neděle světíval s mlynářkou a v sobotu po slunci několik hodin na noc všeliké dílo dělávali“. Jen prý zázrakem ušel mlynář zkáze. Ta historie nebo jí podobná často se na postrach vypravovala Tištěna v Poličanského Pokutách. 1613.

[50]) Reg. pamětní r. 1610. Hradec fol. 57.

[51]) Reg. purkm. lounsk. č. 1. A. 3. r. 1589. Strnad seděl, „že jest vo mši v den sváteční dopustil čeládce dělati“; Jan Krása seděl pro touž věc; Eliáš švec pro túž věc. Tři za jeden den! Fol. O. 6. kn. č. 1. A. 2. fol. J. 18. R. 1588 seděla Hubková, že dala v neděli čeládce chmel česati.

[52]) Kořínek. Paměti. Hora 161.

[53]) Arch. Pam. IV. 60. Řád z Něm. Brodu r. 1278 poroučí, že nesmí prohráti žádný víc než v opasku má; za falešné kostky trest 10 grošů a nečest. Falešník má kladen býti za potvorníka.

z těch, kteří zakazovali kostky a kuželky.[54]) Ale už v těch dobách byli hráči z řemesla, kteří jiné sváděli, právu sami pokrývati se umějíce. Dít Štítný,[55]) že „budúť celý den kostkáři spáti a v nociť se sejdú". Byli i bankéři v spolcích hráčských! Čtemeť v Husově Postille: „Kdo drží místo kopéřské aneb kostečné, jest kostkář nad kostkáři, vinen jest všech hříchů, kteréž se dějí při jeho kopéřství." A byli také za všecken čas i zoufalí hráči, jako r. 1356 onen staroměstský Mikeš, jenž hrál o krk![56]) Poněvadž vedly hry dotčené „k neřádům všelijakým", k svádám, bitvám, ovšem i k zoufalstvu a vedle slov Karlových „k psotě", r. 1403 zapovídají Novoměstští hru kostek docela, a Staroměstští povolují jen hru „poctivou".

Doba husitská přinesla stran her řády, které pro větší váhu a poctivosť sváděla na krále Jana a Karla. U kterého měštěnína hra nalezena bude, aby dal pokuty kopu grošů;[57]) žádný aby v kostky ani v jinou hru „přílišně ani škodně" nehrál, ani na dluh, ani na rukojemství, nebo na své dědictví; pro kratochvíl lze hráti o hotové peníze až do kopy a nic víc.[58]) I sněmy zemské už v stol. XV. jaly se zapovídati hry v kostky a karty a nepřestaly občas zákazy své obnovovati.[59]) U věku následujícím odůvodňovaly sněmy své herní zákazy vojnami tureckými, jimiž Bůh zemi a lidi tresce.[60]) Také soudy překážeti chtěly karbanu tím, že „nepřipouštěly žalob neb líčení pře o hry a věci herní pro poctivosť svou".[61])

Do konce století XV. zostřil se řád proti hrám v Praze obecným svolením tak, že rychtář hráče bráti měl do vazby; hospodář zůstaven při pokutě 1 kopy; konšel nechať trpí a platí dvojnásob, dopustil-li by se hry.[62]) R. 1503 sešli se páni všech tří obcí Pražských, aby řád ještě více ztužili. O snesení svém zapsali v městskou knihu: „Co se her v městech dotýče, zdá se nám, že by takto dobře bylo, aby žádný hospodář napřed sám nehrál." Na tu vinu uložili tenkráte 5 kop pokuty, z níž měj rychtář kopu, aby karbaníků byl pilnější; však kdyby rychtář hry neoznámil, věda o ní, aby nesl touž pokutu.[63]) Také tenkrát obesláni byli všickni cechové, kterýmž konšelé poručili „hry zastaviti". Karbaník zůstaven při

---

[54]) Zoubek. Zákl. M. 60.
[55]) Štítný Erben. Š. Kn.
[56]) Tomek Praha II. 345.
[57]) Letop. Neuberk. 6. Též Výb. Liter. II. 325
[58]) Letop. Neuberk. 26.
[59]) R. 1498 snesení sněmovní, že zakazuje se všem robotným lidem hráti pod pokutou kopy, a cizopanský týden musí robotovati za pokutu. Jen lidé „rytířského řádu" smějí hráti. Listář pernštejnsk. č. 2. str. 288
[60]) Sněmy. II. 701. R. 1556 „však osobám stavu panského a rytířského a jiným dobře zachovalým bez podvodu hráti se dopouští". Sněmy III. 119. 464.
[61]) Zásada obecná. Rkp. arch. v Polné. Kn. právní.
[62]) Arch. pražsk. kn. č. 203. fol. 29 též při deskách miscell. 75. III. 22.
[63]) Tamže fol. 74.

pokutě starodávné té, aby ho páni károli, „pokud na něm vina nalezena", což je trest, dostal-li se hráč lakotným konšelům do rukou, velmi zlý; horší, než kdyby řád ustanovil určitou summu za pokutu.

V XVI. věku jali se Pražané obmezovati i poctivé hry tím, že jich v sváteční den nechtívali dopouštěti bez trestu. Které měl ouřad o nedělské hře mínění, to vyslovil r. 1588 rychtář novoměstský Jan Žlutický jednomu hospodáři, sebrav hosty jeho od kuželek: „Co ještě vinni nejste, že ste na den památky sv. Trojice v kuželky hráli? Děláš z domu svýho v tomto slavném městě krčmu co ve vsi!" [64])

R. 1573 nalezli jsme v Praze také tajnou židovskou hernu, která zajisté nebyla jediná. Herna ta byla v domě Esthery, jejíž synové lákali křesťanské mladíky, peněz jim půjčovali a pak je odírali. Dít kniha soudná o tom domě: „Nepokojové a rozpustilosti ve dne a v noci tam bývají, hry se dějí, peněz jim půjčují, strach jest, nebude-li to přetrženo, že někdy někoho zabijí." Ta herna byla asi velmi pověstna, poněvadž za purkmistrovství Jiříka Melantrycha z poručení samých místodržících rada po dvakrát rozkázala, aby se Esthera odsud vystěhovala. Ale Esthera neposlechla. Na soud dostala se židovská herna tudy, že nějaký Falk, jehož tam obehráli, ve zlosti a lítosti židovce zbořil kamna.[65])

Jináče podotknouti jest, že naši dobří předkové nehráli jen v domech šenkovních neb soukromých; aniž stojí za zvláštní zmínku, že hrávali před domy šenkovními na ulici[66]): oni hrávali na „placech okolo města",[67]) kde se jim vidělo nebezpečí rychtářské býti dalekým, ba jsou zápisy, že i na rynku horliví hráči sedali na zemi a házeli si, právě tak, jako to činili hráči sousedních a jiných zemí.[68])

Z řádů měst venkovských pro příklad připomenut buď kolínský. V Kolíně si ustanovili konšelé z návodu Mikuláše Trčky r. 1502 na hry trest o čtyřech rozdílech: hospodář, v jehož domě se hrá, měl půl kopy pokuty klásti, šenkýř 15 grošů, soused hra-

---

[64]) Arch. pr. č. 1060. a 38. Hráli kdes ve Smečkách na dvoře.

[65]) Arch. pr. č. 1057. 174.

[66]) „Jakýs pán třetí hrál s hospodářem ve frčky před domem." R. 1531 kn. svěd. kom. lit. G. fol. H. 2.

[67]) R. 1503 dí řád: „Co se placuov okolo měst dotýče, ty aby kaženy byly, a rychtáři obú měst sejdúce se, aby šli jeden jednú a druhý druhú branú, a aby rozháněli všecky hráče, a budú-li súsedé postiženi, ani ty place dělají neb hrají, aby do vazby a kázně panské vzati byli." Možná, že tu nemíní se jen hry kostečné, alebrž jinačí, ale ovšem také „neřádné". Kn. při deskách č. 75. III. 22.

[68]) Havlík z Varvažova v překladě spisu De mutua conversatione (1613) dí: „Kdybyste některé země projeli jako já, vracuje se z Frankreichu, naleznete v nich obyvatele v takové svobodě a rozpustilosti; uhlédáte též na ulicích i ryncích, jak někteří zemané tak svobodně a světle v karty i kostky hrají, jakoby doma v svých vlastních příbytcích byli."

*

jící půl kopy, a vandrovní nebo dělný pacholek 5 grošů.[69]) Zajímavo, že řád královédvorský z r. 1507 je doslovně týž; jen hospodáři uložena pokuta o půl kopy větší.[70]) Též tak shledali jsme v Berouně na počátku věku XVI. s tím moudrým dodatkem, aby z peněz „kostkářských“ platilo se na „strúhání a klízení bláta v branách a před rathúzem“.[71]) Na pocestné řemeslníky všude míval řád pozor; připadá nám, jakoby nemívali rance bez karet nebo kostek. Všecky řády z počátku XVI. věku jmenovitě uvádějí trest „vandrovnímu“, kdyby dopustil se hry, a ta pokuty skoro všude je 5 grošů.[72])

Do polovice XVI. věku skoro všude pokuty herní vzrostly od kopy až do dvou kop za osobu. V Lounech byla pokutou kopa a k tomu šatlava,[73]) v Turnově měl platiti hráč kopu, hospodář pět;[74]) v Plzni ustanovili si r. 1567 svrchu psané dvě kopy na zapověděné hry. ale hned pod tím ustanovením dí kniha, že „Koukal má dáti pro hru 10 kop míšeňských“; a mimo pokutu peněžitou v Plzni spatřujeme, že hráči také ještě věží bývají trestáni.[75])

Kladrubští konšelé Pavlíček a Hrnčíř r. 1542 od vyššího práva obdrželi pro hru a svádu při tom mimo dvě kopy ještě každý po dvou nedělích šatlavy s tím napomenutím, že „jsouce přísežní neměli se hry proti poctivosti měšťanské dopustiti“; a konšelé v Kladrubech, kteří appellaci k vyššímu právu odeslali, poučeni jsou, že vyšší právo na hanebnost a „oplzlost“ hry žádného ortele neříká, než psaním pouze vzkazuje, „aby pro poctivost stolice královské takových pří nevážných a nepoctivých více neodsílali“.[76])

Ve Dvoře Králové r. 1563 také Petr Šaroun, přísežný obecní starší byl polapen při zapověděné hře. Musil zaplatiti „podle obecného svolení“ a mimo to sedm dní zavřen do vězení. Při tom

---

[69]) Arch. kolínsk. kn. pamětn. fol. 1.

[70]) Rkp. kr.-dvorský fol. 196

[71]) Kn. z r. 1508 v arch. beroun.

[72]) Srovn. ještě řád náchodský (Ludvík. 109), v němž pokuty měšťanské pro hru jsou po 15 a 10 groších — ale pocestný dej 5 gr. r. 1521.

[73]) Arch. lounský kn. č. 1. A. 1. fol. A. 19. A. 17. a j. B. 8.; také postřehujeme to zostření, že se některým hráčům ukládá, aby se při obnově rady postavili. Fol. D. 13 B. 18.

[74]) Arch. turnov. acta forens. I. 107.

[75]) Protok. konš. č. 19. Tu čteme o některých, že kladli pokuty i 20 kop; spolu dovídáme se, o kolik bylo hráno; r. 1567 „Korbel vyhrál na Bernhardovi 140 tolarů; Jíra Lexů prohrál více než 20 kop“. Zajímavo přirovnati tyto ztráty s maximem prohry, kterou povoluje Rakušanům zvlášť vídeňským, „Reform. guter Policey“ Max. II. z r. 1566. Nesměl „Burger auff ain Tag nit über zween Gulden rhainisch und der Pauer nit über zehen Kreutzer verspillen“. Šlechtic směl prohrati až do 40 zl. Týž řád rakouský slibuje denunciantům třetinu pokut, které nejsou nad zlatý rýnský. Sedláci v Kojeticích r. 1585 sázeli v karty „rauše“ po bílém penízi. Proto od Pražanů, vrchnosti své, zavřeni jsou, obzvláště „Blažej konšel, ješto, kdyby nebylo vohně, nebylo by dejmu“. Kn. záduš. sv. Mikuláš.

[76]) Rkps. v Polné fol. 90.

hraní pohádal se s Bavorem Rodovským z Hustiřan, spoluhráčem svým, a co v té hádce utržil, to měl.[77])

Nápodobně také v Kutné Hoře r. 1559 nacházíme divnou věc, že v domě samého městského rychtáře Šaršouna, jehož povinností bylo hry stavovati, hrálo se o všecko pryč. Páni zavolali si ho a vyčítali: „Že již ve všech hospodách hrají a tím krádeže vznikají, neboť kdo prohraje, pak musí krásti; tedy ať koná povinnosť, sice že zle bude.“[78])

Přes pokuty zostřené posedla vášeň kostečná některé měšťany až tak tuze, že neštítili se hráti ani s osobami „nepoctivými“, jakož toho příklad soused nymburský Šnek, jenž hrál s biřicem a byv obehrán vypůjčil sobě peníze a volal: „Budu s ním přece hráti, mám na něj chuť!“[79])

Rovně jako v Praze i na venkově v městech zapovídali zbožným zvykem všelikteraké hry v adventě až do božího křtění, v půst, o velké svátky. Nelze však říci, že by všude byli ochotni a poslušni těch zákazů. Na Jana Červenku v Turnově musili r. 1592 zbrojně vyjíti dva desátky i s rychtářem, aby ho trestali, protože „dopustil hry v kuželky ve dni sváteční i jiné na potupu města a zhoršení jiných dobrých lidí mimo již několikátou zápověď“.[80])

Od starodávna býval všude při hře ještě velmi nepříjemný trest ten, že rychtář se stolu sebral všecky peníze a klénoty, které bývaly v sázce: ovšem musíval sobě pospíšiti, aby hráči neposchovali jich dříve.[81]) R. 1555 v Kolíně sebral rychtář Voštip „na hráče trefivši“ několik peněz také urozenému Štěpánovi Zikotovi z Vostrova. Štěstí, že uražený šlechtic „dal se v lání a rychtáři jebal i za meč se držel“ — ten odboj přichránil rychtáře od pokuty.[82])

Na konec nelze neoznámiti, že po našich zemích českých obzvláště v době Rudolfově běhávali karbanáři nebo karbaníci, kteří k veřejným hrám a sázkám lidi sváděli. Takový karbanář najal na několik časů sklep krámný, nebo rozbil svůj krám prkenný kdekoli sám, vyložil věci od zlata, stříbra, hedvábí, leccos i nepravého zboží, a snažil se kostečnou nebo jinou hrou lidi „oškrábati“. Tak šidili karbanáři, že r. 1592 Rudolf zakázal „karbany“ všecky, „poněvadž se shledalo, že při karbaních, kteří se až posavad v městech Pražských držívali, všelijací obmyslové, fortelové, podvodové na velikou škodu a o peníze strojení všelijakých lidí se

---

[77]) Arch. zemsk. kn. app. č. 3. 290.

[78]) V archivu kutnoh. vypsal a sdělil Šimek.

[79]) Kn. svěd. arch. nymbursk.

[80]) Acta forens. Turnov III. 380.

[81]) Kaňkovskému rychtáři řád r. 1564 zapovídá, aby hráčům peníze bral. Nechať prý je raději trestá „marštalkou“, ne penězi. To mělo svou moudrou příčinu. Byli hráči na Kaňku při Kutných Horách lid dělný, a sebral-li rychtář všecko, neměli na týden co jísti. Instr. rycht. v mus. fol. 18.

[82]) Arch. zemsk. kn. app. č. 5. 458.

provozovaly".[83]) Však nestavil jich císař docela ani ne na vždy. Pražanům dovolil je po čase zase, ale prý nemají karbanů dopouštěti bez „obzvláštního psaného poručení císařského". A císař takové privilegium na „nepodezřelý karban" všelijakým cizím podvodníkům i potom pořáde dával, jakož toho smutný doklad karbaník Filip Eschbach z Augšpurku, jenž r. 1597 svým privilegiem ulevil kutnohorským sáčkům.[84])

Opatrní konšelé se leckdy bránívali návštěvy karbaníkovy. Nejsvětlejší obranu známe z péra Olomouckých r. 1599. Jakýs Abraham Tieze, karbanář, vymohl sobě dovolenou ke karbanu v Olomouci; ale konšelé se brání: „Abychom jemu měli místo pro jeho karban i osoby k tomu přísežné deputovati (ač jsou přímluvy J. Milosti pana hejtmana), pro mnohé příčiny to učiniti nemůžeme, nebo tudy veliké neřády při čeládce služebné, nevěrnost a mnohých chudých řemeslníků záhuba se děje. Mnohej chudej člověk nebo sedlák přijda do města a domnívaje se, že mu se něco z toho karbanu dostane, poslední peníz tu zanechá, a k tomu jaké krádeže a měšců vyprázdnění při tom se přihází, to jsme zkusili a žádáme, aby nás jakožto cizozemec tím svým obchodem neškrábal a mnoho tisíc lidí o peníze nestrojil."[85]) Cizinští karbaníci vůbec mívali pověsť falešnych hráčů. Však dobře děl v Mladé Boleslavi zločinec Petruželka r. 1601, „jakž jsem se dal k karbaníkům, hned jsem se vydal ve hru a falešně jsem hrál".[86]) Jméno karbaníkovo zdomácnělo u nás, a věru neznamená pranic pěkného po tu chvíli.

Že nebyla tato drobná, veřejná—řekněme—loterie bez kontroly, a to kontroly zištné, to soudíme z toho, že roku 1593 vyzvali staroměstského purkmistra císařští „thyrhyterové, kteří do pokojů cís pouštějí, kdež jsou sobě byli na J. M. císařské vyprosili z karbanu, v pokutě propadeného, některé věci, zvláště na ručnicích, zbrojích, aby je od nich k obecnému dobrému koupil, což se stalo". Staroměstští zásobili tedy svou zbrojnici karbanem propadlým.[87])

Příčinou mravnosti zabývaly se všecky všudy řády mimo kusy dosavad vypsané velmi obšírně a pilně zákazy prostituce.[88]) Ženám, jež jí posluhovaly, říkali za stára „helmbrechtnice", potom také „ženky", „ženky prázdné, svobodné, obecné, pěkné paní, láryně,

---

[83]) Arch. pražsk. č. 331. fol. 224. V jiné knize arch pražsk. č. 1167. 43. r. 1595 nalezli jsme také karbaníka — slul Hons Mornikus — jenž byl od svého služebníka Pondělíčka v krámě svém v domě Jana z Vlkánova okraden. Pondělíček, rodič z Prahy, dal si pěknější jméno Bundalli a utekl do světa.

[84]) Lumír 1860. I. 67. II. 893.

[85]) Mus. archiv. Olomouc. kopiář 1599.

[86]) Smoln. kn. v listovně Ml. Bolesl. z r. 1584.

[87]) Arch. pražsk, č. 326. 46.

[88]) Při té případnosti pomíjíme schválně dlouhých výkladů z cizích literatur o tom že prostituce je stará, že Mojžíš (I. 38) o ní dobře ví, že v Athenách Solon ji zavedl, aby šetřil ctnosti, Karel Veliký měl s ní co činiti atd.

harapanny, měchyně, nevěstky, dámy, merhyně, rufianky, hurvy.“ Naposled obvyklo jméno dosavad běžné a poslednímu názvu podobné. V těch názvech většinou cizích patrn stud našich předků, kteří k nepěkným věcem raději obírali cizinská jména, nežli by je byli zvali jazykem svým.[89])

Zjevné láryně mívaly v cizích zemích zřetelná znamení na rukávé, na klobouce, neb rozkázal jim řád městský, aby nosily kratší pláště a vůbec aby se odlišovaly od žen ctných.[90]) Švýcarské harapanny musívaly nositi tulich na místě nožnice ženské.[91]) U nás o zvláštním kroji v řádech městských XVI. století se nemluví, poněvadž zákonem prostistuce tu nebyla dovolena. Spíš zlobí se Lomnický na to, že mnohou nelze rozeznati od urozené paní. „Mnohá ta šlundra tak se pěkně ufifluje, uhladí, přistrojí, že řekl by někdo, že je paní korouhevná.“[92]) Na proti tomu řády XV. věku ukládají prázdným ženkám, aby „chodily v šlojířích s kraji žlutými, aby po tom známy byly“.[93]) S těch žlutých šlojířů tedy patrně dlením doby sešlo. Také v pramenech našich není o tom stopy, že by zjevné lehké ženky mívaly u nás takovou organisaci, jako na příklad v Paříži, kde měly cech pod patronkou svatou Magdalenou, a kdež mívaly svou nemocenskou pokladnici,[94]) nebo v Ženevě, kde bývala „regina bordelli“ městské radě přísahou vázaná,[95]) nebo ve Vídni, kde harapanny spravoval zvláštní rychtář; aniž také naši předkové propouštívali ženkám veřejného vystupování, jako bývalo na příklad ve Vratislavi, kde ženky pořizovaly veřejné závody o cenu;[96]) nebo jako ve Vídni, kde při slavnostech a průvodech jim ukládáno rozdávati kytky.[97])

Ale přes to ženky u nás byly za všecken čas, od starodávna; v Praze a v moravských městech větších mívaly své ulice;[98]) kde byl větší shon cizinců v našich městech venkovských, i tu mívaly ženky svá stálá usazení. Na příklad v Jindřichově Hradci, kdež bývala již koncem XV. věku kolonie Vlachů, vybírával městský rychtář „od pěkných žen“ daň k městu.[99]) Po městech venkovských,

---

[89]) Známotě to i stran mužských hejsků, jimž říkáno helmbrecht, frejíř.

[90]) Řád svolený v sněmu augšpurgském r. 1548 nenařizuje ženkám, katům, židům „pro rozdílnosť mravů a obyčejů krajin a zemí“ šatu jednostejného všude, než ukládá vrchnostem a městům, aby učinila nařízení svá obzvláštní. Hist. Bohem. Rkps. Mus. Tom. VIII. str. 150.

[91]) Obraz u Hefner-Altenecka č. 530.

[92]) Kupid. Střel. Lomnick. 1590.

[93]) Pr. Soběsl. Též právo Vyšehr. z r. 1460. Arch. P. XI. 570. Žlutá barva bývala oblíbeným znamením hanby. Ve Vídni mívaly láryně také žluton pásku na rameni. Weisz. Wien. I. 363.

[94]) Kriegk. D. d. Bürgerth. II. 313—321.

[95]) Al. Schulz Deutsch. Leben I. 73.

[96]) Menzel Schl. Gesch. II. 295.

[97]) Na příkl. při průvodě Albrechta V. Ladislava Pohrobka. Weisz. Wien I. 363.

[98]) D'Elvert. Iglau. 242.

[99]) „Od rychtáře od pěkných žen 74 gr. 2 denáry“ přijal purkmistr Pamstl r. 1506. Registr. purkm. z r. 1487 fol. 101.

kdež nebývaly bytem stálým, konávaly návštěvy a toulky. Příčinou našich měst volá Rokycana: „Kněží sobě proto nestesknou, co vidí po městech hampejzů, tanců, neřádů, her, zlých, nepoctivých žen! Medle, mnoho-li na to kněží volají?“ [100])

Ouhrnem lze říci, že největší svobodu a veřejnosť mívala prostituce u nás i v sousedních zemích u věku XIV. Králové s dvorstvem nestydívali se navštěvovati domky ženek, jež městský ouřad na tu vzácnou návštěvu důstojné vystrojiti se snažíval.[1]) U nás první husitství spravilo mravnosť poněkud a zahnalo necudnosť do ústraní; v Němcích tak učinila sto let později reformace,[2]) a v obou zemích velikým pronásledovatelem veřejné prostituce byl v XVI. století Ferdinand I. Ale nezdolal ji nikterak.

První druh prázdných žen u nás bývaly tulačky. Toulávaly se za městem, pod branami, v příkopích. U Prahy bývaly v XVI. století láryně nejvíce za „Oborou“, pak ve vinicích u Košíř a na Smíchově.[3]) Tu je ob čas sbíral rychtář a vodíval pak do Prahy na provaze. Někdy rychtáři bylo podstoupiti o láryni i tuhý boj s muži. Košířský soused Jan Pulpit r. 1581 běžel za rychtářem, děvče na provaze vlekoucím, s mečem, „aby mu je vydřel“.[4]) V městech Pražských k potulným ženkám náležely ode dávna věnečnice a jiné osoby ženské, které po domech na prodej nabízely koláče, oplatky, ovoce a jiné věci k snědku. Když pohoršení, jež tropily, vzešlo na vrch, roku 1584 konšelé všech tří měst Pražských svolili se v zákaz tulačkám. Řád toho roku svolený praví: „Jest veliký nespůsob a neřád od věnečnic, že ve dni nedělní věnce na veliké zhoršení pobožných lidí dělaly a skrze své tulačky po domích rozesílaly a skrze to k neřádům veliké příčiny dávaly. To se zapovídá v neděli. V jiné pak dni všední, kdež místa mají též věnečnice sobě vyměřená, tu aby samy věnce prodávaly a žádných tulaček po ulicích neposílaly. Mládeži pak obojího pohlaví, též ženám, kteréž s husmi, prasaty, s voplatky, s ovocem, s koláči po domích se toulají, mohouce jinak poctivé práce vykonávati, toho aby více nebejvalo.“[5]) Ale řád ten nenesl platnosti. Děvčata po domech toulala se vždy zase.

Nejhoršího způsobu láryně bývaly na pražských drevných haldách zvláště při břehu Vltavském. Hrozně zlá bývala nadávka, řeklo-li se některé sousedce pražské, že je „haldeckou“![6]) Do venkovských měst i vsí přicházívaly prázdné ženky se svou svodnicí nebo i bez ní zvlášť o jarmark a v posvícení nebo v pouť. V Náchodské knize smolné vypravuje r. 1575 zločinec: „Ve vsi bylo

---

[100]) Postilla Rokycanova 1470 fol. 86.
[1]) Kriegk. D. deutsch. Bürgerth. II. 259.
[2]) Lübke Gesch. d. Renaiss. I. 27.
[3]) Kn. arch. pražsk. č. 1120. fol. 38.
[4]) Tamže fol. 122.
[5]) Arch. pražsk. č. 326. 5.
[6]) Arch. pr. č. 1056 161.

mezi Horou a Čáslaví, bylo tu mnoho ženek, ale nevím, bylo-li je posvícení." [7]) Do Kutné Hory přišlo na jarmark r. 1577 neméně než sedmnáct lehkých tulaček. Přišly z Brna, Příbramě, Prahy, ze Zbraslavic, Lošan, ze Lhotky, Chotěboře, ze Želiva a odjinud ještě. Tři najaly sobě pokojík u „fortničky". Konšelé je dali všecky pochytati. Ženské vymlouvaly se, že se živí žebrotou —.[8]) Jest zajímavo, že řezníci zvlášť a tuze bývali ve svých starších řádech varováni před ženami tohoto lehkého rázu. V starém řádě města Litomyšle z r. 1357 ustanovuje Jan, z boží milosti biskup, podle řádu v Hradci Králové, že ten řezník, který „nešlechetnosť učiní, že ženu do mastnice přivede, provinil 7 grošů".[9]) Ještě r. 1493 v řádě města Dobrušky čte se, že zaplatí 8 grošů viny, kdo uvede ženku do masných krámův.[10])

Druhý způsob prostituce byl „v domcích" a v „domech svodnických". Domkům říkáno též hampejz, ze slova německého, kohouta se týkajícího.[11]) Také býval na domku kohout znamením. V základní listině kolleje Rejčkovy v Praze zovou se r. 1438 „domky" amasiarum vel meretricum cellulae, a hrozí se vyloučením z kolleje studentům, kteří by v domek vstoupili.[12]) Slovo „domek" mívalo u našich předků velmi zlý zvuk. Naříká na příklad poctivý pražský mistr kloboučník r. 1580 na svého tovaryše, že se nenáležitě choval, a „z domu jeho že jest sobě jakožto domek udělal".[13]) Těžké soudy bývaly pro nářek cti, řekla-li jedna měšťka druhé: „Tys horší nežli ta z domku".[14])

Bývalo ve všech zemích evropských starodávné právo, že směly ženky z domku přijíti si pro děvče nebo vdovu, která se poctivě byla nezachovala. To právo provozovaly též u nás ještě v XVI. věku;[15]) vykonávaly je řídko a také nikoliv proti každé, což se rozumí samo. Která zmařená měla příchranu rodičů a přátel, na tu neodvážily se. S kterou obřadností to smutné právo konaly, to lze dobře pochopiti z urážlivých výčitek, jimiž soused pražský Jan Spolek obsypává Mandu jablečnici r. 1573. Lál jí, „žeť jsou ji na měděnici vyzvonily, když ji vedly na Hradčanech do domku, že měla slaměný vrkoč, ženky že tloukly na měděnici (měděná mísa) a vyzvonili její panenství".[16])

Že padlá osoba, pro niž přišly láryně, utíkala, toť se ví; některá i nožem se bránila. O jakés Leflarce, v Brně druhdy bydlící,

---

[7]) Outrp. kn. Náchod.
[8]) Z arch. kutnohorsk. vypsal a půjčil Šimek.
[9]) Arch. litomyšl. č. 115. 10. opsal a půjčil Štěpánek.
[10]) Z arch. mus. listiny z Dobrušky.
[11]) Hahn beisz. Od toho odvozovali i sloveso „hampejsovati", které však značí nadávati, láti.
[12]) Arch. pr. č. 992. 187.
[13]) Arch. pr. č. 1059. 138.
[14]) Kn. rychtářsk v arch. pr. č. 106. R. 1512.
[15]) Arch. Pam. XI. 570.
[16]) Arch. pr. č. 1057. 155.

vypravuje se r. 1574 v pražském soudě, že ji chtěly vzíti do domku, ale „ona jim utekla, potom po druhy přišly za ní, chtěly jí vrkoče uřezati, a ona opět utekla — a vdala se za šulmistra Mimlera", jenž s ní bydlel potom v Praze.[17]) Když jí tu nectnou věc tu vyčítali, míní kdosi v soudě, „byť i tak bylo, aby ji ženky vzíti chtěly, to jí nic škoditi nemůže, protože se jim namluviti nedala a k vůli býti nechtěla, ale ušla".[18]) V témž Brně asi v týž čas jiná osoba obránila se láryním dvěma noži. Slula Barbora Slezanka. Kupčíc v rouškách přišla kdys na jarmark do Brna. „Tehdy ty ženky z domku běžely za ní za bránu a tu jsou se s ní trhaly, strhly jí čepičku popeličí s hlavy, a ona nevěděci jináč, vydobyla dva nože a bránila se jim. Ony nechavše jí, ušly pryč od ní. Ona šla potom k rychtáři a takovou věc mu oznámila. Rychtář pro takové osoby poslal a tu jim přikazoval, aby pokoj daly pod skutečným trestáním. Potom se vdala za jednoho městského syna, za kramáře."[19])

V domku byla správkyní svodnice, již nazývá Husova Postilla také po německu hoffartou; po česku slula i „harapanečnicí". Svodnice brávaly z láryní „třetí dukát" čili třetinu výdělku.[20]) V Praze r. 1587 za nejhorší pokládali jakous Knoblošku, která se svými lárynėmi tak zle zacházela, že veřejně naříkaly. Prala je, peníze jim brala všecky, sotva čtvrtinu výdělku jim vracela; aby od ní neprchly, šaty jim pozavírala, tak že prostovlasé ven vybíhaly volajíce, že v domku „hůř než pekle, kromě že nepálí." Roku svrchu praveného byla pro své zločiny utopena.[21]) Také židé připomínají se v Praze jakožto držitelé těch nehodných brlohů.[22])

Svrchu dotčeno, že v některých méstech byly ulice postranní, v nichž stály domky svodnické. Ale častěji se nachází, že domky byly leckde po městě roztroušeny, ano činívaly i na ráně, v místě příliš patrném, ostudu. V Kutné Hoře býval jeden domek merhyňský za fortnou klášterskou, tedy v ústraní, a jiný „domek" stál vedle samého rathouzu starého.[23]) Mimo domky zřetelné bývaly hampejsy v XVI. století daleko hustěji v domech soukromých, jež zovou řády také „místy podezřelými". Řád kutnohorský vyčítá r. 1506 městským synkům, že provozují neřády v místech podezřelých.[24]) Staří

---

[17]) Arch. pr. č. 1058. 62.
[18]) Arch. pr. č. 1134. 43.
[19]) Arch. pr. č. 1057. 216.; o téže nebo jiné osobě, která se v Brně „v maly uličce blízko kostela obránila", čte se v kn. arch. pr. č. 1058. 75.
[20]) Arch. pr. č. 1067. 311.
[21]) Arch. pr. č. 1137. 51.
[22]) Na příklad r. 1574 v domě Dobřichovského stávali dva židé ve dveřích a sváděli „k té Aničce, kterouž potom vyšikovali, šaty s ní sundali a jiné na ni dali a do krytého vozu vsadili". Zemani se k ní dobývali. Arch. pr. č. 1058. 6.
[23]) Dačický II. 77. V domku merhyňském vražda r. 1620. Nalezen člověk v studni. Merhyně se rozutíkaly. Jedna potom sťata. Dač. II. 195.
[24]) Rkps. kutnoh. v č. mus. fol. 20.

Letopisové vypravují při roce 1518, že v Praze „málo který dům, by v něm takové podezřelé ženy nenašel —“ a to že děje se od hospodářů „pro nějaký špatný zisk“, kterýžto špatný zisk vyčítá hospodářům i sněm r. 1545.[25]) V době Rudolfově, kdy pro množství cizinců soukromé svodnictvo kvetlo nejbujněji, vzniklo ženkám svrchu psané pojmenování „dámy“,[26]) kteréž jim zůstalo i na dále.[27]) Mezi damami nalezli jsme r. 1618 i šlechtičnu Mandalenu Minkviceovou z Minkvic, kterouž koupila jedna svodnice od druhé za čtyři dukáty.[28])

Domů podezřelých bývalo v Praze nejvíce na Františku, z nichž proslul r. 1571 dům „v myší díře“ zvaný, kde bývala „svodnicí“ Alena, pak dále do města dům „na koberci“ zvaný, o nichž obou vypravují zločinci r. 1571 v smolné knize města Nymburka.[29]) Též dům řečený „dvůr Králův“ při Celetné ulici, kladen v XVI. věku za dům svodnický,[30]) a velmi mnoho domů na Oujezdě[31]) a na postranních právech Pražských. V Novém městě bývaly svodnické domy v Podskalí nejhustěji. Zvlášť slynul r. 1580 dům pod Slovany, jemuž říkali „v kanceláři“, sem chodívaly panny i „dosti vonaké v čistých mantlících“, sem chodívali Vlaši a měštští synové; i nějaké kníže z Bavor sám třetí přišel jednou do „kanceláře“. Ale byly svodnické domy i uprostřed Nového města. Nejhorší pověsť měl r. 1580 dům Tobiáše Nejedlého z Vysoké v Pasířské ulici. Dí jeden svědek v soudě: „Držím, že není domu ve vší Praze, aby do něho pro takové nešlechetenství chodili jako do domu Nejedlého.“ Ten dům i s šenkéřem dostal se k soudu, když mladý Vartemberk a Čeněk Žampach násilím do něho se dobývali, chtíce kladou dvéře vyraziti, a šenkéř jim vynadal.[32])

Lázně všecky všudy a střelecké domy a domky podle zdí a na branách pražských bývaly tou příčinou také zlopověstny.[33]) Z r. 1526 je zpráva, že za tu neslušnou živnosť ani dům panský se nestyděl. Je to povědomý dům před samým kostelem Týnským do rynku obrácený. Tu míval Slavata domovnici Rachačku, která

[25]) Sn. č. I. 610.

[26]) Arch. pražsk. č. 1070. 231. R. 1618 byl u „dam“ zavražděn Albrecht Hrušovský z Hrušova.

[27]) Č. Č. Mus. 1886. 81. A. Truhlář a Mathebaeovi Bohdaneckém. 1634.

[28]) Arch. pr. č. 1070. 239.

[29]) Kn. smolná nymb. fol. 38. 76.

[30]) Praví kn. svědom. č. 1120. fol. 219. r. 1584 o Anně sirotku, po Koláčníkovi: „Byla u ty svodnice mezi kuběnami v Králový dvoře, pokradla ji a utekla do Moravy, potom přišla zase do Čech a dostala se mezi ty kuběny do králova dvora a tu se zase lotrovala v těch lotrovských pelešich po Praze jednak na Františku, jednak z města do města.“

[31]) Kn. č. 1126. fol. E. 5. arch. pražsk.

[32]) Arch. pražsk. kn. č. 1121. fol. F. 80. 81.

[33]) Dačický I. 209. vypravuje o vraždě r. 1605 „v příbytku nevěstek řečeném na bráně práva střeleckého“. R. 1580 klade se domek pod Koňskou branou za zlý. Tu volávala Pacovská na muže už z daleka. Arch. pražsk. č. 1121. 145.

„mnohé svody působila“ s vědomím i vděkem pánovým. Trčkové, kteří dům ujali po Slavatovi, hampejz před samým kostelem vyzdvihli, a když rychtář Matouš truhlář jakous Polyxenu odtud vlekl, volala k svodnici své, okřik činíc na ulici: „Nešlechetná, tys za mne haléře tržila, vrať mi košile, paučníky!“ A naříkala pro své porušení velmi.[34]) V době Rudolfově vydržovali takové domy svodnické pro kavalíry a bohaté synky městské i někteří z dvorstva císařského;[35]) ba r. 1587 viněn sám rychtář městský Brikcí, že chová v domě svém láryni, „vosobu šperkovnou, ženskou“.[36])

Poněvadž prostituce v našich městech bývala (aspoň v XVI. věku zajisté) jen trpěna a nikoli dovolena: nalezneš v městských knihách dosti často, že ten, onen dům byl rychtářem ohledáván, ta ona hospodyně domu nebo hospodář do rady byl volán, aby se zpravil toho, dějí-li se u něho neřády čili nic,[37]) nebo také shledáš, že byl domácí pán pro nepořád svých „podruhů“ trestán. Na příklad v Lounech r. 1577 zavřeli do šatlavy Divišku mlynářku „za příčinou dopuštění velikejch neřádů v domě svém nějakejm ženám, které u ní podruzi jsou“. Pohrozili jí 15 kopami pokuty, nevybude-li těch podružných žen.[38]) Stran ohledávání domů pravil řád Vyšehradský r. 1611: „Kdyby se zde v čímkoli domě nějaká lotrovina mužského neb ženského pohlaví kdy ukázala, tou se má rychtář ujišťovati a do vězení bráti, aby snad Vyšehrad naposledy za nějaké hnízdo vší lotroviny jmín nebyl, v čemž se také nevyminňují ani domové kapitolní, aby do nich neměl rychtář choditi.“[39]) A nejrázněji ustanovili sobě Turnovští r. 1569 o přechovávačích neřádných žen: nechť hrdlo ztratí, kdo je chová![40]) Aniž byli Turnovští jediní venkované tak přísní!

Patrno již ze všeho, že u nás zjevných ženek bývalo v městech větších dost, ale že stejně dosti bývalo proti nim odporu. Ten úřední odpor u nás dovedl aspoň toho, že zdejší ženky s tak drzou veřejností nesmívaly sobě vésti jako ženky v cizích zemích.[41])

---

[34]) Arch. pražsk. č. 1047. fol. P. 16. „Bývaly jsú mladé ženy u hospodyně Rachačky, když byla v domu p. Slavaty, a tu ona chovala Polyxenu a pán jí dával 15 gr. bíl. za tayden“. Důra kuchařka svědčí v soudě: „Chtěla mne svozovati s pány. Tu nějaký Přech byl, ona mu komoru otevřela. Já sem řekla: Milaj pane Přechu, já vás prosím, to-li ste si na mne uhlédali že sem sirotek, nemám kto by mne opatřil!“ Tedy odešel zase.

[35]) Sbor. Hist. 1884. 233. Komorník Makovský měl na Malé Straně u tří růží harém.

[36]) Arch. pr. č. 1054. 216.

[37]) Na příklad r. 1326 volána do starom rady panna Klincova, a nalezeno, že se chová jako dobrá. Č. 1128. fol. 73. arch. pražsk.

[38]) Regis. purkm. fol. D. 1. r. 1577.

[39]) Ruffer, Vyšehrad. 280.

[40]) Acta forens. Turnov. I. 19.

[41]) Vzpomeňme jen toho podivu našich pánů českých, kteří r. 1464 šli v poselstvu ke králi francouzskému, ani praví v denníku: „Když sme přijeli do města Štokard, tu mnohé krásné panny i paní posýlaly k nám, abychom k nim přišli, a druhé samy přicházely s měšci, pásy, bychom kupovali, takže

Že by návštěvníci těch neslušných míst některak stydlivě se pokrývali, toho nelze říci, zvláště ne v druhé půli XVI. věku, kde cizinci mravy zdejší nade vši pochybu kazili. Přečasto čteš v pramenech, že do domků „vcházejí lidé v bíledni; lidé znamenití v řetězích zlatých, panstvo, duchovní, soldáti a židé".[42]) Urození nechávali státi před domkem své koně, sluhové je drželi — a lidé v celé ulici z oken vyhlíželi.[43])

Třetí druh ženek prázdných byl v šenkovních domech pod způsobou čeledi.

Proti těm bojovaly řády tím nejprve, že chtívaly, aby šenkýř, jemuž se živnosť propůjčí, sám byl ctný, a mimo to ukládaly řády všelijakou kontrolu čeledi šenkéřské. Řád pražský z r. 1503 v té věci káže,[44]) aby žádnému šeňk dopuštěn nebyl bez vědomí pana purkmistra a pánů, a ti aby žádnému lehkému té živnosti nedopouštěli, než tomu, kdo by list zachování svého „pokázal"; pakli by hospodář šenku dopustil bez vědomí panského, aby dal pokutu. Ke každé středě aby padesátník každému hospodáři v svém padesátku rozkázal, „aby se s svú šenkéřkú neb šenkéřem před pány postavil, a tu aby páni ty osoby spatřili a jich se optali, kto. co a odkud jsú, a také hospodáře aby se otázali, kterak se u něho zachovávají".

Pozdější řády pražské přísně nařizují úřadu šestipanskému, aby dobře pozoroval, komu živnosť šenkéřskou propouští. Roku 1568 Pražanům napsal o šenkéřích řád nový Jiřík Melantrych s třemi jinými radami, a v úvodě praví, že „znají se při šenku veliké rozpustilosti, bezbožnosť, neřády, kteréž kdyby přehlédávány byly, jest se obávati, aby pán Bůh všeho města hrozně netrestal". I protož uložili svrchupsaní pánové, že šenkýř musí v šestipanském úřadě ukázati nejen list zachovací, ale i list „o řádném svých rodičů v stav manželský sjití, o svém s manželkou řádném oddání". Mimo to v úřadě měl zaručiti se, že povyků, lotrovstva nočně jiným u sebe činiti nedopustí, ženek a dívek nestydatých u sebe nebude přechovávati, na službu nepřijímati, aniž jaké osoby ženské k šenku kromě manželky své pořádné užívati. Na ten slib dva hodnověrné sousedy každý šenkéř měl postaviti, a pohroženo mu, překročí-li instrukci tuto, že zaplatí dvě kopy míšeňské a pro-

---

pan Bavor želel, že se jest kdy oženil." Arch. Č. VII. 430. 431. Zdá se, že cizí právo víc prostituci chránilo, než naše české řády. Čtěte jen v domažlické knize fol. 107. z norimberského práva statut: „Bude-li nevěstka popadena s manželem, tá žena prázdná a obecná nemá uražena býti, a bude-li uražena mečem, ten jistý má kárán býti, příklad toho dí pán Ježíš, anižť já tebe, ženo, potupuji, ktož ví, snad se obrátí." Aneb fol. 110: „Bude li málomocný popaden s prázdnú, ten má spálen býti, aby větší nečistota nevyšla." Proč ne ona?

[42]) Arch. pražsk. č. 1063. 423. r. 1602. Právě tak v Němcích. Srov. Schulz. Deutsch. Leb. I. 74.

[43]) Arch. pr. č. 1064. 155. r. 1603.

[44]) Při desk. misc. č. 75. III. 21.

padne živnost.[45]) Do řádu šenkéřů vinných r. 1591 napsali Staroměštští článek přísný, „aby se šenkýř na žádné nepravosti nedíval, nevěstek netoliko nepřechovával, ale ani mezi hosti se nutkati a třiti jim nedopouštěl“; jednoho poctivého čeledína že může míti; hudeb k tancům že trpěti nesmí, a starší šenkéři aby občas dohlédali a pořádku dopomáhali.[46])

Těmi řády spravovali se v Praze ve všech městech třech, ale přes tu chvíli byl tu nářek a žaloba, že tento neb onen šenk je rozpustilý. Mívaltě mnohý pražský hospodský to mínění jako r. 1590 Knotková, když ji trestali pro takový šenk: „Však sem sobě najala, od čehožbych platiti měla?“[47]) R. 1603 svědčí kdosi v pražském soudě, že najal šenkéř místnosti v domě Šnejdarovic, kdes u sv. Kříže, „vyvěsil z každé strany dva věníky, ale nešenkoval nic, než ty povětrny opice přechovával; když přišel rychtář, vyšikoval je leckam, i do truhel zamkl, některé na žlaby utekly. Už 6 let se tu svojují Židé, Vlaši, Němci“.[48]) Nejvíce žalob na rozpustilé šenky dotýkalo se postranních práv a domů svobodných nebo panských, ana vrchnost postranního práva nedala sobě pražským rychtářem ani konšely nic rozkazovati.[49]) Nelze ovšem zamlčeti, že r. 1573 vyčetl hejtman Novoměstský také konšelům, že v samém radním domě hospodyně rathouzská a dcera její „při šenku neřády tropí“, čehož by prý páni neměli přehlédati.[50])

Jako pražské řády, takž i venkovské dotýkaly se šenkéřův a jich ženské čeledi. Na příklad kutnohorský r. 1566 poroučí přísně, „jakož v některých hospodách pro své zisky osoby ženské, též panenčice podezřelé, pacholky scestné u sebe chovají, aby je hned vybyli“.[51]) Za mnoho let před tím (1530—1550) pořád hartusili šepmistři, aby místo šenkéřek posluhovali jinoši. Ale marno bylo.[52]) Řád kutnohorské obce na Kaňku poroučí roku 1564 rychtáři, že musí „dne každého v šenkovních domech, zvláště kde jsou ná-

---

[45]) Arch. pražsk. č. 203. 95.
[46]) Tamže fol. 127.
[47]) Arch. pražsk. č. 1050. 28.
[48]) Tamže č. 1063. 423.
[49]) Marna prosba na příklad r. 1573, kdy Novoměštští píší Jakubovi z Šternovic, opatu Strahovskému, že v domě jeho „je rozpustilý šenk vína a piva, aby ho zakázal“. Arch. pražsk. č. 397. fol. H. 120.
[50]) Manual radní v arch. pr. č. 397. H. 164.
[51]) Rukop. kutnoh. v č. mus. fol. 20.
[52]) Z archivních výpisků Šimkových víme, že r. 1559 poručeno rychtáři, „aby do Slonovského domu, na Haldičku, do Radosti a j. chodil a tam lárynim aby stání nedal, nebo některé osoby z Prahy majíce cejchy (znamení vypálená) nezahojené a byvše vypověděny tu se skryly; také volána Ludmila z Prachňan, šenkýř z domu Křivoláčkova a jiní, kterým v radě poručeno, aby neměly šenkéřek lehkých. R. 1577 zlopověstné byly v Hoře hospody u Šaldů, Mečířů, v Radosti, Na Baště, Na Hobliku; všech nejhorší bývala horská hospoda „V novém domě“, kdež viděti bylo z průjezdu do síně na zhoršení lidské.

jemníci, se projíti, jakouby čeládku a podruhy měli, se ptáti, nevěstky, zahaleče, hudce, píšťaly a kejdaře ven z obce honiti".[53])

V Litoměřicích mívala od starodávna i svobodná děvčata šenk vinný a pivný sama na sobě. To zapověděno teprve r. 1528 obecným svolením v obci: „děvečkám svobodným nemá šenku dopuštěno býti, nébrž do dvú nedělí se jim šenk vyzdvihuje pod 1 kop. gr. míš."[54])

V Plzni, stejně jako jinde, bývaly šenkéřky podezřelé. Ovšem konšelé trestají. R. 1529 stavují konšelé Žákové šenk, dávají hospodyni do šatlavy a ukládají přísně, aby „neřádné čeládky z domu vybyla";[55]) ale téhož roku berou konšelé lehkou šenkéřku do ochrany proti sousedě Jaklíkové, kteráž ji nabila „pěstí i hrnci". Panička poslána z trestu na věž Litickou.[56])

V Postoloprtech bývaly lehké šenkéřky a láryně zjevné i v hospodě na celnici, kde zasedal celný úřad![57]) O kolínské šenkéřce Mandě Mulačkové od Orla čteme, že r. 1618 „nad potřebu děvečky měla, tance trpěla", a proto že musela je vybyti.[58])

Z těch několika dokladů, jež snadno by rozmnožiti bylo lze, nadbyt patrno, že živnosť šenkéřská všude byla náchylna k prostituci, už proto, že tehda v hosténici posluhovaly vůbec ženské, a že fysicky nebylo možno provésti to, co nejeden městský řád kázal, aby totiž hostům posluhoval sám hospodář a žena jeho; mimo to k prostituci přímo nutili cizí obchodníci do města příchozí, s čímž souvisí tak mnohá nadávka „harapanny nydrlantské, vlašské" a jiné cizozemské. Že zvláště v Praze také cizinské dvorstvo králů našich neposluhovalo zdárně k mravnosti v městě, to věc známá. Potřebí jen připomenouti, že hrozné vraždění Uhrů v Praze r. 1509, a neméně hrozné pokutování Čechů vznik svůj mělo na Malé Straně o lehkou osobu.[59]) Natož pak za Rudolfa II., kdy se do Prahy, stolice císařovy, sbíhala všelikteraká chasa panská i sprostá ze vší Evropy!

Rychtářové psávali sobě seznam žen nepořádných; žeby však z města jednou ranou všecky všudy ženky ouřad vypudil, toho příkladů málo;[60]) za to dosti často čísti o tom, že rychtář jednotlivé osoby lehké stíhal tuze, tu si některou šenkéřku lehkou vybral, jinde jinou na řemeni vedl do šatlavy. Člověk se ovšem

---

[53]) Rkpis. kutnoh v mus. fol. 18.
[54]) Svol. obce litom. fol. 13.
[55]) Lib. sentent. č. 10. str. 89.
[56]) Tamže str. 80.
[57]) R. 1596 měl z toho lounský soused Jiřík Záživa, pekař, velikou těžkosť, že v celnici postoloprtské přespal noc „na loubí". Arch. lounsk. č. 1. A. 4. fol. č. 11.
[58]) Č. Č. Mus. 1880. 27.
[59]) Staří Letop. 309. „Král Vladislav byl z toho velmi teskliv, ano mu dva pány uherská velmi milá zamordovali."
[60]) V Praze učiněn pokus r. 1511; ovšem marný. Staří Letop. 331. V Kolíně vyhnány všecky r. 1606, ale vrátily se zase. Vávra I. 259. V Hoře r. 1577 vyhnali jich čtrnácte z rozkřičených hospod. Výpisy Šimkovy z archivu.

neubrání té myšlénce, že si rychtář obral jednu šenkéřku schválně, jiných všech stranou nechávaje. Jednu bral, při jiných činil se nevida. Někdy vedla ho osobní zvůle, v starší době leckdy ho snad pudil k zatčení ten zvyk, že, co nalezeno věcí u osoby lehké a v podezření popadené, všecko náleželo odměnou rychtáři. V XVI. století však nechtívaly popadené osoby toho starobylého zvyku na sobě trpěti, a tudy nejednou vznikaly soudy o „pobraný stateček“.[61]) O staroměstském rychtáři Václavu Libockém vysvědčují r. 1586 sami jeho bývalí pacholci, že po neřádných osobách pečetil komory — a pak bral „pod spečetěním“.[62]) V tom loupežení mu pomáhal statečně i písař.[63]) Některý rychtář nechal ženek s pokojem proto, že mu dary daly. Aspoň jeden z pražských rychtářů, Štrobach jináč Vejvoda, vyčítá r. 1581 předchůdci svému Smolíkovi, že bral od láryň dary, kmentové košile a proto prý přehlédal jim.[64]) Novoměstský rychtář Jan Žlutický sebral kdys před r. 1592 jakous láryni Vlašku Alžbětu. Však nežli ji pánům oznámil na trest, nabídl se jí, že „za dva uherské zlaté o ní dobrou zprávu v radě dá“.[65]) R. 1581 vypravuje se v soudě, že staroměst. rychtář vůbec neoznamuje nic pánům; pouští z vězení láryně, jen když mu od vazby zaplatily.[66]) Ale které osoby podezřelé sobě rychtář k pokutě vybral, těm nezvedlo se dobře. Několik obrázků ze života za příklad poslouží.

R. 1567 v pátek po božím narození dávno po zvonění „z hospody ven“ obstoupili pacholci rychtářovi hospodu Ambrože Ulricha kdesi v Starém Městě. Jeden vlezl po řebříce do okna, vnikl násilím do domu a otevřev závory vrat, vpustil rychtáře Brikcího Krucburského s ostatním průvodem. Domácí pán nechať vypravuje o tom dále sám. „Potom do světnice a komory se dobývali, Jana Krejčího, jenž tu spal, bili. Tu jest Maruše šenkéřka, která ležela za kamny v světnici, ven vyběhla až k mému sklepu lehacímu a volala: Vstaňte, hospodáři, mordují! Já řku: Pane rychtáři! Jakýž to vejboj činíte, mordujete v příbytku mém? On: Vím já, jak se chovati mám; pochápal se za tesák a ručnici, vzal Maruši, strčil ji řka: Jdiž k.... k tomu lotru do komory. Ona odvětila: Proč mnou strkáte, však sem tam neležela, ležela jsem za kamny, a teď na svědomí mé botky pod lavicí leží! Rychtář na to nic nedbal,

---

[61]) Na příklad již r. 1521 viní zatčená pro nemrav Dorota ze Slovan rychtáře Zemana, že ji vzav do vazby pobral stateček. Arch. pr. č. 1129 77.

[62]) Arch pr. č. 1054. 82.

[63]) Tamže fol. 84. praví se, že písař vzal jedné „váček, byly v něm zlaté tři nebo dva a dva stříbrné knoflíky“; rychtář komoru zapečetěnou s písařem otevřeli, a šaty její pobral rychtář domů. Když o ty věci byl soud, mínil konšel Šlejfíř velemoudře, že „to není dobře, když rychtář na spečetění vyslán jest, aby sám kradl a bral“.

[64]) Arch. pr. č. 1060. 25. Proti tomu ovšem tvrdí jakýs Jan Famfarum že Smolík je poctivý člověk.

[65]) Arch. pr. č. 1060. a. 308.

[66]) Arch. pr. č. 1059. 290.

vstrčil jí do komory, tam je vázal, bral peřiny, konvice, choděcí šaty, co pacholci mohli unésti, komoru zapečetil a oba z domu vzal. Ji vedl biřic v řemení. Venku pak mi vrhl zámek s klíči, a já řekl: Kdyžs vzal jádro, poběř také plevy!"[67]) Byla tedy ulice nočně oživena leckdys takovým průvodem, že napřed kráčel rychtář, za ním ženština na řemeni, kterýž držel biřic, a za biřicem pacholci s peřinami a jinými svršky.

R. 1588 podívejme se do hospůdky při Horské bráně, hospůdky zlopověstné, náležité Janu Římskému, komorníku při deskách zemských. Slove tu „pod pavláčkou". Zde pacholci přespolní rádi stavují se a utrácejí; „začasté tu bývají znamenité povyky, hudby, pískání na dudky nebo geydy"; i ve dne tu bývá ženské pohlaví nestydaté, a šenkýř se chlubí, že „sem právo nesmí". Jednoho dne vzkázal šenkýř Blažkovi pískači, jináč Krosnaři, aby „s dudkami a housličkami" šel, připovídaje, aby se žádného nebál, že mu od žádného nic bráno nebude. Šel tedy tam, spatřil, ani tam veselí, jedni hrají, jiní tancují — v tom pan písař rychtářův přišel v patách za pískačem — „Já ani na dudky nezapískal," vypravuje Krosnař, „i vzeli mi dudky a húsličky."[68]) Ovšem svázal pan písař také děvčata na řemen, a hospůdka podle zdí městských u brány Horské na čas byla prázdna a smutna. Musí sobě tedy čtoucí k průvodu nočnímu prve líčenému také někdy přidati ubohého kejdaře, a pacholkům rychtářským k svrškům, které nesli a vlekli, přidati nevinné housličky a „geydy".

Někdy byla šenkéřka neb jiná ženka ihned potrestána rozzlobeným rychtářem tak, že jí uřízl vrkoč. Ba řezání vrkočů stávalo se některý čas tak oblíbeným pohaněním osob lehkých, že nejen rychtář, ale i osoby soukromé pro všelijakou mstu sápaly se na vrkoče děvčat, chtějíce jim učiniti patrné znamení. Na příklad r. 1584 přišla v noci Anna Klatovská se synem svým do šenkovního domu k Anně Hřebečkové a mluvila jí: „Láryně nydrlantská, vrať mi mého muže zase! a dobyvši nuž, chtěla jí uřezati vrkoče a vždy na ni povolávala a harapannou ji nazývala".[69]) Anna z Hašku, šenkéřka pražská, volala za pannou Annou Pařízkovou r. 1578 v Praze, „že není hodna v zlatém čepci choditi," a chtěla jí o posvícení v hospodě sama vrkoče řezati.[70]) R. 1568 uřezal z poručení rychtáře královského Zvůnka sám šenkýř Václav Knotek vrkoč jakési Maruši. Rychtář smál se: „Cos jí jedny jeden uřezal?" I odpověděl šenkýř s posměchem: „Pane, sdělil jsem se s ní!"[71])

Nejobyčejnější trest lehkých děvčat býval ten všude, že je bez dlouhých okolků kázali páni buď u pranéře nebo po ulicích metlami

[67]) Kn. svěd. č. 1049. fol. 74. Arch. pražsk.
[68]) Arch. pražsk. č. 1122. process I.
[69]) Kn. č 1120. zápis 228.
[70]) Tamže fol. 27.
[71]) Arch. pr. č. 1049. 185.

bíti; někde nad toto vymetení pardusu ještě musila se ženka zapsati, že několik „mil zdélí a zšíří města prázdna bude".[72]) Někde však přidávali k pardusu veřejnému cejch žhavým železem na čelo neb na tvář vypálený. A jinde zase předložili pouhými slovy takové ženině všecko, s čím se potkati měla: s bitím, cejchem a vyvedením z města v palečnicích, ale skutkem neudělali jí nic; jen se zapsala u rychtáře, že půjde z města sama, hned a daleko.[73])

Tedy ani co do trestu při stejné vině nebývala spravedlnost jednostejna. Mnoho množství ženek zůstávalo nevymrskaných. Dačický uvádí několik příkladů, že ta ona, když jí vysázen byl pardus, volala na jiné ženky zejména, proč jich také nemrskají?[74]) R. 1620 jedna mrskaná prý volala, že na ni stokrát horší se dívají, bohaté že páni přehlížejí a s chudými se mrskají.[75]) A týž Dačický poznamenává, když r. 1595 bylo na ženky tuze nastupováno, že, „co se u bohatých dálo, tomu žádný nic neříkal". Stejně s Dačickým praví r. 1614 kněz Šimon Valecius Lounský, na ten čas farář na Poříčí v Praze:[76]) „Němci za starodávna, když kterou smilnici shledali, nahou před příbuznými jejími postavili, vlasy jí uřezali, potom pak metlami ji přes město mrskali, což dosavad ještě z částky se vidí, ale to činí malým, těm obecným, před velikými pak klobouky snímají; komáry cedí, velbloudy požírají." Totéž mínění měl r. 1578 Petr, provazník v Plzni; „před lidmi nevážně se slyšeti dal, žeby malé lotryně odsud honěny byly, a před velikými žeby se klobouky snímaly;" za to zavřeli ho konšelé na 7 dní do šatlavy.[77])

Řády městské netýkaly se však k vůli mravnosti jen ženek lehkých, obecných: tehdejší policii bývalo dbáti též o mravnost obyvatel městských vůbec. Stará policie po té stránce na pomoc brávala duchovní správu. Ale do liknavosti kněžské policie naříká už Rokycana slovy, „když kdo palec podmaže kněžím, hned prý oblehčí".[78]) Však přes to r. 1503, když děly se v Praze opravy policie a života, přece zase kněží voláni rychtářovi a konšelům na pomoc. V artikulích zřízených ode všech tří měst, jednajících „o rufianech", ukládali tehda konšelé faráři, by každý „vyptal se, kterak jest kdo živ v faře jeho, a kohožkoli přezví zle živu býti proti pánu Bohu, toho aby obeslal do práva duchovního, za kteréž pan administrator žádal, aby zase držáno bylo v střední den na obú rathouzích; pakli by úřad seznal, že jest ten člověk velmi

---

[72]) Kn. rychtářská z r. 1575 v arch. rakov. Reg. žlut. v Poděbrad. fol. 105.

[73]) Příklad na Markytě Rozhrnce r. 1579 v Rakovníce. Kn. rycht. táž. Příklady v knize rožmitálské fol 229. r. 1602.

[74]) Dačický II. 1594 50.

[75]) Dačický II. 195.

[76]) Kázání o lakomství, smilství, stydkém, špinavém mluvení atd. od kněze Symeona Valecia atd.

[77]) Arch. plzeňsk. lib. sent. č. 7.

[78]) Postilla Rokyc. 86.

neřádný, aby to vznesl na pana purkmistra a pány, a ti bez přijímání osob takového tresktati mají", a koho z města vyženou, ten aby jinde fedrován nebyl; ovšem také rychtář aby vyhlídal neřádné osoby, ať jsou kdo koli.[79])

Dlením doby, když stav kněžský v Čechách ponížen byl z míry, stala se mravní policie farářova velice mdlou; neboť míval těžkosti v obci, když s kazatelny ohlásil některou osobu „neřádnou". A na kázání kněžské bez jmenovitého lehkých osob oznámení lidé nic nedali. Praví to douška k městskému řádu kutnohorskému r. 1566, řkouc: „Pan děkan s kazatelny na to široce káží a přísně trescí, a na to lidé nic nedbají." [80]) Časem tedy zůstávala mravnostní dohlídka nad sousedy, sousedami a čeledí jen v rukou konšelův a rychtářových. Vyložíme na konec, kterak si v tom vedli. V některých městech zřídili stálou roční ženskou komissí, vyvolenou z vážných paní, nebo ze starých žen prostných, přísahou zavázaných;[81]) v jiných městech — a těch nalezli jsme víc — pozvány bývaly vážné měštky na rathouz, jakožto komisse na tu chvíli pořízená, když jí bylo potřebí. Práci mívala taková komissí tu, že ohledávala podezřelé pohlaví ženské. Kdykoli na příklad nalezlo se kdes zavražděné dítě, bývaly na radnici volány všecky děvečky z města, a komisse vyšetřovala. Také byla-li některá městská dcerka v pomluvě, třebatě nevinně, kázali ji páni ohledati onou komissí. Když r. 1545 neuvážlivci v Čáslavi vysmívali se ctným hospodyním, v komissí mravné pracujícím, nemohl ouřad než na cti opatřiti dotčené paní slovy, „že se samy neuutkaly, ale zachovavše poslušenství k úřadu že přišly a ohledávaly, a to že jim ku škodě jich poctivosti není, a kdyby je někdo všetečně a neváže dotýkal, že je páni zastanou".[82]) Obyčejně se dostávaly před „měštky ohledávací" ty osoby ženské, které obvinil rychtář jakožto provinilé a podezřelé. Někdy ovšem stalo se rychtáři, že zmýliv se, nařekl některou paní nebo děvče ctné, a konec byl, že ji veřejně musil odprositi.[83]) Ba rychtář v Hradišti Moravském r. 1602 omylně kázal těhotné Kateřině cejch přisaditi a nad to ještě vymrskati ji dal — pak se prokázalo, že to počestná manželka Jana Muže, a rychtář z toho měl veliké těžkosti u samého císaře.[84])

---

[79]) Při desk. Misc. č. 75. III. 21 Arch. pražský č. 203. 27. 28. a 73.

[80]) Rukop. mus. č. 24. G. 28. fol. 20.

[81]) R. 1566 v Plzni voleny „měštky k přehledávání" Tomáškova, Krásná, Mark. Valdanka, Veron. Kristinkova, Snížkova stará. Protok. konš. č. 19. V Klatovech bývaly voleny dvě. V Hradci Králové r. 1578 snesli se v radě, aby každý čtvrtek hejtmané, rychtář a starožitné ženy „okolo domů šli a všecky děvečky služebné, kuchařky a šenkýřky přehledávali pro přetržení neřádů." Solař. Hradec. 310.

[82]) Kn. arch. čáslav. č. 9. E. 7.

[83]) Na příklad plzeňský rychtář Jan Bakalář paní Dorotu Pavlovic r. 1565. Protok. konš. č. 19. arch. plzeňsk.

[84]) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 110. 133. 136.

*

Některý rychtář, obzvláště bdělý, pohnal do rady mnohdy celou hromadu paniček a vdov najednou, jako to vidíme r. 1612 při rychtáři kouřimském. Když se městské paní do rady postavily, učinil jim císařský rychtář „dostatečné napomenutí k napravení životů, a manželům jich přítomným poručeno, aby je v kázni jměli, aby se tomu podobného víceji nic nedopouštěly“.[85])

Když rychtář udal radním pánům tu neb onu padlou děvečku nebo dceru městskou, a ta mohla ukázati na slib manželský, který jí svůdce byl učinil, nebývalo v XVI. století tak zle jako druhdy, kde šlo o tuhý církevní i světský trest. V století XVI. sic ještě leckdy takové děvče svedené na čas zavírali i svůdce jejího,[86]) ale také dosti zhusta nechávali obou provinilců, zvláště týkalo-li se městské dcerky — bez trestu, jen když po pádu nastala svatba. Hůře však bylo, jestliže svůdce odepřel slibu. V tom případě někdy věc odkázali konšelé duchovnímu právu, jindy poručili sami brevi manu, aby se oba provinilci — obzvláště byli-li nízkého stavu — beze všech omluv a hned vzali. Ouhrnem byla v těch věcech prakse tak nerovna, že někdy konečně nevěděli konšelé sami kudy kam. Rakovničtí píší r 1607 do appellací, „kterak od některých časů velicí neřádové zde při městě jsou povstaly, tak že velmi za časté osoby pohlaví ženského k zmaření na poctivosti své a k obtěžkání přicházejí, a kdyžkoli před nás která povolána bývá, tehdy nám ona o jisté osobě pohlaví mužského oznámí, a ta tomu světle a patrně odpírá. My pak, kterakbychom dále bezpečně k ní přikročiti měli a ji vedle privilegium od králů českých dáti ztrestati, nevíme. S uctivostí žádáme, jeden široký tolar odsýlajíce, za naučení, kterakbychom k takovým osobám přikročiti a jak takové neřády přetrhovati měli.“[87]) V podobných rozpacích jsouc, obec plzeňská r. 1548 usnesla se o zvláštní „konstytuci, strany neřádů tělesných“: poněvadž prý některé osoby „pouhými odpory svými jsú toho odbývati chtěly“, že jsou nevinny: aby tedy od té chvíle přísahou se vždy čistily, a nebudou-li chtěti přísahati, aby položil každý takový obeslaný 10 kop gr. č. pokuty.[88]) Leč o těch věcech, které se dotýkají více soudní prakse, obšírněji položí se v knize o soudech.

---

[85]) Manual kouř. r. 1618 str. 136.

[86]) V knize rychtář. č. 106. arch. pražsk. při r. 1511 leckdy zapsáno rukojemství otcovo, že „postaví dceru, až vyleží, před pány do rady. Též v registr. lounsk. purkmistr. z r. 1577 množství zápisů o žalářování obou provinilých. Na př. fol. F. 18. F. 19.

[87]) Kopiář rakov. r. 1607.

[88]) To ujali sousedé za obecní pravidlo, ale r. 1563 učinil Jiřík Lákal proti tomu protestaci, že prý nechce býti „pod rozkazem“, alebrž aby po řadem práva čili pořádným processem právním byl viněn a souzen, a přísahati ani 10 kop platiti že nebude. Byl z toho opravdu dlouhý soud, a pražská appellací nařídila, aby byl Lákal řádně v soudě žalován. Lib. senten. č. 5. v arch. plzeňsk.

Někdy byl rychtář veřejné mravopočestnosti tak pečliv, že nečekaje skutku honil do rady i ty sousedy, kteří dopustili se veřejně necudného mluvení.[89])

Nejpodivnější bývala všem všudy rychtářům městským úloha ta že v noci měli v domech podezřelých vykonávati „zkoušku poctivého spaní"; bylo jim totiž délej jak délej vnikati do bytů a komor a ohledávati, spí-li každý na svém poctivém místě. V Strakonicích — a bezpochyby též v jiných městech — rozkazovali rychtářovi. aby prolézal i všecky podezřelé „seníky".[90]) Nalezl-li rychtář někde nepořád, vzal provinilé do šatlavy a směl pobrati právě tak, jako jsme svrchu viděli při šenkéřkách, v bytě kde co. Pobral-li při tom věci cizí, míval ovšem potom soudy o to. O pobrané věci mohl se majitel s rychtářem smluviti a vyplatiti je.[91]) Stran těch nočních zkoušek mívali rychtáři dvojí způsob. Jedni hlučně dobývali se do domu; jiní kradli se v dům „tajným duchem" čili „pod perutí"; pacholci na ten konec vláčeli s sebou z radnice řebřík aneb vypůjčovali sobě řebříku kdekoli pro ohně postaveného nebo pověšeného na skobách.[92])

Rychtáři Brikcímu Krucburskému r. 1569 přišla taková noční zkouška mravopočestnosti velmi draho. Pozorovaltě některý čas měštku Kateřinu Vranovskou z Janovic a Mandalenu, dceru její, obě rodu rytířského. Bydlely prý v domech, „kde neřádní lidé sobě obydlí jednají", mimo to šla pověsť, že Mandalena již jednou na cti porušena jest — tedy tu noc před novým rokem 1569 vida, ano několik osob mladých obojího pohlaví do domu vešlo, rychtář umínil si, že v noci „průbu" vykoná. A vykonal. Ale bohpomozi, kterak! „Okolo osmé neb devíti hodin na noc přišed do příbytku téže Kateřiny. dvéře jedny i druhé vyrazil a do komory na dceru její tolikéž vyrazil, biřici tam vjíti kázal; obě beze vší příčiny žilou pral, též služebníci jeho dceru její prali, škrtili, až mezi nimi klesala, a biřic obrátiv se na Kateřinu, hřeblem ji uhodil a na rozkaz rychtáře jí téžce řemenem ruce svázal, že se krví zalily, a nechav jich svázaných zatím s pacholky drancoval, chtíc i nádobí cínové bráti; při tom 15 kop a stříbrné jablko se ztratilo;

[89]) V registr. purkm. arch. lounsk. z 1577 je kolik o tom zápisů. Na příklad: „Studil dostal se do vězení za příčinou nenáležitého mluvení k ženskému pohlaví." Fol. C. 4.

[90]) Arch. zemsk. kn. app. č. 4. 977.

[91]) Václav Uzdař, rychtář malostranský, zastihl r. 1551 Šimona Krejčího a Marty Černé, „pobral statek její i lidský (t. j. cizích lidí), a když chtěla míti vráceno, „šacoval" svou kořisť v 30 kopách". Arch. pražsk. č. 1154 fol. K. 19. Jináče neměl rychtář bez přísežných nic bráti. Viz ortel z Jičína r. 1553, jímž rychtář Krištof musil Dorotě, mlynářce z Nového Města, všecko vrátiti, co bez vědomí konšelů jí pobral. Arch. zemsk. č. 3. 419.

[92]) R. 1566 lezli pacholci staroměstského rychtáře po řebřících vysoko do jednoho domu a vnikše oknem do komory, vyvedli z ní arciknížecího drabanta a děvče. Arch. pražsk. č. 1048. 121.

odtud potom obnaženou, bosou, prostovlasou i s dcerou vyvedl a obě do šatlavy mezi zmučené dal."

Z toho zatčení, až příliš horlivého, vznikl soud. Urozená paní „měštka" pohnala rychtáře z „vejtržnosti a z nářku cti" do soudu komorního. Marně rychtář hleděl pohromu odvrátiti od sebe tím, že by ona, jsouc měštka, měla ho viniti na soudě městském a ne před pány. Soud komorní, uznav, že na osobu z vyšších stavů, je-li v neřádech při městě shledána, má býti vznášeno na krále nebo na soud zemský, a spolu uznav, že rychtář se k oběma ženám zachoval vůbec nenáležitě: odsoudil Brikcího do Bílé věže.[93])

Obzvláštní „špeh" mívali v noci městští rychtářové po cizoložstvu, poněvadž z usvědčeného cizoložníka byl dobrý příjem králi neb obci[94]) neb oběma, a rychtář míval proto pochvalu obzvláštní. I to velice obvyklo, že nedověrný manžel sám navedl rychtáře na špeh své ženy a netrpělivě čekal v ústraní, až vítěz rychtář přišel oznámit, že paní zamekl v komoře, komoru že zapečetil nebo stráží opatřil, a že paní v komoře není sama. Známý je doklad o tom z Kutné Hory. Tu r. 1585 „vyšpehoval krejčí Trnka, onoho času rychtář, nevěrnosť Anny Porybné. Vyvedl ji z komory s Janem Kunovským. Za to Anna za živa zahrabána.[95]) Táborskému rychtáři, řezníkovi Pavlu Baštovi, r. 1531 bezděky povedlo se lapiti vinníky. Vypravuje o tom v soudě: „Jak pan podkomoří vzložil na mne úřad rychtářský a poručil mi, abych nepořády stavoval, v pondělí na nové léto šel sem od ponocných ve čtyři hodiny, uhlídal sem Jiříka Těžkého, on vešel do domu postřihačovic k Markétě (mladší z Hodějova) a po sobě dvéře zavřeli. I pomyslil sem sobě, co on má tam dělati, poněvadž hospodáře doma není. Já šel k voknu, poslúchal sem. I vznesl sem takovú věc na úřad, a úřad sešedše se, vešli sme do domu, rozkázali mi zatlúci na dvéře. A ona jest mi se ozvala. A já řekl: Paní Markyto, koho máš tam při sobě, poněvadž hospodáře doma nemáš? Ona řekla: Nemám žádného krom svých dvé dítek. Pak kdy se k ní domlouvalo, otevřela a vyšla ze sklepa v rubáši a v kožíšku a prostovlasá, a já vešel do sklepu, uhlídal sem Jiříka za dveřmi." I jala se prositi Markéta za milosť: „Jiným sem se posmívala, a již jest teď ráčil pán Bůh

---

[93]) Arch. pražsk. č. 128. Soud kom. kn. č. 17 C. 30 fol. 801 v knihov. univers. Ten případ o pražském rychtáři rozhlásil se všude po Čechách. Písař lounské knihy č. 1. C. 17 na listě 751 opsal si process všecek do slova.

[94]) Vlastně příjem králův to býval. Jen r. 1510 čteme v usnesení pražském toto: „Co se cizoložníků dotýče, poněvadž bohatý padesáti kopami múž se vyplatiti a chudý šilinkem, jak chudému se pokuta neodpustí, tak i bohatému nemá prominuta býti, poněvadž ta pokuta náleží obci". Arch. pražsk. č 994. 85. Tak za Vladislava. Ferdinand I chtěl té pokuty sobě, a jeho císařští rychtáři bývali této pokuty pro krále velice pilni, i městský rychtář snažíval se v tom jim zalíbiti se.

[95]) Dačický. II. 14.

pro mé hříchy na mne dopustiti, a chci města prázdna býti, jak jedny brány otevrou.“ Též tak prosil Jiřík.[96])

Rychtáři novoměstskému r. 1585 podařilo se, když dlouho, dlouho se byl načíhal na podezřelou paní mistrovou v Jámě: že konečně ulovil klobouk mužský, jehož majitel utekl byl honem střechou domu, policií přepadeného a obleženého. To mu stačilo, svázal mistrovou řemenem a venku „dal jí poliček, až krev tekla a pravil: Nešlechetná lotryně, co sem toho lotra ondy zde hledal a tebe napomínal, dávala si mi za v hrdlo lži, vidíš teď klobouk jeho, od kterého utekl?!“[97]) R. 1519 zase přihodilo se rychtáři novoměstskému, že se mu přistižený Mikuláš Vaníčkovic bránil a potom rychtáře pro slovo „lotr“, z ouřední horlivosti vynadané, ještě soudně žaloval. K rychtáři bylo totiž posláno v noci, „aby šel, že Mikeš s cizí ženú v komoře, a že je přistihne. Když do toho domu na Koňském trhu přišel — tu jest tloukl na jinou komoru, v kteréž Mikeš nebyl.“ Ale naposled přece dobyl se do pravé komory Mikšovy a po způsobě obyčejném sepral Mikše palcátem i dceru Hasýkovu, kterouž potom odvedl s sebou. Toho bití nebylo Mikšovi tolik líto, jako že mu nadal rychtář „lotrů“. A soud ortelem nalezl, že rychtář mu „dobře lotrů dáti mohl při takové věci, kteráž poctivosť není“, a poněvadž se právu protivil, zavřeli ho.[98])

Dosti často se přihodilo, že leckterýs domácí pán anebo kterýkoli nájemník dlouho a velmi bystře oko nesl na cizí komoru, až přistihl a závorou zavřel obyvatelkyni její. Pak ruče pospíšil pro rychtáře.[99]) I to se stávalo, že buď ze žertu nebo „oukladným spiknutím“ přátelé dobří vztrčili některého člověka do podezřelé komory násilím a mocí, pak přitáhše závoru běželi pro rychtáře.[100])

Na konec nelze zamlčeti, že vyskytují se v pramenech také zprávy o rychtářích, kteří sami dali se jinými překvapiti v hříchu, jejž měli na sousedech přísně stíhati. Na příklad r. 1599 nalezen kouřimský rychtář Adam Krupička v příbytku podezřelé Lídy. „Zaklopil oči kloboukem s bílým peřím, byl bez pláště a držel žílu pod pažím.“[1]) Předchůdce jeho starodávný, Václav Břísky, r. 1529 při jedné noční „průbě“ v příbytku Kateřiny kovářky tak nějak podivně si vedl, že ho potom kovářka vinila z učiněného násilí.

---

[96]) Kn. kom. soudu č. G. 6. fol. N. 4.

[97]) Arch. pražsk. č. 1120. 243. zápis.

[98]) Tamže č. 1129. 276.

[99]) Tak přísnou domácí paní byla na př. v Praze Anna Vodičková. Arch. pr. č. 1054. 227. 1579.

[100]) To se stalo na př. Řehořovic Pavlovi v Praze ve dvoře Králově r. 1595. Julián, ouředník toho domu, a podruzi mocně zavřeli ho do sklípka, kde byla skryta láryně. Potom rychtář oba odvedl na řemeni. Arch. pražsk. č. 1167. 55.

[1]) Kn. svědom. Kouř. z r. 1600 fol. 1. V jiné knize téhož arch. z r. 1599 jsou proti Adamovi Krupičkovi těžká svědectví, kterak sliboval Lídě manželství řka, že jeho manželka dlouho nebude živa.

Prý vyhnal nejprve čeleď všecku a zavřel se s ní za nepřítomnosti kovářovy. Kovářka prý poznavši jeho úmysl, „klekla na kolena a prosila, aby jí radši hlavu sťal oznamujíc, že byla u stolu božího!“ Kouřimští konšelé nalezli ortelem, aby se rychtář očistil přísahou, a pražští konšelé, jsouce tehdáž kouřimskému soudu vyšším právem appellačním, stvrdili ortel první stolice. Rychtář odpřísáhl.[2])

Pro věc podobnou Novoměstští r. 1518 svého rychtáře Vaňka z Podskalé šatlavou přivřeli. Maje „neřády“ přetrhovati, chodil tak dlouho po domech a bytech, až sám se vydal v podezření. Jirchář Váňa o tom praví v soudě: „Když jsem všel do pokoje, událo se mi pohleděti pod lože, i uzřel jsem, any se nohy černají. A nemaje u sebe nic, vyšel jsem z komňaty a zavřel ji na řetěz.“ Šel patrně pro svědky. Ale zatím jirchářka „přiskočivši složila řetěz volajíc; Vaňku ven! Vaňku ven!“ — a Vaněk rychtář utekl. Jirchář žalobou soudní ptal se pánů i rychtáře, „co s tím mínil, že byl pod postelí?“ a konšelé uznali „že taková zamykání jsou podezřelá“, a poslali rychtáře do vězení.[3])

Jiný kus městských řádů stran mravnosti týkal se lání a hromování. Někde ustanovili konšelé na ten hřích žalář a pokutu peněžitou; na příklad r. 1566 v Hoře bylo 15 grošů pokuty tomu, kdo „z obyčeje a z oumysla hromoval a přísahal“,[4]) jiné řády — a těch je více — hrozily vinníkovi světskou hanbou v sroubku,[5]) v trdlici, v kruhu nebo na pranýři. Však i v Hoře byla na zlolejné mluvení trdlice u Vysokého kostela. Seděl v ní Jíra Kačerovský, soused Kutnohorský pro hromování; tudy mu pak říkali Jíra Hromů.[6]) Mnohý zlolejce ovšem odpykal zlobu svou jen vězením poctivým. Nikde nemívali praksi stejnou. V Kouřimi na příklad r. 1599. „povolán Ondřej tkadlec do rady pro *neváhu* a nevážné mluvení na ulici, hromování, šelmování hanebné — a z uvážení pana rychtáře císařsk. oznámeno mu, aby zůstal nahoře — do večera.[7]) Nápodobně pouze „šatlavním vězením strestán a pokutován“ r. 1586 podruh Jan v Turnově, jenž šel v noci s pískačem a nenáležitě zlořečil a lál po ulicích a otloukal ploty.[8])

Někde také oblíbili konšelé trest nechutný ten, že zlolejce musil veřejně sníst lžíci kolomazi; a zbožný pan Václav z Rozdražova poručil r. 1604 v řádu města Blatné, aby zlolejce na trest

---

[2]) Kn. č. 93 ortel 66 arch. pražsk. Též v rukopise v Polné fol. 40. a též v archivě musejn. v listinách kouřimských.

[3]) Při desk. Miscell. č. 7. fol. J. 20. R. 1568 vyčítají také v Turnově rychtáři Vlkovi cizoložství. Acta forens. I. 4

[4]) Rkp. kutnoh. fol. 20. v č. mus.

[5]) Několik příkladů z Hradce Král. čti v Solařově Hradci 309.

[6]) Dačický II. 32.

[7]) Kn. arch. Kouř. svěd. 234

[8]) Acta forens. Turnov. II. 71.

podstoupil všecky jmenované tresty najednou a měrou hojnější nežli všude jinde: poněvadž prý „mnozí téměř v každém slově proti pánu Bohu přísahají a hromují, nechať tedy zjevné kruhem a trdlicí jsou potrestáni a k tomu dvě i tři lžíce kolomazi sežerou.“ [9])

[9]) Artik. v Mus. fol. 78. Zajímavo přirovnati naše řády s vídeňsk. řádem Maxmil. II. — V tom polic. řádě hned první artikul týká se hromování, ale hrozí kruhem na řetízku jen harcířům, trabantům a sluhám hrabat a šlechticů. Šlechtici zlolejní měli býti trestáni domácím vězením osmidenním, a podruhé měli býti ode dvora puzeni. Měšťanů ani sedláků řád se nedotekl, ty nechať potrestá vrchnosť nebo konšelé podle svého zdání. Reformat. guet. Policey. r. 1566 tiskl ve Vidni u Kasp. Stanhofra.

KAPITOLA PÁTÁ.

O chudině a tuláctvu.

Od starodávna stavěny v městech zbožnými odkazy chudým, starým lidem špitály čili chudobince (hospitale). Dlouho měli kněží špitály v rukou, a zřízení jich potvrzovali arcibiskupové.[1]) Městské špitály pořizovány z odkazů bohatých sousedů, nebo nadala špitál schudlým měšťanům vrchnost. Dlením doby všude potom přibývalo novými odkazy k městským špitálům gruntů všelikterakých, takže mnohý špitál chudých lidí byl velice bohatý ústav. Ony odkazy na chudinu jsou ve všech městských knihách kšaftovních nejutěšenějším pomníkem veliké dobrosrdečnosti našich předků.

Už XIV. věku jsou dosti hojné zprávy o městských špitálech. Na příklad špitál v Hoře za Čáslavskou branou připomíná se r. 1324;[2]) špitál v Litomyšli stál již r. 1347, ale na počátku věku následujícího nestačoval dvaceti dvěma chudým v něm chovaným. Prý v něm mřeli víc hladem nežli smrtí přirozenou.[3]) Tedy r. 1407 slovutný Vavřinec Tulovec z Třemošné, měšťan, koupil k špitálu ves a rozkázal, aby chudým každou sobotu dávalo se po půl jedenácti groších, mimo to jednou v rok za 80 grošů postav rudého sukna na šaty, 60 loket plátna na deset ložních plachet. Při tom vymínil sobě, aby ve špitále nepokojné, svárlivé chudiny nebylo trpěno. Za duchovního správce najat byl do špitála kněz z roční mzdy šesti kop mimo stravu, šat a nějaký příspěvek na světlo.[4])

V Hradci Jindřichově páni Heřman a Jan založili r. 1399 na chování osmi chudých lidí špitál nový. Starý stál dávno před tím. V polou XV. století postaven jest špitálek či domek malomocných, a r. 1564 založil Joachim z Hradce nový ústav pro 40 chu-

---

[1]) Viz o zřízení špitálů v Hradci Král., jež stvrdil r. 1344 arcibiskup a r. 1379 konsistoř jako „obročí církevní“. Solař. Hradec 518. 528. Též srov. Tomek Místops. Hradc 10. O plzeňském špitále, jejž založil Konrád z Dobřan a r. 1322 oddal německému řádu, čti v Strnadově Listáři č. 11. 18. O nejstarších špitálech v Praze čti Tomka Prahu III. 257. 258. Erben. Primatoren 38.

[2]) Paměti špit. Kutnoh. Podstránský.

[3]) Jelínek. Litomyšl. I. 232. 236. a násl.

[4]) Tamže a opraveno v Progr. gymn. Litomyšl r. 1889 od Štěpánka str. 9.

dých.[5]) Tedy jsou o špitálnictví v Hradci z každého věku nové zprávy; viděti, že páni z Hradce věrně dbali chudých svých.

V XV. století, v němž města česká začala žíti život nový, samostatnější, vzniklo nových špitálů drahně. Vrchnosti jakoby s osobami soukromými závodily v lidumilnosti.

V Písku na příklad založen špitál skrovný kdys před r. 1405. Toho pak roku Mikuláš Volynský dědictví své v Borečnici, dvory kmetcí, dva mlýny, luka, lesy, potoky daroval k špitálu tomu před branou ležícímu.[6]) V Hostinném založil panoš Leva z Cerekvice r. 1458 špitál a oddal jej městu.[7]) V Plzni dal r. 1432 louku Jan Chudoba na to, aby z ní 12 chudých „na všakú neděli věčně na obědě krmeni byli". A podle Jana Chudoby kolik jiných měšťanů odkazují na chudé obědy o suchých a jiných dnech.[8]) Rozumí se, že ty obědy vhod přicházívaly špitálníkům starodávného spitála městského, k němuž přidala r. 1496 Markéta z Rožmitála nový ve jméno Jana Křtitele; nejprv kázala ustaviti kostel neveliký, „co by v něm tři oltáři mohli děláni býti"; při kostele dům chudým k bydlení a druhý domeček kaplanský. Kaplan aby měl 15 kop českých platu ročního. Každou sobotu mše zpívaná měla býti za rod zbožné zakladatelky; na den sv. Jana mělo bývati posvícení ve špitále; k tomu dni dle fundace bylo pozvati šest kněží ku mšem, a ti „aby při obědě nakrmeni a napojeni byli slušně z důchodů špitálských, a každému z nich groš český aby dán byl".[9]) V Kutné Hoře v témž věku přibyly nové špitály, na jichž vychování stranou odkládali dobrodinci v komorách rudných stříbrné rudy, a ty kusy čili „handštány" zvány „božími". Oúředníci kostela a špitálu si v určitý čas pro ně chodívali a odnášeli plné pytle.[10])

K starým špitálům městským přibývaly nové ještě za celé XVI. století. V Mladé Boleslavi na příklad r. 1560 odkazuje Kateřina Militká dědiny a zahradu, „aby na též zahradě špitál obecní pro ochranu lidí chudých a nuzných byl".[11]) I v malém městě Světlé nad Sázavou zakládá Burian Trčka r. 1578 špitál, s tím ustanovením, aby v něm nejméně pět osob bývalo, úřad konšelský aby dohlížel, a ze zámku aby týdně vydávalo se každému chudému „po dvou pářích chleba".[12]) Předek jmenovavého Trčky, Mikuláš, založil již r. 1512 špitál v Dobrušce, koupiltě dům a určil

[5]) Rull. Hradec.
[6]) Arch. píseck. kn. pam. fol. 92. V desky nově vloženo r. 1542.
[7]) Arch. mus. listin. z Hostinn.
[8]) Kn. č. 3. d. 25 v č. mus. fol. C. 19. a na jin. míst.
[9]) Desky zemsk. Kvatern. trhov. č. 3. fol. K. 15.
[10]) Kořínek. Paměti. 219.
[11]) Kn. mladobolesl. č. A. 10. fol. 65.
[12]) Arch. mus. listin ze Světlé. Ty páry chleba odvozovány chudým za všecken čas až po r. 1672, kdy nový držitel panství — Němec — nechtěl nic vydávati.

k němu důchod z masných krámů.[13]) V témž věku XVI. nejvíc jest zápisů o jednotlivých nadacích ke špitálům. Kde kdo mohl, pamatoval umíraje na chudé lidi „od Boha snížené“.[14])

Také v Praze k prastarým špitálům kněžským[15]) a městským v XV. a v XVI. věku soukromými dobrodinci nové ústavy přibývaly. Na příklad čteme o Regině Střelcové. vdově, že r. 1451 „ščasný počátek učinila k vyzdvižení špitála pod Vyšehradem postoupivši k němu dvoru a vsi a potom s svým statečkem do toho špitála se přihrnula a již tu od několika let pracuje robotně s chudými, vedúci hospodářství“.[16]) R. 1436 odkazuje Elška Pecoltova do „svého domku zádušního babkám“ peníze na drva a na pivo v postě.[17]) Na prahu XVI. věku r. 1502 vzniká špitál sv. Pavla za branou Poříčskou, posluhující jako lazaret i jako chudobinec,[18]) r. 1505 vzniká v Praze městský špitál pod Slovany, r. 1513 špitál v Templi, r. 1547 špitál císařský; ke konci století (r. 1599) založen nový špitál na Oujezdě.[19]) Také soukromé spolky zakládaly v Praze špitály; na příklad r. 1573 vlašská kongregace způsobila špitál svým chudým,[20]) a r. 1602 zařídilo, „tovaryšstvo blahoslavené Panny Marie“ špitál v malostranské oboře sv. Jana.[21]) R. 1612 vznikl v Praze dokonce i první špitál studentský! Učinilatě roku právě psaného Dorota Hroznová odkaz 300 kop míš., aby „skoupen byl dům u krchova sv. Benedikta, v němžby chudí žáci a poctivé vdovy nemocné své opatření měly“.[22])

Na těchto příkladech přestaneme. Nebylo města v našich zemích, aby v něm několik starých chuďasů nebylo smrti dochováno pod hostinnou střechou špitálskou. Pořád přibývaly dlením doby špitály nové buď z peněz obecních, buď lidmi dobrými a štědrými. Jen malostranský špitál „u tří korun“ koncem XVI. století přibyl k starodávnému špitálu městskému dobrodincem bezděčným. „Zůstával tu v domě „u tří korun“ kdysi žebrák starý, kterýž nashromáždil samých malých peněz v pytlících plnou velikou posadu. I vědouce to jiní žebráci, že on penízky má, a že nějakou mladici kuběnu měl, zavřeli ho s ní. Týž žebrák, že toho víc činiti nechce pod hrdlem ztracení sám se orteloval, aby byl toliko z vězení

---

[13]) Arch. v Dobrušce. Opisy v arch. pražsk. Na každý outerý mělo se dáti z krámu po haléři tržného a 32 gr. č. šosu za rok.

[14]) V tom úsloví, jež čte se v lib. memor. z r. 1360 v arch. litomyšl. (výpis. Štěpánkovy) fol. 71. jest názor tehdejší.

[15]) Na př. ke křižovnickému, jenž hned po vojně husitské se opravuje. O příspěvcích na dílo „špitálské podle mosta“ čte se r. 1435 v kn arch. pr. č. 992. 165.

[16]) Manuál Novom. č. 88.

[17]) Arch. pražsk. č. 992. 181.

[18]) Nedoma, Progr. realky v Karlině 1876.

[19]) Zovou ho ještě r. 1616 „novým“. Kn. arch. pr. č. 1046. 124.

[20]) Viz brožuru: Dějepis. nástin o měst. chorob. na Karlově.

[21]) Arch. mus. majest. Rudolf. z r. 1608.

[22]) Kn. týnsk. záduši. N. 64.

puštěn. Po některém čase zase s touž mladicí od žebráků byl zavřen a jsa ku právu dosažen, vedle vyřknutí svého jest byl sťat a za posadu peněz jeho špitál ten na Oujezdě byl koupen.“[23])

Do špitálů obyčejných bráni byli chudí měšťané. Jiného člověka nepřijali; také zdá se, že nepřijímali měšťanů jinověrců. Vzácně ušlechtilý jest v té příčině rozkaz Viléma Pernštýnského r. 1515, aby do špitála Pardubického vzat byl „pro pána Boha“ kdožkoli chudý, ať je strany římské, ať české (husitské), ať bratr. „Neb já slyším,“ praví týž Vilém, „že již někteří z města chtějí víry v špitále vyměřovati.“ Naposled hrozí pán takovým stranníkům pokutou a dí pěkně: „Nechť pán Bůh všecky soudí.“[24])

Co se týče „výchovy“ ve špitálech, to nelze domnívati se, že by chovanci špitálští byli opatřeni všemi potřebami. Bylo dosti špitálů, že v nich mívali jen příbytek a nic víc. Ostatek si vyžebrati musili. Vždyť víme o předním špitále Malostranském, druhdy v rynku, potom na Oujezdě stojícím, „že lidé v něm na větším dílem z almužny, zvláště v neděli, když se služby boží v kostelích, na novém krchově, vykonávají, a při pohřbích dávají, živi jsou“.[25]) V majestátě Rudolfa II. r. 1608, dí se o špitálu v Oboře Svato-Janské v Praze, že v něm „nemálo nemocných, kteří sami po almužně jíti mohou, a že tedy špitál z almužen se vychovává.“ [26])

Litomyšlským špitálníkům poroučí se r. 1407, aby jsouce nemocni, nelehali před kostel na lože po zemi rozestlaná za příčinou žebroty, alebrž aby před kostelem leželi a žebrali jen cizí žebráci. A to ne proto, že měli některý groš na stálé vychování, ale proto „aby nebyl smrad a nesmrdělo lidem tam vcházejícím a se modlícím“.[27]) Mimořádným příspěvkem bývaly almužny od dobrodinců, začasté do špitálů posylané nebo poslední vůlí odkazované;[28]) pěkným příspěvkem býval „Boží peníz“, jejž dávaly obě strany při koupích domů a gruntů;[29]) též přispívaly špitálníkům dále pokuty, do nichž upadali živnostníci a řemeslníci pro nehodné zboží, takže co bylo nalezeno nehodným, hned s tím do špitála nebo do žalářů!

Na proti takovým špitálům, jejichž obyvatelé musili choditi a lehati u kostelů žebrotou, bývalo drahně špitálů velice hojně

---

[23]) „To jest mně mistru Jakubovi Včelínovi, kancléři Star. Města Pražsk. (r. 1632) pan Matiáš Jirkovský spoluradní pravil, jsa rodič malostranský, že to od předků slýchal“. Chaos. v arch. pražsk.

[24]) Arch. Pam. VII. 528.

[25]) Chaos v arch. pražsk. Zpráva z r. 1621.

[26]) Arch. mus. listin pražsk.

[27]) Jelínek. Litomyšl. I. 239.

[28]) Těch odkazů jest v kde jaké knize kšaftovní síla. V některém kšaftě činí se i ten rozdíl, aby ten onen odkaz dán byl jen „chudým ve špitále, kteří by chudší byli“. Arch. plzeňsk. č. 223 56; rok 1507.

[29]) Kn. arch. litomyšlsk. č. 120. 294.

statkem nadaných.[30]) Na správu takových nadaných ústavů volívali konšelé, jak svrchu dotčeno, ze sebe ouředníky špitálské, a bylo-li hodně mnoho zapisovati a počítati, najímán býval k té práci písař špitálský. Staropražští vydali svému písaři špitála Svatopavelského za Poříčskou branou obšírnou instrukci r. 1585, z níž lze dobře postřehnouti všecek způsob bohatého a velikého špitálu.

Nejprve měl písař povinnost platy k špitálu časně vybírati, co vybéře, časně odvozovati ouředníkům; do dvorů dohlédati měl každého týhodne buď sám buď podle ouředníků; na každý dvůr měl míti obzvláštní registra, aby věděl, co se nadojí, vymlátí, sýrů a másla nadělá, co dobytka přibude, též slepic, kačic, husí, vajec kolik je, a kde se obrátilo co. Také měl dohlédati, kterak se pole sejí, a měl při žních bývati. Když prázdnost měl, ukládali mu zastavovati se na mlejnech Helmovských a kontrolovati, kterak tu sobě mlynáři vedou. Do špitála měl každého dne práci vážiti, aby dohledl, „jak se špitálníkům potrava a nápoj vydává, a jiné pohodlí činí“, při tom aby dělil maso a do rejster psal, kolik konví mléka se dá do špitála k zalévání vaření, jak veliký sejr téhodně, co tvarohu, kolik syrečků malých. Za tu práci měl týdně 20 grošů bílých a dva pecny chleba. R. 1594 nařídili páni, aby se ve špitále sv. Pavla místo obecného velikého sejra dávalo každému chudému po třech malých; řezník aby nasekal kuchařce špitální určité kusy masa, a písař aby poznamenal, „kolik kusů na kolik osob zdravějších, na kolik nemocných, na kolik dítek; nemohl-li by písař přítomen býti, když se jídlo dává, aby potomně s pilností se ptal, co jsou měli jísti, jakou polévku, kolikero vaření, co masa, aby se vědělo, tak-li se kuchařky věrně chovají; jakož také jisté nařízení na tabuli sepsané v špitálu zavěšené ukazuje, jakby kterého dne měla se jim ztrava dávati a jaká, to aby na pozoru měl, by se nic neměnilo.“ [31])

Jinak pozorujeme, že v špitále dotčeném ztrava s větší části byla jen frugální: vydáváno bylo chudým na týden 5 čtvrcí hrachu, krup ječných půl druhého věrtele; časem „mělo se proměniti něco pšeničných“; mimo hrách a kroupy dávána týdně do kuchyně špitálské čtvrtce pohaniny, na sobotu určeno bylo „s jedno jídlo pro všecky z jahel“, k tomu ke všemu mělo dáváno býti tolik „zelé, řepy, mrkve přes celý rok, aby ke dním vyměřeným hodlaly a dostačovaly“. Chléb a pivo i homolky měli dostávati chudí „dle

---

[30]) Nemile se čte, jestliže v pozdějších létech musili se konšelé o špitálské statky s leckýms souditi. Na příklad r. 1589 samému císaři žalují Táborští, že Jan Přehořovský z Kvasejovic „od sebe toho, čímž povinen jest z některých vesnic na vychování chudých lidí ve špitále, na žáky a kněží nic dávati nechce“. Arch. místodrž. miss. č. 101. fol. 78. Soudů o špitalské statky je v pramenech hojněji, nežli by se člověk nadál. Něco toho poznamenáno již svrchu.

[31]) Arch. pražsk. č. 326. 30.

vyměření," též tak mléko „do nádob"; vejci měli býti podělováni, „jak kdy slepice nanesou".[32])

Podobně řízeny byly bohaté špitály venkovských měst. Jmění spravovali ouředníci špitálští, z měšťanů k tomu obraní, a ti do špitála najali některého schudlého měšťana za „špitálníka", „za otce",[33]) neb „hospodáře", nebo „kustoše", kterýžto otec a „kustoš" míval dohled uvnitř. Platu míval 10 až 20 kop. míš. v rok a k tomu stravu i šat. Nahlédneme-li pro příklad správy špitálů venkovských do počtů obou správcí čili ouředníků špitála Pardubického r. 1561. pozorujeme skoro tytéž kusy jako poznali jsme v instrukci pražského písaře špitálního. Nejprve zapisují velmi pilně řádné příjmy špitální a mimořádné. Zapisují nejprv 46 kop na penězích a 35 korců sladu, 39 korců žita na chléb, což dávala od starodávna každá vrchnost pardubská do špitála rok co rok; dále zapisují příjem a vydání špitálského dvora, kolik naděláno sýrů; r. 1561 naděláno jich 86. z nichž polovice dána chudým k snědku a druhá polovice rozprodána. Másla dotčeného roku nadělali sedm hrnců z nichž tři vydány chudým na omastek, dva hrnce prodali za dvě kopy (tedy to byly hrnce pořádné!), o dvou ostatních v registrech nemluvili; ale přikoupili prý k omastku špitálnímu ještě po různu másla za 11 kop. Některé menší summy týkají se špitálské kuchyně. Těch si všimneme, abychom poznali stravu špitálskou. Za olej, jímž maštěno v postě, vydali ouředníci půl kopy, za koření vydáno pramaloučko — 41 grošů. Z toho jde, že mlsných, kořeněných krmiček, tehdáž vůbec oblíbených, špitálníci nemívali. Za mouku bílou na koláče vydáno za rok půl kopy. za „bílej chléb, to jest húsce na Štědrý den koupené", dáno 13 grošů, za věrtel jáhel půl kopy, něco málo za kroupy a krupici. Za sádlo, slaniny. zelí a řepu nevydáno nic, ta poskytnuta ze dvora. Za hrách, jenž nestačil z vlastního hospodářství, vydáno půl druhé kopy. Z toho patrno, že špitálníci pardubičtí jídali nejvíce hrách a zase hrách. Soli koupeno dvě bečky za 2 kopy. Piva „společného" spočítali ouředníci za dotčený rok 21 sud, z čehož ovšem neví se, kdo ze „společného piva" více pil, chudí-li či úředníci nebo čeleď ve dvoře špitálním.[34]) Rovně tak v počtech špitála Kouřimského čteme, že jedli špitálníci jen čtyřikrát do roka z pšeničné bílé mouky, semenec že hojně sili na olej, jímž mastívali v postě, a hrachu že snědli co týden po věrteli.[35])

---

[32]) Tamže fol. 48.

[33]) Manual Jindř. Hrad. l. 1604. fol. 51 najímají ouředníci špitálští Václava Bečku za otce, ale nejprv jen „na půl léta na zkušení".

[34]) Počet pardub. 16. 17. 18. 19. R. 1571 vymastili 9 liber oleje, za dva záhony řepy suché i syrové dáno 2 kopy, za krupici na kaši 21 gr.; za zelí sekané i v hlávkách nic, a piva vypito 29 sudů. Počet. II. 22. R. 1573 vydali za 4 vědra sekaného zelí 2 kopy 15 gr. Počet II. 29. R. 1575 v obyčejných počtech nová rubrika: „Za bílej chléb slanej v Velký pátek". Počet II. 32.

[35]) Regist. špital. Kouř. z r. 1580 v arch. kouřim.

Starší počty špitálské z Hradce Jindřichova od r. 1485 poskytují skoro zase týž obrázek. Úředník špitálský zapisuje — ovšem paté přes deváté — příjmy i vydání špitálská. Jsou tu příjmy ze sedmi masných krámů a tří chlebných stolic, příjmy z rybníků špitálních i vydání na rybníky, na „štičata" a jiný plod; příjmů z polí ještě nenalézáme v nejstarší této knize. Vydání jsou nejprv kaplanovi špitálnímu. Ten měl r. 1517 už 38 kop důchodu, kdež při roce 1509 zapsáno mu služby sedm kop a dvě kopy o posvícení. Často naskytují se v počtech vydání na stavbu neb opravu chrámu špitálního i domu. R. 1516 stojí po jedné veliké opravě v počtech zapsáno: „dal sem od kostelíka v špitále svěcení panu biskupovi tři kopy, a dva lokty kmentu, aby se pan biskup ním obestřel, koupeno za 8 grošů." Také jsou ve vydáních zapsány platy zvoníkovi „za oplaty", kuchařce a děvečkám za službu. Na příklad stojí tu r. 1485: „Jako sme děvku jednali, litkupu 8 denárů, zavdáno děvce Andlí na mzdu 4 groše; jako sme kuchařku jednali litkupu 2 groše; kuchařce cum ancillis o visitaci 8 denáru, wirtin v špitále jarmarku koupen pás za 12 denárů, kuchařce fochéř za 2 denáry. děvce od sukně dělání 8 grošů," a tak nápodobně dále psáno. Chovancům špitálním pořizuje ouředník ročně „štuk plátna čili 30 loket" na prostěradla (r. 1485 stálo to 1 kopu 2 groše); občas kupuje se „cvilink na polštáříky do špitála" za kopu i za víc; peněz vydává se „chudým na potřeby" ročně až i sto kop, a mimo to platí se r. 1485 za 30 měr žita, za 8 liber masa, za 2 míry hrachu, 22 měr ječmene; žito po 18 groších, ječmen po 15, hrách po 30 groších míru.[36]) V těchto posledních kusech zase vidíme poněkud kuchyni špitálskou.

Tu ohledáme ještě ve špitále rakovnickém. V XVII. věku chovali v něm konšelé 6 osob; každé dostávalo se mouky pšeničné 2 věrtele 2 čtvrtce, žitné mouky na chléb 5 strychů; ječmene na kroupy 5 věrtel, hrachu dva věrtele, másla 10 žejdlíků, soli 20 žejdlíků a masa týdně po libře; půl libry měli chudí sníst v neděli, půl ve čtvrtek Jindy byl stůl bez masa.[37])

Špitální strava mívala od starodávna zlou pověsť. A nejen u nás. V Horních Rakousích na příklad v trzích, činívali rozdíly mezi sýry: nejhorší a nejlacinější slul sýr „špitálský".[38]) Guarinoni, lékař, jenž mladá léta svá trávil v Praze, vypisuje bydlo a kuchyni špitálskou barvami velice sytými. Špitály staly prý se příslovím. Největší neřády v nich páchají správci. Polévku špitálskou nedělají jináče, nežli že do velikého kotle, v němž vře voda, natrousí drobečky sýra, také někdy jen kůrky ze sýra, rozežrané červy, a ukápnou vína. Ale páni konšelé, když ouředníci ve špitále počty

---

[36]) Registra špitální z r. 1485. v arch. hradeck.

[37]) Regist. špitální v arch. rak. Též exemplár register z r. 1729 v knihovně p. inspektora Jaroše v Rakovnice s tím se podstatně srovnává.

[38]) Pröll. Progr. Gymnas. Wien VIII. Bezrk. 1888. 24.

konají, na důchod špitálský dobře hodokvasí a tolik, že mnohého musí tovaryši ze špitála domů vésti zpitého. Hospodář špitálský prý ovšem také velmi dobré koláče umí strojiti, ale ne chudým, než v dar pánům. A což chudí! Ti v komůrkách na shnilé, smrduté slámě lehají a hynou; nemocní a mdlí bez pomoci jsou, takže v jich kobkách nelidský puch jako u zatracenců v pekle.[39]) Možná, že doktor nadsazuje; ale něco přece bylo s pravdou; vysvědčujeť na soudě pražském r. 1524 Hanuš Klišperger — nevíme, ze msty-li či spravedlivě — že ve špitále u mosta „chudina nebožátka velikaj nedostatek trpí, vaří chudým dosti krup, zelé, hrachu, ale to nemastné, a pivo dávají kyselé a nic dobrého". Též jedna z babek špitálních v témž soudě žalovala: „My chudí hladem mřeme jedla nemastné a neslané, a špitálský mistr nám laje, že o něm klevejcem — já nekleveci, než to mluvím, co všickni zjevně mluví." [40])

Později také králi Ferdinandovi I. bylo do věcí špitálních nejednou žalováno. Maje své zvláštní úmysly, týž král r. 1545[41]) poroučí komoře, aby vyšetřila nejprv ve špitále u mosta kamenného v Praze, „které jsou důchody k němu, kolik osob chudých se chová, co a kterak se jim stravy a oděv dává, a pokud by poznali komisaři, žeby co na nedostatku bylo, aby to napravili a též to rozvrhli, jaký větší počet mimo ty, což jich nyní jest, chovati by se mohl." A týmž smyslem tenkráte poroučí podkomořímu, aby zjednal nápravu špitálů po všech městech královských i královniných.[42]) Nejeden městský špitál dostal se po bouři stavovské r. 1547 i se statky nadačními do správy královských úředníků špitálských, kteří konávali počty z hospodaření svého purkmistrům a královským rychtářům. Než ani královští úředníci nebývali ve správě špitálské upřímni, čímž se stalo, že po nemnohých létech císař vrátil královským městům špitály se statky zase.[43])

I na sněmy české dostaly se leckdys špitálské žaloby a nářky. Sněm r. 1547 chystal v artikulích tu nápravu, aby v každém městě dva konšelé pilně toho šetřili, jak se chudina ve špitálech opatruje. V Praze ku špitálu při mostě aby se dohlédalo zvláště.[44]) Ve špitálech měst poddaných, nedohlédla-li vrchnosť sama, zdá se, že také leccos nebylo pěkno.[45])

---

[39]) Guarinoni. Grewel. 1312 1317.
[40]) Kn. arch. pražsk. č. 1047.
[41]) Arch. místodrž. Miss. č. 34. fol. 34.
[42]) R. 1549 píše též arcikníže Ferdinand do Kr. Hradce, že městská registra špitální jsou taková, že z nich gruntovně porozuměti se nemůže kde kteří důchodové jsou se scházeli a kam se děli atd. Tamže miss. č. 46. 7.
[43]) Příklad v Lounech. Arch. musej.; listiny lounské o „císařském špitále", jenž měl r. 1556 příjmů 1473 kop miš. a vydání 1327 kop. R. 1562 vrácen městu.
[44]) Rukop. budišínsk. 454.
[45]) O špitále v Hradci Jindř. píše Mandaléna bratru Joachimovi r. 1564, že v něm přes její dohlédání úředník by chudým ubližovati chtěl, „jemu se

Sic jináče nahlédneme-li v domácí řády špitálské, tu všecko čistota, zbožnost a pořádek. Záhy z rána zazvoniti mělo se ve zvonec, aby všickni vstávali, jeden po druhém povinen byl v zimě zatopiti a světnici umésti; půl hodiny po zvonění zazpívali špitálníci pobožnou jitřní písničku, oblékli se ve svůj stejnokroj, který býval všelijakých forem a barev (na příklad v J. Hradci nosívali od r. 1604 stejnokroj světlomodrý se žlutými výložky, špitálníci křižovničtí červené pláště), a oblékše se chodívali do městského kostela na pobožnost. Pořádkem jeden zůstával doma a hlídal zatím. V kostele mívali špitálníci své místo zadní a stálé. Po mši mohli po domech všelijak posluhovati i žebrati. Někde jim žebrati dovolovali jen v určité doby, o Štědrý den, o Zelený čtvrtek, o posvícení; jinde zase směli chodívati dům od domu každý pátek, neb každou sobotu. V některých městech mívali také takový řád, že sám hospodář neb „kustoš" na žebrotě „od ostatních se slyšeti dával".[46]) V poledne po zvonění býval oběd, před ním i po něm špitálníci pobožně zpívali. Před slunce západem byla společná večeře, a po ní zazpívavše chudí některou písničku starodávnou, šli spat. Kustoš prohlédl komory, není-li tu cizího žebráka na noclehu, toho by ovšem musil vyhnati, pak ohledal oheň v peci, ohledal dvéře, jsou-li uzavřeny. Před tím za světla ještě sňal pokladnici plechovou, kteráž pověšena bývala na zdi domu špitálního, aby do ní mimojdoucí některý grošík utrousili. O komůrky neb lože buď losovali chudí nebo nastupovali v dědictví po zemřelém. Mandelína z Hradce píše r. 1564 tou příčinou svému bratru Joachimovi:[47]) „Vo špitále vězte, pěkně se v něm spravuje, než babky jedny povstanú, a druhé lehnú, jak starých vobyčej; jedna tu, jako u kuchyně v samých dveří leží, velmi těžka jest, za to mám, že se brzy některé mé bábě vodstěhuje, než musímť já svým babám kostky kópiti, aby vo to místo losovaly, sice by snad do toho lůže všech čtrnácte se vstěhovalo."

O svátcích výročních bývalo špitálníkům veseleji nežli v časy všední. Chudým dostávalo se mimořádných hodů a darů. V té příčině nejhlučněji bývalo v Jindřichově Hradci a v Telči o Veliké noci v Zelený čtvrtek, kdy totiž chodívali sobě špitálníci podle jiné chudiny z široka z daleka na zámek pro „sladkou kaši", kteráž podle účtů zámeckých bývala také v jiných krmích nežli v kaši medné. I na penězích byla.[48]) Také o posvícení bývalo ve špitálech veselo. Jak vedlo se ve špitále v Hradci o posvícení,

zdá, še by chudým nic neškodilo". „Já chudým v špitále ózkosti v ničem nedopustím' atd. Tischer, Rkp. Památky. 133. A čtyři léta před tím tolik kontroluje vrchnosť Hradecká špitální počty konšelům od „špitálníků" činěné, še jich sotva stačí hejtman Šťastný z Pleši před pánem hájiti. Tamže str. 254.

[46]) Registr. špitální v Rakovn.

[47]) Tischer. Památky staré písem. Rkopis. 183.

[48]) O kaši v Hradci a v Telči rozdávané viz Lumír 1851, Maler. Skizz. I. 125., Sedláček Hrady IV. 65. Zíbrt, Obyčeje.

o tom podává zprávu táž svrchu psaná Mandaléna z Hradce: „V den sv. Jana pěkně sme to vykonaly. Hned sme ráno s panú, Voršilú vobě do kostela přišly před rannó mší, a tu sme je pěkně spořádaly, že sú přes mše i kázání v stolicích v kůru klečeli, a po božím těle všickni dva a dva šli, muži a ženy, a tu jim všem podával; po tom po mši k stolu sme s nimi šly, a čtyři krmě pěkně sme jim udělané daly; tři sme v špitále uvařily, a čtvrtó sem kázala na zámku uvařiti, ryby v koření a víno sem jim podlé vobyčeje dala a naposledy každému sem dala caletku s máslem a sérem čistú napéci, aby to koláče byly, poněvadž jest jejich posvícení bylo.“ [49]) Podotknouti jest, že v některých městech k slavnostem veřejným špitálníci chodívali pod svým praporcem.[50])

Mimo prachudé měšťany dávali se do městských špitálů leckdy lidé nechudí, přespolní, připadla-li na ně nemoc. Za ten byt ve špitále platili pak náhradu.[51]) Také se uchylovali do špitálů zámožnější lidé domácí na celou vychovanou. Za to ovšem svůj stateček přiřekli městu. Lounští byli r. 1549 žalováni [52]) od Mandy, Anny, Marty, dcer nebožky Židové, že jich matku násilně do špitála dali, stateček jí pobravše, a tu „ona zasteskši sobě a byvši nevelmi dlouhý čas v špitále, ušla z něho a v tom zabita byla v krčmě od krčmáře páně z Waitmile“. Dcerám už nebylo o mateř, ale o ten „statček“. Aby prý ho Lounští vrátili. A Lounští za odpověď položili zprávu svědčící o ještě jednom způsobě, kterak zámožný člověk mohl dostati se do špitála. Praví: „Když (prý) se nebožka krádeže dopustila, znajíc, že by trestání neušla, dala se purkmistru a radě se vším statečkem, aby do špitála byla přijata.“ A podkomoří ortelem svým nalezl, že Lounští mají právo na své straně, dcery nic, ale aby Lounští stateček opravdu obrátili ke špitálu a ne jinam. Nejraději dávali konšelé do špitála „městské sirotky“ sestárlé, měl-li který nějaký groš, z něhož výchovu bylo lze pořídití.[53])

Za zvláštní zmínku při chudině a špitálech stojí středověké spolky zbožných žen, jež vůbec sluly bekyně.[54]) Žily pospolu, odí-

[49]) Tischer, Rukop. 138. 139.

[50]) V Litomyšli odkazuje r. 1512 soused Kaliště do špitála na cendelín k praporci. — Kn. arch. litom č. 118. 110.

[51]) Desky Misc. 92. AA. 17. V kšaftě Šimona bakaláře z Rakovníka r. 1552 čteme odkaz 5 kop miš. ke špitálu sv. Pavla za branou Poříčskou za to, „že mu páni byt přáli ve špitále“.

[52]) Knih. podkomořská v arch. místodrž. 155.

[53]) Královédvorští měli r. 1515 s jedním starým němým sirotkem souženi. Ten chtěl bydleti v soukromém domě u některého souseda a „u mnohých ohledávaje sobě byt, nikde neoblíbil sobě obývání; někteří také jeho nechtěli přijíti“. Konečně učinili konšelé o němého, jenž měl po rodičích nějaké jmění čili „spravedlnosť“, smlouvu s Havlem Sluncem, aby ho živil za 10 kop až do smrti (!) „a folkoval mu patřío k jeho nedostatkům“. Rukop. Královédvorský 232.

[54]) Snad po jméně kněze Lamberta le Beghe († 1187). První byly v Lutichu v Belgii. Sic jsou o jméně bekyň učené hádky. Literatura o nich

valy se prostým šerým rouchem, ale jeptiškami, slibem vázanými, nebyly. Ošetřovaly nemocné, sbíraly pohozené děti,[55]) učily děvčata. Živobyt měly z odkazů lidí dobrotivých. Farář míval nad nimi dohled. U nás větším dílem zašly husitskými bouřemi,[56]) však v zbytcích udržely se až do polou století XVI.[57]) V Praze jedny bekyně — panny a vdovy — bydlely podle dveří kostela Betlémského. R. 1456 jest v knihách několik jim odkazů.[58]) Druhý sbor, jenž udržel se nejdéle, byl v Templi.[59]) Jemu odkazy se dějí v prvních desátcích XVI. století[60]) a ještě r. 1544 nacházíme, že se bekyně musí s Václavem z Hrádku o peníze, sobě poručené, souditi.[61]) R. 1532 připomínají se v Praze „nábožné ženy", jimž lidé odkazy činí,[62]) u černé hvězdy u sv. Ondřeje. V nově vznikly bekyně v Jindř. Hradci nadací kněžny Anny Minstrberské. Bylo jich pět a oddán jim špitál sv. Kateřiny, aby tu ošetřovaly zvlášť malomocné ženy.[63]) Konec bekyním u nás zajisté učinilo rostoucí protestantství. V Němcích zašly reformací.[64])

Mimo špitály pečovali dobří lidé už od starodávna o městské chudé také lázněmi. Mnoho množství kšaftů měšťanských obsahují v sobě pořízení, aby chudým v ten neb onen den byla vytopena lázeň, a nejeden dobrodinec nad to poroučí, aby chudým v ten den zmytým i chléb a soudek piva za duši jeho byl podán. Konšelé mimo tyto lázně „zádušní"[65]) také sami, najímajíce lázeň obecní

snesena v Hautz. Gesch. der univ. Heidelberg I. 238. Druhdy žebraly na nemocné, později viněny z kacířstva, od XV. věku kladeny za farisejské modlářky. Ve Vratislavi bylo koncem XV. století 61 konventů bekyňských. Schultz. Deut. Leb. I. 33.

[55]) Pořádný nalezinec byl již r. 1452 ve Frankfurtě nad Moh. Schultz d. Leb. I. 35.

[56]) V Jihlavě právě také v půlce století XV. Zašly prý pohoršlivým životem. D'Elvert. Iglau. 75.

[57]) O hradeckých bekyních vypravuje Solař (Hradec Král. 298), že byly zrušeny r. 1592. Ale pramen Solařův nesvědčí tomu. R. 1593 prodává se jen domek zádušní, „kde někdy bekyně se chovaly". Dle Tomka Místop. Hradce 20. prodává se dům ten r. 1542.

[58]) Při desk. zemsk. miscell. č. 26. fol. A. 17. „Ale aby kněz dohlížel, aby tam bylo vše ve cti."

[59]) V kšaftě faráře týnského Viktorina r. 1529 čteme: „V Templi jest zadu nad vraty schrána přikrytá, na opravu té schrány (odkazuji) 20 kop, aby panny a bába má Barbora tu do smrti byly, pánu Bohu sloužíc".

[60]) Kn. arch. pražsk. č. 534.

[61]) Kn. ortel. soud. komor. v univ. knih. č. 17. C. 30. „Nábožné ženy v Templi proti domu Královė". Jim zdržoval svrchu psaný pán 6 kop ročních.

[62]) Zemsk. desk kvat. trhov. č. 3. B. 4.

[63]) Orth. Hradec. 15.

[64]) Kriegk. D. deut Bürgerth. I. 102—107. Hautz. Gesch. Heidlberg. I. 242.

[65]) Tak všude v státech sousedních bývalo. Janssen Gesch. d. d. Volk. I. 360. U nás jsou odkazy na zádušní lázně z dávna. V Litomyšli r. 1335 oznámil konšelům Jindřich Vlk, že káže čtyřikrát v rok chudým a chorým topiti lázeň. Jelínek. Litomyšl. I. 93. Ve Vodňanech v stol. XIV. a počátek XV. hojné jsou odkazy na zádušní lázně jarní a podzimní, při nichž podáván chléb a načat soudek cerevisiae juvenis. Schön Wodňan. Rkops. mus. 27.

lazebníkovi, v smlouvě vyminovali sobě, kdy lázeň musí býti chudým zdarma topena. Lazebník berounský již od r. 1404 býval zavazován nejen „láznu“ chudým topiti v čas určitý, ale v té lázni jim i lékařstvím posluhovati.[66])

Někteří dobrodinci odkazovali mimo na lázně též hojné příspěvky na šacení a krmení chudých.

Na příklad Anežka, kramářka pražská, r. 1448 odkazuje všecky krámné věci, dokudž peněz z nich stávati bude, na 2 postavy sukna chudým, a každý měsíc dvanácte těch chudých aby nakrmeno bylo.[67]) Václav Rus s ženou svou r. 1413 ku klášteru Strahovskému odkazují dvě kopy platu věčného na dvoře v Střešovicích, aby z toho platu opat „věčně přes póst tré chudých a nuzných choval a každému z nich u Veliký čtvrtek po šeré sukni dal“.[68]) Posledním pořízením Jakubce Solického, měšťana v Litomyšli, byla povinna dědička Žofka Štěpánkova „každý týden krmiti chudých o dva stoly, za každý stůl 12 osob“, a to od r. 1508 do pěti let.[69]) Časem konšelé rozdávali chudým i peníze hotové, a to také z rozličných nadací. Skutečským na příklad dal na ten konec r. 1466 Zdeněk z Postupic dva krámy masné.[70]) Takž nápodobně jinde. Kutnohorští r. 1546 zašli až tam, že jednali o to, „zdali by neměla monstrance býti zmincována pro dobro chudých lidí“.[71])

Hradeckým chudým kancléř Adam z Hradce pořídil r. 1529 i záložnu! Oddal 500 kop českých konšelům města Hradce Jindřichova, „aby z nich každého roku chudinu z města i ze vsí okolních, kteří děti mnohé a statku málo majíce rádi se živiti chtěli, zvláště chudé sirotky, vdovy těhotné, chudé ženy zakládali z té summy do časů slušných, mimo žádného možnost neobtěžujíce“.[72]) Že byly také chudým řemeslníkům pořizovány u nás záložny cechovní touže dobou, o tom v jiném díle se položí.

Pro příhodu obecné neúrody a hladu mělo každé město míti své sýpky; v době Rudolfově po některých smutných zkušenostech poručeno, aby i každý cech řemeslný míval „jistý počet strychů v zásobě“.[73]) Bylo-li velmi zle, půjčila obilí také královská zásobárna.[74])

---

[66]) Seydl. kron. rukopis mus. 105.

[67]) Desky. Misc. 53. fol. A. J.

[68]) Opat se zapsal smlouvou: „Pakli bychom toho neučinili, čehož Bože nedaj, tehdy mocí toho listu podáváme sie i své náměsty právu arcibiskupa pražsk., abychom klatbú k tomu plnění přitištěni byli“. Archiv pražsk. č. 992. 72.

[69]) Lib. inscript. č. 116. 371. Sděluje Štěpánek.

[70]) Arch. mus. list. ze Skutče.

[71]) Z lib. mem. V arch. kutnoh. sděluje Šimek.

[72]) Kvatr. 3. trh. fol. H. 7. v deskách. Vloženo do desk r. 1531. V Norimberce vznikly záložny r. 1498 po vyhnání Židů. Mon. Germ. paed. III. 290.

[73]) Chaos v arch. pražsk. Nařízení Rudolfovo r. 1605.

[74]) R. 1561 píše Ferdinand hejtmanu hradu Pražského, aby zvyupomínal mouky císařské, které r. 1551, když veliký nedostatek v Praze byl, pod-

Zajímavo a dojímavo jest, že u nás již v XV. věku vzpomínáno chudých stydlivých. Na příklad r. 1496 Markéta z Rožmitála poroučí,[75]) aby ročně byly z důchodů špitála, jejž zříditi kázala v Plzni, dva postavy sukna za čtyři kopy grošů, a „kdežby se poručníci kšaftu doptati mohli chudých lidí spravedlivých, ješto by se styděli žebrati, těm aby rozdáno bylo". Roku 1529 odkazuje farář týnský Viktorin 20 kop gr. míš. „do záduší všech, kdež se chovají osoby nábožné, dívky chudé, ješto se žebrati stydí, ale svýma rukama se živí".[76])

Ba i ohřívárny jsme nalezli v Praze, ale byly pořízeny Václavem z Kumburku za 12 kop míšenských teprve r. 1637,[77]) a to lidem, kteří po Praze „žebrati musí".

Takž světle viděti, že nejedno lidumilné zařízení naší doby svůj zárodek má u věku dávném. Také podobá se, že bývalo poměrně víc lidí, kteří křesťanskou lásku dokazovali milosrdnými skutky. Jen tomu dobří lidé oněch starých dob nedovedli nikterak obvyknouti, aby alespoň po smrti vážili chudého jako bohatce. Oddělovali je totiž i na hřbitovech od sebe. Ba v Pražských městech přikazovali některý povržený hřbitov jen chudým,[78]) a přidávali k němu zvláštního „hrobníka chudých lidí".[79])

Zanechajíce chudiny špitálské a jiné ctného rázu, položíme výklad o žebrácích, kterým byla žebrota živností. Buď se drželi většího města, nebo se protulovali světem. Bez příhany sluli „chodci", s příhanou jim říkáno „stupkové", „čtveráci"[80]) a po cizinsku „štercýři". Tak obvykli sobě mnozí žebrotu a toulku, že nikterak nebylo lze ani do špitálů jich dostati k pobytu pohodlnějšímu, nač se sám sněm r. 1567 hněval.[81]) Městské řády kázaly konšelům,

komoří půjčil pekařům. Pekaři nevrátili, mnozí umřeli. Arch. c. k. místodrž. missiv. č. 69. 90.

[75]) Tamže v deskách fol. K. 15. V Pamětech Hruškových Plzeňských str. 74 je nesprávné datum.

[76]) Při desk. miscell. 92.

[77]) V kvaternu trhov. zelen. třet. kšaftů: „Já Václav z Kumburku a Blíživa" „pro ty potřebné lidi, kteří po městě žebrati musí, aby se zimního času kde vohřívati mohli, kdeby příležitosť tomu sloužila, což se v moci pana purkmistra a primasa Starého města a fraterův misericordiae anebo správců nad špitálem vlaským, jestli by to opatřiti chtěli, zůstavuje" — „k tej potřebě 12 kop m. odkazuji". Opis mi půjčil prof. dr. J. Čelakovský.

[78]) Za takový chudinský hřbitov připomíná se r. 1595 v Novém městě Pražsk. hřbitov sv. Kateřiny. Arch. pr. č. 1060/a. fol. 380.

[79]) V kn. č. 1064 arch pražsk. vypravuje Anna, hrobnice chudých lidí, r. 1603, že vzala na ulici zabitého Daňka Vyskočila, „nesla jsem ho do rathouzu, měla jsem ho přes noc, bude-li se kdo po něm hlásiti, a on se k němu žádný nehlásil; na ráno jsem ho pochovala". Tedy také funkce hrobníka „chudých lidí".

[80]) O původě jména čtverák čti Bradl. Gloss. 22. Výklad nejistý. Prý dle 4 barev, dle 4 hran kostkových; quadruplatores dle Veleslavína.

[81]) Sněmy IV. 340. Tehdá podali stavové císaři návrh, aby chudí a neduživí po ulicích byli bráni do špitálů, kteří by tam zůstávati nechtěli, aby pryč hnáni byli a žebrati aby se jim nedovolilo.

aby bezbožné chodce, žebráky vyzdvihovali, od města hnali. Ba zákonník Koldínův dopouští žebráky na hrdlech trestati.[82]) Že takových lidí mívali nejvíce v Praze, o tom není třeba důkazů. Domácím žebrákům přáli konšelé jakou takous organisaci: činili tak již proto, že nad nimi potom mívali snadnější dohled. Nejstarší doklad žebrácké organisace v Čechách víme z Hor Kuten, kdež sešlým havířům u kostelů žebrajícím r. 1443 zřízen byl cech pro jich veliké množství.[83]) Jináč v městech venkovských rychtář snadno znal a přehlédl domácí žebráky; a domácí žebráci sami ovšem nedopustili, aby se cizí pobuda mezi ně plichtil; považovalitě svou žebrotu za privilegium, určitým pořádkem obléhajíce kostely, lázně, špitály[84]) a hřbitovy, a nebylo-li práce ani naděje při kostele, chutě obcházeli po domech, modlíce se a zpívajíce. Ve Vídni měli už v první půli XV. věku mistra nad žebráky a „štercýři", ten je řídil, vylučoval, přijímal, káral; rozdával jim ouřední známky na krk, aby se odlišovali od žebroty neprivilegované.[85]) V Praze zajisté nápodobné zřízení mívali dávno také, ale zevrubného způsobu jeho dovídáme se teprve z doby Rudolfovy, když žebráctvo a tuláctvo asi vzrůstalo pánům nad hlavy; tu poznáváme, že se vydávají hustěji, než druhdy rozkazy proti žebráctvu. Také bývají přísnější. Kdežto v policejním řádě krále Maxmiliana poroučí se Pražanům, aby cizí žebráky bez meškání „povlovně od města pěknými slovy" vybyli,[86]) čítáme v rozkazech doby Rudolfovy o vybytí žebráků již bez povlovnosti, přísně.[87]) Týž císař nařídil o žebrácích v řádě svém:[88]) „Mnoho do měst Pražských se žebráků zbíhá a od žádného přehlédáni nebývají; proto poroučíme ouřadům všem, aby ve dvou nedělích při každém právě osoby nařídily, aby všecky žebravé lidi v jedno místo svolávali a přehlédávali, kteří by mohli pracovati aneb tam, odkud přišli, se vrátiti." Vydána tedy po některých konšelských úřadách úřadu šestipanskému „instrukcí k tříbení žebráků". Podle ní měli se v jistý den a hodinu všickni, kdož almužny žádají, v rychtě na dvůr sejíti. Šestipáni „examinovali každého, odkud je, kde bydlí, dávno-li při městě žebře". Seznal-li úředník, že prací se žebrák živiti nedovede, a žádnému poddanstvím že vázán není, měl-li nad to ještě svědectví, že je pobožně živ, že almužny nepropijí, kuběny že nemá, ženu pak že nevzal sobě teprve v žebrotě alebrž prve, nežli na žebrotu přišel:[89])

---

[82]) Koldín. Pr. M. A. XXIII.
[83]) Z výpisků Šimkových z arch. kutnoh.
[84]) V kn. arch. pr. č. 1057 186; r. 1573 naříká bohatá Pražanka: „Tak nám na to přijde, že na stará kolena musíme u špitálu sedati". U špitálu sedati stalo se tedy úslovím.
[85]) Wien. Weiss. I. 362.
[86]) Sněmy. III. 464. R. 1570.
[87]) Arch. pražsk. č. 326. 39. r. 1590 a r. 1594 zas rozkaz obnoven. 47.
[88]) Chaos v archivě pražsk.
[89]) Na žebrotu se mnozí ženívali; byltě z toho dvojí výdělek. Po čase pak pomáhaly děti, takže nebylo potřebí jich vydlužovati se. Na tyto neřesti naříká

tehdy mohl úředník jméno žebrákovo poznamenati do rejster a vydati mu znamení. Při tom měl mu pohroziti, ztratí-li znamení neb odevzdá-li je od sebe jinému, že bude z města biřicem vyveden. Také měli šestipáni žebráky napomínati častěji, by se „neožírali, by každého dne ráno do kostela k chválám Božím chodívali, a co se od kněžstva na kázání každodenně káže, jsouce otázáni, aby uměli to oznámiti". Po ulicích neměli žebráci sedati ani po domích choditi, „než ráno v kostele mezi chudými v řádu bývati a po mších před kostelem až do večera a nikdež jinde sedati; pak-li by se kterému nelíbilo tu seděti, může domů jíti a žebroty prázden býti". [90])

R. 1598 provedeno tříbení pražských chodců tak, jak stojí v instrukci. Biřic nejprve provolal několikráte po sobě všude po městě, aby všickni přespolní, „kteří jsou v městě pracemi a službami nesstarali", hned odtud pryč se vybrali, kdo ne, že ho vymrskají, a vrátí-li se, že mu useknou ruku. Po tom voleno z měšťanů a měštek po dvou „podstatných" osobách, které žebráky za pomoci úřadu vyšetřily a vytříbily. Z chodců samých vybrány jsou čtyři osoby za stálé „rychtáře chodecké", ti rychtářové aby správu měli nad chodci „a vůle jim užívati nedopouštěli". [91]) Nade všemi uložen vrchní dohled úřadu šestipanskému. Ale nezdá se, že by tato policie nad chodci a žebráky bývala měla zdárné ovoce. V létech následujících vždy zase rozkazuje císař, neb kancelář i komorní úřad Pražanům, aby stavili nepořádné žebráctvo. R. 1606 dí císařská instrukce, že „čím více vyhání se žebráků, tím více se jich nachází, a žádného znamení nemají". [92]) Když téhož času mor v Praze proskočil, ihned zase znova nařízeno tříbení žebráků. Z poručení hejtmana Staroměstského sešli se radní všech tří měst Pražských se všemi žebráky na krchově sv. Jindřicha, a tu „jednokaždé město své žebráky oddělilo", a odvedlo. Vytříbeným žebrákům vydána znamení; kterým znamení nedána v žádném městě, ti měli hnáni býti z města ven, „na pouta bráni a metlami mrskáni". Také zakázáno pátečních dnů choditi po kupcích, což dosud bylo zvykem dovoleným. [93]) Kolik to neslo platnosti, nelze říci, ale že nebyla stálá, to víme z rozkazu krále Matiáše r. 1612, jenž odjížděje z Prahy přísně poroučí, aby žebráci a povaleči z měst hnáni byli. [94])

Guarinoni Grewel) str. 1127. r. 1610: „Čím to, že všecka náměstí, ulice, kouty naplněny jsou štercyři žebravými? To pochází ze sňatků žebráckých. Nedbalou vrchností přichází to, že přemnozí žebráci žení a vdávají se „auf den alten Kaiser hinein". V kn. arch. pražsk. č. 1067. 193 vyskytuje se při r. 1610 „slepý pískač, který neváżně žebře a manželku má mladou která se lotruje. Toho roku pro ni vražda spáchána."

[90]) Lib. rer. memor. č. 326 65 66. v arch pražsk.

[91]) Tamže. 59.

[92]) Tamže. 69.

[93]) Tamže 72.

[94]) Tamže. 93.

Brzy potom dovídáme se, že přece zase „do kolika set žebráků městem se procházejí“.

Nejvíc podpory nacházeli žebráci v šenkýřích a v některých lakomých domácích pánech pražských: ti obojí pro svůj zisk tuláky žebravé chovali, sdělujíce se o výdělek s nimi. Kterak v takové žebrácké hospodě bývalo, o tom vypravuje pražský zámečník Ruland r. 1593: „V svátek i nesvátek ve dne v noci takových křiků nadělají, jakoby hořelo, a to nejvíce žebráci. Ta šenkýřka u Telečka chová všecky lotry, slepy, chromy, žebráky, zloděje; málo který den, aby se tam nervali, já musel vondyno vyběhnouti s voštipem, a truhlář s kyjem, abychom fryd udělali.“ [95])

Už r. 1555 v řádech Novoměstských na chování zahalečů, povalečů uložena za pokutu hospodáři a nájemníkovi kopa grošů českých. [96]) Ale tou pokutou nezastaveno nic. V novém řádě policejním z r. 1584 praví se světle „strany lidí žebravých, že mnozí hospodářové, nájemníci a šenkéři je vysýlají na žebroty, a což vyžebrají, to že potom u nich prohrávají a propíjejí; i protož, kdo takové bezbožné, vožralé chodce a štercýře přechovává, městského práva a živnosti že zbaven bude“. [97]) A r. 1598 totéž praví se v artikulích všech tří měst znova! Ba přidávají se o tulácích mimo svrchu psaný kus, že si je šenkéři na výdělek najímají, i ty nové horší povahy, „že se v městech Pražských lidé zahálčiví s divnými lotrovskými obmysly zdržují“. A císař dokládá k tomu, „že mnozí nepokojní a zahálčiví ve dne v noci se protulují a lidem všelijaké příčiny k různicím dávají, v jejichžto počtu též i někteří svévolní synové měštští, zahálčivý život vedouce, se nalézají“. Tenkrát nařízeno s obou stran, od císaře i konšelů, aby hospody pilně byly přehlédávány, a kdo postižen bude, „aby do pout byl dán a k vyklízení ulic byl potřebován“ aneb z města hnán a mrskán, „poněvadž takový lid poválečný ke všemu zlému je nakloněn“. [98])

Cizí povaleči také kryt a byt mívali v domech panských, do nichž stížen městskému úřadu byl vstup. I o těch tedy konečně poručil Rudolf, kterak by měli honěni býti. Praví: „Zpráva nás dochází, kterak by při dvoře našem i v domích panských mnoho lidí, cizozemců, zahalečů se nacházeti mělo, kteří pánů nemají ani obchody se neživí, ale v domích z lotrovského úplatku opatrnou tejností se chovají, a potom rozpustilosti, šarvátky provozují, z lidí oděvy loupežně stahují, před nimiž ani domové dobře uzavíráni v bezpečnosti nezůstávají. Rychtářům dáváme moc, pokudžby o tom zprávu měli, žeby se dotčení lidé v domech panských nebo rytířských zdržovali, aby hned o tom do kanceláře české oznámili. Na kohokoli se vyhledá, že přechovával, ten na hrdle neb statku

---

[95]) Arch. pražsk. č. 1061. 67.
[96]) Arch. pražsk. č 332. 87.
[97]) Tamže č. 326. 5.
[98]) Tamže. fol. 4. 59. a Chaos. Manual č. 397. H. 73.

trestán býti má.“ [99]) Tenkrát bylo nějakého přísnějšího zakročení véru potřebí; tuláci a škůdci v Praze až tak daleko zašli, že „časem zimním vyšetřujíce to, když ponocní při zvonění klekání domů se navracovali, na loupeže se vydávali a obojímu pohlaví do chrámu jdoucímu oděvy strhovali“. Tu již ani rychtář ani desátníci nestačili. Každý kostel musilo šest osob, a to dobře ozbrojených, až do svítání hlídati. Koho dostali do rukou podezřelého, provazu neušel. [100])

Konečně vždycky velikou příchranou pražskému tuláctvu a žebráctvu bývaly sladovny, pivovary, vápenice, břehy, haldy dříví, smetí, a také příznivé okolí pražské. Na tyto skrýše nestačila tehdejší policejní moc, ani mimořádné prostředky. Tu všude líhaly a číhaly roty žebráků a stupků. V době Rudolfově nejedna instrukce policejní káže, „aby zahálečí po sladovnách, vápenicích, březích a mezi haldami a všude, kde stanoviště mají, s pomocí rychtáře a písaře rozptylováni a tříbeni byli“. [1]) Nejeden žebrák a tulák chtěje přenocovati, ani nehledal tajného úkrytu, alebrž lehl ke zdi kdekoli v ulici, aniž se lidé pro to tak tuze zhoršovali. Vypravujeť pražský kuchař Uhlík r. 1570, že nalez člověka u samých vrat v noci spícího, ptal se, co tu dělá. „Obracím se na druhou stranu,“ odpověděl rozespalec -- a kuchař, dav mu dobrou noc, vešel do svého domu.[2])

V přímořských městech severních mívali už v XVI. věku na zahaleče nucené robotárny.[3]) U nás toho nebylo; ale k práci nutili zahaleče také, a to k dílu nádennímu. Vedle staršího řádu, jenž r. 1599 byl obnoven, měl každý desátník všecek lid nádenní svého desátku vyšetřovati, kterak se živí. Pilné nádenníky aby poznamenal a dal jim cedulku, kteráž je opravňovala k práci nádennické; kdo neměl takové cedulky ouřední, měl býti jmín za tuláka líného a měl od města honěn býti. Desátníci i úředníci šestipanští bývali povinni nádenníků napomínati, „aby časem letním peněz přichovali, aby na to mohli v zimě živi býti a nežebrati“.[4])

Dávno před tím nežli zavedli v Praze nádennické cedule, býval způsob ten, že chodil „každý den dělný“ rychtář po městě a zdvihal lidi, kteří zaháleli, a „do šatlavy je dával; na zejtří purkmistru oznamoval, a pan purkmistr na zahaleči vyptal se, proč jest to učinil,

[99]) Chaos v arch. pražsk.

[100]) Tamže.

[1]) Kn. č. 326. 64. V Němcích jako u nás mívaly ouřady se žebráky velikou potíž. Tu bývali všude žebráci a lotři organisováni v shluky všelikteraké, jimž byla žebrota a lup řemeslem. Viz kap. 63. Brantova „Narrenschiffu“: „der bettel hat auch narren vil: und wir mit betlen neren sich“. O žebrácích na Rýně hrozné věci vypravuje Chronika Kneblova, a také známá kniha Lutherova „Liber Vagatorum“ r. 1528; dělili se žebráci a chodci v třídy a mívali svou řeč zvláštni.

[2]) Arch. pražsk. č. 1050. 32.

[3]) Herold Ursprg. der Staedte. r. 1657. str. 103. Robotárny měli v Amsterodamě. v Hamburce.

[4]) L:b. rer. memor. č. 326. 65.

proč nedělá".[5]) To bývalo za první trest. Jen se ho tedy optali. Po druhé ho mohl purkmistr trestati „dle svého zdání". Tento zdvořilý způsob bylby v době Rudolfově býval za smích.

Když v létech sedmdesátých století XVI. šlo o to, kterak opatřiti na Dunajské lodi lid dělný čili tažný, podala města Pražská vládě dobré zdání, z něhož svétle patrno, kterak Pražané přeráđi by se byli zbavili svých lenochů.[6]) Ono dobré zdání poskytuje mimo to i domluvný obrázek o zahalečích pražských, protož něco z něho buď tu. Nejprv chtějí Pražané posýlati na tažení lodí odsouzence a podezřelou lotrovinu, na níž „se trápením mnoho nevyhledalo", a pak praví, „žebráci a štorcýři, ješto se prací hmotných vyhýbají, aby všickni v jedno místo pod spůsobou, jakoby se jim almužna dávati měla, svoláni byli a tudy přehlédáváni a brakováni. Zdraví, jsouce tak tříbeni, k té práci (lodĕm) podáni býti mohou". Také na lodi aby podáni byli zahaleči neupřímní, „kteří přicházejíce na nájem mezi ty, kteří čekají na díla viničná a chmelničná a jiná nádenní, jakoby rádi dělati chtěli, avšak na dílo jíti nechtějí; přichází-li pak na ně právo, dotazujíc se, proč nedělají, vymlouvají se, že jich žádný nenajal". Takoví prý by se tam na lodech zaháleti odnaučili. Také by měli prý „na šify" posláni býti tuláci, „kteří, jakmile teplé a příhodné časy nastávají, přes celé léto po březích, vostrovích všelijaké hry v kartách, v kostkách, v kuželkách nebo jiných rozpustilostech ve dne provozují a v noci lidem škoditi hledí". Konečně by také líní řemeslní tovaryši měli na lodi posýláni býti; „starší cechmistři aby cedulky u mistrů a na hospodě každého týhodne přehlédali, tovaryš, jenžby se poválel a pryč vandrovati nechtěl", aby ouřadu byl oznámen, že by ho poslali na Dunaj tahat lodi proti Turkům. K tomu dobrému zdání připojili Pražané o povaze své lůzy tuto doušku. Kdyby se totiž za ono tahání lodí, v nichž „profanty" se vezou vojsku, platilo, že by se tam hrnuli lenochové sami. Řkou, že „jest naděje, poněvadž všude tak opovážliví lidé jsou, že by sami od sebe beze všeho přinucení k takovým potřebám šli a běželi, nápodobně, když na onen čas také zde na dělání šanců v Hispanii najímáno bylo, našlo se jich veliký počet, ješto se najímali". Posléze radí císaři k mandátu přísnému stran těch věcí; prý se ho snad lenochové leknou a půjdou raději volně na vinice a jinam dělati.

Z toho viděti, že pražský ouřad míval s tuláky svými čím dále tím větší potíže. Císař opravdu vydal mandáty, a konšelé honívali skrze policii svou tuláky k dílům jak mohouce. Také připadli posléze i na myšlénku postaviti se odporně proti lidu dělnému venkovskému, jenž ze všech krajů shlukoval se v Praze přede žněmi a pak opět po druhé po vykonaném díle. Sluli Martinkové, poněvadž při sv. Martině bývalo jich v Praze nejhojněji. I na ty konečně

[5]) Kn. č. 203. 80. v arch. pražsk.
[6]) Arch. pražsk. č. 324. fol. 475.

došlo. Prý málo sobě Prahu prohlídnuvše v zahálce zůstávají, protož r. 1598 konšelé všech tří měst Pražských šenkéřům zapověděli, aby je víc nepřechovávali, tak aby se každý zas na služby obrátil.[7])

Na konec podotknouti jest, že i konšelé měst venkovských své tuláky nutívali k práci, a když nebylo lze jináče napraviti je, vyháněli je z města, „aby se drobet provandrovali a cizího chleba i práce pokoštovali"; [8]) tak aspoň dosti zhusta čítáme, že dělali tulákům podružným a řemeslnickým. Byli-li však měštští synkové mezi lenochy a tuláky, to páni přimhuřovali milosrdně oko. Výborně napsal r. 1617 o tom Trutnovským konšelům Jan starší Dobřenský po česku, aby „synky a povaleče neposlušné otců svých napomenuli, aby zlého přestali a rukama svýma se živili, jinak dostane-li mně se který do my školy, připovídám, že mi ho žádný přítel nevyplatí ani máti nevypláče, nýbrž podle mandátu, který nedávno po vší české zemi šel, jakby takoví žoldati a tuláci trestáni býti měli, zachovati hleděti se budu". [9])

Co se tkne žebráků a tuláků přespolních, kteří města kde která navštěvovali, to naskytuje se nám obraz velice pestrý. Přespolní žebrák — mimo toulavé a veselé studenty — vždy byla osoba sousedům nemilá a podezřelá. Jen v Kolíně založila Kateřina z Puchře 6 kop nadání pro „chodce, kteří by se sem zahodili", [10]) všude jinde čekalo chodce nikoliv chodecké nadání nébrž nedůvěra. Ale tím nemíníme říci, že by dobrosrdeční naši předkové byli měšce zavírali a utahovali, vidouce přespolního chuďasa. Vždyť almužna jim zbožným bývala svatou! Dávali ji, a dávali dost, jenže nedůvěřovali. Jakmile žebrák cizí přibelhal se do brány, a branný o něm poslal na radnici zprávu, rychtářové vždy sháněli se po „listě fedrovním", chtějíce věděti, odkud přichází a nač žebře. Konšelé městští svým příslušníkům vydávali na žebrotu listy,[11]) ale chtívali, aby po uplynulém čase žebrák listu fedrovního vrátil.[12])

[7]) Kn. č. 326. 59. v arch. pražsk.

[8]) V rychtářské knize rakovn. z r. 1577 zápisů několik. Též v jiných knihách městských.

[9]) Listář trutnovsk. II. 62.

[10]) Kolín I. 253 Vávra.

[11]) Formule listu na žebrotu z Rakovníka tato: „My purkm. a rada měst. Rak. známo činíme, že Mates Richter, tesař, listu toho ukazatel na vědomí dal, kterakby skrze neštěstí škodnou ránu sobě na levé noze udělal a nadávši se, že skrze lékaře k zhojení té rány přijde, skrze něho jest k větší bolesti a škodě přiveden, takže jest mu maso na noze ohnilo a odpadalo, pro kterýžto nedostek že jest se mezi dobré lidi obrátiti a sobě almužny na vyhojení žádati umínil. Žádáme, abyste ho laskavě fedrovati ráčili atd. Kop. lit. E. r. 1560. Podobný list, v němž vypisuje se, kterak Pavel Sládek přišel o ruku, a míní mezi poctivými lidmi prositi svaté almužny pro odplatu pána Boha všemohoucího, vytiskli jsme v Malých histor. Morav. Bibliot. 33. 191. Jiný vzor z arch. táborského č. B. a. 50. R. 1611 Tomáš nádenník na zraku velmi nedostatečný dostává list „mezi dobré a poctivé lidi pro almužnu svatou".

[12]) Důkaz arch. turnovsk. Acta forens. I. 106. vydán Chalupovi list na žebrotu svaté almužny do roka, aby jej na právě zase položil.

Bez jistot a listů — tak chtívaly městské řády — žádný měšťan cizích chodců nepřijímej.[13]) Jediná náhrada za list fedrovní bývala někdy ta, že chodec byl patrný mrzák.[14])

Dosti často přihodilo se městským rychtářům, že lapili člověka s listem neupřímným, podvodným. Jak ten podvod pořídil, o tom na příklad vyznává Jan Matoušek z Kostelce nad Orlicí, jejž r. 1580 do žaláře podal rychtář pardubský, takto: „Dal sem sobě list jeden i druhej přepisovati na žebrotu a své jméno do nich vepsati, a vodkoupil sem vod jiného listu pečeť a zapečetil sem svůj list českým grošem a jakejmsi kupeckejm znamením, a s těmi listy všemi chodil sem po žebrotě. Ten jeden list psal mi jest rektor v Žamberku, nevím, jak mu říkají, a druhej list psal mi městskej písař v Kostelci, říkají mu Dobrá Vůle.“ Konšelé na tohoto žebráka vyřekli ortelem smrť mečem, „poněvadž se jest tak veliké falše, sformovavši sobě ten list na žebrotu, dopustil proti svému svědomí, a na tejž list, jsa na těle zdráv, jméno boží i almužnu od lidí na darmo bral. Takovej list falešnej k hrůze a vejstraze jiným, aby se takové falše nedopouštěli, jemu aby na hrdle až k popravě byl zavěšen“.[15])

Nápodobně zvedlo se r. 1595 v Mladé Boleslavi Matějovi, jenž byl syn Mikuláše, ševce z Ouště. „List falešný sobě napsati dal a pečeť městskou k němu, odtrhnuv ji od jiného listu a uhlem rozhřejíc vosk, přitisknouti. Tím listem lstivě peníze na lidech vymluvil a vyšantročil, nad to na Moravě pět dílů biblí, malý zákon, písně oukradně vzal, a maje svědomí jedné paní, kteráž pána svého votrávila, dávati, pryč odešel a za to ouplatku 15 korců žita vzal: protož pro vyhledání dalších nepravostí právo útrpné na něho se pouští bez fortele.“ Potom trestán mečem.[16])

V Rakovníce r. 1589 chytili též nějakého Matěje, pohůnka ze Slatinic od „Prostěhova“, Moravce, jenž chodil s falešným listem žebraje na kalichy, kteréž kdesi (v městě Místku) od lotrů byly pobrány. Vzali ho na radnici a tu vynutili z něho přiznání, že mu v Čáslavi list ten psal Němec a ze dvou grošů pečeť naň přitiskl, slibuje, „že tím kraj světa projde“. Ale došel jen do Rakovníka. Co s ním na konec učinili, není psáno.[17]) Nelíbezně vedlo se

---

[13]) Acta forens. Turnov. I. 29. 1567.

[14]) V Jindřichově Hradci chodce bez fedrovního listu zavírali na několik dní do vězení. Zápisy o tom v registrech pamětních tohoto způsobu jsou: „R. 1610 dva chodci jménem Jirk Laffenauer a Hons Edenhauser do vězení se dostali, že bez opovědi po domech chodili a žádných listů neměli, ani spatřeno nebylo, aby jakou nemoc měli, seděvši 4 dni, zase na zápisy propuštěni, a od města služebníkem vyprovozeni.“ Regis. r. 1610 fol. 33.

[15]) Regis. smolná pardubsk. z r. 1568. fol. 85.

[16]) Mladobol. kn. pamět. z r. 1593. fol 31.

[17]) V kopialu z r. 1588 arch. rak. Též Mal. histor. v Mor. bibl. 33. 194. Dobývati peněz falešnou pečetí nebývalo, jak se zdá, živností tenkráte příliš vzácnou. Připomínáme ještě také toho člověka, jenž nepravou pečetí budějovickou pečetil listy — ne na žebrotu, ale listy dlužní. Zdělal dluhy na kon-

r. 1591 v témž Rakovníce dvěma Němcům, kteří prosili falešným listem na pohořalé měšťany v Lichtmburce. Co kde od koho vyloudili a vymodlili, vpisovali v registra schválně na ten konec způsobená. Některé veliké summy psali také nevěrně a na klam, aby lidi k větším darům navedli. Ale poněvadž oba byli šatků velmi strhaných — jednomu z nich „vykoukala košile z galihot“ — sebral je rychtář a nalezl právě v tom kuse košilním, jenž vykoukal, padělanou pečeť. „I kejklovali“ žebráci oba slovy všelijakými, ale nevykejklovali se. Vynuceno z nich na řebříce zločinné přiznání, a na tom umřeli.[18]) V Lounech r. 1612 popadli také dva Němce „s falešnými listy pod pečetmi jmenujíc se z ňákého města Klingenberku, o kterémžto městě žádný z nich dvou nic nevěděl, ale pravili, že v něm 239 domů vyhořalo“. Měli hrdlo ztratiti, ale „jsouce lidé mladí a majíce manželky a dítky, ráčili jim páni hrdlo pasírovati, však na spůsob takový, aby ty listy falešné na hrdle vynesli a v řemeních z města vyvedeni byli“.[19]) Dvě léta potom v Litoměřicích při kostele žebrali nějací dva lidé „s listem otevřeným a tím jménem, že by město Rakovník všechno popelem položeno bylo kromě rathouzu a sladovny“. Dověděvše se o tom Rakovničtí, honem tam píší, „že se nenadáli, aby od lehkomyslných lidí tak daleko rozneseni byli, ano toho, díka Bohu, pravda není“. Ale podvodníků těch nedostali.[20])

Také dosti často procházeli městy žebráci nejen s listy nepravými, ale i s nemocemi a mrzáctvem nepravým, strojeným.[21]) Už Rokycana praví v kázání svém: „Volají, úpějí bez studu, aby jim dali, uzříš, an s pytlíky běhají; nemáme hrachu, slanin, krup, maku, vše vymluví a troup — silný bude!“[22]) Viktorin, farář týnský, odkazuje r. 1529 20 kop chudým, ale jen takovým, „kteří nejsou šterciři ani po ulicích křičí, jméno boží darmo berouce a klamajíce zjevně“.[23])

Na poznanou falší několik dokladů. R. 1594 v Rakovníce den po sv. Trojici byl chycen „chodec, jenž žebral, čině se němým. Rychtář Slach vzal ho do palečnic a tu mluviti se naučil. K němu do vězení přicházela kubčna jeho, pravíc se býti obtížena, a ta sobě na břicho položila pytlík krupice, však když byla od biřicky pře-

---

šely budějovické, zbohatl, oženil se na to v Hoře, ale naposled zatčen a sťat. Dačický II. 99. r. 1606.

[18]) Kop. arch. rakovn. z r. 1588

[19]) Smol. kn. lounsk. č. 1. C. 27.

[20]) Kop. arch. rak. z r. 1600.

[21]) Satirik německý Brant (Narrenschiff) kap. 63. popisuje podvody německých žebráků „der gat hinken, der bindet ein bein auf ein krucken“, přivazovali sobě i nepravé oudy. Srovnej o žebrotě a tuláctvu v XV. věku Schreiber: Bettelindustrie um das Jahr 1475 v Taschenbuch für Gesch. r. 1839. Str. 330 a násl.

[22]) Postilla Rokycanova. 219.

[23]) Miscell. při deskách č. 92.

hledána, našla se ta faleš". [24]) V Praze v ungeltě r. 1581 „před svátky velikonočními kterýs den nějaká žena žebravá, kteráž jsouc zdravá, flastry sobě, aby lidi šálila, na tvář lípala, odběhla pytlíku s penězi". O peníze byla pak hádka. Chtěli je Pražané, chtěl je úředník ungeltní. Císař rozhodl, aby peníze odběhlé dány byly „k stavení tomu, které Pražané pro opatření nemocných, jenž po ulicích leží, vedle kostela Betlemského začali". [25])

Zhusta čte se o tom, že stavěli se žebráci slepými, němými a blázny, že obvazovali sobě na klam nohu nebo ruku červenými hadry, ale nejčastěji provozovali faleš tím, že uprostřed ulice, vrhnuvše se na zemi, zmítali sebou, „oudy sklíčené natahovali, sliny z oust vypouštěli", jakoby trpěli nemocí svatého Valentina čili padoucnicí. Měl-li žebrák trochu hereckého nadání, bývala strojená nemoc sv. Valentina nejbezpečnější klam. Někteří žebráci byli v šidbách svých také vynalézaví. Prý pryskyřicí, kadidlem, smolou, krví a těm podobnými nečistotami zkáleli nohy nebo ramena svá, „neobyčejné a nové prašiviny a vředy na sobě ukazovali". [26]) V Paříži prý mívali na ty podvody i školu! Vypravujeť Hyperius, [27]) když byl v Paříži, že viděl „tam takových lstí a šejdířství výborného mistra jménem Rogata, o němž ta byla pověsť, že sobě jako nějakou školu a cvičení zarazil a naučení toho nešlechetného umění těm, kteří k němu odevšad běželi, dával".

V rozmlouvání svatého Petra s Pánem z r. 1585 čteme úhrnem o žebrácích a podvodnících, kterak ve svých hospodách při gejdách jsou veseli, tančí a vejskají s ženami a ženkami mrzkými. „Majíce roušky zmazané, fěrtochy v uzly svázané, pláště všelijakých barev; z botů vyhlídají paty; v hospodě pak lepší šaty zobláčejíc zmyly tváře, mnohé byly krásné, zdravé téměř jako měštky pravé. A potom pak ráno zase ty zlé šaty vzaly na se, k jarmarku se zpravovaly, hlavu lecjaks zamotaly; jeden ruku, druhý nohu obvázali za bolavou onucí neb cholavou, chodíce potom kulhaví, leda almužnu vylhali. Nosí víc než jednu mošnu, k tomu zadu hrubou krošnu: neradi chleba brávají, často jej zas prodávají, vždy mají mošnu nesytou neb po spodu zle zašitou." [28])

Život žebráků a tuláků bez listu fedrovního býval zlý. Někdy nespasilo žebráka ani skutečné mrzáctvo od protivenství a všelikterakých žalářů městských. Byl-li jen poněkud podezřelý, zavřeli ho na prozkoumanou jeho obmyslů. A poněvadž protrávení vězňovo platíval obyčejně ten, kdo ho zavříti dal, nedostávali tuláci, když

---

[24]) Rkop. dr. Fischera. Též v Místopise Rakovn. od Štembery.

[25]) Arch. místodrž. miss. č. 68 ½ str. 532.

[26]) Traktat Hyperiův z lat. přel. Nigellus Trojan „O opatrování chudých". 42. Exempl. v univ. knih.

[27]) Tamže 42.

[28]) Konrada Hosa Rozmlouv. Překlad sic, ale na žebráky naše se hodí dobře.

je kázal rychtář zavříti, nic jísti. Kdo byl by platil? Šťastný žebrák, měl-li na tuto případnosť v kapse některý peníz hotový, za nějž koupil sobě, aby nenamřel. Bylo-li peněz v mošně jeho víc, pobrali mu páni všecky, a když ho vypustili ze šatlavy zase, položili mu zevrubný oučet za stravu i byt žalářní. To se stalo na příklad Michalu Závorovi, žebráku ze vsi Hořátve, „člověku nevidomému, letitému, našedivému“ v Rakovníce r. 1577. Vzali ho do vězení a psali hejtmanovi na Poděbrady, zná-li Závoru. Když pak odvětil hejtman Krištof Prok, že Závora „má doma mírné opatření strany živnosti, na kteréžby mohl přestati a lidí holdováním neobtěžovati, ano, což bezbožnějšího jest, velebného jména pána Boha našeho nadarmo nebrati“: poslali Rakovničané starce domů i s vůdcem jeho Jiříkem Brandýsským. Přidali mu na ochranu cesty služebníka městského, a propouštějíce ho, vydali mu místo 9 kop, jež u něho prve nalezli, jen 4 kopy a oučet, v němž rychtář Divůček popsal outratu rakovnickou za pohostění žebrákovo. [29])

Neměl-li pobuda bezpečného jména ani vlasti, a byl-li podezřelý, co zatím seděl o hladu v šatlavě, přes tu chvíli jsa dotazován o svých obmyslech, psával radní písař do kraje, odkud se žebrák přibral, listy pospěšné rozumu vždy téhož, znají-li tam totiž chodce zatčeného, a neučinil-li u nich nic zlého. Výpis osoby býval podle všelikterakých jmen obyčejně v několika málo slovech, do nichž písař snažil se vpraviti znamení tulákovo. Stává tu na příklad, že je chodec „pacholek hrubý, pískává na měchy“, že „zpívá žebře“; že jest „nevelkej Němec s přičervenou bradou“; „tlustý, holý, má hlízu pod bradou, pacholek černý, mívá čepici po žensku; hrubý s oblezlou neb prašivou hlavou“ — a tak nápodobně. Když se pak odněkud hlásili k tulákovi, oznamujíce, že snad je to ten, jenž u nich toto a toto provodil, vydali ho konšelé ochotně, ale chtívali míti náhradu za protrávení vězňovo od těch, kteří si pro něho poslali. Nebylo-li pro pobudu psáno odnikud, a nebylo-li „jinačích potahů“, dali ho konšelé z města vyprovoditi. Na příklad r. 1598 píší Rakovničtí do Žatce: „Jeden chodec z Němec na berlách se nosící, však čerstvý a zdravý, při němž se břitva, trošku bavlnky, lnu, koudele, dratev pryskyřicí potřená našla; druhý holobrádek s dlouhými vlasy, bos, Francouz, byli jsou polapeni a do vězení dáni: však nenalezše při nich nic jinšího, vězení jsme je prázdny učinili a od města podál vyprovoditi poručili.“

Nápodobné chtěl učiniti r. 1559 hejtman na Přerově, Jan starší Rohmhap z Suché, s člověkem otrhaným, jenž přišel do města [30])

---

[29]) Strava dávána samému druhému 18 dní, za den a za osobu 3 groše míš.; Michalovi samému jídla a pití za 9 dní po 4 groších, od vězení jeho za tři neděle a dva dni, den a noc po 2 groších, poslům na Poděbrady 44 grošů atd. Kopie listů poselacích r. 1577 v arch. rakovn.

[30]) V prameni nejasno, kterého města se dotýče; nejspíše Pardubic. Arch. musejní. Listiny přerovské.

mluvě česky, „ale potom řeč svou proměnil tak, že jest mu žádný, co s ním česky, německy, vlasky, latinsky a francouzsky mluveno bylo, rozuměti nemohl“. Hejtman pobudu dal na noc do vazby a ráno „kázal rychtáři, přes Labe aby na lodi jej převezl tak, aby nevěděl kudy zase přes most k Přerovu se navrátiti“. Tak stalo se — již nazejtří přivedli sedlští lidé polapeného chodce zas k hejtmanovi jako znamenitou kořisť. Poslal ho pak do Prahy, „kde je větší rozličnosť jazyků“.

Nejeden podezřelý chodec dán k právu outrpnému, aby se vyznal, co svým chodcovstvím míní. Kašpar z Žerotína popadl jedenkrát r. 1595 také nějakého žebráka Jiříka Němce, u něhož nalezen falešný klíč. Podal chodce nejbližší popravě do Kouřimě. Tu vynutili na mukách z něho, že toulával se i „po Frankrejchu, a když na něj ňáká těžkosť přišla, žena jedna, vidouc jeho pěkné vlasy dlouhé, jej v své šaty oblekši mu pomohla; a také jindy si pro nebezpečenství v ženských šatech že chodíval“. Více z něho nevydobyli. Na konec jim utekl a žil bezpochyby svůj romantický život dále. [32])

Obzvláště byla v druhé půli století XVI. žebrota bez fedrovního listu nebezpečna proto, že leckterého žebráka měli za tureckého paliče. R. 1567 chytili v Rakovníce bezrukého, na něhož svědčila jedna rakovnická souseda, že prý jest, jenž tu před lety zapálil. Bezruký tohoto nářku nebezpečného tuze bránil se a nevyznal nic ani na mukách! Z poručení appellace musili ho pak Rakovničtí vyhojiti dáti a propustiti na zápis, že se nad nimi mstíti nebude. Spolu dáti mu na cestu dvě kopy měli. [33]) Ke konci století byly ostrachy z ohňů tureckých ještě větší, a toulání tudy ještě nebezpečnější. R. 1590 jal se nějaký otrhánek „v šatech lokajských na hlavě maje klobouk selský, bílý“ v Rakovníce ohněm vyhrožovati. To si dal! Na skřipci vyznal, že „slyšel od kterýchsi, že bude Plzeň vybita za dvě neděle“, i poslali ho Rakovničtí honem Plzeňanům v dar. Uspořili sobě tím náklad na popravu, který nebyl malý, neboť neměli kata svého, a přespolní kat stál peníze.

V létech 1594 a 1595 pochytali, umučili a upálili Rakovničtí velikou část pobudů všeho království Českého, kladouce je za paliče a s bláhovou ochotností odevšad je přijímajíce. Útrata na to vzešla jim do několika set kop. Domnělí zločinci všickni utraceni jsou pro to, „že mínili zemi českou vypáliti“. Doleji se k nim ještě vrátíme.

Mimo paličstvo sváděno na žebráky nejobyčejněji to, že umějí čarovati. Staročeská divadelní hra [34]) svádí na ně, že chodí na roz-

---

[32]) Kn. soud. kouřimsk. 1595. 59.

[33]) Moravská Bibl. 33. 201. a orig. v kopiářích arch. rakovn. z r. 1560 a 1589.

[34]) Jireček, Div. hry. Žebráků s kupcem hádání. III. jedn.

cestí, že řezají se šibenic leccos k čárům, že škodí dobytkům, koření kopají, ze tří kostelů vodu nosí, pod práh kladou smotky z nití, chtějíce škoditi na zdraví neb na živnosti. I končí se v dotčené hře obžaloba:

„I s čertem lidi svojují,
nechť s nimi, kdo chtí, obcují;
protož vystříhám každého:
varuj se žebráctva zlého!“

Nebylo by potřebí psáti, kterakým způsobem žebráci mrzáci a tuláci po městech svaté almužny prosívali, kdyby nebylo Víta z Kabřovic, jenž v Rakovníce r. 1588 ne zpěvem a modlitbou, jakož obyčejno, alebrž docela jináče almužny se doprošoval. „Když se mu příhodnosť dala, některé osoby za ruce bral, stiskujíc jim prsty jejich od sebe, dokud mu k vůli jeho některého peníze nedali, propustiti nechtěl.“ Tenhle důvěrný způsob žebroty přišel mu draho. [35])

K žebrákům potulným přičísti jest také na konec lidi stavů lepších, kteří za nejrozmanitějšími příčinami přicházívali do radnic městských upřímo k purkmistrovi žádat podpory. Byli to lidé všech stavův, ani urozených, ani kněží nevyjímaje. O vojácích jsme položili již svrchu v I. díle. V městských počtech i nejmenších městeček zanechali takoví žebráci stopy přemnohé, a jest dobře patrno že čím dále, tím více žebroty všelikterakého způsobu v knihách přibývá. Koncem XV. věku jich není ještě mnoho. V počtech kouřimských r. 1499 sotva že jsme u vydání nalezli „jednoho poutníka ze Sedmihradské země“. Tomu dali 10 grošů, což jest dar poměrně hojný. V počtech stříbrských na počátku století XVI. jednoho žebráka za měsíc jsme obyčejně nalezli, a ten obdržel 2 groše. [36]) Při roce 1523 a v létech následujících čteme, že několika „poutníkóm kázali z města“, nebo „že poutníky nechtěli do města pustiti“, ale přec vždycky jim dali po několika groších. [37]) R. 1527 zapisuje purkmistr, že „dal žebrákóm, cizozemcóm jednu kopu“. [38]) A na podiv jest, odkudž tehda lidé k nám chodili žebrotou! Lounští r. 1520 některý čas živili a obecnými koni do Prahy svezli i nějaké mnichy — z Indie! [39])

V druhé půlce věku XVI. hemží se žebráci v rubrikách městské knihy stříbrské, a jich almužna přebíhá ouhrnem nejednu kopu. A což to pestří lidé žebrali! Tu čteš, že konšelé dali 2 groše „jedné chudé ženě z lásky“, „Němcům jdouce na službu“, „poustevníkům a studiosům jdoucím z lásky“; r. 1589 také: „jednomu soukeníkovi pohořalému z Dubu, 8 grošů“, „jakés ženě, jdoucí z Nidrlantu

[35]) Missivarum formulae z r. 1588 v arch. rak.
[36]) Kn. stříbrská č. 182. fol. 5. r. 1512.
[37]) Tamže fol. 229. 166.
[38]) Kn. č. 184. fol. 35.
[39]) Kn. lounsk. č. 1. E. 11.

6 grošů"; [40]) r. 1590 četli jsme v knize, že dali 8 grošů „nějakému chudému z Říma prosby", „knězi chudému prosby jdouce z Uher 8 grošů", „knězi nedostatečnému", „knězi nevidomému" 20 grošů dohromady; několikráte po sobě stojí psán dar „málomocným jdouce z Varů žebrotou", „nějakému málomocnému, který leží za branou, dáno z lásky 8 grošů", nějakému studiosu od Prahy z prosby 3 groše, nějakému stavu rytířského z Slízka dány 24 groše; nějaké ženě „s třími dětmi", „nějakému kuchaři jdouce z Varů", „hluchému z Varů", „nevidomému z Širovic", „ňákému pohořalému z Normberka", „nemocné ženě jdouce z Moravy", „chudému zvoníkovi nějakému" tři groše, „nějakému písaři z lásky" 5 grošů, knězi Janovi z Uher zajatému 15 grošů, jednomu stavu rytířského ze Štrasburka 30 grošů, poutníkům od sv. Jana, od sv. Jakuba a tak nápodobně pestře dále. [41]) Na jediném listě [42]) desatero žebráků zapsáno po 2 a 4 i pěti groších!

V počtě Pardubickém r. 1566 jest mezi žebráky: „Dominik, kterému jazyk uřezali v Turcích." [43]) Prachatičtí dali v žebráckých penězích r. 1561 také „nějaké kněžně chudé, když do Prachatic přijela", pomoc 30 grošů; [44]) některý groš vydali též potulným kněžím a žákům. R. 1598 podělili almužnou i „dva studiosy Poláky putující do Říma". [45]) V Bělských počtech nalezli jsme r. 1588 „dva Poláky, co polsky zpívali", ti dostali 11 grošů; dále „německého kněze z Polska prchlého, kupce z Polska uteklého" a hromadu tureckých jatců i zemany. V registrech Hradce Králové r. 1605 nejednou čteš o knězi žebravém, že obdržel fedruňku tři groše, vojákům dávali po dvou; také jednou Charvat, od Turka zajatý a žebravý, dostává 15 grošů na svou výplatu. [46]) Mladoboleslavští si konečně pořídili v knize na tuto žebrotu zvláštní list s nadpisem „Milosti a skutky milostivé". V těch milostech nejeví se jiné povahy žebrácké nežli svrchu pověděno o jiných městech; všude žebře a dostává svaté almužny voják, poutník, student, kněz, žena, zeman — ale v skutcích milostivých r. 1619, kdy vydáno 15 kop 54 grošů, pozorujeme rytíře, kněze, měšťany (obzvláště z Písku) vyhnané a znuzené od vojáků — poznáváme počátky vojny třicetileté. [47]) Že nebývala ani malá městečka žebráky vypsaného způsobu ušetřena, toho příklad v Třebechovické knize při r. 1597; tu čteme: „dáno jednomu zemanu majícímu listy, kterak

---

[40]) Kn. č. 193. fol. 29. 24.
[41]) Tamže fol. 84. 86. 103. 158. 126. 127. 134. 50. 57. 32. 38. 47. a na jiných hojných místech.
[42]) Kn. č. 193. fol. 41.
[43]) Počet pardub. II. 15
[44]) Registr. příjmů v arch. mus. z r. 1561.
[45]) „Knězi Janu Felixovi nevidomému" 20 gr. almužny. Reg. počtů prachat. v mus.
[46]) Registr. v mus.
[47]) Kn. mladobol. lit. D.

jest na vojně o všecko přišel, 7½ groše" a jinému „zemanu prosícímu 3 groše".[48]) I v počtech malých Holic jsou zápisy o všelijakých žebravých lidech.[49])

Při tom nelze nepomnníti, že i řemeslnické cechovní knihy města kde kterého naplněny jsou žebrotou. Na příklad v knize turnovských kolářů a kovářů stojí r. 1611 psáno, že 2 groše a některý denár vydán jednomu sousedu „z Krulychu" na pomoc, 5 gr. zajatým a 4 groše „jednomu kováři od Tábora, schromenému od passovských vojáků"; jindy zase platí cech příchozím sousedům města Dubu „od krupobití škodným".[50])

Nelze skonati kapitolu o žebrotě a tulácích, abychom nedotkli se cikánů. Oni činí opravdu přechod od tuláků ke škůdcům, jimž věnuje se kapitola následující. Zpráv o nich není sice mnoho, ale trousí se od začátku XV. věku napořád. Čteme už při r. 1416 v starých letopisech, že se cikáni po České zemi vláčeli a lidi mámili.[51]) Rok potom objevují se poprvé v Němcích.[52]) V bouřích husitských si cikánův asi nikdo nevšímal; a tak dovídáme se teprve r. 1481, že byli cikáni v Čechách na Horách Kutných a v Praze. Tu „stáli" na Novém městě.[53]) R. 1523 přišli zas do České země a navštívili Prahu; „v den sv. Lamperta přestěhovali se z Starého města Pražského na Nové a leželi mezi pilaři pod Slovany v některých domích několiko dní a potom na Malou stranu se brali."[54]) Kterak vypadali tehdejší cikáni, to zříti na obraze Václava Olomouckého.[55]) Muž je dosti slušný švihák a šatí se po modé. Klobouk má do špice, na kabátě má zdobné klíny, a řasným pláštěm obejímá po předu boky. Boty má ohrnovačky. V ruce velikou hůl, symbol pouti. Cikánka má u sukně velmi široké rukávy naduté a na hlavě zavití jako turban. Malé cikáně, tatíkem vedené, jest „čistovanitě" nahé. V XVI. století trousí se o cikánech i zprávy archivní. Obyčejně nepraví se nic na nepoctivosť cikánův, aniž se pozoruje, že by jim v starší době kdo u nás ubližoval. Pokládáni byli ovšem za tuláky, kteří lidi mámí hadačstvem; kde viděli příhodnosť, také požebrali sobě — a dostali ochotně. Z nejpřívětivějších k cikánům měst bývalo za celé století XVI. Stříbro. Nikde v počtech nečetli jsme, že by cikánům dána byla z ouřadu almužna tak zhusta jako ve Stříbře. Zápisy o tom jsou v účtech i r. 1523 i r. 1596. Tedy za celý věk.[56]) Zdá se, že lidé vůbec k nim

---

[48]) Kn. č. 24. F. 17. fol. 6. a fol. 59.
[49]) Kn. počtu pardub. III. r. 1601.
[50]) Počty cechov. Turnov. arch. kn. č. 37. f.
[51]) Staří Letop. 23.
[52]) Kriegk D. d. Bürgerth. I. 148. Říkali, přicházejíce z Čech (Behaim), že jdou z Egypta do Říma papeži se zpovídat.
[53]) Staří Letop. 223. Dačický I. 327.
[54]) Staří Letop. 462.
[55]) Rytin reproduk. od Max. Lehrsa obr. 4. a 5.
[56]) Kn. stříbrská č. 193. 250. Kn. č. 182. 186.

zbožnou mívali outrpnost, poněvadž všude vypravovali, kterak jest jim potulovati se za pokutu, že nehostinně zachovali se jich předkové egyptští, když Panna Maria byla s Ježíškem na outěku.[57])

Ale od polovice století XVI. přicházejí cikáni v pověst, že jsou turečtí špehýři i paliči,[58]) a tu nastává jim pronásledování všelikteraké.[59]) Ferdinand I. byl jim nepřítelem. Vydal proti nim několik mandátů, jimiž je kázal honiti ze zemí svých. R. 1545 píše z Prahy Volfovi Smečanskému z Martinic, „žeby v kraji Slanském nemalý počet cigánů býti měl, kteří se slyšeti dali, jakoby od císaře J. milosti i od Nás list měli, aby svobodně v zemi byli". Poroučí král Smečanskému, aby jim listy, mají-li jaké, pobral a „také osm předních osob z těch cigánův i s jejich správcím vyzdvihl a je dobře opatřené sem na hrad Pražský odeslal".[60]) A tři léta potom usnáší se sněm říšský v Augšpurce o vražedlném, hrozném pronásledování cikánů: prý kdo cikána zabije, ze „žádného mordu vinen býti nemá", poněvadž jsou cikáni „kundšoftýři, špehýři a zrádci, kteří země křesťanské Turku a jiným nepřátelům prozrazují".[61])

V Němcích začali tedy cikány štváti jako dravou zvěř a zabíjeli je. U nás, když poručeno, štvali je také — ale nezabíjeli. Sám král píše v nejednom mandátě, aby byli hnáni, ale na zdraví aby se jim neubližovalo. Na příklad mandát r. 1549 praví: „Jakož časů předešlých nejednou zapověděti jsme ráčili, aby cikáni nikdež na žádném místě trpíni nebyli: věděti vám dáváme, že jedouc my sem z Tábora k Jindřichovu Hradci, ráčili jsme v Soběslavi i jinde po vesnicích nemálo cikánů viděti, a bezpochyby že jich i na jiných místech ještě více jest" Dalšími slovy rozkazuje král, aby cikáni z jednoho místa a od jedné vesnice k druhé provozeni byli až z království ven, braně a ručnice aby jim byly brány, „avšak na zdraví aby se jim nic neškodilo".[62])

Ale někteří ochotníci přes to muže cikánské zbíjeli, ženy a děti topili. Znova jim to r. 1556 král zapovídal. Nechať prý žen a dětí spíše užívají k práci, než aby je vodou utráceli.

A přes všecko pronásledování vždy zase procházeli vlastmi našimi cikánské družiny se svými správčími, poněvadž se jim u nás celkem přece lépe dařilo nežli jinde, jednak z dobroty našeho lidu, jednak z pověrčivého strachu, jehož snědí tuláci lidem naháněli. Ba

---

[57]) Hr. Harant. z Polžic. Cesta.

[58]) Též oheň pražský r. 1541 na ně svozován.

[59]) Hlas Nár. 1890 č. 331. sic uvádí, že první nařízení proti cikánům vydána byla u nás r. 1500, ale zpráva není doložena. Ovšem v sousedních cizích zemích začali soužiti cikány již koncem XV. věku.

[60]) Pond. po sv. Bartom. Arch. místodrž. č. 34. fol. 90.

[61]) Artikule sněmu augšb. v ruk. mus. č. 3. C. 8. fol. 163. Kriegk (D. d. Bürgert. I. 141) a ti němečtí historikové, kteří z něho opisovali, míní, že nejprve r. 1571 ve Frankfurtě rada usnesla se o beztrestném zabití cikánů. To opravuje náš citát z rukop. musejního.

[62]) Arch. místodrž. miss. č. 35. 241. Též Lumír 1885. 549.

víme, že časem byli i dobře vítáni! Na příklad sedlecký opat u Hory Kutny r. 1607 pohostil si jich do osmdesáte v klášteře, a z Hory lidé — nejvíce ženské pohlaví — o překot běžely dávat si od cikánek hádati, proti čemuž pak kněží na Horách tuze kázáním žehrali. [63])

V těchto dobách už také zřejmě poznáváme, že u nás neprotulovali se jen cikáni cizí, zvláště uherští, kteréž kladli všude za špehýře, ale i cikáni čeští; pomníme při tom zprávy Harantovy, že měla každá země své cikány domácí. Koncem XVI. věku cikáni u nás mívali takovou svobodu jako druhdy u věku předešlém. Volně šli místo od místa, a poleževše u některého města, prosívali od ouřadu vysvědčení, že se tu pokojně chovali. Rakovničtí ještě r. 1628 dávají svědectví dotčené, jež stojí v těchto slovech: „My rychtář JMC. atd. známo činíme, že ukazatel toho listu jménem Jan Kašpar, správce a vůdce lidu cikánského obojího pohlaví, s jistým povolením naším se dostavše k městu našemu, pokojně se jest choval, aniž jaká stížnost na ně od sousedů přišla. Což že tak jest, pečeť městskou menší na potvrzení toho přitisknouti jsme dali.“ [64]) Teprve po vojně třicetileté vymyslili cikánům na trest za jich tuláctvo, že byli mrskáni a mrzačeni na těle,[65]) ano i dokonce odpravováni. Od roku 1645 vycházel proti nim patent za patentem; r. 1689 poručeno myslivcům, aby je stříleli jako zvěř divokou a škodnou; na počátku XVIII. věku oznámeny cikánům tresty jiné, totiž muži že pověšeni budou na šibenici, ženám že ustřihne se ucho. Ty tresty byly namalovány olejnými barvami na tabulích, a sloupy s tou hrozebnou malbou vstavovány na silnice zvlášť při hranici zemské. [66])

---

[63]) Dačický II. 103.

[64]) Kop. rakovn. z r. 1620.

[65]) Po takových trestech cikánovi bylo ještě zapsati se hrdelním reversem, že se do země nevrátí víc. Příklad z černé knihy lounské r. 1717. „Milostivě vynešen ortel“ Zuzce Janouškové, Kateřině Brandové a Marii Babrle, „aby metlami mrskány a ostatního pravého ucha řezání postoupily“ Kn. č. 1. C. 27. Rakovničtí píší roku 1723 do Žatce o kata. Prý mají cikánku „dasz nemblichen ihr das rechte ohr abgeschnitten, sie dreimal mit ruthen gestrichen, so dann gegen einen geschwornen Halsrevers aus allen kayserl. u königl. Erbländern auf ewig verwiesen werden solle.“ Arch. rakovn. č. H. sv. 7. dodatky.

[66]) R. 1708 a 1721 postaveny cikánské tabule též na Moravě a ve Slezště. D'Elvert. R. 1748 nalezli jsme ponejprv jméno Růžičků, pověstných českých cikánů doby přítomné. V arch. mus. v listinách města Mšena zapsán roku řečeného rozkaz, aby Růžičkové na hřbet vyryto bylo písmě R a ručničním prachem dobře natřeno; po té aby ji vymrskali a obraz její do Prahy poslali.

KAPITOLA ŠESTÁ.

O škůdcích veřejné bezpečnosti.

K příchozímu neznámému cizinci v městech bývala vždy nedůvěra. Příslušelo rychtáři, aby šel po hosti a ptal se, kdo jest a čeho tu chce. A dal-li zprávu podezřelou, hned konšelé vyptávali se o něm přes pole, a někdy také oznamovali k úřadům vyšším, že je tu, a ptali se, co s ním. Na příklad Plzeňským píše král r. 1529 na zprávu, že u nich nějaký cizinec, „kterýž některé řeči pochybné a omylné rozprávěl“, že nemůže se jináč rozuměti, nežli že člověk ten špehýř jest; i protož aby ho hned zmučiti dali. Ale „jestliby ničímž vinen nebyl, aby k své škáze skrze to nepřišel“. [1]) Tedy tak učinili, ale poznali, „že ten člověk pro omylné noviny“ vzat jest, a že nevinen.[2]) A na té míře tak zůstávala policie cizinská ve všech městech venkovských. Vzkazujíť ještě r. 1589 Litoměřičtí do pražské komory královské, že v jich městě hospodou jest nějaké hrabě divné — a Rudolf v odvetu vzkazuje: „Poněvadž vo takovém rodu a jménu žádné vědomosti jmíti neráčíme, Vám poroučíme, abyste ho bez meškání na rathouze dobře opatřiti dali a listy při něm, neb také při té ženě, kterouž u sebe má, zapečetěné do kancelláře naší české neprodleně odeslali, a tu ženu též dodržeti nepomíjejte. Post scripta. Ale na rathouze v místě poctivém neboližto světnici a v poutech toliko.“ [3])

V Praze, kde býval shon „ležáků“ odjakživa, provozoval, pokud stačil, také rychtář policii nad cizími lidmi, kteří „po hospodách leželi“, v kteréžto práci ovšem i hospodáři mu pomocí bývali povinni.

Stran ležáků, kteří v soukromých domech se ubytovali, zdá se, že bývala ještě počátkem století XVI. policie mdla. Pravíť se v jednom řádě pražském: „Co týče se lidí a národů cizích aneb hostinských, ješto v těch městech živnosti vedou, a o nich nevíme,

---

[1]) Arch. plzeňsk. lib. expedit. č. 10. fol. 1.
[2]) Tamže str. 12.
[3]) Arch. místodrž. Miss. č. 101. 19.

zlí-li jsou čili dobří, bez povolení pánů své vůle užívajíce, městu daní nečiníce, vosadivše se v oknich, tu šantroctví své vedouce, zdá se nám, žeby dobře bylo, aby živnosti se jim vyzdvihly.“ [4])

Přísnější řády nastaly teprve za panování krále Ferdinanda I. Od r. 1547 byla rozkazem jeho policie cizinská tím způsobem zařízena, že o příchozích měl oznamovati městský rychtář rychtáři císařskému nebo hejtmanu, a ten pověděl hofmistru nejvyššímu. Ale dlouho nezvykli sobě Pražští ouřadové této obšírné proceduře, neboť čteme v „recessu nebo dekretu“, hejtmanům pražským r. 1567 vydaném, že, když někdo z cizích zemí neznámý přijde, „však se toho zanedbává, a téměř nikdo o žádném neoznamuje, a tak tudy jeden každý volný a svobodný průjezd skrz království České jmá“. [5]) Tenkráte anebo brzy potom nařízeno jest desátníkům a hejtmanům městských čtvrtí, aby oni nejprve a nejpilněji dbali cizinecké policie. Kterého cizince přistihl desátník na hospodě, tomu měl oznámiti, „aby ve třech dnech se opatřil živností a tu aby neležal víc“; hostinský měl pak hosta k tomu připuditi, ne-li, měl seděti za tři dni v šatlavě, a prominul-li by cizímu ležákovi sám desátník, i ten trestem poseděti měl. Spolu tehda měl desátník ve svém desátku vyzvěděti v panských domech, kolik tu „ležáků“ kde, „jaké jsou povahy“, a zvěda to, měl na rejstříku oznámiti purkmistru.[6]) Pro přítomnost všelijakých lidí v době Rudolfově v Pražských městech bývala policie nad cizinci stále znova k bdělosti napomínána. R. 1606 poručeno šenkéřům už po kolikáté, že „do hospody nemají žádného přijímati, lečby prve vyptali se na jméno, odkud jede a kde se jeti strojí. To uvedouce v poznamenání, císařským rychtářům aby podávali každého dne, a rychtář aby do kanceláře ještě toho dne podával pod propadením sto tolarů“. [7])

R. 1612 Matiáš zase totéž nařizuje, však tentokráte do všech měst: „Kdyby totiž nějaká neznámá a podezřelá osoba jela nebo v hospodách se zdržovala, aby ihned o tom hospodář místodržícím neb vrchnosti své nejprv oznamoval pod pokutou.“ [8]) Také v těch létech byly domy sousedské i panské se všemi „pokojníky“ a „podruhy“ popisovány několikrát. [9]) Ve vojně třicetileté pak nastala práce policie cizinské v Praze už v branách městských. Zvláštní písař nařízen do bran, aby se každého příchozího vyptal, kdo jest a v které hospodě neb u kterého souseda a jak dlouho se zdržovati bude. Co vyzví, to aby poznamenáno bylo a posláno do kanceláře. [10]) Toho bylo pilně potřebí, neboť „vojenskými příběhy z okolních německých království množství lidu s dětmi do měst Pražských se

---

[4]) Arch. pražsk. č. 203. 80.
[5]) Arch. místodrž. č. 94. str. 4.
[6]) Arch. pražsk. č. 382. 44.
[7]) Chaos. v arch. pražsk.
[8]) Arch. pr. č. 326. 93.
[9]) Tamže 94.
[10]) Tamže č. 994. 224.

sběhlo a ti na žebrotu se vydávají, a co v domích popadnouti mohou, odnímají". [11])

Policie všech měst dnem i nocí měla míti na péči veřejnou bezpečnosť, měla bdíti nad tím, aby z lidí podezřelých nevyklubali se škůdcové. Ke škůdcím příslušejí nejprve zloději, od těch tedy počneme, chtějíce bráti se od nich k horším.

Kterak si vedla obec a policie, když se udála ztráta nebo vzatek? Nejprve měl okradený věc ztracenou zevrubně vypsati na ouřadě u rychtáře. Popisy vzatků svých posílávali do měst odevšad i lidé přespolní, nadějíce se, že jen v městě k svému přijdou zase. Znal-li okradený zloděje ušlého, poslal do měst i popis osoby jeho. Když Adam, kuchař na Pátku, okradl r. 1577 paní z Rozendorfu a Viléma Švamberka, psala paní do Loun honem: „Ukradl zlatý řetěz, prsten a nemálo peněz, je neveliké postavy, hubatej a zubatej, žádá se, aby, bude-li moci postižen býti, vzat byl do vězení." [12])

Ztráta každá i popis zlodějův — byl-li povědom — ihned ohlašovány biřicem, jenž bubnoval po rynku i po ulicích a sliboval „koláč" čili odměnu, dosažen-li bude zloděj; také bez prodlení chodil rychtář po lidech podezřelých buď zřejmě, nebo pátral po nich „duchem tichým". Některého šťastně přivlekl na radnici, a tu bylo podezřelému ukazovati, kde „v čas vzatku byl". Neukázal-li, bylo zle, ač některý proklouzl také jen přísahou očistnou. Na příklad r. 1582 sebral rychtář chudého člověka, obyvatele na Horách Kutných. Jana Nedvěda, „poněvadž peněz rozličné mince, grošů, malcarů zvaných, sobě málo vážil, o ně hrál a kvasil, a to brzy potom, když paní písařce kutnohorské někdo vylámal komoru". Tomu nalezeno soudem konšelů po dlouhém vyšetřování, „poněvadž neukázal, kde by v čas vzatku býti měl, a hojně utrácel, protož aby přísahou vzatku se očistil". [13]) Než o soudních věcech doleji obšírně se položí.

Také býval zvyk, že rychtář a služebníci jeho hned po vzatku sběhali všecky cechy městské, „ztrátu znáti dávajíce", přinesl liby zloděj řemeslnou věc na prodej, aby popadli ho. Byly-li klénoty nebo peníze pobrány, které zloději v hroudu slévali nebo v hromadu rozbíjeli, oznamováno zlatníkům. R. 1564 vypravuje v soudě zlatník novoměstský Mikuláš z Wolkenštejna o nějakém okradeném: „Cedulí poslal nám šest, každému mistru jednu, na cedulích bylo, kdyby nám ty klínoty přišly, abychom to zdrželi". [14])

Židům starším — jakož svrchu již položeno — oznamováno o krádeži, a ti bývali povinni vzatek i výstrahu oznamovati ve své škole. Některý poberta, věda o těchto nástrahách, nenesl pokladů k židům ani k zlatníkům: v Benešově nalezeny r. 1602 věci, ukra-

---

[11]) Tamže 224.
[12]) Registr. purkm. v Lounech z r. 1577 fol. F. 7
[13]) Rukop. arch. v Polné fol. 101.
[14]) Kn. č. 1048. 95. arch. pražsk.

dené knížeti de Mercurio, v nich obzvláště mísa stříbrná pěkná — přepuštěné a slité — u kováře. [15])

Byla-li ztráta rozmanita, oznamovány výstrahy na několikero. Na příklad r. 1564 před květnou nedělí, když napadalo sněhu, vlezli zloději po řebříce do světnice probošta kostela hradčanského, sebrali mu stříbrné lžice, konvičku z čistce litou, nože, aksamitovou karkuli, poctivice dobrého sukna, klobouk tykytový; kuchařce jeho vzali prostěradla a cejchy, a při tom roztrhali pergamenové listy děkana litoměřického, který si je tu dal schovati. Poslal tedy pan probošt služebníka do všech tří měst Pražských ke konvářům, aby nepouštěli člověka, jenž přinese konvičku. Každému konváři poslal pan probošt dva bílé groše pro pilnost; pak sběhal zlatníky všecky a oznámil i starším židům. [16]) Někdy také oznamován vzatek i na trhu rozličným živnostníkům, jichž se týkalo, ale zajisté nebyla jediná Lida, svícnice v Praze u sv. Havla, kteráž, kupujíc kradený lůj a jsouc varována, odsekla: „Jednej mú matr, nekoupím-li já, koupí jiný, koupí jej hřebenářka hned.“ [17])

Krádež po domích hledával rychtář spolu s okradeným člověkem. Slavný jurista náš Koldín r. 1566, sháněje se po své ztrátě, nalezl v domě Šleinicově za pomoci nějakých žen „v konvi roušku a vobložení od hřebene, tkanice bílé se zlatem“; a němkyni Barboře, u níž krádež nalezena, „dal oznámiti skrze tulmače“,[18]) že jsou to věci jeho manželky. V bytech podezřelých musíval rychtář prohledávati všecko všudy — ve Vodňanech r. 1559 chtěje nalézti u kováře Kubše nějakých peněz ztracených, byl nucen násilím otevříti i — ústa manželky kovářovy, odkudž vyňal „groš čtverhranej“. [19]) Naši předkové mívali zvyk, že domnělého zloděje nebo zlodějku i na veřejné ulici ohledávali svlékajíce je a zouvajíce u přítomnosti diváků zvědavých. Na příklad víme ze soudních knih pražských, že kteréhos času v Benátkách (českých) vinili na trhu žida z krádeže peněz tak dlouho a s hurtem, že „musil se svláčeti a zzouvati se až do košile“.

Budiž na tom místě zmíněno, že i v společnostech tehdejších jakýchkoli, když oznámen vzatek a vysloveno podezření o přítomném zloději, ihned všickni se odhalovali a svláčeli, nic se nahotou nezhoršujíce, leda by podezření odvrátili. Na příklad když r. 1570 v Praze v jakés masopustní společnosti jednomu děvčeti ztratil se prsten, nejprve hledali ho dobrou měrou, potom „když řekla Dorota, že žádnej ho nemá než bakalář od sv. Vojtěcha, on se svlíkl až do košile, a jiní se svláčeli a zouvali“. Naposled vypadl jedné jablečnici za ňádry. [20]) Téhož času jakýs Jindřich Julián

[15]) Arch. místodrž. Miss. č. 110. 160.
[16]) Arch. pražsk. č. 1048. 37.
[17]) Tamže č. 1048. fol. 44.
[18]) Viděti, že Koldín neuměl německy. Arch pr. č. 1048. fol 208.
[19]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 4. 1423.
[20]) Arch. pr. č. 1056. 96.

v pražské hospodě házel tolarem, až ho pozbyl. Ihned „naříkal lidi přísedící, že by mu jej ukrásti měli, chtěje, aby přehledáni byli“. Svlékli se tedy kde kdo. On sám „se svlékl do čistova niti a chodil po světnici nah, jak se narodil“. Na konec nalezen tolar v jeho nohavicích, a shromáždění, uznavši, že jej sám sobě ukradl a schoval, jsou jej proto uprali a vyvrhli z hospody ven.[21])

Na konec buď připomenut ještě ten zvyk starodávný, že nejeden soused a souseda, okradeni byvše, nebrali na pomoc jen policejních ouřadů, ale běhávali mimo to i k hadačkám rozličným, které všelijakými čarodějnými a bláhovými „poboňky“ leckdy domnělého zloděje i přímo jmenovaly![22])

Abychom teď ohledali některé povahy tehdejších zlodějů!

Mezi zloději a škůdci vůbec nejobyčejněji vyskytují se rybnikáři. Již v XV. století všecky všudy řády, proti škůdcím vydávané, rozkazují, aby pozor byl na rybnikáře.[23]) Řehoř jinak Říha, jeden z nich, považoval šťastnou krádež za dar boží; když dostal se totiž na soud v Nymburce, vyznal toto: „Vokolo Telče, k čemu jsem koli přišel, to sem všecko vzal, cokoli pán Bůh ráčil naděliti, buď plátno neb co jiného.“ Za to nadělili mu Nymburští r. 1577 houžev, na kteréž uvisnul do smrti.[24]) K rybnikářům pozdější dobou přidružili se co do zlé pověsti nunváři.[25]) Za všecky časy na podiv mnoho mlynářských lidí bývalo viněno a usvědčeno z krádeže. Není černé nebo smolné knihy městské, aby v ní znamenitý díl zločinců trápených nebyli mlynáři neb jejich chasa. Výklad toho zajisté ten, že mívali mlynáři k vzatkům příležitosti nad jiná řemesla víc, a to dvojako: jednou, že pořád zacházeli se statkem cizím, jejž bylo snadno proměnou ustraňovati, a pak že na mlýnských samotách nikdy nebyl nedostatek příchozích. toulavých a lotrovských svůdců. Ale i v městech bývali přijímači, kteří mlynářské chase pomáhali. Vyznává Matěj Tučka. tovaryš mlynářský r. 1585 v Lounech. když dělal v Praze na Nových mlejních, že ukradl s mládkem šest strychů mouky, a „prodali sme jednomu sousedu, má příjmí Jezuvit, jest v Starém Městě pekařem, má dům u Vodiané brány. V Libochovicích dělal sem u mlynáře Cypriana ve mlýně p. Jiříka z Lobkovic. Tu sem každý týden musel jemu nachovati z krádeže pytel mouky v půldruhého strycha; v Nymburce jsem také dával katu votruby a halšpan, a von mi dal někdy za ně psí kůži, asi sem mu jich dal okolo sedmi pytlů za rok“.[26])

---

[21]) Tamže 160.

[22]) Arch. pražsk. č. 990. fol. 5. Hadačky nejraději tou příčinou nahlédaly do lesklého kamene, předstírajíce, že tam zloděje vidí.

[23]) Řád proti povalečům usnesený sněmem r. 1492 v arch. horním v Kutné Hoře č. 266. Sněm r. 1498 usnesl se, kdo přijme rybnikáře bez listu fedrovního, zaplatí dvojnásobnou pokutu. Arch. Č. V. 486

[24]) Smol. knih. nymburská fol. 80.

[25]) Č. Č. Mus. 1845. 336. Z rukopisu kroniky hradecké.

[26]) Černá kn. lounská 1. C. 27.

R. 1593 vyšetřili Lounští, že jich vlastní obecní mlynář, Jan Hodovník, je veliký zloděj. Ale toho neoběsili, než přinutili k zápisu, „že se polepší“. Učinili mu „obšírné napomenutí, aby se pána Boha bál, přikázání jeho následoval a cizího na straně nechal, pobožně a svatě živ byl“.[27]) Některý mlynář měl ten hřích jakoby v povaze; i celé rodiny mlynářské tím smutně proslavily se. Na příklad r. 1589 dal Matiáš Štampach na Kornhauze oběsiti mlynáře a ženu jeho stíti, „poněvadž mu velmi mnoho stohů vymlátili a jiné věci kradli i děti své nutili, tak že krásti musily. Syn nejstarší utekl a po tom po letech u Slaného oběšen“.[28])

Mimo mlynáře a rybnikáře nejčastěji pozoruješ mezi škůdci vinaře a šenkéře, ale jináče každý stav některým nepodařilým členem bývá v knihách smolných zastoupen. I chudí studenti, „mendlíčkové“, jsouce víc tuláky nežli žáky, dosti často dostávali se v ruce městské policie pro krádež a jiné lotrovstvo. V Litoměřicích na příklad měli r. 1512 oběsiti nějakého mendíčka, ale nechavše mu hrdla píší panu kancléři, jenž zloděje žáčka kryl, takto: „Byl postižen s katem v krádeži a toho člověka nešlechetného se přidržel jest; ale všecko, což jest mu se státi mělo, k vůli V. Milosti činíme a jemu odpouštíme.“[29]) R. 1559 vypravovali v Praze i o malíři Šimonovi, že je „zloděj a že dobře se naučil malovati do oken leza, neb u Karbanů na Novém městě do komory vlezl, tam visáky (t. j. vaky) zřezal, pročež i k útrpnému právu dán býti měl, než na přímluvu přátel a také mladosti jeho milost učiněna“.[30])

Naposled nelze neoznámiti, že při všech osadách bývali podruzi vesměs kladeni za lidi, kteří živi jsou z polních a jiných krádeží měšťanům způsobených. Turnovští, aby stavili krádeže ty, nařídili mezi sebou r. 1570, „aby hospodářové pilně podruhy prohledávali, kde bývají, co dělají, kam nočně vycházejí, odkud to ovoce, zelí, cibuli a jiné věci nesou, tak aby takové zlé předsevzetí jejich přetrhováno bylo“.[31])

Dosti zhusta lze čísti v pramenech o zlodějích z bídy. V Nymburce vyznává Matějka a žena jeho: „Když sme se neměli nač živiti, kradli sme, a děti moje mne trestávaly a prosily říkajíc: Má milá matičko, nekraď pro pána Boha!“[32]) Jan Houška, tesař a člověk poddaný, vyznal r. 1617 v Lounech: „Nečinil jsem nic zlého jak živ. Žena má jest na mě naříkala, že není co jísti, že nemá sobě chleba nač koupiti. Řekl na to bratr můj: Pojď se mnou do panské stodoly, a já sem s ním šel. Vynesli sme toho osm

---

[27]) Reg. purkm. č. 1. A. 3. fol. H. 6. arch. lounský.
[28]) Rukop. univ. knih. č. 54. A. 61. (Paměti Kněžoveského).
[29]) Kn. litoměř. v Č. Mus.
[30]) Arch. pr. č. 990. fol. 205.
[31]) Acta forens. arch. turn. 164. I.
[32]) Kn. nymburská fol. 87. r. 1582.

věrtel a prodali zde v městě". Za to odpraven houžví.[33]) R. 1598 na témž lounském právě vyznává nádenník Matouš: „Od sedmi let kradl sem leckdes, ale nedělal sem toho často, než když sem díla neměl".[34])

Podle lidí, kteří kradli z hladu, valnější byl počet těch, kteří kradli z řemesla. Za takové klademe zlodějskou družinu, o níž mluví nejstarší kniha rakovnická[35]) na rozhraní věku XV. a XVI. Byli v družině té ševci a tuláci, kteří brali škorně, holénky; nožíř ze Žatce a jiní sousedé z rozličných míst, kteří rádi brali sukna a nosili je „na bor"; Janek, jeden z lotroviny, ukradl v Hořovicích koně, faráři v Žebráce, Vavřinci, pobral šubu liščí, sukni černou a „vomyrály dva" — a po krádeži přespal v samém rathouze u nějakého „Loysíka". Také byli členy zlodějského bratrstva Mikuláš z města Mostu, kdež měl v České ulici dům; Jíra z Bečova, kdež měl chalupu: tedy dva domácí páni. Roku 1518 vypravuje soudu rakovnickému Václav z Miličova o jiné společnosti zlodějů, mezi nimiž byl členem sám rychtář z Břežan. Ti pobrali kde co. V Šipech vzali skopce, v Plzni roušky a ocel; v Kralovicích kotlíky, kola a mísy cínové, v Slatině vzali plužní kolečka s železy a vymlátili žito.

Viděti, že se zlodějským družinám hodilo všecko. Marno bylo políceti na ně v poli:[36]) oni přišli a v noci rozebrali stoh, aneb vlezli do stodoly, dali se do mlácení, a než slunce vzešlo, odnesli zrna v pytlích do nejbližšího města.[37]) Oni brali městským i vesnickým hospodářům dobytek z chlévu,[38]) loupali včely,[39]) vnikali

---

[33]) Černá kn. lounská 1. C. 27.
[34]) Tamže.
[35]) Kn. z r. 1380 v arch. rakovn.
[36]) I ručnicemi strojívali měšťané na zloděje polní nástrahu. R. 1598 byla takovou zbraní nevinně postřelena Popelkova jakás, a když obvinila souseda Pařízka z toho „smrtelného postřelení", nalezl soud novoměstský tento ortel: „Poněvadž se najíti nemohlo, aby Pařízek takovou ručnici zlým oumyslem na cestě neb stezce oukladně položiti měl, nýbrž na poli svém pro obhajování před škůdcemi užitku polního jest políkl, z té příčiny ji ničímž povinen není." Kn. apell. v arch. pražsk. č. 1003. fol. 252.
[37]) O mlácení obilí čte se ku podivu často v knihách smolných. Jan Hudeček r. 1613 v Lounech vyznává, že také ve dne mlátili zloději. „V Statenici vymlátili sme stůh, mlátili od 5 hodin až do 11 hodin německých a vymlátili 21 strychů." Kterak si hlídali u Litoměřic v Kopišti sedláci stodolu, o tom praví týž zloděj: „Když jsme do té stodoly po druhé přišli s tovaryšem svým, tu na nás vyskočili, mého tovaryše zabili a mne vymlátili, však sem jim přece utekl." Smolná kn. lounská. Tamže r. 1591 dí Kubeš zloděj, že pokradl s jinými na poli půl druhé kopy žita; v Lišťanech vůz dříví odvezli.
[38]) Na tento druh krádeže bývali také zvláštní družiny zlodějské. Píšeť na př. r. 1606 Hanibal z Valdštejna Trutnovským, že vůkol Jaroměře, Dvoru, Trutnova zlodějové koní se zdržují, aby je tedy chytali. Arch. mus.
[39]) Vavřinec Dlouhý ze Stěnovic r. 1612 vyznává v Lounech, že v Břežanech vyloupal včely a pobral jim med; ale u Lochovic na pastvě také ukradl „klichnu, barvy rysku", prodal ji u Klatov sedláku Tichotovi, měl za ni dáti 15 kop, ale nedal víc než 30 grošů, „neb mu ji pán toho sedláka vzal".

do komor, a sbírali šaty,[40]) ku kteréžto práci mívali někteří i zvláštní háky,[41]) dobývali se do sklepů a odnášeli pivo, víno a vůbec, co se nahodilo. Měla-li společnost mezi sebou vyučeného zámečníka, tím hůř bylo veřejné bezpečnosti.[42]) Někteří zlodějové byli tak rozpustilí, že víno neb pivo v samém sklepě vypíjeli, jak o tom Michal Šíp r. 1602 vyznává. Adamovi Mráčkovi v Litoměřicích dobyli se do sklepa a točili do konve vína, až měli dosti.[43]) Jiní zase obzvláštní chuť mívali na krámy městské. Jeden stál na stráži, a druzí dobývali se. Ale nekradli jen v noci. Zlatníka Krištofa na Malé Straně okradl nějaký „Nidrlant" r. 1575 v ulici přední, živé, do náměstí vedoucí, a to právě, když byl zavřev krám odešel k obědu. Zlatník o tom dí v soudě: „Když s čeledí k obědu jsem odešel, krám vylámán, a z něho dva koflíčky stříbrné okolo 7 hřiven vážící, jiný pozlacený, a jeden zlatý, pás a jiné drobné věci za půl třetího sta kop vzaty".[44])

Obmysly a praktiky mívali tehdejší zlodějové právě tak chytrácké jako nejzručnější zloděj naší doby. Na příklad r. 1580 Janek, pacholek jakýs, stroje se na krádež, velmi obratně dlužil si šaty a proměňoval se v nich; vypůjčil si i ženské šaty od šenkéřovy ženy a chodil v nich po Praze, nazejtří pak chodil v šatech šenkéřových, v klobouce a v zástěře jeho; nějaký Vlach přivázal mu černou bradu na nit, slovem, pod žertem ho přestrojoval kde kdo, až se ztráta stala veliká. kterou pak na něho sváděli.[45]) Jiný příklad z r. 1587. Pekárková koupila plátna v rychtě tři štuky a zatím dala je uschovati v krámě paní Křepelové. Sotva že odešla z krámu, přišla si neznámá zlodějka pro plátno a obratnou řečí vymámila je. Pak se obě pražské paní o plátno soudily.[46]) Zlodějka Manda přinesla r. 1557 Volfovi Hebnštrejtovi, kupci pražskému pod jménem Brikcího, písaře v Poděbradech, štiku Štědrého večera, „aby ji pro jeho zdraví snědl," a při tom obratně vymluvila na kupci kmentu, harasu a cukru za 9 kop. Rozumí se, že písaři poděbradskému se o podvodě tom ani nezazdálo.[47])

Že se zlodějové sdružovali ve sbory, toť čtoucí zajisté již poznal. Ty zlodějské tlupy procházívaly místo od místa a kradly

---

[40]) Jeden vzal i děvečce sedlské v Lenešicích „kozinec a dvě roušky". Kn. smolná lounská r. 1591. Kn. smolná ze Solnice uvádí r. 1577 Jíru Cibulku od Prostějova, jenž chodil světem a bral jenom šaty — v Chrudimi, Čáslavi, v Rychnově a jinde pobral kožichy, pludrksásy, nohavice atd. Pověšen za to na hrušce. Č. Č. Mus. 1847. IV. 612.

[41]) R. 1569 popaden v Hořicích zloděj s hákem, „jak ním z voken šaty tahají". Arch. mus. listiny hořické.

[42]) V nymburské knize smolné praví r. 1585 Němec z Pasova, člen zlodějské družiny, že „Mates z Landškrouna učil se zámečnictvu a vodmykával nám zámky šídlem jakýms" fol. 3.

[43]) Smolná kn lounská.

[44]) Osvěta 1888 795.

[45]) Arch. pražský č. 1059. 274.

[46]) Tamže č. 1054. 240.

[47]) Tamže č. 990. 50.

namátkou. I svou hantýrku čili „přísloví“ měly. Ze smolné knihy mladoboleslavské [48]) poznáváme několik zlodějských přísloví z r. 1597. Kapse říkali důl, klobouku svršek, ručníci psík, sekyře obušek, šavli mícka, kožichu pařibok, sedláku špalek, rychtáři, svému největšímu nepříteli, přezděli pastucha, biřice zvali velmi případně skokanem, šatlava jim slula tyka, kterýž kmen dosud v zlodějské řeči se udržel (tyčeti), drobným penězům říkali prachy, zlatým lišky, měšci klika. R. 1570 vyznává zloděj v Táboře, že se svou družinou „vypíjeli peníze“. „My neříkáme,“ tak děl soudcům, „vybral-lis peníze, než říkáme, vypil-lis“. [49]) Zloději mívali mimo svou zvláštní řeč také svá obzvláštní pseudonyma. Na to přišli Kutnohorští r. 1571 nemilou zkušeností. Vypátrali jména znamenitých zlodějů „Dub“ a „Slonbidlo“ — ale čí byla, toho nebylo lze dojíti. Proto když r. 1572 chyceni dva zloději o falešném jméně „Smrdinoha“ a „Otčenášek“, ihned dáni katu na muka. [50]) U Bydžova vzal r. 1563 konec lotr. jemuž bylo jméno Houhahá, [51]) v Táboře dosáhli r. 1579 zlodějku, jež slula Ziška, a pachole, jemuž říkáno Pibrle. [52])

Také ženská tovaryšstva zlodějská bývala, jenže nemívala v sobě mnoho členů. Ale co do zručnosti nedaly se ženské muži zahanbiti. Některá se vydařila obzvláště. Na příklad o Johance Huhňavé šmejdířce vypravuje r. 1569 jakýsi zloděj — tedy znalec — v soudě hořickém: „Jest veliká zlodějka, umí vzíti, že žádný neuhlídá, byť na potkání“. [53]) Zlodějské družiny mužské i ženské, a jednotliví podnikaví škůdci nejraději přicházívali do měst o jarmarce a posvícení, vůbec kdy byl větší shon a shluk lidí. Turnovská obec bývala vždy před jarmarkem svolávána, a po každé napomínal primas k opatrnosti téměř týmiž slovy: „Tohoto času jarmarečního rozličnej lid sem do města vchází, dobří i zlí, někteří, aby lidem škodili, kradli a brali víc než své potřeby jaké při tom jednali, protož v domích aby bedlivosť byla“. [54]) Není věru smolné knihy nikdež, aby v ní zapsána nebyla vyznání zlodějů jarmarečných, a to téměř vždy těmito slovy: „Chodili jsme po jarmarcích a posvíceních a brali z kapes peníze,“ [55]) nebo „brávali jsme na jarmarcích, k čemu jsme mohli přijíti“. [56]) Starší zloděj mladšího učíval ochotně, kterak „dvěma prsty“ sahati do kapes. Na krádeže jarmarečné dávaly se i družiny chlapecké.

---

[48]) Zajímavě o tom psal J. Václav v odpol. Národních Listech v únoru roku 1890.
[49]) Smolná kn. arch táborsk.
[50]) Z arch. horského vypsal a sděluje Šimek.
[51]) Arch. táborsk. kn smolná.
[52]) Tamže.
[53]) Arch. mus. Listin. hořick.
[54]) Acta forens. turnovsk. arch. I. 8. r. 1568.
[55]) Kn. smolná nymburská fol. 3.
[56]) Smolná kn. táborská D. 4. 1559.

R. 1556 popadl pražský rychtář Voves pachole na Staroměstském náměstí, a to bez mučení se přiznalo, že jde z Benešova z jarmarku, kde „s jinými kloučaty měšce lidem vytahovalo“.[57]) Ale obyčejnějším bylo, že starý zloděj choval a řídil drobné chlapce na jarmarečné krádeže. Vyznává v Táboře jeden r. 1570: „Chodíval jsem po jarmarcích a měl sem pod svou mocí pacholat dvé, kloučky, ti krádali ženám peníze z tašek a vypíjeli peníze z měšců.“ [58]) O Janu Kramářovi praví r. 1563 kdos, že krádá po jarmarcích, maje šest pacholat při sobě.[59]) Z jarmarečních zlodějů nejnebezpečnější byli ti, kteří nevypadali jako stupkové, alebrž přijížděli „na kotčím“, anebo kteří měli v jarmarce samém pro své krádeže bezpečnou oporu a skrýši. Na příklad Anna, šmejdířka z Milčína, stávala do r. 1570 na jarmarcích v boudě jako jiní poctiví prodavači — ale, „co lotři na kterém jarmarce pokradli, to jsem od nich všecko přijímala a jim jsem všecko do puten schovávala, barchany, klobouky a jiné věci“.[60]) Nalezli jsme také jarmareční zloděje, kteří k práci nekalé přistupovali s modlitbou. Václav Trefil od Jičína modlíval se před jarmarkem: „Milej pane Ježíši Kriste, budiž mi ta cesta tak jista, jako důstojná Panna Marija jest čista svému synu před porodem i po porodu; vymíno (ve jméno) Otce i Syna i Ducha sv., všejednoho Hospodina, toho mi dopomáhej Bůh Otec, jeho milej Syn i Duch sv., vše jeden Hospodin na věky požehnaný. Amen.“ Tu modlitbu říkával „po třikráte a kříž pravou nohou dělal na cestě“ — ale prý ne vždycky se mu zdařilo. Nejhůře zvedlo se mu po jarmarce posledním r. 1566. Byltě mečem trestán.[61])

Na konec představíme čtoucímu ještě některé zloděje obzvláštní, krom cechu stojící. Našli jsme je — ač nehojně — i mezi měšťany. V Praze nemohla paní Anna Trubská snésti pohledu na dobré jídlo souseda svého Brikcího. Vzala služku r. 1524, „kázala utrhnouti od kožicha rukávy a na nohu je oblékla, vzala svíčku a sešedši dolů přivalila strokvas k voknu k sklípku páně Brikcího, kdež jsou jelita měli, pak kázala sobě podati bidla s hřebem a dosáhala těch jelit, také chleby vzala. Když služka trestala ji z toho, pověděla: Čert jim, a ty snad jim chceš nákladna býti?“ [62]) V Táboře sťali r. 1575 měšťana Straku, kloboučníka, že vlézal sousedním podkopem v domy a kradl..[63]) V Praze nalezli jsme

[57]) Arch. pr. č. 1054. 102.
[58]) Smolná kn. v arch. táborsk.
[59]) Tamže E. 1.
[60]) Tamže.
[61]) V téže smolné knize arch. táborsk. zachoval se popis věcí Trefilových. Pocházelyť zajisté z jarmarku. Bylo v nich sukno, hever, loket černého barchanu, tři zámky zapadité, pět tašek ženských, pět brusů kosám, střevíce, štáf perníku, štáf mejdla, srp, 2 čepce hedbávné atd.
[62]) Arch. pr. č. 1047. fol. G. 3.
[63]) Arch. táborsk. kn. smolná.

zlodějku, kteráž obírala po ulicích děti. Byla to Manda jakás, kterou r. 1557 rychtář připravil před pány. „Činila mnohým škody krádeží, děvčátko Matiáše Součka, uvedši na krchov k sv. Anně, pateř s hrdla jemu strhla“.[64]) Jiné mistryně zlodějské zase obraly sobě vytloukati pražské domy a domky, a to provozovaly tou měrou, že před nimi nebyl ani chudičký domek bezpečen, jakož toho příklad zkusil plavec Šimon nad Ouvozem. Dvě zlodějky pražské ustrojily se na lup a provedly ho dosti chytrácky. Jedna pravila druhé, že „půjdou na procházku na Karlov, budou-li moci do kterého domu přijíti, že tam lidé doma nebejvají, že bejvají na polích“. Koupili žemličku, budou-li kde psi štěkati, aby jim po kuse metaly. Do mošny vzaly hák, aby jim stočily zámky. Ale na Karlov nešly, zůstaly dole nad Ouvozem a „zazvonily“ na domek Šimona plavce. Pachole jim otevřelo. Blažková, jedna z nich, optala se, kde otec? „Plavá!“ odpovědělo dítě, „a matka je na poli.“ — „Budeme se k vám stěhovati, matka přijde hned domů z pole, tu máš krejcar, dones piva hořkého a za bílý peníz svitek!“ Dítě vyšlo, zlodějky vešly. Než se hoch vrátil, stočily zámek od komory, vzaly kalhoty, plášť, cejchu; vyloupaly truhlici — ale nenašly v ní nic než 40 vajec s „tykvicí“. Plavec Šimon potom potkal „žebravého ve svých kalhotech, dal na něho právo, a tím vyzrazeny zlodějky, poněvadž žebravý od nich nohavice koupil“.[65])

Rovně jako zloděj ceněn býval jeho přechovavač. V knihách smolných nejčastěji vyskytují se za přechovavače zlodějů krčmáři.[66]) Některý zloděj v smrtelných ouzkostech snažil se krčmáře čistiti, říkaje, že krčmář nevěděl, věc kradena-li čili nic. R. 1601 vyznal v Nymburce zloděj na krčmářku Kateřinu z Bezděčína. Přivedl tedy rychtář krčmářku, aby jí zloděj mluvil „vůči“. A Kateřina prosila: „Můj milý Jiříku, neber mne na svou duši, chci za tebe a tvou matku do kostela obětovati!“ Jiřík ji tedy odvolal.[67])

Sladovníci svou srdečnou pohostinností často stávali se bezděčnými přechovavači zlodějův a škůdců. Však jim pražský řád pivovarský (asi z r. 1528) vyčítá, že mistři i pomahači „s rozličnou zběří nesmírně mnoho piva vypíjeli a pod tím mnohé zhoubce a škůdce všeho města přechovávali, skrze což zahalečů přibějvalo“.[68]) Kterak málo se takový škůdce na své hostitele ohlížel, toho domluvný příklad podal r. 1555 Jan Jozefův, kovář z Třebechovic. Sám vypravuje,[69]) že ho nechali sladovníci v panské sladovně v Náchodě spáti, jen prosili, aby ho písař (ředitel panský)

---

[64]) Arch. pr. č. 990. 50.
[65]) Arch. pr. č. 1122.
[66]) Na příklad v nymburské knize smolné fol. 10. 12. roku 1593 houžví strestána hned celá rodina šenkéřská.
[67]) Tamže fol. 40.
[68]) Arch. pr. č. 343. 11.
[69]) V outrpné knize náchodské.

neviděl, že by jim lál — a Jan Josefův ukradl v noci kožich a nohavice samému písaři!

Choval-li soukromý člověk škůdce, nevěda o škodě a neznaje ho za zloděje, míval sic těžkosť soudní také, ale vyvázl obyčejně z těžkosti zdráv. Ovšem bývala věc přece vždy velmi nebezpečna. Na příklad stůj tu o znamenité při r. 1558 stran přechování zlodějů, kteří vykradli Kolínskou radnici. Byli to Vávra a Holprda, mladí pacholci. Přišli s penězi do Prahy hned po vyloupání radního domu kolínského,[70]) ubytovali se u huntýře Jana Bílka a jeho ženy, kteráž jim kupovala stravu a šat. Konečně vyniklo jich zlodějstvo na jevo, a popraveni jsou. Ale tím nebyl konec. Přijeli z Kolína konšel Marek Volejníkův a Jan Vodička písař radní, „jsouce s mocností vysláni na místě purkmistra a rady i obce", a pohnali k soudu huntýře a jeho ženu, „že jsou ty zločince, kteří městské zdi v Kolíně zlezli a rathouz vyloupali, fedrovali opatrováním jich stravou, kupováním sukně, ješto, kdyby oni manželé toho jim nekupovali, než sám ten škůdce sobě to jednal, bylby se někdo z lidí domyslil a optal, kde by peníze brali, poněvadž nejsou lidé usedlí než poběhlí; třetí, že tito manželé těm zločincům pobraných peněz 40 kop přechovali". — Žádali tedy vyslanci Kolínští od huntýře 300 kop náhrady, „aby chudá obec města Kolína k svému přijíti mohla", a mimo to, „což na poctivosť města Kolína jest saženo, že pečeť městská tehdáž jest ztracena, to aby též k nápravě přivedeno bylo". Manželé se bránili, „že toho nevěděli, aby oni takoví byli, a v zřízení zemském že jest, když kdo neví, aby zhoubcové byli, tehdy jich fedrovníkem není". A ortel konšelský i appellační osvobodily huntýře i ženu jeho.[71])

Bartoloměj Pracký s ženou svou naopak zase byli vědomí a úmyslní přechovavači zlodějky Doroty, a to proto, aby ji pro kořisť potom zradili. R. 1574 dotčená Dorota, krejčová, zlezla dům kněze Stanislava Brtnického a odnesla pytlík s 200 tolary. Pracký tu Dorotu „pod krovem přechoval — ale pak přišel ke knězi, že o škudcí té pověděti chce. však že žádá za to patnácti kop grošů č. mzdy krve — a tak ji za peníze co Jidáš Krista pána prodával. Potom když se kněz do 10 kop svolil, touž Dorotu jsou zradili, sklep odmekli, v kterémž nalezena, a kněz 139 kop od ní vyzdvihl". Chytrý kněz však dostav svou škůdcí, nevyplatil „mzdy krve", ale pohnal do soudu přechovavače, aby zaplatili nenalezený zbytek summy ukradené, mluvě, „zda to náleží na poctivého měšťana, aby škůdce přechovával". Obžalovaní se hájili tím, že odměnu čili koláč chtíti není nic zlého, „mnohokráte se trefuje, jakž i biřicem provoláno bývá, kdo o ztrátě ví, aby oznámil, že bude míti koláč". A soud obžalovaným dal za právo.[72])

---

[70]) Arch. zemsk. kn. appell č. 5. 552.
[71]) Arch. pr. č. 990. fol. 93.
[72]) Arch. pr. č. 1143 fol. 163.

Od zlodějů krok ke škůdcům horším! Ze zloděje snadno stal se lupič, jenž stával čili „strahoval“ na lesích, na horách;[73]) zloděj Plásta, řezník svého řemesla, radil r. 1610 zloději Matějovi, když okradl slovutného měšťana Žateckého Matyáše Grylla, „aby dal se s těmi penězi na lesy mezi Janáky“.[74]) Z lupiče rovně tak snadno vyklubal se vrah.[75]) Lupičů v zemích Českých bývalo za všechen čas tolik všude, že ten zjev slušno vážiti za nemalou ránu. Ale Veleslavín dí, že jen „po cestách, silnicích to zlé panovalo, ne v městech, ani v domích, kdež řád a právo průchod svůj vždycky mívalo“. A při tom hned si vzpomíná, že němečtí cizinci v starších dobách hůř v Čechách loupežili nežli to uměli domácí jonáci: „Někdy Němci a jiní okolní národové loupeže v Čechách fedrovali, nebo sami provozovali. Jak jsou zlí hospodáři byli v zemi této Brandeburští, Korytanští se svým nezdárným králem Jindřichem, Švábi po králi Rudolfovi pozůstalí, křížovníci za dnů krále Jiřího!“ [76]) Po husitských vojnách zvlášť hojně rot vojenských procházelo zemí, leckde mívalo své „stavy“ čili stání[77]) a škodilo tuze. Marně hleděl sněm r. 1462 zlo zastaviti. I poroba lidu selského čím dále tím větší byla původ leckterého loupežnictva.[78]) Lidé svojí trýzně utíkali a dávali se na lesy, kdež tvořili jonácká tovaryšstva loupežná právě tak jako ve vojně třicetileté vznikala selská lupičstva ze zoufalé obrany proti surovým vojskům.[79])

Města obrániti se hleděla nejprve tím, že v starší době spojovala se v spolky;[80]) mimo to bývala starodávných krajských popravcí a od husitských dob krajských hejtmanů povinnosť nejpřednější, aby honili loupežníky a škůdce zemské za pomoci všech obývajících v kraji.[81]) „Kdyžby se mordové neb lúpežové přihodili, tehdy všickni z panského, rytířského stavův a Pražané i z jiných měst, z zámků, tvrzí, z měst, městeček, ze vsí honiti mají.“ Tak čteme v nařízení r. 1482. Kdo by nehonil ze stavů, tomu hrozilo se soudem zemským, kdo ze sedláků, tomu slibovali šibenici.[82])

---

[73]) „Na horách státi“, „bývati v strážích“, „strahovati“ jsou termin. technic. místo číhati. Viz Popravčí knihu rožmb. 7. 10. I pozdější Paměti žamberské. Albert I. 64.

[74]) Černá hniha lounská.

[75]) Tamže r. 1613. Z Nepomuku Peřina chtěl vykrásti v Lounech dům, ale jsa vyrušen zabil člověka.

[76]) Veleslavín předml. k Sylviovi 12.

[77]) Popravčí kn. rožmb. Vyd. Mareš.

[78]) Palacký V. I. 391. Všehrd IV. 4 V smolní kn. arch. táb. hrozí jeden člověk: „Když nás do lesa vženou, že nás z něho brzy nevyženou.“ fol. C. 6.

[79]) Viz náš čl. v Č. Č. Mus. r. 1888—89 „Rakovn. ve vojně třicetileté“.

[80]) Hora, Kolín, Čáslav, Jihlava už 1349. Brno, Olomúc, Jihlava, Znojmo 1423. D'Elvert Iglau 80. Louny, Žatec, Slané r. 1482. Arch. Č. V. 406. atd.

[81]) Palacký III. I. 40 Rieger. Krajské zřízení I. 56. 130. Kalousek, Státní Právo 353.

[82]) Arch. Č. V. 443. V zemském řádě r. 1564 slibována nedbalcům vůbec pokuta hrdelní.

Na pokřik nastojte! nebo „na retu“,[83]) nebo na „šturmování“ ve zvon měl přiběhnouti kde kdo a honiti škůdce. Kdo se honcům posmíval, měl také trestán býti. Panský nález moravský již r. 1475 musí zapovídati, aby se nenadávalo honcům „chrtů katových“, ani, že „honí na kata“.[84]) Sněm český r. 1492 policejním řádem zemským[85]) znova nařizuje honby; při tom dotýká: „Což se toho honění dotýče, jakož se mnozí na tom urážejí, pravíce, žeby to jich cti a dobré pověsti k škodě bylo, to žádnému stavu nemá k ujmě jich cti býti“; řád dotčený uvozuje za nejhorší lupiče rejthary české a německé, a stran popadených škůdců chce, aby od jich popravení platilo se po kopě od prvního a od ostatních po půli, vyšších stavů ležáci a po krčmách povaleči aby vydáváni byli na plný soud zemský, a k přetržení lupičstva aby lesy mýceny byly, od cesty dvoje hony z obou stran.[86])

Dvě léta potom český sněm (1494) znamenav, „že se neumenšují krádežové, lúpežové“, vydal nové rozkazy proti lupičům; zvláště připomínal rybnikářů loupežných a rejtharů, kteří po silnicích jezdili a lidí loupili, jsouce buďto Čechové pod způsobem a postavou německou aneb Němci. Kteří pomezní zámky drželi, těm zakazoval dotčený sněm přechovávati Němce a rejthary; v posléz dotekl se sněm i židů, aby kradených věcí nepřijímali; půjčí-li žid na věc kradenou, ať prý oznámí zloděje, ne-li, bude se moci k židu hleděti hrdlem i statkem. Honba loupežníků nařízena zase a nové tresty vymyšleny těm, kdožby koho pro honbu posměchem dotýkali: čtrnácte dní u věži vazba, odprosa a 50 kop gr. č. tomu, koho dotýkal posměváček.[87])

V pohnuté době na počátku XVI. věku lotrovstva přibylo měrou velmi hrubou. V zřízení krajů na sněmě r. 1519 sneseném smluvili se stavové, že bude v každém kraji na honění lotrovstva osm koní chováno, a lidé na polích aby jináče nepracovali nežli majíce po ruce oštěpy, sekyry nebo jiné zbraně, a při pokřiku hned aby vsedali na koně a honili.[88]) Toť přec neomylné znamení, že Čechy tou dobou byly u velikých otrapách. Na Moravě nařizují se touž dobou (1516) honby lupičů, kteří jezdili „v larvách a potvorných kuklách“.[89])

Za panování Ferdinanda I. polepšilo se poněkud; již záhy vydává král rozkazy nejvyššímu sudímu zemskému, aby všude po krajích „na jednu noc v podezřelá místa vpadení se učinilo“.[90])

---

[83]) V Kunštátě. Tenora. Kunšt. 68.
[84]) Brandl, Č. Mat. Mor. 1869. 112.
[85]) Arch. horský č. 266. Palacký V. 353. Arch. Č. II. 256—260. V. 454.
[86]) Arch. pr. č. 331. fol. 109. Rukopis budišínský 156. Nález ten vložen pak do řízení zemsk. r. 1500.
[87]) Arch. pr. č. 331. fol. 109. Rkpis. budišínský 158.
[88]) Palacký V. 329.
[89]) Kameníček v Arch. Č. XI. 284.
[90]) Arch. místodrž. Missiv. č. 13. str. 130.

Ale polepšení nebylo jadrné. Praví kněz Rosa ve svých zápiscích, že byla „veliká lotrovství týměř v zemi na vše strany, než že se báli krále páni a tak se ne všecko zlé zjevovalo“.[91]) Všaktě na samém sklonku Ferdinandova panování (r. 1562) dávají Kouřimští zprávu o tak silné tlupě „dobrých tovaryšů“, „aby všickni lidé toho panství se sešli a je zjímati chtěli, žeby nic nedovedli proti jich síle“.[92]) Bylo a zůstalo i nápotom loupežnictvo zemskou ranou, za nebytí stálého vojska nevyhojitelnou.

Přehlídky a vyzdvihování lupičů po krajích byly na počátku XVI. věku zvlášť králem nařizovány, ale brzy staly se pravidlem, poněvadž buď pohnutý čas buď slabosť veřejné moci mnoho škůdců rodily stále.[93]) A to dvé — honba i občasné přehlídky — zůstávaly za všecken čas potom užívanými prostředky policie bezpečnostní, k níž města ovšem ochotně přispívati musívala.

Prosil-li oloupený člověk za honbu, a konšelé byli váhavi: mohl oloupený o svůj vzatek k nim hleděti. Z nejstarších toho příkladů známe z města Teplé. R. 1500 vinil Ondřej Liška, žatecký soused, „kněze Zikmunda Teplského a konvent, aby lidi své, purkmistra, rychtáře a konšely i obec města Teplského postavili“ pro 24 kop míš., kteréž mu při samém městě byly uloupeny. Kteroužto loupež prý jim oznámil, žádaje, aby honili, a oni zanedbali. Marna byla výmluva konšel, že nevěděli „kterú cestú“ honiti. Soud nalezl, aby zaplatili měšťanu žateckému loupež.[94]) R. 1547 poroučí Ferdinand I. Slanským, aby osobám, „kteréž tu okolo Slaného obloupeny byly, k tomu, což jim pobráno, dopomohli“ — čili aby zaplatili to sami, neshoní-li lupičů.[95]) Honiti se mělo, i když oloupený byl žid, a nehonil-li kdo, nastupoval žid na neochotného právě tak jako jiný člověk. R. 1542 soudí se židé Turnovští proto s Janem Belvicem. V soudě praví Kolman, jeden z nich: „Když sme jeli čtyři židé z Jilemnice, tehdy udeřili na nás lotři i pobrali nám a dva zabili; já sem ušel a přiběhl sem na horu na Jilemnici k panu Závišovi, žádaje ho pro pána Boha i podle zřízení zemského, aby honiti a k šturmu zvoniti rozkázati ráčil. I tak jest učinil jako dobrý pán, hned sedši sám na kůň i s ouředníky svými i všemi lidmi, i k šturmu udeřiti kázal všudy, kdež měl zvon na svém zboží. Pak jsem jel pro ouředníka páně Vilímova z Valdštejna, Jana Belvice na Vrchlabí, aby honiti rozkázal,

---

[91]) Rkpis. dvorní knihovny č. 4279.

[92]) Arch. mus. list. kouřimsk.

[93]) Rieger, Zřízení krajské I. 140. Na str. 130. vypsán obšírně způsob honby lupičův a outraty za ni. Kterak s jatým lotrem cestou zacházeli, o tom na příklad zpráva v manualu radním Hradce Jindřichova r. 1615 fol. 45. Chytili lotry na lese Klenovském, spjali je do palečnic a vezli v kruté zimě tak, že jednomu, jak ho přivlékli, zmrzlou nohu kat musil uřezati.

[94]) Regist. čern. aksam. soud. komor. č. 24. A. 6. fol. 219.

[95]) Arch. místodrž. Miss. č. 41. 66.

tehdy on nadal mi psů, abych mlčel, že on ví, jak se má chovati." Po některé neděli se přiznal, že dva lotry měl, ale zase pustil.[96])

Co se týče občasného tříbení a vyzdvihování lotrů v kraji, k tomu dávali hejtmané rozkaz, kdy se jim vidělo, nebo kdy ponuknuti byli na to od konšelů a rychtářů neb od komory královské, která dosti často nařizovala vpády do podezřelých míst.[97]) V prvních letech století XVI. zdá se dle městských počtů, že „východy" na zločince zhusta brány před se; v berounském počtě r. 1508 dvakráte za léto platí se na potřeby k východu takovému. R. 1517 píší Kolínští sami do Hory Kutny, že vyjedou na lotry, aby Horští vyslali proti nim. Píší: „Máme úmysl tento večer v hodiny dvě na noc do Solopisk, do Suchdola a odtud až do Plaňan na lotry a povaleče vyslati, abychom aspoň některak mohli před nešlechetnými pokoj spósobiti".[98]) Lounští r. 1524 několikráte po sobě spolu se Žateckými a Slanskými, ozbrojivše se kyji a cepy, honili po krčmách a lesích v dalekém okruhu lupiče, kteří krajinu trápili. Rakovničtí touže dobou mívají dosti často náklady na žoldnéře, jimiž honí loupežníky. Kterak leckdy „východy" na lotrovinu vznikaly, o tom příklad z Rakovníka r. 1588. Konšelé píší hejtmanovi krajskému pospěšně v pátek po mistru Janovi z Husince roku právě psaného:[99]) „Dvě osoby mužského pohlaví nad skalou naší při velkém rybníce spatřovaly se v místě, s kteréhož vejborně spatřiti se může, kdo od Lišan k městu nebo z města ku Praze cestou jde, a ty jest jeden zedník, vyšed s dvěma syny na jahody, spatřil a ulekši se, ukryl se. Poněvadž jeden člověk nevelmi dávno jest tu do košile obrán, v oumyslu máme jistý počet osob v ta místa vyslati po nešpoře s ručnicemi a jinými zbraněmi, a to místo vůkol z daleka dáti oskočiti, aby mohli polapeni býti, ano také některým řezníkům o tom, aby své psy k té potřebě na přítěžky vzali, poručiti chceme, aby také některý fořtknecht vyslán byl, za to žádáme." Nápodobný list byl tajným poslem roznášen po vsích a městečkách kraje rakovnického na příklad r. 1600. I ten list a honba v něm nařízená vznikly z určitého loupežného případu. Stojíť v něm: „Lidé přes svět pracující s velikým nebezpečenstvím Království (les králův) procházejí; nějaký řezník z Prahy sotva násilně projel, a včerejšího dne loupežníci nějakému kárníku 6 tolarů vzali a těžce zraněného u korouhvičky odběhli. Jsou v černých šatech a za bílejmi fěrtochy po řeznicku chodí, v počtu 6 se jich nachází. V úmyslu máme této noci až ke Krušovici vyslati a u krčmářův i pastýřů lotrovinu hledati."[100])

---

[96]) Kn. komor. soud. č. 6. G. fol. R. 19.
[97]) Sněmy. V. 156.; příklad z r. 1577.
[98]) Arch. kutnoh. list. č. 185.
[99]) Arch. rakovn. Missiv. formulae. z r. 1588.
[100]) Arch. rak. kopial r. 1600.

Pražané všech tří měst sobě zřídili k tříbení a jímání lotrů, kteří v okolí města škodili, kdys v počátku XVII. věku zvláštní žoldnéřskou hotovosť deseti rejtharů a 20 pěších. V radnici staroměstské jim představen Jan Karel za nejvyššího správce, a všem vydána přísaha a zároveň instrukce. V instrukci [1]) ukládalo se této stráži policejní, aby poslušna jsouc svého správce věrna byla císaři, místodržitelům; ve dne v noci na silnice, cesty, do vesnic, krčem, lesů a jiná místa aby se všech stran vyjížděli a se vyptávali po škůdcích; každého týhodne třikrát po dvou ze sebe vyslaných ke všem úřadům tří Pražských měst aby v známosť uvozovali, „v kterých místech jsou, co dělají, jak škůdce tříbí, a co se okolo měst Pražských a jinde děje". Snad se bez příčiny ukládala instrukce těmto strážníkům, „kdyžby vyjížděli, aby lidem jedoucím a jdoucím, ano i sedlákům chudým po vesnicích neubližovali, jich nešacovali, nýbrž na svém žoldu a na tom, pokudžby jim kdo co z lásky dáti chtěl, přestávajíce, je chránili". Žold jízdného strážníka byl po 8 kopách a pěšího po 4 kopách na měsíc z peněz zemských.

Lotři mívali svá stanoviště nebo stavy nejprve v hlavním městě království českého. V pokoutních krčmách pražských se scházeli škůdci z celých Čech. Jan Hudeček r. 1613 v Lounech trápený oznámil několik stanovišť lotrovských v Praze. Obzvláště jmenoval tři lotry „v tuplbarchanových šatech, šněrovaných botech, s ručnicí na řemeni a s polskou sekerou i s oklepáčem", kteřížto „mladí jebáci" prý nejvíc „zdržují se v bílém domě na Novém světě, kde piva se šenkují". [2]) V Kouřimi vyznal v r. 1595 vězeň jeden, že v hospodě pod Slovany v Praze smlouvali se jeho tovaryši o pomstu nad Jaroslavem ze Smiřic slovy těmi: „Ten šelma starý Smiřický dal mnoho čistých jonáků a thovaryšů našich zutráceti; pomstíme se nad ním!" [3])

Okolo pražských měst přemnohá stanoviště bývala, a „za časté se děly loupeže". [4]) Proslulé bývalo od jakživa tou příčinou Špitálsko za Poříčskou branou. Zpráv o přepadech loupežných a vraždách, které sběhly se na Špitálsku, jest v pražských knihách přehojně. I v smolných knihách venkovských měst nejeden zločinec vypravuje o své činnosti na Špitálsku. Na příklad r. 1598 popadli v Rakovníce dva lotry, Václava Mládence a Vávru Stupku, kteří vyznali: „Šli jsme nejprv na Špitálsko a zabili sme sekyrou jednoho kupce, kterýž pěší byl, to bylo asi hodinu na noc, shodili sme ho pod mostek". [5]) K zlé pověsti pražského Špitálska upřímně pomáhali někteří zlotřilí obyvatelé nejbližších vesnic. R. 1541

---

[1]) Arch. pražsk. č. 326. 116.
[2]) Černá kn. lounská č. 1. C. 27.
[3]) Kn. soudn. kouřimsk. arch. fol. 93.
[4]) Arch. pražsk. č 326. 71.
[5]) Arch. rakovn. lit. E. v kopialu r. 1560.

na příklad obviněn Vaníček z Vysočan, že na pražského měšťana Topola „na Špitálském s svými pomocníky sekerami házel a jeho zamordovati chtěl“.[6]) Jiný lotřík Buriánek dohonil (r. 1572) žida Jáchyma na Špitálsku, vzal mu slepici, kteréž ihned hlavu strhl, a pak se svými tovaryši žida hodil do Vltavy. „Nebožtíček plakal, po dvakrát uplynul, a po třetí ho drželi, až se utopil.“ [7])

Také mezi vinicemi pražskými po slunci velmi nebezpečno bývalo. R. 1568 vypravuje v soudě vinař: „Vidí se na voko, jaké veliké škody na těch vinicích se dějí, ano ti lotříkové již tam v houfích i ve zbroji chodí, uprali a utloukli vinaře“. Z mnohých přepadů loupežných, kteréž se tu přihodily, povíme z r. 1553 jen o jednom, poněvadž jest pro statečnosť a sílu ženy přepadené zajímav. Šla totiž Markyta Kapounkova, podruhyně, z Prahy do Košíř kolem vinice „Konvářovy“. Tu byla přepadena lupičem Polákem. Udeřil ji „kratčištěm“ do hlavy několikráte — a teď ať vypravuje sama: „Já s Boží pomocí porazím ho volajíc, byl-liby kdo, aby mi pomohl; žádného sem se dovolati nemohla, a mně již krev ucházela, takže sem mdla byla a ten Polák svrhl mne se sebe a táhl mne do lisu přísahaje, že mne nezbyde, a mne zabí, kamením mě tloukl, já chytím jej za vrch a porazila sem jej, volám — on je pode mnou, nevím, kde jest vzal nůž, já mu jej vydřela, zahodila — v tom Mikuláš vinař s ručnicí přišel — ale bál se ho — když mi těžko bylo, vstala sem s něho, a on utekl do chmelnic, kde ho Třešovský palicí uhodil. Mne jest tak stloukl, že sem k člověku podobna nebyla.“ [8]) Dále od Prahy zlopověstná po několik století bývala Šárka a krajina „pod Babou“. Vyznání zločinců, kteří provodili řemeslo své na Šárce, čteme již v nejstarší knize rakovnické. Tu v prvních létech XV. věku vyznává se jakýsi Zeman, že se Salavou „zamordovali ženu na Šárce u strúhy a vzali jí pět kop a sukni. Salava že jí hrdlo mečem sťal“ [9]) — a v Nymburce koncem XVI. století vyznává Jakub ze Zhoře, že byl v loupežné družině, která lidi zabíjela v Šárce za Prahou. [10]) O krajině pod Babou, která sousedí a mezuje se Šárkou, praví r. 1531 Jiřík Žejdlic z Šinfeldu, jejž viní Jiřík sklenář z vražedlného tam přepadnutí: „Co jest se mu stalo, mohli sou jemu někteří lotři v tom nebezpečném místě učiniti“; [11]) a Štěpán Svata ze vsi Pátku r. 1595 v Lounech vyznává: „Zabili sme nějakého člověka pod Babou u božích muk u vody a vzali od něho kopu míšeňskou; druhého vejš ku Praze u druhých božích muk.“ [12])

---

[6]) Registr. nálezů komor. č. 9. J. fol. N. 6.
[7]) Arch. pr. č. 1050. 261.
[8]) Kn. svěd. perkmistr. č. 2. fol. 203. v arch pražsk.
[9]) Kn. z r. 1387 v arch. rakovn.
[10]) Smolná kn. nymburská fol. 27.
[11]) Registr. černá hejtm. č. 2. JJ. fol. F. 2.
[12]) Smolná kn. lounská I. C. 27.

V městech venkovských bývaly stanovištěm lupičů nejprve pokoutní krčmy, zvláště předměstské. V Hoře XVI. věku pokrývali se zločinci nejraději v krčmě „Ve psinci", „V radosti", „U slonů", „U Kořenických", „Na baště" a zvláště pod Kaňkem „Na skalce". Ale nejoblíbenější stanoviště lupičská byly zhola osamělé krčmy, v nichž zhusta žid krčmářem býval.[13]) Také často lotři u přívozů se scházeli a odtud výpravy své podnikali. Ve smolné knize nymburské nejeden lupič to praví. Jináče stávali na lesích za křím (odtudž sluli nákeřníci i zákeřníci) a v noci spávali leckde po stodolách. Z lesů nejpověstnější bývaly od konce XV. století Železné hory mezi Čáslaví a Chrudimí; později zlopověstným stal se ten les, jenž rozkládal se na cestě mezi Českým Brodem a Prahou a slul Fidrholec. Staltě se i pořekadlem.[14])

Nebezpečno bývalo též na lesích, jimž vévodí huňatá Radina. R. 1545 posílá král mandát do kraje Plzeňského, že lupiči půl míle od Rokycan oloupili kupcova sluhu, jenž nesl za 300 zlatých klenotů, a poroučí, aby kraj honil lotry ty.[15]) R. 1591 procházely roty loupežnické v okolí plzeňském s takovou smělostí, že okolní panstvo ze strachu stěhovalo se s věcmi svými do Plzně. Sami Plzňané to oznamují všemu království.[16]) V lesích pohraničních stále bývalo dosti lupičů domácích i těch, kteří přes hranice navštívili naše království. Hejtmané kraje Hradeckého přes tu chvíli rozkazovali honby. R. 1607 káží stíhati v Trutnovště také lotry, kteří se za soldaty vydávají, „a rejthary, kteří se z království Uherského navracují, po krajích procházejí a vraždy činí".[17]) Mezi Roudnicí a Litoměřicemi bývali v každé době lidé olupováni, až jedenkráte také kupci Geyzlarovi ze Žitavy „na úsvitě" vzali 4000 zl., a král r. 1549 otevřenými listy přísně poručil rejthary loupežné honiti.[18]) Nedlouho před tím oloupilo šestnácte lotrů na cestě mezi Bystřicí a Hradcem Jindřichovým samého císařova „postbota", vzali mu koně a listy — ale z úcty ke králi nezabili ho. Z Augšpurka psal král rozkazy, aby silnice k Bystřici byla

---

[13]) Jiří opat kláštera Sedleckého 1533 pohnal žida, krčmáře z Žižele, že lotry fedruje a sedm koní klášterských kradených že poschoval. Proto dostal se žid do rukou hejtmanům. Reg. černá hejtm. č. 2. JJ. fol. B. 2. V patnáctém věku bývala pověstna krčma pod Buštěvsí, kde se scházeli lupiči z celého kraje; některý krčmář s lupiči také chodíval na lup sám, jak o tom leckde vypravuje kniha arch. rakovn. z r. 1387. Kdo z nouze chtěl u takového krčmáře přenocovati, tomu mohlo se zvésti tak romanticky jako Jakubovi rabbi židovi, na něhož r. 1592 v krčmě u Kopidlna nočně přišlo 8 sčerněných lotrů. Ti mu vzali peníze a zbili ho nekřesťansky. Arch. pr. č. 1061. 15.

[14]) Loupežníci z Fidrholce souzeni v Praze roku 1510. Stař. Letop. 325. Tomek, Praha. VIII. 321. Acta forens. v arch. turn. r. 1572, 252. Stránský Resp. c. 21. O Fidrholci některá vyznání v knize smolné arch. táborsk. r. 1545. B. XXV.

[15]) Arch místodrž. Miss. č. 35. fol. 27.

[16]) Arch. rakovn. kopial z r. 1590.

[17]) Arch. mus. list. trutn.

[18]) Arch. místodrž. Miss. č. 35. fol. 202. 286.

vyčištěna, a lotři pochytáni.[19]) Také na lesích u Hluboké hřihávaly se loupeže a vraždy. R. 1538 s hněvem poroučí král Ferdinand Petru Rožmberskému, aby dal „les, kudy silnice jde, vysmejčiti, neboť se v chrastí lotrovina přechovává, a když kto tudy jede, že na něho vyskakují a také překážky činí císařským „postám“, kteréž od Lince do Prahy jezdí“.[20]) Kolem Příbramě v lesích a hvozdech, směřujících k Dobříši a Rožmitálu, bývala od starých dob až po nové vždy stanoviště lotroviny. Už r. 1514 poroučí se Bechyni z Lažan, aby tam lotry honil.[21]) Chvojiny a lesy k Senci od Rakovníka a k Lubné již v XV. stol. bývaly vraždami smutně slavny. Vaněk Čtyrletý, lupič, trápený kdys r. 1490 v Rakovníce, vyznává, že s tovaryši svými v oněch chvojinách obloupili kameníka; Hanuš rejthar že je vodil, a zvláště namířino že měli na kohožkoli „zuobce“ Rakovnické.[22]) Ani v královských lesích křivoklátských nebývalo nikda bezpečno. R. 1589 dokonce sáhli nákeřníci i na komorního posla, starého Říhu; „hanebně ho sbili, utloukli, a listy, kteréž sobě od komory dané měl, odňali mu“. Tenkráte komora „milostivě“ poručila, aby hejtman křivoklátský nákeřníky dosáhl.[23]) Druhdy také zlopověstny byly lesy a cesty kolem Velvar, Ledče, kol Tábora, Kouřimě, Písku a Vltavotýna.[24]) Slovem, nebylo většího lesa a hrbolaté půdy olesněné, aby tu nestrašili nákeřníci.

Na Moravě nejpověstnější bývala cesta od Znojma k Morav. Budějovicům. R. 1539 píší znojemští konšelé králi, „kterak velicí a znamenití lúpežové a mordové prve neslychaní na lesích a silnicích těch se dějí“. Ferdinand rozkázal tedy držiteli zámku Znojemského Václavu Meziříčskému, „aby jako předešle choval několik pojízdných pro opatrování těch silnic“.[25]) Ale silnice dotčená zůstávala zlou i na dále. R. 1551 píše král zase o „znamenitých mordech, které se den ode dne dějí“ u Znojma a vyčítá, že dosavad podle nařízení, „při soudu zemském svatojanském učiněného“, lesy na silnici k Budějovicům od Znojma mýceny nejsou.[26])

[19]) Tamže fol. 89.
[20]) Arch. místodrž. Miss. č. 20. 36.
[21]) Arch. Česk. VII. 54.
[22]) Kn. arch. rakovn. z r. 1387.
[23]) Arch. rakovn. kopiář z r. 1589.
[24]) V létech třicátých XVI. věku známý Bohuslav Chrt ze Rtína dává Velvarským svědectví, že „chovají se k loupežníkům a mordéřům, jakož se tu mnoho okolo Velvar toho lotrovstva nachází. podle zřízení jako dobří“. Reg. čern. hejtm. č. 2. JJ. fol. A. 2. R. 1604 měli táborští ve svém okolí zlou rotu lupičů. Arch. c k. místodrž. Miss. č. 113. 13. Kouřimští měli v kraji svém vždy lotrů nemálo. R. 1604 připomínají se tu mezi lotry i cikáni. O lupičích u Ledče na Chvojinách, o vraždách na Libochově Stránce u Vltavotýna, na Černém vršku u Benešova, o loupežích na horách píseckých čte se na mnohých místech v smol. knize arch. táborsk. A. 5. A. 6. C. 3.
[25]) Arch. místodrž. č. 29 139.
[26]) Arch. místodrž. č. 49. fol. 156. Datum v Mor. Budějov. čtvrtek před sv. Tomášem 1551. Patrno, že byl král velice hněviv. Sotva přijel do Budě-

A poněvadž nikdo nedbal na královy rozkazy, a lupičů přibývalo, čteme po několika létech zase list králův Zdeňkovi z Lichtnburka psaný, v němž dí se, „že lotrovství na cestách ve všech krajích v markrabství Moravském se rozmohlo a zvlášť na lese Znojemském a na gruntech tvých". Je prý o tom zřízení zemské, jak se k lotrům chovati, „však se málo na to dbá, a tak mnozí lidé o hrdla svá přicházejí". Poroučí tedy Ferdinand Zdeňkovi. a podle něho ještě čtyřem jiným pánům, aby silnic opatrovali,[27]) a spolu poroučí hejtmanu moravskému, by se na sněmě přičinil, aby způsobeni byli zase na honbu lupičů „porejtaři", jako druhdy bývali.[28])

Byla asi policie bezpečnostní u Znojma velice nesnadna, protože tu v okolku znojemském i usedlí sedláci občas vyjížděli sobě na loupeže. Aspoň r. 1549 poroučí Ferdinand Znojemským, aby trestali pro loupež sedláky i — rychtáře ve vsi Paulici.[29]) Ale také v Čechách překážívalo zdárné policii, že vesničané[30]) i měšťané lotry kryli, ba někdy i to se přiházelo, že sluhové právní sami bývali s loupežníky srozuměni, „vycházejíce s nimi na cesty". Nejeden chycený lupič vyznává také na biřice, že s nimi býval, loupal formany a kostely, a jiné zlé věci podnikal.[31]) V Praze r. 1502 viněn byl sám Bartoš rychtář, že s lotry má. Nějaký lupič Mareš to pravil na t·ápení, a rychtář nezapřel, než oznámil, že srozumění s tím Marešem měl proto, „aby mu vyšpehoval některé zločince jiné, což poněkud potom také dovedl".[32])

Majíce líčiti povahy a život starodávních lupičů, abychom nejprve pověděli, kterak vypadali. Z nejstarších zpráv víme, že se proměňovali lapkové přivazujíce si „brady z vlasů koňských a kozích". Za zbraň mívali často samostříly, později pušky.[33]) Na počátku století XVI. loupežili v zemi rejthaři „pod spůsobou a postavou německou", o těch svrchu zmíněno. O loupežnících, kteří u Strašecího stáli „v stráži" v „šatech řeznických", také již praveno; r. 1595 vyznává v Nymburce Jan Němec, člen veliké družiny loupežnické, že všickni chodí „v šatech na spůsob pacholků sel-

---

jovic, již o tom psal purkrabovi pražskému a jinam. O vraždách na znojemských lesích vyznávají lupiči r. 1563 v Táboře. Arch. táb. kn. smoln. E. 2.

[27]) Arch. místodrž. č. 62. fol. 42.

[28]) „Ausrejtaři" zřízení dle Brandla r. 1584. Gloss. 3. V našem prameni řeč o nich z dávnějšího času. Míníme totiž, že porejtar a ausrejtar jednostejno.

[29]) Arch. místodrž. Miss. č. 41. fol. 331.

[30]) Na př. r. 1573 žalují Novoměstští Janovi Lobkovickému, že jeho lidé velikého lotra, jenž sluje Ulomsobě, když ho právo vedlo, násilně odňali a pustili. Manual radn. č. 397. fol. H. 106.

[31]) Mimo jiné př. v smol. knize nymb. r. 1567 fol. 62., 63. „Čáslavský biřic Vaněk loupá formany, kostely havíře; Melichar biřic ukradl rychtáři v Praze Brikcímu tolar a pantofle; Volfíček, pacholek rychtáře plzeňského, k čemu přijde, všecko ukradne". Roku 1596 vyznává Krupička v Nymburce: „Můj otec, jsa biřicem, dal mne mezi lotry hned z mládí a věděl o tom, že sou lotři." atd.

[32]) Arch. pražsk. č. 1128 fol. 36.

[33]) Mareš, Popravčí kn. Rožmberská 2. 23. R. 1409.

ských".[34]) Oněch pět lotrů, kteří r. 1617 u Hradce Jindřichova obrali pelhřimovského souseda Šreinera, „byli v pláštích na spůsob Šotů sem i tam se toulajících".[35]) To jsou zprávy o „uniformitě" loupežníků. Takových zpráv je po řídku, poněvadž lotrovina bývala co do zevnějška svého z míry strakata. Několik příkladů. R. 1598 z tovaryšstva lupičského někteří líčí se takto: „Nosek, v Starém městě bývá, široký pacholek, s ryšlavou bradkou, pobělavou čepicí, kabát barchanový s knoflíky, chodí s sekerou kladnickou". „Jíra Mastík z Litoměřic, tam má ženu a děvčátko, je velký pacholek, bradka černá se mu sype, chodí v rudé čepici s šlakem a v bílých soukenných punčochách; Jíra Plundra, bývá v dolejší krčmě v Pokraticích, pacholek bez vousů, je vlastatý, sukni má rudou a boty; prvy měl staré škorně, zahodil je; chodí se sochorem a toho za zbraň požívá; Václav Švanda od Velvar, je hrubý pacholek, široký, bradka černá se mu sype, v rudé čepici s širokým šlakem a v sukni rudé; Václav z Hradce v cvilinkovém černém kabátě, v soukených punčochách, chodí s sekerou, bez vousů".[36]) Martina pískače, jenž r. 1588 kdesi na lese Žbáně zřídil sobě loupežné tovaryšstvo z jedenácti osob, skoro samých pasáků, popisují listy zatykací takto: „Mladý pacholek bez vousů, majíc na sobě rudou sukni, rudy galihoty a punčochy soukenny".[37]) Na soudě nymburském vypisuje Jan Krupička r. 1570 společnosť loupežníků, jejíž byl oudem, tak, že většina jsou „mrzáci se suchými nohami" neb „na dřevěné noze", jen Jan Nohatej má levou nohu tlustou, jak ho v ni někdy had uštipl, mezi rybnikáři prý proto říkají mu Hadáček, ten po silnici morduje"; o některých praví Krupička, že sobě „ruce červeným vokrajkem" obvazují, a o jiných zase, „když co zlého učiní a honěni jsou, že dřevěnou nohu odvazují, zahazují a preč utíkají; Nováček chodec má díru nad levým okem, že by mu tam mohl lychník vložiti; Hanzl Němec má co zajíc hubu, Hora má kusé prsty".[38]) V Lounech u vězení líčí loupežník Michal Němec své tovaryše r. 1598 také pestře. Ten onen prý má špičatou bradku, jiný je holobrádek; ten má dobrý kožený kabát, župici rudou; jiný plstku zelenou nebo klobouk černý na hlavě a kabát bílý, všickni chodí se sekyrami „plavačkami", jeden měl kord a ručnici a jeden měl „knytl".[39]) Aby obrázek tehdejšího lupičstva byl dokonalý, nelze nepověděti, že k hadrové strakatině připlichtil se leckdy také človíček pěkně po pansku šacený. Jednoho popisují r. 1602 Mělničané, že „má galihoty pěkně makové barvy, župnici nové barvy, kabát podpásní barchanový, čepici se štorci

[34]) Smol. kn. nymburská fol. 23.
[35]) Arch. v Hradci. Kop. z r. 1615. 104.
[36]) Kopial rakovn. arch. lit E. r. 1560.
[37]) Formul. missivar. z r. 1588 v arch. rakovn.
[38]) Smol. kn. nymburská fol. 31. 61.
[39]) Smol. kn. lounská r. 1598.

pěknou, suknem papouškovým pošitou — ale postava jeho světle ukazuje, že jest dynovitý lotras". [40])

V starší době i prostí loupežníci u nás mívali zvyk, že zámožné lidi chytali na výplatu. Naučili se tomu od rytířských lapkův a loupežníků, jejichž nekalá živnosť naposled a na nejvýše zkvetla v dobách jagailovských. [41]) O loupežném „šacování" několik znamenitějších dokladů. „Vězel německé lidi, chtěje na nich peníze míti," tak čte se r. 1409 v Popravčí knize rožmberské. [42]) Jakýs Pavel vyznává v nejstarší knize rakovnické (ale neví se kterého roku), že „skládali o panu Chotkovi od pěti let, aby ho mohli šacovati ve třech kopách". Jakéhos Penězka také jíti chtěli, až by z Plzně jel, „a pakli by jej jíti nemohli, chtěli ho zabiti a oloupiti". Jiný lotr v téže staré knize kdys v druhé půli XV. věku vyznává, „že měli vzíti rychtáře Dřevničovského a Mutějovského a měli je nésti na Křečov, a hejtman Nejdecký je na to vedl, a měli oba rychtáře šacovati". V polovici XV. století „stávali" lotři křivoklátských lesů na hradeckého hejtmana. Bylo jich čtrnácte, mezi nimi také Řeháček z Malé Strany, který byl „usknechtem" v „páně kancléřově domě", a rychtář Chrášťanský „také o tom věděl". Nějaká „pěkná Káče" chodívala k Hrádku (Křivoklátu), aby vyčíhala hejtmana. Zdá se, „že by ho byli, nepustili za málo peněz". Ale nedočkali se ho. [43]) R. 1506 měl býti loupežně jat a „šacován" pan Václav z Lobkovic. Jakýsi Ztrávník „všeho byl počátek a pôvod", s ním kovář Mucha a jiní. Jednoho z nich odpravili v Chlumci. [44]) V Plzeňském soudě vyznává r. 1530 jakýs Brož z Nečtin, že kolik osob vyzradil lotrům, aby je do lesa uvedli a šacovali. Učinil tak i faráři nečtinskému. [45]) Táborským soudcům vypravuje r. 1523 Vaněk Hladký, že s druhy svými učinil smlouvu v Sedlčanech u Záviše, „když by mohli pana Popela (Lobkovice) vzíti, že by ho s sebou odvlekli do Bavor; ale nezdařilo se. Stáli naň a vzali jen koně lidem páně Popelovým. Jiní lotři na Táboře vyznávají, že stáli na pana Hrušku u Libochova dolu. Na témž dole chtěli zajati též konšely z Budějovic, když vezli berni královskou. Mezi lotry číhal také Hrstounský, malíř z Prachatic. Téhož léta kdes za Týnem Vltavským jiní lapkové šacovali kněze, zavlekše ho v les. A kterak byli lotři krutí, nechtěl-li se jatec šacovati, o tom v Táboře r. 1533 Janek řezník

---

[40]) Kn. arch. mělnick. 13. 222.

[41]) Lippert, Trautenau 21. Tu čti o loupežných bratřích Šumburcích, kteří u Trutnova na hradě svém měli veřejnou stanici na loupežné šacování obchodníků, zvláště Židů, v době Vladislava i Ludvíka krále.

[42]) Popravčí kn. Mareš fol. 25.

[43]) Kn. arch. rakovn. z r. 1387. R. 1472 (?) stáli jacísi na pana Tejřovského. „Valtus měl k pánu udeřiti ručnicí napřed, po něm Jirův syn z Počapl. Říha, rychtářův bratr, vyzrazoval pana Tejřovského a přiběhav pověděl, že má jeti Tejřovský sám do Prahy, abychom šli chutně."

[44]) Kn. komorn soud. č. 1. G. fol. D. 4.

[45]) Arch. mus. list. plzeňské.

vykládá soudcům, jako by se rozumělo samo sebou: „Upálili jsme jednoho, protože se nechtěl šacovati.“ [46]) Poslední, kdož v Čechách lidi zajímali, a uvlekše do lesů, je „šacovali“, zdá se, že byli oni rejthaři „po spůsobě německém“ v první půli století XVI. u nás se potloukající. R. 1547 posílá Ferdinand mandát do všech krajů, „že se zjevují a projíždějí rejthaři, kteří tyto dni Jaroslava Beřkovského z Šebířova slibem zavázali a šacovali“. [47]) Nevíme, aby ještě kdy později lupiči lidi zajímali, do brlohů vlékali, a když výkup do lesa přinesen, propouštěli. Slovo „šacovati“ zůstalo sic ovšem i na dále v ústech loupežníků. Mnozí i napotom přepadše vůz, volávali cestujícím: Šacujte se v toliku a v toliku kopách, sice sházíme vás a neživíme. Ale to již způsob jinačí než druhdy. Tu jde výkup před se beze jakýchkoli prostředníkův z ruky do ruky. [48])

Na „formany“ číhávali a vyskakovali lupiči v každé době. Loupežník Petržilka míval až do r. 1570, kdy ho kolem lámali a zhubili, při formanech tento způsob: „Chodil s provazem, a když potkal formana na koni (jináč tehda vozkové nesedali než na koni), hodil naň provaz rovně jako na psa, po té ho s koně strhl, v kozel svázal, a co měl, tovaryši mu pobrali.“ [49]) Na soudě komorním jinou scénu o zamýšleném přepadení formanově vyličuje Douša z Kácova r. 1554: „Viděl jsem Maršíka, (teď rychtáře ve vsi Tuchořicích) nad Litoměřicemi v ouvoze zarostlém ležeti samočtvrtého, a ve vovse byl pátý. Oni sobě šeptali, já pásl tehdáž krávy, byl jsem ve dvanácti neb třinácti létech. Pak jel forman, vohejkal sobě, já přilehl na zem, díval sem se jim. Maršík vztrčil na sebe cos fousovatého, larvu, a třetí vztrčil malou košilku na se, a čtvrtý šel k cestě; dva měla po voštipu, Maršík voštip a ručnici, a dva měla kyje — v tom krávy zachramostily se, a oni se lekli, běžali, Maršík nechal tu ručnice, a já jí vzal, běžal sem domů do Přestavlk a pověděl sem o nich nebožtíkovi Benešovi, a týž Beneš přikázal mi, abych na ně nepravil, že mě zabijí, a já se bál.“ [50])

Kteří loupežníci oloupili kdys koncem XV. věku v chvojinách luženských formana Němečka o deset kop 1 groš a 4 denáry: ti byli velice zdvořilí, nejen že mu na zdraví neublížili, ale vrátili mu onen groš a 4 denáry. [51]) Na proti tomu jiní vedli sobě nezřídka surově a ukrutně. R. 1528 vyznává Jakub Sura v Rakovníce, že

---

[46]) Smolná kn. arch. táborsk. fol A 4. A 8. A 22. A 23.

[47]) Arch. místodrž. Miss. č. 35. fol. 156.

[48]) Příklad v kn arch. pr. č. 1062. 343. Pět rejtharů šacovali r. 1600 Židy na voze u Hrdlořez; každý měl se vyplatiti 70 kopami. Židé nechtěli; rejthaři je tedy obrali docela a vyházeli z vozů.

[49]) Smol. kn. nymburská fol. 31.

[50]) Po mnohých létech, když loupežník Maršík stal se rychtářem, obvinil ho a jeho tovaryše Jan Čejka z Olbramovic. Komor. soud. kn. č. 13. fol. 415.

[51]) Kn. rakovn. z r. 1387.

s Tatrmanem zabili formana od Loun, „Tatrman sťal mu hlavu, já držel kobyly“ — a vzali mu jen 22 groše! Více chuďas neměl. Ve voze nalezli jen soudek páleného a ten vypili ihned s tovaryši.[52]) Jeden z roty, která stávala na Žbáně, vypravuje, kterak přepadli Kašpara Holana, formana, jenž vezl víno z Loun. Přepadl ho slezský Polák Krištof šavlí a usekl mu jednou ranou ruku. Druhý, též Polák, Matouš, převrhl ho, vzal mu váček a nechali ho se vším všudy za mrtvého. O váček se sdělilo 14 tovaryšů v rotě, a na každého byl díl 28 grošů. „Ten váček jsou s nějakými dvěma listy zakopali pod ňákou chvojí.“ [53]) Unikl-li forman lupičům s životem holým a zanechal-li jim kořisti.[54]) mohlo se mu snadno státi, jako r. 1530 Hanuši Hyršaurovi z Přimdy, že ho pohnali k náhradě ti, kdož jeho vozu zboží svěřili. Právě psaného Hanuše pohnal Opl z Fictum ze 200 kop gr. č. „proto, že jest na svůj vůz zboží čili statek Davida a Mojžiše žida, jeho Ople poddaných, k sobě přijal a týž statek židů na svobodné silnici loupežem z vozu svého pobrati dopustil a pokřiku po týchž loupežnících podle zřízení zemského neučinil“.[55]) Odpovídal v soudě forman, „kterak jest měl křik činiti a od statku lidského odcházeti?“ Brániti se zbraní také nemohl, byli by ho lupiči zabili. Ale svědkové židovští v soudě proti formanovi zašli dále. „Bylo na tom voze jiných lidí statků za několiko tisíc drahně, a žádnému jinému nebráno, nežli těmto židům, a tudy on Hyršaur musil s těmi jistými nějaké srozumění jmíti, poněvadž kuši napatou maje tomu jest neodpíral.“ I rozzlobil se forman v soudě a dal mluviti od sebe, „že žádných věcí žádnému židu nikdy více nepoveze, by mu chtěl dáti od kamene nebo centnéře sto zlatých, židé prý chytrostí a lstí umějí lidi ku pádu přivozovati“. Ortelem byl forman osvobozen náhrady, ale ne proto, že by jí nebyl povinen býval, ale že svědkové se pletli.

Když nebylo formana, popadali loupežníci na cestách kohokoli. R. 1523 vzali u Rožmitála lotři i bubeníkovi, člověku chudému, „měchy a tobolku s pásem“.[56]) Kterak v jich blízkosti bylo radostno ocitnouti se, o tom píší kamsi Rakovničané r. 1598 po velikém výslechu zajaté lotroviny.[57]) „Vyšli tím oumyslem po jarmarce Litoměřickém, aby nějaké švestkáře, jichž bylo šest, obrali; v tom se jim natrefil písař sám druhý s koněm na saních. Jeden chytil se saní, a ten písař ruku mu probodl, on na jiné skřikl: Sem, sem! Čtyři přiběhli a sekyrami jsou k písaři házeli. Ten

[52]) Arch. rakovn. listina v lit. S.
[53]) Kop. rakovn. z r. 1570.
[54]) Nejobyčejnější kořisť byli koně formanské, nejvzácnější byla sukna a koření. Na plné strychy posílají lotři koření Židům, kteří je v Praze speněžují. Arch. táborský kn. smolná. C. 3. A. 19.
[55]) Regis. černá hejtmanská č. 2. JJ. fol. A. 14.
[56]) Arch. tábor. Smolná kn. A. 15.
[57]) Kopial v arch. rakovn. r. 1598.

Měl-li který pán neb zeman tvrzičku neb hrádek snadno přístupný, mohlo se mu snadno zvésti jako mlynářům. To stalo se na příklad r. 1590 v Roztokách u Prahy lakomému Davidovi Boryni. U Padyánů na Novém městě smluvila se hromada loupežníků, že bohatého pána toho navštíví. Schůze byla pod Babou. „Tu sou se sešli všickni (Turek, Šimáček, Vašek Plundra, Šťastný a jiných mnoho) a přísahou se zavázali, aby jeden na druhého nepravili. Plundra je vedl, měl motyku. Smluveno, když tam přijdou, aby pána svázali a peníze brali. Šťastnej sám čtvrtej aby byl na stráži, a všech bylo pacholků čtyrmecítma.“ [69]) Přepad udál se podle zprávy, která podána jest s hrůzou panu Vilémovi z Rožmberka, [70]) způsobem tímto: „V noci na sobotu, když tak veliký vítr byl, do tvrze vpadlo do dvou set [71]) zběři lotrovské, pana Boryně vzali, svázavše sem tam vodili po tvrzi z kouta do kouta, bili, tloukli ho, aby jim okázal šaty, a kde jmá peníze. Synové jeho v tu chvíli, Jan i Václav, byli tu také v Roztokách. Jeden se spustil v košili a obrazil se velmi; chtěl běžeti do vsi a udělati pokřik, ale všudy vně bylo osazeno. Praví se, že jednu truhlu s penězi vynesli, osm osob měly co na ní nésti; někteří praví, že do dvaceti, jiní že do padesáti tisíc mu vzali“. Tenkrát prý také v Cholupicích udeřili lotři na tvrz, vybrali všecko v tvrzi paní Chodaurové v Sibříně a činili pokusy i jinde leckde. [72]) Dačický píše, že zloději, kteří skrbného Boryni zabili, byli v larvách, a dokládá k tomu, že „tak někdy před léty dálo se v Čechách, že na sebe v kuklách vyjížděli, loupili, zajímali a šacovali kupce a handléře“. V dobách Dačického čin onen byl už znamenitý a zvláštní. [73])

Jako zloději nejlepší lup mívali o jarmarcích v městech, takž lupiči v týž čas a v touž případnosť lovy konali na cestách od měst vedoucích. Někdy se pustili do jarmarečníků, i když několik jich řadou jeli za sebou a mohli se brániti. Za příklad posluž scena z r. 1523, kterou zažili pražští sousedé a sousedky, nožíři, pasíři a flašnýři, jedoucí kamsi [74]) na jarmark. „Šel jsem za vozem,“

---

[69]) Tak vyznává v Lounech r. 1591 Šťastný z Turska, poddaný arcibiskupův. Kn. smolná č. 1. C. 27.

[70]) Život V. z Rožmb. 292.

[71]) O počtě lupičů nelze nic bezpečného říci; také ne o tom, kdo byli. Naše zpráva z archivu čerpaná svědčila by o počtě skrovnějším. Že byli mezi nimi i ženci Martinkové, toť nepochybno. Lumír 1851. II. 452. Zíbrt, Obyčeje, 186.

[72]) R. 1595 zlezli lotři tvrz Pátek, „přes zeď ze zahrady vlezli, vlámali se dlátem do sklepu, vylámali mělkou truhli a vzali z ní půl sta kop. V noci opět do zámku vlezli, falešnými klíči dvéře otvírali, peřiny cejchy brali, židům do Prahy je donesli, za 10 kop prodali cínové nádobí žid koupiti nechtěl, když na nich erby uhlídal; bouzeny maso, jazyky pobrali, v krčmě za Slaným vařili a jedli“ atd. vyznává v lounské knize (1. C. 27) Štěpán Svata.

[73]) Rezek-Dačický I. 173.

[74]) Z textu jde — ale nejisto — že příhoda udála se u Jičína.

vypravuje Václav, pacholek formana Kohouta, „můj pán seděl na koních, a čtyři lotři přiběhli k vozu a hned Aleny flašnéřky sud, kterýž byl po straně, utali, a nahlédše do toho sudu řekli: Jed svou matr, však sme chybili na tom vozu, však na jiném! A můj pán vždy seděl na koních, nehnul se s koní.“ Arnošt forman doličuje příhodu takto: „Kohoutek vyjel z louže, a když já sem do tej louže po něm vjel, uhledám, ani běží třmi řady. I zastavil sem vůz v té louži. Všickni ke mně přiběhli a mluvili ke mně: Takový! Jeď ven z louže, nebo k tobě hned zapálíme! A když sem z louže vyjel, tehdy hned jsa (ajsa, asi) 16 těch lotrů vsedli na vůz a všecko sekali, koně vypřáhli, brali na ně sukno. Já jich prosil, aby mi koní nechali, a oni řekli: Však je zase vrátíme, jediné na nich teď do lesa odnesem.“ [75])

Jedouce nočně lesem, jarmarečníci snažili se v tiché jízdě míti příchranu od lupičů. I protož r. 1525 nechtěli odpustiti pražští jarmarečníci formance Vondráčkové, že nerozumnou svádou přilákala lotry, kteří vůz všecek obrali. Vypravuje hněvivě jeden z oloupených: „Když sme přijeli na Blato, řekl Petr: Má milá paní, jistě že nám obtížno dnes puol sedmé míle ujeti! A ona Vondráčkova odpověděla: Co tě sobě, jedáku, stajstěš, já v Limburce nezůstanu, raději v noci pojedu! A když sme byli v lese na Boru, tehdy jest ona křičela a vadila se — a oni hned potom na nás udeřili lotři, neb jest křičela, že ji mohli za troje hony slyšeti.“ [76]) Někdy stali se blízcí vesničané přepadeným jarmarečníkům spásou. Vypravuje r. 1600 žid Joachym Brandejs: „Když sme jeli z jarmarku velikonočního z Lince ku Praze, tu rejthaři okolo vsi Šebetína k našim vozům se měli a žádali 50 tolarů od jedné osoby, a když slyšeli, že se k šturmu bije v Šebetíně, pravili, odtrhněte, máme čas!“ [77]) Některý přepad jarmarečních obchodníků byl tak smělý a tolik se o něm napovídalo, že nemohla vláda než zase a zase nařízovati přísné honby lotrů a nákeřníků po krajích. Nejbystřeji uměli okradení židé vládními orgány pohýbati. [78])

Hnusem naplňují badatele vyznání lotrů, jak vůbec ničívali životy lidské i pro málo. Endres Long r. 1581 v Horním městě Šenfeldě vyznává, že s tovaryšem svým u Kutné Hory „člověka mladého, kterýž ještě bradatý nebyl a krátká osoba byla“, zabili vlastním kordem jeho a vzali mu plášť a filec, v němž byly jen kožené punčochy a kábát. [79]) Obrali a zhubili tedy chuďasa. Na

---

[75]) Arch. pr. č. 1047. fol. B. 18. Na Moravě způsobil veliký hluk jarmareční lup, jenž podařil se r. 1604 „šesti husařům“, kteří obrali židy beroucí se ze Strážnice na jarmark do Uh. Brodu. Arch. místodrž. č. 108. fol. 72.

[76]) Arch. pražsk. č. 1047. fol. J. 11.

[77]) Arch. pražsk. č. 1062 361.

[78]) O jarmarečním lupě, jenž podařil se r. 1604 „šesti husařům“, kteří obrali Židy ze Strážnice podána zpráva nejvyšším úředníkům zemským. Arch. c. k. místodrž. č. 108. 72.

[79]) Výtah z knih šenfeldských v arch. rakovn. list v lit. Š.

Táboře vyznávají lotři r. 1579, že zabili poustevníka na statcích pana Chejnovského, a že mu vzali kabát, boty, len a klobásy.[80]) R. 1490 vyznává v Rakovníce lotr Zeman mimo jiné vraždy i to, že „vylúdili děvečku od Hazburka z Kozlovic a tu sú zamordovali a vzeli jí sukni a klok".[81]) U některého lotra stala se vraždychtivosť stálou povahou a chorobou. Nač příkladem vraždil Kašpar Studnička, jenž v Lounech vyznává r. 1624, že „zabil pachole u Chotětína sekerou na cestě, tam je zakopal a nevzal od něho nic", nebo že „zabil tři žebráky na království", nebo že zabil „dvý pacholat, že jsou lapali raky"?[82]) V Táboře vyznává r. 1523 lotr Skok, že druhové jeho zabili v Austí pacholíka žáka; byl při tom Lucerna z Horaždějovic, ujal žáka za ruku a udeřil jej šavlí dvakrát a voštipem, až jej zabili. Tedy ani ubohý potulný žáček nebyl jist životem![83]) Jen bestialnou chorobou lze sobě vysvětliti při tehdejších lotrech všední úkaz, že v soudě mluví o vraždách jako o malém vzatku, a že přiznávají se k nim počtem skoro nepodobným k víře. Lotrů s deseti až dvaceti „mordy" je v městských knihách podivně mnoho. Možná, že některé přiznání zbytečně vynuceno mukou, ale i toho, co zbylo o jménech a slovech určitých a světlých, bývalo při některém vrahovi až přes příliš.[84])

Lapkové a lotři mívali své hejtmany, kteří k té vůdcovské hodnosti dostali se některou předností osobní. Pyšně dí r. 1570 jakási Skokanová jiné potulné ženě: „Ty jebakyně, víš-li ty, kdo sem já, že ty musíš pode mne slouti, a tvůj muž pod mého muže, já sem nad tebou i nad jinými vandrovními lárynémi hejtmankou, a můj muž hejtmanem nad jinými vandrovními lotry nebo pacholky." [85]) Hejtman volával družinu do práce. „Vlk leže netyje, vstávejte! Již jest čas!" tak budil lotry r. 1555 hejtman Jan Černý v lesích táborských, shlédnuv na silnici žida, jejž v malé chvíli potom zabili.[86]) Hejtman rozděloval kořisť. Po něm rota i jméno měla, jakož víme o Petrovských, kteří se počátkem XVII. věku stali na časy pověstnými tak, že jméno jejich zobecnělo.[87]) Prá-

---

[80]) Arch. táborsk. kn. smolná.

[81]) Kn. arch. rakovn. z r. 1387.

[82]) Kn. lounská prve citov.

[83]) Arch. táborsk. kn. smolná fol. A. 13.

[84]) V lounské knize č. 1. C. 27. vyznává Michal Němec určitě o dvanácti vraždách. Kněževeský Václav, kronikář slanský, při r. 1588 vypravuje, že „v Buštěhradě čtvrcen mordýř, který se v 18 mordích poznal; druhý v Slaném kleštěmi trhán, který se k 16 mordům poznal" atd. Rakovnický kronikář (rukop. u p. dra. Fischera) nejednoho lotra jmenuje o devatenácti a dvaceti vraždách. Tuto nechutnou rubriku snadno bylo by i z jiných tištěných kronik a letopisů rozhojniti.

[85]) Arch. táborsk. kn. smolná.

[86]) Táž kn fol. C. 28.

[87]) R. 1618 vyčítá v pražské knize č. 1070. 96. jeden druhému, že byl Petrovským a že mordoval na Šárce. R. 1649 píší místodržící proti Petrovským. Kn. příbramská v mus. R. 1680 dává o nich Passer zprávu, že Švédům škodili kouzelnými zbraněmi. Arch. für österr. Gesch. 37. B. 295.

telství lotrů jedněch k druhým nebývalo pevno. Zrazovali, ba zabíjeli druh druha dosti často. Lupič Říha v Lounech r. 1569 vyznává, že svého spolutovaryše zabil sochorem v lese — pro škorně.[88]) V živobytě lotrů střídaly se veselé dni po krčmách s dny těžkého pronásledování a hladu. Vyznáváť jeden v Táboře r. 1568, že v nouzi „našel na cestě psa, odřel s něho kůži a snědl ho“ [89]), — a zase na odpor tomu dí jiný, co naloupili, všecko hned že propili v krčmách. S lotry světem chodívaly ženiny, „běžné ženky“, přes to, že právo k nim chovalo se nemilosrdně, viníc a trestajíc je ze spoluviny všech zlých skutků, které rota spáchala. [90]) Kterak některá ta žena zpustlou a tvrdou byla, o tom vypravuje v smolné knize pardubické[91]) Jana kuběna: „Šla sem s Kalafkou a s Maštalkou z Chrudimi, a když sme již byly za vsej Blatem, i uhlídali lotři, an dva člověci jdou od Chrudimi, a ti lotři řekli nám: Počkejte tuto, a my tamto půjdem k nim, kejsi hromoví dva jdou. Šli, a my nedaleko čekaly, a když jich došli, tu je hned prali sekerami, a jeden řekl: Hle! tě sem toho hroma udeřil, až v něm sekera po samé uši uvázla, hromi, povězte o penězích a nekřičte! — a ta Mariana se smála, až se chechtala.“ — Kterak takové ženiny byly pomocnicemi lupičů, o tom světlý obrázek podává r. 1567 Matěj Jankovců v Táboře: „Kteří stávají na Hůrkách, ty dobře znám, jest jich sedm, jsou z Oujezdce, všickni z jedné vsi, loupí po cestách a mordují, u Krče vystoupili sme na tři řezníky a dva sme hned zabili; mají s sebou dvé ženské, jedné říkají Anna, má zelenou sukni a dítě malý, druhé mína (jména) nevím, leda jakž sobě přezdívají. Žádají za nocleh a potom v noci, když svou chvíli uhlídají, pouštějí k sobě ty lotry, a oni pobera ujdou zase pryč.“ [92]) Nalezli jsme r. 1535 ženu, která s lotry chodívala v mužských šatech. Byla to Káče pastušina. Vyznává o sobě, že chodila s kordem, sekerou, někdy s kyjem; loupili na třeboňských lesích; oloupili jednou také mistra popravního, při čemž Káče byla v šatech mužských. Za to jí dali Táborští pardus a cejch. [93]) Pověrečni bývali lotři velmi. Ovšem byl všecek tehdejší svět pověrečen, ale lotři pomáhali sobě k čárům způsobem nejhroznějším. Věřívalitě, že z nedošlého dítěte oudy chrání lotra od všeho neštěstí, a protož zbíjeli ženy těhotné. O tom na podiv mnoho příkladů. Tou příčinou nejhoršího lotrasa nalezl jsem v smolné knize Nymburské.[94]) Byl to Vaněk Hudl rybnikář. Ten „v Želez-

[88]) Kn. lounská č. 1. C. 27.
[89]) Arch. táborsk. kn. smolná.
[90]) Ortel pardubický r. 1570: „Poněvadž tato Marjana, kuběna, přítomna toho násilného mordýřského od těch lotrů, kterých se přidržela, provedeného skutku, byla, a k tomu mordu povolujíc ponoukala, budiž za živa zahrabána a kolem probita“. Reg. smoln. pardub. fol. 75.
[91]) Tamže fol. 77.
[92]) Smolná kn. táborská.
[93]) Táž kniha fol. D. 12.
[94]) Arch. nymb. kn. smolná fol. 31.

ných horách zabil ženu, vykuchal dítě, uřezal mu pravou ručičku a vytahoval z ní žilky na prst zdélí, a když sme přišli do krčmy, tehdy ručičku vundal na kamna, aby uschla, a když chtěli komu škoditi, tehdy otočil tu ruku žilkami a na každý prstek přilepil voskovou svíčku malou, a když svíčky hořely, v tom domě žádný neprocítil, by ním házel. To udělali v jedné vsi u Lohenic, Vaněk vztrčil tu ručičku na jakous hůl a svíčky na ty prsty dal a voknem ji na stůl postavil do prostředka".

Loupežníci se odvažovali i v městech samých působiti své skutky. Nepřicházeli do měst jen lotři přespolní, města mívala i své lidičky, kteří vycházeli na lup. Když v Prachaticích r. 1510 věšeli pět lotrů, těše se z toho, Jan z Jankovské Lhoty pravil k hospodáři v šenkovním domě: „Ale ste jich potresktali!" A hospodář odvece: „Bojím se, žeť jich bude víc!" K čemuž hned dodal Jan ze Lhoty: „Já sem tu viděl jednoho měšťana, ješto mi vzal na cestě 17 grošů, říkají mu švec Kučera, než já jemu odpouštím". Pak měli Prachatičtí pro Kučeru těžkosti soudní.[95]) R. 1570 vypravují lotři v Nymburce na soudě o Benáckém, řezníkovi v Jičíně, že s jinými chodí do Uher a jinam loupit řezníků, co jdou pro voly, v domě svém v Jičíně prý má průchody, „že můž z něho vyjíti".[96]) A v Hradci Králové dostal se r. 1559 do rukou katových měšťan Jan pekař Malý, jemuž dokázáno, že „lidi neznámé k sobě jest nočně, tejně přijímal, nočně od sebe vypouštěl — a potom manželka jeho koření, klénoty, zlato a jiné věci jest prodávala".[97]) V městech i na ouřední osoby odvažovala se ruka zločinná. V Nymburce samému rychtáři Hlaváčovi r. 1564 nočně vlezl do komory Jiřík Šnek s úmysly zlými — ale poněvadž „šturmoval" jarmaru nějak neobratně, probudili se spáči, a lupič chycen „v místě nenáležitém — na záchodě".[98]) V Hoře zabit byl v obytě svém na předměstí rychtář Kučera a oloupen v té chvíli, nežli se vrátila žena jeho z trhu.[99]) Do Plzně píše r. 1559 král list outrpný čili soustrastný o vraždě radního pána Vincence Rajského, „u kteréhož my jsme i králová paní manželka naše hospodú stávali". Na konec listu praví král, že psal o stíhání nešlechetných loupežníků a mordýřů nebožtíka radního kurfiřtovi Fridrichu.[100]) V několiku městech vylámali loupežníci i městský radní dům! O kolínském loupání zmíněno svrchu; Lounským vyloupen rathouz a peníze obecní všecky pobrány r. 1546;[1]) Vávra Ryšavý r. 1570 a jiní vyloupali radní dům v Miletíně a „pobrali peněz nemálo z něho".[2])

---

[95]) Kn. komorn. soud. č. 3. G. fol. A. 5.
[96]) Nymb. kn. smolná fol. 73.
[97]) Arch. zemsk. kn. app. č. 3. 122.
[98]) Tamže 670.
[99]) Dačický II. 149.
[100]) Arch. c. k. místodrž. č. 62. fol. 153.
[1]) Kn. lounská č. 1. E. 12.
[2]) Reg. smol. Pardub. 10.

Že bývalo v Praze nad města venkovská příčinou lotroviny nejhůře, to uhodl, kdo četl prve o hojnosti pražských žebrákův a pobudů. Ti odvažovali se leckdy lotrovstva všelikterakého. V zápiscích kněze Rosy[3]) čteme o tom divné věci již z prvé polovice XVI. věku: „V adventu r. 1546 se v Praze prohlásilo na lotry, že na provazy chytali lidi po ulicech a tak je škrtíce do vody pod led metali. Pravili, že v Praze súsedů se několiko ztratilo od zlodějů, a mordů mnoho bylo po cestách na vše strany". S tím shoduje se „vznešení Pražan" obou měst, Starého i Nového, tehdáž na nejvyšš. hofmistra království Českého, na pány a vládyky podané „strany neřádů nešlechetných a hrozných proti pánu Bohu i lidem". V tom vznešení čteme, „že teď od některého léta nemálo mordů oukladně v městech Pražských se dálo jest, ješto oni Pražané od kohoby se to dáti mělo, sou se gruntovně toho uptati nemohli, až jednoho času mládenec nějaký, truhlář, hanebně a oukladně v noci jest zamordován, a oni Pražané doptali se toho, od koho se mu stalo. Kdež pak otec toho zamordovaného počal jest ty osoby z toho před soudem zemským viniti a nemaje na to důkladu dosti, musil od toho pustiti, a vzavši žalost za ňadra, šel s tím pryč". Tenkráte viněni byli z těch zlých „nešlechetných věcí" někteří urození lidé. Jmenují se Jan Adršpach, Jan Kuneš, Mikuláš a Zikmund bratří Troskovcové a jiní. Ale v „mordech" neuvízli obvinění, trest je popadl pro „sodomské" zločiny.[4])

O pražských loupežných vraždách v pozdějších létech zase a zase mluví se, a mandáty královské rozhlašují to do všech krajů českých. R. 1577 zapsali sobě jeden takový mandát Lounští do svých knih, v němž praví se, že „zvláště při městech Pražských velmi zhusta povalečů se nachází, od kterýchž se dosti častí mordové a loupeže a škody dějí.[5]) Za Rudolfa konečně byla Praha navštívena zvláštními lotříky, již sluli obecně „bandité". Když se tu natropili velmi mnoho nešlechetností, vydán proti nim r. 1601 císařský mandát, z něhož na jich poznanou toto vyjímáme: „Od některého času všelijaká sběř, obzvláště pak banditové, kteří pro své zlé skutky z Vlach vypověděni jsou, při dvoře našem se zdržují, a jsouce z peněz najati, všelijaké zlé věci, lidi tejně mordujíce a o zdraví usilujíce, jakž to mnozí příkladové takových hrozných oučinků, kteréž se v kolikasi málo měsících zběhly, dostatečně ukazují; jak času nočního tak i ve dne po ulicech mnozí hrdlem a zdravím svým bezpečni býti nemohou." Dotčený mandát nařizuje, aby ti vypověděnci nebo banditové v deseti dnech byli z Prahy vybyti pod neprominutedlným trestáním.[6])

---

[3]) Zápisy Václ. Rosy v rukop. dvorsk. knih. č. 4279 fol. 7.

[4]) Reg. královsk. červ. starší č. 23. E. 7. fol. 17.

[5]) Reg. purkm. z r. 1577.

[6]) Datum v sobotu po pam. sv. Petra a Pavla r. 1601 v arch. pražsk. č. 112. Od jich jména odvozuje se „bambitka", s kteroužto zbraní bandité Prahou se toulali. Viz Lumír r. 1855.

Podle banditů vydařil se ovšem také některý městský obyvatel; roku 1605 široko daleko roznesla se zpráva o loupežné a násobné vraždě, kterou spáchal městský synek Martin z domu od tří myslivců. „Ten z ponuknutí satana“ přišel na Širokou ulici k dceři cukrářčině, přiměl ji, aby složila krám a šla koupit kapra, že spolu pojedí, a když děvče šlo pro kapra, vešel lotras v dům, zabil děvečku a po ní hned i děvče s kaprem se vracející a naposled i chudinu mateř, která se domů vrátila. S loupeží ušel Martin do Magdeburka, a „tam skrze jednoho Čecha na rozumu nezdravého vyzrazen, do Prahy přivezen a dán na kolo, když mu byl kat před domem cukrářčiným usekl ruku“.[7]) Z loupežnictva také viněn musí býti leckterýs pražský obyvatel, jenž přidal se k pražské lůze, kdykoli v době pohnuté pouštěla se do židů a klášterů pražských. Příkladů z doby husitské známých stranou zanechajíce, ukážeme na konec jenom jeden doklad z doby pasovské lotroviny. Když totiž Pasovští byli vybiti, obvinil císařský rychtář Jan Krištof Krocín z Drahobejle r. 1612 Jakuba Černého, jenž byl zámožný majitel vozů a koní, „že jest v l. 1611 v outerý masopustní, když ten lid pasovský vpadl, při vybíjení kláštera sv. Anežky napomáhal“; prý „nesl pod ramenem harasovou černou sukni mnišskou, v níž byly zabaleny jiné věci v hrubém uzlíku, a když nemohl toho rukou obsáhnouti, maje sekeru, podloživ ji pod ruku, k tomu ji užíval. Za ním tolikéž jeho dva pacholci dlouhou truhlu černou, koží a cvečky obitou, za kruhy nesli, až se sehnuli“. Pro toto účastenství podán pražský soused ten k právu outrpnému, katovi.[8]) Jiní měšťané lup o všecko pryč kupovali. I Tomáš Čermák od žaludů, soused, jejž konšelé postavili v službě policejní „na vartu k mostu“, vida, kterak jiní kupovali, popaden byl lakomstvem a koupil také. Co koupil, neví se. On se přiznal jen ke mnišské kápi — a pro tu odsoudili ho páni jen na čtyři neděle do šatlavy.[9])

Na konec slovo o škůdcích, jimž říkáno bývalo „odpovědníci“. Pohnutkou jich „odpovídání“ bývala větším dílem msta z nedopomožení práva čili nezřízená svépomoc, v starší době také politická nebo náboženská protimyslnosť. Ačkoli odpovídání jedněch druhým znamenitou měrou obvyklo bylo již v pohnutém XV. stol.,[10])

[7]) Zápis soukrom. v exempl. Hist. Kalendáře v akad. gymn. v Praze str. 579.

[8]) Arch. pr. č. 324. fol. 205.

[9]) Tamže 206.

[10]) Že drželi Novoměštští r. 1402 s králem, odpověděl jim na příklad Jan Sokol z Lamberka takto: „Dávám vám věděti, že tiemto listem sie vystřiháme proti vám“; a právě tak Bohunek z Hořovic: „Vy páni Pražští Nového města, věděti dávám, i tak sie proti vám vystřiháme, žeť chceme vaši nepřietelé býti vašich pomocníků“. Desky Misc. 28. fol. 1. R. 1405 zakázáno odpovídání, lapkování, zájmy, pleny. Arch. Č. II. 359. Strnad, Listář č. 208. Čelakovský, Privil. č. 121. Soukromých smluv o všelijaká odpovídání z doby husitské zapsáno v desk. Misc č. 31. několik. Na př. r. 1424: „Já Liděř vyznávám, když

nicméně klassická doba odpovědníků, kteří hrozili mstíti se ohněm a vraždou, byla přec jen doba krále Vladislava a syna jeho. Vznikli odpovědníci proti městům z příčin politických, a vyšší dva stavové přichraňovali jich. Města od zdivočilých hrdin těch zkoušela hrozné věci. [11]) Odpovědník takový shlukl kolem sebe rotu loupežnou, a ta stíhala lupem a vraždou neb zmrzačením, kde koho popadla z města neb z kraje, jemuž nepřátelstvím odpověděno. Také rota odpovědníků zapalovala vsi, městu náležité, a leckterýs odvážlivec lstí dostal se do samého města a položil oheň i tu. Sněmy za obou jagailovských králů pilně se obíraly prostředky proti odpovědníkům. Sněm r. 1500 stanoví zevrubnou bezpečnostní policii. [12]) Každého stavu člen i člověk poddaný měl, prve nežli komu nocleh dal, zvěděti, kdo jest, a oznámiti v městě rychtáři, kterýž měl pak dotazovati se i sám zase. Něchtěl-li se kdo jmenovati, ihned mělo naň saženo býti. Na odpovědníka k šturmu se mělo zvoniti, a měl honěn býti jako jiný lotr. Kdo by nehonil, tomu mělo se odjíti hrdlo i statek. Odpovědníkovo živobytí i statek propadl králi. R. 1516 sněm benešovský přičiňuje k tomu ještě zevrubněji, „kdo by honiti nechtěli, zvláště z lidí selských, aby je vedle svolení hned zvěšeti tu rozkázali, než, pokudž býti můž, aby ohněm nehubili, nemohlo-liby pak jináč a bez toho býti, aby vybrali, vyhubili a ohněm položili“. [13])

Některá jména odpovědníků Vladislavské doby dobyla sobě i v širší historii našeho národa smutného práva. Nade všemi předek držel Jiří Kopidlanský, jenž odpověděl r. 1507 Pražanům, poněvadž mu sťali kvapně bratra provinilého. [14]) Na Kopidlanském poznati jest nejlépe způsob a povahy tehdejších odpovědníků, kteří byli vedle slov samého krále Vladislava nešlechetníky vzešlými „ku potupě jazyka českého“. [15]) Kopidlanský odpověděv Praze, králi a vší zemi, jezdil s katem a dával osekávati měšťanům ruce, nohy, chřípě. Obzvláště číhával, když jeli na jarmarky a vyskytal se s rotou svou tu na východě Českém a tu hned zase na západě, takže nebylo před ním bezpečnosti. Lze zváti ho dobře „všudy-

---

jest Gebhart z Rakovníka poslal mi list a túže mi na Prokopa syna Jidáškova i také syna mého, kterak hrozí lidem z Povlčína pálením i také jeho o nějaký dluh“ — „prosil mne, abych je smluvil“ fol. 275. Fol. 293. smlouva o odpovídání mezi Zaviší z Valdštýna, pomocníky jeho s Petrem Dubem r. 1432. Mezi odpovědníky vyskytuje se v popravčí knize Rožmberské r. 1406 str. 20. 21. a násl., také jméno Žižky, jenž odpověděl Rožmberským a Budějovickým. Uvádí se že polapil vůz, herynky, lidi „šacoval“. Toulati se musil po lesích a mlýnech, až naposled králem na cti opatřen. Tomek, Žižka, 6. a násl.

[11]) Rezek o zhoubcích v Lumíru 1877. Srovn. též jeho úvod k spisu Zvol. Ferdin. 4.

[12]) Arch. Č. VI. 322.

[13]) Arch. mus. list. pražské.

[14]) Dačický, I. 65. Arch. Č. VI. 347. Palacký, V. 116. Rezek, Lumír 1877. Letop. St. 278.

[15]) Arch. Č. VI. 376.

budem".[16]) Ze strachu se mu i lidé dobří propůjčovali za špehy, a on sám ve své rotě měl obratné vyzvědače. Vypravuje v soudě Vaněk, podruh u formana Haška, když jeli z Turnova a přijeli do Hradištka okolo nešporů, že obstupovali je dva, z nichž jeden napomínal, aby jeli opatrně, a druhý na hnědém malém koni v sukni vlčaté prvnímu pravil: „Blažku, pojeďme, čas tě; máme čas veliký!" A odjeli. Ale asi čtvrt míle za městem vyjeli na formany z lesa, jim v čele Kopidlanský — a hned sekali.[17]) Téhož času r. 1508. když se navracovali někteří z jarmarku Boleslavského, udeřil Kopidlanský na vozy pražské „a chystal se Víta pernikáře vosekati; tehdy pernikářová prosila jest velmi téhož Kopidlanského, aby jemu toho nečinil, že jest člověk dobrý a z Nového města. Ale on nikoli nechtěl, pravě, že musí jedni druhých požíti".[18]) Pochytiv Víta pernikáře a Hudce od koníků, vedl je na les a tu „zutínal jim ruce, nohy a chřípě rozřezav; třetího přivázali, chtíc mu též učiniti, zatím sedláci udeřili k šturmu, a on pryč utekl". V malém čase zase i některým Novoměstským hlavy zutínal. To bylo při svatodušních svátcích. Nedlouho potom v srpnu osekal některé sousedy pražské u Cerhovic, ani do Plzně jeli, a při tom jednomu táborskému měšťanu pysky i uši obřezal; a co neviděti již byl zase u samé Prahy sám třináctý, osekal dva lidi u samé Sviňské (Slepé) brány, a byl by snad vnikl do města, kdyby branný rychle a v čas byl nepřišel.[19]) Staří letopiscové a knihy soudní vypravují ještě o jiných takových vrahovských skutcích urozeného škůdce, ale my již z vražd dosti víme. Kopidlanský mimo katanskou práci také paličstvím vynikal a strašil. Spálil na příklad ves Michli, náležitou kolleji studentské Rečkovské, spálil Jesenici, Vesce, Běchovice,[20]) stohy a stodoly v Počernicích a kus Nymburka. V Strašnicích sedláci se mu ručnicemi postavili, rytíř jich tedy nechal. Nebyl bez humoru: vyčíhal v ouvalech zbrojnou moc, která proti němu od Pražan vyslána byla, a zapálil „milým pražským pěším", když tiše v krčmě odpočívali, střechu nad hlavou a při tom i všecku ves popelem položil.[21]) Kdekoli sáhli mu na některého člena jeho četné roty, mstil se tuze. Strach z toho pokusili na příklad Plzeňští.[22]) Maje druhdy i dvě stě koní a sto pěších pohotově,[23]) Kopidlanský byl po výtce nejznamenitějším odpovědníkem v království a neměl hned sobě

[16]) Arch. Č. XI. 134. Listiny Rezkovy.
[17]) Arch. pr. č. 1046. 151.
[18]) Kn. arch. pr. č. 1046. 41.
[19]) St. Letop. 285. 289. 290. a násl
[20]) Hájek při tom dí, že „páni zemští tomu se dívajíce mlčeli, a někteří snad toho vděčni byli." 463.
[21]) Staří Letop. 288. 289.
[22]) Plachý, Paměti 109. Kopidlanský začal se s nimi „nesnadniti, maje za to, že oni Ochlamu, tovaryše jeho, jali". Když minulo nebezpečí, uhonili Plzňané některé z roty a připravili je o krk. 110. Psaní Plzeňských o velikém strachu svědčící v kron. Plach. v Mus. fol. 65. Též u Strnada-Plachého 109.
[23]) Arch. Č. VI. 350.

druhého podobna. Strach z něho byl takový, že zapomínajíce všeho zřízení zemského a všech povinností proti odpovědníkům, města některá neodhodlala se k tomu, aby ho stíhala, i když byla k tomu vyzvána. Na příklad Jičínští ještě r. 1512 byli pohnáni k soudu od Haška Kule z Chotče, „že nezachovali se podle svolení zemského“. Když Hašek byl v Robousích u Jičína jat od Kopidlanského, Jičínští prý „nehonili, k šturmu nekázali zvoniti ani pokřiku dalšího neudělali“. A plný soud zemský odsoudil Jičínské, aby panu Haškovi 500 kop č. ztráty zaplatili.[24]) Odpovědník Kopidlanský byl naposled v zemi takovou mocí, že nemohlo s ním než po dobrém smlouváno býti![25])

Mimo Pražany, jimž odpověděl Kopidlanský, do polou století XVI. skoro každé větší město české mělo svého zvláštního škůdce, jenž mu odpověděl. Na příklad Plzeňští musili r. 1505 podniknouti hotovou výpravu válečnou na tvrz Chřínov neb Křínov proti odpovědníku svému Bavůrkovi ze Švamberka, „jenž jim hanbu, škodu a lehkost činil“. Výpravu vedl najatý hejtman Václav Kropáč z měsíčného platu deseti kop, a města vůkolní pomoc dala. Zajatý Bavůrek posléze stat na rynku plzeňském.[26]) Po něm odpověděl Plzňanům tovaryš jeho Andrle, jenž chytal sousedy plzeňské, když na pouť šli k sv. Anně za Planou. Téhož léta 1505 s odpovědníkem Kutnohorských a všeho království — s Jiřím Všerubským čili Gutštejnem svrchu připomenutým — smlouvá se i sněm a stavové dávají mu glejt svobodný.[27]) Pět let potom provozoval sobě po příkladě Kopidlanského v kraji Plzeňském Zdeněk Dobrohost, jenž s lotrovstvem svým strašil všecka města v kraji bez rozdílu. Při té případnosti praví letopisec, že vůbec mnozí z rytířstva, promrhavše statky své, dali se v loupeže a lidem městským škodili. Dí letopisec: „Co na sněmích kdy na čem zůstali, aby takové honili, nic sobě nedrželi; páni soudili, a zemané lotři po silnicích brali a potom toho zapřeli“.[28]) Mladou Boleslav a města vůkolní tuze stíhal odpovědník Bohemický spojený s loupežníkem Alešem Kocem z Dobrše.[29]) Litoměřičtí měli r. 1516 velikou nesnáz s odpovědníkem svým Hanušem Polencem. „jenž všude okolo nich doma byl“. Učinil se nepřítelem jejich z příčiny nám nesvětlé, pustil hned oheň a zajímal i zbíjel měšťany. Litoměřičtí píší nejprve

---

[24]) Litom. kniha z r. 1512.

[25]) Hájek 463. Palacký V. 162. Vladislav král sám Pražany s vrahem smluvil. Ten smír stál Pražany nad 20 000 zlatých. a věc při tom charakteristická i směšná že jeden článek smlouvy uznává, že Kopidlanský „nic proti své cti neučinil“; ovšem ten artikul má význam právní: všickni odpovědníci v listech odpovědních ohrazovali svou čest. Když se pak s takovým člověkem po dobrém smlouvalo, musila česť býti uznána.

[26]) Plachý Strnad, Paměti 95 96.

[27]) Arch. kutnoh. list. č. 64. Palacký, V. 1. 88.

[28]) Staří Letop. 325.

[29]) Koc jat a držán u vazbě v Praze, ale švagr jeho Jan od Strak mu r. 1519 pomohl, že ušel. Arch. pr. č. 1128. fol. 376.

Lvovi z Rožmitála, jakožto nejvyššímu ouředníku v zemi, opovídajíce se, že oni také „se všemi poddanými svými a spomocníky a těch pomocníků pomocníky chtějí k Polencovi a jeho přátelům a rádcím hleděti, na nich škod svých postíhati". [30]) Rovně hned psali Litoměřičtí ve svých ouzkostech Pražanům, že „lotrů odpovědníků mnoho po lesích kryje se, ješto my jistě každú hodinu čekáme škody naše, a bychom tak pilnosti neměli a veřejně ponůcky a hotovosti: již bychom toho dávno škodu poznali". Prosí Pražany v listě tom, aby na Litoměřických náklad rozeslali listy do krajů východních za pomoc, „neb my tak známých poslů a vědomých nemáme". A v listech, které Litoměřičtí sami vůkol rozeslali, praví, že ten odpovědník „vzal sobě proti nim zoumyslnou nespravedlnosť", i protož aby města a stavové vyšší podle pánů Pražan jim ráčili býti radni a pomocni". Když z těch věcí hrozila býti vojna po všem severovýchodním cípu českém, [31]) jal se Ludvík král skrze nějaké vybrané lidi ze všech tří stavů Litoměřické s Polencem smiřovati. Zatím Polenc měl v Míšni „veliký fedruňk", a kníže míšeňské Jiří chtěl mezi oběma sám smiřovati, když první jednání skrze krále bylo marno. Roky a jednání, při němž slovo měli někteří čeští šlechtici, dělo se v Oustí a v Teplici. Litoměřičané, nežli věc dokonce smluvena a srovnána, měli strach, poněvadž „jazyku německému nerozumějí", aby Polenc na ně nic nenalhal.

Mezi odpovědníky nejhoršího řádu v dobách jagailovských předek držel Janovický Suda, o němž dí Palacký, „že byl rytíř stavem, ale povahou zloděj". Zápisy universitní toho lotra přímo jmenují „princeps latronum". Což ten se naškodil, nežli mu Pražané, Plzňané, Klatovští a Stříbrští r. 1520 rozbili Janovice, hnízdo loupežné! [32]) Z posledního případu jest zvláště patrno, že města neopouštěla sebe. Když hrozilo nebezpečenství, sháněli měšťané pomoc i po daleku. Na příklad r. 1514 Táborští píší Kouřimským o pomoc proti zemanům, od nichž se jim pohrůžky dějí. Prosí, poněvadž si zemané „s klekáním přísahu činí", aby jich Kouřimští neopouštěli. [33])

Urozených odpovědníků z dob jagailovských již zanecháme; však to podotýkáme, kterak lehounce v oněch dobách příkladem urozených, měšťanské osoby odpovídání na jazyce mívali. Řehák,

---

[30]) Tyto nové zprávy jsou v kusé knize arch litoměř. z r. 1512.

[31]) Páni a rytíři z kraje Litoměřického sešli se v Hoštce a odtud vzkázali Litoměřickým měšťanům poselstvo plné výčitek, že přehledují domy rytířské v městě, „kteráž věc co přinésti můž, považte toho"; „nechcete-li právem živi býti, my také sebe neopustíme"; „jsou mezi vámi lidé, kteří své toliko věci obmýšlejí, na zkázu obecného dobrého nic nehledíc; mezi vás se vkořenili a vy po nich postupovati počieli, i toho považte jako lidé rozumni, nač vám jich rada přichází".

[32]) Viz Palackého V. 2. 375. 378. Plachý, Paměti 137. Letopisy 444. Monum. Univ. II. 271.

[33]) Arch. mus. list. táborské.

měšťan litoměřický, byl bit ve Slaném od Prokopa ševce r. 1514. I dal, vrátiv se s ranami domů, hned psáti písařem list do Slaného, „že se bude mstíti“. To tedy Slanským odpověděl. Slanští přestrašeni jsouce, vzbouřiti chtěli všecek kraj, ale naposled všecko srovnáno mírně v radnici litoměřické.[34]) Roku 1512 i nějaký Havelka, člověk služebný, slíbil Litoměřickým, že jejich „sousedy a spoluradní jímati bude, aby ven ze země byli vyneseni“. Tohoto Havelku dosáhli Litoměřičtí v Brodě, a když se ho pán jeho, Vilém Kamýcký, zastal, odvětili mu, že by mu nepřáli, „abyšte takových nevěrných služebníků více měli“.[35])

Bylo tehdáž v Čechách co do veřejné bezpečnosti velmi zle, ale u sousedů nezdá se, že by bývalo valně lépe. Honítě císař Karel V. i polský král odpovědníky svých zemí až do Čech, a to nejedenkráte.[36])

Odpovídání byl zvyk tak vkořeněný, že nepřestal ani za panování Ferdinanda krále. Jenže ovšem panovník ten přece obmezil „odpovídání“ na jednotlivé případy, kdežto před ním bylo dle Palackého „nemocí epidemickou“. Není bez významu, když r. 1534 pražští vyslanci králi praví, „že neřád v zemi byl“; že ustavičně stav městský žádal, aby přetrženo bylo, co dèlo se od odpovědníků; i dskami že zapsáno bylo obecné svolení proti těm škůdcům, však přes to že děly se ohňové, mordové, loupeže, osekávání; „pod jmenem řádu a práva všicka moc a neřád že panoval, a každý činil, co se mu zdálo a líbilo — ješto věc více než turecká byla“.[37])

Za Ferdinanda byli ti, jimž bdíti náleželo, mnohem ostražitější než druhdy. Pozorovali kde které hnutí. Na příklad roku 1528 volají nejvyšší hejtmané k obraně všecek Bechyňský kraj, poněvadž se odpovědníci a lidé nebezpeční v městech lužnických sbírají, a neví se proti komu![38]) Sotva že byli uhoněni odpovědníci Přech,

[34]) Řehák se vymluvil, vida že je zle, na písaře. Prý řekl písařovi, že se bude mstíti právem (čili soudem), a písař prý toto slovo „nedostavil“. Litoměř. kniha z r. 1512.

[35]) Litoměř. Rkop. citov.

[36]) Na příklad r. 1521 chytili v Praze odpovědníka Vídeňského Hansa Špicle, o nějž psal Karel císař a stavové dolnorakouští. Rada vídeňská do Prahy vyslala své zástupce, a ti v soudě konšelů pražských žádali Špiclovi práva outrpného, ukazujíce jeho list odpovědný. Špicl se bránil tím, že v listě žádal a volal se jen k spravedlnosti a teprve, „kdyby mu práva nedopomohli, že měl list za odpovědní držán býti“. Jednak z přátelství Pražan k Vídeňským, jednak proto, že Špicl nalezen jest ve společnosti čistého Sudy, lupiče na Janovicích, puštěno naň právo a zhynul. Arch. pražsk. č. 1129. fol. 432. Z Polska sem uteklo několik odpovědníků. Ještě roku 1539 nalezli jsme tu „Kozíkesky“ zvaného člověka, jenž králi Zikmundovi a zemi odpověděl. Arch. míst. č. 20. 146.

[37]) Chaos v arch. pražsk.

[38]) Arch. mus. list. z Bechyně.

Sádlo, Kauffunkové,[39]) vidělo se králi r. 1533 tiskem vydati všecka nařízení proti zhoubcům a odpovědníkům.[40]) Ale i potom po vši dobu své vlády přes tu chvíli byl nucen vydávati mandáty proti jednotlivcům, kteří odpověděli. Hned r. 1534 honiti káže na Moravě a v Opavsku Mikuláše Rynařeckého,[41]) a téhož roku honěn z králova rozkazu odpovědník Ambrož Pek tak horlivě, že skočil v Lounech s mostu.[42]) Roku následujícího píše král o pěti nových odpovědnících — o Reslovi, Kašprlovi, Oplovi z Fictum, Pavlovi Valeckém, Krištofu Hrnčířovi a Václavu Šárovci — a vyčítá králi polskému, že některé z nich spolu s Rynařeckým „fedruje"; v Polsku prý odpovědníci „svá přechovávání mají".[43]) A téhož léta ještě odpověděl králi v Opolště Kašpar z Valdu.[44]) Také v létech následujících vyskytují se odpovědníci. R. 1536 vyhlášen za takového Henrych z Plavna;[45]) tři léta potom honí se po Českém království Martin Šolc, kloboučník, jenž odpověděl v Kladsku Račínovi Krištofovi, a touže dobou v království Českém utíná ruce, nosy uřezuje odpovědník Jan ze Stebniaka s pomocníky svými, nad čímž král v mandátě svém „nemalou lítost nesl" a po starém zvyku poručil, aby „zvláště hospodáři žádných neznámých hostí nikde nechovali a hospod jim nedávali".[46]) Z ostatních odpovědníků, jichž byla by ještě řada, uvedeme už jen Pavla mlynáře, jenž odpověděl r. 1545 Kadaňským, a z Cvikova, kamž ušel, přicházíval do Čech pálit,[47]) a Martina Skalického koláře, jenž odpověděl Hradišti r. 1549.[48])

---

[39]) O Kauffuncích vyznává r. 1523 lotr Jan Smekbidlo v Táboře, že v Slezště vzali 300 volů, které prodali u Hory; u Vratislavě vzali koření a vnesli na Homoli. O Sádlovi svědčí jiný lupič, že r. 1532 najímal pacholky na sušický jarmark, škoditi chtěje Píseckým a Klatovským. Arch. táborsk. kn. smolná A. XI. C. 5.

[40]) Poněvadž drobní šlechtici příliš uvykli smělému loupežnictví. Sněm. Č. I. 367.

[41]) Arch. místodrž. č. 13. str. 30. R. 1535 zas píše o téhož Rynařeckého, aby naň „špehy měli" str. 197.

[42]) Tamže str. 68.

[43]) Tamže str. 279.

[44]) Tamže str. 130. 295. 366.

[45]) Tamže 575.

[46]) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 20. fol. 192. 156.

[47]) Tamže č. 34. fol. 112. a v deskách Miscell. č. 71. fol. 83., kdež líčení o ortel Pražanův.

[48]) Missiv. č. 35. fol. 207. Těch odpovědníků, kteří odpověděli jednotlivým z panstva, ale přes to vyhlášeni jsou za odpovědníky všeho království, je síla až do konce věku. Některý čas se jimi rojilo. Na příklad roku 1549 odpověděl Gaisler sám pátý Hircpergerovi na Vartemberce (miss. č. 35. fol. 201.); téhož roku jde patent do severních Čech, že Vít Veber odpověděl Hochauzarovi (fol. 214. tamže); a téhož času Martin tkadlec a Marek, bratr jeho, vypálili Zikmundovi Chlumčanskému statek, peněz 17 set kop pobrali, pak nočně ještě jednou vnikli s pomocníky do statku Chlumčanského, pána zbili a za umrlého odešli. V ortelích kom. soudu č. 17. A. 35. r. 1550. Roku 1556 holomek křivoklátský Dreslar a syn jeho Bastl odpověděli fořtmistru na Křivoklátě; r. 1578 Adamovi Kelbli na Prčici odpověděl Asinus Troušvic:

Podle těchto odpovědníků, jichž pohrůžka bývala mandáty tak rozhlášena, jakoby ji učinili byli nejen městu nebo šlechticovi kterému, ale vší zemi a králi, přehojně bývalo odpovědníků soukromých, jichž pohrůžka vážena sic také zle, ale oné širokosti jí nepřidáváno. Tito soukromí odpovědníci zponáhla nabyli vrch nad veřejnými škůdci všeho království. Ale bylo jich konečně z míry mnoho, poněvadž kde kterou pohrůžku v zlosti pověděnou ihned protivník donesl k soudu, klada zlostného neuvážlivce za svého odpovědníka. Toho způsobu odpovědníci bývali ve všech stavech. Za takového na př. viněn byl roku 1533 od Michala z Říčan Jan Liček z Ryzmburka a na Boru Hrádku, poněvadž prý řekl o komsi, „by jměl hrdlo železné, že mu je káže spilovati".[49]) Za takového kladen a k soudu hnán Kašpar Sirakovský ze Sirákova, poněvadž r. 1575 v hospodě v Opavě řekl, že Ondřeje Bzeneckého z Markvartovic ze světa svede.[50]) Jiřík Střeleček, měšťan Žatecký, viní r. 1553 Matesa Pintice, hejtmana na Ličkově, že „r. 1551 v mírné a pokojné zemi pod řádem a právem v Žatci jemu zjevně před lidmi odpověděl, a to těmito slovy, aby naň péči měl, že ho jímati chce, kdež jej kolivěk zaskočí na cestě".[51]) V Hradci Jindřichově zavřeli r. 1610 do tuhého vězení odpovědníka Andreasa Gaulhoubu, tovaryše trubačského. Učiniltě pohrůžku Tomeši trubači, „že do něho nůž vrazí, kde k němu přijíti moci bude, byť i v kostele bylo". Ale když velmi poníženě prosil a slíbil „pod propadením svého kunštu" a rukou dáním, že toho nože do trubače nevrazí, pustili ho.[52]) Ba v Lounech r. 1613 žalovala i bába vesnická Maruše Knotkova z Citolib na Jana Ženicha, Srba, že jí „odpověděl". Odpověděl prý jí „v slovech těch, kdekoli na silnici na ni přijde, že ji zamordovati chce".[53])

Ze soukromých odpovědníků na konec za obzvláštní zmínku stojí Jan Libenický, jenž r. 1599 přišel do statku Krištofa Myšky „s pomocníky svými s kutnohorskými hašplíři a dělníky, s rotou, s bubnem a píšťalou po vojensku!" Poněvadž několik sluhů pánových v šarvátce zranil, odsoudili ho Kouřimští jedním ortelem k pokutě mordéřské, druhým ortelem napotom učiněným, nechali ho při životě po celoročním těžkém žalářování.[54])

Odpovědníci všech stavů mívali zvyk, že „odpovídajíce" protivníku svému, činili tak všelijakým způsobem symbolickým i slav-

a r. 1584 Tomáš Loučník pálil na statcích Jaroslava Kolovratského; r. 1570 Kozlanským, Joštovi Tejřovskému škodu činil pálením Jiřík Trygl atd. atd.

[49]) Kom. kn. lit. G. fol. E. 12.

[50]) Opavský Týdenník, leden 1888.

[51]) Reg. židovsk. popelat. č. 11. J. fol. 521.

[52]) Arch. Jindř.-Hrad. Regist. pamět. r. 1610. fol. 9. Podobný zápis v reg. žlut. Poděbr. fol. 77. r. 1552 Říha Hrubý z Jilemnice odpověděl Havlovi ze Všechlap poddanému.

[53]) Černá kn. lounská č. 1. C. 27.; jiný příklad v kn. kozlanské; též v arch. táborsk. manual. IVa. 49. r. 1595.

[54]) Kn. kouřimsk. soudu 301. 306.

nostně. Tím právě chtívali se lišiti odpovědníci od nákeřníkův a lotrův. Lotr přepadne, zapálí — oni se napřed oznamují, varují. Nejobyčejnější odpovídání dělo se klečmo. Odpovědníci „klekali proti slunci" a přísahali mstu. Na příklad r. 1542 přišel do bytu Adama Budovce z Budova Jiřík z Prostiboře a tu „křikal" a choval se tak, že ho vystrčili. Tehdy klekl hned před domem proti slunci a řekl: „Klekám a přísahám pánu Bohu. že toho Adamovi Budovcovi neodpustím, by bylo po desíti létech!"[55]) Podobné příklady ze života odpovědníků měšťanských. R. 1580 Jan Kuchař sháněl se za svou manželkou „vadmesrem" tak dlouho, až ho vystrčila ze světnice. I „klekl a přísahal pánu Bohu, že ji zabije, by měl jej hned kat stíti".[56]) Křepčík Václav, pražský synek nezvedený, byl r. 1575 pro nezbednost z domu otcovského vyhnán; i „klekl před dům a přísahal, že jinač nenechá, aby ho hrom zabil, že otci neodpustí".[57]) R. 1507 vykonal Šmid, soused staroměstský, odpovídání své proti Janovi Křtěnovskému velmi obšírně. Jsa všecek zlostí bez sebe, sňal kříž s římsy, položil ho na zem, klekl, políbil ho a pak teprve přísahal. Slovu dostál.[58]) I vesničtí lidé odpovídali klečíce proti slunci. Rakovnický rychtář Střela přemrštil r. 1556 některé vesničany z podhradských (Křivoklátských) Bud pro pouliční svádu žilou. a hned jeden z nich „klekši proti slunci přísahal, spiavši ruce, že Jana Střelu věrně nebo nevěrně zabije".[59])

Odpovědníci a škůdci mívali ještě jiné způsoby slavnostní a symbolické. Některý nepřilepil odpovědného listu prostě na bránu nebo na pranéř, ale poslal posla, a ten psaní odpovědné nepodával jen tak ledabylo z ruky do ruky. Podávali je na rozštěpené holi.[60]) neb „s přivěšenou hlavní",[61]) také věšívali hlaveň čili veliký oharek anebo list s opáleným pomítkem či chvoštištěm na dům protivníkův.[62]) Na listě odpovědném malovány hrubě dýky, meče, umrlčí hlavy a podobné věci pro ostrach. A což slov těch zlých v listě odpovědném! Václavovi Balbinovi, u něhož na Vovčářích, půl míle od Hory, umřel bohatý Ondřej Prejsar z Gabelu, „odpověděli" příbuzní nebožtíkovi, viníce Balbina, že přivlastňuje sobě statek Prejsarův, a „odpověděli" mu takto: „Přátelstvo jeho se mstíti chce jakžkoliv. Koním do žlabu jed dávati budú, že náhle budú mříti. Tolikéž dobytkům nápoje zjedovatělé, že náhle padati

[55]) Kn. komorn. soudu č. 6. G. fol. S. 19. 20.
[56]) Arch. pražsk. č. 1059. 189.
[57]) Arch. pražsk. č. 1058. 142.
[58]) Arch. pražsk. č. 1066. 133.
[59]) Rychtářská kniha v arch. rakovn. Tamže v knize ortelů z r. 1533.
[60]) Obrázek nápodobný viz v Jahrb. d. Samml. allerh. Kaiserh. str. 234. Tu přináší nějaký člověk císaři Maxmilianovi I. list odpovědný na prutě.
[61]) Rkp. v Polné fol. 95., kdež citován ortel z Čáslavě z r. 1586.
[62]) Že je „hlaveň" totéž jako chvoštiště, to jde z arch. turnov. z kn. acta forens. r. 1573. 284. Tu viněn Šimon Sedlář, že pověsil opálené pomítko v dům něčí.

budú a mříti. Jestliže vy, pane Václave, ve dvou nedělích se s tím přátelstvem nesmluvíte, tehdy vám váš statek a jmění nepostačí, ale za málo bude. Dále ještě, jestli žeby to nic platno nebylo, tehdy to město chci všecko ohněm výpáliti, takže mnoho dýmů viděti bude. Datum v moci boží". [63]) Jílovským odpověděl r. 1519 Vaněk Holý takto: „Oznamuji vám páni Jílovští, kdež vy dobře víte, kterak Jste mne ku panu mincmistru obžalovali nešlechetně, nepravě, kdež on jest skrze to obžalování kázal mne z těch hor vypověděti. A ty Matouši, kováři, utrhli ste se s řečí na mne s některými pány, doufám pánu Bohu, že já tě s některými pány do své věže vsadím, a ty Šimku, když tě dosáhnu do svých rukou, posloužím já tobě lépe, a teď svou čest před vámi ohrazuji. A to vězte, že vám páliti budu, mordovati, osekávati, a což nejhoršího budu moci, to učiním i s svými pomocníky a těch pomocníků jiní pomocníci. A vy, tovaryši vandrovní, s vámi mám dobrú vůli, lečbyste jim svévolně na mne jich nespravedlnosti dopomáhali. Věřím, že mne honiti nebudete, zámků na skalách nemáte, ani tvrzí, snadno vás několiko umořím, snadno by mi bylo o vás — ale vám věřím!" [64])

S odpovědníky zvláštního způsobu potkali jsme se r. 1562 v knihách táborských. Z čista dobra nalezli Táborští dotčeného roku kterýs den na předměstí za Novou branou ceduli s chvoštištem. V té bylo dlouhými slovy tento krátký rozum: „Vzkazujem Vám službu, páni táborští; že jste vy naše přátely při útrpném právě z světa provodili, i nevíme, pro jakou příčinu, my vám odpovídáme . . ., ale nejsme tak prchlivi, jako jste vy byli nad našimi přátelmi, protož my vám píšeme, abyste se s námi smluvili, jestli nechcete přijíti o statky své. Píšeme k vám vo dvě stě kop. Vo kterou sumu píšeme, abyšte nám kladli jdouce k Sedlčanům za Jesenici, kdež ten veliký rybník podle cesty po pravé straně, jdouce od Tábora. Jest louka nevelká, na též louce stojí dvě hrušky. Na též louce vydáme znamení: trn postavíme a na tom trnu kus bílého šatu pro lepší paměť. Dávámeť vám dobrou výstrahu, tento pátek po sv. Matouši by nám tu sumu kladli. Zdali byste vy u toho místa osadit chtěli, my se v tom dobře opatříme. S tím vás pánu Bohu poroučíme". Táborští na tuto zrádnou ceduli peněz pod trnku ovšem nepoložili, položili tam psaní, jímž se omlouvají, že nikoho na svém právě nezahubili. Při tom číhali pilně, kdo přijde pro list, ale nevyčíhali. Došla druhá cedule do Tábora. „Poněvadž nechcete smlouvy s námi vzíti, toť škodní list odesíláme zase. Již jste na nás vosazovali všudy po cestách . . . neb ste se domnívali, že nás tak vezmete, jako ste naše přátely brali. Toho se nedomnívejte." V té ceduli určili si odpovědníci jiné

[63]) Rkp. v arch. v Polné. Paměti fol. 71.
[64]) Arch. horní v Kutn. H. č. 304.

místo mezi Jílovým a Hodkovicemi, tu aby k hrušticce položili Táborští peníze. Když ani na to odpovědníci nespokojeni od Táborských, založili oheň v stodolách předměstských. U hořící stodoly v proštipci tkvěla nová cedule žádající peněz. V ní byl určen háj, do něhož Táborští měli 200 kop přinésti, aby měli pokoj. Tentokrát konšelé tak bystře osadili místo schůzky, že polapili odpovědníky. Byli to potulní lotříci, a to, vůdce Petr Šantrůček, Pavel Motovouzka a Václav z Janova. Vyznali, že ceduli první skládali v Sedlčanech na chlívě u Šilhavé Káči. Opsal jim ji Poláček, mendík (chudý student) od sv. Jindřicha v Praze, za 8 grošů. Jinou ceduli prý jim přepsal v Jilovém rektor školní Hendrikus. Odpovědníci peněz chtiví jsou na Táboře čtvrceni.[65])

Na dosaženou veřejných odpovědníků bývaly vypisovány odměny čili koláče spolu s výpisem osoby škůdcovy. Když byl na příklad r. 1571 mandátem královským všem krajům oznámen soused z Kozlan Zubr čili Trygl za odpovědníka, spolčili se Rakovničtí s Jesenickými a s Kozlanskými, jimž Trygl ohněm škodil,[66]) a veřejně slíbili „beze vší odpornosti" tomu, kdožbykoli takového odpovědníka dosáhl nebo vězením ubezpečil, dáti 15 kop gr. č. koláče „za jeho bedlivou, slušnou a chvalitebnou práci". „Jest osoba složitá, obstarožnější, a jestliže spouští bradu, již dobře prošedivívá, ač zpráva se dává, že bradu holiti dá, toliko že frňousů neb kneblbartu — jakž se jmenuje — nechává, ano že i formované larvové brady užívá" —[67])

Aby odpovědník bezpečněji byl dosažen, najímali ohrožení stavové také zvláštní „špehýře", kteří s nebezpečím hrdla svého snažili se odpovědníka do pasti vlákati. O Trygla svrchu psaného učinili Rakovničtí se špehýřem smlouvu. Špehýř, stavě se Tryglovi přítelem, provedl zradu svou a polapení odpovědníkovo teprve v Saště, chodě stále za ním. Ob čas přišel si špehýř do Rakovníka pro mzdu, která ouhrnem vzrostla na 40 kop grošů česk.

Mnohem laciněji chtěli moravští měšťané v Jimramově r. 1603 dojíti svého zhoubce, krejčího Duchka, jenž jim pálením odpověděl. Stojí za zmínku, kterak věc pořídili. Psali totiž konšelům Moravské Třebové, aby městský kat dotčeného zhoubce přičaroval.[68]) Psalitě: „Poněvadž velikou starosť o takovém škůdci máme, zprávu sme vzali, žeby popravní mistr váš svým uměním mohl toho vykonati, aby škůdce daleko od nás nemohl ujíti, protož prosíme, aby to opravil." Poslali mu na to umění kouzelné jeden rýnský.

---

[65]) Arch. táborský kn. smolná fol. D. 18—26.

[66]) Z návodu Zubrova připraveno jedenkráte i osm koček „s nástroji sirnými a s prachem". Ale Kozlanští ohnivé kočky zlapali divokou, zoufalou honbou. Arch. rakovn. útrpná vyznání zločinná.

[67]) Arch. rakovn. listiny v přihradě lit. S.

[68]) Arch. mus. list. z Jimramova.

KAPITOLA SEDMÁ.

O čištění v městech.

Dvě věci na pohled sobě protivné jsou stran čistoty v městech pravdivy a skutečny: jedna, že v městech čisto nebylo, druhá, že o čistotu naši předkové přes tu chvíli se napomínali a jí, jak mohouce, dbali. V městských knihách, kteréhokoli města rozkazů o čistotě tolik bývá, že až postyskuje se čísti; a přece výsledku nebývalo zdárného. To tím, že nebylo v žádném městě kanalisace, alebrž „ryhami“ nebo struhami podél domů skoro všecka nečistota sváděla se k vodě, nebo jsouc v dvorech nahromaděna nočně vozila se na břehy neb za město, a to nikoliv dříve, než až jí bylo přes příliš; a podruhé tím, že lidé tehdejší leccos nepokládali za nečistotu, co nečistotou bylo, nebo k ní velmi přičiňovalo.

Co v starých městech k nečistotě přičiňovalo?

Stružky městské nejprve naplňovaly se lecčíms, co vyléváno z dlouhých žlabů do ulice. R. 1508 zapovídali v Praze, „aby žlaby dlouhé, kteréž jsou při domích, a na něž lidé lejí nečistoty z domů, trpěny žádnému nebyly, nebo jsou ku škodě lidem a k hanbě městu; než toliko místo těch žlabů a střech aby byly trouby dolů při zdech dělány, jako od starodávna, a těmi aby lito bylo“.[1]) Úřad dovoloval trubami a žlábky z domů líti na ulici jen vodu zbytečnou, nikoli „neřády“.[2]) Sousedé lívali také lecco na ulici mimo žlábek a trouby;[3]) lívali okny i dveřmi. V Novém městě pražském r. 1407 zakazuje ouřad, aby sousedé nelili nečistých hrnců s oken na ulici pod pokutou pěti grošů; ale sto let potom zase týž věc znovu musí býti zakazována,[4]) a opětně r. 1610, čteme v Praze zákaz, aby „vody smradlavé s oken vylévány a nečistoty házeny nebyly“.[5])

---

[1]) Arch. pražsk. č. 203. fol. 36.

[2]) Na příklad rabbímu Jelenovi r. 1613 dovoluje se pořiditi „z domu ven na ulici žlábek z dubu vytesaný a dubovou fošnou zabedněný, nímžby voda vylévána byla, ne však neřády.“ Arch. pr. č. 475. 85.

[3]) Tomek. Praha. II. 346.

[4]) Arch. pražsk. č. 203. fol. 36.

[5]) Tamže č. 475. fol. 23.

Z toho patrno, že lilo se po tři sta let pořád s oken, a že sousedé neodvykli. Některý lil s takovou chutí, až slil mimojdoucího. R. 1510 vylévala v Praze manda Kohútka „nějaké nečistoty“ s okna a slila bábu Dorotu, kteráž pro to hrozně „v latra bila“.[6]) R. 1606 způsobili Vlaši a jiní císařští služebníci u domu Holianova v Starém městě Pražském noční bouř velikou. Vybili kamením kde které okno, a to proto, že na ně vylil někdo nerad „urinam“ s okna.[7]) R. 1566 stalo se v Praze, že polit byl škrobem sám konšel Jan Petráček, když byl „na vejchoze“ v ouřední službě. Ihned položil svůj plášť na soud, a obeslav vinici, chtěl na ni za tu nenáležitou škodu 30 kop — ale pak něco slevil.[8]) V Židovském městě pražském bývalo vždy ne velmi radno toulati se pod okny v čistém šatě. R. 1610 viní Kašpar Sauer Josefa Lazara žida pražského, že ho polil s okna. Žid se bránil, že má jen díl domu, a z toho jeho dílu že nic nevylito. Ale ortel pánů pražských byl moudrý: Prý „ví se dobře, jak čistotně židé v ulicích chovají se, a jakou šetrnost v vylívání zachovávati obyčej mají, proto aby zaplatil pokuty pro zlití — dvě kopy.“[9])

V Lounech mívali na vylévání s oken teprv od polovice XVI. století tužší tresty, ale ne všem stejné. Jan Brož r. 1576 zavřen do šatlavy „pro vylévání vody nočně před dům“,[10]) a Dorotu Vojtěšku i Johanu Klatovskou pan purkmistr r. 1594 pouze napomenul, „aby vylévání nečistoty z domu z vokna svého pohotově byly, neboť v tom nešetrnosť chovají, a mnohý tady jdouc, mohl by k pohoršení přijíti“. Koncem XVI. století ustanovena v Lounech pokuta na lití s oken na dvě kopy jako v Praze.[11]) Na Mělníce bývalo ještě r. 1564 vylévání s oken netrestaným zvykem; praví bez poroku a hany Anna Vdovicova, svědčící v nějaké při: „Já viděla Fouskovou jíti mimo můj dům, když sem s okna vodu z vokřína vylévala.“[12]) V Turnově vykládali r. 1589 brannému za opovážlivosť, že dvakráte slil neřestmi mlynářku podklášterskou, branou procházející, a zavřeli ho.[13]) Jiní lili také, jen když neslili nikoho.

V Litoměřicích sezvonili konšelé na to vylévání r. 1560 obec valnou, a po dlouhém mluvení se snesli o pokutě 15 grošů míšeňských, „jestli že by koho někdo buď z pokoje neb z kuchyně nečistotou nebo vodou slil“, a mimo 15 grošů aby se ještě umluvil

---

[6]) Kn. rycht. č. 106. v arch. pražsk.

[7]) Arch. pr. č. 1066. 136.

[8]) Kn. šestip. v arch. pražsk. č. 473. 12.

[9]) Kn. šestip. č. 475. 275. Jiný příklad v kn. č. 477. 6.

[10]) Reg. purkm. lounsk. r. 1576. fol. 10. Rok potom zavřen zase Král, ladař, že vody smradlavé, kdež náležité, nedal vynášeti, nýbrž je lil před dům. Arch. lounský č. 1. A. 1. fol J. 10.

[11]) Reg. purkm. č. 1. A. 3. fol. J. 10.

[12]) Reg. svědom. arch. mělnick. č. 27. fol. 6.

[13]) Acta forens. arch. turnovsk. r. 1589. fol 207.

o škodu s tím, koho slil. Hospodářům tenkráte v obci valné uloženo, aby hostem, kteří v pokojích léhají, přikázali, aby nevylévali s oken, „kudy lidé chodí".[14]) Z toho jde, že z jiných oken hosté v Litoměřicích líti směli. Ale domácí obyvatelé také tu volnost měli; čtemeť po třiceti létech, když postrašil r. 1597 Litoměřické mor, že nemá nikdo líti s oken tu, „kde lidé chodí". Tenkráte zároveň v obci sneseno, aby jedenkaždý soused troubu sobě připraviti dal k vylévání nečistých vod a jiných nepříjemností pod pokutou 2 kop míš.[15]) Však přes to v Litoměřicích smívali s oken vylévati ještě počátkem století XVII. R. 1607 stalo se v obci nové snesení, aby hospodáři nedopouštěli vylévání, „kdež lidé za časté choditi musejí, odkudž mnohý člověk nezvyklý, dosti zdráv jsouce, hledě na to a přejda ta místa, velikého nezdraví nabejvá, a mnohému se téměř k smrti přirovnává".[16]) Ovšem ať lili s oken anebo po trubách, příčinou čistoty jednostejno bylo, vždycky dostala se nečistota do uličních struh. Jen pěny z bílého piva byly v Litoměřicích již od r. 1543 ze stružek vylučovány. Ty měly nošeny býti za město, „kdo je vykydl na rynk neb v oulici, pokuty daj 5 grošů".[17]) Sousedé také přičiňovali všelijaké vody do stružek pouličních tím, že se na ulici myli, jakož víme o sousedech v Žatci;[18]) také děvčata myla nádobí před domy a právala v kotlech prádlo nad stružkou v ulicích.[19])

Přední příčina zvláště nočního vylévání všelijakých neřestí s oken do ulic bývala ta, že v XV. ani v XVI. století nemíval každý dům záchodu, jakž o tom v I. díle poněkud zmíněno. V Kutné Hoře r. 1462 rozkazují konšelé hospodářům všem, aby mívali před domy čisto „žádných nečistot ani smradů nevylévajíce ani nevypouštějíce před domy, ani na potřebu před dům aby nechodili ani dopouštěli choditi, ale aby sobě způsobovali prevéty a ty potřeby k tomu slušné; nebo takové ohavnosti se před domy dějí, že mrzko jest hleděti a zvláště, když kněží s tělem Božím chodí".[20]) V Lounech ještě počátkem XVII. věku nebývalo v některém domě prevétu, a obyvatelé pomáhali sobě jak uměli. R. 1603 vypravuje kdos o domě Jana Smutného, že z něho kdo kde chodívali s potřebami svými na ulici za fortnu — a byl dům ten hospodou, do níž co týden scházela se hromada přespolních huntýřů.[21])

---

[14]) Svol. obce litom. fol. 14.
[15]) Tamže 116.
[16]) Tu patrně míní se lití s oken za příčinou čár. Tamže fol. 161.
[17]) Rkp. litom. 3. G. 3.
[18]) Praví Jan Neděle posel: „dal sem důhon, jakž slunce vyšlo, jakémus sousedu v Žatci před domem jeho, on se umejval, jen že vstal". Kn. kom. soudu č. G. 6. fol. J. 6. r. 1533.
[19]) V Mělníce. Reg. svěd. č. 27. fol. 34.
[20]) Šimek. Zpráva jeho z lib. mem. 1462—1478 arch. kutnoh.
[21]) Kn. svědom. lounsk. č. 1. 6. 34. stránka 1062. Na proti tomu zase Šťastný dostal se r. 1577 do vězení, že „záchod dal na obecní cestu udělati" č. 1. A. 1. fol. G. 17.

Však v Praze nebývalo lépe. Ačkoli vyskytuje se mezi Novoměstskými měšťany r. 1529 Kašpar prevétník,[22]) nicméně ještě po stu letech čte se, „že domy některé pod Uzdaři na Starém městě latryn žádných nemají, a neřády na ulici že se lejí z nich";[23]) a císař r. 1606 praví v přísném rozkaze o čistotě, že v domech nad branou Strahovskou dolů tajných není, nýbrž štolami všecky nečistoty ven na ulici neb do ouvozu se tlačí, a odtud v čas přívalu až na Oujezd přicházejí a tu zůstávají, nemajíce volného odpadu; též na Malé Straně, kde prevéty mají, že není všude tajných dolů, nejhůře v ulici Vlašské. Dvořané prý „žalují na smrad v Malé Straně, odkudž morové nakažení vzejíti by mohlo".[24]) Veliké množství žalob a stížností v pražských knihách šestipanských i do těch hospodářů, kteří tajné doly v domech měli, že je nechávají přeplňovati tak, až běží do ulic. R. 1610 do zlé pověsti tou příčinou upadla i kollej Andělská. Lidé chodili mimo toto universitní stavení a „plili pro veliký smrad z tajného důlu". Když pak pohoršení bylo takové, že zemští oúředníci sami nemohli než rozkázati o čistotě: nechtěl jíti ředitel kolleje, mistr Campanus, „k vejchozu", aby to ohledal — vymlouvaje se, „že má disputaci".[25]) A takž zůstalo nevoňavo dále.[26])

Také bývalo ve všech městech zvykem, že, co blat a hnojů neprotlačilo se z domových latryn do ulice samo, tomu pomáhali sousedé; hrnuli a vyhazovali na ulici všecko, čeho nechtívali ve dvoře nebo v bytě míti.[27]) Praví Guarinoni, že ve všech městech vídal před domy kupy hnojné. Ležely prý všude po tři roční počasí až do jara, kdy je sněhy a vody odnášely. Prý přemnohé vsi čistotněji sobě vedly než města. V městech právě pro ty hnoje „lidská těla nakažena bývají katarrhy, bolestmi zubů, vředy krčními a

[22]) V nejstar. kn. úř. šestip. č. 56. při deskách zemsk.

[23]) Kn. č. 475. 22 arch. pr.

[24]) Archiv místodrž. Miss. č. 108. fol. 313. Nejvíc nečistoty stavěly se na Oujezdě vedle Kryštofa Dystlpacha JMC. paštykáře, kde voda běžela přes cestu. Ty nečistoty sváděly Malostranští na Staroměstské: prý držíce brány malostranské mají spolu povinnost čistiti ulice. Staroměštští se všelijak hájili. Roku 1624 psali na obranu i toto: „Jest dětinské a bez podstaty, majestáty naše na to se nevztahují. Sami Malostranští tím vinni jsou, že na Oujezdě a jinde nečistoty, neřády, které od sv. Jana z Obory a z Vlaské ulice strouhou mimo kostel matky Boží pod řetězem nemajíce odpadu zůstati musí, neboť vedle domu, slove u Pštrosů, dláždění dopustili vyvýšiti a při strouze ledajakých domků sobě nalepili a strouhu zoužili." Lib. memor. 326, 216, 219 v arch. pr.

[25]) Arch. pr. č. 475. 25.

[26]) Městští úředníci tu nemohli nic rozkazovati: kolleje nebyly pod městskou jurisdikcí. Kterak se mistři kolleje Karla IV. uměli brániti, když jim puštěna po struhách ke kolleji neřesť, viz č. 324. fol. 171. v archivu pražském

[27]) Pražský šmejdíř Bavor r. 1569 dí v soudě: „Našel jsem v domu nečistoty v brnci připravené, i vyhodil sem to sám před dům." Archiv pražský č. 1056, 109.

jinými neřestmi".[28]) V Kutné Hoře r. 1469 přísně zakazováno, aby sousedé nesypali smetí na ulici ani hnojů leč „když prší"; z toho patrno, že chtívali dobří horníci, aby jim déšť nečistotu odnášel z ulic všude nakloněných;[29]) ale přes rozkaz přísný žalob v knihách horských pořáde dost; r. 1553 soused Vorel nakladl konečně tolik hnoje na ulici, že tím i vody dešťové a jiné zastavil. Lidé se ulici, kde čistotný Vorel bydlil, musili vyhýbati. Nápodobně konšelé Kouřimští dovolovali sousedům hnoje a nečistoty pouštěti právě v ten čas, když déšť anebo příval prší, aby všecko s vodou vypadnouti mohlo.[30]) Rovněž tak Králové-Dvorští měli řád, že na hnoje každý zástav dáti má a nepouštěti jich, „leč by déšť šel".[31])
Že při dešti smějí sousedé nečistoty ven do ulice hrnouti, to byla konšelská koncesse, sousedům učiněná; ale sousedé obyčejně na deště nečekali. Na příklad Lounští trestají a napomínají v registrech purkmistrovských přes tu chvíli některého souseda, z jehož domu běží i bez deště a přívalu nečistoty do ulice a do náměstí;[32]) ale váhavosť konšelů anebo nesnadnosť tehdejší čistoty pozorovati v tom, že leckterému sousedovi se poroučí, aby hnůj před domem dal skliditi — do čtyř neděl.[33]) To byl Oldřich Rožmberský ráznější: ten oznámil Krumlovským r. 1485, že nebude hnoje v ulicích trpěti nikda déle nežli tři dni.[34]) Na prostřední míře byli pánové Pernštejnští. R. 1515 poručili Pardubským, aby nenechával nikdo hnojů před domem déle nežli dvě neděle pod pokutou 5 grošů bílých na rathouz.[35]) Později se stali Pernštýnové ovšem také přísnějšími. Vratislav z Pernštejna přímo zapovídá měšťanům Litomyšlským vykládati se s hnoji na rynku. Nechať je vyloží jen ten, kdo má formana a může hned odvézti.[36])

V Praze od starodávna bývalo vždy znova rozkazováno, že smeti mají s hnoji vynášeny býti na břehy Vltaviny. R. 1508 ustanovuje úřad neposluchám 6 grošů pokuty a dva groše pobřežným, kteří nad tím bděli.[37]) Ale přes takové zákazy vyváželi sousedé hnůj do ulic o plných kolečkách. Vojtěch Toužimský na příklad shromažďoval hnůj pro císařskou bažantnici na pražské ulici dosti dlouho, než mu to r. 1614 ouřad překazil. Nejhůře bývalo ovšem v městě Židovském. Někdy sic připadli Židé na myšlénku, že hnůj, slámu, hadry před svými domy na ulicích veřejně spalovali,[38]) ale obyčejně zanechávali, co vyhodili, s pokojem ležeti.

[28]) Guarinoni Grewel. 516.
[29]) Šimek, Zpráva jeho z lib. mem. roku 1462 z arch. kutn.
[30]) Arch. zemsk. kn. appel. č. 5. 703.
[31]) Ruk. kr.-dvor. z r. 1507. mus. fol. 196.
[32]) C. 1. A 1. v arch. lounském na př. fol. C 2.
[33]) Tamže fol. A 6.
[34]) Urban Gesch. v. Krumau. Rkp. fol. 35.
[35]) Arch. Pam. VII. 582.
[36]) Z výpisků Štěpánkových z archivu litomyšl.
[37]) Kn. č. 203, 36. v arch. pr.
[38]) Kn. šestip. č. 475, fol. 163.

R. 1573 vypravuje o nich soused Havel, pekař, že „metou do ulic smeti hanebné, nic neklidí a, což mohou, na vzdor činí, řekneš-li co kterému, vejda do domu a vytáhna jazyk, bude se rouhati“.[39])

Než s pravou pravdou oznámiti jest, že také v jiných částech pražských nebývalo hrubě zdárněji. Nakupilo se hnoje leckde tolik a tak pevně, že nabyl domácího práva: říkátě r. 1589 řád v trhu zboží dřevěného zcela vážně, „že posazují handléři své lidi s dřevěným nádobím v rynku — na hnojích“.[40]) Na rynečku v Malé Straně pod Píseckou branou vzrostla do r. 1604 tak ohromná hromada hnoje a smetí, že v ní měli pražští tuláci svoje peleše! Roku totiž právě psaného již druhá kommissí zvláštní císařem byla způsobena, k níž mimo některé pány urozené i primas a všickni obyvatelé té ulice od Písecké brány až dolů pozváni jsou s rozkazem, aby se snesli sami mezi sebou, kterak ty nečistoty před nastávající zimou vyvézti z města. V pozvání praví se doslovně a skoro nepodobně k víře takto: „Na témž rynečku veliká hromada rumu a hnoje jest, v kterémž se chodci, štercýři a jiní neužiteční lidé zdržují a své peleše mají; odkudž lidem, na též ulici bydlejícím, protivný, nezdravý a nesnesitelný smrad pochází.“ [41])

Že podobné pelechy v Praze bývaly v zahnojeném příkopě mezi městem Starým a Novým, o tom svrchu jinde dotčeno. Obě města o překot sem házela smetí, přes to že už Karel IV. hřivnou stříbra za pokutu pohrozil těm, kdožby v příkop metali hnoje a rumy.[42]) Příkop se znečišťoval čím dále více, při čemž obě města na vzájem se urážlivě k čistotnosti napomínala, sobě neřídkokrát o čistotě vyčítajíce. R. 1614 píší Staroměstští Novoměstským sebevědomě i toto: „O zastavení neřádů a smetí vynášení my na se dobrý pozor majíce napomenutí vašeho do konce nic nepotřebujeme, ale že sami na sebe paměť míti budete, věříme.“ [43])

Na kupky smetí všude po městech obvyklé házeny i mršiny a tu nechávány tak dlouho, až je ouřad odkliditi dal rasem neb katem. Za živou moc nebylby žádný ctný člověk dotekl se mršiny. Dotekl-li se řemeslník mršiny, vyloučil ho cech ze sebe jakožto nepoctivého. Že házeli mrchy na ulici, toho dokladů nechutných dost. R. 1613 zabil soukenník pražský de Bois psa a hned ho z kotců dal vyvrci na ulici.[44]) Sto let před tím Ondřej pekař zjednal jakéhos pacholka v kytli, Němec byl a měl bolnou nohu, ze tří grošů, aby mu krávu z domu vyvlekl; nechal jí pod sv. Kateřinou

---

[39]) Arch. pr. č. 1057, 175.
[40]) Kn. č. 208, 123.
[41]) Archiv místodrž. Miss. č. 108, 186.
[42]) Archiv pr. č. 331, 75.
[43]) Tamže č. 475, 195.
[44]) Tamže 56.

v ulici.[45]) Nápodobně bez ostychu i v městech venkovských házeli mršinami po ulici.[46])

Také řezníci, mydláři všudy přičiňovali velmi pilně k nečistotě v městech. Nejen že škvařili loje na ulici[47]) a že maso a droby čistívali v obecných kašnách,[48]) oni odpadky a „štoloviny" házeli před masné krámy na smetiště, ač všecky všude ouřady zapovídaly. Od polovice XVI. věku pozorujeme v Praze i v městech venkovských, že mydláře ouřad posílá se škvařením lojů na místa „pustá" nebo soukromá za město.[49]) Ale větší nesnáz bývala s řemeslem řeznickým, všude předním a proto málo poslušným. V Praze poroučí se řezníkům přes tu chvíli — obzvláště židovským — aby jednou v témdni nečistoty vyváželi ze šlachtaty a z krámů;[50]) ale před krámy aby nevyhazovali nic. V Lounech poroučí se r. 1609 starším řezníkům, aby „hnůj, který od drštěk při masných krámech nadělán jest, do svátků dali odvézti pod pokutou 1 kopy".[51]) Kdo ví, jak dlouho tedy hnůj od drštěk ležel před krámy.

Řezníkům pomáhali jircháři a jiní podobní řemeslníci, z jichž dělnic nečistoty stékaly do městských struh. Lounští nedovolovali takovým řemeslníkům v městě pracovati, alebrž posílali je za město;[52]) také jinde zaháněli je k vodě už za starodávna; ale i tu ne bez příčiny na příklad v Praze v Jirchářích říkáno též v Smradařích. K hnojům přidružovaly se rumy ze staveb a klády k stavbám. Všecko leželo na ulicích za dlouhé časy. Litoměřičtí r. 1553 usnesli se, že nemá žádný soused před svým domem dříví ani kamení k stavbě déle nechávati — nežli rok. „Neuklidil-liby přes rok toho dříví a kamení, tehdy má jemu k vobci bejti pobráno."[53]) R. 1598 císař vzkazuje třem Pražským městům: „Jakož mnozí stavějíce neb opravujíce domy své obyčej mají rumy na ulice vyvozovati a tu potom i na léta zanechávati, na kteréžto potom i smetí se vysejpají, bláta přikládají i mrchy a nečistoty shromažďují, o tom se nařizuje, aby žádný takových rumů na ulicích nenechával déleji

---

[45]) Kn. svěd. č. 1046, fol. 89.

[46]) V Lounech řezník Krejcar házel mrtvé skopce do sousední zahrady. Kn. l. C 14. fol. 79. 1549. Albrecht z Močidlan měl ve svém domě v studnici „od několika let štěnat a mrch nemálo". Kn. komor č. 13, fol. 101.

[47]) Zákaz toho Hynkovi ševci u sv. Haštala v Praze. Při desk. Miscell. č. 57 II. 103, r. 1523.

[48]) Guarinoni Grewel, 513.

[49]) Příklad z kn. svědom. Kouřimsk. z roku 1598 fol. 162. V pražských knihách šestipanských příklady z roku 1554 č. 56 fol. G 30.

[50]) Kn. šestipanská č. 57. II. 354.

[51]) Kn. č. 1. A. 4. fol. L. 16. v arch. lounsk.

[52]) Pak v r. 1598 odmítli Pavla jircháře, jenž chtěl v městě pracovati. „Pokudž ten způsob v jiných městech je, že jircháři veřtaty za městem mají, aby i on sobě jinde jej opatřil a v domě svém řemesla neprovozoval, nebo kdyby chlupy, popel, vápno od něho k strouze teklo, voda by k nezdraví lidem sloužila." Tamže fol. C 8.

[53]) Rkp. litom. fol. 18. (Museum).

dvou neděl; i dříví z vody vytaženého, na kteréž, když dlouho na ulici leží, všelijaké nečistoty se shromaždují, tolikéž přes dva týhodny aby žádný nezanechával na ulici pod trestem 5 kop na chudé a na vychování v lazaretích." [54]) Proti těmto dlouhým a delším lhůtám všude obvyklým poručil Litomyšlským pan Vratislav z Pernštejna, aby dosavadní rumy byly vyvezeny, a příště aby obecní úřad dal každý rum sám vyvézti, k jehož nadělání při stavbě byl svolil, a to hned „tím neprotahujíc". [55]) Pražanům tak poručil teprve Lichtenštejn r. 1622. [56]) K čistotnému vzezření měst věru nepřispívalo, že dříví pivovarská za dlouhý čas ležela před domy vářečnými, ať to bylo komu libo nebo žel. Na příklad v Litomyšli dřevy pivovarskými zataraseno bývalo všecko loubí dlouhého náměstí a hodný kus rynku ještě mimo to. Teprve Vratislav z Pernštejna poručil, aby pivovarní dřevo před dům skládalo se dva dni před varem, neboť prý to „věc vesská a ne městská aby dříví v těch hromadách a hranicech se skládalo na ulice a na rynk". Kdo prý složí dřív, tomu budiž dříví pobráno a do špitála dáno. [57]) V Turnově začali zakazovati haldy dřev v ulicích teprve v druhé půlce XVI. století, prý „jest to k lehkosti města" — ale týden přece směla hromada před pivovarem poležeti. [58]) V mnohých jiných městech nechávali haldy dřev klidně v ulicích. Vypadala věru leckterás ulice městská tak, jak vyličuje Komenský: „Plna jam, dolů, též kamení a klády příčkem a na kříž lecjaks ležícího a jiných zavazadel; žádný však ničeho neodložil, nespořádal, žádný také ničemu se nevyhýbal a neobcházel, než tak maní chodili a jednak ten jednak onen ustrčil se, padl neb se stloukl." [59])

Ale obrázek není všecek dokreslen! Oživiti jest městskou ulici starodávnou všelikterakými zvířaty živými. Dlouhé a mnohé časy prošly, nežli konšelé přišli k přesvědčení, že slepice, husy, kačata, vepříci a jiní tvorové po ulicích se procházející městské čistotě ourazem jsou. První zákazy, aby vepři nebyli pouštěni na ulice pražské, jsou z r. 1380. [60]) V Paříži přísné o tom zákazy prý vydány teprve za panování Františka I. — tedy v XVI. století! — A to prý ještě vepři náležití klášteru sv. Antonína mívali svobodu veřejné toulky! [61]) V Němcích z nejpřednějších obchodnických měst — na příklad z Norimberka — jsou povědomy zákazy o vepřích pouličných aneb o chlívcích, v ulicích postavených, teprve z druhé

---

[54]) Arch. pražský č. 326. 59.

[55]) Kn. arch. litomyšl. č. 119. 31.

[56]) Lichtenštejn r. 1622 nic toho na dlouhé lokte nerozkazoval: chtěltě, aby rumy, nečistoty, klády a hnoje „neprodleně" byly uklízeny. Archiv pr. č. 324. fol. 495.

[57]) Arch. litomyšl. kn. č. 119. 31.

[58]) Acta forens. arch. turn. 1569. fol. 17.

[59]) Komensk. Labyr. 24.

[60]) Tomek II 346.

[61]) Kudriafsky Hist. Küch. 108.

půlky XVI. věku.[62]) Praha, Paříž, Norimberk jsou města už z prvopočátků průmyslná a obchodní! Což říci o městech, kde měšťané byli spíše sedláky nežli měšťany!? A takových měst bývala u nás valnější část. V těch městech hospodářských buď velmi pozdě začali konšelé obmezovati volnost hospodářských zvířat všelikterakých, anebo vůbec nezakazovali nic. Po dnes známe menší města, v nichž podél stružky veřejné a nečisté ten neb onen klidný dobyteček volně se prochází.

Nejnevinnější a nejčetnější zvířátko městských ulic bývala slepice. V každém městě nalezneš pře o slepice, které nesnášenlivému sousedovi přišly nějak v nevhod. V Praze r. 1579 o slepice i poprala se Anna Vyzinkova s Janem Holoubkem tak, „že měla ruce stlučené, modré co sukno, a byla zsinalá co od kata".[63]) Dotčené slepice procházely se na hnojích kolem věže sv. Jindřicha, a tu stalo se také ono zbití. Spolu se slepicemi chodívaly ulicemi městskými husy a kačice. Teprve hodně pozdě jim ty procházky v některých městech zakazovali.[64])

Horší bývali vepříci. Litoměřičtí teprve r. 1545 usnesli se, „kdoby chtěl chovati svině nebo vepře, aby je doma choval a ven na rynk ani na ulici jich nevypouštěl pod pokutou 5 grošů". Rovně tenkráte pro ostrach uložili páni školním žákům, kdyby viděli vepře na hřbitově, kamž vepři z ulice nejraději rýt přicházívali, aby „je mohli vzíti do školy bez odporu" — a sníst; mimo to poručili, aby dotčená zvířata, kdyby zatoulala se na vinice, ihned byla postřílena.[65]) V Plzni poručeno r. 1554 pekařům, aby vepře „ven honili a od nich aby nečistoty ven vozili pod pokutou 5 grošů".[66]) V Rakovníce, městě to samých hospodářů, nebylo domu bez chovu vepřového; mívali vepřů tolik, že se jimi přečasto škorpívali sousedé. Nejčastěji škorpili se o chlévky.[67]) Ale také jináč se o vepříky mezi sebou měšťané znesnazovali. Na příklad Ondřej Pekař r. 1580 vyčíhal čtyři vepře kožešníka Bartoloměje, kteří mu před tím na síň z ulice chodili a káď s moukou rozbořili. Vyčíhal je, lapil je, „když skrze dům do světnice krá-

---

[62]) Franfurt nad Moh. r. 1481; Norimberk r. 1475. Janssen Gesch. d. d. Vol. I. 310. O nečistotě v německých městech čti Al. Schultz Deut. Leb. I. 23. Na str. 127. dokazuje Schultz, že v nejlepších domech až do čtyřiceti let nečistili latryn.

[63]) Archiv pražský č. 1120 zápis 46.

[64]) Snesení obce v Rkp. litom. (Mus.) fol. 25. r. 1574. „Jestliže by kačice a husy v ulicích nebo na rynku postiženy byly, panu rychtáři pokuta 5 gr. míšenských".

[65]) Tamže fol. 5

[66]) Archiv plzeňský. Protok. konš. č. 19, 26.

[67]) Janu Rejčkovi, primátoru, položil soused Jiří Plichta své chlévky na zeď. Z toho vznikla dlouhá žaloba, v jejímž začátku následující zdvořilost: „Jestli Plichta takové zalíbení má ve věcech svinských a nečistota i smrad mu mil, ať třebas v světnici za stolem, kde jídá, sobě takovou kratochvíl udělá a tu svině chová." Archiv rakov. kn. soudn. z r. 1565.

čeli", a obřezal jim uši i ocasy. Z toho byl ovšem také nemalý soud. [68]) A jako v Rakovníce nezapovídáno vepřům choditi po ulici, takž zajisté v přemnohých jiných městech bývalo. V Hradci Jindřichově snažíval se ouřad obmezovati jen počet vepřového dobytka k vůli čistotě. Bednářce panské r. 1604 na příklad vzkázali, „že nemá tak mnoho pokolení sviňského chovati pro veliký smrad. kterého Jesuites nikterak trpěti nemohou proti seminarium". I podvolila se bednářka, že „jich tak mnoho chovati nebude". [69]) V Praze nebývalo po té stránce o mnoho lépe. První zákaz o vepřích byl vydán, jakž praveno, v XIV. věku, ale musil stále obnovován býti až do časů bělohorských, a ještě také po nich. R. 1528 žalují osadní sv. Kříže, „kterak Jindřich Šnajdr chovaje svině, ty ven vyhání ulicemi k břehu, a dobytek zastavuje se a nečistotu činí i při zdech třením a rytím škodu působí". Vymlouval se Šnajdr, že jiní také honí. Tenkráte neuměli konšelé jináče čistotu opatřiti nežli rozkazem Šnejdrovi, „kdyžkoli by ven dobytek vyhnati chtěl, aby nejprv v domu svém, než jej vyžene, s ním vystál k vyčištění, a ven vyžena, aby žádného zastavování v ulicech nečinil".[70]) Že i po Praze volně za všecken čas objevovali se vepříci, tomu na svědectví císařský rozkaz z r. 1601, jenž dí: „Strany dobytka sviňského, kterýž se po ulicích toulá, přikazujeme, aby více trpíno nebylo; kdo by se nezachoval, dobytek nechať se mu poběře do špitála." [71]) A že konečně i v Praze jako v městech venkovských soused zlobil souseda chlévky vepřovými a jich vůní, toho dokladem jsou mistři kolleje medicorum, kteří r. 1540 pro tu věc žalují na pekaře Pavla Žáka, jenž při samé kolleji vepře choval. [72])

Mimo vepře opovrženi bývali ouřadům nejvíc kozlové a kozy. Těm milosť nedána, kdykoli objevili se v ulicích a ryncích. Ve všech zákazech nadává se kozlům zvířat smrdutých. a majiteli jich hrozí se pokutou. [73]) Těžké časy nastávaly všude těm a jiným zvířátkům, kdykoli morové povětří proskočilo. R. 1613 řád o čistotě ve všech městech přikazoval, aby „sousedé nechovali nečistých hovad, dobytka sviňského, koček, smrdutých kozlů, psů nečistých, nebo taková hovádka snadno s sebou nakažení z domu do domu přenášejí, protože jsou pitoma". [74])

Jednou věcí podobala se naše města nynějším městům tureckým: mimo psy, kteří měli pána a tudy na krku zvonec, [75])

---

[68]) Městská kniha z r. 1565.
[69]) Man. radní v Hradci r. 1604 fol. 75.
[70]) Při desk. Misc. č. 57. II. 328.
[71]) Chaos v arch. pr. R. 1607 zas nové, marné rozkazy v lib. mem. č. 326. 67. a násl.
[72]) Arch. pražský č. 1130. fol. 403.
[73]) V Litoměř. roku 1565 pokut 5 grošů míš.
[74]) Arch. pražský č. 326. 101.
[75]) Že po Praze chodili psi se zvonci doloženo v kn. arch. pr. č. 1059. 317. r. 1581.

všude pobíhalo drahně psů, kteří živili se městskými hnoji a ne mívali nikoho za pána. Bývali ob čas zbíjeni. V Hradci Jindřichově platí se za rok 1487 pohodnému za zbití psů toulavých po sedmi groších; [76]) r. 1503 přijel kat do Hradce na popravu, a když byl s prací hotov, uložili mu konšelé, aby se prošel městem a zbil psy ze mzdy 18 grošů. [77]) V létech následujících nepozorujeme v počtech hradeckých nákladu na zbití psů, za to jsou tu řádky po groši a dvou groších „za vyvezení psa mrchy z města". Teprve r. 1511 rozhojnili se psi Hradečtí tak tuze, že zase kat na ně byl povolán: zabil jich 63, od každého měl po 4 denárech. Vydělal si tedy půl kopy a 6 grošů; [78]) téhož roku byli psi ještě jednou zbíjeni, a utraceno jich šestnácte. A tak i podobně čísti lze o zbití psů a fenek aneb o vyvlečení jich v Hradci za celé století. R. 1571 konečně zakázal ouřad vůbec chovati fenek „pro zamezení mrzkostí od psů". [79]) V jiných městech nebývalo asi jináče. Vždyť skoro doslovně stejně čteme o zbití psů a fenek v knihách stříbrských, pardubských, lounských a jiných. V Stříbře na příklad platí se dosti často mistru popravnímu od bití psů po půl kopě a r. 1527 i docela čtyři kopy. [80]) V Lounech r. 1519 platí se katu „od zakopání psů na Starém městě pro smrad" a r. 1541 dostává kat, jenž psy zbíjel, „ztravného" kopu a groš; [81]) v Mladé Boleslavi zabil r. 1593 kat sto a dvacet dva psy! Ode dvou psů měl po groši, od tisty dvojnásob. [82]) V Pardubicích jsou nápodobné rubriky řidší; ale i tu patrno, jakmile přišel cizí kat do města za exekucí soudní, vždy mu ukládali bíjeti psy a kliditi jich mrchy z ulic a z rynku. [83]) Také v městysech malých toulávali se psi, jichž zbavoval se ouřad týmž způsobem, že katu kázal je zbíjeti; o tom svědčí počty městečka Sezemic. [84])

Na konec nelze mlčky pominouti toho obecného zvyku, jenž k čistotě veřejné nic dobře nepřičiňoval, a jenž souvisí s naivností tehdejších lidí, že nepřekáželo se nikomu ani v bíle dni konati malou potřebu na veřejné ulici nebo na rynku, jen když postavil se člověk někam ke zdi v koutek. Taková zastávka nebyla mimojdoucím na pohoršenou; obyvatelům domu mila ovšem nebyla, [85])

---

[76]) Registr. purkmistr. v archivu Hradeckém fol. 5. fol. 37. při roce 1493 zas.

[77]) Tamže 85.

[78]) Tamže fol. 121. 131. 134. 316. atd.

[79]) Orth. Hrad. 42.

[80]) Kn. stříbrská č 182. fol. 28. 106.

[81]) Kn. arch, lounského č. 1. E. 11. a 1. E. 12.

[82]) Počty mladobol. z r. 1593. V arch. tamn.

[83]) Počet Pardub. I. na př. r. 1530, 1531.

[84]) Roku 1601 Sezemičtí zapsali v knihu: „Dává se mistru popravnímu od bití psů — letos nevydáno nic", Pardub. počet III. 33.

[85]) R. 1572 přišel známý žid Mejzl na pr. rathouz a žaloval, že si koupil loubí a fortničku, ale to že mu nenese platnosti, poněvadž se tu „na zhoršení lidu znečišťuje". Kn. č. 473. 68. Arch pr.

a proto se jí všelijak bránili, ale bránili se marně. Petr Jiříkův r. 1579, když ho děvečka z návodu paní Johannky Hrzanky vodou polila s okna, popadl s přátely svými kamení, a vytloukli paní okna, aniž stojí v knihách pražských, že by byl proto trestán. [86]) A když na příklad r. 1614 schválně postříkal ze stříkačky pekař Adam Kolešovský u tří zelených stromů Annu Jegrovou, „ženu znečistilou", která mu podle jiných mnohých neřády činila u domu: odsouzen jest k pokutě dvou kop gr. českých „od starodávna do úřadu vyměřené". [87]) Nápodobně bývalo i v městech venkovských. Trestali tou příčinou jen lidi příliš nestydaté, [88]) jináče si jich nikdo ani nevšiml. [89])

Naskytá se otázka, bývala-li města od těch všech vypsaných neřestí pravidelně čištěna a kdy. Čištění města na outraty obecní za pomoci městských koní a vozů vykonáváno nejprve před velkými svátky výročními; [90]) druhé čištění — ale jen v rynku — bývalo po jarmarce, [91]) třetí čištění dělo se před příchodem ouřadníka, jenž ouřad městský obnovoval.

Těmto pravidelným dobám v některých městech obvykli jen pomálu. V Berounských nejstarších počtech čteme na příklad, že za celý rok 1512 strouháno bláto na rynku půl čtvrta dne. [92]) V počtech pardubských ještě při roku 1530 neshledali jsme, aby město za celý rok bylo čištěno víc, nežli jedenkrát, a strouhal kdosi bláto jen v rynku za 43 groše, a jiný vynášel mrchy z města za půl kopy. [93]) Na odpor tomu v pozdějších počtech již shledáváš o čištění zprávy hojnější a náklad větší. R. 1561 na příklad: „Od strouhání bláta na rynku a na vozy nakládání, i od metení rynku při slavnostech výročních, vydáno 7½ kopy a od vybírání myší 8 grošů." [94]) I v knize lounské z r. 1517 čím dále tím hojnější jsou vydání za „strouhání rynku"; obyčejně ho odstrouhali

---

[86]) Kn. č. 1120. zápis 41. Arch. pr.

[87]) Kn. č. 475. fol. 164. tamže.

[88]) Pamět. kn. v Lounech sign. 1. A. 2. fol. B. 2. B. 12, r. 1581.

[89]) Právě tak, jako po dnes v jižních krajinách. Už v Terstu s hrůzou seveřan to pozoruje v živých ulicích.

[90]) Krumlovským rozkázal roku 1485 Petr Vok Rožmberský, aby každý soused metl před domem svým před svátky, „jakž od starodávna bývalo". Urban. Krumau. 85.

[91]) Roudnickým, kteří nechtěli dopustiti toho, aby v Litoměřicích bráno bylo od jich obchodníků po groši, odpovídají roku 1514 Litoměřičtí: „My to činíme z té příčiny, že oni pekaři mnoho nečistoty na rynku našem činí, a po nich struhati nákladem naším musili sme." Kn. litoměř. v Mus. O Praze píší ouředníci šestipanští, že „nejvíc slam, smetí a blať obecními koňmi vyvozuje se po jarmarcích". Kn. č. 203. 123. r. 1589. Též tak v registr. počtů nymburských r. 1611.

[92]) Kn. počtů z r. 1508 v arch. berounsk.

[93]) Poč. pardub. I. 1530.

[94]) Tamže II. fol. 12. 18.

za 18—20 grošů.[95]) A r. 1605 čísti v oučtech Hradce Králové ten úkaz zajisté nikoliv osamělý, že z obecního nákladu čistí se město už každý měsíc. Vždycky na to zvou konšelé 40 i 50 podruhů z předměstí obojího, a ti lidé za plat dvou grošů strouhají bláto na rynku a svozují je do břehů k mostu a k valše jirchářské.[96]) V Kolíně najímali na ouřední čištění a strouhání města lidi povětrné a tuláky z trestu, a tím konali to laciněji.[97]) Ve Stříbře koncem století XVI. dosti často čteš, že rynk metaly staré ženy, které za to měly na den po 5 groších, kus chleba a sýr.[98]) Při tom nelze zamlčeti, že mnozí lidé pokládali za hanbu a nečesť uklízeti svou osobou pouhé bláto nebo smetí z ulice. Praví jeden pražský soused, když byl spatřil selského pacholíka, an klidil z domu hnůj: „Proč to děláš, však jest to hanba, to dílo náleží rasům dělati.“ Pacholík tedy „povrhši kolečko utekl“.[99])

Proto také býval na úklid nejhorší nečistoty všude v městech buď pastýř nebo pohodný či pohodlný, a kde ho měli, kat. Tito povržení lidé z roční mzdy nebo za jinou náhradu [100]) bývali povinni vynášeti a vyvozovati z města všecko, čeho jiní se nechtěli a nesměli dotýkati, nechtěli-li ztratiti česť. Od klízení mrch někteří konšelé přidávali zvláštní odměnu, poněvadž úklid mršiny byl z míry hrozná věc a nepoctivá. Berounští počátkem století platívají pastori, cadaver exportanti, po 4 groších. Též tak Stříbrští.[1]) V těch nectných pracích pomáhala také rasovka a její děti. Rakovničtí už v XV. věku platili rasovce týdně po 2 groších českých.[2]) Katům obzvláště náležel v městech venkovských vývoz faekalií. Konšelé přikazovali, aby vývoz takový děl se v noci, a soused, jemuž se vyváží, aby koupil svíčky a v bráně aby dbal sám bezpečnosti města, „by se příčinou tou, když brána se v noci otevírá, nic zlého nezběhlo“.[3]) V Pardubicích musíval soused k tomu vývozu zvláště najímati ponocné a svíčky jim kupovati.[4]) V Praze bývala dopuštěna taková vozba jen do času sv. Jiří; kdo přišel do ouřadu pro cedulku na rasa po sv. Jiří, tomu neodvezli buď

[95]) Kn. arch. lounsk. 1. E. 11.
[96]) Registr. purkm. Hrad. Král. v Mus.
[97]) Vávra, Kolín I. 144.
[98]) Kn. stříbr. č. 193. 168.
[99]) Arch. pr. č. 1060 a. 109.
[100]) Ve Dvoře Králové prodala roku 1598 obec Gramšovi za 120 kop míš. domek s podmínkou, co pojde, že za darmo sklidí. Archiv musejní list. ze Dvora.
[1]) Roku 1512 „pastori a cadaveribus 2 gr“ Jindy „a cadavere“ 8 gr. Kn. stříbr. č. 182. fol. 29. 48. A ještě roku 1596: „pastejři od mršiny vyklízení 8 grošů“. Kn. č. 193. fol. 219.
[2]) Lib. ration. nejstarš. v arch. rak.
[3]) Kn. litoměř. v Mus. č. 3. E. 8. fol. 160. Třebechovická kniha č. 24. F. fol. 21. Stříbrská č. 193. fol. 39., kde pozorujeme, že katu dává se za vyčištění zvláštní plat dvou kop a 10 grošů — ale jen asi dvakráte v rok.
[4]) Počet pardub. I. fol. 7.

zhola nic, ať měl v domě zle jakkoli, anebo vydali mu ceduli za nemalý peníz. [5])

Mimořádně čištěna bývala města, kdykoli vypuklo morové povětří, o čemž hned doleji; a mimo „přímorky“ rozkazovala vláda obzvláště Pražanům mimořádné vyčištění města o slavnostech dvorních. Někdy zdá se, že rozkaz takový špatně se chopil měšťanů. Aspoň r. 1577 před samým pohřbem císaře Maxmiliana káže Rudolf Pražanům psáti, „že málo toho ještě se spatřuje, aby ulice od nečistot a blat, jakž pak těmito dešti velmi znečištěny jsou, vyklizeny byly, a tudy snad že tím odtahují, aby teprva den před pohřbem kliditi dáti začali, což ne tak spěšně, jak se jim zdá, učiniti moci budou.“ Poroučí na konec, aby hned „dostatek pacholků nařídili“ a čistiti dali. A poněvadž nedoufal Rudolf, že by podařilo se ulice pražské vystrouhati do čista, kázal proto, aby v ulicích, kudy průvod půjde, „nakladlo se mostů z prken.“ [6])

Tolik o čištění měst, pokud konšelé ho dbali řádně, a pokud musili dbáti ho mimořádně z rozkazu vládního. Ostatek ukládali čistotu města sousedům samým.

Teď chápe čtoucí, proč prve mluveno vždy jen o „strouhání rynku“ — a nikdy o ulicích: ulice strouhati bylo povinností sousedů, a ti ji ukládali čeledi své. Jen v Litomyšli poručil přísný Vratislav Pernštejnský hospodářům i čištění rynku! Každý měl před svým domem do polovice rynku ve středu a v sobotu před večerem umésti dáti, „poněvadž rynk v tomto městě dobře vydlážděnej, tolikéž i ulice na předměstí Českém, s nemalým nákladem a robotami lidskými“. [7])

V Praze jest o tom strouhání bláta z ulic první zmínka r. 1413. Jak se provolalo, měl každý za tři dni bláto před svým domem odstrouhati, pak to na obecní groš odvozili. [8]) Proběhem XV. století sousedé vykonávali dotčené strouhání tak, že jeden nejhořejší začal, bláto své přistrčil sousedovi dolejšímu, a ten obojí bláto své i sousedovo přistrčil následujícímu tak, až některý potom hromadou nedovedl pohnouti. Čteme v starém nařízení (r. 1508 obnoveném), „aby bláto žádný v ulicích krom deště nehrabal, než když déšť, tu aby všickni bránili, počnouc s hůry až dolů“. [9]) Což to primitivný způsob! Teprve kdys později došli konšelé pražští přesvědčení, že ta věc nedobra. Praví: „Což se bláta dotýče po ulicech, kteréž na se pouštějí soused na souseda až k řece dolů struhami, známe škodné býti mlýnům i městu. Zdá se nám, aby bez strkání jeden každý soused před svým vynesl

---

[5]) Archiv pražský č. 475. 133.
[6]) Archiv místodrž. Miss. 94. str. 219.
[7]) Archiv litomyšl. kn. č. 119. 31—32.
[8]) Tomek Praha II. 346.
[9]) Kn. arch. pr. č. 203. 36.

neb vyvezl na břeh." [10]) Kdys v druhé půlce XVI. věku poručili konšelé pražští, aby každý soused hromádku dvakrát v témdni shrnul jen před svůj dům a odnésti dal svým nákladem. Chudý člověk „za zpropití" prý odnese a odveze. [11]) Než i potom ještě vždy čekávali sousedé raději na déšť a příval, aby mohli strkati bez zpropitného za vozbu.

Rozumí se, že tento primitivný způsob čištění městských ulic neodbyl se skoro nikdy ochotně ani bez křiku. Dosti je zápisů o tom, že sousedé a sousedky nehrnuly jen bláta na sebe než s blátem i nadávky. Roku 1525 na příklad volá na Florenci v Praze Magdalena Drštkova na Dorotu jakous: „Což před nás bláto meteš, špatná harapanno!?" A Dorota v ráz odvece: „Ano jiní na nás metou, závistno-lić, vezmouc chvoštiště, meť taky!" [12]) R. 1579 křičel na pražské ulici Moravec na Muldnera: „Proč hrabeš na mne bláto?" A nežli dobře odpověděl, již tu byla stará Moravcová a nabila spolu se synem Muldnerovi kratcí, kterou bláto hrnula. [13]) I mužové obecně tak vážení a dobře pověstní jako Mikuláš z Vorličné, Kobiš z Bytyšky a slavný zvonař Brikcí z Cinperka vynadali si „unflotů" pro hrnutí bláta! [14]) Bylo zajisté leckdy nesnadno nezlobiti se. Na příklad souseda pražská Matějovská r. 1613 stížně vznáší, „když přívalové teď byli, sousedé bláto a neřády ze všech stran na mne hrnuli, takže vodu z vejší člověka v svém domě mám." [15])

Neřídko šlechta v městech bydlící anebo její sluhové nechtívali účastenství bráti v čistotě obecné: vyhrnuli bláta a hnoje z domu svého a nechali jich tu před domem, ať odveze kdo odveze. Napomenul-li je kdo z městských, byl oheň na střeše. Příkladem pan Jindřich Haugwic v Praze. Měl dům kdes v osadě sv. Klimenta, z něhož hrnul hnoje koňské a jiné na ulici den co den. R. 1574 mu konečně konšelé vzkázali: „S podivením jest, že, užívajíce mezi námi sousedství, městských čistot čeledi Vaší ostříhati nepřidržíte, i hanlivá slova, i nás chlapujíc, abychom Vám nerozkazovali, Jste promluvili, toho na zlehčení nás svobodných, třetího stavu svobodného požívajících, činiti nemaje!" [16])

V městech venkovských leckde dosti záhy také připadli na týž způsob čištění bláta jako v Praze. V Hoře r. 1538 nařizují, aby každý bláta před svůj dům na hromadu sklízel a nikoli aby jich nehrnul po stružkách dolů. Hromady aby vozily se z ulic na

---

[10]) Táž 84.
[11]) Arch. pražský č. 326. 59.
[12]) Arch pražský č. 1047. fol. N. 4.
[13]) Tamže č. 1120 zápis 49.
[14]) Arch. pr. č. 1054. 305.
[15]) Tamže č. 475. fol. 3.
[16]) Tamže č. 398. fol. 11. Při tom mu pohrozili, že nemohou v knihách najíti, kterak jest k držení toho domu a bytu u nich přišel; aby se ve čtyřech nedělích toho spravil. Jináč že ho vypudí.

určitá místa za město.[17]) Vratislav Pernštejnský v Litomyšli poručil o vývoze hnojů ještě lépe takto, aby sousedé nehrnuli jich v kupy před dům, alebrž hned z domu vozili je svými formany nebo obecními koni anebo voly na předměstí, odkudž pak — kdyžby se komu vidělo, — aby si je vezl na pole, „jakž i při jiných městech, kdež čistotu milují, se zachovává.“ Kdo by vyndal hromadu hnoje před dům, aby dal trestu 5 gr. a seděl tři dni, nechať prý raději každý před svým domem „rýhu vymítá a nikdyž žádné zástavy v ní netrpí.“ [18])

Ouřední dohled nad čistotou byl v městech venkovských od XVI. věku přikazován dvěma neb i čtyřem pánům z rady neb z obecních; ti poručili rasovi nebo katovi a ob čas napomenuli nejnečistějšího souseda. Toť byla všecka policie čistotná. V Praze bývalo složitější zřízení. V XV. věku uložili konšelé povinnost dohlédati nad čistotou podřízenému úřadu svému šestipanskému, a tomu pak dohled zůstal za všecken čas. K němu s touže povinností později v XVI. věku přibyli desátníci a padesátníci i hejtmané měststí. Desátník míval nad tím pilný pozor, aby žádný do struh na ulicech smetí nemetal; též hrnutí blat aby dělo se řádně, a když obrán prostředek lepší, aby totiž každý hromádky své před domem zanechal, bylo úlohou desátníka poručiti vývoz té hromádky na břehy. Mimo tyto orgány byli zřízeni ještě zvláštní „pobřežní,“ po dvou v každém městě s touže úlohou; [19]) r. 1598 dána pobřežným instrukce obšírná, dle níž měli „každého dne po ulicech a oudech města procházeti od rána do večera. a kdež by mrchu našli, ihned ji vezmouc na břehy vynášeti. Nicméně kdežby kterou svini našli, ji zajati a tu, kdež náleží, vpraviti.“ [20]) Také měli sbírati nemocné lidi po ulicích.

Na vozbu bláta z prostředka ulic mívala obec kde která aspoň jeden vůz. Pražané staroměstští také něco toho ukládali svým poddaným vesničanům Kojetickým. Ale Kojetičtí provozovali tu robotu tak nezdárně, že r. 1593 obdrželi od ouředníků důtku: prý „majíce bláta z Prahy vyvozovati, vozů prkny opatřených nemají, takže bláto zase po městě roztrušují; jestli se který toho více dopustí, takovému ta prkna nehodná do školy k spálení vzata budou, a on šatlavním vězením buď potrestán.“ [21])

Všecku nečistotu vozívali měšťané k vodě, ovšem měli-li ji. Ale do vody metati bylo zapovídáno. V Praze již r. 1364 zákaz,[22])

---

[17]) Arch. kutn. Lib. rub. decret. fol. B. 3.

[18]) Arch. litomyšl. kn. č. 119. fol. 30. Podobný rozkaz v Blatné r. 1604 „aby před domy žádných sřícenin, rumů, hnojů nikdo neměl, tak aby bylo znáti, že městsky a ne vessky živi ste“. Artik. blatensk. rukop. v museu. Fol. 72.

[19]) Archiv pražský č. 203. 84.

[20]) Tamže č 326. 59.

[21]) Manual zádnší sv. Mikuláše, 221.

[22]) Offic. pontis. v deskách č. 26.

ale neposlušní měšťané metali do řeky po všecky věky, a metali tolik, až se Vltava zužovala. Na těch březích lidmi strojených býval tu a tam sanytrník, a na poloostrově ze smetí vzniklém při straně Menšího města sídlil ras, jehož zaměstknání s kamenného mostu Karlova dobře a s ošklivostí bylo často lze vídati.[23]) Na pobřežních hnojích podél Vltavy mívala mládež pražská svá rejdiště, a rodiče její tu polehávali, jakoby na nejpěknějším pažitě bylo.[24])

Z hnojů na břehy vožených mívali mlýny pobřežné škodu nemalou pro vodu znečištěnou; odtud býval za všecek čas přehojný počet žalob a komisí marných. R. 1612 dí Staroměstští Novoměstským výčitkou, „že komise viděla nečistoty na březích, až se jimi na mlejních voda zdejmala"; [25]) a mlynáři starší dávají r. 1623 zprávu o Vltavě smutnou: „Břehy daleko do vody jsou zdělány při sanytrnách, ale v jiných místech nahoře i doleji do řeky zanešeny, což mlejnům na velikou škodu jest. I protož, aby se na ty břehy více rumu a smetí, hnojů nevozilo a nositi nedopouštělo; co se týče bláta, vidí se nám, aby se v zimě na ledy k oné straně řeky, kdež hlubiny jsou, vozilo a v létě pak na lodích k jezu novomlýnskému." [26]) Také v městech venkovských tu a tam zhajovali vozby smetí a hnojů do vody. Na příklad Kutnohorští již r. 1538 vydali zákaz, aby nikdo smetí nenosil pod dvůr Vlašský, ani pod krchov sv. Barbory ani jinam, odkudžby „se přívalem a deštěm hnojové do Páchu nésti mohly".[27]) Litomyšlským r. 1610 zapověděno voziti smeti do panské řeky, „poněvadž prý J. Milost nechce s nikým v tom spolek míti". Ale ševci se ohlásili, že bez řeky býti nemohou ani koželuzi. Nezbylo tedy vrchnosti, než neposlušným sbírati kůže.[28])

Zbývá podotknouti, kterak vláda o čistotu v městech dbala. Podkomoří při obnovách rady pokaždé napomínal; vrchnosti v městech poddaných činívaly tolikéž, a v Praze jest rozkazů místodržitelských a císařských v druhé půlce století XVI. až přes míru. Příkazy konečně stávají se i mrzutými a vyčítavými. „Všem městům často se poroučí," tak dí se v jednom z r. 1605, „aby z jara hnoje pro zachování dobrého povětří na břehy vozili, načež se malý pozor dává". [29]) Někdy svádí císař svůj rozkaz na to, že tou neb onou ulicí pražskou dvořané choditi ani jezditi nechtějí.

[23]) Guarinoni, svědek z počátku XVII. věku, děsnými slovy líčí, kterak sobě rasové na vodách při všech městech vedli. Tu stanovali mrchy z kůže, prali kusy zvířat, sušili atd. str. 651.

[24]) Roku 1573 svědčí kdos, že sedláci z Roztok nedali pokoje „chudým lidem, kteříž na hnoji u břehu leží s dítkami". Arch. pr. č. 1057. 130.

[25]) Kn. šestip. č. 475. 70.

[26]) Č. 994, 204 v arch. pr.

[27]) Arch. hors. lib. decret fol. B. 3.

[28]) Arch. litomyšl. kn č. 120. 245.

[29]) Místodrž. arch. Missiv. č. 108. 240.

Tak zlopověstnou byla na příklad ulice Spálená a Široká, a její úklid rozkázán r. 1604 slovy královské kanceláře prudkými.[30]) Po bitvě bělohorské velmi horlivě a dosti nezdvořile rozkazoval Lichtenštejn Pražanům o čistotě v ulicích, ale ani on ani ti, kdož po něm kázali, nedovedli mnoho. Pokud nezpůsobena v moderních městech kanalisace, potud byla radikální náprava marna.[31]) Z té také příčiny jest opravdu Praha k politování, že cizinci, kteří přec svýma očima viděli, že jinde nikde není lépe, jen ji tolik se napomlouvali. Guarinoni přímo praví, že dolejší města Pražská leží ve vlhké nečistotě všecka, ký div prý, že tu lidé častěji mrou. Ale to prý neděje se vinou přírody, ani země, tať nade mnohé země výborná, to děje prý se z nedby lidské.[32])

---

[30]) Tamže fol. 114.

[31]) Instrukce při obnově rady r. 1637 mluví o velikých návozech hnojných „k veliké ohavě města“ a káže se, „aby staré návozy do gruntu byly vyvezeny“. Č. 994. 224. A nápodobné instrukce jdou jedna za druhou.

[32]) Guarinoni Grewel, 419.

KAPITOLA OSMÁ.

O zdravotnictví a morech.

K nezdravotě měst starodávných mimo nečistotu přičiňovaly hřbitovy. Byla v tom myšlénka něžná chovati své mrtvé ve zdecn městských, při kostelích, tedy v nejbližším okolku svém. Zvyk tento středověký byl po vší Evropě až v daleký sever.[1]) Ovšem vystrojovali předkové kostelní hřbitovy stromovím, obzvláště takovým, jež přes celý rok se zelená, jalovcem a smrkovím, aby se dle slov Zámrského „ustavičnou zeleností těch stromů o mrtvých, že v rukou božích jsou, napomínali“:[2]) Proto naši předkové zvali hřbitov „zahradou pohřební“, prve než zvykli ho jmenovati po cizinsku krchovem.[3]) Ale bývaly to přece jen divné zahrady! Už ta kostnice v nich! O berounské kostnici hřbitovní, která z darů peněžitých postavena byla r. 1542, vypravuje děkan Seydl: „Byla za mého pacholetství už spustlá, a dosavad mi jde po zádech mráz, kdykoli si vzpomenu na tu hnusnou haldu, až k hambalkům různě naházenou, haldu vyceněných lebek, hnátů, žeber, všelijakých kloubů, ba i celých troudem potažených kostohnátých kostlivců někdejších husitů, lutrianů a katolíků, tu smířených a pokojných!“ [4])

Mnohý hřbitov v samé Praze nebýval ani dobře ohrazen; chodívali po něm lidé jako po ulici; na kraji jeho sedaly ženy s rozličným prodejem, na hřbitov svolávání žebráci k tříbení, některým lidem sloužil hřbitov ve dne za procházku, a rozpustilci v noci docházeli sem ukazovat svoji nestrašlivosť a odnášeli lebky z kostnice až i do hospody! Mimo to bývaly hřbitovy všech všudy měst oblíbená rejdiště hochů školních i vepříků a psů toulavých.[5]) Nelze sobě tedy nikterak představiti městské hřbitovy jako parky

---

[1]) Lund alltägl. Leb in Skandin. 66.

[2]) Zámrský Postilla. 449.

[3]) Kn. smluv č. 1. fol. 57. mladobolesl. (ještě r. 1656).

[4]) Seydlov. Kronika v Mus. Rkpis. 39. O kostnicích, v nichž hnáty v „ladné“ obrazy složeny, zmíněno v I. díle. K těm přidáváme ještě dle zpráv arch. musej. kostnici ve Zvoli, osmihrannou a všecko sestavenou z lebek a hnátův.

[5]) Též tak jinde. Lund. 66. „Spielplatz der Schweine‘ byly hřbitovy.

pečlivě upravené a hlídané, ačkoli vyznati jest, že v šťastných dobách našeho národa přece lépe zřízeny bývaly, nežli po bitvě bělohorské. R. 1659 na příklad vypisuje se hřbitov při kostele sv. Jindřicha velmi smutně takto: „Blíž zdi krchovní je louže,[6]) druhá pod věží na onen čas koš řečená, odtud jde puch a nechutenství. Těla mrtvá v kalištích a bahnách ležeti musejí; zahrada při něm ležící jíž k zkáze přišla, neb v té tak mnoho neřestí a oplzlých zeměplazů se nachází, že takměř vypraviti možná není a obvzláště štírů počet nesčíslný. To místo k občerstvení mysli pohodlné bývalo lidem nedaleko přebývajícím a tudy procházejícím, ale teď vyhýbají se, aby od těch zeměplazů smrtelně nebyli uštknuti.“ [7])

Z těch slov patrno, že druhdy bývalo na hřbitovech městských lépe, ale přec již od polovice XVI. věku procházel nejeden hlas, aby hřbitovy odkládaly se za město, poněvadž jich přítomnost zdraví je škodliva. Začátek stal se při chudých lidech. Chuďasy nejdříve začali vynášeti za brány městské na hřbitovy předměstské nebo ku kapličce nebo kostelíku, schválně k tomu postavenému. Ovšem nelíbilo se tak ani chudým ani jich zastavatelům. Dokazuje Bavorovský v postille, že nic zlého není, dá-li se křesťanu pohřeb za městem, aniž to na ublížení náboženství, „než toto jest křesťanům něco nepříjemného a velikému pokrytství příbuzného, když se chudí ze společnosti vymisují a po smrti ven za město, jakoby v městě jimi se povětří kazilo, vynášejí, a mezi tím bohatí v městě se pochovávají“. [8]) Ale potřeba byla silnější nežli city uražené. Do r. 1557 v některých městech královských hřbitovy vůbec položeny jsou na předměstí. Joachim z Hradce konšelům Hradeckým radí roku svrchu psaného, aby učinili rovně tak. „Obávám se toho,“ praví pán, „jakž jest to i jinde se přiházelo, když mor býval, a těla mrtvá se pochovávala a pro malost krchovů hluboce se pochovati nemohla, že z toho více nakažení přicházelo. I na větším díle v městech královských ven z města kostely se stavěly, a tam se pochovávají. A protož sejděte se o to s knězem opatem a o všecko dostatečně rozmluvte, mně na tom nic nezáleží, nežli pro vás sem to učinil.“ [9])

Starému zvyku odvykáno zajisté jen pomálu. V Praze málo který hřbitov v těch dobách zrušen,[10]) a my nevěříme, že v městech královských stalo se nápodobně „na větším díle“, jakž Joachim

---

[6]) Louže ty byly pro oheň. R. 1660 je odvedli a r. 1678 zase obnovili. Na kraji Šircké ulice byla také louže stálá. Arch. pr. list. 138., 172., 14.

[7]) Při desk. Miscell. č. 75. 84.

[8]) Bavorovský Postilla r. 1550, 318.

[9]) Tischer Písem. Památky z arch. Hradeck. Rkp. 64.

[10]) Roku 1570 poroučí císař berníkům, aby konšelům malostranským vyplatili 500 kop gr. č. díl na vydlážení hřbitova sv. Mikuláše a díl na koupení nějaké zahrady, v kteréž by se mrtvá těla z Menšího města pochovávala. Arch. místodrž. Missiv. č. 84. fol. 160.

z Hradce napsal. Tonžítě tuze na hřbitovy v městech Guarinoni r. 1610 a nevyjímá města skoro žádného. Vykládá, že v létě výpary z městských hřbitovů jedovaté bývají; co den prý někdo umírá, a co den hlínu a hniloby převracují se v nich, z čehož nemoci vznikají. Když prý nechtějí mrtvol spalovati, jako staří činívali, aby aspoň hřbitovy kladli za město.[11])

Mimo hřbitovy také nemalou měrou přičiňovali k nezdravotě a k nákaze v městech lidé nemocní, kteří polehávali po ulicích, kdež také umírali. U každého kostela městského na houni, hadru, slámě i na peřině leželi nemocní žebrajíce, na každé haldě v Praze bylo lze nalézti nemocného člověka, jenž buď neměl příbytku nebo byl z něho vyvržen. Na příklad r. 1577 vyvezl starý Martin Slezák nemocnou vetchou ženu svou na pražskou haldu a tam ji nechal. „Bába sypěla, naříkala, až hrozno bylo; šlo tudy množství lidu, ani se na ni neohlédli žádný, až žid šel tudy a řekl: ‚Smiluj se někdo nad ní!‘ Potom se nad ní slitovali a položili ji k Jezovitům ke zdi, dali k ní hrneček pro almužnu, a z té almužny nuzně chovala se do čtvrtého dne, až umřela.“[12]) Nápodobných pražských příkladů bylo by lze víc pověděti. Kolik desítiletí v století XVI. prošlo, nežli jali se konšelé tuto hroznou nepřístojnosť hojiti tím, že na ten konec určili neveliký špitál čili lazaret u sv. Jana při vodě, „kamž chudí lidé, na větším díle přespolní po ulicích ležící, měli se dodávati“ [13]) od lidí, řečených „hrobničných“. Byli dle instrukce,[14]) vydané r. 1588 dva lidé hrobniční, šatu zvláštního, aby poznáni byli. Úlohou jich bylo oznamovati o „nemocných, kteří se po městě nebo mezi branami složili“, aby bez meškání do špitála sv. Pavla neb do lazaretu k sv. Janu odvezeni byli. Pozdější nařízení hrobničným lidem káže, „aby nedopouštěli žádným nemocným na ulice se klásti, ale ihned, jakžby se který položil, aby ho ohledali, jestli nemocen, aby ho vnesli do lazaretu proti špitálu, ale aby se s ním nesápali, jakž se o tom zpráva činí, než pěkně aby s ním nakládali“.[15])

Ale přes dohled hrobničných dosti často i potom přiházelo se, že lidé chudí a opuštění na ulicích povalovali se, až tu vypustili duši svou. Píšeť r. 1608 tovaryšstvo Panny Marie, chtějíc zjednati svému špitálu v Oboře malostranské podporu, že „v městech Pražských mnozí chudí lidé po ulicech semo tam i na hnojích a na smetištěch umírají“.[16]) Ba ještě r. 1680 nařizuje císař místodržícím, aby v Praze byli do špitálů bráni „lidé v nedostatku zdraví postavení a po stupních hradu Pražského neb sice leckdes

[11]) Guarinoni Grewel. 514.
[12]) Archiv pražský č. 1051. 39.
[13]) Arch. pr. č. 994. 130; též Chaos v arch. pr. Zpráva r. 1621 dí, že ten lazaret vydržuje se almužnami.
[14]) Archiv pražský č. 208, fol. 86.
[15]) Tamže č. 326. 65 66.
[16]) Archiv mus. listiny malostranské.

po ulicích ležící".[17]) Býval tedy nemocný člověk na pražské ulici polehávající zjevem obyčejným, na něhož se „téměř žádný ani neohlédlı".

Také chudí lidé někteří dopouštěli se té hrozné tvrdosti, že, „nemajíce odkavad na náklad k pohřbení svých dítek nebo domácích, jsou pro chudobu mrtvá těla na břehy i v jiná místa nočně vynášeli, k čemuž kdyby se někteří dobří lidé nezahodili a toho neopatřili, byla by snad od psů ta těla roztrhána a rozvláčena". Takové mrtvoly po ulicích a březích „lidé hrobniční" měli sbírati, a to byla jich druhá úloha. Praví se v instrukci: „Oba mají stojící plat od ouředníků špitála sv. Pavla osm kop míš. ročně proto, aby chudé lidi, kteří by zemřeli po březích hnojích, haldách, ulicích, pochovávala a pohřbila, a nad to vejše od každé osoby pohřbení 4 groše míš. béře. Ihned jakby kde zvěděla o mrtvém těle, aby je vezmouce s ním se po městě nezastavovala a na ně nežebrala. Kdyby potřeba toho ukazovala v příhodách žalostných, na šestinedělky od pána Boha vzložených, že by v životě matky umrlé plod zůstal, v příčině té aby se volně (oba hrobničná) najíti dala a proti záplatě mírné, kteroužby poctivé paní, tu přítomné za slušnou uznaly, tu věc náležitě vyřizovala." — Později (r. 1599) zakázáno oběma hrobničným, aby „z domů" nebrali mrtvých těl k pochování „pod pardusem".[18]) Příčina toho zajisté ta, že považováni lidé hrobniční za nepočestné, a proto nechtěl nikdo ctný ani po smrti od nich dotýkán býti. Oni měli sbírati jen lidi, k nimž nikdo na světě se nehlásil, a měli obecenství jen s rovnými sobě míti, „a mezi poctivé se nepřimisovati, handlů a projednávání čeládek zanechati, skupování prasat a všech jiných věcí také zanechati. v kostelích do stolic mezi lidi se nenutkati, ani jakých míst, kdež lidé poctiví se scházejí, sobě neosobovati, než na stupních kamenných u křtitedlnice sedávati".[19])

Z nečistoty všelikteraké v této kapitole vypsané, ze zlé vody[20]) a z hladu, jenž velmi často lidi krušil, pochopíme, že musily vznikati nemoci a mory.

Naši zbožní předkové mory, jimž říkali také „přímorky" nebo „přímoří", sváděli nejprve na své hříchy a trest Boží. Všecky císařské mandáty o morech to praví. Na příklad Rudolfův z r. 1582 začíná se: „Vědomost máte, kterak Bůh pro vejstupky naše království nakažením morovým navštíviti ráčil, i majíce my nad tím žalostivou litost, té celé naděje bejti ráčíme, když jedenkaždý od

---

[17]) Archiv rakov. listiny pod literou S.
[18]) Arch. pr. č. 326. 66.
[19]) Tamže č. 203. 86.
[20]) Připomínáme, že v městech mnohých, než pořízeny roury, tékala voda v otevřených žlábcích „na pokštelích". Na př. v Litoměřicích bylo tak až do r. 1541. Jeden žlábek šel také branou Cinířskou (Cínařskou). Leitmer. Lippert 315. Ostatně ukazujeme v té příčině k I. dílu.

hříchů svých přestane, že takový hněv svůj ukrotiti ráčí“.[21]) V jiném mandátě císařově stojí na počátku: „Věřiti tomu sluší podle vysvědčení písem, že morové nemoci na lidi pro hříchy přicházejí“.[22]) „Nemáte poslouchati těch lidí,“ volá z kazatelny Martin Holický r. 1600, „těch lidí bohaprázdných, kteří jistiti smějí, že mor náhodou a trefuňkem na nás přichází, mor je od Boha!“[23]) Tenť tedy původ morů theologický.

Druhý byl astronomický; hvězdy přivodily mor. Praví svrchu dotčený kazatel: „Nemalé příčiny k moru poskýtá influencí nebes a hvězd, spojení nešťastných a sobě odporných planetů, zatmění.“ Lékaři a lidé učení mimo příčinu astronomickou udávali ještě jiné příčiny, souvislé s ní; příčiny z počasů a z přírody živoucí. V universitních zápisích dí se, že vznikla r. 1496 „pestis post aestivos calores“;[24]) doktor Kopp v první půli XVI. věku svádí mory na „parné vlhkosti ve vzduchu, horko po dešti a vše, co shnilosť působí“. Mokrostí ve vzduchu neomylní poslové prý jsou žáby žluté; „také múchy a lítaví mravenci, húsenky a dešťoví červové jsou jistá znamení hnilého a nakaženého povětří; také po veliké drahotě morní bolesti přicházejí, poněvadž lidé nezdravé krmě hladem jedí“.[25]) Proti tomu dr. Guarinoni v století XVII. vidí příčinu morů vždy po létech velmi úrodných v tom, že země děšti stala se mastnou, vlhkou, nezpůsobnou.[26]) Počátek moru přečasto sváděn na Židy a to asi smutným právem. Ne proto, jak se pravilo leckdy, že Židé koupajíce se tělem svým vody otravují, kterouž vodu křesťané i s morem vypíjí, alebrž proto, že ze sociálních příčin nuceni byli Židé bydleti pohromadě hustě, a že v domech a v ulicích jejich bývalo nečisto z míry.

Mory bývaly druhdy všude v Evropě častým hostem; čím více populace houstla, tím častěji přicházel. Praví Daysynger v kalendáři: „Za starých let, když slyšeti bylo, že jest někdy ve čtyřiceti, padesáti létech rána morová panovala, nemohli se lidé tomu nadiviti; nyní pak každoročně u nás takové nemoci procházejí“.[27])

Pathologický ráz morních nemocí byl všelijaký. Na příklad r. 1415 „byl jest kašel na lidech veliký obecně v Čechách, jímž sú lidé mnohými nemocmi poraženi byli;“[28]) r. 1439 „koho jed morní podjal, takový ležel a spal tři dni a noci, a jakž procítil,

[21]) Mandát v arch. rakovn. (mezi mandaty).
[22]) Roku 1585: Arch. pr. č. 326. 29.
[23]) Kázání o moru: v univ. knih. č. 54. F. 36.
[24]) Lib. decanor. II. 176.
[25]) Kopp, Regim. Zdrav. 146.
[26]) Guarinoni, Grewel. 421.
[27]) Kalendář Jana Daysyngera z roku 1641. Dle knihy dekanů v univ. Pražské II. byly veliké mory v létech 1439, 50, 64, 71, 83, 96; 1505, 10, 30, 41, 62, 64, 68, 82. V té řadě jsou některé vynechány, o nichž bezpečně víme.
[28]) Chronic. anonym. Script. rer. boh. II. 456.

ihned k smrti pracoval."[29]) Nejčastěji však bolesť morní v tom byla, že vyvrhly se hlízy a pryskejře, které krev otrávily, někdy se také „před smrtí schovaly". Vyvrhovaly se na těle leckde. Anna z Rožmitála r. 1557 píše Joachimovi z Hradce, že v Počátkách Janúškovi pacholeti ta morní bolest pod páždí se vyvrhla v sobotu po obědě, a v pondělí svůj život že dokonal.[30]) R. 1569 trápila morní bolesť města Pražská, hlízy se vyvrhovaly za uchem, na noze a leckde jinde na těle. Za tři dni lidé zmírali.[31]) Ale ne všickni. R. 1584 měl lounský Užidil morní hlízy a pryskejře tři a uzdravil se.[32]) Ovšem než člověk po hlíze a pryskýři ozdravěl, „nemohl z domu za kolik neděl".[33]) Při těch hlizách morních (bubones) a pryskejřích (carbunculi) byly tyfosní horečky, které sklátily silnější konstituci až i v devíti dnech, slabší v málu hodinách. Hlízy morní ničily lidi ještě r. 1713, kdež v samé Praze pokosily jich na 20.000.

Jakožto epidemie vynikla mimo obyčejné hlízy u nás koncem století XV. nemoc francká. Obyčejně se vykládá, že nemoc „francouzů" objevila se v naší zemi r. 1500; našli jsme v knihách litomyšlských, že r. 1498 „Marketa Hradecká a hospodář její, ležíce oba v nemoci francké, kšaft činí".[34]) Před tím r. 1495 zuřila v Míšeňské zemi jakožto „nemoc ohyzdná a mrzká a prašivá", kteráž brzy proskočila též jinde v Němcích a zároveň — ne li dřív — byla v Uhrách.[35]) Když vnikla do Čech, zapsal si kdosi o ní, že je to „nemoc nová a prve neslýchaná, takže lidé dchnutím, pitím z jedné nádoby, užíváním roucha i také na posteli odpočinutím jedni druhé nakažovali.[36]) Hájek tuto kožní nemoc, která rozjídala všecku konstituci těla nemocného, vyličuje tak, jakoby jevila se bývala všemi barvami mimo zelenou, a proto prý lékaři na ni pořizovali masti zelené. aby všecky barvy se vyplnily.

V létech pozdějších zase nového způsobu mor v Němcích, u nás, v Polště se poznamenává: byla prý to „englická nemoc a pot". Kdo tím se nakazil, za 24 hodin sešel.[37])

V létech 1550 až 1566 nejčastěji epidemickou stávala se nemoc červená; v některých pozdějších létech vyskytují se jakési

[29]) Veleslav. Kalendář 189.
[30]) Tischer, Staré pís. památky z arch. Jindřichohrad.
[31]) Arch. pr. č. 1056. 61.
[32]) Kn. svěd. lounsk. č. 1. C 34. str. 33.
[33]) Takž r. 1581 Jan Taubendorfer z Holoubkova. Arch. pr. č. 1060. 134. Jiný příklad tamže č. 1066, 198 r. 1607.
[34]) Archiv litomyšl. č. 118. 40.
[35]) Moller, Zrcadlo světa z r. 1598.
[36]) Chaos v arch. pražském, též vytišt. v Arch. Pam. IV. 120.
[37]) O morech vzdálenějších mívali staří zprávy přímo báječné. Týž Moller, z něhož uvádíme zprávu o englickém potu, vypisuje mor uherský roku 1549. „V břiších lidských háďata a vodní ještěrky se plodily; lidé trápením padali na zem a házeli sebou; a když na slunci leželi, ještěrky z nich vyskakovaly a vyběhaly až k ústům — avšak ihned zas do života vklouzly. Podle zpráv hodnověrných skrze tu pokutu Boží přes 3000 lidí zemřelo."

zlé neštovice; malých neštovic za epidemii nepočítali.[38]) Tyfem z hladu zmíralo hojně lidí v nevalných létech po sobě. Nejhůře bylo r. 1571. Lidé jedli žaludy, otruby a jiné „krmě právě hovadské".[39]) V Trutnově pojídali neboží hladovití maso u rasa pro psy zvařené;[40]) v Praze jen u Matky boží Sněžné pochováno 500 lidí hladem zhynulých; „což pak," dí Vodňanský,[41]) „kdybychom se poptali na jiná města, městečka a krchovy, kolikráte sto tisíc bychom se doptali lidu toho roku 1572 hladem umrtveného?" Roku 1580 byla po vší Evropě jakás chřipka. Člověk poležel tři, čtyři dni, kašlal, pak ozdravěl. Na koho se vrátila, zhynul.[42]) Říkali té nemoci španělská. Ale, jakož praveno, hlízy morní vždycky pokládány u nás za mor „po výtce", a to tak, že na příklad panna Mandalena z Hradce r. 1559 ani hlavničku čili „nemoc hlavní", na kterou lidé mřeli hojně kolem ní, za mor nepokládala. Píšeť bratru svému: „Zde v Hradci počalo nevelmi dobré povětří bejti, ač nic na morní bolesti, než všecko na hlavy a na horkosti a z toho prejny měli, a několik dobrých hospodářů na to zemřelo i hospodyní, ale trochu se to zase uložilo, než počali na to hned velmi zhusta stonati." [43]) Nápodobně píše Anna z Rožmitála Joachimovi z Hradce r. 1557: „Včera se zde rozstonala páně Běšického Alžběta mezi námi na hlavu a na zimu, než hned sem jí dala proti tomu lékařství a naději se, že jí nic nebude, neb ještě žádného znamení nemá, aby se vyvrci mělo." [44])

Obrany proti moru, aby nešířil se, bývaly velmi rozmanity. Zdravé město se nejprve uzavřelo všem příchozím z krajiny nezdravé; teprve později v století sedmnáctém připadli na myšlénku zavírati a „blokýrovati" také město neb ves nakaženou. Z města, v němž proskočily přímorky, kdo mohl, utekl. Neutíkali ani tak sousedé jako šlechta[45]) v městech bydlící a z Prahy ovšem pohnul se nejprve dvůr. Náš dvůr té pěkné příležitosti neměl, jako švéd-

---

[38]) R. 1611 oznamují Kouřimští do Prahy, že u nich není moru, jenom že „zhusta dítky, jak se vobyčejně říká, na neštovičky stoní a se vosejpají". Arch. mus. list. kouř.

[39]) Rkp. z Král. Dvora v mus. 85.

[40]) Hüttel. Chron. Trauten. 195.

[41]) Theatr. Mundi v dedikaci.

[42]) Hüttel, Chron. Trauten. 251.

[43]) Tischer, Staré pís. pam. Rkp. 123.

[44]) Týž 98. Později vyšlo na jevo že Alžběta „tak se hrušek a jiného vovoce objedla, že nemohla stolici míti, než račte odpustiti, všecko vod ní nezažity hrušky jdou". 101. Z toho viděti, jak pěknou mívali dietu v morech.

[45]) Ačkoli i v ní bývali nestrašliví lidé. Z nich dobře známe paní Annu z Hradce, kteráž píše roku 1557 kancléři českému Jachimovi z Hradce: „Můj milý. již jest třiceti let pominulo, jakž Pán Bůh pána mého z tohoto světa povolati ráčil, a nikdy sem před zlým povětřím neustoupila, ani se nikam nevyhnula a teprva k mejm posledním dnům měla bych utíkati? Takové povětří (morní) nic jiného není než ta večeře, ku kteréž nás nebeský otec povolati ráčil. Bych já tak šťastna byla, abych hostem jedním u takového Pána byla!" Tischer 67.

ský dvůr, jenž utíkával do blízkosti dolů sirných v Dyltě, kterýchž dolů sirný výpar býval osvědčeným praeservativem morovým;[46]) náš dvůr nejprve vyšetřiti musil, v kterém městě dosavad neproskočila nemoc, a sem se obracel. Proskočila-li potom přec, stěhoval se dvůr o město dále.[47]) Se dvorem z Prahy utíkávali nejvyšší zemští ouřadové a vůbec kdo mohl. R. 1580 utekli za dvorem z Prahy i jesuité se svým seminářem do Plzně, kdež po krátkém čase mor přece dohonil přemnohé z uteklých.[48]) V městě zdravém, kamž dvůr neb ouřad přibyl „za zdravým povětřím", podle „uznané potřeby" nařizovali příchozí mocní pánové ten řád, aby do města nebyl nikdo pouštěn z kraje podezřelého. Rudolf císař, jehož kancelář, komora a „puchalterie" r. 1599 obrátili se do Rakovníka, vydal z Plzně majestát o tom. „Zprávu toho míti ráčíme, že by přijížďějíce a přicházejíce mnozí více na projiždbu a procházku nežli z potřeby k Rakovníku do města se bezděk nutkati, mocí a svévolně vskakovati, ano i na bráně na osoby nařízené zbraněmi se potřásati jměli . . protož všem, kdož za komorou naší do Rakovníka jedti chcete a musíte, poroučíme, abyšte opatříce si z toho místa, odkud pojedete, jistotu, mrou-li na morní bolesti neb nemrou, touž jistotu po branném do města raddám našim odeslali a při tom za dovolení, aby do města puštěni byli, požádali".[49])

Po příkladě tomto i města jiná, kde nebylo vznešených hostí, stavěla před brány stráže. Jindřichohradeckým poručila to r. 1604 vrchnosť, ukládajíc hejtmanům předměstským a strážím před třemi branami, „aby za příčinou morového nakažení od Jihlavy, od Znojma a Strmilova žádného kromě pošt do města nepouštěli, ani také z města žádní handlovní lidé do těch míst nedojížděli pod skutečným trestáním".[50]) „Kdyby tovaryš vandrovní k městu přišel, budou jej moci stráže kolem města obvésti a cestu odtud ukázati dále."[51]) Že nápodobně i v jiných městech sobě vedli, není pochybnosti.[52]) O strážích před branami v době morní v Praze zapsáno v pamětech universitních při r. 1564. Ty stráže měly se

---

[46]) Lund. Alltägl. Leb. 78.

[47]) S jakou opatrností cestoval Ferdinand I. do Čech v době morní r. 1558, o tom kolik listů na svědectví. Nejprv ptá se Znojemských, u nichž chtěl se zastaviti, kolik lidí za den na morní bolesti „schovávají". Nápodobně do Jihlavy psal. Když odvětili, vzkazuje zase král moravskému hejtmanovi, že nevěří, aby v Jihlavě jedna, dvě, tři osoby za den se pochovávaly. Arch. místodrž. Miss. č. 62, fol. 51, 56. Datum v říjnu. I pánům z Hradce, kteří moru chtěli utíkati do Počátek, vydali konšelé Počátečtí roku 1557 vysvědčení „na své přísahy, že žádný na ten čas u nich nestůně". Tischer, 100.

[48]) Schaller, Pils. Kr. 39.

[49]) V mand. archivu rakov.

[50]) Manual radní v archivu Jindř. Hrad. r. 1604 fol. 34, 59.

[51]) Tamže r. 1605 fol. 61.

[52]) V act. forens. arch. turnov. fol. 43 roku 1567 zapsán rozkaz vrchnostenský, aby zvláště Němců, kteří z moru přicházejí, do domů nepřijímali a nikterak nefedrovali.

vyptávati na příchozích, odkud jdou.[53]) R. 1585 zase postavili Pražané do bran stráže, aby nikoho nevpustily, kdo byl „z moru".[54]) Spolu tenkráte poručeno Pražanům císařským dekretem, aby otevírali při moru jen brány ty, jimiž jdou obecní a valné silnice, ostatní aby zabednili docela; a lidé příchozí odjinud aby přinášeli písemné „kundšofty", a ty aby odváděli v branách i na přívozech; dvakrát v témdni aby ony kundšofty purkmistr přehledával, a bez listů takových aby nikdo nevcházel do města.[55]) Ale poněvadž lidé na takové okolky nic nedávali, zostřena jsou pozdější nařízení tak tuze, že i hrdlem hrozilo se tomu, kdo přijde z města nakaženého do zdravého.[56])

Druhé praeventivum podnikali v městech v době morní to, že zapovídal ouřad všecka větší shromáždění — ovšem mimo chrám a processí, v nichž se lid mohl a měl shromažďovati pilně. Jináče zavírány hned školy všecky všudy i vysoké;[57]) zapovídáno topiti lázně obecní a „v nich vanen nalívání"; zapovídána posvícení a trhy,[58]) soudové mívali bezděčně „ferie".[59]) V Praze, když zahrozil mor, vždy popadeni bývali žebráci s tuláky a „tříbení"; r. 1585 čtrnácte osob zvlášť na to voleno, „aby každého téhodne žebravé lidi, kteří městu k žádné platnosti nejsou, několikráte přehlídali".[60]) ženám a děvčatům toulavým, které prodávaly věnce, koláče a šišky, hroženo, neustanou-li po domech se tlouci, že budou vězením trestány; r. 1599 slíbena jim klec za trest.[61]) Také židům rozkazováno, aby ze svého města nevycházeli mezi křesťany, „aby po domích handlů nemívali a po ulicích ani v rynku se neprocházeli". Roku 1607 i křesťanům přísně poručeno, „poněvadž v domích židovských rána morní proskočila, aby žádný do domů svých týchž židů nepouštěl";[62]) ale uzavření židů v ulicích jejich nebývalo tuhé; známe stížnosť z téhož roku, že „židé tak nestydati jsou, že i ti, kteří bolestmi morními nakaženi jsou, do domů i po ulicech semo tam běhati se nestydí".[63])

---

[53]) Lib. decan. II. 379.

[54]) Arch. pražský č. 1054, 32.

[55]) Arch. pražský č. 326, 26.

[56]) Tamž fol. 60. Roku 1598 provoláno, aby z Plzně, z Žatce, z Loun do měst Pražských se nejezdilo, ani kdo z měst Pražských tam se vydával pod pokutou hrdla ztracení.

[57]) Monum. univ. III. 163.

[58]) Roku 1613 přidána k starým zákazům hrozba, „kdo by na jarmarky z měst Pražských jel, tomu příbytek bude spečetěn, a on do města puštěn nebude". Č. 326. 101.

[59]) Komor. kn. nálezů č. 16. J fol. 326 dí: „Soud svatobartolomějský odložen za příčinou nedostatku zdraví, který toho času jakž téměř na všecky lidi tak na některé z jich milostí (pánů soudců) přišel, že nebylo kým souditi."

[60]) Arch. pražský č. 326, 23.

[61]) Tamže 67.

[62]) Tamže 70.

[63]) Tamže 72.

Chrámové schůze byly dovoleny, anobrž nařízeny, jakož vůbec duchovní prostředky, pokání, modlitby a posty bývaly v čele všech artikulů proti morům vydaných od Ferdinanda I. až po Karla VI. „Platnějšího lékařství najíti se nemůže," praví řád pražský r. 1585, „jako když lidé ve vší zkroušenosti k pokání se povzbuzují. Praví písmo: Trubte troubou na Sionu, posvěťte postu, svolejte zástup, sběřte staré, shromažďte maličké! Podle kteréhož napomenutí na tom sme se snesli, že každého týhodne v středu a v pátek ve třech kostelích (Starého a Nového města, na Malé Straně jen u sv. Mikuláše) hned po odzvonění klekání ranního velikým zvonem za dobré čtvrť hodiny zvoněno býti má; všechněm se poroučí, aby zanechajíce všech prací hmotných i prodajů s čeládkou do týchž chrámů časně se scházeli a s ničímž se nevykládali, pokudžby takové služby boží se dály."[64]) Nápodobně r. 1606 vydal také kancléř všem třem městům Pražským artikule, v nichž na předním místě stojí, „aby všickni přede všemi věcmi chrámu pilni byli, a v kostelích katolických i pod obojí každou středu a pátek litanie aby zpívána byla, a každý den v jistou hodinu ve všech kostelích aby puls učiněn byl velkým zvonem, co by mohl třikráte otčenáš říkati".[65])

V době morní vydávali kněží obzvláště od konce XVI. věku tiskem nejedno napomínání a duchovní potěchy i rady;[66]) v tu dobu také v chrámech horlívali s kazatelny proti všem hříchům tehdejších lidí. „Kdy medle víc ožralých lidí vídáme jako v neděli," volá a horlí na příklad kněz Martin Holický v kázání svém o moru r. 1600, „kdy víc páni, oufedníci s počty se zaneprázdňují jako v neděli, kdy víc do vězení sázejí jako v neděli? Jak mnoho dítek uhlédáš, kteréžby svých rodičů, zvláště matek, mnoho sobě vážily? Jak my pro dosti špatnou věc se nenávidíme, vespolek se koušeme, hryžeme a jeden druhého na lžíci vody utopiti usilujeme; smilníme, stydké písně a mrzuté se zpívají; jak mnozí lichvami, partyty a jinými štrychy židovskými blížního šklubí, loupí a pot jeho zžírají. O Bože nesmrtedlný, jak mnoho falešných svědků z ouplatku proti bližnému povstává! Ezechyáš král hrudu fíků suchých na vřed svůj morní přiložil, toliko my potřebujeme v takových nemocech těch lhářů ryneČných, bab čarodějných, proklatých židů, kouzelníků a čarodějníků."

Proto také v době morní zapovídány i ouředně nejen rozmanité hříchy, ale i zábavy. V řádě morním r. 1585 zapovídají se „všelijaká láni, zlořečení, přísahání, oplzlá mluvení a zpívání i také

---

[64]) Archiv pražský č. 326. 23.

[65]) Tamže 69. V řádech po katolické antireformaci vzniklých odporučují se modlitby k sv. Rosalii, sv. Šebestiánovi, Rochovi, Antonínovi a ke čtrnácti pomocníkům. Viz „Pragerische Infectionsordnung" z roku 1713.

[66]) Viz na př. Adama z Vinoře knížku z r. 1599; Jiříka Dykasta o pavéze moru atd.

všelijaké hudby, pískání, bubnování, hry a tance". R. 1607 zapovídány i „kratochvíle, jako rakejtle a střelby z ručnic".[67]) V době morní také čas hospodského sedání zkracován až po jednu hodinu po západu slunce, v kteréž příčině dí na příklad pražský řád z roku 1585, že vězením trestáni budou „vožralci, kteříby koli po hodině na noc a po zvonění nalezeni byli".[68])

Za hlavní ochranu všemi ouřady odporučována čistota v městě, veřejná i soukromá. R. 1582 káže psáti Rudolf, „aby nebezpečenství, pokudž možno nejvýš, předjito a opatřeno bylo, a když z jara časové teplí nastanou, skrze neopatrnost a nečistoty v šatech ložních i chodicích, jak jest se to předešle na mnohých místech stávalo, takové morové nakažení se rozmáhati zase nemohlo": proto „aby každý v domě svém pod skutečným trestáním všecky šaty chodicí a ložní pěkně dal vyprati, vyčistiti a vyvětřiti, pokoje vykouřiti; hnoje, bláta a všelijaké nečistoty, z čehož by tak morové povětří zase pojíti mohlo, bez prodlévání z domů a ulic vyklízeti a z města ven podál od lidí vyvozovati".[69]) Také městům rozkazováno, aby na hřbitovech návozy čili náspy staly se na staré hroby, aby zlá pára odtud nevycházela.

Rozkazy Pražanům o čistotě v době morní vydávané mívají ráz vyčítavý a nechutně obšírný. R. 1585 vyčítají se jim všecky hříchy proti čistotě: „vylévání z domů, vod smrdutých před domy chování, od šlachtat a domů řeznických krve pouštění, lojů starých a smrdutých škvaření". Nezapomenuto vepříků při tom. Prý „chodíce po městě a v struhách se brodíce, z nich smrady vyzdvihují": v první příčině nařízeno čištění neodkladně, v druhé pak slibováno, že vepřík na toulkách popadený nebude vrácen. Ouřad šestipanský na ty věci měl míti dohled bystřejší; také zakazovány v ulicích pražských kuchyňky drobné, „od nichžto smradové k nezdraví lidskému příčinu dávají".

Artikulové císařem do Prahy r. 1598 vzkázaní jsou ještě vyčítavější a prudší. Poznává prý se v skutku, že nakažení morové na ten čas není než toliko contagiosa lues, a k tomu že veliká příčina těmi nečistotami, které se za mnohá léta v domích, ulicech, v příbytcích zdržují. Prý předešle několikrát poručeno, aby takové škodlivé věci na každý čas se vyklizovaly, ale v městech Pražských to opatřeno není, nad čímž císař velikou stížnost že má. Poroučí tedy přísně, aby obce byly svolány na rathouzy, a pod tresty aby se poručilo o čistotě.[70])

O dietě jakožto prostředku ochranném pozdější nařízení morová také mluví. Zakazuje se prodávati nezralé ovoce, obzvláště slívy a houby,[71]) „neb těla lidská k tomu připravují, že se jich snazeji

[67]) Č. 326. 70. arch. pr.
[68]) Tamže 26.
[69]) Archiv lounský č. 1. A 2. na konci knihy.
[70]) Č. 326, 59.
[71]) Č. 475, 22. z roku 1613.

nakažení jako troudu jiskra uchytí".[72]) Později zakazovali jísti „štokfiše" a jiné slané ryby, co smrdí.[73]) R. 1613 obmezován prodej páleného. „Povoluje se jen, aby na rynku toliko do 12. hodin pálené prodáváno býti mohlo, v neděli aby docela neprodávalo se, jedenkaždý má raději piva teplého s máslem novým užívati a přepíjení zbytečných a ožralství hanebných zanechati." [74])

Rozkazy a řády proti mornímu nakažení vydávány bývaly od doby Ferdinandovy na poučenou lidí tiskem. V exemplářích doby Rudolfovy nejednou se ozývá žaloba, že „taková nařízení v žádné podstatě nezůstávají",[75]) lidé že neposlouchají, nařízení lehčíce.

Když přes všechny praeservativy naposled přece v městě mor proskočil, popadlo mnohého nemírné zděšení. Kde kdo nejprve dávali sobě zatínati od lazebníků žíly krevné, nejprve „plicní" a pak i „temenní".[76]) Byty a domy jali se všickni vykuřovati. Bohatí kladli na počátku XVI. stol. „na živé uhle růže, zandal, kadidlo, laudanum, rozmarýn, skořici, lignum aloe, hřebíček, kamfori" a oheň sobě dělati dávali ze sosnového dříví a vinného réví i z jalovce. Ze škatul a truhel vytahovali rodinné a dědičné prsteny s drahými a zázračnými kameny, a věšeli si je na prsty neb na hrdla, aby chránily moru. Hospodyně robily ihned lektvaře proti moru podle zkušenosti své a svých ženských předků, nebo recepty k nim vybíraly z Koppova Regimentu, kdež jich proti moru zapsáno přehojně.[77]) Jenže leckterý recept v sobě měl 20 až 30 ingrediencí apatykářských a ne právě laciných: většinou byly to „strouhaná kosť slonová, perly, zafír, smarak, rubín, jacink, granáty, bílé čisté zlato a stříbro". Některý konfekt také měl míti za hlavní částku „kosti z jeleního srdce" a jiný obsahoval všelijaká nechutenstva, jako na příklad „bavlněná jádra a hedbáví drobně zřezané". Některý člověk zajisté zachovával i dietu, již Kopp doktor, jehož knihu v inventářích mnohé domácnosti pražské jsme nalezli, odporučoval, „nedal sobě péci chléb z obilí, kteréž rostlo toho času a tam, kde morní povětří panovalo"; nejídal vína v hrozních, fíků, datlů, alebrž spíš „citrýny, limouny, kyselá jablka, kdoule, myšpule, pomoranči"; střehl se masa hovězího, vepřového, jehenčího i masa vodních ptáků; spíš jídal telecí maso, kozlata, králíky, zajíce a nade všecko nejraději slepice a srninu. „Co kyselé, v moru zdravé," toho se zajisté leckdo přidržel a také směšoval dle rady Koppovy víno s vodou prve svařenou, pil jen vyleželé pivo a cucal pilule z aloe. Měl-li vyjíti ven, myl se prve „růžovou vodou, octem a kamforem", i šátek v tom omáčel a na ulici často k nosu při-

[72]) Č. 326, 101.
[73]) Kniha příbramská v mus.
[74]) Tamže fol. 101.
[75]) Č. 326, 67, 70 a jinde.
[76]) Archiv lounský 1. C 34. str. 33. r. 1584.
[77]) Regim. Koppův, 152.

žoval; v zimě brával do ruky na vycházku do ulice „pomum ambrae proti pestilencí", mastyx aloe, koření, oleje dřeva jalovcového, vše zavázané v hedbávný šátek. Chudému člověku radí Kopp, aby na ulici voněl k šátku, v němž zabalena myrrha neb routa a majorán anebo jiné vonné a lacinější květy. V době Rudolfově pořizovány jsou vonné uzlíčky proti moru, pytlíčky „s utrejchem", jež nositi bylo na srdci,[78] a kramáři s lékárníky lepili svíčky vonné proti moru „z laudanum, hřebíčků, jalovce, pižma, ambry a uhlí lepového s gummou".[79])

Rozkazem ouředním i v chudých bytech a domech „každého dne pro ušetření spůsobnějšího povětří" mělo se kouřiti aspoň jalovcem a pelyňkem; též octem routovým na rozpálenou cihlu vylévaným; r. 1600 nařídil staropražský císařský rychtář, aby se všude po domech kouřilo čistým vápnem;[80] v létech pozdějších musili vykuřovati všude prachem ručničným.[81] Mimo to od starodávna oblíbeno bylo v morní době zaněcovati na místech prostranných, na ryncích, na hradbách, na hřbitovech veliké ohně, dnem i nocí pálené, aby se povětří vyčistilo nad celým městem vůkol. Že takové ohně obzvláště v noci příšernost morové doby zvyšovaly, rozumí se.[82]

Aby lid nebyl zbytečně strašen, nařizován všude, zvláště v Pražských městech, neobyčejný způsob pohřbů, a zapovídáno hojné a dlouhé zvonění. Praví řád z r. 1585, že císař poroučí, aby se mrtvá těla k pohřbu nesená zakrývala, „odkrytých aby pro choulostivosť a strach lidí nenosili, a ti pohřbové v jistém toliko času tím ranněji po mšech neb k víčeru aby se vykonávaly". V řádech o málo pozdějších poroučí se, aby „prostěradlo mrtvole dobře přes hlavy se převěšovalo, a potom na svrchu příkrov anebo něco jiného též aby přes hlavu se kryl" pod pokutou 5 kop gr. č.[83] Také nařízeno hrobníkům a zvoníkům pohřbu přítomným, aby nedopouštěli „všetečným ženám" mrtvá těla odkrývati. Ty ženy prý „nejvíce se takové věci ujímají".[84] Teprve r. 1598 poručeno, aby mrtvá těla, když se nesou, byla zabedněna,[85] ať prý se nedávají odkrytá na máry do síně domové na peřiny, jako býval starodávný zvyk, „ani lidu aby se nepředstavovala k divadlu, nýbrž ihned, když dolů by se nésti měla, aby se do truhly zabednila a teprva zabedněná k spatření lidem se vynášela a již neod-

---

[78]) Řády XVII. a XVIII. století přímo poroučívaly, aby za praeservativ na těle nošeny byly „Hertzschildlein". Viz řád z r. 1713.

[79]) Recepty v Regim. zdraví Huberově r. 1587.

[80]) Archiv pr. č. 1062. 310.

[81]) Příbramský rkp. v mus. Řád z r. 1649.

[82]) Dle Hájka prý už r. 1016 pálen na vyčištění vzduchu morního les kolem Prahy. Hájek 106. Veleslav. kalendář 64.

[83]) Č. 326, 60.

[84]) Tamže 67.

[85]) Tamže 64.

bedňovala se více ani v kostele ani na kerchově u hrobu". Roku 1606 pokročily úřední rozkazy o krok ten, že truhly už v příbytku mají býti nasypány nehašeným vápnem a s mrtvým zasmolovány.[86]) Následujícího roku pak ještě přidáno, kdyby hrobník tělo mrtvé ukazoval a truhlu otevřel, aby hrdlo ztratil proto.[87]) Ale s pravdou oznámiti jest, že v městech venkovských tomuto způsobu pohřebnému dlouho nedovedli obvyknouti. Táborským na příklad ještě r. 1613 se přikazuje, aby těla morem zmrtvělá kladli v rakve a nenesli jich k hrobu na peřinách.[88])

Stran pohřebního zvonění, které také lidi děsívalo, nařizuje se v Praze r. 1598 obmezení těmito slovy charakteristickými: „Mnozí více z pejchy nežli z jaké potřeby, když kdo umře, při několika farách zvoniti dávají; o tom se poroučí, aby žádnému se jinde nezvonilo než u domácí fary, leč by někdo přednější byl, však ani to ne bez dovolení pana purkmistra."[89]) Poněvadž asi neposlouchali sousedé tohoto příkazu, hrozí pozdější řády morové zvoníkům samým, budou-li zbytečně zvoniti, že metlami budou trestáni.

Déle než den nesměl nikdo mrtvého doma zanechávati;[90]) aby pak lidé chudí neházeli svými mrtvými na cesty nebo břehy bez pohřbu, sneseno v Praze r. 1553 o lacinějších pohřbech v době morní. Ovšem pokaždé bylo takové snesení obnovovati zase. Na příklad r. 1582 sešla se všecka osada svatého Mikuláše Staropražského v dům farní v středu den sv. Jakuba „za příčinou zvoníka, hrobníka a žákovstva, kterakby oni v nynější ránu boží lidi chudé přejímali a je k velikým záplatám potahovali, hroby mělké dělali, šachet časně nezakopávali. Zůstáno podle někdy snešení vší osady r. 1553".[91]) R. 1598 vydána v morní dobu „funerální taksa", k níž zavázáni byli úředníci a kostelníci všech osad pražských; a první článek té sazby je, aby farářové, školní officiálové a žákovstvo „od nejchudšího, kde není co vzíti, nic od pohřbu nebrali". Od těch, kdož byli s to, mohl farář vzíti 5 grošů kromě kázání nad mrtvým tělem, kaplan tři groše. Učitel školní se všemi žáky mohl požadovati nejvíc 15 grošů a od konduktu tolikéž. Bohatý člověk mohl do tolaru dáti. O žaltář neb verše, které žáci zpívali nad tělem morem zhynulým, měla státi se zvláštní smlouva. Zvoníkovi mělo se platiti v Tejně po kopě míšeňské, od praepulsu po 15 groších; v jiných farách o něco méně; v Betlémě bylo zvonění nejlacinější; tu stálo 6 grošů všeho všudy, a praepuls čtyři groše. Hrobníci od hrobu neměli více bráti nežli 15 grošů bílých

---

[86]) Ibid. 69.
[87]) Tamže 70.
[88]) Listiny táborské v arch. mus.
[89]) Arch. pr. č. 326. 60.
[90]) a „když se těla mrtvá umejvají, takové vody nikam jinam než do trativodů a sekretů aby vylejvány byly".
[91]) Manual osadní sv. Mik. fol. 12.

v létě; do 25 grošů v zimě. Truhlář měl dáti největší truhlu lidem potřebným za 25 grošů bílých, nejmenší za šest.[92]) Jest věru s podivením, že za celý XVI. věk dopouštěno žákům školním zpívati nad mrtvolou morem schvácenou; ba ješitné příbuzenstvo nebožcovo v Pražských městech ani nepřestávalo na žácích jedné školy: zvávalo k pohřbu žákovstvo tří, čtyř škol najednou![93]) Teprve r. 1613 zakázáno žákům zpívati v domě a před domem nakaženým. Zpívati mohli, jen když tělo neseno k hrobu. Rovně tenkráte vydán jim zákaz, aby nechodili s hrobníky pro plat do domův, ale aby sobě platiti dávali na hřbitově nebo „v jistých místech".[94]) Touž teprve dobou také připadli v radě staroměstské konečně na moudrou myšlénku stran zvonění, aby totiž ke všem pohřbům za den zvoněno bylo jen jedinkrát, a to v hodinu třináctou;[95]) ale nočně pochovávati lidi morem zkažené bývalo tuze zapověděno; jen to si v Praze r. 1585 nařídili, aby pohřby děly se buď ráno záhy neb večer, „tak aby se lidé nad tím nestrašili, a tudy rána morová se nerozmáhala".[96])

Mrtvoly morem zhynulých skládány bývaly na hřbitově při kostele farním. Když v Hradci Jindřichově r. 1551 farář Jan, opat milevský, některé lidi kázal pochovati k faře a jiné odkázal ke kostelu sv. Václava stranou ležícímu, bylo z toho pohoršení, a paní Anna z Hradce sama bratru Joachimovi o tom žaluje řkouc: „Jaké je zde zarmúcení a různice vo ty pohřby, že se musejí u sv. Václava pochovávati; mnozí více pláčí toho pohřebu nežli smrti. Já jsem již zde třetí mor, ješto sú mnohem více mřeli než nynícko, a proto všecky na krchově u fary schovávali a dosti místa měli, než to všecko se děje s velikú nerozšafností, neb kde by jich mohli dvaceti neb třiceti schovati, jakož toho v mor vobyčej jest, tu schovali jedno neb dví. A víte, že sú zde veliká předměstí, a když chudému na Novém městě neb na Nežárce děti neb staří sami zemrú, než se to spůsobí, kdo by je nésti měl, že se budu po svých zahradách neb dědinách schovávati, a to již dokonalé pohanstvo bude."[97]) V Praze pochovávána byla do šachet rychle vyházených těla morem poražená při farních hřbitovech. Jen když nestačil hřbitov, prosívali „kostelníci" jednoho kostela ouředníků chrámu

---

[92]) Č. 326. 56.

[93]) Když umřel morem r. 1581 novopražského měšťana Horoměřického syn, zpívali u mrtvoly žáci ze školy sv. Jiljí, sv. Martina a sv. Štěpána.

[94]) Č. 326. 101.

[95]) Tamže 71. R. 1607.

[96]) Tamže 26.

[97]) Tischer, Staré památky. Rkp. 310 Str. 811. žaluje Anna témuž Jachymovi že farář nikoho nezpovídá a každému nemocnému po domech podává svátosť pod obojí. K tomu přičiňuje charakteristický soud: „A tak jest již k tomu přišlo, že tuším málo jich vokolo rynku, kteří by při víře křesťanské zůstali, a někteří, by měli hned na smrť jítí, nevědí, na čem sú." Také se zlobí paní Anna, že na hřbitově farním pochován byl farář Dačický se ženou, který sem utekl před morem.

druhého, aby u nich směly se pohřby díti. Teprve r. 1585 jsou obrány k pochování morem zhynulých některé hřbitovy zvláštní Jeden u sv. Benedikta, druhý za Poříčskou bránu při špitále sv. Pavla, jiný u sv. Jindřicha, sv. Štěpána, pak na Slovanech — to byly asi nejrozlehlejší hřbitovy pražské; konečně určen Malostranským hřbitov u sv. Jana na břehu za Oujezdem, kamž nositi bylo „lidi obecní a nádenní, jenžby na infekcí umřeli, tak aby z šacht a zhusta kopání hrobů na jiných krchovích pro další nakažení sjíti mohlo“.[98])

K odnášení mrtvol bývali zvláštní lidé, kteří se za nepatrný groš té práce neštítili, najímáni. Mívali na šatě některé znamení, „aby se jich lidé šetřiti mohli“. V řádě morním XVII. století nařizuje se, aby měli ti muži i ženy, které mrtvé nosí, na klobouce znamení, flor nebo tykytu, obdélně „jako při smutcích se nosívá“.[99])

Na dům, v němž stonal neb umřel, člověk morem nakažený od starodávna děláno některé znamení. Obyčejně dělává̵n kříž bílý, hrubý, na dům židovský kolečko žluté, z vápna. Řád pražský z r. 1607 hrozí, kdo by pečeť odtrhl anebo kříž zamazal, že má jako odbojník práva ztrestán býti.[100]) Pražský úřad šestipanský ukládal dělati ty kříže a kolečka zvoníkům a hrobníkům, kteří zároveň byli oušedními ohledavači mrtvol.[1]) Někdy k té práci obrán býval také „chodcovský rychtář“.[2]) Dům takto poznamenaný a zpečetěný byl lidem výstrahou, aby do něho nevcházeli. Někdy poručil úřad, aby z domu, v němž proskočil mor na jediném ubožákovi, všickni nájemníci a hospodář za město se vybrali a „tam za několik neděl pobyli, až by se vyfryšovali;“[3]) jindy naopak byli všickni zdraví obyvatelé spolu s nemocným v domě zapečetěni do času vyměřeného. Pražský řád v r. 1606 ukládá, aby kde kdo pozor měl, nechodí-li z takového domu lidé zdraví „zadními dveřmi“.[4]) R. 1585 ulevil pražský ouřad doněkud takového vězení hrozného, ale úleva nepotrvala dlouho; zase vrátili se k starodávnému zvyku. Dotčeného léta totiž pravili konšelé: „Ačkoli až posavad se zachovávalo, když vosoba se roznemohla, že jest se takový dům ihned zapečetil, skrze což lidé bázlivější jsou učiněni, protož aby nápotom ne hnedky celý dům, než toliko ten pokoj, v kterémž nemocný ležel, se zapečetil, a kdyby se infekcí v tom domě rozmoci chtěla, teprv potom celý dům, ti

[98]) Arch. pr. č. 326, 23.

[99]) Kn. příbramsk v mus.

[100]) Arch. pr. č. 326, 70, 71, 73.

[1]) Byli to zvoníci a hrobníci při farách, a přísaha jejich r. 1612 zní: „Že v této práci, co se tkne spatřování mrtvých lidí věrně a úpřimně se chovati chci a v pravdě o tom, pokudž který z lidí na morní bolesti, totiž hlízy a pryskejře, z toho světa scházel, ihned oznámiti nepominu.“ Č. 331. fol. 219. Nosívali cedule purkmistrovi.

[2]) Kn. šestip. č. 475. fol. 31. Roku 1613 poslán, aby křížem poznamenal dům u hřebenu.

[3]) Archaeol. Pam. XV. 31. Šimek. Řád kutnohorský z roku 1568.

[4]) Č. 326. 69.

pak, kteří v tom domě bydleli, aby odebrali se v místo za městem ležící; pakli by přece v tom domě zůstati chtěli, tam zanecháni býti mají, však tak, aby se jim potřeby od potrav dodávaly, a oni příčinu neměli z něho vycházeti."[5]) V létech pozdějších vždy zase domy pečetěny jsou, a nařizováni lidé, kteří by „zavřitým osobám" donášeli jísti a píti.[6]) Že neměl člověk morem nakažený vycházeti mezi lidi, to rozumělo by se samo sebou, ale přes to musilo to neustále a v nově býti zapovídáno. Řád z r. 1598 naposledku i s rozhorlením zakazuje tu podivnou věc slovy: „Kdož by měl morovou nemoc jakoukoli, ten aby mezi lidi nechodil pod ztracením hrdla."[7])

Šaty po nemocných a zmrlých bývaly řídko kdy spalovány. R. 1613 dokonce i to si v Praze nařídili, aby „šaty, peřiny takové byly zamýkány a po moru s vědomím pana purkmistra a pánů vyzdvihovány"![8])

Z nejmoudřejších institucí, kterou městský ouřad nebo vrchnost městská již od starodávna k prospěchu veřejnému v době morní podnikaly, bylo nejprve to, že stranou za městem anebo v ústraní města samého pořizovány jsou lazarety a špitály. Některé pořízeny jsou na tu chvíli,[9]) jiné, v moru vzniklé, zůstaly pak na vždy útulkem lidí nemocných. K nim z nejstarší doby sluší lazarety a špitály malomocných, o nichž v našich městech již ve XIV. věku zmínky se dějí;[10]) k nim v novější době náleží též na příklad špitál sv. Pavla na Špitálsku Pražském, zřízený při epidemii nemoci francké r. 1502. Tenkráte se totiž nemocných chudých štítil kde kdo, „ba ani do svých domů jich přijímati nechtěli, z čehož přišlo, že po ulicích, po březích, haldách ubozí nakažení lidé leželi"; [11]) potom, když konšelé z rynku přenésti kázali pro sličnost místa dřevěné krámy a boudy na Špitálsko, shrnuli se nemocní pod přístřešek těch krámců a přiměli tak bezděky konšely k tomu, že ten tábor nemocných kázali upraviti za špitál, k němuž dobrodinci tolik dali navézti kamení, že vznikl i chrám. Do špitálů, dlením doby vzniklých, odkazováni bývali pak lidé morem nakažení. „O tom každý věděti má," praví řád morní r. 1585, „že v každém městě Pražském pro lid obecní a služebný jistá místa obrána jsou, jedno v špitále u sv. Pavla, druhé v domě zádušním u Betléma, a v Hrádku na Zderaze i v špitále sv. Alž-

---

[5]) Č. 326. 26.
[6]) Tamže 69.
[7]) Tamže 60.
[8]) Tamže 101.
[9]) Na příklad r. 1610 vystavěli ve Dvoře Kr. „boudu" pro nemocné za městem. Arch. mus. listiny ze Dvora.
[10]) Na př. v litomyšlském domku či chalupě na předměstí Českém za řekou byli malomocní už r. 1347. R. 1407 žili v chalupě tři. Jelínek, Litom. I. 282. 287.
[11]) Chaos v arch. Praž. Arch. Pam. IV. 120.

běty a u sv. Jana za Oujezdem. Jestliže by koho Pán Bůh navštíviti ráčil, aby ihned hospodářové toho nemocného v dotčená místa donésti dali, k čemuž vozíkové s koňmi nařízeni jsou, kdež i osoby jisté v týchž místech k opatrování proti jisté záplatě obrány jsou.“ [12])

Někdy také najali konšelé pražští při vypuklém moru pro lidi chudé a řemeslnickou čeleď a podruhy nakažené v každém městě soukromé domy, které neležely na ráně, a ty zřídili za lazarety.[13]) R. 1613 slibují konšelé pražští nemocným „náležitou v lazaretech stravu“, „čistotné lůžko“, hlídače, lékaře, bradýře a kněze. Náležitou stravu slibují proto, „aby mnozí, bojíce se nedostatku, někde v soukromí své nemoci nezapírali“.[14]) Náklad na morní lazarety musil býti vyžebráván po dobrodincích, neboť, dokud se nežebralo, nemocní v lazaretech „více hladem než nemocí stonali“. I protož r. 1598 „nařízeny dvě osoby jazyka obojího, ty aby každou sobotu s pokladnicemi do jednoho každého domu šly a prosily na vychování těch nemocných a jiných, kdož jim posluhují“.[15]) V létech před tím obyčejně nařizováno k žebrotě čtrnácte osob ze vší Prahy, při nichž o jazyce nemluví se.[16]) Na obsluhu v lazaretech najímány bývaly staré ženy tři neb čtyři.

Druhé moudré zařízení v morním čase vzniklo v druhé půlce XVI. věku to, že ustanoveni jsou někteří lékaři k veřejné službě nebo „při nejmenším rozumní barvíři a lazebníci, aby k nim lid obecný o radu se utíkati mohl“. Jich bývalo spolu povinností ob čas dohlédati do lazaretů. K lékařům a lazebníkům, kteří v době morní propůjčovati se musili, „na náklad, k tomu jistými prostředky obraný“, přidáni bývali vždy také někteří apotekáři. Rozumí se, že všem těm mužům lékařským přísně zapovídáno choditi mezi lidi zdravé.[17]) Po bitvě bělohorské nařizovány v době morní špitálské komisse, v jichž čele býval některý z řádu bratří milosrdných.[18])

---

[12]) Č. 326 26.

[13]) Tamže 60.

[14]) Tamže 101.

[15]) Tamže 60.

[16]) Tamže 23.

[17]) Není nezajímavo dověděti se, kteří lidé „umění likařského“ k té nebezpečné práci byli vybráni na př. r. 1585 Byli to: dr. Joannes Matheolus; Martin Behm a Petr Opicius, apotékáři; z bradýřů Florian Mathes, Bernart Mon. Bartoloměj Sucholand; z lazebníků Pavel z královské lázně, Jan Lumpoch z točenické lázně. Ti měli sloužiti v Starém městě. V Novém městě doktor jmenován nebyl, zastali jej apotekáři a lazebníci: totiž Jan Polikovský, Jan Růžha, apotékáři; bradýř Thym na příkopích, Jan Hybl proti masným krámům. V Malé Straně: doktor Jiřík Tyburcius Kramator, apotékář Vilandus Harzkampf. bradýř Petr z Vratislavě (č. 326. 23.). R. 1607 nařizuje se jmenovitě apotekář. „od kteréhožby těm lidem lékařství brána byla Franz Šnyter v koleji Velké císaře Karla Čtvrtého“ (č. 326. 71).

[18]) Na příklad Lichtenštejn v létech dvacátých nařizoval fratera Joanna Savonantium Casnedum. Chaos v arch. pražsk.

Lidé nakažení v soukromém ošetřování, že nemívali doktorů, toť věc jista: nebývalo mediků dostatek ani v poměrech zdravých, natož za moru. Nestačívali ni lazebníci ani bradýři, a nemocní spokojovali se hojením bab, židů a leckohos. Kdo byl zámožnější, toho lidé zhola neopustili; byť se ho i příbuzní štítili, některý chudý opatrovník se k posluze přece vždy našel. Proč? to praví Rakovničtí v listě k Jindřichovi Krakovskému r. 1583: „Času morního kdo jest koho až do smrti opatroval, ten jest nejvěrnější přítel byl, a nemocní obyčejně opatrovníkům svým, když se jich krevní přátelé štítili, věci své poroučeli.“[19]) Neštítili se všickni lidé nemocných. Bývalo jich dost, kteří nevěřili v nákazu, a literatura i kazatelé v té věře je podporovali. Jan Bakovský r. 1582 na příklad vydal knihu s titulem: „Sedlák povycvičený, maje rozmlouvání s doktorem, že od morových bolestí žádného nakažení není, dotvrzuje.“[20]) A Martin Holický r. 1600 praví v kázání svém o moru: „Lékaři chtějí, že jeden od druhého se nakazí, ale to by všickni, kteří nemocné navštěvují, se nakaziti musili, a to se neděje.“

Z té asi příčiny bývalo i v moru dosti lidí, kteří žili vesele jako druhdy. Některá o tom svědectví stůjte tu. Vypravuje kdos v pražském soudě o Dorotě čepčařce, když byla r. 1581 rána boží morová ukrutná, že „víno šenkovala, a že provozovali u ní hudby, tance a vožení na saních po městě“.[21]) Dačický praví r. 1614[22]) že „přece se ženili a vdávali na mor nic nedbajíce“, a hejtman Šťastný z Pleší píše r. 1557 panu Joachimovi z Hradce: „Vždy v Hradci více mrou, však lid obecný žádného nad tím zármutku nenese, nýbrž v svých rozpustilostech trvá, a žádného polepšení nechce býti, a s těžkem kdy taková rána božská na to město seslána byla!“[23]) Sic o veselosti v době morní vysvědčuje také onen plzeňský dudáček, který v noci spadl, zpit jsa, do jámy u kostela sv. Markety k mrtvolám, a tu rázem vystřízlivěv tak dlouho dudal, až ho k ránu lidé vytáhli.[24]) Jak málo uhrozil mor i divokou akci politicko-náboženskou, toho pádný doklad ten, že r. 1483 jeden den přestali v Praze morem mříti, a druhý den velikou bouří zbiti jsou konšelé všech tří měst. Porady k bouři krvavé děly se tedy při moru.[25])

---

[19]) Kopiař z r. 1583 v arch. rak.

[20]) Nápodobně Jan Kocín: „Jestli mor neduh nakažující.“ Viz Jungmanna D. Liter.

[21]) Arch. pr. č. 1060. 251.

[22]) Dačický II. 148.

[23]) Tischer, Pam. Písem. Rkp. 210.

[24]) Schaller, Pils. Kr. 39.

[25]) Veleslavín, Kalendář. 327.

Zápisy kronikářské o morech ovšem vždy smutně znějí,[26]) a poesie z moru vzniklá líčí jen hrůzy:

„A již sluněčko vychází,
holka kosu naráží,
po hodině žádného nemine. —
Srdce její srdce lvové,
oči baziliškové.
Do kohož se ona právě vzhlédne,
nepomohou lékové.
Ruce její obsahují
města, zámky i tvrze,
vojsko na hřbet klesá,
holka radostí plesá.
Střelba fučí zvonovina hlučí,
pláč sirých v domech zvučí.“ [27])

Na konec bylo by odpověděti několika příklady k otázce, kolik kdy lidí v době morní rány zemřelo. Čísla zachovala se, ale nejsou spolehliva. Kronikáři odhadovali počet zmrlých, jak se hodilo. Některá jich zpráva o moru činí dojem, jakoby vznikla jen proto, aby se toho roku něco důležitého stalo. Teprve v XVI. stol. začali v některých městech pořizovati registra zvláštní, do nichž zapisováni lidé morem sešlí.[28]) Pro příklad zpráv těch i oněch vězme, že v Praze r. 1439 na mor mřelo prý po stu lidech denně za 13 nedělí a pomřelo celkem 11.000 lidí;[29]) r. 1483 mor v Praze pobral prý denně 300 osob a ouhrnem 30.000 lidí, v Jihlavě 4000.[30]) V Trutnově zemřelo morem r. 1520 558 lidí.[31]) Mělničtí roku 1554 vzkazují podkomořímu ouředně, že za den nejvíce 13 osob morem zmíralo, a summou že jich u kláštera pochovali okolo čtyř set a při faře též tolik.[32]) V Jaroměři rok potom (1555) zahynulo za 16 neděl nad tisíc lidí.[33]) O pověstném moru, jenž soužil celé Čechy r. 1582, víme zevrubné zprávy z Kutné Hory. V srpnu počalo mříti denně až 9 lidí, ouhrnkem pobral srpen 158 lidí; v září do osmého dne zemřelo 189 lidí, v druhém témdni 187; v neděli dne devátého dospěla epidemie k vrcholi, zemřelot 39 lidí. V říjnu ubývala; v témdni zhynulo po 95, 75, 44 a 35 lidech. V prosinci epidemie zašla. Zhynulo

[26]) Na příklad i zápisy universitní. R 1483 zapsal Venzesl. Paczoviensis, děkan, o moru: „In eo ipso autem anno ludebat in humanis divina potentia rebus, et certam praesens vix habebat hora vitam — in luctum vertebatur cytharae sonus atd. Lib. decan. II. 148. Jiný děkan r. 1506: „Hic pueri, matres defleent sua fata, puellae assiduo questus funera moesta canunt.“ II. 216.

[27]) Stará píseň dr. Gollem nalezená. Č. Č. Mus. 1873. 449.

[28]) Rakovničtí pořídili si taková registra r. 1568. Ale jsou ztracena. Zpráva o nich v kopialu z r. 1568.

[29]) Veleslavín. Kalend. 189.

[30]) D'Elvert, Iglau. 145.

[31]) Hüttel, Chron. v. Trautenau. 44.

[32]) Arch. mělnický kop. č. 11. fol. 41.

[33]) Paměti Jaroměř. Knapp. 45

tedy v září 733 lidí, v říjnu 145, v listopadu 51. Dačický průměrně udává mření za den po 50 a stu osobách, a ouhrn mu vystupuje na číslo 5000.[34])

V Lounech spočítali na konci téhož moru ouhrnem 2000 lidí mrtvých;[35]) což by číslo bylo proti číslu všech obyvatel Lounských — 4100 — veliké. V Praze, která tou dobou měla snad 160.000 obyvatel všech,[36]) počítá Zámrský lidí morem zhynulých nad 20.000; prý umírali tenkráte všude v českých městech po 20 a 30 za den.[37]) Také v Žamberce dle pamětní knihy městské zmíralo r. 1585 denně po 20 lidech.[38]) V Žatci prý si vybral mor r. 1592 mnoho učených: sedm magistrů sešlo![39]) V Plzni r. 1598 zuřil mor skoro celé léto a uchvátil nad 1300 lidí, mimo kněží, jichž asi šedesáte bylo.[40]) Téhož roku Lounští pochovali jen 854 lidí a Hradečtí nad Labem „schovali" rok potom od srpna do nového léta 4500 osob.[41]) R. 1628 počítali 36.000 lidí v Praze na mor zesnulých,[42]) a konečně r. 1634 v Plzni na mor pomřelo do 1000 osob, sedm pánů radních a v klášteře bosáckém všickni mniši.[43])

O pravidelném pohybu městského obyvatelstva jest málo zpráv. Na jakou takou poučenou poslužte zápisy trutnovské. R. 1581 spočítáno v Trutnově 156 zrozených a 67 zesnulých;[44]) r. 1594 narodilo se 130 a zemřelo 97 lidí.[45]) Když vznikl dvě léta potom prudký mor, sešlo se světa v jediném čtvrtletí 200 osob.[46]) V Nymburce zmizelo dle počtů pohřebných za rok obyčejně 40—60 lidí. R. 1595 jest zapsáno v knize o 62 pohřbech.[47])

---

[34]) Dačický, II. 11. Kutnoh. Příspěv. Řehák, II. 35. Jiný zevrubný počet morní z r. 1599, tamže str. 36.
[35]) Arch. lounský z výpisů Merzových.
[36]) Arch. Pam. X. 676
[37]) Zámrský, Postill. 28.
[38]) Albert, Žamberské paměti. I. 25.
[39]) Lib. decanor. II. 440.
[40]) Hruška, Plzeň. 107. Dle knihy táborské počítám roku 1576 v Plzni k 5000 obyvatelům všech všudy.
[41]) Solař, Hradec. 177.
[42]) Chaos, řezníkův osvědčení z r. 1628.
[43]) Hospodářské zápisky plzeňské v mus. č. 3. G. 21.
[44]) Hüttel, Chron. v. Trautenau. 259.
[45]) Tamže 284.
[46]) Tamže 290.
[47]) Nymb. reg. důchod. 1595.

KAPITOLA DEVÁTÁ.

O požárech a policii požárné.

Požáry vyčišťovaly města středověká nejdůkladněji a vyčišťovaly je z míry často. V království Českém za šedesáte let počítaných od počátku století šestnáctého (1502—1562) hořelo — počítáme-li jen veliké požáry — ve valnějších českých městech nejméně šedesátkráte! [1]) A kdo ví, jsou-li za ten čas nám povědomy hrubé ohně všecky! V druhé části téhož století byl by počet ještě hojnější pro najaté turecké paliče; ti zapalovali patero, šestero měst najednou! Také v XV. století kolik velikých požárů u nás zaznamenávají staré letopisy! Sotva který rok, aby nehořelo! Vyhořelo li město jednou, nemívalo dlouhé bezpečnosti, že nebude hořeti brzy zase. Hradec Králové velikými ohni za málo víc než sto let položen byl popelem šestkráte! [2]) Klatovy vyhořely od r. 1520 po r. 1586 devětkráte! [3]) V Jihlavě hořelo od r. 1513 až 1551, tedy za třicet osm let sedmkráte. [4]) V Praze hořelo, počítáme-li též drobnější ohně, rok co rok!

Požáry s valné části bývaly velice obšírny, řídko kdy čteš v pramenech, že hořelo jen několik domů, spíš čítáš, že vyhořely

---

[1]) Roku 1502 vyhořel Hradec Král. a v Praze celé Poříčí; 1503 Malé Strany kus, 1506 Flašneřská ulice v Praze, 1507 Plzeň, 1509 Hradec n. Lab., 1511 Louny a Rakovník, 1512 Brod, Beroun, 1513 Mělník, 1515 Most, Lípa, 1517 Mýto, Louny, z menších i Načeradec, 1519 Jičín. 1520 Klatovy, 1522 Praha, Čáslav, 1523 Praha. Horaždějovice. Jaroměř, 1524 Knín, 1531 Načeradec všecek a Ústí nad Labem s větší část, 1532 Čáslav, Žebrák. Kolín, Písek, Tábor, Strakonice, 1533 Kolín, 1536 celý Načeradec a Hradec n. L., 1537 Oustí, 1538 Turnov, 1540 Litomyšl, 1541 Klatovy, Malá Strana v Praze, 1544 Sušice, 1546 Klatovy, Litomyšl, Hradec Král., 1547 Týn Horšův, Tábor, 1548 Praha, Jaroměř, 1551 Slané, Polná. 1552 Bydžov, 1553 Nymburk, 1556 Klatovy. 1558 Tachov, 1559 Praha, Tábor, 1560 Litomyšl, Litoměřice, 1562 Louny, Nymburk, Klatovy.

[2]) Bienenberg, Königrätz. 396. 421. Hořelo v něm tuze r. 1407, 1416, 1443, 1484, 1502, 1509, 1536. Srovnej Solaře Hradec 176.

[3]) Schaller, Kla au. Kr. 18. R. 1520, 1541, 1546, 1556, 1562, 1579, 1580, 1583, 1586.

[4]) D.Elvert. Iglau. 146. 147. 148. Roku 1513, 1523, 1525, 1535, 1538, 1548, 1551

celé ulice, nad sto domů, ba dokonce nejednou i to, že město vyhořelo všecko z kořen. Na poznanou zastavíme se při několiku ohních. R. 1442 vyhořela „Strakonic polovice z neopatrnosti dětí. ježto pražmu pálily.“ [5]) Brzy potom (1446) „Jaroměř vyhořal z kořen“; r. 1462 „vyhořala Mýta polovice, a zhořalo domů na 133“; r. 1484 „vyhořal všecken Hradec Králové“. V Praze vyšel r. 1502 na velikou noc oheň na Poříčí „v obědy, i shořelo 9 domů, odtud zapalovalo se i na Starém městě na několiku místech. V ten hod přeslavný lidé téměř všickni po Praze jako zmámeni chodili“. [6]) Hned roku následujícího vyskočil oheň na Malé Straně, shořelo domů šedesáte: hořelo od staré šatlavy až dolů k Saskému domu u Mostecké brány všecko; po druhé straně shořel veškeu řad ulice až do rathouzu, a odtud až k sv. Tomáši. V klášteře matky boží blíž Saského domu shořel krov, tabule, varhany. I na Starém městě, kamž lítaly šindely rozpálené, na několiku místech se zapalovalo. [7]) V ulici Flašneřské čili Spálené vyhořelo r. 1506 víc než dvacet domů, židé hasili s pochvalou, i „kat provozoval nějaké zvláštní umění při tom, avšak nic platno nebylo“. [8]) Následujícího léta půl města Plzeňského lehlo. [9]) R. 1509 „kuchařka nechtíc koudel zapálila“ a vyhořely v Hradci Králové třicet dva domy a tři léta potom v Berouně 40 domů. [10])

Ohromnou sensaci všude způsobil r. 1515 oheň Mostecký. Letopisec praví, že vyhořelo město třetí neděli v postě z gruntu všecko ve dvou hodinách. „Veliký nad obyčej toho času vítr byl, praví se, že shořelo ke čtyřem stům mužů, žen a dětí, též co se jich ztopilo a zbilo tlačíce se ven z města branou, neb se most pod lidmi zlámal.“ [11]) Dle Paprockého zůstaly v celém městě jen „dvě světnice!“ [12]) Zapálila prý žena „smažíc něco v oleji“; dle Letopisů zapálili „mniši, ješto ryby smažili“. V Litoměřicích zapsal si písař do městské knihy o tom ohni: „Tak byl veliký, že žádný svého nic unésti nemohl, žádní sklepové, železné závory a dvéře postačiti nemohly, zapálilo se v soumrak první a v hodině všicek voheň minul. Zázraci byli před tím velicí; i skrze dobré lidi staré jako proroctví a duchem svatým oznamováno bylo, že

---

[5]) Staří Letop. 129. 142. 164. 177. 242.

[6]) Tamže 260.

[7]) Letopis. Neuberk. 115. Dačický. I. 65. 24 lidí uhořalo, bylo v bíle dni. Hájkovi uhořelo 40 osob. Staří letop. 265. uvádějí za příčinu ohně, „že Malostranští byli dali velikou svobodu hříchům zjevným, kostkařům, rufianům nevěstkám tancům, věncům, kartám a obzvláště protivníkům kalicha Kristova. Bůh nic zlého nenechá bez pomsty“.

[8]) St. Letop. 276.

[9]) Plachý, Kron. Plz. v Č. M. 59. St Letop. 281.

[10]) St. Letop. 435.

[11]) Tamže 383. Při tom letopisec Mostecké lituje: „Co lidská opatrnost může proti božskému úsudku; neb sou lidé byli velmi bedliví v tom městě.“

[12]) Paprocký 234.

nějaká pohroma přijde. Shořalo lidí na tři sta a šest kněží.“[13]) K této paměti r. 1578 připsáno, že město Most „týmž spůsobem zase vyhořalo všecko“.[14]) Oba požáry v Jihlavě, kteréž v devíti létech po sobě — r. 1513 a 1522 — následovaly, ne méně než Mostecký staly se pověstnými po vší koruně naší, jednak velikostí ohně, jednak příčinou jeho. Po prvé shořelo 90 domů a 12 lidí. Oheň vyšel z kláštera dominikánského, kdež „mniši měli veselí a pekli nějaké družbance; kuchař ukropil vody do másla, oheň vzhůru vyskočil“.[15]) Rozumí se, že z toho byl všude hněv, jakoby mnichům neslušelo péci družbanců. Však i druhý horší oheň, v němž vyhořelo vše až na sedm chalup, svádí náš letopisec na mnichy, ale nespravedlivě.[16]) Oheň zanítilo zase máslo, a to při divné případnosti. K měšťanu Farkášovi přišly na uherské víno už k snídani — ženy jihlavské, paní soukenníků a kloboučníků některých. Zpivše se oblekly se v mužské „vomerály“, ověsily se zrcadly, kožichy zobrazely na rub a nohy nastrkaly do rukávů a tak motaly se do lázně u České brány, a odtud k nějaké soukenici neb kloboučnici na taneček se přibraly. A při té nechvalné veselosti vzňal se oheň: opilá domácí paní složila se, a nerozumné děvče, strojíc vaření místo ní, vlilo vodu do másla. Shořelo město skoro všecko a s ním 22 osoby.[17])

R. 1517 veliký oheň byl v Lounech. Oheň byl položený čili kladený, a vyhořelo „město všecko z gruntů, i věže a zdi okolo města i předměstí; málo koliks domů zůstalo na předměstí ku Praze“. Ony dva žebravé chodce, kteří oheň položili, kat upekl;[18]) téhož roku shořely v Mýtě sto třicet a dva domy; v Klatovech tři léta potom shořelo domů „čtyři kopy a více“.[19]) Touže dobou a v létech následujících hořelo v Praze tolikráte, že r. 1523 sváděli požáry na nějakou „influencii z božího dopuštění“. Lidé u velikém strachu byli a v ulicích ponocovali utíkajíce z domů [20])

Ohromný požár byl r. 1522 v Čáslavi. Vyšel oheň, když ryby smažili, a strávil všecko město krom šesti domů a věže, do níž sázeli vězně; spolu zdušeno a spáleno lidí osmnácte; porouecháno jiných, kteří skákali a se zdí se pouštěli, množství. Dětmi házeli s hůry do prostěradel dole napjatých, a co kdo ze statečku si na rynk odnosil, pokradeno.[21]) A deset let potom hořelo v Čáslavi

---

[13]) Rkp. litoměř. v mus.
[14]) Paprocký klade druhý oheň k r. 1577.
[15]) St. Letop. 342. D'Elevert. 146. Iglau.
[16]) Tamže 457. „Obecně pravili, že by od mnichů stalo se zapálení, aby řekli, že to na ně pán Bůh dopustil pro doktora Sperata, následovníka Lutherova.“
[17]) Kronika Jihlavská. Rkp. v mus. fol. 51.
[18]) Arch. lounsk. kn č. 1. E. 11. St. Letop. 406.
[19]) Tamže 442.
[20]) Tamže 457.
[21]) Hájek i Paprocký (200). St. Letop. 451.

zase! Rok 1532 byl ohni hojný. Hořelo v Táboře, v Kolíně, v Strakonicích, v Písku a v Žebráce — a hořelo hodně mnoho! V píseckém archivě stojí o požáru tom psáno: „Shořelo město jednak všecko, a více domů v celosti nad čtyřicet nezůstalo, a sousedé znamenitě schuzeni a veliký počet jich na žebrotu se oddalo.“[22]) Žebrák toho roku svrchu dotčeného vzplanul u přítomnosti samého krále, jenž tu noclehoval. Odjížděje hněval se Ferdinand na město tuze, že mu nočně pokoje nedalo.[23])

Dobrá polovice Oustí vyhořela r. 1537; o tom je zpráva samého krále. Dověděv se totiž o požáru ousteckém, nařídil Ferdinand, aby na opravu pohořalého města odpuštěn byl měšťanům plat komorní (100 kop č.) na tři roky; avšak roku následujícího podíval se do města sám, a dojem té návštěvy byl ten, že odpustil plat na deset roků. Prý „sme to sami osobně shlídnouti ráčili. takže veliký díl jich, nemajíce nač zase stavěti a se živiti, odtad by odejíti musili“.[24]) Hned roku následujícího (1538) vyhořelo v Turnově 155 domů, k tomu rathouz se solnicí a kostel. Sbor bratrský, kolem něhož plálo, zůstal. Městská kniha naříká, že při ohni vzbouřil se veliký vítr, tak veliký, že hrnčíři Bohatovi v Hruštické ulici truhlu potřebami naplněnou a půl třetího lokte dlouhou „dosti vysoko vyzdvihal od země vzhůru a tak ji přemítal, až ji za dvoje hony vzdálí odnesl“. Při tom velikém požáru zahynuli tři lidé. Dva zdusili se v sklepě a třetí, bednář starý, nevidomý, uhořel — bloudě po rynku — při pranéři a „byl vopálený co krč“.[25]) A dvě léta po velikém turnovském ohni větší oheň vznítil se v Litomyšli: shořelo město do kořen i se zámkem, a dle Paprockého „do sta“ lidí zahynulo — a sotva postavili, po šesti létech hořelo zase a tak velmi, že lítaly „hlavně hořící až tři čtvrti hodiny cesty a zapalovaly dvory“.[26])

Zatím už také vzrušil všecku zemi ohromný oheň malostranský, známý svou nenabytnou škodou, sdělanou v deskách zemských. Malá Strana shořela skoro všecka. Hořelo od náměstí až k Strahovské bráně, od náměstí až k Písecké bráně i v okrsku sv. Tomáše. Všude oheň. Chytilo také podhradí, a oheň doskočil i na Hradčany, a ty lehly popelem všecky. S nimi vyhořel i „přeslavný hrad sv. Václava z gruntu, krom Černé věže a Daliborky“.[27]) Ten hrozný požár nadchl básníky k žalostným zpěvům. V jedné písni, která se zpívá jako: „Ach můj smutku, má žalosti“ čte se toto líčení:

---

[22]) Arch. písecký č. 3.
[23]) Prý řekl: „O pessime mendace, tota me nocte turbasti!“ Dačický. I. 67.
[24]) Dáno v Drážďanech v neděli Cantate 1538. Missiv. v arch. místodrž. č. 5. fol. 367. a 445.
[25]) Zápisn. kn. arch. turnovsk. fol. E. 2.
[26]) Jelínek, Litomyšl. II. 101.
[27]) Obšírné vypsání v univ. knih. č. 54. D. 203. Zpráva Vavřince Žehule dle Hájka. Též Lumír r. 1860. II. 1075. Literatura o tom ohni snesena od prof. Rezka v Dačickém. I. 71.

„Mnozí po zámku běhali, skrz plamen proskakovali, nemajíce kde se skrýti, museli se zdí skákati. Větští také i duchovní, nemohouc udolat ohni, někteří na prach uhořeli, jiní se v sklepích zdusili. Ač stavení bylo pěkné, sklepovní dílo přepevné, však se horkem stroskotalo, dosti by v Sodomě bylo. V stavení pevné doufati, sou věci mylné, pochybné, pán Bůh to kazí předivně.“[28])

Hrozný ten požár pražský přiměl venkovské konšely, že své rathouzy lépe opatřovali nežli druhdy. V Kutné Hoře se r. 1541 snesli „pro nešťastnou příhodu na zámku Pražském, aby sklípek ve velkém sklepu byl udělán, a tam truhla s majestáty vstavena, také dvéře železné, okna s plechovou okenicí, nebo tak desky (v Praze) skrze mříže shořely“.[29])

Proti ohni Pražskému r. 1541 mizejí městské ohně let následujících; ale nepatrny nejsou, a leckterý stojí i v tomto přehledě za zmínku. Na příklad nová zpráva jest o požáru v Týně Horšově r. 1547. „Ve středu po Veliké noci v hodinu 18. zapálilo se v sladovně proti nové šatlavě, od kteréhož ohně vyhořel všecken zámek, město s předměstím vším pod zámkem i s dvorem panským do gruntu; v kostelíku, v městě, v zámku všecky svršky, klénoty, peníze jsou shořely.“[30]) Dvacet osm lidí shořelo, na jichž památku „zde v Tejně každoročně na týž den, když pastýř troubí — neb tu hodinu, totiž osmnáctou, ten oheň vyšel — hrana a konduct všemi zvony se zvoní a vždycky zvoniti bude“. V den požáru náhodou vrátil se od císaře dědičný pán Horšovotýnský, Jan mladší z Lobkovic, a nalezl „paní manželku a dítky své na veliké sirobě a nouzi v marštali a ve sladovně; tehdáž paní šatů žádných ložních ani chodicích, též od jídla a pití s dětmi nic neměla“.

R. 1548 zase v Praze bylo několik větších požárů. Jedním shořela 50 domů v okrsku Truhlářské ulice.[31]) Z ohňů, které hořely v městech v desítiletí následujícím, největší byl r. 1558 tachovský a rok potom táborský. O prvním dí se v missivech královských, že „bez málo něco domů to město jest všecko vyhořelo“;[32]) pro druhý požár odpouští Ferdinand Táborským všech platů a berní na šest let, uznávaje, „že hroznou, nešťastnou příhodou za příčinou zlých lidí skrze položení ohně na několiku místech větší díl města, domů, bran, věží, tolikéž nástroje nákladné, skrze kteréž jest voda do města vedena byla, shořelo“.[33])

---

[28]) V exempl. univ. knih. prve uvedeném.

[29]) Z arch. kutnoh. výpisy Šimkovy.

[30]) Kn. Týnská v arch. pr. fol. 34. uvádí shořelé lidi tyto: „Klíčnice, Markyta pradlí, Šilanová sama třetí, Havel kovář s manželkou, Šamberk švec s manželkou, Kulhavého krejčího manželka, děvečka u Mejtolara, u Vostrackého Zoufalej, u Petra krejčího podruhyně, Jan Kinkel sám sedmej, Kateřina Stropovic. Zajíčkova sladovníkova, Jan Telecí s manželkou, Kamberkova.“

[31]) Univ. Monum. III. 136.

[32]) Arch. místodrž. Miss. č. 51. 248.

[33]) Tamže fol. 267. Datum ve Vídni pond. po sv. Kateř. 1559.

Za zmínku zajisté stojí požár litomyšlský r. 1560. Dne 5. března v 18 hodin v poledne vzňalo se v sladovně a shořel do prachu za nedlouhou chvíli kostel děkanský, škola, špitál, mlýn, krámy masné, radnice, 22 domy velké a hromada malých. Čtyři lidé zůstali v plamenech.[34]) Větší byl požár opavský čtyři roky před tím. „V ochtab Těla Božího vyhořelo tu 89 domů; v neděli po sv. Vítě ještě šest a k tomu ze šedesáti domů střechy otlučeny jsou.“ Tak píše Ferdinand sám a dává Opavským pro to neštěstí „do tří let lhotu a frystuňk“; že totiž není jim dávati platů neb „činžů“ ani dávek do komory.[35])

V létech sedmdesátých a devadesátých století XVI. nad obyčej mnoho všude vznikalo kladených ohňů,[36]) jenže sousedé šetřívali se, a takž v městech našich popelem skládáno obyčejně po několiku málo domech. Ale ohromných požárů zaznamenaly paměti s hrůzou přece i v těch létech zase několik. Za takový klásti jest r. 1570 oheň v Sedlčanech a r. 1572 oheň dvorský. Ve Dvoře Králové vyšel v hodinu 18. za velikého vedra slunečného (20. června), a město shořelo všecko mimo chrám a dva domky.[37]) A v témž nešťastném roce do čista vyhořel Jičín, „toliko koliks domků v předměstí zůstalo“.[38]) V Turnově si ve valné obci vykládali, že hrozný oheň jičínský „přišel jest skrze ožralství a nešetrnosť“.[39]) A sotva že Jičínští doněkud se vzpamatovali, r. 1589 shořelo zase všecko všudy tak, že „ve všem městě toliko tři světnice zůstaly“. Nápodobné požáry rozměrů velikých strávily r. 1577 Most a r. 1579 Klatovy. Při klatovském shořelo 35 lidí.[40]) R. 1583 vyhořela veliká část Načeradce.[41]) V létech devadesátých největší požár vidí se býti Budějovický a Chomutovský. R. 1597 Budějovičtí prosí Litoměřických za pomoc, oznamujíce „o zkáze, kteráž se ohněm prudkým stala, kdež 74 domů v městě a 8 na předměstí ve třech hodinách v popel obráceno“.[42]) Roku následujícího nezbylo z Chomutova nežli 6 domků.

V prvních létech století XVII. zlý byl požár lounský, při němž r. 1602 shořelo 40 domů velikých, menších nepočítáno. Zapálil prý kněz Jiřík z Opočna, jenž v Lounech byl návštěvou. Uložil se na postel zapomenuv svíci shasnouti, od kteréž zanítilo se.[43]) Rovně tak veliký byl r. 1601 požár v Litomyšli, jenž mimo

---

[34]) Jelínek, Litomyšl. II. 119.
[35]) Arch. místodrž. č. 50. 108.
[36]) 1571 i v kolleji Karlově k Železné ulici shořela kladeným ohněm vížka a světnice. Pět let potom mlejny staroměstské s věží rourní, lázeň atd. ohněm položeny. Paprocký. 152. 154.
[37]) Rkp. Králo-Dvorský v mus. fol. 56.
[38]) Lib. decan. II. 410. Paprocký.
[39]) Acta forens. 1572. 212.
[40]) Lib. decan. II. 430. 427.
[41]) Zápis v mšálu načeradském, jenž jest v soukrom. majetku.
[42]) Svolení obce litom. v mus. fol. 113.
[43]) Arch. lounský. Z výpisů Merzových.

40 domů v prach složil i chrám. A konečně r. 1618 i Třeboň na Veliký pátek vyhořela všecka; „jen sedm domů v cele zůstalo a šatlava; jedna pekařka uhořela".[44])

Z tohoto přehledu stručného a nikoliv úplného, již snad světle se poznává, že města česká přečasto navštěvována bývala požáry velikosti tak ohromné, že dnes v týchže městech sotva možny jsou. Přední a největší příčina, že tehdejší požáry hned nabývaly takové obšírnosti a stravovaly město všecko, byla zajisté ta, že veliká část městských domů a domků pořáde bývala buď všecko dřevěná, nebo že aspoň střechy domů většinou šindelem se kryly,[45]) a domy samy i ve zdivu i na podlahách dřeva v sobě mívaly nebezpečně mnoho. Kromě toho bývaly tehdejší domy v krovech, v průjezdě, ve dvorech plny senem, slamou, třeskami, dřevem, věcmi ohni milými. Dít pražští nákladníci v jednom spise asi z r. 1570: „Dobře vědomo, že mnohá města v tomto království skrz chování dříví v domích a skládání na ulicech, když oheň přišel, nemohla jsou ochráněna býti, a tak skrze takové nerozumné chování dříví jsou města do gruntu zkažena."[46])

Podněty k požárům bývaly rozmanity. Některé ohně byly z lidské neopatrnosti a z neušetření, jiné byly z vůle zlé, někdy pro loupež, jindy ze msty a někdy též z příčin politických.[47]) O těch kategoriích slovíčko.

Nejčastěji hořívalo z másla, do něhož nalili vody. K svrchupsaným toho dokladům ještě posložte tyto. R. 1612 vyhořelo v Slaném na předměstí od sv. Jakuba až k Mlejnské bráně, „skrze nešetrnost Václava Šmida, když dělal svítek, maje vlité vejce do rendlíka, vlil vodu".[48]) V Načeradci r. 1622 tkadlec rozhříval máslo „na salát" v ulici Vožické — odtud vyhořela ulice všecka a zůstala neosazena za třicet let.[49]) Velmi často vznikaly ohně v sladovnách a při sušení lnu. V Kolíně r. 1608 také zapálil

---

[44]) Zápis na desce knihy č. 54. F. 183. v univ. knihovně.

[45]) „Oheň skákal po krovích co kočka" dí případně svědkyně r. 1615 v pražské kn. č. 1068. 255. Hořelo u tří korun a hned vedle znímaly se tři domy.

[46]) Kn. arch. pražsk. č. 343. 57.

[47]) O tom, kdy blesk zapálil, vyčítati pominuli jsme. Blesk v městě bil nejobyčejněji do kostelní věže, a odtud zapálily se někdy i domy vůkol stojící, jako na příklad r. 1613 „zapálil hrom vížku nad kostelem sv. Jiljí v Praze, kteráž vohnuvši se dolů spadla na dům pana Kutovce a krov mu zapálila". Poznámka soukrom. v exempl. Hist. Kalend. v akad. gymn. 874. Jindy proti tomu lítal blesk po kostele semo tam, způsobil škody — a nezapálil. Na příklad r. 1603 v Rakovníce udeřil do kaple děkanského chrámu, odtud vjel do kostela, prorazil epitaf Davida Krinita, básníka, a na díle opálil ho, zeď kostelní na tré prorazil, kříž proti velikému oltáři na vrchu s kusem okna vyrazil, v střeše dvě díry udělal, žlab kamenný na kusy přemlátil. Rkp. kronik. p. dra. Fischera v Rakovn.

[48]) Zápis v exempl. Kalend. Veleslavínova v akad. gymnasii, str. 427.

[49]) Mšál načeradský.

farář, suše hrušky v peci. Při tom shořel sám a s ním 22 domy.[50]) A v témž Kolíně zapálili r. 1532 žáci, neopatrně topíce v kamnech; rok potom zapálili na věži kolínské hlásný a trubač, po myších loučí sobě svítíce; pro to jeden sťat, a druhý na mukách přetržen.[51]) Svítiti loučí bývala věc obvyklá, ale z míry nebezpečná v rukou neopatrných. Mnohý neuvážlivec běhal s loučí v noci i pod krovy. Tak učinili na příklad i oni kloboučníci, kteří vypálili svého mistra Kroupu r. 1525 na Oujezdě. Tovaryši ti „ve dne jsou nedělali než v noci a tu zapálili, tak že všecko shořalo".[52]) Divnou důvěru v krotkosť ohně měl r. 1553 Blažek Dymokurský v Nymburce. Ten muž tělo mrtvé do plné stodoly vnésti dal, k němu kázal na počest postaviti svíce — a nenechal při té umrlčí slavnosti živé duše. Konec byl, že od toho vyhořelo kus Nymburka, a Dymokurský musil platiti, „pokudž jeho statku stačilo".[53]) Mimo nezbedné vojáky také nejeden soused viněn býval, že zapálil od ručnice. Tou neopatrností na příklad Bydžov r. 1552 pozbyl 21 dům.[54]) R. 1536 vinil vladyka Václav Valecký z Doupova Jakuba žida, příjmením Šermíře, „že střileje z ručnice vypálil městečko Vilémov, a v tom jest syn uhořal Valeckého".[55])

Že zapálili darební lidé město, aby v zmatcích při požáru vzniklých loupili, o tom na příklad vzkazují Plzeňští r. 1507 Petrovi z Rosenberka.[56]) Stran ohňů ze msty kladených lze říci na pochvalu našich předků, že soused nad sousedem řídko kdy pomstu brával ohněm. Spíš ještě najdeš, že sobě ohněm hrozívali, ale obyčejně zůstalo při hrozbě. Naproti tomu často lze čísti, že lidé ledajací, při městě potrestaní, vymstívali se ohněm kladeným. Brožovi pasíři jakémus pravil r. 1559 kdosi, vida „flastr na jeho tváři od cejchu": „Lotře, jakous ty škodu vzal na tváři na Táboře pro nic za nic? Já bych se mstil, kudy bych mohl!" Tuto řeč pojal Brož v mysl svou dobře a pomstil se. Vešed do Remišova domu v Táboře, položil na mazhauze „oheň za dveřmi v drvech, nad nimiž sláma visela", a přítel jeho tesař Matouš, jemuž byl dal kosť prachem a třískem připravenou, zapálil v stodolách. Takž shořelo kus města a předměstí všecko. Za to zhynuli oba žháři na hranici.[57])

Dosti zhusta čte se v pramenech o mstivých žebrácích. „Položil jsem oheň v Plzeňci, proto že mne rychtář dal žebrajícího do šatlavy"; „zapálil jsem v Jičíně proto, že mi nechtěli dávat almužny"; „chtěli jsme zapáliti v Nymburce, že jsou mne umrskali, když jsem vlezl do štěpnice na jablka" — tak vyznává r. 1594

[50]) Dačický-Rezek. II. 107.
[51]) Vávra, Kolín. I. 115.
[52]) Arch. pražsk. č. 1047. M. 2.
[53]) Tamže č. 1027. appell. knih. 616.
[54]) Monum. univers. III. 147.
[55]) Kn. arch. pražsk. č. 1130. 172.
[56]) Arch. Česk. XI. 127.
[57]) Arch. táborský kn. smolná. D. 5.

Jan Brožův a Jan Bebe v knize smolné nymburské, a nápodobně mluví jiní mstiví žebráci jinde.[58]) Ve Slaném r. 1590 chytli Němce Faltýna z Falcu, „že jest vsi pálil, když mu nechtěli dávati velejíc mu, že jest mladý, aby dělal. Lotr velmi zatvrdilý byl, neb se ani Bohu na té cestě. když veden byl, ani tu, když již svázaný u hranice ležel, modliti nechtěl".[59]) Některý žebrák zlomyslný, aby mu snáze prošlo, navedl k žhářství dítě své nebo cizí. Takž na příklad chyceno v Brandejse nad Orlicí r. 1565 děvčátko od žebračky navozované;[60]) r. 1554 poslali Velvarští do Prahy „s jistinú i s ohněm" nějaké pachole od děveček polapené. Navedl je k paličstvu, jímž vyhořelo půl druhého domu, otčím jeho Beneš nebo Benda, jenž nosil se po knechtovsku jako voják a žebral. Když ho v Bělči chytili, dělal se Němcem, ale pacholisko mu vůči pravilo: „Mluv česky, však umíš."[61])

Učinil-li žebrák pohrůžku ohněm, byť oheň nevyšel, mohl propadnouti hrdlo. Ale obyčejně mu hrdla neodnímali, než propouštěli takové chodce na zápis, že se víc v okolí městském neukáže.[62])

Z potulných žebráků nejsnáze bylo způsobiti paliče za peníze najatého. Je to jedna z nejšerednějších povah v bývalých poměrech mezinárodních, že strany sobě nepřátelské i bez vojny na postrach a seslabení své navzájem najímaly lotry, aby v zemi protivníkově pálili. Po vojnách husitských první, jenž v podezření tohoto způsobu nepřátelského upadl, byl král Kazimír polský. Letopisec podezírá ho, že on i jeho manželka zjednávali lotry na pálení České země, v níž tehda opravdu hořelo na několiku stranách. Proto Jiří, český král, kázal v městech volati r. 1459, aby žádní Polané do měst nebyli pouštěni, a kteří tu byli „řemeslníci nebo otroci", ti odtud vyhnáni jsou.[63]) Některý z tehdejších paličů byl také jat a popraveno nad ním. O dvou zapsáno r. 1465 v knihách pražských.[64]) „Když shořali byli domové v Opatovicích (v Praze), ti súsedé měli sú domnění na pana Petra z domu Hluškovic, v ty časy konšela, a túžili naň před pány, že by ten oheň z jeho sladovny vyšel, a pan Petr odpíral — potom páni měli před sebú ty žháře, ješto sú po zemi pálili; zejména Albík, který jest upálen zde před městem, a druhý jeho tovaryš v Kuřepini vyznal, že sú oni zapálili." Tím zápisem opatřen jest konšel na své cti.

---

[58]) Smolná kn. nymb. 18. 19. 20.

[59]) Kněževesský. Zápisy v univ. knih. č. 54. A. 61.

[60]) Arch. mus. list. z Brandýsa.

[61]) Arch. mus. list. velvarské.

[62]) Příklady z registr. žlut. v Poděbrad. fol. 31. 33. a j. „Já Tomáš Vajlupek a Marketa chodákyně, manželka jeho, pro naše řeči nešlechetné, když sme opivše se mluvili, že sou hodni vypálení, protože nám nechtěli přeležení dáti, propadli jsme hrdlo, ale na přímluvu dobrých lidí J. M. pán (Lev z Rožmitála, držitel Poděbr.) ráčil nás při hrdle nechati" atd R. 1535.

[63]) Staří Letop. 172.

[64]) Při desk. Miscell. č. 18. fol. E. 12.

Od počátku stavovských sporů za krále Vladislava a syna jeho nejeden palič proti městům z peněz najímán byl od šlechty odpovědné. Na příklad r. 1507 Plzeňským pro Bavůrka sťatého „lidé zlí a nešlechetní“ zapálili město čtyřikráte po sobě a „na několitero“; jedním požárem shořelo půl města najednou; který dům šindelný neshořel, otlučen jest, „takže jednoho domu ve všem městě celého nebylo“. Lidí při těch ohních zdusilo a na prach uhořelo drahně; Plzňanům bylo tak zle, že prosili pomoci zemské; prosili kancléře, aby jim dal na ochranu čtyřicet nebo více vojáků, „sice jestliže od krále pomoci míti nebudou, že se vyhořelé strany zase polovice neosadí“. Kancléř povolil jim padesáte zbrojenců na příchranu.[65])

Kterak v těch létech smlouva o žhářství k místu přicházela, toho příklad v nejstarší knize rakovnické[66]) při r. 1511. Tu před konšely a hejtmanem z Křivoklátu vyznává Klimeš ze Sádku, člověk poddaný: „Když sem šel po hrázi u Vinařic, potkal mne člověk veliký, holý, v koumarové sukni a řekl mi: Starý, kde chceš jíti? Já řekl: Kde mne Bůh obrátí, zda jest málo vesnic? A on řekl mi: Proč neděláš, všaks ještě dosti čerstev! A dal mi šest kostí s knoty a s puštičkami a řekl mi: Jdi do Rakovníka a vlož to, kdež rozumíš! Já jsem to od něho vzal, a dal mi 10 grošů míš. a měl mně dáti ještě 12 grošů, kdyžbych to udělal, a já, když on odešel ode mne, i zahodil sem to všecko do rybníka a zatlačil sem to v blátě.“ Ale Rakovník vyhořel přec a hned po něm Louny, kdež pálil jakýs Rosa, roty náčelník, jenž „zavdával peníze“.[67])

Od nastoupení Ferdinanda I. v České koruně procházeli paliči najímaní z peněz tureckých. Rok co rok až do XVII. století bylo by lze z pamětí městských uvésti nejednoho paliče, kterýž byl tou příčinou najat, anebo se naň tak svádělo.[68]) Některý rok vypukla tak říkajíc epidemie paličská, mnoho měst zároveň polapilo celé roty žhářské a utrácelo je hromadou. Na příklad už r. 1539 Plzeňští daleko do vůkolí dopisují těm a oněm, že jim pošlou svého mistra popravního, až jen sami odpraví ty škůdce paliče, jichž lapili „několiko“. Hejtmanu v Teplé slibují, že kata mu pošlou, a že vůbec na ta místa od jednoho k druhému vyslán bude.[69])

Mimo žebráky, kteří brali peníze na pálení, v těchto létech nejčastěji pastýři z toho zločinu bývali viněni; býval mezi vyslanými tureckými a mezi paliči jednateli a zprostředkovateli. Na

[65]) Plachý-Strnad, Paměti. 102. 103. 104. Hruška 69.
[66]) Arch. rakovn. kn. z r. 1387.
[67]) Kn. rakovn. z r. 1387; zápis při r. 1511.
[68]) V arch. táborsk. v kn. smolné A. 29. jest r. 1533 vyznání Vondry Holého, syna řeznického z Domažlic, že Uher, pekař v Klatovech, dává na pálení. Vondra sám, že měl spolu s „chodcem v bílé kytli“ vypálit předměstí v Táboře.
[69]) Arch. plzeňský lib. exped. č. 11. fol. 228. 232.

příklad r. 1546 píše Ferdinand hejtmanům kraje Podbrdského, aby soudili za pomoci konšelů berounských „toho pastýře ze Žebráka, který jiným na pálení dával"; Berounští nechat jsou pomocni „bez zástěr".[70])

V těch právě létech tolik všude ohňů kladených vznikalo, že sami artikulové k sněmu r. 1547 chystaní o tom praví, nevědouce na koho zločin svésti: „Těchto časů mnoho ohňů v království Českém skrze zlé lidi vycházelo, a kdo by těch ohňů počátkové byli, až posavad gruntovně vyptati se nemůžeme, protož aby o tom zvláštní pozor byl, z čího návodu takoví ohňové pocházejí".[71]) Poněvadž lapení paličové vyznávali na lidi neurčité, kteří je najali, vznikla naposled i ta bláhová myšlénka jakoby sám král k pálení najímati kázal. Píše o tom r. 1547 Ferdinand I. z Oustí do Prahy, že „u Hromady na Klecanech je vězeň, který se slyšeti dal, že jest od nás i jiní někteří peníze přijali, aby Prahu vypálili". Proto káže král, aby vězně toho přivezli do Prahy a tázali se ho „dobrovolně", tedy ne na mukách — „z kterých příčin to říci směl".[72])

Kterak neurčitě paliči vyznávali, o tom stůj tu za příklad z paličů nejpověstnější a nejhorší: Jihlavský Barabáš. Byl to nádenník, jenž r. 1548 zapálil v Jihlavě dohromady 40 domů; také jinde požáry na něho sváděny a zvány obecným příslovím „ohni Barabášovými". Když ho konečně zatkli a na skřipec dali, vyznal, že jemu a jeho tovaryřům „nějaký za Prahou" dal 9 tolarů, aby královská města v Čechách a na Moravě pálili, až to dokonají, že v Nymburce odměnu vezmou.[73])

Paliči nelekali se za málo peněz ani těch hrozných trestů, jakými uražená bezpečnost veřejná odemstívala se. Právě psaný Barabáš byl pro své žhářstvo před radnicí kleštěmi trhán „na obou prsou", pak ho vedli do ulice, kde první oheň kladený byl, a tu mu prsty utrhli; u druhého domu druhé ruky prsty uštípli; naposled přivázali ho u šibenice na provaz, udělali oheň vůkol něho a kázali mu — aby v tom ohni běhal.

Když požáry kladené čím dále to více všude proskakovaly, vydal král r. 1551 z Vídně ve středu po sv. Matouši (evangel.) do všech krajů mandáty, v nichž předem připomíná, že „svévolní a zlí lidé v království Českém pálením nemalé škody a záhuby učinili a činí", někteří že byli zmučeni a odpraveni, „avšak po dnes od těch paličů a zhoubců nic gruntovnějšího a jistého, od koho takové pálení svůj počátek má, uptáno jest býti nemohlo". Dalšími slovy poroučí král, aby se všude opatrovali, a na konec vybízí kněze na pomoc veřejné bezpečnosti. „Poroučíme, aby každý

---

[70]) Arch. místodrž. č. 88. 150.
[71]) Rkp. budišínsk. Politica. fol. 455. Též Sněmy. II. 159
[72]) Arch. místodrž. č. 88 268. Datum čtvrtek den sv. Matěje
[73]) Kronika Jihlavská, rukop. v mus.

při farářích, knězích a kazatelích svých to nařídil, aby každou neděli lidu napomínali a jim to předkládali, poněvadž nynějších časů nemálo lidí na to se oddávají, aby pálením, loupežem i mordy škodili, kteříž se z malých peněz k takovému pálení najímati dadí, ješto to na oko vidí, že zde časnou, hroznou, ohavnou odplatu berou a na onom pak světě věčně muky za to trpěti musí." [74])

V pozdějších létech stávají se vyznání paličská zevrubnější, ale ne mnoho světlejší. Některý v smrtelných ouzkostech i jméno vyznal, ale kdo ví, pravé-li. Aspoň Janu Hejdokovi, jenž r. 1556 vyznal, že pálil u Přerova z návodu „zemana Baláše, co má dům na pomezí uherském v Skalici", soud ani císař nevěřili. Ferdinand vzkazuje komoře, že se to udání nesrovnává, a protož poroučí, aby tu nesrovnalost zločinci předložili a pak ho „k popravě, jako by se jemu konec státi měl, vyvésti dali a, na čemkoli bude umříti chtíti. to aby poznamenáno bylo, a ten palič zase od popravy do vězení aby dán byl".[75]) Z toho rozkazu i to patrno, kterak se snažil král vším způsobem dověděti se, odkud paličové povstávají.

V létech šedesátých století XVI. s novou tureckou vojnou zase větší měrou vypukla epidemie žhářská. Vypravujeť primas Turnova města vší obci shromážděné r. 1567, kterak na mnohu místech v království Českém veliké škody od žhářů se činí; prý jich nachází se okolo půl třetího sta, aby tedy byl pozor![76]) Kladených ohňů všude tolik povstávalo, že z poručení místodržících připsání stalo se r. 1577 do všech krajů, aby se sousedé opatrně měli, obzvláště hospodáři v hostinských domích aby věděli. koho přijímají; vodou aby se opatřil každý, a v branách aby se hlídalo.[77]) Tulákům podezřelým nastaly zlé časy. Lze sobě pomysliti, jakou těžkosť při takovém obecném strachu měl na příklad ten „krigsman" „bez místa a služby", u něhož nalezli téhož r. 1577 Plzeňští všelikteraké recepty na strojbu ohňů, ohnivých kulí, které hoří u vodě, a jiných věcí toho způsobu.[78])

I z těch let je v knihách městských některý doklad toho, kterak snadně lidé dávali se naváděti k paličstvu. Na příklad v Pardubicích praví r. 1570 Jan, pacholek z Tejnice: „Potkal mne Jiřík Chodaur, rozprávějíc se mnou navedl mne, abych Tejnec vypálil, že mi zaplatí; i učinil sem tak, že sem voheň položil v ho-

[74]) Arch. místodrž. Missiv. č. 50. fol 30.

[75]) Tamže. Miss. č. 60. fol. 4. Datum Vídeň, sob. před sv. Vavřincem.

[76]) Acta forens. turnovsk. arch. r. 1567. 40.

[77]) V litoměř. knize z r. 1529. fol. 37.

[78]) Arch. plzeňsk. lib. divers. sentenc. str. 359. „Recept Feuerwerck zu machen. 2 Theyl Salpeter, 2 Theyl Pulwer, 1 Th. Schwefel." To se stluče v hmoždíři, prosype sítem, směsí s olejem lněným v těsto a v kouli uhněte; ta provrtá se kulatým dřevem, obalí konopím, pak se hodí nezapálena. „Eyne Kugel bey Nacht": 6 lotů „salbetar", 2 loty síry. 1 lot prachu, 2 loty smůly a strojba též jako prve. „Eyne Kugel, die sich mit wasser laesst anzunden" z nehašeného vápna, trochu gummy arabské, k tomu síra a olej. Z toho uhněte se koule, a prší-li na ni, zapálí se sama.

dinu na noc, po tom po druhé, když sem vezl hnůj, jel na koni od Vohačic a též mne navozoval, abych vostatek Tejnice vypálil, i dal mi hned tolar, kterýž sem vztrčil pod žlab v maštali, a tak sem učinil, že sem toho dne po druhé zapálil."[79]) O člověku, jenž r. 1574 najímal paliče, vypravuje Mariana z Boleslavě Mladé: „Přišedši ke Káči havířce, tu sem jí hned pověděla, že od ní má voheň v týmdni vyjíti z komína, a že nějaký člověk jezdí v řetězích co pán, kterej na to pálení najímá, a by vás dvacet ve dne (výdne) i v noci hlídalo, nic neuhlídáte!" Po druhé vypisovala Mariana „toho v řetězích" poněkud zevrubněji: „Kterej v řetězích chodí, zatrhá drobet židovsky, jezdí na koni vraném, bělonohém, má klobouk pěknej, a šmuk na něm jest postříbřenej, jest na něm 6 žaludů stříbrných". Z řečí jejích ostatních ještě vysvítalo, že ten muž tajemný na koni vraném a o klobouce postříbřeném velel nějaké četné rotě tulácké. „Ti stupkové jsou mne navedli," praví Mariana, „abych pálila, dali mi křesadlo, troud, knoty i prachu a sirných svíček půl libry, měla jsem ty knoty křížem položiti a na ně křesati a prachu nasypati".[80])

V Sušici chytili r. 1577 paliče Jana Kuncle, jenž vyznal, že ho nějaký Vlach, — říkali mu Jíra — k pálení navozoval. „Když jsem šel k horám rejchnštejnským," tak vyznal, „potkal mne na brůně a dí, proč máš tak chatrné šaty na sobě, kdybys mne chtěl poslechnouti, měl by se dobře; i dal mi kus chleba a za 2 kopy grošů českých, a já jsem hned páliti musil. Již zavdal do čtyřiceti osobám na pálení, někteří žebří, někteří jsou pastýři, rybnikáři a pištci. O svátcích letničích všickni mají se dáti najíti v Touškově v hospodě, každému že dá po 8 kopách, kdo vypálí více, tomu že dá víc."[81]) Ta rota vypálila prý již Tejnici, Mačici, Sušici na předměstí. Strakonice, Blatnou a některá jiná místa v jižních Čechách. Jest skoro nepodobno k víře, že se lidé k tak hrozným skutkům dávali naváděti za dvě kopy a kus chleba!

Nejvíc paličů v Čechách nachytáno kolem roku 1594. Skoro všickni vyznávají, že k paličstvu naváděni byli od Vlachů a Židů. Některé vyslechneme. V Nymburce toho roku vyznává chodec Šimon Hemzálek: „Zde v předměstí kladli sme ohně, žena má voheň uhlím kladla, byli sme najati od Vlacha v Chrudimi, dal nám 10 kop, byla žena má při šesti ohních, a bude jináč mluviti a pískati než neničky, když se dostane v ta místa." Zato chodec „kleštěmi trhán, volejem vřelým skropován, po pateři dřen, a co pravil, smrtí svou v ohni potvrdil".[82]) Své paličstvo svádí také na Vlacha jakéhos jiný zločinec v Nymburce, Jan Brožův. „Strčil jsem uhlí

---

[79]) Reg. smolná v Pardub. fol. 4.

[80]) Reg. smolná v Pardub. fol. 83 84. 85. Ortelem jest Mariana odsouzena ne k ohni, poněvadž prý nepálila, ale že se lotrů přidržela, kolem probita byla.

[81]) Listiny v arch. rakovn. pod lit. Š

[82]) Smolná kn. nymburská fol. 16.

do suchého hnoje v Jičíně, Vlach mi dal na pálení kopu.“[83]) Roku 1595 vyznávají paliči v Nymburce na jakéhos Vávru, jenž chodí v bílé sukni po uhersku, v hladkých botkách.[84]) Ale nikde v Čechách nesehnali sobě v těch létech tak obšírné sbírky skutečných paličů jako Rakovničtí. Jich kronikář zapsal sobě o tom ouhrnkem: „R. 1594 mnoho paličů a zhoubců české země při městě Rakovníce utraceno, některé na kola, rožně dali, jiné pekli, jiné k sloupům, že okolo nich běhali, přivázali, jiní sami v šatlavě se trávili, a ti všickni z žebráků byli, pro kteréž utraceno do 700 kop míšenských!“[85]) Otevřeme-li soudní knihy městské z toho roku, což pestrý a hrozný obraz se tu zrakům staví! Pozorujeme, že chytili Rakovničtí nejprve žebráky německé dva, a jich příčinou a vyznáním znenáhla naplnili sobě horní i dolní vězení a věže tak, že už nevěděli s paliči kam. Na počátku měli ještě radosť. Píšíť do Litoměřic, jak pěkně ty dva chytili. „Pán Bůh sám chrániti nás ráčil a oumysl jich přepodivně na jevo vynésti; z toho buď mu česť a chvála na věky věků.“ Později naříkání nebylo konce. Oba Němci, jeden z Werdy krejčí, vyznali na devět jiných samých Perkhanzlů a Schwarzhanzlů. Jobstlů. Jednoho vylíčili, že „chodí v černém plášti a černém barchanovém kabátě po žebrotě, praví se býti pohořelým, ženu Markytu při sobě má, a ta se němou dělá“; jiný — Hans rybnikář — v „galyhotách kozlových chodí, nemnoho žebře, ale po domích chodí s putnou jakoby ňáký kramář byl, na jarmarcích bývá, váčky řeže a má při sobě osobnou ženu“; jiný — Habrpaur — zase vylíčen takto: „Je z Radonic od Vilémova, obvejšné postavy, v dlouhém rudém plášti po kolena, chodí po jarmarcích a posvíceních, lidem krádeží a pálením škodí, při kostelích maje obnažené tělo stává, ruce sobě nějak klíží, jakoby chromý byl, jakoby padoucí nemoc měl padá a sebou zmítá“.[86]) O jednom z nich praví se též, „že má při sobě ženu hladkou puclatou, kteráž česky umí, a při nich pachole, které prsténky prodává, a ten jistej brousky dělá“.

Těm všem velel jakýs Jiřík Vincenc, „který maje opak obrácené, chromé a zavřené ruce, sekryty nebo pečeti řeže, hodinky a malé nožejčky ne rukama, ale ústy dělá, také ústy na lýru hraje; na voze se vozí dvěma černými koňmi, za lékaře se vydává, aksamitové šaty a ženu Margarethu při sobě v červené sukni má, peníze na pálení a knoty dává; pravil prý, že musí všecko království České vypáliti a připověděl, kdož město Chbo vypálí, dvěmecítma zlatých dáti; také pět židů jest, kteří od pálení platí, a těm všem i Vincencovi dost peněz na to dává ňáký z Frankenlendu junker Asman v aksamitových černých šatech, který s ženou v senftu jezdí

[83]) Tamže 18. 19.
[84]) Tamže 30.
[85]) Rkp. nalez. drem. Štemberou v Rakovn.
[86]) Vše v kopiáři městském z r. 1594.

a s pacholky a služebníky svými sám pálí". Na takové zprávy, které poslali Rakovničtí po všem království, obdrželi se všech stran paliče, na mnohých „fasuňcích" počtem daleko větším než si přáli.[87]) Lounští, Budyňští, Žatečtí, Klatovští, Roudničtí, Falknovští a jiní nachytali Rakovničanům zásylky ty o jarmarcích. Jakmile se hodil rakovnický popis na některého člověka, o jarmark do města příchozího, už ho jali a na útraty Rakovničanů poslali ho, ať byl Čech nebo Němec, palič nepalič. Některý Schwarzhanzl vyklubal se také pak za Čecha. Jednomu říkali tak, a byl vlastně Jan Zajíček z Bydžova. Konečně jim poslali Domažličtí vůdce Jiříka Vincence jinač Šlewebra, který dle zprávy hned do světa poslané, byl „k příšeře téměř podobnější nežli k člověku". Trápili mrzáka, a nevyznal nic. Teprv na trápení následujícím něco pověděl na Turky, kteří mu při hranici 80 rýnských dali a na Židy i nějaké rytířské osoby. Ihned posláno do Cheba, do Tirmaulu, Tachova a do Plané pro židy, na něž vyznal. Zatím hynuli paliči v žaláři. Kat a jeho pacholci nechtěli pro puch hlídati jich. Zemští ouředníci nařídili, aby do jich příchodu byli zachováni na živě. K paličům přibyli posléze někteří židé od Cheba — jiní obvinění utekli se do Prahy a vyvázli. Přibylí také těžce zmučeni jsou, a posléze naloženo se všemi tak hrozně, jako kronikář rakovnický svrchu pověděl. Rakovničtí byli o tom přesvědčeni, že velikou službu prokázali všemu království; i prosili tedy za odměnu, prosili za polovic odoumrtí — ale nedostali nic.

V století sedmnáctém hned z počátku — r. 1604 — zase hrůza byla z paličů obecná. Do všech krajů hejtmanům šly mandáty královské, v nichž napomíná se každý k dobrému pozoru, protože „na mnoha místech zhusta skrze paliče, z cizích zemí sem do království Českého přišlé, ohňové kladení pocházejí". Také cikány, paličstvem podezřelé, tytéž mandáty kázaly z Čech honiti.[88]) S mnohých měst posýlány dotázky do Prahy, jsou-li už zjímáni „ti zemští paličové, kteří v rozličném kroji po vlasku, uhersku a polsku i jináče se nosí".[89]) A málo let potom ve vojně třicetileté si naše vlasti na všeliké paliče zvykly.[90])

---

[87]) V městě hospodářství i právo stálo pro ruch, který paliči způsobili: „Máme veliké zaneprázdnění s nimi," tak píší Rakovničtí kamsi, „nevíme takměř, co prve činiti, nezaměstknáváme se právními věcmi ani domácím hospodářstvím všelijak o to pečujíce, aby tovaryši jejich vyhledáni byli."

[88]) Arch. místodrž. č. 113. 50.

[89]) Listu Rakovnických koncept o tom mistru Janovi Vokorynensovi, písaři radnímu, v arch. rak. v kop. r. 1603.

[90]) Politické paličstvo bohužel trvalo ještě v tom věku. Nad Turky potom předčili paličstvem Maďaři a král franconzský. Dokladem buď, že r. 1689 honí se po Čechách paličové, Tökelim sem vyslaní, „v spůsobu a oděvu poutnickém a žebráckém" chodící a statečně pálející, a mimo ně za psance a zhoubce vyhlášeni jsou týmž rokem už poznovu „paličové od krále francského vyslaní a sprostným plátěným bílým oděvem ošacení". Z knihy dopisů hejtmansk. v arch. litomyšl. Vypsal a sděluje Štěpánek.

Co do policie požární nejprve položiti jest několik prostředků, jimiž snažil se úřad oheň předejíti. První prostředek byl ten, že ouřadové naváděli měšťany k větší bdělosti, a pro nešetření ohně že hrozili tresty. U koho vyšel oheň, anebo se jen zapalovalo, stížen jest pokutou pro vyjití ohně neb aspoň pro nešetření ohně. Prvnější pokuta byla zlá, druhá mírnější. V starší době mohlo i na hrdlo jíti. Chrudimští r. 1537 dali kamenníka Jindru, u něhož oheň proskočil, zmučiti a podruhyni jeho upáliti![91]) V pozdějších létech chtěl také král Maxmilian ve svém policejním řádě r. 1570, aby nepozorní hosté a sluzi, jichž vinou oheň vzplál, ztratili hrdlo.[92]) Ale nevíme, aby ta přísnosť kdy potom skutkem se stala. Za všecken čas spíš mírně trestávali. Ale nebýval všude zvyk jednostejný. Malostranští konšelé nechávali na uznání svém, kterak trestati toho, u něhož oheň vyšel. R. 1515 přidali nařízení, aby ten, jenž při zapálení utekl, nikdy více nebyl do města přijat, nýbrž aby se k hrdlu jeho hledělo jako k jinému zrádci.[93]) Obyčejně zůstávalo však na peněžitých pokutách. Ale těch nepromíjeno! Staroměstští r. 1614 neodpustili Volfovi Melí, u něhož na Františku doutnalo pouze „s hrsť sazí".[94]) V Litoměřicích snesli se r. 1545 takto: „U koho se zapálilo, hned aby okřikl, a to učině, žádnou pokutou pokutován nebude, než kdyžby pokřiku neudělal a sám chtě to nějakterak udusiti, ten aby 5 kop padl."[95]) Podobné zřízení měli odedávna v Hradci Králové. R 1539 vinili soukenníci Mokrejše, „že jest se nezachoval podle pořádku, že měl volati, když oheň vyšel, aby lidé mohli své opatřiti, nýbrž ten oheň dlouhou chvíli u sebe jest choval a o tom neoznámil, až oni o své statky přišli, že k němu tedy o to hledí". Mokrejš odpovídal, že „neštěstí ne po skalí, ale po lidech chodí", a páni nalezli ortelem, „že volal a zvoniti velel a nezapálil zlostně ani úkladně, než z dopuštění božího že se stalo, a proto nevinen".[96]) Na odpor tomu v Náchodě mívali řád z počátku XVI. věku platný, „od koho by oheň vyšel, aby do radnice byl obeslán a statkem svým aby propadl pánu".[97]) V Hradci Jindřichově, ať volal nevolal, od koho vyšlo, platil koncem XV. věku po kopě trestu,[98]) též tak bývalo v Plzni, kde ještě r. 1524 jedna kopa bývala pokutou za oheň;[99]) koncem století — r. 1593 — stalo se Plzni snešení, aby z pokut, „které sousedé pro nepatrnosť ohně skládají, korbely se koupily".[100])

---

[91]) Arch. Pam. XIV. 302. Rybička.
[92]) Sněmy. III. 463.
[93]) Tomek, Praha VIII. 331.
[94]) Arch. pr. č. 475 189.
[95]) Svolení obce Litom. 4.
[96]) Kn. č 93. Appell. z Hradce, ortel 37. v arch pražsk.
[97]) Ludvík, Náchod. 109.
[98]) Reg. purkm. z r. 1487, na př. fol. 90.
[99]) Kn. sirotčí v arch. plzeňsk.
[100]) Arch. plzeňsk. konš. protok. č. 20.

A byli tak přísni plzeňští konšelé, že tou pokutou trestati chtěli kuchaře Kašpara r. 1591, u něhož oheň nevyšel, „než toliko nějaký pláštík hořeti počal, a škoda se žádná nestala"; a když to kuchař svedl na svého nájemníka, propadl pokutu nájemník. [1] V Kutné Hoře od starodávna pokutovali tu vinu půl sedmou kopou, k čemuž přidávali i šatlavu. R. 1533 chytily u Doroty z Veletic saze, ale páni pokutu odpustili. „poněvadž se nestalo neštěstí, a lidé jí střechu rozbili a komíny jí chtěli lámati". Marta a Matěj Malínský, byvše r. 1557 do rady povoláni, vymlouvali se, „že při svém sňatku dali zatopiti pro paní a panny, a tu v krátce dým za kamny že se valil, ale nic dále se nestalo; prosili za milost. ale nesměli z rathouzu odejíti". Zavřeni jsou oba. [2]) V městě Stříbře bývala druhdy pokuta po jedné kopě, volej nebo nevolej. Roku 1525 platí ji Masopust; [3]) ale málo let později vzrostla pokuta řečená do výšky závislé na libé vůli pánů. R. 1590 platí Kalivoda ve Stříbře deset kop, a Pavel Šenhanzl r. 1542 pět kop. [4]) V Jindřichově Hradci vzrostla do století sedmnáctého pokuta pro vyjití ohně až na třicet kop — ale milosrdní konšelé vraceli část. R. 1604 platil ji Valentin Heider; však „patnácte kop jemu vráceno a 15 nahoře zanecháno, má se z toho těm, kteří hájiti pomáhali, zpropitné dáti". [5]) Chudší člověk, u něhož se zapálilo, platil méně — Martin rybář téhož roku 10 kop, z nichž polovic mu vrátili [6]) — a kdo nebyl s plat, toho zavřeli do šatlavy.

V Lounech vůbec zdá se, že pro nešetření ohně spíše zavírali nežli penězi pokutovali. Aspoň v registrech purkmistrových z r. 1577 píše se přes tu chvíli jen o vězení pro „nešetrnost ohně". Na příklad: „Anna Petrova a Petr podáni do vězení pro nešetrnost uhlí ve vysokém pokoji u Nykodema". [7]) Ale Matoušovi Vokurkovi také obrácen trest žaláře „pro nešetrnost ohně na ten způsob, že povinen byl koupiti k obci dvě kopě konví a dva řebříky dlouhé a hodné"; [8]) a Jiříkovi mečíři téhož času (1577) oznámeno v radě, „že páni, patříce na neopatrnost strany ohně, kteroužto věcí, kdyby pán Bůh sám neráčil ochránce bejti, bylby všemu tomuto městu zle posloužil, že ho již v této obci mezi sebou déle trpěti neráčí". [9]) Jiříka Hovězího pro nešetrnost ohně chtěli Lounští také z města vyhnati, ale na veliké přímluvy a pláče prominuvše mu vyhnanství poručili, aby do půl léta každou sobotu večer se u purkmistra

---

[1]) Tamže č. 20.
[2]) Z arch. kutnoh. vypsal Šimek.
[3]) Kn. stříbrská č. 182. fol. 232.
[4]) Kn. stříb. č. 184. fol. 340. Pokut menších v knize zapsáno mnoho.
[5]) Manuál radní v Hradci. fol. 27.
[6]) Tamže fol. 70.
[7]) Reg. purkm. v arch lounsk. č. 1. A. 1. fol. B. 6. Podobné příklady fol. C. 2. Švorz. pekař; fol F. 4. Jiřík, provazník.
[8]) Tamže fol. F. 18.
[9]) Tamže fol. F. 2.

zastavil a odtud na věž šel a tam „přes noc i přes neděli ponocoval podle jiných ponocných a strážných beze všeho spaní a užírání.[10]) Což slyše on, z takové lásky pánům poděkoval".

Sušické konšely a všecku obec smířil s Pretlíkem Jaroslavem, u něhož oheň vypukl r. 1545, teprve podkomoří, když přišel sázet konšelů. Po všelijakém jednání zapsáno do knihy podkomořské: „Pan podkomoří na purkmistra, radu a obec žádost vložil, již mějte k němu vinu nebo nemějte, jeho milosti pánu aby to k vůli učinili, to jemu odpustili, a on Jaroslav k purkmistru, k radě a k obci aby promluvil přátelskú řeč a jich žádal, aby lásku k němu měli". Smířili se křestansky.[11]) Hůř zvedlo se r. 1560 v Litomyšli Vávrovi Černému, v jehož domě oheň vyšel, který pokazil město. Černý nejprv utekl strachem, potom objednal si glejt od vrchnosti a obce „k přijití a odejití". Přišel a prosil za milost. Všecka obec byla pospolu. I odpustili mu, „uvažujíce, že jim toho nikoli napraviti již nemůže" — ale „s tím doložením, aby spenéžíc svůj statek, volně se od města odebral, a v městě Litomyšli nikda aby v sousedství nebyl".[12]) Zle učinili Trutnovští svému měšťanovi Tobiáši Freisovi, v jehož sladovně r. 1583 oheň vyšel a Trutnov zažehl. Nejprve popadly Frejse nebo Krebsa ženy a děti, a bitím hnaly ho z města. Utekl do Jaroměře, kdež byl zatčen. Pak se s ním o pokutu smluvili konšelé trutnovští tak, „poněvadž by statkem ani životem toho nenahradil", že mu tu vinu tedy odpouštějí, „ale aby města byl prázden a své jmění obci odevzdal", z čehož mu konšelé 50 kop na právo v Jaroměři položí. Ale nepoložili. Žalovaltě na ně u císaře, že ho „dokonce k žebrotě připravili".[13]) Nymburským r. 1591 nechtě zapálil cihlář obecní cihelnu; zavřeli ho na dlouhý čas, poněvadž nebylo na něm lze dobyti pokuty peněžité a konečně ho vypustili, když se zapsal, „že dílo hodné dělajíc z peci každé vypálené deset kop míšeňských, co by mu za práci přijíti mělo, obci nechá až do vyplnění summy na nový krov".[14])

Z uvedených rozmanitých příkladů ouhrnkem patrno, že v městech po většině pokuta bývala na vyjití a nešetrnost ohně buď peněžitá, buď vězení, neb obojí zároveň; nad to bývalo ještě škodu nahraditi; opakovalo-li se nešetření ohně, nebo vznikla-li škoda veliká, zastihl vinníka trest z míry zlý: vypověděli ho z města a pobrali mu statek. V Praze r. 1581 sloučili konšelé při Maušelovi židovi, koníři, tyto tresty skoro všecky najednou. Vinili ho totiž sousedé okolo Židů bydlející, kterak již po třetí v malém čase oheň

[10]) Tamže fol. G. 7.
[11]) Kn. podkom. fol. 126. v arch. místodrž.
[12]) Arch. litomyšlský kn. č. 119. 6.
[13]) Výpis z knih jaroměřsk. v arch. mus. v list trutn.; a též Hüttel, Chron von Traut. 281.
[14]) Kn. purkm. nymbursk.

od něho vyšel, a chtěli, „aby škodu nahradil a odtud se vyprodal“. Oheň poslední prý vznikl z lakoty židovy; služebník Melantrychův nalezl židovy pacholky v maštali, ani dříví pálí; pravili, že nemají svíček; odtud oheň vyšel. Ortelem Staroměstským žid Maušel odsouzen na dvě neděle do vězení, mimo to měl složiti městskou pokutu a konečně z domu se vystěhovati a jej křesťanem osaditi.[15])

Před smlouvou sv.-Václavskou nechtívala šlechta v městech nižádnou pokutu podnikati, vznikl-li oheň v jejím domě. Na příklad r. 1510 viní Jan z Kestřan Alžbětu Bavorovskou z Třebska ze slibu, že mu nahradí škody, dokáže-li, že z jejího domu v Strakonicích oheň vyšel. A ortel komorního soudu pravil: „Není povinna ničím, poněvadž není právo zemské, kdyby od které osoby řádu panského a rytířského bezelstně oheň vyšel, že by to měla jiným shořalým platiti.“[16]) V pozdějších letech se šlechta k náhradám přece sklonila.

O to, kde oheň vyšel, bývaly přečasto tuhé soudní spory a dlouhá vyšetřování. Kdo mohl, popíral toho nebezpečného případu a hádal raději na jiného: škodu měl beztoho a pokut si nepřál. Některé případy ze života stůjte tu. R. 1525 hořelo v Praze na staroměstských mlejnech. Oheň vyšel od šlejfířů — a šlejfíři honem obvinili soudruha svého Martina Valeného, že z jeho boudy se zapálilo, a že jim „strojové shořali, kterých jsú k své živnosti potřebovali“. Ale na štěstí šlejfíře Valeného stalo se, že právě jeho bouda neshořela všecka, a proto nalezli konšelé pražští: „Jest rozuměti, že nemohl oheň se tu znítiti, nebo kdež se oheň znímá, najprve taková věc shořívá“.[17]) Když se nezdařilo se soudruhem, popadli šlejfíři mlynáře a dokazovali mu, „že strkal ramena do hřídele, a nemoha pro tmu dělati, že kázal sobě rozsvětiti louč“. Tím že znícen oheň.[18])

Pohořelí sousedé Staroměstští r. 1553 věděli na Bartoloměje od háje, od něhož prý oheň vyšel, mnohem více nežli svrchupsaní šlejfíři na svého druha; věděli a žalovali, že „přišed domů vopilej své ženy svíčkou hledal a po ní pochodní házel, a za tou příčinou že oheň vyšel“ — a přece nepřesvědčili konšelů. Bartoloměj od háje vyvázl bez pokuty.[19]) R. 1561 shořely mlýny Sovovské v Praze. Oheň vyšel zase někde v šlejfírně. Tomáš Zmrzlík, nožíř, jenž šlejfírnu měl najatu, viněn byl od majitelky mlýna Jany Severinovy z Liboslavě z nešetření ohně, a paní chtěla 1000 kop náhrady, dokazujíc, že nožířovi „kuchařka o dvou hodinách v noci

[15]) Arch. pr. č. 1135. fol. 190. Dům ten byl v osadě sv. Kříže velkého. V appellaci osvobodili páni žida pro nedostatečný důkaz. Arch. pr. kn. appell. č. 1028. 171.
[16]) Reg. soud. kom. čern. aks. č. 24 A. 6. fol. 176
[17]) Arch. pr. č 1128. fol. 3.
[18]) Arch. pr. č. 1047. fol. M 19
[19]) Při deskách misc. č. 75. fol. 334.

hlavu myla", a tu že některak oheň způsoben. Ale nožíř tvrdil, „když se od ohně z dopuštění Božího nebo z neušetření škoda stane, tehdy toho jiným vynahražovati není povinen, jako když dsky zemské a zámek a též Malá Strana vyhořala, kdyby se to platiti mělo. ani pán z Gutnštejna, ani ten rod, ani půl České země byly by toho nevynahradily". Tomuto důvodu neříkali konšelé nic, ale důkazy paniny proti nožíři nalezeny jsou mdlými, a nožíř také bez trestu zůstal.[20])

Byly-li z nešetření ohně dvě osoby zároveň podezřely, a konšelé neuměli spravedlivě viny rozděliti, odsoudili obě osoby. Na příklad r. 1535 shořel Václavovi Telátkovi dům na pražské baště. Bydlely v něm v podružství dvě ženy. Telátko pohnal obě na soud; prý „mohú nejlépe věděti, jak a kudy oheň přišel". Jedna se přiznala, že „kuthan, na němž dětem jídlo strojily", do světnice přinesla; druhá, že od kuthanu odešla — konšelé tedy vyřekli: „Nenalézá se, aby jedna mimo druhú co v tom účinku vinnější byla, protož aby se obě smluvily s hospodářem", to jest, aby mu dům shořelý zaplatily.[21])

Turnovští r. 1538 po hrozném ohni vyšetřovali s největší bedlivostí, a nevyšetřivše nic bezpečného, přece trestali. Nejprve podezírali bábu, která, hledajíc peníz v komoře, zapálila prý koudel; ta se tedy dostala do klády; ale zapírala vinu až do smrti; pak vyšetřovali domácího pána dotčené babky, Zázvorku, a jeho ženu. Ale i ti odpírali, a kniha městská dí o nich na konec, že „na ně to dokázáno není, ačkoli se potom i vyprodati z vobce musili, však vždy to dokázáno není, že by tím zapálením vinni byli".[22]) Méně krutě, ale poněkud nápodobně zvedlo se r. 1547 litomyšlskému sousedovi Zbelautovi, z jehož sladovny odvozován původ ohně, jenž strávil všecko město. Soud, jejž osaditi kázal Litomyšlských pán, Bohuše Kostka, „neuznal, aby Jiřík Zbelaut tím vohněm skutečně povinnovat byl a tu škodu platiti měl", ale přes to nalezl, aby byl do trestání pána dán a vyprodal se z obce, poněvadž se spurně ouřadu stavěl, ohně přec neopatroval bedlivě a „při vycházení toho ohně, když na něho tloukli, že jest se váhavě měl".[23]) Tresty tedy všelijakými, i z míry přísnými, chtívali konšelé donutiti sousedy, aby opatrovali oheň, a cizí škodou se káli a varovali.

Druhý prostředek konšelské policie proti ohni býval ten, že nařizována občasná veřejná napomínání a prohlídky domů. Ve Stříbře volati musil měsíc co měsíc biřic všude po ulicích, „aby

---

[20]) Arch. pr. č. 990. fol. 379. Podobný příklad z Klatov r. 1562 v kn. appell. arch. zemsk. č. 8. 840. Tu viněn Václav Mejsneř z nešetření ohně, poněvadž se mu jiskřilo z komínu. Nenalezen vinným.

[21]) Arch. pr. č. 1130. fol. 74.

[22]) Kn. zápisn. v arch. turn. E. 2.

[23]) Lib. memor. z r. 1360 v arch. litomyšl. 13. Vypsal a půjčil Štěpánek.

oheň chovali".[24]) V jiných městech hejtmané čtvrtní a desátníci nebo jiní zřízenci obecní ob čas chodíce dům od domu napomínali, aby za tmy nikdo nechodil s loučí, než s lucernou, kterouž věc mimo to konšelé turnovští vší obci připomínali o každé valné schůzce ještě zvlášť a s důrazem.[25]) V Praze měli hejtmané s padesátníky „každého čtvrť léta osobně všecky domy procházeti, napomínajíce, aby hospodáři šetrně se světlem zacházeli, a čeleď aby nechodila bez luceren"; k bečvářům měli dohlédati každý měsíc, aby „pod krovy třesk, dříví nechovali, než v komorách dole při zemi" a vůbec „aby se třeskami nikdo nezásoboval". Ve Dvoře Králové zpevňováno bylo napomínání tím, že slibovali už od roku 1507 pět grošů pokuty tomu, kdo půjde s loučí do komor.[26])

V Pardubicích valné obci několikrát za rok čítán řád z roku 1515, v němž hrozí se pokutou půl kopy české, „kdo by do pokojů svých a do marštalí s loučí šel a nesvítil lucernou".[27]) V Litoměřicích r. 1556, následkem několika požárů, usnesla se všecka obec o pokutě celé kopy, „jestliže by který soused čeledi své bez lucerny s loučí dopustil pod krovy nebo po městě choditi"; též tak hospodyně aby nechodily pod krovy ani v jiná místa „mezi války"; na ulici neměly obzvláště pekařky a sladovníci s loučí choditi pod pokutou deseti grošů míš.[28])

V Litomyšli byla od r. 1564 na chůzi po domě bez lucerny uložena čeledínovi šatlava a hospodáři kopa pokuty.[29]) Třísky, války u kuchyně (révové, jalovčí a jiné), seno, slámy, dřeva pivovarská jen malou měrou měla po domech býti chována;[30]) ale přes to víme z inventářů městských, že všude po domích dřeva a jiných věcí „ohnivých" mívali zbytečné hromady. V Kutné Hoře rozkázali konšelé r. 1538, aby sousedé seno a slámy, co na krovích mají, vynesli za město; r. 1540 poručeno bednářům, „poněvadž mají plné domy dřeva, jak by napěchoval", takže od nich všemu městu oheň hrozí, zvlášť „rathúzu, kdež jest podstata všecka této obce strany privilegií": nechať ve dvou nedělích odstěhují se na dolní město. R. 1558 došlo konečně i na stodoly v Hoře. Neměly

---

[24]) Kn. stříb. č. 182. r. 1525.

[25]) Acta forens. arch. turn. r. 1568. fol. 8. 17. 212. a jinde.

[26]) Rkp. dvorsk. v mus 196.

[27]) Řád v Arch. Pam. VII. 528.

[28]) Svolení obce Litoměř. fol. 10.

[29]) Lib. memor. z r. 1360 v arch. litomyšlsk. 72. Sděluje Štěpánek. Též v Č. Č. Mus. 1844. 604.

[30]) V Litoměřicích r. 1530 se usnesli, že „dříví pivového" na var jediný smí každý chovati, kdo bude míti dřeva v domě víc, tomu že poběře se. Tamže fol. 2. V Litomyšli r. 1564 dovolil hejtman Haugwic jménem vrchnosti, aby dřev nebylo „přes štns"; a dřeva pivovarská aby svezla se na rynk neb před dům teprve čtyři dni před vareň. Sena nemělo býti v domě víc než s vůz, slámy ne přes čtyři mandele. Lib. memor v arch. litomyšl. z r. 1360. 72. Sděluje Štěpánek. Též Č. Č. Mus. 1844. 604. Z toho také viděti, kolik byla tehdejším lidem malá míra.

býti trpěny v městě. Ale sousedé nacpávali sobě obilí a slam ve svých domech až do hambalků, takže zase a zase v nově musilo to býti zakazováno; nechť prý má každý obilí, sena, dříví za městem, „jako to v Hradci jest a jinde".[31]) Ovšem některý městský rychtář dobrý pozor měl na ten zlořád; leckterý měšťan musil dům vykliditi a pokuty nésti. V Lounech na příklad r. 1583 Jana bečváře, jehož dům byl plu prkny a třeskami, připravil rychtář i k tomu zahanbení, že po několikadenním vězení musil postaviti se až před samého pana podkomořího, „poněvadž v noci ženy své s světlem hledal a mluvil, nenajde-li jí, že zapálí dům a pak dobře ji najde".[32]) Že domácí páni u svých podruhů sami také tou příčinou provozovali požární policii, toť rozumí se. R. 1486 Martin kolář v Praze koupil dům od Voršily vdovy, která v domě vymínila sobě byt. A za krátký čas vypudil kolář vdovu z domu, zaplativ jí raději 4 kopy, „pro nebezpečnosť, aby jeho nevypálila, dělajíc sobě oheň v komoře".[33])

Poněvadž ze sladoven často oheň vycházel, pozorujeme v půli XVI. věku, kterak nejedni konšelé snaží se oheň předcházeti tím, že rozkazují hvozdy stavěti v sladovnách klenuté.[34]) Touže dobou zapovídají konšelé v městech po domích sušiti lny a konopí buď docela,[35]) anebo tu práci nebezpečnou odkazují na předměstí.[36]) Někteří měšťané vyprošují sobě dovolení sušiti len, slibujíce, že nebudou sušiti v noci, než ve dne. Tak prosili na příklad r. 1554 Žirovničtí svoji vrchnosť Joachima z Hradce.[37]) Někteří konšelé na překážku ohně zakazovali nočního pečení chlebů, též smažení ryb v oleji „leč v schranách a v sklepích bezpečných", jakož si ustanovili Turnovští r. 1570.[38])

V každém městě od starodávna prohlídky domů nejpředněji týkaly se komínů. V Praze náleželo hejtmanu s padesátníky, aby za čtyři neděle „ohledovali, byli-li by jací komínové zlí". Kdo nespravil do dvou neděl chatrného, děravého a nebezpečného komínu, propadl dle usnesení všech tří měst Pražských r. 1548 kopu grošů; ta pokuta šla hejtmanům samým a jich pomocníkům setníkům, padesátníkům a desátníkům.[39]) Nápodobně rychtář, desátníci a hejt-

---

[31]) Z arch. kutnoh. sděluje Šimek.

[32]) Pam. kn. lounsk. č. 1. A. 2. fol. F. 3.

[33]) Při deskách Misc. č. 21. fol. D. 15.

[34]) V Litoměřicích už r. 1515 lhůtu klade ouřad do Vánoc. Svol. obce, fol. 4. V Litomyšli r. 1564 nařizuje se, aby hvozdy byly klenuty, „a komínky z hvozdy pro páru skrze střechu vzhůru vyhnané aby měli". Č. Č. Mus. 1844. 604.

[35]) V Rakovníce r. 1550. V Bělé r. 1564. Jan Berka z Dubé poroučí dohled nad tím zákazem Vondrovi rychtáři. Umlauf Bělá. 139.

[36]) V Litoměřicích. Viz svolení obce r. 1543 fol. 4. V Turnově r. 1569 přikázáno tření lnu do pazderen dvou. Acta forens. r. 1569 fol. 81.

[37]) Kop. star. pís. pam. Tischer, str. 190.

[38]) Acta forens. arch. turn. I. 96. 212.

[39]) Snesení v kn. č 1154., poslední zápis. Též v č. 832. fol. 44. a v téže knize fol. 84.

mané v městech venkovských, někde i sousedé zvlášť na to určení, kteří sluli kominníci,[40]) mívali povinnosť za čtyři neděle jednou ohledávati komíny a trestem hroziti nedbalým hospodářům. V Blatné z nařízení vrchnostenského r. 1604 ohledávali ouředníci měštští po domech, „má-li každý komíny a štíty zavřené, a jsou-li v domě ohniva dobře bezpečná od cihel a kamení, a otýpky i slámy jsou-li v sklepích a ne pod krovy".[41])

Konšelé tuze stíhali také ty lidi, kteří z kratochvíle zapalovali ohňové strojby, rakejtle, „regytle nebo trubičky".[42]) V manualech purkmistrů pražských leckdy o tom čteš. R. 1564 dosti mrzutě naseděl se Sixt knihař „za příčinou pouštění na břehu trubiček ohnivých".[43]) R. 1605 na Hradčanech na den sv. Jakuba čeleď legáta španělského pouštěli rakejtle tak dlouho, až vypálili šest domů.[44])

Velmi bdíval ouřad městský nad tím, aby každý dům měl také nějaké nádobí k hašení ohně. V Praze dávným nařízením ukládalo se, aby v každém desátku byl řebřík a hák veliký s podporami a k tomu nejméně čtyři kožené korbele. Ty věci měly uloženy býti v domě dobře přístupném a na místě povědomém. Když hořelo, mohl kdo koli popadnouti, ale nařízeni byli r. 1548 v desátcích někteří lidé, kteří po ohni měli nádobí na místo dopraviti zase. Také tehda pořádkům řemeslnickým kázáno, aby zjednali sobě korbele kožené a svým znamením je znamenali a k ohni přinášeli.[45]) Bývaly složeny pak bezpochyby v domě cechmistra předního.

V pražských řádech pozdějších nařizuje se, aby v každém „mohovitějším" desátku byly místo předešlých čtyř aspoň dva korbele kožené, ty aby opatroval desátník sám.[46]) Dvěma korbely věru nedoneslo se vody k ohni mnoho; ovšem byly to korbele obecní, a sousedů bývala povinnosť k ohni přibíhati s konvemi, škopky a jinými nádobami svými.

V menších městech venkovských obyčejný sklad všeho požárního nádobí býval v radnici; v městech větších také po desátcích v místě obecně přístupném, a v Hoře, „poněvadž to město veliké s jinými srovnáno býti nemůže", r. 1556 poručil ouřad, aby i v každém cechu měli 2 řebříky, 2 háky a něco korbelů, a který soused

[40]) Lib. memor. v arch. litomyšl. 72.
[41]) Řád blatenský, fol. 88.
[42]) Arch. pr. č. 348. 822. Zápověď z r. 1578.
[43]) Kn arch. pr. č. 1281. 244.
[44]) Dačický, Pam. I. 215.
[45]) Snesení v kn. č. 1154. arch. pr. Na korbele a háky děla se tehda sbírka po měšťanech. Patrně, že scházely. Ke konci století vybírali v Pražských městech od sousedů, v měšťanství nově přijatých, pomoc na řebříky. R. 1590 jakýs Němec Ermpach prosebné výběrčí vyhnal, po jiných prosebnících střelil. Arch pr. č. 1055. 4.
[46]) Arch. pr. č. 332. 84. 44., též řád z r. 1588 v kn. č. 824. 225.

sám by mohl míti, aby se opatřil.[47]) Však málo let později shledáváme požární nádoby v cechu kde kterého i menšího města venkovského.[48]) V Blatné nádobí všecko složeno bylo v radnici;[49]) v Litomyšli r. 1564 usnesli se, aby desátníci řebříky, háky, konve kožené nahotově měli každý ve svém desátku. Co do soukromého nádobí měl míti každý hospodář v domě svém řebřík, háky a dvě konve kožené, a „prodáš-li dům, ty konve přidáš".[50]) V Litoměřicích nařídilo se roku 1545 hospodářům, „aby v domě svém měli po jedné stříkačce (zajisté jen ruční), a kdo šindelné střechy mají, aby každý pod střechou deset tlouků měl, dva řebříky; kdež starým svolením (v XV. století) vyměřeno bylo, že každý hospodář, kdyžby se zapálilo, s konví vodnou a s sekyrou kládní jíti neb někoho poslati měl", teď — r. 1545 — snesla se valná obec, „aby každý hospodář měl svůj korbel kožený, a s tím aby šel k ohni, nebo stříkačkou hasil".[51]) Ve Slaném usnesli se právě tak o dvacet let později. Každý soused měl míti od r. 1565 svůj kožený korbel, na předměstí aspoň soused bohatší; také slíbeno, co by komu při hašení na zmar přišlo, že obec nahradí.[52]) V Hradci Jindřichově mívali jen v nárožních domech pevné řebříky a háky k obecné potřebě; ale každý dům musil korbely koženými opatřen býti.[53]) V Horšově Týně r. 1566 rozdali konšelé mosazné stříkačky obecní z rathouzu sousedům, „kdyby Bůh ohně neuchoval, aby hned s nimi se najíti dali; jestli by který z nich stříkačku ztratil, tehdy hned aby jinou koupil".[54])

Tak všelijak nápodobně všude v městech pořízeny byly prostředky k uhašení ohňů. Aby dostatek byl nádobí všelikterakého, o to mimo konšely i vláda pečovala. Král Ferdinand nejedněm měšťanům po vyhoření povoluje, aby z královského lesa vzali sobě dříví „k řebříkům, k hákům a jiným pro oheň nástrojům".[55]) Nelze však nepomluviti, že na příklad konšelé Mladoboleslavští r. 1619 koupili nádoby k ohni teprve, když u Jana Trunsy hořelo; koupili 18 konví po dvou groších a 4 denárech.[56]) Možná věc, že tak činili též jinde, vidouce, ana ouřední zásoba nádobí požárného v tu chvíli

---

[47]) Z arch. horsk. sděluje Šimek. Mimo to měli ovšem háky, řebříky korbele vedle nařízení 1538 „na stěnách" v každé čtvrti.

[48]) V Turnově zapsány r. 1611 dva korbele kožené v cechu kolářském. R. 1618 zanechal jich cech v rathouze u jiných korbelů, ale vypálil na ně znamení své „šparníkem". Počty cechovní č. 37. f. v arch. turnovském. Půjčil Šimák.

[49]) Řád blatenský fol. 83.

[50]) Statuta litomyšl. z r. 1564 v Č. Č. Mus. 1841. 604., originál v arch. litom. v lib. memor. z r. 1360, fol. 72. Půjčil mi Štěpánek.

[51]) Svolení obce litoměř. fol. 4.

[52]) Lacina Slané. 1. 43.

[53]) Orth. Hradec. 42.

[54]) Kn. horšovotýnská, fol 14.

[55]) Na př. Lounským r. 1562. Arch. místodrž. Missiv. č. 69. fol. 272.

[56]) Kn. mladobolesl. lit. D.

nepostačuje. Vznikaly vůbec „obecní“ zásoby jen zvolna, obzvláště kožených korbelů přibývalo pro drahotu jen po málu. Na příklad v Pardubicích r. 1540 pořízeny 22 konve kožené „z strany ohně“ po 24 groších míš. a kupec „jednu navdal“. Rok potom koupila obec pět konví lacinějších po 18 groších; a tak trousí se i dále v počtech městských po dvou a po třech konvích, nově koupených. Roku 1543 koupili Pardubičtí první obecní mosaznou stříkačku:[57]) Hradečtí si koupili dvě mosazné stříkačky za půl kopy 8 grošů a 4 denáry už před Pardubčany roku 1534. Rovněž tak v počtech jindřichohradeckých pozorovati, že jen zvolna a vždy teprv po několiku létech pořizuje obec některé kožené vědro. R. 1534 koupena tři za kopu 6 grošů.[58])

Policie požární nařizovala mimo kusy uvedené s největším důrazem i to, aby na půdách nebo podlahách a na žlabech byly na hotově nádoby vodou plné. Obzvláště v čas velkých větrů, horkých dní a pak o jarmarcích měly se žlaby a kádě na půdách pilně naplňovati. Též konečně všude stalo se zvykem, že v nebezpečný čas pořáde stály u každé roury vodní v ulici voznice vodou plné, a že sousedé z poručení konšelského stavěli kádě a strokvasy s vodou před domy na ulici, aby pomoc byla hned na hotově, kdyby udeřilo zle;[59]) také řebříky snímali v takový čas nebezpečný se skob se zdí a stavěli je na noc k domům.[60])

Ty přípravy k ohni ve všech městech dráždívaly rozpustilé mladé i starší pány tak tuze, že nemohli jináče než jdouce z hospod vylévati kádě a přestavovati i zanášeti řebříky. Některé nezbedné lidi představíme za doklad. R. 1577 pouštějí Rakovničtí na velikou přímluvu Plzeňských jakéhos Šimona Kherna z vězení, do něhož se dostal pro to, že „vyléval vody a převracel řebříky, kteréž se v těchto nebezpečných časech pro opatření města před domy vystavují“.[61]) V lounských knihách velmi často čtou se zápisy podobné tomuto: „Jan Černohorský a Jiřík Žaludovic dáni do vězení, protože se některých povyků dopustili a vody před domy z nádob vylévali.“[62]) V Jindřichově Hradci r. 1610 dostal se Jindra do vězení „pro příčinu tuto, že jest se spolutovaryši svými o sv.-Dušních svátcích nočního času vody, které sousedé před domy vystavěli pro obhájení statečku, vyléval, lavičky lámal, přes ulice klády přenášel“.[63]) I v manuálníku purkmistra staroměstského spočítali jsme r. 1560 mezi 182 lidmi pro lecco zatčenými 23, kteří nočně povykovali a „nádoby s vodú“ převraceli.[64])

---

[57]) Počet Pardubs. I. fol. 6. a násl.
[58]) Reg. purkm. z r. 1487. fol 272.
[59]) O nádobách před domy čte se již v Corpus Juris Justinianově.
[60]) I v Praze o tom nařízení r. 1607 č. 326. fol. 70.
[61]) Kopie listů poselacích z r. 1577 v arch. rak.
[62]) Pam. kn. lounsk. č. 1. A. 2. fol. B. 15. r. 1582.
[63]) Reg. pam. v Hradci Jindř. l. 1610. fol. 31.
[64]) Manuál v arch. pr. č. 1282. 55.

Aby studnice ob čas byly spraveny, okovy opatřeny, vycizeny, o to pečovala též policie městská. Pražané všech tří měst r. 1548 zvlášť se svolili, „aby studnice obecní nebo panské bez meškání spraveny byly a vyklizeny, provazy a vokovy k nim aby byly nařízeny; kdoby v domě svém toho zanedbal, propadne hejtmanům 1 kopu gr. českých".[65]) Také snažil se ouřad, aby časem trouby vodní po všem městě se rozvětvily. Na příklad Litoměřičtí r. 1596 svolili se obecně, aby do Židovské ulice, kdež dosud vody nebylo, trouby se položily a voda z nich do veliké kádě se pustila.[66])

Stojí za obzvláštní zmínku, že v některých městech živili sousedé jednu nebo více obšírných „louží", v nichž voda k ohni bývala schystána. V Lounech na příklad mívali takové louže nejen na předměstí, ale i „na Široké ulici proti sladovně". Do těch louží, aby nevyschly, musili poddaní městští ob čas vodu voziti z řeky.[67]) Podle příkladu městského oblibovali sobě napotom i vesničané proti ohni nalévati louže stálé, z nichž některé potom v rybníky proměňovány.[68])

Dále nelze mlčky pominouti toho starodávného nařízení, aby pro požáry a rychlou pomoc domy nebyly docela zastavovány, obzvláštně od zadu aby se k nim mohlo, a též aby v dlouhém pořadě byl některý průchoditý, neb aby mezi dvěma někde byla nechána uzounká ulička s dvířky, kudy by lze bylo na pomoc k ohni rychle proběhnouti a průskok míti.[69])

Za mimořádný prostředek proti požárům slušno na konec uvésti to, že sousedé všickni bez rozdílu osob v čas nebezpečný nařizováni bývali k hlídkám ve dne v noci. Na příklad v Turnově oznámil primas vší obci r. 1567, „poněvadž na mnoha místech v království Českém dějí se od žhářů veliké škody, protož aby držaly se ponůcky dnem i nocí, jedenkaždý aby sám osobně, když na něho pořádek přijde, se postavil a pacholků nebo pacholat aby neposílal".[70]) Toto nařízení obnoveno v létech následujících několikráte po sobě.[71]) Pardubičtí r. 1568, když pojal je strach z paličů, vydali na sesílení nočních hlídek deset kop grošů![72]) Když ke konci století zahrozili žháři Českou zemi nejvíce, všude konšelé nařizovali sousedské hlídky. Na příklad v Lounech snesla se roku

---

[65]) Arch. pr. č. 1154. poslední zápis v knize.

[66]) Svolení obce Litom. fol. 101.

[67]) Arch. mus. list. lounské. Zpráva z r. 1595.

[68]) R. 1646 na celém panství Teleckém nařízeno, aby „co nejvíceji při vesnicích louže, rybníčky zastavili a při tom aby se řebříky a háky zachystali". Arch. mus. list. z Telče.

[69]) Takovou uličku požární podnes viděti proti Týnské faře v Praze a proti lužickému semináři na Malé Straně. V Litomyšli nařízeno r. 1564, aby za každým domem ulice volná byla zanechána a zvláště kolem městských zdí aby byla místa všudy svobodná. Výpis Štěpánkův z lib. memor. fol. 72.

[70]) Acta forens. turn. arch. I. 40.

[71]) Tamže r. 1572. 212.

[72]) Pardub. počet. II. 12.

*

1596 obojí rada, „aby každého dne soused u každé brány seděl a ne každého do města pouštěl“. Podobná nařízení stala se v těch létech též v Jičíně, Bydžově, v Písku a bezpochyby všude jinde. V Litoměřicích k tomu doložili jen, aby sousedé „na vartu“ chodili sami, a nemohou-li bezelstně, aby tedy postavili na svém místě „známého člověka a povědomého“.[73])

V mimořádný a zlý čas takový že přituženo bylo i ponocným a hlásným co do hlídky, rozumí se. Lounští r. 1599 povolali před sebe ponocné a pověžné a stíživše jim slovy přísnými, že „v těchto časech, od ohňů velice nebezpečných, spí a po hodinách se neozejvají, k tomu také kromě času z ponůcky odcházejí“, poručili jim, aby setrvali na ponůcce, až ráno přijde soused, na němž řada, na stráž do brány.[74])

Kterak vésti sobě při ohni samém, na to bývaly všude v městech obšírné policejní řády. Jedno město opsalo si řád od druhého, a konšelé, připravivše řád na veliký papír, kázali ho přibiti na radní dům, aby každý zvěděl a pomněl.[75]) V těch řádech první bylo, aby v okamžiku oznámen byl požár všemu městu. Tu povinnosť míval kde kdo; a vlastně byla hlásnému nebo trubačům na věži ukládána. Ve dne měl červený praporec a v noci lucernu na bidle vyvěsiti v tu stranu, kde dým a plamen se valil, a při tom měl pořáde ve zvon bíti. V Praze nad to ukládali, „když by oheň byl, tehdy při též faře, kdež se to zlé dálo, skrze ouředníky kostelní aby šturmem zvoněno bylo“.[76]) Dosti často přihodilo se hlásným, že viděli oheň teprv, když hořel dům kolikátý. Vypravujeť na příklad kronikář slanský Václav Kněževeský, že r. 1599 vyhořelo v Slaném všecko předměstí a v městě koliks domů „skrze neopatrnosť pověžných; na věži rathúzské nešturmovali, až již třetí dům hořel“.[77]) V Hradci Jindřichově r. 1560 měli pěkného trubače. Hejtman Šťastný o něm píše: „Ten trubač teď vopět skrze nedbanlivosť voheň zmeškal; však s pomocí Boží žádné škody se nestalo, nebo sníh po střechách byl; konšelé s trubačem nemálo si stěžují, že na věži nebejvá, a on odpuštění béře, ježto bídník s těžkem takové služby kde dojde“.[78]) I v Hoře r. 1538 zavřeni do žaláře hlásní, poněvadž „dali pozdě znamení“.[79]) Ale potomci jejich nepolepšili se, vímeť ze žalostné písničky tištěné, že v Horách „pro nešturmování hlásných“ r. 1590 lidé nic nezvěděli, „až když čtvrtý dům plál“.[80])

---

[73]) R. 1598, Svol. obce Litom. fol. 118

[74]) Reg. radní v arch. lounsk. č. 1. A. 4. fol. D. 16.

[75]) V arch. mus. jest řád klatovský z roku post 1615, na němž patrno, že visel.

[76]) Arch. pr. č. 326. fol. 4.

[77]) V exempl v univ. knih.

[78]) Kop. star. pam. rukop. Tischer. 254.

[79]) Arch kutnoh. Zápisy Šimkovy.

[80]) „Žalostné vypsání o těžkém a velikém trestání božském atd.“, tišť. u Sedlčanského ve vzácné sbírce hraběte Thuna v Děčíně.

Zdali mimo zvonění a křik mívali v našich městech k poplachu také železné řehtačky, jako chovají ve sbírkách radnice vídeňské, o tom nevíme.[81]) Na všecken způsob šlo o to, aby ihned v mžik sousedé k ohni přiběhli. Řád Litomyšlský z r. 1562 nařizoval, aby hejtmané čtvrtní a desátníci vedli své desátky k ohni; kdo přiběhne bez nádoby nebo přiběhna odběhne zas, ten aby zaplatil 15 grošů trestu, řemeslníci, zvláště tesaři a zedníci, postavtež se hned k ohni, poněvadž stavení rozumíte; kdo první přiběhne se džberem nebo řebříkem k ohni, obdrží odměnu za džber 20, za řebřík 30 grošů bílých; také ještě od druhého i od čtvrtého džberu a řebříku byly odměny ustanoveny; dále slibováno, komu stane se pohroma na šatech, obecní měšec nahradí, ženy a děvečky měly vodu nositi bez ustání. Hejtman čtvrtní řídil hašení; měl býti první při ohni, ponoukati liknavé, „aby se k tomu ochevně, rychle a statečně přičinili“, a měl chváliti pilné.[82])

Řády jiných měst všech tytéž kusy obsahují, líšíce se jen co do trestův a odměn. V Slaném na příklad nařídili si r. 1565, kdo první k ohni s povozem přijede, aby měl pět kop odměny, kdo druhý, dvacet grošů, třetí patnáct grošů.[83]) Řády pražské bývaly pro veliké poměry města od starodávna obšírnější, ač podstatou ovšem ne jinačí nežli mívali na venkově.[84]) Z patnáctého věku dlouho platen byl řád ten, „aby hejtmané čtvrtní oznamovali, kde oheň vzešel, a z té čtvrti aby sousedé háky, řebříky, korbele, tlouky a jiné potřeby nesli a též s nádobami k vodě nošení, konvemi, škopky, stříkačkami, sekyrami i na dlouhých násadách s vidlicemi železnými aby běželi“; s prázdnými rukami aby k ohni nechodil žádný, obzvláště ne ženy, které vody nechtí nositi. Kdo přiběhl s prázdnem, měl trestán býti „Formané, šrotýři a jiní sousedé, kteří koně z peněz najímají, aby hned s nádobami k smykům, kdež vody jsou, jeli; tesaři, pokryvači, kamenníci a zedníci aby se sekerami pod krovy šli“. Řád z r. 1548 přidával k tomu napomenutí, „jestli žeby někteří z židů pod krovy nebo jinde chtíc hasiti se dostali, aby jim ublížení nečinili, nýbrž spolu s nimi upřímně hasili“.[85]) Také veškeré řízení při požáru ukládal ten řád císařskému rychtáři a osobám z ouřadu kázáno, aby lidi napomínali. V hejtmanské instrukci z druhé půlky století XVI. čteme

---

[81]) Řehtačka ta důmyslně sestrojena. Je to dlouhá tyč železná všecka posázena drobnými špičatými pláty, z nichž loudí hrozný zvuk kolo po tyči nahoru a dolů se šourající.

[82]) Kn. pamětní v arch. litoměř. č. 119. 24. Výpisy Štěpánkovy. Též Č. Č. Mus. 1844. 62. Též Jelínek, Litomyšl. II. 121. Řád pozdější z r. 1564 v arch. litomyšlském.

[83]) Lacina. Slané. I. 43.

[84]) Nejstarší v Rössler. Altprag. Stadtrecht. 4. Řád pražský z r. 1523 čti v Tomkově Praze VIII. 330. Řády požárné v Krakově a jinde viz v Schultzově Deutsch. Leb. I. 143.

[85]) Arch. pr. č. 1154.

ustanovení: „Bylo-li by troubeno a zvoněno vzhůru, každý hejtman, setník, padesátník a desátník pod svú ctí a věrú k rathouzu aby běželi, a tu purkmistra se optali, jaká potřeba. Kterýmžby rozkázáno bylo, ti padesátníci jděte, kterým nic, ti při panu purkmistru zůstaňte.“[86])

Instrukce z r. 1588 ukládá, aby k ohni nařízeni byli od purkmistra tři „nejbližší hejtmané; hejtman nejdalší od ohně při rathouzu zůstaň, aby vyřizoval, co se mu od purkmistra poručí“. Padesátníci a desátníci oněch tří hejtmanů měli bez meškání s sekerami, korbely k hejtmanům svým na pomoc přispěti pod pokutou jedné kopy grošů míš. Při ohni jedni rozděleni měli býti „k hákův a řebříků snášení, jiní k vodě, jiní, aby lid obecný, který nejde na pomoc, než pro divadlo a překážku, rozháněli, sami také měli pěkně lid k hašení napomínati a připovídati jim, že za práci jich zaplaceno bude“; také uloženo bylo rychtáři s písařem a s čeládkou rozháněti při ohni „lid robotní, který sem jdou více proto, aby kradli“; ženy, které by nechtěly vody nositi, měl rychtář do šatlavy honiti. Aby dostatek byl jistých hasičů a nikoli bezděčných, nařizováno r. 1588 přísněji nežli v době staré, kdo k ohni jíti musí. Všickni řemeslníci a šenkýři s čeládkou, nechajíce díla všeho, k ohni běžte; mistr, nepoběhne-li, zaplatí kopu pokuty; tovaryš posedí týden v šatlavě; kteří řemeslníci na den dělají a od díla k ohni odběhnou, těm má zouplna za celý den zaplaceno býti a nic nevyrážeti; formané, kočí, „nechajíce všeho a vezmouce sudy prázdné“, vodu voztež, z úřadu šestipanského bude zaplaceno. Také všickni ostatní sousedé byli povinni čeledíny nebo nádenníky s konvemi k požáru poslati dle pravidla, „quod tibi vis, alteri facias“. I židé byli povinni hasiti od starodávna; teď se jim připomnělo znova.[87])

Ten řád nepostačoval vládě. R. 1590 při obnově rady pražské poručeno konšelům novým, „aby strany ohně řád lepší, než až posavad, nařídili, v jistý spis uvedli a do kanceláře císařské podali“.[88]) Vznikly tedy řády nové. Jeden r. 1596 a druhý 1611. Ale přirovnávajíce je k starým, nevidíme v nich rozdílů. Jen trestem se víc a častěji hrozí v nich než předešle. V řádě r. 1596 praví se, aby formané brali sudy na vodu, „kdekoli je najdou“, též aby jeli pod pokutou 2 kop míšeňských;[89]) řád z r 1611 připomíná nejprve, aby hejtmané nedopouštěli při požáru zbytečně domů otloukati; hrozí trestem všem, kteří by se spurně při ohni stavěli, a stran zevlovačů dí: „Co se týče lidí robotných a nádenních, kteříž hasiti nechtějí a zaměstknávají osobami svými ulice více proto, aby brali, takové rychtář a písař s čeládkou a některými desátníky

---

[86]) Tamže č. 332. 44. 84.
[87]) Arch. pr. 324. 225.
[88]) Tamže č. 326. 39.
[89]) Tamže č. 326. fol. 4.

aby kyjem napomínali a trestali i do vězení brali. To aby se často provolalo, kdo nechce hasiti, aby svejmi zevly nepřekážel jiným." Řemeslníků, kteří k ohni jsou povinni, uvádí ten řád jmenovitě víc, a poroučí, aby tesaři a všickni jiní se sekerami běželi buď s konví nebo „paličkami s dlouhými násadišti".[90]) Posléze stojí za zmínku řád pražský o něco málo mladší proto, že osvětluje leckterous z předešlých věcí.[91]) Jím se poroučí, aby jeden hlásný při ohni pořád troubil, druhý aby „vartě znáti dal, varta panu hejtmanu a císařskému rychtáři i primasovi". K řemeslníkům, kteří povinni jsou k ohni, nově přicházejí mestkomínové nebo kominíci; jedenkaždý soused korbel kožený některý aby měl v domě i stříkačku a řebřík; „neb ačkoli těch kožených konví nemálo bylo a v rathouze visívaly, však když oheň vyšel, všecky je rozebrali a žádných více nenavrátili, takže obec vždycky ke škodě přišla; pročež při takové příhodě brávala se od řešetářek některá kopa dřevěných konví, takže obec k tomu snáze přišla a menší škodu měla". Tento řád spolu poroučí, aby v nárožních ulicích byly řebříky obecní na pantích, a některé aby se opatřily a pověsily do kotců, kdežby v súši zůstávaly. Jináče i tento řád ve všem všudy stejný s předešlými. Jen toho se ještě dovídáme z něho, že sousedé druhých měst Pražských „pro dobré sousedství" mohli na pomoc přispěti, když hořelo, ale nemusili.

Že při ohni bývala povinnosť městského vodáka vodu plnými trubami a silněji hnáti do té končiny, kde hořelo, toť bylo praveno již v I. díle.

Hlavní práce při ohni bývala ulévati požár a překážeti, aby nešel dále. I protož jedni ulévali, druzí otloukali sousedům střechy. R. 1523 vypravuje svědek jeden: „Vběhli sme pod krov, počeli sme obíjeti i nemohli sme obhájiti, neb jest ten krov již všecken hořal; přišla čeleď mlynářská, skočili na druhý domek, odtud sme prorazili střechu na druhay, již se začal zapalovati."[92]) Ovšem že pro přetržení ohně pokaždé hned několik domů „roztrhali", z čehož po ohni leckdy vznikaly hádky. Z té příčiny vykládá řád litomyšlský z r. 1564, že „lépe jest otlučenou střechu zase dáti spraviti, nežli dopustiti několiko jiných domů shořeti".[93]) Pilným hasičům při ohni podáváno na posilněnou a povzbuzenou pivo za obecní groš. Čteme o tom v oučtech berounských z roku 1512 a v počtech mladoboleslavských r. 1595: tedy z počátku i z konce století.[94])

---

[90]) Arch pr. č. 326. 95.
[91]) Řád je bez datum: v Chaosu arch. pražsk. Je patrně ze XVII. věku.
[92]) Arch. pr. č. 1047. fol. E. 14.
[93]) Výpis Štěpánkův z lib. memor. z r. 1360. fol 72.
[94]) V berounské kn. Lídě za pivo v ten oheň 12 grošů." V mladobol. kn. „za sud piva při ohni vypitý 1 kopu 30 gr.; za 4 konve piva k ohni vzaté 18 grošů".

Nelze říci, že by řádů požárních vždy a všude sousedé bývali poslušni. Často se žaluje do toho, že sic k ohni přišli, ale s prázdnem a jen na zevly. Není jediná zpráva žalobná ze Strašecího r. 1580: „Když již třetí dům hořel, tu někteří přišli k hájení, ani vody, ani háku, ani řebříku nemajíce.“[95])

Nepilné hasiče, spoluměšťany své, potrestal r. 1526 pražský soused Talavaška tím, že na dům nově po ohni spravený dal malířem napsati: „Tento dům nespravedlivě shořal od súsedův.“ Ale musil do třetího dne smazati, poněvadž dle nálezu konšelského „takový nápis jest s úštipkem a k újmě sousedům přísedícím“.[96]) R. 1615 dal sobě pán zavolati „nahoru“ všecku obec Hradce Jindřichova, a když byl hejtman od pána obec pozdravil, začal, „že s bolestí ráčil pán jistou zprávu míti o nezpůsobu velikém při ohni, jakž z dopuštění božího už po druhé na toto město přišlo; mnozí nepamatují na povinnosti své, a mnozí, potěšení majíce, brániti že nechtěli, načež že se bolestně jak její milost stará tak i mladá paní dívati ráčily, ano i prosíce a ruce spínajíce, aby bránili — ale nebránili“. Konšelé přijali „křesťanský, pobožný a otcovský vinš od jeho milosti s velikou horlivostí k sobě“ a „ten špatný retunk“ svedli na předměstské, slibujíce, že mezi cechy lepší řád ustanoví.[97]) V Kutné Hoře po pražském ohni velikém r. 1541 i v kostelích konšelé oznamovati kázali, aby lidé s holýma rukama k ohni neběželi; ale stalo se při ohních potom následujících, že mnozí neběželi vůbec nic, než zůstávali v hospodách seděti. R. 1556 sama obec prosila, aby zrušeny byly šenky na předměstí, „když hoří, nechtí se ti povaleči z hospod hnouti; když posledně hořelo, seděli mnozí u Šťouchala, hráli a hasit nechtěli jíti“.[98]) V Litomyšli po velikém rozhorlení r. 1562 snesla se obec: „kteří vidouce oheň, budou státi a tomu se dívati a nehasiti, k těm přistoupí se trestáním takovým, že se jimi desátý káti bude!“[99])

Při hašení sbíhaly se hádky i rvačky. Roku 1559 na příklad obeslal k soudu Jan Beran Jana Vinopala, „když k tomu ohni na zámek pražský šli, že jest mu hanlivě lál, jak staří obyčej mají, a dvě rány bodené v stehně mu udělal“. Vinopal se vymlouval tím, že Beran ho vstrčil při ohni do vody a potopil ho.[100])

Také krádeže sbíhaly se asi velmi často přes to, že od starodávna bývaly tresty hrdelné na nejmenší krádež při požáru stanoveny.[1]) Některý zloděj nesnadno zdržel se, vida zmatek a příhodnosť, obzvláště jestli pohořelí vedli sobě tak jako roku 1510

[95]) Svědomí v arch. rakovn. lit. Š.
[96]) Arch. pr. č. 1128. 69.
[97]) Arch. Jindř. Hrad. Opisy Tischerovy.
[98]) Arch. horský. Sděl. Šimek.
[99]) Arch. litomyšlský kn. č. 119. 25.
[100]) Arch. pr. č. 990. 164.
[1]) Arch. Pam. IV. 60. „Kdo by při požáru se dopustil krádeže v ceně šedesáti denárů, oběšen buď.“

v Strakonicích děvečka paní Bavorovské. Ta „vymítala ze sklepu na ulici rouchy, šlojíře, prsteny a zlaté peníze“; — při témž ohni holomek ze zámku, Pivnička, vystrčil z domu vozy, přistavil si věrtel, vešel na ten věrtel, uťal slanin „buoch“ a vynesl ho do vozu před dům a tu bochníku zanechal.[2]) „Buoch“ slanin opuštěných zlé lákadlo! Jiný zloděj zase nečekal, až bude lákán: vyšel hasit s tím oumyslem, že pokrade. Takový byl na příklad Ondřej Žídek, jejž obvinil r. 1581 Jan Kukla z Taurnperka, „když oheň vyšel, že vběhl do domu podle jiných, jakoby hasiti a vynášeti chtěl, a tu jest kotlík stříbrný krádežně odnésti chtěl, též ručničku železnú, a podle toho že se mu též nemalá summa peněz ztratila“. Když pak v soudě vlastní žena svědčila, „že nic nemá Žídek, než co lidem ukradne“, podán byl zlodějský hasič katu.[3]) Když r. 1604 hořelo v Praze u zlatníka Henyka, popadl rychtář vojáka, „sáhl mu do kalihot a vytáhl z nich jeden koflík veliký pozlacený“.[4]) Ale nekradli při ohni jen jednotlivci. Jsou zprávy, že lidé kradli valem. Na příklad r. 1577 vypravuje v soudě kloboučník pražský Ryba: „U mne se zapalovalo, než dobří lidé přišli, oprali krov a pobrali mi peřinu za 4 kopy, nohavice, váček a vyloupali truhlu.“[5]) Jiný svědek pražského požáru, jenž vzešel r. 1604 u Václava Arona v Starém městě, pod přísahou líčí: „Oheň bil skrze podlahu; nemohli z mazhauzu vyjíti, musili vyskákati oknem. Lidé brali, kradli, hleděl jsem na to, třásl jsem se jako vosyka, nahnalo se jich plno, dům hořel drtem.“[6])

Z těch málo dokladův již s dostatek patrno, že ouřad míval stejně tuhou práci s ohněm dravým jako s lidmi dravými. Řády požárné snažily se všelijak předejíti krádež; jednak zakazovaly přístup k ohni lidem „cizím a neznámým“,[7]) jednak hrozily tresty. Vtipně dí řád v Litomyšli r. 1564, „kdoby přiběhl s mošnou nebo s pytlem hasiti, trestán bude, že se jím jiný káti má“.[8]) Víme též, že nejen paliče než i zloděje obecenstvo samo ne právě řídko lynchovalo — hodili ho do ohně.

Na konec zmíniti se jest o pomoci, která bývala pohořalým. Vyhořelo-li města velký kus, první věc byla, že prosili konšelé vrchnosť svou, ať krále ať šlechtice, aby polevili úroční dani a berním. Také k zemským sněmům posílány tou příčinou prosby. Přehojná je řada dokladů, kterak sněmy i vrchnosti vyhovovaly, ovšem nemohouce ani jináče. Obzvláště v knihách missivních od doby Ferdinanda I. zápisů o městech královských, jimž pro požár berně na dvě, na tři léta, ba i na deset let se promíjí, jest hojnosť.

---

[2]) Kn. svědom. kom. soud. č. 3. G. fol. D. 18.
[3]) Archiv pražský č. 1135. 365.
[4]) Archiv pražský č. 1064. 376.
[5]) Archiv pražský č. 1051. 29.
[6]) Archiv pražský č 1064. 410. Jinde čítáme, že hořelo „dryzkem“.
[7]) Sněmy III. 463. 1570 řád Maxmilian.
[8]) Výpisky Štěpánkovy z arch. litomyšl. Lib. memorab. z r. 1360 72.

A ne jednou milost nejprve daná po dvou létech zase prodlužuje se. Na příklad r. 1558 obdrželi Tachovští milost, že musí na zámek platiti po tři léta ročních 384 kop míšeňských, a r. 1561 prodlužuje se jim na dvé nová léta milost ta.[9]) Nymburským pohořalým propustil král nejprve 500 kop „z pokut“, které v městě na krále by spadly. Ale že dlouho nebylo lze nikoho k pokutě tak veliké přivésti, žádali Nymburští za pomoc lepší a vyprosili sobě r. 1562 odpuštění berně do tří let.[10]) Hojný dar učinil Ferdinand Táborským r. 1560. Vzkázaltě výběrčím posudného v Táboře, aby purkmistru a konšelům vydali 2000 kop míš., kteréž peníze aby „mezi pohořalé vydali“.[11]) Kromě toho berně Táborským prominuta na šest let, kterouž lhůtu r. 1567 Maxmilian II. ještě o tři roky prodloužil, ovšem vymiňuje sobě při tom, „kterým se škoda nestala, aby platili berni přec, a ta berně aby na opravu bran, bašt a zdí a na přípravy k vedení vody byla vydávána“.[12]) R. 1551 prosil sám král i za Polenské, aby vrchnost jejich učinila jim nějakou pomoc a polevu.[13])

V starších dobách byli králové ještě štědřejší. Na příklad Mostečtí po velikém požáru r. 1515 obdrželi od krále Vladislava, za nímž vyslali do Prešpurka, odpuštění sbírek a berní na 10 let nad to ponechal jim král ungeltu do téže doby, obnovil některá privilegia, přidal clo z herynků. poručil podkomořímu, aby městu vydával po 5 let 500 kop z královské komory, a kázal městům královským, aby sehnala Mosteckým 1000 kop na podporu. Než ani toho všeho nebylo dosti. I papeže vyprosil král ku pomoci Mosteckým. Lev X. na prosbu královu vydal r. 1517 list, jímž odpustky zaslibovány těm, kdo pohořalým pomohou. A pomoci prý se jim má, protože byli Mostečtí povždy katolíky a nepřátely Husitů. Na to heslo podnikali tedy farářové po vší koruně české skrze odpustky sbírku na pomoc Mosteckých a vytěžili 12.674 kop 20 gr. 4 denáry. Ovšem musili papeži vydati z toho třetinu.[14])

Že vrchnosti všecky zajisté také ve svůj prospěch pohořalé měšťany podporovaly dřívím a kamenem na stavby nové, o tom svrchu již zmíněno. Komora česká také nejedenkrát sama pobídla města, aby pomohla pohořalým. Na příklad r. 1589 vyzváni byli také Rakovničané, aby ruky nezavírali před Jičínskými, kteří skrze prudký a nenadálý oheň vzali pád. I učinil tenkráte děkan o Jičínských kázání, kteréž sousedy tak hnulo, že rychle sebrali 60 kop na pomoc![15])

---

[9]) Arch. místodrž. č. 70. B. 9. doklady ze Sněmů VI. 61. 444.
[10]) Arch. místodrž č. 70. B. fol. 53.
[11]) Tamže č. 69. fol 5.
[12]) Tamže č. 70. B. fol. 140.
[13]) Tamže č. 49. 117.
[14]) Mittheil. f. d. Gesch. der Deutsch. in Böhmen. XXVIII. 19. 21. 24.
[15]) Arch. rakov. kopiál z r. 1589.

Dojemná bývala pomoc sousedních měst a pánů, kteří potravu a nádobí posýlávali pohořalým sami z milosrdného hnutí. Na příklad, když r. 1560 vyhořela Litomyšl, čteme ve „fedrunčích" a pomocích od nejbližších sousedů posýlaných, že Slavata Diviš 12 korců mouky režné dal, hrachu 3 korce, jahel korec; z Poličky přivezli chleba za 10 kop a 10 sudů piva, z Landškrouna vůz chleba, hrnec másla, něco lžic, vařeček, sýra, polet. slanin, vůz prken; z Moravské Třebové poslány 2 fůry chleba, 9 sudů piva; spolu hrách, slanin a plecí 24 kusy a hotově 8 kop; z Vysokého Mýta poslali dva vozy chleba, 4 sudy piva, bečku soli; z Chocně městečka poslali vůz hrachu, chlebů a cibule; celkem poslána pomoc všelikteraká z 15 měst a hotových peněz tolik, že dostalo se osedlým sousedům po 18 groších.[16])

Konšelé pohořalého města i sami dopisovali po blízce a po daleku o pomoc. Mimo to vydávali se na cestu hned po ohni vyslanci jménem všeho města, aby osobami svými požebrali; žebrat přicházeli též soukromníci s listem, od svých konšelů vydaným.[17]) V první případnosti vypraveni bývali konšelé na žebrotu i s nemalou obecní outratou! Berounští na příklad r. 1512 dávají svým vyslaným „k vyzdvižení pomoci u pánů Pražan" na cestu po kopě![18]) Ovšem v starší době stála výprava za to. Kouřimští na příklad dávají r. 1499 domažlickým vyslaným sedm kop,[19]) což byl peníz pěkný, a sběhali-li Domažličané všecko království, byl z té cesty ouhrnek valný. Plzeňští na dopis prosebný r. 1544 posýlají do Sušice třicet kop míš. „místo obilné a potravné pomoci";[20]) a r. 1558 do Tachova posýlají mimo čtyřicet tolarů i dva vozy obilí.[21]) I Trutnov, když r. 1583 vyhořel, těšil se pěkné pomoci měst českých, k nimž poslal buď prosebný list, buď konšely osobně. Pardubičtí vydali Trutnovu 10 kop pomoci. Mělničané sic v listě naříkali, že mají od okolních pánů v živnosti ujmu, ale přes to poslali 23 kop 43 groše; Chrudimští bez řeči poslali 15 kop, a jiní nápodobně, takže sešlo se 526 kop 3 groše, z čehož připadlo na každý dům půl sedmé kopy podpory.[22]) Někdy a některé město mělo se k pomocem dosti váhavě. Ký div! Hořelotě přes tu chvíli, takže nebylo žebrotám konce.[23]) Poličtí na příklad, když byli roku 1583 žádáni za pomoc od Trutnovanů, výhybkou vzkázali, že

---

[16]) Archiv litomyšl. kn. č. 119. fol. 3.

[17]) Příklad z kop. nymbur. r. 1558 fol 95. „My purkmistr a rada ... známo činíme, že Jiří Kozel kovář náš skrze oheň přišel jest o všecken statček, a pro náhlost a prudkost téhož ohně nic jest sobě vynésti a schrániti nemohl." Na konec prosí za něho

[18]) Kn. počtů z r. 1508 Arch. beroun.

[19]) Počty kouř. č. 24. F. 22

[20]) Arch. plzeň lib. exped. č. 12. fol. 194.

[21]) Lib exped. č. 13.

[22]) Arch. musej. listiny trutnov. Též Hüttel Chron. v. Trauten. 283.

[23]) Na příklad též Trutnované již zase r. 1604 žebraji po všech českých městech v království. Listář trutnov. I. 5.

„o pomoc rozmluví po jarmarce"; [24]) některá obec pomoc poskytla sice, ale uskrovnila daru. Na příklad Pardubičtí za rok 1569 „Němcům pohořalým z Broumova" a jiným pohořalým a žebrákům všem dohromady za rok nedali více nad 5 kop 28 grošů; [25]) a pohořalí Žamberští, Chrudimští, Ratibořičtí r. 1573 pospolu z Pardubic jen dvě kopy odnesli."[26])

Aby konšelé nemusili pomoc dáti z obecní pokladnice, obyčejně přimlouvali se k řemeslným cechům a k literátským „konventům", aby samy laskavou pomoc učinily a k ouřadu dodaly; takž na příklad rádi činívali konšelé pražští; [27]) mimo to úřad též při kostele v neděli prosbu čili sbírku na pohořalé dovoloval,[28]) nebo konečně, aby nemusili měšcem obecním hnouti, konávali sbírku po všech sousedech dům od domu. Taková sousedská sbírka druhdy i hojnější měrou se zvedla, nežli byla obecní pokladnice s to. Na příklad Trutnovanům r. 1583 poslali Hradečtí nad Labem 83 kop 41 grošů ze sbírky sousedské! [29]) Přišel-li soukromý cizí pohořelý měšťan s listem na žebrotu, i tomu propouštěli postaviti se ke kostelu a tu požebrati sobě. Že také na falešné listy žebrali rozliční podvodníci, o tom svrchu dotčeno.

Byla žebrota z ohně tak obyčejnou, že ani rytíři nepohrdli dárkem z městské obecní pokladnice. Na příklad r. 1570 pan Václav Lhota ze Lhoty v Stodě vyhořev poslal své posly po městech, aby naň žebrali, a s velikým vděkem přijal od Plzeňských tři tolary.[30]) R. 1569 po nějakém ohni v kolleji Karla IV v Praze, prosila pomoci též universí česká po všem království. Z Rakovníka přijali učení mistři 5 kop vděčně.[31]) A konečně ký div, že při obecném tehdejším zvyku požebral sobě i pohořalý básník Šimon Lomnický z Budče r. 1618, ale jsa básníkem požebral si písničkami a rythmy? Jenže v Hradci Jindřichově, kamž prosbou poslal 12 exemplářů písničky žalostivé, nepopadl mimo pobožnou outrpnosť zatím nic jiného. „V pravdě považujíce hrozné a nešťastné příhody vaší," tak psali Hradečtí vládyce a básníkovi, „i sami podobnou metlou boží po třikráte v krátkých létech jsouce ztrestáni, s vámi, náš nejmilejší pane a příteli, ne malou, než velikou outrpnosť neseme. Podle toho od pána Boha všemohoucího, který jest hojný dárce, aby zármutek, v kterém postaveni jste, v potěšení obrátiti ráčil, vinšujeme." [32]) Toť dárku po tence!

---

[24]) Arch. mus. listin. trutnov.
[25]) Počet pardub. II. fol. 13
[26]) Tamže fol. 23.
[27]) Trutnovským posílají Staroměstští r. 1583 15 kop míš. vzkazujíce, „pokud jsme mohli co při cečích obdržeti". Arch. mus. listiny trutnov. O pomoci literátské viz Solaře Hradec 455.
[28]) Na příklad v Litoměř. r 1597 tak snesli se. Svolení obce fol. 113.
[29]) Arch. mus. listiny trutnov.
[30]) Arch. plzeň. lib. exped. č. 15.
[31]) Arch. rakov. listy poselací z r. 1568.
[32]) Kopiář z r. 1615 v Jindř. Hradci fol. 47.

KAPITOLA DESÁTÁ.

Živnostenská policie nad pekaři a mlynáři.

Ceny snesitelné a poměrně spravedlivé způsobuje za našich dní volná konkurence; v dobách minulých svobodné konkurence nebylo, a proto nemohli konšelé než prodej všech věcí sami upravovati k míře jaké také sazbami ouředními. Bylatě to povinnost konšelů pilná, aby brali v ochranu konsumenty, proti nimž stály se svým výrobkem řemeslné a živnostenské cechy i rázu monopolního.[1] Obzvláštní ochrany bývalo potřebí stran chleba, masa a piva. Poznáme s dostatek, že se konšelé snažívali o sazbu těch věcí přirozeným poměrům co nejvíc možná podobnou, neboť jen taková sazba uspokojuje; ale neuhodili vždy na pravé: aspoň bývala nespokojených na obou stranách síla, a dovíme se zevrubně o jich odporech všelikterakých. Dva následky škodlivé, ale přirozené, vždy sazbám bývaly v zápětí. Jednak ten, že živnostníci majíce v ouřad městský, jehož byli členy, stálejší a mocnější působení nežli obecenstvo, spíš vymohli sazbu aspoň o drobet sobě prospěšnější a vyšší nad cenu skutečnou,[2] a druhá škodlivost vůbec uznaná byla a jest ta, že jakost zboží se při sazbách pohoršuje. Aby se nezhoršilo zboží až do pohoršení a do nemírného poškození obecenstva, k tomu byla druhá péče živnostenské policie starodávné, totiž občas ohledávati zboží buď v dělnici buď v trhu. Řády živnostenské policie, na těch dvou principech, sazby a dohledu, pořízené, pokud jsou paměti dochovány, měli nejprv Angličané a Nizozemci. Od nich doneseny v XIII. století do Němec[3]) a v témž věku vyskytují se u nás.

Sazby pekařské závisely na ceně obilné, a proto jest nejprve položiti něco málo o cenách obilných, nežli začneme o pekařích vykládati.

---

[1]) Roscher Nation.-Oekon. III. 591.
[2]) Týž. I. 212.
[3]) Maurer. Gesch. d. Stadt-Verfass. III. 20. Hüllmann. Städtwes. I. 253.

Ceny obilné jsou vůbec z nejdůležitějších, obilí živilotě lidi nejvíc, na něm visela cena přemnohých jiných výrobků.[4]) Ceny obilné závisely ovšem na domácí ourodě, a proto zůstávaly v téže krajině a v obyčejných poměrech ode žní ke žněm jak tak na míře stálé; ale neúroda a nepokoj v zemi a zlá mince zdražily obilí někdy měrou až úžasnou. Shrneme v následujících řádcích ceny obilné chronologicky, zvláště všimnouce si toho, kdy a zač bylo našim předkům obilí tak nesnesitelně drahé, že naříkali, kdy a zač jim bylo tak laciné, že se podivovali.

R. 1361 byla veliká drahota: korec žita byl za kopu; rok potom byla veliká hojnosť, korec žita platil po šesti penězích a korec pšenice po dvou groších.[5]) Seskočilo tedy žitu, že až nepodobno k víře. R. 1433 bylo zase draho; prý bylo žito nejprv po 24 groších a přiskočilo mu až na 50 grošů.[6]) K roku 1453 klade letopisec velikou láci; strych žita za půl třetího groše č., ovsa strych za tři groše malé.[7]) Od r. 1459 po r. 1470 býval průměrně strych žita po 14—20 groších míšeňských; pšenice o málo dražší;[8]) tou dobou (r. 1466) byl koupen kůň za půl čtvrté kopy — tedy za deset až čtrnácte strychů žita — a r. 1461 bylo za dvanáct strychů žita „prasec osmero". R. 1495 prodávali v Praze korec žita po 11 groších, pšenici po 14 gr. Od počátku století XVI. pozorujeme při všelikých proměnách přec jen stálé stoupání cen obilných. Poněkud souvisí ten zjev s menší cenou stříbra, jehož dolování bylo v tu dobu všude hojnější než druhdy;[9]) ale víc nám vysvětlí stálý kles hodnoty mincovní. R. 1512 ve Stříbře byla una mensura avenae za 16 gr. 2 denáry, a býka koupils tam za 2 kopy.[10]) Roku 1511 byla pšenice v Kouřimi po 20 gr. míšeňských, žito po 15 a oves po 10. Ten poměr od pěti k pěti zůstává v tom trojím obilí za mnoho let. R. 1516 korec pšenice byl za 16 grošů, (v Praze za 30 grošů a po žních za 14), týž rok ještě vyskočil na 22 grošů; (kůň byl za 6 kop — tedy za 16 korců pšenice); r. 1518 přiskočilo pšenici až na 37 grošů, což je asi hodně mnoho, přirovnáme-li k té ceně cenu ovcí z téhož roku; deset ovcí bylo za 2 kopy — tedy za tři korce pšenice; krávu koupil kdosi v Kouřimi téhož

---

[4]) Praví Malostranští r. 1624, přimlouvajíce se za pevnou sazbu obilnou, velmi dobře: „Taksa a šacunk všech věcí, jakýmikoliv jmény jmenovány býti mohou u všech řemesel a obchodníků, vždycky na cenu a drahotu chleba, masa, soli ukazují, a tak jeden druhého, nemajíce jistého pravidla, potlačují, odkudž kdo možnější a bohatší v svém obchodu jest, chudšího zžírá." Lib. rer. mem. č. 326. 200.

[5]) Letop. Neuberk. 42.

[6]) Pokrač. kron. Beneš z Hoř. 112. Stař. Letop. 86.

[7]) Paprock. 168. Stař. Letop. 163. Tomek (Praha VIII. 413) těm zprávám nevěří docela.

[8]) Strych ječmene roku 1459 za 14 gr. míš. Strych žita roku 1470 za 20 21 grošů míš. Miscell. č. 26. při deskách.

[9]) Helferich. Period. Schwankung. im Wert der edl. Metall. 62.

[10]) Kn. stříbrsk. č. 182. fol. 189.

léta 1518 za půl druhé kopy české, tedy za málo víc než za čtyři korce pšenice.[11]) Po deseti létech čteme, že korec pšenice v Kouřimi zase klesl na 20 a 21 grošů; oves na 10; za 30 korců pšenice čili 10 kop grošů byl tehda kůň pěkný, neboť „ochvácený“ stál jen 4 kopy čili 12 korců. R. 1530 byl v Kouřimi korec ovsa za 12, žita za 14, a korec pšenice za 20 grošů, a na té míře bylo ještě roku 1533. Tou dobou volek byl za půl druhé kopy české a vůl za 2 kopy 20 grošů; tedy za čtrnácte korců pšenice. Hrách byl toho roku o deset grošů dražší nežli pšenice. V týž čas byl v Trutnově žita korec po 8 groších českých či 16 míšeňských,[12]) tedy skoro jako v Kouřimi. Právě, kdy v Kouřimi tržili korec ovsa po 10, žita po 15 a pšenice po 20 groších, byly ceny toho obilí ve Králové Dvoře nepoměrně větší: oves po 12 groších, žito po 28 groších! O ječmeni čteme, že byl tam po 20 groších a hrachu korec že byl dvojnásob tak drahý.[13]) Než daleko větší byla cena žita na druhém konci Čech; v krajině Chebské r. 1530 touží na velikou drahotu: žita „ain khar“ prý za 6 rýnských zlatých![14]) Ani v Pražských městech r. 1533 nebyla pšenice právě lacina. Byla po 20—25 groších českých čili 50 míšeňských![15]) K r. 1546 připomíná kněz Rosa v Praze drahotu velikou. Oves počal býti po 20 groších, žito po 36 a pšenice ke kopě míšeň.[16]) Když pak r. 1551 nařídil arcikníže Ferdinand, že oves má prodáván býti po 18 groších (z čehož poměrné ceny ostatního obilí se jeví), učinili sedláci vzdor, nevezli do Prahy nic, a Ferdinand rozkaz zdvihl.[17])

R. 1556 prodává Vok z Říčan korec pšenice za 32 grošů[18]) — toť cena též jinde obyčejna, mimo kraje pošumavské a vůbec chudší; v Horšově Týně a v Domažlicích právě r. 1556 platila pšenice po 54 až i 60 groších, tedy tolik, co nazval kněz Rosa deset let před tím v Praze velikou drahotou.[19]) V kraji žírném bylo tehda ovšem laciněji. V Hoře r. 1563 pšenici prodávali po 40 gr. míš., žito po 28, hrách po 44 a oves po 16.[20]) V Přerově r. 1560 byl korec hrachu po půl kopě čili 30 groších, korec pšenice za 20 grošů, ječmene za 10 gr. Vepř krmný byl v Přerově téhož roku za půl druhé kopy, tedy za 4 korce pšenice.[21])

Do konce století XVI. ceny obilné vzrostly tak, že za celou kopu ba i za dvě počítá se strych žita. V Turnově korec pšenice

[11]) Tato čísla všecka jsou vybrána z lib. testament. arch. kouřimsk.
[12]) Chron. v. Traut. Hüttel. 64.
[13]) Rkp. král. dvor. v mus. fol. 34. a 37. R. 1520.
[14]) Egrische Chronik z r. 1560. Rukop. v mus. fol. 89.
[15]) Archiv pražský č. 343. 46.
[16]) Menčík. Zápisky kn. Rosy 33.
[17]) Rukop. budišínsk. Politica. 92. Lib. rer. memor. č. 332. 141.
[18]) Ortely zem. soudu v univ. kn. č. 17. C. 30. fol. 258.
[19]) Kn. Týna Horšovsk.
[20]) Dačický. I. 84.
[21]) Arch. mus. listiny přerovské.

počítá se již r. 1569 po 2 kopách a 6 groších (kůň za 8 kop).[22]) Na druhé straně Cech v Horšově Týně je r. 1567 žito za kopu a 15 grošů, v Domažlicích za dvě![23]) Pšenice v obou městech byla s žitem stejně draha; táž cena zůstává i r. 1570, kdy Maxmilian káže, aby po vší zemi nebyla pšenice dražší nad kopu a 20 grošů, žito nad kopu, ječmen po 40 groších, oves po 28 groších.[24]) Kázal tak z té příčiny, poněvadž v létech hladových vyskočila cena pšenice a žita až nad tři kopy.[25]) Rozkazem královým a svolením stavů na sněmě ceny neobyčejné měly se dolů sraziti. Ale nezdařilo se. Pět let potom je na trhu měst šumavských pšenice po 2 kopách. I v kraji platí nejen pšenice než i žito v létech osmdesátých průměrně vždy nad kopu. V Nymburce byl r. 1584 korec žita za 48 grošů českých — toť kopa míšeňská a víc než půl ještě nad ni; tou dobou byl kůň s klisnou v témž městě stržen za 65 kop; v Rakovníce kupovali už r. 1567 strych žita po kopě a pěti groších, strych pšenice r. 1582 po 70 groších míš.; r. 1583 již za půl druhé kopy, takže ta cena, na niž r. 1546 žaloval Rosa, že je neobyčejna a velika, prodlením mála let stala se všude obyčejnou. Měla-li pak vzrůsti cena ta na drahotu a žalobu, musela býti takovou, jak ji vypisuje kniha zápisů ve Dvoře Králové r. 1571.[26]) Prý korec žita stál tři kopy 5 grošů, pšenice tolikéž, korci hrachu čtyři kopy. Byl to čas, v němž „jiní hladem, jiní pokrmy hovadskými jsúc naplněni, v domech a po cestách mřeli". Anebo jak čteme v knize stříbrské r. 1590. „Toho roku ouzkosť a těžkosť mezi lidmi byla z drahoty. Bylo sucho velmi veliké, několik měsíců nepršelo, potom platilo žito po 2 kopách 30 groších, na dluh po třech kopách; pšenice po 3 kopách 12 groších; ječmeny po 2 kopách 14 groších, hrách po 4 kopách, voves k Vánocům platil po 1 kopě 6 groších. Tak byla taková ouzkosť mezi lidmi, že hladem mřeli, mnohej neměli se svými dítkami do třetího dne chleba".[27]) Ta drahota byla v Stříbře za kolik let stálou; ještě r. 1594 počítají kbelec hrachu za dvě kopy (vůl za pět, kůň za 9), kbelec ječmene za kopu; teprve r. 1596 polevilo se; kbel žita byl za 1 kopu, kbel žita za tolikéž, kbel ovsa za 16 grošů míš· (dvě koroptvy za 18 grošů a tři libry svíček také tak).[28]) Dačický uvádí podobné ceny v Hoře r. 1591.

Od počátku XVII. století přerychle ceny obilné rostly. Rostly dobou nepokojnou. Bylo-li kde žito za kopu, bylo neobyčejně laciné. Stáltě v Trutnově a ve Dvoře Králové r. 1600 korec žita

[22]) Inventář v arch. turnov. Kšaft Matěje Hrankova.
[23]) Kn. týnská fol. 15. 20. 29.
[24]) Sněmy III. 464.
[25]) Rukop král.-dvorsk. v mus. 85.
[26]) Arch. Pam. X. 123. Rukop. král.-dvor. v mus. fol. 85.
[27]) Kn. stříbrsk. č. 193. 37.
[28]) Tamže č. 193. fol 7. 167. 174. 186. 205. 229. 240. Podobné ceny uvádí kronikář Hüttel r. 1598 v Trutnově.

i dvě kopy, věrtel ječmene 28 grošů.[29]) V Rychnově nad Kněžnou počítali r. 1601 věrtel hrachu za 32 grošů, korec ječmene za 1 kopu 40 grošů, korec žita po půl druhé kopě, pšenici za 2 kopy 40 gr.[30]) Po roce 1610 „pro vytrávení", způsobené vojsky, zvláště Passovskými, pod dvě kopy žita nedostals. V Slaném r. 1612 i oves byl nejlaciněji za kopu a 12 grošů;[31]) v zlé době bělohorské došly ceny obilné výše nikdy nebývalé. Roku 1623 kupují Pražané od Alžběty Lobkovské na Klecanech „pro snazší vychování lidu obecného v tuto drahotu 1000 strychů žita po 4 říšských tolarech čili po 4 míšeňských kopách".[32]) Na trhu domažlickém a týnohoršovském bylo r. 1624 žito po 3 kopách.[33]) Do r. 1629 vyskočila cena žita za korec na 5 tolarů![34])

To na přehled postačiž. Patrno, že ceny obilné vůbec vzrůstaly; což to skok, když r. 1433 stál korec žita 5 grošů, r. 1460 15 grošů, r. 1536 20 grošů, r. 1546 36 grošů — a od roku 1560 až do rány bělohorské průměrem nejméně kopu celou! Nejpronikavější revolucí v cenách obilných stala se v polou století XVI.

Teď k pekařům! Co pékali? Pékali všelikteraký chléb bílý a režný, žemle, koláče, húsce, calatky, mazance, henzlíky, v době husitské také „vlášky"; pékali preclíky a leckde i perníky.[35]) Chléb robili z pšenice a žita; ječný býval ode dávna povržený. Preclíky[36]) pekli v některých městech pekaři jen v jistý čas, obyčejně v postě. Jinde je pekli po celý rok, poněvadž to bývalo jídlo oblíbené. V Lounech r. 1585 nechtěli pekaři jich péci, ale měli důvod. „Žádali, aby jim příčinou drahoty tohoto roku dovoleno bylo, aby preclíků nepekli, oznamujíce, když ovoce mnoho jest, že není na preclíky odbytu, a zvláště poněvadž ten, na kteréhož přišlo pečení preclíků, nemá bezpečného domu k opatření ohně a prostranství ke kotlu." Páni dovolili, aby ten rok pekaři lounští preclíků tedy nepekli.[37])

Co do jakosti i ceny zboží pekařského starý řád pražský, stvrzený ouřadem r. 1444, ukládá pekařům, „aby pekli chléb bílý i režný po haléři i po penízi, jichž 14 šlo na groš; dva vlášky bílé za haléř, jako bylo od starodávna"; u koho nalezen bude chléb „podbělný neb zabělý" — tedy patrně takový, v němž mí-

---

[29]) Listář trutnov. IV. fol. 8.
[30]) Kn. podílů v Rychnově.
[31]) Arch. mus. list. slanské.
[32]) Kn. č. 326. archivu pražského.
[33]) Kn. horšovotýnsk. 73.
[34]) Arch. turnov. kniha kšaftů.
[35]) Na př. v Turnově. Rohlíky prý vznikly r. 1683 na zlosť Turkům ve Vídni. Měly podobu měsíce. Kudriaffsky. Hist. Küche.
[36]) Preclíky odvozují od brachium — dvě ramena spletená — neb od preciuncula, cukroví, jež dávali kněží v středověku dětem hodným. Nalezli jsme v řádě pekařském r. 1444 jméno „prechlíků".
[37]) Pamět. kn. lounsk. č. 1. A. 2. fol. J. 3.

chána bílá pšeničná mouka s nejhorší, s černou,[38]) ten ponejprv zaplatí 5 grošů pokuty, podruhé 10, po třetí 15; po čtvrté složeno bude mu řemeslo do roka. Starší cechovní, „když múku přivezú", měli ohledati, „aby podbělná za bělnú múku nebyla".[39]) R. 1488 srovnali konšelé pražští rozvaděné pekaře novoměstské se staroměstskými a uložili jim, „aby chléb slušný vypékali a přípravný, sobě i těmto městóm ke cti, jakož jest to před časy bývalo, a toho chleba režného aby čtyři húsce dobré a slušné za groš míšeňský dávali, a popeněžniček osm za groš a žemlí dobře bělných 16 za groš míšeňský a nic víc".[40]) Co se „chleba opatrování" dotýče, pravili dotčeného roku konšelé obou měst Pražských, „aby starší pekaři přísežní z obojího města s pány ouředníky z šestipánů dvakrát anebo třikráte do téhodne chléb opatrovali, a u kohožby neslušný neb malý nalezli, nejprve ten chléb všicek hned na tom místě aby zkrájeli a chudým rozdali; po třetí aby řemeslo pekaři bylo složeno".

Odpovídajíce králi Vladislavovi, jenž na pekaře si stěžoval, Pražané r. 1503 oznamují, že nařídili, aby pekař pekl dvě žemle za peníz malý; chléb větší bílý aby v húscích a koláčích dělán byl jako druhdy, a chleby režné aby „při obilí" se dělaly; měrou že nebude hýbáno, leč přiskočilo-li neb uskočilo s obilí 4 groše.[41]) A nově vydaný řád r. 1503 poroučí purkmistru každému, aby hned první středu svého purkmistří k tomu všemu přihlédal.[42]) Tytéž zásady obnovují se r. 1509; jen ten nový tu kus, aby „húsec štrejchovaných za groš také čtvero dávali jako húsky neštrejchované".[43]) I to zůstalo na dále platným, aby o policejní dohled sdělovali se cechmistři pekařští s úřadem městským šestipanským. Ti obojí dohlížitelé ode dávna také podle cen obilí určovali pekařům, jak mají péci k míře; aby se na chlebě samém poznalo, od kterého pekaře pochází, rozkazovali, že pekař musí dáti na chléb svůj „cejch", své znamení. Kdo nedal cejchu, propadl starodávnou pokutu 1 kopy.

R. 1535 čteme o nových usneseních obou rad pražských, staroměstské i novoměstské. Ale než usnesly se, naříkaly na pekaře, že pekou chleby nezdárné a nepekou je k měrám. V obou příčinách tedy nalezli konšelé, „aby žemlového chleba pekaři nepekli než sedm vrhů za sedm peněz malých; chleby aby pekli lidem

[38]) Na starých mlýnech mlívali trojí kvalitu pšeničné mouky: běl, bílou, podběl.

[39]) Při deskách Miscell. č. 15. fol. E. 1.

[40]) Arch. pr. č. 994. 84; též č. 331. fol 3. A též v rukop. budišinsk. Politica fol. 159. Popeněžničky byly asi housky po penízi; groš český široký měl 14 peněz; groš míš. sedm; byla tedy jedna popeněžnička, vzato-li za celý groš, návdavkem.

[41]) Listin. papír. č. 9 v arch. pr.

[42]) Archiv pražský č. 203. 34.

[43]) Při deskách zem. Miscell. č. 75. fol. 17. kus III.

k užitku, sobě ku poctivosti, režné ze žita, bílé z pšenice, z podbělí zvlášť a z bělí také zvlášť", a kdo nebude péci k měrám, živnosti že bude zbaven na měsíc; který pekař vydá chleba na krám bez cejchu svého, že chléb ten poberou do špitálů, a který by pekař takový „falešník byl, že by mezi žito mouku ječnou mísil nebo s votruby pekl, a sobě tím sporotu činil", ten aby živnosti zbaven byl docela.[44]) Bývali pekaři falešnictvem zlopověstni ode dávna. V Anglii „činívali sobě sporotu" již v starší době boby a kamencem[45]) — u nás otrubami. Tytéž rozkazy čteme v řádě arciknížete Ferdinanda r. 1551. Jen míry do té doby zveličeny; pekaři měli dávati chleba menšího 7 vrhů za groš, většího za dva groše; housce režné dvě za groš. Na falešníky, kteří „s votruby a votrubci" pekli nebo jimi „chléb podsejpali", připadl ten ostřejší trest, že měli býti od starších oznamováni královským hejtmanům.[46])

V městech našich venkovských policie živnostenská stran pekařských sazeb a dohledu nad hodným zbožím bývala podstatou stejna jako v Praze. Jen v trestech býval některý rozdíl. V Litomyšli a v Hradci Králové bývala v XV. věku tomu pekaři, jenž k měrám nepekl a poprve v tom popaden byl, pokuta dvaceti grošů, po druhé a po třetí vždy o 20 grošů víc, a po čtvrté mu složili řemeslo na rok;[47]) v Mostě obvykli si zavírati pekaře na tolik dní do vězení, o kolik lotů na chlebě obecenstvo ošidil.[48]) V Litoměřicích od konce XV. věku mívali řád ten, že pekaři húsce, žemle a pecníky na jeden nebo dva peníze pekli; to zboží nemělo býti „malé ani zdrobilé proti právu"; kdo se zlým chlebem provinil, tomu zastavili řemeslo na čtyři neděle, podruhé na 8 nedělí a do třetice na čtvrť léta. Totéž vyměření bylo pekařům připomenuto ještě r. 1541. Třicet let potom zmírněn trest zastavení živnosti tak, že provinilci nejprve sebrali všecek chléb do školy a špitálu i do šatlavy; také mohl se kopou grošů vyplatiti. Živnost mu stavili teprve, když popaden několikráte u vině.[49]) Dohled v Litoměřicích byl konán od r. 1514 každý pátek od jednoho z konšel a jednoho ze soudních kmetů.[50]) Na Mělníce „od starodávna" pokuty pekařům ukládali po dvou kopách nebo zavírali je po svém uvážení. Ten trest stihl pekaře, když „nepekli chleby bílé a režné v mírnosti", to jest „k míře" čili podle konšelského „usazení", a housky po dvou penězích a po čtyřech. Roku 1563 byli v Mělníce všickni pekaři pospolu dáni do šatlavy a nevypuštěni, až se zapsali a postavili bohaté rukojmí: před tím prý je páni

[44]) Archiv pražský č. 203. 34.
[45]) Hist. Küche Kudriaffsky. O chlebích pro chudé pokutou sebraných v Němcích. J. Grimm Weisth. I. 150. 156. II. 284.
[46]) Archiv pražský č. 332. 140. Rukop. budišín. 92.
[47]) Jelinek. Litomyšl. I. 148.
[48]) Gindely. Zunftwesen. Otisk ve Zprav. společ. nauk. 1884. 19.
[49]) Svol. obce litoměř. fol. 3.
[50]) Litoměř. rukopis z r. 1510.

řečmi napomínali a skutkem trestali „nejednou než mnohokráte pro nedosti činění", ale bylo prý marno, a proto trestu přituženo o zápis a rukojmí.[51]) V Lounech skládali za celé století XVI. pekařům „neupřímným" řemeslo podle viny na kratší nebo delší čas, jak právě konšelům se zdálo. Některý pekař lounský odebíraje se do vězení ani nevěděl, jak dlouho si posedí, a když ho pustili, nevěděl, na jak dlouho nesmí řemesla dělati. Na příklad roku 1582 zapsáno v pamětní knize o „Klocovi, Švorcovi a Šoulovi, pekařích, že vyručeni jsou z vězení, do kteréhož se dostali za příčinou, že jsou chleby a žemle malé pekli; pečení chlebů i jiného všeho řemesla zanechati mají potud, pokudžby od pana purkmistra a pánů jim rozkázáno nebylo".[52]) K přísné policii této proti pekařům donucovalo v Lounech konšely obecenstvo samo. Na příklad r. 1592 z nejlakomějších pekařů byl Matěj Loketský jinak Nábožný. Tomu zastavili dílo na čtvrť léta, „poněvadž se z jiných pekařů vytrhl a nad míru malý chléb v toto lacino pekl, z čehož chudého lidu na ouřad pokřik byl".[53])

Kniha rožmitálská, v níž obsaženo městské právo norimberské, hrozí neupřímnému pekaři košem. Praví: „Peče-li pekař s otrubami, má v kůš býti položen, nad louží neb nad vodu vysoko vyzdvižen býti, a nůž jemu má dán býti, aby se odřezal". Tím košem mohl třikrát po sobě trestán býti, při čtvrtém hříchu mohli ho konšelé vyvrci z města.[54]) Ale nenalezli jsme v českých městech století XV. a XVI., aby pekaři byli trpěli trest koše; obyčejně šatlava a peněžitá pokuta hřích spravily; teprve r. 1590 poručil císař Pražanům, aby prastarého trestu onoho užili proti pekařům všech tří měst, „kteří nad míru malé chleby proti ceně a kupování obilí na trhy a na prodaj pekou, což sobě netoliko dvořané, ale i jiní všickni lidé, zvláště chudí a robotní, vysoce stěžují". V dekretu císař vyčetl rychtářům královským, purkmistrům a konšelům, že „jsouce často napomínáni, pozoru nad tím nemají, nad čímž J. M. císař. velmi stížen býti ráčí a nemůže se déleji na takové svévolné neřády a neposlusnosť dívati". A teď tedy přísně poručil císař, aby pekařům ponejprv pobráno bylo zboží, a „směl-li by se toho po druhé dopustiti, tehdy aby vahou v koši vyzdvižen byl a sám se s tím košem uřezati musel. Kteráž váha ihned nad vodou přistrojena byla". Dopustil-li by se pekař podvodu do třetice, z města buď vypověděn.[55]) Že Pražané uposlechli, a že koš s vá-

[51]) Arch. mělnic. č. 3. fol. 67. Nápodobně v Hradci Král. r. 1569 všickni pekaři i s cechmistry pozavíráni. Solař. Hradec. 653.

[52]) Arch. loun. č. 1. A. 2. str. C. 17. Podobných zápisů v reg. purkm. lounsk. mnoho. Na př. č. 1. A. 1. fol. E. 6 zavřena Pulečkova, že housky, které po 4 denárech dávati měla, po krejcaru prodávala. R. 1576.

[53]) Tamže. č. 1. A. 3. fol. F. 8.

[54]) Kn. rožmitálsk. fol. 107. O trestání košem v Augšpurku r. 1442 čti v Alb. Schultzově Deut. Leb. I. 46.

[55]) Lib. rer. memor. č. 326. 40 Decert. 12. julii. 1570.

hou kdesi u pražského mostu ještě v XVII. století stál na trest i postrach pekařský, to víme z Guarinona, jenž o tom vypisuje s posměškem: prý v koši a ve vodě schlazovali se pražští pekaři, aby jim přetopená pec tolik na zdraví neškodila.[56]) Také víme, že si pražští pekaři, na počátku XVII. věku leckdy druh druhu „koš vyčítají“ na pohanění. „Nebude on moudrý, až v něm bude po druhé!“ takž dí jeden o druhém r. 1602.[57]) Že ten trest koše také na venkově byl oblíben, to víme jistě z Třeboně a ze všeho panství Rožmberského.[58])

Sazba pekařům dle cen obilných posazována bývala v Praze každý měsíc; druhdy posazovali konšelé pekařům sazby podle dobrého uvážení svého; od r. 1576 nařízena byla na to usazování kommisse širší, a sazbu měla předcházeti průba.[59]) V určitý den sešla se kommisse v úřadě šestipanském, byli v ní starší pekaři, některý konšel, některý ze starších obecních. Odebrali se odtud na obecní mlýny, a tu před jejich očima způsobena byla průba na obilí i pečení. Podle té průby kommisse ta ustanovila pak ceny pekařské.

Ale odporů se strany pekařů i proti průbě vždy bylo dost. R. 1576 žaluje císařské nařízení v úvodě svém na pekaře, že neposlouchají; r. 1589 zase čteme v řádě, o němž snesli se konšelé tří měst Pražských, „že pekaři se podle císařského nařízení nechovali“, císař častými dekrety že obnovoval rozkazy své, purkmistři že přísná poručení a otcovská napomínání činili a častým trestáním pekaře přidržovali, ale ti nikoli sobě neusmyslili a chlebů k váze podle průby od císaře vydané srovnávati nechtěli, ba proti císařskému řádu své obrany psáti dávali.[60]) I protož r. 1589 zostřena kommisse a dohled nad neposlušnými pekaři. Nařízeny jsou dvě osoby z rady, čtyři z obce z každého města Pražského „k posazování váhy a k dohlídání mezi pekaři“.

Kterak průbu konali a váhu posazovali, o tom obšírné vypsání víme z r. 1602.[61]) Ve středu před vstoupením Páně na nebe konala se ta průba na Helmových mlýnech; jsou semleny dva strychy žita, a z té mouky chlebů napečeno. Vše dělo se s příslušnými okolky a „gruntovně“. Z řečených dvou strychů vzaty „předně dvě měřice, jakž obyčej od starodávna, potom podsilo se na struněné řičici. U přítomnosti osob od purkmistra volených mlelo se až do večera, po semlení mouka od pytlíků do truhly měřena; odměřeno jí dva strychy vrchovaty, vosuty, votrubů půl třetího věrtele; potom

---

[56]) Guarinoni. Grewel. 740.
[57]) Archiv pražský č. 1064. 19.
[58]) Listiny třeboňsk. v arch. mus. opis č. 2.
[59]) V kn. arch. pr. č. 343. 264., kde se činí o tom obšírná zpráva, připsáno hněvivě: „Na německou váhu Horních zemí zprávy činili, a sem to Němci přinesli“.
[60]) Chaos v arch. pr.
[61]) Archiv pražský č. 326. 68.

zase z truhly měřena, a nedostávalo se jí na oba strychy dobře jedné čtvrtce, a to tím, že se již trochu slehla Z té mouky pečen chléb, a to k té ceně, jakž toho času se žito kupovalo, totiž po 33 a 34 grošich bílých. Těsto váženo, každý pecen za 1 groš bílý vážil 4 libry bez čtvrti, upeklo se těsta deset lotů (rozuměj: pečením ubylo); i vážil každý pecen chleba za 1 groš bílej tři libry 21 lotů a tři čtvrti. Chléb byl dobře vypečenej, pěknej, beze všeho přídavku bílé mouky. Počítaje dva strychy po 33 grošich bílých učiní 2 kopě 12 grošů míšeňských, od mlení 2 groše, za dříví nyní na tuto drahotu při nejmenším se počísti může 20 grošů, summa nákladu tedy 2 kopy 34 gr. míš. Chleba napečeno z těch dvou strychů 75 pecnů po dvou grošich míš. Strych votrubů prodal se za 24 gr. míš.".[62])

Při té průbě byl náčelníkem Melichar Haldius z Nayenperka, úředníci špitálští a úředníci nad chleby nařízení. A uvedše zkušenosť svou o průbě té na papír, kommissaři přičinili k tomu tyto poučné řádky: „Podle té průby to se u nás za dobré zdání pokládá, že, jakkoli pekaři mimo jiná léta dříví sobě dražší pokládají, však když do téhodne 50, 60 strychů mouky na chléb pekař speče, vypáliv jednou dobře pec, již potom přes dvoje náručí nespálí, neb jedno teplo druhému pomoci dodává; druhé, že pekaři při pečení chleba přidávají bílé mouky částku, takže jim těsto kypří a počet pecnů přivětšuje; tudy se našlo, že chléb k průbě pečený více vážil nežli chlebové pekařští, kteréž na trh k groši bílému pekou, o 12 lotů; také na votrubách sobě přitahují a mají také jiné z toho řemesla požitky: vepře krmí a za dobré peníze prodávají; nicméně když se jim každého měsíce chléb posazuje, toho se vždy šetří, aby se jim o tři i pět bílých grošů nad cenu žita váha dráže posadila a potom, když se jim na trhu chléb od ouředníků váží, lot, dva i čtyři i někdy více se jim nedovážením pasíruje, a protož vidí se nám, že dobře podle té průby, již dávno od J. M. císařské nařízené, chleby péci mohou; neboť máme také pecny dřevěné, kteréž velikostí daleko převyšují chleby podle té instrukcí pečené."

Podle takové průby pak vydána sazba pekařům a na velikých listech přibita při kotcích pekařských a na radních domech. Sazby, které měly býti základem „průb", vůbec bývaly tak sestavovány, že dotýkaly se obilných cen podle pořádku od nejmenších do nejvyšších: čím dražší obilí, tím méně v sazbě vážil za groš chléb. Sazba z r. 1576 i z r. 1598 na příklad začíná se od velmi malička. Kdyby strych žita platil 9 neb 10 grošů bílých čili 20 míšeňských, že má vážiti pecen za malý groš 5 liber 7 lotů a půl čtvrti (čtvrtce). Od 9 a 10 grošů stoupá sazba po groši výš a výše. Za nejvyšší cenu obilí uvádí sazba 60 grošů za strych žita; v tom

[62]) Lib rer. memor. č. 326. 68.

případě měl chléb za groš vážiti jednu libru.[63]) Pozdější sazba, usazená kdys na počátku XVII. věku, dotýkajíc se „bílého chleba“ zvlášť, praví: „Kdyžby strych pšenice byl za dvě kopy, tedy pár žemlí za krejcar má vážiti 17 lotů a 3 čtvrtce (čtvrti); když strych platí pět kop, tehdy pár žemlí aby vážil 7 lotů.“ Z jednoho strychu pšenice prý se napeče 250 párů žemlí.[64]) Poslední vzor sazeb pražských stůj tu z roku 1624. Tenkráte navrhovali Malostranští, bude-li „strych žita za 4 říšské tolary, tehdy pekař povinen bude libru chleba za půl čtvrta krejcaru dáti; bude-li strych pšenice za 5 tolarů, tehdy má pekař ze strychu 250 párů žemlí královských péci a pár po 2 krejcarech prodávati“.[65]) Lichtenštejn rozhodl, aby za tři krejcary byla libra chleba.[66])

Průby v městech venkovských konány bývaly v obecných pekárnách; ale bývaly řemeslu nemily. Mistři všelijak snažili se mařiti je. V Kouřimi při jedné průbě pekaři ustranili věrtel mouky a způsobili tím „fortelem“ sobě trest.[67]) V Moravské Třebové r. 1599 usnesli se konšelé po důkladné probě, aby pekaři měli z korce napečeného čistý užitek 2 zl. rýnské 28 grošů 1 denár.[68]) Rýnský zlaťák byl za 51 grošů míšeňských, tedy ne za celou kopu. Po průbě ouřední bývaly ceny pečiva jako v Praze posazovány a na tabulích vyvěšovány. Za příklad uvedeme jen některé sazby. Když r. 1556 platila pšenice po 54 groších, byla v Domažlicích „posazena“ žemlička vážící 8 lotů za 1 denár; domažlická calatka za dva denáry vážila též 8 lotů; sedm preclíků, které vážily dohromady 3 loty a čtvrtci, bylo též posazeno na 1 denár; chléb režný za dva groše měl vážiti 5 liber 8 lotů. A to vážil domažlický „koláček chleba“ za jeden denár o lot více než horšovotýnský.[69]) Roku 1568, když pšenice i žito bylo skoro v celém Pošumaví po 2 kopách strych, vážiti měl v Domažlicích pecen chleba režného za 2 groše míšeňské 3 libry 13 lotů;[70]) roku 1571 bylo žito také tak draho, a konšelé usadili, chléb za 2 groše aby vážil 2 libry 9 lotů;[71]) čtyři léta později spadlo žitu na 50 grošů; ustanovili

---

[63]) Arch. pr. č. 324. 259. Též č. 343. 262. Sazba z r. 1605 je táž, obsahuje 50 rubrik; byla vytištěna. Opis v Chaosu.

[64]) Tamže fol. 518. Bez datum.

[65]) Lib. rer. mem. č. 326. fol. 200.

[66]) Arch. pr. č. 324. 479. Což to rozdíl když r. 1495 bylo za míš. groš sedm liber chleba! Neuberk. Letop. 112.

[67]) Kouřim. manual. r. 1622 str. 109.

[68]) Jest zajímavo, kterak ten užitek počítali. Z korce napekli po 2 krejcarech 49 chlebů vážících po 54 lotech; za bílý denár napekli z korce 140 bochníků, vážících po 8½ lotu, a vypočítali, že po výlohách všech zbylo by pekařům čistého 2 rýnské a 14 grošů To prý je málo. Nechať tedy váží chléb za dva krejcary jen 45 lotů, a pak vybude čistého užitku 2 zl. 28 gr. 1 denár. Arch. mus. listy třebovské.

[69]) Kn. pamět. Horšov. Týn, na prvních listech.

[70]) Tamže 16.

[71]) Tamže 23.

konšelé horšovotýnští podle domažlických, jimiž se vždy v těch věcech spravovali, aby chléb za bílý groš či za dva míšeňské vážil 8 liber 5 lotů, žemlička dvoudenárová aby vážila 14 lotů, a dvakrát v témdni aby se chodilo k pekařům převažovat.[72]) Přirovnáme-li tyto ceny k pražským, poznáváme, že v dotčených městech šumavských nebylo o mnoho laciněji: když bylo v Praze a v Domažlicích žito po 2 kopách, chléb pražský za groš vážil 1 libru, domažlický 1 libru 4 loty.

Přirovnejme ještě proby a sazby v Rakovníce. Zásady Rakovničanů vysvítají z listu, jejž ouředně posýlají r. 1592 do Slaného. Píšíť: „Aby pekaři oužitek práce své poznati mohli, tři bílé groše v probě nad cenu žita se jim pouštějí, a to takto, když strych žita platí po 20 groších, tehdy se jim počítá jakoby platilo 23 groše; v pečení bílého chleba nemůž se té proporci užiti, protože k němu více čeládky míti a větší náklad na sůl a droždí vésti musejí; protož jest jim zadní mouka, otroby a halšpan puštěna, a k tomu na summě do 5 grošů nad cenu pšenice se jim přiráží.“[73]) Při probě vypočítali konšelé, že pekař ze $181^1/_2$ libry pšeničné mouky napeče žemliček váhy $197^1/_2$ libry, při čemž zbyly ještě tři čtvrtce mouky přední i zadní; ze 217 lib. režné mouky že může pekař napéci 290 liber chleba. Dle této proby určili tedy konšelé r. 1583, kdy pšenice platila nad půl druhou kopu, aby za dva malé peníze bylo 8 lotů bílého chleba, a za 2 groše míš. aby režný chléb vážil 2 libry 24 lotů. R. 1586, kdy platilo žito 55 grošů, měl sazbou konšelskou za malý groš chléb vážiti 2 libry.[74]) Když roku 1588 platil v Rakovníce strych pšenice 1 kopu 24 grošů, usadili konšelé, aby za malý peníz bylo sedm preclíků, a ty aby vážily 2 loty a tři čtvrti. Páni starší zvlášť byli napomenuti tenkrát k dohlédání, aby preclíky se „dopékaly“. Toť stejně jako v Domažlicích třicet let před tím. R. 1589 klesla pšenice v Rakovníce na rovnou kopu, proto konšelé vyřekli, aby 7 preclíků za peníz vážilo 3 loty a půl čtvrtce. O deset let později byla pšenice i žito po dvou kopách: sazba tehda určila, aby za bílý peníz chléb vážil osm lotů, za malý peníz 4 loty; preclíků bylo již jen 6 za peníz a vážily 2 loty „míně jedné čtvrtce“; pekl je už jen jediný pekař Ambrož Tiftrunk. Sic jináč měli se pekaři rakovničtí od r. 1591 říditi sazbou, která „po průbě“ jim na kotce byla pověšena, a v té sazbě stojí, když platí žita strych po půl třetí kopě, má chléb podle průby za 2 groše míš. vážiti 2 libry, 3 loty a $1^{49}/_{75}$ quentle; pšenice když platí za půl třetí kopy, má býti za groš míš. žemle 25 lotů $1^9/_{75}$ quentle.[75]) Toť bylo za princip, na jehož základě buď přiskakovalo sazbám, buď umenšovalo se. Přirovnáme-li rakovnickou

[72]) Tamže 29.
[73]) Missivae v arch. rak. 1592.
[74]) Rakov. sazby uloženy v č. H. sv. 2. arch. tamn.
[75]) V kopiáři z r. 1590 v arch. rak.

sazbu s pražskou, pozorujeme, že v Rakovníce bylo o něco laciněji: když totiž r. 1598 v Praze stál strych žita 2 kopy, vážil chléb grošový libru rovnou; když v Rakovníce bylo žito po půl třetí kopě, vážil chléb grošový libru a půl druhého lotu. V prvních létech po bitvě bělohorské nevážil za groš chléb nikde víc než 20, 21 lotů.[76]) Teprve ke sklonku třicetileté vojny tu a tam zlepšilo se tak, že bílý chléb za krejcar čili za groš míšeňský vážil 24, 26 lotů i libru.[77])

Aby přidrželi se věrně sazeb, bývali i mimo čas pekaři na radnice městské voláni a otcovsky napomínáni. V Kouřimi jim říkali, „aby na spravedlnosť božskou a své dobré svědomí pamatovali, potřebným lidem křivdy nečinili, nýbrž mírnosť a slušnosť zachovali, tak aby z budoucího naříkání chudých lidí ku pánu Bohu a vrchnosti sjíti mohlo".[78]) V Hradci Jindřichově mluvíval jim purkmistr nápodobně skoro slovo za slovem, jenže přidával výhrůžku, řka, že pekařům se podle obilí v trhu chléb „fochuje"; nezachovají-li však pekaři spravedlivosti a mírnosti, že budou bez milosti pokutováni.[79])

Prohlídky pekařského zboží děly se ve všech městech záhy z rána před trhem. Cechmistři a konšelé nebo ouředníci k tomu zvláště obraní ohledávali a vážili chleby v kotcích a po hokyních co den; v Praze bylo přísně nařízeno, „aby pekaři i manželky jejich s čeládkami, kdyžkoli páni do kotců neb do domů přijdou, uctivě se k nim chovali; kdožby pak koli buď mužského neb ženského pohlaví k nim jakou neušetřenosť pronesl a jim utrhal, vězením aby trestán byl". Ale ve všech městských knihách jsou zápisy, že pekař ten onen zachoval se neuctivě a všetečně.[80]) Zvláště ženské pohlaví bylo zlostno. V knihách lounských je nejeden zápis tohoto rozumu: „Bartoňka pekařka byla u vězení proto, že jest některé nenáležité věci mluvila osobám těm, kteréž k chlebům dohlédají." (R. 1577).[81])

Dále chtěl pražský řád z r. 1576, aby doma měl pekař váhy se závažím; na ty váhy měl hleděti, aby těsto „k té průbě" srovnal.

[76]) Příklady v kouřim. manuálu r. 1622, str. 109.

[77]) Na příklad r. 1640 ustanovili v Příbrami, aby režný chléb v půl páté libře stál 3 krejcary (asi 12 našich) a bílý chléb po krejcaru aby vážil 24 lotů. Arch. mus. listiny příbr. R. 1653 vydali Mladóboleslavští do Hradiště nad Jizerou sazbu, v níž čteme, je-li strych žita za 1 zlatý, nechť za krejcar chléb váží 1 libru 14 lotů; je-li strych žita za 2 zlaté, budiž chléb krejcarový o 23 lotech. Arch. Hrad. nad Jiz. kn. pam. červen. V Moravské Třebové vážil r. 1675 chléb krejcarový 35 lotů. Arch. mus. listin z Třebové V Žamberce r. 1694, kdy korec žita byl za 3 zl. 10 kr., měl vážiti grošový bochník 1 libru 14 lotů a krejcarový bochník 15½ lotů. Albert. Pamět. Žambersk. III. 201.

[78]) Manuál kouř. z r. 1618 fol. 4. Totéž napomínání musili slýchati také ob čas řezníci, mlynáři, pekaři i — koželuzi a ševci. O marnosti takových napomínání přesvědčuje též manuale fol. 30.

[79]) Man. Jindř. Hrad. z r. 1604, fol. 25.

[80]) Kouřimská kniha svědom. z r. 1597, 133. a jinde.

[81]) Registr. purkm. v arch. lounsk z r. 1577 fol. J. 15.

U koho nenajdou páni váhy anebo se přesvědčí, že neváží na nich tomu vyberou všecko všudy a dají odnésti do špitálů a škol.[82])

Ale pekaři „vystupovali z té míry a z těch řádů za časté“. Jednak vynášeli někteří čiperní chleby na trh teprve, když ouředníci v trhu byli s vážením hotovi;[83]) jednak spoléhali na mdlou prohlídku; jednak šidili ouřad i obecenstvo skrze překupníky hokynářské.[84]) Kde který řád pekařům zakazuje, „aby na hokyně zvláštních pecnů mimo uloženou váhu nepekli a tudy lidí neklamali“, a přikazuje, „aby všecky pecny k váze srovnali a do kotců toliko a ne po hokyních donášeti dávali; hokyné ať prý kupují chléb v kotcích zjevně“. Rudolfův řád r. 1605 upřímně vyznává, „že mezi pekaři, aby k měrám chleby pekli, nemohl až posavad žádný řád vyzdvižen býti, čehož příčina jest uznaná ta, že pekaři hokyním na dva krejcary pecny pekou, a hokyně je zase prodávají chudým lidem za groš bílý, tudy lid oklamávajíce“. Ouřad prý pak neví „pro tento obmysl“, ke komu má o „umálení chleba“ hleděti.[85])

Proti ouřadu a obecenstvu vedli pekaři boj všelijak ještě jináče. Někdy podnikli trpný vzdor, a ten býval dvojí; buď krytý neb zřejmý. Krytý a neupřímný vzdor pekařský byl ten, že oznámili ouřadu, kterak pro drahotu nemohli obilí koupiti, a že tudy nelze jim posluhovati chlebem ani žemlemi ani preclíky. Ten vzdor snažívali se konšelé předejíti tím, že nařizovali pekařům zásoby muk. Ve Slaném i do cechovních artikulí pekařských vstavili konšelé hrozbu, „budou-li pekaři se v tom lenovati a nedělati, mouku majíce, a v tom by nedostatek při obci zašel, že budou vězením trestáni; chleby aby se ráno do krámů vynášely, a jestliže by který nevynesl časně, aby pokutu dal“.[86]) Když na Mělníce pekaři tento způsob vzdoru, totiž „neposluhováním řemeslem svým“, několikráte provedli, usnesli se konšelé r. 1563 o tom, „aby jedenkaždý pekař doma míně desíti strychů mouky a na mlejně míně desíti strychů vobilí nemíval, aby tak svým řemeslem s dostatkem obci této posluhoval“. U koho najde se nedostatek, zaplatí 2 kopy pokuty.[87]) Podobné nařízení bývalo i v jiných městech všude.[88]) I v pražském řádě r. 1590 čteme ustanovení, aby „dvě osoby z rady nařízené, ve-

---

[82]) Řád z r. 1576. 1589 v Chaosu arch. pr.

[83]) Proto v Hradci Jindřichově chtěl řád tomu, aby ouředníci nad chleby třeba třikráte po sobě vcházeli mezi chleby vážit. Man. radní z r. 1604, 77.

[84]) Archiv pražský č. 326. 200.

[85]) Tamže. Chaos.

[86]) Artik. cechovní, kteréž si ze Slaného opsali Rakovničtí. Bez datum. V arch rakov. lit. R.

[87]) Arch. měln. č. 3. fol. 67.

[88]) V Horšově Týně r. 1556 po sv. Petru kterýs den zavřeli konšelé všecky pekaře pro „nedbanlivosť a nepilnosť v pečení chleba — potom prohlídajíc p. purkmistr a spolnradní na jich chudobu, pokutu jsou jim prominuli“. Od té chvíle i tu nařízeno, aby se pekaři v čas zásobovali. Kn. horšovotýn.

zmouce k sobě starší pekaře, každého kvartálu přehledávali mistry, jak který se zachystává mukami, aby nedostatku v chlebích nebylo".[89])

Někdy pekaři odhodlali se k zřejmému vzdoru; podnikli „stávku". Učinili tak sice řídko kdy, ale učinili přec. V pohnuté době krále Vladislava obvykli si pekaři podle jiných řemeslníků, „když se jim nestalo kdy co od konšelů po jich vůli", že „vajtržnosti a pohrůžky jim svévolně činili a jiné z obce proti nim bouříce a na ně ponoukajíce, aby je zbili aneb s rathouzu smetali".[90]) R. 1515 učinili pražští pekaři stávku, o níž vypravuje městská kniha:[91]) „Jakož sú pekaři pozdvižení učinili a chleba pečení za stavili, protože pan purkmistr a páni i s pány staršími s nich měřici od strychu bráti rozkázali od mleva; to jest obec veliká zavřela, poněvadž z starodávna brána jest byla. Ale ne před velikými léty byla složena do času proto, že v obilí drahota byla, aby pekaři chléb nalepšili chudině, ale žádná se při nich oprava nenalezla, neb rovně jakoby ta měřice dávána byla, tak sú chléb umenšili". Nevyplatilo se pekařům lakomstvo: měřici za mlení k obci dávati musili napořád. O jiné stávce pražských pekařů podotýká Dačický r. 1601. Prý pekaři nic nedbali na mnohá napomínání a chléb vždy dělali malý, „někteří vzati jsou do vězení a potom s lopaty do řeky smetáni a tak skoupáni; pročež někteří se spuntovali a vyzdvihli. Ale původové zase spokutováni jsou a předsevzetí opustiti musili".[92]) Skoro nápodobně skončila se stávka pekařů v Opavě r. 1547 Poctivý cech všecek zanevřel na konšely, proč, neví se, a zanevřev usnesl se zastaviti pečení chleba. Stávka způsobila v obci zmatek, neboť cizí chléb směl do města dovážen býti jen „o frejuncích" čili svobodných trzích — a do té doby měli býti Opavští bez chleba! Aby stávka byla důkladnou, mistři pekařští „pacholky (tovaryše) vod cechu pustili na znamenitú újmu města". Ale konšelé nelekli se hrubě; sebrali mistry pekařské do vězení všecky, a když v šatlavě o špatné stravě stali se mírnějšími v hněvě svém, přizván byl opavský hejtman, jenž pekaře s konšely smluvil.[93])

Živnostenská policie konšelská nevšímala si pekařů jen, když byli s výrobkem hotovi: konšelé bývali nuceni na pekaře dobrý pozor míti už v tu chvíli, kdy koupil obilí a strojil se s ním na mlýny. Starodávný řád pražský — r. 1535 obnovený — poroučí, aby pekař nekupoval mouku od kroupníků, alebrž aby koupil zrno a svezl je na obecní mlýny, kde cech pekařský svou vlastní čeleď mají k ruce.[94]) Pekaři se vyhýbali tomu řádu jak mohouce. Vždyť

[89]) Totéž opakuje řád r. 1605. Chaos v arch. pr.
[90]) Arch. Čes. VI. 238. 234.
[91]) Č. 994. 87. arch. pr.
[92]) Dačický-Rezek I. 313.
[93]) Opav. Týden. 1888.
[94]) Archiv pražský č. 203. 89.

ještě r. 1589 kdo ví po kolikáté připomínají se jim „starobylá statuta", proti nimž dopouštějí se „nezpůsobů". Majíce na mlýnech dávati míti, prý „sami od překupníků a krupníků na strychy mouku kupují a ji dražeji, než zrno platí, berou a zmenšením chlebů zisky sobě vynahražovati usilují".[95])

Aby na mlýnech mlynář pekaře nešidil, nač se pekaři často vymlouvali, bývalo druhdy o to staráno tím, že pekaři svůj dohled mívali v mlejnech. R. 1589 dopustili jim konšelé, aby „do šejdoven v každém městě Pražském tovaryše staršího neboli šejdýře sobě jednali; ale tři neděle napřed aby oznamovali úředníkům nad obecnými mlejny, koho si obrali"; také prý „může dohlédati každý pekař sám, ale pro podezření nemá se bez dovolení mlynáře ničehož dotýkati". Totéž pravidlo vstavili konšelé pekařům do cechovních kusů; ale vstavili to s nezdvořilou upřímností touto: prý ať sobě pekaři na mlejnech dohlédají „bez překážky. však oumyslem dobrým, bez fortele neb požádání věcí cizích".[96]) Tím „fortelem" rozumělo se, aby „pekař neměl srozumění s mlynářskou čeledí na škodu jiných". Už patrno, že pekaře provázelo podezření nekalé v každém kroku jejich. V tom však měli dobrou příčinu, že na mlýnech hlídali, ačli se uhlídali. R. 1600 vyčetl Ješek mlynář obecním mlynářům všem: „Hrom po nich! Aby jich polovic zvěšena byla, že pekaře šidí —"[97])

Že na mlýnech pekaři pletli se mlynáři v řemeslo, o tom za důkaz jsou křiky a spory obou řemesel, z nichž jeden spor o pytle či hasačerty r. 1478 dostal se až ke králi. Mlynáři obeslali „pekařské tovaryše, že pytlíků na vodě, kdež se vodú mouka seje, jimž přezděli hasačerty, zbraňují v jich vlastních mlýnech dělati". Proti tomu „pekarčíci" se bránili uvádějíce. že „se pytlovati učili, a bude-li to samým mlynářům dopuštěno, že mnozí z nich snad musí k kostelu žebrat jíti". A nálezem konšelů mlynáři vyhráli.[98]) Podobná věc sběhla se v Hoře r. 1477.[99]) Hádky pekařů pražských s mlynáři prudké zase vypukly r. 1520,[100]) a drobný boj neustal vlastně nikdy. Ký div, že snažíval se bohatý pekař všelijak, aby měl mlýn svůj. A nejeden došel toho, jenže mlynáři střehli takového majitele mlýna, aby neprodával muk ani krupice a nedržel učenníků. Čeleď mlynářskou mu propouštěli.[1])

---

[95]) Chaos v arch. pr.

[96]) Archiv pražský č. 994. 233.

[97]) Pamět. mlyn. pr. kn. 4. v archivě mlynářském fol. 7. Pozoruhodno, kterak Ješek pro tu zlou řeč byl trestán. Nejprve se usnesli mlynáři, že ho z cechu vyvrhnou, pak slevili na 30 kop pokuty — a když je zaplatil, vrátili mu 25 kop.

[98]) Při deskách miscell. č 87. fol. 184.

[99]) Arch. Č. VI. 88.

[100]) Archiv pražský č. 331. fol. 178.

[1]) Kn. mlynářů č. 4. fol. 10. v arch. mlynářském.

Kterak umělo překážeti řemeslo mlynářské pekařovi, jenž chtěl sám mlynářovati, o tom vypravuje pražská kniha mlynářská při roku 1602. Jakýs pekař David Zachariáš koupil si pod školou sv. Havla krám k prodaji mouky. Ale mouku prodávati nesměl prve, než ho mlynáři mezi sebe přijali v cech. A ti ho nechtěli. David prosil u všech vyšších úřadů. V prosbě své dokazoval, že je v řemesle mlynářském zplozen. Pražští mlynáři odpověděli: „Kdež toho dokládá, kterak s velikou prací a nákladem v témž řemesle mlynářském zplozen jest, k takové práci a nákladu my jsme jemu žádné příčiny nedali, neb aby on mlynářů syn býti neměl, o to sme s ním nesporovali". Ať ukáže, že umí řemeslo! Prý je zbohatlý pekař, z pekařství koupil si dům, nechať tedy pekařem zůstane; potom kdyby se mu nedařilo u nich, co tresť na bahně chtěl by snad i malířem neb zlatníkem býti. Marno bylo, že konšelé sami zaň prosili, připomínajíce, že druhdy beztoho obě řemesla jednoho pořádku požívala; marno bylo: kniha mlynářská na konec vítězně poznamenává, že „jistý David Zachariáš, pekař, nemoha nic toho obdržeti, aby mezi mlynáře přijat byl, utrativ do 400 kop míš., musil pekařem zůstati".[2])

Konšelé bývali nejen strážci živnosti pekařské, oni bývali spolu jejími ochránci, ochraňovali živnosť pekařskou proti všelikterakým konkurentům. Bývalo druhdy zvykem, že chléb pékal, kdo chtěl. Některý z těch bezděčných a soukromých pekařů také svůj výrobek prodával na škodu řemesla pekařského. To konšelé všude zastavovali a kárali. V Turnově r. 1534 poručili,[3]) aby žádný nepekl, „leč sobě kobku zjedná" a „ve dni trhové stávej v kobce". Tím chtěli sousedy jen tak ledabylo pekoucí donutiti, aby stali se pekaři z řemesla, majícími svůj krámec nebo kobku. V Litoměřicích svobodné pečení staveno r. 1514 slovy konšelskými: „Žádný, ktož řemeslo má, chleba nemá péci na prodaj, než kto jiného řemesla nedělá, ten můž péci jako lidé nádenní, ale toliko v pátek odpoledne a jindy nic. Měštěnín péci nemá" — leč ovšem pekař.[4])

V pozdějších létech dotýkala se ochrana konšelská také zištnějšího druhu zboží; chlebů dlením doby již soukromníci k trhu nenosili. R. 1589 praví řád všech tří Pražských měst, že „koláčů mazaných žádný péci nemá než pekaři, a ty koláče že mají v místech starodávných — v kotcích — prodávati bez rozesýlání po prodavačkách". Podobné zákazy koláčníkům občas vydávány i v městech venkovských.[5]) Častěji nežli proti koláčníkům a koláčnicím potulným brávali konšelé pekaře do své příchrany proti plachetníkům a plachetnicím či pecnářům. Ti pékávali v městech našich chleby „hmotné", veliké, mívali nad sebou také policii a instrukce,

[2]) Kn. mlynářů č. 4. fol. 32. 33. 44. Též č. 994. 173. v arch. pr.
[3]) Z arch. turnov. sděluje Šimák.
[4]) Kn. rukop. litoměř.
[5]) V Brandejse nad Orlicí dostal se ten zákaz i do artikulů cechovních. Kadlčík. Brandýs. 247.

na jaký peníz a formu hrubé chleby péci; ale za pekaře pořádné jmíni nebyli a s pekaři všude a za všecken čas boje mívali. Také jim zapovídáno krájeti chleby „na malý peníz".[6]) V Praze dí řád: „Na sedm peněz a na bílý groš pecnův, ani s korou světlou pekařským způsobem režných chlebů pecnář péci nemá než na tři, na čtyři groše, aby zmálením chlebů, kdyžby zároveň s pekaři na též peníze pekli, lidí neoklamávali."[7]) K té živnosti připouštěl pecnáře v Praze úřad šestipanský, jinde konšelé, ale v tom všude bylo stejno, že pecnář musil toliko na místě vykázaném sedati a prodávati, a to jen v některé dni. V Praze na příklad jen v středu a sobotu. Také ukládali Pražané pecnářům, aby nekupovali mouky nežli zrno, a to aby semlíti dávali v mlýnech obecných a ne v mlejncích a škrtácích. R. 1589 za trest pekařům konšelé novoměstští povolili pecnářům, aby prodávali co den s tím výslovným podotknutím, kdyby se pekaři polepšili, že prodej pecnářů k starému způsobu přivede se. Pekaři žalovali, nabíhali, prosili. Předkládali purkmistru, „že ti lidé obojího pohlaví, kteří pecnáři se jmenují, k pečení a každodennímu prodávání v místě předním na Koňském trhu v rohu domu Gamarýtovic práva nemají, jak pro své z jiných pořádků vyloučení, tak také že mnozí tomu řemeslu se neučili a chléb pekařům z rukou vydírají, ani daní císaři neodvozují, žádných povinností městských nezastávají". Prý je „strach, aby pořádek pekařský jich příčinou v nic nepřišel". Dovedli pekaři konečně tedy toho, že pecnáři zase jen dvakráte v témdni sedati směli, nic víc.[8]) Také z venkovských měst známe několik podobných žalob. Na příklad rakovničtí pekaři touží, že prý plachetnice svobodně na přední místa chleby vystavují, páni ráčí prý sami spatřovati, jak černé chleby ty jsou; mimo to že jsou plachetnice slepou drahotu učinily. Jindy zase žalovali pekaři rakovničtí na plachetnice, že snad v žádném městě tolik jich není jako tu; pro ně že pekaři nemají odbytu, sotva prý do téhodne chleba režného jednou napekou a neprodají ho všeho, než doma prý ho potom s čeládkou musejí sníti, za celý den prý mnohdy neutrží více nežli dva česká, někteří dva krejcary, mnozí malý peníz.[9]) V Boleslavi Mladé obmezili konšelé r. 1598 počet plachetnic na prospěch pekařů, ale poručili, aby obojí pěkně svorné podle sebe stávali v kotcích.[10]) V Hradci Jindřichově r. 1617 všecek pekařský cech přihnal se s žalobou na radnici, že prý plachetníci proti privilegium každý den chleby prodávají na rynku „nemajíce jen v trhové dni dvakrát do týhodne prodávati".[11])

---

[6]) Solař. Hradec. 653.
[7]) Chaos v arch. pr. Též č. 332. fol. 145. Též tak v Hradci n. Labem.
[8]) Arch. pr. č. 332. fol. 145—146.
[9]) Arch. rakov. lit H. sv. 2. List bez datum; ale dle písma již z doby 30leté vojny.
[10]) Arch. bolesl. kn. paměť. z r. 1593, fol 79.
[11]) Manuál radní arch. hradec. z r. 1615, fol. 104.

Konšelé chránívali své městské pekaře také od cizí vozby. Ve všech městech bývalo podstatou stejně za řád tak, jak se usnesli r. 1494 Mladoboleslavští „vedle starodávných navyklostí". Aby totiž na městské pekaře chleby přespolní voženy nebyly „kromě trhového dne; v ten den všickni svobodu mají, však po trhovém dni nemají na ně chleba, múky ani krupice v městě nechávati ani tajně po domech prodávati. Ale lidem obecním k svým ústóm a v svém domě k své potřebě nemůž hájeno pečení chleba býti".[12]) Na Starém městě v Praze býval svobodný trh od starodávna třikrát v témdni; r. 1589 ustanovena na to sobota jediná; v ten den lidé přespolní chleby do Prahy voziti směli; v jiný den hrozilo se jim pobráním „mimo čas drahoty a potřeby, kdyžby domácí postačiti nemohli".[13]) Takovou svobodnou přespolní vozbu z Hradce Jindřichova pozval si Petr Vok z Rožmberka na trest pekařům třeboňským. Píšeť pán r. 1605 do Hradce konšelům: „Znamenaje velikou nepilnost a nedbanlivost pekařů při městě mém Třeboni, tak že chlebem obec ani dvořané fedrováni býti nemohou, nařídil sem, aby v trhový den, v outerý každého téhodne, na všelijaká victualia svobodný trh byl držán. Protož kdo by z pekařů vašich co na prodej měli, aby to volně na rynk města Třeboně vezli, nemá jim v tom žádné překážky od žádného činěno bejti." [14]) Tohle vzali sobě konšelé Hradečtí za vzor a r. 1610, zavolavše do radnice všecken pekařský cech v pátek po Reminiscere, měli k němu řeč, „proč tak špatný bílý i ječný chléb, ano i preclíky nezdárny a nevypekly pekou, jakoby žito po třech kopách bylo; protož jestli se v tom nevopraví, a hodný i zdárný chléb jako v jiných městech a městečkách — až se milo podívat — péci nebudou, že se na ně prejs pustí a dovolí k tomu, aby z jiných okolních míst na ně všelijaký chléb vozen k jejich hanbě a posměchu byl". Připověděli, že se napraví.[15]) Výminečně mohla býti vozba z cizího města také dobrodiním. Aspoň to patrno z listu, jejž posílají r. 1570 Rakovničtí do Žatce, v kterémž městě povodeň škod nadělala. „Aby lid v městě vašem chleby dostatečněji, poněvadž pro protržení jezu mlíti se nemůže, opatřen býti mohl, obeslali jsme před sebe pekaře naše a napomenuli, aby k vám na trhy chlebů dodávali, jakož jsou k sobě to volně přijali".[16])

Další péče živnostenské policie nad pekaři táhla se k tomu, aby v témž městě pekař pekaře v řemesle netiskl. I protož určovali konšelé nebo cechmistři, kolik smí mistr míti tovaryšů, kolik učenníků; v starší době bývalo u nás i v sousedních zemích určitě

[12]) Kn. boleslav. smluv. č. 1. fol. 2. 5.
[13]) Archiv pražský č. 332. fol. 146.
[14]) Písem. památ. Tischer. z arch. hradeck. 181. Trest týkal se také řezníkův.
[15]) Arch. hradec. Man. r. 1610. fol. 10.
[16]) Listy poselací z r. 1568 v arch. rak.

vyměřeno, jaké obšírnosti smí býti pec pekařova.[17]) Také mívali konšelé dohled nad budami jich čili kotcemi. V Novém městě postaveny nové kotce pekařům roku 1444 a uloženo, aby v nich každý pekař měl jen jednu stolici, a o pořádek stolic ročně aby losovali, mistři nejmladší neb noví aby měli stolice poslední. V těch kotcích měli sedati a ne jinde; tu také měli hostem v trhové dni v pondělí, v pátek a ve středu, jakž od starodávna bylo, místo přáti. Ve svém domě mohl pekař sic též prodávati, po ulici zboží roznášeti dávati nesměl.[18]) Ale pekaři v kotcích sedati nechtívali. Někdy je konšelé nutili, jindy povolili, chráníce jen městský důchod. V Novém městě Pražském už roku 1449 stalo se snesení, pekař sedej nebo nesedej, že ročně 4 groše ze stolice položiti musí.[19]) Co do sedání musili Pražané Starého města chrániti své pekaře také od konkurence pekařů novoměstských. V té příčině od r. 1488 za řád bylo, aby pekař jednoho města v městě druhém sedal jen místem jedním; domácí mohl sedati dvěma:[20]) na jedno posadil ženu neb čeleď, na druhé sedl sám. V pozdější době musí se některým lakomým zakazovati pod pokutou dvou liber vosku, aby nesedali v témž městě na třech místech.[21]) V městech venkovských nápodobně konšelé zakazovali. aby z jedné pekárny na dva krámy se nedodávalo;[22]) v Kouřimi, kdež neměli kotců pekařských, sneseno r. 1495, že každý pekař smí chléb prodávati „v okně, mezi dveřmi, v kruhu postavě stůl“, ale před domem nic.[23]) Tím patrně chtěli též předejíti lakotu, aby pekař nesedal dvěma místy na škodu druhého.

Aby se mohli snáze živiti mistři pekaři v témž cechu, nařizovali v Staré Praze v XV. věku na ten konec zvláštní dělení práce. Čteme v řádě z r. 1488: „Kdo chce péci režný chleb, ten také aby pekl húsce štrajchované a žemle a nic víc. Kdo chce péci koláče, jen aby pekl režný chléb a k tomu henzlíky a nic víc; kdo chce péci mazance na trh, aby jiného chleba nepekl než toliko mazance.“ Totéž nařízení obnovuje se ještě r. 1509.[24]) V pozdějších řádech tohoto dělení již není, za to patrno v městech Pražských a v některých venkovských, že k pečení koláčů, což bývalo v době postní asi dobře zištno, vybíráni bývali ze všeho počtu mistři jen někteří. V Pražských městech „znamenitě bývalo vyhrazováno, aby žádný mistr, v nově přijatý, koláčů pátečních do dne a do roka

[17]) V Krakově v XV. věku pecouředně vyměřena ve 21 lokti. Codex picturat. Buchner. 34.
[18]) Při dskách. Miscell. č. 15. fol. E. 1.
[19]) Tamže č. 16. fol. C. 9. a též v manuale novom. v arch. pr. č. 88. fol. 822.; jenže tu je datum 1448.
[20]) Arch. pr. č. 994. 84. Obnoveno r. 1509. Viz Miscell. č. 75. fol. 17. kus. III. při deskách
[21]) Na př. r. 1580. kn. č. 994. 230. v arch. pr.
[22]) Na př. v Slaném, v Rakovníce, v Lounech.
[23]) Kn. privileg. v kouřim. arch.
[24]) Při deskách Miscell, č. 75. kus III. fol. 17.

se nedotýkal, a v tom chtěl-li by času při vánocích húsce péci, bude povinen starších za to žádati".[24a]) Na odpor tomu v jiných českých městech už od starodávna obrali sobě ten spravedlivější řád, že pekli času postního preclíky, koláče, svitky po pořádku všickni pekaři, chudí i bohatí.[25]) Pékali je dům od domu řadou. Kdo nebyl s náklad nebo neměl mouky, mohl umluviti se o to s jinými, to jest směl svoje místo prodati jinému. Dobře pravili konšelé turnovští r. 1534, aby při tom zůstalo, jak se pekaři stran preclíků v postě snesou v cechu, „dva-li by či tři péci měli", jen že si přejí, aby také „jiní chudí" živnosť měli, ne toliko dva nebo tři.[26]) Ale ani v těch městech volnosť pečení nebývala plna. Kdo v postě pekl preclíky nebo koláče, neměl „jiných chlebů se dotýkati v ten čas".[27])

Aby všem pekařům odbyt a živobyt byl jednostejně pojištěn, mívali v některých městech za řád, že jeden díl pekařů pracovali v jednom témdni, druhá polovice zaháleli. Takž bývalo na příklad v Oustí nad Labem „od nepaměti a starodávna".[28]) Litoměřickým pekařům zalíbil se ten způsob teprve r. 1540. Nařídili si ho tedy v cechovním zasedání. Ale konšelé r. 1541 „toto cechovní nařízení jakožto neřádné mezi nimi umrtvili, a nalezli, aby každý svobodně pekl, když z čeho má".[29])

Aby chudičký pekař mohl dostačiti moukou, usnesli se v Praze konšelé tří měst r. 1589, že v melivu má rovnosť všech zachována býti; mlíti že se má tím pořádkem, jak kdo na mlýny přiveze a ne víc než přes kopu strychů obilí; chudým pekařům, kteří byli jen „s hrstku, s pět, deset, dvacet strychů, dvě kola k jich pohodlí měla obrána býti, aby v chudé živnosti se neumenšovali"; spolu bylo dovoleno, aby chudí dva, tři v pečení chlebů se spolčovali, a složíce se na fůru obilí, snáze k zrnu obilí přicházeli — ale připomenuto jim, „aby nemožností svou při zmálení chlebů se nezastírali".[30])

Jednotlivci pekařští proti svým druhům na svůj prospěch užívali všelijakých cest neslušných. O tom není třeba tu zvláště hovořiti, že si v krámech kupce odluzovali a odvolávali přes to, že se na to na příklad v Praze 2 libry vosku pokuty ukládalo. Také již dotčeno svrchu, že boháči sobě najímali hokyně a ženy potulné, aby jim pomáhaly odbytu. Některý samochtě vykročil z usnesení

[24a]) Archiv pražský č. 994. 230.

[25]) Kn. privil. v arch. kouřim. Řád o pečení preclíků po řadě z r. 1495. Pozdější řády téhož smyslu známe ze Slaného, z Rakovníka, z Turnova, z Ousti nad Labem.

[26]) Arch. mus. listin turnov.

[27]) Řád slanský v arch. rakov.

[28]) Arch. mus. opis listiny z arch Oust. nad Labem r. 1608.

[29]) Svol. obce Litom. fol. 3.

[30]) Prý „mnozí byvše tovaryši manželky chudé neb služebné pojímavše v pečení chlebů s bohatšími dostačiti ani svých domů míti nemohou"; č. 326. 68. arch. pr.

cechovního a ouředního k vůli odbytu většímu. Když takového jednoho konšelé Plzeňští zavolali před sebe, aby se zpravil, proč proti poručení na jeden denár peče, odvětil, „že se nedopouští toho, coby proti přikázání božímu bylo".[31]) A kolika všelijakých obmyslů dopouštěl se pekař proti pekaři při kupování mouky! Roku 1559 obdrželi pekaři v radě staroměstské důtku, že jich ženy, „ano i sami někteří" na most pražský běhají a se sedláky nezbedně o obilí „handlují" jeden přes druhého, takže sedláci na svobodný trh vézti nemohou.[32]) V Praze podtají pékali někteří pekaři židům z peněz a pro svůj zisk o svátcích proti všem zápovědem. Lakomec neštítil se ani v neděli židům péci, jen když z toho měl. Až i do cechovních řádů — ale už pobělohorských — dostal se kus o tom tento: „Časem se trefuje, že židovská Veliká noc jim vycházívá právě, když vzkříšení Syna Božího nastává, a někteří hned na ten den nedělní chleby židům pekou. Kdoby se toho dopustil, a ten nevěrný národ glejtovní fedroval, bude vězením a 4 kopami potrestán."[33]) Nechutná závisť byla, když se někdy všecek cech pozdvihl proti ženě vdově některé, zakazuje jí živnosť. V takových případech i král býval žádán za pomoc. R. 1577 na příklad poroučí císař Táborským, aby dopustili Matiáše Rosy ženě pro chudobu její chléb péci.[34])

Od pekařů krůček k mlynářům! Živnostenská policie nad mlynáři dlouho přestávala na tom jen, že napomínala je k spravedlnosti stran meliva. V Kouřimi ještě r. 1622 napomínáni jsou mlynáři schválně do rady pozvaní, „aby něco víceji lidem ze mlýnů nežli prázdný pytel navracovati hleděli a v prodávání vaření, ano i v řemesle, spravedlivě se chovali".[35]) Než již od polou XVI. věku vyskytují se po českých městech ouřední „proby" na mlýnech.[36]) Pražským mlynářům, ne-li dřív, tedy r. 1580 nařízena císařským dekretem „průba", aby věděl každý, „jak melivo ze mlejnů se vydávati má". Při první průbě, kterou vzali před sebe na mlýnech u mostu v pondělí po sv. Trojici, byli dva radní, mostští ouředníci, někteří ze šestipánů, písař mlejnský a starší mlynáři všech tří měst Pražských. „Průba" konána takto. Nejprv odměřeny jsou tři strychy žita; z každého vzali podle starodávného obyčeje měřici jakožto poplatek mlynáři. Pak dali žito „vypodsejvati, z kteréhož podsetí vyměřilo se půl čtvrtce, a po tom vyčištění neslo se do

---

[31]) Arch. plzeň. protok. konš. č. 20. r. 1592

[32]) Archiv pražský č. 1165. 30.

[33]) Archiv pražský č. 994. 233. R. 1642.

[34]) Arch. místodrž. č. 97. 41.

[35]) Manual kouřimský r. 1622, str. 133.

[36]) Na příklad takové proby venkovské buď rakovnická z roku 1578. Konšelé dali do pěti mlýnů semliti po 5 stryších pšenice a 2 stryších žita. V jednom mlýně vydala pšenice 29 věrtel mouky, žito 11 věrtel; v jiném semleli z pšenice 27 věrtel, z žita 10; a tak dále více nebo méně. Arch. rak. kvatern. č. 125.

kořenné váhy a zvážilo se; podseje vážily půl třetí libry, ale ty za nic se kladou. Dále vážen strych jeden v pytli sháněné míry, vážil centnýř a 20 liber (centnýř se míní lehčejší váhy 100 liber, pytel vážil dvě libře — tedy bylo žita čistého všeho tři centnýře 54 libry); potom mlelo se a zase odměřeno mouky z truhly od pytlíků tři strychy osuté, vrchovaté, až na zem pršelo, a vejšeji jeden věrtel vrchovatý a hrstička, ač kdyby se bylo jednou obrátilo a na mlejn dalo, bylo by ještě přibylo mouky dobrého půl věrtele, ale že jest se schylovalo k večeru, zanecháno jest více a mastnějších otrubů; těch byl strych a čtvrtce". Mouka převážena, a našlo se, že ze strychu žita nadělá se mouky 93 libry 10 lotů a půl. Otruby zvláště vážily 64 libry bez pytle ze všech tří strychů žita. „Rovnaje váhu žita tří strychů proti odvážené mouce a votrubů, našlo se, že proti žitu nedostávalo se váhy na mouce deseti liber, a ty jsou ušly v mlejně vyprášením a něco v lubu; mlelo se na kamenu nepříhodném, kde se slady melí, a kde nemůže se tak schopná mouka udělati, však nicméně vyhledalo se, že po vzaté měřici může každý mlynář dáti po jednom strychu žita půl šesta věrtele mouky a votrubů půl druhého věrtele." [37])

Taková průba konala se ročně brzy po žních, poněvadž „ne každého roku obilí jednostejné plímnosti jest, jedno nad druhé námělnější bývá". Pro svou obranu během roku měl sobě mlynář od každého obilí do mlýna přivezeného kornoutek neb hrstku zanechati, „aby mohl naříkání (nařknutí) od sebe odvésti" a ukázati, že zrno bylo lehčí než jiné.[38]) Ale dosti bývalo hádek a soudů i přes tuto opatrnosť. Zvláště pekaři chutě soudívali se s mlynáři, kdykoli se jim zdálo, že z přivezeného obilí málo namleto. Při jedné takové soudní ličbě r. 1590 vyšel obmysl pekařský na jevo: pekař, když byl přivezl do mlýna obilí, „ukazoval hrsť pěkného". To dáno do kornoutku za důkaz. Ale když mleli, ukázalo se, že ostatní obilí bylo „stoklasné, prašné, muškovaté" — a proto bylo mouky dobré málo.[39])

Co se tkne prodeje mouky a vaření rozličného, což prodávati příslušelo předem mlynářům samým, tu bývaly sazby od starodávna posazovány městskými ouřady dle předchozích cen obilných. Mlynářům pražským vyčítal jich vlastní cechovní řád, „že časem velmi nadsazují skrze vody a mrazy; množí prý vaření na veliké strychy bez měřiče nebo tržného, od purkmistra nařízeného, skupují a potom na menší prodávají". I protož chtěl řád, aby starší mlynáři spolu s úřadem šestipanským vždy „pošacovali a posadili" ceny všeho mlynářského zboží.[40]) Sazby sázely se čtvrtletně. Na příklad uvedeme už jen sazby z té doby, když dosáhly ceny obilné

---

[37]) Arch. pr. č. 332. 144.
[38]) Nafíz. Rudolf. cís. z r. 1605 v Chaosu arch. pr.
[39]) Arch. pr. č. 1060. a. 257.
[40]) Arch. pr. č. 994. 172.

výše nebývalé. Dotčené sazby navrženy byly písemně radě staroměstské od příseežných mlynářů r. 1605. „Aby měli mlynáři jakejž takejž užiteček.“ navrhovali, když pšenice bude po 2 kopách míš., tehdy „podbělí s druhou bělí“ aby směli prodávati strych po 2 kopách 10 groších; strych „bělí“ po 2 kopách 24 groších; „třetí bělí“ po 1 kopě 30 groších; „pakli jest z červené pšenice, poněvadž přiryšlavá bývá“, tehdy aby se dávala za 1 kopu 20 grošů. Nejpěknější bělné mouky mínili mlynáři tenkráte prodávati čvrtci za 10 grošů míšeňských, a rozeznávali i v ní ještě nějaký rozdíl: z lepší sorty pékali pekaři „dvorské či královské žemle“ a z horší sorty žemle „české“. Mouka na ony žemle aby prý byla dražší, „poněvadž se musí bedlivěji a jináče strojiti“. Tlučky, kterých se ze strychu ječmene sotva půl strychu dělá, když ječmen je po kopě a 12 groších, aby směly prodávány býti čtvrtce za 10 gr. míš.; přemílaných krup čtvrtce aby byla po 9 a 10 groších, pšeničných krup, když pšenice po 2 kopách, aby čtvrtce byla za 9 gr. míšeňských. Na konec líčí mlynáři pražský trh obilný „co lov“; kdo prý koupí lacino, prodává laciněji, a kdo koupil draho, aby mu nezůstalo. prodá prý se škodou.[41])

Na „neupřímné“ mletí i na svévolný a nemírný prodej mouky a vaření bývaly všelikteraké peněžité a šatlavní tresty. Zvláštního způsobu a bezpochyby prastarý byl mlynáři ten trest, že mu rychtář sebral v mlýně železa. Při tom konšelé také vyzdvihli mlynáři čeleď. Mlynáři sami v cechu svém provozovali nad sebou policii. V knihách pražských mlynářů dosti jest zápisů o tom, kterak provinilce sami pokutovali. Jeden buď tu za jiné. „Kamberský dopustil se nezpůsobu, že přes 30 strychů prachu přes pytlík na mouku jest semleti dal a mouku takovou prodával; trest 20 kop gr. českých, z nichž 10 mu vráceno.“[42])

Jako pekaři s plachetníky bývali na štíru pro konkurenci, takž vidíme, že od starodávna nedobře snášejí se mlynáři s hrstníky a kroupníky, tedy těmi, kteří mívali živnosť drobného prodeje — na hrsti. Také na malých škrtácích nebo mlýncích lodních v Praze kroupníci a hrstníci sami pořizovali sobě mouky i „vaření“ a tím zlobili mlynáře, kteří přes tu chvíli na ně žalovali, že obilí překupují a tím drahoty působí. R. 1585 obšírná žaloba do nich vysvětlíž jejich hříchy skutečné neb domnělé. „Poznává se, že žádnými jinými příčinami drahoty v městech Pražských nepocházejí než samými překupníky a hrstníky, jenž své mlejnice mají, takže oni, kde mohou koli, okolo Prahy znamenitej, velikej počet obilí sobě zamlouvají, jedna osoba do třiceti a padesáti kop strychů, a to o mnoho drážeji nežli se na trhu kupuje, a potom taková obilí na týchž mlýních sobě melí, mouky na strychy pekařům podle libosti prodávají, s něžto pekaři nemohouce právi býti, chleby režné i bílé

[41]) Arch. mlyn. kn. č. 4. fol. 78.
[42]) Kn. mlyn. č. 4. fol. 7. r. 1600.

zmenšují, a tudy z jistého vyměření vykračujíce, lidem chudým ubližují; když pro velikosť neb malosť vody též mrazů (mlynáři) mlíti nemohou, čtveronásobně mouky nadsazují.“[43])

Páni konšelé tehdáž rozhodli, aby na krupnických mlejncích žádných muk režných krupníci neprodávali, ale sami, chtějí-li, chléb aby z ní pekli dle starých statutů. Pšeničné mouky také žádnému prodávati se nemají nežli mazanečníkům, kteříž koláče pekou nebo jiným měšťanům k jich potřebám, a kdo chce mouku prodávati přec, aby sobě místo trhové objednal a na strychy neprodával než na věrtele, čtvrtce a čtvrtňátka. a po těch penězích toliko, po čem jim každého měsíce ouřad usadí. „A poněvadž předešlých časů hrstníci a kroupníci ti jsou sluli, jimž se jistý počet strychu obilí do téhodne kupovati a vyprodati dopouštělo, kteréžto na malé hrsti pro chudé lidi jsou prodávali: těm podle starobylého statutum se poroučí, aby každý na týden toliko 4 strychy pšenice, ječmene, ovsa sobě kupoval a prodával a nic víc; vyprodá-li dříve týhodne, víc na ten týden kupovati nemá, aby také jiní bez potlačování jedni druhých živiti se mohli. Kdyby hostinští a přespolní mlynáři nebo kroupníci s mukou, krupami ječnými, pšeničnými, pohanskými na trh přijeli, překupovati se od nich nemá, než sám kdo přiveze, povinen jest prodávati, a to toliko na věrtele a níženi, aby lidé mohli sobě zvolně kupovati.“

Tytéž nářky a viny a táž proti nim ustanovení čtou se i r. 1605 v řádě císaře Rudolfa,[44]) z čehož patrno, že polepšení nebylo lze způsobiti tak snadno, a že kroupníci i hrstníci svým dovoleným prodejem drobným, a nedovoleným prodejem velkým pořád překáželi mlynářům a také poněkud pekařům, a překupem škodili i všemu obecenstvu. Tři léta před vydáním Rudolfova řádu dospěl boj mezi mlynáři pražskými a hrstníky až k té mstě, že všecek mlynářský cech zapověděl nejprve hrstnicím malostranským a potom všem všudy jich drobný obchod pod pokutou 20 kop. Mouky a vaření měli Pražané kupovati jen v krámech mlynářských a ne u hrstníků. Z toho v městě pokřik, žaloby. Mlynáři ospravedlňují se u konšelů tím, že prý „hrstnice artikulům našim i nám se posmívají a o nich dosti uštěpačně mluviti smějí“.[45]) Konšelé po dlouhých úvahách a radách „těch časů světa posledních, kde všecky věci těžký průchod mají, anobrž často své proměny berou“, nalezli nejprve, aby mlynáři, skupujíce obilí, sami drahot nevyzdvihovali, v trzích žádnému nákladníku, pekařovi nepřekáželi, víc nad 30 strychů pšenice, 20 ječmene, jahel a pohanky nad 10 strychů nekupovali, sami aby na hrstky neprodávali než na strychy dle cen, jež se jim v úřadě šestipanském u přítomnosti starších mlynářů posadí o každý kvartál; hrstníci pak zůstaveni při svém pro-

---

[43]) Arch. pr. č. 326. fol. 32.

[44]) Chaos v arch. pr.

[45]) Kn. mlyn. č. 4. fol. 36.

daji na čtvrtce, čtvrtňátka, a to jen ze zásoby čtyř strychů.[46]) Mimo to byli zavázáni kupovati všecko všudy u mlynářů samých.[47]) Že také v městech venkovských mlynáři stran prodejů drobných mívali kyselosti, toho doklad položíme jen z Turnova. Roku 1567 žádají totiž mlynáři od konšelů důtklivou suplikací „za opatření v živnosti své z strany prodaje krupice a mouky, aby podruhyním takoví prodajové zabaveni byli".[48])

[46]) Tamže fol. 40.
[47]) Arch. pr. č. 994. 172.
[48]) Acta. forens. arch. turn. I. 65.

KAPITOLA JEDENÁCTÁ.

Policie nad řezníky.

S řezníky mívali konšelé stran sazeb a dohledu vždy práci tuhou. Jednak byli přední řemeslo v městě a řemeslo mocné,[1]) jehož členové zasedali v radě a dovedli leccos proti spolukonšelům a tudy i proti obecenstvu, jednak tkví už v přerozmanité povaze řeznického zboží samého, že daleko nesnadněji jest učiniti spravedlivou sazbu při něm, nežli při zboží pekařském.[2]) A také čím má zboží víc „kvalifikací", jako jest při zboží řeznickém, tím snáze sazbu lze obcházeti. K tomu byla u nás ta podivná zvláštnosť, že nechtěli řezníci živou mocí konsumentům vážiti maso na váhu, alebrž, jakž od starodávna obvykli, vždy chtívali prodávati „od oka" na kusy a šroty čili „na bochy" (bochníky) a „po polubosí".[3]) Kterak tu byla možna věc, saditi sazbu ve všem všudy spravedlivou a předejíti, aby nebyly ceny bohatým lidem uměle a nespravedlivě snižovány na útraty chudých, kteří s řezníkem musili se smlouvati o chatrné kousky!

Když chtěl král Vladislav, vida malomoc policie živnostenské, staviti v Praze prodej na kusy „od oka" a nařídíti váhu drobnou, bránili sami konšelé staroměstští řezníky písemně takto: „Vidí se nám, že v této zemi jako se v jiných zemích děje, váha masa státi nemůž; jedno, pro nezvyklosť v tom lidu obecného; maso lepší od horšího se dělí, kdež skrze to jiná a jiná povaha trhu jest, takže což jest krmného dražší, což hladového nebo pastevného lacinější cenu má, ješto tu váha v obém snad jednostejnou rovnosť zachovává; také poněvadž dne sobotního najsilněji v masu trh se drží, a znamenité množství na ten den v městě dobytka bitého se prodává, a obyčej obyvatelů jest vůbec na celý týden maso sobě

[1]) V některých městech (na příklad ve Stříbře, v Kouřimi) důsledně zovou se v knihách městských řezníci „pány" — i když dostávají důtku. O přednosti pražských řezníků přede všemi řemesly čti Arch. Pam. XI. 460.

[2]) Maurer, Städteverf. III. 25. a násl. Roscher Nationalök. III. 594.

[3]) Řád cechu řezn. v Pardub. z r. 1484. Orig. v mus. pardub., opis v Hist. Spolku v Pr.

toho dne kupovati, tu kdyby váženo bylo, nemohlo by nežli meškání skrze to pojíti." — Prý drahoty váhou neubude; tať je z toho, že dobytek z koruny uherské sem zapověděn, a co se přižene odjinud, to ze země překupníci hned odhánějí. Bude-li to tak nařízeno králem, aby dobytka v zemi byl dostatek, že bude maso laciné.[4])

Z těch podivných obran starodávné nepřístojnosti pozorujeme světle, že v Pražských radách městských řezníci tenkráte měli mocné slovo, a poněvadž přes rozkaz Maxmiliana krále a snesení snémovní r. 1570[5]) i potom ještě na samém počátku XVII. věku trousí se ceny na jednotlivé kusy z dobytčat a nikoli na váhu, z toho jde soud, že řezníci mocného slova svého neztráceli, proti váze stále nechuť majíce. A v tom i velcí páni jim byli pomocni. R. 1616 zavolali starší řezníci Novoměstští Václava Provázka „za příčinou prodání čtvrť ola bez váhy". I bránil se řezník tím slovem domluvným, že pan císařský rychtář malostranský nechtěl jináč koupiti než „od ruky". Nebylo tedy lze řezníka trestati, když sám císařský rychtář ho svedl.[6])

Na odpor tomu v městech venkovských dávno dřív nežli v Praze přinuceni jsou řezníci, aby svá zboží vážili. Pokud nám povědomo, první byli Jindřichohradečtí, zajisté působením panské vrchnosti své, kteráž moudřejší prodej konšelům i řezníkům prostě poručila. V Hradci jsou o tom zmínky již r. 1520. Ve Vodňanech r. 1526 přinuceni jsou řezníci k váze. Když vrchnost Rožmberská přiměla řezníky v Krumlově, v Soběslavi a v Třeboni, aby vážili, došlo r. 1531 také na Budějovické. Ale ti se bránili. Prý telat na váhu nekupují, protož také na váhu prodati že nemíní.[7]) Ale musili časem přec povoliti. Po nich hned r. 1534 Plzňané napravili své řezníky; píšíť r. 1539 do Berouna, že se všemi vůkolními městy námluvu mají o sazbu masa na váhu. „Píšete nám," tak dí Plzeňští Berounským, „žebyste uznamenali veliký nepořád při řemesle řeznickém; umínivše si řezníkům uložiti, aby na váhu maso prodávali, a proto nás žádáte za vypsaný pořádek, kterýž se u nás zachovává." A hned upřímně vypisují Plzňané svůj pořádek. Prý centnéř u nich je za sto liber, a maso řezníkům na tu váhu že každou sobotu purkmistr s osobami k tomu zřízenými v krámech masných, povolaje cechmistry řeznické, „šacuje"; „než prostřed téhodne takové sázení mas poroučí a důvěří se přísežným starším řezníkům".[8]) Do polovice století XVI. zdá se, že prodej masa na váhu pořízen a nařízen byl u většiny měst v Čechách. Jedno město působilo v druhé příkladem. Píšítě Rakovničtí roku 1559 do Ka-

---

[4]) Chaos v arch. pr., list bez datum.
[5]) Sněmy III. 464.
[6]) Kn. jednání starších řezníků v mus. fol. 2.
[7]) Arch. mus. list. budějov.
[8]) Arch. plzeň. lib. exped. č. 11 fol. 116.

daně a do Slavkova: „Nepochybujeme, že jest vám vědomé, kterak jest to v městě našem nařízeno při řemesle řeznickém, aby pro nemírnosť, která se v prodeji masa dála, všecka masa se vážila tím vším obyčejem, jako se řemeslo řeznické u vás řídí a chová.“[9]) Jen v málu městech udrželi se řezníci dlouho při zvyklosti právě tak jako v Praze, že „prodávali od oka“. Na příklad Lounští řezníci žalují při samém císaři r. 1589,[10]) tedy skoro v konec století, že jsou nuceni masa na váhu prodávati; ba v Kouřimi teprve v době bělohorské zastavili někteří řezníci řemeslo, vykazujíce na radnici, že vážiti nebudou. Ale polepšili se poněkud zase, když pohrozili konšelé, že na ně bude od přespolních řezníků „prejs“ puštěn;[11]) a že „prejs“ byla věc nepříjemna, víme již z kapitoly předešlé.

Jako při cenách obilných poznal čtoucí pozvolný a neustálý vzrůst, a mimo něj v polou XVI. věku i skok v cenách revoluční:[12]) takž rovně jest při cenách dobytčích. Konec XIV. století byla kráva za 55 grošů, ovce za 6. V druhé půli XV. věku bylo lze koupiti vola za dvě kopy; koncem století za tři kopy. Kráva bývala o třetinu lacinější.[13]) Na počátku XVI. věku prodávají v Praze cizí příhončí voly po čtyrech kopách (r. 1511), v Rožmitále, v Plzni, v Rakovníce (r. 1508) po pěti kopách i po šesti. V letech třicátých jsou voli v Praze po půl šesté kopě, v Plzni je vůl r. 1541 za sedm kop. Po roce 1547 přiskočilo všude, že pěkného vola pod deset kop míšeňských a v létech sedmdesátých pod 15 kop nebylo lze koupiti. Domácí plémě platilo na venkově po 6 a 8 kopách, telata po půl druhé kopě.[14]) Na počátku XVII. věku kupovali řezníci pražští nejhorší voly polské už po 20 kopách a nejlepší po 40! Domácí plémě bylo tou dobou po 10 a 15 kopách.[15]) Z těch čísel to jedno patrno, že za sto let násobně ceny vzrostly, a druhé, že byl v Praze cizí dobytek lacinější nežli venku, poněvadž ho přiháněli do měst Pražských přímo z Polska a z Uher a tu ceny tvořili. Na venkově dostali polského vola lacino jen tehdy, když se ho obchodník chtěl zbaviti.[16])

---

[9]) Arch. rakov. kopiál z r. 1559.

[10]) Arch. místodrž. missiv. č. 101. 63.

[11]) Kouřim. manuál r. 1620 fol. 166.

[12]) Totéž poznali badatelé i v Němcích, v Italii, Francii ba i v Anglicku. Dražší maso bylo potom konsumováno menší měrou než druhdy; čemuž di Janssen: „Die allgemeine Einschränkung des Fleischverbrauches seit der Mitte des XVI. Jahrh. war eines der wichtigsten Anzeichen der traurigen Umbildung der landwirtschaftlichen und der gesellschaftlichen Zustände.“ Janssen, Gesch. d. d. V. I. 327.

[13]) Arch. pr. č. 1046. R. 1490 byl zajíc v Praze za 16 grošů.

[14]) Kn. podílů v Rychnově.

[15]) Některé zprávy v kn. kšaft. arch. turnov.

[16]) R. 1558 vedl řezník Žatecký z Osvětima polské voly přes Čechy do Norimberka. Poláci mu uložili, aby prodával voly po 15 kopách míš.; ale on cestou, potřebuje peněz, prodával je po 8 ano i po 3 kopách. Byl proto žalován. Arch. pr. č. 1060. a. 146.

S cenami dobytčat živých souvisela cena libry masa hovězího tak, že počátkem století XVI. dostals libru průměrně po 5 denárech čili penězích malých (groš český měl 14 peněz malých, míšeňský polovici)[17]) v létech dvacátých po šesti penězích; v létech třicátých po 9 denárech;[18]) v létech padesátých po 11—14 denárech. R. 1570 nařizoval Maxmilian, aby libra nejlepšího masa hovězího byla za 11 peněz, telecího a skopového za 8, „sviňského" za 10 peněz jako libra ouhoře; libra kaprů za 12 peněz měla býti, tedy „ryby aby s masem se srovnávaly". Týž král poručil r. 1570, aby libra pečeně byla za 2 krejcary čili za 12 malých peněz.[19]) Na sněmě roku 1575 stěžováno, že řezníci prodávají libru masa i po devíti krejcarech;[20]) toť velmi draho, v krejcaru bylo 6 malých peněz! Do r. 1600 vystoupila cena hověziny za libru až na tři groše. Telecí, skopové a vepřové tou dobou prodávali po 3 groších míš. libru. R. 1610 platila i po čtyřech groších míš. čili dvaceti osmi denárech![21]) Tedy za sto let naskočilo libře z pěti denárů až na dvacet osm![22])

A bylo-li maso kdy poměrně draho k celkovému živobytu a k výdělku, to suďme z platu nádenního. Roku 1503 měl tovaryš tesařský a jiný denně beze stravy 6 grošů míšeňských: za tu mzdu si tedy mohl koupiti nad osm liber masa; v polou století měl tovaryš na den beze stravy asi 10 nebo 11 grošů; za tu mzdu pořídil tenkrát už jen asi šest liber masa; a r. 1600, poněvadž mzda zůstala i na dále stejna, koupil sobě tovaryš za svou mzdu sotva tři libry masa.[23]) Zajímavo jest, že průměrná mzda dnešních nádenníků (90 kr.) rovná se také sotva třem librám masa hovězího; bylo tedy okolo r. 1600 aspoň při této věci tak draho jako dnes.[24]) Kterak dlením doby narůstaly ceny i při drobném dobytku, to patrno z těchto dvou dokladů: r. 1532 bylo v Praze tele prodáno za 40 grošů a roku 1597 za dvě kopy a 10 grošů; ovce byla v Praze r. 1511 za 11 grošů, r. 1600 za kopu a 4 groše.

---

[17]) V rakouských zemích byla libra masa r. 1500 po 2 denárech. Janssen, Gesch. d. d. V. I. 325.

[18]) Arch. mus. listin. budějov. Libra telecího a skopového masa r. 1531 všude kolem Budějovic za 6 nebo 5 peněz; v Budějovicích po 8, 9 penězích.

[19]) Sněmy III. 464. 465. 466.

[20]) Sněmy IV. 467.

[21]) Arch. rakov. kopiál z r. 1608.

[22]) Ve vojně třicetileté vzrostla cena libry hovězího masa až i na 12 krejcarů čili na 72 malé peníze! Viz listiny z Telče v arch. mus.

[23]) Aneb, což z předešlé kapitoly víme, 12 liber chleba.

[24]) Chybou by bylo, kdyby někdo podle toho počtu soudil o celkových živobytných poměrech tehdejšího dělníka. Ty poměry nutno přirovnávati zase jen celkovými summami. Na př. takto: Koncem století XVI. vydělal tovaryš řemeslný 60 kop míš. za rok. Když se učil synek trutnovského primatora Figera r. 1583 v Králové Dvoře česky, platil otec za byt a stravu 18 kop ročně; a urozený rytíř Jindřich Hrobčický touž dobou měl platiti v Praze za byt (2 komory), za stravu i nápoj za sebe i za sluhu ročně 100 kop míš. Arch. pr. 1062. 231.

Maso sázeno řezníkům co týden. K tomu byli ovšem na předním místě starší cechmistři, kteří přednesli ostatním „masosadčím“, z rady neb z obce vybraným, po čem ten týden koupen dobytek. Mívali tedy řezníci i při sazbě první slovo, a podle stížnosti lounských konšelů r. 1596 i slovo rozhodující; toho roku totiž voláni jsou starší řezníci do rady, a tu jim stížně vyčítáno, „co prý který starší vyřkne, při tom že zůstati musí, páni, k šacování vyslaní, že nic změniti nemohou.[25]) Napomenuti jsou řezníci, aby na slovo druhých masosadčí také něco dbali. Aby se strany mistrů řeznických sázení bývalo bez hluku a lání,[26]) masosadci také někdy sazbu nadvýšili, chtějíce užiti od řezníků pokoje, ale pak nastalo zase naříkání obecenstva. V Hradci Jindřichově na příklad voláni byli r. 1604 „masosadci do rady, a tu jim tuze domlouváno, kterak hovězí maso draho sázejí: co sotva za 3 krejcary stojí, to za 10 velkých (rozuměj „peněz“, „bílých peněz“, jež tři šly do krejcaru) sadí. Dali za odpověď, že řezníci za nimi, když maso sobotský den sadí, třebas přes krámy běží a tu naříkajíc lají. Žádali masosadci, aby za nimi v krámech řezníci neběhali“.[27]) V Pražských městech od starodávna rovně tím způsobem maso sázeno skrze cechmistry a některé z konšel „nad masy“ zřízené. R. 1578 vyšel mandát císařský do Prahy i jiných krajských měst, jímž se policie nad řezníky přiostřuje. To přiostření začíná se charakteristickými slovy: „Jestližeby řezníci sobě nemírným masa prodáváním nahraditi chtěli a tak dvojnásobný užitek podle předešlé své navyklosti na všem míti chtěli, k tomu aby v každém z měst Pražských i jiných krajských dvě osoby ouřadní zvláštní pozor měly.“ Jestližeby řezník „přetahoval“, tomu aby všecko bylo pobráno; jedna polovice toho aby byla dána do špitála, druhá těm osobám nařízeným, a kdyby samy osoby nařízené přehlédaly řezníkům a nepilně se chovaly, aby každý vznesl stížnost na císařova rychtáře, a ten prý trestem „ty osoby napraví“.[28]) Řád císaře Rudolfa roku 1578 upravuje základ, na němž měli pražští masosadci sazbu říkati, takto: „Aby v prodeji masa lidé nebyli stěžováni, starší řemesla řeznického každého týhodne povinni budou předním dvěma osobám radním a jedné z obce poznamenání podati, po čem jsou toho téhodne kupovali, aby se mohlo věděti, v jaké slušnosti maso by se mohlo prodávati.“ [29])

Přitužení živnostenské policie nad řezníky tedy bylo v tom, že mimo dosavadní dohled cechmistrovský a konšelský uloženo

---

[25]) Reg. radn. loun. č. 1. A. 4. fol. A. 8.

[26]) V Lounech r. 1578 zavřen byl Hauza a Zikmund Masopust, řezníci, za příčinou nevážlivého chování v krámích mastných k pánům starším svým a k panu purkmistru. Potom puštěni jsou, však tak, aby každou sobotu do šatlavy se zase najíti dali a tam přes neděli „do pondělího“ držáni byli — čtvrť léta. Reg. purkm. v arch. loun. fol. H. 15.

[27]) Man. v Hradci 182.

[28]) Řád Rudolf. z r. 1578 tišt.

[29]) Řád. Rudolf. v Chaosu arch. pr.

dvěma zvláštním úředníkům městským, aby si hleděli jen řezníků a jich hříchů. Stojí za zmínku, kterak tento rozkaz císařský v skutek uvedl Petr Vok z Rožmberka v Třeboni. Na místě dvou nařízených úředníků vstavil za dohližitele nad řezníky a pekaře jediného, a to starého sešlého komorníka svého Zikle, jemuž oddal polovici pokuty provinilých. A Zikl dohlížel tak bystře a nemilosrdně, že roku 1610, když umřel, řezníci, nesouce mrtvého k hrobu, třikráte ho na cestě ke kostelu s mar shodili. Ovšem dostali se proto všickni do šatlavy.[30])

Nežli usadilo se, nesměli řezníci na krámech vykládati se ani prodávati. Který prodal přec, podniknouti musil pokutu vězení nebo penežitou. Na Moravě v Hradišti platívali řezníci pokuty 2 zl. rýnské „na rathouz",[31]) v Čechách obyčejně po 1 i po 2 kopách; v menších městech byl na tu „provinu" jen týden šatlavy a 2 neb 3 libry vosku.[32]) Některé sazby uvedeme na poznanou zevrubněji. Kde maso vážili, tu sazba bývala vždy prosta: usadili váhu libry hovězího masa lepšího a horšího. Na příklad r. 1526 ve Vodňanech nejlepší libra byla posazena šesti penězi; „nejlehčího" pěti penězi.[33]) Později jali se masosadci rozdělovati a rozlišovati zboží v koliks tříd, což zajisté milo bylo řezníkům. R. 1559 nařídili si Plzeňští tuto sazbu: „Poněvadž z dopuštění božího nemalá drahota v dobytku jest, má se prodávati libra předního hovězího po 11 malých penězích, a lehčejšího, jakž hodnost kterého se uzná, po 10, 9 i osmi; telecí a skopové libra po 9 malých, vepřového libra po deseti malých — kromě jehenčí masa, ta, poněvadž křehka jsou, od ruky bez váhy prodávána bývají." [34]) V téže době usazována libra masa od Rakovníka kruhem na sever v městech Kadani, Oustí, Litoměřicích až k Mladé Boleslavi trojí cenou 12, 13 a 14 denáry. Blízkost Saska už tehda tedy zdražovala sever český. Koncem století — r. 1596 — píší Rakovničtí do Loun, že „maso z volů jedno drážeji se šacuje nežli druhé, a to z uherského vola nejdražšího po 18 denárech, z českého po 16, 15 i 14 denárech".[35]) A tuto svoji sazbu vzkázali ještě do jiných severočeských měst, prosíce zároveň, aby též jim tamější sazba byla pověděna.

V Hradci Jindřichově, v Táboře, v Soběslavi a bezpochyby na všem jihu českém r. 1610 sázena libra skopového po 2 groších; hlavu řezník nesměl nikde vážiti, tu prodával „od oka"; skopové osrdí bylo v týchže městech po 3 groších, telecí libra po 2 gr., nejlepší po 4; vepřové po 2 a hovězí po 2 i po 3 groších čili 21 penězích. V Hradci samém r. 1604 vydána řezníkům „instructio",

---

[30]) Listy třeboň. opis v mus. č. 2.
[31]) Artikule cechu v missiv. č. 108 183. arch. místodrž.
[32]) Arch. mus. listiny z Přeštice.
[33]) Schön. Gesch. Wodň. Rkopis v Mus. str. 61.
[34]) Arch. plzeň. lib. exp. č 14.
[35]) Arch. rak. kopiál z r. 1590.

podle kteréž bylo prodávati telecí, vepřové, skopové i jehenčí stejně po 14 denárech; kozlové, kozí a kozelčí po deseti; osrdí, „zač mohou“, čtvrť drštky z dobrého vola za 4 groše míš.; z krávy za 3 groše; z telete hlavu, vosrdí, brzlík, vokruží po 4 groších, ale „náležitě vypravené a hodné“; hlavu z dobrého skopce i s ušima bylo prodávati po 9 denárech. Kdo překročí sazbu, tomu hrozila instrukcí pokutou deseti kop.[36]) Tytéž ceny jsou v Hradci ještě roku 1617, jen přibývá k nim sazba za „cápy“. Ty nechať jsou za 2 groše.[37])

Sazby na šroty a kusy zanechávaly řezníkům veliké volnosti. V starší době dotýkaly se takové sazby jen celých čtvrtí zvířecích, a mimo ně ještě posazena ta neb ona část vnitřní, jako hruď, nárok a jatry,[38]) nehledíc valně k rozdílům: rozdíly činil řezník sám, a obecenstvo, s ním se smlouvající. Kterak v Praze chtěli míti řezníci „posazeno“ na kusy a oudy, o tom schválně vybéřeme příklad z r. 1616, kdy dobytek byl nejdražší, sazby nejvyšší a kusy nejrozmanitější. Toho roku podali totiž řezníci tří měst Pražských do rady návrh, v němž určují ceny z nejdražšího vola po 40 kopách koupeného až po nejlacinějšího za 20 kop. Z nejdražšího vola nechať prý „podšály stojí 2 kopy 20 grošů vše míšeňských, šus za kopu 15 grošů, svrchní šál kopu, prostřední šál 45 grošů, bok kopu 15 gr.; pečeně svíčková 26 grošů; zadní čtvrti oudy cenili řezníci takto: půl hrudi za 2 kopy 45 gr., půl firšláku 1 kopu 15 gr., půl šálu 1 kopu 40 grošů, pýro 45 gr.; šiji 40 gr. Lůj z celého vola kladli si za 8 kop a kůži za 4 kopy. Tímto návrhem vypočítali řezníci městské radě, že na celém volu nevydělají víc nežli 42 grošů! Také podali řezníci radě rozvržení stran vepřů; když prý koupí ze mlýnů, od pekařů a „jiných sousedů“ krmného vepře po 10 kopách a prodají „bílou pečeni“ po 40 groších, zadní kejtu po 45, bok po 40, přední plece po 20, polýčí po 12 gr. a sádla za 5 kop — tehdy prý nevydělají víc nežli 14 grošů. „Jestli se sádlo podaří, to na něm něco se získá, co se drobu dotejče, to na dříví a sůl sotva postačuje.“ [39]) Stran telat vypočítali řezníci tenkráte pánům radním svůj malinký zisk takto. Nejdražší tele když prý koupí za 8 kop (nejhorší za 2 kopy) a z něho prodají pečeni s ledvinkou za kopu, dva šálce za 48 gr., kosti za 36, hruď za 36, plece za 24, brzlík za 10 grošů, hlavu, kůži, osrdí za 1 kopu 20 grošů, tož prý vydělají jenom 28 grošů na všem všudy. Nejdražší skopce kupovali po třech kopách. Prodají-li prý oudy z takového nejdražšího skopce, a to „vocas za 20 grošů, kejtu za 18, spi za 14, plece za 12, hrudi za 8, vosrdí a jazyk za 5,

---

[36]) Manuál radní v Hradci z r. 1604 str. 14.

[37]) Tischer kn. pamět. z arch. Hradeck. Též manuál radní z roku 1610, fol. 82.

[38]) Srov. kn. stříb. č. 182. r. 1525, fol. 234.

[39]) Arch. pr. č. 326. 112.

kůži s vlnou po 28 groších" — tu prý se škodou prodali a nevydělali nic! Na konci svého návrhu žalostně naříkají řezníci, „že zřídka tak ouplně každý oud prodají: když jim maso za tři neb čtyři dni zůstává, na každém oudu mnoho grošů prý sleviti, a zvlášť času letního mnohdykrát že od pola darmo dáti musejí". „K své práci hotové peníze přikládáme," tak zní nářek, „na cestách i doma s koňmi a s čeládkou velikou outratu vésti musíme, z dobytku vydělej neb prodělej, vem kde vem dáváme, takže by nás čtvrtinu vybral, že své míšeňské kopy nemáme." [40]) Ovšem že na tyto nářky konšelé mnoho nedali.

Po bitvě bělohorské nařízeny jsou řezníkům pražským podobné „průby" jako mívali pekaři, a spolu s průbami poručeno jim, aby všecko všudy prodávali na váhu. Průba r. 1622 konána vedením cís. rychtáře. Koupeno na dobytčím trhu několik volů českých a uherských, tito po 60 kopách (!), oni po 29. Centnýř masa z českého vola přišel „průbou" na 10 kop a 3 groše; libra za 7 krejcarů (21 peněz malých); cent masa z uherského vola přišel na 14 kop a libra na 10 krejcarů (30 peněz). Poněvadž při té zkoušce vypočítali, že na pěti volech uherských by nevydělali řezníci víc nežli 3 kopy a několik grošů, proto komisse povolila, aby řezníci vážili centnéř na 100 liber, kdež průba děla se na těžkou váhu 121 liber; tím způsobem prý vydělají na každém centnéři o 20 liber „víceji". Ale řezníci nebyli spokojeni. Prý „dávají při prodaji každému vejvažek, při rozsekávání mas nemálo kostí odskáče, mnoho neužitečného masa, kteréhož lidé kupovati nechtějí, že odhazovati musejí". [41]) Když pak málo let potom kdosi nepovědomý podal proti pražským řezníkům a jich lehké váze některé námitky, chtěje tomu, aby vážili jako v říši německé, odpověděli řezníci obšírným a zajímavým listem takto: „Vystavuje se žeby v městech říšských libru masa na těžkou váhu prodávali; ale v tom veliký rozdíl mezi těmi městy německými a námi Čechy: oni beze všeho ostejchání krev z dobytků nevytahují, ale všecko vesměs, a někdy, co by s odpuštěním psi u nás nejedli, lidem prodávají; my pak milujíce čistotu náležitě při tom se chováme." K tomu, že jinde řezníci platí víc daní, odpovídají řezníci pražští: „Smejšlíme, pokudž tak mnoho contribírovati musejí, že to k dobytku zabitému

---

[40]) Tamže fol. 113.

[41]) Arch. pražsk. Chaos. Veliké stížnosti, že řezníci na volu celém sotva 30 kr. vydělají, čtou se v zprávách Lichteštejnovi r. 1624 podaných. Lib. rer. memor. č. 326. 207. Proti tomu viní staroměstští konšelé řezníky z drahot schválných a výmluv jalových. „Vidí se nám, že prodávati mohou libru masa z vola polského a uherského po 5 kr., domácího po 4 krejc., telecího po 7, skopov. po 6, vepřov. po 7, libru klobás po 7 sádla po 8, brzlík po 6 kr., telecí nohu za 1 kr., skopovou nohu za 2 denáry, hovězí jazyk 18 kr., libru drštěk za 3 kr., hovězí jatra 15 kr., plíce 10 kr., hovězí hubu 4 kr., vosrdí skopové po 7 kr." Lib. rer. memor. č. 326. 202. Srovn. též č. 324. 479. v arch. pražsk. Na přirovnanou ceny sádla, jež tu položeno v 8 groších, připomínáme, že r. 1460 v Praze byla libra sádla za 1 groš. Miscell. č. 26. v deskách.

při prodaji přirážejí, nebo aby měli maso bez výdělku prodávati, toby proti dobrému rozumu bylo. Býval hojnější čas, teď je tenký odbyt u nás, císaře tu není, nejmožnější lidé po rebelii pro náboženství odebrali se z města, takže nyní sotva to za 4 neděle prodáme, co sme prve za tejden prodali." [42])

Než vraťme se do starých dob zase. Nelze nepověděti, že řezníci ještě v XV. století leckde prodávali i drůbež, svíčky, mýdlo a jiné věci, kteréž prodej kus po kuse jim potom odebírali jiní živnostníci a řemeslníci. Na příklad řád chrudimských řezníků ještě při r. 1455 zapovídá řezníkům prodávati hubených husí; [43]) ba v Litoměřicích se teprve r. 1515 poroučí řezníkům, chtějí-li také mýdlo a svíce prodávati, aby se o ně smluvili s mydláři. [44])

Mydláře, kteří od řezníků lůj kupovali, musívali konšelé přečasto v ochranu bráti. R. 1577 žalují rakovničtí mydláři v ouřadě městském, že „řezníci neušetřují žádného rozdílu mezi lojem jadrným a nejadrným, syrovým a nesyrovým, vyžlázovaným a nevyžlázovaným, vše že za jednostejné peníze sobě pokládají a prodávají, čehož prý v městech Pražských není"; [45]) chteli býti tedy mydláři rakovničtí srovnáni v prodeji s městy Pražskými. Podobné žaloby do řezníků žalovali též jinde mydláři. V Praze mívali mandátem z r. 1578 nařízeným ten způsob, že každého téhodne dvakráte shromážděný lůj mydláři a svícníci u řezníků raním jitrem kupovali po té summě, jakž se každého měsíce centnýř loje od pánů usadil. [46]) Ale vznikaly žaloby, že řezníci libovolně přes usazení prodávají, a nechtějí-li svícníci bráti, že loje z města ven vyvážejí a drahotu působí. Z té příčiny r. 1584, když „v svících hodných a nesmradlavých byl nedostatek", zakázán vývoz lojů z měst Pražských; v branách a v ungeltě poručeno loje sbírati v pokutě mimo ty, které se vyvážejí na cedulku a povolení. Cedulku mohl také řezník obdržeti, když dokázal, že svícníci a mydláři od něho loje kupovati nechtějí. [47])

Nápodobné soužení mívali s řezníky ti řemeslníci, kteří od nich kůže kupovali. I tu koupi všude v městech konšelé musili přes tu chvíli opravovati, hlídajíce a ceny posuzujíce; Pražským řezníkům ob čas bývalo připomínáno, že koží vyvozovati z města nemají, nežli aby jich zanechávali do soboty, kdy si pro ně koželuzi chodívají. Roku 1605, kdy byla drahota veliká, sadili konšelé kůži z největšího vola uherského na tři kopy, kůži vola nejmenšího a krmné krávy na 2 kopy, kůže telecí po 20 gr.; skopovou s vlnou

---

[42]) Chaos v arch. pražsk.
[43]) Rybička v Č. Č. Mus. 1863.
[44]) Litom. kn. v č. mus.
[45]) Poznámka v kn. testament. bullat. fol. 22. v arch. rak.
[46]) R. 1578 cent loje za 6 kop nejdráže; kámen 1579 za 1 kopu 10 gr. míš. Sněmy V. 526.); r. 1605 centnéř loje letního času za 8 kop., zimního za 9 kop.
[47]) Lib. rer. memor. č. 326. 20.

za 14 grošů, oholenou za 10; jehenčí po 8 groších.[48]) Roku 1578 nejdražší kůže volská usazena byla půl druhou kopou; telecí 12 groši, skopová tolikéž; jehenčí neboli spratek nejdráž za 6 gr.[49]) Obzvláštní soužení mívali Kutnohorští se svými řezníky pro kůže a loje, jichž drahně mívali zapotřebí v hornickém díle; víme to ze žalob veřejných, o nichž i sněm r. 1577 se zmiňuje. Prý zabíjejí řezníci nehodný dobytek, z něhož kůže k hornímu dílu jsou také nehodny, ani „na pravej špermas nejsou", a lojové jadrní býti nemohou. A přes to prý řezníci horští drahoty činívají![50])

Řezníci bývali povinni porážeti dobytek i sousedům po domech, když kdo o tu práci požádal. Na takovou práci v některých městech také usazena řezníkům sazba, poněvadž lidi přetahovali. Ve Stříbře r. 1550 všecka rada městská, „uznavši nepořádek při páních řeznících, na tom zůstali, že jim od bití krávy nebo vola jen 3 groše míš., od krmného vepře nejlepšího 7 grošů, od horšího 6 platiti se má, a žádných pečení nebo klobás k tomu nepřičiňovati". Ale to usnesení radní nelíbilo se obci valné, a ta napravila: Kdyžby soused dal bíti hovado, dá řezníkovi 4 groše a pečeni ve dvě libry; pakli by řezník pečeně nechtěl, dá mu hospodář 2 groše; též tak při vepřích; od zabití a zdělání nejlepšího 6 gr. a klobásy. Nechce-li klobásů, dej 7 denárů místo nich.[51])

Poznavše sazby a povinnosti řeznické zhruba všecky všudy, všimneme si teď všelikterakých cest a způsobů, kterými řezníci hřešívali.

Nejprve šidili vahou. Na to bývaly tresty peněžité i šatlavní. V Prachaticích podvodníka „vystavovali na pranéř, a závaží falešné zakopávali pod lešení, na němž řezník stál v hanbě světské".[52]) V Praze šidili řezníci obecenstvo vahami tak tuze, že jim r. 1624 Lichtenštejn všem poručil, aby žádný neměl vah „bez městského znamení"; neboť prý „za časté se našlo, že závaží jich bylo neváżné".[53])

Druhá nepřístojnosť řezníků všude bývala ta, že se při nedostatečnémouředním usazení smluvili sami o ceny drobné, jak chtěli, a v tom spolku věrně vytrvali všickni proti obci. Takové spolky řeznické na zdraženou cen zapovídají se již r. 1484 v řádě pardubickém.[54]) Ale nepřestaly nikdy. Roku 1575 na příklad čteme v žalobě na řezníky města Bělé: „Oni nemírně, zabijíc čtyři jedno hovado, na jeden peníz maso společně prodávají při veliké drahotě, což jest na ublížení městu a chudým lidem v něm." Toho roku Berka Jan zapověděl Bělským řezníkům spolky.[55]) V Lounech ještě

---

[48]) Rudolfův řád o řemeslech r. 1605.
[49]) Řád Rudolf. z r. 1578.
[50]) Sněm. Č. V. 610.
[51]) Kn. stříb. č. 187. 183. za ouřadu Mart. Žabky.
[52]) Prachat. Sláma. 110.
[53]) Arch. pražsk č. 326. 202.
[54]) Arch. mus. v Pardub. Opisy v Hist. Spolk. v Praze.
[55]) Umlauf. Bělá. Rkp. 66.

r. 1596 musí úřad spolky řezníků, kteří jedno hovado na dvou i třech krámech prodávali a tím drahotu i obtížnost lidí uvozovali, přísně zapovídati.[56]) V témž městě spojovali se řezníci také v spolky na ten konec, „aby jedni na druhé žádného dobytka, dokudžby jiní všeho masa i nehodného nedoprodali, nevezli". Když pak r. 1596 mimo tyto obtížné spolky mezi řezníky i proti sazbám nějaká úmluva se stala, jsou starší mistři od konšelů tím potrestáni, že jim pobrali klíče od masných krámů a nevrátili jich prve, až pět kop gr. českých složili od cechu a dvě neděle vězení podnikli se slibem, že „takových spolků a snášení příště zanechají".[57]) Na Mělníce mívali řezníci „mezi sebou snešení, že ani všední dni jeden na druhého masa nésti nebudou, a mimo to spolčili se v tom, „že na kusy drobů neprodají a masa na 7 ani na 8 peněz sekati nebudou". Z toho byl nářek obecného lidu, který sobě za větší peníz koupiti nemohl. Nabíhali na konšely volajíce, že „robotný na vinicích ne každý s deset, 12, 14 peněz býti může!"[58]) Pro tytéž a jiné ještě hříchy měla obec Jindřichova Hradce r. 1604 se svými řezníky vojnu dokonalou. Na místě obce tehdáž shromážděné „otevřel Táborský, soukenník, nezpůsoby lakomých řezníků, kterak s tou obcí neupřímně zacházejí, nejlepší dobytky pryč od města odhánějí a po domácku lecjakous šlachotinu, že se mrzuto na masa dívati, prodávají, a to ještě, komu se jim líbí. S telecími a skopovými masy předivně se ukrejvají, že časem pro nemocné nemůže se od nich vyprositi, neřku-li vykoupiti. Mnozí z řezníků chudobu přemohši sami u sebe dobře zasobeni jsouce, na chudinu žádného pozoru nemají, toliko své tobolky a měšce nasytiti hledí; chce-li potřebný za své peníze libru masa koupiti, to u nich za posměch jest a žádného místa nemá, mnohdykráte s pláčem a naříkáním z krámů lidé prázdni jdou; ale když přivezou přespolní řezníci co, ti že o peníz i o dva laciněji dají a, co kdo žádá, prodají".[59]) Proti tomu zamítali se řezníci hradečtí, a nastala v městě vojna. Nejprve vypověděli řezníci konšelům dluh 80 kop, kteréž kopy v nouzi obecní pokladnici bohatý cech řeznický byl zapůjčil; vzkázali, že potřebují peněz na korouhve do kostela. Tu ránu odrazili konšelé tím, že uvolili se sami koupiti damašek v Cahlově, „aby toliko poznamenáno bylo, kolik potřebí".[60]) Druhé učinili řezníci to, že chudým lidem prodej mas na malý peníz teď docela zastavili. „Ubozí chudí s pláčem před ouřad přicházeli, slzavě žádajíce, aby řezníkům víceji v tom průchodu nedávali, až se to i před J. M. pána Joachima z Hradce dostalo, kterýž skutečnou vinu při řeznících našel". Naposled se „chudí lidé jako červíkové zemští proti řezníkům pozdvihli, a z ta-

[56]) Reg. purkm. č. 1. A. 4. fol. A. 5.
[57]) Reg. radní arch. lounský týž fol. L. 10. 11.
[58]) Kop. mělnick. arch. č. 12. 6.
[59]) Manuál radní arch. hradecký r. 1604 fol. 49.
[60]) Tamže 38.

kového nátisku za vysvobození pro Boha prosili".[61]) Vyvstal tedy proti řezníkům kde kdo, a konšelé byli přinuceni tvrdošijné a lakomé řemeslo trestati. Vyřekli z moci úřední: „Že sou se proti vlastnímu svému privilegium mnohých vejstupků dopustili, napomenutí otcovské za hřbet založili, proti svému uvolení, že žádných dobytků, co sou při městě vypásli, neodženou od města, přes to nejlepších skopců na sta odehnali,[62]) proti snešení obecnímu až posavad nejvíce nehodného kozího masa v krámích se nachází: proto aby do vězení dáni jsouce odtud nebyli puštěni, až pokutu 100 kop položí." Než se přistěhovali řezníci hradečtí do městské šatlavy, „naposledy neuvážlivou, nerozumnou pohrůžku činili, nepůjde-li jim po jejich vůli, že jinou živnost začíti by musili". Konšelé jim za to vzkázali, „lépe by bylo, aby sobě pokoj dali a na mírném uložení přestávali, přijde-li jim z toho co jiného, nechť za zlé nemají".[63]) Řezníci trest „mírný" podnikli, ale nepolepšili se. R. 1615 čteme v knize tytéž staré žaloby. Zase si je páni na radnici volají, zase jim domlouvají. I to jim opět vyčítají, že „mnohým potřebným lidem nechtí po libře masa vážiti"; a nově jim za vinu kladou, „že váhy nízko věší, v nich že kostí nechávají".[64])

Všude mívali řezníci ten nešvarný zvyk, že maso prodávali „po osobách", to jest, prodávali lepší kusy po straně, komu se jim vidělo, a na krám vykládali „šlachotiny" a „staré kozy". Řezníkům Hradce Jindřichova vyčítáno bylo nejednou, „že toliko po libosti a po přátelství maso sekají, s ním se zastrkují, komu chtí, dávají a komu nechtí, nedají a chudým slabizny v mase zanechávají, spravedlnosti dobytčí zastrkují, žíly, žlázy nevynímají a to vše na váhu prodávají".[65]) V Blatné stíhati kázala r. 1604 vrchnosť prodej postranních „po osobách" trestem 2 kop grošů.[66])

Chtěli-li řezníci proti domácí sazbě a pro svůj užitek v skutek uvésti vzdor největší, neporáželi a neprodávali, vymluvivše se, že nemají před rukama nic bití hodného. Obyčejně při tom vzdoře nelhali, neboť — jakož svrchu dotčeno — lepší dobytky před tím vyhnali podtají na trh přespolní. Hradečtí řezníci, když byli pro tu věc zavřeni, vymlouvali se r. 1604 tím, „poněvadž jiní handlíři

---

[61]) Tamže 57.

[62]) Podobné žaloby známe z jiných měst. Rakovničanům vypásali řezníci svými stády všecko vůkoli. „Zapasouce dobytek, co lepšího v poli pokoutně vybrakují, jinam z města vyprodají, co horšího doma zbijí." Dědiny jich „zvěř pošlapá, požere, zbrodí; v městech okolních, chová-li který soused tolik dobytka, na svých gruntech a ne na cizích pásti dá; u nás mnohý z řezníků jednoho záhonce své vlastní dědiny nemá". R. 1601. Kopiář v arch. rakovn.

[63]) Tamže fol. 58.

[64]) Manuál z r. 1615. fol. 30.

[65]) Manuál z r. 1610. 82.

[66]) Řád blatenský rukop. musejní fol. 75. Obzvláště s telecím činívali drahoty a laskavosti.

statky své odbejvají, kde se jim vidí, že oni taky mohou učiniti".[67]) V Plzni často ouřad byl nucen trestati řezníky pro takový nejhrubší vzdor. R. 1591 na příklad čteme v knize městské,[68]) že voláni starší řezníci, a stíženo jim, že nechtějí bíti skopců, a brzy potom zapsáno, že Rondles a Slanina vzati do vězení, „proto že bravy mají a jich na mnoze nebijí". Aby ten vzdor a nedostatek masa v městě předešli, nařizovali konšelé některých měst už předem, kolik dobytčat musí každý týden býti zbíjeno.[69]) Jinde zase pověděl úřad řeznickým cechmistrům stručně a domluvně, bude-li nedostatek mas, že budou oni zavřeni za všecky ostatní mistry.[70])

Nejráznější prostředek proti řezníkům domácím vzdorujícím a „stávkujícím" mívali všude vrchnosti a konšelé ten, že na ně zavolali cizí, přespolní řezníky a huntýře, jako učinil na příklad r. 1605 Petr Vok z Rožmberka řezníkům třeboňským, pustiv na ně jindřichohradecké.[71]) „Hostinští" řezníci pak v trhu s domácími buď závodili, buď sami trh opanovali. Někdy konšelé také jen pohrozili cizími řezníky. R. 1560 světle to vyličuje kniha kouřimská.[72]) „Jakož jest bylo nejednou napomenutím i předkládáním přátelským pánům řezníkům přikázáno, aby pořádnosť při prodeji zachovali, dostatek městu netoliko v sobotu, trhový den, ale i na týden dosti masa dali, však nápravy jsou v tom týměř žádné neučinili; pan c. rychtář (Nikl), purkmistr a páni jsou je napomenuli, jestližeby pak v té své navyklosti přece trvali, že páni na ně huntýře pustí, tak aby každý za své peníze volně masa sobě mohl koupiti, a nebude-li který z řezníků masa v trhový den míti, tehdy jemu krám odňat bude a té živnosti jemu do roka vésti zbráněno bude." R. 1569 zavolali si konšelé kouřimští pány řezníky a vdovy řeznické do rady zase a tu jim tyto kusy k paměti přivedli znova; důkaz, že za devět let řezníci na ně zapomněli.

V době krále Vladislava snažilo se bohaté řemeslo za peníze získati některá privilegia sobě prospěšná, obzvláště to, aby byli autonomní a na konšelech nezávislí. O píseckých řeznících ví se bezpečně, že takového nějakého privilegia proti konšelům a vší obci sobě vymohli a zaplatili. Ale přišli o ně brzy zase a zkazili podobný podnik všem řezníkům v koruně České. Obec Písecká totiž se bouřila, a konšelé podnikli s řezníky o jich výsadu soud.[73])

[67]) Manuál radní z r. 1604 fol. 2.

[68]) Arch. plzeňský prot. konš. č. 20.

[69]) Hradeckým řezníkům na příklad rozkázáno, aby v jistý čas roční co týden zbíjeli 1 kopu skopců neb jehňat. Manuál radní z r. 1610. 69.

[70]) V Mor. Hradišti dostala se ta hrozba i do cechovních artikulů. Arch. místodrž. missiv. č. 108. 133.

[71]) Rkp. Tischerův. Písem. pam. z arch. hradeck. 181.

[72]) Arch. kouřimský kn. rudá fol. 25. Pod titulem „O pány řezníky".

[73]) Archiv písecký kn. pam. fol. 35. Nález o té při učinil asi v Čechách „sensaci". Nalezliť jsme ho doslovně opsaný v arch. plzeňském v knize divers. sent. č. 4. str. 159. též v arch. rakovn. v listech pod R.

*

„V pondělí před sv. Prokopem r. 1497 král ráčil slyšeti konšely a všicku obec s řemeslem řeznickým. Konšelé vinili sú řezníky, že by sobě zjednali obdarování od krále J. Msti. proti zvyklostem města, ke škodě vší obce chtíce užívati téhož práva jako řezníci Starého města Pražského. Jeho Milost královská ráčil pro budoucí paměť rozkázati zapsati: aby žádné řemeslo jiných měst neprosili Jeho Milost za majestáty na řemesla svá ani budúcích králuov, aby pak prosili, že jim nebudú dáváni, pakliby kdy z nepaměti dán byl, ten aby žádné moci neměl; než že J. Mlst. při starodávném obyčeji města s řemesly ráčí zachovati: napřed že p. podkomoří, hofrychtéř a konšelé všech měst mají všecka řemesla spravovati, aby živnost míti mohli bez útisku všeliké obce. Řezníci písečtí aby ten majestát vrátili. Actum in camera majest. reg.“

Poslední způsob obrany řeznické proti policii městské byl ten zoufalý, že řezníci žalovali u samého krále na útisk. Žaloby ty jsou řídké, poněvadž opravdu nikdo řezníků nikde neutiskoval, a městská policie živnostenská jen tu je skutečně stíhala, když hřích již velmi volal. Tak na příklad kutnohorští řezníci žalovali r. 1547 u císaře na konšely horské, „že je proti privilegium utiskují“.[74]) Kterak pochodili, nevíme, ale žalovati neodvykli. R. 1576 čteme v knihách královských zase žalobu řezníků horských, „že je Horníci zavírají a stran prodávání masa proti svobodám jejich sužují a pokutují“. Tenkráte jim bylo odpověděno, aby ty svobody ukázali.[75]) Zbavilo-li toto ukázání řezníky pokut zasloužených, nelze pověděti. V knize o tom nic více.

Nad řeznickým zbožím mívali konšelé také policii zdravotnickou. V starší době byla policie ta ještě dosti liberálnou. Uhřivé maso směli prodávati! Čtemeť v zákonníku městském starodávné ustanovení z Němec do Čech přišlé:[76]) „Masař nebo řezník, který maso malomocenstvím poddané, tocižto uhřivé, prodává, ať má na sobě židovský klobúček neb slaměný věnec na hlavě, a tak ať každý kupec pozná, co chce kúpiti, a jemu řezníkovi nemají láti, když tak stojí v židovském klobúčku. Ale kdo prodává nečisté maso, buď vyvržen z krámů.“ K masu vlkem ztrhanému[77]) mívali nechuť ode dávna. V nejstarších řeznických artikulech cechovních čteme příkazy, „aby řezník masa čistá z dobytka nezávrativého, od vlků nepokousaného prodával“.[78]) V řádě chrudimském r. 1455 čteme, aby řezník hubeného dobytka, závrativého čili vrtohlavého,[79]) ani vlkem natrženého

---

[74]) Arch. místodrž. č. 38. fol. 229. missiv.

[75]) Tamže č. 94. fol. 70.

[76]) Rožmitálská kniha, v níž norimb. právo. fol. 105.

[77]) V Žamberce říkali „vlkohryzenému“. Viz řeznický řád z r. 1576 v Albertových Pamět. žamb. III. 164.

[78]) Řád chrudimský v arch. mus. Litomyšl. Jelínek I 148.

[79]) Vyčetl-li kdo řezníkovi, že zabil krávu „vrtohlavou“, mluvil k němu slova nenáležitá na ujmu poctivosti“. Bývaly proto soudní žaloby. Acta forens. arch. turn. II. 187.

„ani s návnou kostí“ nebil pod trestem 15 grošů bílých, a k tomuto peněžitému trestu ještě ten přičiněn, „aby řezník dvě neděle světil“, to jest, aby 14 dní mu krám byl zavřen. Též neměl řezník kupovati dobytka od katův a lidí malomocných, pod pokutou 5 grošů. Uhřivé zvíře mohlo veřejně v Chrudimi prodáváno býti dle téhož řádu, ale „měly mu dva groše sleveny býti“.[80]) Řezníci v Hradci Králové a po nich rychnovští a jiní nedalecí měli v řádě svém starém[81]) za nejprvnější kus, „aby se varovali dobytka chromého, dajchavičného, pak co by vlk natrhl, a závrativého a stelného a vozhřivého, a což by neslušného bylo. To mají vohledávati cechmistři mezi nimi.“ Pardubický řád z r. 1484 snažil se předejíti porážku nehodného zvířete tím ustanovením, „aby kuol udělán byl před masnými krámy, a vše, což se má zabiti, k tomu kolu buď přivázáno, a mistři starší mají to ohledati“. Po té prohlídce mělo zvíře teprve býti vedeno ke „kutlovu“.[82]) V Rychnově konšelé r. 1478 zostřili trest pro zabití nehodného dobytčete tou velikou měrou, že „takový řezník měl býti pak na panské milosti hrdlem i statkem“.

I v řádech pozdějších vždy dosti přísně dbá se toho, aby maso na krám se dostalo hodné a zdravé. Ale jak divná měli staří mínění o lidech a zdravotě, to suďme z toho zvyku obecného, že, cokoli sebrala komise zdravotní nehodného řezníkovi z domu neb z krámu, všecko poslali — do špitála chudým. Těm bylo dobro. V Hradišti pravily cejchovní artikule:[83]) Který řezník by přivezl na trh „maso nehodné a lidem nepříjemné, to aby dáno bylo do špitála“; nebo na jiném místě: „který by řezník staré maso měl, ješto by provoňovalo“, že je má míti „pod ztracením a vzetím do špitála“. Vůbec zdá se, že starodávná policie zdravotní nemívala chudých lidí na mysli. Jak bys jináče vyložil nedůslednosť řádu pardubického z r. 1484, an dovoluje prodávati uhřivé maso před krámy, ale hrozí hrdlem obecnímu kuchaři, nalezeno-li bude uhřivé maso v obecní kuchyni![84])

Někteří konšelé ukládali z příčin zdravotní policie řezníkům, kdy které dobytče bíti se smí, kdy nic. Na příklad konšelé týnohoršovští rok co rok nařizovali bití „skopců a martyšofek“ jen do sv. Ondřeje. Kdo zabil po tom čase, tomu sebrali maso a poslali — do špitála.[85]) Všude a nejčastěji bývalo naříkáno, že řezníci bijí krávy březí a stelné. V Lounech r. 1577 na ten přečin uložili konšelé trest půlletního „svěcení“ — to jest zbavení řemesla, a přes to nepřestali řezníci tak činiti. Do konce století XVI. v knihách lounských dosti často čteš řádky tohoto rozumu: „Vít Probošt

---

[80]) Rybička Č. Č. Mus. 1863 a řád v arch. mus.
[81]) Sedláček. Rychnov. 44. 46.
[82]) Orig. perg. v mus. pardub., opis v Hist. spol. v Praze.
[83]) Arch. místodrž. č. 108. 133.
[84]) Opis v arch. Hist. Spolku v Praze.
[85]) Kn. týnská pamětní fol. 47.

aby honěním dobytka a bitím i prodáváním masa do půl léta pohotově byl a sám ani skrze jiného toho ničehož se nedopouštěl, a to za příčinou tou, že jest krávu březí na votelení a nezdravou zabil a ji zde prodati chtěl."[86]) Kouřimským řezníkům stížně vyčítáno v radě, že „stelné krávy bijí, a to že nočně činí".[87]) O řeznících kutnohorských vědělo se to dávno, „že nehodné a nemocné dobytky a stelné krávy nočně bíti obyčej mají"; byli také proto od mincmistrů „mnohokráte napomínáni", ale nikda k tomu přivedeni býti nemohli, aby se napravili.[88])

Mohl-li soused měšťan ukázati, že onemocněl z masa řezníkova: to míval řezník soud a těžkost nemalou. Ale obyčejně nebývalo lze jemu toho dokázati. Zajímavá věc tou příčinou sběhla se r. 1572 v Plzni. Plzeňští řezníci někteří prodávali podle vepřového masa i maso šumavských medvědů. Z toho masa roznemohl se Jiřík Brtník. I obvinil hned všecek řeznický cech, že „z masa medvědího, kteréž v krámích masných koupil, z některého ošklivení v nemoc upadl, a Staňka šafáře manželka že z téhož masa medvědího umřela". Však soud nalezl řezníky onou nemocí a smrtí nevinnými, neboť prý „z většího počtu svědků netoliko sousedů zdejších, někdy k svatebnímu veselí zde pozvaných, a jiných lidí cizích se to nachází, že sou téhož masa medvědího za pokrm užívali bez ublížení zdraví svého". Ten ortel konšelů plzeňských byl císařem Maxmilianem napraven aspoň tak, „že ti z mistrů, kteří jsou takové maso medvědí prodávali, všickni za tři dni vězením náležitým ztrestáni býti mají podle práva".[89])

Dvojnásobný dohled po stránce zdravotní policie byl na cizí řezníky, když do města přinesli maso. Jednak žárlivě ostříhali cizince řezníci domácí, jednak hlídala rada městská. Když Lounští sebrali r. 1579 řezníkům z Třebenic v trhu svém krávu nehodnou, a konšelé třebeničtí zle o to několikrát psali do Loun, proč tak stalo se: odpověděli Lounští sebevědomě, že by to svým řezníkům také učinili, kdyby u nich shledali krávu nehodnou.[90])

Také k čistotě musili konšelé řezníky napomínáním a tresty přinucovati. Kromě toho do všech artikulů cechovních jim vstavovali kus o čistotě. Kouřimští konšelé povolali sobě roku 1620 řezníky a měli k nim stran čistoty velmi prudkou řeč, prý „v artikulích doloženo mají, aby se čistotně chovali, jak na šlachtatě tak v krámích; obzvláště při sekání masa že ruce o šaty chodécí utírají; pročež aby za feřtuchy vedle dobrého řádu chodili; nicméně kosti z krámu že vyhazují na cestu, z drštek neřády velké činí".[91]) Co do nečistoty pověstni bývali řezníci kutnohorští proto, že nemajíce šlachtaty

---

[86]) Kn lounská. Reg. purkm. z r. 1577. fol. H. 20.
[87]) Arch. kouř. Manuál z r. 1618. str. 115.
[88]) Sněm. Č. V. 610
[89]) Arch. plzeňský č. 6.
[90]) Ortele lounské č. 1. C. 17. fol. 41.
[91]) Arch. kouřimský. Manuál z r. 1620. str. 115.

společné, která by jednou cestou odváděla nečisté odpadky, bili dobytek po domech a tím znečišťovali všecko město. Až do sněmu věc nechutná vnesena. V sněmé 1577 žaluje se totiž na horské řezníky, „že nečistoty od zbitých hovad po ulicích kladou, aby ulicemi skrze město tekly, tím smrady činí a na lidi nemalé těžkosti i nemoci skrze to uvozují".[92]) A kterak živými dobytky k čistotě městské přičiňovali řezníci vůbec, to lze pomysliti sobě, čteme-li, že r. 1597 Matěj Zoubek, řezník pražský, za dlouhý čas choval doma skopců do osmdesáti, mimo telata a dobytek veliký.[93])

Na konec věrně vyznati jest, že řezničtí cechmistři také sami a s nimi všecek cech nejednou trestem vystupovali proti spoluoudům řezníkům, kteří prohřešili se nèkterak proti čistotě a zdravotě. Staropražský cech na příklad r. 1619 trestá Ducháče řezníka, že do Židů posýlal střeva na klobásy. V Židech prý všecko nezdravo, nečisto; nic nepomohla Ducháči výmluva, že jinde střev nedostal, poněvadž „se málo olů bije".[94]) Na tom místě však s pravdou jest oznámiti, že i židovští řezníci bývali od svých představených k čistotě připuzováni. Nepomohlo-li dobré slovo, bývali nečistí řezníci židovští odsuzováni k mrskání, kterýž trest slul u nich malkus.[95])

Dověděli jsme se zhruba, kterak provozovali konšelé nad řezníky policii, dohlédajíce a trestajíce. Bude na čase ukázati, kterak konšelé řezníky v jich živnosti chránili, a kterak se snažili o to, aby všickni mohli se živiti, druh neutiskuje druha. V první příčině nejprv připomenouti jest právo míle, o němž čte se již v privilegiích Přemyslových pražským řezníkům vydaných i v privilegiích řezníků plzeňských r. 1339, že totiž v jedné míli okolo města maso sekáno ani prodáváno býti nemá.[96]) Toto právo míle opakuje se ještě v řeznických artikulích XV. stol. dosti často a platno bylo napořád.[97])

Druhé jest, že chránívali konšelé řezníky a tím ovšem i konsumenty od překupníků. Obzvláště v Praze pro houšť populace nemohli v té příčině konšelé nikdy dosti pilni býti, poněvadž sem býval hnán dobytek odevšad, a sem na trhy chodívali také odevšad překupníci. Někdy musil také král ochranou svou zakročiti. Z r. 1558 jest povědom spor pražských řezníků s plzeňskými. Stěžovaliť sobě tenkráte pražští až u krále sama „do plzeňských handlířů, že je v koupích obtěžují,

[92]) Sněm. Č. V. 610.

[93]) Arch. pražsk. č. 1173. 383. Tu také lze poznati mimochodem, kolik řezník mohl vydělati prodejem živého dobytka. Dotčený Zoubek dal za 15 telat 33 kop míš. a prodal je hned za 40 kop.

[94]) Kniha jednání starších řemesl. řeznic. č. 24. G. 6. fol. 178.

[95]) Roku 1572 svědčí žid o židu: „Šťastný žid trpěl malkus před 40 lety, to jest mrskání, že prodával maso, které se nám nehodí a pověděl sám na sebe ve škole, že jest hřích udělal, jest to zapsáno v knihách našich, ale shofaly." Arch. pr. č. 1057. 11.

[96]) Strnad-Plachý. Paměti. 10. Originál v Plzni.

[97]) V městech panských mívaly šlechtické vrchnosti na vsích kolem města řezníky sobě poplatné. Ti byli ovšem na urážku práva míle. Viz na př. artikule řezn. ze Mšena z r. 1506 v arch. mus.

každého pátku do měst Pražských přijíždějíce a je předkupujíce, nad míru takové dobytky nadsazujíce; a potom do jiných zemí že je honí a prodávají, a netoliko teď drahotu velikú činí, ale také na díle Jeho Milosti v království českém velice ubližují". Plzňané obraňovali se tím, že prý jim cizí kupci prodávají voly raději nežli Pražanům, poněvadž oni platí hned, a pražští řezníci brávají na dluh. „Takovou odpovědí nedavše se řezníci pražští spokojiti, zase opět túž věc vznášeli" a jmenovali zejména několik Plzeňanů, kteří „neslýchanou drahotu na ně do Prahy uvozují". Právě r. 1558 jedenkrát „všecky voly vykoupili, takže Pražané pro jich překážku ani k jednomu stádu přijíti nemohli a na posměch jejich (plzeňský) Vincenc se ozval, že jim chce jedno stádo spustiti (Pražanům), aby mu 20 tolarů přidali". Tenkrát nalezeno a nařízeno králem, aby pražští řezníci měli v trhu předek, a po nich teprve že mají kupovati přespolní.[98])

Ani v pozdějších létech neustávaly nářky v Praze na překupníky. Chodívali do měst Pražských nejen Plzeňští, než i cizí všelijací němečtí „ležáci", z nichž někteří také mimo Prahu až při samých hranicích dobytky lapali a královstvím dále hnali do Němec. Proto nařídil Rudolf císař r. 1605: „Každý kupec, ženouc dobytek uherský nebo polský, jakžby jej na pomezí vehnal, aby ho v houfích žádnému neprodával, než do měst Pražských dohnati dal, a tu na dobytčím trhu v slušnosti předně řezníkům prodával; při tom kupci přespolní ani židé domácím řezníkům, a to až do pravého poledne, překážky v skupování volů činiti neb pod fortely zamlouvati nemají; však kdyby těm kupcům na cestách vůl okulhavěl, takový aby se speněžiti na cestách mohl."[99]) Po bitvě bělohorské žalovali pražští konšelé sami nejvíc na norimberské ležáky a kupce, „neb oni v penězích veksl a handl svůj mají, a tudy naše řezníky, kteříž zásobni nejsou, utiskují".[100])

Veliké a časté stížnosti a žaloby mívali řezníci do židů. V Bělé r. 1579 nechtěli řezníci vrchnosti platiti z krámů masných nic, až budou přichráněni židovského útisku a konkurence některých sousedů, kteří spolu se židy po vsích dobytek kupovali, doma bíjeli a prodávali. Nařídil tedy Jan Berka z Dubé, aby řezníci sousedům takovým dobytky násilně sbírali, a stran židů ustanovil, aby bili jen k své potřebě po jednom hovadu.[1]) Nejostřejší žaloby do židů psány byly od pražských konšelů r. 1623. Židé prý řezníkům po krajích, kde které dobytče, tele, skopec neb hovado jest, vyslídí, uchvacují a předávají, a z potu a krve chudých lidí se živí.[2]) Ale tehdejší vláda, jak povědomo, byla židům velice přízniva, a proto jsou židovští řezníci a překupníci s křesťanskými „srovnáni",

---

[98]) Strnad-Plachý. 155. 157.
[99]) Řád Rudolfův z r. 1605 „O řemeslech".
[100]) Arch. pr. č. 326. 210.
[1]) Umlauf. Bělá. Rkp. 66. 67.
[2]) Arch. pr. č. 324. 499.

to jest, jsou jim učiněni rovnými. Naříkali tedy křesťanští řezníci znova, že ten, kdo u židů kupuje, „místo zdraví na jich nečistotném špinavém mase spíše nemoc a smrt sobě uhoní; židé jsou lidé povětrní, nešlechetní, nemyslí než aby svými praktikami křesťany o statky a zem připravili; my jsme J. M. císaři věrní poddaní, platíme berně, ačkoli oni také něco odvozují císaři, však nic z svého nedávají, nýbrž sobě to na křesťanech jak uhoniti výborně vědí — a že prodávají laciněji — to tím, že bijí staré krávy po 6 kopách a nedužívý dobytek“.[3]) Potom v r. 1625 znova hrozným nářkem a kletbou protestují Pražané proti židovským masařům a obchodníkům, zovouce je „proklatým a zlořečeným pokolením židovským, které ke všem obchodům lepší svobodu má, nežli který jiný poctivý pořádek“.[4])

Jako pekaři s plachetnicemi a s pecnáři stálý a marný bojovali boj: nápodobně škorpili se všude řezníci s huntýři a s přespolními čili hostinskými řezníky. Konšelé svých řezníků přichraňovali všelijak, ale toho moudře neučinili jen tak zhola, aby hostinským řezníkům a huntýřům zakázali trh nebo řemeslo, mělitě starodávní konšelé přec jaký taký pojem o zdárných následcích konkurence živnostenské.[5]) Druhdy huntýři neb huntlíři bývali ti, „kteří přes pole s masy jezdili a je prodávali“, tak to aspoň tvrdí huntýř pražský Jan Bílek r. 1550, když na něho byli pražští řezníci žalovali, „že na jiné dni mimo vyměřené masa tepe a prodává, po domích roznáší a pyšně svou věc vede, mluvě, ačkoli předešle starší řezníci mezi huntýře chodili a masa ohledávali, on že toho nedopustí, jakož pak na vzdůry připášíc sobě šavli a masa naberouc mimo krámy vždy, aby svou pejchu provedl, nosí“. Huntýř Bílek té žaloby se bránil tím, „že není huntýř, huntýři že jsou řezníci přespolní; že byl za souseda a ne za huntlýře přijat do obce“. Konšelé ortelem svým okázali na smlouvu řezníků s huntýři, kteráž stala se r. 1446 a r. 1521 byla obnovena; zavírala v sobě, „že huntýři mají bíti dobytky jen v pátek k sobotě a v sobotu na trhu a ne po domech pod propadením masa prodávati“.[6]) Bylo tedy ortelem konšelským zanechati Bílka při jeho prodeji i při pýše, kterou provodil šavlí.

Z tohoto sporu jde poněkud v jev, že z huntýřů čili přespolních řezníků, jimž ve všech městech svobodný trh sobotní býval volně přístupen, dlením doby se mnozí v samém městě usadili; domácí mistři starousedlí huntýře v cech ovšem nepřijali; byl a zůstal jim nemilým, nepříjemným a cechu obyčejně neschopným.

---

[3]) Chaos v arch. pražsk. list bez datum.

[4]) Arch. pr. č. 326. 224.

[5]) Roku 1604 zapsali konšelé Hradce Jindřichova v knihu městskou (manuál fol. 49.): „Kdyby přespolním řezníkům vožení masa v trhový den, menovitě ve středu, mělo zastaveno býti, žeby chudí lidé veliké soužení snášeti musili“.

[6]) Při deskách miscell. č. 71. 150.

V zásadě ovšem nemohl mu cech býti zavřín. Vědouce to, mladoboleslavští konšelé r. 1494 radí: „Kdyby se některý huntléř do cechu řeznického nahodil, toho že mají řezníci vůli přiejeti, ale aby ho bezděčně nepřijímali, než který by byl hodný, jak na to slušie.“ Takoví huntlíři, byvše v městě za obyvatele nebo za sousedy přijati, smívali, jak svrchu se praví, bíjeti jen k sobotě, a maso jim ohledávali starší řezníci, odkudž vzcházelo nejvíce sporů. V Plzni byl r. 1490 spor mezi huntýři a řezníky tak tuhý, že ho neuměli staviti konšelé nežli sám král. A ten rozhodl: „Lidé hostinští nebo domácí huntéři mohou maso svobodně prodávati v sobotu o frejmark; měšťané mají jim nadělati krámců k prodeji masa, a z krámce má hostinský člověk nebo huntéř každou sobotu zaplatiti groš široký obci; než co se dotýče měšťanů řezníků, ti mají sobě sami krámce zdělati a z nich nemají nic platiti.“[7]) V zápase mezi řezníky a huntýři domácími a přespolními vymyslili sobě později některé cechy řeznické to obtížení svých protivníků, že musili o frejmark ukazovati cechmistrům řeznickým „listy své od rodu a od řemesla“.[8])

Jakož svrchu praveno, k tomu nikde se jen tak ledabylo nepropůjčili konšelé, aby „cizí hunt“ do města k vůli řezníkům svým zakázali; ale jednotlivým huntýřům, řídko kdy všem huntýřům sousedního města kteréhos, hunt zakázali někdy přec. Příklad z Mělníka. Roku 1599 píší Mělničtí do Oustí: „Oznamujeme, slovutné moudří a opatrní páni přátelé, že řezníci naši žádostivě při nás toho vyhledávají, co se sousedů vašich, kterýmž, jakž se jmenuje obecně, hunt do města jest propuštěn, dotýče, že jim velikou záhubu v řemesle činí, chléb z rukou jich vydírají, a měvše každou sobotu dobytek honiti, toliko trhy, kteréž se jim zlíbily, sobě vybírají; proto vašim sousedům hovězí hunt v městě našem vypovídáme, tak aby sousedé naši tím snázeji se živiti mohli.“[9])

Téhož roku 1599 a tuším i roku 1594 snažili se kutnohorští řezníci zastaviti a zrušiti cizím i svým huntýřům hunt aspoň na jeden den v roce. Vybrali si k tomu pátek před svátky vánočními a vzkázali radě městské toto. Prý mají privilegium, že na ně cizí masa nesmějí vezena býti nežli v sobotu: ale ponévadž slavnost narození Krista Pána se dne sobotního přitrefí, a trh masný bude tentokráte v pátek o Štědrý den: protož aby huntýři v ten den — když je to pátek — na trh nesměli. A šephmistři odpověděli řezníkům, „že slavnost trhů ani majestátů neprotrhuje“.[10]) Také tak nezdárně dopadl pokus jindřichohradeckých řezníků r. 1604. Ti chtěli, aby hunt dočista byl zapověděn a navždy. „Vždy chtěli svůj úmysl vyvésti a hostinské řezníky odstrčiti a sami po vůli své tu

[7]) Listář plzeňsk. v mus. kus 54. Též u Hrnšky v Pamětech. 60.
[8]) Na př. čte se o tom v řádě hradištském. Arch. místodrž. č. 108. 133.
[9]) Arch. měln. Kopiář č. 13. fol. 12.
[10]) Kn. memorab. kutnohorská v mus. fol. 32.

obec fedrovati masy; utekli se o to k panu hejtmanovi na zámek; stížnosť proti ouřadu a vší obci v spis uvedli, hrubej otesek udělali, davše suplikaci sepsati, hejtmanu ji dodali, a on po pacholeti purkmistru ji odeslal. Jaká ušetřilosť při tom zachována, a jak ouřad zlehčen, to se v plné obci uvažovalo. Řezníci žádali nesnesitedlných artikulů potvrzení podlé svého hrubého a neotesaného mozku — ale odbyti jsou jak na troupy sluší".[11]) Také marný byl r. 1561 nářek řezníků nymburských, že z Rožďalovic na ně huntýři tolik honí do trhu, „že ani půjčinku" neutržují. Konšelé se zastali sic svých řezníků, vzkázali Rožďalovským, „aby mírnosť zachovávajíce, jakž od starodávna bylo, jen na tři víka sem nosili — ale dočista zakázati jim hunt nechtěli, a moudří jsouce, ani nesměli.[12])

Jest dále pověděti, kterak snažili se konšelé o to, aby domácí řezník jeden i druhý živnosť měl, aby jeden netiskl druha, bohatý aby nezdusil chudého. Prostičký prostředek k tomu cíli býval v menších městech ten, že zabíjeti směli řezníci „po pořádce" domů nebo krámů.[13]) V Žamberce na příklad stanovil řád r. 1576, aby „všickni cechovní na dví se rozdělili, a tak na každý tejden aby jich jedna polovice bila; než toliko k hodům každejm a k posvícení a při jarmarku tu aby všickni spolu bili".[14]) Mimo to řezníkům rozkazováno, kolik zabíjeti smějí, aby se všickni obživili. I dva, tři bývali na jednoho vola „k rozdílu" ukazováni. V některých městech dohodli se řezníci sami mezi sebou s povolením konšelů a vrchnosti, že o trh v sobotu „jedenkaždý dobytka všelijakého tolik zabiti smí, co by sprodati mohl, a což by masa jemu zbylo po sobotě, to že může v pondělí doprodati". V jiné dni v témdni pak v každém městě jináč určovali, kolik smí řezník ještě do soboty sbíti. V Pardubicích, v Chrudimi, v Čáslavi a snad též jinde v létech osmdesátých XVI. století mívali řezníci povoleno sbíjeti od pondělka do soboty ještě „za půl hovada anebo tré drobného". Mnohý řezník chytrák vida v sobotu, že hodně se hrne kupců k trhu, a maje včerejším bitím zásobu zachystánu a od cechmistrů již usazenu: honem potají a v ústraní zabil dobytče, aby více prodal nežli soudruhové, kteří nebyli tak čiperni, aby si způsobili hojnější zásoby. To snažili se stavovati konšelé tím, že zakazovali pod tresty všelijakými vynášeti „teplé" maso na trhy. Pokuta na to byla v Přešticích ztráta kůže zabitého zvířete; v Rakovníce vzrostla do roku 1620 až na deset kop, a z usnesení konšelského

---

[11]) Arch. hradecký. Manuál radní z r. 1604. fol. 16. 48.

[12]) Kop. arch. nymb. z r. 1556 fol. 36. 292.

[13]) V Přešticích teprve r. 1600 řád dával řezníkům volnosť, bíti buď „po pořádku krámů nebo sobě pustiti, aby bil, kdo chtěl kdy". Arch. mus. list. přeštické.

[14]) Albert Chotovský. Paměti žamberské. III. 167.

patrno, že tenkrát všickni řezníci „neřádně řemeslo provozovali, v sobotu dobytek přiráželi, maso teplé vážili“.[15])

Také sám cech řeznický provozoval dohled, aby jeden mistr nerostl nad druhého. Čteme dosti často v pražských knihách řeznických o trestech, jimiž cech stíhal lakomého mistra. Na příklad r. 1620 pražský „Kroupa obeslán od starších cechmistrů, poněvadž měl sobě poručeno, aby dvé telat nesekal. Proto že jsi se toho dopustil, za takových dvé telat co jsi utržil, abys položil“. Sebrali mu tedy výdělek všecek.[16]) Někteří konšelé, chtějíce způsobiti při řeznících rovnosť v obchodě a v koupi, i toho se chytali, že jim rozkazovali, kolik psů smějí míti. V Litoměřicích na příklad r. 1541 snesla se radou konšelskou všecka obec, „aby žádný řezník neměl než 1 neb 2 psy; fenky aby žádný nechoval, a kdo by měl psů víc, dá pokutou libru vosku“.[17]) Podobný příkaz o psech známe z Kouřimi při roce 1622.[18])

Řády cechovní také dbaly toho, aby řezník v koupi dobytka ani na porážce nepředbíhal druhého. V první příčině Nymburští konšelé r. 1486 mínili, že „řezníci překupovati sami mezi sebú podle boha a práva slušně nemají“.[19]) Protož nejen oni, než i konšelé všech měst k trhům dobytčím přihlédali. V druhé příčině ustanovili porážkám nebo kutlofům zvláštní pořádky. Na příklad v chrudimských artikulích r. 1455 praví se: „V kutlofě kdo vzal nejprve orudí neb palici, kteréž sluší k zabíjení, ten má bíti najprv.“[20])

Pro rovnosť a živnosť všech mistrů v obci nařizovali konšelé, kolik smí řezník míti krámů. V řádě chrudimském z r. 1455 čteme na příklad, že řezník může míti jenom dva krámy; v jednom aby sám sedal, v druhém pacholek na rok zjednaný. Na hraně XV. a XVI. věku ve všech městech počet krámů konšely obmezen, a krámy prohlášeny dědičnými v řeznických rodinách. Řád cechu pardubického r. 1484 ustanovuje, aby se do živnosti krámné dostal novotný řezník teprv, až jiný „krámu odumřel“; čekali-li na krám dva, určil řád, aby ho měl starší.[21]) V Litoměřicích rovně tak, ale zevrubněji r. 1528 „ustanovili páni pro obecné dobré, aby krámů řeznických více nad nynější počet nebylo přistavováno, než toto v moci své pan purkmistr a páni aby míti mohli, nynějšího počtu umenšiti nebo nechati; krám aby spadl na syna, kterýžby byl zletilý a zvandrovalý; pakliby syna neměl, takový krám aby spadl na městského syna toho, kterýžby byl nejstarší v řemesle a nejdo-

[15]) Městský kvatern. č. 12. v arch. rakovn.
[16]) Kn. jednání starš. řezn. v mus. z r. 1616. fol. 191.
[17]) Rukops. litoměř. v mus. fol. 3
[18]) Manuál arch. kouř. z r. 1620. str. 115.
[19]) Kn. boleslav. č. 1. 206.
[20]) Č. Č. Mus. r. 1863.
[21]) Svolení obce litoměř. fol. 12.

statečnější". V Praze byli v XV. věku řezníci, že měli po čtyřech, pěti masných krámech. Ba r. 1451 odkazuje Dorota Poláčková svému manželu Václavovi sedm masných krámů staroměstských![22]) Nabylitě pražští řezníci krámy po Němcích z Prahy r. 1420 šmahem odběhlých; tím rokem koupili mnozí, majíce v svém pořadě „českém" krám, za málo peněz od konšelů krám v pořadě „německém". Po pěti kopách koupili na příklad hned toho roku psaného polovičky krámů německých Chrt, Job, Hanušek, Pivce, Laurin, Calka, Útrata, Zelé, Šiše, Húska.[23]) Prodlením doby staly se krámy řeznické velmi drahým majetkem. Už r. 1463 kupuje Martin, novoměstský řezník, „ke jmění a dědickému vládařství" polovici krámu od Knejzle řezníka za 20 kop grošů,[24]) a sto let potom prodává se krám řeznický v Praze k dědickému vládařství za 178 kop grošů českých![25]) Však touže dobou i krámy v městech venkovských byly drahy: v Počátkách na příklad koupen r. 1606 krám řeznický za 60 kop![26])

Aby měli větší výdělek, řezníci všech měst rádi se nejen krámem, ale i vším cechem uzavírali novým kandidátům řeznické živnosti. Ze všech měst jsou povědomy případy, že řeznický cech z ledajaké příčiny nechtěl toho neb onoho řezníka za mistra mezi sebe přijíti. Někteří obrnili se i starodávným privilejem. Na příklad řezníci plzeňští obdrželi již r. 1339[27]) privilegium jako řezníci pražští měli, že totiž „nižádný mezi nimi právo míti nemohl, leč by pojal mistrovu dceru neb vdovu",[28]) a tohoto starobylého práva drželi se vším úsilím i v dobách pozdějších pořáde. R. 1555 přijali v cech řezníka Lákala, a když Lákal potom oženil se s vdovou sladovnicí: vyhnali ho z cechu řeznického a zastavili mu řemeslo podle řádu starodávného, „že žádný nemůž právo jmíti, ledby pojal mistrovu dceru neb vdovu". Lákal žaloval až u císaře, a ten poručil, aby Lákala v cechu a v živnosti nechali. Neposlechli. Z toho pře byla dlouhá; ortelem komorního soudu naposled jsou řezníci plzeňští „v trestání vzati, poněvadž majíce zpraviti, proč jsou řemesla Lákalovi zbraňovali, hodné příčiny neukázali, z čehož řezníků zoumyslnost a svá vůle se seznává".[29]) Tu podobá se, že protrženo bylo privilegium plzeňských řezníků. Řezníci jiných měst, kteří do svých artikulů vpravili řád plzeňský, přičiňovali k němu

[22]) Kšaft v knize č. 992. 244. Arch. pražsk.
[23]) Miscell. č. 13.
[24]) Miscell. č. 26. fol. d. 30.
[25]) Kn. purkmistr. č. 69. fol. 66. v arch. pražsk.
[26]) Kn. počátecká v mus. fol. 32.
[27]) V knize privil. Plznae v mus. fol. C. 2. dí se, že od krále Jana r. 1341 to privil. obdrželi.
[28]) Strnad-Plachý. Paměti 10. Pražané obojího města r. 1413 píší do Plzně, že to také tak zachovávají. Lib. privil. Plznae č. 3. d. 25. fol. C. 2. Plzeňským potvrzeno ještě r. 1561; ba i v konfirmaci Karla VI. čte se o tom r. 1732. Hruška. Plzeň. 90.
[29]) Ortele v univ. knih. č. 17. C. 30. fol 297.

k zmírnění aspoň to, že směl se kandidát řeznictví, když nepojal dcery nebo vdovy řeznické, vstoupiti do cechu vyšším „příjemným" — v Přešticích r. 1600 na příklad dvaceti kopami.[30])

Na konec slušno dotknouti ještě, že konšelé v nouzi řezníků neopouštěli. Jako pekařům v nouzi půjčováno obilí z obecních sýpek, rovně takž i řeznickému cechu půjčovány peníze. Na příklad Stříbrští mají v knize roku 1554 zapsáno, že „půjčeno řezníkům 300 kop míšeňských na dobytek, a to na všecek cech nerozdílně", z toho „oplatili jen 56 kop, a ty vloženy do truhly".[31]) Že také navzájem i konšelé od bohatého cechu řeznického sobě v nouzi vypůjčovali, o tom svrchu psán příklad z Hradce. K pražským řezníkům r. 1620 v dubnu za penežitou podporu utekl se také „zimní" král Bedřich. „Všecken cech povolán, aby se v tom jedenkaždý přívétivé pronesl, co a jak může k potřebě a k zalíbení J. Milosti královské zapůjčiti." Pražští bohatí řezníci vzkázali, „že jsou všickni potřební lidé"; že půjčí něco z pokladnice cechovní, ale jednotlivci že nemohou dáti nic. A nedali.[32])

[30]) Arch. musej. listiny přestick.
[31]) Kn. stříbrská č. 186. 17.
[32]) Kn. jednání starš. řeznik. č. 24. G. 6. fol. 188.

KAPITOLA DVANÁCTÁ.

Nákladníci piv a policie nad šenkéři.

Čechové umívali od nepaměti vařiti dobré pivo. České pivo zove r. 1535 dobrý jeho znatel doktor Kopp z Raumentalu „blahoslaveným“. Čelnější města tak pečliva byla své pivovarské výroby, že sláva jich piva po vlastech našich i za hranicemi daleko se rozhlašovala. Takž vozívali Staroměstští svá piva v XV. věku až do Polsky, a ještě koncem XVII. věku má pražské pivo „hořké“ po všem Německu dobrou chválu;[1]) vedle pražského slavné bývalo pivo „březnové“ v Opavě, vyborné pivo v Žatci, jehož silný druh jeden šumíval, na slovo brané bývalo pivo budějovické,[2]) slanské, domažlické,[3]) rokycanské, hradecké, jímž chtěl pochlubiti se r. 1561 arcikníže Ferdinand,[4]) a nade všecka nejslavnější bylo pivo rakovnické, jehož chvála dostala se i do povědomého verše „una cerevisia Raconae“ jako „unus papa Romae“.[5]) Na odpor této chvále

[1]) Abbild. der Haubt-Stände. Weigel z r. 1698 str. 546.

[2]) Sladovníci z Budějovic jsou na rozkaz Ferdinanda I. do Augšpurka vysláni vařit. Richter. Budweis. 15.

[3]) Lumír 1857 II. 667.

[4]) R. 1561 poroučí arcikníže Královéhradeckým, aby některý var dobrého piva navařiti dali a na Poděbrady poslali, „kterým bychom se, že dobré bude, pochlubili“. Arch. místodržit. Miss. 69. 141.

[5]) V archivě rakovnickém jest přehojně dokladův o tom, že velcí páni i dvůr císařský o pivo zdejší stáli. Sami si o ně psávali, aby ho dostali buď darem buď za peníze. Snesli jsme ty doklady v brožuře „O pivovarnictví rakovnickém“. K těm zprávám tuto přičiňujeme slovy p. prof. Ant. Truhláře nové kusy, jím nalezené v rukop. kapit. knihovny M. 129. l. 231. „R. 1542 latinský veršovec Trajan příznivci svému, Janovi z Hodějova za sladké víno odvděčuje se nápojem Cereřiným, jejž mu dobrý přítel poslal z Rakovníka. Hodějovský sám r. 1544 v srpnu za pobytu svého v Rakovníce utržil si z piva toho nějakou opičku, tak že si příteli svému Kolínovi na to stěžoval. Kolín ho potěšil zprávou, že jemu též podobná věc žalostná v témž městě se přihodila. Bavil prý se s dobrým přítelem při pivě, a najednou prý vjela do nich

nelze zamlčeti domácích hlasů toužících na to, že české pivo se stále pohoršovalo. Židek — ovšem na jeho hlas nelze mnoho dáti — vykládá králi Jiřímu, že „bílá piva tak zlá nyní a vodnatá dělají, že nemocní lidé nemohú se obživiti v své žízni".[6]) Vážnější byla výtka, v Kosmografii bratří z Puchova, v století následujícím pivu pražskému a hradeckému a jiným učiněná. Praví, že pivo „již čtvrtého dílu se nevaří tak dobré jako prve, a to všecko skrz veliké nepořádky. Nynější staré pivo pražské, jakž málo některou neděli poleží, hned zvoctí; které před léty několika vařili, několik let ležeti mohlo. Dokud takové vařívali, gdanskému ne mnoho aneb nic snad napřed dávalo. Hradecké bílé pivo mohlo před léty hamburskému vrovnáno býti, neb gdanské a hamburské nyní za nejlepší ve všem světě pokládají. Tak také rakovnické a jiná piva v Čechách jsou zlehčena".[7])

U nás vařívána byla co do materiálu piva „bílá" z pšenice a piva „stará" z ječmene. V časech Tadeáše Hájka, jenž psal de cerevisia r. 1585, vařilo se třetí pivo smíšené. Jináče bývala piva „hustá" nebo „tenká" či řídká.

V nejprvnějších časech městského založení mohl kde který měšťan, v ohradě městské usedlý, vařiti pivo. Vařil je rovně týmž právem, jako si pékal svůj chléb. Ale proběhem XIV. století dali se někteří sousedé jenom na to, že dělali slady a vařili pivo, nedotýkajíce se potom už nijakého jiného řemesla. Proti nim druzí sousedé zůstali řemeslníky a při tom vařili pivo ve svých domech také. Z toho vznikla nevraživosť. Staropražské sousedy rovnal již král Václav IV. Rozhodl, že měšťan kde který smí vařiti, poněvadž pivovarnictví není řemeslo, než „obchod".[8]) Záhy spojovali se ti, kdož oddali se řemeslu sladovnickému, v spolky, a nevraživosť k ostatním várečníkům tím nabyla organisace a větší síly. V Praze Nové spojili se sladovníci v cech r. 1456; do „sie chvíle to řemeslo sladovnické znamenité, veliké a slovutné bylo jest bez spósoby řádu takového".[9]) Konšelé jim stvrdili cechovní řád svolením veliké obce, „chtíce, aby se město, jenž pohříchu těchto let válkami pře-

zuřivosť a hádka. Z hněvu nad tím pomstil se Kolín pivu rakovnickému následujícími verši:

> „Dura Ceres, duri potent tua dona coloni,
> Aere quibus cerebrum durius esse solet".

Jest prý to ošemetný nápoj:

> „Dulce sapit Racona Ceres recreatque bibentem,
> Solvit et in laetos pectora maesta sonos,
> Sed cum mane novo surges, fumabis ut Aetna,
> Atque caput gravius quolibet aere geres."

Ibiet., fol. 191.

[6]) Židek. Správovna. Rukop. v univ. kn. 63.
[7]) Kosmograf. 463.
[8]) Miscell. desky. č. 87. 183. Srovn. Tomek Praha VIII. 369.
[9]) Miscell. desky. č. 15. fol. P. 15. Řád v kn. arch. pražsk. č. 343. 52.

velikými a mory přečastými na lidu velmi sešlo, zase se dobrými obyvateli a řemesly množiti mohlo, a zvláště pivo dobré pražské, jakož z dávných let bylo, aby zase k své dobré slovutnosti přijíti mohlo". V nevelikých časech potom mezi sladovníky cechovními a pravovárečníky novoměstskými vznítil se prudký zápas. R. 1488 král Vladislav rozhodnouti měl spor. Sladovníci pravili, že jen oni mají právo vařiti, slady dělati. „Druhá strana se volala na zlatú bulli císaře Karla, kdež vepsáno stojí: Ustanovujem, aby všickni měšťané a obyvatelé téhož města rovnú svobodú, povahú neb polohem pivo všelikého jména vařiti a pivovarů, sladoven i vozdův požívati svobodu měli bez překážek." Král v soudě komorním přidržev se zlaté bully, od měšťanů připomenuté, nalezl, že „bulle zlatá tak svědčí, aby každý svobodu měl a při tom žádné výměnky není", i protož aby sladovníci nepřekáželi měšťanům, kteří v svých domech sladovny mají, ani těm, kteří sladoven nemají a přece piva chtějí vařiti. Který soused, jsa řemesla jiného nežli sladovnického, vařiti chce v domě svém, nechať má na to pacholky, a ti ať sluší do cechu sladovnického; ale oni ani jich pán nesmějí žádnému jinému z peněz sladů dělati, ani piv vařiti. Kdyby najal takový hospodář svoji soukromou sladovnu mistru sladovnickému z cechu, o tom král nalezl, „aby směl slady dělati z peněz hospodáři svému i každému, kdož k němu obilé přiveze. Také jiní měšťané neb řemeslníci, kteříž svých sladoven nemají a piva vaří, budou moci obilé sypati u sladovníků nebolito u nájemníků".[10]) Tu si tedy vymohl cech sladovnický jisté obmezení várečníků necechovních, kteří směli vařiti jen sobě ne jiným.

Váreční sousedé Staroměstští odbyli si tu při s týmž výsledkem o něco dříve se svými sladovníky, kteří se v cech upravili téže doby jako novoměstští. R. 1477 král Vladislav volán za soudce. Pravili sladovníci proti sousedům, jiných řemesel požívajícím, že nikdo nemá dvou řemesel míti. Staroměstští sousedé ukázali krále Václava list, v „němž nález se stal, že piva vaření není řemeslo, než že jest obchod, a každý že můž svého domu požívati". A král Vladislav zanechal jich při tom s týmž obmezením, jako napotom vyřekl Novoměstským.[11])

Rovně tak upraven poměr mezi právovárečnými sousedy a mezi řemeslem sladovnickým také v městech venkovských. Na příklad v Kouřimi r. 1486 smluveno, „kdožby, jiných řemesl jsouce, sladovny měli, chovati sobě mohou pacholky nodné a v řemesle sladovnickém umělé, kteří by slady k potřebě jich piva vaření i na prodaj dělali, ale aby žádnému jinému z peněz nedělali ani kterého obilí

---

[10]) Červ. reg. soud. komor. č. J. 1. Při tom právě tehda zapověděno sladovníkům prodávati dobrá piva a slady těm, kdož víno pálí, než to, které jest porušené. Pokut 5 kop k obci. O tom všem zpráva v Letop. Neuberk. 108. „Paliči piva aby neříkali víno zženné, ale pivo pálené."

[11]) Při desk. Miscell. č. 87. 183. Pátek před sv. Ondřejem. Též v arch. pr. č. 343. 35. 43.

k dělání sladů nepřijímali pod pokutou toho sladu propadení — jedné polovice ouřadu, druhé cechmistrům a řemeslu sladovnickému".[12]) V Litoměřicích smluveno nápodobně, jenže po nových zkušenostech přidali konšelé r. 1514 stran „pacholků" nová nařízení, řkouce: „Tovaryš každý můž s dopuštěním pána svého vařiti a piva hlédati, však s takovú výminkú, že spolků žádných v ničemž pán s tovaryši míti nemají ani v koních, ani u vodě, ani v sladě, ani u vaření, než páni buďte podle měšťanstva živnostmi svými živi, a tovaryši svými mzdami, pakli by se kto jináče zachoval, tehdy pokuty pán kopu gr. č. dá a k tomu všecko, cožby jemu ten tovaryš vydělal. Do trhu aby tovaryš nechodil než pán; který tovaryš v trhu nalezen bude, toho vezme rychtář do šatlavy."[13])

Poměr mezi sladovníky cechovními a pravovárečníky, jakož ho do konce XV. věku mezi sebou smluvili, měl býti tedy — světle řečeno — ten, že várečník je obchodník, sladovník řemeslník. Ale přes tento vylíčený jasný rozdíl mezi oběma všelijakých hádek bývalo za všecken potomní čas z obou stran dosti. Z r. 1522 uvedeme tuhý spor žateckých sladovníků s konšely a měšťany, kteří, majíce všelijaká jiná řemesla svá, chtěli řemeslo sladovnické dočista zrušiti a vaření piva učiniti všem svobodno. Sladovníci se bránili až u krále. Odvolávali se na list krále Jana, jímž byli vysazeni, táhli se na obdarování krále Vladislava z r. 1482, kterýmž propuštěno jim nejen řemeslo sladovnické, ale i svobodné prodávání a „ládování" suchého obilí, rže, pšenice, ječmene a ovsa. V obranách svých pravili ne bez zajímavosti, že nejstarší lidé mezi nimi „nepomnějí, aby kto měl tu překážku jim učiniti, aby se neučil a měl to řemeslo dělati, jsa řemesla jiného"; „také nám to dobře v paměti jest, že předkové naši a my také sukna sú překupovali a zase prodávali, jezdíce po trzích . . . ale na ten čas našemu řemeslu to nenáleží, než toliko samému řemeslu soukenickému, poněvadž toliko jedno řemeslo býti má"; „tudy odňavše nám ten obchod chtěli by nám i druhú živnosť odjíti". Na konec prosili krále, aby v Žatci nařídil pořádek jako v Pražském městě „jakožto nejhlavnějším": kdo chce řemeslo sladovnické dělati, musí jiného nechati. „Milostivý králi," tak doložili, „jiní řemeslníci užívají svého řemesla celý rok, ale my toliko děláme před zimou půl léta a potom mnozí na den dělati musíme."[14]) — Král rozhodl, aby sladovníci podrželi své řemeslo — „však bez ujmy těch osob, kteréžto ne za řemeslo týhož užitku užívají, ale za obchod počítají". V tom rozumu rozhodovala spory v létech potomních i appellace na Hradě.[15])

---

[12]) Archiv zemský. Kn. appell. č. 5. fol. 650. R. 1563 provinila se takovým sladem Marta Niklova, že přijala na svou sladovnu pšenici Oldřicha Trčky a potrestána podle zápisu z r. 1486.

[13]) Rkops. litoměřick. z r. 1511. v mus.

[14]) Arch. praž. papír. listin č. 12.

[15]) Příklad z Nymburka r. 1560. Arch. zemsk. kn. ap. č. 3. 569. Podobně v Klatovech r. 1604 a jinde.

V Počátkách roku 1565 nákladníci pravovárecní chtěli proti starému zvyku stížiti řemeslo sladovnické obmezeným určitým počtem varů. Žalostivě bránili se počátečtí sladovníci, píšíce žalobně: „Tou jedinou živností s strany piva vaření obchodu hledíme, a v tom překážejí nám řezníci, pekaři a jiní obchodníci, svolivše mezi sebou takové nařízení, aby pořádkou, jak kdo v městě bydlí, a za zdmi se obsahuje, várku vésti mohl, ješto nám nemajícím jiné živnosti nemůže taková pořádka nežli k nemalému ublížení se vztahovati v tom, že by nepřišla na sladovníky toliko v několiko nedělích pořádka. V jiných městech v Hradci, v Telči mezi sladovníky cechovní ustanovení jest, že toliko oni sami várku provozují, več se jiná řemesla nepotahují.“ [16])

Právo várečné kteréhokoli měšťana souviselo s domem jeho,[17]) kdo měl dům, vařil. Dí řád královéhradecký a litomyšlský r. 1415: „Každý člověk, ještodům má a chce slady dělati, to můž on dobře učiniti“; a „každý sladovník, ješto domu nemá, ten také sobě sladů dělati nemá“.[18]) V artikulích českodubských týmž rozumem ještě r. 1569 praví se, „že vařiti má jedenkaždý, chudý jako bohatý, když k tomu právo má — domu svého užívaje“.[19]) Ustrnulo právo várečné pro všecky časy na měšťanském domě. Zprvu to byl dům kde který. Dlením doby však starousedlí měšťané zanechali toho práva jen sobě, novotným ho nepropouštějíce. Za titul právní obyčejné kladli, že mají při domě sladovnu, hvozd, pivovar nebo jinou některou příhodnosť a zvyk. Domy tyto staly se výsadními. Praví Vratislav z Pernštejna r. 1570 o Litomyšli: „Jest v městě ve zdech jistý počet domů, výsadních, k nimž užívání živností městských, totiž dělání sladů, vaření piva na výstavu, šenk vína od starodávna přináleží — a zase domečkové, ješto k takovým živnostem práva nemají, slovou domečkové nebo podsedkové, že v nich řemeslníci obývajíce, toliko řemesly obchodí a se živí.“[20]) V městech některých druhdy právo várečné vázali jen na domy v rynku.[21]) Však dlením doby jednostejno bylo, je-li pravovárečník „rynkovní“ nebo „uliční“.[22])

Nelze neviděti, že při tomto rozvoji pojem várečníka přece měl v sobě některý kus nesvětlý. „Komu náleží várku vésti?“ ptá

---

[16]) Tischer. Kop star. památ. str. 301.

[17]) V řádě sladovníků novoměstsk. r. 1456 dí se to negativně: „Podruh, najímá-li komoru neb pivnici nemá piva vařiti než kupovati v sudech u hospodářů“ čili domácích pánů. A dále stojí: „Neusedlý piva nevař.“ Miscell. č. 15. fol. P. 15. při deskách.

[18]) Arch. litomyšl. č 115. 11. Sděluje Štěpánek.

[19]) Arch. mus. list. z Česk. Dubu č. 2.

[20]) Štěpánek. Progr. gym. litom 1889. 20.

[21]) Hallwich. Reichenberg. 59. Též v Byteši Veliké. Listiny tamější zapůjčil prof. Tiller. Rovně tak v Jaroměři. Knapp Paměti. 75.

[22]) Ovšem je dosti charakteristické, že tak říkali. Turnov. Prášek. Při roce 1530.

se jakýs jurista r. 1592 v jedné z plzeňských knih,[23]) a hned odpovídá: „Těm, kteříž dům mají; neb kdož domu nemá, by pak na tisíce gruntů měl, nevaří. Což pak, kteří domy mají, mohou všickni vařiti? Nego, nebo toliko ti, kteří habiles jsou, aby sami hospodářem byli, v svém domu bydleli s manželkou a s čeledí; mládenec ani panna nejsou habiles." Bývalo také sporno, získal-li várečník k svému domu jiný dům várečný, smí-li vařiti na oba domy. Tou příčinou zůstávalo obyčejně pravidlem, co r. 1570 rozhodl Vratislav z Pernštejna: „Kdyby který z měšťanů více domů právem takovým měl, že má jen jediného užívati".[24]) Ani svrchupsaného juristy „habilitas" nebyla věcí obecně uznanou. V Rakovníce r. 1605 lakomého Davida Píseckého syn Adam zdědil po bábě dům s várečným právem. David chtěl na ten dům várky činiti maje várky už na dům svůj. Z toho veliký spor v radnici i v městě. Konšelé honem psali do Prahy:[25]) „Kdyby se várka do domu synovi Davida Píseckého, let nemajícímu, propustiti měla, tehdy by možnější, majíce podobné nezletilé děti, své domy k ruce jich kupovati, živnosti podobné vésti, chudší o živnosť strojiti chtěli; nebozí pak potřební sousedé musejí na ně se dívati a chléb sobě z rukou vydírati dáti. Mnohý bohatý maje dům prve a syna neb dceru nezletilou, koupil by sobě druhý, do něhož by pod zástěrou dítěte svého piva vařiti dal, do obou deset neb víceji várek udělal a tudy by ubohé, kteří sotva s jednu neb dvě várky býti mohou, potlačil." A nastojte! Rakovničané proti Davidovi nevyhráli! Hoch Davidův byl „inhabilis", a přec vařil na svůj dům rozhodnutím podkomořího. Proti tomu Lounští v tom tak přísně si vedli, že Jiříkovi Užidilovi, jednomu z předních měšťanů, r. 1588 ani nedovolili „složiti piva v domě manželky jeho, ač dokázal, že to pivo svařil na svůj dům, ale že nemá ho kde složiti. Rada městská mu vzkázala, že by sklad v jiném domě byl „proti starobylým zvyklostem".[26])

Také bylo na sporu, musí-li býti při domě várečném sladovna čili nic. Nymburští „obchodníci piva vaření" nechtěli r. 1559 propustiti Husákovi ševci várky proto, že neměl při domě sladovny. Ale purkmistr s konšely rozhodli věc rázně: „Aby ševce přijali, neb aby na věž šli." Tedy ho raději přijali.[27]) V témž Nymburce nákladníci chtěli také r. 1559 od tkadlce, řezníka a ševce, kteříž koupí a dědictvím nabyli tří domů várečných, aby zřekli se dvojího řemesla. I to rozhodl primas nymburský Jiří Bureš krátce a rázně, „aby se oni tři řemeslníci nebáli za nic a vařili".[28])

---

[23]) Protok. konš. č. 20 r. 1592.

[24]) Jelínek Litomyšl. II. 128

[25]) Arch. rak. kop. z r. 1600. O pivovarnictví rakovnick. str. 4. (Otisk pivov. Listů).

[26]) Arch. loun. kn. pamět. č. 1. A. 2. fol. J. 14.

[27]) Kn. svědom arch. nymbursk. r. 1559.

[28]) Tamže. Byli to řemeslníci Burš, Tepl, Třebický. Podobný spor v Klatovech viz arch. místodrž. miss. č. 108. 82. R. 1604.

Sousedé pravovářeční, nemajíce svých příležitostí doma,[29]) shodli a složili se k vystavení společného pivovaru, do něhož pak sami a jich potomci s várkou svou bývali odkazováni. V tom pivovaře vařívali „po střídě", druh po druhu. Někteří přispěli také na pivovar obecní a byli proto k němu přiříkáni. Podíl na takovém některém pivovaru také byl právním titulem várečnickým.[30]) Toho pivovaru, k němuž byl soused připsán, nesměl se strhnouti. V Rakovníce, kdež v druhé půli XVI. věku bylo osm měšťanských pivovarů se sto dvaceti jedním várečníkem, ustanoveno r. 1578, „kdo by se od svého pivovaru, kterému oddán a připsán jest, strhl a jinde vařiti dal, tehdy aby tomu hospodáři, u něhož pivovar jest, činži, jakoby var piva svařiti dal, povinen byl zaplatiti".[31]) Hospodáři společného pivovaru někde platili nákladníci penězi, jinde pivem a mlátem,[32]) a zhusta bývali s ním nespokojeni. V Byteši Veliké si i do artikulů cechovních vstavili, „aby hospodář a jeho manželka na pány nákladníky dokonce nefoukali a nebroukali".[33])

Pánev pivovarská za všecken čas byla a zůstávala „klínotem" a „obci velmi platnou nádobou".[34]) Střehli si ji jako poklad všude. Jen o Zbirožských víme, že si v jediném roce 1591 třikráte po sobě nočně nechali pánev ukrásti.[35])

K rozvoji várečného práva v městech poddanských jest přičiniti ještě některé slovo. Počátkem XVI. věku vrchnosti poddaným měšťanům svým právo vařiti odnímaly, poněvadž se touto městskou přední živností obohacovati mínily samy. Teprv proběhem časů vracovaly právo to, ale ne vždy celé ani zadarmo. Zajímavě vyvinovala se věc na příklad v Strakonicích. Tamější sousedé měli na var pivní hamfešt již z r. 1367 od převora řádu maltanského Bavora Strakonického. Ještě r. 1461 praví v obnově hamfeštu várečného Václav z Micha-

---

[29]) Bývala pánev pivovarská nelacina! R. 1620 prodává se v Praze pánev mající 11 centnéřů, cent po 11 kopách. Balbin (Epit. V. 570) svědčí, že i v malém městě mívali druhdy až 30 panví na vary pivné.

[30]) V tom smysle to míní d'Elvert (Iglau 186), an dí, že právo vaření, nebylo-li na domě, musilo se aspoň zakládati „auf dem Besitz eines Antheils an dem Eigenthume eines jener acht gemeinschaftlichen Bräuhauser, zu deren einem jeder Mälzer zugewiesen war".

[31]) O Pivov. rakov. str. 2.

[32]) V Litomyšli platívali od varu do r. 1515 2 groše čes., pak 3. Lib. inscription č. 116. 393. Výpis Štěpánkův. V Turnově platívali od varu 2 gr. česk. ještě v létech sedmdesátých XVI. století. Acta forens. arch. turn. I. 260. V Staré Praze do r. 1603 placeno po 26 groších míš. Toho roku ustanovili 36 grošů. Za hořké pivo bylo platiti držitelům pivovarů druhdy 30 gr. čes.; od r. 1603 kopu a 15 gr. míš. Arch. pr. č. 343. 341.

[33]) Listiny z Byteše. Zapůjčil prof. Tiller.

[34]) Které na příklad Rakovničané r. 1670 ani za peníze z města pustiti nechtěli. „O pivov. rakov". 2.

[35]) Když pro krádež žaloval Ladisl. Starší z Lobkovic staroměstského kotláře Kundráta svědčil zbirožský kovář Štěpán: „V našem městečku Zbiroze kterou sme sobě pánev k potřebě své zjednali tu sou nám nočně ukradli, též druhou po malých časích, potom třetí tohoto roku třetí." Arch. pr. č. 1055. 144.

lovic, převor svatojanský, aby platil měšťan od každého vaření 4 peníze pasovského rázu rychtáři a „nám a našim sviním na hrad džber mláta věčně a budoucně".[36]) Vařili tedy všickni sousedé starousedlí na domy své rovně tak jako měšťané královských měst. Ale v pohnutí stavovském na počátku XVI. století stalo se, že obsáhli právo varné přízní vrchnostenskou jediní cechovní sladovníci. Měšťanům nezbylo nic. I vznášejíce r. 1538 na převora Jana z Vartenberka, vrchnosť svou, „kterak obec toho obchodu užiti nemůže pro sladovníky, kteříž jsou sami ho užívají". Strakoničtí prosili, aby jim právo dáno bylo, jakož v královských městech všickni obecné užívají. Tedy dal jim je převor, ale musili za tu milosť vyplatiti „jménem koláče" ves Zborovice, zastavenou od řádu maltanského v 444 kopách míšeňských.[37])

Některá vrchnosť byla jen tolik štědrou, že propustila měšťanům poddaným toliko ječné várky, bílé pivo vařiti zanechávajíc sobě. Na příklad kněz Jan, opat v Teplé, dal městečku Outerému teprve r. 1570 právo vařiti piva bílá, kterýchž „bez povolení vrchností vařiti jsou moci neměli".[38]) Obyčejně tedy mívala poddanská města konkurenci s pivem vrchnostenským. Málo která vrchnosť zřekla se té konkurence na prospěch města s takovou bezvýminečností, jako čteme r. 1612 v privilegii, Náchodským od Albrechta Smiřického vydaném: „Měšťané Náchodští várek na časy věčné požívati, piva prodávati a šenkovati i do vesnic, k jich šosu náležejících mají, a já ani dědicové moji do téhož města ani do mých vesnic žádného piva ani vína ani páleného vystavovati nemám."[39])

Nové vrchnosti za peníze sic potvrzovaly právo vářečné, dané poddaným od vrchností předešlých, ale jsou příklady, že pokoušely se nejedenkráte o to, aby poddaní aspoň bílé pivo — ne-li obojí — brali ze zámku, odřeknouce se práva svého vářečného. Nezdárný pokus toho víme z Teplic. Tepličtí dostali české privilegium na vaření bílého piva r. 1524 od Zikmunda ze Smiřic.[40]) Však r. 1587 vešel do radního domu Radslav Vchynský, tehdejší vrchnosť, a předložil obci shromážděné, „aby sobě volili neb ječné neb bílé pivo vařiti, ale aby raději ječné vařili, k tomu že jim radí"; bílé pivo že mohou bráti ze zámku. Sliboval, že chudým půjčí slad a uvěří do roka jako jiní pánové vůkolní. Obec odporovala. Dali mu čísti privilegium královny Johanny, aby mu dokázali, že mají též svobody jako Litoměřičtí, že mohou vařiti obojí pivo bez překážky pánovy. V tom vyvstal z obce nějaký Martin Koler a promluvil k Vchyn-

---

[36]) Arch. mus. listiny strakonick. Platy od varu, vrchnosti v XVI. stoldávané, byly větší. Nepomučtí na příklad platívali ouhrnkem 52 kop míš. ročně; a Žebráčtí odváděli za var 1 kopu. Arch mus. list. žebráck. a nepomuck.

[37]) Kn. privil. 31. v mus.

[38]) Arch. mus. list. z Outerého.

[39]) Ludvík Náchod 138. 139.

[40]) Opis Hankův z arch. teplick. v arch. musej.

skému zpurně po německu.[41]) Pán se rozhněval, „a majíc na dlouhém černém topořišti sekerku, tím topořištěm ho uhodil; tu se šust a hřmot veliký stal, a jakejs neveliký mužík se pana Vchynského chytil i k hrdlu mu sáhnouti chtěl". Lid se sbíhal, ženy před rathouzem rouhavě mluvily, vykřikovaly, a pán musil ujíti z radního domu. — Zdárněji zvedl se pokus slovutného Václava Budovce z Budova v Mnichově Hradišti. Týž pán potvrdil r. 1602 pravovárečníkům v Hradišti, jichž bylo 33, právo varné. I „přemýšleje častokráte o týchž lidech městských, poddaných věrných", pan Budovec přivedl je r. 1610 k tomu, že „dobrovolně od várek těch, kteréž z milosti a z lásky darované měli, upustili", proti čemuž pán zase upustil od některých robot, „od vobilí sutého, vorání, robot ženích, fůr, slepic, vajec a jiných poplatků vedle register urburních vyměřených". K tomu jim přidal ještě šenk vína a pohrozil těžkým trestáním tomu, kdoby pivo jinde bral nežli v panském pivovaře. Na listě hamfeštním, který jim o té proměně vydal, podepsali se mladoboleslavští purkmistr a konšelé i syn Budovcův Adam.[42])

Nechvalně vedlo se v těchže várečných věcech Soboteckým. R. 1582 obdrželi právo vařiti pivo bílé od Krištofa Lobkovice. R. 1601 propustil jim Felix z Lobkovic várku ječnou, ale jen těm, kteří se s ním u víře katolické srovnali. Jiní těch várek dotýkati se nesměli. A nastojte! Povědomá paní Polyxena Lobkovická vzala jim r. 1629 várky všecky dokonce, a když ubozí za ní na Roudnici přišli dotazovat se, proč jim právo vzala, odpověděla, že „Jeho Milost kníže mladé do cizích zemí pošlíce, peněz pro vychování jeho potřebuje". Však není ještě konec jednání. Mladé kníže, právě dotčené, vypůjčilo sobě od Soboteckých 400 kop míšeňských „s tím doložením, že při kněžně jakožto paní mateři své svou přímluvou objednati chtítiráčí", aby zase dostali várky. Přimluvil se, nepřimluvil se — Sobotečtí neobdrželi nic a musili i na dále pivo kupovati z vrchnostenského pivovaru z Kosti. Po čase pak soudili se o své právo.[43])

Ani komorní města neměla pevného várečného práva. I ta bývala na milosti komory nebo panovníkově. Domluvným dokladem jsou Novostrašečtí. Vařívali bez překážky dle privilegia krále Vladislava z r. 1480, až naposled r. 1616 král Matiáš poručil, aby brali

[41]) Obec teplická byla tenkráte již národně míchaná. Mezi konšely česká jména s německými drží r. 1587 váhu rovnou, jsou tu konšelé Rybák, Havlík, Souček, Albín Horák, Štěpánovic. Rychtářem byl Kvasnička. Ba r. 1620 je Čechů v radě víc než Němcův. Jsou to konšelé Máš, Kynda, Janák, Štěpán, Pekař, Pravecký, Vojner. Mezi obecními staršími tehda Dudlík, Žilsud. Arch. mus. listiny teplické.

[42]) Z arch. Hradiště nad Jizerou vypsal a půjčil Šimák. Též v arch. musej. v listin. Hradištských.

[43]) Všecky doklady složeny v arch. mus. v listin. Soboteckých v opisech z děkan. archivu.

pivo z jeho pivovaru křivoklátského nebo krušovického. Zakázal jim svobodné vaření „pro lepší jich skrocení".[44])

Zvláštní přednost co do vaření piva mívaly ve všech městech domy řečené svobodné. Držitel takového domu neplatil k obci — a vařil kdy chtěl, co chtěl, nevšímaje si měšťanův. Proto čítáme tak hojně o sporech mezi várečníky a držiteli domů svobodných. Těch domů i s várkami a všemi přednostmi docházeli rozliční lidé privilegiem, výsadou.[45]) Někdy výminkou dopřál král nebo jiná vrchnosť také osobám, které nebyly z nákladníků aniž měly domy svobodné, že mohly vařiti pivo. R. 1547 obdržely na příklad v Ousti nad Labem dvě osoby právo varné od krále, a vzniklo proto v obci nemalé skyselení a „podomní schůze proti konšelům".[46]) Plzeňských ptá se císař r. 1577, proč „obyvatelkyni" své Gironysové nedopouštějí vařiti,[47]) a brzy potom poroučí Hradeckým nad Labem, aby dovolili Kropáčové vařiti, a hned aby ji z vězení pustili, do něhož ji byli zavřeli proto, že chtěla pivo vařiti.[48])

Předměstští sousedé při žádném městě vařiti nesměli. Toť pravidlo. Plné právo k obci čili k jmění obecnímu a jeho požívání bylo spojováno všude jen s domy v ohradě, ve zdech městských postavenými. Kdo bydlili na předměstí, nebyli plnoobčany, a proto vařiti nesměli. Rozdíl ten ovšem jen odtud pocházel, že město bylo starší než předměstí, a že obdrželo práva, prve nežli předměstí před zdmi vznikla.[49]) Petr Vok (1310—1347), zakládaje Krumlov, dle Březanovy zprávy předměstským dal všecka práva jako měšťanům — kromě jarmarku, masných krámů a piva. Předměstští měli bráti pivo v městě a platiti pokrčemné. Po všelijakých sporech prohlášeni jsou r. 1459 předměstští ve všem rovni, ale r. 1555 Vilém Rožmberský znova nucen byl oznámiti, že město a předměstí jeden kus jsou, že z předměstí sousedé 2 neb 4 musí dostati se mezi konšely — ale za to že budou bílé pivo bráti z obecního pivovaru, červené od měšťanů.[50]) Nápodobný poměr byl obyčejným všude, ale bez hádek o pivo mezi předměstskými a městskými nebývalo. V Litoměřicích r. 1515 stalo se o vaření piva a šenk jeho dokonce povstání předměstských.[51]) Přišli vyslaní od předměstských na rathouz k pánům. Vyslaní byli dva kováři, dva „prtáci", jeden švec

[44]) Arch. mus. listiny strašecké.

[45]) Jakž o tom v I. díle pověděno. Byli to lidé, kteří se vrchnosti některak zavděčili. V Rakovníce na příklad r. 1493 hejtman z Hrádku, Jiří z Násilé obdržel dům svobodný; v Poděbradech mimo jiné r. 1561 Hanuš Berych z Hubru. Arch. místodrž. č. 70. B. II. kn. komor. soudu č. G. K. 1. Levý v Arch. Pam. VII. 398.

[46]) Arch. místodrž. č. 41. 20.

[47]) Tamže. 97. 52.

[48]) Tamže. fol. 70.

[49]) Kteří zemané Moravští měli statky na předměstí, ani nebyli přijimáni v stav, nebyli přijímáni mezi vládyky. Č. Mat. Morav. Brandl. 1869. 179.

[50]) Urban. Gesch. Krummau. Rukop. v mus. str. 69. 70. 71.

[51]) Rukop. l'toměř. v č. mus., kusý.

a tři — Nosek, Shrabal, Hotaš — jejichž stav se neudává. Přišli a začali: „Pane purkmistře, toho rozkázání vašeho my nésti nemůžeme, což se piva vaření dotýče, a držeti nechceme, neb ste nás ctí a věrou zavázali, abychme práv vašich obhajovali, prosíme, ať se jich nám také něco dostane! Šosem ste nás s sebú srovnali (danémi), ten platíme, a máme zprávu od sterých lidí, že máme šos dávati, když vy dáte v městě dva, že my teprv třetí s vámi platiti máme. Vína svá na předměstí, když prodati nemůžete, nám šenkovati hájíte a sami u sedláků kupujete ve vsech a je v městě šenkujete a od nás kupovati nechcete. Poněvadž jiní jinde před městem svá vína šenkují, i nám že to bude dopuštěno prosíme, a piva, poněvadž všudy jiní k své potřebě vaří před městem, také aby nám se toho dostati mohlo" Na tu řeč dali ustrašení páni odpověď, že se poradí se staršími obce, ale Shrábal — jeden z poslů předméstských — „sám od sebe všetečně pověděl, že my to souseduom oznámíme, budú-li chtít na tom přestati!" V těch slovech tajilo se, že předměstí se pozdvihne. Ale Litoměřičtí vzali radu proti předměstským, a to radu od starodávna osvědčenou: obratným jednáním rozdělili spolek svých protivníků. Povolali před sebe „čtyrmistry" nebo představené jednotlivých cechů městských i předměstských a tázali se, „poručil-li kdo vyslaným z předměstí taková tuhá, tvrdá a hrdá slova, kteráž se vztahují k nějakému pozdvižení, mluviti?" I vyznávali jedni po druhých přistupujíce a odstupujíce, že „věrně, pravě a upřímně stojí proti každému, kdož by se proti ohradě městské posaditi chtěl" — Shrabalovi že mluviti neporučili — a posléze už jen prosili, aby „pivo bílé a lehké dáváno jim bylo na soudky a na peníz — slušně". Když tedy nechtěli víc, svolili páni rádi, aby příště dáváno jim bylo „slušně". Ale vařiti sami ani šenkovati nesměli. Boj však potom vypukl zase a neustal nikdy. R. 1547 píše Ferdinand I. do Litoměřic, „že jest nějaká různice a nesnáze mezi vámi a předměstskými vznikla", i poroučí, aby se sousedsky chovali.[52]) Předměstští prodlením doby přece vyhráli, aspoň potud, že jim propuštěn šenk pivní, ale i ten všelijak obmezován. Čtemeť r. 1591,[53]) že svolila se obec litoměřická, „aby na předměstí šenkové tak zhusta nebyly, než „podle uvážení p. purkmistra toliko v jistých místech, kde by pro pohodlí lidské býti uznali, šenkové piva aby nařízeni byli".

Z pravidla svrchu položeného, že totiž předměstským vařiti nebylo dopuštěno, oznámiti jest ze starých dob výjimku. Některá předměstí totiž vydobyla sobě práva pivovarného přec, a kterak se to událo, o tom vykládá r. 1586 lounská kniha pamětní: „Za starých let, když války bývaly, sousedé mnozí předměstští jsou koně chovali a čeládku pro výjezdy a špehy a jiné válečné věci, a pro čeládku piva potřebovali, za tou příčinou se jim toho piva

[52]) Arch. c. k. místodr. Miss. č. 41. Dat pátek po sv. Petru a Pavlu. 1547.
[53]) Svolení obce Litom. Rukop. v č. mus. č. 3. E. 3. fol. 80.

vaření dopřálo. Ta pak příčina z milosti Boží na tento čas minula.“[54]) Toho sobě tenkráte páni v radě mrzutě vzpomínali za tou příčinou. že smělí předměstští přišli žádat, aby jim městská rada pivovar předměstský opraviti ráčila. Odpověď pánů shodovala se s jich mrzutými historickými vzpomínkami; „prý měšec obecní jest velmi churavý, a obec že nemůž s to býti, aby pivovar stavěti měla; protož aby se nad tím spokojili, neb mají sousedé piva v městě dosti. že mohou sobě dobře kúpiti. Nad to vejše že dává se zpráva, že se v tom neupřímně chovají a dají sobě lepší pivo dělati, dělníků lepšího dostatku že užívají a sladovníci jejich do města slady draho prodávají a z města piva, z něhož se mnoho posudného (daně) dává, vybejvati nepomáhají“. Tedy boj a zase boj o pivo.

Kde vzniklo předměstí z domků kolem nějakého kláštera, jako příkladem v Hradišti moravském. nebo kde vzniklo jakkoli „postranní právo“, tu býval boj konšelů proti předměstskému pivu marný. Pan opat v předměstí Hradištském dal navařiti, a bylo po všem. Jen prositi a uprositi bylo lze. Právě Hradištským vyžádal při opatovi r. 1545 sám král milosť, že nebude opat v předměstí vařiti ani vystavovati pivo na deset let.[55])

Což, kterak houževnati bývali měšťané všickni všudy stran obchodu pivného!

Lidé vesničtí, k městu poddaní, musívali bráti piva do svých krčem jen z města, a to na příklad Pražané tak nadsazovali, že vesničané, poddaní k záduší některého kostela pražského, nesměli piv jinde bráti nežli u sládka, jenž bydlil právě v tom záduší neboli v té které osadě kostelní. V starší době obmezovali krčmáře předbranského, i když chtěl od nich pivo bráti, až směšno. R. 1489 zapsali si konšelé mladoboleslavští o Kubíkovi, krčmáři v Podskalí za Klemčí, že mu dali povolení, „aby volně mohl z města sobě bráti pivo v sudech i jeho dědicové a budúcí, ale pocestnému, kterýžby se k němu přihodil, tomu aby dal ve dne (a sousedům nic), a když město zavrú. aby dal i súsedu svému, kterýžby k němu přišel za peníz nebo dva, ale na řád ve dne ani v noci aby nedával.[56])

Obchodu pivného a živnosti svých nákladníkův obhajovali konšelé městští všude tím, že buď nedopouštěli do města vozby cizího piva, neb aspoň že jí překáželi, jak uměli. Boj proti cizímu pivu vzňal se plným plamenem teprve v století XVI. Věk před tím nebylo ještě zle. Čtemeť v právech, řečených Soběslavských, z doby husitské pochodících, „že nemá žádný svídnického piva šenkovati než samo město v domě jednom“.[57]) Nebyla tedy města

[54]) Arch. v Lounech. Kn. č. 1. A. 2. fol. J. 20.
[55]) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 35. fol. 13.
[56]) Kn. mladobolesl. č. 1. fol. 204.
[57]) Exempl. Neuberkův. kus. 13.

Pražská cizímu pivu nepřízniva, ale konšelé prodej jeho snažili se zanechati obci. V jiných městech zase naproti tomu zcela svobodně pijena piva pražská.[58]) Když pak v století následujícím soukromné osoby obživiti se chtěly pivem cizím, a nad to i páni a rytíři po smlouvě svatováclavské r. 1517 ujali živnosť pivovarskou, druhdy jen měšťanům příslušnou, sami pro zisk svůj,[59]) stalo se z míry zle: nákladníci, z nichž mnozí sedali v konšelských radách, původci byli, že cizí pivo pronásledováno. Cizí pivo jim bylo „hostinským“ a hostě vyháněli. Heslem prohlášeno jest přání, „aby město na město nevozilo“. Staroměstští nechtívali ve svém městě trpěti ani piv novoměstských![60])

Než nelze říci, že by námaha proti hostinským pivům byla kdy zdárnou a užitečnou. Bylo-li hostinské pivo lepší domácího, marně namáhali se nákladníci, marně konšelé. Kromě toho jednotlivci opatřovali se výsadou královskou na vozbu cizích piv, a tudy nemohli konšelé nikdaž dobře k nim. Litoměřičtí již r. 1514 se usnesli, aby „rúdnických a hostinských piv nevezli k městu (formané) žádným osobám světským ani duchovním, bohatým ani chudým“.[61]) A z téhož města Litoměřického ještě o sto let později dovídáme se, kolik platny byly konšelské zákazy. R. 1607 všecka obec původem konšelů hřmotně povolala sobě na radnici Balcara Pičmana, jemuž „přednésti poručila“, že „piva rakovnická na ublížení a zlehčení města tohoto a skrácení živnosti do domu svého voziti a je šenkovati dává, protož takový šenk že jemu stavují, a více aby ho požívati jměl, toho že trpěti nechtějí“.[62]) A Pičman stručně a dobře odpověděl, „že toho požívati chce a vydávati pivo přespolní, protože má sobě od jeho milosti císařské privilegium dané“. Takž nápodobně zajisté bránili se rozšiřovatelé „hostinských“ piv také jinde. Nezbylo konšelům a vrchnostem, než hostinská piva stížiti tuhým clem a míti z nich aspoň důchod daňový větší, nežli platil se z piv domácích; Vyšehradská kapitola byla o to ještě moudřejší, že měšťanům hory Vyšehradu sama ukládala, nejsou-li s jejím pivem spokojeni, a jsou-li mlsni piva cizího, aby je tedy brali tam, kde ona jim poručí, a z každého sudu bílého piva, aby 4 groše bílé platili posudného a z lepších piv i po 15 groších; šenkuje-li kdo pivo vrchnostenské, kapitolní, že nebude platiti nic.[63])

---

[58]) Reg. purkm. v arch. hrad. fol. 34. a j. Důkaz z r. 1487.

[59]) Tvrdíce, „že jsou svobodní páni“ a z té příčiny prý „meze není uložena, aby užitku neužili, jakžkoli by jej vymyslili“. Chaos v arch. praž. Ze Žatce známe z r. 1537 žaloby, že také okolní sedláci vaří. Arch. mus. list. žateck.

[60]) R. 1555 prosí arciknížete Ferdinanda, aby jej vzal před novoměstským pivem v ochranu již proto, že Novoměstští mají jiné živnosti, prý „mají své rozšíření z polí dobytků a sviní chování“. Arch. pr. č. 843. 131.

[61]) Rukop. litoměř. v mus.

[62]) Kn. č. 3. E. 3. v mus. č. fol. 162.

[63]) Ruffer. Vyšehrad. 265.

Nejdomluvnějším dokladem marné námahy jest boj měst Pražských proti pivu rakovnickému. U toho boje postaneme.

Rakovničtí měli export — zvláště do měst Pražských — „od lidské nepaměti". Od Ferdinanda I. zjednali si na vozbu svého piva majestát. Také jednotliví pražští hospodáři koupili si na šenk cizího toho piva výsadu; a vrchnosti klášterské na svém „postranním právě" nedaly sobě od nikoho poroučeti a dovolovaly šenkéřům svým čepovati pivo jakékoli. — Z těch všech kusů urodilo se obzvláště v druhé polovici XVI. věku zmatků, že jich nelze ani vypsati. Začátek byl nesmělý. R. 1560 vzkázali totiž Staroměstští Rakovničanům, že nadále již nebudou vymáhati dluhů za piva jich. sousedům pražským uvěřená.[64]) Ale Rakovničané odvětili rázně: jali se pro své dluhy „obstavovati" pražské měšťany, kterékoli ve svém okrsku chytili. Z toho zlé soudy. Zatím už r. 1562 vyprosili sobě Malostranští majestát, že mohou cizí piva sbírati.[65]) Tedy dali se do sbírání. Pustili se na Oujezd, kde nejvíce piv rakovnických šenkováno, ale „kněz převor u Matky boží konec mosta na radní pány, (piva sbírající), sáhl, k šturmu udeřiti velel a jednu přední osobu z ouřadu škodlivě zbil". Arcikníže sic nařídil vrchnosti nad Oujezdem, aby šenkéři její brali pivo od nákladníků malostranských, ale vrchnost — převor maltánský — nedbal, a šenkéři nápodobně. Rovně tak vedlo se na jiných právech malostranských. Když na příklad r. 1569 dvorský tesař Ondřej, jsa pod vrchností kláštera sv. Tomáše, na zlost nákladníků jal se pivo cizí šenkovati, marna byla stížnost Malostranských k místodržitelům. v níž ne právě zdvořile stálo, že „by měl ten tesař se raději sekyry držeti, nežli by takovým pivem mozek sobě zvrtěl".[66])

Nuže, řekne se, Malostranští byli na boj proti pivu rakovnickému mdli; nákladníci a konšelé větších dvou měst Pražských vedli si zajisté jináče, statečněji. Uvidíme. R. 1564 zakázali si Staropražští dopisem prudkým, do Rakovníka poslaným, vozbu rakovnickou zhola, a v společné schůzce smluvila všecka tři města Pražská podati arciknížeti Ferdinandovi prosbu, aby nedopouštěl vozbu toho piva. jehož sem Rakovničtí vozí celé várky; prý „lid obecný téměř všecken se k těm pivům obrátil" a jich více nežli domácích vín požívá; města Pražská tím hynou; sladovníci prý také zhynou, jako zhynulo nedávno řemeslo soukennické a nožířské.[67]) Kdyby prý Pražané vezli do Rakovníka. jistě žeby Rakovničtí toho nedopustili; pivo pražské že jest dobré. chválu obdrželo, jsouc voženo i do Polsky a jinam do cizích zemí. Však prosba platnosti nepřinesla; naopak, arcikníže zvláštním dovolením tomu a onomu v nově propustil čepovati rakovnická piva v městech Pražských.

[64]) Arch. pr. č. 343. 164.

[65]) Arch. místodržit. Miss. č. 70. B. fol. 92. Dán na Hradě v středu sv. Jeronýma.

[66]) Čelakovský. Codex. LXVI.

[67]) Arch. pr. č. 343. 181. 178.

Pražští nákladníci, pohoršeni jsouce nad míru, vyslali za arciknížetem „lekaci“ čili zvláštní poselstvo na Hrádek (na Křivoklát),[68]) ale ani tenkrát nedosáhli, kam mířili [69]) Vydali tedy roku 1571 konšelé tří měst Pražských na prosbu nakladníků sami zápověď piv rakovnických: kdo je má, nechať je do 14 dnů vyprodá, sice že mu je poberou.[70]) Nevíme, kteraký výsledek měl tento zákaz, ale tušíme, že ne valný, víme, že nesměl se odvážiti ani nákladník ani purkmistr na ty pražské obyvatele, kteří měli dekret císařský na cizí pivo.

Roku 1578 nastal proti Rakovničanům boj nejtužší. Působením nákladníkův učinily tři rady měst Pražských nové snesení proti cizímu pivu rakovnickému[71]) a zápověď svou vydali tiskem;[72]) kázali ji biřici a servusy roznášeti a „v některých místech rozbiti“. Všelikými přímluvami dovedli toho, že zákaz stvrdili též místodržící. Ale nezoufali Rakovničtí. Měli také své přímluvčí, a mimo to bylo pivo jich příhodno nejen pánům „patronům“ než i obecenstvu pražskému. Rakovničané, zasýlajíce vysokým pánům některý sud, dali se na prosbu, v níž položili výklad svého pronásledování řkouce: „Piva naše do měst Pražských od lidské téměř nepaměti vožena bývala, a snešení (proti nim), jak se domejšlíme, některým osobám řemesla sladovnického (jichž v radě každého města nemalý počet jest) k vůli a žádosti nežli pro nějakou slušnou jinou příčinu učiněno jest.“ [73]) Na konec moudře připomněli, aby císař učinil v tom nějaký „mírný prostředek“, sic že mu mnoho sejde z posudného v Rakovníce. To as byla jich největší záštita: plativalitě Rakovničtí až i 2000 kop posudného ročně!

Pražanům běželo o to, aby císař svým slovem stvrdil zákaz piva rakovnického. Podali mu tedy nákladníci „suplikaci důtklivou a poněkud zuřivou“, na kterouž suplikaci odpověděli Rakovničané urážkou pražských piv. Vzkázali totiž písemně, že vozí „od paměti lidské piva do měst Pražských jakožto ta, kteráž vejpojnější, příjemnější a k zdraví lidskému pohodlnější jsou nežli jiná, kteráž se toliko slovy bez jistého a zkušeného skutku vynášejí“.[74]) Když pak Pražanům mysli dodal zemský písař Španovský slovy, že „by toho v nejšpatnější vsi netrpěli“, najali nákladníci jakéhos pana Pleského za plat a za sud piva, aby po německu jednal na zámku, protože oni sami německy neuměli. Konali schůzku po schůzce, sbírali mezi sebou na outraty, „chodili na zámek den ode dne několik neděl, platili všem vyšším i nižším pánům, leda by věc

---

68) Tamže 195.
69) Tamže 293.
70) Tamže 225.
71) Tamže 142.
72) Exemplář v arch. pr. č. 343. 227.
73) Kopie listů poselac. z r. 1578 v arch. rakovn.
74) Arch. pr. č. 343. 293.

popohnali a dekretu císařského proti nenáviděnému „hostinskému“ pivu došli. Dávali „koláče“ veliké i dobré. Panu Doupovci podali peníz (korunu) ve 40 groších českých, panu kancliři několik sudů piva, i Matějovi, který knihy ingrossoval, dali „na štrymfle sukna černého za 15 grošů“.[75]) Ale dekret císařský nepřicházel. Zatím obsadili pražští nákladníci městské brány, aby zahrozili hostinské pivo; zároveň kázali po domech rakovnická piva sbírati. Z toho byl poplach, mnozí „křikali na právo a nevážné se chovali“, pivo pokrývajíce.[76]) Když dekret pořáde nepřicházel, odhodlali se pražští nákladníci k skutku neobyčejnému, paměti hodnému.

V pondělí po sv. Vavřinci r. 1578 chystal se císař po nějaké nemoci na projížďku vyjeti sobě do staré Obory a odtud do nové (do Hvězdy). O tom dověděli se nákladníci a vyslali na rychlo své poslance k Oboře.[77]) „Páni starší tu na J. M. Císařskou očekávali; ráčil přijeti k lusthauzu nové Obory a s koně dolů slízti. V tom českým jazykem skrze pana Cecka (předního z osmi pánů) promluveno bylo, že sme se při žádném dovolati nemohli odpovědi na suplikace své, ano že proti jistému snesení purkmistra a pánův a konfirmaci místodržících na zhoubu živnosti naší Rakovničtí piva vozí, a že v tom ujma J. M. Císařské v posudném.“ To dořekše podali vyslaní císaři novou suplikaci, jednu českou, druhou v německo přeloženou. Ale císař, nerozuměje české řeči, povolal k sobě pana Jana Vchynského a ptal se ho, čeho žádají ti lidé. Musili tedy vyslanci svou řeč opáčiti. Vchynský přetlumočil, načež odpověď od císaře dána, „že mají své opatření míti dostatečně“.

Po této památné sceně ve Hvězdě, chodili nákladníci na zámek zase kolik neděl; „den ode dne od rána až téměř do noci očekávali“; panu kancléři dali sud k svatbě dceřině za půl čtvrté kopy, k tomu přidali Novoměstští s Malostranskými 7 věrtel — ale „den ode dne se odkládalo, neboť Rakovničtí zvěděvše, že dekret míti máme, nezaháleli a víc než 11 sudů svého piva rozdali do jistých míst“. — „Rakovničtí svým pivem převyšovali, a my prázdné sudy jsme vydali.“ — Tak žalostivě pro paměť zapsáno v staroměstskou knihu nákladnickou.[78]) Rakovničtí však nebojovali jen pivem, oni bránili se také suplikacemi i vyslanci. Prosili císaře, aby Pražanů neposlechl; prý „přední město v království, kamž sjezdové se dějí, má míti svobodu, aby všickni lidé v rozličnosti nápoje zvůli měli“;[79]) při tom opětovali své starosti o císařské posudné, a kromě toho dokazovali samému císaři, že jich pivo je lepší pražského. K této sebechvále odpověděli Pražané ne příliš

---

[75]) Tamže 100.
[76]) Tamže 229.
[77]) Byli to Jan Cecek z Libé Hory, Zikmund Kapr, Václav Vostrovský, Jan Vlaštovička z Malé Strany.
[78]) Arch. pr. č. 343. 145.
[79]) Tamže 299.

duchaplně takto: „Kdyby popatřili (Rakovničtí) mezi pitele, poslyšeli by odpor, že jsou mnozí zmizeli, v divné pokušení přišli, a nemalý počet s potěšením na mysli bídně i mizerně životy dokonali.“[80]) Patroni Pražanů do poslední chvíle těšili — když naposled již „těch těšinských jablek dlouhý čas byl“ — vyšel dekret r. 1579 ve čtvrtek po sv. Maří.

Než nastojte! Dekretem zapovídána rakovnická piva — „kromě v těch domech, kde na ně mají obdarování“.[81]) Ocitli se tedy Pražané tu, kde byli před pivní vojnou. Rakovnická piva vožena do Prahy chutně dál, a Pražané měli zármutek a outratu. Pro tu outratu se Staroměstští nákladníci na konec aspoň vymstili nad Novoměstskými. Vymstili se nad nimi v pamětní knize, kdež po tu chvíli čte se: „Těch časů starší novoměstští k nám, když jaké těžkosti na nás i na ně šly, se přiznávali a nabíhali, abychom toho hájili, že outrat litovati nechtí — a když hřmění a těžkosti se spokojily . . . od nás jsou odstoupili, nebo se za měšec báli co Pilátové před našimi outratami.“[82])

R. 1580 pokoušeli se Pražané zase o dosažení královského majestátu proti rakovnickým pivům, platili, kde se jim vidělo, platili i Rumpfovi pověstnému,[83]) ale nedovedli nikdež nic. Z královské kanceláře i dále vycházela privilegia jednotlivcům na šenk rakovnického piva o všecko pryč. A když nákladníci to nelibě nesli, „ofukl“ se na ně jedenkráte r. 1580 pan kancléř z Pernštejna, řka: „Co chcete, aby císař nemohl té moci míti, jak se mu zlíbí z štědroty své udíleti právo na šenk vína a piva?“ A na tom zůstalo, jakkoli vojna pražská proti pivu rakovnickému trvala jestě za kolik let dále. Teprve r. 1593 konečně vyznávají Staropražští, že se „na tento čas z jistých příčin tomu vodolati nemůže, aby hostinská piva do měst Pražských uvozována nebyla, a to pro ty osoby, kteréž jsou sobě na to milosti obzvláštní objednaly“.[84]) Tu teprve, tedy koncem století, propustili Pražané pivo cizí, poněvadž nemohli odolati; zmoudřevše uvázali pak obchod jeho pevným řádem, o němž zmíněno bude v knize o městských financích.[85])

Od piv „hostinských“ vraťmež se zase k domácím nákladníkům!

Nákladníci čili sousedé mající právo várečné sdružili se v městech, jakož svrchu praveno, již v stol. XV. v bratrstva, a z bratrstev ustavily se cechy po způsobě tom, jak bývalo v řemeslech. Sestavili se nákladníci v cech na monopolní provozování pivovarské živnosti. Zevnějším jich znamením byly perkytle čili sukničky,

---

80) Tamže 302.
81) Tamže 297.
82) Tamže 387. a 147.
83) Tamže 147.
84) Arch. pr. č. 326 46.
85) Piva rakovn. vozí se do Prahy ještě r. 1775. Tehda byla ho pinta po 10 krejc. Arch. pr. list. 373.

korouhev i pečeť. Pražský staroměstský cech nákladnický měl v XVI. stol. 10 bílých perkytlí s rukávy a 14 damaškových;[86]) praporec měli nákladníci pražští damaškový červený s obrazem sv. Václava se „čtyřmi limpami nebo lopatkami pod zlatými korunami".[87]) Týž „erb" byl na pečeti. Venkovští nákladníci již v XV. věku vyprošovali sobě na korouhev a pečeť svého cechu erb staropražský. R. 1466 na příkl. propůjčil staropražský cech s vůlí městské rady svůj svatováclavský erb Chomútovským sladovníkům s podmínkou, aby ho nepropůjčovali nikomu dále.[88]) Limpy nebo lopatky zůstávaly napotom vždy příznakem sladovnickým i bez obrazu sv. Václava. Na příklad Sušičtí nákladníci mívali v erbu a v pečeti „dvě limpy zlaté křížem, nad nimi korunu a zvíře lva".[89])

Kterak byly cechy nákladnické uvnitř organisovány, to nejdůkladněji vidí se na pořádku staropražském,[90]) jenž do XVI. stol. mnohými občasnými usneseními cechovními dospěl naposled k takovému řádu, že jiní spolkové čeští — předem novoměstští nákladníci — podle něho zařizovali se.

V čele bratrstva staroměstského stálo osm starších nákladníků od purkmistra a konšelů ročně sázených, a do bratrstva slušela mimo nákladníky hospodáře všechna čeleď, „sladovník, mládek, mistr pivovarský, pomahačové". Starší „osmipáni" měli obmezenou jurisdikci stran všech věcí a osob pivovarství a šenkéřství se dotýkajících, směli trestati všelijak, jenom ne složením řemesla; tohoto nejhoršího trestu zanechali konšelé sobě samým na potvrzenou. Starší měli býti „osoby v hodnosti a v dobrém chování, ctnostlivé, pobožné, každému bohatému i chudému rovné spravedlnosti"; k soudu měli se starší „časně dostavovati, aby lidé, kteří opatření soudního potřebují, nečasným scházením jich k škodě přivozováni nebyli. Ale při soudě „zbytečných útrat narážeti" nesměli.[91]) Pokuty

---

[86]) Kn. osmip. sladovn. č 343. V. č. 347. fol. 160. Po bitvě bělohorské rozkazuje Lichtenštejn, aby nákladníci Pražských měst šli na processí Božího těla „v perkytlích před praporem".

[87]) Roku 1637 120 kop odkázal Václav z Kumburka, „poněvadž řemeslo nákladnické sv. Václava obrazu užívají". Opis z kvatern. trhov. zelen. půjčil prof. Čelakovský.

[88]) Z Chomútova přišli prosit konšelé Machek, Vaněk Long, Strubčický a jiní. Arch. pr. č. 343. 149.

[89]) Arch. mus. list. sušické r. 1614.

[90]) Artikule z r. 1592 zapsány v arch. pražsk. č. 994. 136. a násl. Psány jsou s patrnou pietou, iniciálky jen pérem sic, ale všelijak ozdobně a plny kudrlinkami. Patrno, že nákladníci městskému písaři dobře splatili. Starší a nejstarší řády staroměstských nákladníků jsou v kn. arch. pr. č. 343. 5. 6. 33. 43 a j.

[91]) Řád pozdější (r. 1644) vysvětluje tyto povinnosti. Nejméně dvakrát v témdni aby se k soudu scházeli. „Povinni budou v celém processu beze všech zbytečných interlocutorií a průtahů summariter vyslejchati, výstrahy stranám nedávati. Když akta zavřena, nejméněji u přítomnosti šesti osob dají je přísežnému písaři svému přednésti zouplna a považíce všeho rozsudky vynesou. Na odvolání do rady je důkladný peníz dvě kopě." Č. 994. 236. Arch. pražský.

aby sobě neosobovali žádné, ale aby ji každou obraceli k dobrému svého pořádku, někdy na nuzné, jindy na pohořalé. Také aby ze všech pokut a příjmů rok co rok novým starším počet činili. Obnova starších děla se hned po obnově konšelů městských. Sedění konali soudcové nákladničtí v domě cechu náležitém.[92])

K ruce své mívali starší pro jistotu soudu písaře práva známého, a ten přísahával purkmistru a vší obci a pánům starším, že chce „tuto práci písařskú věrně, pravě a upřímně vésti, tejnost rady a pilnosť při svědcích, při spisování smluv i jiných věcí, i v přímluvách všelikú věrnosť chudým i bohatým, domácím i přespolním zachovati“.[93]) R. 1512 dovolili konšelé nákladníkům, aby měli knihy své.[94]) Do nich zapisovány řády, rukojemství, dluhy, paměti, počtové, „lidské pře“, „nesnázky mezi sousedy a šenkýři o škody a dluhy“, nesnáze o najímáni čeledi sladovnické a pivovarské, jakož i formanů, „kteří dělají v sladích“.[95])

O tom, kdo může býti členem pořádku, a kterak se jím stane, nejstarší řády pražské kladly za první kus: „Kdoby kolivěk přistoupiti chtěl k obchodu sladovnickému, ten předkem, aby se pána Boha bál.“ [96]) Nové řády shodly se se staršími v tomto dalším ustanovení základném: Zdejší rodič vstoupí před starší s přátely, požádá o přijetí do bratrstva, ukáže zápis domu sladovnického se sladovnou a položí 4 libry vosku.[97]) „Tolikéž i jiní muži šlechetní a dobrými mravy ozdobení, majíce domy k živnosti té oddané, poctivou žádosť na starší vznesou“, 10 kop grošů č., dvě libry vosku složí, „a ti také laskavé odpovědi a spolubratrstva dostanou“. Z tohoto „příjemného“ polovice byla starším, polovice pokladnici spolkové. „Jiní užívajíce obchodů a řemesel, pokud do pořádku přijati býti chtějí“, ukázati měli jistotu, že „od svých řemesel a živností přestali“, a při tom ovšem i zápis domu se sladovnou.[98]) Na hotové summě „příjemného“ měli dáti dle řádu z r. 1520 5 kop českých; v řádě z r. 1592 ukládá se novému nákladníku, aby dal, kolik všecek pořádek poručí „podle uznání“.[99])

---

[92]) Za jednoty obou měst pražských koupili nákladníci staropražští dům na Koňském trhu, jejž pak roku 1530 ujali novoměstští po rozdělení měst v 300 kopách česk. Při deskách zem. Misc. č. 30. fol. 199.

[93]) Tutéž přísahu říkal písař pořádku konířského, plaveckého a řeznického. Mezi písaři těch pořádků postřehli jsme r. 1590 Johannesa Gamarytha, artis phil. bakaláře; Jiříka Tachovského, kantora (pís. sladovn.) r. 1592. Lib. rer. memor. č. 332. 139.

[94]) Arch. pr. č. 343. 32.

[95]) Tamže 33. Do let sedmdesátých měli staropražští nákladníci v černé truhle 14 knih.

[96]) Arch. pr. č. 343. 5.

[97]) „A z svobodné vůle nětco pro památku témuž pořádku aby učinili“, praví řád z r. 1644.

[98]) Řád z r. 1644 vysvětluje ten kus tak, aby „nechali řemesla, co by k správě jiných pořádků patřilo“. Řád z r. 1520 začíná ten kus: „Z jiného obchodu a řemesla měšťan má se předešlé živnosti zbaviti“.

[99]) „Dle respektu osoby“ dokládá řád pozdější.

Poslední druh členů byli ti všelijací, „kteří třetího stavu neužívali, než z poddaných, robotných selských lidí pošli, sladovnictví se vyučili a potom z vůle boží k domům sladovnickým přišli. Ti chtějíce do pořádku, s náležitým počtem zachovalých lidí za to poprosí, městské právo, zápis domu se sladovnou ukáží a přijmou se na takový způsob, aby starší nákladníky i všechny jiné sebe přednější zvláště starožitné měšťany náležitou uctivostí ve všem předcházeli, nad ně se, jakž obyčej tvrdošijných a hrubých mravů požívajících bývá, nevypínali". Vstupné jejich bylo na uvážení starších. Ale tito nákladníci posledního řádu nemívali aspoň první rok rovnosti s druhými stran várek. Měl-li várečník var co týden, oni mívali jen za dvě neděle pod trestem druhdy 2 kop českých, později 5 kop českých.[100])

Nový člen zapsán v knihy. V knize osmipanské pražské je r. 1620 zapsáno přijetí „do společnosti nákladníků" takto: „S pány přátely vstoupil Václav Celestýn z Freyfeldu; složil zápis, jímž Anna, někdy Humlova z Vlkanova, manželka jeho, jemu jménem věna půl domu s pivovarem, sladovnou v Dlouhé třídě zadala, k tomu složil 4 libry vosku; učiněno mu napomenutí, slíbil rukou dáním uctivosť k starším a poslušnosť. V následující sessí povolán k přeslyšení statut." [1])

K členům náležely též vdovy nákladnické, ale jen pokud „na vdovské stolici poctivě a pobožně seděly". Vdovu vyvrhli sami z pořádku, „když se něčeho proti poctivosti své dopustila".

Členů měl cech staroměstských nákladníků r. 1564 78 osob.[2]) Ten počet nezvětšil se za 30 let. Uvádíť kniha nákladnická r. 1576 jednou 62 členů, podruhé 83. V Novém městě byli tehdáž 81 nákladníci.[3]) Čtyřikrát v rok mívali nákladníci Pražských měst své valné schůze v některém pivovaře. Každý člen byl povinen přijíti. R. 1495 snesli se staroměstští nákladníci o tom takto: „Když se řemeslo a obchod sladovnický sejde s polovicí starších, aby byla hodina sutá (přesypací hodiny) postavena před staršími," a kdožby koli zameškal, pokutu dej dva groše české, starší 4 groše.[4]) Do časů bělohorských vzrostla pokuta na zameškání až ke dvěma du-

---

[100]) Řád z r. 1644 praví totéž stran piva bílého (pšeničného); ječného pak „v témž roce buď marczovního neb na ležení k ledu 16 varů svařiti moc mají."

[1]) Kn. sladovn. č. 347. 9.

[2]) Kn. arch. pr. č. 343. 103.

[3]) Tamže 259. 12. 28. Nejistota čísel je v tom, že někteří nákladníci nevařili v tu dobu, když jsme je počítali. Nevařili pro nemožnosť, chudobu. Ze staroměstských za slovutné pokládáme Sladkého, Melichara Haldiusa, Sixta z Ottersdorfu, Koldina, Krocína, Nath. Vodňanského. V Novém městě z nejpřednějších domů nákladnických byl Myslíkův. Na hraně století XVII. vyskytuje se mezi „bratry" také některé jméno vlašské. Na příklad r. 1603 jest mezi nákladníky Hector de Vacanis z Porteczia v mediolanském vévodství.

[4]) Arch. pr. č. 343. 40.

kátům.[5]) Ale nebáli se jí! V máji roku bitvy bělohorské sešlo se jich na příklad ze 76 jenom 29 u Zlaté štiky v domě Hada z Proseče. Tomu lze dobře podiviti se; vždyť co páni nákladníci při schůzi snědli a propili, vždy položili do spolkových počtů. R. 1620 nechtěl Jan Behem z Bawenberka přijati u sebe nákladníků, prý neví, kdo by mu hodokvas nahradil. Ale bratří mu vzkázali, „že ten starobylý dobrý způsob se zachovává, že v příbytku toho, kdož počet činil, co na uctění vynaloženo bylo, že za vydání vedle jiného vydání do počtu se klade".[6])

V schůzích kvartálních hlavně počty nákladnického cechu se konávaly, tu jednáno o všelikterakých věcech řemesla se týkajících. Usnesení pak vstavována do cechovního řádu. Osmipáni v hromadě kvartální říkávali pánům bratrům také případná všelijaká napomínání; na příklad r. 1579 „předloženo podle starobylého způsobu před památkou Narození Krista Pána, jak se k slavnosti té připravovati. Z takového napomenutí bratří poděkování učinili a tu věc sou schválili; v týž den napomínali se, aby chodili do kostela, doma se neožírali, nočně nechodili zvlášť s kordy a sekerami".[7]) Do shromáždění cechovního vnášeny také kde které spory mezi nákladníky samými, pokud nemohli nebo nechtěli osmipáni rozhodovati sami. Tu jednáno i o trestech za provinění pánů bratří. Nejobyčejnější provina bývala ta, že bratří vyhnuli se pohřbu nebožce spolubratra nebo jeho rodiny. Dosti často bylo také pokutovati šidby v řemesle, protimyslnosti a neúcty k pánům starším.

Co do pokut nebyli osmipáni ani cech přísni: s velikou pokutou byli sic na hotově hned, ale mžikem odpouštěli zase nebo slevovali. Na příklad povědomý Václav Krocín pro nějakou nezdvořilosť odsouzen r. 1600 k ztrátě živnosti — ale propustili mu ji za 1 kopu zase. V témž sedění souzen Tomáš Grof pro neupřímnosť při varu, ale „na přímluvu pana purkmistra jemu láska prokázána". R. 1601 trestali Václava Humla, že nechtěl dáti na příkrov a lál, ztrátou živnosti a 5 kopami grošův. Moudrý Huml „kořil se". Zaplatil 5 kop a 1 kopu na příkrov; tedy mu propustili živnosť hned. A když ji měl, „prosil o milosť" tak, že mu vrátili také oněch 5 kop.[8]) Soužení mívali osmipáni i všecek cech, bylo-li

---

[5]) Kn. sladovn. č. 347. 62. 68.

[6]) Kn. č. 347. 89.

[7]) Kn. č. 343. 50.

[8]) Táž kn. fol. 269. 271. Při té příležitosti dotýkáme, že se staroměstští nákladníci nejedni mívali k sbírkám velmi váhavě. O svrchu psaném příkrově poznamenáno v knize č. 343. 146. při roku 1579, že na něho těžce vybírali půl druhého leta „s velkú práci i od některých páni starší posmíšky trpěli, pomluvu měli". Když bylo sbírati r. 1576 na věž rourní a břežný mlýn shořalý, usnesl se pořádek, aby nákladník dal po 15 groších ze sta téch peněz, za které koupil dům Někteří měli domy za 1700 kop, jiní za 1000, nejmenší po 300 a 200 kopách. A v soupise té sbírky stojí, že radní pán, Jan Kutovec, „nedal nic": bohatý Václav Písecký „nedal nic". Někteři snad nemohli dáti. Stojí tu: „Dorota pernikářka že peněz nemá"; „Matouš Běšín, chudý, dělá

*

souditi a trestati některého radního pána, jenž byl příliš hrd svým konšelstvím. R. 1589 když chtěli pokutovati Martina Volovatého, že spílal o Velký pátek, vzkázal jim jmenovaný radní pán, že jest víc než oni; „chtějí-li sobě rovné anebo sedláky, mistry, mládky pokutovati, že jim neháji“.[9])

Přirovnáme-li k tomu, co dosud o pražských nákladnících povědéno, řády měst venkovských, nevidíme podstatných rozdílů. Jen pravidelných týdenních soudů nebylo nikde: věc malou odbyl ten onen cechmistr bez oklik a průtahů, a věc důležitější počkala, až se všecek pořádek sešel buď jednou v rok[10]) aneb o kvartál: tu o ní rozhodnuto. Při sedění kvartálném, jež konalo se obyčejně v neděli po suchých dnech, ptávali se starší cechmistři nejprve, „má-li kdo s kým jakou nevoli, a jeden každý měl svobodu vystati ze zástolí a uctivě mohl stížnost svou oznámiti. Tu páni starší uslyšíc obě strany, vložiti se do toho měli, strany spokojiti, vinného potrestati“. Toho dbávali venkovští nákladníci žárlivě, aby o dluhy neběhal jeden s žalobou na druhého k městskému rychtáři. Ať obešle raději každý třeba ihned cechmistry, a oni spravedlivého dluhu dopomohou.[11])

Při jurisdikci venkovských cechmistrů nákladnických nelze nezmíniti se, že v XV. stol. chtěli býti, a snad leckterým i skutečně byli, staroměstští osmipáni se svým cechem instancí druhou, vyšší! Zcela světlý o tom zápis z r. 1466 dotýče se Chomútovských nákladníků. Těm pražští nákladníci „dovolují“, aby si volili starší „s potvrzením a přísah přijetím od purkmistra“; svévolné aby dotčení starší trestali, a čeho by neporovnali, aby podali na pražské sladovníky.[12])

Zdá se, že si domácí konšelé městští nedali nadlouze líbiti onu pražskou druhou instancí. Ujali se jí sami.

Do schůzí cechovních přicházeti bylo povinností. Řád litomyšlský z r. 1515 dí, „kdož nepřijde, ten propadne jeden groš“. Žádný aby nenesl do cechu meče ani nože, a kdo proti tomu učiní, ten provinní jeden groš. V samém potazu a v cechu žádný nemá mlu-

na den“ (také nákladník staroměstský!); „Jan Vodháj oznámil, že mu slad i s pytly shořel, a nedal nic“. Vybráno ode všech nákladníků 78 kop 2 gr. Tamže 251. Neochotná byla také sbírka r. 1600, když shořely mlýny Helmovské. Sebráno od 76 osob po několiku groších a málu kopách, summou 42 kop 51 gr. míš. V soupise stojí, že urozená paní Kapounová nedala nic, „Václav Huml ze spáleniště spálený groš“, „Pavel Weys že nechce mastnějšímu umastiti“, „Jeronym Eliáš vyslané nenáležitě ulál“. Tamže 234. Na pohořelé Klatovany vybráno r. 1578 47 kop 40 gr. — při té sbírce zapsáno v knihu: „Šebestián Agricola oznámil, že nevaří, aby mu dali pokoj.“ Tamže 314. Dopadla leckterá sbírka na přespolní nemastně. Na příklad pohořalí v Mostě téhož roku 1578 neobdrželi od pražských nákladníků než 4 kopy 31 grošů. Tamže 318.

[9]) Tamže 171.

[10]) Jednou v rok — o sv. Jakubě — scházel se pořádek na příklad v Sušici.

[11]) Řád rakovn. lit. R. v tamějším arch.

[12]) Arch. pr. č. 343 151.

viti, „najprve vezmi od mistrův odpuščení, a kdo proti tomu činí, ten provinî tři groše".[13]) Tyto prostinké kusy jsou jádrem všech pozdějších artikulů cechovních stran schůzí valných; dlením doby přimnožováno jen slovům a pokutám.

Přístup do pořádku venkovských nákladníků byl upraven tak jako v Praze. „Příjemné" nebylo vždy ani všude stejno. Řád litomyšlský a královéhradecký z r. 1415 klade za příjemné dvě libry vosku a 7 grošů, z nichž dva byly vrchnosti, dva řemeslu, dva konšelům a jeden kostelu.[14]) Těch málo grošů příjemného vzrostlo do půlky XVI. věku na kopy. V Rakovníce, v Slaném, v Lounech bývaly 4 kopy míš. příjemného; do r. 1610 zdvojnásobily se.

Ve všech všudy řádech nákladnických neposlední kus dotýkal se spravedlivého rozdělení živnosti mezi všecky oudy. Zevrubně určeno bylo, kolik varů piva bílého nebo ječného[15]) smí každý podniknouti, kolik má sypati obilí na var; upraveno vystavování a vývoz piva a vůbec všecko, čím by mohl jeden na škodu druhého předek míti. Starší nákladníci byli v těch všech věcech první dohlédající instancí, druhou byli konšelé sami nebo na místě jich úředníci z měšťanstva k pivu vaření schválně volení.

V Pražských městech co do varů sousedských v nejstarší době bývala volnosť. V XV. století však shodli se nákladníci staroměstští mezi sebou, aby soused nevařil bílého piva než jednou do téhodne, pod pokutou kopy grošův.[16]) Tento počet varný jevil se býti od počátku XVI. století příliš velikým, neboť konkurencí panských pivovarů nastal mdlejší odbyt piva. Smluvil se tedy staropražský cech nákladnický roku 1531, „aby žádný starého piva více nevařil než deset varů, aby se každý soused k ječmenům dostal, a ne aby jedni ho překupovali".[17]) Takž usneseno a v knihy zapsáno. Ale ve skutečnosti zdá se, že vařil, seč kdo byl, a kdy se mu vidělo. Vždyť sám sněm roku 1575 žádá císaře, by nařídil pražským nákladníkům „pořádek", jímž by vařil jeden po druhém.[18]) Když pak roku 1589 usnesl se cech staroměstských nákladníků na prospěch chudých členů o pivech ječných, kteráž tou dobou píjena víc než druhdy, aby soused po sousedovi pěkným pořádkem vařil, a to ne víc než 20 varů do roka, podniklo osm nejbohatších nákladníků proti tomu spravedlivému usnesení odpor.[19]) Podali české komoře stížnosť, v níž praví, že „od založení Prahy snad" každý vařil, co mohl odbyti, a že „ny-

---

[13]) Arch. litom. č. 115. 11.
[14]) Tamže.
[15]) Piva ječná vařívali rádi v horách kde nebylo pšenice. Srovn. Tomek, Police. 74.
[16]) Arch. pr. č. 343. 38. Opětné usnesení r. 1495.
[17]) Tamže 45.
[18]) Sněmy. IV. 223.
[19]) Mezi nimi jsou povědomější jména pražských měšťanů: Odbáj, Kapr, Voříkovský, Vodička.

nější starší nepřejí jim požehnání božího"; chudým nákladníkům prý dotčené usnesení neponese platnosti, "nebo v toto draho někteří spolubratří ani jednoho sladu ječného, někteří ani pšenice na sladovně nemají".

Česká komora poručila, aby purkmistr a konšelé věc vyšetřili. Ti zase požádali vysvětlení od starších nákladníků. Zpráva jich není dotčeným bohatým nákladníkům ani po letech ke cti. Předem praví se v ní, že odpor těch boháčů jest „proti křesťanské lásce"; Jan Vodháj (od háje), jenž býval sám starším "v té boží povinnosti", jest "principál" všeho "teď na sklonku života k hrobu pospíchajíc". "Předkové před 58 léty dobré nařízení učinili, aby ječných piv žádný víc nad 10 varů v roce nevařil, teď pak od kolikas let někteří sami by rádi, majíc mnohé náhončí, ječmeny pohltali, netoliko domy své, ale i cizí domy šenkovní a všecky šenkýřky obsáhli, kudyž takovým nenasyceným hltáním velikou drahotu v ječmenech na jiné spolubratry uvozují." Na konec dí osmipáni rozhorleně, že „to povaha Jidášova jest".[20])

Tenkráte komora i císař potvrdili usnesení nákladníkův, a ti vstavili sobě do řádu, psaného r. 1592, o dvaceti varech do roka, přičinivše k tomu kusu ještě jedenkrát všecku pohanu na hltavé boháče, kteří „žádného patření k bližnímu svému ani k svědomí vlastnímu nemajíce, drahný počet varů piva svařiti dávají, a kdežby se několik jiných s manželkami a dítkami živiti mohli, ty oni nenasycenou žádostí zžírají, čehož jsou předkové vysoce ušetřovali, vespolek se šanovali, ač všelikých piv ven z měst v mnohé míle vybejvali, však přes to ten chvalitebný řád měli, že žádnému nákladníku v jednom roce obojího ječného piva, starého i hořkého, přes deset varů nižádným způsobem vařiti nedovolili".[21]) Ale bohatí nákladníci nedali pokoje. Nutkali a platili mocným přímluvčím tak dlouho, až r. 1604 císař Rudolf vyzdvihl svrchu řečené usnesení o dvaceti varech s tím důvodem, že mu z toho vychází málo posudného.[22]) Vrátili se tedy staropražští nákladníci k starému řádu, aby totiž soused vařil jednou v témdni, kdo by vařil z lakomstva častěji, složí pokaždé 10 kop pokuty.[23]) Po vojně třicetileté dovolil řád staropražský (z r. 1644) každému sousedu po 33 varech v rok, ale „aby nebyl nedostatek a konfusiones, a lidé do Nového města a na Malou stranu aby nebyli odvracováni", radil týž řád, „jakmile nejmenší potřeba nastane, aby víceji svařiti mohli, hned aby se sešli a rozvržení spravedlivé učinili".

Zdá se nám, shrneme-li vše, co tu psáno o staropražských várkách, že přes všecky řády nebylo tou příčinou v městech Pražských skutečné řádu nijakého. Lépe poslouchávali nákladníci měst venkovských.

---

[20]) Kn. č. 313. 205.
[21]) Arch. pr. č. 994. 137.
[22]) Kn. č. 313. 215.
[23]) Kn č. 317. 96. 97.

Co do počtu varů sousedských lišila se venkovská města od sebe velmi. Někde svolili se nákladníci o více varech, někde o méně a měnívali usnesení svá přes tu chvíli dle toho, jak byl výstav piva čili odbyt. Před smlouvou svatováclavskou, kterouž nastala konkurence městského piva s panským, bývalo nákladníkům nejlépe.[24]) V patnáctém věku leckde mívali podobný řád, jako vypisuje se r. 1494 v Boleslavi Mladé:[25]) „Co se piva vaření dotýče, to aby po pořádku vařeno bylo, každý súsed ve dvú nedělí, pakliby který nemohl, ale přepusť súsedu, dada napřed věděti, aby se mohl opatřiti, a který súsed obyčej má v kterém pivovaře vařiti, ten hospodář to sprav, aby každý ve dvú nedělích vařil. Kteří pivovar v městě mají a na ně náklady činí, těm se od nich tak platí, jako země ustanovila.“ V Hradci nad Labem snesli se r. 1499, že každý soused v témdni smí poříditi jeden var o čtrnácti sudech. Na tom zůstalo až po r. 1567, kdež si nařídili jeden var ve dvou nedělích.[26]) V Turnově vařívali bez pořádku až po r. 1430. Tenkrát se snesla obec valná, aby nevařil soused hustěji, než toliko ve dvou nedělích.[27])

V mnohých městech brzy po smlouvě svatováclavské z důchodů obchodních, a leckde také tím, že konšelé k obci vzali některý počet várek na zlepšenou důchodu městského i svého, obmezen jest počet varů nákladnických měrou druhdy nebývalou. Na příklad v Litoměřicích snesli se konšelé, kmeti, starší a všecka obec roku 1521, „že každý bude moci svařiti ročně dva vary ječné“, a piva bílého tři vary, ale v určitý čas; kdož by se obmeškal, ten měl vaření prázden býti.[28]) Roku 1564 bylo varů každému do roka přiřčeno patero — „mimo horka čili v psí dni, aby lidem nezvoctělo“ — a roku 1583 směl soused svařiti jen vary dva za celý rok![29])

V Plzni snesla se roku 1589 obec, „poněvadž živnosti velmi zouženy a zmenšeny jsou, obzvláště že várka piv ječných z města tak valně jako někdy prve před lety se nevozí a nevystavuje, a též aby rovnosť zachována byla, chudší podle možnějších aby živnosť míti mohli: nechať ti, kteříž z řemesla svého živnosť mají, várky ječného piva do deseti varů užívají; kteří řemeslem by neobchodili, těm do patnácte varů učiniti se dopouští“.[30]) Téhož

---

[24]) Do té doby šlechta, chtěla-li míti pivo své, musila je dáti vařiti v městě; dle řádu novoměstských sladovníků platil takový „host“ jen od sladu po 5 gr. českých. Miscell. při desk. č. 15. fol. P. 15.

[25]) Kn. mladobol. sml. č. 1. 25.

[26]) Solař. Hradec. 658. V Jaroměři měli var za tři neděle. Knapp. Paměti. 75.

[27]) Acta forens. arch. turn. I. 8 Prášek. Turnov.

[28]) Svolení obce litoměř. č. 3. E. 3. fol. 7.

[29]) Tamže fol. 35. a 52.

[30]) Toto usnesení nelíbilo se staviteli vlašskému Hanuši de Statia, jenž maje živnosti dost, řemesla i tovaryšů dost, přece chtěl 15 varů v rok jako

roku, jako snesli se Plzňané, ustanovil Jan z Opperštoku Českodubským pořádek jinačí, než jinde byl obvyklý. Poručil, aby tři sousedé podle sebe sedící svařili pivo a hned vystavili na vypití a prodej; když by to pivo již docházelo, „na kohožby pořádek přišel, má zavařiti, a tak vždy před se pořád".[31]) Tím způsobem snadno se mohlo státi, že na souseda přišla várka ve třech letech jednou — jako to bezpečně víme o sousedech Teplických r. 1587.[32]) Snad to pečlivé vrchnosti tak chtěly míti.

V Táboře učiněn roku 1588 při obnově úřadu městského od starších obecních návrh a suplika k hofrychtéři, „poněvadž ta jediná živnost obecní všech sousedů jest, aby každý v jednom roce čtyři várky piva bílého vyvařiti mohl, ječných piv v to nepojímaje". Čtvrtá várka místo bývalých tří přidati se má pro neúrodu vína.[33]) Kde v městech propuštěno koncem století XVI. pravovárečným svařovati ročně po pěti várkách, to jistě bylo město vynikající velikým vývozem, jakož o tom víme z Rakovníka. Tu sobě r. 1608 mohli přidati ještě šestou várku, „pokudž by toho další potřeba při Vánocích ukazovala, a piva do měst Pražských anebo jinam se odbývala";[34]) ale várka ječná nic déleji nežli do sv. Jiří trvati a po vyjití toho času žádnému, který by se obmeškal, puštěna býti nemá.[35]) V chmelném kraji rakovnickém i malé městečko Kozlany mělo r. 1621 po třech sousedských várkách.[36])

Došel-li šlechtic v městě pravovárečného domu, málokterý srovnal se s ostatními měšťany v povoleném počtě varů. Aby to předešli, konšelé obyčejně dávali sobě od šlechtice, když mu dům v knihy zapisovali, slibovati, že „bude v tom pořádku státi". Že pak přes ten slib v tom pořádku některý nestál, toho dokladem buď jediný Jan Chvalovský z Ledec, s nímž měli o to Nymburští r. 1559 spory a soudy nechutné a předlouhé.[37]) Některý šlechtic v městě usedlý ob čas pokusil se také o várku i bez domu várečného. Uveden buď pro příklad Ladislav Lobkovic na Zbiroze, president komory, jemuž r. 1585 císař musil várku v Starém městě Pražském zapověděti „jakožto věc nebývalou".[38]) Před tím nedávno (1580) prosili staroměstští nákladníci, aby císař také jiným všetečným lidem, kteří si živnosti řádné neobjednali, vaření zakázal.[39])

člověk nejchudší. A proti snesení obecnímu u pánů místodržících vyhrál. Liber exped. č. 14.

[31]) Arch. mus. listiny českodubské č. 2.
[32]) Arch. mus. list. teplické.
[33]) Rkp. táborský právní. fol. lit. L.
[34]) Arch rak. lit. J. sv. 5. č. 1.
[35]) O pivov. rakovn. str. 7.
[36]) Kn. kozlanská. Zapůjčil p. učitel Al. Majer.
[37]) Kop. arch. nymb. z r. 1556. 109.
[38]) Kn. arch. pr. 343. 364.
[39]) Tamže 354.

S počtem várek přímo souvisí, že živnostenská policie konšelská určovala nálezem obecným od starodávna, kolik obilí vzíti na var. Který počet obilí na var sobě kde ustanovili, ten pak zůstával za mnoho let obvyklý. V Praze mívali v druhé půli XV. věku určeno na var pšeničný 20 strychů, z nich vařili druhdy 16 sudů; za časů krále Jiřího až i 26 sudů čili věrtelů.[40]) Králi Vladislavovi vzkazují Pražané r. 1503,[41]) kdyby kdo menší nasutí učinil anebo více piva vzal než 24 sudy, ten že poprvé na čtyři neděle toho obchodu prázden bývá, po druhé deset neděl, po třetí se živnosti zbavuje. Na této pokutě mínili konšelé tak tvrdě a neústupně státi, že se r. 1523 snesli, „kterýkoli z pánů směl by se co přimlúvati proti tomuto ustanovení, aby sám dal pokuty kopu českou, a z obecních aby dal půl.[42]) Při míře 20—22 strychů v Praze zůstalo až do sedmnáctého věku pořáde, ale jen co do obilí, nikoliv co do sudů z něho navařených. Roku 1556 snesli se nákladníci staroměstští, aby „kropeného“ sladu na var daly se 22 strychy, a z nich aby svařilo se 28 věrtelů.[43]) Potají však vařili nákladníci z té míry i nad 30 sudů.[44]) V Rudolfově řádě roku 1578 čteme, aby na var sladu méně než po 22 stryších pšenice se nedávalo, a piva aby z toho víc nebylo než toliko 27 sudů s dolévkou pod pokutou 10 kop grošů českých.[45]) A r. 1605 ustanovuje císař, aby z obvyklých 20 strychů navařiti směli 28 věrtelů čili sudů: bylo tedy pivo čím dále tím slabší.[46]) Na ječný var brávali v Praze od starodávna 33 strychy.

Povinnosť starších nákladníků při tom bývala, „aby do všech sladoven často dohlídali a vyšetřovali, aby k sladu pšeničnému jiného obilí, na slad zdělaného, jako ječmene neb ovsa, přiměchováno nebylo, také mírné-li se nasutí podle starobylého nařízení dává. Co se z toho počtu sladu nadělá, jak se na mlýních řídí a mele, pro uvarování škod, kteréž se od mleče i čeládky dějí, často aby také dohlídali; každého týhodne, nižádného nešanujíce, aby do spílek vcházeli a sudy sčítali, také aby nic více mimo nařízení piva bráno a vystavováno nebylo. Kdyby kdo k míře sladu nesypal aneb zase přes příliš, obmýšleje v tom svůj oužitek, sypati poroučel a nad vyměřený počet sudů piva bráti kázal, přiměšováním jiného obilí slady falšoval, jiné spolubratří svou všetečností v zlé a v škodné domnění uvozuje, ten v pokutu starodávnou 1 kopy č. grošů měl upadnouti“.[47])

---

[40]) Židek. Správovn. rukop. v univ. knih. 63.
[41]) Listin. papír. č. 9. v arch. pražsk.
[42]) Při deskách miscell. č. 75. fol. 9. čásť IV.
[43]) Arch. pr. č. 343.·1.
[44]) Tamže 138.
[45]) Kn. arch. pr. č. 343. 267.; též tak tištěný řád o řemesl. z r. 1578. Na dolévku počítány 3 sudy.
[46]) Chaos v arch. pražsk. S těmi 28 věrteli měl nákladník pražský vésti sobě takto: „24 mohl vystaviti, dva vydolívati, a dva byly ku pití s čeládkou i s pivovárníky a spěláky od varu až do varu.“
[47]) Arch. pražský č. 994. 136.

V Hradci Králové a v Litomyšli dávali podle řádu z r. 1415 na var 12 korců pšenice nebo ječmene,[48]) z té míry měl nákladník vyvařiti 10 beček „piva skysalého", koncem století (1496) 11 beček a půl. Co vydolil nad to podvodně víc, sebrali mu do špitála.[49]) Ve Dvoře Králové touž dobou brávali po 10 stryších pšenice na var a chtívali tomu, aby deset nebo nejvýše půl jedenácta věrtele z toho sladu se navařilo. R. 1507 se usnesli, aby z toho sypání 12 sudů bylo, „poněvadž na ten čas sladové dražší jsou". Aby soused navařiti piva nemohl víc nad určený počet, ustanoveno ve Dvoře tenkrát, aby „kádi se v každém pivovaře zvrtaly k míře"; by pak soused doma nemohl svařené pivo dolévati vodou a tropiti tak zvanou „studenou várku", kterou všude dobře uměli, ustanoveno, aby rychtář s pány často po domech ohledával a měřil „na míru hradeckou starou". Koho v jakékoli neupřímnosti popadl, měl živnosti býti prázden.[50]) V Kolíně obvykli na var polévati 22 korce sladu pšeničného, a z něho pořizovali 20 sudů piva; ale doma studenou várkou mnohý soused počet sudů znásobil.[51]) V Chrudimi brávali na var bílý 12 korců;[52]) rovněž tolik v Jaroměři.[53]) Z těch dvanácti korců bylo svařiti 14 sudů piva, sud po třech a půl vědra. V Kouřimi pozorovali jsme r. 1529 deset strychů míry sladové jako ve Dvoře. Slad z 10 korců pšenice po 22 groších měl cenu 4 kop, a sud piva z toho byl vystaven za 22, 24 i 30 grošů.[54]) Proti tomu dávali v Táboře na var „podle starobylého způsobu" 20 měr; z nich bylo 18 věrtel piva a „k tomu mírná dolívka"; dvě osoby z konšel zapisovati měly do register, aby nikdo nepřevařil. A poněvadž sobě táborští nákladníci obvykli od sladovníka za svoje některé obilí hotový (a zajisté i zfalšovaný) slad vyměňovati: r. 1588 všecka obec na pánech vyžádala, že takový „frejmark" jest zapověděn a poručeno, aby každému z jeho pšenice slad byl vydáván.[55]) Tutéž míru jako Táborští mívali nákladníci ve všech jihočeských městech. V Jindřichově Hradci od stára brávali na var 20 měr pšenice, a vařívali z ní jako v Táboře 18 věrtel, jenže 14 věrtelů mělo býti na výstav a čtyři žberníky měly býti piva řídkého.[56]) Na severu českém v Litoměřicích ustanovili si r. 1545, aby na var bílého piva nebralo se víc nežli 20 strychů pšenice; na var ječného 45 strychů ječmene. Z oněch mělo se navařiti 26 věrtelů. Tu míru ujali nákladníci všech sousedních měst. Krajský sjezd v Chrudimi

[48]) Arch. litomyšlský č. 115. 11.
[49]) Z lib. inscript. v arch. litomyšlském. Vypsal Štěpánek.
[50]) Rkp. králodvorský, m. 48. fol. 197.
[51]) Kolín. Vávra I. 160.
[52]) Rybička. O pivov. v Chrudimi. Arch. Pam. XIV. 183. Bylo tu 110 sousedů k šesti pivovarům v XVI. věku.
[53]) Paměti města Jaroměře. Knapp. 76. 140.
[54]) Kn. kouřimská z r. 1520.
[55]) Kn. právní arch. táborsk. fol. lit. L.
[56]) Orth. Hradec. 76.

r. 1579 držaný shodl se, aby „sladovníci z korce pšenice výše pěti věrtel sladu nevyrošťovali; pivovarníci pak ze šestnácti korců pšenice aby více dvaceti korců sladu nedělali. Z té míry měli konečně 25 sudů piva nadělati.[57]) Usnesení krajského sněmu chrudimského opsali sobě na druhé straně Čech i měšťané lounští,[58]) ale míra jich obyčejná byla a zůstala 15 strychů pšenice a 26 strychů ječmene na var.[59]) V Rakovníce a v sousedních Kozlanech[60]) brávali na ječný var 24 strychů ječmene pražské míry čili 21 strych „staré míry rakovnické", a na bílý var sypali jako Lounští 15 strychů.[61])

Z příkladů dotčených a vybraných ze všech konců našeho království při veliké různosti patrno, že dlením doby snažili se nákladníci z určené starodávné míry vždy víc a více vyvařovati. Tím ovšem piva lehčili. Že to dělali též jinde v zemích našich, to víme z ostrého psaní Ferdinandova, jež r. 1539 vzkazuje do Opavy.[62]) Vyčítá jím, že nezachovávají starodávný pořádek, „kdež se prve z jedné várky po pěti bečkách dobrého piva bralo, již nyní se po šesti i sedmi bečkách z varu horšího a lehčejšího piva béře, a lidé vědúc o tom, že se lehčejší piva vaří, jich bráti nechtí, než jinam se obracejí". Tím listem poručil král hejtmanovi zámku Opavského, aby dohlédal po domech a trestal nákladníky. V městech královských v druhé půli XVI. věku přes tu chvíli vybízen byl císařský rychtář, aby překazil šidby nákladnické. Nemívali nákladníci vůbec lepší pověsti nežli pekaři a řezníci. Už Rokycana volá o nich: „Vy měšťané, když obchody vedete, snad to vše činíte pro nebeské království, a řka, já teď koupím obilé, navařím piva, posloužím obci — hledí to na spravedlnosti činiti, neošiditi žádného? Ano odrou, ošidí, kde mohou, nedolejí, nedoměří a nedováží, leda oni své lakomství nasytili." [63])

Živnostenské policii všude náleželo pošetřiti, aby nákladník i nejchudší došel v trhu k obilí, z něhož by vařil. Proto honil úřad a trestal překupníky, a z pekařů i nákladníků trestával ty, kteří buď sami vybíhali daleko před brány skupovat obilí nebo vysýlali na silnici svou čeleď.[64]) Také nákladníkům bývali „hrst-

---

[57]) Sněm. Č. V. 528.

[58]) Reg. purkm. č. 1. A. 1.

[59]) Kn. č. 1. A. 4. fol. S. 16.

[60]) Kn. kozlanská.

[61]) Roku 1597 obvinili konšelé tamější Benedikta Sekyru, „kterak proti instrukci sladovníků sladu mimo vyměřený počet sobě nadlepšoval a přisejpal, a jsa jeden z mistrů téhož řemesla, neměl se toho prý dopustiti". S dovolením hofrychtéřovým vzat Sekyra do trestání a zaplatil 50 kop pokuty. O pivovarnictví rakovn. str. 4.

[62]) Arch. místodrž. č. 20. fol. 215.

[63]) Postilla Rokyc. 92.

[64]) Nejstarší řád staroměstských nákladníků položil trest „na předávání bratří" 2 kopy míš.; kdo by kupoval na mostě nebo za branou, aby tolikéž dal „na milosrdné skutky a pohořalé lidi". Arch. pr. č. 343. 6. Řád mladší pravil: „Rozkaz od boha všemohoucího jest, aby jeden druhého v trhu nepředcházel pod pokutou 2 kop gr. č." Arch. pr. č. 994. 136. Pěkný trest

níci" trnem v noze jako pekařům a mlynářům. V Praze jim vyčítali častokráte, „že na trzích z lakomstva svého obilí, jak se vyskytne, překupují, vozy zastupují, pekaře a nákladníky odstrkují, takže mnohokráte prázdni z trhu choditi musejí".

Nebyl-li nákladník, když na něho „střídou" přišlo vařiti, zachystán obilím pro nouzi svou, tu pomáhal sobě všelijak. Buď várku či místo své prodal sousedu jinému možnějšímu za některý groš, buď se s ním spolčil na ten var, nebo konečně vešel v tajné a „potutedlné" spolky s kýmkoli — i s podruhy a lidmi přespolními. Někteří chuďasové nákladničtí připadli na čtvrtý způsob pomoci ten, že se tajně smluvili s mistrem sladovnickým o slad na dluh, jejž poplatí, až pivo vystaví a prodají.

Jen spolek rovného s rovným býval dovolen, a to jen v době starší, a také nikoli všude. Ostatní způsoby, jimiž chudí nákladníci snažili se pomáhati sobě, bývaly všecky všudy zapovídány. Na příklad v Turnově svolila se r. 1529 obec, aby propadl pokuty 1 kopy české a nad to i živnosti aby zbaven byl nákladník, „kterýž k sobě buď podruha nebo nájemníka domácího nebo kohožkoli přespolního k spolku na várku přijal".[65]) Že se těch pokut chudí nákladníci nelekali, to víme z výčitek turnovských primasů. Až do konce XVI. století jsou nuceni připomínati v obci valné, že „mnozí dopouštějí se nepořádných várek a divných i potutedlných spolkův".[66]) V Litoměřicích r. 1553 všecka obec svolila se, aby „žádných varů jeden druhému, kdož by sám vařiti nechtěl anebo nemohl, nepropouštěl anebo neprodával pod pokutou 2 kop gr. č."[67]) V Bělé si zapsali do městské knihy r. 1583, kdo nebude zachystán, když várka na něho přijíti má, bude pominut, a pominutá várka zpátkem zase budoucně navracovati se nemá.[68]) Moudře připadli na myšlénku konšelé maličkého Kopidlna r. 1585. „Kdožby s várku býti nemohl, tehdy žádnému aby jí neprodával, ale aby vznesl na purkmistra a konšely, chtěli-li by oni touž várku k obci na místě jeho učiniti." Měl-li z toho onen ubohý nákladník něco, když konšelé za něho vařili, nepraví kniha.[69]) Aby soused nemohl od sladovníka vypůjčiti sobě sladu, stalo se v Hradci Králové r. 1537 „svolení městské", že nemá sladovník žádný svých sladů míti.[70])

---

vymyšlen v Praze r. 1630 překupníkům a dohazovačům: Kterého prý popadne rychtář „z tlumočníků a pytláků, že obilí skupuje, ten aby za jistý čas bláta a rumy na kárách ven z města vozil". Ať prý si jde každý soused na trh sám a „upřímnosť v tom zachová". Lib. č. 332. 234. Zákaz, aby vářeční samým sobě nepřekupovali obilí, čte se také v novom. artikulích r. 1456. Miscell. č. 15. fol. P. 15.

[65]) Zápisní kn. turnovská. B. 1. B. 5.
[66]) Acta forens. v arch. turn. I. 17.
[67]) Svol. obce Litoměř. fol. 7.
[68]) Kn. arch. bělsk. z r. 1580. Protok. obecní.
[69]) Vacek, Místopis Jablonného. 20.
[70]) Kn. arch pražsk. č. 93. Ortel 23. z Hradce.

Mimo obilí zachystati se musil nákladník, na něhož pořádkou došlo, i dřevem varným. Z té příčiny shledali jsme v domech velikých nákladníků hojné haldy dříví varného, a mnozí naplňovali jím polovic ulice před domem. Ale chudý nákladník leckterýs ani po té straně „nemohl" a nestačil. Je charakteristické, že řád pražský zakazovati musí nákladníkům, aby dříví nebrali jeden druhému; aby se žádný „v místa, kde se dříví válí, všetečně druh druhu nevkládal, z místa cizího nepřevaloval pod pokutou kopy grošů"; toť prý je nesnesitelná protimyslnosť mezi bratrstvem.[71]) Tedy i o takovou malou věc tehdejší živnostenské policii bylo míti péči! Vážnější starostí konšelův i nákladníků bývalo, aby dřev byl dostatek, a plavci nebo formané aby platem nenatahovali. Obzvláště v Pražských městech, v jichž okolku nebylo lesů žádných zajisté již od XIII. století, musili ouřadové všelicí dbáti o pravidelný dovoz z daleka. R. 1545 odpovídali plavci, jimž vyčítána drahota, že od padesáti let vozí suchý vor ke každému místu v městech Pražských buď na přívoz, buď k Malé Straně, k sv. Valentinu, až na Prelát po sedmi denárech; ovšem, když jde stříž, tu že musí se smluviti o vozbu nákladník zvláště, poněvadž „hrá o hrdlo a chromotu". Z jich odpovědi dovídáme se zároveň, že předešlých časů sáh dříví byl po 12 groších míšeňských a nyní — r. 1545 — že je sáh dubového po 34 groších a „drev svrchových dubových", kteráž se plaví z daleka, že sáh dokonce za 36 grošů![72]) Při té péči stálé, kterou mívali nákladníci pražští o vozbu dřev, nelze však říci, že by ochotni bývali nakládati na pojištění té vozby. Když jim na příklad r. 1613 vzkázala komora, že vozba drev z lesů píseckých a z jiných hor „již ne tak hrubě trvati moci bude", a že by tedy z lesů zbirovských, z Baštin dřevo plaviti se mohlo, jen kdyby potok Padrcký kolím se urovnal a upravil nákladem, k němuž by pražští pravovárečníci mohli půjčiti 9000 kop míš., odpověděli pražští bohatí páni, že nic nepůjčí, že jsou chudi.[73])

Když soused byl obilím i dřevem zachystán, buď sám došel sobě týden před varem na radnici pro cedulku, nebo konšelé poslali k němu služebníka se vzkazem, že várka mu nastává, a kterak míní se zachovati „bez fortele a obmyslu"?[74]) Od Ferdinandovy doby bylo také nákladníkovi před varem dojíti k výběrčímu posudného a tu vzíti „cejch" na zeměpanskou daň.[75]) Kdo nevzal cejchu

[71]) Arch. pr. č. 994. 126.

[72]) Arch. pr. č. 343. 77. V téže knize jest fol. 87. řád plavců pražských z r. 1565. Roku 1609 byly v Praze koupeny 44 klády borové „na 4 špalky pivovarské zdélí" za 8½ kop. Arch. pr. č. 1067. 85.

[73]) Arch. pr. č. 343. 367.

[74]) Svol. Litoměř. fol. 35.

[75]) Jen Plzňané, Budějovičtí, Rokycanští a Ústečtí nad Lab. neplatívali, byvše osvobozeni pro věrné chování ke králi v stavovské bouři r. 1547. Jest zajímavo prohlížeti, kolik které město královské odvedlo posudného groše, a činiti z toho soudy o průmyslu pivovarském toho kterého města. Dle se-

a vyzrazen byl, mohl potratiti i měšťanství i živnost nákladnickou na vždy, jako se to stalo r. 1593 Václavovi Nosovi v Nové Praze.[76]) R. 1558 prosili staroměstští nákladníci císaře, aby nemusili platiti posudného z toho, co vypijí. alebrž jen z piva, které vystaví. Ale nic naplat, i potom pořáde platili z celé várky 24 sudů po 3 groších českých i v tom případě, kdyby se bylo ze sladu navařilo méně.[77])

Podle starodávných zvyklostí v některé dni vařiti nákladník nesměl. V snesení nákladnickém „starodávném" a r. 1509 obnoveném spočítali jsme mimo hody boží 18 v roce svátků, v nichž podivným jest den sv. Michala; mimo ty svátky měly býti ještě dni apoštolské a všecky soboty várečníkům posvátny pod pokutou 5 kop. Ale pivo ječné v sobotu vařiti propouštěli přec. Spílati pivo dovoleno bylo v leckterýs den sváteční prve vymíněný, na příklad v den Navštívení sv. Alžběty, mistra Jana z Husince, v den Štědrý, v den sv. Michala.[78]) Tytéž zasvěcené dny připomínají se v řádě staroměstských nákladníků ještě r. 1592.[79]) Mimo ferie zasvěcených svátků zastavila v některý čas rada městská všecko pivní vaření z příčin místních. Na příklad v Litoměřicích stavili var pivný k vůli vínu: když se dobře urodilo, aby se odbylo a vypilo, pakli urodilo se zle, aby se vypil i „kyselý dar boží".[80])

Když měl soused nákladník obilí v obecní nebo soukromé sladovně,[81]) mohl také podle pánů starších nákladníků chodívati do sladovny na dohledy. Starší dohlíželi předem k dobré kvalitě zboží a k tomu, aby neděl se podvod stran míry na ujmu druhých nákladníkův; a soused, vešed do sladovny se slovy: „Pán Bůh rač požehnati toho sladu," hlídal, aby sládek poctivě měřil,[82]) a chasa

---

znamu z r. 1577 zaplatili nejvíc novoměstští (1101 kop!), po nich staroměstští (783 kopy), potom hradečtí (598 kop). Ostatní města jdou (od 300 kop po 10) tímto pořadem za sebou: Brod Č., Čáslav, Klatovy, Žatec, Nymburk, Malá Strana, Stříbro, Slané, Louny, Litoměřice, Mýto, Kadaň, Jaroměř, Mělník, Chrudim, Sušice, Domažlice, Kolín, Písek, Polička, Kouřim, Tábor, Vodňany, Beroun. Soud o průmyslu jmenovaných měst tímto pořadem není neomylný, poněvadž jednotlivci ani obce nepřiznávaly se vždy věrně. Mimo to čísla přiznaného piva a groše rok co rok valně se měnívají. Viz Sněmy. V. 709. Že města poddanská co do obchodu pivovárského nebyla nikterak za královskými, toho příklady dva: V Litomyšli vystaveno r. 1560 za 13 neděl bílého piva 1200 sudů (kn. č. 19. 9.); v Pardubicích r. 1574 za 13 neděl odbyli 994 sudů. Arch. mus. list. pardub.

[76]) Kn. kom. soud. č. 29. G. 205.

[77]) Naříkají: „Někdy o sud, vo dva zavaří se, a proto přece ze čtyrmecítma sudů, tref se nebo netref, podsudného dáti musíme — mnozí proto nevaří." Arch. pr. č. 343. 133.

[78]) Arch. pr. č. 343. 16.

[79]) Arch. pr. č. 994. 138.

[80]) Lippert. Leitmer. 331. 483.

[81]) V Jaroměři bývaly sladovny pod městskou zdí tam, kde dosud se říká „v sladovních". Paměti. Jarom. Knapp. 75.

[82]) Arnošt falckrabě při Rýnu píše r. 1558 do Rychnova nad Kněžnou, aby dali nákladníci sladovníku Petrovi pokoj, protože mu nedokázali, aby falešné míry „s vědomostí" podvodně užíval. Gruntovná kn. rychnovská.

aby nic neustranila z hromádky sousedské. Rozkazoval totiž nejstarší novoměstský řád sladovníkům (r. 1456), aby „přijímajíce obilí od lidí k dělání sladů, nesypali jeho v hromadu, než každého súseda zvlášť aby sypali",[83]) aby soused přijda věděl, kde jeho jest.

Od udělání sladu bývala sazba pevna. Když v Plzni r. 1592 suplikovali sladovníci, aby jim „něco více nad 40 grošů míšeňských od udělání sladu přiráženo bylo, nepřistoupili konšelé ani obec k tomu, poněvadž jim na ječmenu, který od sousedů přijímají, nemálo na míře přibejvá; k tomu, co komu sladu z hromady po deseti sladech přibyti a zaplatiti se mělo, toho všeho za sebou zanechávají a nevracují".[84]) V Lounech r. 1604 vznikly konšelům o slady nesnáze a bouřlivé žaloby na nerovnosť: prý „někteří sladové bývají vyrostlí a někteří kratší, a pro takovou nerovnosť a nemírnosť rozdílové mezi sousedy bývají, že ti, kteří veliké slady mají, více piva a lepšího nadělají". Obojí rada lounská snesli se, aby „sladovník, jaké kdo mu obilí přiveze, z toho dělal, i s hřebínkem polival a při tom díle i při míře spravedlivě se choval a opatroval, aby nic nikam od toho se neustřelilo, nýbrž, co přiroste, aby to zouplna odvedl a takový slad aby se obzvláštně na hromadu vsypal a skrze přísežného ladaře vyměřil. Za tu práci od ječného sladu aby se mu dala 1 kopa 15 grošů a tovaryšovi 5 grošů, od dělání bílého sladu kopa. Když bude slad udělán, tehdy soused dřívěji, nežli jej sobě vyměří, má hrst k ouřadu a druhou k staršímu z sladovníků nésti a jej ukázati, aby, pokudžby takový slad krátce udělaný, dováleny a dobře vysušený byl, a z něho se bezpečně vařiti mohlo, s budoucí na sladovníky domluvy sjíti mohlo".[85])

Ale žalob bývalo všude na sladovníky dosti. Žalováno do jich neupřímnosti a falše. Tou příčinou dosti neobratně vedl sobě r. 1564 císařský rychtář v Táboře (Jan Bahenský), když vinil z neupřímnosti a šmejdů sladovníka Matěje Holeného — teprve po smrti jeho. Chtěl se hojiti na vdově. Ale appellací kázala vdově dáti pokoj, poněvadž sladovníka „za jeho živnosti" nikdo z křivdy nebo nepravosti nevinil.[86])

Druhé žalování bývalo, že sladovník slad zkazil. Už r. 1448 musil pražský sladovník Ptáček položiti v radě 2 kopy pro zkažený slad.[87]) V Čáslavi r. 1585 pohnali nákladníci před soud

---

Z Opavy podali konšelé r. 1549 do Prahy Macáka sladovníka, že na své sladovně měl „čtvrtni, kterou se lidem obilí a slady měří, o jednu mírku menší nežli čtvrtně spravedlivá jest". Král ptá se, „kolik let s tou měrou podezřelou vůkol šel?" Arch. místodrž. č. 41. 415.

[83]) Miscell. při deskách č. 15. fol. P. 15.

[84]) Protokol konš. č. 20. Arch. plzeňský. V Jaroměři měl sladovník z korce pšenice pět věrtel sladu naměřiti, našlo-li se, že sladu narostlo víc, měl i přírůstek odvésti. Paměti. Jarom. Knapp. 75.

[85]) Arch. lounský č. 1. A. 4 fol. J. 16.

[86]) Arch. zemský kn. appell. č. 4. str. 1605.

[87]) Manuál novom. 88. 303.

všecky sladovníky „z nehodnosti sladů".[88]) Jinde vinili sladovníka, že „jiný slad nehodný vydal sousedovi místo jeho sladu hodného".[89]) V Pardubicích r. 1572 zaplatili sladovnici Matouš a Matěj 14 kop konšelům pokuty, poněvadž „sou zlé slady dělali a příliš vyrošťovali a dobře jich nesušili, takže sou splesnivěly".[90]) R. 1533 viní Jiřík Břiško v Jaroměři Kučeru, sladovníka, „že mu dal pšenici čistou a vzal od něho slad zlý". Sladovník se bránil tím, že „Bříškosám pšenici sul, sám při všem byl, u měchóv držeti pomáhal; slad dán prý do mlýna do druhých, třetích rukou a tu snad zkažen".[91]) Jaroměřští páni nalezli, že „slad byl v sladovně zmražen a zkažen", aby Ptáček tedy platil.[92]) Tím způsobem bylo by lze ještě mnohý kus na poznanou vyčítati.

Když měl nákladník konečně slad v pivovaře, i tu mimo starší představené sám také dohlédával, aby „rmuty náležitě byly vařeny, břečky po vysmažení chmele, než z pánve se vydají, aby zvařeny byly náležitě a čistě, a nedávaly se s mlatem na pánev". Vrchní zodpovědnosť za dobrotu piva měli starší nákladníci. Ti bývalí často na radnici volání a tu napomínáni, „aby piva bílého ani hořkého nevařili tak lehkého"[93]) nebo, jako v Hradci Jindřichově jim říkali konšelé, „aby pozor měli a hodnější piva vařili".[94]) Páni starší ovšem ukládali povinnosť dobré pivo vařiti mistrům pivovarným, svým poddaným. Starodávný řád pražský r. 1456 káže tou příčinou pivovarníkům, „aby pivo dobré bylo vařeno pro puožitek, česť a slovutnosť města Pražského".[95])

O pivo zle svařené dosti soudů bývalo s pivovarníky. Ti rádi sváděli na sladovníky. Příklad z Loun vybrali jsme pro mnohosť názvisk pivovarských. Mistr Kočí r. 1612 viněn ze zkažení varu. Jeho pomocník svědčí: „Když na ten slad všecky vody dali, pěkně vyvstal, jak má býti; mistr řekl: bohda, bude dobré pivo. Potom když sme první rmut vařili, já řekl, že se mně slad nelíbí, že je kyselý. Mistr řekl, že jest krupnatý a není kropený. Potom, když sme rmuty vyvařili, pustil mistr břečku na chmel, a ona byla bílá co syrovátka a kyselá — i pravil, pošlete pro sladovníka, já s tím nechci nic míti a chmele do té břečky nedám. Když sladovník nepřišel, dal chmel do břečky přec." Pivo potom bylo dle slov

---

[88]) Rkp. z Polné fol. 87.

[89]) Kn. lounská č. 1. A. 4. fol. J. 8.

[90]) Počet pardub. II. fol. 19.

[91]) Aby se tak nedělo, mívali pražští nákladníci svého mleče, „od starodávna". Jeho péče byla, aby byl při tom, „když formanští slad na mlejny přivezou, pytle aby rozvazozal, na kůš nasejpal, vomětal, semlený do pytlů nasejpal, při domelování nad košem stál". Od sladu měl r. 1601 2 gr. miš. Arch. pr. č. 343. 106. Mleč „sladomel" byl sic v moci starších či osmipánů, ale napomínán byl v úřadě mostském, fol 34.

[92]) Arch. pr. č. 93. ortel 15. Z Jaroměře.

[93]) Arch. pr. č. 994 222.

[94]) Manuál radní z r. 1604. 25.

[95]) Miscell. při desk. č. 15. fol. P. 15.

souseda Krále takové, jakoby kůže na něm byla, „jakoby votruby nasypáno bylo“, a když pivovarník naříkal na zlý slad, pravil mu Král: „Kdybyste časem nechali užralství a hleděli práce, mnohokrát lepší pivo navařili byste.“ A zůstalo nejisto, kým tenkráte sešlo, zda „užralstvem“ pivovarníkovým či vinou sladovníka, že sladu nedobře suchého nechal dlouho v „kašně“, až zakysl.[96])

Od vaření neměl mistr v Praze v XV. věku více bráti nežli tři groše české a džber mláta; pomahač tři groše, „jakož bylo za starodávna“. R. 1528 přiřkli mistrovi 5 grošů českých čili 20 míš. V Litoměřicích a v Rychnově měl v XVI. věku pivovarník od varu 15—17 grošů; pomahač 13—14.[97]) Počátkem XVII. věku vystoupily mzdy tou měrou, že v malých Kozlanech soused platil od „celovárky“ na 6 sudů celou kopu 20 grošů mimo jiné ještě přídavky.[98]) Kromě mzdy dávali sousedé, kteří vařili, do pivovaru chase jísti a píti. Pražští nákladníci snesli se kdys na počátku XVI. věku: „Poněvadž předešlé skrze neřádné pití v pivovarech mistři, pomahačové i čeládka na škodu nákladníků s rozličnou zběří, stupky nesmírně mnoho piva vypíjeli, sneseno, aby při každém varu piva víc nevypíjeli než za 15 grošů míš., a to s čeládkou — totižto s starším sladovníkem a s mládkem téhož nákladníka, který ten var vařiti dá.“[99])

Už nejstarší pražský řád r. 1456 ukládá pivovarníkům, aby „pilni byli statků lidských, a své menší aby k tomu také držali“. Sousedé sami chodívali do pivovarů přes den několikrát „na vůhledy“, pilně pozorujíce, „aby zvlášť žádná žena pomahačka piva ani mláta krádežně neustraňovala“. Ale i na mistra bylo pozor dáti. Roku 1592 zapsáno v artikulích nákladníků pražských, „o nepravostech pivovarných mistrů, nejprv při vydávání mláta. Majíce čtyři čtvrti udělati, pátou sobě nenáležitě osobují a tudy nákladníky, jakoby sutí náležitého nedávali, v podezření uvozují. Dále zkušena jest i ta nešlechetnost, že po spílání piva sobě v pivovařích úkrytě na káděch, ve džbeřích neb v soudkách krádežně zanechávají, jiní skrze ženy v zámyslu vody pivo v putnách vydávají, což jest proti božímu přikázání“. Také bylo dáti pozor, aby pro sešlost kádí břečky neucházely, pivovarník aby sobě odpadků, zvláště kalů, neosoboval.[100]) Některý nákladník pražský měl velmi bystré oko. R. 1620 pohnal do nákladnického soudu osmipanského Daniel „od háj“ Jiříka Stehlíka, mistra pivovarského, poněvadž

---

[96]) Kn. svěd. arch. lounsk. č. 1. C. 35. 180. Roku 1580 viněn byl jiný, že „kladl tlustě na kádě, když teplo bylo, a ono se zevřelo“. Kn. č. 1. C. 34. 591.

[97]) Litoměř. rukop. č. 3. G. 3. fol. 4. Gruntovní kn. rychnovská r. 1558.

[98]) Kn. kozlanská.

[99]) Kn. osmipanská v arch. pražsk. č. 343. 11. Roku 1567 obnovili snesení. č. 346. fol. 1.

[100]) Arch. pr. č. 994. 141.

prý sobě osobiti chtěl 4 džbery kalu, které Daniel v korytě ukryté nalezl.[1])

Než vyvezl pivo nákladník z pivovaru, sháněl se po pytlích a dříví, o kteréž obojí věci bývaly hádky husté. V Rakovníce dostalo se několik kusů tou příčinou i do cechovních řádů. Čtemeť: „Aby pytle všecky pospolu zůstaly a po vykonané várce i s ouvarky sousedům odevzdány byly; pakli by pivovarník pytle zmrhal neb fortelně profrejmarčil, to mu na mzdě se srazí," a dále čteme ještě: „Jakož jeden každý z sousedů k várce s dostatek dříví sobě opatří, však po várce, než se naděje, špalek, dva i více ustraněn bývá: na kohož se to shledá, netoliko dříví s hanbou zase navrátí, ale za každý špalek groš do pořádku dáti bude povinen." [2])

Uvařená piva bývala ve všech městech prve sázena, nežli směl nákladník je vystaviti. Sázena bývala za všecken čas dle ceny obilné. V Pražských městech platilo v XV. stol. starodávné zřízení prostičké to, „zač strych pšenice nebo ječmene se koupí v trhu, o čtyři groše české dráž aby věrtel piva byl prodáván".[3]) Sazbu vyřekli konšelé spolu se staršími vždy na delší čas, a při tom zůstalo, plať zatím obilí v trhu co plať. Pohnutou dobou Vladislavskou vznikl v městech Pražských ten zlořád, že nákladníci sami bez konšelů piva usazovali po své libosti, jen o to přísnou policií mezi sebou dbajíce, aby „ze sazby, cechem svolené, žádný nevystupoval".[4])

Brzy po nastoupení krále Ferdinanda začaly se věci nákladníkům nemile hatiti. Král měl ten princip, který později vyslovil syn jeho Maxmilian, že totiž „jest věc samé osoby Jeho Milosti Císařské piva posazovati a zsazovati".[5]) Zlý vítr se ukázal, když císařští radové vzkázali, že pražské pivo jest špatné a drahé. R. 1533 vzkázali to nepokrytě městskému ouřadu. Nákladníci bránili se. Na groš vypočítali konšelům i císařským radám, jaký náklad vedou na var, a co z něho užitku berou. Pšenice na var prý stojí 8 kop 20 grošů, dříví 40 grošů českých, chmel půl osma groše, formanům od vozby sladů přijde dáti 6 grošů, od mlení a vody půl sedma groše, mistru a pomahači půl osma, od pivovaru 4, spělákovi půl páta groše. Mimo to, „když se zavaří, dává se před večerem chlíb, sejr a pivo, ráno před světem snídaní, voběd, svačina, večeře; v noci po slévce snídaní; nazejtří spělákovi voběd, šlotýřům snídaní". Za ta jídla při nejmenším prý počítati jest 40 grošů českých.

---

[1]) Kn. sladovn. osmip. č. 347. 80.

[2]) Artik. v arch rakovn. lit. R.

[3]) Rkp. strahovský. Co do nádob pivních poučuje Jan Kobiš z Bytýšky r. 1574, že sud, řečený polouvozí, byl za 2 věrtele, věrtel čili prostě sud byl ve 128 pintách a měl 4 vědra. Dvě vědra slula „džber". Ale nebyly míry vždy ani všude stejny. Na př. v Kouřimi počítali r. 1550 věrtel za 80 pinet; Hájek klade vědro za 24 pinty. Též Komenskému je polouvozí za 256 pinet jako Kobišovi.

[4]) Trest 1 kopa česká. Arch. pr. č. 343. 43.

[5]) Tamže 283.

K té výloze přidati jest ještě plat bečvářům za pobíjení sudův a roční službu sladovníkovi a mládkovi půl šesté kopy české mimo stravu. Na dvacet strychů nebéře prý žádný víc než 23 nebo 24 sudů, a sud se prodává po půl kopě české. Z toho počtu prý patrno, že nevydělají na pivě nic. „Mnozí staří hospodáři na den dělají (nádeničí), a někteří sotva se žebrotě brání, a tak téměř polovice domů sladovnických jest pustých, a pivovarů ledva čtvrtý díl jich zůstalo, a to tím, že mnozí páni a rytířstvo vkročili v živnosti městské, a tu jest drahota vznikla po vší zemi a zvláště v Praze.“[6]) Ale věci byly čím dál horší. Roku 1538 rozkazují sami konšelé, ovšem z popudu vyššího, aby pražští nákladníci pivo dávali „za rovnější peníze“. I tentokrát zase odpovídají obšírným počtem dokládajíce, že nemohou laciněji prodávati, poněvadž „všemu jest nahoru povstalo“.[7]) Však nespomohly počty ani naříkání k nim připojená. Nařídil r. 1539 Ferdinand král, aby příště pivo posazovali vždy konšelé spolu s nákladníky.[8]) A poněvadž jedni dražeji a druzí laciněji vystavovali i přes sazbu ouřední, vydal Ferdinand r. 1548 dekret, aby věrtel piva nad strych pšenice o 10 grošů českých byl vystavován ve všech třech městech Pražských.[9]) Totéž znova oznámil Pražanům arcikníže Ferdinand r. 1551 s tím připomenutím, aby nebyla piva „plundrována“ pod pokutou 20 kop míšeňských, a který bečvář udělá na prospěch nákladníkův sud pod míru stanovenou, že propadne 10 kop pokuty.[10]) Na dohled sazby i míry sudové ustanoveny tehda od arciknížete čtyři osoby.[11])

Za panování Maxmiliana děly se sazby pražských piv s vědomím a působením místodržících a komory, a to stále tím pravidlem, jako vyřekl Ferdinand r. 1548.[12]) Chtěli-li nákladníci nějakého přivětšení, prosívali u místodržících.[13]) Ovšem, že zvětšení ceny pivné stálo pokaždé mnoho darův a koláčů. Na příklad r. 1577, aby mohli nákladníci pivo dráž prodávati nežli sazeno, dostal pan komorník nejvyšší 2 sudy, paní komorníková sud, hejtman sud, písař 15 grošů č., „aby pánu připamatoval“. Rok před tím starší nákladníci „nastáli se za dveřmi presidenta komory a nedostali se k audienci“. „Pro lepší budoucí přístup darovány panu presidentovi dva sudy, ale malou platnosť přineslo“, „i vězením jim hrozili“. Na konec přec provedli nákladníci svou. Uplatili si několika sudy konšely pražské, zvláště primasa Jana z Dražice, a pak zvedlo se jim zdárně.[14])

---

[6]) Tamže 46.
[7]) Tamže 48.
[8]) Arch. místodrž. miss. č. 20. 134.
[9]) Archiv pražský č. 343. 257.
[10]) Archiv pražský č. 332. 140. 141.
[11]) Rkp. budišínský. Politica. 92.
[12]) Archiv pražský č. 343. 218.
[13]) Tamže 220.
[14]) Tamže 138.

Roku 1578 nařídil Rudolf řád pivné sazby jinačí. Nechať piva sadí se vždy ve třech měsících od osob radních po dvou z každého města Pražského vybraných, přísežných, a to těch, které samy toho obchodu neužívají; při tom v nově poručil král, aby věrtel piva nebyl nad 8 grošů českých dráže sázen nežli strych obilí byl v trhu.[15]) Z toho nařízení bylo nemalé pohnutí. Nákladníci platili, prosili, protestovali. Oněch 8 grošů je tuze bolelo! Prý druhdy Ferdinand král v lacinější léta dovolil jim 10 grošů na strych pšenice! Tenkráte platili prý dědičného posudného 1 groš ze sudu, teď 5 grošů ze sudu a na var 2 groše! Vysýlali deputaci jednu po druhé k hofmistrovi, kancléři a jiným mocným pánům. Jednu přijal purkrabě Vilím Rožmberk velmi nemilostivě. Když mu totiž všecko pověděli, odvětil krátce, že na 8 groších přestati mohou, a hned „ráčil vkročiti do zahrady — a víc se nemohlo mluviti".[16]) Ouhrnem nic nepořídili.

Také už nejprvnějším pivosadcům, mezi nimiž byl slavný zvonař Brikcí z Cinperka, znechutila se nová práce císařem nařízená, tak, že prosili, aby z ní propuštěni byli, a jiné pány k tomu aby ouřad zvolil. Mrzutě psali o svých nesnázích. Prý „jakož jste ráčili poručiti, abychom podle nařízení J. M. C. práci usazování piv nákladníkům k sobě přijali, což sme učinili, když nám vejmluvy naše postačiti nemohly; v dni trhové, po čem kdy strych pšenice platí, mezi vobilí častokráte chodíváme a, jak v též instrukcí jest, nad tu summu, zač strych pšenice berou, přiložíc k tomu 7 grošů č. posudného a nad to 8 gr. bílých na každý věrtel a tak usazujeme každého čtvrt léta, jakž teď nejposléze strych pšenice brali v trhu po 40 groších českých, pěknější o groš i o tři dražeji, k tomu jest posudné i přídavek přiložen, a tak věrtel piva usazen za 56 grošů; že pak nyníčko v trhu o některý groš spadlo, nevíme před vyjitím toho čtvrť léta, kterak k tomu přivésti, aby také na každém věrteli piva nákladníkům se snížilo".[17])

V městech venkovských posazovali piva konšelé spolu se staršími obecnými. Starší nákladníci ovšem také k tomu přimlouvali. Od r. 1547 i císařský rychtář chtíval rozhodovati.[18]) V Hradci Jindřichově r. 1544 počítali pivosadci takto: „Míra pšenice kupuje se po 17 groších; od dělání sladů přijde 16 grošů, od vezení sladu do mlýna a z mlýna 17 grošů, 3 míry chmele za 18 grošů; pivovarníkům 10 grošů, drva 15 gr., což činí úhrnem 7 kop, 6 gr.; piva věrtel bude tedy 33 groše, džberník řídkého piva po 4 groších, mláta za 32 gr, a to učiní půl deváté kopy." Vydělal tedy nákladník na varu půl druhé kopy.[19]) V Kouřimi r. 1620 spočítán

[15]) Tamže 108. Též v řádě drahotním r. 1578 na sněmě; též v Chaosu pražsk. arch. na rok 1605.
[16]) Tamže 144.
[17]) Arch. pr. č. 326. 31.
[18]) Na př. v Plzni. Prot. konš. č. 19. str. 10. r. 1554.
[19]) Kn. městská z r. 1540. Též Orth. Hradec 76.

všecek var tímto počtem: Pšenice po 2 kopách míšeňských, chmele strych po 50 groších, na spělačky a pivovárníky platí se 1 kopa, dříví za 4 kopy míš., za slad 20 kop, povarného 2 kopy 30 gr., za cejch 12 grošův, od pivovaru 40 grošů. Tedy summa nákladu 31 kop 34 groše. Tím nákladem navařeno 15 sudů, a prodá-li se sud za 2 kopy 20 grošů míšeňských, jest hrubý výdělek 35 kop a čistý skoro 4 kopy[20]) — mimo mláto, otruby, ředinu a jiné odpadky, kteréž se také zpeněží.

Dověděvše se, kterak pivo sázeno, ohledáme teď poněkud zevrubněji ceny piva, jak se měly v rozličné době. Jakož praveno, souvisely sazby pivní s cenou obilí, a poněvadž ceny obilní bývaly čím dále tím větší, shledáváme při sazbách pivních úkaz tentýž. V husitské době byl věrtel čili 4 vědra piva v Praze po 12, 13 groších českých; i po vojně dlouho počítali tak. Roku 1446 na příklad platí kdosi za 10 věrtel bílého piva 2 kopy — to jest 12 gr. na věrtel;[21]) ještě roku 1451 platí věrtel piva v Praze 12 grošů.[22]) Za krále Jiřího prodáván žejdlík piva v Praze za jeden malý peníz, v Jindřichově Hradci za pět peněz malých, jichž do groše šlo 14. Počátkem století XVI. je v Litomyšli (roku 1500) věrtel za 14 grošů č., v Kouřimi a v Praze po 18, 20 groších č.,[23]) r. 1517 po 27 groších; ve Dvoře naproti tomu za 12 grošů, a v Rožmitále i ve Stříbře za 22 gr.! K polovici století XVI. všude přebíhá cena věrtele nad půl kopy. Roku 1543 je v Kouřimi sud patok za 40 grošů míšeňských, a sud piva za půl kopy české; v Písku je věrtel roku 1545 za 1 kopu 3 groše míš., čili 63 grošů míš.; v Praze je r. 1551 věrtel po 70 groších míšeňských a v Plzni r. 1554 za tolikéž. V Bydžově r. 1563 je věrtel za 64 grošů míšeňských, v Turnově za 68, v Litoměřicích, v Nymburce za 70 a 80 grošů. V policejním řádě svém nařizuje roku 1562 král Maxmilián, aby věrtel piva byl po 68 groších míšeňských, ale tuším neposlechli ho nákladníci.[24]) Roku 1578 bylo posazeno pivo v staré Praze věrtel za 37 grošů českých, ale víme jistě, že prodávali věrtel za 56 grošů českých — to jest už skoro za dvě míšeňské kopy; r. 1584 je v Litoměřicích věrtel za 2 kopy 2 groše, v Praze za 2 kopy 16 grošů, v Rakovníce polouvozí čili 2 věrtele za 5 kop 12 grošů míš., a deset let potom r. 1594 je v témž Rakovníce polouvozí už za 10 kop i s nádobou; r. 1606 za 12 kop. Zatím byl roku 1594 v Praze posazen věrtel za 2 kopy 20 grošů, ale skutečně prodávali sud za pět širokých tolarů (tolar za 29 gr. bílých), a žejdlík piva nejdražšího za 9 peněz malých. Roku 1597

---

[20]) Manuál kouřimský z r. 1619. 23. Fol. 24. je sazba zapsána na ten případ, když pšenice po 50 groších bílých. Věrtel tu za 2 kopy 15 grošů.

[21]) Novom. manuál č. 88.

[22]) Miscell. v deskách č. 53. fol. D. 3.

[23]) Roku 1520 dal sladovníkovi Ramšovi pražskému za sud piva kdosi z Klecan tré prasat a vozec slámy. Desky. Misc. č. 92.

[24]) Sněmy III. 125.

posazen v Starém městě věrtel už za 3 kopy míš., ale jen v zimě; v létě zase pospadlo na 2 kopy 22 grošů. Roku 1600 určili pivosadci staroměstští věrtel piva třemi kopami 28 groši. V létech následujících střídají se 2 kopy s 3 kopami za věrtel až do časů bělohorských. Roku 1620 i v Turnově věrtel piva za tři kopy, v Kozlanech proti tomu dokonce za 5 kop a žejdlík po krejcaru čili po 6 malých penězích. Po bitvě bělohorské (r. 1622) v Kozlanech byl věrtel za 9 kop, a žejdlík po 9 penězích. R. 1624 konečně počítá se pinta hořkého piva v Praze za 8 kr., bílého za 4 kr., rakovnického za 12 kr., krejcar počítajíc za 3 bílé peníze nebo 6 malých. Byla-li tedy za Jiřího pinta za 4 malé peníze, a r. 1624 za 24 i 48 penízů, na oko shledáváme velmi světle, oč celkem cena piva do té doby narostla.[25]) Který dělník r. 1610 v Praze bral denního platu asi 12 grošů míšeňských, ten mohl sobě koupiti za všecek plat asi osm pinet piva, nikoli nejlepšího. Dnešní dělník s platem 90 kr. na den — divná věc — koupí skoro osm litrů piva obyčejného.

Když byla nákladníkům cena posazena, mohli pivo vystavovati; mohli je prodávati buď k vozbě přespolní neb doma „vyšenkovati". Které město výborným pivem dobylo sobě přespolního vývozu, i ten vývoz musil býti živnostenskou policií opatrován. Konšelé i nákladníci šetřívali toho, aby se nevyvozovalo pivo horší, nežli usadili; proto kázali, aby každý soused měl na sudě svůj cejch jako pekař na chlebě, by se vědělo, ku komu pro nehodné pivo přikročiti; také přísně zapovídali, aby znamení se sudů soused sousedu nevystruhoval, cizích sudů sobě neosoboval. Mimo dbu o dobrou kvalitu domácího piva pečovala policie také o to, aby nákladníci v obchodě nepředbíhali druh druha; tedy zapovídáno, když přijede forman piv po sousedech kupovat, aby jeden druhému piv nehaněl pod trestem;[26]) „své pivo chváliti může, jakž nejlépe umí, ale cizího nebo spolubratra svého nesmí haněti".[27]) Naproti tomu zase konšelé ochotně se ujímali svých sousedů, zůstal-li jim přespolní kdo kde za pivo dlužen. Bez omrzení psávali do všech koutů a měst českých, upomínali, hrozili.

Chtěl-li nákladník pivo čepovati na prodej sám, to mohl učiniti v některých městech beze všech obtíží, bylatě svoboda šenkování od starodávna vázána k domu;[28]) když se tedy nákladník „šenkující" ohlásil v městském úřadě stran posudného,[29]) mohl

---

[25]) Ceny jsou vzaty vesměs z archivních pramenů měst uvedených. V arch. pražsk. jest v kn. č. 343. fol 343. seznam sazeb pivních, třikrát i čtyřikráte do roka sázených, od r. 1579 do r. 1615.

[26]) O pivovarn. rakovn. str. 7.

[27]) Arch. pr. č. 343. 6. Starý řád nákladníků staropražských.

[28]) Arch. mus. listiny olomúcké. Zmíněno buď, že v Olomúci také kramáři o to se snažili, aby právo kramařiti vázalo se na dům.

[29]) Lib. inscript. v arch. litomyšlském (sdělil Štěpánek) r. 1496 str. 4. hrozí, „kdo vezma sobě domuov k své potřebě půl bečky piva nebo čtvrtnici

načíti hned. Ale v některých městech tento obchod zevrubně řízen městskými řády. Na příklad v Plzni nařídili sobě r. 1564 „šenk piva starého po houfích"; tak totiž, „aby v jednom houfu nejvíc čtyři nebo tři sousedé šenkovali, a to jen do jistého počtu sudů; na kohož by pořádek přišel, aby do téhodne pořád šenkoval; nájemníci aby nešenkovali ječných piv než piva bílá, na předměstích aby nešenkoval žádný".[30]) Nájemníkům nechtívali měšťané v starší době vůbec propustiti šenku, poněvadž neplatí nájemník břemen městských.[31]) V Turnově snesla se obec r. 1569, aby také vdovy byly šenku prázdny, pro mnohé při tom nebezpečenství.[32])

Nechtěl-li hospodář šenkovati sám, najal sobě šenkéře, častěji jen šenkéřku, nebo snažil se, aby odbyl pivo při šenkéři cizím, samostatném. Řády bratrstva nákladnického tou příčinou zapovídaly, aby nákladník neodluzoval sousedu svému šenkéře ani šenkéřky, aby „jich k sobě neobracel na škodu druhého, ani v městě ani po vsech". Nákladník jeden nad druhého poskytoval šenkéři výhody všelikteraké a nádavky, leda by ho sobě věrným udržel. Čech, když se koli sešel, odsuzoval ty úmysly. Již roku 1505 snesli se staroměstští nákladníci, že nemá se dávati šenkéřkám Štědrého večera kur, housci; ani k Veliké noci kur, vajec, plecí, koledy pod pokutou 1 kopy.[33]) Ale přes to v městech Pražských nádavek dvacátého sudu i jiné drobné dárky a „lahození", kterýmiž nákladníci darovali své šenkéře, došly konečně takové nemíry, že zápověď jich dostala se r. 1592 do městských institucí. Tu čteme: „V pravdě jest shledáno, že při nadávání dvacátého sudu piva všech nákladníků škoda, potřebnějších skutečná záhuba se našla, žádný potud víceji dvacátého sudu tejnského (64 pinty), nebo čtvrtce pod pokutou aby nedával;" [34]) šenkéřům zapovídá žádati a bráti „též jiné vymyšlené případnosti, kterýchž sobě nad míru zobyčejnili tak, že nákladníky za své many a poplatníky takměř uvedli". Těch „případností" vyčítá se jim několikero. Při slavnostech výročních prý chtívají na lázně a jiná „dobrodiní", tolikéž času zimního dříví ku palivu; chtívají, aby jim led do sklepů byl

---

a dával to pivo na řád, ten aby chudým do špitála kúpil takovouž nádobu, při jakéž by tehdáž postižen byl". Řád téhož města z r. 1562 světleji dí, kterýby soused sám k své ruce šenkoval, ten z své várky nic (posudného) nedá, však vzal-li by piva který sud od koho jiného k šenkování, z toho sudu ½ groše dáti bude povinen. Kn. pamětní arch. litomyšl. č. 119. 27. Vypsal a sdělil Štěpánek.

[30]) Arch. plzeňský protok. č. 19.

[31]) Usnesení r. 1540 v témž arch. lib. exped. č. 11. fol. 112.

[32]) Acta forens. arch. turn. 1. 17.

[33]) Arch pr. 313. 40.

[34]) Roku 1620 zavolali osmipáni zlatníka Petra Ferari, aby zaplatil nákladníku za pivo 84 kop. Zlatník chtěl platiti, ale aby mu dvacátý první sud byl nádavkem počítán jako šenkéřům. I dali mu páni co proto, prý „není slýcháno, kdo béře k svému trunku, aby se mu mělo nadávati". Kn. č. 317. fol. 75.

nakládán; při jarmarcích žádají za půl štuky plátna, muchejru neb k tomu podobné věci; při placení piva čekají na veliké zpropitné „po širokém tolaru a vejšeji beze všeho studu". To všecko aby pod trestem pominulo.[35]) Ale nepominulo. Roku 1629, 1644 i v letech pozdějších znova a znova totéž se zapovídá a mluví se o časech minulých, kdy všeho lacinost a hojnost byla. Tu prý mohli nákladníci dávati dary a nádavkem sud dvacátý. Mnozí prý také jen proto nádavky dávali, aby odbyli lehčí a horší pivo své. Řády XVII. věku hrozí šenkéři, jenž by chtěl darův a nádavků, že bude vyloučen z živnosti, a kdyby nákladník sám přece dal, nechať zaplatí deset kop pokuty.

Na proti tomu do všech instrukcí šenkéřských už nejstarších vstaveno bylo nařízení, aby šenkéři nákladníkům či hospodářům svým za piva nezůstávali dlužni. Už r. 1490 v pražském „ustanovení na šenkéře" čteme, který šenkéř minci vezme od hostí, „aby ji hospodáři úplně dal bez proměny".[36]) Roku 1526 pravil sladovník jakýs Valentovi, šenkéři, kterýž byl národa srbského: „Tebe zde déle nehádám býti nežli do roka: vosadě sobě dvě neb tři dobré hospody a zdluže se za 20 neb 30 sudů piva, potáhneš před se zase do Srb, utečeš pryč, kdož tě má hledati?"[37]) Co tu vyčítá urážlivě sladovník Srbovi, to dělo se asi často. Nalezli jsme v Praze hospodyně, že na noc zavíraly šenkéřku svou na zámek, aby neutekla s činží a s dluhem.[38]) V pražské knize sladovnické osmipanské r. 1556 hned v prvním sedění zapsán šesti šenkéřům přísný rozkaz, aby zaplatili nákladníku do západu slunce.[39]) A tak nápodobně dělo se v jiných schůzích osmipanských. Z té příčiny r. 1592 zevrubně v instrukcích pražským šenkéřům na srdce kladeno, kterak si vésti: „Poněvadž nákladníci všecky věci hotovými penězi kupovati musejí, protož nařizuje se, když šenkýři piva vydají, aby nečekajíce až do dvacátého sudu, nýbrž hned po vystavení každého vozu peníze od sebe odvozovali; žádnému od nákladníků leč do pěti věrtelů piva na dluh čekáno býti nemá; který šenkýř pustě se do jednoho nákladníka od jiného by piva bráti chtěl, ten povinen bude dluh neprodleně zaplatiti a jistotu, že zaplatil, ukázati; který by bez cedulky jinde začal bráti, propadne 2 kopy pokuty, a dokud předešlého nespokojí, pivo jemu vystaveno býti nemá."[40]) Ale žaloby do šenkéřů tou příčinou neustaly, alebrž nákladníci do rady čím dále tím více posílali písemních suplik. V jedné čteme:[41]) „Šenkéři, berouce piva na dluh, co by měli vedle vrubů v času

---

[35]) Arch. pražský č. 332. 281.
[36]) Při deskách miscell. č. 75. III. 18.
[37]) Arch. pražský č. 1047. fol. Q. 7.
[38]) Tamže č. 1056. 103.
[39]) Kn. osmip. č. 346.
[40]) Arch. pražský č. 332. 231.
[41]) Tamže č. 994. 145. Bez datum.

určitém pěkně platiti, toho zanedbávají, nýbrž požívajíce fortelů, k tomu příčinu dávají, že se nákladníci s nimi souditi musejí;[42]) oni pak zase od jiných nákladníků třebas na několiku místech piva lahodnými slovy vymluvíc berou, a jako obyčej říká, klín klínem vyrážejí. Mnohý, nemaje snad ani vlastní jedné kopy, cizím statkem na sta i na tisíce zbohatlý se nachází." Litomyšlští snesli se r. 1562 o šenkéře s hněvem takto: „Jestližeby ten který šenkýř vzdluže se, pivo potom nezaplativ ušel, tehdy aby mohl ten každý soused o takový svůj dluh k hospodáři toho šenkéře (u něhož bydlil) hleděti."[43]) Roku 1631 došlo v Praze k tomu, že musili šenkéři, berouce pivo na úvěr, dva rukojmě usedlé stavěti, „tak aby v hrázi a v upřímnosti k pánům nákladníkům zdržáni byli".[44])

Strany neplacení naříkávali nákladníci pražští velmi často na šenkýře židovské „skrze jich nepovědomost". Oni totiž nebyli v knihy zapisováni mezi křesťanskými šenkéři, a když který chtěl uniknouti nebo nerad se světa sešel, zapřela žena jeho všelikerého účastenství v šenku a v úvěru. „Divnými ouskoky registrům, vrubům a dluhům odpírají," praví instrukce z r. 1629, kteráž konečně židovské šenkéře poroučí pod správu konšelskou[45])

Díl proto, aby odbyt domácího piva byl hojnější, díl proto, aby pivo dvojí nebylo směchováno, rozkazovali konšelé i nákladníci všech měst svým šenkéřům, aby čepovali pivo jenom jediné. V pražském řádě z r. 1456 čte se ustanovení, „aby piva hostinská nebyla prodávána dráže než domácí, a kde hostinského šenkují, aby domácího nemívali".[46]) Tento kus obnovuje se často a obšírněji. Roku 1588 usnesla se všecka tři města Pražská, aby šenkéř, „pokavadž piva hostinská čili cizí šenkuje", spolu neměl doma piv hořkých, starých bílých ani řídkých pražských.[47]) Páni starší nákladníci měli k tomu po domech šenkovních dohlédati. A naopak poroučí instrukce šenkéřská pražská z r. 1592 — k starodávnému usnesení obecnému se táhnouc — aby šenkéř maje doma pivo pražské pod vyloučením z živnosti neměl v sklepě spolu piv rakovnických, jirkovských, chomútovských, žateckých, slanských a — piv z druhých dvou Pražských měst.[48])

---

[42]) V Instrukci r. 1629 praví se o tom zevrubněji: „Svou urputností až na vrch právo vedli, a když vrchním právem přemoženi byli, zase jiných gryfů se chytili, někteří sobě komisí místo exekucí jednali, jiní přímluv vzácných lidí hledali, někteří i do vězení se stavěli, a pod tím manželky jich přece živnost v domích pánů nákladníků provozují." Tamže fol. 210. 236.

[43]) Arch. litomyšlský č. 119 27.

[44]) Arch. pražský č. 994. 214.

[45]) Tamže č. 994. 210.

[46]) Při deskách miscell. č. 15. fol. P. 15.

[47]) Arch. pražský č. 326. fol 33. Reformované artikule pražské r. 1644 ne bez humoru praví důvod toho, aby prý se „v jednom sklepě rozliční pivní nápojové jsouce jedni s druhými nestovaryšili a lidem neškodili".

[48]) Tamže č. 332. 234. Roku 1629 vydali Staroměstští šenkéřům zákaz i tento: Kdo užívá šenku bílého piva, ten že nemá pod žádným vymyšleným způsobem šenkovati piva řídkého. Č. 994. 212.

Konšelé i nákladníci také všude ukládali šenkéřům, aby nedopouštěli nemravnosti při šenku. Něco těch policejních starostí poznali jsme svrchu v jiné kapitole. Nářky a žaloby však nikdy nemívaly konce. Roku 1578 píše se z kanceláře císařovy o pražských šenkéřích, že „podle šenku veliká lotrovství provozují, takže šenkéř sám s ženou piva nedává, než zjedná sobě šenkéřky mladé, aby chasa se k nim táhla, a kuběnářství se provozovalo".[49]) Nákladníci piv pražských zapsali si o té věci článek do artikulů svého bratrstva r. 1592 slovy vyčítavými: „Mnozí zapomenouce se nad Bohem, cejchovaného a lehkého svědomí užívajíce, buď v vlastních domích nebo v nájemných pro bídný zisk podezřelé a všeho studu prázdné osoby při šencích trpí k oplzlostem. Starší nákladníci každého tak nepobožného a lehkomyslného vyzdvihovati a konšelům k trestání podávati budou."[50])

Druhdy starší nákladníci, později nákladníci s konšely (v Praze s úřadem šestipanským) a od r. 1547 spolu s císařským rychtářem sázeli šenkéřům ceny drobného prodeje dle sazby té, na kterou ob čas vedle cen obilných posazován byl celý sud.[51]) Všude hroženo šenkéři, překročí-li sazbu, že mu poberou pivo do škol, špitálů a do vězení.[52]) Po každém sázení bývalo na tabulce psáno, po čem žejdlík, po čem pintu šenkéři mají prodávati. Tabule visívaly na dveřích nebo na zdi rathouzní, a mimo to biřic bubnuje po ulicích oznamoval, kterak sazba v nově byla posazena. Obzvláště byl nucen ouřad všeliký toho dbáti, aby šenkéř lil pivo lidem i po malém penízi. Tuto nejmenší, nejdrobnější míru šenkéři velice neradi dávali. Roku 1578 musil sám císař nařiditi v řádě o řemeslech, aby při každém „piva posazení, jak mnoho piva za peníz dáti se má, spolu bylo vyměřeno". Který šenkéř by se nedržel toho vyměření, měl býti „odstrčen od šenku".[53])

Pivosadci nejednou vypočítali šenkéřům, kolik užitku jim vybude. V Praze přes všecky zákazy od starodávna nadáván svrchu psaný sud dvacátý, a drobný prodej obyčejně tak usazován, aby šenkéř měl na sudě aspoň tři, čtyři groše bílé. Roku 1624 vypočítali Malostranští Lichtenštejnovi, že šenkýř může dobře obstáti, má-li na sudě 1 zl. rýnský (čili 25 grošů českých) užitku.[54]) Ale šenkéři od jakživa pomáhali sobě k většímu než ouřad chtíval užitku způsobem všelikým. Někteří tím, že dávali nad usazení —

[49]) Chaos v arch. pražsk. Též v listině z r. 1605.
[50]) Arch. pražský č. 994. 138.
[51]) V Moravské Třebové docházeli sazby drobné způsobem primitivným. Je paměť z r. 1599, že šenkovali na průbu ze sudu máz po 2 denárech a vybrali 2 zlaté rýnské, 3 groše, 3 denáry; z druhého sudu máz po 3 denárech a vybrali 2 zlaté 27 grošů. Z těchto dvou průb nalezli, aby piva máz po 1 krejcaru byl čepován. Arch. mus. list. z Třebové.
[52]) Pražské rozkazy viz v kn. č. 332. 231.
[53]) Chaos v arch. pražsk. Též v řádě Rudolf. r. 1605.
[54]) Arch. pražský č. 326. 199—204.

„přetahovali“ a připisovali hostům. Ale to byla věc nebezpečná a snadně přivedena bývala k trestu. I protož raději „nedolívali“ nebo nalévali v menší nádoby. To snažili se konšelé a nákladníci staviti tím, že nařizovali cejchovanou míru. Litoměřičtí svolili se v obci r. 1514 „o žejdlíky, aby dělány byly podle cajchu městského, a hřebík má pravý každý dělati, a číkoli žejdlík nalezen by byl menší, má konvář dáti dvě kopy pokuty, a čtyrmistři (nákladníci starší) mají s pány choditi a míry častěji ohlédávati“.[55]) Na nedolívku piva určili si tehdáž jen 5 grošů pokuty. Roku 1580 usnášejí se též Litoměřičtí, aby rychtář městský nový kolek na žejdlíky sobě způsobil a spravil, a „všecky žejdlíky, změříc týmž kolkem, znamenal“, kdo nebude míti žejdlíku tak cejchovaného, propadne 15 grošů pokuty.[56])

A tak nápodobně jinde bývalo obvyklo. Všude míval někdo z úřadu, obyčejně rychtář aneb ouředníci nad pivem ročně usazení, ve svém opatrování jeden měrný čili vzorný žedlík, a druhý býval v jarmaře pánů nákladníků; ob čas s měrným žejdlíkem pak obojí chodívali po šenkovních domech a měřili i ohledávali „hřebík“ v šenkovních nádobách vnitř při kraji připevněný.[57]) Také při tom bylo jim dobře ohledávati hubatky, pinty a žejdlíky plechové, aby nebyly se stran aneb od spoda natloukány, boulovaty, neboť i tím „fortelem“ chtívali šenkéři užitek sobě přivětšovati na škodu pijáků.

Ale to byly obmysly šenkéřské všecko dobře patrné. A lidé, jimž nedolito „k hřebíku“, bez milosti také sbírali nádoby, propichovali, nebo jináče kazili je a k ouřadu donášeli. K tajnějším a oblíbenějším vždy náležel ten podvod, že šenkéři piva míchali. Už v nejstarší knize pražské z r. 1318 o těch hříších jejich zmínka. Všecky instrukce šenkéře pražské napomínají aby „neplundrovali piv“. „Majíce piva hodná a dobrá od nákladníků,“ tak dí instrukce z r. 1592, r. 1620 a r. 1629, „nemají jich míchati, bryndovati, jakž mnozí, jsouce svého užitku žádostivi, to činí, že dobrá piva pivem lehkým, řídkým a snad i vodou dolejvají a, jak přísloví jest, štěpují, tudy nákladníky k nemalému podezření přivozují“.[58]) Nejlacinější míchanina ovšem bývala ta, když šenkéř přilil vody. Ale přilévali také patoky, piva řídká a lehká. Na příklad rakovničtí šenkéři rádi lili do piva starého jakés mdlé vaření, jemuž říkali „frejberk“; pražští zase „falšovali bílé řídkým, ječné konventem“ [59]) a jinde jináče.

---

[55]) Kn. litoměř. v mus.
[56]) Svolení obce litoměř. kn. č. 3. E. 3. fol. 48.
[57]) Pěkné cínové žejdlíky a pinty „s hřebíkem“ chová ve sbírce pan archivář Merz v Lounech.
[58]) Č. 332. 231.
[59]) O tom konventu mluví se ještě v artikulích bratrstva výčepníků pražských r. 1748. Orig. pergam. majetek bratrstva.

Tresty bývaly na první popadnutí všude peněžité. V Pardubicích platí r. 1531 šenkéř Liberka „pokuty pro lití patok do piva“ 1 kopu grošů míšeňských;[60] v Žatci, Rakovníce, v Lounech touž dobou hrozí se šenkéřům pokutou dvojnásobní. V Praze trestali v druhé polovici XVI. věku též dvěma kopama, kterýž trest vzrostl do r. 1620 na pět kop. Při druhém neb třetím popadení hrozili nákladníci i konšelé šenkéři vyvržením ze živnosti. Hradečtí nad Labem učinili r. 1527 hrdinský skutek, že jednou ranou vypověděli z města všecky šenkéře! Sváděli na ně všecku v obci nemravnost, ba i vraždy, které se zběhly od té doby, co šenkýři do obce jsou uvedeni.[61] Nápodobně chtěli se i Kouřimští r. 1552 zhostiti najednou svých šenkéřů. V knize městské[62] čte se o tom: „Uznavše veliký nepořád při šenkéřích zdejších, kteřížto všicku živnost hospodářům v domích jejich z rukou sou vyňali, i také v prodajích piva, že sou se neslušně chovali a pod tím ledajakýchs neřádů proti pánu Bohu se dopouštěli, konšelé sou jmenované šenkýře vyzdvihli, a to od sv. Havla aby se každý z nich živností jinou opatřil; dále každý soused, který by šenkem v domích svých vůkol jíti chtěl, čeledína sobě mužského nebo ženského zjednajíc k svému užitku šenk sobě přivésti může. Však kdež ti šenkýři z každého sudu do měšce obecního 2 groše míš. platívali, tu povinnost aby sousedé také podnikli.“ Ale klam by byl domnívati se, že noví šenkéři lepší byli starých. I po té pronikavé změně čteš na knize městské hned v letech následujících na příklad, „že Molendovi pro vejstupky a pohoršení šenkovní živnost zdvižena, ale poněvadž rukou dáním připověděl, propuštěna zase“. Jinému zas hrozí, nepolepší-li se v šenku, že ho potrestají tolik, „aby se jím desátý kárati mohl“.[63] Též Nymburští r. 1566 na tom snesli se v obci, že vyzdvihnou od sv. Jiří příštího všecky šenkéře „z hodných příčin“. Ale nebyli dlouho bez nich.[64]

Policie nemívala nad šenkéři jen ruku káravou než i ochrannou. Žaloval-li šenkéř, že mu host za pivo dlužen zůstal, ochotně pomáhali dluhu starší nákladníci[65] i rychtář městský. V Litoměřicích připadli r. 1514 na myšlénku, kterak předejíti hospodské dluhy a spolu podporovati střízlivost; totiž určili, kolik smí šenkéř na řád dávati. Bílého piva na řád aby prý dal šenkéř jen půldruhého žejdlíku a ven z domu půl pinty i s pěnou. Víc ne.[66] Ale ten prostředek se neosvědčil, a sešlo z něho zase. Také se neosvědčilo, když r. 1538 Plzeňští docela zapověděli na řád nalívati pod pokutou 1 kopy tolikrát, kolikrát by se toho šenkéř dopustil. I tento

---

[60] Počty Pardub. I. fol. 2.
[61] Solař. Hradec. 664.
[62] Arch. kouřimský kn. rudá fol. 28.
[63] Tamže fol. 48. 65. a ještě na jiných místech při r. 1559.
[64] Kop. nymb. z r. 1566 fol. 268.
[65] Příklady hojné v kn. arch. pražsk. č. 346 Zvlášť fol. 133.
[66] Kn. litoměř. v mus. 1514.

prostředek marný brzy pominul. Roku 1554 obnovili zase příkaz, aby „hned při prvním nalití placeno bylo“ — ale nevíme s jakým zdarem.[67] Šenkéři všude nalévali na řád neobmezeně a záplaty se domáhali všelijak, i kabáty svlékajíce hostům i tlukouce je do krve.[68] Nejeden šenkéř sám ovšem také v oněch bujných dobách od hrubých hostí uražen byl na zdraví, ba i hrdlo tratil.[69]

Největší ochranu mívali šenkéři v tom, že, neměli-li sami své cechovní nebo bratrské společnosti, aspoň bývali přijímáni v cech sladovníkův a pivovarníků. V Praze pořídili sobě už v patnáctém století bratrstvo samostatné. Vrchní dohled míval nad bratrstvem šenkéřským šestipanský úřad městský a s ním spolu i starší nákladníci. Onino předem přihlíželi k tomu, aby šenkéři konali své povinnosti k obci a k pokladně její, tito dbávali zase předem toho, aby šenkéři ve všem právi byli nákladníku. O všecky jiné věci bývaly stálé spory kompetentní mezi oběma úřady. Nápodobně bývalo i v městech venkovských, že přeli se konšelé s nákladníky o „jurisdikci“ nad šenkéři.

Stran přijetí šenkéřova v živnosť platívaly rozmanité řády. V Litomyšli snesla se obec r. 1562, „aby každý, kdožby v domě svém šenkéři šenku dopustiti chtěl, s ním na rathouz vstoupil a jeho pánům odpověděl“.[70] V jiných městech přijetí šenkéřovo do cechu záviselo na obou představenstvech, na konšelech i starších nákladnících. Na příklad když v Kouřimi r. 1618 prosí „Tlapal podruh v spisu pánů konšelů, aby s šenkem zacházeti mohl, připovídaje se při něm věrně, upřímně a pokojně chovati“, dali mu páni odpověď, „že se mu v tom povoluje, když toho při pořádku šenkéřském náležitě vyhledávati bude“.[71] V Praze si vynutili nákladníci působnosť v přijímání šenkéřů teprve časem. Řád z r. 1490 praví pouze: „Žádný aby nešenkoval, leč bude přijat v šestipanském úřadě a slib učiní, že se bude věrně a právě při šenku chovati.“ A tak zůstávalo ještě drahný čas po tom. Kandidát šenkéřství vstoupil do městského úřadu šestipanského, ukázal všelikteraké listy svého zhoštění, zachování a též list, že pod ochranu městskou přijat, a šestipáni dali mu cedulku mezi šenkéře s napomenutím,

---

[67]) Arch. plzeňský. Protok. konš. č. 19. str. 26. a Lib. exped. č. 11. fol. 34.

[68]) Roku 1620 na příklad byl bit v Praze Vít Marchio: pil kdes pivo a platil falešným grošem. „Šenkéřka za ním běžela s křikem, že zlej groš dal, tu on Vít jí dva pohlavky dal, a v tom pivovárník Chladil i s manželkou a s šenkéřkou bili ho, nohama po něm šlapali a okrvavili ho.“ V úřadě osmipanském tvrdil pivovárník, že mu dal jen dvě „baňky“. Kn. č. 347. 83.

[69]) Roku 1572 na příklad strhla Barbora šenkéřka u Granovského Plačkovi klobouk, „on jí dal o zem, až jí prsy obnažil a kolenem na ni klekal“. Arch. pražský č. 1057. 35. Roku 1567 šenkýř od Pytlů v Praze Staré zabit byl od Kulíška z Klatov. Arch. pr. č. 1131. 136. Více těch a podobných věcí podáme v jiném díle městského života

[70]) Kn. litomyšl. č. 119 27.

[71]) Manuál kouřimský z r. 1618 fol. 5. Arch. tamější.

aby se jimi řídil a, co náleží, aby k obci platil i ponůcky a jiné povinnosti vykonával.[72]) Zdá se, že se také některý šenkýř dostal k živnosti beze všeho řádu. Aspoň r. 1565 vyčetl král Maxmilian Pražanům, že „šenkuje a šenk sobě zaráží téměř kdo chce".[73]) Ale podobá se, že nepořádek tím vzešel, že mimo svolení konšelské všickni panovníci šenk privilegiem udělovali také sami, komu se jim zdálo, zvláště dvořanům svým, a ti najímali šenkéře ledajak po své libosti.

Na počátku XVII. věku staly se proměny v přijímání šenkéřův, jež pak vešly do instrukce šenkéřské r. 1620. Chtěl-li totiž kdo živnosť k šenkování piv provozovati, ten sobě prve zprávu o řádném na svět zplození a chování měl objednati a s přátely svými vstoupiti před pány nákladníky, a tu za přijetí prositi a dvě hodnověrné osoby v rukojemství zanechati, že se šlechetně zachová a dluhy platiti bude. Potom teprve šel do šestipanského úřadu dát se zapsati, že bude věrně plniti povinnosti daňové. Pak vstoupil do pořádku šenkéřského, a tu slíbil společnosti, „že se bude pána Boha báti, manželku, dítky, čeládku k podobnému dobrému vésti a vyučovati, zlořečení, hromování, přísahání, oplzlého mluvení, her, rufianství, ovšem pak nočních povyků nedopouštěti, zahalečů a škůdců lidských nepřechovávati".[74]) Složiv „příjemné" a vystrojiv bratřím svačinu, stal se konečně spoluoudem.

Bratrstvo výčepníků mívalo také ze sebe starší vybrané.[75]) Ale nevybíralo jich samo, než druhdy bývali starší, bratrstva šenkéřského vybíráni od konšelů a v předních dvou Pražských městech od úřadu šestipanského a teprve r. 1620 ujali pražští nákladníci volbu starších šenkéřů sami s důvodem, „že jich nejlépe povědomi jsou".[76]) Za starší volíváni byli šenkéři čtyři, jimž ukládáno, aby „bratří spravovali, ctně, šlechetně a pobožně se chovali, každému spravedlnosti udělovali, svornosti mezi sebou následovali". V úřadě šestipanském u přítomnosti starších nákladníků přísahali „Bohu, purkmistru, radě, že tu práci, jsouce staršími nad šenkéři a šenkéřkami, podle instrukcí bedlivě vésti, chvály pana Boha, dobrého obecného hleděti chtějí, tak aby ve všem chudému i bohatému, domácímu i hosti i přespolnímu spravedlivě se dálo".[77]) Prací starších šenkéřů bývalo porovnávati hádky mezi členy a vybírati platy suchých dní, rozvrhovati povinnosti, obzvláště ponůcky mezi členy. K těm povinnostem náležela v Staré Praze i ta prazvláštní, že musili šenkéři při lovech zajíců a ryb posluhovati.

---

[72]) Kn. šestipanská č. 475. 244.
[73]) Arch. místodrž. č 70. B. fol. 128.
[74]) Arch. pr. č. 332. 231.
[75]) Arch. táborský. Manuál č. B. IV. a. 50. Rok 1610.
[76]) Arch. pr č. 994 210. Též v knize osmipanské č. 347. fol. 1.
[77]) Tamže č. 332. 217.

Který z toho se vyplatil, za toho právě starší bratrstva sháněli náhradníka.[78])

Obzvláštní pozor mívala městská policie na hospodáře a šenkéře domů hostinských, totiž těch, kde stávali a noclehovali hosté přespolní. Takových hospod nebývalo v městech nikde mnoho; šenků bylo ovšem, jak by nasypal. V příhodách mimořádného stoku lidí přespolních výsadní hostince nikterak nedostačovaly. Tu hosté musívali žádati pohostinství soukromého. R. 1520 vyčítáno Mladoboleslavským, „že sobě lidé velmi stejští, kteří sem na lékařství jezdí, že hospodáři, u kohož jsou, je nad míru obtěžují, berúc od světniček na týden po 15 gr. míš., a dříví nemocní že také sami kupovati musí". Nechat prý úřad tomu „míru slušnú uloží".[79]) Rudolf r. 1567 vyčítá pražskému obecenstvu, že se stran ubytování cizích k pohřbu Maxmilianovu přibylých „ukazovali nevolně, a že se to dotýká jeho reputací".[80]) V obyčejný čas v městě ne právě malém dvě výsadní hospody stačily.[81]) O takových domech hostinských praví Veleslavín, že někde jsou dobře opatřeny, jinde hůře. Také vůbec „slýcháme od těch, ješto přes svět pracují, že jedno místo více se chválí než druhé; ale jsou mnozí hospodští, kteří již svůj počet udělali, co u nich host protráví, prve než do brány města vjede; již pak jez a pij mnoho nebo málo, nicméně dáti musí, co hospodský chce; někteří tak důmyslni jsou a útrpni, že se u nich časem i hosté — ztracují, takže od nich žádný věděti nemůže, kam jsou se poděli".[82]) Častěji nežli osoby ztrácely se na hospodách věci hostovy, obyčejně neupřímnou všetečností posluhující čeládky. Co host neodevzdal hospodáři k opatrování z ruky do ruky, tím nebyl jist ani tehda, měl-li věc pod hlavou v pokoji svém hostinském.[83])

Aby nebyli hosté nad míru přetahováni, od starodávna konšelé ukazovali hostinským domům sazby, ač ovšem mnohou věc musili zanechati při námluvě hostinského s hostem. Za krále Vladislava byli hospodáři hostinských domů od dvořanů pomluveni, že jsou z míry drazí; prý nikde v říši ani v dědičných zemích králových

[78]) Tamže č. 994. 212. Též kn. šestip. č. 475. fol 41.

[79]) Kn. bolesl. č. A. 10. fol. 6.

[80]) Arch. místodrž. Miss. č. 94. 220.

[81]) Roku 1604 nařizuje v Blatné vrchnosť, poněvadž nemírně v domích hostinských lidé placením přetahováni byli, „aby konšelé dva domy obrali, kterýby vždycky na budoucí časy hostinské zůstávaly, a v těch domech aby hospodáři dobrého svědomí byli". Artik v mus. fol. 72.

[82]) Veleslav. Polit. IV. II. 568. Také kněz Rosa r. 1537 haní pražskou hospodu Němce Paulusa v Novém městě tak, že nelze tisknouti. Rkp. dvorní knih. 4279. 22.

[83]) Z přemnohých dokladů tento z Velvar. Jachim z Bílé r. 1591 „dal za sebou na káře vézti 1000 tolarů, a když přijel do hospody k Nápravovi (ve Velvarech) prosil, aby mu bezpečný pokoj dal; na ráno, když chtěl peníze na káru vložiti zase, již peněz nebylo. Prázdna truhlice nalezena v maštali." Arch. pr. č. 1055. 158.

tolik se neplatí. Král tedy vzkázal konšelům o nápravu, a z jich odpovědi r. 1503 dovídáme se o způsobu a řádu tehdejších hospod. Konšelé dí: „Vidí se nám za slušné, kdožby koli z dvořan, hospodu maje, na své stravě a obroku státi chtěl a podle počtu osob i koní zvůle a prostranství v hospodě potřeboval, předkem aby s hospodářem o pokoje a marštale smlúvu učinil, co by na týden dávati měl, a hospodář bez přílišného přetahování má smluviti. Pakli by se smluviti nemohli, a hosti by se hospoda líbila, tehdy ten host bude se moci o tu věc k nám utéci, a my, což slušného by bylo, máme rozkázati učiniti.“ Kdyby host pak „nad to co pro svou poctivosť chtěl hospodáři učiniti, to buď při jeho vůli“. „Co se stravy dotýče, podle starobylého zde v zemi zachovávání aby hospodář na hosti dotázku učinil, kterakby na osobu svou neb služebníků svých a co krmí potřeboval, a jak mnoho od stolu by platiti mínil. A tu jakby oznámil, že na groš, dva, tři neb čtyři[84]) míti chce, aby se hospodář na tu smlúvu zachoval.“ Strych ovsa směl hospodář počítati o groš více nežli v trhu; seno, slámu, které se vázaly na kopy, směl dávati hospodář za tři groše; v trhu byly za dva. Ty groše prý přidávají se hospodáři proto, „aby trpělivěji hnoje a jiné nečistoty, jakž se od hostí přihází, snášel“. Který host sám si všecko kupuje a stravy ani léhání tu nemá, tomu prý usadili konšelé platiti za den a noc od stání jednoho koně krejcar (tři bílé peníze); od ložních šatů (to jest peřin) též 1 krejcar z každé osoby. Při tom dovolili, kdoby „ohavu na těch šatech ložních učinil“, že hospodář po druhé mu tu spáti nemusí dopustiti. Tyť jsou kusy hostinského řádu r. 1503 a dle znění jich patrno, že tak bývalo v Pražských městech už z dávna.[85])

Na místě tohoto řádu nařízen r. 1543 jiný,[86]) v němž nenecháno všeho na smlouvě hospodáře s hostem, než dosti zevrubně se určuje sazba za stravu i za stání. „Strava na dva groše bílá, když jich deset neb dvanácte, dá se: Polívka, maso s kořením, někdy vodvářka, někdy slepice, cožkoli s kořením, pečité, hrách, maso, naposledy sejr; za den jeden groš za pivo za jednu osobu.“ Strava na tři groše bílé byla hojnější „o maso s kořením“. To dáti bylo „na dvé“. V rybný den bylo dáti hosti na tři bílé grose polívku, troje vaření, dvoje ryby. Kdo chtěl pivo mimo to mezi obědem a večeří, to byl povinen hospodáři platiti zvláště. Za pokoj a komoru do týhodne měl host platiti 15 grošů, „však aby sobě sám host drva k topení kupoval“. Od jeduěch šatů ložních pán měl dávati v témdni po 3 groších bílých, služebníci po dvou

---

[84]) Ale našli jsme v purkrabské knize z té doby koliks obědů po šesti groších. Roku 1506 hospodský u červených zvonů v Novém městě nakoupil ryb na oběd, ale host odešed nejedl — žalován u purkraba, aby zaplatil za celý den. Kn. svěd purkrab. č. 1. G. fol. B. 1.

[85]) Listina papír. č. 9. arch. pr. Též opis v Chaosu téhož arch.

[86]) Arch. pr. č. 332 78.

groších; od jednoho „stání“ za den a noc bez sena a slámy bylo platiti hospodáři po 2 penízích bílých, se senem a slamou po šesti. Kdyby host koupiti chtěl oves u hospodáře, neměl přivzíti více na strychu než 2 groše bílé, tedy dvojnásob, co platilo se druhdy. Jestliže host u hospodáře zjednal si stravu na sebe i na čeleď i na koně obrok: v té případnosti měl mu hospodář zadarmo propůjčiti světničku, komoru a postel, ale dříví nicméně měl host kupovati přece sám. Jen tenkráte dřeva kupovati mu nebylo, když hospodář v domě neměl než jednu světnici, v kteréž sám s čeledí bydlil, a do téže světnice ubytoval-li se podle hospodáře host. Tu ať prý hospodář topí sám. Z toho patrno, že v některé pražské hospodě ještě v XVI. věku byly poměry skoro patriarchálné: v jediné světnici spal hospodář, hospodyně, čeleď, děti, host a jeho sluhové!

Ty poměry a ceny byly asi všude podobny a neměnily se valně do konce století XVI.[87]) Jen dohled zostřil se. Sjezd krajský v Chrudimi r. 1579 se usnesl, „aby v každém městě osoby dvě byly nařízeny, které by každou sobotu po domích hostinských chodily, a po čem ten tejden oves v trhu byl, na tabuli v každé hospodě napsaly, aby pocestní věděli, po čem platiti. Přes dva groše bílé na korci aby hospodář nepřijímal“. Též sazba nápojů měla býti psána na té tabuli, který hospodář by sazbu smazal, měl platiti 1 kopu grošů a dva dni v šatlavě seděti.[88]) R. 1578 nařizuje císař Rudolf „o hospodářích“, aby hosti strych ovsa dávali o 2 groše dráže nežli v trhu strych, a míru aby tržný ohledával po hospodách často, je-li spravedliva, a císařský rychtář s dvěma osobama hodnýma aby dohlédal sazbám po hospodách. I udavačům slibována odměna. Hospodář a šenkéř provinilý měl platiti pokuty 5 kop grošů českých.[89])

Aby pak čtoucí nedomníval se, že ve všem všudy byli jen hospodáři domů hostinských a šenkéři nakloněni k šidbám, to vyznáváme, že také nejeden host vzácný, dav se hojně a dle sazby pohostiti, na konec hospodáři utekl. Takového pěkného hosta mohl sobě hospodář listem konšelským aneb i patentem císařským po světě honiti, chtěl-li. Na příklad r. 1577 dává Rudolf císař otevřený list hospodáři pražskému Krištofovi od košíků na honbu nějakého Heymera Kyrše cizozemce, „jenž u něho několik mnoho neděl trval a, protraviv nemalou summu peněz, od něho brannou rukou ušel“.[90]) Obzvláště hojně a rádi šenkéřům a hospodářům utíkávali

[87]) Srovn. Řád Maxmil. r. 1562. Sněmy III. 126. 127. Tu opět čte se, kdo v hospodě jí, že neplatí za líhání, pakli nejí, dá od lože 6 peněz bílých či 2 krejcary.

[88]) Sněm. Č. V. 529. Též v Lounech ustanoveno tak. Kn. č. 1. A. 1.

[89]) Řád z r. 1578. I znova opakován r. 1605. Chaos v arch. pražsk.

[90]) Arch. místodrž. č. 94. 42.

vojenští důstojníci. Samému císaři žaluje r. 1604 Dorota Volfová, sousedka novoměstská, že „leitnambt" Placer utekl jí, pozůstav za pokoj a marštal 20 kop. za víno 12 kop, za stravu tolikéž. Císař káže za ním psáti do Chrudimě.[91]) Staroměstskému lazebníkovi Matesovi Pitorfovi rok potom ušel nevěrně sám polní hejtman Jan Šerer, jejž lazebník živil i se služebníkem. Dluhu zanechal 89 kop. Lazebník obdržel císařský patent,[92]) jímž mohl sobě polního hejtmana po světě honiti.

---

[91]) Arch. c. k. místodrž. miss. č. 113. 88.
[92]) Týž archiv miss. č. 108. 237.

KAPITOLA TŘINÁCTÁ.

Nákladníci vína a správa vinařská.

Jakkoli o vinicích u Prahy a Litoměřic jsou bezpečné zprávy již ze století X. a XI.,[1]) znamenitý rozkvět českého vinařství přec jen pochází od Otce vlasti Karla IV. Vinice kolem českých měst zkvetly jeho pobídkou a výsadami, danými roku 1358. Král velel vinice zakládati „na horách, na zboží neb na rolích, kdežkolivěk položených", a sliboval nákladníkům za první léta prázdnosť všech povinností; teprv od třináctého roku měl nákladník dávati ze strychu vinice králi perkrecht po osmi pintách vína. Kdo by škodil vinicím, tomu hrozil král přísnými tresty, kdo škůdce viničného nočně zabil, vyplatiti se mohl z vraždy pouze dvěma haléři.[2]) I král Václav, syn Karlův, zakládati kázal vinice. Na příklad Žateckým dal majestát na vinice „na obecných horách" a 12 let svobody; třináctý rok měli platiti z vinice půl džbera vína. Každá měla býti 60 prutů zdélí, 8 prutů zšíří; prut po 8 loktech. Ungeltu a berně měly býti prázdny.[3]) Od dob lucemburských králů našich bývalo na okolek leckterého města českého podívání asi veselejší nežli dnes. Na Prahu se všech kopců a strání kolem kol shlížely dolů zahrady a vinice, z nichž tu a tam prokukovaly domky, budky, lisy. Sem bral se nákladník s rodinou o vinobraní, sem stěhovali se sousedé v době morní na povětří zdravější, tu bývaly procházky veselé mládeže i vážných, staržitných lidí. Nápodobně svěže bývalo a na díl zůstalo kolem Mělníka, Litoměřic, Kadaně,[4]) Loun, Berouna, Žatce, Jaroměře,[5]) Kolína,[6]) Plzně,[7]) a jinde leckde

[1]) Erben. Regest. 993. 33. 1088. 77.
[2]) Chaos v arch. pražsk. č. 260. Čelakovský. Codex. 107. 113.
[3]) Arch. pr. kn. o Bezděkově, fol. 2.
[4]) Mittheil. f. d. Gesch. d. D. 1880. 233.
[5]) Knapp. Jaroměř. 77.
[6]) Arch. mus. listiny kolínské 1562 dí se, že vinice jsou za zdmi hned okolo míst popravních.
[7]) Měli tu vinice „nad rájem". Arch. plzeňský lib. testam. 223. 271.

v slunných krajinách vlasti naší. Nezvali nadarmo leckterou vinicí „rájem“.[8])

Válka husitská zastavila zdar a znik viničného hospodářství na chvíli — ale ne na dlouho, vždyť pražský perkrecht hned po vojně byl tak hojný, že se r. 1442 k němu táhla vší silou vdova po Sigmundovi králi, kterouž Pražané pak spokojili polovičkou perkrechtu. Vladislav král s chutí zase obnovil Karlovy výsady[9]) a sám ještě nové vinice zakládati kázal.[10]) A ovšem ještě v pozdějších letech tu a tam vznikaly nové vinohrady. Na příklad kolem Třebenic začali je zakládati na místě lesů,[11]) a Hynek z Valdštejna Dobrovickým ještě roku 1612 nařizuje, aby vysadili vrch Čížovou vínem, vinice aby prodávali, kšaftovati, a desátý sud aby mu odváděli.[12])

V XVI. věku bývalo v nevelikém okrouhlíku samé Prahy nad dva tisíce vinic, a mnohá po deseti, dvaceti stryších;[13]) pro správu byly rozděleny v devatenácte revírů. Majestátem r. 1598 změnil Rudolf starodávný perkrecht tak, aby se platilo na dále ze strychu po 32 krejcařích čili jako za osm pinet, při čemž počítán žejdlík vína za 1 krejcar čili tři bílé peníze. Ale právě od Rudolfovy doby klesá pražské hospodářství viničné. Čím dále tím více ohlašují se nářky nákladníků pražských, že vinice nic nenesou, a zadržalý perkrecht, o který komora nákladníky přes tu chvíli napomínala, měl dokázati pravdivosť nemožnosti nákladnické.[14]) Vůbec zdá se, že v okrouhlíku pražském bývalo hospodářství viničné velmi choulostivo. Praví to nákladníci v jedné stížnosti k císaři,[15]) že častými mrazy květ mrzne, krupami, bouřemi vinice hynou a, „co v Rakouště nákladník z vinice platí, to my desateronásob odvádíme, a jemu-li se jeden rok neurodí, musíme my na to tři léta míti, aby zas užitek přišel. My nehodláme vinice v pole proměňovati a lidi v živobytí strojiti“. Od Rudolfovy doby dělo se přečasto, že pro neštědrou přírodu a jistější užitek nejeden soused, koupiv sobě viničku, ihned jal se ji rozkopávati na pole, a některý nákladník z omrzelosti viničku obrátil v poustku. Vyčítá to sám císař roku 1598 slovy: „Někteří, skupujíce vinice v dobrém položení, bez opovědi je na pole rozdělávají, a jiní mnozí pro nedbanlivosť spouštějí.“ Aby to zastavil, král Matiáš ustanovuje rok 1616 za „annus decretorius“, po němž aby žádná vinice nestala se polem. Patrno tedy,

---

[8]) Roku 1555 měl v Praze Pavel Severyn z Kapí Hory vinici „ráj velký a malý“. Dsky. Miscell. 92. CC. 8.

[9]) Čelakovský. Codex. 308.

[10]) Na Bílé Hoře u Prahy

[11]) Viničná kniha třebenická r. 1612 založená ku klášteru sv. Jiří od hejtmana Jakuba Horčického z Tepence. V předmluvě.

[12]) Arch. mus. list z Dobrovice.

[13]) Kn. perkmistr. č. XIX.

[14]) Arch. pr. č. 324. 398.

[15]) Lib. memorab. č. 326. 239. Roku 1629.

že v Praze nechuť jevila se k hospodářství viničnému již koliks let před vojnou třicetiletou. Ta vojna zlá učinila vinicím začátek konce. Žalujítě pražští nákladníci už na její první léta: „Třikrát i pětkrát vinice a nákladníci na dokonalou záhubu v létu 1617 a 1618 jakožto in incrementis té ohavné potutedlné tehdáž se začínající rebellie přišli.“ [16]) Vojska své střelby zakládala do vinic, vláda sbírala sama přemnohé kusy vinic k fortifikaci, příker válečných přibývalo, ký div, píše-li r. 1729 ouřad purkmistrův o konci pražských vinic takto: „Bývalo vinařů na 2000, teď jich není víc nad 416; vinice pro dlouhou vojnu zničeny, z mnohých stala se pole, pro neúrodu possessores vinice zanechali poustkou, tak že bývalo-li v XVI. století vinic nejméně 2000, nepočítajíc k tomu chmelnic, zahrad: teď všeho všudy jest 450.“ [17])

Táž vojna třicetiletá také zničila vinice při většině měst venkovských docela; [18]) a tam, kde příležitost, příroda byla a jest vinicím obzvláště štědra, v Mělníce, v Litoměřicích, tam vojna sdělala škody, že byly skoro smrtelné. Píšítě Litoměřičtí císaři po válce, [19]) že „v pokojných časech před třiceti léty jeden sud po stu kopách platíval, vinice jeden nad druhého pěkně dělali. takže desátku králi po deseti a dvaceti sudech rok co rok odvozovali — ale teď skrze vojenské příběhy mnozí vinice ladem nechali, a jiní, kteří největší vinice mívali, ven ze země pro náboženství vyšli, aniž kdo jiný chce za ně na vinice jakožto nejisté nakládati“.

Správa věcí viničných příslušela všude konšelům. Pražané od r. 1358 volili sobě ročně na tu práci ouředníka zvláštního, perkmistra hor viničných, a jemu přidali na pomoc čtyři konšely s měřičem a s písařem. Perkmistry shledali jsme také v Lounech, ve Stříbře, v Kadani, v Litoměřicích a v Zatci. Na Moravě sluli „horní sudí“. [20]) V Kadani je rada městská jmenovala na tři roky, [21]) jinde volili je na rok jako v městech Pražských. V Litoměřicích bývali voleni ode vší obce. [22]) V Lounech nemívali jediného perkmistra, alebrž čtyři. Volívali je „v obojí radě“, při čemž zvláštní zvyk panoval od starodávna; volba totiž děla se ten den, když čte se v chrámě evangelium o vinici; to evangelium čítáno bylo velmi záhy za jitra; který z perkmistrův evangelium zaspal, toho znova na rok potvrdila městská rada jako z pokuty. Byl-li to člověk ve svém minulém ouřadě nepilný, potvrdila ho rada sic také, ale při tom domluveno mu tuze. [23])

---

[16]) Kn. perkm. č. XXIV.
[17]) Kn. perkm. č. XIX.
[18]) Mittheil. f. d. Gesch. d. Deutsch. 1880. 234.
[19]) Roku 1658. Kn. perkm. XXIV. fol. 60.
[20]) O moravských vinohradech v Brněnsku psal Rybička v Mat. mor. r. 1874 56. Tu řád kounický z r. 1576 perkmistra zove horným sudím.
[21]) Urban. rukop. Chron. v. Kaaden. 42. 43.
[22]) Lippert. Leitmer. 484. 485.
[23]) Arch. mus. listiny lounské. Roku 1564 čteme: „Kteří perkmistři obmeškají ten čas, v kterémž v chrámě sv. evangelium o vinici se čte, ti za

Kdežto venkovští perkmistři vždy zůstávali městskými ouředníky, učinil v městech Pražských po neštastném pohnutí r. 1547 Ferdinand tu pronikavou změnu, že perkmistr pražský, dotud pod jurisdikcí konšelskou slušící, z měšťanského svého postavení jest vyzdvižen a učinén úředníkem královským. Král mu dal instrukce a s radnicí pražskou neměl nic činiti, leč potřeboval-li v soudní a policejní příčině pomoci konšelské. Jmenovala ho komora královská z měšťanů staroměstských,[24]) a v řadě býval potom perkmistr hned po purkrabovi.

Pražskému perkmistru slušel soud nad vinaři a šenkéři vinnými, on soudil ve sporech mezi nákladníky, rovnal jejich dluhy, soudil zrušení držby, pychy, škody; u něho zapisovaly se grunty, jím děly se zvody na vinice, šacunky, licitace; on dával měřiti nádoby, usazoval cenu vína k šeňku a k výstavu, usazoval cenu cizích vín — a při tom předem měl dbáti o „cameralia" — o daň čili perkrecht císaři. V instrukcí Ferdinandově poroučí se perkmistrovi, „aby s konšely soud v místě příležitém, tu kdež každého času ukázáno bude, drželi", a jestliže by se komu na vejpovědi jich přestati nevidělo, ti na Nás, nebo na rady k appellacím zřízené, nedadouce čtrnácti dnům projíti, odvolání vzíti moci budou".[25])

Venkovští perkmistři mívali tutéž agendu; usazovali ceny vína, psávali na tabuli v radním domě, kolik má dáti nákladník za práci vinařům, dbávali, aby čeleď vinařská nevymýšlela sobě platy zvláštní — na příklad v Lounech „obřezné, okopné, obvazné" —, zapisovali do knih trhy a jiná řízení viničná, sedali v radní světnici[26]) a soudili spory mezi nákladníky a dělníky, vyšetřovali škody, vyměřovali vinice, rozsuzovali sousedy o věci viničné, a vůbec dbali o zdar viničného hospodářství. Tou příčinou na příklad v Lounech perkmistři platívali na účet městský po šesti penězích od zabití straky, kteréž pak utnouti měli nohu nebo křídlo, aby nepřinesl ochotný zabijce touž straku ještě jednou, od vejce jejího platívali po penízi.[27]) Odvolání od venkovských perkmistrů šlo ke konšelům městským.

---

starodávna bývali zase na rok v tom ouřadě potvrzováni." Roku 1585 zapsána paměť, že perkmistři zaspali, při tom poznámka: „Budem na to mysliti, bychom tak ospalí nebyli."

[24]) V mandátě r. 1558 stojí: „Na ten ouřad ráčíme hodnou osobu z Star. Města usaditi." Čelakovský. Cod. 418. Novoměstští byli by rádi svého souseda v perkmistry aspoň střídavě se Staroměstskými dostali. Proti perkmistru Janovi staršímu Ledčanskému z Popic r. 1611 protestovali Staropražští „že by dosazen býti neměl než ten, jenž by ze Starého města byl". Perkmistr se bránil písemně, „že má po manželce dům na rynku staroměstském, a tu že jest teď úřad (perkmistrův)". Kn. č. 326. 98. v arch. pražsk. Matiáš nalezl, aby Ledčanský perkmistrem zůstal, ale objednal si měšťanské právo staroměstské. Čelakovský. Cod. 520. K jmenování perkmistrovu bývali konšelé staroměstští do komory zváni Arch. pr. 1057. 164.

[25]) Kn. perkm. č. XIX.

[26]) „V radní světnici za truhlou mají perkmistři sedati a souditi." Arch. mus. listiny lounské.

[27]) Tamže. Řád z r. 1564 a 1589.

Na pomoc v soudě mívali venkovští perkmistři nejvíce šest pomocníků, konšelů perkmisterských zvaných. V Praze v XVI. věku rozmnožen počet konšelů při perkmistrovi na osm; tři vybíráni byli ze Staroměstských, tři z Novoměstských a dva z Malé Strany. Perkmistr měl podati ročně do komory královy sepsaných kandidátů šestnáct, a z nich v komoře osm vyvoleno a usazeno na rok Na soudě měli sedati třikrát v témdni, a „pakliby potřeba ukazovala i ostatní dni sobě měli v pomoc vzíti". Všecek právní rozum soudu perkmistrova býval při písaři přísežném; tenť měl „býti osoba hodná a pilná, kterážby lidi v spravedlnostech fedrovala". Na obsílku lidí míval perkmistr „komorníka". I ten byl přísežen; a když r. 1591 řekla Anna Žatecká poslu perkmistrovu Zikmundovi „pochope", byla pro urážku a „potupu této stolice" zavřena, ač hájila se, že pacholci a pochopové vůbec obsílají.[28])

Po volbě perkmistrovské ihned časně vysílali konšelé všech tří měst Pražských písaře svého a po dvou vyslaných, aby mu přáli od obce. Roku 1590 Jan Kocín, písař malostranský, mu „vinšoval štěstí, zdraví a požehnání, připomínaje, že jsou předešle na dobrém srozumění s předky bývali, a žádal, kdyby se co přitrefilo, že se přátelsky pan perkmistr jako jeho předkové dá užiti a dobrým patronem bude. Že mu za to také připovídají volnosť a přátelství".[29])

Zevrubná zpráva o důchodech perkmistrových za starší doby čte se v Letopisech: „Když koho na vinici zvedl pro dluhy, nemá více od něho bráti jedno 5 grošů; písaři groš, měřiči od každého strychu půl groše; pakli by komu list dal k dědictví, tehdy má míti perkmistr 10 grošů a písař 5; pakliby kdo meze druhému překopal, tehdy má dáti perkmistru jednu kopu grošů. Kdyby kto byl v vinici popaden bez vůle toho, čí jest vinice, tehdy má svlečen býti od perkmistra; pakli by kto v cizoložstvu u vinice byl popaden, ta poprava sluší na perkmistra." Z cizích vín míval v staré době perkmistr pražský dobrý důchod. Brával třetinu poplatků. Místo té třetiny byli Pražané povinni hotový groš mu dávati majestátem Ferdinandovým,[30]) a to ročně 15 kop grošů; též Malostranští od r. 1561 musili mu ročně platiti po pěti kopách. Za to vychovával perkmistr pražský písaře a komorníka stravou. Koncem XVI. věku dostával písař za stravu v týden kopu grošů a v kvartál čtyři kopy služného. Hojný důchod měl perkmistr pražský ze svého soudu. Vyvinulotě se při soudě perkmistrově dlením doby tolik sazeb a platů za všecko — i za věci a služby nepatrné — že lze položiti soud ten za velmi drahý. Jedna jediná funkce soudní rozdělena obratnou divisí ve tři, a člověk do tři-

---

[28]) Kn. perkm. VI.
[29]) Tamže.
[30]) Arch. pražský č 331. 186.

kráte musil u perkmistra platiti. Sto a čtyřicet osm sazeb všelikterakých bylo platiti u perkmistra! Za citace, od rozkazů právních, od prohlášení ekcepce, replik, duplik, za napsání otázek, za vyslyšení svědka, za publikování výpovědí za každý arch, za ortel, za cedulku, která se má přibiti na dvou místech, za přibití její, za ohlášení trhu, za prosbu o dovolení licitace, za licitaci a za svíčku, která při licitaci hořívala, za odhady za přitisknutí pečeti a tak dále — za, všecko, všecičko platilo se, a to nejen perkmistru než i písaři, komorníkovi a konšelům. Byl-li slyšán svědek několik dní po sobě v téže věci, platiti bylo znova za každý den. Některá sazba se měnívala; na příklad sazba za ortel o dluh a sporné peníze závisela na výšce summy. Většina sazeb je po půl kopě, po kopě, a hádka o peníze do 300 rýnských stála jen u písaře 4 kopy míšeňské!

Některý příjem míval ouřad perkmistra pražského také z cechu vinařského. Když perkmistr sadil vinařům starší mistry, obdržel tučný oběd a některý zlatník, na Zelený čtvrtek přinášívali vinaři též několik rýnských pánovi, a paní perkmistrové kladli příspěvek na beránka, o Štědrý den na vánočku. I písaři a komorníkovi bývaly od vinařů roční všelikteraké dárky.

V městech venkovských měl perkmistr hlavní příjem ze všelijakých pokut, kteréž platili nakladníci a čeleď, když kdo provinil se proti řádu. A nebyly pokuty maly! V Lounech byla na příklad na nesbírání housenek ve vinohradě uložena 1 kopa pokuty! Kdo popaden v „jámě na vinici, už pro pouhé podezření musil zaplatiti 1 kopu, neměl-li jí, byl bit". Za těžší věci bylo platiti i po 2 kopách.[31]) Pěkný důchod mívali venkovští perkmistři od komisí, zvláště za „obvedení škod"; někde mívali některý příjem také ze škody, kterou se provinilo zvíře. Na příklad řád kounický z r. 1576 přisuzuje perkmistru $2^1/_2$ groše „viny" za každý roh krávy na vinici popadené.[32]) Z prodejů, odkazů a ze soudních prací též trousil se důchod perkmistrům venkovským.[33])

Věci viničné zapisoval písař do knih, které měly tu vážnost jako jiné knihy městské.[34]) Inventář pražských perkmistrových knih byl r. 1753 ve dvou stech čtrnácti foliantech; nejstarší kniha byla z r. 1435 a psána byla „gothico charactere bohemico".[35])

---

[31]) Arch. mus. list. lounské.

[32]) Rybička Č. M. Mor. 1874. 57.

[33]) Ani litkup nesměl díti se bez perkmistra dle řádu kounického.

[34]) O falšování knih viničných zpráva ojedinělá r. 1592 v arch. pražsk. č. 1063. 377. Tehda falšoval písař Gleczl za perkm. Jana Kapra.

[35]) Ouplný seznam těch knih obsažen v perkm. knize č. XIX. Byly to knihy obligationum, condictionum, tutelarum, sententiarum, svědomí, šacunků, odhadů, vychozů, outoků čili expensarum, knihy plných mocí, relací, dekretů, pamětí, privilegií, antiquorum possessorum, knihy pří, reposita, registra o cizincích, půhony, o perkrechtu, knihy gruntovní, knihy pro správu vinařů, instrukcí, knihy gruntů strahovských, vyšehradských, sv. Anenských, libeňských a kniha fundorum burggravaticorum.

Kde při menších vinohradech neměli knih, sbíhaly se nepořádky. Stěžuje si zakladatel třebenických knih viničných, Jakub Horčický, že cizozemci kopali, sázeli a prodávali, co chtěli; domácí pak pamatovali sobě svá práva „na vrubech, šindelích a na cedulích".

Sedění svých nebývali konšelé s perkmistrem vezdy pilni. Dosti často čte se v knihách pražských upřímné přiznání, „že pro malej počet pánu nebylo lze zasednouti".[36]) Na poznanou činnosti perkmistra pražského navštěvme některá sedění jeho s konšely. Komorník volá strany, kdo na zavolanou nestojí, propadl. Vstoupí Kateřina Prokopova s Janem Mistrovic. Mají činiti o zvod na spornou vinici. Ona žaluje, „nežli o zvod rozsouzeno, že Jan trhá merunky na sporné vinici, a že pan perkmistr už prve poručil, kdyby v té vinici Jan postižen byl, aby ho vyhodili přes hráz". „Ortel: Strany se napomínají, aby sobě řečí i skutkem pokoj daly".[37]) Z toho příkladu znáti, že mluvívalo se u perkmistra stručně, a perkmistr že nebýval druhdy v radách vyběravý. Po orteli jedna strana vzdala dík, druhá požádala obyčejně „vejpisu a rozmýšlení". Kdo chtěl apelovati, složil jednu kopu českou, a perkmistr zapečetil akta před oběma stranama, poslal svoji ličbu k apelaci. Tu vstoupí dva; jeden žaluje, že mu za vína druhý platiti nechce. Dlužník se brání, že „byly sudy smradlavé a šmakovité, víno nepříhodné, kalné čo rmut". Ortel, že to přijdou páni ohledat.[38]) Roku 1592 8. května vyžádav sobě slavný mistr Daniel z Veleslavína vstoupení, prosil, aby mu 1000 kop míš., které sobě byl vydlužil u Floriana z Rottenfeldu, panu věřiteli na vinici Veleslavínskou zapsali a pojistili.[39]) Jindy zase vstoupí advokát opata Slovanského, Pavla Paminondasa Horského, a viní ševce Strejčka, že dlužen opatovi za vína na Slovanech zrostlá 80 kop.[40]) Roku 1591 obstavil Jan z Proseče komusi víno pro dluhy a žádal, vstoupiv před perkmistra, aby to víno bylo pošacováno a vyšenkováno. Co páni rozhodli, zapsal písař stručně: „Dovoleno k šacunku, 2 sudy po kopě 50 groších, klíč k sklepu při právě zůstává." [41]) Roku 1590 kterýs soudní den vstoupil Václav Kundrat s Kateřinou pecnářkou. Ona koupila vinici od Kundrata a nemohla zaplatiti. Konšelům a perkmistrovi pravila: „Boha se dokládám, že dosti těžce jsem se vzdlužila, spokojím ho," a přinesši vína ve dvou konvích, prosila pánův, aby víno odhádali, že Kundratovi je dá. Kundrat odpověděl: „Není slýcháno, aby někdo, maje peníze za grunth dáti, nějakou bryndou odbývati chtěl; abych já jaké víno od ní přijímati chtěl, nevidí se mi." Konec pře zapsal písař takto: „Páni

[36]) Na příklad v kn. č. VI. r. 1589.
[37]) Kn. perkm. r. 1611. č. XVII.
[38]) Kn. perkm. č. XXII.
[39]) Kn. perkm. XII. 212.
[40]) Kn. perkm. č. XX.
[41]) Kn. VI.

se přimlouvali k Kundratovi, aby jí do 2 nedělí sečkání učinil."[42]) Téhož roku 1590 vstoupila v soud perkmistrův Anna Kundová, oznamujíc, „že manžel její Matěj vinici podtají a ukrytě bez jejího vědomí prodati chtěl, a že zápis předně jemu a potom jí dědí a v těchto knihách svědčí, a že je mrhač a veliký utrátce; žádala, aby nebylo dovoleno zápisu". Ortel: „Má se státi."

Některý příklad o škodách a pychu. Nejvíce žaluje se, že soused sousedu vytáhl koly, rozrazil vrátka, převrhl zeď, zbořil hromadu kamení, brání mu stezičky, vyrval mu „rývi". Roku 1608 žaluje Jakub Brikcí z Radlic, že mu Petr Stupenský vykopal štěpy z vinice a vsadil je do své. Petr se pletl v soudě, jednou děl, že je koupil v Holešovicích, po druhé že na rynku. Ortel perkmistrův děl, aby štěpy byly vráceny, a zloděj aby poseděl v radnici v trestání konšelském.[43]) Roku 1592 Augustin Seydlhuber, maje před perkmistra vstoupení, žádal, že „mnoho kamení z vinic Fridricha Ufa do gruntu jeho vpadlo, aby mu dovolili, to kamení do gruntu Ufova zase vházeti". To soud perkmistrův odložil několikrát; konečně nalezl, aby si žalobce kamení to srovnal na hromádku.[44]) Jindy zase (r. 1611) vstoupil Jiřík Karolides hrozně naříkaje, že od Tomáše Žďárského „škoda se mu stala skrze vyhnání jedenácti sviní na jeho vinici". Usneseno, že „páni na to učiní vejchoz" a škody pohledí.[45]) Také často vstupovali o cizí víno koupené sousedé s prosbou, „že sudové jsou nebezpečni, takže obručové s nich padají, aby to páni obvedli a ohledali, že jich přijíti nemíní".

Podobných obrázků toho, kterak soudili se nákladníci u perkmistra, snadno bylo by snésti ještě celou hromadu.

Když v soudě odbyty byly strany nákladnické, volával komorník čeleď vinařskou, šenkéře a šlotýře. Tu býval soud živý. Odkládalo se řídko kdy co, všecko chodilo rychle před se, rána na ránu dopadala pryč, a ortel byl dosti často v slovech velmi prostých, kteráž v dobách pobělohorských stávají se i sprostými. Doložíme příklady. Čeleď viničná zhusta dopouštěla se toho, že zjednavši se u nákladníka jednoho, ušla k druhému. Ortel z r. 1591. praví jednomu vinaři: „Poněvadž jsi připověděl, Jene vinaři, rukou dáním, že chceš u pana Přimeňského za 5 kop na rok za vinaře sloužiti, a nyní oznamuješ, že jsi se u Fridricha zjednal, protož se nachází z práva, pro ten vejstupek aby se do věže postavil a podle připovědi své u pana Přímeňského sloužil."[46]) Roku 1636 tímže výstupkem vinen byl vinař Abakuk. Ortel bez předchozích replik a duplik byl: „Poněvadž jsi, ty kluku, za panem Janem Kavkou sám za vinaře se zjednal, z té příčiny, od koho jsi závdavek

[42]) Kn. perkm. č. VI.
[43]) Kn. perkm. č. XX. 76.
[44]) Kn. perkm. č. XII.
[45]) Kn. perkm. č. XVII.
[46]) Kn. perkm. č. XII.

přijal, u toho zůstati povinen jsi, a pokudž toho, troupe, neučiníš, na planýři na rynku a v šatlavě zůstati musíš podle práva."[47] Dosti častý „vejstupek" býval také ten, že vinaři svým pánům před dojitím roku utíkali. Na příklad r. 1592 vznášel Jan Libocký na svého vinaře Jíru Holného, že pětkrát mu ze služby utekl a k tomu výtržnosti se dopustil na jeho manželce. Vinař vykládá soudu, že ušel pro „nectný jazyk" panin. Ale vzat do vězení.[48]) Jindy (r. 1591) žaloval Pavel Černohorský do Jana vinaře, že se zjednal na šest kop do roka, dvě vybral, a vzav nádobí utekl. Vinař vysvětloval: „Paní kázala mi na den sv. Ducha dělati, a já nechtěl; paní škodu udělala, jeden krecht vyvrátila, a já jej zase vsadil, vynadala mi divnejch, abych jí na vinici nechodil, i což jsem já měl dělati, šel jsem." Ortelem perkmistrovým i tento poslušný vinař zavřen.[49])

Nejednou pohnán vinař, že na hospodáře svého neb hospodyni „se posejpal", chtěje bíti. Na příklad r. 1591 Simon Rych viní vinaře, že mu lotrů, šibalů naspílal, maje se k němu jináče chovati. Odpověděl vinař v soudě, „že tak mnoho nemluvil". A perkmistr s konšely uznavše, že neměl ani málo mluviti, „pro zlý oučinek zavříti ho kázali".[50]) Také zapsáno v knihách několik žalob, že vinař vinici spouští, aneb že dopustil se krádeže v ní. Tomáš Brozanský r. 1609 pohnal na soud i vinaře, jehož hocha zastihl, an hrušky klátil. Vinař mluvil: „Já ho k tomu nevedu; jestli bych ho na takové škodě zastihl, já bych ho na místě nechal. Já ho zbil tak, že utekl." Ortel: „Má býti cedulka na vzetí dána, aby sobě pan Tomáš škůdce zjistiti dal."[51]) Písař tedy napsal ceduli, a tou honili hocha zaběhlého.

Bitky a svády mezi vinaři samými ovšem v první instanci stavili „starší vinaři"; ale někdy se strany přihnaly také před perkmistra, aby rovnal a trestal.

Vinní šrotýři, šlotýři skladčí[52]) nebo ližníci (od líhy) dostávali se k soudu perkmistrovu rovně tak, jako šrotýři pivní k soudu osmipánův obyčejně proto, že někomu rozbili sud. A to přiházelo se na podiv často. Obyčejně to svedli na kůl, že byl chatrný, nebo že z líhy, po níž sud s vozu scházel, sud se sám vymrštil. Dělej co dělej, říkej co říkej, vždy platiti musili. Někdy byla vina jich patrna. Spouštějíce sudy do sklepa, měli bráti na pomoc koly dva: vylomil-li se jeden, sloužil druhý. Ale neopatrní šlotýři neradi se namáhali s dvěma.

Co se týče obecnějších povah soudu perkmistrova, to vyznati jest nejprve, že konšelé i předseda hájiti umívali své vážnosti. Který soused uštipl pány jediným všetečným slovem, tomu stížili

---

[47]) Kn. č. IX.
[48]) Kn. č. XII.
[49]) Kn. č. VI.
[50]) Kn. táž.
[51]) Kn. č. XVII.
[52]) Tak sluli na Táboře.

všetečnosť tuze. O Vavřinci Budinském zapsal písař stručně r. 1592: „Chtěje zvod na vinici, propadl, a že se při úřadě tomto všetečně choval a mluvil, protož se do vězení na rathouz Starého města béře.“[53]) A když je touže dobou dosti nesvětle nařekl Jan Turek, že druhé straně „něco k libosti učinili“, rozzlobili se tak, že mu nedopustili odvolati se, a „důtku na něho vznášeli dále“. Zle zvedlo se šenkéři Janovi od Tatků, „jenž neuctivě mluvil o perkmistru, nežli by byl takovým potentátem a neuměl právního nic spraviti, že by raději skotákem byl“. Dlouho naseděl se pro tu neuctivosť.[54])

K soudu perkmistrovu mluvívali ode stran řečníci čili prokuratoři. Ale zdá se, že jim tu obvyklé soudní kličky, které zevrubně poznáme na jiném místě, dobře nepomáhaly. U soudu perkmistrova bylo všecko nějak sousedštější, prostější. Na příklad r. 1591 viní Anna šenkéřka Václava Skutečského, že jí zůstal za 17 žejdlíků vína. Advokát vece: „Žaloba nebude v nic, poněvadž není v ní doloženo, jaké to víno bylo,“ červené-li či bílé. Ale perkmistr nebyl otrok litery. Vydal ortel, aby pan Václav zaplatil za víno červené po 4 gr. míšeňských žejdlík. Téhož roku jakýs Němec Hons Turek přel se s Nosem o vinici. Advokát měl za to, že půhon i žaloba má býti zdvižena, poněvadž Nos pochybil jména Turkova, zova ho Janem, an je Hons. K tomu znamenitě odpověděl Nos: „U nás jedenkaždý má se jmenovati jazykem českým, ne mnoho Jan Honsovi udělal, v Němcích jeho ať zovou Hansem, my v Čechách Janem“ — a perkmistr dal Nosovi za právo.[55]) Vůbec pan perkmistr hájil právo jazyka českého u své stolice. Ve při Josefa žida zlatníka s Janem Kamberským r. 1609 vyslechli konšelé s perkmistrem obšírné řeči německé obou stran všecky všudy a na konec učinili toto „dictum“: „Přináší s sebou, že česky ne německy se mluviti jmá, več mu to obráceno bude, v uvážení se zůstavuje; ten odklad s židem také míjí, poněvadž původ česky nemluvil.“[56]) Že frase „več mu to obráceno bude“, značí trest, o tom nebude sporu — kdo tedy mluvil u perkmistrova soudu německy, vyslechli ho zdvořile a pak potrestali nebo odehnali.[57]) Chtěl-li perkmistr v soudě svém i vážným měšťanům provoditi nějakou zlomyslnou nelibosť, provedl ji. Na příklad Hanuš Falk živou mocí nemohl při perkmistru Orniusovi r. 1564 toho dobyti sobě, aby mu ve při jeho četl svědky. Když obdržel perkmistr tuhý rozkaz od císařských rad, poslechl, a „četl jednou, druhý i třetí, ale vždy jináče“. Proto dostali se spolu oba před pány rady císařské — ale ještě po roce

---

[53]) Kn. č. XII.
[54]) Kn. č. VI.
[55]) Kn. č. XII.
[56]) Kn. perkm. č. XVII. 18.
[57]) Kn. perkm. VI. 57. V ní je dictum: „Poněvadž strana mluví německy, a při právě tomto i jinde v království se jazykem německým nemluví, nežli česky, protož aby sobě přítele objednal.“

vypravuje Falk, „že pro samé odklady pana pergmajstra do dnes nemůže k slyšení přijíti".[58])

Do kompetence jiných soudů se perkmistr nepletl nikdy. Salomena Telnerova r. 1609 viněna od šenkéřky Doroty, že jí pobrala mantlík. Ortel: „O žádné mantlíky tento ouřad nesoudí, nežli o vína a grunty viničné, a kdo by na zmatek pohnal, má dvě neděle u vězení seděti."[59])

Tolik o soudě perkmistrově. Vraťme se k nákladníkům a jich starostem.

Kdo měl městský dům a některou viničku, byl nákladníkem. Bez domu byl „podruhem", který nesměl dělníků viničných samostatně jednati. Častými trhy viničnými počet nákladníků se pořád měnil. Na Mělníce počítávali vždy nad 100 nákladníků; po vojnách r. 1662 bylo jich již jen 84 (mezi nimi obec a 26 šlechticů).[60]) V Pražských městech nechybělo mnoho do tisíce nákladníkův; mnohý míval deset i dvacet vinařů, jednoho neb dva ve službě stálé, ostatní na čas práce. Jeden nákladník druhému vinaře odluzovati neměl pod trestem. Svoláváni bývali vinaři na vinice troubou; na to volání mívali Mělničtí 20 trubačů;[61]) v Litoměřicích svolával vinaře hlas zvonu kostelního, zvonícího ke mši jitřní poprvé; večer, když zvoněno „salve", chodívali vinaři z díla.[62]) V Lounech si určili za odchod z díla viničného 23 hodinu, tedy hodinu před slunce západem, ale byli tak lidští, že dopustili dělníkům odcházeti z vinic vzdálenějších dávno před onou hodinou.[63])

Nákladník snažil se, aby rozumného a umělého vinaře si zjednal. Spisovatel starodávné knížky vinařské vyčítá: „Nákladníci ke škodám přicházejí skrze nerozumné a neumělé vinaře; nebo mnohý toliko pobude fejlířem při vinaři přes léto a hned se za vinaře zjedná a nebude znáti rýví a bude jmenovati rývu muškatelovou, že jest to prchlina, vytne dobrý keř brynštový."[64])

Z nejdůležitějších prací vinařských, jež řídily se ročními počasy nejprve byla řezba. O té radí se v knize vinařské: „Nechať postavuje se na pařeze na tři neb čtyři oka, vidíš-li silný peň, tu můž postaviti na pět ok; je-li jedináček nebo samotný, na šest ok postav." Druhá práce byla kopačka. O té radilo se vinařům: „Obroď se na vinici nebo neobroď, proto musí se na ní třikráte kopati, jako kůň dělej nebo nedělej, proto mu jísti dáti musíš." Třetí kus práce viničné bývaly rozvody. „Při rozvodě kladení hleď,

---

[58]) Kn. arch. pr. č. 1048. 15.
[59]) Kn. perkm. XVII.
[60]) Artikule v arch. mus.
[61]) Který nezatroubil v čas, propadl vinu 20 grošů a k tomu zavřen do šatlavy. Tytéž artikule v list. měln.
[62]) Usnesení litoměř. z r. 1571. 20. Rkp. v mus.
[63]) Artikule vinařské v list. lounsk. v mus. arch.
[64]) Anonym. kn. o vinařství v českém musei č. 59. L. 28. a kniha č. 61. K. 14.

aby i vodovod udělal; už při kopačce pěkně vod vody obehni, konec vystrč ven a přispi zemí; to co zemí přispeš, z těch vok kořeníčko se pustí, a to, co se ven vystrčilo, samo se živiti bude.“ Na rozvody se dělníci najímali obyčejně „oukolem“, třebatě kniha vinařská z r. 1563 varuje toho, „neboť oukolník hledí, leda díla odbyl“.

Největší šum nastal ve vinicích o sbírce vína. Přípravy děly se k tomu brzy po sv. Václavě. Bylotě pravidlem, „které víno hned po sv. Václavě nestrojí se k změkání, to již s těžkostí zralé bude“. Lis i nádobí ku sbírce bývalo čištěno, sudy znova vypalovány, slanou vodou vymývány, uhlím a kadidlem vykuřovány, znamením nákladníkovým znamenány. Když čas sbírky nastal, honívali perkmistrové nejen pražští než i venkovští[65]) na prosbu nákladníků za pomocí městského rychtáře pobudy a lenochy z hospod a brlohů do vinic, poněvadž vinaři nestačili. V Mělníce, v Lounech a jinde v ten čas rychtář městský dbal toho, aby podruzi z města a z předměstí nedávali se na díla zjednati po vsích, alebrž pomáhali doma. Řád řemesla bečvářského v Praze pro tu dobu nařizoval, kdyby v noci byl volán bečvář pro uzdravení některého spuklého sudu, aby nákladníka nemeškal v tom a běžel hned.[66]) Sbírka se začala. Lékař Guarinoni píše o tom r. 1607 s výčitkami, „že na lis nosí se hrozny s muchami, komáry, vosami, malými i velkými brouky, polními štěnicemi, housenkami, mravenci, pavouky, ještěrkami, žabami, všelikterakými červy. Také pokrývá víno ptačí trus a nehašené vápno, jímž na vinicích hrozny stříkají, aby jich zloději nepokradli“. Spolu zle touží Guarinoni do toho, „že chlapi nemytýma nohama v kádích hrozny tlačívají“.

V kádích musívalo víno ležeti „s šešulinú“ za nějaký čas. Červené víno déle. Některý nákladník dílem na klam, díl pro lékařství přidával do lisu rozličné byliny o silné vůni, stroje tím víno nové. Šalvěj dávali do lisu, aby víno bylo „jako muškatel“; pelyněk přičiňovali strojíce tím lékařské „víno pelyňkové“;[67]) také smáčeli do vína kořen benediktový, cicvar a jiné rostliny. Hodně-li se víno zkalilo, učišťovali je, házejíce do něho střepy nových nepolévaných hrnců. „Ty skořípky přitáhnou k sobě kvasnice a víno se učistí.“

Po sbírce bylo přikrývati vinice na zimu a pohnojovati je. Za vůz hnoje platil pražský nákladník r. 1604 20 grošů, což není málo. Po sbírce vína rozbíhali se vinaři a čeleď či nádenníci po dílech zimních vesnických, aby zase k sv. Matěji houfem se do

---

[65]) Artikule vinařské v arch. mus. list. lounské.

[66]) Arch. pr. č. 994.

[67]) Pražský měšťan Pavel Fišl z Paumberka měl r. 1595 v sklepě „několik sudů strojeného vína pelyňkového“. Kn č. 1173. Arch. pr. Apatyka Huberova (str. 177.) dí o tom vínu: „To ožralci dobře znají, když se na noc spili, ráno pelyňkovému vínu se utíkají.“

viničných měst na díla vrátili. Kteří vinaři byli k stálé službě najati, zůstávali se svými rodinami v boudách viničných. Často bývali městskou policií viněni, že v těch svých obytech přechovávají za celý rok všelijaké poběhlíky a chasu povětrnou.[68]) R. 1610 žalují pražští nákladníci i s perkmistrem: „Vinaři si zobyčejnili, že v lisích a v budách čeládku bezbožnou ustavičně přechovávajíce ve dne v noci ohně zbytečně dělají, kvasí, se ožírají, hudby, tance provozují, skrze což mnozí neřádové, sodomářství povstávají, a někteří z nákladníků jim v tom folkují.“[69]) Také často vyčítáno vinařům při všech městech, že podnikají ve vinicích zapověděné lovy a myslivosti, strojíce léčky i jámy a střílejíce koroptvy a zajíce. Pražským vinařům a jiným pytlákům pohrozil arcikníže Ferdinand r. 1559, že na nejbližším dřevě bude pověšen, kdo popaden bude s ručnicí a při skutku, kterýž trest snížil císař na 50 kop míš.[70]) Ale ty hrozby marny byly už proto, že nebylo lze vinařům odjíti střelné zbraně, kterouž mívali na hlídku a obranu. O ručnice bývaly s pražskými fořty královskými rvačky stálé, a mnohá skončila se vraždou. I sněm r. 1615 o té věci jednal. „Jsou vznesli Pražané na stavy, kterakby veliký náklad na vinobraní vedli, chovajíce jedenkaždý z nákladníků vinaře, kteříž též vinohrady před škůdci opatrují, k té potřebě jim ručnic propůjčují, kteréžto ručnice fořtové jim berou, odkudž nemalé různice, ano i mordové se stali, a nemajíce na tom dosti, (fořtové) i vína nařeží, ovoce naberou a zase pryč odcházejí, též na vinicích psy střílejí.“ Na toto stížné vznešení dovolil císař vinařům, aby měli „ručnici krátkou bez líce čili pistolu“.

Nákladníci jednali sobě vinaře smlouvou při perkmistrových knihách. Od zapsání platívali na Mělníce v XVII. století 6 krejcarů, „pokud který nákladník štědřeji se ukázati chtěl, právo se mu nezavíralo, a ten také hojnější poděkování užil“.[71]) Kdo najal si vinaře pokoutně, upadl v trest. Tuhé trestání hrozilo vinaři, jenž smlouvu některak protrhl. V Litoměřicích již roku 1462 svolila se všecka obec, aby vinař, jenž se zjednal u jednoho nákladníka a přešel podloudně k druhému, zaplatil 15 gr. míš. a poseděl do třetího dne v kládě. V pozdějších letech zostřovali nařízení to, vždy žalujíce, že „častokráte vinař, vinařka tak činívají, chtíce pána svého v platu přejíti“.[72]) Na Mělníce si naposled v XVII. věku ustanovili, který vinař pánovi uteče, aby propadl hrdlo!

---

[68]) Což jim zakazováno přes tu chvíli. Roku 1591 přišel do úřadů perkmistra pražského Jan Truhlář oznamuje, „že vloupali se nějací do vinice jeho, a v boudě jeden zabitý byl, žádaje, aby to bylo přetrženo, a vinařům nebylo čeládky dopouštěno přechovávati. Dictum: Zase se to v neděli starším vinařům přednese.“ Kn. perkm. č. VI.

[69]) Chaos v arch. pražsk.

[70]) Arch. pr. č, 331. 166. 169.

[71]) Artik. v mus. arch. v list. měln.

[72]) Litoměř. svolení. Kn. č. 3. E. 3. 33.

Ouředně byl zveden vinař do své boudy tím, že mu nákladník odevzdal nádobí. Byly to kratce o množství kusech, nosatce dva, tři, šipatky, lopaty, korbičky, kolečka. Čeští vinaři bývali na slovo bráni. Na příklad r. 1561 císař Ferdinand oznamuje hejtmanu do Přerova, „že se na tom ustanovil z některých příčin, aby český vinař jeden nebo dva vinici císařskou přerovskou s čeledí nádenní spravovali, tak aby dotčená vinice lípe, nežli se až posavad dálo, dělána byla".[73])

Vinaři některých měst mívali mezi sebou podle způsobů jiných řemesel cechovní bratrstvo. Nejčetnější bývalo bratrstvo pražské, jemuž sadil ročně starší vinaře perkmistr. Když perkmistr nově byl usazen, přicházeli vinaři starší s přáním a tu pokaždé „vznášeli, že vždy dobrý pořádek při nich bývá, a při panu perkmistrovi že schůzky své mají, též pokladnici při jeho úřadě že zanechávají". A perkmistr odpovídal, „že s pány konšely je v svém opatrování míti a pokladnici od nich přijíti chce".[74]) Po té sadil nové starší bratrstvu vinařskému. V městech venkovských posazeni bývali od rady městské, v Lounech chtíval míti při tom slovo i císařský rychtář.[75]) Koho jmenovali, musil ouřad k sobě vzíti. Vzpíral-li se, zavřeli ho do šatlavy.[76])

Starším se ukládala nejprv dohlídka nad bratry stran mravnosti. Řád mělnický hned v prvním kuse kázal starším, „aby měli pána Boha na paměti, a se svou ženou aby sami dali příklad". Kdo z vinařů hanebně mluvil, lál, toho mohli starší v Lounech poslati do „trdlice, kdež byl kolomazí nakrmen". Mimo mravní dohlídku bylo starším vinařům dohlédati při pracích viničných. Starší vinaři v cechu rovnali spory, sbírali příspěvky na nemoc, pohřeb i též jiné veselejší případnosti, z čehož pak vydávali perkmistrovi a konšelům počet. Starších bývalo v Praze 6, na Mělníce 8, v městech jiných obyčejně čtyři; naproti tomu v Lounech bývalo starších několikero: bylo 6 starších „na předních horách", 6 nad Oblíkem (Hoblíkem) a nad ostatními skupinami viničnými po jednom.

Pražský vinař byl povinen za přijetí v bratrstvo položiti kopu grošů; někde bylo „příjemné" dle uznání starších a o suchých dnech, kde se vinaři scházeli. bylo platiti obyčejně po groši. Schůzka bratrská slula na Mělníce „kolo". Do kola měli vinaři přicházeti střízliví. Starší sedali při otevřené pokladnici za zvláštním stolem a sluli proto také „zástolními". S hospodářstvím v pokladnici ten onen vinař nebyl spokojen. Na příklad r. 1606 vyčítal pražský vinař Klouček starším, že kradou, a všichni vinaři že jsou zloději: a za čas zas vyskytl se nespokojený poplatník Diviš, jenž

[73]) Arch. místodrž. miss. č. 69. 206.
[74]) Kn. perkm. č. VI. r. 1590.
[75]) Artikule vinařské v arch. mus. listiny lounské.
[76]) V artik. mělnick. v arch. mus.

totéž o starších vypravoval. Když ho prožalovali u perkmistra, vymlouval se takto: „Není pravda, abych řekl, že kradou. Řekl jsem, že nevím, kde se ty peníze dějí, že snad sami sobě počty činí.“[77]) Pro tuto paraphrasi odsouzen Diviš do klády.

Hlavní prací starších vinařů byla dohlídka na vinicích. Jen to a nic jiného obsahovala přísaha, kteráž jim bývala v Pražských městech vydána. Přísahali, že budou „časně ráno se sluncem s čeledí neb s dělníky do rázů vcházeti, při dělnících, aby dělali, sami osobně bejvati, při pokrmu užívání a odpočívání mimo čas a hodinu uloženou dělníky nezdržovati, z díla nepouštěti; k jiným vinařům v tom revíru poručeným, aby svým pánům hospodářům věrně, pilně a s užitkem hospodařili, často dohlížeti, a kdo by co neslušného se dopustil, k přetržení na pana perkmistra vznésti neopomíjeti.[78]) V Lounech přísahali rovně tak, a nejeden starší vinař proto byl zavřen šatlavou, že propustil lidi z vinice jen o chvilenku dříve času.[79])

Co se týče viničných dělníků, o těch nařizoval řád Rudolfův r. 1578 stran placení nádenního: „Perkmistr má hleděti, aby se nad míru draho dělníci viniční nenajímali, nýbrž jak se usadí, při tom aby nákladník pod pokutou 1 kopy gr. č. se zachoval.“ Týž princip platíval ve vinařských městech venkovských. Perkmistr dal veřejně oznámiti, po čem dělníky najímati, a nad sazbu neměl nákladník nic přidávati.[80]) Který dělník sám se domlouval o větší plat, měl také trestán býti, což Lounští takto do řádu vinařského vstavili: „Který dělník po provolání a usazení by se hospodáře ptal, po čem chceš dáti, má tři dni v šatlavě v dubových škorních mlátiti.“

Pražští nákladníci scházeli se s perkmistrem rok co rok na jaře v radnici staroměstské, k čemuž komorník perkmistrův zvával purkmistry a jinou honoraci, a tu v té jarní schůzi jednali o mzdách a povahách čeledi viničné. V chaosu archivu pražského zachoval se jakýs té jarní schůze (7. mart. 1610) protokol, z něhož dovídáme se nejprv o mzdách čeledi viničné. „Žádný nákladník aby víc pacholků řezců nenajímal, než kolik strychů vinice má. Na zdvihání a ramování aby dáváno bylo mužům 17 peněz bílých, na řezbě 18, za napořádkopání 18; na rozvody 19; na smítku a podlou 19; od nabíjení a vázání 19, na podzeleno kopání tolikéž.“ Ženským mělo placeno býti o peníz méně. Ostatkem žalováno v dotčené jarní schůzi mnoho do „bezbožné a bohaprázdné“ čeledi viničné i do vinařů. Jakož sobě vinaři zobyčejnili, že ráno téměř hodinu s če-

[77]) Kn. perkm. č. XX. 51. a č. XVII.
[78]) Kn. perkm. č. XXI.
[79]) Roku 1590 Jan Medek na příklad. Registra purkm. v Lounech z roku 1589 fol. D. 1.
[80]) V lounském arch. z r. 1564 čte se, že rychtářský posel provolá perkmistrův vůli, jakž najímat dělníky a sběračky na víno každého času dle sazby na tabuli psané.

ládkou do rázu a zase dvě hodiny před večerem z vinice chodí, tudy seděním neb nečasným vcházením nebohým nákladníkům ubližují: protož který vinař v slunce východu do razu s čeládkou nevšel, a dřív 23 hodin čeládku propouštěl, vězením a pokutou bude trestán. Za obyčej si vzala čeládka bohaprázdná každého roku tyče[81]) z vinic odnášeti, nelitujíc v ničemž ubohých nákladníků: „kdo by to z vinařů přehlídal, tehdy pacholkem městského rychtáře do vězení vzat býti má za tři dni. Když čeleď z vinic jde, aby vinař putny, nůše, mošny přehledával. Každý vinař povinen napomenouti čeládky, aby nestydatých písní, lání, hromování, přísahání zanechala". V ostatních kusech zapovéděny na vinicích muziky, ohně a myslivosť.

Skoro na téže míře jako v Praze držely se sazby venkovské; někdy byly zcela stejny, jindy menší o málo. Na příklad v poslední čtvrti XVI století platívali Lounští svým vinařům rozličnou dobou roční takto: Když dělali v krátkém dni jen 8 hodin, brali za 2 hodiny 9 denárů nebo penízů malých; od neděle Laetare do provoda, kdy děláno 10 hodin za den, placeno 32 peněz malých čili 16 bílých. Právě tolik platili tehda na Mělníce i v Praze. Od sv. Trojice, kdy dělávali v Lounech vinaři přes den celých 14 hodin, platiti se jim mělo 35 denárů čili 17 bílých a 1 denár.[82]) Tou dobou platívali v Litoměřicích na den 15, 16 bílých.[83]) Nejlépe placeni bývali dělníci v lise. Pracovali ovšem dnem i nocí. R. 1564 mívali v Lounech za den a noc po 5 gr. míš. Také oni jediní dostávali stravu k svému platu.[84])

S těmi mzdami nebývala čeleď viničná hrubě spokojena. V Praze podnikla r. 1619 nemalou vzpouru. Toho roku totiž v neděli Invocavit perkmistr Loselius s konšely a nákladníky vedle starobylého obyčeje o nájmu a mzdě na viničném díle se usnesli, a ty mzdy patentem v známosť uvedli. Ale starší a jiní vinařové „nařízení to všetečně přestoupili, čeládku v nájmu vejšeji přepláceli, jiným nákladníkům čeleď odluzovali, proti hospodářům tajně pozdvihovali. Za tou příčinou pan perkmistr předních vinařů i některých jiných z řádu vystupujících povolati rozkázal, kteříž, majíce se sami dáti najíti, jsou podle sebe jiné vinaře a ty, kteří žádným pánům v službě nezůstávají, potáhli, s velikým hlukem u velikém počtu do domu jeho přišli, pravíce, že jsou porozuměli, že by chtěl pan perkmistr některé vinaře, protože jsou dělníkům přidávali, tre-

[81]) O ceně tyčí toto: Jiří Melantrych r. 1584 dlužen byl dřevaři Vostrovskému za tři tisíce tyček půl páté kopy míš. Byly tedy dvě i tři tyče za náš krejcar. Arch. pražsk. č. 1173. 9. Dělníkům dávali r. 1503 od tisíce tyček dělání 8 grošů míš. kn. č. 203 75.

[82]) Arch. mus. listiny lounsk. z r. 1589.

[83]) Kn. Litoměř. fol. 144.

[84]) Kterak držely se na stejné míře platy vinařské za mnoho let to vidíme v pražském řádě vinařském r. 1754 tištěném. Tu je 6 krejcarů denní mzdy ustanoveno!

stati — spurně mluvíce, aby je všecky trestal, že všeho díla i vinic pustých pánům nechají, nežli by v tom řádu státi měli. I nemoha pro jejich hluk pan perkmistr nic nového poříditi, jest jich zase propustiti musil. Oni pak na tom se snesli, aby proti nařízení mužům po 3 bílých gr. (groš bílý měl 7 bílých peněz) a ženám po půl sedmém krejcaru (krejcar držel 3 bílé peníze) placeno bylo, a rozejdouce se po takovém snešení, hospodáře své omylně zpravovali, že by perkmistr jim takové nařízení učiniti měl. A přes to jsou ještě někteří nákladníci z nabídnuti vinařů vejšeji přidávati počali a tudy znamenitý neřád sobě zarazili a trestání zasloužili — jakož někteří takového trestání neujdou".[85])

Tu vidíme, že revoluce vinařská strhla k sobě i některé nákladníky, a proto vinaři naposled vyhráli. Po velikém šumu a hlučném jednání usnesli se totiž perkmistr s nákladníky, „aby mužům po 3 bílých a ženám po půl sedmém krejcaru platili nákladníci, ale žádný vinař víceji aby nezvyšoval, čeledi druhému nevyzdvihoval, sic podruhé jako buřič k vejstraze jiným má od města do smrti vypovědín býti". K tomuto perkmistrovu patentu, málo diplomatickému, vidělo se konšelům všech tří měst Pražských přiložiti také svoje napomínání: „Otevřeným listem otcovsky napomínáme, aby žádný z nákladníků toho se více nedopouštěl," a poněvadž k vinařské bouři bezpochyby hodně pobudů pražských se bylo přidalo, skončili konšelé svůj patent ráznou hrozbou: „Poněvadž se to každého dne na oko spatřuje, že mnozí z obecného lidu mužského i ženského pohlaví, moha jak k dílům viničným tak i k jiným pracem se dáti potřebovati, v zahálku se vydávají, takový každý skrze rychtáře městského do vězení připraven, na pouta dán a ke klízení blát obrácen, až také i z měst Pražských vypovědín býti má!" Tedy bouři vinařskou naposledy odpykali pražští lenoši.

Na chválu vinařů na konec vyznati se musí, že k ochraně města ochotně se stavívali proti nepříteli pod vůdcem svým perkmistrem a jako kratcí a motykou, takž i zbraní dobře umívali se oháněti.[86])

Stran šenku vinného a vystavování vína byly řády a způsoby podobny těm, jako při pivě jsme poznali. Nákladník, jsa svéprávný měšťan, buď šenkoval své víno v domě vlastním bez překážky sám, nebo najal šenkéře do svého domu nebo konečně hleděl odbyti víno u lidí, kteří se kdekoli v městě šenkem vinným obživovali. O těchto posledních šenkéřích praví kniha perkmistrova:[87]) „Žádný

[85]) Arch. místodrž. P. 106. sub 1. P. n. 1.

[86]) V knize perkm. č. XXIV. 2. r. 1645 píše perkmistr: „Abych vinaře v jednu compagnii pod praporec uvedl, bylo při mně nařízeno. Že pak na praporec bubny, pantaléry a na jiné věci nemálo peněz zapotřebí bude, žádám, abych směl z perkrechtu císařského okolo 50 zl. rýnsk. na to vynaložiti." Za 50 zl byla vinařská kumpanie hotova a vedla si statečně. Viz naši práci o pražském vinařství ve Květech 1887. II. 187.

[87]) Kn. č. XXIV. fol. 46.

*

vín šenkovati nesměl, nežli ten, který žádné jiné živnosti nevedl; jakož v tom obyčej byl, když kdo z řemeslníků nebo z kunstlířů víno — krom na vinici jeho zrostlé — šenkovati chtěl, tehdy nejprv kunstu řemesla svého zanechati musel; nyní (po bitvě bělohorské) téměř každý na šenk se vydávají, takže již téměř tolik šenkéřů vinných jest, kolik domů v městě se nachází, a když se víno nepodaří, tu zase od šenku upouštějí a řemesel se chytají.“

I v městech, kde víno nerostlo, mohl kde kdo z usedlých sousedů, nevzala-li obec šenk vinný k své ruce, víno na čepě míti. Hospodáři jen ukládáno to, aby měl zakoupení v městě, na šenkéřích chtěno, aby došli prve práva městského. Stojí psáno v pražské knize:[88]) „Vína všelijaká kdožby v Starém městě skupovati a zas prodávati chtěl na míry, žejdlíky, dům svůj nebo zakoupení na témž domě měj; nájemný šenkýř městské právo.“ Když chtěl r. 1611 rodič novoměstský Větrovský v Staré Praze šenkovati mělnické víno, nemaje tu zakoupení, povolil mu perkmistr jen to, že smí víno prodávati pod obručí, jináč ne.[89])

Také bylo pravidlem, aby jeden soused na dvou místech vína nečepoval. Hltavý soused leckterýs ovšem sobě nedal zakazovati: v jednom domě šenkoval po sbírce vína sám a v druhém si najal šenkéře. Roku 1610 čteme v snesení pražského městského úřadu s perkmistrem a s nákladníky o tom tato slova srdečná, ale marná: „To za dobrý řád v dokázání upřímnosti a lásky jednoho k druhému předkové naši jsou držívali, že žádný té moci neměl v několika domích na záhubu jiných než toliko v jednom domu šenk provozovati.“

Obyčejně vázali šenk vinný na dům. V Olomouci začal se šenk vína vázati na domy r. 1488. Po mnoholetém zvyku obdrželi r. 1523 majetníci „vinných domů“ od krále Ludvíka majestát, aby počet jich byl uzavřen, tak že by na příště už nikdo na svůj dům šenk vína sobě vyprositi nesměl. Tenkrát postavila se obec i konšelé proti těmto „vinným domovníkům“, a po všelijakém zkyselení rozhodl jménem královým Jan z Pernštejna, aby vinní domovníci zůstali při svém právě.[90]) Aby všickni nákladníci živnosti vinné požili stejně, snažívali se konšelé leckde šenk vína tak upraviti, aby bral se pořádkem dům od domu, ovšem vždy v celé řadě domů na jeden ráz. Na příklad v Telči šel vinný šenk „na dvou nedělích“ po jedné straně od Horní brány dolů a po druhé straně nahoru.[91]) Také Mělničtí se r. 1572 obecně snesli, bezpochyby příkladem jiných měst a pobídkou podkomořího, aby sousedé vína šenkovali po pořádku, to jest, aby soused nenačal svého sudu

[88]) Arch. pr. č. 994. 240.
[89]) Kn. perkm. XVII.
[90]) Všecky listiny těch věcí se týkající viz v arch. mus.
[91]) Listiny z Telče v arch. musej.

cejchem městským znamenaného, až druhý soused byl vyprodal, a hospodští že povinni jsou víno bráti jediné u toho souseda, jenž je právě má načato. Ale to snesení v niveč uvedeno lakomstvem bohatých šenkéřů a pletichou císařova rychtáře.[92])

Jako při pivě rovněž tak při víně mívali nákladníci a konšelé péči o to nemalou, aby předměstští obyvatelé nedostali se snadno k šenku.[93]) O tu živnosť sbíhaly se všude různice, ba podnikali předměstští lidé leckde i dokonalé bouře. O jednom takovém pohnutí v Litoměřicích dotčeno bylo svrchu při zprávách o pivovarské živnosti. Podobnou bouři pozdvihl r. 1545 v Českém Brodě jakýs Jiřík Jirka, obyvatel předměstský, potáhnuv podle sebe sousedy své, „jakoby jim předměstským ta svoboda měla býti vína šenkovati jako v městě osedlým". Rozhodní konšelé českobrodští sebrali Jirku, a podkomoří kázal si ho postaviti k svému soudu v Praze. Tedy se pozdvižení nezvedlo zdárně.

Nebyli-li nákladníci a šenkéři měšťanští spokojeni, když obyvatel předměstský plichtil se jim v živnosť, zajisté rovně tak neradi to nesli, ujímal-li jim zisk některý vyšší pán, jako na příklad na Mělníce to činívali ouředníci zámečtí. Jim bylo jakožto královským úřadníkům dovoleno prodávati vína jen v celosti a pouze lidem přespolním, ale oni prodávali, jak se jim událo, a r. 1600 si v městě dokonce zarazili „šenkovní dům".[94]) Konšelé bránili, ale tušíme, že marně.

V městech, kde mívali svoje víno urostlé, přemnohé zlosti a starosti pocitovali nákladníci i konšelé s víny cizími čili „hostinskými". Zapověděti vozbu hostinských vín nebylo hrubě možno pro královský ungelt. Na příklad když r. 1556 Chrudimští zakázali si přívoz cizího vína, horlivě ptal se Ferdinand I., „proč to učinili bez jeho vůle, že mu tím schází na ungeltě".[95]) Zanechali tedy Chrudimští odporu proti hostinským vínům Pražanům nápodobně na překážce bývala přítomnosť dvora. Králové přímo rozkazovali, aby k vůli dvořanům domácím i cizím vína hostinská do Prahy se vozila bez překážky.[96])

Ale nebývala v městech vinorodých hostinská vína svobodna po celý rok. Opírajíce se o majestát, r. 1370 Pražanům daný, nikdež nechtívali propustiti vozbu cizího vína od vinobraní do provoda.[97])

---

[92]) O tom v kn. arch. mělnick. č. 3. 230. mrzutý zápis, že snesení pokazil regius judex Kreysburský „cum nonnullis cauponibus potentioribus. Ita quod fuit antea ratum, ex autoritate subcamerarii comprobatum: factum est irritum. Nil rebus humanis stabile".

[93]) Viz svolení obce Litoměř. z r. 1529. 8.

[94]) Arch. mělnick. č. 13 72.

[95]) Arch. místodržit. Miss. č. 60. 83.

[96]) Arch. praž. 332. 188

[97]) Majest. v Čelakovského Codex. 147. 153.

Roku 1496 purkmistři i rady tří měst Pražských a s nimi Martin od svině, perkmistr hor viničných, i nákladníci vinohradů snesení „rozmyslné“ učinili toto, „aby do měst Pražských žádných vín neznámých nevezli, jakožto vína uherská, rakúská, moravská, litoměřická, a to od sv. Havla až do Svátostí.[98]) Cizímu vínu vyřknut tedy určitý čas, a opozdil-li se kdo s cizím vínem do sbírky na vinicích, mohl snadno ke škodě přijíti;[99]) perkmistr chodíval dům od domu a konfiskoval víno cizí, jehož část byla druhdy obci, potom králi a část jemu, perkmistrovi. Vyšší stavové nebyli spokojeni s těmi překážkami. Čteme v Letopisech,[100]) kterak r. 1502 žalovali páni rytíři a města králi, „že Pražané vína hostinského do Prahy vézti nedadí, ješto jest toho jindy nebývalo“, ku kteréž stížnosti připojili žalobci urážku, že Pražané vína rozličně čistí a kazí a lidi proto k nemocem přivodí.

Pražané a po nich venkovští konšelé nejen že určili hostinskému vínu čas, oni stížili je daní, ale přes všecken užitek zůstávali konšelé městští cizího vína protivníky obchodními. Když r. 1548 někteří sousedé pražští prosili arciknížete Ferdinanda, aby směli k slavnému příjezdu císařovu opatřiti se víny cizími, protestovala proti tomu Pražská obec listem, v němž patrn jest strach z cizího vína. V listě stojí: „Již žádných jiných živností než samé ty bídné viničné nemáme, což jest jiného očekávati, než jakž Hory Kutny pro předešlou nesprávu a nešetření nákladů, tak také okolo měst Pražských pro cizích vín uvozování spuštění vinic; neb již jiné městské živnosti, jako piva vaření, nám jsou odňaty, takže již všudy okolo pivovarové se staví, že sotva sladovníci, což piva svaří, toho doma odbývají, jinam vystavovati nemohúce.“ K tomu odvětil Ferdinand po přání Pražanů, že, „poveze-li kdo cizí vína, aby vezl na svou škodu“. Co se tou řečí rozumělo, pochopil dobře Jan Maryn, jejž postihli brzy potom, když nočně a úkrytě do Prahy víno vpravil. Sebrali mu je.[1])

I císař Rudolf na prosbu Pražanů stížil r. 1593 vozbu vín cizích, a českým vínům mimopražským — litoměřickému, lounskému a mělnickému vyřekl ortel, že na věčnosť do měst Pražských vezena býti nemají; prý byla sem vožena na záhubu měst, a vína pražská prý se jimi falšovala.[2]) Ale přes tuto ochranu velikou

---

[98]) Arch. pražsk. č. 994. fol. 81.

[99]) Usneseno r. 1500, kdo nevyšenkuje do té doby, že musí cizí vína z Prahy vyvézti. Arch. pražsk. č. 1128 fol. 45. Za cizí kladeno i víno české, které neurostlo kolem Prahy „v okrouhlíku tří mil“.

[100]) Exemp. Neuberk. 184.

[1]) Arch. pražsk. č. 331. fol. 151.

[2]) Kterak Litoměřičtí byli přesvědčeni o lepší hodnotě svého vína nad jiná, o tom svědčí usnesení jich r. 1521: „Sadí aneb odvodů přespolním žádný nemá prodávati pod pokutú dvú kop miš.; pakli by který vinař v tom usvědčen byl, k tomu aby se hledělo jako k jinému zloději.“ A to usnesení

přece hojně dával císař těm, kdož byli přátely jeho komorníků, nebo že za to v komoře poplatili, privilegia na svobodnou vozbu cizího vína. Ba Pražané sami před tím i potom, komu se jim zdálo, dovolovali přivážeti hostinská vína. Na příklad Adam Lehnar z Kouby, doktor v lékařství, a Jan Škreta ze Závořic dostali r. 1580 práva „šenku" a vozby vína uherského, tak totiž, „aby vína ta dobrá vozili z Uher a ne tady kupovali a toho vždy dostatečnou jistotu ukázali, že vína ta rakouská a moravská nejsou, než právě uherská"; aby je sfizírovali a skrze dvě osoby radní podle perkmajstra koštovati a saditi dávali. Opatrný doktor Lehnar a ještě opatrnější Škreta vyžádali si r. 1586 stvrzení svého práva od císaře, takže potom nemohl nikdo na ně sáhnouti pro cizí vína.[3]) A Pražané staroměštští sami ve sklepě obecním na rychtě vždy k čepu mívali vína cizí, a právě tak i v sklepech druhých dvou Pražských měst bývalo. Ba roku 1616 dává staroměstská rada samému panu perkmistrovi, Kašparu Loseliusovi, list fedrovní, aby, jda na skoupení cizích vín do Moravy i Uher a Rakous, nebyl nikde cly ani daněmi stěžován „podle privilegií", Pražanům na svobodu cla danych od králův.

A jako při pivě překážela opasku i obchodu obecnímu práva postranní v Praze, takž bylo i při víně domácím i cizím. Na postranních právech mívalo cizí víno největší píchranu. R. 1570 prohráli při o to perkmistr i purkmistr a konšelé Malostranští, soudíce se s kněžími Maltanskými. Václav Zajíc z Hazmburka, nejvyšší mistr řádu toho, ukázal majestáty na svobody své i svobodu cizího vína, které rytíři „Jerozolimitanští" dávali šenkovati na Újezdě a jinde leckde kolem kláštera svého. A soud nalezl:[3a]) „Poněvadž ukázali majestáty, že kostelu, konec mostu ležícímu, ty požitky věčným právem dány jsou, a provedli, že jsou v těch místech na Oujezdě vína přespolní a piva více nežli od 40 let bez překážek šenkovali, proto se jim dává za právo tak, že jsou purkmistr a rada na ty grunty vysílati a pivo bráti dáti neměli." Mimo postranní práva i urození páni šidili důchod městský tím, že „k svému trunku cizí vína vyjednali", z něho nic neb málo poplatili, a „potom se našlo, že jsou ta vína k zisku svému prodávali".

Nejlépe dařívalo se cizím vínům v Praze, když vinohrady zdejší některého léta neurodily. To neštěstí událo se na příklad r. 1593, v kterémž roce tedy přinuceni byli nákladníci, perkmistr, purkmistři a obce Pražské v společném shromáždění snésti se a veřejně dáti vybubnovati cizímu vínu milosť. „Že těchto časů již po několik let pořád veliké neúrody vína na vinohradech pražských

---

zostřili r. 1577: „Kterýby vinař sady, odvody a fazáry vytahoval a z města ven je prodával, aby na hrdle trestán byl." Svolení obce Litom. v č. mus. fol. 88.

[3]) Arch. pr. č. 1165. 134. č. 1166. 57. Rukop. budiš. Politica. 101.

[3a]) Arch. pražsk. č. 994. 120.

byly, protož my pro dvůr, cizí národy ke dvoru přicházející, ano i pro domácí obyvatele, a nad to aby se J. M. císařské důstojenství neurazilo, anobrž také sněmovnímu snesení o contribuci zadosti se stalo, některé prostředky jsme obrali takto.“ Po tomto úvodě oznamují, že cizí vína, kdo si je uvezl do města, smí šenkována býti do r. 1594; pak že vína hostinská mimo rychtu budou čepována také v Platejze a u Žábů (u sv. Mikuláše), s kterýmiž domy šenkovními o „šenk obecní“ prý smlouva učiněna.[4]) Které osoby v době té nuzné volně směly čepovati víno po celý rok, ty byly povinny od sebe dáti revers, „že takového dobrodiní za budoucí příklad na jiná léta sobě bráti nemají“, a že z každého žejdlíku k obci dají po 2 penězích malých.[5])

Řád o šenkování vína měl v sobě dva hlavní momenty. Šlo o daň z vína a o sazbu, kterak má víno prodáváno býti. Na ten konec musil, kdo chtěl šenkovati, ohlásiti svoje víno v ouřadě městském. Všude platil řád nápodobný, jako se v Kutné Hoře r. 1510 usnesli: Oznámí-li kdo víno na radním domě k dani a k sazbě, šepmistři aby hned odeslali šrotéře, který ohledá sud, je-li pln, a zapečetí špunt, „aby to víno nemohlo již opravováno býti“.[6]) Rovně tak ustanovuje pozdější řád litomyšlský z r. 1563: „Kdožbykoli z měšťanů vína po žejdlících vybývati chtěl, aby mu z té nádoby vína nevydával, dokadžby jemu od purkmistra a pánů sazeno nebylo. A kdyžby se již víno posadilo tehdy pan purkmistr a páni hned osobě dvě z spoluradních k ohledání toho vína aby poslali“. Najdou-li sud neplný, má býti soused náležitě vězen.[7]) Z nařízení Vilíma Pernštejnského, r. 1496 Žamberským daného, vysvítá, že býval od starodávna při sázení vína oběd. Teprve roku psaného uveden oběd na peníze. Z vědra měl obchodník vinný klásti groš český.[8]) Kde v městech královských měli perkmistra, opatřoval on „košt“ i daň podle konšelů.

V poddanských městech mnohá vrchnost zanechávala sobě dohledu nad šenkem vinným, s nímž vůbec činívala drahoty. Aniž dovedla se každá vrchnost zříci konkurence šenkovní s měšťany poddanými! Vizme na poznanou těch věcí hamfešt, jejž dal Václav Budovec r. 1610 měšťanům svým v Hradišti nad Jizerou, když se byli vzdali vaření piv. Úvodem dí slavný pán, že jim pouští handl a šenk vína, aby snázeji ti, kteříž městským pracem nezvykli jsou, avšak při městě obyčejně se osazují, živiti se mohli. Ale aby se nedála neupřímnost od některých, poručil Budovec poznamenávati všecka skoupená vína „pořádně a bez ušetření osob“ do register.

---

[4]) Arch. pražsk. č. 326. fol. 49.
[5]) Tamž. fol. 45.
[6]) Arch. horsk. lib. decret. fol. A. 10.
[7]) Arch. litomyšl kn. č. 119. 28. Též tak opsali jsme si z výpisů Štěpánkových.
[8]) Albert Chotovský. Paměti žambersk. I. 24.

Bude-li se mu líbiti, prý nařídí sám osoby, které vrchnosti se přísahou zaváží, a ty osoby že víno, než se spustí v sklep, ohledají a věderné po 15 groších míšeňských vyberou a mimo to usadí, zač by se dotčené víno dávati mělo. Dále pohrozil trestem tomu, kdo by vína neupřímně pokrýval: polovice vína propadne prý záduší, polovice pánovi a jeho potomkům. Kdyby prý někdo z vyšších stavů se usadil v Hradišti, ten vín šenkovati nesmí pod pokutou pobrání k obci — ale vrchnost sama prý bude ve třech hospodách svoje vína šenkovati.[9])

Některé vrchnosti odpouštěly plat věderní čili posudní svým poddaným, ale jen tehdy, když koupili na šenk víno vrchnostenské. Na příklad Žebráčtí musívali platiti posudného Janu Lobkovicovi od vědra po 12 groších; vzali-li víno od pána, neplatili nic.[10]) Též tak Soboteckým vydal r. 1582 Krištof Lobkovický „privilegium", že z vrchnostenského vína se neplatí, prý nechť platí jen z cizího vína, a to po půl kopě posudného, ale k tomu přičinil, že žádný nesmí vín cizích šenkovati prve, až vyzví na vrchnosti, chce-li ona své víno dáti šenkovati.[11]) I slavný a bohatý Vok z Rožmberka, když se chtěl r. 1599 zbaviti „drahně set" věder nějakého vína, prostě poručil konšelům svých poddaných měst, aby zarazíce šenky jiných vín, nejprve vyšenkovali vína panská, že jim je dá, jak ho samého stála, a k tomu že jim odpustí ungelt. Tenkráte připadlo na Soběslavské, že musili chtěj nechtěj vypiti 20 věder panského vína.[12]) V poddaných městech vrchnost také dbávala toho, aby šenk vína sousedům propuštěný byl dobrý. V Hradci Jindřichově mluvil pán r. 1606 k obci, „nebudou-li chtíti dobrých vín načínati a v hodnosti dávati, že sám, oblíbíc sobě dnů v městě, svá vína dávati poručí".[13]) A konšelé se vymlouvali pánovi, „že mnohokráte k sázení vína soused dobrý trunk přinese, a v hodině se změní, tak že by lidé mnohokráte mohli se tráviti".[14])

Pražští šenkéři vinní, jichž bývalo drahně, sdružili se v cech vinných šenkéřů, jenž vysazen byl samostatně teprve r. 1591. Před tím od starodávna pobývali v bratrstvě pospolu s šenkéři pivnými. Správu bratří v novém cechu měli v rukou starší šenkéři. Ti bývali už první rok několikrát voláni k perkmistrovi, a tu jim připomínány všecky řády šenkéřské od nejstarší doby a oznamováno, aby míry spravedlivé svým spoluoudům ukládali, a dobře je vedli.[15]) Kdo chtěl členem bratrstva býti, musil prve ukázati v úřadě šestipanském právo městské, list zplození poctivého, list dobrého cho-

[9]) Arch. Hradišt. nad Jiz. Výpis p. Šimákův.
[10]) Arch. mus. listiny ze Žebráka.
[11]) Arch. mus. listiny sobotecké.
[12]) Arch. mus listiny soběslavské.
[13]) Man. hradeck. r. 1604. fol 2.
[14]) Tamže fol. 70.
[15]) Kn. perkm. č. VI. r. 1591.

vání. Ale tím nebylo ještě hotovo. Úřad odložil přijetí do téhodne a zavolal si starší šenkéře, aby osobně vysvědčili o novém kandidátovi. Bylo tedy přijetí mezi vinní šenkéře o něco obtížnější, poněvadž se tu dražších „statků lidských při šenkování vín dotýkalo".[16]) Když šestipáni šenkéře přijali, prosil pak přijetí svého v cechu, zaplatil 2 libry vosku, „jakž od starodávna bývalo"; do pokladnice mimo to dal 1 kopu míš., příspěvek na příkrov Posléze slíbil rukou dáním, že zachová artikulí cechovních. V artikulích ukládalo se šenkéři, kterak upřímně má šenk vésti; také povinnosti k obci tu byly zřejmě oznámeny. Obzvláště o lovech a ponůckách rozkazováno pod pokutou. Starším šenkéřům propuštěna moc neposlušné trestati žalářem. Že se bratrstvo podporovalo v nemoci a pohřbem, toť rozumí se samo. Býval to přední účel všech bratrstev. Vrchní dohled nad cechem měl perkmistr, bez jehož cedule neopovážil se ani městský rychtář zatknouti šenkéře nebo šenkéřku čímkoli provinilou.[17])

Nejstarší šenkéřská instrukce pražská je r. 1490. Tenkráte byli šenkéři vinní i pivní ještě pospolu. V úvodě se praví, že pan purkmistr s pány znamenali, „kterak velicí neřádové se dějí při šenkování vína a jiném pití, a proto na tom že sú jednostejně zůstali, aby žádný šenkéř vína domácího ani hostinského ani kterého jiného pití nešenkoval, leč bude přijat od úředníků v šestipánech a slib učinil, aby se věrně a pravě při tom choval; aby jednoho vína s druhým nešplechal. Také aby žádný šenkéř vína nenačínal, leč bude to pití hospodářem jeho skrze písaře z úřadu šestipánů zapečetěno, a to proto, aby se při takovém pití žádný faleš nepósobil. Též aby žádný hospodář ani šenkéř s hostmi spolkův u víně neb jiném pití nemíval pod pokutú 10 kop gr. pražských. Míra pravá a plna aby jednomu každému byla dávána".[18]) Tyto kusy zůstaly základnými na pořád. Časem bývaly rozhojňovány a všelijak výhrůžkami obrňovány.

Nejčastěji do šenkéřů stížně bývalo žalováno, že vína míchají. Některou falší ovšem už nákladník byl vinen sám prve, nežli šenkéři víno poslal. Málo kdy se stalo, aby vláčkovité víno na ulici vylili, jakož o tom vypravuje Paprocký při r. 1447; vždy spíš vynasnažil se kde kdo, aby víno „opravil" podle zkušenosti nebo podle knížek. Bylo li víno kalné — čili, jako kdosi r. 1609 pravil, bylo-li „dunajské barvy", bylo-li „šmakovité" a jakkoli zlé, všecko opravili. Opravovali je olovem, mandly, popelem, třeskami jalovčími, yzopem, lejkem, vinštýřem a jinými všelijakými materiemi. Podvodně míchali nejčastěji a všude nové víno starým, zkaženým; slabé víno mlékem, kamencem, páleným pivem. Roku 1503 hrozili kon-

[16]) Kn. arch. pražsk. č. 203. 127.
[17]) Arch. pr. č. 1054. 72.
[18]) Arch. pražsk. č. 994. 80 Též v deskách miscell. č. 75. III. 18.

šelé pražští šenkéři, jenžby vína „mimo jeho přirození opravoval a míchal barvami, sírou, cukry“, že ho budou klásti za falešníka.[19]) Řád Rudolfův r. 1578 zapovídá šenkéřům víno míchati „vodou, sírou, cukry, medy, mlékem hořčicí“. Ale perkmistr přes tu chvíli vzkazoval pražským šenkéřům, „kdo bude víno s vodou směchovati, že bude za neupřímného a falešného jmín“. Proto také bývalo přísně kázáno, že smí šenkéř míti jen jedno víno doma, aby nemísil těžší s lehčím, čili dle slov Rudolfova řádu z r. 1605. „aby lidé smíšených vín požívajíce za své peníze sobě nezdraví nekupovali“.[20])

Některé doklady stůjte tu o skutečném falšování vína v Praze. Roku 1604 urozené paní Hrzance z Harasova dokazováno v úřadě, že v šenku jejím u Voslů v Sirkové ulici vodou se víno dolévá. A což chytrák byval šenkýř Rot, o němž Mouník vypravuje: „Míval ve dvou škopcích vodu, a když jsem mu řekl, nač je ta voda, tu on za odpověď dal, že chladí ní to víno, ač kolikráte hosti se domlouvali, že jest víno mdlejší než prve jim dal.“[21]) Ale kdyby jen víno mdlé byli šenkéři podávali. Podávali také víno hodně zlé! Takové měl na příklad r. 1606 v Praze na Koňském trhu Jan Turek. „Načal je po krejcaru, lidé nemohli ho do hrdla pozhříti, tak zlé bylo.“ „Byl to nehodný statek, někdy za dva denáry lepší sme pijívali. Dobří lidé je pili, někteří se smáli, po čem že to víno šenkuje.“[22]) Než nač dokladů? Víno směchovali neupřímní vinaři už za Plinia, a víno směchují vinaři doposavad.

Jiný obyčejný hřích vinných šenkéřů býval ten, že připisovali čárky, přiřezávali vruby, a někteří že vynikali obzvláštní hrubostí. Proti oběma těmto pěkným zvyklostem císař Rudolf r. 1578 psal, že „zapovídá ubližovati hostům připisováním, a který by šenkéř neb šenkéřka na lidi foukati, křikati a opovážlivě mluviti směl, ten čtyři dni šatlavním vězením držán býti má“.[23])

Jako pivní šenkéři takž rovně i vinní mívali míry zlé, dobrých měr nedolívali nebo je, byly-li z plechu, natloukali dovnitř, leda by objemu jim přimenšili. K tomu přičiňovala se škoda i tím, že ani v Pražských městech nemívali míry stejné. Po mnohých rozkazech, o měrách už od starodávna vydávaných, konečně r. 1578 císař Rudolf poručil, „aby míry ve všech městech Pražských byly srovnány, poněvadž veliký nepořád nedolíváním i žejdlíků dna vrážením, po straně stlučením lidem na ublížení se děje“.[24]) Proto

---

[19]) Kn. č. 203. 75. v Arch. pražsk.
[20]) Chaos v arch. pražsk.
[21]) Kn. perkm. XX. Jiné příklady v knize č. XVII.
[22]) Kn. perkm. XX. 56.
[23]) Řád Rudolfův tištěný z r. 1578.
[24]) V témž řádě. Natloukání žejdlíků vzalo za své, když začali užívati skleniček v piternách a to stalo se kdys v stol. XVII. Praví kniha perkmistrova r. 1658 (č. XVI. fol. 64.): „Teď se v cínových nádobách nešenkuje, nýbrž v běhy válečné největší část šenkéřů jala se v láhvích a v sklenicích prodávati, čímž lid, obzvláště v Židech, se velice šidí.“ Příklad o nalévání v skleničky r. 1636 viz v Květech r 1887. 548.

také policie městské povinnost byla všude občas ohledávati míry vinným šenkéřům a cejchovati je měst. znamením. V Praze na ty „vůhledy" byl úřad perkmistrův, jemuž byl měst. rychtář s úřadem šestipanským rovnoprávnými pomocníky. A když došli šenkéři vinní potvrzení svého bratrstva vlastního, vstavili konšelé do jich řádu s výhrůžkou i to, aby vín „nepremovali" a, „když se lidé shlučují pro víno, aby falešné žejdlíky nepodmítali".[25]) Také byli šenkéři povinni v určitý čas donášeti nádoby k perkmistrovi, aby je tu komorníček přeměřil, a které byly nové, aby je cejchoval na míru, jež stála v úřadě „s vypíchaným císařským znakem".[26]) Při šenku bývalo o nedolitou míru svád dosti, a většina jich skončila se u perkmistra, poněvadž i obecenstvo samo provozovalo nad šenkéři a „hřebíkem" čili cejchem nádob bdilou policii. Roku 1604 na příklad přijde Eva Stolíkova, děvečka, k Průnarovům v Starém městě pro víno. „Šenkéř nalil ze džbánu do jejího žejdlíku, a nebyl plný. Řekla: „Já ho nesmím vzíti, kýž jste mi měřili na váš žejdlík! A on měřil, a jeho byl po hřebík. I řekla děvečka: „A přec není dolitý!" O to pak dostal se šenkýř i s žejdlíkem před perkmistra. Roku 1590 zavolal si perkmistr šenkéřku pana Jana z Vlkanova, „žeby žejdlíků po několikerém přátelském napomenutí nedolívala, aby se toho zpravila". Přišel sám pán a vymlouval šenkéřku, „že někdo z závisti to donesl, žádaje, aby prominuto bylo"; ale perkmistr dal čísti nejprv „artikul o nedolívání" a hned potom nalezl, „aby šenkéřka položila kopu grošů českých pokutou".[27]) Když písař nebo komorník anebo jiná policejní komise nalezla žejdlík u šenkéře „neupřímný", sebrala a provrtala ho před očima vinníkovýma. Z toho bývaly po hospodách sceny dosti bouřlivé.[28])

Jiný obmysl šenkéři neupřímní také ten mívali, „že vína nad míru draho načínali". Perkmistr sice sázel vína, a písař psával sazbu i na sudy i na tabuli v domě šenkovním zvěšenou, ale šenkéři umívali i v tom sobě pomáhati. Dotírá na ně roku 1610 pražský ouřad městský slovy: „Rozmohl se neřád, že mnozí dadouce nádobu jednu vína hodného za dosti drahé peníze načíti, když touž nádobu hlučné vydají, (což se i vybubnovalo) hned na oklamání lidské druhou nádobu horšího vína za též peníze šenkovati dávají beze všeho dobrého svědomí."[29]) Takový byl v Praze r. 1609 na příklad šenkýř Daniele Hendrycha, jejž perkmistr na trest šatlavou přimknul, poněvadž „jeden sud napsati dal a jiný pod tím načal". A r. 1611 šenkýř od tří žaludů v Praze pro totéž přečinění do

---

[25]) Arch. pr. č 203. 127.

[26]) Kn. perkm. č. XVI.

[27]) Kn. perkm. č. VI.

[28]) Příklad v téže knize č. VI. Když písař žejdlík provrtával, nadal mu šenkéř Jan Telecký „hudlařů a že se perkmistra za jebák nebojí". Roku 1590. Jiný příklad r. 1551, kde pro žejdlík provrtaný již zbraněmi na sebe se ruli, čti v knize svěd. perkm. č. 2. fol. 95.

[29]) Arch. pražsk. č. 326. 91, a v Chaosu

trestání vzat „s doložením, že jemu měla živnost vyzdvižena býti — ale to prominuto pro pláč“.[30]) K dotčenému přestupku bývali šenkéři nejspíše tehdy puzeni, když jim na venkově konšelé a v Praze perkmistr víno sadili sazbou nemilou, z které báli se škody. Taková šenkéřka byla v Hradci Jindřichově r. 1615 Mariana Šanclova. Neměla víno sázené po třech krejcarech a přec tak prodávala. I zavolali ji páni na radnici, a „tu hledajíc milosti, kapitolu dostala švarnou“.[31])

Byla-li sazba šenkéřům vhodna a milá, nelíbila se zase obecenstvu. Bylo vůbec nesnadno vyhověti na obě strany. Nejrázněji odbyl nespokojené obecenstvo r. 1601 pan mincmistr na Horách Krištof Želinský. Když vznášeli na něho, že „pro neřád šenkéřů uherského vína žejdlík smíchaného za 8 krejcarů (24 bílých), moravského za 20 bílých se dává, což jak živo nebylo“, odvece pán: „Kdo nemá nač píti, aby tak nechal.“[32])

Na omluvnou vysvětlenou šenkéřských hříchů slušno oznámiti, že šenkéři stíženi bývali daněmi všelikterakými tuze; leckdy ouzkost pociťovali, kterak prodati sud se ziskem, aniž bylo při sazbách ouředních vždy dobře možno svaliti daň na konsumenty, i když chtěl v Praze perkmistr někdy přivětšiti sazbě, zase proti tomu promluvila komora královská! Počítejme, kolik výdělku mohl šenkéř z vědra míti. Roku 1592 usadil perkmistr pražský žejdlík rýnského za 6 krejcarů, „poněvadž se vědro v Norimberce kupuje za 10 zl. rýnských“. Počítáme-li vědro dle mathematika Kobiše (r. 1574) ve 32 pintách: vybral šenkéř v Praze podle sazby perkmistrovy — žejdlík po 6 kr. — 12 rýnských zlatých 48 kr. Rýnský zlatý byl v 60 krejcarech. O dva zlaté 48 kr. tedy přijal šenkéř víc nežli vydal. Skutečně vybral šenkéř ještě o něco víc, poněvadž norimberská vědra byla větší českých (49 věder pražských učinilo 42 věder norimberských).[33]) Ale z toho příjmu šenkéři bylo platiti za dovoz, ungelt, za cedulku perkmistrovi, košt — což to scvrkly se ony dva zlaté v malý zbyteček! A při tom ještě zapomněli jsme činže šenkéřovy a všelikteraké možné škody při vozbě a šenku. Při vozbě na příklad mívali snad po vší Evropě kočí a plavci za právo a svobodu upíjeti na cestě z každého vezeného sudu, kolik dosáhli palcem. „Mnozí z těch lidí mívají dlouhý palec; mimo to dávají na silnici píti ledakomus a před městem soudek pak vodou dolévají.“ Tak vypravuje o nich svědek z r. 1607 Guarinoni.[34])

---

[30]) Kn. perkm. č. IX.
[31]) Manuál radní hradeck. r. 1615. fol. 3.
[32]) Dačický II. 85.
[33]) Arch. pražk. č. 1174. fol. 286. I míra rakouská byla větší: 12 pražských žejdlíků učinilo jen 9 vídeňských. Viz manuál v Hradci Jindř. r. 1604. 50.
[34]) Str. 694. Grewel. R. 1625 Kateřině Davidové v Praze vozka Ondřej Fík načal tím způsobem v cestě soudek vína. Vedle „obroučky vrazil hřebík,

Některý hospodář najal šenkéře na podmínky tak těžké, že buď nemohl než hřešiti nebo zůstal hospodáři za víno dlužen. V knihách perkmistrových velmi často honí a pudí se k pokutám šenkéřky a šenkéři pro víno nezaplacené. Na druhou stranu zase také přicházívali šenkéři ke škodám v šenku často tím, že dávali hostem na dluh a na vruby. Tou příčinou zhola marno bylo usnesení litoměřických nákladníků r. 1589, chtějících „časně k penězům přicházeti, aby jeden každý, kdožby na víno do domu šenkovního přišel, hotovými penězi za každý žejdlík vína platil, a jináče že nemá jemu víno dáváno býti. Kterýby hospodář víno na řád bez peněz dával, má panu perkmistru 1 kopu míš. propadnouti".[35]) Některý šenkéř byl ovšem tak opatrn jako v Praze r. 1604 Kašpar Horník, že vydal dceři Kamzíkovic víno ne na dluh ani na vrub, ale na prstének, a to vždy jen 5 žejdlíků, „takže kolikrát Kamzíkovic ten prsten vypláceli a zase zastavovali". Nezbývalo častokráte šenkýři, než aby se hojil sám na dlužníku svém, nebo aby pohnal ho k soudu. Nejeden pijan, čárek a vrubů zanechav šenkéři na památku, utekl zhola a šenkéř „otřel ruce" přese vši ostražitost. Z těch šenkéřů, kteří hojili se sami, byla na příklad r. 1591 Dorota Svobodská v Staré Praze. Václavovi Váňovi prý „nedostávalo se jen za jeden žejdlík (bylo po 2 bílých groších) a ona čepici mu aksamitovou strhla, za kterou dal tři kopy". V soudě perkmistrovském měl Váňa za to, že „podle práva nemá žádný sám sobě nápravy činiti".[36]) Šenkéřka se vymlouvala, „že každému čeká, kdo platí řád". K tomu odpovídal Váňa dobrým příslovím: „Jest stará zvyklost, že každý hřích svou vejmluvu nese." A perkmistr učinil šenkéřce dictum: „Poněvadž, Doroto, dobře víš, že on Václav dobře usedlý soused jest, nemělas mu toho učiniti, jestližebys toho více se dopustila, tehdy musíš býti vězením trestána." Po tom dictum vydala Dorota čepici, a Váňa zaplatil za žejdlík.[37]) Téhož léta viněn Martin Sobiš, šenkéř, že pobral Martinu Roslovi „plášť a kožíšek otáhlý, a on že musil s hanbou bez pláště lidem na vodivu jíti". Šenkéřka Mariana z nové lázně v Praze r. 1611, vidouc, že tři pijané za 209 pinet platiti nemíní, vyloudila na jednom pod dobrou měrou tři tolary a košili, a když druhý jí dal tolar, aby ho směnila, ona jej k sobě přijala a nedala nic, a třetímu, jenž jí žertem prsten na prst dal, ne-

---

prodělal díru a točil, připíjeje jiným". Naposled se opil svrhl vůz, vylil víno, ztratil konvice cínové atd. A když paní, měříc víno v sudě hůlkou, poznala, že ho málo, odsekl Fík, že je vypili Petrovští. Musil platiti Fík a poseděl. Kn. perkm. XXII. Z Velvar přišla pře o zmrhané na cestě víno od „ausknechta" Mouchy až do soudu appellačního r. 1561. Kn. app. č. 4. 678. Arch. zemsk.

[35]) Svolení litoměř č. 3. E. 3. fol. 71.

[36]) Kn. perkm č. VI.

[37]) Jiný podobný příklad mezi Bekovským a Janem starším šenkéřem čte se v knize perkm. č VI. fol. 57.

vrátila jeho. Takž si zaplatila sama. Když pak byla žalována Mariana u perkmistra, pravila na svou obranu, že o prsténku neoznamují, jaký jest byl, mosazný-li či stříbrný, a strany nějaké košile, to prý na soudě perkmistrově nenáleží rozsuzovati. A ta košile zlobila Krausa nejvíc, „stálatě ho nemálo, neb jí sobě k veselí dal dělati".

Z těch, kteří šenkéři bez záplaty utekli, známe dva již z r. 1499. Ondřej Hasil, šenkéř pražský od Ratajských, vypravuje v soudě:[38]) „Přišel na víno Uher, kuchař páně hofmistrův, a s ním Václav nožíř a pili spolu. Když platiti měli, i pobízeli se, zaplať ty, a on zase, zaplať ty! I ponechtíval Uher zaplatiti." A na konec nedoplativ ušel. Roku 1511 vypravuje v soudě pražském šenkéř Bílek: „Přišel ten Vlha v čubě a sedě u mne pil víno až do dvou hodin na noc, a potom uhlédav chvíli, otevřel sobě vrata a ušel pryč, než kto zvěděl, za víno nezaplativ."[39])

Nákladník od šenkéře chtíval za víno peníze beř kde beř. Největší soužení mívali nákladníci s šenkéřkami; tyť se do ouzkostí a soudů pro sudy nezaplacené přes tu chvíli dostávaly. Bývalytě nějak k hostem shovívavější nežli šenkéři. Pražské šenkéřky zvláště mnoho rozvěřovaly vojákům, „drabantům a jiným knechtům".[40]) Paní Salomena Hadová z Proseče r. 1606 pohnala Annu šenkéřku o víno vyšenkované. Vypravuje svědek v soudě perkmistrově: „Chodili za ní vojáci a sládci, a nejednou viděl jsem, když měli za víno platiti, říkali: Napiš a počkej! Někdy celý den pili a nedali jí malého peníze." Když paní přišla učítat, shledala na vrubě deset kop navroubených. I pravila šenkéřce: „Vopice, že se pána Boha nebojíš a lidi o statky připravuješ, a vojákům rozdáváš!" Ale opět jí dala sud vína načíti, „když do kroužku honili". Konečně jí slíbila paní Hadová: „Jest má dlužnice, dám jí spečetiti komoru, založím právo na ni, dám ji do vězení po své libosti, že světla neuhlídá za dvacet nedělí!" A stála v svém slově.[41]) Když nemohl nájemný šenkéř vinný hospodáři svému býti práv, a dluhy vzešly na vrch, nejeden utekl. Ondřej Měšečník, pražský soused, byl snad jediný muž na světě, jenž srdečně jednal s uteklým šenkéřem svým — ale teprve v posledním pořízení. Roku 1534 nařizuje totiž kšaftem, aby Snopkovi, „kteraj u mne šenkéřem byl, a kterých věcí odběhl, jako konvic, řadovných koflíků, aby mu teď vydány byly".[42])

Těžké živobytí mívali šenkéři — obzvláště pražští — velkou konkurencí. V některém domě i dva podle sebe zarazili sobě šenk, a víme z knih soudných, že se z konkurence i poprali. Na příklad

---

[38]) Kn. arch. pražsk č. 1016 90.
[39]) Tamže fol. 101.
[40]) Lib. testim. vinohr. č. 2. z r. 1550.
[41]) Kn perkm. č XX
[42]) Při desk. miscell. č. 92. Q. 8.

KAPITOLA ČTRNÁCTÁ.

Horníci a řády jejich.

V našich vlastech bylo hornictví, dolování a ryžování dobře povědomo a provozováno již v nejstarších dobách slovanských.[1]) České názvy technické jílovců a jamníků dosavad ozývají se v prastarých místních jménech, jiné zachovaly se nám v nejstarších pamětech.[2]) Doba českého hornictví ve dvě se rozděluje; slavná byla prvá doba až do zkázy, husitskou válkou způsobené; druhá doba začíná se po vojně husitské a trvá po vojnu třicetiletou. Jest to doba úsilného snažení, které v starodávných dolech čím dál tím méně se vyplácelo.[3]) Z té doby jest nám ohledati aspoň poněkud práce a starosti nákladníků městských čili horníků. Všimneme si jich zevrubněji jen v Hoře Kutné, v tom městě staroslavném, kde byly poměry největší a řády nejrozvinutější. V jiných městech dolovalo se měrou ne tak velikou jako v Hoře. Brod Německý, druhdy (od XIII. věku) město báňské slovutné, zničen r. 1422 a dolovací práce po vojně husitské dařily se už jen skrovně.[4]) Knín město, z jehož zlatých hor panovníkům od starodávna nemalé užitky vycházely, r. 1424 zbořeno, vypáleno, nákladníci čili kverkové rozplašeni, stroje a budovy báňské i hutní zkaženy.[5]) Teprve za krále Jiřího stalo se jaké také obrození Knínských kverků „horních i potočních", kterýmž týž král r. 1461 obnovil starodávné výsady, že jsou totiž všech daní, berní prázdni, jen aby odváděli svou po-

---

[1]) Arch. Pam. XV. 78. Píč. Jireček. Slov. Práv. I. 78. II. 46.

[2]) Emler: Deset urb. Urb. ostrov. 89. „Jakmile dojdou do hotového, jenž slove czele, mají míti osm provazců za svou práci (ti, co dolovali na zlato), z těch provazců osmý zaplatí v ceně práce, jednoho dne což slove zapranie." Též Arch. Pam. XII. 317. Jména šacht v Jílovém česká. Schaller: Kouřimský kraj 171.

[3]) Gr. Kasp. Sternberk: Gesch. d. böhm Bergwerke. I. 8. 9.

[4]) Chybné jest mínění, že by po husitské válce v Brodě nebývalo již nikdy se dolovalo. Vždyť roku 1489 hádá se Švaňk Jan, doktor v lékařství, s Kutnohoranem Matiášem „o počty, což se hor u Německého Brodu dotýče". Kutnohorští měli spor narovnati. Arch. horní č. 248.

[5]) Sternberg: Gesch. Bergw. I. 1. 49. Arch. Pam. XI. 525.

vinnost mincmistrovi; zlato aby donášeli do vexle a do komory královské, kdež se jim zaplatí Též tak aby činili horníci okolo nich na míli cesty zlato dobývající, i horníci z Krásné Hory. K tomu jim král přidal právo loviti zajíce a ryby i pásti v královských lesích.[6]) Podobný osud měly hory Jílovské. Jsou vojnou husitskou rozmetány; Zikmund r. 1437 znovu je vysadil,[7]) ale teprve za Jiřího krále poněkud zase vzpamatovaly se, však nezkvetly již hojně nikdy.[8]) Ani po stránce technické zdá se, že nebývaly veliky.[9]) Příbramské doly stříbrné začaly se teprve okolo r. 1527—1533 pilněji vzdělávati.[10]) Stříbra odtud vozila se do Hory do mince.[11]) Teprve koncem století XVI. zkvetly hory ty k jakési samostatnosti. Také technicky se rozvinuly. Způsoben tu na příklad stroj na čerpání vody 1148 pražských stop dlouhý, jenž vzbuzoval obdiv souvěkovců i potomků.[12])

Starší i mladší hory Jachymovské, Slavkovské, Šimfeldské, Lauterpašské i Přísečnické, Sunipergské, Bastianpergské a jiné v těch rudohorských končinách zovou se za celé XVI. století „sešlými a chudými“.[13]) Rovně tak hynuly, až téměř zahynuly, u Pelhřimova hory Trčkům náležité.[14]) Hamerníci, jichž středisko bylo od prastarých časů v Přibyslavi, byli ještě v půlce XV. věku na dobré míře, ale od r. 1480 pohoršila se železná ruda a hamrníci poklesli.[15])

Z nových nalezišť v století XVI. stojí za zvláštní zmínku doly stříbrné u Budějovic; sluly Veliké Hory, později Rudolfov. Začaly se r. 1547. 16 kuksů získalo město Budějovické a obohatilo si důchod svůj velmi,[16]) neboť od r. 1547 po 1561 nad 63.000 hřiven stříbra vytěženo.[17]) Hory ty zkvetly tak, že r. 1569 usazen do Budějovic mincmistr zvláštní a peníze tu raženy.[18]) Roku 1620 zničil tu všecko.

---

[6]) Arch. místodrž. vidimus č. 240.

[7]) Arch. místodrž. přepis č. 161.

[8]) Sněmy VI. 26. 1581 dí se, v Jílovém „gar schlechtlich gebaut werde“.

[9]) Roku 1561 půjčují Jílovským Kutnohorští na rozkaz arciknížete Ferdinanda řetěz do dolu Radlíku a Hložku. Arch. místodrž. č. 69. 155.

[10]) Sternberg I. 2. 56. Č. Č. Mus. 1861. 13.

[11]) Roku 1549 žádá Ferdin. arcikn. ouředníky Horské o peníze na vyplacení stříber příbramských. „Napotomní časy taková stříbra odsilána budou do mince horské.“ Arch. místodrž. č. 46. 9.

[12]) Balbin. Misc. L. 3. c. 13. a v Mons. sac. str. 96. Tu je také výkres těch „mihadel“.

[13]) Sněmy. VI. 43.

[14]) Roku 1592 nabízel se jakýs Reyter, že utne podle obyčeje hořního z každého vortu hanštán a ukáže pánovi, aby tu rudu dal prubovat a hory obnovil. Arch. mus. list. pelhřim.

[15]) Řezníček. Arch. Pam. XV. 94.

[16]) Richter. Gesch. Budw. 15. Sternberg. I. 207.

[17]) Tieftrunk. Č. Č. Mus. 1878. 355.

[18]) Sternberg. I. 207.

Nových nalezišť mezi r. 1530 do půli stol. XVI. je veliké množství.[19]) Čtemeť roku 1533 o zlatém dole sv. Trojice u Berouna, a též o tom, že „dělá se na zlatě v potoce Jesenickém“,[20]) tu o nových horách měděných u Střmelic r. 1542, tam zase roku téhož začíná Václav z Fulštejna na horách Bílovských, onde nalezeny u Křivoklátu r. 1551 nějaké hory olověné; v letech padesátých velikou péči měl král i český gubernator arcikníže Ferdinand o nové hory Táborské;[21]) v těchže letech zkvetly železné doly a huti vrchlabské, z nichž voženy kosy do Polska i na Rýn,[22]) jinde opět — r. 1549 — posýlá král mandát do Moravy, aby mu sem nevozili „alaun a vitriolium“, že v Žateckém kraji ve vsi Šachovici nedaleko Kadaně hory „alaunové a vitriolové se zjevily“.[23]) Tím způsobem bylo by lze ještě leckterý jiný doklad přivésti o tom, že za vlády Ferdinanda I. snažlivě hledány a otevírány přirozené poklady naší vlasti.[24]) Po nich také měšťané vztahovali ruce. Boháči pražští, zvláště podnikaví Němci, kupují kukusy všude, kde naděje zisku kývá. Arnošt Hybner od pěti korun r. 1535 měl na příklad dva kukusy v Jílovém za 14 kop grošů českých, 10 kukusů v dole u sv. Anny za půl sedmé kopy, a v dole, jenž slul Lippa 3 kukusy za 10 kop, „v dole, jejž začal Huls v Jochmstále s Šebastianem Wolfem z Normberka a jinými, měl společně Hybner 41 kusů“.[25]) A nechtěl-li kupovati báňské kukusy bohatý měšťan, nutil král Ferdinand bohaté opaty, aby kupovali. Na př. r. 1551 píše se jmenem královým do Oseku, Teplé, Kladrub, Zbraslavi, Chotěšova, Strahova a Ostrova, že nalezena v Jochmstale nová štola, ta že již mezi některé možné lidi rozkverkována jest, a ještě 32 kukus zůstávají, a ty J. M. král mezi opaty v král. Česk. rozdělil, aby oni je pavovali (totiž na ně aby nakládali). Ročně prý

---

[19]) V arch. místodrž. č. 5. je kniha plna všelijakými „frystuňky“ a svobodami na nové hory vydanými.

[20]) Arch. pr. 1047. fol. G. 18.

[21]) Arch. mus. list. táborské.

[22]) Roku 1552 od 22. listopadu do sv. Trojice roku 1558 rudy železné vyděláno ve Vrchlabí 868 hulův a 4 karny. železa vohrubního z toho nadělali 664 kusů, vážících 8418 centnéřů a 20 liber, z toho v hamře nakovali 2850 centů 11 lib., uhlí spotřebovali 6387 vozů. Centnéř měl cenu 2 zl. rýnských, břitevní ocele cent byl za 8½ kopy, sekerní ocele cent za 2½ kopy Polských „kosů“ nadělali za ten čas 15.000, na nichž výdělek čistý byl 17 kop 35 gr. 5 peněz. Na „pařížských“ kosách, jež vozívali do Frankfortu nad Mayn, vydělali při tisíci kusech 44 kop 30 grošů. Arch. mus. list. vrchlabské.

[23]) Arch. místodrž. miss. č. 46. 99. Centnéř „alaunu“ kázal král počítati po 4 kopách, vitriolu po kopě.

[24]) Aniž potom přestalo se hledati. Klidné století horám přálo. Roku 1590 dokonce s užitkem stálým objeveny i doly kamenného uhlí u Trutnova! Hüttel, Chron. v. Traut. 305 První zpráva o dolování kamenného uhlí je z r. 1463 u Přílep nedaleko Berouna. Tomek. Praha. VIII. 492. Ale zdá se nepochybně, že uhlí kamenného k palivu neuměli užívati. Víme, že roku 1570 vyráběli z uhlí buštěhradského skalici.

[25]) Při desk. miscell. č. 92. fol. R. 1.

na kukus přes kopy české cupusu (náklad na dolování) že dávati potřeba nebude.[26])

Těžařstva bývala vždy nadána všelikými výhodami a svobodami. Hledati kovy a rudy mohl každý a na gruntech číkoli, jen když slíbil a dával desátek panovníkovi, a co drahého kovu vytěženo, když odváděl komoře neb minci královské za cenu ustanovenou.[27]) Na příklad r. 1533 vzkazuje Ferdinand „kverkóm" u Berouna, aby užívali zlata, kolik najdou po deset let bez desátku, a král od nich že lot zlata za půl třetí kopy grošů a hřivnu stříbra za 3 kopy 24 grošů č. kupovati bude.[28]) Bylo-li město súčastněno v těžařstvu, požívalo i ono všecko znamenitých předností, z nichž nejznamenitější ta, že „horníci a měšťané" takového města nebyli povinni daněmi králi. Za to měl se každý podle možnosti snažiti, aby na těch horách měl podíl, přičiňuje k nákladu, bera část užitku.

Těžařské město po výtce a nejslavnější byla Hora Kutná, město, v němž dle slov majestátu Zikmundova (r. 1437) „největší a nejužitečnější poklad a klénot všeho království jest".[29]) Po vojně husitské přišly stříbrné báně horské brzy samy k sobě, za Jiřího a Vladislava zkvetly valně, a život v Hoře byl zase bujný a šumný, jako za dob minulých mu vytýkal opat Petr Zbraslavský. Králům byla Hora pokladnicí, k níž všecky všudy outraty na výplatu přikazovány.[30]) Tu seděl a vládl nejvyšší ouředník a správce všech hor v království, mincmistr nejvyšší, jenž spolu byl vrchním sudím u věcech báňských v koruně České.

K jeho soudu náleželi držitelé hor.[31]) „K němu všickni ouředníci, horníci, kverci, správcové i dělníci v potřebách horních se měli utíkati; a vidělo-li by se komu, že by od soudců horních ob-

---

[26]) Arch. místodrž. č. 46. fol. 212.

[27]) Kalousek, St. Právo. 291.

[28]) Arch. místodrž. kopiál č. 5. str. 240.

[29]) Arch. horn. č. 28. V témž majestátě nevěděl Zikmund jiné rady k vyzdvižení hor, než aby staří horníci se vrátili a s novými horníky za jedno byli. V náboženství aby „nerozpakovali" jedni druhých. Při tom vyzdvihl císař všecky dluhy křesťanské i židovské na domích i na obci

[30]) A což rychle bývalo odtud platiti! Roku 1518 píše mincmistr ouředníkům horským: „Pošlete mi 60 kop gr. č., neb mám králi Ludvíkovi sedla zjednati, a hned je pošlete a protož hned je pošlete!" Arch. horní č. 306. Mnoho lidí mívalo listy od krále, na něž jim byly odměny za služby a jiné věci z horských užitků vypláceny. Stálá vydání bývala odtud také na služby, stavby a všelikteraké outraty hradu Pražského, když ho začal Vladislav sobě upravovati. děkanovi karlštejnskému (r. 1500 26 kop), hofmistru královstvi (r. 1500 208 kop); čestná outrata byla na stavbu chrámu sv. Barbory v Hoře. Z přehojných drobných vydání z mince a z hor charakterisují naše slova, že všecko všudy sem bylo ukazováno k výplatě, na příklad tato: „Doctorovi Vlachovi panu kancléřovu na kožich liščí 5 kop, Manganovi, králové J. M. bláznu 1 kopu, šípaři. který šípy na hradě Pražském dělá, 6 kop, Pavlovi tlumači králové 2 zl. uherské, králi J. M. k lékařství dělání dáno 10 zl. uhersk., Jakobovi lékaři židu 20 kop atd. Arch. horní č. 242. a č. 139.

[31]) Kalousek, St. Právo. 107. Zřízení zemské 1564. V. 6. dle smlouvy o kovy z r. 1534.

tížen byl, tehdy se všemi stížnostmi svými i odvoláními, když krále v zemi nebylo, měl jíti před mincmejstra."[32]) Též nejvyššímu mincmejstru náleželo sázeti v Hoře i ve všech jiných horních městech konšely, jakož o tom svrchu již pověděno na svém místě. Když usadil konšely, bylo jeho další úlohou „jiné všecky pořádky havířské, hašplířské, hutnické, trejbířské" a vůbec dělnické, „jak při každých horách obzvláštní jména mají, podle svého uvážení voliti, saditi a přísahy jim vydávati". Po obnově městských rad a pořádků dělnických činěny od města i od pořádků počty z příjmů ročních a z vydání. Mincmistr sedal na Vlašském dvoře v Hoře.

Po něm od starodávna první ouředník v Hoře býval hofmistr, jehož „povinnost byla, aby všecky jiné nižší ouředníky spravoval".[33]) A těch „nižších" ouředníků bylo vždy hojně; k nim později čím hory více scházely tím víc nových, aby se tu přiživili, přibývalo. Přední z nich býval urburéř, jenž měl „věděti o každém díle horním a dolovém"; Kořínek ho zove „horního díla starostou". Jeho povinností bylo vrchní lezce, kteří při Horách Kutnách zvali se perkmistři, k ustavičnému lezení do dolů přidržovati, od nich zprávy o díle horském přijímati. „Štejgíři neb perkmistři jsou jako oko hor, nebo oni všecky doly prolézati mají.[34]) V XV. století volívali nákladníci perkmistra ze spolka,[35]) a poněvadž sedali perkmistři při „koštech" rudných či rozhodovali při prodeji rudy, a tudy mohli nákladníkům škoditi a škodili: chtěli Kutnohorští r. 1577 na sněmu, aby právě tito vrchní štajgéři byli zavázáni přísahou i „kverkům" čili nákladníkům; „neboť oni v erckafu totiž v rudy kupování, spravedlnost svým uměním a pilností vyhledávati mají".[36]) Poslední z ouředníků, písaři horní bývali najímáni ke každému dolu od mincmistra na čtvrtletní výpověď, a to tak, kdyby škody přišly od erckaferů, buď že by některý umřel, utekl, ochudl, že nemá škod nésti písař, jehož přední tou příčinou povinností jest, aby v čas dluhy upomínal.[37])

Z personálu technického nelze tu vyčísti všechněch rozmanitých lidí a ouřadů. Z důležitějších byli mimo obecné štejgéře ještě měřiči dolovní, tesařský úřad k strojům, hutmani či horní strážní nad nádobím, palivem a dělníky v kovárnách a hutích, rudodělci, kteří rozvrhovali rudu. Všecka práce byla zevrubně roz-

---

[32]) Sněmy České. V. 564.
[33]) Tamže 566.
[34]) Arch. horní č. 292.
[35]) Memoriál kutnohorský z r. 1467 fol. A. 7.
[36]) Sn. Č. V. 573.
[37]) V arch. horním hromada ceduli řezaných z roku 1514 obsahujících smlouvy nájemné s písaři. Na úředníky: hofmistra, urburéře, štajgéře, probéřóm dvěma, a jiným menším vydáno r. 1500 za třinácte nedělí platu 266 kop 82 gr. Arch. horní č 139. Mimo to dostal mincmejstr za oněch 13 nedělí 78 kop hotových peněz mimo všelijakou drobnou ostratu, kterou si dal věrně zaplatiti z mince.

dělena, i na oznamování hodin šichtovních byli zvláštní „anklopéři“. Na hořejší díře oznamovali šichtu tlukotem; to znamení opakováno nejbližšími havéři „buď fejslí neb hemrlicemi“, a tak sdělovali jedni s druhými, že čas vypršel.

Havéři dobývali rud na vykázaných „ortech“ v dolech rozličně jmenovaných,[38]) rudy a kyzy vozívali do kaven, tu je kladli na stůl, a kupci rud (erckaféři) kupovali je z těch stolů od nákladníků „tajným šeptáním“. Kdo podal víc, obdržel. Co rudokupci vypálili stříbra (pokud neustranili jinam a jináče),[39]) dodali králově minci, kdež platilo se penězi po vykonané „průbě“, na kterouž mincovním řádem krále Jiřího (r. 1470) dva probéři byli ustanoveni. Roku 1484 král Vladislav, „znamenaje nedostatek hor, ráčil milost ukázati, o kteréž není slýcháno“ — za každou hřivnu stříbra slíbil dávati po půl třetí kopě českých grošův.[40]) Rudokupci mívali svůj pořádek se staršími v čele. Řád Vladislavův r. 1488 jim káže, aby se měsíčně jednou s tovaryši scházeli a rozjímali škodné i užitečné věci při tom obchodu.[41])

Co se tkne nákladníků samých, k těm přistoupiti pobízel řád Vladislavův r. 1488 všecky sousedy kutnohorské. Prý „obyvatelé na Horách zovou se Horníky, proto tedy aby se každý skutečně k horám přičinil a jich se dotýkal“. Už čtyři léta před tím vyčetl král Kutnohorským, že jsou v nákladech horních nepilni, a chtěl, „aby všickni obyvatelé podle starodávného práva k pavování přistoupili“.[42]) Mezi nákladníky čili kverky nebyli jen kutnohorští měšťané samojediní. Víme, že i klášter Sedlecký míval podíly čili tály v dolech — v dole Špici a v Žábách — o kteréž tály jiní kverci ho chtěli r. 1542 a 1562 připraviti. I poustevník kostela sv. Maří počítá se mezi těmi, kdož měli kukusy v dole Kroších.[43]) Ba víme, že byli mimo „přespolní“ i „kverci v cizích zemích bydlící“.[44])

---

[38]) Důl, šachty a štoly i orty mívaly svá jména. Na př. pod vrchem „Kutklykem“ r. 1616 sluly: Čech, Zezule, Varta, Dobrámysl, Vosyka, Českývěno, Kuchyně, Vlk, Trpěluše, Chmelík, Studnice, Němkyně, Čtyřbratří, Štola prkenská, Čekan, Jelen, Zbytek, Vidlák, Račí oko, Šlojíř, Pauk, Mládenec, Panna, Stará Halá, Mladá Halá. Ovce; jinde vyskytují se jména: Samson, Mouřenín, Strouhal, Štěstí, Vlčice, Chřást, Hruška. Na Kaňku byly orty: Bublaně, Vohyzda, Vladyka, Skřipal, Hamiže, Polívka. V dole Plimle zvaném byly orty: Pařibok, Pila, Stejskal, Vrzal; v dole Rábštejně byl ort Odranec, v dole „Nové šachtě“ byl ort „Zadní Apatyka“. A tak všelijak nápodobně. Arch. mus. listiny z Hory. Též viz v arch. horn. č. 56. modré.

[39]) Nejvýnosnější obmysly a podvody sbíhaly se při mědi. Té bývalo v horách při stříbře hojně. Vyváželi ji do Norimberka, kde tím bohatli někteří rodové z míry. (Šternberk. I. 101.) Přes vši zápověď vyváželi ji obchodníci smíšenou se stříbrem, kteréž pak od ní v cizině bylo odehnáváno; spolu s mědí v ústraní a podloudně i čisté stříbro bylo vyváženo, a v tom všem měli rudokupci účasť nejpřednější. Arch. Pam. XII. 402.

[40]) Archiv horní č. 215.

[41]) Arch. kutnoh. měst. č. 211./1.

[42]) Arch. horní č. 215.

[43]) Arch. mus. list. sedlecké.

[44]) Arch. horní č. 288.

Nákladníci na své tály nakládali, a „poněvadž bylo na božím štěstí", upouštívali leckdy od svých tálů, vidouce, any nic nenesou. „Spouštěli tále", tak říkalo se, ale nespouštěli jich na prosto. Vždy opatrný nákladník sobě ponechal práva k svému opouštění tálu pro tu případnosť, kdyby kverci důl ujali s novým nákladem a s novou chutí. Toho práva však nemohl sobě nechati jen leda bylo. Musil učiniti před hutmanem „přípověď" určitými slovy: „Jáť spouštím, než bude-liť kdy kto pavovati, pověz, žeť já tále své chci držeti a cupusovati (nakládati. přispívati), jakož při tom jest obyčej."

O čistý výtěžek čili vyrlaf (überlauf) nebo „auspejty" bývali nákladníci sdělováni čtvrtletně; výtěžek zjistil se po prodeji rud a kyzů, stříbra v sobě držících. Stran obchodu nákladnického nařizoval svrchuřečený Vladislavův řád: „Chceme, aby kverkové každého dolu při perkmistru byli při každých prodajích, aby přihlédali k rudě a kysu vedle perkmistra, a komu by oni se svolili dáti buď na záduší neb na které slušné pořádky, to aby mohli učiniti. Ale bez svolení perkmistra a těch kverků aby žádný hanštánů (rud) nevysazoval ani které rudy vybíral, a pokudžby svolili co dáti, tento nesl na stůl a tu na stole prodej." Postranní prodávání — zvláště po domích — aby všecka přestala, všecky vůbec hrsti „v tročkách i na huntech" aby na stůl šly, kdež pak je urburéř v rejstra popisovati měl. Perkmistr aby sobě žádné hrsti, žádných hromad nepozůstavoval, „neb jest škoda nákladníkův". „O prodavačích aby bylo zachováno podle starodávného obyčeje, aby totiž orboréř Jeho Milosti královské prodával, anebo aby byl jeden prodavač všudy, k žádnému žádnou zvláštností se nenachyluje." Aby postranní podvodná prodávání, kteráž se k zlodějství schylovala, pominula, nařídil Vladislav, „kdoby kúpil a neměl kým uručiti (nebo dosvědčiti koupě té), aby mu ruda byla pobrána a do královské huti zdvižena".[45]) Z ostatních kusů Vladislavova řádu, nákladníků se týkajících, jsou zajímavější tyto: „Který havíř které místo vosadí, aby hned na perkmistra vznesl, chce-li s ním pavovati, a perkmistr hned má to oznámiti kverkům; štajgéři aby ukazovali, kteří mají veliké štoury (daně na horní náklady) na horách, aby hodných míst dobývali; kdo by nedbal, mají mu štour zdvihnouti. Rejtunky (počty) všech dolů aby byly drženy v pátek na dvoře (Vlašském) ve velké světnici, jako od starodávna, před hofmistrem a urburéřem od každého perkmistra."

Jestliže druhdy v starých dobách vozívali nákladníci z horních auspejtů plná kolečka stříbrných peněz „do mnohých domů",[46]) to v XV. století výtěžky byly mnohem menší, a v XVI. věku čas plných koleček dávno byl ten tam. Pravda, „hory nosily čím dále méně: u věku XIV. počítá se výtěžek stříbra za 100.000 hřiven, v XVI. věku vytěženo ročně již jen průměrně za 3000 hřiven a

[45]) Arch. horní č. 215.
[46]) Kořínek, Paměti. 122.

v XVII. století dokonce jen za 2000 hřiven".[47]) Ale při ubývajícím výtěžku tížily hory všelijaké jiné nemoci. Na poznanou věcí vyslechněmež některé nářky! Roku 1510 píše jakýs Jakub Sobol svoje dobré zdání „o gruntu těch hor", „poněvadž jest vóle jednomu každému puštěna, aby podle rozumu svého, co by rozuměl, sepsal".[48]) Sobol tedy radí, „aby všickni hor se dotýkali, ne tak, aby chudí za bohatými stáli, a chudí aby dělali, bohatí hor užívali, neboť, více-li kdo hor užívá, aby více pavoval". Dalšími kusy ukazuje, které místo kde k pavování dobré a zištné, k čemuž přičiňuje radu, aby stůj co stůj opatřen byl „základ" (peníze), ne-li, „budeme podobni onomu, jako stavěl rybník a udělal celý taras a splav a nemyslil, kde bude vodu bráti, až ho pastýř naučil". Z těch slov jasně vysvítá, že nákladníci těžce pociťovali v nákladech nerovnosť, a že strana utištěná byla velice zmrzelá na hory dále nakládati. A to je věc přirozená. Stát měl desátek, kov musil býti prodán jenom jemu — a nejméně jistý díl vší produkce připadal nákladníkům. Tyť viny dle Sobola při nákladnících. Všakté byly nemoci při horách daleko horší, jichž nebylo snadno lze vypuditi. Šidil, kdo koho uměl! Sobol ve svém dobrém zdání dotýká se jen erckaféřů řka, „oč by se měli nákladníci děliti, to že erckaféři za sebou drží".[49]) Ale krádeže a šidby začínaly se opravdu již níže nežli při rudokupcích. Již havéři kradmo vynášeli rudy. A vynášeli je „zlodějsky" přes všecky „žaloby nákladníků z dávných časů" tak na mnoze, že r. 1468 sám král Vladislav do Hory přijel zastavit „těch krádežů". Aj hle! „V té přítomnosti jeho stane se, že úředníci doloví popadnú jednoho havéře, an leza z dolu i nesl s sebú rudu, kterúž byl tam v dole ukradl, a s tím jej do vazby dadí." Když pak se ho na mučidlech dotazovali, vyznal havíř na přijímače. Král chtěl trestati — „ale tu mnoho pánův a dobrých lidí prosilo za provinilé". Král tedy odpustil s napomenutím, aby oni ani jiní „takových zlých a neřádných věcí více se nedopouštěli".[50])

Že kradlo se chutě dál, poněvadž byli vždy při ruce přijímači a svůdcové i velmocní, to víme bezpečně ze zpráv pozdějších nejedněch. Na příklad maje svědectví „o neřádu při rudách", Bartoš z Práchňan r. 1506 pravil Vladislavu králi, že „křivdy se dějí nákladníkům, kteří v horách tále mají"; „rudy že se kradmo prodávají i za ňadry a v rukávích že je nosí". A to vše že přichází kořistnými ouředníky, „nebo nechtí míti dosti na svém stojícím

[47]) Řehák, Hora. 42. 58. Roku 1557 píší Kutnohořští k sněmu, že týdně z obojích hor se nacházejí 300 hřiven; právě tak r. 1567 oznamují. že týdně 300 hřiven stříbra do huti přicházejí, a nic že z toho není než dluhy. Sněmy II. 796. III. 353.

[48]) Arch. kutnoh. městský č. 110.

[49]) Erckaféři valně bohatli. Roku 1510 umřel Landa erckaféř, po němž zůstalo 15.000 kop č. grošů! Kořínek, Paměti. 131.

[50]) Memoriál kutnohorský z r. 1467 fol. A. 5.

a týhodním platu. Proto lidé pavovati nechtí, mluvíce, že by toliko na ouředníky a písaře pavovali a nakládali".[51])

Mimo havéře a erckaféře nejvíc proviňovali se šidbami perkmistři, o čemž již svrchu připomenuto. Obyčejně šidívali perkmistři nákladníky tím, že bývali v podvodném srozumění s rudokupci. Kterak mimo to ještě všelikterak jináče poškozovali kverky, to velmi světle čte se v žalobě nákladníků hor Táborských r. 1556. Perkmistr prý falšuje registra; k onšnytu volených osob z kverků neobsílá, ale onšnyt drží sám; rudu z pivnice bez povolení kverkovního odváží, s ní „mudruje" a nákladníky v zbytečný košt (útratu) uvádí; káže zapisovati havířům lúny (platy), kteří nic nedělali.[52]) Tytéž viny, jež těžší měrou na sobě mívali perkmistři na Horách Kutnách.

Čteme-li konečně „příčiny", které podávají kdys v počátku stol. XVI. havéři šepmistrům městským o „své nespokojenosti",[53]) to dovídáme se všech škodlivých věcí, které hory a nákladníky sžíraly, najednou a pospolu. Úvodem praví havéři, že „jsou také obec, že mají tu děti, domy, a že nesešli se šibalsky ku škodě obce"; alebrž prý sešli se „majíce lítost nad králem, kterému se veliká křivda děje zde i slavné obci". Nejprve co se dotýče pana mincmejstra. Ten prý nic nedbá. „Jedně přijeda do Hory, i jede zase od Hory, co by měl jiným brániti, sám činí." Rudokupci kupují podvodně: „erckaféř bude šeptati hřiven 56, a on je vzal za 36; a to jest nebylo jednú ani druhé. Když chudý tovaryš havíř má hrsť dobrú, tehda von (erckaféř) svú nepravostí naučil se na plachtu ruku ztahovati anebo se jí držeti, tehdy žádný přes něho jiný nekoupí. A praví erckaféři, aby z havéřův nedělali pánův; odejde-li havéřů padesát neb šedesát, že pro ně Hory pusty nestanou, ať padouši hrdě nechodí. Dí-li havéř co perkmistrovi, tehdy mu vylaje nebo zapoví důl a řka: Jedáku, rozkazuješ mi v mém! A on nevěda, kterak udělati, an jej milý pán Bůh nadělil, i vezme sobě také štufu (kus rudy) nebo dvě, a on uhlédaje je u něho, bude jej hrdlovati nebo se s ním v štolhausích řetězovati neb rathouzovati jako s jiným zločincem; ale sám, než se erckaféři sejdú, nabéře v šobárně, co se jemu zdá, nejlepší rudy, a to, co by mělo platiti na stole hřiven 20, to platí deset, a skrze to hrsti malé nemohú dobře platiti, a erckaféři praví, poněvadž jest pobral jádro, také nechť vezme plevy — a tak se veliká křivda děje chudým tovaryšům, a kým to schází než úředníky krále Jeho Milosti na těchto slavných Horách? Hory jsou zlehčeny; co jiná léta rudy a kyzů hromada platila hřivnu, to již nyní tři neb čtyři hromady jedva za hřivnu platí. Co se dotýče obchodů a úřadů, nynícko

---

[51]) Dačický. I. 340. Mikovec v Č. Č. Mus. 1854. 72.

[52]) Perkmistr dotčený slul Servacius Marhoffer, byl Němec. Arch. mus. list. táborské.

[53]) Arch. horní č. 78.

pán má dva, tři obchody: on jest perkmistrem, on erckaférem, on pivovarníkem, on víno šenkuje, kterak se mají chudí živiti mezi nimi?“ Z toho nářku patrno, že v horách byl kdo s koho, a neupřímni všickni od nejvyššího pána až po havéře posledního, jenž ustraňoval rudy v rukávech. Z hořejší vrstvy úřednické nelze ani dobře oznámiti, kdo kde vinen byl víc. V archivě horním zachoval se lístek[54]) bez datum, obsahující zprávu o hádce mezi mincmistrem nejmenovaným a nějakým urburéřem. V urburéřově počtě nalezl totiž mincmistr, že ztratilo se 90 hřiven stříbra, i dal se tedy do vyčítání — a urburéř odvětil: „Vy se o mne nestarejte, toliko sami za sebe odpovídejte!“ Když r. 1509 nějaký Řehoř Bedrlička oznámil králi a komoře „o neřádech na Horách Kutnách“, psal mincmistr pospěšně z Prahy do Hory konšelům, „aby přišli do Prahy, že se jich také týká i také, co se mé osoby dotýče, jestližebych se na Vaši vědomosť táhl, že mi to před Jeho Milostí seznáte“.[55]) Král Vladislav vida v Hoře zlé hospodářství, několik mincmistrů s hanbou sesadil. Též tak za Ludvíka staly se pokusy o nápravu hor sesazením mincmistra. Na příklad r. 1521 píše Král do Hory, aby Kostku z Postupic za mincmistra déle neměli; „na tom již býti chceme, abychom tu minci takovým ouředníkem opatřili, kterýžby nám i Vám všem k užitku býti mohl“.[56]) Dvě léta potom přijel do Hory a „smetal s ouřadu všecky staré pány a osadil novou radu, a tu byly před J. Milostí královskou velmi mrzké a hanebné žaloby od obce na staré pány, kdež se veliká nepravosť dála skrze ouředníky, i ráčil J. M. král tu věc poručiti knížeti Karlovi, aby to opatřil. Také král ssadil s ouřadu mincmistra Tunkle a nechtěl žádného ustaviti, než poručiti ráčil to knížeti a pánům, aby sami to řídili, neb se veliká nepravosť královské komoře od mnoha let dála, ješto o tom u Hory dobře umějí praviti“.[57])

Ferdinand I. jal se v Hoře opravovati rázně; vydal mnohá nařízení,[58]) ale nepořádky trvaly i napořád pro nedobrou vůli a nedostatečnosť těch, na nichž závisela náprava. I sama Hora a Horníci pro ty věci upadli v zlou pověsť. Roku 1533 byl těžký soud o to, že Jan Tetauer z Tetova nejen ouředníkům než i všem Horníkům vyčetl krádeže. Svědčí o tom Kapoun ze Svojkova:[59]) „Když při tomto sněmu nyní minulém v tej světnici, kde soud zemský držívá se, tu jsú páni Horníci některé potřeby své vznášeli, co se dotejče Hor Kuten, v tom pan Tetauer povstav, oznamoval, kterak se krádeže na Horách dějí, a že sami mezi sebú kradou úředníci, majíc to stavovati, a že jsú hodni, aby je zvěšeli,

[54]) Arch. horní č. 77.
[55]) Arch. kutnoh. č. 98.
[56]) Tamže č. 208/1.
[57]) St. Letop. 456.
[58]) Sternberg. I. 99. 100.
[59]) Kn. kom. soudu č. G 8. fol. G. 1.

jako na lotry a na zloděje náleží, a když se spolu svadí, jeden druhému v oči vytejká, mluvě jemu: Ty jsi zloděj a kradeš králi! A druhý mu odpoví: Neprav na mne, neb ty tolikéž činíš, povím-li já na tebe, budeť tak těžko jako mně! A tak se takovým zlodějstvím zjevně vuoči dotýkají. A tu páni Horníci mluvili k sněmu, pravíc, že jsou poslové z Hor Kuten, a že oznamují jich milostem, v čem a jaká škoda se děje, jaký neřád na Horách, a že by to mohlo zastaveno býti; mělo-li se (tedy) jim to státi v tom místě, aby měli tak všickni Horníci hanebně zlodějstvím bez výminky dotýkáni býti; než chtěl-li jest pan Tetauer z takové věci viniti těch, kteří by zloději byli, měl to mluviti jim." Na konec však urážku do svých kapes vstrčiti přece musili.

Hynuly-li Hory i za bdělého Ferdinanda, po něm čím dále tím více klesaly neumělostí lidí, nepoctivostí a beztrestností jejich.[60]) V pozdějších letech z míry často naříká Dačický ve svých Pamětech, že nákladníci z Hor nemají už nic, ouředníci horní, zvláště cizozemci, že hory loupí; nazí sem přišedše se tu opeřují; nákladníkům neplatí buď nic nebo mincí falešnou.[61]) I veřejně do sněmu dostaly se žaloby o podvodech Němců při horách. Roku 1567 žalují Horníci, že druhdy dály se oučty po česku, každý že slyšel a rozuměl i mohl se ozvati — teď že počty spisují dvě osoby po německu a dají hofmistru. A kterak je spisují! Na příklad truhla uhlí v počtech že zapsána v 15 groších českých, a uhlíř ji dal za 9 grošů![62]) Také podobá se, že nehynuly hory jen podvody úřednickými než i nezdárnými, technickými jich pokusy. Čtemeť v jedné žalobě, sněmu podané, že druhdy pracovalo se starým strojem po česku a dobře, teď že jsou tu kunšty německé — a vše darmo.[63]) Roku 1571 usilovně prosila městská rada kutnohorská sněm i císaře, aby spatřili špatnou správu německou. Kommissí potom skutečně nařízena, ale nedovedla nic kloudného.

K tomu všemu přibyla nejsmutnější věc, že totiž doly se zatopovaly, a dolováním, druhdy i nezřízeným, ten onen důl že stal se jalovým. To by ještě nejspíš omlouvalo německé ony pokusy technické, na něž vyházel se marný náklad. Dokonalým zalitím dolu Osla r. 1541 začal se hor konec.[64]) Osel zaléval se už několik let před tím. Píšeť Ferdinand r. 1534, „že důl Osel v hlubinách zatopen, a že naděje není k užitkům".[65]) Po zatopení poručil r. 1544 král listem ze Špýru psaným, důl Osel kutnohorským šepmistrům; prý nemíní déle zakládati ho z mince.[66]) Ale Kutnohorští bránili

---

[60]) Sternberg. I. 174. 120

[61]) Těch míst je koliks, znění skoro vždy stejného. Na příklad II. 64. (z r. 1598) neb II. 99. (1606).

[62]) Sněmy. III. 353. 354.

[63]) Sněmy. III. 585. 629.

[64]) Řehák, Hora. 57.

[65]) Arch. místodrž. miss. č. 13. str. 45.

[66]) Arch. mus. list. kutnoh.

se toho daru.[67]) Roku 1545 Ferdinand z Wurmsu také komoře poručil, „abyste od dolů Osla a jiných neužitečných starých dolů na Horách Gutnách k němu připojených, poněvadž jsme z nich žádného užitku neměli, spustili a z mince žádnú měrú nezakládali. Zvláště pak, že se již i Horníkům třetího peníze s námi na ty hory nakládati stejště. Chce-li někdo jiný ty doly ujíti, a jak řád horní ukazuje, pavovati, pouštěti je ráčíme a nad to vejše přidati chceme k tomu koně, řetězy, kůže a jiné potřeby“.[68])

Hory tedy scházely. Kutnohorští horníci dosti se přičiňovali, některý důl ujali k obci s velikou útratou sami, na sněmích pomoci peněžité snažlivě prosili,[69]) dlužili se, „propavovali i peníze obecní a sirotčí“; [70]) vše marno, hory hynuly tak, že horští úředníci dělnému lidu, již také dlužni pozůstávali, marně se dovolávajíce peněz v komoře královĕ.[71]) I protož roku 1614 oznámil král Matiáš stavům, aby se o hory starali sami, a když byli stavové některou sbírkou peněžitou poněkud a jen na chvíli pomohli: pronajal Ferdinand II. r. 1625 hory městu Hoře, v jehož rukou vojna třicetiletá všemu konec učinila.

Policie na Horách Kutných nad dělným lidem bývala přísna. Šepmistři, rychtář obojí, mincmistr a horní ouředník kde který dbali toho, aby havíři tiše pracovali a nepozdvihovali se k nespokojenosti. Dle horního práva měla šichta býti jen po šesti hodinách, aby se dělník dříve času nepřemohl. V sobotu ve 20 hodinách se všecky šichty zdvihaly, havéři a všecka jiná horní čeleď davem brali se do města, do krčem, hospod, do krámu nakupovat potrav, a do lázní mýt se. V neděli oblékali „bílé perkytle“ sváteční a chodívali do kostelův.[72]) Odpoledne nedělské obžily hospody tak, že havéřům vyčítáno až příslovím, co vydělají, že propijí.[73]) V pondělí zase na dvou věžích kostelních zvon zahlaholil, volaje ode všad havíře do díla. Zahlaholily oba zvony v hodinu sedmou českou a neustaly, až hodina seběhla. Zatím již havéři scházeli se do kaven a tu, než se jali lézti v důl, pobožně se modlívali a zpí-

---

[67]) Psali hofmistru Berkovi, že bez vědomosti stavů (sněmu) toho nečiní; hory prý jsou klénot zemský, Kutnohorští že již na hory dosť se prodlužili. Tamže.

[68]) Arch. místodrž. miss. č. 34. fol. 73.

[69]) Sněmy. IV. 589. Roku 1576 povolil sněm 3000 na pomoc; (str. 568.) „po mnohém solicitirování“ dostali z toho jen 250 kop. Roku 1577 prosí Horníci zas o 1500 kop podpory. (Sněmy. V. 172.) O touž podporu prosí ještě r. 1580. (Sněmy. V. 661.) Patrno, že podpora zemská byla váhava i chatrna.

[70]) Sněmy. V. 487.

[71]) Domluvný příklad zvedl se r. 1612. Všecko postrašeni jsouce, píší ouředníci horní do komory, že u velikém počtu přišli „holcknechti“ pro zaplacení 3000 kop míšeňských, ulehli v hospodách a nechtějí se hnouti, až jim bude zaplaceno. Tím prý v horách práce zastavena, dělný lid hladem namírá, naříká, a z toho že by mohlo nejtěžší zlo přijíti. Arch. mus. list. horské.

[72]) Kořínek, Paměti. 215.

[73]) Staré přísloví v Hoře: „Dělníci na Horách roboty mají do soboty a peněz do neděle.“ Kořínek. 42.

vali:[74]) nevědělitě chuďasové, vrátí-li se zase na den boží, neshltí-li je voda, nestráví-li ho „švub" čili jedovatý dým horský.
Havéři měli také sociální bolesti své a těch neuměli někdy hojiti jínáče než stávkou a bouří. Bouře havéřské bývaly nebezpečny pro množství toho statného lidu,[75]) jejž tvrdá a potlivá práce podzemní učinila velice odhodlaným. Ale v nejtvrdším nuzném odhodlání byl někdy ten lid přece přístupen slovu dobrému. Bylo to roku 1494, když dělný lid havířský pro šidby rozličné vzhůru vstali proti perkmistrům.[76]) Tenkráte ukrotilo havéře napomínání kněze Svatomíra, několik sudů piva a snad i ona neobratná, směšná řeč konšela Kroupy, o níž potom posměšné veršíky zdělány.[77]) Bouře havířské, o nichž zachovaly se paměti z dob krále Vladislava, neskonaly se nikdy na prospěch havéřů. Obzvláště dojemně smutná byla secesse havéřská na Kaňk r. 1496. „V neděli před sv. Markétú havéři totiž, připravivše se v odění, vešli na jeden vrch u Kaňku, chtíce spravedlnosti hájiti a chtěli sou raději umříti, nežli by se tomu více dívali". Byli však obklíčeni na vrchu od Horských, Kolínských a jiných, kteří přikvapili na pomoc, a nechtějíce krve prolévání, dali se na jednání smírné, žádajíce míti slyšení u krále. „Ale nestalo se tak; než zjímavše deset havéřů čelnějších, vězeli je na Poděbradech, a tu zmučivše je, nic nemohli míti na nich i všech deset sťali. Co sou žádali před smrtí těla a krve boží, nechtěl jim toho dopustiti protivník kalicha ten hejtman poděbradský. A jdouce na smrť, ohlašovali sou, že sme se zasadili o spravedlnosť, kteráž se nedála při rudě králi i zemi skrze úředníky."[78]) Poslední odsouzenec vyprosil na Bohu déšť, aby krev nevinná byla smyta, déšť prý přišel a neustal. Nadělal všude škod i v Horách a „pak od té chvíle hory nešly dobře za několikonácte let a téměř vždy dále na mizinu šly". Po tomto strašlivém násilí, na lidu dělném spáchaném, měl dobrý král Vladislav věru dosti práce ještě s tím, aby uchránil pomsty konšelské a úřednické i ty havéře, kteří z města utekli a kteří k němu do Budína přišli žalovat.[79])

---

[74]) Kořínek, Paměti. 180. Dojímavou modlitbu havéřskou čti v Řehákově Hoře. 71.

[75]) Roku 1575, kdy již hory byly v úpadku, spočítali jsme na dole Kaňku 626 dělníků mimo 15 kovářů a kolářů. Arch. mus. list. horské.

[76]) Arch. horní č. 272. Vladislav píše „z Temišváru, aby šepmistři věc srovnali."

[77]) „A ten Prokop Kroupa
Pověděl slovo z hloupa,
Stoje sloup u kamenného sloupa."

Dačický. I. 49. Kořínek, Paměti. 212. Palacký. V. 1. 373.

[78]) St. Letop. 252. Letop. Neuberk. 171. Palacký. V. I. 389.

[79]) Arch. horní č. 273. poroučí král Kutnohorským, aby nebránili uteklým havéřům prodati statky, a vzkazuje, že mu to proti mysli, když dopouštějí na ty havéře hanlivé řeči. V č. 274. téhož archivu chce král, aby havíři, kteří, nevinnosť svou dokázati chtějíce, do Budína šli, nebyli trestáni. Prý chtějí,

Později snažili se, komu náleželo, staviti bouře „knapů“ hned v zárodku. Karel kníže minstrberské píše na příklad r. 1524 do Hory, aby násilně zduseny byly i projevy takové, které nebyly ještě bouřkou. „Došla nás zpráva,“ píše, „že by se tam na Horách nějaké vejtržky dály od některých osob, a že by jako zajtra v počtu nějakém před vás vstúpiti chtěli. Protož vám s pilností poroučíme, ač by které osoby co předse bráti chtěly, takových hned bez skutečného trestání nenechávejte“.[80]) Proto také v pozdějších letech již nebouřili se pro věci horní havéři, ale raději od hor utíkali pryč. Mandáty o tom, že utíkají, a že by měli býti chytáni, lze čísti v mnohých našich archivech městských.[81])

Jináče, zvláště v živných dobách, snášel se lid hornický v starších městech báňských se svými měšťanskými sousedy celkem dosti přátelsky. Proti tomu v mladších městech sbíhaly se třenice. Na příklad o budějovických hornících víme, že bývali katolickým měšťanům pro svoje „kacířství“ všelijak nemilí, a že z toho rodily se různice.[82]) Také táborští havéři rádi právali se s měšťany a vůkolními sedláky, při čemž platilo se zdravím i životem.[83])

Pospolu byli havéři sdruženi v bratrstvo, řízené staršími, kterým příslušela jurisdikce v malých spolkových věcech a služebných sporech mezi nákladníky a dělníky. Kde bylo havéřů nemnoho, přikazováni jsou k starším nejbližšího města horního. Na příklad havéři knínští náleželi pod správu starších v Jílovém.[84]) Stvrzováni bývali od některého místního úředníka královského nebo i od císařova rychtáře. Na Horách Kutnách druhdy sázeni bývali starší havéři, jichž bylo 6, od městských konšelů čili šepmistrů. R. 1473 vyňal mincmistr Beneš z Waitmile šepmistrům a konšelům sázení havéřů starších z moci „proti právu a zvyklostem“. Jeho návodem král Vladislav dal na to list havéřům, že mají býti sázeni jich starší na Vlaském dvoře. Ale přes to, že k prvnímu sázení po novém způsobě přizváni byli konšelé na Vlaský dvůr, stalo se v obci roztržení a „na dlech větší přijíti mohlo“. Havéři však hněv měšťanův a konšelův uprosili. Třikráte vstupovali do městské rady a tu vykládali věc na stránku nevinnou. Prý také konšelé nebo

aby je král dal souditi, „při tom toho dotýkajíc, že jsú některým z vás (Kutnohorských) v zlú vůli pro nic jiného nepřišli, než že někdy vidúc Naše některé škodné věci, nechtěli toho zamlčeti“. Na konec slibuje král, že dá všecko vyšetřiti od pánů a rytířů, aby ho nikdo víc neokrádal.

[80]) Arch. kutnoh č. 296.

[81]) Též Sněm. V. 247. R. 1577.

[82]) Sněm. VI. 502.

[83]) Roku 1553 sbili někteří kverci na Táboře havéře. Roku 1556 zase zpráva, že havíři bili se se sedláky, z trhu se vracejícími, z nichž 3 zabiti; 5 havéřů že raněno. Téhož roku zabit ještě jeden sedlák, a svedena bitva „za mostem u lesa Pintovky“, při kteréž seči i na rychtáře městského havéři kordy se třeli. Arch. mus. list. táborské.

[84]) Roku 1542 žaluje městská rada knínská, že starší nad havéři v Jílovém nedopomáhají práva.

starší nad mincíři a pregéři na Vlaském dvoře, „jímž jsú živi a záplatu za svú práci odtud berú", sázeni bývají, nechať tedy Jich Milosti páni konšelé jim to ke cti udělají a sem do Vlaského dvora k společnému s panem mincmistrem sázení přicházejí; oni že za tu povolnosť chtí hleděti cti a dobrého Jich Milostí vší mocí jakožto věrní poddaní, dokudž jich hrdel a statků stává.[85]) Konšelé naposled se obměkčili a tak již od toho času s mincmistrem šepmistři a rada vždy sou starší obojích hor na Vlaském dvoře, jakž knihy městské ukazují, sadili".[86])

Co tu položili jsme o sázení starších havéřů na Horách Kutných, jest jen episoda z dlouhého zápasu onoho, jenž bojován byl mezi konšely a městem Horou s jedné strany a mezi královskými úředníky strany druhé. Konšelé se rádi zvávali „superintendentes vzdělání hor" [87]) a mincmistr byl superintendentem také. Odtud boj.

Na konec vizme přísahu starších havéřů, poněvadž z ní vysvítá jich úřad všecek. Přísahali pánu Bohu, mateři boží a všem vyšším úřadům a vrchnostem — i nákladníkům —[88]) „tento úřad nad tovaryši věrně a pravě vésti, každému spravedlnosť činiti, šichet svých spravedlivě vyhledati a díla pilni jsúce k témuž nám poddané vésti a držeti bez přijímání osob, žádnému v tom nenakládajíce ke škodě Jich Milostí a nákladníkův".[89])

[85]) Arch. pr. v listinách.
[86]) Arch. horní č. 118. červené. Opis.
[87]) Sněmy V. 790
[88]) To slovo později přetrženo v přísežné formuli.
[89]) V listinách pražsk. archivu.

KAPITOLA PATNÁCTÁ.

Policie nad čeledí přístavnou a lidem nádenním.

Neposlední úlohou středověké policie bývalo upravovati poměry čelední a dělnické. Majíce na paměti spíše prospěchy pánův a hospodářův, ouřady ode dávna nařizovaly o mzdách, zakazovaly hospodářům mzdy ustanovené o své újmě zvyšovati; honily čeledína, kterýž smlouvou stav se „přístavným“ a „náchlebným“ u svého hospodáře, proti smlouvě dříve času byl utekl nebo se jináče provinil; dohlížely přísně i nad lidem nepřístavným, jenž pracoval na den nebo na týden, aby práce nemeškal a libovolnými mzdami hospodáře nepřetahoval. Aby čeleď proti pánům byla rovnou měrou v ochranu brána, toho se v čeledních řádech nedočteš. Nejvýše že přikazuje se, aby žádný hospodář přes čas smluvený čeledi ani dělníků nezdržoval, a kolik smluveno mzdy, aby cele zaplatil. Kterak měl a směl hospodář s čeledínem zacházeti, to necháváno právu soukromému. Bylo-li tomu právu příliš ublíženo, mohl dělník a čeledín pohnati hospodáře k soudu.

U nás upravovány řády čelední také sněmy. Roku 1498 páni a rytíři svolili se o řád čeledi přístavné takto:[1]) „Přístavné čeledi žádný nemá déle držeti, když doslúží svého roku, a má jí zaplatiti a list každému dáti pod pečetí; a on vezme list můž dvě neděli nepřístavný býti a po dvou nedělích hned zase přistaň.“ Kdo by nezaplatil služby čeledínovi, ten dej 10 kop pokuty. Tolikéž zaplatí ten, kdo by přístavného čeledína přijal bez listu propouštěcího. Při poddaném člověku však nebyla věc spravena jedním listem. Poněvadž vrchnosť osobovala si přední právo na služby svých poddaných,[2]) nesměl nikdo pod pokutou zdržovati poddaného ve

---

[1]) Listář pernštejnský č. II. 288.

[2]) Poddaní městští bývali od svých vrchností zvláštními privilegii osvobozováni od prací selských a přidržováni jen k pracím „poctivým“. Na příklad dostali r. 1589 Topličtí od Radslava Vchynského privilegium, že jich nebude žádná vrchnosť obraceti k pluhu a děvečky ke kravám, než za písaře, služebníka, rejthara, a děvečku do fraucimoru k paní. Arch. mus. list. teplické.

své službě, a od r. 1585 nesměl ho bez dovolovacího listu vrchnostenského ani přijmouti. Pokuty za takové viny vzrůstaly od počátku XVI. věku, kdež byly v kopě, dlením doby až po padesáte kop.

Pro mnohé stížnosti, na čeleď odevšad se hrnoucí r. 1545 stavové zabývali se opět řádem čeledním. V artikulích stavovských praví se úvodem: „Co se čeledi dotejče, skrze kterouž v tomto království veliké těžkosti jsou, takže nedosluhujíc a k tomu i poberouc od pánů svých utíkají a u jiných se zjednávají;" protož aby bez listu nikdo čeledi nenajímal pod pokutou deseti kop. Při tom učiněno napomenutí hospodářům opětné, aby platili mzdu čeledi a „též stravú, pokudž na kterého náleží, k ní se chovali".[3]) Konečně na sněmě 1547 začali jednati o řád čelední zevrubný, kterýž pak r. 1549 v artikule sněmovní pojat a vůbec vytištěn.[4]) Řád ten podržel starodávný zvyk, který čeleď asi nejvíce tížil, že musila se zjednávati ode dne sv. Martina na celý rok. Mzdy určil řád ten dle krajů, což pro různosť poměrů i zvyků bylo moudřejší, než aby byli pro celé království ustanovili sazbu jedinou. Nechati mzdy čeledínské na volné smluvení s hospodářem, k tomuto modernímu principu sněm přivoliti nechtěl, ač ho kommisse navrhovala.[5]) V krajích Plzeňském, Podbrdském a Rakovnickém mělo se platiti ke straně děvečce dospělé neb kuchařce půl druhé kopy grošů českých, v krajích severních, bohatějších 2 kopy; v Kouřimsku půl třetí kopy; v jižních Čechách půl druhé kopy jen.

Kteraké byly mzdy před vydáním řádu r. 1549, to vizme z několika příkladů. Klára Helmova, pražská měšťanka, platila sluhovi do r. 1434 ročně bez deseti grošů dvě kopy,[6]) tedy skoro tolik, co ustanovuje čelední řád víc než po sto let potom. Roku 1510 zjednala se v Pražských městech jedna ze mzdy půl třetí míšeňské kopy a za dvoje střevíce, sedm loket rukávců a košili.[7]) Toť ouhrnkem právě tolik bude, jako chce řád svrchu řečený, a jako platívala v době husitské Klára Helmova. O málo méně zjednala se r. 1513 jiná slouha v Staré Praze. Zjednala se na 70 grošů českých, roušku k tomu za 8 grošů, plátna za 3 groše a na dvoje střevíce.[8]) Ani urození nejednávali čeledi své o mnoho dráže. Paní kancléřová měla r. 1511 zjednaného služebníka, Hynka z Police, na třech kopách českých, k nimž měla mu ještě šaty chodicí přidati.[9]) Určuje-li tedy řád r. 1549 přístavné čeledi nejvíc po půl třetí kopě, toť patrna v tom snaha udržeti obvyklé mzdy na stejné míře; ba v některých kusech pozorujeme, že dotčený řád dosavadní

[3]) Chaos v arch. pražsk.
[4]) O řádech čeledních viz Rieger, Kr. zříz. I. 186.
[5]) Sněmy II. 519. 591.
[6]) Arch. pr. č. 992. 157.
[7]) Kn. rychtářská č. 106. v arch. pražsk.
[8]) Tamže. Srovnej o mzdách v Němcích Schultz: D. Leben. I. 278. Podomek na počátku XVI. věku prý měl 6—7 zl. ročně.
[9]) Kn. komorn. soudu č. 3. G. H. 28.

mzdy i stlačuje. Na příklad pohůnek v Kouřimi brával na počátku století až i 9 kop míšeňských ročně,[10]) řád r. 1549 určuje pohůnkovi jen 4 kopy míšeňské čili 2 české!

Po těchto výkladech pohlédněmež k čeledi zevrubněji! Který čeledín zjednal se a přijal závdavek, musil do služby, jináče poslal pro něho hospodář rychtáře. Na Starém městě v Praze usnesli se páni r. 1598: „Byloliby na kterou kuchařku, služební děvečku žalováno, že závdadek vezmouce, na služby nechtěly, tu rychtář hned do vězení vzíti poručí, a tam jí zanechá, pokavadž by k tomu přivedena nebyla, aby tu sloužila, od koho závdavek vzala; pakli by nechtěla, tehdy rychtáři dá pokuty 1 kopu a půl času, coby sloužiti měla, u vězení aby sloužila biřici.[11]) V některých městech, přijímajíce čeledína do služby, za věrnosť jeho chtívali rukojmě pod několik kop.[12]) Ale to bylo jen při čeledínovi, jemuž hospodář svěřiti mínil některý statek svůj k správě nebo k prodaji.

Stran práce bývalo do čeládky nářku přehojně. Veleslavín[13]) zove ji tak porušenou, „že sobě pánů a paní svých za nic neváží, žertíčky své z nich mají, jim se posmívají, dvakrát, třikrát na ně křičeti musíš, nežli jedním slovem odpovědí, stanou co dubové němí. Čeledín hbitý, správný, dělný, řídký jest. Nechávají v sklepích piva, vína téci, zatím v kuchyni pes neb kočka vléká flek masa z hrnce, a obrať se, kam chceš, najdeš špínu a neřád. Mnohá, když pána neb paní doma nečije, v bílé dni dá se ve spaní a poledníčka požívá. Chodí na pálené víno, na procházky, toulky, lelky a zevly; všecko očmuchají, smlsají, pokrádají, nečiní spravedlivého počtu; co prodaly neb koupily, za to sobě pentličky, střevíce, botky a jiné titěrky kupují". „Z toho pochází, že mnohá sloužíc u lidí drahné let, nic sobě nezachová, odkudby časem živnůstku neb hospodářstvíčko nějaké začala." [14]) O čeledi líné mluví též divadelní hra staročeská. Prý „divně se bude čeleď sápati, láti, škrourat a hrochovati, když jí kážeš dělati".[15]) Nápodobně zlé věci čtou se o čeládce r. 1585 v „Rozmlouvání sv. Petra s Pánem": [16]) „Když se jednají k službě, slibují dělati hrubě; což se jim koli rozkáže, smlouvají se co nejdráže. Potom jsou dělníci lehcí, všeliké dílo

---

[10]) Lib. testament. v arch. kouř.
[11]) Arch. pražský č. 324. 258 Též č. 326. fol. 16.
[12]) Příklady v Mělnice kn 3. fol. 107.
[13]) Čelední vůdce Veleslavínův.
[14]) Politia. Veleslav. IV. X. 559
[15]) Jireček, Staroč. divadelní hry. Ruth. II. jedn. V téže hře volá šafář k dělníkům:

> „Já jsem se nadál, že žnete!
> A vy, mošny, klevecete!
> Co netřeba, to tlampáte
> a na dílo nic nedbáte.
> Skůro bych vám po buchtě dal,
> neb tímto kyjem vás zmlátil."

[16]) Konr. Hosia Překlad.

obrepcí; pakli co hospodář řeče, tožť se hned čeledín vzteče, laje, službu vypovídá, cožť se velmi často vídá, aneb oněmí co peň. Nedoslouží neb odběhne neb vleza v kout ničímž nehne. Jídla však nezameškají, ten obyčej dobrý mají, z mísy pilně v ústa nesou, při díle se zimou třesou; jedí, až jim jde z čela pot, k dílu hbiti co starý plot."

Naproti tomu byli také hlasové, kteří vyčítali pěkné věci pánům. Philadelf Zámrský na kolikerém místě své Postilly zastává se čeledi, touže do pánů jejích. „Víme zajisté," praví týž kněz, „že nad způsob života služebné čeledi na tomto světě téměř nic není potupnějšího; za starého zákona je prodávali, nyní pak u křesťanů nimi otvírají i zavírají a všeliké nejnečistotnější smrady z koutů ven vyklizují." Také prý nadávají hospodářové svým čeládkám velmi mnoho „viselců, šelem, lotrů". Když onemocní, „dávají čeleď do chléva, do psince" a říkají, „ožral se, spí, tatarem ho zbuditi, po uhersku třmi kyjmi tu nemoc z něho vyhnati". „Nynější páni sami chtějí míti, byť čeládka jejich hladem, žízní, zimou a robotami scepeněti měli; koňskými díly bez oddechnutí čeládku zhmožďují, ani v svátek ani v neděli, ba sotva na Velikonoc odpočinutí a chvílky jim dopřávají." [17]) A písař pivovarský v Hradci Jindřichově, vida, že za velikou práci čeleď málo vděku má, žal svůj nad tím uložil u verše: „Pomoz, Bože, brzy ke skončení, neb v světe nic dobrého není; dobrodiní nic neplatí, věrný slouha přízeň tratí; protož jestli z srdce sloužíš, hned se slušné mzdy nenaděj, než zlé záplaty vždy čekej." [18])

Není pochyby, že veliká většina hospodářů i čeledi chovali se jináče, nežli nářky veršované i prosaické do nich žalují. Než na druhou stranu zajisté ten onen — čeledín i hospodář — vydařil se zle. Z hospodářů nejméně hodni byli, kteří nechtěli čeledi své mzdy zaplatiti. Těch najdeš v soudní knize kde které vždy několik. Soud platu sic dopomáhal, ale kolik chudých čeledínů mohli utíkati se k drahým soudům? Při tom bývalo právním přesvědčením, že pán pro zadržení mzdy není trestným; v právě litoměřickém (saském) stálo: „Služebník, obdrží-li na pánu svém mzdu zaslouženou, za to pán rychtáři žádné pokuty nepropadne." [19]) Že soudil se hospodář s čeledínem o krvavou mzdu, to shledali jsme i při pánech urozených a vznešených právě tak jako při lakomých měšťanech. Roku 1539 na příklad pohnán Volf z Gutštejna na Chýšech do soudu komorního, že služebníkovi Vojtěchovi Audrckému „pozůstal jest za službu jedenácte párů škorní jezdeckých, kteréž jemu zanedbává zaplatiti". Odsouzen pán k záplatě 11 párů škorní ve dvou

---

[17]) Zámrský, Postilla. 93. 94. 159. a jinde.
[18]) Arch. hradecký. Výpisek Tischerův. R. 1611.
[19]) Byl to 50. kus litom. práva. Pražané o tom kuse pravili: „To právo žádné platnosti ani rozumu nenese." Mus. č. 23. E. 13.

nedělích.[20]) Tři léta potom viněn pan Wolf z Martinic, že nechce zaplatiti služebníku svému Strupinovi, a soudně teprve přinucen jest učiniti služebníkovi spravedlivě.[21]) Roku 1552 sám Ferdinand píše abatyši svatojirské, aby zaplatila službu Vítovi a Jakubovi, kteří sloužili mnohá léta a neobdrželi nic.[22]) A tím způsobem bylo by lze přičiniti ještě mnohou řádku. To také přiházíelo se v službách urozených pánů, když služebník některak vzrostl, že ho vinili z krádeží. Urozený Jan z Lichtenštejna dokonce i zmučiti dal nějakého sluhu Němce „z domnění, že by mimo službu na statku v krátce zrostl a velmi přivzal". A sebral pán sluhovi nejen to, co „přivzal", ale i všecko, což jeho vlastní bylo. Roku 1552 píše Ferdinand hejtmanu moravskému, aby věc urovnal.[23])

Nápodobně činili někteří měšťané. Na příklad r. 1515 vinil sedlčanský kloboučník Matěj pražského měšťana Roštíka, že nezaplatil za službu dceři jeho, kteráž mu sedm let sloužila. A soud rozhodl, že Roštík nemusí nic platiti, poněvadž služka mu způsobila některou škodu.[24]) Rovně tak vybyla r. 1587 svou služku Kateřina, choť kancléře Staroměstského, Matouše Gregorina z Tulechova.[25]) „Vyrazila" jí při službě peníze za cínové nádobí, které prý roztratila. Služka tedy nevzala ze své služby ani „malého peníze". Než dejme tomu, že byla vinna. Ve stříbrské knize jedné[26]) stojí na desce psáno, že r. 1550 Štěpán Sladovník zůstal děvečce Markétě 4 kopy míš. dlužen za službu. Z téhož města dostal se Jan Kovář r. 1551 s Voršilou děvečkou pro nezaplacení služby — dvou kop míš. v rok — až k appellacím na hrad Pražský.[27]) K téže poslední instanci žalovala i z Roudnice r. 1560 služka Literka, jíž zdržena byla mzda za devět let.[28]) Velmi čiperní byli dva Mělničané, Kavka a Bojan, otec a nevlastní syn. Dokud oba svorně a nedílně seděli v statku, sloužila jim Kateřina Traptělka na dluh. Když po dlouhém soudě statkem rozděleni jsou, vyhnali Traptělku, nezaplativše jí. Jeden pravil, že jí nenajal, a druhý, že statku neužíval. Konšelé mělničtí nalezli r. 1508, aby zaplatil každý poměrným dílem.[29]) Proti těmto juristům stojí neurvalý Němec Taušl v Bělé, jejž r. 1568 viní Mandelína služka, že jí „místo

---

[20]) Reg. nálezů soud. kom. č. 9. G. fol. 14.
[21]) Kn. č. 17. A. 35. Univ. knih.
[22]) Arch místodrž miss. č. 49. 205.
[23]) Tamže. Missiv. č. 49. 303. Připadá tu bezděk na mysl dedikace Nathan. Vodňanského v spise „Theatrum mundi" (r. 1605): „Velmocní potentátové časem svým za práci tím spůsobem platívají, jako my krmným vepřům, kteréž tak dlouho na krmnice chováme, dokavad nevytloustnou."
[24]) Arch. pr. č. 1128. fol. D. 10.
[25]) Arch. pr. č. 1054. 163..
[26]) Č. 187. R. 1550.
[27]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 3. 703.
[28]) Tamže kn. č. 4. 648.
[29]) Arch. měln. kn. č. 2. fol. 147.

mzdy ubil".[30]) Podobný laskavý hospodář byl r. 1560 na Malé Straně krejčí Štefl. Když si přišla k němu služka pro zadržalou mzdu, vrhl se na ni se svou ženou, stloukli ji klíči, hodili ven do bláta, a „Štefl jí ústa roztrhnouti chtěl".[31]) Právě tak zachovala se k služce na druhém konci Čech — v Hradci Jindřichově — Voršila Kubíčková r. 1610. Sloužila u ní drahný čas kloboučníkova dcera Rauhova, a když měla bráti mzdu, „kázala jí paní pryč, uprala ji a zlodějek nadala".[32]) K žalobám těm a podobným druží se ony nepěkné případnosti, že panstvo slíbí služce, až se vyvdá, věno a nedá pak nic. Ale manžel služčin obyčejně hlásí se sám, a soudy o takovou věc jsou neřídky, aniž každý vyhraje jako r. 1560 Petr ze Svidnice, řemeslem vetešník, jenž pro svou ženu vysoudil na Vránovských z Valdeka 25 kop česk. věna;[33]) také někdy štěstí soudní nesedlo dobře, buď že služka nic nedokázala, nebo, jako se stalo s jinými, že pochybily práva některak jináče.[34])

Mimo zadrželou mzdu nejčastěji naříkala přístavní čeleď na bití. Pán směl beztrestně čeleď svou bíti, a zdá se, že dosti často páni obojího pohlaví toho dovolení užívali. Soudů o bití služebných lidí nemálo bylo, ale řídčeji se udá nalézti, že by zbitému sluhovi co bylo nahrazeno. Shledal-li soud sebe menší příčinu, že pán mohl bitím přikročiti k sluhovi, dal hned pánovi za právo. Na příklad r. 1548 Melchysedech Dohalský z Dohalic služebníka svého Šimona Prasátko šavlí zsekal, a v soudě vyhrál pán, „poněvadž se vyhledalo, že týž Šimon, jsa služebníkem, k pánu svému nenáležitě se choval".[35]) O panu Bernardovi z Valdštejna svědčí Jan myslivec r. 1554: „Přišedši pán do krčmy v Petrovicích spoličkoval pacholka, že hrál, a domlouval se, kdo by mu bránil to pachole? Já pověděl: Pane milej, kdo by vám je bránil? Vy trescete jako služebníka svého, neb sem také u dobrých pánů sloužíval, a když sem poslušenství nečinil, tolikéž se mi přiházelo. Tehdy pan Bernard mluvil: Kdoby mi bránil, chtělbych se s ním krví děliti! A v tom vytrhl kord a chtěl Petra Mrakše probodnouti, a já zvrhl stůl mezi ně."[36]) Roku 1550 viněn byl Jindřich Nečanský, že Markétu jinak Mašku zbil a zmordoval. Nečanský soudu vyložil, že Maška byla u něho „za děvku a čeledína, a když jest dělati nechtěla, že ji zbil, ale ne zmordoval". A soud mu schválil.[37]) K bití čeledínovu mohl pán na místě svém povolati také jiné lidi tuhých paží. To na příklad provedl purkrabí Bořivoj z Donína r. 1560 při krejčím z Kouřimě Václavem, jenž u něho byl v službě. „Hospodář, udělal

[30]) Umlauf, Bělá. Při r. 1568.
[31]) Arch. pr. č. 1155. K. 2.
[32]) Manuál Jindř. Hrad. z r. 1610 fol. 50.
[33]) Reg. bíl. nálezův kom. soud. č. 15. J. fol. 287.
[34]) Rkp. univ. č. 17. A. 35.
[35]) Reg. popelat. č. 11. J. fol. 322.
[36]) Kn. svěd. kom. soud. č. 13. fol. 70.
[37]) Kn. univ. č. 17. A. 35.

naň žalobu k pánovi, že nebýval v noci doma, a pán dal mu vykázati pardus, mrskali ho." Když ukazoval potom, jak jest pán jej zmrskati dal, řekl jeden ze svědků: „Toť jest řku velmi." [38]) I něžná panna Mandalena z Hradce r. 1570 svému strýci radí, aby kázal zbíti děvečku: „Máte-li nějakej tatarskej bič neb žílu, neškodilo by, že by ste ji pacholatům kázali pokání dáti — a po uhersku aby trestána byla." [39])

Jako páni právě tak i měšťané a měšťanky bitím přikračovali k sluhám, a soudy městské nevyčítaly, netrestaly. Na příklad r. 1562 arciknížecí drabant Mikuláš obeslal kožešníka Volka do soudu staroměstského, že Annu sestru jeho, kteráž u něho kuchařkou byla, nekřesťansky zbil, že ji bradýřovi hojiti dáti musil, neboť krví chrká. I purkmistr Lukáš z Pereftu viděl, „jak stlučena byla". Drabant chtěl za ty rány 200 kop gr. míš. Ortel byl: „Poněvadž Volek svědky provedl, že on jakožto hospodář ji čeledína svého pro nenáležité mluvení trestáním náležitým jest trestal, což za takovými příčinami učiniti mohl, z těch příčin tou žalobou povinnovat není." [40]) Paní Eva, měšťanka v Mělníce, měla nezdárnou služku; „mnohokrát šla na ni s metlou a mrskala ji, když ráno časně vstáti nechtěla. Paní co jí kázala, Maruše, jdi na pomoc! Vono nic. Paní podruhé: Maruše, pomoz! Vono opět nic. Pak paní rozhněvajíc se uhodila ji někdy klíčem, někdy železným loktem a v tom sobě někdy víc ublížila nežli jí". [41]) Rázná pražská sousedka paní Manda Korfiřstka r. 1586 napomenula svého pacholka služebného, aby šel ke koním, a když nechtěl, „v tom jest dala se do něho a porazila ho a prala, řkouc, mám práva dosti, jest můj čeledín, mohu bíti, kdy chci! Sám Korfiřst, když již pacholek pod ní ležel, našlapoval mu hlavu nohou". [42]) I náš slovutný právník mistr Pavel z Koldína nabil r. 1567 své děvečce Anně tolik, až jí prstenem oko vyrazil. Nic nepomohla mistrovi výmluva, že „děvečka je od přirození na zraku nedostatečna", také málo platila druhá výmluva, že „v tom jeho domě změtěném" mohla si vyraziti oko sama: mistr Koldín musil děvečce oko zaplatiti. [43])

Hospodář čeleď bíti mohl, ale do zmrzačení trestati neměl. V tom případě obdržel leckterý čeledín proti pánu svému za právo přec. Roku 1577 žaloval Bohuslav Felix Hasištejnský z Lobkovic na místě sirotka Anny, dcery sladovníka chomutovského Šimona, že měšťan a zeman Václav Severýn z Kapí Hory touž Annu schromil. I bránil se Severýn, že pro neposlušnosť ji chtěl pošvou na hřbet uhoditi, a ona rukou se zavrhnuvši, ranku sobě uhonila: v Praze

---

[38]) Kn. svěd. kom. soud. č. 14. G. fol. 169.
[39]) Kop. star. Památek. Tischer. Rkp. 182.
[40]) Kn. arch. pražsk. č. 990. fol. 400.
[41]) Arch. měln. č. 28. fol. 69. 70. R. 1582.
[42]) Arch. pr. č. 1054. 67.
[43]) Arch. pr. č. 1131. 16.

prý ji hojiti dal a neopustil jí. Zástupce děvčete raněného děl, kterak to malá ranka byla, když barvíři kosti z ní vybírali? Ortelem jest pan Severýn z Kapí Hory zavřen do věže po dlouhém líčení pře.[44])

Po bití čeleď zhusta ze služeb utíkávala, ačkoli outěk sám byl pro pověsť čeledínovu věc velmi nebezpečna.[45]) Václav z Třebska, rakovnický měšťan, píše r. 1605 kams: „Měl jsem děvečku Annu, která v sobotu tejden ode mne, pro své neposlušné chování trybýčem potrestána jsouc, svévolně pryč odešla.“[46]) Honili ji a trestali zle. Trutnovští honili r. 1606 také nějakou službu pro bití odběhlou, ale dali pánovi „štipku“ písemnou. Píší totiž Janovi Cikánovi z Černé: „Ačkoli my to její předsevzetí nechválíme, však máme toho zprávu, že by ste jí nenáležitým bitím, též také zaplacením od služby, zederouc ona víc šatu nežli sobě vysloužiti mohla, skrácení učinil.“[47]) Týmž Trutnovským stěžuje si r. 1605 Šimon Baudiš Lanovský, úředník na Smidarech, „že mu děvečky i pacholci všickni utekli“. Běda, kdo z uteklých byl lapen![48]) Janu Vlkovskému z Dalkovic v Praze utekla služka, dcera Mirovského r. 1533, a pán rychtářovy pomoci neuživ honil děvče sám. Zastihl ji v bytě rodičů jejích, strhal s ní šaty, kteréž jí paní dala, strhal s ní blány, které jí paní půjčila, a na konec řekl jí, aby šla do pekla, a sebrav šaty pod paží, odešel, nestaraje se víc o ni.[49]) V Táboře r. 1564 byla služka Markéta od Kateřiny Jarošky tak dlouho bita, až zoufale skočila do Jordánu rybníka a utopila se.[50]) Ale paní uznána nevinnou.

Jen hospodář směl služebníka bíti; cizí člověk nesměl. Roku 1586 potrestán byl v Čáslavi Daniel Fidlar, poněvadž děvečku, „ženské pohlaví za špatnou příčinou, bez vznešení toho na hospodáře Melichara bradýře, žejdlíkem udeřil. Dostal se proto na tři dni a noci do šatlavy.[51]) Hospodář v té případnosti, když mu někdo zbil čeledína, byl povinen jakožto patron zastati se ho před soudem,[52]) anebo mohl hned vraceti rány tomu, kdo čeleď bil. O tom světle mluvil nález staroměstský z r. 1555, jenž byl tohoto rozumu: „Bil-li by kdo komu čeleď v domě jeho, hospodář promluvil by, proč mi čeleď tepeš, ten pak zuřivou myslí by se postavil.

---

[44]) Kn. nálezů kom. č. 16. J. fol. 176.
[45]) Roku 1554 nedovedl ani Vilém z Rožmberka svému podanému Martinovi zjednati náhradu za ruku, kterou mu ve Vodňanech v žaláři ochromili, a to mimo jiné příčiny i proto, že dotčený Martin dostal se do vězení pro outěk ze služby. Zemsk. arch. kn. 4. str. 1283. 1284.
[46]) Kop. arch. rak. r. 1605.
[47]) Kop. trutnovský. I. 33.
[48]) Arch. mus. list. smidarské.
[49]) Kn. kom. soudu sign. G. fol. E. 1.
[50]) Arch. zemský kn. appell. č. 4. str. 1598.
[51]) Rkp. právní v Polné. Fol. 109.
[52]) Příklady v regist. komorn. lit. X. fol. 81. a v č. 11. J. 241.

v tom pak hospodář toho by uhodil, na tom nic neztratí."[53]) Zabitím děveček smutně proslavilo se několik hospodářů urozených i měšťanských. Z nich Kateřina z Komárova, manželka Lažanského. Sám povědomý Václav Hájek, děkan Karlštejnský v soudě komorním r. 1533 jí to vyčítal, a svědkové jeho vypravovali hrozné věci. Prokop Papež, kožišník z Nového města, vypravoval soudu:[54]) „Toho jsem svědom, že paní Kateřina zabila sestru mú a druhú zabila z Pičína kovářčinu dceru, říkali jí Dorota. A když jí tu Dorotu velmi ubila, poslala ji k mateři, a ona potom nebyla hodiny živa, až umřela; a tu Kateřinu, když zabíjela, pověsila ji přes bidlo a moždíř k hlavě přivázala." Nějakou Hedviku kázala do smrti ubiti. Také vypravoval Hájek, že jednu zabila, a „ta děvečka záchodem dolův letěla". Proti těm těžkým žalobám bylo několik svědků, kteří pravili, že děvečky sešly nemocí.

Mimo jiné také Bohuslav Harant z Polžic r. 1561 byl viněn, že zabil děvečku Václíkovou v Tisové. Prý „když ji mrtvou přivezli k krchovu a k hrobu, obnažili ji přátelé, a byla na ni ohava, jak byla zbita, zčernala, zsinala, otekla od pana Haranta bití".[55]) V Pražských městech přihodilo se zabití čeledínovo ještě nejspíše v domech a službách cizinců neurvalých. Na příklad dvorský bradýř Julius, jemuž manželka přes tu chvíli nadávala „banditů, že vezme deset tolarů a zamorduje člověka", pustil se r. 1604 do své české služky, dvanáctiletého děvčete, a spolu se svou ženou utloukli ji pohrabáčem do smrti. Potom uzavřeli se v domě svém „u červené boty" pevně, že rychtář jen za pomoci zámečníkovy dobyl se dovnitř.[56]) Pravý dům vrahovský na ubíjení přístavní čeledi byl dům staroměstsk. měšťana Henrycha Armpacha, Němce. U něho zmizel leckterý čeledín do čista. Soudně a pod přísahou vysvědčuje kdosi r. 1590, že Armpach „měl pacholka, byl pěknej mládenec, ufal ho, pravil, že ho dá zhojiti — a od té doby nebyl viděn". Jedna z bývalých služek Armpachových vypravuje své divy a hrůzy o tom, jak zuřivý Němec lidi služebné trýzní. Služebníka Joachima tak zbil, „že nahoru čtvermo lezl", o děvečky rozbíjel oštěpy, lopaty, vidlice od prsku. O svědkyni rozbil na jedno bití oštěp, „lžíci dřevěnou, jak vaří ryby" a trdlo. Když mu proto utekla k dohazovačce Lidě, přišla si paní pro ni a hodivši jí ručník na krk „vedla ji tak přes ulici, aby lidé viděli". Doma pak ukoval Armpach děvečku do samovazby na čtyři dni, a když si žalář v jakés díře odseděla, musila potom v řetěze ještě dvě neděle choditi a pracovati. Když čas dosloužila, pustili ji. Soudu dí na konec svého svědectví trýzněná služka s jistotou a sebevědomím: „Byl by mne zabil, než bál se mých přátel, mám podstatné přátely!" K soudu

---

[53]) Rkp. univ. knih. č. 17. D. 25. Zápisy Fouknarovy.
[54]) Kom. soudu lit. G. fol. E. 18. F. 1. F. 4. F. 5.
[55]) Kn. kom. soudu č. 14. G. 263. 264.
[56]) Arch. pr. č. 1064. 395.

se dostal Armpach na konec proto, že nějakou zabitou děvečku vyhodil oknem na ulici. Ale tušíme, že se ouřadu ani tenkráte nepodařilo přívětivého hospodáře toho dostati do hrsti, poněvadž stále tvrdil, že děvečka sama ze zoufalého šílenstva smrt si učinila skokem s okna. Beze strachu a studu hledal nazejtří rasa, aby pochoval samovrahyni.[57])

Proti hospodářům a hospodyním, kteréž bíjeli i zbíjeli svou čeleď, víme o čeledí, že totéž činila svým pánům, jenže bývalo takové smělé čeledi velmi po řídku.[58]) Zabití pánů přihodilo se jen oukladem a loupežně, při čemž čeledín obyčejně nebýval vinen sám. Na příklad r. 1556 na Mělníce za živa zahrabali Annu, kuchařku Vaňka Klášterského, poněvadž s nějakými lotry súčastnila se „mordu svého hospodáře, křiku žádného neučinila a krádeže se dopustila jakožto nevěrný čeledín".[59]) Za to častěji přicházeli hospodářové se žalobou o krádeži, žádajíce konšelův, aby potrestána byla čeleď. Nepříme, že čeleď leckdy byla vinnou. Tak nevěrný čeledín byla na příklad Anna Petra Podbranského v Praze. Když r. 1590 pán umíral, ukradla mu peřiny takměř pod hlavou „a házela je i s putnou a s cejchami přes střechu k sousedovi".[60]) Taková byla Johanna, dcera mlynáře lounského Duba. Tu dal r. 1588 pan Ředčický do vězení novoměstského, a lidé jdouce mimo mříži šatlavní, pravili jí: „Co bychom rádi, aby v tvé komoře nic nenašli!" — „I věřím Bohu, že nenajdou!" odpovídala. A když v komoře truhlici její otevřeli, našlo se jináč. Kradených věcí tu byla hromada.[61]) Proti Janu Kropáčovi r. 1547 spikli se všickni čeledínové mužského i ženského pohlaví na Litenčicích, a obravše ho, utekli do Skalice, kamž za nimi z rozkazu samého krále musilo psáno býti.[62]) Některý čeledín měl zlodějstvo tak v krvi, že ho nepřestal ani u vězení. Na příklad o Markétě kuchařce u vězení sedící svědčil r. 1524 Jan, hospodář z rathouzu novoměstského: „Když jsem ji já neb vězňové posílali pro pivo, tehdy jest nám vždy nepravě činila, když sme jí dali groš na pivo, tehdy za deset peněz ledva piva přinesla."[63])

Stala-li se ztráta v domě, nalezneš v starší době i to, že hospodář mukou nutil čeleď, aby se přiznala ku krádeži. Na př.

[57]) Arch. pr. č. 1055. 1.

[58]) Některý příklad, že bila služka paní svou (ze stavu řemeslnického) viz v arch. pr. č. 1055. 231. Roku 1569 dostala se Manda kuchařka od Šimona Vinaře do staroměstské šatlavy z té příčiny, že hospodáře svého zbila. Arch. pražský č. 25. 113.

[59]) Arch. měln. č. 8. fol. 7. 8. Ale nevzala nebožtíkovi, „jenž se ztratil", nic víc než 4 mísy cejnové, 2 talíře, 2 konve, 7 žejdlíků, 9 kousků prádla, 2 košile a ubrusec.

[60]) Kn. č. 1122. process. 165. Arch. pr. Podobný příklad v kn. č. 1049. fol. 5. R. 1568.

[61]) Kn táž process. 121.

[62]) Arch. místodrž. miss. 41. fol. 52.

[63]) Arch. pr. č. 1047. fol. F. 2.

r. 1443 naříká v rakovnickém soudě Anna, děvečka Vinčířova, že ji pro nějakou peřinku ruce svázal a ke stropu ji pověsil, dotazuje se jí.[64]) Jindy musil pomáhati rychtář palečnicemi, v nichž stiskány prsty zapírající služebnice. Vypravuje pražský kožišník Čech r. 1585, že se mu nechtěla kuchařka přiznati; když pak ji rychtář vzal do palečnic, přiznala se, a biřička vytřásla jí z bot „groše, pateře, granáty a prsténky".[65]) Někdy hnali hospodáři čeleď na soud velmi ukrutným způsobem. Tím na příklad provinila se pražská měštka Jandová r. 1556. Poněvadž zapomněla v kostele knížek modlitebních, rozzlobila na se děvče Lídu Čapkovu a zbila ji klíči v hlavu. Děvče proto uteklo domů, do Nymburka. Ale sbírajíc nočně šátky své, sebrala při tom omylem a tmou nějaký šat panin. Paní dojela si do Nymburka s listem zatykacím a kázala sebrati dceru i matku, jakožto přechovatelkyni zloděje, a „vyvedši je z města Nymburka, u vozu za hrdla je ukovala, kdežto za vozem hůře psa tak ukované v zimu a slotu do pasu a vajše v blátě břísti musily, ani na noclehu pohodlí než pod vozem míti mohly, a tak je do Prahy hnala, div že jich nepřetrhla, a naposledy tak ukálené a zmořené, svázané biřici přes rynk na odiv lidem do šatlavy vésti kázala". V soudě chtěla paní, aby konšelé pustili na služku „právo outrpné", čili katem aby se jí tázali na krádeže; ale toho páni neučinili, než po novém líčení pře paní samu zavřeli.[66]) Jiné děvečky vinily právě tuto nemilosrdnou paní, že sama naschválí některou věc svou uvrhla do truhlice děveččiny, aby mohla ji pak beze mzdy vyhnati a soudcem týrati.[67])

K nařčeným čeledínům chovaly se ouřady někdy velmi lidsky a spravedlivě. Na příklad dala r. 1579 Lidmila Sýkorová v noci svou kuchařku z podezření krádeže hospodářem dolejšího vězení staropražského vzíti do palečnic a vléci do šatlavy. Kuchařka volala, že neví nic o rouškách kradených. Pán a paní jí odpovídali: „Když budeš na tovaryšských márách (na mukách), povíš!" A chtěli, „aby ji tak v palečnicích strážce vězeňský zavěsil". Ale ouřad toho nedopustil, než chtěl, aby kuchařka byla soudně viněna a slyšána.[68]) Roku 1558 nedopustili konšelé slanští na žalobu Magdaleny Pětipeské z Chýš, aby čeleď její byla u soudu katem týrána pro podezření, že prý se jí do pokojů dobývali. Důkazy paniny usouzeny za nic.[69]) Také Dorota Prunarová z Vratu r. 1559

---

[64]) Nejstarší kn. rakovn. arch.

[65]) Arch. pr. č. 1121. 250

[66]) Lib. senten. č. 990. fol. 2. a 20. Podobný případ, že matka trpí s dcerou služebnou. je zapsán v kom. kn. č. 14. G fol. 228. Marta z Litochleb vypravuje soudu o sobě a dceři své, která utekla nějaké paní Johance ze služby: „Dala mne vsaditi do klády pro mou dceru, zemdlely mi nohy, že sotva chodím, pak mne pustili, až sem jim zase děvečku postavila, potom ji smrskali a pomstili se a mne na nohy skůro zkazili."

[67]) Kn. č 990. fol. 6.

[68]) Kn. č. 1120. zápis 59.

[69]) Arch. zem. kn. apell. č. 4. 617.

Evu děvečku z dvou koflíků kradených marně vinila, důvod majíc slabý tento: prý našli u ní tolar a 9 krejcarů, „kde jest ty peníze vzala, než že jim bráti musila; také ten potah na ni jest, když ji za služebnici jednali, že žádný za její věrnost přiříci nechtěl". A soud vyřknuv ortel ústy Jiřího Melantrycha z Aventina, že paní děvečce nic nedokázala, propustil Evu.[70]) Naproti tomu vinil r. 1540 Jíra Kulhavý Káči kuchařku, že „mu pokradla peníze jochmtalské, zlaté uherské, české groše, kteréž za vizinu byl stržil". A soud odsoudil Káči za zlodějku, „poněvadž se v podezření dala": bylytě peníze u ní nalezené — slany, tedy to byly zajisté prý ty, jež stržil Kulhavý za slanou vizinu.[71]) Ty slané peníze stačily za potah, a děvečka utracena.

Tolik o přístavné čeledi. Na konec opakujeme ještě jedenkrát, že všecky případy, jež jsme uvedli o nezdárné čeledi a nezdárných hospodářích, jsou pouhými výmínkami v starodávných srdečných poměrech. Zajisté valná většina lidí na obou stranách bývali lepšími, nežli se jeví v soudních knihách. Čeleď sloužila věrně, a hospodář konal k ní svou povinnost, staraje se o mravní i materialní dobro její. Však o tom nejvíce svědčí knihy kšaftovní. Kolik v nich odkazů za věrné služby!

Co se tkne správy nad lidem nepřístavným, nad nádenníky a týdenníky, tož nebylo jediného odvětví dělného, aby konšelé nebo sněmy jemu nenařizovaly řádův a mzdy. V XV. století o nádenníky starala se městská policie ještě nemnoho. Měšťané byli rádi, když k všelijakým dílům pilným dělníky mohli sehnati. Ale v XVI. století při tuláctvu stále rostoucím byl dohled nad lidem dělným zvláště v Pražských městech čím dále bystřejší. V druhé polovici XVI. věku již vykonávány od desátníků městských a jiných policejních orgánů stálé dohledy po bytech nádennických. O kterém nádenníku zvěděno, že nepracuje, počten ihned za tuláka nebo pobudu.[72]) O kterém však hospodářský ouřad městský (šestipanský) vyšetřil, že jest práce dbalý, tomu vydána cedule nádennická tohoto rozumu: „N. z N. má dovolení od nás ouředníků šestipanských, poněvadž pracovitý člověk a svobodný (totiž nepoddaný), aby mohl při tomto městě prací svou se živiti." Čtyřikráte do roka se rozdávaly cedule, a lid nádenní býval „examinován".[73]) Bez cedule šestipanské mohl nádenník v dobách Rudolfových snadno dožiti se toho, že ho z měst Pražských vyhnali potupně.

Roku 1585 dovedli páni a rytíři na sněmě ten kus, aby lid dělnický, pokud jest vrchnostenským poddaným, míval na svoje díla cedule vrchnostenského dovolení, jako jsme svrchu poznali při čeledi přístavné. Ten kus nese na sobě ráz nevolnický. Pražané a

[70]) Kn. č. 990. 187.
[71]) Arch. pr. č. 1130. 421.
[72]) Lib. rer. memor. č. 326. 65.
[73]) Řád Rudolfův z r. 1575. 1605. Chaos v arch. pražsk.

vyslaní měst královských bránili se mu, ovšem nikoli z příčin humanních, k nimž tehdejší doba ještě nedospěla, alebrž z příčin policejních. Ohledávati listy nádenní čeládky, zvláště vinařské, pokládali Pražané za věc nemožnou, poněvadž co den přicházejí na díla viničná do tisíce nádenníků, kteří by nevěděli, kde listy chovati, neboť nemají ani dostatek šatů na sobě, mimo to vinaři, kteří je najímají, někteří ani čísti neumějí. Na tu obranu upraven dotčený artikul tak, aby skládali nádenníci své listy při právě městském a brali za ně cejchy nebo znamení. Kdo ze stavů vzal by k dílu člověka bez cedule, tomu vyhroženo 50 kopami pokuty, učinil-li tak člověk poddaný sám, měl propadnouti 10 kop gr. č.[74])

O mzdách nádennických zevrubně snesl se sněm český r. 1549 po mnohých návrzích, podaných od osob z jednotlivých krajů. Byly ty mzdy sdělány dle platů dotud obvyklých, a třebatě v praksi potom jimi se lidé nespravovali, přece zůstávaly po mnohá desítiletí základnými mzdami; proto si jich poněkud všimneme. V kraji Litoměřickém. Žateckém a Slanském a v jiných žírných krajích mělo se dělníkům na poli na nejtěžším díle platiti na den po 3 i po 4 gr. bílých k stravě; řezačům bylo dávati v těch krajích, kde se zjednávali do roka, po půl páté kopě; těm, kteří zjednali se za nádenníky, bylo platiti v létě po 2 neb 3 groších, v zimě (od sv. Václava počínajíc) jen po devíti penězích. Kteří řezači řezali řezaninu „na sta", těm mělo dáváno býti od sta strychů 6 grošů bílých. Tyť byly nejvyšší mzdy. Od nejmenších velmi se lišily. Na příklad v chudých krajích Rakovnickém a Podbrdském mělo se platiti hrabačům, vazačům na polích po 5 i 9 penězích, v bohatém kraji Žateckém, Litoměřickém po dvou groších na den! Nádenník na Bechyňsku bráti měl po 8 penízích bílých, v Praze v době letní půl třetího groše bílého beze stravy. Kdo najímal nádenníky beze stravy, ten jim měl platiti za stravu nejvíc po groši. V kraji Kouřimském a Čáslavském, kde bylo obvyklo stravu dělnictvu podávati, chtěl dotčený řád, aby nátejdníkům a nádenníkům v neděli a ve svátek nebylo dáváno nic. K nádenníkům počítáni v dotčeném snesení také zedníci, tesaři a pokryvači se svými platy. V některých krajích měli v létě (od sv. Jiří) na den po 2 gr., mistrům bylo dáti po půl třetím i po třech se stravou, v Praze po půl pátém groši a dělníku po 3 groších beze stravy. Všem dělníkům ukládal platební řád, aby na díla svá přicházeli nejposléze při vejchodu slunce[75]) a z díla do západu nescházeli než v sobotu hodinu před večerem; svatvečer aby mívali, nebo neděle svata jest. K tomuto sněmovnímu sezení přičinili Pražané o svých zednících, tesařích, kamennících a pokryvačích a jiných nádennících to, aby „při snídaní nesedali déle než půl hodiny, při obědě tolikéž i při

---

[74]) Sněmy z r. 1585. Srovn. předmluvu k němu ve vyd. Sněmů str. 524.

[75]) Pražský řád r. 1503 praví, „že času zimního není potřebí slunce čekati". Arch. pr. č. 203. 78.

svačině. S díla že nemají scházeti, až když 23 hodiny vybily, „kromě soboty, a jmenovitě ve dvou nedělích, když do lázně obyčej mají choditi“. Toho dne mohou sejíti už v 21 hodinu, ale za to zas nemají v ten den sedati u svačiny. Drvoštěpům pražským, jimž řád určil mzdy na den zimní po 3 groších č., letní po 4 beze stravy, připomenuto zvláště, aby nebrali polen ani nejmenšího pod skutečným trestáním.[76]) Na konec hrozí řád pokutami těm, kdo by za ty mzdy stanovené nechtěli pracovati, dále těm, kteří by mzdám přivětšovali, a v posléze i těm, kteří sobě po neděli a po svátku den k zahálení přidávají.[77])

Toho řádu podstatné kusy vešly r. 1564 do zemského zřízení, ale přestupovali ho hned, jakmile dán u veřejnosť. Přestupovali ho jednak dobrovolně, jednak dělný lid lecco si vynutil. Píšeť o tom již v červenci r. 1549 Ferdinand do všech měst a všem krajským hejtmanům výčitku, „že se podle sněmovního nařízení nezachovávají, nébrž více na vyměření žencům a dělníkům platí. I také že na některých místech ženci a dělníci se rotí, chtějíce lidi nad vyměření nadsazovati“. Král přísně rozkázal rychtářům svým, aby netrpěli toho rocení nikde a vůdce jeho vyzdvihovali, do vazby dávali a jiné pryč rozháněli.[78]) Tu a tam hospodářové byli trestáni, že mzdu o své ujmě nadvejšovali, ale stran kanovníků pražských, které udal Rouček jakýs u samého krále, že v Ounhošti žencům proti vyměření víc dávají, odpověděl v říjnu témuž Roučkovi král, aby jim dal pokoj, že z nevědomosti toho se dopustili.[79]) Za všecek potomní čas v knihách městských dosti všude zápisů o trestech pro nadvejšování mzdy.[80])

Že i v pozdějších létech schylovalo se k bouřím dělnickým příčinou nedostatečné mzdy, to víme z mandátu Maxmiliána II. r. 1575, jímž nařizuje se krajská hotovosť, kdyby se čeleď v městech rotila.[81]) Nelze se diviti, byl-li dělný lid s mzdami čím dále nespokojenější. Ceny obilné a jiné potravné, jakož na svém místě položeno, od půlky XVI. století stoupaly velmi, a mzdy nádenní houževnatě lpěly na míře stejné. Roku 1500 platili v Praze nádenníkovi ke stravě 4 groše míš. denně — r. 1549 určuje řád témuž nádenníkovi 5 grošů míšeňských beze stravy! A rovně tolik chtívali mu platiti ještě koncem století! Dle nařízení císařského r. 1578 měli podavači kameničtí a zedničtí dostávati v létě po

---

[76]) Už r. 1503 nařídili si Pražané, aby válečům, kteří drva válejí, na den ke stravě dávaly se 4 groše míšeňské, jestli by nechtěli jíti, aby je rychtář bral do vězení. Drvoštěp ukradne-li poleno, dá 1 kopu českou pokuty. Arch. pr. č. 203 78.

[77]) Tišt. exempl. v arch. rakovn. V Sněmech II. 519. 591. 592.

[78]) Arch. místodrž. č. 41. fol. 421.

[79]) Tamže č. 41. fol. 485.

[80]) Arch. lounský. Reg. purkm. z r. 1577. fol. K. 3. Tu jsou trestány dvě měšťanky, že mimo obyčej obce sběračkám stravu daly.

[81]) Sněmy. V. 479.

5 groších míš.![82]) V první čtvrti XVII. věku placen dělník na těžkém díle 9—12 krejcary; na venkově někde dokonce jen 5 groši[83]) — a libra masa byla nejlaciněji za 4 groše!

Byla-li všecka práce oněch starodávných dob uvazována a spravována cechovními spolky, ký div, že také lid nádenní, byl-li kde počtem větším usazen, v cech se ustavil. Z cechovních družin toho způsobu zajímavější jest spolek oněch nádenníků, kteří stávali na staroměstském náměstí s kolečky. Pokud jich bylo málo, bdíval nad nimi rychtář nebo čeleď jeho, aby se neprali a obecenstvu věrně i bez natahování mzdy vozili. Když pak v době krále a císaře Rudolfa rozmnožil se počet jich velmi: vydán jim r. 1585 policejní řád, jehož sobě všimneme.

Ouředníci šestipanští měli jim voliti od té chvíle „starší tovaryše přísežné", kteří by je pokojně řídili. První kus řádu kolečnického byl jako při mnohých jiných cechovních bratrstvech, aby cti a chvály boží hledéli a zlé tupili; „aby neřádové mohli býti vyhledáni, bylo kolečníkům scházeti se beze zbraně ve dvou nedělích na hospodě, a tu skládati na potřeby spolkové po dvou bílých penězích: pana tatíka a matku v hospodě měli míti v poctivosti, a kdo se na hospodě sepral s druhým, zaplatil 15 grošů bílých. Který kolečník v schůzi mluvil a neměl, „pro nemlčení dej krejcar"; který se rozzlobil na ostatní, hromoval, lál, přísahal, toho starší pokutovali 2 českými nebo zavříti dali do vězení městského „dotud, dokudžby se nepoddal a řádu hlavy nepoklonil". Ostatní kusy bratrské dotýkaly se pohřbu a nemoci, v kterýchž obou případnostech měli kolečníci podporovati se. Kdo mezi kolečníky chtěl vstoupiti ve spolek, tomu bylo nejprve v městském ouřadě se oznámiti a pak teprv u starších kolečníků, jimž po přijetí měl nový kolečník rok sloužiti; po splynulém roce položil 2 libry vosku a 15 grošů bílých a byl ostatním roven. O vystoupení z bratrstva ustanoveno bylo takto: „Kterého z bratří lepší živnosť potkala," toho že propustí na měsíčnou výpověď, a složí-li 15 grošů bílých, že mu dají vysvědčení, „že se dobře choval v tom obchodu." Pokladnu prohlížélo všecko bratrstvo jednou v půl létě, a ouředníci městští jednou v rok.

Stran „obchodu" nařizoval řád kolečníkům, „aby v place, kdež se s kolečky stává, povyků, lání se vystříhali, ke každému se uctivě chovali". Kdo se slovy prohřeší, upadne pokutu starším, kdo se popere, upadne v trest městskému ouřadu. Jestli by „pán neb soused" kolečníků potřeboval, aby jeden druhého nepředskakoval pod groš pokuty. „Žádného mimo slušnosť aby nepřetahovali;" chtěl-liby jim možný člověk mimo zasloužení něco dáti, to že přijíti mohou. „Statek lidský", který k sobě přijali, měli bedlivě,

---

[82]) Arch. pr. list. 97/3.

[83]) Dle kn. kozlanské platilo se po r. 1621 dělníkům na latra dělání po 6 groších; žencům k stravě po 5 groších a 1 denáru.

věrně, beze škody a ztráty opatrovati. Kdo zkazil, ze škody práv buď. Kdo bude nařčen zlodějstvem, toho že nebudou mezi sebou trpěti, „dokudž by se slušně nevyměřil“.[84])

Mimo kolečníky byl v městech Pražských a také po venkově leckterý jiný spolek nádennický.[85]) Z nich za zvláštní zmínku stojí cech zemědělských nádenníků v Čáslavi. Tu při městě měli dělníci hospodářští až po rok 1540 svůj cech. Sluli „ratajčíci“. V cechu tom byla čeleď všech dvorů kolem Čáslavě, rolnická čeleď měšťanů, řezači slam, pohůnci a jiní toho řádu. Dotčeného roku shrnula se na ratajčíky pohroma. Po mnohých žalobách povolali si je páni na radní dům a tu jim vyčítali, „že jich pořádek jest ke škodě znamenité jednomu každému hospodáři; oni že, majíce v pořádku dobrém se rozmáhati a obmajšleti, co by bylo k užitku jich hospodářům, tomu odporné věci mezi sebú jednají“. Po domluvné výčitce oznámil jim purkmistr, že dvořáci a hospodáři chtějí, aby spolek ratajčíků byl „zkažen a zrušen“.

Člověk by myslil, kdo ví jak byli tou hrozbou ratajčíci ulekáni. Však „rathajčíci jsúc pospolu všickni ohlásili, že to proti nim nic není, a o ten pořádek že nestojí“. Tedy purkmistr a páni vypověděli: „Poněvadž předkové s rozmyslem dobrým takový pořádek jsú obnovili a ustanovili, a poněvadž světle se vyrozumělo, že časů nynějších takový pořádek v veliký neřád jest proměněn, takže čeleď ratajčická, strhše se předkem bázně Boží a všeho ctnostného obcování, vydali se v opilství a v jiné neřádné věci, a což jest proti dobrému pořádku, to mezi sebú jednají, tvrdí a na tom se radí, kdy mají zapřáhati, kdy vypřáhati, po vypřežení nic nedělati, čeleď, která odjinud přijde, hospodářům vyzdvihovati, a mimo zvyklosť sobě ukládají řezači, co a jak jim placeno by mělo býti: z těch příčin páni ten pořádek, kterýž ratajčíci v neřád proměnili, jim zdvihají, ruší, kazí, moří a v nic obracejí.“[86])

---

[84]) Arch. pr. č. 203. 99. Tištěn řád obnovený z r. 1615 v Lumíru 1859. II. 949. Arch. Pam. 1874 470. domnívají se, že nejprvnější řád pochází z roku 1615. Zatím ten, co jsme položili nad čarou, jest už z r. 1582. Ovšem neliší se než v příspěvcích.

[85]) Na př. v Turnově byl cech nádennický, v němž byli šrotýři a řezáči. Acta forens. v arch. turn. r. 1586. 145.

[86]) Arch. čáslavský kn. č. 9. fol. D. 5.

KAPITOLA ŠESTNÁCTÁ.

O policii na trzích.

Při trzích mívala městská policie několikery užitečné věci na péči. Z kterýchž nade všecky nejpřednější bývala všude ta, aby zmařeno a trestáno bylo překupnictví. Nebývalo snad nenáviděnějšího způsobu lidského lakomstva nad překupování, poněvadž překupník měl zisk, a obec drahotu.[1]) Dí Veleslavín, „že překupníci a dardanáři[2]) největší obchody vedou a obilné lichvy, kterážto nepravost tak se rozmohla, že se jí ujímají i ti, kteří by to jiným z povinnosti zapovídati měli, jako páni, rytíři, hejtmané, ouředníci; všickni téměř urození i neurození za to se již nic nehanbí. Pročež také za několik let pořád takové drahoty v chlebě a v obilí povstaly, že mnozí chudí lidé krvavou prací sotva tak mnoho vydělati mohou, aby suchý chléb zaplatili, a někteří nazí a otrhaní choditi musejí“.

Konšelé mínili zabraňovati překup tím, že přes tu chvíli vydávali rozkazy, aby se netržilo nic před branami, ba ani v ulicích, v hospodách, na předměstích, než aby všecken prodej byl jen v trhu, v rynku.[3]) Ale lakomci všech řemesel a obchodů i stavů vybíhávali daleko před brány městské, v čemž jim, zvláště v Praze, i židé rádi pomáhali. Pardubičtí r. 1515 měli za řád, aby „před městem, v branách ani v ulicích kupováno nebylo, než na rynku“ pod pokutou 5 grošů bílých; kdoby kupoval ryby po domích a ne v rynku, aby pokuty dal 10 grošů bílých; kdoby kupoval po vsích buď sýry, buď máslo neb předivo, všecko že se mu pobéře.[4]) Nařízení podobná měli ve všech městech.[5]) Ale nenosily veliké platnosti hrozby ani tresty. Konšelé, když nabíhání chudého

---

[1]) Už řecký zákonodárce Zaleukos v VII. stol. před Kristem stíhal překupníky. Roscher Nat. Ök. III. 122.

[2]) Dardanarii z Ulpiana. Politia Veleslav. 206.

[3]) Miscell. při deskách č. 75. III. 12. R. 1528. Missiv. v arch. c. k. místodrž. č. 35. 147.

[4]) Arch. Pam. VII. 523. 525.

[5]) Plzeňští tím trestem 10 gr. ještě r. 1554 hrozili. Arch. plzeňský kn. č. 19. 26. Arch. lounský č. 1. A. 4. D. 18.

lidu na ně bývalo příliš prudko pro stálé překupnictví, přečasto volali podkomořího, a rovně tak často i ku králi brali outočiště, aby zapovídal. Na příklad r. 1545 očekávala podkomořího v Sušici hotová bouř, způsobená proti překupníkům. Podkomoří, usadiv novou radu, „v přítomnosti vší obce uložil, kdoby v ulicích, v branách krom trhu cožkoli kupoval, aby k obci propadl 15 gr. č."; aby dostalo se v trhu všem a nepředkoupili jen někteří podvodem, poručil podkomoří v Sušici, „aby toliko jedna osoba z každého domu na trh chodila, vysílal-li by pak kdo děti neb čeleď, ten aby touž pokutú povinen byl".[6]) A což narozkazovali se čeští králové, aby nebylo překupníků! Roku 1536 Ferdinand I. psal všecek mrzut: „Jest nám s podivením, že od některých osob v království Českém psaní naše dosti lehce vážena bývají; někteří židé a překupníci po městech, městečkách a vesnicích jezdí a všelijaké věci na škodu městům našim předkupují."[7]) A hned potom vydány jsou mandáty do všech měst; aniž byly to mandáty za živobytu Ferdinandova poslední.

V trhu samém snažili se konšelé kde kteří překaziti překupy tím, že na hodinu určovali, kdy smějí po obci v trhy přistoupiti překupníci.[8]) „V trhový den vystrčen býval vích neb praporec u pranéře, a pokud sňat nebyl, nesměl ani hostinský (cizí) ani překupník kupovati."[9]) Pod pokutou peněžitou musil „překupník až do snětí víchu trh vystáti".[10]) Někde přidávali k peněžitým trestům i šatlavu.[11]) V městech Pražských sbírávali překupníky pilně; tak pilně, že r. 1532 sebrali Malostranští pro několik vajec i ženu holomka z Hradu, kteráž pod jich právo nenáležela. Ale když hejtman k ní se hlásil, musili Malostranští ženu vydati.[12]) Nižší orgánové tržní chovali se druhdy k překupnicím velmi tvrdě; jeden z nich, Jakub Vrabec, r. 1559 takovou tvrdost odpykal, poněvadž překupnicí byla paní, která nalezla zastání. Vrabec byl hutní v Starém Městě, a na Koňském trhu popadl Markétu Kotlářku, ana překupovala slepice; dal se do ní, bil ji, „porazil a obnažil i vzal jí pláštěk". Kotlářka žalovala. Hutný se bránil: „Mám poručeno, abych těm přemykačkám nic toho překupovati nedal; ona drala se na vůz, trhl jsem jí s vozu a tak upadla." Ale konšelé hutného za-

---

[6]) Kn. podkomořská v arch. c. k. místodrž. fol. 84.

[7]) Missiv. v c. k. arch. místodrž. č. 13. 544.

[8]) V Hradci Král. ustanovili roku 1535 překupnicím čas po 15. hodině v zimě, po osmnácté v létě. Arch. mus. list. hradecké.

[9]) Arch. Pam VII. 525.

[10]) Arch. lounský č. 1. A. 4. fol. D. 18. O praporci v Praze viz Sněmy III. 464.

[11]) Arch. lounský č. 1. A. 1. fol. E. 6. Fol. A. 11. B. 17. Drndova zavřena, že obilí před trhem kupovala a Matějček zavřen, že překupoval hrušky v trhu.

[12]) Registr. čern. hejtm. č. 2. JJ. fol. H. 11.

vřeli, poněvadž „mohl poručení proti překupnicím bez bití opatřiti".[12a])

Stálého pozoru na překupníky bývalo svrchovaně zapotřebí u věcech dotýkajících se denního živobytu. Tu bývalo předem obilí. Dnes by nikdo neuvěřil, kterakou drahotu v trhu městském způsobil druhdy obratný a drzý překupník. Líče to Guarinoni v díle svém z počátku XVII. věku, nezove překupníky jináč, nežli rasy a dříče,[13]) kteří činí obilí, Bohem hojně nadělované, chudým lidem velmi vzácným darem. Chápeme čtouce, že v řádě pražském r. 1503 hrozí se překupníkovi, „vyjde li proti vozům" složením živnosti [14]), tedy ne pokutou peněžitou, alebrž úplným zničením. Mimo to řád pražský dopouštěl zákup obilí jen měšťanům usedlým. Lidé povětrní, cizí neměli se v trhu ani ukázati.[15]) Venkovská města měla řády proti obilným překupníkům méně krutě, ale dosti přísné přec. Na příklad Litoměřičtí snesli se v plné obci r. 1552, „jestli žeby kdo do vsí chodil a tam obilí kupoval nebo před trhem v ulici, aby 5 kop míš. pokuty složil a té živnosti aby do roka prázden byl, a tomu, skrze kohož by to naň vyzvědíno bylo, aby polovice pokuty a polovice usvědčeného obilí dána byla". Měšťan litoměřický měl choditi do trhu obilí kupovat samojediný, šel-li sám druhý, propadl kopu pokuty.[16]) V Lounech od starodávna mívali také za řád, aby nikdo nekoupil obilí ani po trhu „na překup" více, nežli co by doma složiti mohl, a to z té příčiny, „aby se všickni živiti mohli, neb kdyby dva, tři možnější sami všecken trh obsáhnouti měli, chudší by k hrsti přijíti ani se živiti by nemohli".[17]) Znajíce nechuť měšťanskou k stavu selskému, snadno si pomyslíme onu zlosť Slanských, když jim mnozí ze sedláků, kteří obilí k městu nevezli, sem na trhy chodili obilí překupovat, „v ceně posazovat a z hrsti vydírat"![18])

Do časů císaře Rudolfa vyvinul se v Praze stran překupování obilí „ten neřád, že osoby, nejsouce s městem trpící, na schvále domy najímaly nebo kupovaly, aby překupujíce na trzích obilí i obroky, je shromažďovaly a potom v nedostatcích je prodávaly". To císař r. 1578 zapověděl, ukládaje císařskému rychtáři, aby sám také pozor měl na takové osoby — ale zákaz ten „na osoby stavů

[12a]) Kn. arch. pražsk. č. 990. 184.

[13]) Guarinoni, Grewel. 736. 737. a dále.

[14]) Miscell. při deskách č. 75. III. 23. Arch. pr. list. č. 9. Obilný trh pro Nové a Staré město byl ještě r. 1617 na trhu Koňském.

[15]) O tom řádu čte se i v listině papírové č. 9. v arch. pražsk. Je tu odpověď králi Vladislavovi, jenž toužil do těch věcí.

[16]) Svolení obce litoměř. č. 3. E. 3. fol. 6.

[17]) Pamětní kn. lounská č. 1. A 2. fol. J. 14. V registr. purkm. téhož archivu z r. 1577 několik případů, že těžce vězením stíženi jsou překupníci. Roku 1579 i tři najednou Rak, Valeš a Hellebrand podáni byli do žaláře „za příčinou neobyčejného překupování obilí". Fol. K 2.

[18]) Arch. mus. listiny slanské. Žalují na to podkomořímu Planknarovi roku 1537.

vyšších se nevztahuje".[19]) Ty mohly tedy sobě voziti v domy své, kolik obilí jim libo.

Z míry mnoho zákazů o překupování dotýkalo se trhu „čerstvých ryb" v Staré Praze; ryby tehdy bývaly podstatnou částí české kuchyně, a protož musily drahoty nemírné býti chráněny. Nejprve přikazováno, aby všecky ryby vezeny byly na trh rybí do staroměstského rynku.[20]) „Žádný po hospodách chodě, aby na ryby nepobízel, ani aby jich vozil do Židů," a nikdo aby v ulici nekupoval. „Jestližeby měštěnín nebo kdožkoli jiný a kdekoli krom trhu překupoval nebo do domu sobě nésti kázal, dá 1 kopu pokuty porybným, a prodávající aby byl trestán podle uvážení.[21]) Na trhu, „dokudž vích vystaven bude, dotud obec ryby říčné, labské a potočné kupovati má",[22]) a „jestli žeby pak který měštěnín nebo měštka chtěla vzíti kaprů, co by se jí líbilo, jmá jí dáno býti".[23]) Po obci čili obecenstvu na řadu přišli překupníci a pražské rybářky, které ryby nevozily, ale od vozatajů na prodej kupovaly. Tento překup byl nařízen zevrubně, tak aby na žádnou stranu nebylo škody. Nejprv aby se překupníci k vozům „o trůky své netiskli. a když host ryby své ceniti bude, aby příkupník nižádným obyčejem, jakožto nastoupením na nohu, ustrčením, potržením za šaty nebo jiným tajným návěštím od té ceny jeho neodvozoval". Kdožby v tom shledán byl, měl trhu býti prázden. Aby pak obec, kupujíc od rybářek z druhé ruky, nebyla nikterak šizena, a všickni překupníci výdělek měli, ustanovovaly řády trhu rybího překupníkům všelijaká obmezení. Na příklad nesměli více štik nad kopu kupovati k svým trůkám nebo neckám; dvojích ryb aby nemívali, než „štiky samy neb kapry samy, by pak i tovaryšstvo mezi kým bylo". Lososu celého pod trestem nikdo koupiti nesměl.[24]) Dokavadž by překupovač neprodal, jiných ryb aby nekupoval, ani dílů na své tovaryše nezakupoval, kdyby však ryby mdly byly, s dopuštěním porybného „bude moci spolkem prodávati". Proti společníkům v obchodě mívaly řády ten důvod, že „při rozdělování ryb mnohé hanění bývá, pro vystřelování ryb lepších".

Prodávati musili překupovači toliko na určitých místech. „Překupník nemá ryb prodávati na skladce, kdež hosté ryby prodávají,

---

[19]) Chaos v arch. pražsk.

[20]) Novoměstští tohoto trhu neměli. Seznam trhů pražských viz v arch. pražsk. list. č. 60.

[21]) Řád z r. 1530. Arch. pr. č. 332. 27—38.

[22]) Řád starší. V Miscell. č. 75. IV. 4.

[23]) V řádě předešlém.

[24]) „Tento artikul o novém lososu aby držán byl, aby žádný celého lososu nekupoval ani doma roztrhoval, tak aby syrový neb vařený v kusích do jiných hospod prodával." Pokuta pobrání koupeného. Řád z r. 1523. Miscell. při deskách č. 75. IV. fol. 8 Byl losos asi vzácen. Císaři posíláni lososi bývali z Pardubic. Roku 1572 rozkaz Pražanům, aby oni každého téhodne na trhu císaři 2 neb 3 skoupili lososy. Missiv. v arch. c. k. místodrž. č. 84. 299.

než hned pacholci k místu jinému. kdež jim ukázáno, jmají je nésti, a jestli že by která rybářka odtud snesla, vezmou jí porybní kapr, a po třetí živnosť jí vezmou." Zle bylo, šla-li sobě překupnice pro ryby na venek sama. Nejspíše chodívaly podskalské rybářky do Kamejka, plavily sobě odtud a kdo ví ještě odkud s hůry po Vltavě ryby. Kdyby aspoň takové ryby nosily na rybí trh staroměstský; ale podskalské rybářky nejen že nic na trh nenesly, než přišly překupovat, jakoby svého neměly nic, a lidem potají říkaly: „Máme ryby v Podskalí, přijď, tamť tobě prodám ježdíky, mihule a jiné ryby."[25]) Také vyčítá řád, kterak „natahují" rybářky ryby kamejcké. „Kúpí v Kamejku ryb za kopu, a tu za pět prodá."[26]) Vůbec měl každý překupník „ryby spravedlivě prodávati, nehledě v tom ziskův velikých a zbohacení svého a jiných ochuzení. ale laskavě s obcí aby nakládal, hledíc zisk srovnati s prací slušně". Také hospodáři a pacholkům v tůních i v trhu zapovídáno překupovati a tržiti v rybách.[27])

Nápodobně zřízena byla policie v skladě suchých, uzených a slaných ryb, z ciziny přivozovaných.[28]) Vozataj a cizí obchodník nejprve měli vůz s rybami vézti „na unterlák". V Kutné Hoře, aby se tak jistěji stalo, uložili konšelé r. 1557, aby branný s vozem sám šel od brány až k „undrláčníkovi".[29]) Při prodeji se měli obyvatelé a obec rybami opatřiti, pak obchodníci teprv. Dokud na pražském unterláku zboží s vozu neb líhy se nesložilo, neměl jeden obchodník druhým strkati ani s kupci cizími pokoutně námluvy činiti pod pokutou; jeden druhému v trh neměl vskakovati. Aby se všickni překupníci podělili. neměl nikdo celé tůny ani „celého palíku" ryb suchých kupovati od kupce, nýbrž tůny odbedněné[30]) a na kopy. A když poznali starší v unterláku nedostatek, „mohli rozkázati tomu a těm, kteří ryby kúpili, aby díl dali těm, kteří nekúpili a při trhu byli".[31]) To bylo řádem pražských překupníků; již od r. 1511; ale nestačívali konšelé pokutami připomínati přes

[25]) Řád z r. 1530. č. 332. 27.—38.

[26]) Řád z r 1512. č. 203. 44. Opakuje se znova v „decretum rybářům a rybářkám" r. 1528. Miscell. při deskách č. 75. IV. 7.

[27]) Ale překupovali přec. Čteme. v kn. arch. pražsk. č. 203 84. bez datum: „Veliký neřád znáti, a ten neřád děje se předkem porybnými, že obadva překupují a potom prodávají, ježto toho činiti nemají."

[28]) Bývali v Praze faktoři se všech čelnějších měst severoněmeckých Roku 1568 sondí se tu faktor z Frankfurtu nad Odrou s českou hokyní. Arch. pr. č. 25. 69.

[29]) Z arch. kutnoh. sděluje Šimek.

[30]) Načaté tůně neb sudu říkali nayk, a mívali v tom ten klam překupníci, že načali tůnu dle řádu, ubrali z ní však jen pět neb šest štik neb herynků — odvezli, doma zabednili a prodali dále za celou. To také zapověděno, poněvadž v tom plat obecní schází, a domácí nedostatek a drahotu trpí. Arch. pražsk. č. 203. 41.

[31]) Řád z r. 1511. Miscell. desky. č. 75. III. 24. 25.

tu chvíli, že když z Míšně a ze Slezska přijíždějí kupci slaných ryb, že má v koupi přednost obec a po ní teprve překupníci.[32])

Největší soužení mívaly městské úřady i obec s překupnicemi spižných věcí a drobných potravin. Ty obchodnice prodávaly kury, vejce, máslo, sůl, ovoce. Sluly hokyně, přemykačky; ale nejobyčejnější jméno jim bylo po městech „překupnice".[33]) Z knih městských světle patrno, že nevěděli konšelé leckdy sobě s nimi rady dáti. Už kdysi v XV. věku páni pražští obou větších měst „na vědomí dávají, že zdvihají všecko překupování, přikazujíce, aby od sv. Vavřince žádné více překupnice nebylo v kurách, ptácích, v vajcích, i v jiných věcech; jestli pak žeby se toho která neuchovala, bude jí pobráno, což překúpila, a pakliby se toho po třetí dopustila, že musí těchto měst prázdna býti". Nechť prý každý, co přinese a přiveze prodává sám, a jen tu, kde vysazeno, nikoli po domech, branách ani v Židech.[34]) Že tím usnesením nebyly překupnice v Praze zhubeny, to patrno již z toho, že r. 1547 „smlouvou tří měst Pražských" zrušeny jsou znova, a opět rozkázáno, aby si „hostinští" v trzích prodávali sami a nikoli překupnice.[35]) Než i potom Rudolf císař hněvivě psáti káže o hokyních a překupnicích r. 1577, „když sjezd jaký do Prahy bývá a lidé potrav víc než jindy k městu nesou, tehdy že ony ven před brány vybíhají, a v mírnosti koupivše, v trhu dvojnásob prodávají". Ani tentokrát zrušeny nebyly. Obnoven jen starý příkaz, aby překupnice, když host co přiveze, nebyly k tomu puštěny po hodinu desátou na půl orloji pod trestem 1 kopy českých grošů.[36]) Přemykačkám, které prodávaly jahody a „jiné porostliny lesní", dovoleno, aby přistupovaly k trhu v hodinu 14 na celém orloji, hned jak sejmou tržní korúhvičku.[37])

Bylo-li venkovské město z větších a mělo-li jen poněkud větší počet hokyň nebo překupnic, tytéž zlosti bývaly s nimi jako v Praze; i k tomu se konšelé někteří odhodlali, že hokyním buď zapovídali trh — na příklad Lounští r. 1588 zapověděli, „aby hokyně ženského trhu naprosto prázdny byly, poněvadž činily měšťkám v kupování potřeb překážky[38]) — nebo že počet hokyní obmezovali, jakož toho

---

[32]) Ještě v XVII. stol. při konci čteme v instrukcích purkmistrových, že zvlášť před postem velikým 40 dní překupníci před jinými kvapně předkupují, aby tedy „ten neřád a monopolium", patenty zapověděné, přetrhl. Kn. č. 994. 223. Arch. pražsk. Staroměstský trh slaných ryb byl v kotcích, novoměstský byl „u šraňku" kaple božího Těla na trhu Dobytčím.

[33]) Trh spižných věcí v Praze r. 1617 byl na obou stranách příkopu; tu staroměstský, tam novoměstský. Olej, makovice a semenec prodáván jen na Novém městě v obecním dvoře. Arch. pr. list. 60. Roku 1617.

[34]) Kn. arch. pražsk. č. 331. 111.—112.

[35]) Kn. č. 1154. fol. N. 12.

[36]) Chaos v arch. pražsk.

[37]) Kn. úř šestip č. 475. fol. 2. Prý „jsou ten nezpůsob zachovávaly, že jsou věci překupovaly, a lidem za troje peníze odbejvaly".

[38]) Pamět. kn. arch. lounsk. č. 1. A. 2. fol. J. 18.

příklad v Litomyšli. Litomyšlští totiž r. 1570 obnovili „po paměti starých lidí svým hokyním, jež z hněvu nazvali zahalečkami a šantročnicemi, starobylý řád,[39]) aby počet jich byl obmezený, aby to byly jen staré ženy, práce jinačí neschopné, aby překupovaly jen v svobodný trh v sobotu, a jen to, co v trhu přebude; co překoupily takové překupnické hokyně, to nechať prodávají „na peníz různo a ne v cele". „Hokyňovati" však nemají nežli v soli, krupách, sejru, hrachu, semenci, „chlíbě", v jáhlách, máku, koláčích, v pohance, ořeších a v semenech. V jiných věcech nikoli. Překupovati prý mohou sobotský den teprve od čtrnácté hodiny; od sv. Kateřiny až do tří králů od hodiny osmnácté.[40]) Litoměřičtí obmezili počet svých hokyň teprve r. 1600. Ve valné schůzi tehda naříkali konšelé, že „proti starobylým řádům velice jest vystoupeno, při hokyních mnozí neřádové že se nacházejí, tak že měšťané a jich manželky za své peníze k potřebám domovním potřeb dostávati nemohou, nýbrž od hokyní v tom předcházeni bývají; proto tedy že nastoupí se zase na starobylý způsob, odebéře se jistý počet hokyní z osob staroživných a dobře zachovalých, a ty nevycházejíce na koupi z města ven, na jistých místech své hokynářství v čistotě, s uctivostí, v mírnosti odbývati budou, a mimo ten počet jiným všem hokynářství že se zapovídá".[41]) Nejrázněјší usnesení stran hokyň učinili si, pokud víme, r. 1567 Turnovští. Neobmezili počtu hokyňského, ale ustanovili: „Aby hokyně předku neměla v překupování mimo sousedy, a protož, kdož by takovou kterou postihl, aby jí to směle vzal a vzali."[42]) Tu tedy bylo všecko obecenstvo oprávněnou policií, překupnice stíhající.

Policie trhu ovocného v městech Pražských (na Malém rynečku) byla zřízena takto. Když se ovoce na trh přiveze, toho aby žádná „ovocnice" (hokynářka) netržila, než ty osoby, které k tomu se volí; každá ovocnice aby z koupě dostala s jinými zároveň, a teprv kdyby zbývalo, že by jiné nepotřebovaly, tehdy mohla jedna sama vůz ovoce koupiti a domů svézti. Bylo-li ovoce v sudech přivezeno na trh, i o sudy měly se ovocnice stejně sdíleti a nepředkupovati jedna druhé. Když ovoce kdo přespolní na zádech přinesl, „žádná neměla z hřbetu snímati a praviti, že jest mně přinesl, a o to se vaditi". Zapověděno bylo velmi tuze, aby hokyně, nakoupíc sobě ovoce, neprodala jeho jiné hokyni, poněvadž v tom újma obci i sousedům.[43]) Sousedé kupující měli i v ovocném trhu, když hostinské vozy přivezeny, přednosť. Řád z roku 1413 a roku 1456 obnovený tou příčinou pravil, když ovoce přivezené

---

[39]) Arch. litomyšl. kn. č. 119. 33. 34.

[40]) V Plzni směly hokyně překupovati slepice, husy, selata, ptáky, teprve od sedmnácté hodiny. Pokuta 10 gr. Arch. plzeňsk. protok. konš. č. 19., 26. r. 1554.

[41]) Svolen. obce litoměř. fol. 133.

[42]) Acta forens. arch. turn. I. 37.

[43]) Řád z r. 1505 v Miscell. při desk. č. 75. III. 26.

od městských měřičů posazeno bude, po čem má měřeno a prodáváno býti, a kdo přijde chudý nebo bohatý a bude se tázati, po čem měřice, má každému pravdu pověděti, a kdyby přihodilo se, že by některý měštěnín chtěl díl míti, a již mu se přes hokyně dílu nedostalo, mají poslední hokyni peníze její vráceny býti, a ten díl její tomu měštěnínu za jeho peníze buď vydán. A poněvadž měřičové sami také v ovoci obchodili, bylo jim zakazováno, aby sobě nebrali „z prvního čela ovoce krazšího", aniž by s hokyněmi lapali dřív, než obec s vozů koupí, a „bez otázání úředníka tržného" aby vůbec nekupoval měřič ani hokyně.[44])

Trh kurný a zvěřinářský v městech Pražských míval v sobě stran hokyň znamenitou rozdrobenosť živnosti. Pražské řády tržné ustanovovaly zevrubně, co která hokyně, husařka, zvíředlnice smí na trhu prodávati. Na příklad zvíředlnice prodávati směly jen zvěřinu velikou, a malou jen do zajíce. Ptáky a veveřice prodávaly jiné hokyně. Roku 1518 zapovídá řád zvíředlnicím, aby, jsouce lapeny se zbožím sobě zapověděným, neříkaly, „že jsem toto paní konšelové koupila"; taková výmluva že stála nebude.[45]) Přijímaje drůbežnice do seznamu obchodnic, ouřad městský dbáti měl toho, aby husařky a jiné ženy toho řádu byly osoby zachovalé. Neměla živnosť propůjčována býti té, „která by na sobě jakú vadu nebo nárok jměla". Také měla se živnosť dopouštěti jenom těm, „které by lidí velmi nepřetahovaly".[46]) Vychovala-li sobě měšťanka města venkovského drůbež na prodej, tať směla v trhu zasednouti beze všech úředních překážek.[47]) Pražský trh kurný (u sv. Linharta) a zvěřinářský (na Koňském trhu a u rychty) byl zřízen nápodobně jako ovocný. Obec měla kupovati nejprve a po ní teprve překupnice čili zvířetedlnice, husařky a jiné hokyně. Husařky nesměly na překup nic v trhu kupovati z přespolních vozů, až teprve po 18. hodině v létě, po dvacáté v zimě, vůbec, „dokud vích" vystrčen. Která překupnice přes to v trh se vloudila, té pobrali zboží smluvené, ale přespolnímu kupci za ně zaplatiti musila. Totéž ustanoveno bylo na židy. Nesměli kupovati, dokud vích; po svržení víchu toliko čtyři jejich vyslanci smívali v trh; na venkové nebyli židé počtem nic obmezováni: po svržení víchu mohli přijíti houfem. Teprve roku 1505 v Praze jim dali tu svobodu, že mohli kupovati v pátek, v jediný den. o trhu volné.[48]) Všecka židovská obmezení bývala na překážku nemírného překupování způsobena: židé nejmlsnější věci překupovali a trhy

---

[44]) Tamže fol. 10.; též arch. pr. č. 203. 14. a listiny č. 3, 181 3.
[45]) Arch. pražský č. 208. 49. Řád z r. 1508 na listině papírové č. 9. v témž archivě.
[46]) Tamže fol. 23.
[47]) Svolení litoměř. r. 1560. 13.
[48]) Arch. pr. č. 203. 81. a list. papír. č. 9.

dražili; nemohli-li veřejně, činili tak koupěmi postranními.[49]) A nepřekupovali jen sobě; víme ze žaloby Pražanů k Lichtenštejnovi po bitvě bělohorské, že v městech i ve vsích židé samostatně obchody mívali ve všech věcech, předkupujíce a „ceny nadsazujíce".[50])

Pražanům velmi důležity byly trhy dřevní. I tu často způsobovalo překupnictví škody sousedům i nedostatky dřeva. Nejstarší překupníci dřeva k Praze přivozovaného bývali Podskalští.[51]) Ponevadž nebývalo na jezech pražských až do Karla IV. vrátec, uvislo dříví po vodě plavené chtíc nechtíc v Podskalí, a Podskalští skoupivše je nebo svezše sami, prodávali po své dobré vůli. Proti tomu vyprosili si Pražané majestát od krále Jana i Karla v ten rozum, že po tři dni musí trh dříví přivezeného býti volný Pražanům, po tom ať překoupí Podskalští. Když pak vrátka do jezů vpravena, a vory mohly plouti dále, historickym zvykem zůstalo i na dále až po r. 1783, že Podskalští byli nejen plavci dřeva, než i nejpřednějšími s dřevem obchodníky. Na lese sic mohl kde kdo koupiti dřevo, ale kdož s Podskalskými mohl v tom závoditi? Podskalští upravili se v bratrstvo, vstavili sobě na čelo starší, jež konšelé novoměstští delegovali za zvláštní „pořičné právo". soudící u věcech obchodu dřevního, jakož i nad osobami, tomu právu náležitými, a starší, ročně obnovovaní, přijímali do bratrstva usedlé podskalské a novoměstské sousedy, ale jen ty, jimž spolu mimo dům náleželo i kus břehu Vltavina. Trh na dlouhé dříví byl u nich. na drobné býval u novoměstské vápenice,[52]) a trh na prkna, žlaby, šindele, mísy. kolečka, necky, kopí držán byl od kaple božího Těla až ke klášteru Slovanskému.[53]) Všecky tyto dřevné trhy zdražovali Podskalští vysokými cenami plavného, pak tím, že skupovali u horáků dříví, a ti je sváželi dolů jako dlužníci, nebo konečně tím, že zadržovali dříví nahoře, vyčkávajíce drahoty a zištnějšího sobě trhu. Na trhu samém překáželi Podskalští hostinským dřevařům, kteří na vozech les přivezli, nebo je k sobě odváděli, lákali, od nich překupovali, kupce dohazovali pokoutně. To vše jim s výčitkou zapovídá roku 1603

[49]) Husařky židům za peníze chovaly husy a drůbež tučnou tajně. Miscell. při desk. č. 75. III. 23.

[50]) Lib. rer. memor v arch. pr. č. 326. 200–205. 207.

[51]) Obšírné pojednání o Podskalských, jich plavbě a obchodě podal Emler v Pam. Arch. VII. 1. a násl.

[52]) Na všaký pondělí, středu a v pátek. Roku 1350 ustanoveno řádem, aby žádný „pálícího lesu" nekupoval víc než s potřebu a mimo potřebu za 10 kop. Rkp. budišínský „Politica" fol. 132. Dříví sáh byl v Hradci Jindř. roku 1489 za 6 grošů 2 denáry; v Praze r. 1426 bylo půl osma tisíce tyček viničných za půl druhé kopy české; vůz dříví za 20 grošů r. 1503 „jakž od starodávna"; pramen dříví 25 vorů r. 1584 v Praze bylo za 95 kop bílých, Jiřík Melantrych za tisíc tyček téhož roku dal půl druhé kopy miš., a r. 1624 navrhuje se, aby vůz trhovec plný dřevem stál v Praze 56 kr.

[53]) Řád prknařů v desk. misc. č. 15. P. 17. je z r. 1457.

instrukce Rudolfova, přidávajíc ještě některá ustanovení proti židům, kteří v obchodě dřevním také prý „šantročili“. Dle té instrukce nesměl žid koupiti v jistý čas roční žádného dřeva v pramenech; z dřeva koupeného měli nadělati židé čtvrtloketních špalíčků k topení a ty měli prodávati jen židům. Tresty hrozilo se židům, koupí-li dřevo v pramenech dlouhých anebo nařezají-li špalíků větších než čtvrtloketní.

Jako trh dřevný rovně tak všudy v městech důležit byl trh uhelný. Protož i ten musil policejně zřízen býti, aby sousedé nebyli přetahováni. V městech venkovských mimo Horu, kde potřeby uhelné bývaly nad míru veliky, ovšem bývala policie nad uhlíři prosta. Přijeli uhlíři z lesa, přivezli uhlí v pytlích, obec kupovala napřed, po ní kupovali hromadou kováři, kotláři a jiní řemeslníci, kteří bez uhlí nemohli pracovati, a ouředníci tržní, smluvivše s uhlíři cenu, dbávali jen toho, aby dostalo se na každého, a nikdo aby se o dřevěné uhlí nepopral, a také míra aby byla měrná, dobře sutá. Pražské řády uhlířského trhu jsou ovšem obšírnější. Bylatě, jak povědomo, v obou větších městech zvláštní huť s rychtářem uhelným a pacholky, a pro velikosť obchodu nemohlo bez zevrubných řádů býti. „Práva uhléřska“ z roku 1478[54]) ukládají nejprve vozatajům, kteří uhlí vozí, aby přiváželi pytle dobře nasuté: zapovídá jim, aby úmluv tajných mezi sebou nečinili, z trhu aby nejezdili, leč dvanácte pytlů prodali. Pacholci rychtáře uhelného měli míti pytle „mírné s městským cejchem“ a těmi spravedlivě měřiti, „uhle na tu míru ssouti a lidem i vozům pravdu činiti“; také neměl pacholek ani vrubák, jenž u vozu vroubil, kolik pytlů naměřeno, přimlouvati se nikterak ke kupci, ani překupovati. Smolu na uhelném trhu mohl vozataj prodávati sám bez měřičných pacholků, ale jako uhlí takž smolu měli napřed kupovati obecní lidé, a po nich teprve překupníci. Po trhu překupníkům bývalo volno uhlí nakoupiti, kolik chtěli — smoly netak. Stojíť v řádě, že „smolaři, ješto kolomasť prodávají“, smoly prve kupovati nesmějí, až obec nakoupí, a po trhu mohou jen 6 kamenů smoly koupiti, nic více.

Policii městské bývalo také pilně pozorovati překupníky i v trzích ostatních, v nichž drobnější obchodníci a řemeslníci kupovali sobě zásoby nebo materiál k dílu. Městský ouřad předem dbával, aby nejprve obec došla potřebných kusů před řemeslníky a obchodníky drobnými; a když obec nakoupila, mívali péči mimo konšely i sami starší cechovní o to, aby všem mistrům, bohatým i chudým, tedy všemu cechu hromadou a společně „forkaf“ (totiž materiál k dílu) byl koupen a se všemi sdělen. Když tedy byl trh plátna, vlny a jiných podobných věcí, nedopouštěli konšelé plátennicím ani jiným osobám, které se tohoto neb onoho obchodu dotýkaly, koupě

[54]) Miscell při deskách č. 75. IV. 2. Řád pozdější doslovný v arch. pr. č. 203. 1.

prve, až nakoupili sousedé a sousedy. V Praze Staré na příklad byly čtyři trhy plátěnné do roka, a tu bývalo řádem kázáno, aby po dva dni žádný překupník pláten nekupoval ani nezamlouval, až teprve po vyjití těch dvou dní. A po ty dva dni cizí prodavači, kteří plátna do Prahy svezli, měli se vyložiti se všemi plátny, truhly otevírati všecko jen sousedům, měšťanům. Že překupníci připadli na podvody všelijaké, to soudíme ze zákazů císaře Rudolfa, dvakrát stejnými slovy vyřčených.[55]) Nejobyčejnější podvod překupnický býval ten, že vyslal do trhu v ty dva dni překupník člověka nastrčeného, jenž kupoval jakoby pod zámyslem sobě. Když pak došla v dotčeném trhu řada na překupníky čili plátennice, tu bývalo od starodávna zvykem, že starší plátenníci kupovali všem zásobu a dělili pak. Ale i v tom zase bývaly šidby. Plátennice nečekávaly hromadné koupě, než překupovaly v ústraní od cizozemců. R. 1540 bylo pro tu věc mezi plátennicemi zbouření dokonalé. „Všecken obchod v znamenitém počtu předstoupili před purkmistra a radu, a obeslali Petra Kosteláka od modrého lva a Martu manželku jeho, že plátna, která se od cizozemců sem vezou, před jinými nadsazují, chvátají, s jinými děliti se nechtějí.“ Prý „nekupuje Marta pláten na svobodném a vejsadním místě, než pod obmyslným zastřením v svém domě a s Němci své srozumění má; nad to jiná města plátny fedruje a sousedy ochuzuje; ješto předešle do tohoto města jsou z jiných měst po plátna jezditi musili a cla dávali“. Paní Marta s mužem vymlouvali se, kdyby „nekoupili v čas a zmeškali, že by jiní, uchvatnouc, dílů jí dávati nechtěli“.[56]) Konšelé to srovnali jak tak, ale zůstalo při starém způsobě. Překupoval, kdo uměl.

Ne jináče bývalo při zakupování řemeslnického „forkafu“. Společné to zakupování a dělení všech vzniklo z oumyslu dobrého, aby se všickni mistři živiti mohli, bohatý aby nepředkupoval chudého, ale přes dobrou vůli a dobrý řád dosti často a všude vyskytovali se lidé, kteří pokoutně a o své újmě kupovali surovinu, nečekajíce, až koupí starší a podělí. Nejkřiklavější případy nezřízeného překupu nalezli jsme mezi těmi, kdož k svému řemeslu měli zapotřebí vlny. O pražských soukennících čteme roku 1597, že majíce do trhu o vlnu vstupovati nejvíce ve třech osobách — muž, žena a pomocník — proti tomu rozličných faktorů, cizozemců a Němců i jiných knapů, též kloboučníků a lidí selských do dvaceti a třiceti sobě objednají, ti vlnu skupují a tudy „chudým soukenníkům chléb z ruky vydírají“.[57]) Nad to mívali možnější soukenníci u sedláků stříž vlny dávno zamluvenu, k trhu

---

[55]) Řád Rudolf. z r. 1578 a 1605; v arch. pr. Chaos.
[56]) Kn. arch. pr. č. 1130. 410.
[57]) Kn. arch. pr. č. 556. V artikulích soukenn. punčoch. Právě v polovici knihy.

nehledíce.[58]) Od takových pijavic venkovští někteří konšelé tuze umívali své řemeslníky brániti. Když překupníka popadli, nevěděli věru, kolik mu naložiti trestů. Příklad toho krčmář Šebek ze vsi Zmizného, jenž najav mnoho lidí překupoval vlnu soukenníkům pardubickým. Roku 1574 lapili ho, které peníze na vlnu zavdával, všude mu pobrali, zavřeli ho na dlouhý čas do šatlavy — a pak teprve se v komoře královë ptali, co mu mají udělati. Než z komory odpověděli páni, „že žádný třima smrtmi mříti nemůže“ — že již má dosti pokuty.[59])

Druhá nemalá péče policie tržní bývala o ceny zboží trženého. Nejdůležitější sazby trhu řeznického a pekařského poznali jsme svrchu. Zbývá promluviti o sazbách věcí ostatních, pokud byly usazeny. Vyloučenotě bylo ze sazeb ouředních skoro všecko řemeslo, poněvadž usaditi stálou sazbu řemeslníkům bývala věc pro nestálou a nejistou cenu surovin nemožná. Ouřad městský tedy zanechával starším cechovním, aby oni dohlédali k cenám i k dílu; cenami aby obec nebyla přetahována, dílo aby bylo oupravné a na schválení lidské. Ba když r. 1578 pro veliké drahoty věcí řemeslných císař Rudolf i sněm vydal sazby, do nichž pojati jsou také někteří řemeslníci, jako ševci, krejčí, mydláři a bečváři, přece jmenovitě uvádí ještě třinácte řemesel, kteráž „obzvláštního usazení míti nemohou“. Těm a ostatním řemeslům nejmenovaným klade se jen na srdce, aby nad slušnost draho neprodávala. Oněm nařízeny jsou ceny díla proto, poněvadž „pokřik na ně vzešel byl největší“. Z nich všimneme sobě jenom ševců, poněvadž mívali — aspoň v Starém městě — svůj stálý trh v stáncích.

O ševcích praví Rudolfův řád z r. 1578, že „mezi všemi řemeslníky ode všech tří stavů v království Českém největší naříkání na ně jest, že přetahují lidi“. Jest jim tedy usazeno, aby boty rejtharské až do rozkroku s taškou nahoře neprodávali dráže nežli za kopu 20 gr. míš.; o něco lacinější měly býti boty kratší s řemeny, boty selské po kopu, boty telecí nad kolena po 36 gr. míš. Nejdražší měly býti boty lovecké do vody po dvakrát šité za dvě kopy, a boty voskované kordovanské největší za tolikéž. Spolu zapověděno ševcům prodávati sedlákům bot delších nad rozkroky a s taškami pod pokutou, prý to sedlákům „k užitku není“. Ženské boty černé, bílé, s aksamitem, skopové děvečkám měly býti po 30, 20 groších míš. Střevíce kordovanské, pantofle, mužské střevíce mazané vysoké s řeménky o dvou podešvích, střevíce lokajské, střevíce pacholatům, střevíce ženské usazeny byly od 8 grošů po 20. Pohůnkům nejlepší boty měly býti za

---

[58]) Kámen vlny kupovali v Písku r. 1473 po půl druhé kopě; v Plzni r. 1495 po 75 groších č.; v Nymburce r. 1564 kámen za 80 gr. č. v Praze 1582 po 3 kop míš. I kupci překupovali se na stříž. Na př. Martin, kupec nymburský, r 1561 u Loreckého zakoupil si z šesti kop ovec vlnu. A soudili se pak o nedodržení smlouvy. Regis. nálezů kom. soud. č. 15. J. fol. 449.

[59]) Missiv. v c. k. místodrž. arch. č. 90 B. fol. 521.

40 grošů. Botičky a střevíce dětinské usazeny jsou cenami několika dle dětských let: botičky dítěte čtyřletého měly býti po 10 groších, střevíčky po 4; dítěte jednoletého botičky měl švec prodávati po 6 groších, střevíce za polovic. Při sazbě botek ženských přidává řád Rudolfův to paedagogické ustanovení, že nesmí švec prodati šenkéřkám, kuchařkám, nevěstkám ani ženám selského řádu botek aksamitových ani mazaných pod pokutou 15 gr. míš.[60]) Ouhrnkem obsahoval řád císařův nad třicet sazeb díla ševcovského. Roku 1605 obnoven řád ten, a cenám poněkud přivětšeno, poněvadž nikdež nemohli ševci při něm obstáti. Ostatně známe z tehdejšího života, že se ševci císařské sazby nikterak nedrželi. Na příklad buď bitva, kteráž strhla se r. 1607 právě o touž sazbu na Starém městě pražském v krámě ševce Noska. Bit byl švec, a vítěz nad ním byl urozený Jan z Michalovic podle některých jiných pánů. Páni vstoupili totiž do krámu a smlouvali nejprve s tovaryšem o pár kordovanských ženských střevíců. Nechť tovaryš sám vypravuje. „Já jim pověděl za 12 bílých, tak oni při tom hned poznali, že se nechováme tak, jak J. M. cís. instrukcí ukazuje. A já jim dal za odpověď, páni, poněvadž nám nechtějí koží taky podle toho nařízení dávati. my toho také učiniti nemůžeme. Pověděli, že by to mohli všecko mocně pobrati; a řekli, dáme za ně pět bílých, nebudu-li chtíti, vezmeme je, a pán z Michalovic přísahal, že se mohou do pytle neb koše pobrati. Hned přijde v tom hospodář sám, a tak na hospodáře hned se obořili, dal jim za odpověď, neberte, však není na silnici! A hospodář k těm střevícům sáhl, a oni nepomeškajíc střevícemi i kopytami, co jest na krámě bylo. házeli několikrát, až hospodáři hlavu prorazili a po tom všem jeho uražení k zbrani se chystali a jeho pobízeli, jiní sousedé na ně křičeli, aby toho nechali a na právo pamatovali, a hospodář řekl: Pane neměli ste toho mi učiniti k mé starosti, nemusíte ňákého dobrého svědomí bejti!“[61])

Rovně tak jako řemeslníkům nesnadno bylo usaditi ceny kupcům, kramářům a jiným podobným obchodníkům. Venkovský kramář vymluvil se na pražského kupce; v Praze, kdož byli v obchodnickém cechu, těm cenu sadili starší jednou za čas, ale největší obchodníci cizinští a ležáci, na nichž ceny visely, nebyly v cechu žádném; těm nebylo lze nic rozkazovati. Řád pražský r. 1503 praví, skoro jako by zbožné přání bylo, aby kupectví těch „kupců, kteří cechů neužívají, v slušnosti prodávalo se“.[62]) Teprve roku 1578 řád Rudolfův, často dotčený, snažil se prodej kupecký uvésti na slušnou míru. Nařídiltě v Pražských městech po šesti osobách na dohled i sazbu kupcův a kramářů: dvě z rady, dvě z obce, dvě z kupců; r. 1605 přidána ještě jedna ze suken kra-

---

[60]) Chaos v arch. pražsk.
[61]) Kn. kom. soud. č. 21. G. 847.
[62]) Kn. arch. pražsk. č. 203. 84.

ječů. Těm pod přísahou měsíčně bylo usaditi ceny a vyvěsiti na tabulce na radnici a v ungeltě. Důvod k tomu řádu byl v slovech císařem podepsaných, „že totiž kupci nad míru sobě koupí posazují, měr a váh jednostejných nemají a tak téměř polovici na každé věci vydělávají".[63]) Než to vše byly marné obrany proti cizímu zahraničnému velkotrhu a proti společnostem normberským, augšpurským, ulmským, kteréž výbornou organisací faktory svými v Lisaboně a v Antverpách ceny všeho koření v hrsti měly a nic si z toho nedělaly, že byly nad židy nenáviděnější.[64])

V kotcích plátenických v Praze rozkazoval řád Rudolfův r. 1578, aby neměla obchodnice na lokti laciného plátna víc užitku nežli peníz, na dražším dva. Tři osoby měly k tomu v obyčejný trh dohlédati, o jarmarce deset osob mělo choditi na ten dohled „do všech míst a koutů".

Velmi nesnadno bylo v trhu saditi cenu obilnou i cenu píce. Posadil-li ouřad sedlákovi cenu nemilou, nepřijel víc, a trh byl chud a nestačil. Je tou příčinou opravdu charakteristická prosba měst ku králi asi z roku 1500, by ráčil rozkázati lidu selskému, aby vozili obilí k městům a zvláště do Prahy, a sám aby usadil cenu. „Po čem J. M. ráčí usaditi, tak bude platiti, ale my jestližebychom uložili, tehda nepovezou nic."[65])

Naproti tomu na trzích, v nichž prodávány potraviny, málo která věc prošla, aby tržný nebo jiný ouředník s rozumem a radou konšelskou nebyl jí cenu posadil hned předem. V pražském trhu rybím porybný, vzav srozumění „s předními pány", měl obzvláště lososy, sumy a viziny na cenu posazovati,[66]) vůbec tedy ryby vzácnější, které se prodávaly k váze. Ostatních ryb v Praze neposazovali. Nechávali na volný výběr, „což lepšího, nechať se dráž, což horšího, laciněji kupuje a prodává, ješto v tom rovnosť ukázati se nemůže; také nápadem k trhu ryb někdy bývá více, jiného času méně a z toho se mění příběh trhu lacina nebo draha". Ale tržní přece měli dohlédati, aby ceny ani při těch rybách laciných nebyly nadsazovány.[67]) Naproti tomu v Plzni již r. 1567 ustanovili konšelé, aby ryby všecky všudy byly váženy. Libra lehké váhy aby byla po 12 penězích.[68]) V trzích kurných bývaly od starodávna hokyním usazovány ceny na dlouho stálé, nad něž vyskočiti nesmělo se. Ovšem po nemalém na rathouz nabíhání časem cenám přiskočilo, ale ta nová sazba zase dlouho trvala, až vzešel křik nový. Na příklad čteme v řádě obou měst Pražských, Starého i No-

---

[63]) Chaos v arch. pražsk.

[64]) Janssen Gesch. d. Deutsch. I. 406.

[65]) Rukop. strahovsk.

[66]) Arch. pr. č. 326. 42.

[67]) Chaos v arch. pražsk. též listin. č. 9 tamže. K důvodům příčiňují Staroměštští r. 1624 i ten, že rybářky času letního za leklé ryby na jiných živých musejí sobě nahrazovati. Kn. č. 326. 210.

[68]) Arch. plzeňsk. kn. protok. konš. č. 19.

vého roku 1488, že „hus nejlepší bez drobů výš dvú grošů bílých prodávána býti nemá, droby nejlepší výš pěti peněz bílých".[69]) Do r. 1508 už vymohly sobě překupnice, aby směla hus nejlepší státi aspoň do sv. Bartoloměje 5 grošů míšeňských; po sv. Bartoloměji nechať stojí 2 bílé gr., jako bylo před dvaceti léty. Droby nejlepší řádem roku 1508 vydaným zůstaly také při ceně starodávné.[70]) Vejce v zimě neměla dráže býti prodávána v Praze za celou první půli století XVI. nežli po penízi jednom. Koncem století byla i po 8 penězích. Slepice usazovány obyčejně za polovic husy, někdy i za třetinu. Ceny pražské bývaly větší venkovských, ale ne vždy. Na příklad téhož r. 1508, kdy v Praze byla hus po 4 a pěti groších míšeňských, prodávaly husařky v Rožmitále dvě husy po 13 groších, slepici po dvou i po třech gr.[71]) O málo později v Králové Hradci byly husy po 7 groších míšeňských; bez kaltounu po 5 groších.[72]) V polovici XVI. věku počítali v Praze po 19 groších míš.[73]) Do konce století vzrostly na trhu kurném v Praze ceny tak, že hus krmná byla po 30 groších, bez drobů za 20 gr., droby za 7 grošů, slepice za polovic; a Lichtenštejnovi r. 1624 podávajíce návrh k sazbám tržným, Pražané oznamují, že hus krmná může dávána býti po 42 krejcarech, bez drobů za 28, droby po 7 kr. Slepice za polovic, kachna po 18 kr.[74]) Na přirovnanou cen venkovských, které jsou od druhé půlky XVI. věku vesměs menší pražských, stůj tu, že roku 1607 nařídili Lounští v obojí radě husařkám, aby krmnou hus prodávaly po 16 groších, droby po 4 gr.[75]) V Domažlicích a v Horšově Týně r. 1577 — tedy 30 let před tím — usadili konšelé cenu krmné husy právě za polovic ceny lounské.[76]) V Litoměřicích roku 1569 ustanovena cena husy dobré „s polovicí sádla" za 13 grošů, droby po 3 groších.[77]) Téhož roku na Mělníce z poručení konšel a starších prodávána hus osekaná nebo pečená za 10 grošů, kaldoun za 3 gr., neosekávaná za 13 gr. jako v Litoměřicích.[78]) V Plzni, kdež prodávali hus na libry, byla roku 1567 libra za 9 peněz. Rakovničtí mívali stran trhu drobných potravin, zvláště másla, sýra a soli, úřední „proby". Pouštívali totiž hokynářkám na jednom žejdlíku másla zisku 3 peníze malé, na libře sýra 2 peníze, na věrteli suté soli (věrtel držel 112 žejdlíků) 4 groše míšeňské. Která hokynářka „podle proby" neprodávala, tu vyhnali z trhu.[79])

[69]) Kn. č. 331. 111.
[70]) Kn. č. 203. 37.
[71]) Právní kn. rožmitálsk.
[72]) Arch. mus. listiny z Hradce.
[73]) Arch. pr. č. 473. 1.
[74]) Kn. č. 326. 199.—204.
[75]) Kn. lounsk. č. 1. A. 4. fol. K. 17.
[76]) Kn. z Horšova Týna fol. 32.
[77]) Svol. Litoměř. fol. 18.
[78]) Arch. mělnick. kn. č. 3. fol. 2.
[79]) Arch. rakovn. kopiál. r. 1592.

tiky, falše, jimiž jedni z druhých zisků nabývati usilují? Mrzuté a zahalčivé hokynářství číhá na lidské mozoly."[88])

Aby tedy mrzutému a lenivému obchodnictvu staveny byly lsti a podvody, chodívali konšelé po krámech a v trzích ohledávati všelikterakých koření, ale domníváme se, že v míchaninách kramářských s těží bylo najíti co nehodného. Spíš podařilo se, když přišel kramář na kramáře, jako na příklad stalo se v Praze roku 1546. Toho léta totiž podali pražští kramáři žalobu na kupce přespolní, z níž dovídáme se chytřejších falší, nežli pravila svrchu psaná prostičká veršování. Prý o „jarmarce hromničném po vyzvonění frejdu falešná kupectví prodávali": „Beneš z Kadaně pepř s karbulicemi smíšený, kterýž jednak na vodě splyne a jest zapověděn; Blažek od sv. Anny Hory falešné a pro těžkosť maštěné prodával šafrány, Hanuš Fusík a Zaffer nehodné šafrány s rudkami a mastné k stížnosti váhy." Pro tyto zlé činy dostali se hostinští kupci do kázně konšelské, v kteréž nebývalo volno.[89])

Mimo kupce též jiní lidé umívali trh falšovati. Vosk míchali hrachem, sůl vápnem, máslo v Praze r. 1525 míchávala Kabátníkova s lojem,[90]) a Ferdinand roku 1552 velikým naříkáním lidí v Hořejším Rakouště připuzen byl do Čech, zvláště do měst jihočeských, vydati osm otevřených mandátů, v nichž káravě vyčítá, že ti, kdož másla prodávají, „mezi máslo střepy, kamení, dubové dříví i písky dávají, též soudky z syrového dříví tlusté, těžké naschválí k tomu dělati dadúce, i také sudy do rybníků máčejí, aby těžké byly a vodou našly." [91]) Od té doby na všech trzích měst jihočeských dohlédali konšelé a rychtář, má-li každý soudek „merk rudou neb černidlem znamenaný neb napálený, aby se věděti mohlo, od koho máslo jest," mimo to pobízel ouřad dohledací kupujícího, aby soudky kázal městskou váhou vážiti. Podvodníkům slibováno královskými mandáty pobrání másla a vězení nádavkem.

Příhoda z kurného trhu pražského r. 1479 svědčí, že i lid selský uměl falšovati zboží, a to takové, jehož faleš bys pokládal za nemožnu. „Přinesl jeden lišku na trh, a tu povlekl zaječí koží, a to tak chytře — že sprostný člověk nebrzo by se toho dovtípil. Ten jistý falšíř nechal hlavy zaječí s nohami a s koží, aby tím lépe, mohl provésti svú falešnú kúpi. Jakož pak jemu oplatili, vsadivše jej do šatlavy."[92])

---

[88]) Postilla Zámrského. 56. 336. 392. 533.

[89]) Miscell. při deskách č. 71. fol. 101. Poněkud podobný případ zapsán r. 1533 v regist. čern. hejtmansk. č. 2. JJ. fol. Z. 4. Viněn tu Jakub Rejtlinger od sv. Havla v Švejcarské zemi, že v celém království Českém handle lstivě provozoval falšováním šafránu, pepře skořice; cla projížděl atd. Ale měšťan svatohavelský soudu nedostál, a žalobníku Kunradovi Volherrovi dáno stanné právo. Mohl sbírat dluhy po něm. Arch. c. k. místodrž. miss. č. 13. fol. 519.

[90]) Kn. č. 1047 fol. L. 14.

[91]) Missiv. c. k. arch. místodrž. č. 50. fol. 58. Mandáty mají datum ve Vídni ve středu po sv. Prokopu.

[92]) Staří letopis. 104.

Že ani trh koňský nebýval bez falše, to víme ze svědectví pacholka konířského, jenž praví r. 1512 o koni svého pána: „Nikdy zdráv nebyl, pán mu dělal dvorné léky, nemohl ho zhojiti; když bylo ke kterému jarmarku neb sněmu, tehdy na přední nohy ukoval ho, a když ho vždy nemohl odbyti, zase mu podkovy odňal a vždy ho hojil, zda by jej mohl opraviti.“ [93]) Na husařském trhu počítáno hokynářkám za trestuhodnou faleš, jestliže lepší zboží zatajivše, horší k prodeji nabízely. V řádech, husařkám venkovským i pražským vydaných, čteme, že nesmí husařka doma prodávati, poněvadž by prodala lepší kus a horší by vynesla na stolice do trhu. Litoměřičtí na rok zbavovali živnosti husařku, která se této neupřímnosti dopustila.[94]) Mimo to hrozí se husařkám, „kteréž nehodné husy a churavé na rynk vznesou, že jim je osoby, na to usazené, poberou a husy dají — do špitála a do školy“. V některých městech — v Praze též — druhdy zakazovalo se vynášeti v trh husy hladové;[95]) později v XVI. věku zrušen zákaz, ale hladové husy usazeny cenou menší a na trhu musily býti vykládány kdes po straně, ne na stolicech. Ale míchaly je husařky na klam také. Jedna z Vysočan ošidivši r. 1566 Pražanku tím, že jí „namíchala“ husy hladové mezi krmné, bránila se v úřadě pražském příslovím: „Kdo neprohlédá očima, prohlédá měšcem.“ Za to pěkné přísloví zavřena.[96]) Také zvířetnicím a jiným obchodnicím kladeno bývalo za neupřímnosť, ukrývaly-li v stolicích zboží lepší, chudým lidem nastrkujíce lehčí zvěř a ptáky.[97]) Ovocnicím všude zakazovali prodávati ovoce nezralé pod pokutou pobrání jeho [98]) Ale v Praze tou příčinou shledáváme řád r. 1456 ne ve všem všudy přísný. Praví: „Kdyby kdy který vůz s ovocem připadl na trh ovocný, v němž bylo ovoce shnilé neb míšené, nemá jeho žádný měřič měřiti bez ohledání přísežných, aby to rozhodli — po čem by mělo měřeno býti, aby se obci pravda stala; pakli by jinak učinil, má od pánů trestktán býti a s úřadu ssazen.“[99]) Čekali jsme, že shnilé ovoce zničeno bude, ono nic. Obecenstvo ovšem i tu, jako v jiných trzích, provozovalo velikou část policie samo. Vypravujeť Barton Bališ, malostranský prodavač, r. 1470, že nerad prodával nehodný, zkažený ořech, ale lidé že mu, když koupili, láli, ořechem na zemi i na něho házeli, a „jeden

[93]) Kn. arch. pr č. 1046. 92.

[94]) Svolení litoměř. v č. mus. r. 1560. fol. 13. Pražský řád z r. 1503 v Miscell. při desk. č. 75. III. 23.

[95]) Stojí za řeč důvod, jejž k starodávnému tomuto řádu přičinili pražští konšelé; prý „aby nás obec nepomlouvala, že bychom toho zanedbali opatřiti“. Arch. pr. č. 203. 82.

[96]) Kn. arch. pražsk. č. 473. 1.

[97]) V řádě trhu kurného v Praze l. c. fol. 28. stojí rozkaz tou příčinou, aby zvířetnice se vším „vykládaly se světle“.

[98]) Svol. litoměř. fol. 28. Snesení z r. 1575. Rakovnický řád v arch. tamn. pod lit. Š.

[99]) Miscell. při desk. č. 75. III. 10.

*

stavu rytířského mu přimlouval, kdyby se to ve Vídni neb v Moravě stalo, že by ho dali ztrestati a vořech do Dunaje vházeti neb spáliti". [100])

Při trhu rybím bývalo příčinou zdravoty nejvíc opatrnosti potřebí. Všecky řády všude dbaly toho, „aby k městu dobré ryby byly nošeny, živé a nedomrlé, aby se lidé jimi netrávili".[1]) Pražský řád r. 1512 zapovídával, aby lososové nebyli krví jiných ryb zbarvováni;[2]) později Pražané přičinili k tomu i to nařízení, aby „lososové přinesení byli porybnými ohledáni, budú-li noví, a ten den nemohli-liby rozprodáni býti, přes tři dni déle aby v lednicích chováni nebyli". Ovšem i na jiné ryby — mimo lososa — měli porybní dohlížeti; instrukce jim přikazuje, aby pořád byli v trhu nebo v boudě a „kvasů ani obědů aby sobě nečinili". Neméně přísně k rybám slaným čili tunným dohlédáno. Pražský řád r. 1511 obnovuje starodávné nařízení,[3]) aby zboží porušeného neb zkaženého žádný na prodej nekupoval „pod pokutou toho zboží spálení neb utopení", a k tomu ještě provinilec měl kopu grošů českých dáti. Který kupec ryby tunné přivezl, měl věrně oznámiti, jsou-li jednostejny v sudě, nalezlo-li se jináče, totiž po vrchu lepší, dole horší, propadly ryby konšelům. Také určoval řád jmenovitě, s kterými druhy kterak zacházeti, aby obec nebyla šizena, a rozeznal člověk i nejsprostnější, který herynk je biliš, který šonský, „neboť šonský dráže platí".[4]) Nápodobná zřízení o slaných rybách mívali též v těch městech, kde byl „underlák". Za příklad buď řád kutnohorský z r. 1557.[5]) „Underláčníkovi" — tedy hospodáři skladky rybářské, nad nímž byli fišmistři — ukládali Horští, aby „žádné tůny z undrláku nevydával, leč by ji prve vybednil, a byl-liby herynk příjemný a dobrý, shlédl: a našel-liby dobrý a příhodný k zdraví, aby každou tůnu zcejchoval a propustil; byl-liby shnilý a nehodný, aby se k prodaji nepropouštěl, než hned šepmistrům oznámil". Kde neměli velikého skladu ryb tunných a odbývali obchod jen na drobno, i tu dohled býval dobrý. Víme ť na příklad z Rakovníka, že nejednou nehodné herynky konšelé kázali zničiti, Stříbrští platívají biřicovi od vyvezení zlých herynků,[6]) Lounští platí r. 1522 4 groše rasu, „ješto herynk falešný do řeky vyvezl",[7]) a to nebylo ponejprv ani naposled. Když konšelé komu zničili „falešný herynk", vydali mu na to list pod pečetí. patrně proto, aby mohl se souditi s tím

[100]) Kn. arch. pražsk. č. 1119. 47.
[1]) Regist. radní lounsk. z r. 1596 č. 1. A. 4. fol. D. 18.
[2]) Miscell. č. 75. IV. 4.
[3]) Řády pražské zapsány v desk. miscell. 75. III. 24. a v kn. arch. pr. č. 203. 41.
[4]) „Šonský herynk a miniš mají močeni býti, biliš nemá. Flemiš a holherynk nemají na stolicích prodáváni býti." Miscell. l. c. fol. 30. 31.
[5]) Ze zápisků prof. Šimka z arch. kutnoh.
[6]) Kn. č. 184. 216.
[7]) Arch. lounský kn. č. 1. E. 11.

kupcem přespolním, od něhož zboží nehodné koupil. V tom vysvědčení ouředním Nymburští popisovali „merky“, které byly vyrejsovány na sudě nebo tůně přivezené, a oznamovali, že „podle práva ten herynk neužitečný popraven a v nic obrácen“.[8])

Co se týče dobroty díla řemeslnického, k trhům přinášeného, o tom svrchu dotčeno, že hodnotu jeho ohledávali starší každého cechu. A přivezl-li cizí řemeslník na svobodný trh některé zboží, ohledávali mu je domácí starší také. A že je ohledávali se žárlivou přísností, o tom nelze pochybovati. V knihách pražského úřadu šestipanského dosti je zápisů o tom, kterak musili páni skrocovati horlivé ohledavače. Na příklad r. 1525 pražští starší hrnčíři „nejen že pobrali“ jílovským hrnčířům v trhu nehodné hrnce, ale „některé hrnce i zabili“. A tu nalezl úřad šestipanský, že pobrati mohli, ale rozbiti neměli, aby tedy nahradili ze svých kapes.[9]) Starší bývali leckdy tak hněvivi při své policejní úloze, že konšelé nechtívali bez přítomnosti své dovoliti jim nižádného pobrání děl „nehodných“ v trhu. Tresty na nehodnost a neupřímnost díla popadeného nebývaly dávno už takové, jako chtělo starodávné městské právo na příklad o zlém sukně: nejprve prý zlé sukno, s kravími srstmi míšené, aby bylo spáleno, a nepřestane-li suknař, aby ho spálili se suknem;[10]) ale které tresty zbyly, mrzuty byly dostatečně, a konšelé pochvalovali, když soukenníkovi postav nehodného sukna zničen byl „uřczáním ucha“, jakož to učinili starší na Táboře r. 1557 Mikuláši Strusovi, pokutujíce mu sukno proto, že je nabarvil olšovou barvou.[11])

Velmi tuhý dohled policejní býval nad měrami a vahami. I s poctivým loktem a s poctivou váhou mívali přespolní obchodníci v trzích kteréhokoli města soužení, poněvadž nebývalo všude jednostejných měr ani vah. Ani Pražané Novoměstští druhdy nemívali v tom stejnosti se Staropražskými. Když r. 1408 chtěli Staroměstští, aby se srovnali, odvětili, že se budou držeti míry císařské, a to proto, poněvadž by potom Staroměstští chtěli, aby strychové novoměstští u nich byli směřováni, „a tak bychom byli podvedeni, poddáni a z práv i svobod vyraženi a vyvedeni“.[12]) Sněm r. 1549 jednal o srovnání měr a vah všech všudy s pražskými,[13]) ale jenom některá města, zanechavše měr svých obzvláštních, přijala míry pražské,[14]) a tak nedocíleno jednoty; sněmy české ještě kolikrát

[8]) Kop. nymb. z r. 1556. 76.
[9]) Lib. antiquiss. č. 57. 186.
[10]) Kn. právní rožmitálská. Překlad norimb. práva. Fol. 106.
[11]) Kn. zemsk. arch. appell. č. 4. str. 1365.
[12]) Rkp. strahovský fol. 474.
[13]) Sněmy Č. II. 572. 599.
[14]) Na př. konšelé bělští do Prahy jedou r. 1549 o míry obilné pro vzor. Umlauf: Bělá. 120. I vesnice Senomaty u Rakovníka mívala v XV. věku svou „míru senomatskou“! Natož aby Poděbrady nemívaly svého džberu rybího poděbradského, a Budějovice i Jindř. Hradec žejdlíku vídeňského a rakouských těžších vah! Jen mimochodem uvádíme, aby věc se neztratila na dobro, že

po tom usilují o srovnání měr marně.[15]) Když tedy přišel do trhu kupec nebo prodavač přespolní, první péčí jeho bylo. přiměřiti sobě loket svůj k lokti, na radnici ve zdi vsazenému,[16]) srovnati svoje závaží se závažím městským a nádobu sutou s nádobami obecnými, které v radnicích vyloženy byly za vzor. Lounským dělal r. 1518 strych obecní onen mistr kameník Mikuláš, jenž stavěl před Benediktem kostel tamější. Byl tedy vzorný strych kamenný.[17]) Domácí lidé musili míti míry a váhy stejné, úřadem městským „ocejchované“; kteréž cejchování dělo se čtyřikrát do roka, obyčejně o Suchých dnech na některém prostranství — třeba i na hřbitově.[18])

O trzích chodívali tedy krám od krámu měštští ouředníci, k tomu obraní, buď sami buď s rychtářem, a ohledávali i přeměřovali lokte a jiné míry.[19]) Lakomstvo leckterého kupce přimělo k tomu, že míval loket pro ten případ dvojí. Upřímný loket pánům, až přijdou měřit, neupřímný obci kupující. Naříká sice Zámrský, že stran falešných měr vrchnosti jsou nejen netečny, nežli že „raději samy takměř již nejvíce faleš provozují a lid obecný obtěžují“;[20]) ale na odpor tomu z každého města jsou po ruce paměti, že trestáni bývali lidé pro falešné lokte a váhy bez osob přijímání. A nebyly tresty maly, byť dlením doby o něco v nich uleveno. Starobylý městský řád chtíval tomu, aby ten, kdo má váhu lehčí nebo těžší, loket falešný nebo jinou nehodnou míru, propadl ruku nebo se z utětí ruky své vyplatil deseti hřivnami;[21]) později utětím ruky hrozí se jen tomu podvodníkovi, jenž s falešnou měrou popaden byl do třetice; ponejprv mohl se vyplatiti 100 groši pražskými, po druhé dvěma hřivnama, a po třetí i ruku mohl sobě zachovati deseti hřivnami. Ačkoli toto právo trestné citují pražští konšelé proti Martinu Nejedlému, měšťanu z Českého Brodu, jenž popaden byl s loktem krátkým, ještě r. 1509,[22]) nicméně prakse už tenkrát byla nestejna. Obyčejně sebrali podvodníkovi všecko zboží i s loktem, a na čas uvězivše ho, propouštěli ho zase. Král Ferdinand I., sháněje důchod kde moha, několik pokusů učinil,

---

„dlouhý loket“ r. 1564 dle míry, v místodrž. archivě archivářem Köplem nalezené, byl za 78 cm.

[15]) Roku 1554, 1556, 1575 atd.

[16]) Vzorné míry v klassickém starověku bývaly na bradě a při chrámech na Kapitolu; Justinian kázal je chovati při kostelech. Roscher Nat. Ökon. III. 464.

[17]) Kn. lounská č. 1. E. 11.

[18]) Na př. v Litoměřicích. Snesení z roku 1571 v musejní knize č. 3. E. 3. fol. 47.

[19]) Prohlídky skonávaly se leckdy hlučně a s bitím. Roku 1569 v Praze Staré Zufníček, který na věrtel malý, necejchovaný lidem řípu měřil, jednoho z ohledavačů tím falešným věrtelem tuze sbil. Arch. pr. č. 25. 139.

[20]) Postilla Zámrského fol. 336. 352.

[21]) Řád v Něm. Brodě r. 1278 Arch. Pam. IV. 59.

[22]) Kn. č. 1128. A. 25. Arch pr.

aby falešníci v trzích pro nespravedlivé míry propadali v pokutu jemu. Na příklad r. 1538 píše Hradeckým nad Labem, že vsadili Beneše kramáře z Kadaně pro falešnou váhu, a pak že ho vydali na zápis — aby prý ten zápis poslali králi.[23]) Též Chrudimským píše o téhož podvodníka, proč ho pustili „bez trestání svobodně“, ačkoli Chrudimští ho také zadarmo nepustili. A naposled r. 1540 kázal hnáti Beneše Kadaňského na soud komorní, že by pro tu faleš upadl v pokutu králi; ale práva králi nedáno. Ortelem uznalo se nejprv, že měšťan, byť o hrdlo šlo, má na svém právě městském souzen býti, a pak pokuty pro faleš v trhu nejsou královy, než městské.[24]) Při tom ovšem nic nedali radové komorní na výmluvu kupcovu, že neměl vah falešných, ani, že „když fíky se váží, váha s váhů mastností se nesrovnává a někdy bývá častým vážením uhlozena o čtvrť nebo půl kventiku, což prý nemůže za faleš bajti“. Teprve po r. 1547 stíhány viny falešných měr a vah v městech královských „pokutami královskými“, nad nimiž bděl rychtář králův. Roku 1553 oznamuje komoře rychtář žatecký, Bohuslav Michalovic, že v sobotním trhu popaden byl Brychta, obyvatel z Mosta, an prodává koření „fortelnou“ váhou. Prý k jedné straně „zavěsil kousek olova pod kůží na této šňůrce u glejchu“; také prý se vymlouvá, že tak učinil jen sedlákům, poněvadž chtějí veliký míti vývažek. Přikládaje fortelné váhy, rychtář ptá se v listě svém pánů komorátů, co s podvodníkem?[25]) Podobné r. 1586 čteme o Šimonovi Chalupovi, obročníkovi k Horám Kutnám náležitému, že obviněn byl od císařského rychtáře Silvestra Jamského v Čáslavi pro nehodný korec, jenž byl větší o půldruhého prstu nežli měděný obecný, a že propadl pokutu králi.[26])

Vyšetření viny příslušelo vždy městským konšelům. Tou příčinou známe z druhé půle XVI. století několik příkladů, ale nemnohých, že konšelé jednoho města propůjčili se volně prosbám konšelů města druhého, jehož měšťan nebo měšťanka s falší v trhu byli lapeni. Propustili je po některém otálení i se zbožím, jen falešné míry sobě zanechali pro paměť. Proč se k takovému milosrdenství, druhdy neslýchanému, skloňovali, to nejsvětleji napsali Mělničtí Nymburským r. 1601. Chytili totiž mělničtí „vejběrčí, k vahám a loktu nařízení“, v trhu mydláře nymburského s menším závažím. Na prosbu Nymburských ho pustili se vzkazem:[27]) „Jsme té důvěrné naděje, kdyby se kdy věc podobná sousedům našim v městě vašem přitrefila, že k nim touž přátelskou volnosť prokázati ráčíte.“ Ouhrnem lze pověděti, že by bdilosť starodávných konšelů, aby

[23]) Missiv. č. 20. 18.
[24]) Kn komorn. soudu č. 8. J. fol. 9. Soud komorní v orteli odvolává se na případ Martina Nejedlého z Brodu, o němž zmínka učiněna svrchu.
[25]) Arch. mus. list. žatecké.
[26]) Rkp. právní kn. v Polné fol. 99.
[27]) Kn. měln. arch. č. 13. fol. 205.

obec nebyla šizena měrami v trhu, mohla býti podnes vzorem. Pražští nepropustili ani otepi slámy, ani otepi sena, propadla-li v trhu senném skrze měrnou a vzornou městskou obruč: v starších dobách podvodnou otep hned spálili, později sebrali všecko seno k městské potřebě.[28]) A kterak zevrubně prohlédali falše tržní, o tom svědčí na příklad řád, uhlířským měřičům r. 1478 vydaný.[29]) V trhu neměl totiž měřiti měřič na pytel mokrý, nýbrž na suchý a cejchovaný; „bude-li popaden s pytlem falešným, tehdy že ho budou kázati tak, že potom toho činiti nebude". Měře měl pacholek „svrchní štos dlouhého uhle přiraziti, v měrný svůj pytel nasouti, třikrát svým pytlem zatřásti, daleko od sebe ho držeti, kolenou nepřičiněti ani prsty napřed nenabírati, než spravedlivě ho držeti".

Čtvrtá obtížná starosť policie tržní bývala o to, aby se prodavači chovali pokojně. V nejstarší době života městského bývaly na svádu žen, zvláště hokyní, leckde po městech tresty z cizích zvyků přijaté,[30]) hrubé a posměšné. Čtemeť v knize rožmitálské, aby té hokyni, která svádu počala „kámen pověšen byl na hřbet (bývaly 25 i 100 liber těžky![31]), a ten kámen aby nesla okolo rynku; druhá má ji následovati bodlákem, točiž končitým dřevem, má ji bósti v košili, a směje-li se jistá, kteráž za ní jde, tehdy ten kámen buď jí dán, ať jej také nese".[32]) Tohoto posměšného trestu užívali ještě koncem XV. věku leckde.[33]) V XVI. věku stalo se obvyklejším trestati svárlivé ženy košem, nad vodou zavěšeným. Lounští postavili si koš r. 1473; Rakovničtí hned po nich. Pražské řády trhové ukládají na svádu jiné pokuty, obyčejně peněžité, buď jmenujíce zřejmě summu, kterou provinilec propadne, nebo nechávajíce nepokojného vinníka na milosti a dobrém zdání tržních ouředníků neb úřadu šestipanského a v druhé instanci soudu konšelského.[34]) V řádě pražských husařek na příklad usazeno 30 grošů míš. na hanění a lání v trhu.[35]) Hokyním praví r. 1505 pražský řád: „Co se týče svárů a hanění, to aby mezi vámi průchodu nemělo, pakliby se kdy které nezbedné to přitrefilo, že by nectný jazyk vypustila tu v tom místě, kdež k tomu žádné svobody není, ten a taková má trestána byti pokutou bez milosti."[36]) Ale nedí se jakou.

---

[28]) Listina č. 9. v arch. pražsk. z r. 1503.

[29]) Miscell. č. 75. IV. 2. Arch. pr. č. 203. 1.

[30]) I ve Francii tak. Grimm: Alterth. 720. V latinských statutech města Dortmundu káže se, aby trestaná žena byla v košili! Schultz: D. Leb. I. 45.

[31]) Zöpfl: Alterth. I. 58. Na takových kamenech bývalo lecco směšného vytesáno, na př. vyplazený jazyk.

[32]) Právn. kn. rožmitálská. 104. Srovn. též zřízení Vyšehrad. v Právníku 1870. 727—735. Tu se káže, aby jedna druhou bodala od brány Jerusalemské k bráně Vyšehradské; ale kámen žernov měly nésti střídavě obě „neústupné babě".

[33]) Ve Vídni ještě r. 1485. Weisz: Wien. I. 340.

[34]) Arch. pr. č. 475. 195.

[35]) Miscell. č. 75. III. 3. r. 1503. V konceptu bylo sic napsáno o propadení živnosti, ale to přetrženo zase.

[36]) Miscell. č. 75. III. 26.

Dávala se rychtářům i tržným ouředníkům rada, aby ne hned rozvaděné prodavače vlekli na radní dům, než aby snažili se je některým napomínáním krotiti. Na příklad praví řád rybího trhu pražského, „že mají rybářky spolu v lásce býti a klevet zanechati, pakli by se dopustila toho která, a porybnej mohl by je o to smluviti, to při tom zůstane, nemohl-liby, má to vznésti na přední pány“;[37]) a řád v unterláku ryb slaných dí r. 1516: „Kdyste se dva vadila, tehdy hospodář má jim říci: nechte toho vazení! až do třetice, a neuposlechnou-li, má je uručiti, aby čest a kázeň zachovali, a pakliby nechtěli poslechnouti, má pro rychtáře poslati a dáti je do šatlavy.“ [38]) Roku 1534 poručili konšelé pražští, aby na unterláku svárlivé „osobě předkem zboží zabedněno a zahrazeno bylo dotud, dokudžby ve třech dnech pokuty 1 kopu českou nepoložila“; kdyby se dva zhanili na cti, tedy osobě pohaněné mělo býti zboží zahrazeno, až do té chvíle, nežli se soudní žalobou z nářku očistila. Neočistila-li se, pozbyla živnosti na dobro.[39])
Že opatrní konšelé měst venkovských také snažili se předejíti bitvy trhové, to víme na příklad o Turnovských. Ti se snesli r. 1568, že budou času jarmarečního všem cizím, kdožkoli přijdou, zbraně sbírati a po trhu vydávati zase.[40])

---

[37]) Kn. č. 326. 43. Arch. pražský.
[38]) Miscell. č. 75. 30. 31.
[39]) Kn. č. 203. 92. Arch. pražský.
[40]) Acta forens. I. Rok 1568.

KAPITOLA SEDMNÁCTÁ.

O minci.

Nebývalo poslední úlohou policie tržné rozhodovati ve sporech o minci bernou, nebernou, vážnou, nevážnou, cizí a zapověděnou. Budiž na tomto místě jakožto na přechodě k násl. knize o městském finančnictví propuštěno položiti některé zprávy o minci v Čechách. Moderní člověk sotva dovede sobě k mysli představiti onu anarchii, kteráž co do mince v středověkých státech vládla a lidi soužila. Právo mincovní bylo ovšem panovníkovo, než jako jiná práva svá mohl vládce propustiti jiným práva toho. Ale to by nebylo přivodilo anarchie mincovné u nás, poněvadž soukromných mincoven přec nebylo tolik, jako na příklad v Němcích.[1]) V XVI. věku u nás vynikala jen mincovna Šliků při horách Jachymovských, kdež r. 1519 raziti začali Štěpán Šlik a bratří jeho groše řečené „Joachimsthaler“. „Thaler“, groše „tólské“. tolary. Sněm český r. 1520 propustil Šlikům právo mince, ale král Ludvík nepotvrdil.[2]) Té okolnosti užil král Ferdinand, že Šlikům právo, stavy propůjčené, odňal; nejprve mincovnictví Šlikovské r. 1528 poddal sobě smlouvou,[3]) a do r. 1545 připravil Šliky o ně docela.[4]) Také rod Rožmberků měl již nejspíše od r. 1422 nadáním krále Zikmunda právo mincovati. Ale to bylo mincovnictví jen mimořádné. Rožmberkové

---

[1]) V Němcích v XVI. století bylo na 600 míst, kde razily se peníze, a každá mincovna byla v jiných rukou, každé územíčko, kde který sebe menší pán razil. Roscher: Nat. Ökon. III. 229.

[2]) Fiala: Münzwesen der Grafen Schlick. Numismat. Zeitschr. Wien. XXII. 180.

[3]) Po zdlouhavém jednání smluveno se Šliky r. 1528, „aby na místě krále minci řídili“, mincmistra, písaře, desátníka, přepalovače a jiné ouředníky aby měli od krále volené a jemu přísežné; také aby mince na střiži, zrnu, rázu byla mincována, jako král poručí atd. Kopiál c. k. arch. místodržit. č. 5. str. 39. Historie Šliků, jich bouř a odsouzení vylíčeno v miss. téhož arch. č. 35. fol. 42. Srovn. Arch. Pam. XII. 450.

[4]) Fiala l. c. 222. Roku 1625 v nově obdržel od Ferdinanda II. Jindřich Šlik mincovní právo, jehož Šlikové požívali do r. 1767. Pak je promlčeli. Fiala l. c. 247.

řazili na čas v době husitské, pak na čas za krále Jiřího. Konečně užil toho práva Vilém z Rožmberka, když byl r. 1581 koupí nabyl slezského Reichnštejna. Tu zařídil mincovnu a razil dukáty.[5]) Připomenuto buď, že i Chebští měli od Zikmunda (1420) právo raziti,[6]) a že také Plzeňští práva mincovního nabyli od Vladislava krále r. 1507 na deset let pro škody, odpovědníky vzaté, ovšem s tou podmínkou, že budou bíti minci na též zrno, jako se v minci královské u Hory dělá, a mincmistr královský že jim pošle frsuchara, jenž králi učiní přísahu.[7]) Ale nevíme, aby toho práva byli užili.

Ze soukromých nemnohých mincoven tedy zmatky nepochodily. Daleko horší věc však byla ta, že do naší země často houfem se valívaly mince cizí. První následek takového spolubytí rozmanitých mincí byl ten, že mince zrnem lepší byly buď ukrývány, buď ze země vyváženy, buď pilovány, ostříhávány a obřezávány; vystřelovány a lámány.[8]) Obřezaných peněz nechtívali lidé v trzích nikterak bráti nežli s libovolnou srážkou nebo na váhu.[9]) Z té příčiny míval každý onačejší obchodník, ba kde který možnější soukromník,[10]) vážky na peníze. Peníze samy staly se zbožím, jež musilo váženo býti, a hádek bylo v krámech i v trzích vždy a nekonečno. Mince měla býti rychlým obchodním prostředkem, ale vážením a stálým zkoušením byl ovšem přední účel mince ten tam. I hrdlem hrozily mandáty královské, aby peníze se nestříhaly. Vývoz lepší mince české býval také přečasto zapovídán, a tomu, kdo ji bude přepalovati a ven ze země vyvážeti, hroženo také propadením hrdla i statku. Nejhorlivěji snažil se zlořád ten stavovati Ferdinand I.,[11]) ale ani jemu ani jeho nástupcům nezdařilo se. Jakmile lepší mince světlo boží spatřila, už tu „byli lidé, a na větším díle židé, kteří ji překupovali a na ni nadávali (nádavek)

---

[5]) Mareš: Arch. Pam. XV. 282. 283. Fiala: Die Münzungen der H. Wilhelm u. Petr v. Rosenb.

[6]) Rappe: Die Münzstätte Kuttenberg. W. Numism. Zeitschr. 255.

[7]) Listář plzeňský v mus. 62. Hruška: Plzeň. 69.

[8]) Nejvíce židé peníze obřezávali; čte se v Karchesiovi r. 1602 str. 84: „Jako židé sami obřezáni jsouce, každou dobrou minci stříhati obyčej mají a ji po sobě obřezané zůstaviti by chtěli.“ Kolik mohl podvodný člověk z dobrých peněz nařezati, suďme ze zprávy, že u žida Lazara Pinkasa r. 1581 našel tesař pod podlahou v komoře „hrnec s vostřížky a vopilky grošů českých“, kteréž opilky vážily 7 hřiven! Arch. pr. č. 1059. 282.

[9]) Praví kdosi r. 1477: „Dal mi lehké peníze, které nemohl jsem provésti z kopy na kopu než z každé slevil sem 20 grošů.“ Miscell. 26. Jiný dí r. 1565: „Za zlámaný uherský zlatý nechtěl mi dáti žid půl druhé kopy; za zlámaný rejnský nechtěl dáti kopu.“ V Kouřimi odmítl kdos r. 1556 čtyři uherské zlaté, že neměly váhy. „byli nevážní“.

[10]) V Praze r. 1577 našli jsme „vážky na zlaté“ i u novoměstského Jiříka, podruha. Kn. č. 1210. 3.

[11]) Z příčin povědomých z historie politické, ani v těch věcech nebývala důvěra mezi stavy a králem. Píšeť Ferdinand r. 1536 stran přepalování a vynášení mince hofmistru král. česk.: „Když se nad tím ruky nedrží, tehdy užitečné nebývá, a my sami ve všem dosti učiniti nemůžeme. Také sme stavům ty škody a nedostatky na sněmě, kdež o nedostatek mince předklá-

a vejše za ni platili, nežli nač zaražena byla", a „do jiných zemí k přepalování vysílali". V mandátě svém r. 1546 dí Ferdinand, že „se toho až posavad mnoho stávalo", a hrozí takovým nepovolaným obchodníkům v minci „beze vší milosti ohněm spálením", a kdo oznámí takového, třetí díl statku, do komory po něm propadeného, že bude jeho.[12]) Lapiti člověka, an vyváží dobrou minci ze země, bývala věc velmi nesnadná, poněvadž tisíceré byly způsoby tajného vývozu. A udati některého podloudníka mohlo se druhdy také vyplatiti šeredně. Na příklad r. 1583 udal žid Mark Per, že kupec Nerhof Jan „v domě svém kruhy stříbra slitého má i množství peněz v pytlících, a to stříbro i peníze do soudků, v nichž máslo bylo, že kladl a ven ze země vézti chtěl". A poněvadž žid na Němce nedokázal, vzat do trestání.[13]) Dlouho to prováděl cizinec Petr des Plank, že „dobrou, hodnou, bernou minci na škodu království Českého vyměňoval, nádavky na ni dával a ven z země na mnoho tisíc vysílal", nežli ho popadli. Za dvě léta (1613—1615) vyslal „do Hanu" (Hanau) přes 85.000 rozličné drobné mince: „dudky, groše, dvoukrejcarníky, krejcary, trojníky a na takové peníze jest na sto zlatých od tří do sedmi zlatých nadával".[14]) Když ho popadli r. 1617, neodsoudili ho k spálení, než vypověděli ho ze země.[15])

Za dobrou minci dostávalo se tedy Čechům rozmanité mince cizinské, kteráž byla s větší částť nehodna. Předními obchodníky, kteří měnu peněz provozovali, byli židé.[16]) V některý čas nebylo ani zapotřebí cizí mince vyměňovati, poněvadž u nás šmejd cizinský míval větší svobodu než kdekoli jinde. Kdežto v nejmenší zemičce německé mince ani nejbližšího souseda svého bráti nechtívali, slibují kdys za krále Vladislava Pražané, že vezmou cizí minci, ale mají z ní strach: „Poněvadž mince české lidé již málo mají, a hosté s cizími mincemi aby přijedúc škody nenesli, a my abychom jí dráže, než sluší, nebrali, tedy, poněvadž 15 paců (12 peněz = pac = 4 krejcary) na zlatý rýnský ve vší říši počítají, aby též je od nás tak brali, a my od nich."[17]) Ovšem byla-li mince

dali jim vejstrahu a radu naši dali, ale když se jim toho přijíti nezdálo, tak sme při jich vůli zanechali, a teď opět v půstě, kterak sme se o mince s kurfiřty, knížaty a městy říšskými srovnali, jestli by k témuž přistoupiti chtěli, napsati sme jim ráčili, nedali nám odpovědi," — „musí sobě sami, a ne nám vinu tu přičítati." Missiv. č. 13. 545 v arch. c. k. místodr.

[12]) V mandátě o slezské minci nově zaražené. Arch. c. k. místodrž. č. 35. Prosili totiž Slezané, aby zarazil jim dobrý groš, by zbavili se špatných mincí pruských. Zarazil groš po 7 bílých penězích či 14 haléřích.

[13]) Kn. arch. pražsk. č. 1135. 345.

[14]) Arch. pražsk. č 1069. 397.

[15]) Kn. č. 324. 57

[16]) Roku 1547 v článcích k sněmu chystaných praví se postulat: „Židům stříbra kupování a mincí všelijakých vekslování aby hned zastaveno bylo, a židé aby se země zhostili." Rukop. budišínsk. fol. 452.

[17]) Rukop. strahovský. 331.

cizí přes příliš jalova a škodliva v zemi, zapověděli ji. Tak na příklad v půlce XV. stol. „veliký žádav“ učinila v Čechách mince černá německá, kterou způsobil císař Fridrich. Vypravuje letopisec, že „byly ty mince s rozličnými rázy, ano se psy, kočkami, s vidlami, řebříky, s rohatinami, a kto by mohl vyčísti ty potvory, které na nich byly naražovány“.[18]) Němci je sem nosili a stříbro i zlato odtud. V prvních letech století XVI. zlé pohoršení a veliké škody způsobily všelijaké polské dudky a zvláště mince „gerlická“, kterou zove letopisec „nešlechetnou“; té nepostačovala měď, ale i ze železa byla dělána. Bohužel rozmnožoval tu minci zlou s vědomím krále[19]) sám mincmistr český při Horách, Tunkl, a jemu purkrabě Lev z Rožmitála pomáhal.[20]) Roku 1515 stanovila i „obec veliká“ v Praze, aby ta mince byla vybyta, „poněvadž se jí veliká škoda děje“.[21]) Tou dobou mimo zhořeleckou minci „rozmnožily se proti předešlým časům“ uherské zlaté, rýnské, pacy aneb ryblary, sexary větší a menší. Ale ty byly a zůstaly bernými. A o těch všech i jiných cizích penězích měl člověk dobře věděti cenu, aby nebral škody.[22]) V letech čtyřicátých zase navalilo se do země naší přemnoho mince Fridricha Lehnického. V artikulích stavů vyšších k sněmu r. 1545 dí se: „Kto tu minci sem do království by nesl, aby vzat byl a bez milosti upálen, a též tak ten, jenžby naši minci českou kupoval, chtěje ji ven z země nésti.“[23]) Taktéž nelíbila se stavům lehká mince bavorská, míšeňská a vratislavská. Chtěli, aby byly „prubovány“.[24]) Král ty mince kázal zemskému probíři, jenž býval ustanoven od starodávna „k probování“ cizí i domácí mince,[25]) zkoumati a r. 1545 mandátem zapověděl minci lehnickou, a „co se poláčků, babek, mariengrošů,[26]) matheyserů, grošů rakúských, míšeňských, bavorských dotýče“, o těch slíbil, že „co můž býti najspíše“, budou prubovány.[27]) Z uvedených jmen pochopuje čtoucí — ale doněkud jen — kteraká byla pestrosť mincí v Čechách a pomní, jakou potíž s nimi měl prostý člověk. Také asi nebývalo snadnou

---

[18]) V Arch. Č. V. 281 psaní Jiřího krále o té minci černé, lehké měděné, kterouž zapovídá r. 1459.

[19]) Listina o tom citovaná v Kaizlově Fin. vědě.

[20]) Staří Letop. 390.

[21]) Arch. pražsk. č. 994. 87.

[22]) Pražané navrhují r. 1503 králi Vladislavovi, aby uherský zlatý byl za 90 kr., rýnský za 64 kr., ryblar za 12 peněz bílých, pět sexarů aby bylo za 24 gr. č. Prý pacy nebo ryblary berou se v Norimb. Lipště, ve Vídni 15 za 24 gr., v Praze jen 14 za 24 groše — Čechové prý tedy tratí 12 denárů. Aby to král nějak spravil. Chaos v arch. pražsk. a listin. papír. č. 9. tamže.

[23]) Chaos v arch. pražsk. „Židé tu minci sem nejvíce vnášejí, a ta mince proskakuje hustěji než drobná.“

[24]) Rukop. budišínsk. Politica. 400.

[25]) Stavové volívali probíře. Sněmy IV. 85.

[26]) Groš s Marií byl dle Itinerar. Sc. Scripturae Veleslavínova 489, za 2 krejcary.

[27]) Arch. c. k. místodrž. č. 35. Missiv. fol. 14. 6.

věcí držeti na paměti z dotčeného králova mandátu srovnání těch cizích peněz na minci českou. Na příklad měl si pamatovati každý, že za jeden groš „jochmtalský“ má dávati i bráti půldvanácta dudků polských a tři bílé peníze české, a dudek že je za 18 peněz českých.

Roku 1547 Pražané zase znova prohlašovali minci vratislavskou, kteráž do země České hustěji vnášena byla, za zlou a chtěli, aby ji Ferdinand zastavil. Ale tenkrát jí král hájil; prý ji zarazil sám s radou knížat a stavů slezských, užitku prý při tom nehledal, a vynáší se ze Slezska do Čech prý jen proto, že je na zrně i šrotu lepší a vyšší nežli polská, a že stojí za to, zač se béře.[28]) Když konečně roku 1561 tiskem u Jiříka Melantrycha vydal Ferdinand I. s obrázky,[29]) dobře povedenými, řád mincovní, v němž srovnává se mince říšská s naší, a zevrubně vyčítá se, která odkud mince je nehodna a neberna, neodstranily se sic zmatky mincovní v Čechách, ale lidé aspoň měli na očích pravidlo a při slušné trošce pozorlivosti mohli škod ušetřiti se. Hlavní mincí v dotčeném řádě jest zlatý říšský, jichž z pražské hřivny raziti bylo deset. Zlatý ten byl za 60 stříbrných krejcarů, a krejcar byl za tři bílé české peníze nebo za šest malých. Z cizích peněz král určuje poměr ke krejcarům a k zlatým nejprve při mincích kurfiřstů německých, ti prý mají mince ode dávna dobré; pak při portugalských dukátech s dlouhým křížem a s krátkým křížem (96 kr.), při burgundských, nidrlandských, franckých, slunečných korunách, vratislavských (biskupských i městských, papežských), a nápodobně se dává platnost předlouhé řadě peněz ještě jiných. Za peníze neberné a zlé klade řád Ferdinandův groše čili tolary Mansfeldovy, meklenburské, některé virtenberské, braniborské a jiné. Nejprudší zápověď týče se lehké mince italské, pruské, anglické, švýcarské, švédské a dánské. Naposled zapovídá dotčený řád vývoz stříbra z Čech, a to nejen stříbra nezdělaného než i nádobí — „lečby pozlaceno bylo“, a zlatníkům ukládá se, aby k dílu svému více mince nepagamentovali ani nelámali, nežli potřebují. Mandátem roku 1562, z Křivoklátu daným, propouští král zlé minci, svrchu jmenované, lhůtu do sv. Martina.

Od smrti Ferdinandovy přes tu chvíli zase vydávány mandáty [30]) proti zlé minci z ciziny pošlé, a v Čechách na škodu lidí se roz-

---

[28]) Chaos v arch. pražsk.

[29]) Exempl. v Chaosu arch pražsk. Sněmy III. 75. K tomu srvn. Rappe, Die Münzstätte Kutenb. o minci za Ferdin. I.

[30]) Roku 1566 Maxmilian z Augšp., 1567 Vídeň, 1573 z Vídně dva, 1574 z Vídně zákaz, aby zlá mince do Čech nebyla vožena, a dobrá zde nevekslována; r. 1577 Rudolfův první z Prahy mandát, v němž praví, kolik tolary, groše saské a české platiti mají, a zlé minci lhůtu dává do sv. Martina, a mandat téhož roku, v němž zapovídá se veksl. (Arch. lounský. Regist. purkm. 1577.); r. 1580 z Hradu pražsk. král vypisuje mince dobré a zapovídá jiné bráti pod pokutou. Následující mandáty oba jsou z r. 1581, jeden z Prahy,

tahující. Za šest let (1573—1579) na šesti sněmech českých mluvili o cizí minci![31]) — Z toho všeho patrno, že zmatek lidem obtížný i po Ferdinandově řádu trval dále. Roku 1573 tiskem vytlačena vlašská mince paterá a německá sedmerá, všecka lehká, kteráž po svatém Václavě zhola „nic platiti nemá“,[32]) byly v ní také papežské marcelly po 12 krejcařích;[33]) roku 1577 vydán opět dlouhý seznam mincí berných a zlých, černých, neberných; pouze tolarů si měli pamatovati lidé 132 berné, neberných 117. Roku 1580 připadli na trest, kdo přijme neb vydá minci, jejíž lhůta vypršela, že propadne pokutu půl druhé kopy české.[34]) Každý týden v trhové dni po všech městech biřicové měli v místech náležitých provolávati mandáty o zlé minci.

Minci prohlášenou za nebernou do jisté doby s velikou srážkou přijímali v komoře a v minci královské buď v Praze neb na Horách Kutnách, v Jachymově a v Budějovicích,[35]) kdež ji, stála-li přece poněkud za to, přelévali.[36]) Po vypršelé lhůtě ouřady sbíraly neberné peníze stříbrné, při kom je popadly, ovšem činíce při tom ten rozdíl, má-li kdo neberné groše nevěda, neb udával-li je na šidbu a naschvál. Na příklad roku 1599 píše se z komory do Nymburka výběrčímu posudného a ungeltního, aby komusi vydal 106 kop míšeňských z ungeltu za jeho 114 tolarů neberných, do komory dodaných. Našlo prý se, že víc každý ten tolar nedrží než 48 krejcarů a 3 peníze, a když se na zdejší zrno a stříž přemincovaly, více jich se nenašlo než za 98 kop. Ačkoli prý „takoví neberní tolaři vedle mandátu do komory propadlí býti měli, však poněvadž z nevědomí a domnívaje se hodnou mincí býti, do země je vnesl“ — aby mu je tedy nahradil.[37])

V životě společenském bývaly o nebernou minci soudy; na příklad na Mělníce roku 1573 soudí se Zlatohlávek s rychtářem Krucburským o papežskou minci, kterou chce jeden platiti, a druhý

---

druhý z Prešpurka; tři — r. 1591, 1593, 1609 — jsou z Prahy. Mnohý mandát stal se na prosbu stavů. Sněm IV. 108.

[31]) Sněmy V. 106. 139.

[32]) Chaos v arch. pražsk.

[33]) Arch. c. k. místodrž. missiv. č. 90. B. 523 jsou marcelly zakázány r. 1574 zase, a biřicové po tři dni trhové ve všech městech měli to provolávati.

[34]) Městští rychtářové vždy chytali lidi, u nichž nalezena mince cizí nehodná. V knize smluv v arch. nymb. č. II. r. 1578 zapsáno, že zavřen jest Nosal, „pro nalezení u něho mince z cizí země přinesené“. Vyručen z vězení, když slíbil, že se postaví v komoře v Praze.

[35]) Sněmy České V. 107.

[36]) Roku 1577 píše se berníkům z komory o vydání mincmistru za 200 kop k přemincování „grošů s Marií, které do sv. Martina po 2 krejcarech platí, aby se vyhledati mohlo, kdyby se taková mince přemincovala, jakáby škoda a ztráta J. M. C. šla“. Arch. c. k. místodrž. č. 90. B. missiv. fol. 765.

[37]) Sebral mu je cís. rychtář Huňatý Jan v Nymburce. Arch. c. k. místodrž. missiv. č. 68½ str. 400.

nechce bráti;[38]) bývaly také bitvy o minci nebernou, jakož toho zvlášť drsný příklad čte se v Soběslavi roku 1471.[39]) Tehda totiž oblaženi byli lidé Rožmberští „bílými“ penězi krále Matiáše uherského. Ty peníze asi nebyly lepší krále svého. Český lid jich nechtěl bráti, a tu v Soběslavi kýs Kehar s jiným druhem tepali lidi, nutíce je bráti bílé peníze. Když pravila kramářka Kačka, kteréž platili za malvazí, „že jich nechce, Kehar zbil tu vdovu kyjem nepodobně“, a soudruh jeho „zkyjoval“ jiné dvě ženy, a dítěti jich prorazil hlavu.

Podle těch cizinských peněz, všelijakých těch krejcarů a rýnských i uherských zlatých a „noblů“, tolarů, orlíků, marcelů, jimž také říkali malcary, korun, ortů (čili čtvrtek některého peníze), i šilinků, které v Louně platily po 2 groších a 4 denárech míšeňských — podle těch a jiných, jichž jmenovati se postyskuje, bývala platnou a běžnou naše mince česká, z králových mincoven vyšlá. Razili ji nejprve v mincovně pražské,[40]) nad níž zkvetla v brzce mincovna kutnohorská,[41]) v době Ferdinanda I. přibyla třetí mincovna v Jachymově, za Maxmiliana I. zřízena čtvrtá a poslední mincovna královská v Budějovicích, kteráž přetrvala jen věk Rudolfův.

Sláva české mince začíná se Václavem II. Na místě starodávných denárův, již asi kolem roku 1210. vyzdvižených, a na místě nepraktických brakteatů, jichž zavedení vlivu německému děkovati jest, začal týž král r. 1300 raziti sličným rázem první groše „pražské“, jichž šlo šedesáte čili kopa do hřivny stříbra. Tento peníz ryze český stal se slavným a oblíbeným po vší střední Evropě. Dle Voigta[42]) první groše držely v sobě po kventlíku čistého stříbra, a kopa jich za krále Václava II. rovnala se cenou stříbra našim 21 zl. 60 kr.[43]) Ale česká mince měla své všelijaké proměny, jichž podstatné jádro lze pověděti ouhrnným soudem, že mince byla čím dále tím horší. Už Štítný naříkal: „Co zlúpeno pánov a vládyk — o měštanech, lidech sedlských nemluví — od toho času, jakž jest dobrý groš český za krále Václava II. byl zaražen! Nebo v tu dobu 64 groše stály za hřivnu stříbra. Potom více mědi za našich otců přičinili, že bylo 72 za hřivnu. Pak již za mincmajstrství Rotlebova totiž sú mědi přimísili, že

---

[38]) Kn. mělnická č. 3. fol. 108.

[39]) Arch. Česk. V. 321.

[40]) Kde stávala minc. pražsk. viz od E. Fialy II. Zpr. Spol. přát. Starožitn. 37.

[41]) Počátky její se kladou do XIII. věku. Do r. 1543 byla zřízena jen k ražení mince drobné. Odtud upravena i k hrubé. Pracovalo se v ni až do r. 1726, do zrušení.

[42]) Gesch. d. böhm. Münz. Grossus od „crassus“. Cornova-Staat Stránský. VII. 487.

[43]) Smolík o české minci. Pam. Arch. XII. 260. 340. Fiala vypočetl zrno prvních grošů 915; 1000 v Kaizlově Finanční vědě I. 115.

za půl druhé kopy ledva dadí hřivnu stříbra."[44]) Mince kazila se i tím postupem, že „prvníci" leckterého krále českého bývali lepší nežli pozdější groše téhož panovníka.[45]) Král Václav IV. kázal míchati už 25 dílů stříbra se 16 díly mědi na hřivně, a denáry, jichž bylo za groš sedm, mívaly tou dobou spřež ještě horší; bývaly v nich tři díly mědi a pouze 2 díly stříbra. Kopa českých grošů za Václava IV. neměla tedy už větší cenu nežli našich 10, 11 zlatých.[46]) Proti tomu zlaté groše (florindory), jež začal raziti Jan král, za celou periodu lucemburskou dle Voigta nebyly nikterak zly. V době husitské mince zhoršena valně. Horská mince najata pražským měšťanům, kteří jí nikterak nepolepšili; při tom naříká kronikář,[47]) že roku 1421 dělány jsou měděné peníze na mnohých místech, jimiž mnoho lidí ochuzeni jsou.[48])

Poněvadž v husitských vojnách ražba mincí leckdy vázla, uvozovány jsou do Čech z nejbližšího sousedstva mince míšeňské,[49]) jež původně byly stejného jádra jako české, ale již v XV. věku platívaly jen za polovici české mince, a na té polovině zůstalo.

Tak král Jiří byl viněn od protivného sobě panstva, že razí minci zlou. Roku 1465 slíbil minci polepšiti.[50]) Sněm roku 1469 zůstal na tom, aby král Jiří dělati dal groše české dobré po 14 penězích, a tak vážné, jako bývalo za krále Václava IV. Týž král roku 1460 způsobil měnu v Praze, aby lidé měnili peníze cizí, jichž na tu chvíli bylo v Čechách víc než horských starých peněz českých. Než i tomu lid klnul, naříkaje: „Aj toť král náš, připravil nás o statky, že peněz měděných dosti máme a nemóžem sobě za ně nic zdíti a kúpiti."[51]) „Král té měny nejlíp požil," dodává uštěpačně letopisec.[52]) Kopa grošů za Jiřího krále cení se za sedm zlatých 78 kr. našich.[53])

---

[44]) Štítný, kn. šest. 161.

[45]) V archivech často najdeš hádku při svěřených anebo půjčených penězích o „prvníky". Patrně podstrčeny byly groše téhož jména, rázu — ale horšího zrna, poslednější. Na př. v Kouřimi, r. 1526 praví kdosi ve sporu, že to „byli prvníci, a krále Jiřího prvníci". Arch. pr. č. 93.

[46]) Smolík. O minci. Fiala v Kaizlově finanční vědě l. c. počítá zrno grošů Václava IV. číslem 600 : 1000.

[47]) Pokrač. Beneše z Hořov. 104. S tím srovnává se Popravčí kn. rožmberská Mareš 48.

[48]) Srovn. Balbin, Epitom., kde o minci té špatné mluví se jako o něčem, v Čechách dosud nevídaném.

[49]) Rappe, Münzstätte 251. V knihách pražských sluje mince míšeňská také „malou monetou", a z knihy arch. pražsk. č. 994. 78. jest nad pochybu patrno, že se míš. mince měla za polovici české od r. 1458 počítati.

[50]) Arch. Č. V. 223. 281. Tomek, Praha VIII. 411. Voigt. II. 97. 292. 279. Řád minc. Jiřího z r. 1469 v univ. kn. č. 17. C. 22.

[51]) Staří Letop. 175.

[52]) V exempl. St. Letopis. Neuberkově. 160. Všickni všudy královė kladli to za zvláštní právo své, při obnově mince výdělek míti. Už Kosmas touží na změny časté v minci; prý jsou horší než „pestilentia".

[53]) Smolík l. c.

Za krále Vladislava od r. 1473 raženy jsou peníze „podvojné“, kterýchž sedm místo čtrnácti šlo na groš. Sluly ty peníze též „bílými“ nebo „denáry“. Podvojný peníz pak platil za dva malé, řečené (od r. 1485) haléře, kteréž také zvány byly od lidu kačenkami, šarty, babkami, halci, šarapatkami.[54]) Jaké zrno měly haléře, to patrno z toho, že 6 kop grošů rovnalo se haléřům za sedm kop.[55]) Nebyl tedy haléř peníz vážný ani jadrný. Kopa grošů českých za Vladislava oceňuje se nejvýš našimi 8 zlatými, nejméně šesti.[56]) „Prvníci“ Vladislavovi byli devítilotoví, pozdější groše byly jen osmilotové, sedmilotové a šestilotové.[57]) Proti penězům Vladislavovým dosti bývalo nespokojenosti. Roku 1482 metány jsou hanlivé cedule v Hoře o minci nehodné,[58]) a letopisec svádí r. 1491 hrozné drahoty na „monetu polehčenou v zrně“.[59]) Aby nikdo se nedomníval, že měl z hor stříbrných a z ledajaké mince tehdejší král Vladislav z míry hojný užitek, připomínáme jen tak pro příklad, že r. 1506 zděláno za celý rok 14607 centnéřů 2 libry 3 loty stříbra na groše, jichž z toho nadělali 47014 kop a 9 grošů. Mimo to z 8716 centnéřů stříbra zdělali „peníz“ čili denárů za 31275 kop a 47 grošů — a přitom ouředníci mince s mincmistrem napočítali králi outrat za 63682 kop a několik grošů![60])

Za panování Ludvíka krále přibyl, jakž svrchu zmíněno, do českého mincovnictví nový hrubý[61]) peníz, tolar jachimovský, čili tolský groš pánů Šliků, jenž prvotně brán byl za 18 grošů pražských; později za víc, poněvadž podržel déle dobré zrno, a pražské groše se zase zhoršily.[62]) Od polovice století vždy tolar platil za kopu míšeňskou.

V době Ferdinandově opět poklesla česká kopa v zrně. Počítají cenu nejlepší kopy tehdejších peněz českých po sedmi zl.

---

[54]) Stránský, Resp. vyd. z r. 1643 str. 545. C. 18. 4. C. Arch. IV. 516.
[55]) Arch. Pam. XII. 404.
[56]) Smolík l. c.
[57]) Rappe, Münzstätte. 265.
[58]) Arch. Česk. VI. 101.
[59]) Staří Letop. 248.
[60]) Arch. horský č. 242. Též zajímavý jest oučet některý rok před tím. Asi r. 1500 ve 13 nedělích vytěženo z hor 3833 ctů. stříbra, z toho zdělali stříbra 2775 ctů. na penize, jichž udělali za 9993 kopy (zlomků nepočítáme), na to napočítali outrat: probéřům, erckaféřům (6224), mincířům (370), pregéřům (240), za barchan, kováři, hrnčíři za tejgle k pálení stříbra, úředníkům, chudým a kněžím, mincmajstrovi (za 13 neděli 78 kop), menším ouředníkům (256 kop), některým lidem (786 kop!), summou 10481 kop. Arch. horní č. 139.
[61]) Roku 1543 viní Jan Humpolec z Tuchoraze Heralta Kavku z Říčan, že ho jochymtalským grošem v hlavu udeřil, div ho nezabil. Kn. kom. soudu sign. J. fol. Q. 13.
[62]) Arch. Pam. XII. 450. Šlikové razili též pražské groše, na nichž v legendě kolem českého znaku je štítek Šlikovský. Tolské groše také horšily se: počítány tě groše „prvního díla“ vždy za lepší. O tom v listovně v Písku. Kn. č. III. fol. J. 8.

našich, cenu nejhorší po 3 zl. 15 kr.[63]) Mívaly tedy krále tohoto „hubáčky“ — takž říkal lid grošům jeho podle obrazu na nich, a „plecháče“, jakož pojmenovány byly groše pro tenkost svou již za Jiřího — vlastní cenu již třikrát menší nežli bývalo zrno prvního českého groše. Z hřivny stříbra, která neměla v sobě víc než 14 lotů 3 kventl. čistého stříbra, děláno 8 tolarů; hřivna, z níž dělány groše, držela jen 6 lotů čistého stříbra![64]) Ale přes to bývala mince Ferdinandova ještě lepší nežli u sousedů. Roku 1536 král touží na to tuze, že knížata saská „z české mince dělati dávají peníze zrna dosti lehkého“.[65]) Řada „pražských“ gr. r. 1547 králem Ferdinandem uzavírá se konečně.[66]) Řádem svým, svrchu dotčeným, zaváděl král víc, než druhdy bývalo, u nás minci říšskou, říšské zlatníky o šedesáti krejcarech, kterýchž krejcarů chodívalo tré na groš český. Nejprvnější zmínku o krejcarech, ovšem cizích, nečeských, nalezli jsme při r. 1490 v litomyšlských a píseckých kšaftech. Manda Tlustá nechala po sobě graycarů nad kopu, „graycar čtúc po pěti pražských“. Jiný soused v Litomyšli touže dobou měl „ecary, kteříž jsú po šesti graycařích“.[67]) Ferdinand I. také mimo krejcary nadělati dal všelijaké drobné mince, lvem znamenané, zvláště „penízů“ bílých, jichž osm mělo choditi na groš, ale podvodnými ouředníky horskými devět na groš musilo dáváno býti už při „vekslu“ v Hoře samé.[68])

Maxmilian II. zarazil nové groše české čili bílé, menší pražských; podle nich vznikla nová sorta „malých“ grošů po sedmi penězích. Dva takové malé groše byly za groš bílý; šedesáte jich byla míšeňská kopa. Za Rudolfa II. ražena ve čtyrech mincovnách všecka dosavadní rozmanitá mince: jednoduché, třínásobné i desetinásobné dukáty; dvojnásobné, trojnásobné i jednoduché tolary, půltolary, čtvrtky; groše bílé, groše malé, peníze bílé a peníze černé. Kopa nejlepších grošů Rudolfových byla zase horší než Ferdinandova. Mimo toto zhoršení právě v době tohoto císaře činívali ouředníci mince na Horách obchody na škodu lidí věru hanebné.[69]) A tak mince falšována stále, ale vždy byla přece lepší,

---

[63]) Smolík l. c. S ním srovnává se Steiger v „Katalog d. Prag. Handelskammer“ k vídeňsk. výstavě pořízeném str. 76. Steiger vypočetl kopu r. 1550 za 4 zl. 72 kr.

[64]) Arch. mus. list. kutnoh.

[65]) Missiv. č. 18. str. 547. v arch. c. k. místodrž. Česká mince bývala v Němcích všude pořád bernou. Srvn. Theatrum urbium. Franckenberg. str. 441. z r. 1595.

[66]) Arch. Pam. VIII. 619. Čas. Č. Mus. 1887. 197. Stránský, Resp. 544.

[67]) Kn. litomyšl. č. 118. 11. 71.

[68]) Roku 1535 hněvivě píše Ferdinand mincmistrovi že groš český „kterýž po osmi penězích bílých z mince, jakž ustanoveno jest, vychází, jej úředníci vekslem v devíti penězích z tejž mince vydávají, z čehož by jim znamenitý užitek se škodou naší přicházel“. Nechať prý se na to vyptá. Missiv. v c. k. arch. místodrž. č. 18. fol. 435.

[69]) Dačický-Rezek, I. 350. Roku 1601 prý vydány nové tolary dobré po 73 krejcarech. „S tím mistrné veksle provozovali ouředníci mince. Písaři,

*

nežli mince sousedních zemí: dít souvěký znalec Šustr z Goldperka, zemský prubíř r. 1617, že „žádná mince s zrnem českým rovna není“.[70]) Po bitvě bělohorské r. 1622 povědomou, nešťastnou smlouvou dvorské komory se společností, v níž byl de Witte, Michna, žid Basseve, Valdštýn, Lichtenštejn a jiných 9 „pachtýřů“ všeho mincovnictví, vznikla mince „dlouhá“, kteráž byla nade všecky mince nezdárnou.[71]) „Dlouhou“ slula, protože dlouho ji bylo počítati a klásti, nežli dostal za ni člověk tolar slušný.

Tím stručným náčrtem pochopuje čtoucí, že ani v české minci nebylo po žádné stránce stálosti, a přidá-li k cizím penězům u nás berným i neberným všelikterakou minci českou: toť zmatek hotový. Poznáváme tu pestrou míchanici zvláště v kšaftech i v pokladech v zemi skrývaných. Na př. r. 1450 čteme v jednom pražském kšaftě o „penězích horských lehkých, kopách starých a míšeňských, nových horských, horských penězích obecných, zlatých uherských, rýnských a haléřích horských i penězích starých černých a orlících“.[72]) V Písku měl kdosi r. 1491 tyto peníze všecky pospolu: „babky, krajcary, bílé peníze drobné běžné, bílé groše široké české, staré groše české, vorlíčky drobné, míšeňské groše směšené a groše kněžniny běžné“.[73]) V inventáři Barbory Stupníkové v Plzni r. 1529 nalezli jsme peníze „vídeňské, německé, vorlíky, uherské, bílé, široké, staré groše desítilotní, rejnské, osmilotní Jiříky, krejcary, libráry, zwelfary, štítné, pleslary a florenary“.[74]) Všecka tato jména přicházejí též v pozdějších letech pořáde, a k nim přibývají nová. U nás i prostý člověk platiti mohl cizozemci jeho cizím rázem. Roku 1525 praví kdos v pražském trhu nějakému Pavlovi:

---

kupci, kteří mince zakládali, nových tolarů za ledajakousi drobnou minci dostávali a jí naháněli —“ (II. 99.) — „prodávali ji sobě k ruce za 76 krejcarů.“

[70]) Arch. pražsk. č. 1069. 397.

[71]) Arch. Pam. XII. 176. 177. Čelakovský v Č. Č. Mus. 1875. 31. Gindely, Gesch. d. 30j. Krieg. IV. 90. Skála praví o té minci zlopověstné, že to byly „měděné plíšky naprosto neužitečné a téměř zrna žádného stříbra v sobě, ale toliko jakousi pěnu neb poštrejchování stříbrné zevnitř na sobě mající“. V kouřimském manualníku r. 1624 zachovala se jiná ráznější charakteristika té mince. Pravil ji voják, rytmistr Václav Čabelický, a proto nebudiž těžce vážen surový její tón. Když mu kouřimšti měšťané tou mincí platili, odvece voják: „Musil bych já šelma sakramentská býti, abych já tu sakramentskou minci falešnou bral, kterou asi tři osoby nařídily, ten sakr... Michna asi sám třetí, který byl prve miláčkem císařským; však sám J. M. C. ji haní, že jest falešna, že jí nepovoloval.“ Fol. 192. Jakýs Vlach „Bazevy“ v pražských knihách vystupuje ponejprv r. 1590 s dluhem, a tu dovídáme se, že je z Verony; kn. arch. pražsk. č. 1282. 149.

[72]) Miscell. při desk. č. 26. kn. novoměst. Zlatí uheršti od r. 1460 platili po 42 i po 48 groších našich. Sternberg, Gesch. d. Berg. I. 128; a v knize č. 1046 v arch. pražsk. dí se, že r. 1490 platil zlatý „za bez dvú po 50 gr.“

[73]) Kn. arch. piseck. Pam. fol. 32.

[74]) Arch. mus. list. plzeňsk. Po česku říkáno zwelfarům „groše dvanáctné“. Jiné sluly „patnáctné“ atd. Viz sirotčí kn. rychnovsk. r. 1623, kde přicházeji také „groše s brankami“.

„Tu máš tři groše šnayperky veliké, dám s rázem německým, nebos cizozemec.“ [75])

Při veliké rozmanitosti tehdejší mince a při nejistotě, který kus je berný, který zapověděný, probíhalo za všecken čas množství peněz docela falešných od rozličných lidí na klam způsobených.[76]) Byly to mince všelikteraké, spíš větší než menší; vydávaly se za zlaté a stříbrné, však zlomíš-li některou, jeví se v lomu obyčejně měď čistá neb olovo.[77]) Připomíná Hájek k r. 1460, že „mnozí páni a rytíři po zámcích, po vsech, po lesích falešnou minci dělali, z čehož pošla drahota a hlad, nebo domácích peněz bráti nechtíce za lepší minci sedláci obilí do Bavor, Míšně prodávali, a Němci ustavičně obilí na vozích a lodích do svých zemí vezli, a Čechové hladem mřeli“.[78]) To zastavil Jiří. Za pohnutých let jagailovských bývalo v leckteréms kraji zase dosti mincířů falešných; r. 1524 tvrdili v Praze o Blažkovi soukenníkovi, že „jezdil do kraje Hradeckého a tam od mincířův, kteří falešné peníze dělají, peníze kupoval a tudy že hojného statku nabyl“.[79]) Také zlatníci bývali viněni, že potulným lidem falešnou minci dělají.[80]) Falešní mincíři nejraději se táhli do vůkolí Kutné Hory patrně proto, že tu nejsnáze bylo dojíti některé dobré pomoci; r. 1522 chytili tu jakého Píru nebo Kovandu a zanechali ho ku příjezdu královu na trest, „aby taková faleš v této zemi mohla přetržena býti“; [81]) a Dačický vypravuje, že rok potom přepadena jest v jedné zahradě kutnohorské skrýš penězokazů, kdež vznikl boj mezi právem a kaziteli na život.[82]) Ferdinand I. točil penězokazi nemilosrdně. Krátce a hrozně zní rozkaz králův r. 1538 na Malou Stranu poslaný: „Jakož nějaká osoba u vás u vězení sedí a na trápení, že jest falešnú minci na Jílovém dělala, vyznala: poroučíme, abyste jí bez meškání konec smrtí učinili.“[83]) A dostal-li se falešný mincéř do rukou královských, což dlouho na něm musilo ptáno býti, aby pověděl všecky všudy společníky a vyznal vůbec na koho kde ví, že by se obíral podvodnou mincí. Na příklad r. 1551 píše král do Moravy hejtmanu markrabství, „aby dali falešného mincéře, je-li velmi mdlý, do lehčejšího vězení, a pakli by i v tom vězení mdel byl, tehdy ještě vždy do lehčejšího aby byl podán“.[84]) Posléz kázal si ho přivésti z Olomouce do Vídně, aby tu mluvil králi vůči.[85]) Rok

[75]) Kn. č. 1047.
[76]) O těch věcech obšírněji v Arch. Pam. VIII. 105.
[77]) Kn. lounská č. 1. A. 2. fol. F. 18. Tu r. 1584 řeč o zlém tolaru olověném.
[78]) Hájek 437.
[79]) Kn. arch. pražsk. č. 1047. fol. D. 2.
[80]) Arch. tábor. kn. smol. A. 22. rok 1523.
[81]) Arch. Pam. XII. 450.
[82]) Dačický-Rezek. I. 124.
[83]) Arch. c. k. místodrž. miss. č. 20. fol. 50.
[84]) Arch. c. k. místodrž. miss. č. 49. fol. 89.
[85]) Tamže fol 95.

před tím byl zavřen na Křivoklátě také mincíř, na němž nemohli se nic bezpečného dověděti. Z rozkazu králova puštěn jest po přísaze, „že žádnému, co jest s ním v tom vězení rozmlouváno neb činěno bylo, do smrti nezjeví". Dostal 15 zl. rýnských na cestu a šel.[86]) Bývalo věcí nebezpečnou nejen tomu, kdo dělal minci falešnou, ale i tomu, kdo ji měl v opasku a v měšci, třeba nevěda. Roku 1550 na příklad jen s těží vyrval ouředník pernštejnský Hamza rychlou prosbou dva lidi z Kostelce nad Orl. útrpnému tázání a tedy katu, kteřížto lidé „zvekslovali minci falešnou, neznajíce jí a majíce ji za dobrou".[87]) Rovně tak nesnadno vyrván jest z rukou trestající spravedlnosti kouřimský soused Bukač, jenž dal r. 1563 v Kutné Hoře trubačům falešný zlatník nerad.[88]) Daleko hůře ovšem bylo, podával-li kdo falešnou minci, věda o tom, že neprava jest. Tu šlo o hrdlo neb aspoň o statek všecek, jakož toho příklad r. 1451 Kateřina Odolenova, o níž praví knihy novoměstské,[89]) že „vůkol šla s falešnou mincí a že měla hrdlem trpěti; ale konšelé hledíce k milosrdenství, učinili jí milosť a dům její na rynku s pivovarem za tu vinu vzali" a na přímluvu „pana Jiříka z Kunštátu" dali ho Janu Čechovi, manželu té Kateřiny. Tvrději zvedlo se r. 1532 v Turnově židovce sklenářce, která chodila „s falešnými poláky". Židovka neměla domu, aby ho vydala za své hrdlo.[90])

Na konec pověděti jest o veliké svízeli — zvláště v tržním životě tehdejším — že nebývalo nikdy s dostatek domácích peněz drobných. Naši předkové tou příčinou bývali nad to ještě v divných rozpacích; že mince drobné svrchovaně potřebí, to věděli, a přes to zase dosti často zamítali jí a nevážili jí sobě, poněvadž bývala zrnem daleko horší nežli mince velká. Píšeť na příklad Ferdinand I. r. 1556 berníkům důtklivý list, že vojákům, proti „žíznivému" Turku táhnoucím, platí v malých penízích Kateřinkách a v jiné drobné minci, a tím že lid nemalou škodu trpí, že chce minci velkou.[91]) Nikdo nechtěl bráti než groše. Roku 1510 chystali Horníci k sněmu i ke králi prosbu, aby všecka troje mince — groše, denáry a halíře — byly stejně berny; mnozí prý, kteří na ourokv půjčují, vymiňují, aby jinú mincí nemohlo odbyto býti než groši, skrze což mince drobné k ošklivení lidem přicházejí; mnozí (prý) své obchody vedou a minci sadí, jak se jim líbí a zdá, a groše draží. Prosí, nechať, kdož groše širokého nemá, mohl odbyti sedmi penězi bílými nebo 14 malými, a tak že půjde mince rovně.[92])

[86]) Tamže. Miss. č. 46. fol. 154.
[87]) Listář pernštejnský č. 4. fol. 47.
[88]) Arch. mus. list. z Hory.
[89]) Manuál novoměstský č. 88. str. 667. a Miscell. při deskách č. 6. fol. E. 7. Byltě manžel Čech Jan služebníkem Jiřího, správce království a pozdějšího krále.
[90]) Arch. mus. list. turnovské.
[91]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 60. fol. 8.
[92]) Arch. Pam. XII. 404.

Ale přes všecky prosby a nářky na škodu chudiny vždy bývalo drobné mince málo,[93]) a lidé nemohli než pomáhati sobě všelijakými plíšky cizinskými, nemohouce pro všecko do trhu s bílým grošem jíti. Ouředníci v Hoře bývali toho mínění, že ražení haléřů je „horám něco škodné“, což nezdá se však býti vážně míněno, neboť jindy opět vší mocí hájí, že raziti minci drobnou vždy a jediné jen mincovně horské přísluší. Ferdinandovi I. musili stavové několikrát připomínati, aby kázal raziti drobnou minci. V proposicích sněmovních r. 1545 „rozjímali“, že v tomto království téměř žádné drobné mince se netepe, nýbrž tomu se srozumívá, že stříbro od Hory do jiné země k mincování se béře,[94]) aby takového stříbra ven ze země vésti dopustiti neráčil a drobnou minci bez prodlení poručil“.[95]) Král tak učinil; aspoň roku téhož ve čtvrtek po sv. Martinu píše z Vídně, že poručil drobnou minci mincovati.[96]) Také napotomní krále napomínával sněm o dobrou minci.[97]) Než i v dobách pozdějších vždy zůstávalo na tom, že pomáhaly mince drobné cizí. Radítě ještě r. 1618 komora císaři, kteraký by zisk mohl ročně míti na malé minci. Hrubá mince prý jde za hranice, z té že nemá nic. Král polský prý to umí jináče: razí z tolaru 18 dudků i 20 dudků, a to dá, když se sto tolarů vyrazí, padesát procent.[98]) Byla-li některý čas drobná mince cizí zapověděna nebo příliš špatna[99]) a nebylo-li s dostatek na tu chvíli drobných haléřů ani denárů českých po ruce, jak tu naši otcové v trzích sobě pomáhali a vedli, toho věru říci neumíme.

[93]) To bylo i jednou z podstatných příčin, proč na příklad Šlikové usilovně domáhali se regálu mincovního, scházelať jim při výplatách horního lidu vždy mince drobná. Ed. Fiala: Münzwesen d. Gr. Schlick. W. Numism. Zeitschr. XXII. 180.

[94]) To charakterisuje nejlépe relace pražského mincmistra Kunrada Sauermanna ku králi Ferdinandovi I., v kterých zle naříká na zakupování stříbra „erzkaufery“ pana Jana z Pernštýna v Kladsku. Ed. Fiala: Die älteste Raitung des Prager Münzamtsarchives.

[95]) Budišínský rukop. fol. 400 (Politica.)

[96]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 34. fol. 152.

[97]) Sněmy Č. V. 106.

[98]) Mittheil. f. d. Gesch. d. D. 1886. 197.

[99]) Vypravuje Dačický II. 99. že dost bývalo „malých pruských měděných a železných penízů“, které i zámečníci dělali. Roku 1615 nadělal jakýs Michal Hazler dle žaloby císařského rychtáře staroměstského z cínu na malé minci za mnoho tisíc. Když na pouti u sv. Prokopa vyměňoval, popadli ho. Arch. pr. č. 1292. 83.

KNIHA ŠESTÁ.

O správě finanční.

KAPITOLA PRVÁ.

O městské komoře vůbec.

Naši městští předkové dělili příjmy a vydání obecní, což pospolu slulo městskou komorou, v stálé neboli řádné (ordinaria) a v případné (extraordinaria), aniž byli v tom důsledni, pletouce jedno s druhým. Případným slul jim obyčejně ten důchod nebo výdaj, jenž se ročně měníval.

Nejprve o příjmech řádných. Bylo jich po tence. Jimi samotnými nebylo by město nikterak mohlo obstáti. Slušely k nim nejprve roční platy z gruntův. obci náležitých. Takový „šos" z pozemků byl v prvních dobách městského života leckde snad jediným důchodem, jenž vcházel do obecní pokladnice. Za všecken čas potomní přibývalo obcím všelikterakých pozemků. Některý kus i s dvorem a vším hospodářstvem odkazovali dobrodinci k městským chrámům a k špitálům, některý kus koupili konšelé sami na zlepšenou důchodu městského. Orní, luční, zahradní a jiné obecní grunty městské čili občiny bývaly buď v nájem pouštěny, nebo rozprodali konšelé některou jich část k plnému a dědičnému držení sousedům s povinností stálého platu ročního. S dovolením královským a vůbec vrchnostenským již od XIV. věku obce kupovaly k důchodu stálému také celá sedliště, vesnice i s lidmi, ba větší město nezřídka koupilo si k plnému panství městečko menší. Lidé, tím způsobem městské komoře poddaní, přinášívali roční platy, úroky zvané, obyčejně ve dvou lhůtách, platívali desátky, vykonávali práce čili roboty, v kupních smlouvách zevrubně zapsané, pomáhali měšťanské své vrchnosti nésti břemena vojenská i berní. Z těchto „pozemských" statků a lidí býval městské pokladnici jediný znamenitější, bezpečný a stálý důchod.

Skrovnější váhu měly stálé úroční platy z krámů městských, z najímaných lázní, z kuchynek obecných a plat židovský. V starších dobách vybírána k důchodům městským také úroční daň z domů; ale dosti brzy přestala tato daň býti stálou; sousedé ji platili jen v nouzi a ne bez odporu. Na místě jejím stala se jiná daň obvyklou

a stálou, daň, kterou zřídili konšelé pod titulem ponůcek nebo hlásek.

Kategorie „případných“ důchodů bývaly rozmanitější a ouhrnkem daleko hojnější. Na předním místě byly důchody z mýta a ze cla nebo ungelta městského, kteréž přicházely městské komoře propůjčením královským a vrchnostenským. K nim družilo se tržné, vybírané od přespolních obchodníků o trzích a jarmarcích. Dobrý důchod přinášel obcím prodej soli. Města zřizovala sobě „obecní solavy“ nebo solnice, kupovala sůl z Prachatic, z Vltavotýna a ze severních měst rozvozovanou, a prodávala ji svými „slanaři“ drobným prodejem. Některou kopu grošů přijímaly komory městské z varů pivních a ze „šenků“ piva i vína, domácího i cizího čili „hostinského“. Nejedna obec měla i svůj pivovar a sladovnu, konkurujíc takto se sousedy u výrobě a při výstavu pivném. Také z mlýnů, šlejferen, pil, valch a jiných závodů obecních býval roční důchod případný potud, pokud je konšelé měli ve vlastní správě. Ale obyčejně je pronajímali na roční plat. Též tak případný čili nejistý a nestejný důchod býval z obecních dvorů, pokudž je spravovali konšelé svými úředníky. Dobrý příjem mívaly obce z hospodářství rybničného; něco připadalo také z řeky a z ostrovů, jež najímaly se obyčejně rybářům nebo mlynářům. V některých městech i les poskytoval obecní komoře pěkný důchod. Podle těchto znamenitějších důchodů síla byla drobných. Byly to důchody z vápenic, z cihelen, za písek; důchody za služby obecní, na příklad za zvonění pohřebné, za vodu, za městskou váhu, za koně obecní. V Prachaticích užili k důchodu takovému i „obecního provazu“, jímž tahaly se žleby na domy.[1]) Lze tou příčinou říci, že finančníci měštští ničím nezhrdajíce, snažívali se kde čeho užiti na prospěch komory obecné.[2])

Na konec slušno oznámiti, že z odmrtí, na kolik městům od vrchnosti propuštěny,[3]) mívala obecní pokladnice málo příjmův. Bývalotě — aspoň v městech královských — právo kšaftovné dosti prostranné, takže měšťané již snadno se postarali o to, aby po nich nepopadla obec ničeho.

Jakož příjmy rovně tak i vydání bývala některá stálá, jiná případná, nahodilá. Stejný a stálý byl roční plat nebo úrok králi nebo jiné městské vrchnosti; stejná za mnoho let bývala peněžitá i deputátní vydání na mzdy knězské, učitelské, konšelské a úřednické. Stálé služné brával od leckterého města právní zástupce, jemuž proto říkali „jorgeltník“. Také mívali leckde obecního medika s ročním „stojecím“ platem. Zřízenci obecní až po biřice bývali též o platě stojecím a deputátě.

[1]) Počet prachat. v arch. mus.

[2]) V počtech berounských r. 1518 najdeš i 4 groše za prodané višně ze sadu. Tamže některému důchodu ani nerozumíš! Na příklad r. 1516 zapsáno, že obecní starší přinesli kopu grošů „z vocasů“. Arch. měst.

[3]) I. díl. 15.

Případných vydání bývalo vždy víc a byly velmi pestré. Nejprve bylo chovati a spravovati nemalými náklady obecné statky všecky; opravy staveb městských ročně strávily summu, hromada byla výloh hospodářských, kancelářských, výloh na špitály, kostely, některý peníz stála čistota v městě. Veliké výlohy bývaly s berněmi, s vojsky, s bezpečností veřejnou. Pojezdy k sněmům a jiná všelijaká poselstva mnohou útratu způsobovala komoře městské. Hodokvasy konšelské a úřednické také nemálo dotýkaly se pokladnice obecní. Nade všecko hrubší bývala útrata, kterou ročně mívali konšelé při návštěvě podkomořího nebo jiné vrchnosti své, která je přišla v úřad posadit. Od té veliké útraty vlastně začínal se nový rok úřadu konšelského. Podkomoří stál obecnou pokladnici za jediný den víc nežli všickni školní officiálové dohromady za celý rok. Jeden druh vydání tehdejších, městské hospodářství velmi potiskujících, a dnes již zhola nepovědomých a divných, bývaly přerozmanité dary a pocty, jež konšelé musili přes tu chvíli posílati přes pole zemským a vrchnostenským úředníkům, často i králům. Mnoho kop padlo také na poctu rozličných hostí, kteří do města přicházeli. Některý groš vymodlili i potulní žebráci všelijací.

Oučty konány bývaly prostičce. Kdo z měšťanů byl ke kterému důchodu zřízen, zapisoval si příjem a vydání v starší době na cedulky; však než připadly na cedule, možná, že všecky městské finance bývaly na vrubech čili rabuších.[4]) Všaktě rabuše ještě potom podle cedulí bývaly na dlouhé časy oblíbeny. V Rakovníce konán počet pivovarský na vrubech ještě r. 1550.[5]) Když cedule přivodily zmatky a nesnáze, jali se spisovati měštští úředníci důchody do register, kladouce „accepta“ a „distributa“ v krátkých řádcích pod sebe. Z jednotlivých register vcházely počty do hlavního počtu městského, jenž konán za jaké také obecní kontroly.

V následujících zevrubných kapitolách nepřidržíme se starožitného rozdělení důchodů městských v řádné a případné, aniž hodí se k starým poměrům moderní vědecká rozdělování. Naše cesta bude od hojných, důležitějších důchodů k nehrubým, drobným.

---

[4]) Slovo „rabuše“ vyskytuje se často v listin. nymb. v arch. mus.
[5]) Viz Quitantia officialium v arch. rak. V Anglii měli vruby u státních pokladen do r. 1830! Monum. Germ. paedag. III. 287.

KAPITOLA DRUHÁ.

Důchod celný.

Důchod celný spolu s mýtným[1]) byl prvotně vrchnostenský. Král a vrchnosti v městech vzdávali se ho na prospěch městské pokladny. Byla městečka, v nichž darované clo panské bylo skoro jediným hotovým důchodem. Náchodští r. 1449 pravili o clu mostním, jež vybírali při městě: „Bůh ví, že jest obec velmi chuda a jiného žádného platu nemá než ten peníz.“[2])

Některá města královská došla důchodu celného již záhy. „Ab antiquissimis temporibus,“ dí král Jan r. 1325, že Litoměřičané mají právo skladu všelijakého zboží a cla při městě svém.[3]) Jiná města královská většinou byla clem darována teprve v dobách lucemburských králů, za Karla i Václava. A to některé jen do odvolání.[4]) Že by se byli králové zbavovali celného důchodu na prospěch měst příliš ochotně, toho nelze říci. Činili tak buď za peníze [5]) nebo z nezbytí. Kolínští dostali ungelt v branách od Jiřího z Poděbrad teprve, když byli vojnou husitskou velice sešli.[6]) A témuž králi vyčítá se trpce, že clo v bráně vyšehradské, kapitole kostela náležité, prodal roku 1459 za 500 kop grošů obci Novoměstské.[7]) Nejlaciněji přišli Staroměstští ke clu v branách Poříčské a Horské. Zmocnili se ho bezpochyby v husitské bouřce, ani se neví kterak a kdy. Rovně tak Novoměstští ve třech branách svých popadli clo, ale na čas jim je Vladislav odňal zase.[8]) Malostranští

---

[1]) Staří nerozeznávali vždy pečlivě clo od mýta.

[2]) Ludvík: Náchod. 83.

[3]) Privil. Václava I., Otakara II. Pelzl: Urkdb. I. 65. O cle na Labi Zoubek Arch. Pam. VIII. 576.

[4]) Tím způsobem obdrželi clo na příklad Plzňané r. 1388. Strnad: Listář č. 154. Z doby starší víme na příklad o Přerovských, že r. 1278 dostali clo na deset let od Rudolfa Habsburského Emler: Reg. II. 493.

[5]) Na př. Hradečtí nad Labem koupili si r. 1374 mýto mostní od krále za 35 kop. Solař: Hradec. 20.

[6]) Vávra: Kolín. I. 70.

[7]) Ruffer: Vyšehrad. 215.

[8]) Čelakovský: Cod. 324.

v témž věku XV. dvakráte ujali clo v branách Strahovské, Kartouzské a v Písecké, ale na konec přece nemohli překaziti, když r. 1488 to clo prodal Jan Zajíc z Hasenburka Staroměstským; jen to r. 1497 vysoudili sobě, že Staroměstští zavázali se vydávati jim ročně 20 kop na dlažbu.[9]) Velmi naprosili se Lounští krále Vladislava, aby propůjčil jim vybírati clo v branách. Nejprve povolil jim vybírati je na 60 let a teprve roku 1490 na věčné časy. To jistě zadarmo nebylo. Jaroměřským propůjčil Vladislav důchod mýtný na čtvrt míle kolem města roku 1497 za 50 kop č. grošů, které byl jim dlužen. Když vyhořeli, přilepšil jim mýto clem.[10]) Rakovničtí, jsouce komorním městem, musili sobě clo ve svých branách r. 1501 od Jindřicha jinak Albrechta Krakovského z Kolovrat, jehož předkům je daroval byl král Václav IV., koupiti; dali za ně panu Krakovskému 300 kop grošů českých „širokých".[11]) Clo v městě Stříbře mělo historii. Císař Zikmund zastavil je majestátem Janovi Hanovci ze Švamberka. Od tohoto pána právo celné stříbrské šlo zástavou a koupí z ruky do ruky, až se naposled r. 1540 ocitlo v rukou Evy z Sudomíře, a té paní dali Stříbrští za clo 420 kop českých, tedy tolik, zač Zikmund je byl druhdy zastavil. Ale tím skutkem ještě nebylo clo jejich! Nemělitě Stříbrští práva vykupovati clo královo! I prosili tedy Ferdinanda a „propůjčivše mu nad předešlou summu" 130 kop gr. č., byli při cle tom zůstaveni, ale zase jen s podmínkou, kdyby který král chtěl si clo ve Stříbře vyplatiti, že tak učiniti může.[12]) Některá města došla celného užitku také tím způsobem, že clo koupila spolu s rychtou královou, k níž bylo oddáno za důchod rychtářský.

Bylo by lze ještě dlouho ukazovati a dokazovati, že královští měšťané nenabývali důchodu celného jen tak leda bylo, alebrž důchod celný že byl leckdy i těžko dobytý. Král Ferdinand spíš nová cla sobě zarážel, nežli aby byl jich městům lehce propůjčoval. Ostře píše r. 1538 do Plzně a všem pánům plzeňského kraje, proč „zbraňují mýtným našim, kteří mýto a clo od nás znovu v království Českém vysazené vybírati mají?" [13]) A když byl v pohraničných městech moravských obnovil clo třicátkové z volů uherských do země hnaných, píše týž panovník r. 1545 přísné rozkazy, aby neděly se celnímu úředníku v Hustopeči překážky, „jakoby to

---

[9]) Tomek: Praha. VIII. 341.

[10]) Knapp: Jaroměř. Pamět. 30. 32.

[11]) Arch. rakovn. Kvatern. č. 125.

[12]) Arch. místodrž. missiv. č. 5. str. 537. Clo Trutnovského města mělo historii nápodobnou. Král Jan je dal městu r. 1340 (Trauten. Lippert 13.); v době Vladislavově sdílela se obec o clo s loupežnými rytíři, bratry Šumburky; potom po rozličných proměnách dlouho je vybírala komora královská, až r. 1599 dostala jeho obec zase, koupivši si od komory „zámek se clem v branách". Mus. arch. list. trutn.

[13]) Arch. místodrž. miss. č. 20. 36.

clo něco nového bylo". Tenkráte i abatyše klášterské vzpíraly se třicátku, vnově nařízenému, nechtějíce, aby poddaní ho platili.[14])

Královští měšťané obyčejně docházeli mýta i cla s tou povinností, aby z něho opravovali město, cesty a mosty;[15] Kadaňským na příklad povoleno r. 1485 clo, ale most, na němž je vybírati měli, aby si postavili sami.[16]) Také Rokycanským vysadil Ferdinand I. clo ani ne tak „pro jich zachovalosť", kterou r. 1548 pochvaluje, ale spíše proto, „poněvadž zlé cesty na těch gruntech jsou".[17]) Vodňanským přilepšeno jest r. 1576 na cle, poněvadž u nich byly „zlé, nevybité, šlakovité cesty a silnice".[18])

Vrchnosti poddanských měst mívaly stran cel tytéž snahy a zásady jako králové při městech svých. Na příklad Jan z Šelnberka, nejvyšší komorník království Českého, počav r. 1506 ohrazovati město Sobotku, vyprosil na králi témuž městu clo, „poněvadž obyvatelé mosty a brány dělati musejí", a také, „aby mohli cesty opravovati".[19]) Málo které město poddanské obdrželo právo cla hned při svém vysazení jako na příklad Velvary r. 1482.[20]) Většina vrchností měst poddaných zříkala se důchodu celného hodně pozdě a nikdy zadarmo. Na příklad Tepličtí obdrželi clo, které se „od starodávna pánu k ruce vybíralo v branách, ve fortně, v Prasetících, v Řetenicích, v Kladrubech a v Trnovanech" teprve r. 1589 od Radslava Vchynského.[21]) Žamberským propustil clo mostní nad Orlicí Mikuláš z Bubna dokonce teprve r. 1613.[22]) Některá vrchnosť, odevzdávajíc dosavadní svoje clo poddanému městu, zanechávala sobě nad ním i na dále dohled, jakož tak učinil na příklad roku 1602 Václav Budovec, při Hradištských nad Jizerou.[23]) Některá obec poddaná smívala propůjčením vrchnostenským druhdy vybírati clo jen o jarmarce a trhu, a teprve pozdějším nadáním propůjčeno městské komoře clo na každý den. Příklad víme z Turnova. Turnovští obdrželi clo jarmarečné a tržné r. 1503 od Jindřicha z Valdštýna „na náklady mostův a cest", ale poněvadž to clo, obmezené na několik dní v roce, nikterak nestačovalo, a měšťané „víc než polovici přikládati museli", polepšeno jim r. 1531 clo tak, aby je směli vybírati „bez přítrže z rok do roka každého dne".[24])

Zanechajíce příkladů, kdy a kterak rozličná města docházela celného důchodu, položíme již o povaze starodávných cel. Prin-

---

[14]) Tamže č. 34. 78.

[15]) Však se městům i na sněmě r. 1556 vyčítalo, že vybírají cla a cest ani mostů neopravují, nač si lidé pocestní velmi stěžují. Sněmy. II. 708.

[16]) Urban. Rkp. Gesch. v. Kaaden.

[17]) Arch. místodrž. Miss. č. 41. 222.

[18]) Arch. mus. privil. vodňansk.

[19]) Arch. mus. list. sobotecké.

[20]) Arch. mus. list. z Velvar.

[21]) Arch. mus. list. teplické.

[22]) Albert-Chotovský: Paměti žamberské. II. 138.

[23]) Z arch. hradištsk. vypsal Šimák.

[24]) Turnovská kn. privilegií.

cipem jich nebyla zvláštní myšlénka národohospodářská, nébrž vždy šlo při nich jen o důchod.[25]) Několik příkladů z rozličných měst a dob na poznanou. Z nejstarších povědomých a zevrubných cel jest clo pražského mostu.[26]) Druhdy bývalo křižovníkům, u paty mosta bytujícím, kteří z něho most spravovali; od husitské doby zosobili si je Staroměstští, a král Jiří, stvrzuje r. 1459 Pražanům dotčené mostecké clo, praví vesele: „Ustavičně myslíme, kterakým obdarováním nejjasnější město Pražské poctili bychme, přišlo jest v mysl naši, aby bráním cla u mostu potěšeno bylo, v jehožto pěkném a znamenitém díle raduje se, aby také požitek měšec naplnil.“[27]) Opravě mostní oddán byl důchod z cel Vltaviných, z některých pobřežních pozemkův i ze vsi Smíchova, a na správu toho všeho zřídili konšelé kdys kolem r. 1448 úřad mostní o třech nebo čtyřech ouřednících, písaři a dvou celných.[28])

Sazba cla mostního, s mýtem spojeného, od věku krále Vladislava (r. 1476) do XVII. věku platná, dotýče se věcí nejrozmanitějších.[29]) Řemeslníci na jarmarky jedoucí měli dáti z truhly groš, forman „právo koňské“ po 2 penízích. Ale ne všickni. Soukenníci platili od „postavů po dvou penězích, bylo-li sukno barevné; po penízi, bylo-li šeré“. Za hrnce, necky, mísy bylo dáti jen po 2 penízích a nic víc, „protože musí něco na rynku tržného dáti“. Ze železa, olova, cínu a jiných kovů, též z krámských věcí kupeckých bylo přinésti cejch z Týna, kdež ungelt patřil králi samému, a z centu platilo se, ať vezen sem nebo tam, po 2 penězích a právo koňské. Cejch byl za 2 groše. Později přišlo za vůz železa 7 grošů míšeňských. Bylo-li železo berounské neb jiné, které se na centnéře neprodávalo, platiti bylo jen právo koňské. Za kopu srpů platilo se po 2 penězích, za pánev pivovarskou mosaznou 2 groše, za železnou nebo malou nějakou nic kromě za koně, od zvonu koupeného bylo dáti jen celným zpropití. Též tak od otrub, popela, droždí, necek, řešet a „voštišť“. Propití celných zastaveno r. 1563, poněvadž se „k těm létům již netrefuje a jim celným bez nějakého u lidí domnění býti nemůže“. Měli míti týdenní služby polepšeno na 20 grošů českých.[30]) Od kamení také bylo platiti na mostě; ale to jen, vezl-li soused stavební kámen někomu „z nájmu“, dal od štukoví z vozu 2 peníze, vezl-li sobě, nedal nic. Od žernovů však bylo vždy dáti po groši z vozu. Tolikéž — jako za kámen —

---

[25]) Kalousek: St. Právo. 290. 291. Roscher: Nation. Ökon. III. 639.

[26]) Emler: V Arch. Pam. 1870. 213, 219.

[27]) Arch. pr. kn. mostní č. 3. 48. Čelakovský: Codex. č. 154.

[28]) Dva byli z rady, 1 nebo 2 ze starších. Kn. mostní v arch. pražsk. č. 42. 1. Úředníkům bylo mimo jiné věci dbáti též, aby konšelé staroměstští dostali k Štědrému dni kapouny. Oni sadili konšely a rychtáře ve vsi Smíchově. Přísahu Smíchovských čti v kn. č. 42.

[29]) Čte se v kn. č. 3. arch. pr. Instrukce cla mostn. viz v témž arch. ještě v listinách č. 232., 11., 14., 49. My uvedli na ukázku věci jen přednější.

[30]) Kn. č. 3. fol. 12. arch. pr.

platilo se od vozu dřeva, tyčí; uhlíři platili jen z koně po 3 haléřích (dva haléře šly na peníz); v dni trhové po jednom. Vlnu platiti bylo jako železo, 2 peníze za centnéř, právo koňské a cejch z ungelta; z látek drahé mejto měly barchany. Od jednoho „fortele" bylo dáti 2 groše, nepočítajíc co za koně a cejch v ungeltě. Šlojíře měly svobodu, byly-li vezeny na voze; kramář nebo kupec dal cejch, zaplatil za koně a nic více. Vezl-li však šlojíře na koni „v uzle", přidal k tomu 3 peníze. Od truhly měli platiti kramáři a obchodníci po groši nebo „jak se vidí, tak se béře". Od lnu, konopí a pláten bílených 2 peníze, z režného jeden.

Z věcí potravných placeno všelijak. Z obilí bylo v celnici dáti 3 peníze ze 4 koní. Od strychu chmele haléř platili jen hosté a Novoměstští.[31]) Staropražští. vezouce ze svých chmelnic, nedávali nic. Z ovoce placeno právo koňské, však z vlašských ořechů i cejch ungeltní musil přinésti do celnice kočí, nežli mu vydali základ, kterého tam byl, jeda do města, zanechal. Z cibulových semen bylo jen cejch z Týna ukázati; z ryb suchých cejch, právo koňské a z tůny 2 peníze, z živých ryb jen clo koňské Ze soli „prostičné" (na bečky), „ať plný vůz anebo dvě prostice", dávaly se čtyři groše. Jel-li kdo se solí z města, dal právo koňské, 2 groše a z každé prostice 1 peníz. Z věrtelového sudu $^1/_2$ groše a ze svídnického sudu groš. Od káry soli 2 groše a cejch. Ze sýra a másla bylo dáti jen koňské právo. Do města i z města kdo s vínem jel, základ v celnici měl dáti a s vínem do Tejna jeti, tam cejch vzíti a na mostě clíti. Clilo se dle velikosti sudu. Za nejmenší sud groš. Práva koňského byly 2 groše. Též tak platiti měli Novoměstští, když sobě vína vezli po sbírce a vinobraní. Z těch peněz polovic byla do městské pušky, polovice králi do ungelta. Za láku[32]) malvazí platiti bylo půl groše, za láku vlašského vína 2 peníze. Za med „chebský" a jiný v tůnách clíti bylo jako za víno. Byl-li v kbelcích, dáti bylo jen právo koňské. Z vína židovského (židů) druhdy platilo se „zpropití". Z věrtele piva peníz byl clen; od starého piva, pryč vezeného, clíti bylo 2 groše práva koňského a mimo to od sudu groš nebo dva. „Ale vezou-li šrotéři ven na Malou stranu nebo na Hradčany, vrací se z toho cla osmý peníz." Z piva frejberského bylo dáti 2 groše od sudu a cejch. Z dobytka placeno také rozmanitě. Od krávy a vola po haléři. Od býka nic. Od drobných zvířat po 1 penízi, od beranů a kozlů nic. Od koní a sviní po haléři. Z telat na voze 2 groše, „bylo-li by jich za kopu"; však-li byla na kárách nebo dvěma koni tažena, dalo se jen právo koňské a groš. Z husí hladových dvou bylo dáti haléř; z krmné jedné haléř. V sazbě mostní, od Vladislava dané, položeno i to, aby dal zpropití, kdo stěhuje se ze Starého města přes most.

---

[31]) Roku 1516 narovnali se Staroměstští s Novoměstsk. tak, že vzájemně jedni druhým cel nebudou platiti. Emler: Pam. VIII. 218.

[32]) Láka dle sněmu r. 1614 byla o 40 pintách.

Žid šel-li neb jel-li na voze, platiti měl 2 peníze, jel-li na koni, platil pět peněz. A ty peníze židovské byly celným. Již od roku 1332 platiti bylo také za mrtvého žida po mostě vezeného.[33])

Z bran pražských clo nejstarší známe z r. 1383.[34]) Dle privilegia Václava IV. placen měl býti v branách Menšího města pražského od koně halíř, ať vezl věc kteroužkolivěk, jíž cena nedosáhla kopy. Vezeno-li pivo, obilí, ježto by nad kopu platilo, bylo dáti z koně „vozného" dobrých 6 haléřů. Vezen-li žid živý, platiti bylo z koně tolikéž, vezen-li mrtvý, platilo se víc: z koně groš. Tu clo tedy prosté. V instrukcí, vydané kdys v XVI. věku branným týchže malostranských bran, Staroměstským náležitých, už hromada všelikterakých ustanovení a rozdílů. Skoro šmahem platí se ovšem také z koní po krejcaru nebo groši míšeňském, ať se jelo sem nebo tam. Z koní koupených o jarmarce nebo k prodaji vedených bylo dáti dva denáry, ze sedlaného nic. Řezník ode dvou skopců, ovcí, jehňat dá 1 denár, „honáci, když vezou vepře hladové do města, tolikéž, když ženou hladový dobytek ven z města, po denáru dají z každého kusu, z krmného po dvou denárech." Z husí platilo se jako na mostě. „Když se vezou loukoti, šindel, sudovina, prkna, lišty kolářské, z toho všeho dává se po 2 denárech"; z lišt malovaných po krejcaru, z kamene mlýnského, žehrovce. po 2 denárech, z plzeňského kamene s děrou po 1 krejcaru z koní; soused maje své koně a veza k své potřebě kámen a hlínu, neplatí nic. Z kůže nevydělané hovězí po denáru; z kopy telecích, skopových, kozlích po 2 groších míšeňských. Z ovoce sem i tam vezeného, z necek, říčic, sítek, hubatek, korbelů, semen i ze „džbánků německých malovaných", octových, apotekářských platilo se jen právo koňské — 1 krejcar z koně. Ale z berounských džbánů po denáru. „Stav duchovní, panský a rytířský cožkoli k svým vlastním potřebám od potrav vezou, z toho neplatí; než z vlny, másla, sejra komu prodají, ten má vycliti, ale rady J. M. C. z ničehož nic." Žid v bráně měl platiti krejcar z koně, šel-li pěšky, dal 2 peníze malé.[35])

Plzeňští r. 1388 v branách svých dle privilegia [36]) vybírali z koně, z krávy a z vola po haléři. Ten důchod měli Plzeňští obraceti na stavení a zpevnění města. Na týž konec dal král Václav roku 1404 Litoměřickým ungelt obilný, jejž při nuceném skladě a prodeji platil kupec i prodavač; r. 1409 změnil král to právo celné tak, aby Litoměřičtí vůbec vybírali od strychu obilí,

---

[33]) Emler: Reg. II. č. 756. V tom cle ode dávna Staroměstským překáželi Novoměstští, a to svým přívozem. Čteme v žalobě r. 1510: „Převoznjí na přívoze vína, piva, chmele, krávy, ovce na újmu cla mostského." Kniha č. 203 fol. 40. v arch. pražsk.

[34]) Rkp. budiš. (v němž Štítného Řeči); též Čelakovský: Codex č. 103.

[35]) Kn. č 3. fol. 13. arch. pr.

[36]) Strnad-Plachý: Paměti plzeňské. 12.

k nim přivezeného, 4 haléře.[37]) Clo na mostě vybírali dle majestátu Ladislavova (z r. 1454) Litoměřičtí takto: z koně, ze sudu vína, piva, soli, z krávy, vola. z pěti ovec po dvou haléřích; z centnéře železa, oceli, loje po 6 haléřích; z postavu sukna, z pytle chmele, z tůny ryb, z vepře a „z pěšího k trhu" po haléři.[38]) Kolínští brávali od časů krále Jiřího z vozu po groši, z vozu piva svídnického po 3 groších, z piva bílého po 2 penězích, z velikého dobytka peníz, z drobného haléř.[39]) Litomyšlské clo z koní bylo do r. 1490 po haléři, a od té doby po dvou čili po českém penízi, z bečky vína dávány dva peníze, z tůny medoviny neb oleje 3 peníze, z libry šafránu 4 peníze, z kopy koží groš, z postavu sukna půl groše.[40]) Mělnickým dal Vladislav r. 1498 zevrubné celní právo,[41]) podle něhož vybírali od postavu barevného 4 peníze, od nebarevného polovic, od centnéře pepře. zázvoru, šafránu po 4 groších; od centnéře bobku, kmínu, vinštíře po 4 penězích; z „uzla lehké koupě", z tůny herynků, oleje, z věrtele bílého piva, od sta koží, z kamene sádla, loje, vlny, vosku, od žernovu děravého, vše po dvou penězích. Po jednom penízi clilo se v Mělníce z barchanu,[42]) ze štuky a z trouby plátna, z „vlasené štuky", od voru drev, od lodi nové, od žernovu bez díry. Groš bylo dáti z koně, ze sudu rakouského vína, z kopy železných šínů, z vozu semence, ze sudu soli, „od jistby celé na lesu"; od sudu vlašského vína rivoli 4 groše, od sudu piva 2 groše, z kopy kožichů nebo blan 3 groše, „od lodi, kterúž táhnú velikú", 15 grošů. V sazbě mělnické také vyskytuje se clo in natura. Vezl-li kdo vůz soli, clil z něho půl věrtelem. Nemalé bylo clo, propuštěné Horským r. 1489.[43]) Za láku vína platiti bylo v Kutné Hoře groš, za sud piva tolikéž, za vůz mědi 7 grošů, za vůz kos 6 grošů. Na centnéř fíků, mandlů, řeckého vína, oleje, mýdla bylo po půl groši cla dáti; na kment a jiné látky i dva groše; kopa štik loketních vyplatila se dvěma groši, menší jedním, též tak štiky pruské a lososy; cent viziny půl grošem. Od undulačky štik a candátů platilo se jen po 4 denárech, od tůny herynků polovic. Od vozu sušených ryb 5 grošů. A ponévadž tu v Hoře byl privilegovaný sklad ryb tůních čili solených, odkudž kupci vůkolní je kupovati musili, patrno, že velmi slušný užitek z toho cla mívala Hora. Poslední clo, jež tu položíme ze století XV., buďiž prostějovské.[44]) Vybíráno bylo od r. 1403 při

---

[37]) Rkp. litoměř. v česk. mus. č. 24. G. 12. fol. 39. Lippert: Leitmer. 65. Clo labské polepšeno roku 1579 na dvojnásobné a roku 1583 opět o 3 peníze (str. 362.): jiné datum je v arch. místodrž. v miss. č. 50. 218.

[38]) Tamže fol 89.

[39]) Vávra: Kolín I. 70.

[40]) Majestáty tišt. v progr. gymn. v Litom. r. 1889 od J. Štěpánka 12. 13.

[41]) Originál majest. v arch. méln č. 22.

[42]) Barchan není vždy látka! Tu to znamená 22 loket. Postav byl 32 loket.

[43]) Sternberg: Gesch. d. böhm. Bergwerk. I. 87.

[44]) Č. Mat. Mor. 1871. 36. Reichert.

většině věcí „po vozech". Z vozu sukna „zavázaného" braly se 3 groše, bylo-li sukno „načité", nic. Z vozu ryb suchých 4 groše, z vozu vlny polovic, a z vozu chmele neb soli po groši; z vozu jablek půl groše, z vozu švestek a „trnek" po 2 denárech. Též po dvou denárech platil vozka z vozu krokví a šindelů, z centnéře železa, olova, vosku a z jednoho koně, osla, krávy a ze sta srpů. Dvojnásob vybíral celný z vozu koží a z tůny ryb slaných. Byly-li ryby živy, platilo se z bečky po groši. Z drobného dobytka placeno po penízi, z koše ořechů vlašských půl peníze. Zajímavo v řádě celném prostějovském jest ustanovení, aby platil 4 groše ten, kdo z města se stěhuje, a pak toto druhé, kdo veze v truhlách sekery, kožichy nebo nese šafrán a šlojíře, aby s ním se „mýtný vedle slušnosti uházel".[45])

Clo stříbrské, pocházející z počátku století XVI., v některých kusech počítá již daleko více nežli předchozí cla; v jiných kusech má nové své zvláštnosti. Voly hned první rubrikou počítá na sta! Ze sta volů bylo dáti cla 1 kopu míšeňskou. Z krmného vola, vepře jednoho po groši, z hladového polovic. Ze sta ovcí platilo se 8 grošů; z koní po dvou denárech. Z kůže volské půl groše cla bylo, z kopy koží skopových anebo telecích 4 groše. Co do železa tento řád měli: od železných štáfů (kusů, holí) platiti bylo po groši, od centnéřského železa a jiného všelijakého zboží groš z centnéře, z koní zvlášť po dvou denárech a z vozu po 10 groších; bylo-li železo zpracováno v lopaty, srpy, kosy, radlice: vybíralo se cla po groši z kopy urobených věcí. Kterak si vedl celný, přinesl li někdo do brány méně než kopu srpů, o tom v řádě nestojí. Asi byl nucen „uhazovati" se s příchozím. Při nádobách na víno vybírali ve Stříbře i clo ze „dna", a to z polouvozí[46]) po groši; vezl-li kdo pivo neb obilí, platil za vůz 2 groše a z koní po dvou denárech. Z postavů sukna barevného dáti bylo po 4 denárech, z nebarvených suken polovic. Z prostice soli tolikéž; z „kopy" chmele 4 groše. Vezl-li kdo ořechy a kaštany, platil toliko z vozu „funt", a ten donesen purkmistrovi. V řádě stříbrském také jest ustanovení o peřinách čili „ložních šatech". I z těch bylo platiti, a to od „rohu" neb cípu po groši při peřině a po 4 denárech při podušce![47]) Clo táborské z druhé půlky XVI. věku je stříbrskému clu velmi podobno, ale sazby jsou vyšší. Na příklad z centnéře železa brali Táborští po 3 groších, ze svazku radlic po groši, z kopy lopat po 10 groších, z kopy srpů po 4 groších a z kopy kos i „knytlů" až i 30 grošů.[48]) V menších městech královských

---

[45]) Dvě stě let potom — r. 1610 — čteme nápodobně v instrukci celného ve vsi Smíchově u Prahy, aby bral z vozu formanského clo „podle uznání", rovněž tak podle uznání měl bráti „z vlny nesené". Arch. pr. list. č. 49/1.

[46]) Sudu svídnické míry říkali tak. Držel v sobě 256 pinet.

[47]) Kn. stříbr. č. 182. fol. 259.

[48]) Arch. táborský manuál č. B. IV. a. 49. fol. 3.

a zvláště v panských byly řády celné za všecken čas prostičky, dotýkajíce se nevalnými sazbami nemnohých věcí. Vizme clo vodňanské! Tu vybírali konšelé z vozu peníz, z koně peníz, z vola čtyři, z vědra vína 2, z centu zboží čtyři, z kamene vlny dva.[49]) R. 1576 jim polepšeno, jakž svrchu již zmíněno. Rovněž tak prosté a v některém kuse doslovně stejné bylo clo strakonické, vysazené roku 1507. Z centu zboží kupeckého platiti bylo v Strakonicích po 1 penízi, z koně též tak, z vína groš, z žoku vlny a chmele 2 peníze, ze svině a z kůže hovězí po penízi.[50]) Z míry prosté bývalo clo v Sobotce z r. 1506. Obsahovalo jen dovolení, že smějí vybírati z vozu po penízi, a to s tou výminkou, kdyby vozka týž den se s vozem vracel, že nemusí dáti nic více.[51]) O málo pestřejší clo mívali do r. 1531 Turnovští. Vybírali z vozu po penízi, jenže směli nad to po penízi bráti z dobytčat a půl peníze „z pěších, kteří na zádech co ku prodaji nesli". Teprve vzpomenutého roku rozhojněno Turnovských clo pestřejší i vyšší sazbou: z vozu bylo bráti po půl groši, od koně zvlášť po penízi, z kopy suchých ryb, ze sýrů po haléři, z kopy železa, z tůny medu, slaného zboží, ze sudu piva po penízi, z vozu koudele groš.[52]) Strašečtí směli od r. 1552 na opravu silnic vybírati z ládovaného vozu po 6 penězích, z prázdného 3, z vola a z káry po 3, z krávy, z koně po 2 penízích, z drobného dobytka půl peníze čili haléř, z kaufu piva 2 groše, od žida groš.[53]) V Oustí nad Orlicí měli od r. 1579 bráti cla z fasunků a v zimě ze saní s jakýmkoli nákladem po 1 groši českém, z koně, z dobytka většího peníz, z drobného půl jako v Novém Strašecí.[54]) A takž nápodobně prosté byly řády celné jiných malých měst.[55])

Na těch měrách a způsobech, jakož jsme vypsali, zůstávalo clo v městech dotčených za mnoho let. Změny stávaly se po řídku. Mostnímu clu pražskému přivětšil teprve Rudolf r. 1594;[56]) a přivětšil jen v málo kusech. V XVII. století poznáváme v celní sazbě pražské změny dvě. Jednak posazena jest veskrze na krejcary. Krejcar vzíti jest za tři peníze bílé čili české, nebo za 6 malých. Druhá změna je v tom, že věci a kusy, z nichž clo se bralo, ještě zevrubněji se rozdělovaly a k starým nové přibyly. Jináč a jináč platí se z piva žateckého, jirkovského, rakovnického, bílého hořkého, a k nápojům přibylo „pálené". Z vědra vezeného z města neb do

[49]) Schön. Wodňan. Rkp. v mus. 57.
[50]) Arch. mus. list. strakon.
[51]) Arch. mus. list. sobotecké.
[52]) Arch. turn. kniha privil.
[53]) Arch. místodrž. miss. 51. 47.
[54]) Arch. mus. list. z Oustí.
[55]) Viz řád blatenský v mus. v privilegiích. Viz jablonecký řád z roku 1580. Z krávy, vola, hřebce po bílém penízi, z vozu nákladního po groši. Vacek: Místopis Jablonného. 120. Řád z Velhartic v arch. mus.
[56]) Arch. pražský č. 8. fol. 17.

města bylo dáti cla 6 kr. a z koně 3 kr. Koželuzi platí od mazaného hřbetu nebo ousní, od nydrlandské liberní kůže, od kordovanu. K tůnému zboží nově přistupují „štokfiše", platejzy, ouhoři. K živým „rybám" na trh přišli „raci". Clo největší bylo na tůnu lososů — 9 krejcarů; tolik právě bylo clo za celou voznici živých ryb; štiky cleny 7 krejcary za tůnu, herynci, ouhoři 6 krejcary. Vůz raků clen 15 kr. K ovoci, jehož clo i v krejcarech zůstalo na stejné míře, přibyly citrony a pomorančí. Z „truhly" tohoto ovoce jižního platiti bylo 6 kr., z koní 3. Vlašské ořechy stíženy clem, a to ze strychu 3 krejcary. Při semenech mluví se zvláště o mrkvovém a cibulovém; ze strychu položiti bylo 3 krejcary a za koně též tři. Za „kýtu" česneku byly 3 denáry cla. Při věcech kramářských pozorujeme patrné rozhojnění obchodu pražského. Mimo plátno, jehož „palík"[57]) clen 12 krejcary a právem koňským (3 kr.), připomínají se roušky, jež cleny též 12 krejcary; též nově připomínají se krajky. „Němci, nesou-li je, neb formani knížecí ze Sasu na vozích, dají z truhličky 6 kr. a právo koňské i cejch." Sukno začíná se děliti v ouzké a široké, a každé clí se jináče. Z vlny platilo se za cent 2 krejcary cla a za koně tolikéž, ale „tu pilný pozor dáti bylo, komu jest prodána; jestli židu, tedy za cent 3 krejcary". K novým věcem také papír přibyl. Balík bílého bylo clíti 4 krejcary, dvěma černý. Dále v nově do sazby celné přichází smůla, pryskeřice, sklo (z truhly 6 krejc., z krosny sklenic 3 kr.). K nádobí dřevěnému nově přibyly „lžíce". Od putny lžic neb pytle bylo dáti 6 kr., při vozbě hlíny měl již celný rozeznávati, je-li hlína černá neb červená. Tuto clíti bylo krejcarem, onu dvěma. Mramor, když se k hrobu u velikém kuse vezl, clil se 12 krejcary; při menších kusech cla nebylo než za koně. Při dobytku bylo clo krejcar i dva; vedl-li žid, dal tři. Kdo vedl koně na jarmark, dal 6 krejcarů, kdo vedl z jarmarku neprodav ho, nedal nic. Syrečky dělí se v kozí a kravské, ale clo měly stejné: z káry 13 krejcarů.[58]) O století později obsahovaly sazby celné ještě valnější hromadu drobného věcí rozlišování a kontrolování. Našim předkům již r. 1535 viděly se býti sazby celné tak zmatené, že žádali, aby byly „imprimovány" tiskem.[59])

Na konec nelze nezmíniti se o dvou zvláštních clech.

V některých městech venkovských vybírali clo „při svatbě" v branách. Do takového cla zvláště Nymburští r. 1556 těžký nářek měli.[60]) Druhé zajímavé clo jest „výton" v Podskalí pražském. Plavci totiž platívali clo z dřev dřevem; vytínalo se jim z voru některé dřevo, a kolik „vejtoníci vytali", to od husitských dob

---

[57]) „Palík" počítali za 22 postavů, a postav za 32 loket
[58]) Řád tento obšírněji v kn. č. 3. fol. 1. arch. pr.
[59]) Kameníček: Arch. český. XI. 308.
[60]) Kop. nymb. z r. 1556. Takové clo mívali i ve Vídni — „Brautgang zoll" viz Gengler: Stdtrchtsalt. 212.

Novoměštští na dřevném trhu prodali k užitku města a na správu břehů Vltaviných.[61]) Druhdy náležel výton proboštu Vyšehradskému.

Clo bývalo městům důchodem dosti znamenitým, a proto střehli si jeho žárlivě. Když r. 1614 Malostranští prosili císaře, aby dovolil jim vybírati z volů městem hnaných po krejcaru, z krav po dvou bílých penězích, že by sobě na to postavili celnici, způsobili Staroměstští odpor nemalý a nářek. Že prý do půl druhého sta let mají „nevypravitelný“ náklad na most, a clo nové malostranské že by jich cla zahubilo. Už prve nemohli prý vystačiti a „blahoslavené paměti“ Rudolf jim přilepšil Mimo most že též silnice půl míle cesty od bran opravují, a z poručení Ferdinanda I., jenž jim clo vzal (r. 1547) a zase vrátil (r. 1562), že musejí beztoho Malostranským 30 kop gr. česk. ročně vydávati na dlažbu. Mimo ty věci těžké i lidé prý se městům, kde tak obtížná a mnohá cla jsou, vyhýbají, jinudy silnice sobě zarážejí, a proto by Praha všecka hynula. Prý už to teď patrno při Malostranských. Při dvou jarmarcích, kterými jsou obdařeni, vybírají prý tak vysoké mýto, že sedláci a formané, „bojíce se toho cla, do měst Pražských tehdáž nedojíždějí a ledakdes po vsech za ty dvě neděle (co jarmarky dva trvají) se zdržují a věcí potřebných městům Pražským nedodávají.[62]) Zdrželi jsme se při tomto naříkání Staropražanů schválně poněkud déle, poněvadž se nám v něm ponejprv oznamuje způsob, kterak se formané a sedláci clu vyhýbali: zůstávali před městem. Byla to věc mrzutá! Takového zůstávání před městem nechtěli roku 1560 Olomoučtí trpěti ani o mor! Žádali krále za rozkaz kupcům, aby do města jezdili a clu neubližovali.[63]) Ale to nebyl jediný způsob, jímž městskému důchodu újma se děla. Těch způsobů bylo více a byly řádné i nepořádné. O řádných nejprve.

Králové dosti často vydávali té či oné osobě patenty na osvobozenou cel a mýt. Bývali to s větší částí cizí obchodníci, ale r. 1549 vydán Rokycanským královský recess, aby také „od poddaných pana sudího“ žádných cel ani mýt nebrali.[64]) Když vznikla drahota — jako na př. r. 1583 — vyzdvižena jsou mandátem královským k vůli „residenci císařské“ v Praze všecka cla z potravin, aby je přes-

---

[61]) Roku 1577 vytali Radslavovi Vchynskému z padesáti jednoho voru dříví osm dřev, a pán se tuze hněval, že prý není povinen vejtonu dávati. V kopiálu č. 398. fol. 258. omlouvají se Novoměštští, že mají skromný důchod a z vejtoně že platí k záduší vyšehradskému, pak do kláštera sv. Jakuba na Starém městě, nakládají na břehy a že proto se nadějí, „že se pán kořisťovati nebude“. Ferd. I. r. 1558 Novoměstským uložil, aby z dříví, co se dolů plaví, 20 kop. č. dávali k sv. Jakubu a 10 kop na Vyšehrad. Arch. c. k místodrž. miss. č. 51. fol. 246.

[62]) Nářek ten zapsán v arch. pražsk. v „Chaosu“.

[63]) Arch. c. k. místodrž. miss. č 62 fol 232.

[64]) Arch. c. k. místodrž. miss. č. 35. 202.

polní sem spíš vozili.[65]) Městští konšelé vydávali svým lidem, obzvláště vezli-li cosi za dar zemským úředníkům aneb ku potřebě velikých pánů, do rukou „fedrovní“ listy, v nichž ovšem neporoučeli jako král, alebrž jen prosívali všech mýtných na cestě, aby nestěžovali vozku clem, slibujíce, že jsou hotovi v podobné příčině odměňovati se.[66])

Mimo tato dočasná a případná osvobození mívalo leckteré město jakožto celek se všemi svými měšťany starobylým privilegiem královským osvobození od cel stálé. Byl to dar veliký na stranu jednu, újma pokladně na stranu druhou; újma tím větší, že dotčení darovaní měšťané dosti zhusta provozovali pod tím obdarováním podvody, vezouce zboží ne svá, než cizí. Z našich měst, tak štědře podarovaných, jest na příklad Plzeň. Již r. 1341 osvobozeni jsou Plzňané všech všudy cel a mýt v Domažlicích, na Přimdě a v Tachově.[67]) Než toť příliš málo proti velikému obdarování, jež jim učinil roku 1434 císař Zikmund. Vydaltě majestát, aby obyvatelé plzeňští „svobodně v království českém i po vší říši, po zemi i po vodě na jarmarky i po jiných potřebách svých jezditi a všelijaké obchody své provozovati mohli, neplatíc cla a mejta a jiných k těm podobných daní“. Toho majestátu připomínali Plzeňští všem stavům často, poněvadž ho stavové rádi zapomínali.[68]) Ob čas Plzňané z téže příčiny zaplatili v komoře nový mandát královský o své celné svobodě, a zvláštní posel běhával s rejstříkem, do něhož se měli zapsati stavové všickni — města, páni, rytíři — vůbec kdo měl clo neb mýto — že vědí o Zikmundově majestátu, Plzeňským na neclení vydaném.[69]) Mandát i posel běhající stál sic peníze, ale Plzeňští, neplatíce nikde cla, vydělali přece kolikeronásob. V knihách královských nejvíc napomínání o tuto svobodu Plzeňských čteme po stavovské bouři r. 1547. Již toho roku v outerý před sv. Václavem vydává král 15 mandátů do Čech, že Plzňané od Zikmunda „bulli zlatou“ mají, aby neplatili cel, ungeltů, ani „potržného“. Král hrozí pokutou, kdo by jim překážel.[70]) R. 1549 píše král zase o tom mnohým pánům do vůkolí plzeňského i do

---

[65]) Sněmy VI. 364.

[66]) Hojné příklady v arch. rakovn. v kopiálech. Roku 1608 „naládoval“ si na saně v Rakovnice Jindřich z Písnice, místokancléř, 40 strychů chmele, a konšelé musili vozkovi dáti do ruky list, že prosí „přísežných celných, aby ho až na Hertenberk svobodně propustili beze cla a přívětivě ho fedrovali“. Kop. z r. 1608.

[67]) Strnad: Listář. č. 49. č. 342.

[68]) V arch. mus. je dokladů o tom koliks. Roku 1551 píše hejtman kraje Podbrdského ze Žebráka, aby Plzňané cla platili. Roku 1571 žalují Plzeňští do Berounských samému císaři, že se jim ruší privilegium na clo „krvavě vysloužené“.

[69]) Arch. plzeňský lib exped. č. 14. Z r. 1600 je tu 8 listů rejstříku „pro posla komorního běhajícího“, a v arch. mus. jest ještě z r. 1606 mandát Rudolfův o celní svobodě Plzeňských.

[70]) Arch. c. k. místodrž. miss č. 35. fol. 152.

dálky;[71]) r. 1552 zas.[72]) Patrno, že páni Šternberkové, Valdštýnové, Rizmberští, Šlikové a Černínové Plzeňským v té svobodě stále překáželi. Stavové mívali proti Plzňanům ohradu a výmluvu, že podvádějí, vezouce obchody cizím lidem. Už Vladislav král zapovídal Plzeňským, „aby pod ztracením privilegia nemívali s žádným spolků v těch kupeckých handlech". Bývalotě tedy Plzeňským u celného kde kterého přísahati, že jsou Plzeňští, a že to, co vezou, jejich jest.[73]) Vladislavovu zápověď Ferdinand I. r. 1548 vysvětlil a slevil tak, aby pro podvod v neplacení cla neztratili všickni Plzeňští majestátu, ale aby ztratil hrdlo ten sám, jenž „v neplacení měl spolek"; dále dovoluje král, aby všickni obyvatelé i na předměstí mimo podruhy toho práva účastni byli, a na konec dí, že mohou míti Plzeňští spolky obchodní s jinými obyvateli, ale aby na díl toho společníka cla spravovali.[74]) Za svou ochranu vyjednal sobě Ferdinand I. při Plzeňských r. 1557, že „dobrovolně se podvolili", ze všech volů, které ven ze země poženou, do pěti let po 7 groších českých králi dávati.[75])

Také Kutnohorští mívali právo neclení, ale do časů bělohorských už sešlo právo jich tak, že r. 1628 píší Pražanům, kteří jsouce také cel svobodni, nechtěli na Malíně platiti z vína, s upřímnou resignací: „My též podobně od J. M. cís. takové obdarování, abychom žádných cel jak v království českém tak v jiných zemích neplatili, jmáme; však nám to žádné platnosti na gruntech cizích nésti nemůže."[76]) Mezi Nymburskými a Kolínskými bylo privilegiem krále Jana z r. 1328 obapolné osvobození cel. Jedni u druhých neměli a nechtěli cel platiti, leč o jarmarce, nebo „jarmark své právo má". Ale hádek o to bylo v XV. věku tolik, že právo samo tím pohynulo.[77]) I bodří Chodové r. 1552 tuze vzpírali se platiti cla v sousedních městech, ohrazujíce se privilegii.[78]) Tím způsobem bylo by lze ještě leckterés osvobození celné vyčítati. Z cizích měšťanů Norimberští byli v Čechách a zvláště v Praze cel prázdni, právě tak jako Pražané u nich. Hádek a nesnází o to bývalo dosti. Norimberští oustně vzkazovali i psávali, že „přes takovou svobodu v mnohých kusech obtíženi jsou novými cly". Naposled smluvili se obojí, že Norimberští budou platiti na Malé Straně, na mostě, v Týně a jinde cla jen polovici.[79])

---

[71]) Arch. c. k. místodrž. miss. č. 41. fol 263. Píše i Rizmberkům, městu Týnu nad Vltavou, proboštu Chotěšovskému, Rožmberským poručníkům, Šternberkům. Datum na Hradě pond. po sv. Matěji.

[72]) Tamže. Missiv. č. 49. fol. 190.

[73]) Tamže. Miss. č. 46. fol. 217.

[74]) Listář plzeňský v českém mus. kus 85. Datum Augšpurk v neděli Květnou 1548.

[75]) Arch. c. k. místodrž. miss. č. 51. fol. 148. Též v listáři mus. kus 86.

[76]) Kn. arch pražsk. č. 326. fol. 252.

[77]) Arch. kolínský kn. pamětní lit. M. fol. A x. Hádky r. 1459. 1488.

[78]) Kron. Plachého, rukop. v mus. 97.

[79]) Arch. pr. kn. č. 324. fol. 199.

Svévolná a nepořádná újma clům dála se za všecken čas tím, že vozkové a obchodníci clům se vyhýbali, volíce cesty jiné, postranní a nebezpečné, neb i směle clo projížďějíce, zvláště v noci, a s rychlostí, s kterou celný nebyl. Takové utahování cel nejvíce ovšem vypláceło se při městech pohraničných, kdež podle městského cla platiti bylo znamenité clo královské.[80]) Ta cla už stála za to, aby se projela. Byla veliká, a roku 1546 Ferdinand „na opravu zámků a měst pomezních na uherské a turecké hranici“ jim ještě přivětšil, tak že platiti bylo z vola 7 grošů českých, z krávy půl kopy míšeňské, z koně 24 grošů českých, což hnedle celá kopa míšeňská, za vepře 9 peněz.[81]) Z centnéře másla poručeno r. 1559 bráti po 8 groších.[82]) Jestliže město provozovalo službu celní tak horlivě jako Horaždějovičtí, to ani se nedivíme, že formani snažívali se clo míjeti. Horaždějovickým dal totiž Rudolf „do vůle z milosti své clo bráti z formanů, kteří do říše ven jedou“, ale oni, na tom nepřestávajíce, také od těch vozů, které do země pro sůl jezdily neb obilí vezly, brali. Začež dostalo se jim roku 1581 císařské důtky.[83]) Kupci, i když se nevyhnuli, šidívali clo jináče. Víme to z rozkazu královského do Hradce nad Labem a do Jaroměře roku 1572 poslaného. V něm čteme: „Poněvadž se při dávání cel, ungeltů od kupců a formanů mnozí obmyslové, fortelové a kontrabandové zbíhají, protož abyšte předné polet neb cedulí, kteréž se kupcům na koupě jich v knížectvích Slezských dávají, když vám je přinesou, za sebou nezanechávali, ale hned na nich na druhé straně, co opovědéno a z čeho ungelt dán jest, napsali, pečeť ouřadu přitiskli a kupcům vrátili, aby oni přijedúce do Prahy císařskému ouředníku v Tejně jich dodali a oni je do puchalterie (v komoře) skladli.“[84]) Nejsnáze proklouzli clu obchodníci, kteří měli všecek svůj krám na zádech. Takovým „Šotům, Nydrlantům„ Vlachům a jiným národům, chodícím se zbožím nehodným a nevycleným“ na „záhubu městských kramářů, handléřů, kteří zboží vyclené a hodné prodávali“, zapovídá Rudolf II. r. 1594 všecky všudy obchody,[85]) ale marně.

Také mnohosť cel připuzovala mnohé lidi k tomu, aby se jim vyhýbali. Všude clo a zase clo. Považme jen, že na příklad od Roudnice do Děčína na Labi bylo pateré a těžké clo! Bylo v Roudnici r. 1575 platiti vrchnosti, v Litoměřicích radě, v Oustí radě,

---

[80]) „V Domažlicích, Mostě, Rejchnštejně, Vimberce, Prachaticích, Tachově, Chomutově, Krupce, v Nyrsku, Kdýni, Mutětíně, Přimdě, Borku, Souši a ve vsech Hartmanici, Bělé a Kmiuze.“ Arch. místodrž. miss. č. 38. fol. 67. Později k nim přibyla ještě jiná místa.

[81]) Tamže. Datum v Řezně o sv. Duše 1546.

[82]) Tamže. Miss. 68½ str. 134.

[83]) Tamže. Miss. č. 68½ str. 466.

[84]) Miss. č. 84. fol. 325. v c. k. arch. místodrž. Starší stížnosti (z roku 1551) viz tamže v missiv. č. 46. fol. 200. 159.

[85]) Arch. Pam. 1874. 561.

pod Oustím a v Děčíně císaři.[86]) K obtížím celným jest za nejhorší věc přičísti ještě to, že města i páni nejedni měnívali, ba i v nově zaráželi cla po své libé vůli. Důkazem buďte Horšovotýnští. Když totiž obtěžovali sobě Domažličtí z centnéře zboží splacovati po dvou groších míš., „snesla se r. 1593 plnosť rady do své vůle zmírniti clo na 1 groš".[87]) Nová cla zaráželi pod titulem tím, že vybírajíce budou opravovati silnici nebo můstek. Rakovničtí na příklad r. 1585 koupili silnici ode vsi Mutějovic ke Kounové s dovolením hejtmana křivoklátského, a zřídivše tu přes strouhu nějaký mostek, hned jali se clo vybírati.[88]) Kde z lakomstva vznikla cla souběžná, sporná, věru nevěděl obchodník ani kudy jeti, aby nevzal škody. Překáželo-li clo na jedné silnici některému clu souběžné silnice, někdy pustili se ti neb oni držitelé cla do silnice, rozkopali ji a zasekali;[89]) jindy zase obojí sháněli se za vozkou, jenž jel po silnici jedné. Což to smutný užitek mívali formané ze sporů Rožmberských pánů s Budějovičany, kteří si zdvihli (před r. 1457) mýto na silnicích panství Rožmberského.[90]) Však asi nejeden platil clo oběma protivníkům, anebo mu pobral ten či onen zboží! Podobné příjemnosti mívali kupci na cestě vodní, kde dva se o clo hádali, jakož toho nejeden příklad o střekovských pánech a městu Oustí, pod Střekovem rozloženém. I přes ortel komorního soudu chtěli vybírati střekovští držitelé clo pod hradem přes to, „že tu je honná voda", a lodi tu pro nebezpečnosť nepřistávaly.[91])

Nade všecko nejprotivnější bývaly od starodávna cesty nucené, privilegované. Na příklad Písečtí měli list od krále Jana, aby „všickni, kdož z Rakús jedú skrze Budějovice, jeli na město Písek, též i Budějovičtí do kraje Plzeňského jezdíc, a také pod pokutú přísně zavazováni byli, kteří by jeli z Prachatic ku Praze neb k Hoře Kuthnám, aby jinudy nejezdili než na město Písek".[92]) Taková nucená silnice k vůli clu bývala zajisté protimyslna těm

---

[86]) D. Wolfgang Jobsten: Auszug all. Chronik. r. 1575. kap. 45. Mostů bylo na Labi až do Magdeburka jedenáct. (V Hradci, Pardubicích, Poděbradech, Braudejse, Roudnici, Litoměřicích, Drážďanech, Míšni, Torgavě, Wittenberce a Magdeb.) kap. 43.

[87]) Kn. pamětní fol. 65.

[88]) Arch. rakovn. městský kvatern. č. 12. O libovolném clu Litoměřických u Lovosic r. 1536 viz kn. komorn. soudu č. 7. G. fol. H. 14.

[89]) Příklad o Strašeckých, kteří zasekali silnici od Prahy k Tuchlovicům přes Rakovník až k Chbu r. 1557 Registra král. červená č. 23. E. 7. fol. 156. Jiný příklad o překopané silnici a shozených mostcích od Loun k Velvarům, ze Slaného k Budyni r. 1542. Kn. svědom. komorn. soudu č. 6. G. fol. T. 6.

[90]) Arch. česk. VII. 216. 217. 218.

[91]) Zajímavý soud o to a pobrané lodi s obilím mezi měšťany litoměřickými dvěma a Kašparem ze Strojetic viz v registru kom. soudu č. 11. J. fol. 245.

[92]) Arch. česk. VII. 567. O tom, kterak brali Písečtí vozy Prachatickým, viz žalobu Zdeňka Lva z Rožmitála r. 1532 v registr. čern. hejtm. č. 2. JJ. fol. G. 5.

vozkům, kteří k cíli svému mohli dostati se silnicí jinou, kratší. Což tu bývalo ode dávna všelikterakých protestů! Proti svrchu psané nucené cestě písecké vzpírali se Vodňanští hned za krále Václava a byli smluveni, ale ani ještě r. 1486 „nerozuměli smlouvě“ a žalovali obojí, že „se o některé kusy maylí“. I vydal král naučení a rozkaz charakteristický vůbec: „Poněvadž v smlouvě stojí, že tudy mají jeti, a nikudy jinudy, aby to tak při tom zůstalo, nebo jestli že by ta svoboda byla puštěna, který by měl jeti do Prachеňského kraje, aby na Písek nejel, že by se lidé tudy obrátili znajíce, že jest blíže, a tu by ta silnice starodávná sešla.“[93]) V tom rozkaze je viděti dobře zásadu, obchodu a komunikaci nepříznivou. Mrzutost takových cest nucených poznati na příklad z toho, že soused z Vodňan, chtěl-li s něčím na trh do Vltavotýna, musil jeti velikou oklikou přes Písek![94]) Nebyli Vodňanští jediní, kteří se té nucené silnici bránili. R. 1465 hájí se také Netoličtí.[95]) Z hádek a nesnází nucené cesty prachatickopísecké vzniklo r. 1493 prostředkující dovolení Vladislavovo, aby Písečtí přeložili na prospěch formanů silnici stranou, a tu při nové cestě aby si mýto a clo brali. Když se pak Písečanům odbočná silnice nevyplácela, protože formané od Prachatic ujížděli, kudy se jim líbilo, nařídil král r. 1507, aby zůstalo při starém, z Prachatic aby se jelo jen na Písek a nikam jinam. Lepším osvědčil se prostředek jiný, na nějž připadli Písečtí r. 1539. Smluvili se s Prachatickými, aby celný písecký směl vybírati clo písecké již v samých Prachaticích. Král smlouvu potvrdil r. 1543. Písecké mýto v Prachaticích potom trvalo i v století následujícím. Celný vybíral z páru koní sedmák čili groš míšeňský, z vozu tři groše. Na clo vydal cejch, v němž „punkty“ označeno bylo, z kolika koní clo spraveno. Ty cejchy odvozovány pak v Písku v bráně.[96])

Nepříjemnost nucených cest nebývala jen údělem naší vlasti. Bývalo tak všude jinde. Na příklad Vídeňští již v Rudolfových dobách v století XIII. sotva stačili sobě ochraňovati silnici, kterou jim obchodníci objížděli.[97])

Bolestno jest považiti spolu, zač vlastně vozkové clo platili! S těží jen představí sobě moderní člověk bídnou silnici středověkou.[98]) Nejhorší naše silnice obecní lepší jest. Právo městské jen nařizovalo, aby cesta „buď v lese, v poli, v městě byla osmi noh zšíří, neb aby se vůz s vozem minouti mohl, a stezka tří noh

[93]) Arch. v Písku. Kn. pamět. 95. Kterak smluveni Vodňanští s Písečany viz Arch. Č. VII. 569.

[94]) Schön. Gesch. Wodňan. Rkp. v mus. 50.

[95]) Matzner. Program realky v Písku. 1884.

[96]) Arch. mus. list. prachatické. Zevrubně vše vylíčil Matzner v progr. realky v Písku. 1884. Materiál též v arch. mus. v listin. vodňansk. Také v Schönovi Gesch. v. Wodňan. Nové listiny Rezek v Arch. Č. XI. 224.

[97]) Weisz: Wien. I. 418.

[98]) Roscher. III. 358.

zšíří býti má".[100]) Teprve r. 1571 čteme o hrozné silnici pražské, která šla nynějším Karlínem, a po níž místy „sotva s jedním vozem jeti se mohlo", aby spravena byla „co by tři vozy mimo sebe jedouc volně minouti mohly".[1]) Ale kdo vylíčí, kolik cest kde bylo proti míře,[2]) kolik propadlých, blátem bezedných, neubitých! V každém městě činěny bývaly odkazy na „opravu zlých cest".[3]) Zlost jejich tedy obecně se uznávala. Ale nechávali je bídnými nade všecko pomyšlení. Na silnici pod Mělčí u Loun, když r. 1598 vyháněje sršně z mostku dřevěného, jakýsi Vít mostek spálil:[4]) zůstala pro radost formanů i sousedů díra za kolik časů, přes kterou jak se dostávali, tak se dostávali. Mosty těšily se celkem větší péči konšelské nežli silnice. Zvláště kamenné mosty, jakož stály v Roudnici, v Písku, v Praze, byly hlídány a šetřeny co klénoty. Tou příčinou i obecenstvo samo umělo si vážiti mostů, jichž význam býval od prastara posvátný. Dojemno čísti, že i v husitské válce nejeden pražský kališník odkazuje znamenitý peníz k dílu mostnímu. Ba r. 1433 Šimon od lva, měšťan staroměstský, přikazuje na opravu kamenného mostu pražského svůj dům „u vola" se vším, což k němu přísluší.[5]) S dřevěnými mosty, které byly obyčejnější, nekonečné starosti konšelé mívali, poněvadž opravám nikdaž nebylo konce.[6]) Po ledové tříšti snadně mohlo se přihoditi, že dřevěný most leckde byl na tak chatrné míře jako silnice. A když sobě na takovém mostě a silnici, kde cla hodně poplatil, forman uškodil, kdo nahrazoval škodu? Odpověď k tomu poví nám nález soudní z r. 1546.[7]) „Forman veza zboží, jestližeby se most pod ním zbořil, on škodu na koních a na voze, pán pak jeho na zboží nésti má".

Znaje nezdárnost tehdejších silnic a obtížnost celní a přidada k tomu i lidskou lakotu na výklad, kdož by tedy divil se, že clo tak často bývalo „přijížděno"! Tresty na to byly tuhé.[8]) Nejobyčej-

---

[100]) Právo sask. zrc. Mus. č. 23. E. 13. Právo pražské obšírněji L. 2.

[1]) Arch. pr. č. 326. 276.

[2]) Velmi směšné jest Loserthovo mínění, že by silnice z Žitavy do Jablonce byla tak širokou, co by po obou stranách kamenem dohodil. V listině, kterou cituje z roku 1361, praví se jen, aby tak daleko, co by kamenem dohodil, křoví a les od silnice byl vysekán — ale to dělo se proti loupežníkům a ne pro pohodlí a šířku cesty. Loserth v Mittheil. für Gesch. d. Deutsch. 1882. 189.

[3]) Příklad v Arch plzeňském č. 223 fol. 8.

[4]) Arch. lounský č. 1. A. 4. fol. C. 12.

[5]) O těch odkazech čti v arch. pražsk. č. 992. 153. 165. a dále.

[6]) Zajímavo, kolik stál nový most dřevěný r. 534 ve Stříbře. Dělal ho mlynář s devíti rešty skládanými, dlažbou ho „opažil", přikryl, jizby zdělal, a ven z mostu na sáh z každé strany povydal, a za to dostal 45 kop míš., 2 kbelce žita, 2 věrtele piva. Čtyři dělníky mu zaplatili konšelé zvlášť Arch. plzeňský kn. stříbrská č. 184. 165.

[7]) Zapsaný v knize pamětní arch. v Polné. Nález to do Stříbra vydaný.

[8]) Dle práv Koldínových stran cla jen „nevědomosť hřích vymlouvá". Kdo dokázal, že o cle nevěděl, zaplatil dvénásob a netrpěl nic víc. L. XI. art. 2.

nější ten, že pobralo se provinilci vše všudy.[9]) Litoměřičtí na příklad sebrali r. 1512 Ousteckým loď, „poněvadž chtěli projeti clo".[10]) Stál-li provinilec o statek svůj „prohnaný" a v pokutě „pobraný", mohl se oň smluviti. Na staropražském řezníku Brunclíkovi r. 1538 chtěl Hynek Špetle z Janovic půl páta sta kop míš za prohnané clo v Náchodě, kterouž summu byl řezník slíbil dáti, „kdyby se s pánem do jistého času o clo prohnané nesmluvil".[11]) Se smlouváním musil si provinilec pospíšiti. Otálel-li, prodali konšelé statek pobraný nebo, byl-li k snědku, snědli ho. V rakovnických počtech purkmistrovských z počátku století XVI nejednou čte se, že páni „jedli vůl", s nímž kdosi chtěl clo projeti. Řídko kdy čteš, aby mimo pobranou věc provinilý člověk i peněžitou nějakou platil pokutu. Ale platil-li ji, byla hodna. Ve Stříbře musil roku 1580 nějaký Němec, že projel clo obecní, pokuty dáti 30 kop míšeňských, z nichž patnácte dáno na oves, k záduší 10 kop, „ostatek spropitného dáno těm, kteří sou toho Němce obrátili".[12]) Ještě řidčeji čte se — a to jen za staré doby — že by někdo statek, pro clo projeté propadlý, byl zhola vrátil, jako r. 1466 Prokop z Rabštejna Netolickým sukna. Ale i tomu dáti musili aspoň laku vlašského vína „poctou".[13]) Honíce prohnané neb projeté clo bývali měšťané druhdy tak horliví, že pobrali nejednou i to, čeho bráti neměli. Velmi hněval se Rudolf r. 1589 na Litoměřické, že sebrali kurfiřtovi saskému loď s ovsem přes to, že měla loď „otevřený list císařský".[14]) Hněvivější byla r. 1573 komora, když Stříbrští Hansovi Mečkovi z Rotnburku a Chodům sebrali voly na silnici, od Plzně k Stodu a k Domažlicům směřující. Komora poroučí, „aby hned voly propustili a zpravili se, proč sou se toho dopustili".[15]) Ta zpráva v Praze byla asi draha. Scény, které se u celnice sbíhaly, byly divoké, nešetrné. Lidmila Benátská, měštka Starého Města pražského, r. 1556 viní Mělničany, že ji „za příčinou projetí cla s ručnicí honiti dali, a ten Petr Šulta dosti nevážně s ručnicí k ní, jako k osobě ženského pohlaví se choval". Tenkrát odsouzeni jsou konšelé k 50 kopám grošů českých, ale ne proto, že by byl jich celný pražskou měšťanku málem zastřelil, ale proto, že mu dali do ruky ručnici, zbraň zapověděnou.[16]) Horlivosti celných měšťanských nelze ani podivovati se, dovídáme-li se, že r. 1558

---

[9]) Mandát Rudolfův v pohraničných městech r. 1594 čti v Arch. Pam. 1874. 561.
[10]) Rkp. Litoměř. v česk. mus.
[11]) Reg. soud. kom. č. 9. J. fol. B. 6.
[12]) Kn. stříbrská č. 187. fol. 83.
[13]) Arch. český. VII. 261.
[14]) Arch. c. k. místodrž. miss. č. 101. fol. 37. Též Volf Štampach ve vsi Kynici sebral tenkráte témuž kurfiřtovi vína neclená. fol. 35.
[15]) Tamže. Miss. č. 90. B fol. 460.
[16]) Reg. bílá nálezů č. 15. J fol. 273.

sám pan Smečanský vlastní rukou pacholkům cizím, clo nebo „porožné“ ve Smečné neplativším, koně „vypříci z vozu ráčil“.[17])

Pro clo projeté podnikli měšťané i válečnou výpravu. Aspoň r. 1532 viní Petr Malovec z Chejnova na Březnici obec i radu Prachatickou, že „zbrojné vytáhše v mírné pokojné zemi na silnici svobodné a voly a vovce mu pobrali, proto žeby jim mejto prohnati jměl“.[18]) V poddaných městečkách nezřídkokrát vrchnost pudila měšťany k horlivosti celní Takovou vrchností byl příkladem Zikmund Berka z Dubé, jehož poddaní měšťané v Mimoni sebrali r. 1535 hromadu ovcí Jeronýmovi Hrobčickému náležitých. Posel, jenž s penězi a prosbou do Mimoně pro zajaté ovce přišel, vypravuje v soudě komorním:[19]) „Šel jsem na celného, on doma nebyl, byl v domě šenkovním, a purgmistr i rychtář v témž domě šenkovním byli, tu sem se jich ptal, z které sou příčiny ty ovce pobrati dali, tu sou oni mě prosili, abych jim v tom za zlé neměl, že což činí, že vůli pána svého činí, a že ovce vzali, poněvadž cla nedali. Tu sem jich žádal, aby mi ovce vrátili, že jim clo chci dáti, pravili, že nesmějí pro svého pána, že mají veliké tuhé přikázání.“ Na silnici mezi Plzní a Domažlicemi byl v Staňkově v létech třicátých století XVI. u vybírání cla přehorlivý a pověstný pan Jan Puta z Rizmberka. Ten sbíral i voly, vedené císaři do Řezna k vojsku, a sbíral je na místě, kdež ani cla označeného nebylo. Praví r. 1532 Bartoloměj z Normberka v soudě: „Ptal jsem se, bylo-liby tu jaké clo, bylo mi povědíno, že žádného, a znamení žádného nebylo.“[20]) Ale pán sebral přec. Šebastianu Hofmanovi, též Normberčanu, sebral u Kladrub nad tři kopy vepřů „na svobodné královské silnici“, přes to, že v Kladrubech Hofman clo dal a „cejch vzal“. Byl nálezem komorního soudu Puta přinucen vepře vrátiti.[21])

Kterak si vedli celníci, když se kdo ke clu sic přihlásil, ale méně statku na clení udal, nežli skutečně měl, toho příklad z Moravy. Jakýs Lorenz Helle z Prahy koupil v jarmarce uherského městečka „Seredi“ dva houfy volů (365 kusů) a svěřil je dvěma honcům. Ti dobří lidičky, přišedše k nějakému městu na Moravě, připadli na zištnou myšlénku. Jmenovali celnému volů o dvacet méně. Ale bůhpomozi! Celný „oznámil, že čísti bude“. Četl a dvacet volů, jež vyčetl víc nad klamné udání, pobral. V soudě pražském r. 1575 pak chtěl Helle na jednom z honců náhradu. Ten se bránil moudře: prý má žaloba naň zrušena býti, poněvadž nejmenuje se, jací to volové byli, čeští-li čili uherští nebo moravští. Případná odpověď zněla na to, že v Uhřích se čeští volové neprodávají. Soud zdvihl žalobu skutečně, ale ne pro volů neurčitost, ale proto, že

---

[17]) Kn. svěd. komorn. soudu č 14. G. fol. 107.
[18]) Reg. černá hejtm. č. 2. JJ. fol. J. 8.
[19]) Kn. svěd. kom soudu č. 7. G. fol. E. 11.
[20]) Reg černá hejtm. č. 2. JJ. fol. H. 18.
[21]) Tamže fol. J. 8. J. 9. J. 10.

viněn byl jen jeden z honců, a měli honáci viněni býti oba.[22]) Sto let před tím — r. 1488 — v Polné přihodilo se nápodobně. Jindřich, řezník novoměstský, přihnav k bráně 420 volů prosil celného „za milosť, aby clo vzal jen ze 400 a ostatek mu pominul". Odpověď celného se neví; ale skutek ukázal, že řezníkovi 20 volů vrchnosť městská — pan Boček z Kunštátu — sebral.[23])

Na konec nelze pominouti jisté bezděčné náhrady, kterouž si někteří brali za svoje clo; byla totiž zvyklosť starodávná a dnes už nemožná, že stádo hnané mohlo se všude na cestě pásti, a jen málo kdy událo se, že honáci za pastvu sedlákovi neb měšťanovi zaplatili, neboť jednak nebylo žádného z obou hned po ruce, a pak honáci i pro lepší pastvy míjeli silnice a honívali všelijakými necestami, divočinami, průhony.[24])

Poslední z nepořádných způsobů, jimiž clo městské újmu trpělo, byl ten dosti obyčejný, že sedláci na vsech sami skupovali leckterés kupectvo mimo ně vezené a rozprodávali je mezi sebou, a to laciněji, nežli by v městě koupili. Na příklad pod Mělníkem takový obchod provozovali koncem XVI. století přívozník Kliment jináč Klíma ve vsi Vrbně, a někteří poddaní ve vsi Michalovicích. Tito nejraději kupovali a prodávali herynky a jiné naložené a sušené zboží, a to na celé tůny, onen zase obchod sobě oblíbil v soli. Michalovickým žalobně vzkázali Mělničtí, aby se takového skladu více nedopouštěli, a budou-li herynků potřebovati, že od obce Mělnické „jednomu každému" se prodají;[25]) a přívozníkovi vypočetli, o kolik peněz je šidí. Prý mají jistotnou zprávu, že převezl do Vrbna soli pět vozů a 4 káry, z vozu náleží dáti císařského ungeltu 8 grošů českých a k obci též tolik; z káry 3 groše císaři jim taky; tedy tolik aby jim poslal. Při tom uštěpačně mu vzkázali, že mu neporučili, aby „clo za ně vybíral".[26])

Přicházíme k otázce, kolikže kdy v městech cla skutečně vybrali. V druhé půli století XV. v Hradci Jindřichově purkmistrům do ruky se ani skoro jiného důchodu nedostávalo nežli od mýtných a celných. Průměrně odváděli čtvrtletně 40 kop grošů. V tom počtě podíl míval mýtný asi pěti až i deseti kopami.[27]) V Kouřimi r. 1484 týdně přinášel cla celný nad kopu grošův.[28]) Počátkem století XVI. mívali Lounští ze cla týdně po dvou i po čtyřech kopách; takže r. 1517 za rok 170 kop v „karban" čili pušku obecní složili celníci; důchod ten stoupal: r. 1540 vybrali Lounští cla 223 kop

[22]) Arch. pr. č. 1143. fol. 146.
[23]) Kn. kom. soudu červ. H. 1.
[24]) O tom viz soud mezi Kašp. Winterem, měšť. staroměstským, a Jiřím Špetlí z Prudic na Dobrovítově, jehožto lidé na honáky nočně v polích číhali, r. 1544. Reg. židovská poplatá č. 11. J. fol. 275. a násl.
[25]) Arch. měln. č. 13. fol. 203. rok 1601.
[26]) Tamže fol. 199. r. 1601.
[27]) Arch. v Hradci. Reg. purkm. z r. 1487.
[28]) Počty kouřimské. Rkp. v mus. č. 24. F. 22.

a r. 1542 nad půl třetího sta![29]) Stříbrští ouředníci přinášeli počátkem téhož věku cla o jarmarce průměrně nad 10 kop (r. 1535 i 18 kop);[30]) „ze skřínek“ od bran o jarmarce polovic asi (r. 1525 7 kop); r. 1542 ze skřínek v branách přijato až i 10 kop. R. 1550 učinil Jakub krejčí počet ze cla z kvartálu masopustního, a bylo vší summy 38 kop 26 grošů; o čtvrtletí postním až do sv. Trojice bylo celné summy 37 kop 12 grošů,[31]) kterýž počet zdá se tomu svědčiti, že v polovici století XVI. mívali ve Stříbře za rok z celného důchodu nad půl druhého sta kop, a to je summa dosti znamenitá V témž městě koncem století cla vybíráno bylo za měsíc i sedmnácte kop;[32]) vzrostl tedy celný důchod za padesáte let o padesáte kop. V Hradci Králové spočítali r. 1541 celný důchod ve 226 kopách, k čemuž slušno ještě přičísti 13 kop cla ze soli, z medu a z herynků.[33]) V Berouně měli r. 1510 nad 70 kop celného důchodu. Některý měsíc přinesl mýtný a branný dvě kopy, o jarmark i 12 kop; de theloneo ripae bylo toho roku nad 12 kop zisku. Roku následujícího též tolik, a kniha zove ten poplatek „vejtoným“.[34]) Pardubičtí celní a mýtní přinesli r. 1530 cla z bran 23 kop (grošů nepočítáme), z labského mostu 42 kop, cla z nákladů 43 kop, cla z dobytka v branách 6 kop.[35]) Bylo by tedy celných poplatků a příjmů za rok 1530 v Pardubicích dobře ouhrnem na 140 kop.[36]) Zajímavá věc počítati v počtech města Pardubského, oč se zvětšil tento celný důchod za třicet let. R. 1561 bylo cla z bran 38 kop, z mostu 84 kop, jarmarečného 48 kop, a „z hříbat k trhu vedených“ 28 kop, z dobytků 8 kop atd. — summou spočetli jsme 330 kop (drobných grošů stranou zanechavše)[37]) a to je důchod skoro o dvě stě kop větší bývalého!

V Rakovníce v polou století XVI. neshledali jsme velikého důchodu celného. R. 1549 ouředníci nad clem odvedli 61 kop 39 grošů, roku 1550 dokonce jen 21 kop cla.[38]) Také málo peněz mýtných zapsáno v registrech města Prachatic. Roku 1561 počítali jen 19 kop „mejta obecního“, a r. 1598 zapsáno dokonce o kopu méně.[39]) Koncem století — r. 1599 — měli na Mělníce cla 29 kop. Tedy také nemnoho. V městě Přibyslavi touž dobou — roku 1594 — vybrali cla v jedněch šesti nedělích kopu 31 grošů českých, v druhých šesti nedělích 7 kop 26 grošů.[40]) V Třebechovicích

---

[29]) Arch. lounský kn. č. 1. E. 11. a č. 1. E. 12.
[30]) Kn. stříbrská č. 182. 234.
[31]) Kn. stříbrská č. 187. fol. 7.
[32]) Kn. stříbrská č. 193. fol. 67. r. 1590.
[33]) Solař: Hradec. 53
[34]) Registra počtů z r. 1508 v arch. berounském.
[35]) Počet pardub. Mus. II. 2.
[36]) Tamže. Mus. I. fol. 2. a násl.
[37]) Tamže. Mus. II. při roce 1561.
[38]) Quitantia officialium v arch. rakovn. z let 1532—1560.
[39]) Registra příjmů a vydání z r. 1561 v arch. mus. a z r. 1598.
[40]) Počet přibyslavský v arch mus.

měli roku 1597 celného příjmu v témdni průměrně jen po 10 groších.[41]) Naproti těmto malinkým důchodům velmi znamenité příjmy celné mívali touže dobou v Mladé Boleslavi. R. 1595 přineseno z bran cla 51 kop, jarmarečného cla 87 kop a spočetli cla vůbec za 333 kop 4 groše.[42]) Rok před bitvou bělohorskou vystoupil v témž městě důchod celný až nad 500 kop.[43]) Na prostřední míře stran celného důchodu bývali Nymburští. R. 1589 sebrali 187 kop cla; r. 1611 jen 127 kop.[44]) Purkmistru v Turnově přinášel v letech 1606—1609 celný z mostu měsíčně průměrně dvě kopy a v době jarmarku i nad čtyři kopy.[45]) V Praze roku 1433 měli na mostě cla „z velké pušky" týdně asi 12 grošů průměrem, z „malé pušky" též tolik, na Malé Straně 25 grošů v témdni; ze cla v Hlubočerpích, jež spravoval úřad mostecký, bylo onoho roku za 20 neděl 119 kop a několik grošů.[46]) Roku 1436 bylo v témdni „de magna pixide" dvě i tři kopy, „de parva pixide" nemnoho grošů (10, 16).[47]) Novoměstským vynesl výton r. 1478 229 kop gr.[48]) Roku 1527 měli Pražané z bran 198 kop a vejtoného 498 kop.[49]) Toť byl důchod v době, kdy spojena byla Pražská města.

Na správu celného důchodu byli v městech větších z konšelů nebo z obce voleni ouředníci čili inspectores a superintendentes. Pod nimi byli rozliční služebníci, kteří vesměs přísahali, že v té práci „vybírání mejta", cla „mejta z lesóv na vodě", „vejtonu vytínání" a jiných podobných celních výkonů věrně se zachovají.[50]) V Táboře přísahal celný mimo věrnosť k obci, že neučiní křivdy ani žádnému jinému.[51]) Služného měl celný koncem století XVI. za rok osm až deset kop.[52]) Celný na cestě, čili jak v Ml. Boleslavi říkali „celný pocestný", míval víc než celný a tržný v městě. Kontrola ouřední nad celnými byla nedostatečna. Peníze vybrané přinášeli na radnici v puškách, a pušky bylo lze vytřásati. Ale v úřadě svém u vybírání cla bývali mnozí přehorliví. Neodpustili nikomu. Známe tržného, jenž byl pro celný důchod

[41]) Kn. třebechovská v mus. č. 24. F. 17. fol. 9.
[42]) Reg. důchod. „První po skoupení města r. 1595—1596." Arch. v Ml. Boleslavi.
[43]) Reg. důchod. lit. D. v arch. mladobol. Viz I. díl. 263.
[44]) Reg. důchod. arch. nymb. z r. 1589 a jiná reg. z r. 1611.
[45]) Reg. počtů purkm. v tam. arch.
[46]) Emler: Pam. Arch. VIII. 213.
[47]) Arch. pr. list. č. 4.
[48]) Tomek: Praha. VIII. 343.
[49]) Lib. rer. memor. č. 332. fol. 6—10.
[50]) Přísahy pražsk. vejtoníků a jiných celníků viz v kn arch. pražsk. č. 332. fol. 65.
[51]) Pam. kn. arch. v Táboře.
[52]) Pro přirovnanou zajímavo zvěděti, že 10 kop služby čtvrtletně měl na počátku století (r. 1528) doktor Racek, úředník pražského ungeltu, a písař v ungeltní službě r. 1531 měl týdně 1 zl. rýnský. Miss. v c. k. arch. místodrž. č. 5. str. 22. a 155.

panský hotov život dáti, aspoň tak sliboval. Byl to roku 1614 tržný Nového města Pražského, jenž vycházel za bránu Horskou, která náležela Staroměstským, a tu formany, kteří „přes silnice staroměstské s ovocem přijížděli", ke Koňské bráně Novoměšťanům náležité, obracel a ohlašoval se, že „žádnému formanu do Starého města jeti nedopustí, ale radše na place zůstane".[53]) To byla přec horlivost! Však jiný celný. malostranský Srbek, roku 1559 v službě své skutečně života zbyl. Aspoň vdova po něm vinila mistra pivovarského Jana, „že stěhujíc se s statkem svým, cla dáti nechtěl a nebožtíkovi, jenž celným byl pánů Pražanů, zmačkal hrdlo, až umřel".[54])

[53]) Arch. pr. kn. šestipanská č. 475. fol. 216.
[54]) Arch pr. č. 1155. F. 6.

KAPITOLA TŘETÍ.

Důchod ze soli a z nápojů.

Sůl přivážena do Čech od starodávna dvojí cestou, jednak z Míšně po vodě do Litoměřic,[1]) Ústí[2]) a menší měrou i do Mělníka a do Mostu,[3]) jednak suchou cestou z alpských zemí přes Passov do Prachatic. Z těchto dotčených měst českých, v nichž byly nucené solní zastávky a sklady, rozvožována pak sůl dále po vší zemi české. Solný obchod prachatický býval vždy hojnější nežli obchod měst severních. Passovští přiváželi sůl z „Halle" nedaleko Solnohradu; z Passova vozili ji pak soumaři do Prachatic. Tu byl privilegiem krále Janovým sklad soli, a sem směřovala nucená silnice, kterou Prachatičtí opravovali. Kteří soumaři sůl vozili, byli domácí Prachatičtí i cizí, zvláště moravští a slezští. Do Passova nesměli soumaři prachatičtí přijížděti s prázdnou, vozy měli míti „ládované" obilím a máslem. Který soumar „prokradnuv" se z cesty prachatické, byl se solí lapen, propadl všecken náklad. Sousedé prachatičtí, kteří takového podvodného soumara popadli, dostávali polovici statku propadlého, „aby lepší chtíč k bránění silnic měli".[4]) V městě Prachatickém právě tak jako v Passově všickni možnější měšťané byli solnými obchodníky, všickni měli sklady a vozbu slanařskou. Ovšem také obec mívala tu svůj sklad. Z prostice soli přivezené oddáváno po 4 malých penězích vrchnosti prachatické a král tu měl ungeltní důchod.

Na této míře trval hlavní přívoz soli do Čech až po r. 1548, kdy král Ferdinand I., chtěje ze svých dědičných zemí solných užitek bráti i v Čechách, jal se s Prachatickými v obchodě solném závoditi. Roku 1548 založil v Mathausu a v Budějovicích dva solné sklady, kamž hojně přivážeti dal sůl gmundenskou. Brzy potom pořídil znamenitou „kašnu solnou" (sklad) v Týně Vltavském.

---

[1]) Privil. Litoměř. v mus.

[2]) Feistner Gesch. v. Aussig 18. Právo skladu od krále Jana 1325.

[3]) Od r. 1274 měli Mělničtí privilegium voziti sůl na čtyřech lodích. Na to Litoměřičtí žárliví. Arch. Č. III. 132.

[4]) Kopiář prachatick. v arch mus. z r. 1565.

Nastalo v Passově i v Prachaticích naříkání, že císařské kašny zahubí starodávný obchod.[5]) Obchodní zápas mezi císařem a českým městem byl nerovný. Vltavské brody a mosty hned jsou Prachatickým a jich vozbě zapověděny a uzavřeny. Všude to hlásaly císařské mandáty, na veřejných místech přibité.[6]) Vltavotýnští velmi ochotně střebli těch cest, vzkázavše předem do Prachatic, koho na svém mostě nebo kdekoli jinde popadnou s prachatickou solí, že mu ji poberou. Kdo jeda po svém zvyku pro sůl do Prachatic, zahodil se na své cestě ve Vltavotýně, nesměl dále, ale chtěj nechtěj musil naložiti sůl císařskou.[7]) Byla tedy a zůstala Prachatickým nejlepší cesta na západ zavřena, a konkurence císařské nezbavili se nikdy víc.

Zatím na škodu Prachatických přihodily se ještě jiné kusy nemilé. a to v samém obchodě s Passovskými. Sůl najednou zdražena. Roku 1557 nastal prý v Salcburště nedostatek „potřeb a dříví prostičných i obručí"; tak aspoň vymlouvali Passovští svoje „v trhu přiskočení". „Stloup soli, dřívím obložený" nechtěli již dávati po 16 bílých penězích než po 20. Kromě toho ustavili se v Passově r. 1558 k obchodu solnímu zvláštní „solzheři" pod ochranou Wolfganga, biskupa passovského, a ti, obsáhše všecek solný obchod, jali se Prachatické obmezovati na prospěch solnařů bavorských: vzkazovali, že jen jedinkrát v témdni soumaři čeští smějí přijížděti, a určovali jim, s kolikem koní vozba solná jich díti se má. Vrchnost rožmberská ujala se Prachatických. Vilém z Rožmberka psal do Passova. Roku 1562 odebrali se do téhož biskupova sídla poslanci z měšťanů prachatických, kdež omluvivše se, „že jako přirození Čechové neumějí německy", pojednali s biskupem skrze tlumače o svých bolestech obchodních. Jednání bylo marno. Prachatickým vykládal pan biskup, že obmezení vozby solné děje se vlastně jim na prospěch; kdyby prý byla vozba volna, sebrali by bavorští soumaři všecko, a Čechům nezbylo by nic. Při tom jim laskavě vyčetl, že vozí sice do Passova za sůl máslo, ale prý máslo v Passově shromažďují a teprve, když jest velmi draho, prodávají.[8]) Tři léta po nezdařilém poslání do Passova žalují Prachatičtí samému císaři, že „zvláště soumaři a jiní lidé, kteří se roznášením té soli mnoho tisíc živili, na ně naříkají, až i mnozí k hladu přišli"; oni že také chudnou a mnozí již o živnost přišli.[9]) Dobře jim asi nebylo! Volajíť v jiném listě prosebném, aby jim raději „hrdla

[5]) Arch. mus. list. prachatick.
[6]) Všecky zprávy čerpány z původních listin arch. mus i z opisů tam složených.
[7]) V arch. mus. jest žaloba Prachatických Vilému Rožmberskému podaná, v níž stojí, „kterak něco formanů Čechů, Moravcův i Slezáků tu do Tejna se sjelo, chtíce až sem pro sůl jeti, ale jest jim zbráněno, a bezděčně tu sůl v Tejně nakládati musili".
[8]) O tom jednání zpráva Albina z Helfemburgku. Opis Slámův v arch mus.
[9]) Kopiář prachat. v arch. mus.

odňata byla". I sněm r. 1567 se jich ujal, prose, aby „nové sklady" a zápovědi starých cest se zrušily, neboť jen tou solí císařskou a zápovědí starobylého způsobu sůl z míry jest zdražena.[10])

O prachatické vozbě můžeme skončiti. Na konci XVI. věku nacházíme ji zuboženu. Mimo císařskou konkurrenci hubil i kníže bavorský čím dále víc obchod solný prachatický. Roku 1597 naříkají Prachatičtí, že kníže odvedl sůl z Salzburku do Purkhausu, a odtud že béře se obchod do Čech jinady než zlatou stezkou starodávnou; ubírá prý se do Čech i přes Tachov a jinudy. Tím ovšem raněni jsou také Passovští. Prachatičtí prosili v nouzi své r. 1598 sněm za pomoc. Poslali do Prahy čtyři vyslané, kteří je stáli ouhrnnou summou 59 kop 58 grošů.[11]) Výsledkem se nepotěšili zdárným; byli na mizině. V knihách prachatických jest r. 1598 bývalý velkoobchod solný obtížen dluhem 12.000 kop grošů. — Na proti tomu výborně dařilo se soli císařské již od počátku. O velikosti solního obchodu v Týně Vltavském dovídáme se z rozkazu královy komory r. 1572 Budějovickým učiněného, aby totiž každého roku do Týna po vodě dodávali 20.000 beček čili prostic.[12])

Cenu soli v Čechách druhdy posazovali Prachatičtí; od té doby, kdy začala císařská sůl rozvažovati se po českých městech, visívaly ceny solné na ní. Aby nevymrštily se příliš, o to již dbali Prachatičtí, a mimo ně i míšeňská sůl, čím dál tím hojněji do Čech ze severu vožená. Cena soli nikdy na dlouze nebyla stála, měnila se výrobou. R. 1575 císař Maxmilian poručil ouředníkům gmundenským, aby nejdéle vždy ve čtvrti léta zprávu dali o drahotě soli v městech rakouských, on že podle toho káže pak posaditi cenu soli v českých městech, kde jest solný sklad, aby obecenstvo nebylo natahováno.[13]) Některé ceny zevrubně poznáme při důchodech tohoto neb onoho města českého.

Města královská záhy snažila se získati prodejem soli z druhé ruky důchod své pokladnici. Druhdy býval v nich obchod solný zcela volný. Forman přivezl a prodal komukoli. Některé obce měly ze štědroty královské při soli jen ungelt čili clo — na př Litoměřičtí od r. 1377 groš z míry;[14]) ale do konce XV. věku již všecky královské obce potáhly obchod solný do svých rukou; kupujíce sůl prachatickou, míšeňskou nebo císařskou, prodávaly ji svými ouředníky ve vlastní solnici nebo „solavé". Císařská komora ovšem snažila se vším způsobem, aby obce braly sůl gmundenskou

[10]) Sněmy III. 341. 360.

[11]) Vydání měst. Prachat. v mus.

[12]) Arch. místodrž. miss. č. 84. 290. Kterak císař byl od svých ouředníků řízen, o tom viz listiny, které Dr. Zíbrt uveř. ve Věstníku uč. spol. 1889. 317.

[13]) Sněmy. IV. 285.

[14]) Roku 1607 píší Mostečtí, že mají majestát na ungelt ze soli, že ungelt před časy vybírali, ale že formani pro ungelt soli sem voziti nechtěli, proto tedy, že upustili od něho. Arch mus. list. mostec.

z kašen v Budějovicích a v Týně. Roku 1581 píše komora česká po městech, že sůl Jeho Milosti císařské jest na prostici o 20 liber větší nežli sůl prachatická, a doufá, že obce raději budou soli císařské odbývati nežli cizí.[15]) Tenkráte platilo se v kašně královské za bečku soli po 42 groších a 3 penězích; málo let před tím byla císařská sůl po 49 groších bílých.[16])

Z městských obchodů solných na předním místě co do velikosti byl obchod Starého města Pražského. Aby získáni byli Staroměštští soli císařské, dovoleno jim r. 1560 postaviti zvláštní solnici, do níž mohli a měli všecku sůl královskou kupovati a v mírnosti dále rozprodávati.[17]) Solnice Staroměstská byla dobře zřízena. Pražským městským „ouředníkům nad solí" vydána instrukcí, aby sůl po vodě splavenou „při slušnosti skupovali a ve dvoře u mostu skládali a lidem prodávali jen za hotové". Také měli dbáti toho, aby sůl na lodích až „do čerpadl" splavená a měřená, byla vždy „nadávána" pro dosejpání prostic, které pak kupovali solní obchodníci v solnici pražské, neboť každý chtěl „nádavku".[18]) Sůl na vozích přivezenou — zvláště míšeňskou — měli tíž ouředníci také kupovati všecku a skládati pod rathouzem. Který forman ji prodávati chtěl na rynku sám, ten podle starobylého nařízení povinen byl dáti od místa 7 grošů míšeňských, od r. 1573 měl dáti k obci z vozu věrtel a na penězích 16 gr. č. a kárník z káry čtvrť toho obého. Přísežný písař solní měl zapisovati sůl koupenou i prodanou. K pracem služebným obec najala „solnaře" nebo „solní pacholky",[19]) kteří přísahali věrnost, bedlivosť i — tajnosť v službě. Důchodem jim bylo z vozu a z káry solné po několiku groších. Také ti, co kupovali na rynku sůl, od směření věrtele musili solnařům po 3 penězích klásti. Stran soli císařské byl obchod solní pražského města Starého tak zřízen, že každého roku devíti neb i více tisíci Pražané „základ činili" do Budějovic; r. 1624 zaplatili aneb založili císařskou správu solnou v Budějovicích 16.000 rýnskými. Za to odváděno každoročně jim soli gmundské veliké okolo 4000 beček.[20]) Monopolu pražskému škodil vždy pokoutný

[15]) Arch. místodrž. miss. č. 68½. 570.

[16]) Tamže miss č. 90. B. 512.

[17]) Čelakovský. Codex. C. L XIII. Teprve r. 1620 dovolili Staroměštští prodej soli Novoměstským.

[18]) Roku 1569 píše komora do Vltavského Týna, „že formané císařskou sůl, poněvadž se jim nedosejpá, kupovati nechtějí, plavci také sobě nemálo stěžují, že pro dodávání jim neplných prostic soli zde domluvu jmíti musí, nad to, když se Pražanům dodává sůl, na dosejpku prostic mnoho soli vchází". Komora poroučí, aby v Tejně Vltavském prostice pěkně se dosypávaly. Arch. místodrž. Miss. 84. fol. 53.

[19]) V Chaosu arch. praž. bez datum. Též v kn. č. 203. 96

[20]) R. 1614 v Budějovicích viděli pražští vyslaní, že tamější ouředník sůl i jinam rozprodává u množství velikém, a proto Pražané tuze stěžovali si, že jejich obchod se zkracuje. Ouředník se písemně bránil, že základ Pražanů nestačí, neboť ročně se mu nákladu sbíhá do 14.000 kop, a chce-li ho po-

obchod solní. Soukromníci kupovali sůl od formanů ledakdes a s užitkem svým ji prodávali, kde se jim vidělo.[21]) Zvláště šlechta a židé sůl podloudně vozili.[21a]) Ten zlořád nejbujněji zkvetl ovšem teprve po bitvě bělohorské.[22]) Co se týče prodeje soli obecenstvu, ten řídil se starým řádem z r. 1502 pocházejícím. Řád ten vznikl, když byli purkmistr a páni „znamenali, že velicí neřádové mezi solí překupovanou a prodávanou se dějí". Ustanovili tedy, aby „žádný netržil soli pošepmo", ale zjevně; aby překupníkům nebyla sůl měřena než naposledy, když jiní nakoupí, pod ztracením živnosti; aby žádný (městský) měřič ženě své sám soli neměřil, a každý měřič při svém voze až do konce při měření zůstal; konečně aby solnař sám jednoho peníze od prostičné soli nevybíral.[23]) Také venkovská král. města měla při svém obchodě solném podobné starosti a způsoby jako Staropražané. Největší svízel mívala s postranními obchody. Konšelé všude střehli, aby formané nerozprodávali soli po vsích; všem sousedům, zvláště hokynářům, předměstským lidem, podruhům přísně kázali, aby sůl kupovali jen v solnici obecné. V Litoměřicích byla na neposlušnosť položena pokuta 2 kop míš.[24]) V Kolíně (r. 1595) kopa.[25]) V Kouřimi r. 1619 ušel soused Bukač trestu jen proto, poněvadž ukázal, že „forman na trh sůl přivezl a měštští ouředníci koupiti nechtěli".[26])

Poddanská města došla obchodu solného později nežli královská. Málo která byla tak šťastna, že již v XV. století došla vrchnostenského obdarování, „aby sobě k ruce sůl šenkovala a sklad soli a prodaje měla".[27]) Také málokterá obec obdržela právo solné od vrchnosti bez dalších povinností tou měrou jako Strakoničtí r. 1488 od Jana ze Švamberka, mistra českého převorství.[28]) Sku-

---

stihnouti, že musí odprodávati. Vydání komory královské při solním ouřadě v Budějovicích vypočten takto: Od for z Lince do Cáhlavy ročně okolo 4340 fl. rýnských; od for z Lince a Cáhlavy do Budějovic ročně 5300 fl., na plavce 1200 fl., na oprávku cest a potřeby plavecké 200 fl., extraordinarie vydává se 2000 fl., na provision 400 fl., plat k ouřadu 1000 fl. Ouhrnem 14.440 fl. rýnsk. Lib. rer. memor. č. 326 fol. 110 v arch. pražském.

[21]) Ferdinand I. 1563 tuze to zakazoval. Kn. č. 326 fol. 214.

[21a]) Arch. pr. list. č. 67.

[22]) „Správcové městského handle solního" dávají r. 1625 zprávu cís. rychtáři v slovech těchto: „Špatný odbyt jest příčinou tou, že mnozí v soli handl vésti chtějí, dadouce sobě do Prahy soli i na sta beček uvozovati, ji leckdes pokoutně skládají a zase z města vyvozují. Obzvláště židé tím, že od císaře takové obdarování mají, že ve všem handlovati mohou, se pochloubají." Lichtenštejn postranní obchod solný zakázal r. 1623 všem i židům (kn. č. 326. fol. 192.), ale dvě léta po tom vyznal, „že pro rozličné obmysly se odolati v tom nemůže". Kn. č. 326. fol. 228. v archivu pražském.

[23]) Při deskách miscell č. 75. kus III. 11.

[24]) Kn litoměř. v mus. č. 3. E. 3. fol. 46.

[25]) Arch. kolínsk. kn. pamět. L. M. 118.

[26]) Kouř. manuál z r. 1619. 23.

[27]) Z těch jest na příklad Žamberk, jemuž Vilém z Pernštejna dal právo sůl překupovati r. 1496. (Albert-Chotovský Paměti Žamb. I. 24.)

[28]) Arch. mus. listiny strakonic. Opisy.

tečským dala r. 1500 právo solné Anežka z Chlumu aspoň s tím obmezením, že nesmějí na bečce více vytěžiti nežli 1 groš český.[29]) Turnovští dostali „kaštnu" nadáním Adama z Cimburka (v XV. stol.) „k svému opravení a polepšení", ale clu panskému bez újmy a beze škody práva jarmarečného — to jest — že o jarmarce mohl na ně vézti sůl, kdo chtěl. Za tu milosť měli odváděti ročně dva soudky soli.[30]) V Mladé Boleslavi zase přičinila vrchnosť tu povinnosť, aby obec na zámek do kuchyně sůl dávala „s potřebu".[31]) A kde té výmínky nebylo, tam zase ouředníci zámečtí jménem vrchnosti za sůl rádi zůstávali dlužni. Tak příkladem naříkali r. 1560 konšelé v Hradci Jindřichově, „že jim za sůl ku potřebě zámku i dvorů do několik set kop dlužno, a že již nemají, nač té komory solné držeti, poněvadž se jim nic neplatí, a že o jistinu i zisk přišli".[32]) Zřízení solnice bylo v poddanských městech větších stejné jako v městech královských. V malinkých panských městech — na příklad v Jablonném — vedl všecek obchod solný sám purkmistr.[33]) Však péče, aby nikdo na škodu obecní nepletl se v obchod solný, bývala všem obcím, velikým i nejmenším rovně na mysli. I v Českém Dubě honívali formana, jenž prodával sůl po vsi, obci městské jí nenabídnuv.[34]) V XVII. stol. zbavovaly se některé obce solnařských starostí tak, že obchod pronajali. Na příklad Kozlanští chtívali r. 1638 od nájemnice z jedné prodané prostice 15 krejcarů k obci.[35])

Teď podíváme se zase v několik městských knih, abychom spočítali, kolik mívala města čistého výdělku z obchodu solního. V knize Hradce Jindřichova byl příjem solní na rozhraní st. XV. a XVI. ročně průměrně v 16 kopách. V Kutné Hoře vybráno r. 1474 solných peněz 24 kopy 5 gr. 7 denárů.[36]) Touže dobou v městě Stříbře přijímá purkmistr v témdni „de cistula salis" 60—70 grošů.[37]) Soli na skladě v obecní „solavě" měli r. 1512 Stříbrští sto a deset prostic po půl kopě míšeňské, dva kbelíky po 24 groších. Roku 1550 počítá Vejr, postřihač v Stříbře, jenž sůl spravoval, summou že přijal 120 kop míš., a čistého zisku že našlo se 44 kop 39 grošů.[38]) V obojí Praze, Staré i Nové, měli r. 1527 ze soli zisku 136 kop 55 grošů.[38a]) Dvě léta před tím po-

---

[29]) Tamže. Listin. ze Skutče.

[30]) Kn. privil. v arch. turnov.

[31]) Tak nařídil Jan Tovačovský z Cimburka r. 1475. Kniha smluv č. 1. fol. I. v mus. boleslav.

[32]) Tischer Kopiál Star. památek. Rukop. str. 251.

[33]) Arch. mus. listin. z Jabl.

[34]) Arch. mus. list. z Č. Dubu.

[35]) Kn. Kozlanská.

[36]) Arch. horn. č. 90. červen.

[37]) Kn. stříbr. č. 182. fol. 13.

[38]) Kn. stříbr. č. 187. fol. 8.

[38a]) Roku 1562 tvrdili Pražané, že jim prostice vystavuje po 48 gr., oni že ji prodávají po 45 gr. Arch. pražský č. 510.

čítán turnovským „slancům“ hrubý příjem 105 kop 16 grošů.[39]) V Berouně počítá se r. 1510 příjem za sůl, kterou spravují dva ouředníci ze sousedů, 32 kop; rok potom 26 kop.[40]) V Kolíně prodali r. 1495 slanaři obecní 300 beček za 95 kop, při čemž nalezlo se k obci užitku 32 kop 22 gr.[41]) Pardubičtí r. 1530 koupili 126 beček a 30 „kobylích hlávek“ [42]) soli a vydělali na nich 50 kop 11 grošů.[43]) Roku 1573 pozorujeme v oučtech pardubských, že koupili soli „v hlávkách jinak v špiškách“ 1741 špišek, z toho rozprodáno 1419 „špiškův“ a to „v krámě obecném“. Kašpar Chramosta, jenž „proti obdarování na škodu důchodů obecných sůl sám k svému užitku na prodej kupoval“, musil pokuty dáti 6 kop toho roku právě.[44])

V Rakovníce r. 1532 koupila obec devět kop věrtelů soli po 28 groších; obecenstvu ji ouředníci měřili po 32 groších. Výdělek čistý bylo by tedy snadno lze spočísti, ale s počty městskými, by náš počet nesrovnal. Z knihy městské viděti, že hokyně a jiní drobní obchodníci na dluh sůl obecnou brali, a dluh ten byl roku psaného 24 kop. Také rok co rok zanechávali ouředníci solní (byli to dva z měšťanů) za sebou hotových peněz nemalé sumy.[45]) Mělničané koncem století brávali od solnaře čistého užitku v rok 40 kop.[46]) Touže dobou hospodařili ouředníci v Nymburce tak, že přijavše r. 1589 za sůl „vysokou“, „stlučenou“, „prachatickou“, „hlávkovou“ i „bečkovou“ 1377 kop, odvedli čisté dvě kopy užitku.[47]) Mladoboleslavští veliký obchod měli v soli. Počítáť kniha z r. 1595 za sůl soudkovou (53 soudků) „podle vyčtení peněz v stolečku“ 388 kop, soli prostičné za 145 prostic tři sta jednu kopu. Vydělali na ni 222 a půl kopy.[48]) Rok před bitvou bělohorskou do solnice koupili sto soudků soli, soudek počítajíc za 10 věrtel. Nádavkem obdrželi 48 soudků, vše za 621 kop. Outrat při „sejpání soli“ napočítalo se: „Od střásání soli se tří vozů po 8 gr.; k tomu později přidati musili kopu peněz pacholkům, poněvadž se sůl tak slehla, že ji motykou kopali a pracně pacholci šlotýřům ji převážeti pomáhali.“[49]) V registrech slanařských města Turnova počítá se r. 1595 důchod solný velmi prostičkým účetnictvím takto: Vydáno za sůl 723 kop 15 gr.; vystaveno 219 beček, vrchnosti v ouroku dáno 13 beček, konšelům a služebníkům stlučeno a rozdáno 21 beček, knězi Achaciusovi

---

[39]) Memor. turnovský fol. A. 7.
[40]) Kn. berounsk. nejst. počty z r. 1508. arch. taměj.
[41]) Vávra. Kolín. 88.
[42]) „Kobylí hlavy“ byly malé prostičky soli. Viz majest Vladisl. z roku 1490 v progr. litomyšl. gymn. 1889. Štěpánek. 13.
[43]) Počet pardub. v č. mus. I. r. 1530.
[44]) Počet. II. fol. 16. 19.
[45]) Quitantia officialium. r 1532—1560.
[46]) Arch. měln. Regis. č. 45.
[47]) Reg. důchod. nymbursk. z r. 1589.
[48]) Reg. důchod. bolesl. v arch. taměj. z r. 1595.
[49]) Reg důchodů lit. D. tamže.

bečka. Za bečky vystavené čili prodané (po 2 kopách 20 i 30 groších)[50]) strženo 740 kop 59 grošů. Jest tedy „oužitek“ 19 kop 43 groše.[51]) V malých městech byl přirozenou příčinou důchod solný nehrubý. V Týnici nad Labem r. 1601 měli ze soli „v hlávkách“ jen 4 kopy.[52]) Ale v Přelouči r. 1619 rozprodali 167 beček a zisk byl 29 kop 40 grošů.[53])

Jest zajímavo na konec ohledati ještě v knihách prachatických obchod solný a obecní z něho užitek. Dostal se nám do ruky rejstřík solní z r. 1593, tedy z doby, kdy prachatický obchod, jakož úvodem vylíčeno, již byl valně sesláblý. Do registra zapisovali „nedělští ouředníci“ každou neděli, který ze sousedů, jichž jsme spočítali 200,[54]) kolik soli přivezl anebo od soumarů koupil a dále prodal. Některý týden jest sousedů zapsáno i 60; některý zapsán i pětkrát po sobě, že prodal. Jeden prodal málo, jiný přiznal se i ke 2000 prostic. Nejslabší prodej soli byl 14. neděli po Novém roce (Judica). Takž dotčeného roku ouhrnem prodáno v Prachaticích soli 51.848 prostic. Z tisíce prostic čili beček měla vrchnosť 18 kop platu a obec sedm kop. Z toho snadno vyčte, že důchod obecní r. 1593 přeběhl nad 357 kop.

Ouředníci slanští českých měst čili solaři, slanci, přísahali pánu Bohu, konšelům a obci, později také císařovu rychtáři, věrnosť „v kupování soli a prodávání k užitku obecnému“, „věrnosť při skládání soli a vystavování“.[55])

Z nápojů, z kterých obecní pokladnice zisku chtívala, bylo na předním místě pivo; pivo cizí i domácí. Stran cizího čili „hostinského“ piva svrchu bylo vyloženo, kterak se ho všude bránili, ale vidouce nezbytí, dopřávali mu obmezeného přívozu. V Pražských městech byl ten přívoz stížen ungeltem zeměpanským a clem obecním. V městech venkovských přestávali na cle k obci. Kromě toho všude chtívali, aby šenkéř platil větší posudné ze sudu hostinského piva nežli z domácího. V první příčině co do cel posluž příklad o pivě rakovnickém, jež těšívalo se nejhojnějšímu vývozu.[56]) Ungeltu platili Rakovničtí v Pražských městech do konce XVI. století po kopě ze sudu, obci Staroměstské po dvou kopách, obci Malostranské po kopě, Novoměstské po dvou; mimo to musili na dvou místech ze sudu dáti mýta po 10 krejcarech a 3 penězích

[50]) Dle register sirotčích byla r 1569 bečka soli v Turnově po 1½ kopě 6 grošů.
[51]) Registr. slanařská v arch. turn.
[52]) Počet pardubsk. v mus.
[53]) Arch. mus listin. přeloučsk.
[54]) Ale osedlých tenkráte bylo 250. Viz kn. vydání v arch. mus.
[55]) Přísahy táborské v kn. pamět. arch. táborsk
[56]) Při každé konfirmaci svých privilegií ptají se Rakovničtí v komoře a v kanceláři královĕ, je-li v konceptě artikul o svobodné vozbě jich piv, že prý na tom největší podstata jich živnosti záleží. Vařívali do roku i 800 věrtelů piva bílého a 4000 věrtelů ječného! Viz naši tabuli v monogr. o pivě rakovn. 39.

a z koní obzvláště po 4 krejcarech.[57]) Kterak si šenkéře cizího piva řádem uvázali z příčin důchodkových, toho vzor budiž ustanovení staropražské z r. 1593. Tu čteme, kdo z obyvatelů chtělby „toho dobrodiní užiti", aby mu pivo cizí bylo propuštěno, že povinen jest před pana purkmistra předstoupiti a za to žádati. Páni prý to každého roku uváží, koliku osobám lze šenk cizí propustiti. Komu toho dopřejí, má se dáti v úřadě šestipanském poznamenati. Když pivo cizí veze, má k purkmistrovi dojíti a tu cedulky požádati, „jmenujíc na kolik sudů". Ceduli nechť šenkéř dodá braným a celným, a ti jemu pivo podle cedule do města vpustí. Úředníci šestipanští každého téhodne v sobotu okolo nešporu přesvědčí se u purkmistra, komu kolik piva přivezeno. Ve dvou nedělích musí šenkéř cizích piv do radnice sám přijíti a zaplatiti ze sudu po 2 kopách míšeňských. „Pakliby toho který neučinil, vydej pivo nebo nevydej, mají hned zapověděti úředníci, aby té osobě piva propouštěno nebylo potud, pokud by se nezaplatilo; mají piva její zpečetiti a šenk dokonce zastaviti.[58]) Podotknouti jest, že z rakovnického piva měli Staroměstští tak hojný důchod, že z něho samého po jistou dobu platili městskou policii.[59])

Z domácího piva byl důchod ve všech městech jistější a rozmanitější. Konšelé obraceli výrobu piva a všecko, co s ní souviselo, k obecnému měšci. Brali důchod z toho, co sousedé navařili; mimo varné a posudné od sousedů měli konšelé důchod také z toho, co sami svařili v obecném pivovaře, a co vystavili, buď přes pole, buď v obecním šenku; konšelé také zřídili služebníky, kteří vozili slady, nakládali a skládali piva; vybírali za načetí piva; slovem, není u výrobě pivní kusu, aby ho čiperný, městský finančník některak nebyl ujal. Přirozenou cestou ovšem starší byly důchody poplatkové, teprve později připadl městský ouřad na myšlénku sháněti se po důchodech výrobních, stavěti obecný pivovar, obecnou sladovnu, vařiti sám a státi se konkurrentem spolusousedův.

První důchod z pivovarství, jejž kde které město popadlo, byl ten, že šrůtku jeho vzalo do své správy. Obce si ku skládání piva a vína líhy pořídily; najaly šrotéře, jimž na Moravě říkali „postihači"[60]) nebo „ližníci", a ti vozili slady, dříví k varům a pivo. Novoměstští r. 1452 najali šrůtku devíti šrotéřům, kteří měli tři vozy dohromady, a uložili jim, aby platili 8 kop do roka do „komory obecné" a lidí nemeškali pod panským trestáním.[61]) Kde

---

[57]) Arch. rakovn. sign. AB. sv. 2. č. 11 Druhdy na počátku století platilo se z cizích piv v Praze 20 gr. ze sudu k obci; z rakovnického 8 gr. Kromě toho bylo půl pinty dáti úředníkům. Arch. pr. č. 203. 20. V XVII. stol. platilo se v Praze ze sudu cizího piva 2 zl. k obci. Arch. pr. list. 255/35.

[58]) Arch. pr. č. 326. 46.

[59]) Tamže č. 326. 51.

[60]) Pivovarské Listy. 1886. č. 23. 351. O pivě v Byteši.

[61]) Manuál novom. č. 89. Od r. 1621 mívali šrotýři pražští od sladu po 20 gr. bíl., před tím po sedmnácti. Kn. arch. pražsk. č. 347. 143.

šrůtku konšelé sami svými služebníky řídili, tu ovšem šrotýři placeni jsou z pušky obecní, ale obyčejně musili z toho platu a ze zpropitného, od sousedů vymodleného, živiti své pacholky a koně. O to zpropitné často se hrubě domlouvali šrotýři a sladovozové a nedostali-li, házeli pytli a sudy.[62]) Konšelé určovali šrotéřům sazby, podle nichž měli obci sloužiti. Na příklad ustanovili Litomyšlští r. 1454, aby brali od složení sudu piva 4 peníze, od vložení na vůz 6 peněz. Té sazbě přivétšeno r. 1481 tak, že od složení svídnické bečky nebo sudu platiti byly šrůtky po groši, od vložení po půl druhém.[63]) Roku 1484 mívali Kouřimští ze šrůtky piva v témdni důchodu asi půl kopy průměrem.

Z vod varných připadalo obecní pokladně v Kouřimi r. 1484 asi půl kopy v témdni;[64]) v XVI. století platívala se v Litomyšli z varu piva kopa grošů.[65]) V Táboře, kdež platili sousedé tolikéž, r. 1594 všeho užitku počítali konšelé 514 kop 20 grošů míšeňských, a poněvadž jim to bylo ziskem malým, usnesli se, aby platili sousedé z půl varu po 2 kopách.[66]) V Kolíně ode dávna platili sousedé za var kopu. Roku 1596 ustanovili si Kolínští pro „zadluželost obce", aby každý soused dal z varu 2 kopy.[67]) Hradečtí nad Labem svařili r. 1541 125 varů, z nichž splynul do měšce obecného užitek 431 kop 12 grošů; kromě toho přinesli šrotýři ještě 140 kop 30 grošů.[68]) Mělničané vzali roku 1553 z „povarného" 94 kopy; svařili tehda bílého piva 190 varů, kteréž v sobě držely 2825 vértel piva. Dostávala tedy pokladnice obecní skoro půl kopy grošů za var.[69])

Ze sladů mívaly obce důchod dvojí. Stížily totiž vývoz sladů poplatkem, a která obec měla sladovnu svou, uložila poplatek i za výrobu sladovou. Roku 1594 usnesli se Táborští, aby soused z každého sladu, jejž ven z města buď „do Němec" neb jinam prodává, dal k obci po 4 kopách. Pardubičtí vzali r. 1530 „vejmelného" „od sladů" 14 kop, kteráž summa do konce věku se zdvojnásobila. Ze sladovny mívali v Bělé r. 1491 roční pevný důchod jen po kopě: koupil si obecní sladovnu totiž Jiřík sladovník za 20 kop míšeňských a měl onu kopu platiti.[70]) Po stu létech měla sladovna v Lounech cenu 420 kop míšeňských. Za tolik byla prodána.[71])

---

[62]) Arch. lounský č. 1. A. 4. fol. F. 10.
[63]) Lib. inscript. v arch. litom. č. 116. 139. Též ve výpiscích prof. Štěpánka.
[64]) V počtech kouřimsk. v mus. česk.
[65]) Reg. hlavní litomyšl v mus. fol. 3.
[66]) Kn. arch. táborsk. pam. lit. O.
[67]) Arch. kolínský kn. pamětní. 118.
[68]) Solař. Hradec. 53.
[69]) Arch. měln. kop. č. 11. 24. Roku 1561 svařili Mělničtí 438 varů, v nichž 3942 sudů piva; r. 1592 měli 612 varů! Arch. měln. č. 27. 206. a kn. č. 12. 22.
[70]) Arch. v Bělé kn. A. fol. D. 2.
[71]) Arch. v Lounech kn. č. 1. A. 3. fol. C. 30.

Zajímavo stopovati všecek důchod pivný na knihách stříbrských. Stříbrští konšelé měli už počátkem století XVI. pěkný k obci důchod z piva. V knize počtů je každý měsíc „de cerevisia", od šrotýřů „de cistula braxatorum", a to každá položka o půl kopě i nad půl druhé kopy peněz.[72]) V těch počtech roku 1525 zapsán i ten důchod, že zaplatil sedlák Drabeš pokuty 5 kop, „jako přivezl pivo klatovské". Viděti, že Stříbrští dbali toho, aby poddaní sedláci brali pouze pivo městské. V polovici století už má obec svůj pivovar, a tu vyčítají se průměrně v rok z „vystavování" piva bílého 4000 kop míšeňských![73]) Roku 1554 vysoko nad průměr vyskočil zisk. Pivný důchod tenkráte počítal a spravoval Jan Afrikán, bývalý kantor. Za jeho ouřadu vyvařeno varů 210, a vystaveno vértelů 4238, zač všeho příjmu bylo 6343 kopy 31 gr. míš. Vydání spočítal kantor na dům, na bečváře a potřeby všelijaké 5295 kop 9 grošů. čisté summy odvedl pánům do obecního opasku 1048 kop 21 gr.[74]) Roku 1567 bylo užitku 938 kop, a těch pozůstal ouředník Mikuláš obci — dlužen. Kterak hojný mohl býti důchod z obecního pivovaru při pořádné kontrole, toho také příklad r. 1584 na pivovaře kapituly vyšehradské: za pět měsíců vydělala kapitola čistého zisku 1031 kop[75]) a svařilo se jen 14 varů, z nichž každého vystavilo se 28 vértel po 2 kopách. A což navařili jinde piva víc než kapitola! V Boleslavi Mladé vařívali mnoho, a přes to měli r. 1595 z obecního pivovaru jen 39 kop, a varného 45 kop, při čemž za var bílého piva brali 14 grošů, za var starého 31 gr.; rok před bitvou bělohorskou byly z pivovaru 54 kopy a varného skoro dvojnásob, jako bylo r. 1595. I v malých městech důchod pivní byl poměrně dosti hojný; na příklad v Bělé měli r. 1583 ze sladovny obecní 47 kop, z pivovaru obecného 90 kop.[76]) Kosteleckým nad Orlicí vypočítala vrchnosť roku 1557, že mohou míti z pivovaru sto kop užitku.[77]) Přelouččtí měli roku 1601 ze dvou pivovarů, kteréž od císaře pod stálý plat ujali, 30 kop zisku. V Týnici nad Labem r. 1601 vzali také císařský pivovar k obci, a kdo vařil, platil z osmi korců obilí svařeného po půl kopě. Varů bylo za rok právě psaný 41! „Šenkující" pak dali ze sudu ještě groš, a vyšenkovali za rok, pokud se totiž přiznali, 329 sudů.[78])

Groš český ze sudu domácího piva, od šenkéře vybytého, byl po většině měst obyčejným platem posudným,[79]) jenž při tehdejším velikém a obecném pití velmi hojně se hrnul do obecního měšce. Některý příjem připadl obci také z „obecního šenku", jenž býval

[72]) Kn. stříbrská č. 182.
[73]) Tamže č. 187. fol 99.
[74]) Tamže č. 187. fol 15.
[75]) Ruffer: Vyšehrad. 254.
[76]) Umlauf: Bělá. 189.
[77]) Lašek: Hejtm. rychnovské. 58.
[78]) Počet pardub. v mus. č. III.
[79]) Kn. pamětní arch litomyšl. č. 119. 27.

obyčejné v radním domě. Příklad toho důchodu položíme z Turnova. Tu byl roku 1572 najat do rathouzu šenkéř na ten způsob, aby ze sudu piva platil po 3 groších českých.

Mimo posudné mívala pokladnice obecní leckde také důchod z načetí piva. V Pardubicích říkali tomuto platu „náčiné“ i „máčiné“. R. 1530 bylo v dotčeném městě půl druhé kopy „náčiného“.

Druhý nápoj, z něhož pokladnice městské, kde které, mívaly užitek, bylo víno. Bylo tu víno hostinské ode dávna, a podle něho měli mnozí naši předkové víno své. Z vína měly tedy obce užitky berní, a nejedno české město užitky hospodářské a výrobní. Nejprve ohledáme důchod z cizího vína v Starém městě Pražském. Roku 1490 vznikl tržný řád, dle něhož host, kupec nebo domácí od přivežení cizích vín měl dáti půl pinty do úřadu šestipanského v radnici, a kdo víno měl k čepu, nesměl načíti, leč s vědomím městských ouředníků.[80]) Tržné „právo od vína“ na penězích vydáno bylo hned v počátcích XVI. věku takové. Kdo prodával víno v sudech na Staroměstském náměstí, měl dáti od čtvrtce peníz, od věrtele 4 denáry; a tak od většího sudu víc a více až od žitavského bylo dáti 2 groše 2 denáry „do měšce panského“. Ale to není všecka daň. Mimo penéžitý ungelt obecní bylo ještě platiti „práva koštýřského“ od drejlinku (24 věder) 4 groše, od svídnického sudu (256 pinet) 1 groš, od láky (40 pinet) po 4 denárech. A tohle právo „koštýřské“ platili oba „kdo prodal i kdo kúpil“. To byl k obci plat. Mimo ten však platiti bylo ještě některým sluhám obecním. Nejprve koštýři. Ten měl na rynku bráti od svídnického sudu 8 denárů, a to od toho, kdo koupí, 4 denáry, od toho, kdo prodá tolikéž. Od věrtele vína polovic. Kdo sudy měřil, brával platu od 4 grošů do 3 denárů dle sudu. Třetí, kdo nastavil ruku, byl „hlásný od ponůcky“. Za každou noc bylo mu platiti od sudu na rynku složeného a neprodaného nejméně po denáru; také šrotéřům od skladky platiti bylo dle sudu od 1 denáru až po osm; od vkladky nejvíc za sud 2 groše 2 denáry.[81])

Mimo tržné poplatky měli Pražané pěkný důchod také z cizího vína vyšenkovaného. Dle privilegia Ferdinanda I. z r. 1549 platiti bylo k obci Staroměstské ze žejdlíku po jednom penízi, z kteréhožto příjmu obec povinna byla ročně vydávati královskému perkmistrovi 15 kop grošů. Proto chodívali měštští „měřičové sudů“ čili „fisírníci“ mimo trh i po šenkovních domech, měřívali sudy vinní a zapisovali do register, kolik vína sud drží, a po čem bude čepováno; fisírník měl míry obecní cejchované míti, s šenkéřem ani s šenkéřkou neměl srozumívati se a na počtu měr neměl chybovati.[82]) Měřičům vydána byla přísaha;[83]) přísahali

[80]) Při desk. zem. Miscell č. 75. kus III. fol. 18.
[81]) Při deskách Miscell. č. 75. kus IV. fol. 9.
[82]) Tamže kus IV. fol. 1.
[83]) Zapsána v kn. arch. pražsk. č. 832. fol. 215.

že budou měr užívati spravedlivě, dobře sčítati, co sud drží, a co vyšenkováno, z toho vejtahy a poznamenání věrná lidem vydávati. A šenkýř přísahal každý, že nenačne sudu bez vědomí ouřadu, bez koštování a sazby od ouřadu poručené, také že nepožive fortelů stran daní, sbírek, platů, a že přičiní se, aby z každého sudu, nejdéle z druhého, plat odvedl.[84])

Než přes všecky sliby šenkéř šidil, jakož jsme svrchu líčili, nejen obecenstvo všelijak, on šidil také důchod obecný, a to nejobyčejněji tím, že i pod pečeť do sudu vnikal a víno vodou doléval.[85]) Ale nejzištnější šidba s cizím i domácím vínem začínala se obyčejně již před městskými branami: nejedni snažili se víno dopraviti do města, aby úřad městský ani perkmistrův nedověděly se, a tudy aby ušel šenkující všelijakým platům. To činili nejprve „formané svým formanským handlem". Poschovali všelijak nejeden cizí soudek. Činívali to židé všelijakými „fortely". R. 1610 usnesla se Pražská města — mimo Novoměstské — „aby nikdo o vína se židy a s cizozemci obchodů ni spolků neměl, neboť oni z pouhé všetečnosti tu svobodu sobě zosobiti chtěli, že pod rozličnými praktikami a partykami vín docházejíce, jich do domů svých fortely svými židovskými dostávají; oni lidé glejtovní toho hodni nejsou, privilegia na samé měšťany a ne na tu glejtovní sběř se vztahují." [86]) A naposled i nejeden měšťan pražský snažil se nepozorovaně do města vpraviti některý sud. Býval pozor, aby šidby se nedařily. Pozoroval perkmistr svými lidmi, purkmistr také svými. Přísežný celný v bráně měl pozorovati nejprve a nejvíc. Bez cedulky neměl pustiti nikoho s vínem. V přísaze jeho připomíná se, že sám císař nařídil, aby vína žádná bez jistého dovolení pana perkmistra a pana purkmistra uvozována nebyla, proto tedy on celný při šrancích že nikomu bez cedulky „vín ani pálených, buď na vozích vožených aneb v putnách nošených, nepropustí ani pro přízeň ani nepřízeň".[87])

Což bývala radosť u perkmistra i na radnici a v komoře královské, když někoho chytili, že víno vezl neb přivezl oukradí a bez cedule! Roku 1576 na příklad sebral perkmistr Jan Ornys z Paumberka jakémus Fraňkovi deset sudů vína, jež si byl objednal opat strahovský, Jakub ze Šternovic. Spolu s tou kořistí chycena jiná. Totiž 6 sudů v týž čas nějak neobratně vezl Hanuš Milešauer do domu k bílé labuti „na dláždění k Strahovu jdouc". Poškození „principálové", kteří se na lacinější víno již těšili, nedostavše nic, stížnosť podali do komory; Strahovští ukazovali nějaký maje-

[84]) Kn. perkmistr. v arch. pražsk. č. XXI.
[85]) Kriegk, D. d. Bürgerth. I. 330., vypravuje, že šenkéři v Němcích, aby podvedli ouřad, vedli tajně roury ze sudu do sudu.
[86]) Arch. pražský č. 326. fol. 91.
[87]) Kn. perkmistr. č. XXI. Přísaha z r. 1625.

stát Annin z r. 1363, jakoby svobodu měli na cizí víno. Ale komora nedala tomu.[88]) Komora věděla vždy, kam s vínem pobraným. Rok před tím i nějací turečtí vyslanci pochutnali sobě přes všecky zákazy Mohamedovy na pražském víně, v trestu propadlém. Píšeť komora perkmistru, „aby z půl sedma sudu vína, sebraného Benjaminu Helmovi z Vorlova, jeden sud bílý do hospody legáta císaře tureckého na Malou Stranu dovézti dal".[89]) Roku 1584 sám císař — bezpochyby na něčí udání — poručil perkmistrovi, aby „obstavil" honem vína cizí, „která proti mandátům zvláště do uličky židovské k prodeji uvežena byla". Když pak perkmistr přišel se sluhami a pochopy vína brát, vytasili se židé, že mají od císaře na to víno milosť a dovolení. Což ukázalo se býti pravdou.[90]) Některému obratnému podloudníkovi zvedlo se, že šťastně do města proklouznuv, víno již měl ve sklepě, ale v tom ho přítel některý udal, a už tu byl perkmistr s konšelem a písařem, kteří vrť sem vrť tam vína zpečetili a v malém čase potom s vědomím komory vybrali. To stalo se na příklad r. 1592 Krištofu Křížovi. Zpečetili mu sklep nic nemluvíce. Když pak, přišed k soudu perkmistrovu, ptal se, co a jak: učinili mu páni krátké „diktum" toto: „Poněvadž jsou ukrytě ta vína ve slámě vezena proti zápovědi, proto jsou v pokutě císaři propadena."[91]) Pražský kupec, Jan Netter, zkusil roku 1571 v Pražských městech šidbu s vínem novou, nebývalou: zakryl se strojeným průvozem. Dal totiž svézti vína do svého domu, tvrdě, že jedou vína ta z Norimberka do Olomouce. Ale vína nejela. Netter jal se je prodávati v Praze. Podnikavý tento Němec trestu neušel. Odsouzen těch sudů, a k orteli přidána zápověď, aby „po dnešní den žádný toho nedělal".[92])

Aby zřejmo bylo, že vína do Prahy voženo bývalo mnoho, a že důchod z něho byl tedy pokladnici městské velmi zištný, nahlédněme v několik sklepů pražských v druhé polovině XVI. věku, kdy obchod vinný kvetl nejvíce. Sladovník Jan Bartoušek zanechal při své smrti roku 1572 šestnácte sudů vína domácího i cizího spolu.[93]) V sklepích Zikmunda Frejlicha, jenž bydlil u zlatého půl kola za železnými dveřmi v Starém městě, nalezeno po jeho smrti r. 1582 „tři vērtele vína červeného, vērtel tarantu nepříjemného, 7 sudů červeného, drejlink vína na ocet, drejlink bílého a 13 sudů svídnických vína bílého". Jan Skrejšovský z Lovčic, pražský měšťan, jehož skoro všecka živnosť ve vinařství byla, měl ve sklepě vína čtyři sudy čtyřvěderní, čtyři vērtele červeného, čtyři sudy sedmivěderní, tři sudy sedmivěderní a tři osmivěderní,

---

[88]) Rkp. budišínský. Polit. 103.
[89]) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 90. B. fol. 583.
[90]) Rkp. budišínský. 104.
[91]) Kn. perkm. XII. 211.
[92]) Arch. pr. č. 1136. 46.
[93]) Tamže č. 1172. fol. 116.

vše červeného. Při tom byl soudek rýnský. Bílého vína měl 5 sudů sedmivěderních v ceně 650 kop, 24 sudy pražské.[94]) V století následujícím na počátku shledali jsme ve sklepě soukenníka Prunara, jenž měl vinici řečenou Nebozízek, 6 desítek vína bílého moravského, tři desítky červeného; osm sudů sedmivěderních vína lounského dvouletého a jeden sud patnáctivěderní dvouletého vína domácího, k němuž přibyl ještě malý soudek čtyrvěderní. V síni za dveřmi domovními složeno bylo r. 1610 60 sudů vína domácího nedozralého.[95]) Předposlední sklep pražský, jejž ohledáme, byl soukenníka Víta Bohemického. Bohatý měšťan tento měl dům na Uhelném trhu, tři sklepy soukennické a vinici, kteráž vydala 147 věder vína, r. 1616 oceněného v summě 1452 kop 26 grošů.[96]) Vůbec povědomý alchymista pražský, Jan Kropáč z Krymlova, z největších vinařů, majitel tří domů, mlýna, tvrze a 4 vinic, odebíraje se r. 1613 na budoucí svět, zanechal v sklepích vína 428 věder bílého a červeného, moravského i domácího. Védro ceněno ve třech i v šesti kopách.[97])

Pražská města vyprosila sobě také šenk vlastní. Ferdinand I. r. 1549 povolil, aby si Pražané pořídili na šenk cizího vína sklepy své „tak, jakž toho v jiných zemích užívají, s touto při tom znamenitou výminkou, aby každého času dobrá a pravá vína jmívali“.[98]) Malostranské stálo takové povolení šenku k obci a ingrossování jeho v desky 1000 kop míš.[99]) Staroměštští zřídili svůj šenk vinný v rychtě. Známe z r. 1610 smlouvu o to, učiněnou s Janem starším Petráčkem z Vokounštejna, spoluradním. Byla na tři léta. Stanovila, „co se skupování vín dotýče, to v jeho opatření státi bude, takže Petráček, snesa se s osobami radními (mezi nimiž i kancléř Šimon Humberg), s inspektory toho handle, bude se moci k skupování vypraviti nebo faktora víry hodného za mzdu poslati“. Co se přiveze, „inspektoři znumerují a přísežnému měřiči po vydání každé numery, co která nádoba drží aneb odtud droždí odejde a na dolívku ujde, zvizírovati nařídí“. Sudy pražské i s droždím jemu se „pasírují, a strany vlastního trunku neb dolívky, co by sraženo býti mělo, to se při uznání pana purkmistra zůstavuje“. Šenkýř v rychtě aby byl přísežný, který by každý měsíc, co se utržilo, Petráčkovi ukázal. Peníze „do jednoho štoku neb truhly železné“ skládati se mají, odkudž Petráček jeden klíč a osoba radní druhý

---

[94]) Tamže č. 1174. fol. 159.
[95]) Tamže č. 1174. fol 353.
[96]) Tamže fol. 498.
[97]) Arch. pr. kn. č. 1174. fol. 429. 439. Jakoby nebožtík od svých sklepů vinných odloučiti se nemohl, zhasnuv, složen jest na tu krátkou dobu, než přišel kněz s kantorem a žáky svatohavelskými — do sklepa, kde byly kantnýře, necky, radlice, krojidla a sudy.
[98]) Arch. pr. I. 79. Právo výlučného šenku zrušil jim teprve r. 1808 cís. František.
[99]) Chaos v arch. pražsk.

*

míti má. V půl létě aby učiněn byl hlavní počet. Co se vyhledá v pokladnici, buď na nová vína bude, nebo se rozdělí. Posléze dali páni psáti v smlouvu, aby v domě rychetním nebylo nic proti kázni, studu a řádu. Výpověď byla oboustranná poloroční.[100]) Aby jim tento šenk v rychtě nesešel šenkem velikého sousedního domu „u hvězdy", koupili Staroměštští roku 1599 dům „Hvězdovský" za 6000 kop míš.[1])

V městech venkovských nemívali konšelé tolik soužení a práce s důchody vinnými jako v Praze. Všude byly poměry prostější. Některý grošík připadl obci ze šrůtky vína. Na příklad v Litomyšli v XV. století platilo se od složení drejlinku vína 2 groše, od vložení 3 groše.[2]) Turnovští měli dle oučtů z r. 1609 některý týden „skladného" z vína 30, 40 grošů, některý týden nic.[3]) Druhý poplatek bylo náčiné čili košt. V starší době platívalo se koštovné vesměs in natura, proto nebyl užitek z něho veliký. Konšele „košt" vypili pro své zdraví, a měšec obecný neměl nic. Košt in natura nepřestal ani potom, když konšelé chtívali od načetí poplatek peněžitý. Na příklad v Turnově snesli se r. 1527, že se bude platiti šrotéřům od šrůtky i konšelům od načetí dohromady za čtyři vědra 1 groš bílý, za polouvozí 2 groše, za drejlink 4 groše. Ale mimo to „každý starému purkmistru půl pinty a novému také půl pinty dej".[4]) Kdo chtěl v Náchodě víno načíti, přinesl půl pinty purkmistrovi a konšelům, pořídil pánům nějakou svačinku a nad to položil od deseti věder ještě po pintě a groš míš. k obci.[5]) Do konce století všude vzrostly poplatky posudné. Kdežto v Jindřichově Hradci počátkem století XVI. vybíráno 5 grošů od drejlinku — na konci století (r. 1589) vybírají Tepličtí od sedmivěderního sudu již 1 kopu míšeňskou.[6])

Šenk vinný braly obce také k svým rukám. V starší době to činily tak, že obecní šenk stal se konkurrentem sousedův. Toho příklad v Kolíně r. 1504. Přísežní svolili, „aby víno bylo šenkováno v rathouze k užitku obce, jiní súsedé v městě budú moci též šenk vésti".[7]) Ale v pozdějších časech vidouce, že obchod vinný jest velmi živný, konšelé zaráželi obecní šenk tím způsobem, že všickni sousedé šenku svého dosavadního zanechati byli nuceni. Konšelé vždy se omlouvali zadlužilostí městské pokladnice, ale obyčejně obec valná všelijak odporovala, podpichovati se dávajíc od sousedů, kteří vína doposavade šenkovali a teď se šenku měli

[100]) Arch. pr. č. 326. 106.
[1]) Tamže 57.
[2]) Lib. inscript. v arch. litom. č. 116. 139.
[3]) Purkm. reg. počtů arch. turn.
[4]) Zápis kn. turn. A. 8.
[5]) Ludvík: Náchod. 141.
[6]) Dle privil. Radslava Vchynského r. 1589. Arch. mus. list. teplické.
[7]) Arch. mus. kn. pamětní L. M. fol. A. 8.

zříci. V Rychnově nad Kněžnou zvedla se věc takto. R. 1558 „byl nedostatek veliký v důchodích vobecních, kteréžto důchody outraty převyšovaly, proto jest to předsevzetí od rady na sousedy podáno, kteří šenkem vína obchoz vedou, aby při sázení vína k vůbci přidán byl na každý žejdlík malý peníz a dáván byl od každého, kdo by pil". Však toho nechtěla obec, než snesla se, „aby toliko v rathouze vína k obci se šenkovala a jinde nikdež".[8]) V Mladé Boleslavi uchýlili se konšelé z opravdové potřeby k tomu prostředku, neboť vyplativše se z poddanství, upadli v nemalý dluh — a přes tuto patrnou finanční nesnázi nalezlo se ještě sedm osob, které se proti obecnímu šenku vinnému ohlašovaly. Ale císař Rudolf r. 1601 dal většině za právo. Vzkázal, že na zaplacení dluhů obecných k tomu šenku v rathouze povolení své dává; kteří posavad v něm živnost měli, aby ho přestali, — ale chce, „aby dobrá a hodná vína kupovati hleděli".[9]) Nápodobně i velvarští konšelé r. 1607, zdluživše se koupí dvou vesnic od Hertvika Zejdlice, učinili snesení, že budou vína šenkovati do „splnění dluhů".[10]) V těžkém čase r. 1620 uvažovali také kouřimští konšelé, měl-li by šenk vinný vzat býti k obci, poněvadž „šenkhauzníci" obci dlužni zůstávají za vyčepované víno. Ale když starší namítli, že by vojáci přijdouce víno vypili zadarmo, zanechali konšelé „příkladem města Kolína" šenku vinného sousedům, ale tak, aby z každé desítky, než se s vozu složí, dávali 5 kop.[11])

Vzavše k obci šenk vinný, konšelé buď odevzdali práci s vínem jednomu nebo dvěma sousedům za odměnu (v Rakovníce 2 kopy od sudu),[12]) nebo najali šenkéře, jemuž všecku starosť s vínem uložili. V Turnově na příklad poručeno r. 1572 rathouznímu šenkéři, aby, „vína k své ruce a za své peníze kupoval, a ze sudu vína litoměřického aby platil k obci 10 grošů českých, z desítky moravského, rakouského po 15 groších".[13])

Třetí nápoj, z něhož pokladnice obecní těžily, byla kořalka čili víno a pivo „pálené". Tento nápoj přišel do městských počtů ovšem teprve na konci XVI. století. Druhdy bývalo víno pálené nebo „žžené"[14]) lékařstvím; ale dosti záhy se jím lidé zpíjeli. R. 1522 upil se v Trutnově učitel Mikuláš kořalkou do smrti, chtěje prý dáti všem pijanům výstražný příklad;[15]) byla tedy kořalka již na počátku XVI. věku ohavným pitím opojným. V Praze mají pivo-

[8]) Grunt. kn. rychn. z r. 1525.
[9]) Kn. mladobol. č A. 10. 134.
[10]) Arch. mus. list. velvarské.
[11]) Kouřimský manuál fol. 27.
[12]) Arch. rak. kopiál z r. 1608.
[13]) Acta forens. arch. turn. II. 189.
[14]) Roku 1488 přikázal Vladislav, aby paliči piva neříkali žžené víno, ale pivo pálené. Staří Letop.
[15]) Lippert: Trautenau. 71.

palové a vinopalové již r. 1523 své starší, svůj cech![16]) Pokud pálili kořalku z vína a piva zkaženého a z kvasnic, nepřekáželi konšelé nijakž ani nestěžovali platy výrobu tu přes to, že rok od roku všude vzrůstala. A chtěli-li někdy někteří přece důchod k obci z páleného piva nebo vína míti, odvětil výrobce, že nedá nic, poněvadž byl zaplatil pivo a víno prve, než se zkazilo, se zkaženým nápojem že může dělati, co mu libo. A s tím spokojili se finančníci městští. Ale jakmile koncem století jali se pálenku robiti z obilí, všude ihned nastal odpor konšelů, vydávány zákazy a ukládány platy prohibitivné, a to tak veliké, že až vláda výrobníka v ochranu bráti musila. R. 1589 píše král do Lipé zákaz, aby „osoby v jistém počtu, které v Lipém vodu jalovcovou a pálené víno pálí, přivětšováním platů stěžovány nad možnosť nebyly".[17]) V Rakovníce začala panna Marie Longova s urozenou paní Kateřinou Seneckou r. 1596 větší měrou na prodej páliti kořalku a „prodávati na nebezpečenství města"; ale odpor konšelů, při němž málem byly by obě paní bývaly bity, zůstal marný, poněvadž pálení i prodej děl se v domě „svobodném".[18]) Které zprávy máme o kořalce z Litoměřic, ty budou asi obrázkem i měst ostatních. Nejprve r. 1590 vydán naprostý zákaz páliti „víno pálené" ze sladů a z obilí, jakož až posavad se to velice rozmohlo, „skrze což i větší drahota při obilí se býti poznává". Aby se vinopalci ulekli, pohroženo pokutou pěti kop míš.[19]) Když zákaz osvědčil se býti mdlým, po třech letech obnoven, a vinopalství učiněno z usnesení obce právem devíti vybraných lidí; ti měli pořizovati vinopalství jen po starodávnu „z kvasnic piv a vín" a nikoli z obilí, což prý se rozmohlo „na velikou záhubu zdraví lidského a na újmu chudých lidí". Plat z osmi těch vinopalů obraceli Litoměřičtí na koupi a spravování řebříků k ohni. Spolu tehda nařízeno všem sousedům, chtějí-li pálené píti, aby jen k těm nařízeným osobám o ně chodili, a nikdo aby neopovážil se vcházeti do svobodných domů ani na cizí právo, kdež prodávána hojně kořalka pálená z obilí a tudy lepší.[20]) „Kozích vrátec" čili zadní branky však nechali konšelé měšťanům přec. Dovolili, který by „ne na handl než toliko pro svůj trunk neb lékařství v domě svém chtěl sobě pálené páliti, toho že může užiti".[21]) Pálil tedy časem kde kdo, a prodávali všickni. V Mladé

---

[16]) Arch. pr. č. 1129. 385. Roku dotčeného žalují sladovníci, že mnozí „vykupují a pálí dobrá piva a patoky, ješto by se odbyti mohly". Tehda bylo úředně povoleno, aby vinopal měl „tři trouby a čtvrtou k lejtrování" (čištění); kdo měl víc, zavřeli ho.

[17]) Arch. místodrž. miss. č. 101. fol. 79.

[18]) Arch. rakovn. kop. E. r. 1596.

[19]) Svolení obce litoměř. fol. 75.

[20]) Žejdlík páleného prodáván v Turnově r. 1603 po 11 penězích. Kšafty v arch. turn. z toho roku.

[21]) Svolení litoměř. fol. 85. 86.

Boleslavi měla obec r. 1596 příjem roční již 25 kop z dvaceti pěti vinopalů.[22])

V prvních letech století XVII. už nošena kořalka do měst na prodej i v putnách a vožena v sudech, z nichž clo bráno jako z vína. Nelze na konec neučiniti podivnou, ale charakteristickou zmínku, že r. 1610 vzal slavný Václav Budovec Hradišťským nad Jizerou pivovarství, začež jim dal mimo jiné některé milosti i tu, aby mohli bývalí pravovárečníci „bez ouplatku vrchnosti hradišťské pálené víno páliti, lečby se sami purkmistr a konšelé o jistej plat k obci spolu snesli“.[23])

---

[22]) Kn. počtů bolesl. z r. 1596.
[23]) Arch. hradišťský. Opis p. Šimákův.

KAPITOLA ČTVRTÁ.

Důchod mlýnský a městské hospodářství polní, lesní, rybničné i říčné.

Teprve v XV. století nacházíme, že města na polepšenou svého měšce kupovala a spravovala mlýny, nebo najímala je zase. R. 1432 byl v Náchodě mlýn se dvěma koly a „dědinú ornú s tři korce“ za 9 českých kop.[24]) V Praze stál jednokolní mlýnec r. 1469 65 kop; veliký mlýn Šitkovský 200 kop č. Na počátku XVI. věku platil veliký mlýn v Nůslích u Prahy 445 kop,[25]) r. 1574 koupili Staroměstští mlýn Sovovský za 1100 kop česk.[25a]), a mlýn na Pachu při Horách Kutných stál r. 1514 1100 kop č. grošů;[26]) mlýn v Ronově r. 1584 koupen za 800 kop míš. grošů; [27]) mlýn v Michli pod Jezírkou placen r. 1620 za 900 kop míš.[28]) Tolik stačiž o ceně mlýnův.

Nájem mlýnský visel na okolnostech místních a rostl prodlením doby. Na příklad mlýn panský v Čelakovicích r. 1446 byl najat tak, že mlynář ze tří kol „na věčné časy“ ročně poplatí 8 kop grošů pražských, mimo to odvede „první losos, kterýžby popaden byl, a dva kapúny na Vánoce“; faráři že za desátek semele zdarma všecko obilí jeho, dva strychy prosa na jáhly, 2 strychy ječmene na krúpy a za dva groše ryb že mu ročně dá.[29]) Obecní mlýn na Pachu v Horách Kutných r. 1426 pronajat Tomovi tím způsobem, aby on a budoucí jeho ročně platili k špitálu 10 kop a 2 vepře.[30]) Na konci století XV. Mladoboleslavští najali mlýn svůj obecní za roční plat půl druhé kopy české a smluvili s mlynářem, „že nic

---

[24]) Ludvík: Pam. Nách. 62. r. 1432.
[25]) Při desk. kn. č. 56. fol. A. 11.
[25a]) Od Václava z Vlkánova č. 42. 117.
[26]) Dačický: Paměti. I. 338. 347.
[27]) Kniha trhová č. 16. v archivě ronovském. Výpis p. Kl. Čermáka, konservatora.
[28]) Arch. mus. list. o Michli.
[29]) Kn. čelakovická. 29.
[30]) Ex. lib. ant. haered. ad annum 1426. B. 4. Opis v arch pr.

více nebude povinen platiti krom na kněze a na pastuchu".[31]) Touže dobou prodala Johanka z Krajku svůj mlýn o čtyřech kolech s polovicí valchy v Mladé Boleslavi za 140 kop grošů českých s výminkou, aby jedno kolo vždy pohotově bylo k mletí sladů, a ročně aby mlynář odvozoval sto korců žita a 10 korců pšenice míry boleslavské a vykrmil tři vepře.[32]) Rychnovští najali r. 1558 svůj obecní mlýn na 20 kop míš. ročně; opravy na mlýně měl mlynář pořizovati sám. Později najímali týž mlýn ve 22 kopách, k tomu měl mlynář platiti ještě od šlejferny po 2 kop. míš. v rok.[33]) Byla-li při mlýně pila, činila obec s mlynářem nájemnou smlouvu také o pilu. R. 1499 smluvili Dvorští, že bude mlynář z pily platiti 3 hřivny ročně; nad to že bude povinen jednu kládu k obci „zetříti"; sousedé „za tření klády" měli mu platiti buď třetí prkno, neb jak by se s ním umluvili.[34])

Mlynář nájemný pak se snažíval vší měrou, aby nahradil sobě při sousedech a sedlácích, kteří přicházeli mlet a drva „třit". V Rakovníce už r. 1480 měli o tuto snahu mlynářovu nemalé nesnáze. Rakovničtí totiž uložili mlynáři, aby bral od toho, kdo sám mele, 4 groše, mele-li Vacek mlynář sám, 5 grošů. Ale Vacek „přisadil" na obě sazby groš, a hádka o to trvala za kolik let;[35]) nástupce Vackův Daniel r. 1526 připadl na tu mstivou myšlénku, „že bude posluhovati mletím každému, jenom ne jednomu — sladovníkovi Filipovi". I o to byla tedy nesnázka, a konšelé soudně musili mlynáře donutiti, aby „sobě žádného nevyměňoval".[36])

Oč nájem mlýnský po letech vzrostl, to lze postříci ze smlouvy mlynáře obecního ve Stříbře. Roku 1571 najat mu mlýn obecní pod farou za roční summu hotovou 80 kop míš. a dva vepře vykrmené".[37]) Také to patrno v nájemné smlouvě rakovnické z r. 1619, v níž najat obecní mlýn ne z peněz, ale hlavně z obilí. Mlynář měl totiž ročně odváděti 104 strychy žita; mimo to 4 vepře, kteří by po 9 kopách státi mohli. Bez ouplatku zvláštního bylo téhož mlynáře povinností ročně dvě kola, jedno paleční, druhé vodní „mistrovsky udělati a dva kameny vykroužiti". Dědin, k mlýnu náležitých, směl požívati s třetí mandel jen, ostatek měl odváděti obci.[38])

Kde zanechali konšelé obecního mlýna ve správě vlastní, zřizujíce ročně nad ním z měšťanstva inspektory čili mlýnské

---

[31]) Kn. smluv. mladobol. č. 1. fol. 13. r. 1495.
[32]) Tamže fol. 27.
[33]) Kn. grunt. v Rychnově.
[34]) Rkp. kralodvorský v mus. z r. 1417 fol. 40. Prachatickým, kteří si pilu „Paulovskou" spravovali sami, vyšlo r. 1593 příjmů za 563 prken 27 kop. Arch. mus. Příjmy prachatických.
[35]) Arch. rakovn. kn. grunt. červená fol. A. 1.
[36]) Tamže fol. D. 5.
[37]) Kn. stříbrská č. 187. fol. 8. a 180.
[38]) Reg. rokovní v arch. rakovn. z roku 1617.

úředníky, tam stal se mlynář obecním zřízencem a brával jistý určitý důchod za službu svou. I v tom případě, čím dále tím obyčejnějším, bývaly rozmanité způsoby. V Kouřimi r. 1552 slíbili dáti mlynáři v obecním mlýně ročně 24 kopy a 6 vozů dříví; k tomu půl louky, zahrádky a „dvě krávě k užívání", slepic 20, a „vepř hladovej", jejž mohl sobě vykrmiti, ale musil, co za hladového páni dali, hotově zaplatiti. Mimo to slíbili mu dávati k hodům výročním po věrteli bílé mouky a týdně 3 pecny chleba. Od mletí nesměl chtíti platu, tenť šel obci, od „pytlování a krup dělání a ze sladů" užitek mu měl jíti po 2 denárech. Lůj na čepy, louč k svícení do mlýna, plátna na pytlíky, říčice, všecko mělo se platiti z měšce obecního. Za to měl chovati na svůj náklad čeleď a opravovati mlýn, jen slíbili mu za „vostření železˮ zvláštní plat, od udělání kola nového kopu míš., od vykroužení kamene 40 grošů míš.[39]) Fundus instructus, sobě odevzdaný, měl vrátiti zase.[40]) Výpověď byla oběma stranám čtvrtletní. V Hradci Jindřichově r. 1593 měl mlynář služby roční 20 kop grošů, 20 strychů žita, pšenice a hrachu po 2 stryších, soli půldruhé prostice, kaprů půldruhého džberu, drobů (drobných ryb) 12 věder a „krmný vepř".[41]) Hledíce důchod městský buď zvětšiti, buď bezpečnějším učiniti, konšelé proměňovali leckdy služebného mlynáře zase v nájemného. Příkladem jsou Kouřimští, kteří r. 1618 uložili svému mlynáři, aby najal mlýn a týdně odváděl tři korce a věrtel obilí.[42])

Pražským mlýnům věnujeme zvláštní pozor. Připomínají se již roku 993, ale obecní nejsou. Ještě po pět věků drželi je soukromníci, korporace kněžské, jimž právo mlýnské i s jezy propustil byl vladař. Když král Václav IV. r. 1384 povolil majestátem, aby „purkmistr a konšelé Většího města Pražského mohli dáti udělati škrtnice na člunech lodních, aby na vodě splejvaly, aby jich mohli požívati ti, kteří na prodej roháčky a bělné chleby dobře dělati umějí",[43]) i tehda obec Staroměstská mlýnce „škrťáky" prodala osobám soukromým. První mlýn obecní v Praze připomíná se, r. 1433;[44]) byl to mlýn na Zderaze. Než „obecným" nepobyl dlouho. Prodejem přešel z rukou obce v ruce soukromé jakožto „spupný statek". Rovně tak prodali konšelé staroměstští r. 1435 mlýn „na kameni", sotva že ho byli koupili. Teprve r. 1453 odhodlali se konšelé staroměstští ve své správě držeti mlýn u mostu, jenž slul

[39]) Kn. rudá fol. 26. v arch. kouřimsk.

[40]) Což v smlouvě pěkně česky řečeno takto: „K jakému hospodářství přistoupí, toho tak zase odstoupiti má." Svrchky, jež mlynář r. 1558 k sobě přijal, byly: „Voškrdů 10, špice 4, sochor, palice, kleště, vřetena 2, obruče na kameny 3, pipřice, panvice, pila, pila od heveru, pánev od oleje, kotel k ohništi."

[41]) Monogr. rukopisná od Tischera o Hradci.

[42]) Manuál kouřimský z r. 1618. 12.

[43]) Překlad z kn. č. 332. fol. 173. arch. pražský.

[44]) Tomek. Praha. II. 221.

novým. Novoměstští rozhodli se o něco později. Roku 1465 čteme v kšaftě vdovy Petruše, že prodala mlýny své pod Zderazem obci Novoměstské, a že obec dále právo své prodala Jiříkovi Frankovic a Janovi Šitkovi za 200 kop.[45]) Teprve roku 1498 pozorujeme, že obec Novoměstská drží spolu se Šitkou mlýny zvané dosud Šitkovskými. V XVI. věku držely již obce Pražské mlýnů víc a spravovaly je až do polou XVIII. věku. Potom je prodávaly zase.[46])

Mlynáře najímaly obce Pražské do svých mlýnů v stol. XV. tak, že ho činilyoučastníkem příjmů i vydání týmž způsobem, jako to činívali tehdá soukromí držitelé pražských mlýnů. V nejstarších smlouvách poznáváme, že jest mlynář čtvrtým dílem súčastněn. V smlouvě z r. 1422 čteme, že má bráti osmý strych na pečení, svého chleba, z prodeje čtvrtý groš, z lososů a ryb jiných čtvrtý díl, od šlejfeřen, z sladů, od pekařů všeho čtvrtý groš, od pily polovic. Na dobytek krmení uložili mu přispívati čtvrtým grosem, z prodaného dobytka bude čtvrtý groš jeho, a takž i na všecky náklady měl dávati čtvrtou část[47]) a živiti písaře, dva tovaryše a mládka. Nápodobně také Klára Helmova na mlýnech „Helmových“ do r. 1434 najímala své mlynáře, činíc je podílníky zisku čtvrtým dílem a ustanovujíc každému, co na mlýně „svým životem všecko dělati má, a nač mu pomoc bude“.[48]) Touž měrou a způsobou najímáni mlynáři do obecních mlýnů pražských za mocné hospodáře ještě po stu letech; pořáde řeč o čtvrtém groši z výloh a z užitku. Jen u věcech deputátních smlouvy nestejny; některých věcí ujímáno, jiných přidáváno. S Václavem mlynářem smluvili na mlýny Šitkovské Pražané nejprv r. 1516, že mu dají ročně žita a chleba, „co by mohl s čeledí snísti“;[49]) ale že snad snědl mnoho, čteme ve smlouvě r. 1529, že mu dají na chléb čtvrtletně 7 strychů žita.[50]) V příspěvcích také jsou rozdíly některé. Tu na jednom chtějí, aby „chvoštiště“ do mlýna kupoval sám, na ostatní všecko že mu obec přispěje čtvrtým grošem, „jen co by se znova z gruntu dělalo, jako špunty, cejchy, stativy, kolí, to že bude na

---

[45]) Při desk. miscell. č. 26. D. 52.

[46]) O mlýnech pražských čerpali jsme zprávy z elaborátu Erbenova v arch. pr. a z knihy Čelakovského „Právo obce Pražské k řece Vltavě“.

[47]) Ty náklady jmenují se: „k kameni mlýnskému, ke všem kolům vodním, čelním, palečním, kromě ramen a hřídelů, k cevům, ku palcům, k vošcrdům osazení i ocelování, ku pepřici nakládání a ocelování; dolejších končin vřeten i k šiji, ku pánvicem, k svařování i nakládání všech zděří i železných pastorečních, také všech čepů ku potřebám slupním, čestic, rožencům, prutí k vršem do plavu, ku palicím trkolním, kleštím k koli, k voblouči na lopatky, formanům sabateles, k lojnicím k loji, písaři, mládku, k mlátu vepřům, k hnoji k dušení jezu, na doch k valům“. Miscell. č. 11. fol. L. 23. při dskách.

[48]) Tamže č. 31. fol. 152. V smlouvě Helmovy stojí mezi jinými věcmi to nové, že beraní kole sama paní kúpiti má, ale on je má zostřiti, a paní platí „dělníkóm, ješto beranem tepú“.

[49]) Při deskách Miscell. č. 75. fol. 30.

[50]) V téže knize za rejstříkem druhé části.

panský náklad";[51]) naproti tomu nevyměňují při jiném mlynáři nic, na všecko měl přispívati, a to tím dílem, kterým účasten jest zisku. Aby nešidil, přidávali konšelé do každého mlýna svého zvláštního písaře, jenž důchodu hlídal, vše zapisuje.

Do konce století XVI. oblíbili si konšelé ve všech všudy věcech z míry mnoho psáti, a protož instrukce, kterou vydali Staroměštští r. 1597 mlynáři obecních mlýnů (Helmových a Kamenských), jest předlouhá. V úvodě chtějí, aby se šlechetně a věrně při opatrování mlýna i důchodu městského choval, „střízlivý život vedouc, doma ve dne i v noci se zdržoval", v noci při nejmenším třikrát mezi čeládku vcházel; aby s lucernami se chodilo, pozor měl; k strojům, což může nejčastěji, aby dohlédal, aby loje „se nerozptylovaly", určené k mazání strojů; povaleče z mlýnů aby „přeháněl". Bez vědomí ouředníků městských neměl čeledi přijímati ani propouštěti. Přivezl-li kdo obilí do mlýna, mlynář s písařem měli při míře býti a „měřičné skrze pilaře" poroučeti vzíti a do „kašny" vsypati, „tak aby oužitků obecních neucházelo". Dokud byli mlynáři „na čtvrtý groš" nebo díl najímáni, mívali klíč od kašny ouředníci jeden a písař druhý: když byla plna, otevřeli, směřili a obci dali tři díly a mlynáři čtvrtý. Přítomnou smlouvou ovšem mlynář nesměl se obilí v kašně dotýkati nic.[52]) Než vizme dále.

Potřebné dříví čili les měl kupovati s úředníky a dbáti, aby pilař „prken nekazil, plechů a strojů nezapouštěl"; na řezání prken aby měl písař registra, a mlynář vruby dva: „na jednom klády, na druhém prkna, kolik jich v témdni se nařeže, aby se s registry písařovými srovnati mohlo, svrubovati byl povinen". Tak kontroloval jeden druhého. Ale konšelé nařídili ještě lecco jiného, aby neucházel důchod. Písař při prodeji měl bráti peníze a dávati je do pokladnice, od níž klíče měli ouředníci čili dva z konšelů k tomu volení. V sobotu musil mlynář s pokladnicí na rathouz, a tu se sčítalo. I třísek a odřezků měl dbáti mlynář, aby se neztrácely z pily,[53]) a prachů mlýnských, aby nemizely, než aby se nově hromadily a prodaly. Proti časům starým vzniklo, že se mlynáři za oprávky na mlýně musí platiti, a to buď na den po 7 gr. aneb „oukolem", totiž od kol, pastorků i hřídelů i se zavěšením po 2 kopách míš.[54]) Jináče měl mlynář koncem století toto opatření v mlýně městském: neživil-li čeledi stravou svou, měl míti v témdni dvě kopy míš. platu, strych žita na čtvrť roku a strych ječmene v rok; dával-li stravu čeládce, určili mu páni na každou

---

[51]) Rukop. strahovsk. kn. X. III. 20.

[52]) Lib. rer. memor. č. 332. fol. 142.—143.

[53]) Což stojí v těchto dobrých českých slovech, „že čeládka třísky i kusy dříví na pilách, když se klády platují, tolikéž co po otesích a roubení paleů odchází, sobě osobují; to mlynář sklizovati povinen jest, a co by se ouřezků jakýchžkoli začistilo z těch písař počet činiti bude".

[54]) Kn. č. 326. fol. 50. 51. v arch. pražsk.

osobu po půl kopě a na učedníka po ortu (ort = 15 grošů) na týden, a na chléb žita po pěti věrtelích — ale otruby z tohoto žita namletého měl sebrati písař; o kvartále je pak úředníci sami prodali a peníze za ně dali mlynářce — na hrnce. Mimo na chléb měl míti mlynář také ročně některý (6) strych ječmene na kroupy čeládce, něco hrachu, vepř krmný pro sádlo, prostici soli, 1 kopu na máslo čtvrtročně, 2 sudy bílého piva v rok a 10 slepic a 8 husí, na jichž živobytí měli mu ouředníci vydati ročně 2 strychy prachu. A „jiných žádných oužitků neměl hledati". Toť asi první smlouva, jíž mlynář obecní zjednán za určitý plat a deputát; neboť téhož r. 1597 radí se konšelé novoměstští o to, mají-li na Nové mlýny najati mlynáře po způsobě starodávném „na čtvrtý peníz" aneb za pevný plat. A tu rozhodli se o pevný plat. Tenkráte je nejvíc rozzlobil mlynář novomlýnský tím, že na ostrově choval slepic, pávů a kuřat tolik, že „nemohlo bez škody obecní býti a také nemálo ovoce na ostrově bylo, jež on peněžil a k svému užitku obracel".[55])

Písaři poroučelo se v instrukci, nejprve a nejhorlivěji aby opatroval „kašnu", do níž sypalo se měřičné. Týdně aby počet činil, kolik od obecenstva přijal měřičného. Druhé, aby kázal pilně sbírati prachy a prodával je; třetí, aby zapisoval a vydával dřeva na pile; aby dohlédal nádenníkům a, možná-li, aby při mlýně líhal a všecko vídal; na posled, aby opatroval „slup", a cožkoli ryb s ní sejme, aby v pátek purkmistru oznamoval.[56]) Mlynář obecní i písař přísahali radě i úřadu šestipanskému, jenž byl úřadem hospodářství městského; oba přísahali věrnosť, a písař mimo to i „tejnosť v úřadě". Mezi písaři mlýnů Nových a Šitkovského, od r. 1564 zapsanými,[57]) postřehli jsme několik bakalářů a vůbec lidí vzdělané a jmen i v literatuře povědomých.[58])

Sháníme-li se na konec po tom, kolik užitku městské obce z mlýnů svých mívaly ouhrnem, to pro příklad vězme, že z obecního mlýna v Berouně r. 1509 bylo za rok hnedle 70 kop grošů míšeňských, a k tomu za vepře, v mlýně z odpadků chované, utržili konšelé téhož roku asi 30 kop.[59]) V Rakovníce odvedli ouředníci, nad špitálským mlýnem zřízení, r. 1549 městské pokladnici čistý zisk za rok jen 8 kop 32 grošů; rok potom 10 kop čistých, a r. 1555 z mlýna obecního, blíž při městě ležícího, bylo

---

[55]) Lib. rer. memor. č. 332. před fol. 1. Instrukce mlynáře u mostu z r. 1571 viz v knize mostské č. 26. fol. 241. při deskách. Instr. ml. Šitkovského, Novomlýnského čti v kn. č 332. fol. 152.—155.

[56]) Kn. arch. pražk. č. 332. 147.

[57]) Kn. most. č. 26. 332.

[58]) Na příkl. Jakub Archelaus bakal. (1566 na Šitkov. mlýn.), Jan Slanský jináč Veliký (1574), Jeroným Novodomský (1580), na mlýnech Nových Mathias Montanus (1568), Daniel Chrudimus (1569), Jakub Ficinus Žatecký (1598), Jan Smělý bakal. (1597), Lorenz Skutečský (1600), Václav Mollerus Stříbrský bakal. „na místo Adama, který se utopil" (1587) atd.

[59]) Reg. počtů v arch. beroun.

zisku 96 kop a něco grošů.[60]) Na odpor tomu byla r. 1575 z téhož obecního mlýna obci škoda. Oba úředníci mlýnští hospodařili tak, že zůstal „veliký restant“ 37 strychů obilí. Úředníci se vymlouvali, že „něco pacholci mlýnští pobrali, a něco obilí, jež vydáno ku potřebě mlýnské, že jsou sobě do register z nepaměti vložiti nedali“.[61]) Litoměřičtí a Hradečtí nad Labem brávali do polou XVI. věku ze svých mlýnů průměrně ročně 300 kop.[62]) Lounští měli r. 1542 z mlýnů svých 165 kop.[63]) Mělničtí měli r. 1599 ze všech mlýnů obecných 196 kop příjmů.[64]) Nymburští přijali mlejnského důchodu r. 1611 1187 kop — ale vydali na mlýny 1037;[65]) Písečtí tou dobou počítali z mlýna 200 kop grošů.[66]) I v malých Třebechovicích koncem století měli z obecního mlýna měsíčně „vejmelného“ průměrem 5 i 6 kop.[67]) V Praze mlýn nad mostem už r. 1527 vydělal obci za rok 92 kop;[68]) Nové mlýny, když téhož roku se sčítalo, vydělaly 438 kop z hruba, utratily 401 kopu, k tomu ještě prodáni vykrmení 32 vepři po 2 kopách.[69]) Z Helmových mlýnů spočítáno za rok týž čistého užitku 223 kop a něco grošů.

Na újmu důchodů mlýnských, mimo neupřímnosť úředníků bývali poběhlí lidé, kteří sváděli čeleď mlýnskou ke krádežem. R. 1597 vyznává jeden mlynářský v Lounech, že jsou pacholci, kteří loudí po mlýnech mouku, není-li mouky, tehdy otruby vezmou; i „sedláci horáci po mlejnech chodí, jest jich do dvanácti, kdyby jich nebylo, do smrti bych se v táž místa nedostal, a byli by taky tovaryši v mlejnech věrnější“.[70])

Z důchodů hospodářských nejprve položeno budiž něco málo o dvorech obecných, kteréž rovně tak jako jiné zboží pozemské v husitské době konšelé k obci buď ujali buď koupili, buď od dobrodinců přijali na chování špitálův a kostelů. K městským dvorům byly pozemky, jež bylo ročně vzdělávati, osévati, žíti, síci; ve dvoře chován byl všelikteraký dobytek a kury. Na hospodářství najímali konšelé písaře, šafáře, hospodáře a všelijakou čeleď; sami ze sebe volívali oúředníky, aby měli vrchní pozor, nebo dávali všecek dvůr v nájem, ukládajíce nájemci všelikteraké

---

[60]) Quitant. official. r. 1532 v rakov. arch.
[61]) Arch. rak. kvatern. č. 125.
[62]) Solař. Hradec. 53. Lippert. Leitmer. 290.
[63]) Arch. loun. kn. č. 1. E. 12.
[64]) Arch. měln. regist. č. 45.
[65]) Regist. počtů v arch. nymb. z r. 1611.
[66]) Matzner o zboží píseckém v Progr. real. 1886.
[67]) Kn. Třebechovick. fol. 9.
[68]) Arch. pražsk. č. 332. fol. 6.—10.
[69]) Příjem zevrubný za pět čtvrtí léta: Od sladů 123 kop (grošů drobných nečítáme), z šlejferny nožířské 22 kop, z valchy 24 kop, za obilí v kašně 145 kop, za vepře staré 81 kop, ouroků 40 kop.
[70]) Černá kn lounsk. č. I. C. fol. 27. Slul Štika, byl sťat.

podmínky;[71]) nebo také grunty rozdělovali v dílce a sousedům je pod roční plat neb úrok udíleli.

Při polním hospodářství městském byla chvalitebna konšelů horlivosť, s kterou za všecken čas šetřívali gruntů obecních i měšťanských, aby soused šlechtic jim kusu neubral. Kolik pří v knihách zemského a komorního soudu! A což pilnosti a zevrubnosti užíváno při sázení mezníků! Kde byly duby za mezníky — a to bylo v Čechách na místech přemnohých — řezával do kůry kříže nebo jiná znamení primator anebo šlechtic, s měšťany mezující, u přítomnosti mnoha lidí; při dubě mezním pro lepší paměť bit byl kdo koli ze zástupu — i osoby vážné.[72]) Kde byl kámen mezníkem, sypali, obnovujíce mezník, pod něj uhlí[73]) nebo jáhly,[74]) sklo, proso, kovářský škvarek[75]) a jiné věci. Pro paměť i tu rozdáván pardus, jemuž v Boleslavsku říkali, že dávají „lopatky".

Abychom poznali obecné hospodářství zevrubněji, otevřeme některé městské knihy; na příklad v nejstarší knize berounské vizme počty hospod. z r. 1517. Nejprv je tu hromada zápisů, kolik placeno vazačům a žencům. Na den počítá se při většině po 4 gr., žali pšenici, žito, ječmen. Mlatcům platí se tolikéž po 4 groších; za sekání louky na den 5 grošů. Útrat za nádobí není ještě mnoho. Radlici a „čertadlo" koupili za 18 grošů, „duoch" k vázání ječmene za 14 grošů. Šafáři platí se měsíčně mzdy 8 grošů, k tomu dostal škorně za 22 groše, staré škorně dali mu konšelé podšíti za 6 gr., rukavice mu koupili za 4 groše na sukno dali 42 groše; propůjčili mu medu za 10 grošů, kopu vajec za 4 groše a něco hrachu. Obilí prodáno obojího ten rok za 60 kop grošů, k čemuž ještě přibylo půl kopy důchodu za ovoce a trávu.[76]) Ten počet činí dojem prostoty i správnosti, a užitek z něho obci přišlý je patrn.

Vizme počet hospodářství stříbrského z polou XVI. století. V Stříbře platili od vymlácení mandele žita po 4 denárech, tedy platili velmi skrovně. R. 1553 měli vymláceného žita čtyři kopy 24 kbelců, což mělo cenu 261 kop 12 gr. míš. Tedy pěkný důchod. K tomu Stříbrští ještě obilím lichvili: půjčovali svým sedlákům po několiku kbelcích, a sedláci opláceli za tři kbelce počkané devět svých.[77]) Sulislavský dvůr nosíval konšelům ročního zisku ještě

---

[71]) Kolínští r. 1497 obecní dvůr špitální najali nájemci Štanclovi na tři roky tak obtížně — aby živil a vůbec choval 10 špitálníků, konšelům koně půjčoval atd. — že Štancl za rok nájmu nechal. Vávra. Kolín. I. 89.

[72]) Příklad zajímavý v nymbursk. kn. smluv č. II., poslední zápis. Tu smlouva r. 1590 o grunty špitalské nymb. s uroz. Václ. Březským z Ploskovic. Kříže sekal primator Jeronym Svatošek, a biti byli měšťané, sousední sedláci i se svými rychtáři.

[73]) Kn. horšovotýnská. Rkp. v arch. pražsk.

[74]) Kn. pamětí mladobolesl. z r. 1593 fol. 86.

[75]) Dr. Nováček v „Česk. Lidu" I. 83. dle knihy kolínské.

[76]) Arch. berounsk. kn. počtů z r. 1508

[77]) Regist. memor. č. 187. fol. 13. v arch. plzeňský.

v druhé půlce století XVI. století průměrně 200 kop ročního zisku.[78])

Z počtu pardubského r. 1561 již háček pokukuje. Sklidili žita do obecní stodoly 235 mandel a jeřice 18½ mandele. Z toho vzali na vsetí ozimní 55 korců, Tomášovi pacholkovi, kterého při koních obecných měli, dali 6 korců, Johannesovi písaři radnímu „z milosti" dali 4 korce, Mikuláši konšelskému „z milosti" korec a tím způsobem z milosti rozdali ještě leckomu. Za zbytek rozprodaný — korec po 46 groších — stržili 85 kop a několik grošů. Ovsa loňského i letošního dohromady bylo půl čtvrta sta, ale přes dvé třetiny snědli koně. I když jsme přesvědčeni o tom, že v oněch dobách v setbě plýtvali — na 60 záhonů vysili 10 korců obilí jen což[79]) — tož přece svrchu psaný počet z agrarního hospodářství pardubického je podezřelý a zisk znamenitě malý.[80]) Rovně tak nepatrný zisk postřehli jsme v knize pardubické r. 1563, a přec tenkráte platil r. 1563 ouředník za 370 kop povřísel! To je nad dvacetdva tisíce snopů! Kam se děly? Ten počet by nám byl podezřelý i tehdy, kdybychom byli nenašli žalobu nepodepsaného souseda, jenž kdys v těch dobách vyčítá konšelům nedbanlivé hospodářství v těchto slovech: „Jest nespráva a nepozor na pacholky dvoru obecního, takže bohatnou a rostou, rolí se obecní opouštějí, pustnou a neosívají; pakli se kdy co toho, což v skrovnosti bývá, způsobí, žádný k rozsívání, klizení, do stodoly vožení, k vymlácení nedohlédá, fůry se po straně ledakomus po vosobách lacino a mnohdykrát darmo koňmi obecními dělají, a tak se z obecního měšce nemalá summa darmo utrácí. Obec (obecní grunty rozuměj) se rozdává a zužuje; některé osoby, dosáhnouc darmo nějakého kusu země, za peníze zas to prodávají." Při svršcích také veliký neřád se spatřuje. Co se nakoupí seker, tesů, latí, žlabů, hřebíků, řetězů, podlažních koleček, motyk, nosatců, lopat na rathouze a ve dvoře každého roku: vždy prý v tom zase nedostatek, „proto že se to v žádné správě skrze lejstra nedrží, ledakomus se rozpůjčuje, a co se půjčí, žádný neoplácí, však měšec obecní to všecko nésti musí".[81])

Ouhrnný počet polního hospodářství pánů mladoboleslavských koncem století také nedojde pochvaly naší. R. 1593 byl hrubý z hospodářství příjem malounko nad 3000 kop (3039 kop 28 gr.); a vydání — hnedle 3000 kop (2918 kop 6 gr.). Z tak veliké summy hrubého příjmu hledí na nás užitek nepatrných 121 kop![82]) Kterak to počítali, kterak hospodařili? Z počtu samého, jenž zevrubně v knize položen,[83]) člověk neuhodne, kde chyba. Naopak

---

[78]) Roku 1580 byl hrubý příjem 648 kop 59 grošů, vydání 360 kop 52 grošů. Zisk 288 kop 7 grošů. Tamže. fol. 85.
[79]) Vávra Kolín. I. 158.
[80]) Počet pardubsk. v mus. č. II. r. 1561—1563.
[81]) V počtě pardubsk. č. II. zapsána stížnost tato po oučtech r. 1559.
[82]) Kn. mladobol. z r. 1593.
[83]) Kn mladobol. lit. D. v archivě.

leccos i pochvalovati se musí. Na příklad svědčí o pěkné spořivosti, že prodali ouhrabky i plevy, kteréž rubriky v počtech jiných měst nenajdeš. Koš ouhrabků prodali boleslavští ouředníci a šafář za 6 denárů, koš plev za 1 groš a získali roku právě psaného dvě kopy za to, co jinde zahazovali, neb bral, kdo bral. A přec výtěžek konečný tak nepatrný! Počet obecního hospodářství mladoboleslavského nepolepšil se ani v letech pozdějších. Aniž lze to docela vysvětliti většími platy polního dělnictva, jemuž placeno na příklad r. 1619 od sekání ovsa „brzáku“ a ovsa „pozdního“ po 10 groších na den; pravda, všecko bylo dražší, i povřísla. Byla-li kopa povřísel r. 1560 v Pardubicích za 2 denáry, platili r. 1619 Boleslavští již půl třetího denáru za kopu. Ale proti tomu zas mohli ouředníci tenkrát prodati obilí dráž! Také nevykládají malého zisku celkového ony rubriky v počtě, které svědčí, že čeleď ve dvoře mívala rozličné „příměnky“ vedlejší, na příklad, když se „holily“ ovce, že vydáno nad kopu peněz za „pokruty“ a koláče holičkám; o výročních svátcích že mívala čeleď hody. Vždyť outrata za ty hody je nevelika: ke každým svátkům, k masopustu a posvícení vydáno za ocet, perník a koření čeládce asi 10 grošů; za herynky k Štědrému dni „čeládce i kravám“ vydáno 18 grošů; k tomu podáno čeledi 17 „pletenců“ po 2 groších; tři pletence větší obdrželi šafářovic oba manželé po 20 groších. O Štědrém večeru také kravám koupeno „česneku, měříčku, vorlíčku, bobku, kadidla, černého kmínu za 12 gr.“ a brzy potom i volům koupeno za tři groše — masti pro vši. Jakož praveno, nejsou tyto rubriky tak valny, aby vysvětlily nezdárný výsledek hospodářství městského. Poněkud podezřelo jest nám jen to, že přes tu chvíli platí se za pometla, za říčice, za srpy a kužele, kolovraty a za struny na kolovraty „vše děvkám“.

Nelze naposled než prostě oznámiti, že výsledky obecního hospodářství málo kde[84]) byly utěšeny. V Rakovníce spíš věřili v zázrak nežli ve svou nedbanlivosť. Čtemeť r. 1569, že „ouředníci rozkázali vsíti ječmene ozimního na dědinu, která slove Lubnice. Ten všecek vyhynul, a téhož léta na též dědině našlo se mnoho vozů řípy vyrostlé, která od šafáře ani dotčených ouředníků sita nebyla“.[85]) Výklad toho zázraku hledejme v Kolíně. Tu nalezla kommisse r. 1619, majíc vyšetřiti nezdar hospodářství polního, že všickni sousedé „počínajíc od konšela do posledního chalupníka“ na obecném sázejí zelí, řípu a dělají, jakoby jejich bylo.[86]) Ani v Praze nebylo hospodářství vzorného. R. 1614 píše hospodářský úřad (šestipanský) radě staroměstské, aby sňala se dvora v Bráníce, jenž obci slušel, skrovný plat, dávaný žákům u sv. Jiljí a sv. Martina o čase vánočním na šaty. Prý pole a luka a dvůr sotva stačí — na vychování čeládky. Mi-

---

[84]) Matzner, Progr. píseck. real. 1886 uvádí, že na počátku XVII. věku měli Písečtí ze svých dvorů celkového příjmu 1600 kop míš.

[85]) Rukops. u dra. Fischera v Rakovn.

[86]) Vávra. Kolín. I. 149.

nulého roku prý prodali 30 strychů pšenice, ostatek spotřebován na dvoře — a z těch 30 strychů ani docela čeleď nemohli zaplatiti.[87]) Novoměstští konšelé r. 1597 vzkázali svému šestipanskému ouřadu, „aby se spravili, jak svůj rest (2593 kopy) vyčísti chtějí, peníze z rady každého roku prý si vypůjčují a nic neoplácejí; nápodobně toho se mají spraviti úředníci špitálští". Také prý nachází se z register, „když počty polouletní činí, že do několika kop (15 až 20) z obecního měšce utrácejí, an toho předešle staří ouředníci nečinili". Špitálští ouředníci prý „od mlejna nůselského louky odňali a zryli a mezi sebe pod plat rozdělili a lacino sobě to roznajímali". V té příčině se páni usnesli, že se, dá-li pánbůh, na to podívají — z jara".[88])

Těmi a podobnými zprávami není obrázek úplný. Hospodářství městských dvorů, jež jsme dosavad uvedli příkladem, všecka, byť s bědou, byla přece aktivní. Však co říci Kouřimským dvorům, o nichž r. 1619 konšelé v městskou knihu psáti dali: „Činěn počet z dvorů obecních z register příjmů a vydání — z kterýchž užitku žádného nevychází. Pán Bůh račiž požehnání budoucím ouředníkům dáti, aby s užitkem ty dvory opatrovali; pročež ráčili sou páni zase ouředníky voliti."[89]) Neměli tedy Kouřimští z Běšínova, z Diblíkova, z Broučkova, z Třebovle nic; — „příjem s vydáním se srovnal". A ještě hůře bylo v Nymburce od konce XVI. věku až po bitvu bělohorskou. Tu na příklad r. 1590 byl příjem ze dvora Slotavského 152 kop a vydání 161 kop, takže obec ouředníkům dvanácte kop ze svého sáčku doplatiti musila! R. 1611 přijato 245 kop z jednoho dvora a vydáno 251! Z druhého dvora byl příjem 183 kopy a vydání — 241 kop. Tedy vždy zase schodek. Ale ovšem nemohlo ani jináče býti: byl tu šafář s roční službou 8 kop, přední pluhař o 4 kopách, zadní pluhař o pěti; přední pohůnek o 3, zadní o 4 kopách, nádvorník, skoták, šafářka se zvláštním platem, dívky, dělníci, ouředník, písař, kteří všickni měli živobyt ze dvora a dobrý živobyt — r. 1590 jen za pivo a maso platila jim obec 13 kop![90])

Jest zajímavo, kterak Ferdinand I. počtům z hospodářství rozumíval. Když mu poslal Jan z Vartmberka, mistr převorství maltánského, registra důchodu strakonických, psal král hofmistrovi,[91]) že toho počtu nepřijal, „znajíc ho nebýti ani slušný ani pořádný", a poněvadž „těm a takovým outratám místa nedává", aby tedy hofmistr „před sebe ty šafáře a ouředníky, kteří tak štědře utráceti

---

[87]) Kn. šestip. č. 475. 277. v arch. pražsk. Když r. 1578 obec koupila Bráník, ustanoveno, aby ze skal odváděl úřad mostský ročně do pokladny městské 15 kop míš., a šestipáni aby ze dvora odváděli tolikéž. Arch. pr. č. 42. 133.

[88]) Arch. pražský č. 332. 1.

[89]) Kouř. manuál radní z r. 1619 fol. 8.

[90]) Nymbursk. regis. důchod. z r. 1589 a druhá registra z r. 1611. Jen dvůr záduší býval s čistým výtěžkem. Roku 1611 bylo ho 168 kop.

[91]) Arch. c. k. místodrž. miss. č. 13. 54.

směli, obeslal, a dadúc z toho počtu nezřízenú outratu vytáhnouti, jim to předložil a je k tomu jměl, aby to, co nepořádně jsú vydali, doložili". Kdyby tohoto receptu města byla už v dobách Ferdinandových při svých ouřednících a šafářích užila a ob čas i potom k paměti přivozovala: zajisté byly by obecní dvory více užitku přinášely.

Platy šafářů, pacholků a pastvířů obecních bývaly slušny. Mimo deputát mívali v polovici století XVI. šafáři při některých městech 15 i 20 kop ročních;[92]) pacholek při koních 5 kop.[93]) Pastýři velikého skotu i drobného stáda, kteří ovšem nepásli jen dobytek dvora obecního, nýbrž dobytek všech sousedů, touže dobou mívali roční služby i nad deset kop.[94]) Za věrnost musili šafáři slibovati. V některých městech i nižší personál hospodářský vázali přísahou. Na příklad v Blatné přísahal i hlídač polní a hajný, jemuž tu říkali holomek. Přísaha „k ouřadu holomčímu" byla v tom, že holomek bude věrně a spravedlivé potoků, rybníků, luk, dědin vyhlídati, škod dáti nedélati, jim se nedívati, ale raději obhajovati.[95]) Ouředníci městští, ze sousedů k hospodářství volení, také ovšem vždy a všude přísahali k svému úřadu věrnost a spravedlivosť. V Táboře přísahali od r. 1568 císařskému rychtáři, purkmistru, pánům (později též starším obecním), „že tuto správu lidí poddaných i jiných všech gruntů, lesů a rybníků, při všech dvořích a vovčínech chci věrně říditi... ani sobě ani komu jinému žádných věcí ukrytě ani zjevně z týchž důchodů nepřivlastňovati, v čemž bych koli svým rozumem dostačiti nemohl, o tom se chci panem purkmistrem a radami zpraviti" atd.[96]) Voleni bývali ti ouředníci k důchodu při každé obnové rady od konšelů samých. Po volbě a přísaze uvedli je do pokoje, kde úřadovati měli, dali jim klíče, knihy[97]) a přečetli instrukci. Ukládali jim, aby vše, co přijmou, „buďto peníze, obilí i svršky a nábytky, což jim koliv podle inventáře v moc a opatrování se odvede, pořádně chovali a počty z toho dělali, a uznali-li by na statcích sobě svěřených kde jaké příčiny k zlepšení užitků, aby se k tomu skutečně přičinili".[98])

O lesním hospodářství městském nebudeme mnoho vykládati. V oněch dobách lesní hospodářství bylo vůbec ledajaké. Že by města

---

[92]) Roku 1560 ve Stříbře 20 kop. Kn. č. 189. fol. 86.

[93]) Na příklad v Pardub. Počet č. II. fol. 24. r. 1573.

[94]) V Pardubicích roku 1561 10½ kopy a ve Stříbře roku 1560 6 kop, 8 kbelců žita, kbelec pšenice. Sto let před tím v Náchodě byl pastucha najat na 32 korců žita, při každé pastvě dostal za haléř piva, chléb, a od toho, jenž přihnal nové zvíře do stála, peníz. Došky mu k chalupě dali a on pošívati měl sám, prut k zahradě mu poskytli, on měl sám „rúbiti". Ludvík: Náchod. 84.

[95]) Blat privil. Rukop. v mus. fol. 48.

[96]) Rkp. táborský arch. kn. práv.

[97]) Příklad v Žatci. Kn. svěd. komorn. soudu. G. b. fol. J. 8. r. 1533.

[98]) Z instrukce Hradce Jindř. Kopiál z r. 1615. fol. 23. Tenkráte byli těmi ouředníky sousedé Pirchan a Pavlovský.

*

o les nebyla snad stála, toho nelze říci. Co se nasoudili od r. 1512 Slanští s Hynkem Smečanským o starý háj nedaleko Smečna![99]) Co se nasoudili Chrudimští s držiteli Slatiňan o „Hůru", kterou prý dala královna Johanna k jich obci, „aby chudí lidé ji užívali drvy vožením samotěhami (nebo sekerami) a čím by mohli."[100]) Slatinští páni samotěhy chrudimské jak tak trpěli, ale vezl-li kdo na voze drva, brali je, a přišel-li zalovit sobě soused chrudimský, lapli ho a úprkem poslali do vězení na Pardubice. Chrudimští se ovšem nedali.[1]) Také dokladů pohledáš snadno, že to neb ono město v les sobě sahati nedalo nikým cizím. Písečtí co se nažalovali, když jim v jich lesy od cizích bylo saháno. Už v prvních letech XVI. věku ocitli se v soudě proto, že pobrali Bohuslavu Drhovi z Radkovic koně na lesích v Hůrkách.[2]) Když jim r. 1558 Ferdinand I. vracel lesy, po stavovské bouři pobrané, pravil v majestátě na jich žaloby stížné, že jim nesmí nikdo v lesy vkročovati, dříví smejtiti aniž se zastírati tím, že by od krále sobě k tomu měl povoleno; jen to sobě král s dědici svými zanechal, kdyby dřev z píseckých lesů potřeboval, že obec mu je vydá.[3]) Královéhradečtí roku 1567 vinili Jiříka Vostrovského, že jim ročně kradl les řečený Obec, a Jiřík pro to v Pardubicích ukrutně zmučen.[4]) Tedy těmi a nápodobnými kusy snadno dokázati, že o les měšťané stáli, ale majíce ho, nehospodařili v něm vždy moudře.

Neuvážlivým, hrabivým lesním hospodářstvím, žel Bohu, stonaly české země vůbec; již Karel IV. (v majestas Carolina) uznal za pilno chrániti lesy; v XVI. věku byly lesy ven a ven odlesňovány, nerozumně a žalostně. Poněkud lepší hospodářství bývalo od Ferdinandovy doby na lesích císařských. Ale i tu bylo hlavně jen v tom, že zřízenci les bystřeji hlídali, aby nevzal škody od zlodějů. Zloděje lesního hejtmané císařští mučili, a leckterýs člověk bez milosti pro pych lesní utracen. Na Pardubsku královští lesníci stříleli k lidem a sbírali jim vozy i koně, opovážil-li se kdo jen parohy jelení neb jiné při silnici pohozené zdvihnouti.[5]) Což tuze byla stěžována latinského básníka Krinita vdova Zuzana, jejíž tesař z omylu sťal r. 1596 jedli na Křivoklátsku! Sám městský úřad musil za ni prositi, aby nebyla deseti kopami pokutována![6]) Podle císaře i páni naučili se lesa sobě poněkud více hleděti; ale také jen tak, že odvraceli od něho pych. Pan Vchynský Václav r. 1601

---

[99]) Kn. komorn. č. 8. G. fol. S. 1.
[100]) V knize kom. soudu č. 14. G. fol. 810. mezi roky 1563—1567.
[1]) Soud o to s Adamem Budovcem z Budova na Slatinanech r. 1575 až 1579 v kn. kom. soudu č. 15. G. fol. 93. a n.
[2]) Registra černá aksam. č 24. A. 6. fol. 39. v mus.
[3]) Arch. místodrž. Miss. č. 51. fol. 206.
[4]) Rkp. arch. v Polné fol. 138.
[5]) Zajímavý doklad zapsán v kn. komorn. soudu č. 21. G. rok 1591 fol. 139.
[6]) Kop. v arch. rak. E.

dal na kolik neděl zavříti Matěje, hocha vinařova v Mělníce, že sbíral mu u lesa „hlemýždě čili šneky".[7]) Děpolt starší z Lobkovic chtěl r. 1590 na jednom sedlákovi z Hříškova, aby mu „za podťatý a odvezený z lesa výstupek", pokud živ bude, každého roku vozil víno z Mělníka na Divice.[8]) Avšak o nějakém hospodářském pěstování lesa ani na královském ani na panském nebylo vidu. Co lesů českých shořelo nedbalostí![9]) Zpráv o tom je přehojně. Když na Křivoklátsku téměř co rok vzňal se a vyhořel kus lesa, vydal roku 1552 arcikníže Ferdinand rozkaz, jak ohně předejíti. Byli povoláni lovčí, fořtknechti, holomci, a těm uloženo, aby hned posekali trávy na lesích a nedopouštěli pasákům zaněcovati ohně. Že sám nevěřil zdatnosti toho prostředku, o tom svědčí konec dotčeného rozkazu arciknížecího. Má prý se učiniti všem městům, městečkům a vesnicím kolem královských lesů „nařízenosť", až bude přece les hořeti kdes, aby šli hasit.[10]) A všickni všude na panském i královském jen a jen plánili les! Na křivoklátských lesích káceli pořádę; však přímo ukrutně les byl mýtěn a stínán, kdykoli císař panství královského kus zastavil! Zastavuje Křivoklát r. 1532 Petru Holému z Chrástu za ročních 600 kop gr. č. vymínil sobě opatrný Ferdinand sice, aby nájemce ročně lesa „nevysmejtil" víc nežli za 300 kop:[11]) ale už to je summa veliká, a pak kdo hlídal statečného rytíře Holého? A což špatně posluhoval královským a jiným lesům zvyk obecný, že v nich lesníci stáda dobytka smívali chovati! R. 1562 dostává Jetřich Valecký z Vřesovic, fořtmistr křivoklátský, na to i majestát, že smí sekati dříví a sto volů se stem vepřů každého roku na lesích „vychovávati".[12]) Mimo to nelze říci, že by každý fořtmistr panský a královský byl poctivým úředníkem býval. Připomínáme jen Wachtla z Pantenova, jenž tolik se našidil císaře, až naposled r. 1568 soudu byl podán.[13])

Z toho všeho již tedy patrno, že ani na lese královském nebývalo všecko pěkno, však na městském lese bývalo ještě hůře. Jaké je to hospodářství, čteme-li, že Stříbrští v letech sedmdesátých porážejí a prodávají[14]) lesa kus po kuse; r. 1579 že prodali i les Sulislavský,[15]) a nedlouho potom čteme v oučtech, že nestačují dřev

[7]) Arch. měln. č. 13 fol. 148.
[8]) Arch. rakovn. kopiál z r. 1590.
[9]) O velikých a všeobecných požárech lesních po vší zemi vypravují Staří Letop. při r. 1474. Prý hořely lesy horkem slunečným. V XVI. věku už ve výchoední půli české tak skrovně bylo lesů, že Horští k horám musili dřevo voziti až od Trutnova.
[10]) Arch. místodrž. Miss. č. 46. fol. 254.
[11]) Arch. místodrž. Miss. č. 5. fol. 198.
[12]) Tamže. Miss. č. 70. B. fol. 95. 96. Jiný příklad z Chlumce. Miss. č. 69. fol. 435.
[13]) Viz naši práci ve Sborníku na počesť V. V. Tomka. 68.
[14]) Do půlky XVI věku dostals lán lesa (60 jiter) za 44 kop. gr. česk. Kn. komorn. soudu č. 7. G. D. 13.
[15]) Reg. mem. č. 187. fol. 79. a jinde v knize.

k obecné potřebě odjinud kupovati.[16]) Nahlédneme-li do počtů jiných měst, lesem obdařených, a čteme-li tu, že ročně prodávány „vejvratky, sušice, zákrsky“, vrby na ploty, chmelné tyče, ba i střísky a tráva: to bychom prvním okamžikem mohli míti za to, že aspoň důchod z lesa moudře pořizován byl, a že pokladnici obecní se vedlo dobře. Toť klam. Jen malinká část prodaného a odvezeného lesa vcházela do knih městských, za větší ostatek zůstávali sousedé buď dlužni, buď rozebrali ho bez opovědi. Vůbec nebylo národohospodářského statku snad ani jediného, na nějž by tehdejší lidé byli hleděli tak biblicky jako na les: les pán Bůh stvořil všem, les byla obec, a obec jsou sousedé. Tedy stínal menší stromky a smejtil, lámal, bral kde-kdo — a za drva zůstal věrně dlužen. Tato poslednější věc v Písku bývala tak obecnou a oblíbenou, že r. 1536 konšelé a starší všecky sousedy o to na radnici zavolali, a tu sneseno po dlouhém mluvení, že ouředníci přísně mají „za lesy dluhy staré dobývati“; po odbytých počtech aby déle nečekali nikomu za dříví nežli — rok. Po roce kdo nezaplatí, aby ho pobrali do vězení a nevypouštěli, „až položí“. Což by nedobrali ouředníci od sousedů v dluzích, to konečně aby dokládali sami.[17]) V Písku ovšem snesly lesy již nějaký kus finanční nedbalosti; obsahovalytě ještě r. 1637 po všelijakých osudech 1764 lánů! Některá část jich byla do oné chvíle jako prales![18]) Ale co říci, když důchodu lesního i při malých lesích bylo rovně tak šetřeno jako v Písku při lese ohromném! Velmi domluvnou zprávu čteme roku 1559 v knize pardubické. „Při lesích obecních veliký neřád stran mostnic, laviček dělání i k jiným potřebám dříví tesání, od čehož se každého roku nemálo peněz obecních vydává, se děje. K tomu žádný nedohlédá, tesař na lese větší škodu činí než oužitek; potom se toho, což nateše, něco k městu odveze, něco sedláci rozeberou, a ostatek tam shnije. Drev k obci každý rok se nadělá sáhů nemálo, něco se rozdá, díl se prodá, a vostatek — zvlášť toho času, když se ouřad mění, ledakdos rozeberou.“ Konec zprávy je, že v lese vůbec kde kdo krade, a velké dříví na žlaby, pravidla, krokve že se ouředně rozdávají.[19]) Nelze ani tuze pochybovati, že tato pardubická zpráva hodila se v oněch dobách na lesní hospodářství též jiných měst.

Co do ouhrnné summy za dříví, proutí, oklesti, víchy, posouš a jiný všelikteraký lesní užitek, shledali jsme obyčejně nepatrný peníz. V Berouně vytěžili konšelé z hory Plešivce roku 1509 16 kop,[20]) v Jaroměři v polou století 10 kop;[21]) v Prachaticích pro-

---

[16]) Falcovní prkno roku 1590 za 6 grošů; biřici vůz dříví za 13 grošů. Kn. č. 193. fol. 41. 42. 63.
[17]) Arch. písecký. Kn. pam. fol 85.
[18]) Matzner: Progr. realky v Písku r. 1886.
[19]) Počet pardubský v mus. č. I. fol. 20.
[20]) Reg. důchod. v arch. berounském.
[21]) Knapp: Jaroměř. Paměti. 34.

dali r. 1598 „z hájemství“ 646 sáhů po 19 groších za 10 kop; kromě toho měli státi ještě v hoře Proboštovičí 179 provazců dříví;[22]) v Mladé Boleslavi měli r. 1595 za les, prut a dříví 115 kop 54 groše.[23]) Nejvíce užitku lesního zapsáno v píseckých počtech pro velikosť městských lesů. Před r. 1547 páčil se důchod ten nad 300 kop ročně; r. 1579 vydal les obecní 850 kop 18 gr. 4 peníze, r. 1589 dokonce spočítáno 1761 kop 51 gr. užitku.[24])

Marna jest dotázka, měla-li pokladnice městská nějaký užitek z honby, z lovu. Neměla z lovu nic. Měla-li která obec právo honitby, vypravili se konšelé před hody nebo před příchodem podkomořího s lidmi, se střelbou, s tenaty, s pletkami, přívlačími, rukávníky a vyžlaty,[25]) a co zastřelili, to snědeno. Lounští konšelé na příklad r. 1541 vyšli si na lov. Poddaní sedláci jim pomáhali jako honci, za to dostali z měšce obecního dvě kopy; páni při honbě protrávili též některou kopu; služebníci protrávili kopu 23 grošů, a zastřeleno i zbito 36 zajíců.[26]) Tedy utraceno víc než naloveno. Ale byla města královská, že lesův užívala. však lovů se dotýkati v nich nesměla. I Kutnohorským poroučí r. 1488 král Vladislav, aby v trhu veřejně provolali, že nikdo nesmí loviti, ponévadž král nechal myslivecké kratochvíle „s rukávníky a psy“ sobě.[27]) Po stavovské bouři r. 1547 Ferdinand vyhradil sobě lov „na vysokou“ a „černou“ v leckterém lese městském, kdež toho druhdy králové nemívali.[28]) Mělo-li město poddanské les, téměř vždy náležel lov vrchnosti. Při městečku Outerém, jež obdrželo les r. 1570, zůstavil si myslivosť sám tepelského kláštera opat Jan.[29]) Ovšem jim za náhradu té kratochvíle potvrdil dvoje posvícení. Tím větší zajisté lákadlo měšťanům, aby na les chodívali střílet po pytlácku, oč za všecken čas nevolí a těžkostí hojně bývalo. Kdo tehdáž měl ručničku, toho posedla vášeň pytlácká, před níž nebývaly jisty ani obory hájené. za těch časů zhusta zakládané. Zajisté poslední pokus zvěř lesní rozplemeniti u volné přírodě stal se r. 1551 na Pardubicku, kde k vůli císaři z obory pod Hůrou (Kunětickou) „vypustili velikou zvěř i osm danielů (daňků) okolo Pardubic do těch lesů a borů“. Hejtman měl poručiti okolním sousedům, „které by znal, že by zvěři překážku činiti mohli“, aby nehonili, že je to

---

[22]) Příjmové z r. 1598 v mus. arch.

[23]) Reg. důchod. v arch. bolesl.

[24]) Matzner: Program realky písecké r. 1886. Roku 1541 přinesli také Královéhradečtí lesní úředníci, již sluli „purkrabové nad lesy“, 392 kop 2 gr. užitku. Solař: Hradec. 53.

[25]) Těch sobě Pražané r. 1615 musili od paní sousedky Bránické vypůjčiti. Kn. arch. pr. č. 475

[26]) Kn. arch. lounsk. č. 1. E. 12.

[27]) Arch. Č. VI. 215. Též arch. horní č. 250.

[28]) Na příklad královéhradeckým prosícím, aby jim lesa nebral, kdyby vyhořeli, že by s těžkem stavěli zase, vrátil Ferdinand I. r. 1558 les — ale honů na vysokou a červenou zvěř zůstavil sobě. Arch. místodrž. č. 51. 210.

[29]) Arch. mus. list. z Outerého.

pro krále i „jim k budoucímu pohodlí".[30]) Tiť jistě nečekali pohodlí „budoucího" a honili hned a nebo nakladli léček. Nymburští dělávali „sklopy" nebo „sklopce" a líčili na zvěř císařskou až i v zahradách u města, a to s takovým zdarem, až r. 1550 přemnozí v pokutu po 5 kopách upadli a velmi se naprosili skrze vyslané do Prahy, aby jim bylo odpuštěno.[31]) Jílovským, protože ve vůkolních lesích honívali a zvěř lapali, r. 1551 poručeno císařem, aby složili na rathouze všecka „tenata zaječí, rukávníky a jiné nástroje myslivecké, poněvadž blízko Prahy jest", a král i arcikníže v těch místech sám loviti chce; a kdo by měl chuť ze sousedů zaloviti si, aby ho konšelé pro trest poslali do Prahy na Hrad.[32]) Kadrman, císařský rychtář v Hradci Králové, r. 1551 těžkou výčitku císařovu doslýchal, že v lese hradeckém, kde lov náležel císaři, nic „se neopatruje, anobrž rozhusta myslivosť střelbú a jináč se provozuje, ale komu taková věc k oužitku jde, toho že císař neví".[33]) A dlouhá byla by historie o pytláctví rakovnických sousedů. Přes tu chvíli přicházeli fořtknechti ze sousedního lesa královského a vyzývali rychtáře, aby šel po sousedech ohledávat zvířecích koží nebo zvěřiny.[34]) R. 1589 sebrali mlynáře Wolfa se vší rodinou a zavřeli pro nějakého jelena,[35]) a téhož ještě roku píše purkrabě z Křivoklátu, aby zatčeno bylo 15 měšťanů pro přijímání zvěřiny, kteréž osoby aby dostavily se i s pány radními na hrad Pražský. Na silnicích, které lesem vedly, fořtknechti rádi brali měšťanům ručnice, a za každé sebrání musil měšťan ještě 20 kop míšeňských pokuty dáti. Jen na veliké prosby ouřadu městského bývalo potrestanému měšťanovi místo na dvaceti „zavěšeno na deseti kopách".[36])

Také vrchnostem poddanských měst bývalo často napomínati, aby měšťané si nezalovili. Primas v Turnově v nejedné valné schůzi obecní musil z poručení vrchnostenského vyhrožovati a vyčítati: „Mnozí sousedé i tolikéž městští synkové," tak mluvil primas roku 1589 k obci, „smějí se toho dopouštěti, a na gruntech J. Milosti s myslivostí zacházeti, ano také i kuše na lišky klásti; protož kdožkoli bude postižen, co jemu z toho přijde, aby sám sobě vinu dával."[37])

Jen k jediné honbě bývali měšťané i vesničané, sousedící s lesem královským nebo panským, zdvořile zváni. Byla to honba na vlky. Jakmile začali hladoví dravci větší zádavou ohlašovati se, žádávali ouředníci sousedního panství měšťanů, aby kde kdo šel

[30]) Listář pernštejnský č. 3. 166.
[31]) Arch. místodrž. Miss č. 46. fol. 127. fol. 141.
[32]) Tamže. Miss. č. 46. fol. 183.
[33]) Tamže fol. 265.
[34]) Roku 1589 nalezli také kůži „od rysa udávenou" u jircháře.
[35]) Kopiál z r. 1588 arch. rakovn.
[36]) V kopiálu listů poselacích r. 1577 zápisů kolika.
[37]) Acta forens. turnov. III. 180.

honit, anebo aspoň aby posloužil za „volavce".[38]) Těch společných honeb na vlky v druhé půlce XVI. věku stále ubývalo. R. 1596 píše fořtmistr křivoklátský, že si vlky pobijí lesníci sami.[39]) Jináče měli sobě měšťané líbiti dáti, když zvěř vysoká a kanci vybíhali na pole městská a tu škodu zdělávali, nebo když divoký jelen v říjnu poctivé měšťany u samého města potrkal.[40]) Nejvýš měli a mohli do sousedního fořtu o svou škodu psáti a prositi nápravy.[41]) Lze kus o lese skonati. Z lesa mívaly obecní pokladnice pro nedbalosť a nehospodářství ouhrnem velmi málo důchodu; ze zvěře, jejíž honba větším dílem městům nepříslušela, nemívala pokladnice nic, a jednotliví měšťané mívali drobet zábyvky zapověděné a leckdy peprně placené, tak tuze, že na příklad Rakovničtí na posledku ni za peníze nechtěli kupovati zvěřinu, bojíce se, že budou od hlídavých lesníků křivoklátských kladeni za zloděje lesní. Píšeť o tom písař městský r. 1589: „Zajíci, ač jsou se časem nacházívali, však neníčko tak opepřeni jsou, že k nim žádný chuti nemá, a mnohý by mohl koupiti, ale pro uvarování pokuty to mimo sebe pouští."[42])

Stran městských zřízencův a služebníků lesních lze oznámiti, že při většině měst všecku práci zastával jediný hajný, málo kde měli myslivce čili fořtknechta nebo polesného. Spíš ještě najdeš, že všecko hospodářství polní, luční, rybničné — a lesní opatruje „fišmistr" městský. Městští hajní, jimž všude spíš náleželo hlídati rybníky nežli lesy, přísahávali obci a konšelům, jako jiní služebníci obecní, pozor a věrnosť. Hajný při pražských dvorech špitálských přísahal i „týmž chudým lidem v špitálích sv. Bartoloměje a sv. Alžběty, pánům dědičným atd., že v tomto povolání, jsa hajným, lesy, rybníky a potoky, louky[43]) podle možnosti opatrovati chce, aby žádná škoda pasením, sekáním, ryb lovením, zvěři honěním se nedála, škůdce že přivésti chce ku právu a škodu

---

[38]) Zpráva z Kladrub z r. 1533 v kn. kom. soudu č. G. fol. K. 12. Do Litomyšle píše r. 1550 arcikníže Ferdinand, „kdyžby vlci před rukama byli, aby se na ně honilo podle nařízení. Tento rok od vlků více než jiná léta zvěři zahubeno jest, to se musilo nepilností státi". Arch. místodr. Miss. č. 46. fol. 137.

[39]) Kopiál v arch. rakov. lit. E. r. 1596.

[40]) Divoký jelen z parku v Kratochvíli r. 1582 50 lidí zahnal na stromy, „jakrmistr" musil před ním utíkati i s koněm do stodoly, a nějakému ševci chodil řvat do oken. Mittheil. f. d. Gesch. d. Deut. 1876. 259. Roku 1552 platiti káže arcik. Ferd. v Poděbradech oborníkovi a dívce za škodu jelenem způsobenou. Miss. č. 46. 275.

[41]) Roku 1588 píší Rakovničtí hejtmanu na Křivoklát, že jest lítostivě na to hleděti, kterak svině z fořtu královského škody veliké jim na lukách, „drn ryjíc a zpřevracujíc", působí. Prosí, aby svině dal psy štváti dále do lesů. Kop. v arch. rak. z r. 1588.

[42]) Missivae v arch. rakov. z r. 1588.

[43]) Z Turnova známe, kterak hájeny byly louky, aby na nich lidé trávu „netlačili", stezek nedělali. Hajný nakladl totiž kotvic ostrých do trávy tajně. Patrně, že chodívali všetečníci bosi. Acta forens. v arch. turn. I. 49.

obvésti".[44]) Plzeňští mívali myslivce. Platívali mu od kusu. Od velikého zvířete dávala mu obec kopu. od špičáka 48 grošů, od kolouchа 30 gr., od srny 24, od lišky 15. od starého zajíce 10 gr., od „podstarýho“ zajíce 8 gr., od veveřice groš, od vepře divokého 40 gr., od tetřeva 12 gr., od řeřábka i kačera 4, koroptvy 3, od holuba hřivnáče 3 groše, od doupnáka 2, po několiku denárech od „kvičiely“, brávníka, drozda, crka, dleska, pěnkavy.[45]) Také v Týně Horšově mívali „polesného“, a ten hlídati měl nejprv lesy, odkudž jeho jméno, a pak teprve rybníky, poněvadž zdejší hospodářství rybničné bývalo asi slabší nežli lesní. Polesný horšovotýnský r 1594 přísahal,[46]) že nebude sobě „dříví buď samoschlého, vejvratného a summou žádného přivlastňovati, než všecko k obecnému užitku obraceti. Jestliže by koho postihl, an škodu činí a do lesů přijde, že mu řetěz a sekeru na znamení vezme“. Ty věci pobrané zbyly pak jemu. K těm pokutám měl za práci 4 kopy míš. do roka služby a dědiny kus.[47]) Fišmistr a hajní hlídali s ručnicí, majíce list na zbraň, a stalo se dosti často, že si zapytlačili ovšem nejen na svém než i na cizím. Petr Maděra, fišmistr pánů královéhradeckých, málem by se byl pro bažanta r. 1540 na lese pernštejnském střeleného, dostal k právu outrpnému a katovi do rukou. Pražané, jakožto appellace a vyšší právo, fišmistra z nebezpečenství vytrhli.[48])

Položíme o hospodářství rybničném. To měli jsme postaviti na přední místo a chváliti co nejvíce. Všickni stavové, pokud neměli rybníků starodávných, za celé století šestnácté jako o závod zakládali na lukách nové a nové rybníky.[49]) Na statcích některých pánů českých vznikly i družiny a systemy rybníků pro místní dobrou příležitosť. Rybniční hospodářství staročeské mohlo se pochloubati tvůrci a správci přebystrými.[50]) Při některém městě, kde poloha posluhovala, vzniklo rybářství v rozměrech tak velikých, že panskému nedalo nic napřed. Za takové město, rybářstvím slavné, lze položiti Hradec Králové.[51]) Ležíc nad dvěma řekama v krajině rozsáhlé, blátivé, potoky protkané, pudilo sousedy k tomu, aby sebe i důchod obecní obohatili hospodářstvím rybním. Však i při

---

[44]) Lib. rer. memor. č. 332. fol. 220.

[45]) Rukop. mus. č. 3. G. 21. asi z r. 1600.

[46]) Kn. rukop. z Horšova Týna. fol. 66.

[47]) K přirovnání té služby stůj tu, že od r. 1552 holomek v lese císařském měl ročně 25 kop; fořtmistr opatrující r. 1534 císařské lesy pražské, poděbradské a kolínské měl 100 zl. rýnsk.; r 1579 měl 144 kop. Arch. místod. Miss. č. 46. fol. 291. Miss. č. 68½ str. 415. Fořtknechtům dávali r. 1534 po 9 kopách českých a stravu. Arch. místodrž. Miss. 5. fol. 316.

[48]) Arch. praž. č. 93. ortel 41.

[49]) Příklady po výtce znamenité jsou na zboží Rožmberském, na zboží pánů z Hradce, z Pernštejna ze Smiřic, z Ronova.

[50]) Obyčejně uvádějí se Jakub Krčín z Jelčan v druhé půli XVI. věku na Rožmbersku, a v XV. století povědomý Ondřej Puklice, primator v Budějovicích. Č. Č. Mus. 1846. 167.

[51]) Obšírný článek Rybičkův v Arch. Pam. 1871. 199.

jiných městech, kde nebylo takové výborné příhodnosti, hledívali si rybníků co nejpilněji.[52]) Rybníků bylo v Čechách na konec tolik, že se do jich množství až i toužilo; kosmografie bratří z Púchova dává vrchnostem na pováženou, „není-li více na škodu tak velice zemi dopouštěti zatopovati".[53]) Ale nic neneslo platnosti: vždy zase nové a nové rybníky všude se pořizovaly až do konce věku šestnáctého. Rybníky jmenovaly se nejrozmanitějšími jmény. Těch jmen si všimneme jen poněkud na poznanou jich povah. Táborský Jordán, založený na potoce r. 1492, ukazuje k biblí prvních Táborů. Na Třeboňsku měli panský rybník zvaný „Svět, Nový vdovec, Starý hospodář, Kancléř, Hejtman". — Svět byl tak zván asi pro svou velikost, druhdy prý mu říkali Nevděk;[54]) ostatní jména připomínají panské úředníky. Rybník „Kapínos" svědčí snad podobě. Při městech leckde měli rybníky „Nové", „Zlaté", „Stříbrné" a „Veliké". V Písku slul rybník Hanzlík, Vrtoch, Oulehle, Luh, Kukla, Milava, Vavák, Zástava a Netušil; též u Přerova zvali rybník Netušilem. U Dobříše byl rybník „Papež"; u Netolic „Pomoc, Nahradil, Naděje". U Litomyšle byl rybník „Zloděj, Pták a Žabověsk"; u Pardubic „Žabinec"; u Hradce Králové byl rybník Ruský, Svinařský a jiné dle blízkých obcí jmenované. V Hradci Jindřichově měli „Holuba, Nohavici,[55]) Křížek, Topol".[56]) Punčoch a Nohavic rybničných mívali v Čechách na místech mnohých. I vesničané hloubětínští měli rybník „Punčošku". Rakovničtí měli rybník „Prdatku", „Kocúra" [57]) a jiné ještě po radních pánech zvané. Na Řepičku mezi rybníky pana Jana Hodějovského z Hodějova byly Kočka, Bosáček a Trnovec. „Nadýmačů" rybníků bylo v Čechách velmi mnoho; jméno jich pošlo ze stroje, jímž voda udržována v stejné výši. V Kouřimi měli také „Strašík", a čáslavský primas sám dal rybníku, r. 1556 nově pořízenému, jméno — „Svornost". Asi v Čáslavi svorni nebyli.

Rybníky bývaly trojího způsobu. V „trdelních" se třely ryby; ve „výtažních" rostly do roka, v „násadních" žily a lapaly se. V trdelních sázeti se měl plod od sv. Jiří do sv. Ducha po třikráte, aby zdařil se.[58]) „Nechť se sázejí, když měsíce přibývá, v den tichý, jasný. Potom, když se kapři trou, nechť se jich po-

---

[52]) Na př. v Rakovníce způsobili konšelé do polou XVI. věku, ač krajina vodou nehojna, několik nových rybníků, a jeden, jenž držel 10 jiter, r. 1515 koupili od vládyky Kornhauza z Planštýna za 160 kop míš. Kn. grunt. červ. A. 2.

[53]) Kosmograf. 463.

[54]) Mittheil. f. d. Gesch. d. Deut. 1876. 69.

[55]) Zřízené r. 1506. Regist. purkm. z r. 1487. fol. 100.

[56]) Topol dělán r. 1520, a konšelé, zaplavivše při tom komus jitro gruntu, musili nahraditi dvěma kopama míš. Tamže. fol. 317.

[57]) „Roku 1585 nad pilou rybník po louce zase obnovili a jej rybami osadili, mnoho let bez vody byl, jemuž Kocúr jméno dali." Rukop. letopis rakovnick. Otisk v Durasově Monog. té řádky nemá.

[58]) Obšírně viz v Hospodáři Daniele Veleslavína. 1587. str. 117.

hlédá, aby pokradeni nebyli. A kterýž plod roční jest, ten nechť se na výtah do jiných rybníčků nejmělčejších a nejvýhřevnějších dává.“ Z těch „výhřevních“ rybníčků, do nichž slunce pralo, lovili rybáři na jaře povlovně plod a sypali do sudův a voznic. Tak rozvážel se obchodně z města do města. „Když se do rybníků z voznic dával, roztáhla se vazba na rasochy při kraji a plod se na túž vazbu dal do plachty, kterou drželi dva proti sobě, tak pomálu, aby plod sám z té vazby do rybníka sešel.“ Do velikých rybníků bylo dávati plod tříletý, a ne hlavatý, tedy takový, kterýžby růsti mohl a „od vln nehynul“. Štik také některou kopu prostředních neb štíčat něco i drůbeže (drobných) bylo dobře nasaditi.[59]) Při tom radí Hospodář Veleslavínův, aby dobrý na všecko pozor byl, rybky prý vyskakují „přes zájezky“, někdy i splavem dolů běží. „Trefuje se také, že ouředník rozkáže holomkům — odejde — a oni půjdou do krčmy.“

Ptáme-li se, které ryby měšťané ve svých rybnících chovali a spolu také v řekách lapali, k tomu odpovědí byl by seznam dlouhý. Nejvíc ovšem oblibovali sobě kapry, štiky. Při povodních přicházívala po Labi a jeho přítocích na všecky strany leckdy i hejna lososů.[60]) Těchto trojích ryb bylo nejvíc. Také sumci dosti často bývali loveni.[61]) Ouhoř byl všude, ale málo si ho vážili. Tu a tam mívali na chově i leckterou jinou rybičku, dnes vzácnou. V Čechách východních leckde měli mihule; v jižních Čechách chovali hojně okounů, šípků, slunečnic, merlinků; též jinde všude bylo dosti mření, ježdíků, cejnů, lipanů, karasů, ovesniček. V západě českém oblibovali sobě parmy mimo ostatní druže její. A dobře sobě hájili chovu jejich! Plzeňští r. 1554 vydali rybákům „míru, kterak malých parmů, štíčat lapati nemají pod pokutou tolikrát, kolikrát se toho který dopustí, aby tejden v šatlavě seděl a ort tolaru položil bez milosti“.[62])

Máme-li jednotlivé kusy rybníků, dobře a uměle zřízených, vypsati, nevíme, kterak lépe to učiniti, nežli podáme-li výtah z rozkazu císařského, aby ty i ony kusy na rybníce Netušilovi u Přerova r. 1569 byly spraveny. Spolu dovíme se pěkných staročeských názvisek technických.[63]) Předně měl purkrabě při Netušilovi dáti opraviti „troubu velikou dubovou požerací, kteráž v tom rybníce na samici vložena byla, skrze kterouž troubu rybník, když naloven

[59]) Hospodář Veleslav. 118. 119.

[60]) Lippert. Leitmer. 486 uvádí, že byli při městě chyceni lososi i po 55 librách; přes množství lososů nevěří známému povídání, že v staré době i služebným losos se přejídal; měltě prý losos vždy slušnou cenu. Nám se také tak podobá. Zajímavo, že lov lososů v Praze najímán ještě r. 1848. Viz arch. pražský list. č. 2912.

[61]) V Hradci Král. r. 1607 ulovili sumce půl čtvrta lokte dlouhého Arch. Pam. 1874. 199.

[62]) Arch. plzeňský. Protok. konš. č. 19. str. 4.

[63]) Zapsáno v arch. místodrž. Miss. č. 84. fol. 40.

byl, se spouštěl". Ta trouba měla býti teď pořízena z kamene „30 loket z dělí, a dno v ní ze štuk tesaných, a takové štuky falcované aby byly a tak se naskrze kladly, aby falc na falc přicházel, a to proto, aby se od vody nikdež nic podbíjeti nemohlo"; trouba zvejší dvou loket aby byla a z šíří též tolik; „a v předku tu, kdež voda do ní vcházeti bude, tesaným kamenem aby se trouba sklenula a v kuřidlo zavřela. Taková trouba pro bezpečnosť, aby se hnouti nemohla, musí se dobrými volšovými kolím po vrchu v rybníce i po spodu v poltrubí, kudy voda z ní vypadati bude, vybiti, a na to rešt dubový udělati se musí, i prlenové volní, skrze nežby voda z rybníka volně vypadala. V předku, kdež stavidlo býti má, tu také z velikého štukoví na falc skládané sloupky 6 loket zvejší s vokřídlím aby se udělaly. Tolikéž splav nový hlubší a širší i s většími vokenicemi pro vejpad vody udělati se musí, a při něm aby prle vodvodité do rybníka, skrze něž by zbytečná voda, která se na mlejn vede i jinudy do rybníka vchází, zase z rybníka týmž splavem ucházeti mohla, se udělaly. Tou trubou aby se žádná voda nepouštěla, leč kdyby rybník spustiti a loviti se měl". To dílo vypočítal rentmistr v Praze okolo 107 kop 20 gr. českých. Nejdůležitější kus při rybnících byly hráze. I o těch mluví rozkaz. „Hráze těmi vozy, kterýmiž při lovení jezditi musejí, velmi jsou vybity, takže časem podzimním, když již země zase ssyroví, a déšť se trefí, kola až po osy do hráze vřezávají, což těm hrázem nebezpečnosť přinášeti musí". Hráze měla se spraviti takto: „Kupte čtyři voly tažné, k nim pacholka zjednejte a dva vozy s korbami, jakž se jich při dílech rybničních užívá, udělati dejte, a též pacholku dva nádenníky přidadouc, kteří by škrob, kterého tu při rybnících blízko dostatek jest, kopali a na též vozy nasejpali. Pacholek aby do půl dne dvěma voly škrob vozil a druhých dvou na pastvišti nechal, s poledne druhé dva voly aby zapřáhl."

Vizme, kterak si pořídili r. 1528 Kouřimští rybníček „pod Babou". Učinili s „fišmejstrem" Jiříkem smlouvu, dle níž měl grunt z hloubí 2 loket spraviti, spodek hráze založiti měl 26 loket, výšku hráze měl zdělati 10 loket, po svrchu hráze mělo býti 8 loket. Za to mu slíbili 40 kop míš., 2 korce žita, půl korce hrachu, půl poltu slanin a korec ječmene na kroupy.[64]) Ostatní dílo na rybníce bylo tesařské, ale nenašli jsme o něm smlouvy; bylo dělati trouby, hranici a prlení a jiné kusy, jež jsme poznali v rozkaze o císařském rybníce přerovském. Hráze na rybnících nad městem položených měšťané velice pevně si pořizovali, poněvadž bylo o neštěstí, kdyby hráze jen tak ledabylo „škrobem" nasypaná se protrhla. Stavěti hráze bylo umění, jehož neuměl každý. Měšťané Hradce Jindřichova r. 1506 jezditi musili pro jakéhos Mikuláše Čimboře, aby jim na rybník postavil kus hráze „80 loket zdélí, pět loket zvejší a v druhém konci 12 loket zvejší a svrchu 6 loket".

[64]) Kn. kouřim. v mus.

Od toho mu dali 40 kop.[65]) Rakovničtí r. 1604 pozvali si ze Slaného rybnikáře Matěje, aby spravil hráze povodní vymleté; spravil jim dvě hráze, „řečiště pod splavem", dvě strouhy „od stavidel do řečiště" a za to mu dali 170 kop míš., 2 strychy žita a ječmene, strych hrachu, 2 sejry po 40 groších, 2 žejdlíky másla, 2 věrtele piva bílého a čeledi piva řídkého tolik, „kolik bude moci vypiti".[66]) Při rybnících všude mívali haltéře, v nichž chovány ryby i soukromým osobám za plat k obci. Praví-li ouředníci rakovničtí při počtech r. 1550, že z haltéřů toho roku nevybrali nic, poněvadž tam nebylo vody, to zdá se, že i chvalitebné hospodářství rybničné nebylo bez háčků. Snad jich najdeme víc.

Hospodářství rybničné opatřovali konšelé svými zřízenci buď sami, nebo rybníky pronajímali. Při nájmu vymiňovali konšelé samým sobě i sousedům aspoň v některý čas a v některý den loveckou kratochvíli, z které měl nájemce asi malou-radosť. V Králové Dvoře pronajali tři rybníky r. 1521 na první rok s dvacet kop, druhý rok s 30 a ostatní léta po 50 kopách a k tomu vždy i džber ryb. Oprávky slíbila podstoupiti obec.[67])

Což býval shon a šum v městě, když oznámili páni, že budou loviti rybník obecní! V radě hned volena osoba za písaře, která měla zapisovati, co se uloví, co se odprodá. Aby se obecenstvo na rybníce nepralo, pořídili sobě někde ten řád, že před lovem musí každý soused na radnici, tu že zaplatí, písař to zapíše v „rejstra", a podle rejster fišmistr na rybníce. kolik zaplaceno, vydá, a to tím pořadem, jako zapsal písař.[68]) Když po jedenáctiletém odpočinku r. 1610 měl býti loven táborský Jordán, obrali konšelé ten způsob, aby měšťanům prodávaly se ryby „po desátcích", po domech, a to dle pořádku v registrech bernických poznamenaného.[69]) Někteří sousedé také kupovali na dluh.[70]) Co zapisovali písaři na radnici kupce, na rybníce zatím již děly se přípravy. Přichystán obecní „džber mírný", na nějž se měřilo kupcům, přivlečeny veliké i malé „nevody" — sítě to k zalovení — vlaky, vrše, pytle či saky,[71]) kesery, sítě to s násadami a s oprátkou,[72]) přineseny hasačerty nebo provazy a lana, chvory,[73]) připraveny lan-

[65]) Regist. purkm. z r. 1487 v arch. hradeck. fol. 104.

[66]) Rukop. nalezený drem. Štemberou.

[67]) V Hořejším rybníce měla 26 kop „krsů", v dolejším 24 kop a ve Zbožském rybníce 70 kop dvouletého plodu. Rkpis. král. dvor. v č. mus. fol. 112.

[68]) Arch. plzeňk. Prot. konš. č. 20.

[69]) Arch. táborsk. manuál. č. B. IV. a. 50.

[70]) Arch. písecký. Svolení obce r. 1536. fol. 83.: „Kdyžby se rybník slovil, pokudž by se těm, ktož ryby bráti budů, rok penězům dal, ti toho užiti mají, než jestližeby na ten čas uložený platce nebyli, úředníkům půl léta se přidává, aby dluhů na nich dobyti mohli."

[71]) Ryby se zatahují „vrší, vlakem, sakem". Zámrský. Postilla. 104.

[72]) V Stříbře r. 1533 stál keser s oprátkou 6 grošů. Kn. 184. 142.

[73]) V Jaroměři lapali r. 1545 ryby „kladením chvorů", sakem tříloketním a tloukem.

couchy, řetězy to o krátkých článcích, a jiné všelijaké nádobí do vody. Na hrázi upravena váha,[74]) postaveny a složeny kádi, džbery, přeběračky, korčáky, lopaty, rejče, plachty, koše.[75]) Na vodě houpaly se čluny a lodi. Pod hrází při cestě čekaly voznice. Fišmejstr ohledával nejvíce „vazby", koudel a nitě, aby toho všeho pro potřebu raději zbylo, nežli aby se nedostalo. Bylo-li v nevodě „obrví" zlé nebo sešlá vazba, honem opravována. V den lovu od rána táhly se cestou od brány k rybníku řady a řádky lidí prázdných i s košíky, putnami a s krosnami, s kolečky. Přicházeli také lidé z vesnic přes hory a doly. A co dětí, rozpustilých hochů na hrázi všude překáželo mimo mladé pány a dívčiny městské, již přišli na lelky a zábavu. I hudci přišli. Konečně přinesl biřic anebo rathouzní hospodář potravu lovčím pacholkům — obyčejně všude preclíky a sůl — z obecního pivovaru přivezli a načali řídké pivo nejlacinější, a brzy po tom přijeli nebo přišli páni konšelé, a s nimi soudek piva lepšího. Lovčí pacholci čekali už na práci, k níž bývali najímáni jako nádenníci ze 4 neb 5 grošů na den. Na zlovení rybníka Jordána, jež trvalo r. 1610 tři dni, najato 38 lovců.[76]) Po příchodě panském hned začínal se lov. Nejprve, než se rybník spustil, pilně opatřeno jest podtrubí a „dochem" ohrazeno, aby ryby nemohly ucházeti; pak zatáhli pacholci plot, a když zatáhli, puštěn do vody nevod, jehož hořejší lano tkvělo na lodech, a dolejší tlačeno bylo od pacholků ke dnu. V tom již pohotově byly košíky a vazby; ryby splašené a nevodem hnané připravovány byly do košů a z nich teprve do kádí vrhány.[77])

Po lovu hned nastal prodej a s prodejem křik. Nadáváno pacholkům, kteří měřili, nadáváno fišmejstrovi, nadáváno těm z obce, kteří tlačili se, aby dostali ryb zadarmo, v obecenstvu nevyhověli jedni druhým, byly postrky a svády, a po lovu bývaly pro svádu a česť uraženou i soudy a šatlavy. Na příklad r. 1596 dostal se v Plzni na Litickou věž Jiřík Brodský, poněvadž „nemaje sobě od Krištofa Soumara žádné podané příčiny při práci obecní na haltéřích některé bezpotřebné řeči promluvil, totiž, že doma dosti lidí šidí, a tu že ještě jiným pomáhá šiditi".[78]) Ouředníci však také nebývali zdvořilí. R. 1612 musili Rakovničtí po slovení rybníka fišmistra svého Tobiáše Marka Krchňovského z Šorfnberka — pyšné jméno — šatlavou přivříti pro urážku vdovy po Jiříkovi kantorovi. Tlačila se na hrázi k rybám. On skřikl, „že musí těm prodati prve, kteří obci slouží a ji zastávají". Ona promluvila, že také obci slouží! K tomu jí odvětil tak necudně, že konec konců byla proto třídenní šatlava, a konšelé nalezli, že „taková slova nemají býti jí k žádné

---

[74]) Reg. purkm. V Hradci Jindř. z r. 1487.
[75]) Hospod. Veleslav. 121.
[76]) Arch. táborsk. manual. č. B. IV. a. 50.
[77]) Obšírný výpis lovu na Rožmbersku viz v Bibl. míst. dějep. sv. IX. 15.
[78]) Arch. plzeňsk. č. 20.

újmě poctivosti".[79]) V prvních letech XVI. věku události se při lovu rakovnických rybníků i vraždy.[80])

Ryby prodávány koncem XV. věku na samém rybníce v Hradci Jindřichově tak, že za 3 vědra okounů vzali páni 36 grošů, Berounští v polovici věku XVI. dávali třicet kaprů velikých za kopu grošů míšeňských, a koncem století i v prvních letech věku XVII., kde zvyk už měli vážiti ryby na váze a neprodávati jich po džberech a kusech, přišla průměrně libra kaprů za 6 i 7 krejcarů, štik za 12 krejcarů, ouhoř za 20. Drobných ryb čili drůbeře žejdlík 10 až 15 krejcarů. Na trzích prodávány ryby dráže. Než jal se ouředník prodávati u rybníka lidem, vybrali páni nejlepší kusy sobě, císařskému rychtáři, některý kus byl faráři, též oddělilo se ouředníkům obecním i služebníkům, a některý poslední džber přichystán do špitála.

Týž rybník lovívali měšťané obyčejně po dvou letech, a ouhrnkem shledáváme v knihách městských počtů, že důchod z rybníků mívala pokladnice obecní přes to, že mnoho ryb se ustranilo a mnoho rozdalo, dosti znamenitý. Na příklad v Berouně mívali v prvních letech století XVI. ročně z ryb jen 20. 24 kop ročního důchodu, v polou století přebíhá nad sto. V sousedním Rakovníce již r. 1538 z jediného „Velikého" rybníka sebrali 238 kop:[81]) o dvacet let později počítají ouředníci rybniční ze všech rybníků skoro 400 kop. V Písku vytěžili ouředníci městští r. 1579 ze tří rybníků 622 kopy grošů, kteréž spláceli obci — 10 let! R. 1593 v témž Písku 350 žberů ryb prodáno po 3 kopách, za štiky strženo 10 kop 50 grošů, za drob 1 kopa 35 grošů, takže celkový příjem onoho roku byl 1061 kop 31 grošů.[82]) V Hradci Králové přijato r. 1541 za slovené ryby 1337 kop gr. č.[83]) I v nevelikém Bělé měli r. 1583 z ryb užitek 127 kop.[84]) Kterak z rybníků při nevalném nákladě zištný byl výsledek, toho dovíme se z počtů následujících. Ve Stříbře koupili do rybníka Batinského 55 kop plodu za 11 kop grošů míšeňských. A když ten rybník r. 1547 slovili, utržili z něho hotových peněz 69 kop 21 gr. míš. kromě ryb do sádek vsazených;[85]) a r. 1554 zapsal písař, že z rybníka Batinského utržili 97 kop 4 groše.[86]) V Mladé Boleslavi mívali koncem století z šesti rybníků hrubý příjem rok co rok nad dvě stě kop — ale outratní summy při tom nebyly maly. Pozorujemeť v počtech boleslavských na příklad r. 1619, že páni věc berou nějak všecku na dlouhé lokte: rybník neloví spouštěním, alebrž platí mnoho peněz „od lovení rybníka

[79]) Liber transactionum secundus v arch. rakovn.
[80]) V rukop. letop. rakovnick.
[81]) Quitant. v arch. rak.
[82]) Matzner: Progr. reálky v Písku. 1886. 22.
[83]) Arch. Pam. 1874. 199. Solař: Hradec. 58.
[84]) Umlauf: Bělá. 189.
[85]) Kn. stříbrská č. 187. fol. 143. 144.
[86]) Tamže č. 187. fol. 15.

za 13 dní“, v „plodových“ neb trdelných rybnících sbírají rybnikáři 62 dní plody, a to stojí zase několik kop; při lovení pivo pili „páni i lovci“ za nemnoho, ale vína při tom vypili za 3 kopy. a jináč utratili při lovu ještě 7 kop! Mimo to platili za hlídání a prosekávání rybníků 12 kop. Slovem: rybničný náklad mladoboleslavský za rok 1619, jsa v 97 kopách, jest příliš veliký, a zisk pokladně jest v 69 kopách malý.[87])

Stálí zřízenci k rybníkům městským byli fišmejstr a několik pacholků porybných nebo „chodákův“. Přísaha fišmejstrova svrchu jest dotčena. Služby roční mívali správci ti koncem XV. století asi 4 kopy grošů do roka. Jindřichohradečtí přidávali „o třech Králích fišmejstru 2 groše, aby pilnější byl“.[88]) V století následujícím sloužili fišmejstři za 10—20 kop ročních. V Kouřimi r. 1529 slíbili dáti fišmejstrovi za rok 20 kop, škorně, týdně pecen chleba, sejr za 16 grošů po korci hrachu a pšenice, půl poltu slanin a hrnec másla. R. 1540 změnili Kouřimští smlouvu služebnou tak, že odtud dávali fišmejstru 24 kopy a „nádavku“ nic.[89]) Kde sloužil rybníku jen pacholek některý bez fišmejstra, jako na příklad ve Stříbře, tu dávali mu ročně jen 2—4 kopy, škorně za 40 grošů. Vůbec není služby pacholčí při rybníce, aby podstatnou její částí nebyly „škorně“. Nestálý personál rybniční byli potulní rybnikáři, kteří pro mnohosť českých rybníků bývali v starých dobách všude povědomým zjevem. Bývali to vodní cikáni o pověsti velmi zlé. Nejnevinnější věc, kterou bývali pověstni, byla jich lhavá hovornosť. „Jede mu huba jako rybnikáři“, toť příslovím stalo se, jež své původy dlouho — ba až po tu chvíli — přežilo. Horší bylo, že na rybnikáře, jakož svrchu zmíněno, sváděna kde která lotrovina; úřady dosti často se shánějí v městech i vzdálených po zprávách, kterak ten onen rybnikář u nich se choval, že mají „na něho dosti hmotné půtahy“. A jestliže Rakovničtí r. 1577 zastávají se nějakých rybnikářů, jež jim do vězení odeslal hejtman z Hrádku, jakoby na nich jiné viny nebylo, nežli „ožírání pouhé, jakž jsou povahy takových lidí“, mohou nám i tato slova za charakteristiku rybnikářů bývalých posloužiti.[90])

Zanechavše rybářství umělého, rybničného, došli jsme k důchodu z městských řek a k rybářství přirozenému. Města nabyla práva k řece buď darem zeměpanským a vrchnostenským, buď koupí. Mnohé město již při svém vysazení dostalo kus řeky s rybolovem, obmezeným na některé dni v témdni. Na příklad Trutnovským propustil král Jan r. 1340 kus řeky s dovolením, že ve středu

[87]) Arch. mladobol. lit. D. Nouze v době 30leté vojny naučila ouřad porybný v Boleslavi tak šetřiti, že r. 1638 nasolili i všecky leklé ryby a dali snísti vojákům. Nic se nezmařilo. (Reg. důchod. z r. 1638.)

[88]) Registra z r. 1487. fol. 13.

[89]) Kn. kouř. v mus. z r. 1528.

[90]) Arch. rakovn. Kopie listů poselacích z r. 1577.

a v pátek kde kdo, chudý i bohatý, smí na řece loviti.[91]) Kolínští obdrželi dávno po svém založení teprve od téhož krále Jana řeku „od mlýna Kravarského až do starého Kolína".[92]) A tak nápodobně i města jiná. Podle králů propůjčovaly vrchnosti v době staré i mladší svým poddaným městům řeky touž způsobou. Na příklad město Outerý bylo od kláštera Tepelského obdařeno řekou teprve r. 1570, však loviti v ní směli toliko dva dni v témdni, a to jen po dvě hodiny.[93]) Na odpor tomu leckterá vrchnosť zanechavši řeky i lovu sobě, poddaným měšťanům pod hrdlem zapovídala rybolov. Na příklad v Turnově přes tu chvíli připomínáno v obci, „aby řek panskych každý prázden byl pod ztracením hrdla", a když lidé, veřejně loviti nesmějíce, nočně vrchnosti ryby brali z léčí, oznámiti nucen byl primas vší obci r. 1567, kdo bude „léče Jeho Milosti pánu vytahovati, ryby krásti a při tom sobě kulku uhoní, aby sobě vinu dával a ne jinému".[94]) Z králů českých Ferdinand I. jal se po r. 1547 tu a tam při městech královských a věnných obmezovati rybolov aspoň tou měrou, že některé vzácnější ryby vyhradil sobě. Na příklad r. 1549 vzkázal Mýtským, že nesmějí loviti „pstruhů ani lipanů v řekách okolo města, poněvadž pro zvůli Naši sluší těch pstruhů přichovávati".[95])

Konšelé městskou řeku se všemi požitky i s ostrovy i s lovem najímali. Novoměštští pořídili nájem „řeky hořejší a dolejší s vostrovem" r. 1533 takto. Najali všecko všudy třem měšťanům do 10 let pod roční plat 8 kop míšeňských, „však s těmi výminkami, kdyžby purkmistr a páni sobě ryby loviti chtěli, aby oni nájemníci v takovém lovu jim nápomocni byli; sousedé aby svobodu měli sobě k potřebě a jídlu sakem, vatkou (sítí) a čeřenem loviti; jestližeby kdo mimo potřebu lapal, ten povinen bude nájemníkům pomoc učiniti (zaplatiti); víchův kladení, tloukem na vatku honění, hasačertem lovení aby nebylo až do sv. Jakuba Velikého, a to pro neřesť".[96]) Tento nevalný důchod nájemného vystoupil r. 1550 na 14 kop míš. a od r. 1562 byli nájemníci novoměstské řeky povinni pokladně městské odváděti 16 kop míš. ročně.[97]) Koncem XVI. stol. kus řeky pod Šitkovskými mlýny byl za 4 kopy; díl řeky a ostrov u Nových mlýnů v Praze míval mlynář na 10 kop najaty; ale r. 1597 vidělo se konšelům, „aby na sprubování za rok mlynáři to bylo odňato, a rybář obecní tu aby chován byl".[98]) Patrno, že pokoušeli se konšelé všelijak o zlepšení říčného důchodu. Žeby také sekání ledu najímáno bývalo, toho nejsou zmínky. V Praž-

[91]) Lippert: Trautenau. 13.
[92]) Archiv kolínský kn. pamětní. L. M. A. 19.
[93]) Arch. mus. listiny z Outerého.
[94]) Arch. turn Acta forens. I. 17. 49.
[95]) Arch. místodrž. Miss. č. 46. 58.
[96]) Miscell. při desk č. 75. 76.
[97]) Tamže fol. 76. 80.
[98]) Arch pr. č. 332. na desce.

ských městech sic tak dělo se teprve od r. 1614, ale nebyl najímán led na Vltavě, než na rybnících za Horskou branou.[99]) Důchod z nájmu říčného nebyl ani v městech venkovských valný. Na příklad Píseckým ode dávna příslušely tři čtvrti míle řeky Otavy a kus Blanice, a přec nenesl nájem na počátku XVII. věku víc nežli 16 kop![100]) Na překážce nájmům říčným byla zajisté ta obyčejná výminka, svrchu již dotčená, že konšelům i obecenstvu v jisté časy příslušel svobodný rybolov. Pražané vídali co rok na Vltavě tu zvláštnosť, že šenkéři ze starodávné povinnosti konávali obecní lov rybí kolem ostrovů za Poříčskou branou, jim v tom pomocni bývali „tarmarečníci";[1]) teprve ke konci XVI. století jali se za sebe posílati k lovu jiné lidi, jimž šenkéři platili r. 1614 po deseti groších.[2]) Když obec přišla do řeky lovit, leckde vznikaly mezi nájemci a měšťany kyselosti. V Jaroměři volal jeden z nájemců r. 1545 na sousedy lovící: „Jebte se mi z řeky!" K tomu odpověď byla: „Však je právo a svoboda každému sousedu v středu a v pátek s sakem tří loket a tloukem sám druhej loviti!"[3])

Lov ryb v městských řekách najímali sobě obyčejně ti ze sousedů, kteří živnosť hledali jen v rybaření. K nim přidávali se podruzi městští, kteří se při té živnosti přiživovali. Tím způsobem vznikaly při městech čtvrti rybářské, z nichž nejedna utvořila se i za zvláštní postranní právo se svým rybářským rychtářem a se staršími, kteří živnosť řídili. Dobrý příklad rybářských poměrů víme z Kolína již z XV. století.[4]) Kdo z rybářů v Kolíně „od stara dávna" řeku najímali, sluli „hospodáři". Najímali ji „s tovaryši svými", kteří sluli „nágrošníci", poněvadž, jsouce ve spolku rybářském, platívali groš „ouroku". Kdo chtěl býti ve spolku, musil se půl léta učiti, druhý půl léta chtěl-li již loviti, zaplatil polovic ouroku, půl groše, ale živnosť jeho rybářská byla ještě obmezena. Jakmile začal loviti sítí, stal se z něho úplný nágrošník Schůzí spolkových bývalo čtvero do roka. V nich „hospodáři" rovnali spory a určovali, kdo s kým by dělati měli. Stran živnosti stanovil kolínský řád z r. 1492, že loví se „řídkými sítmi, častými sítmi, svrchnicí a prostú sítí, chvary, měchy, vazbami, udicemi, provaznicí a čeřeny". Nágrošník bez svolení hospodáře s lodí loviti neměl. Jináč kázal řád. „kteříž sobě v kterém jespí (t. j. kde voda přihazuje) výklestek učiní, nemá mu jiný překážeti na tom místě; pakliby ten, který sobě místo proklestil, neměl měchu pohotově, jiný móže měch svůj na tom místě stavěti"; dále zapovídá řád, aby jeden od druhého nestavěl měch „na paličku vzdélí"; „dosíhne li druhého paličkú, tehdy móže ten měch vytíhnúti, aby

---

[99]) Kn. šestipanská č. 475. V ní příkladů několik.
[100]) Matzner: Progr. reálky v Písku. 1886.
[1]) Kn šestipanská č. 475. 154
[2]) Kn. šestipausk. úřadu č. 475. 190.
[3]) V appell. knize pražské ortel při r. 1545.
[4]) Z kn. pamětní arch. kolínsk. L. M. A. 17.

ploval". Když Labe stanulo a zamrzlo, měli všickni spolu loviti, kdo neměl síti, měl táhnouti saně a sekati „okna". Bíti bobry jeden bez druhého neměl. Z bobrů nohy a ocas připadal purkmistru a konšelům.

Nápodobně rybáři v Hradci Králové byli bratrstvem a cechem sdruženi; konšelé bdívali, aby lov rybářský byl obci k užitku. Musívalitě rybáři ryby a bobry porybnému městskému, jenž spravoval kus řeky městské, rybářům nenajaté, oznamovati. O veliké vodě bývalo rybářům hradeckým volno stříleti a zbíjeti bobry, ale bez dovolení purkmistrova prodati jich nesměli pod pokutou.[5]) V Litoměřicích měli rybáři obec svou se šesti konšely a rychtářem; městu byli poplatni. Obec nechala kus řeky sobě, kus dal Vladislav král rybářům. Však bylo o to mezi obcí a rybáky hádek mnoho, až jim učinil Ferdinand I. konec, vzav užitek říčný k sobě.[6]) Také staropražští rybáři mívali své konšely a rychtáře a nahádali se s mlynáři do syta.[7]) Rybáři „nad mostem" čili „hořejší" byli pospolu v jednom cechu; rybáři „podmostští" byli pražský cech druhý. Kdo se zrodil na ostrovech, měl do cechu snadnější přístup. Přední povinnosti cechovních rybáků pražských byly platiti v témdni „panský úrok", nehádati se pod pokutou 15 grošův, nekrásti sobě ryb a sbírati „saky i čeřeny" lovcům neoprávněným.[7a])

Mimo řeku bývaly mlynářům a rybářům najímány ostrovy, na nichž rybáci „proutí žínávali" k svým živnostem. Roku 1590 pronajat nynější pražský ostrov Žofín za 12 kop ročních.[8]) Pražský cech rybářský míval v nájmu až do r. 1555 ostrovy při Kamenském mlýně; když dotčeného roku obec prodala Šaškovi mlýn pod plat rechtní, zmocnil se Šašek ostrovů, a rybáři s dovolením obce jali se proutím vysazovati nákel čili písčinu ve Vltavě pod Šaškovým mlýnem již na počátku XVI. věku povstalou, ale pustou. Po čtyřech letech i tuto nákel jim vzal Šašek, a ploty z kolí a z prken i návozem hnojným způsobil si z ní vysoký ostrov, jenž do té chvíle trvá.[9]) O své ostrovy musila se r. 1574 obec s vdovou Šaškovou souditi, poněvadž je vdova pokládala za zpupný svůj statek.[10]) Před tím také Václav Zajíc z Hazemburka, mistr převorství

---

[5]) Arch. pam. 1871. 199. Mluví se tu sic o Hradci Králové, ale podobá se nám, že týče se Jindřichova.

[6]) Lippert: Leitmer. 337.

[7]) Mlynáři nikde nesnášeli se dobře s rybáři. Kam vedla žárlivosť mlynářova k rybářům, toho příklad z Nelahozevsi městečka r. 1537: „Když sú rybáři lovili pode mlýnem v řece hasačertem nebo provazem, a kdy sú ryby přihnali až k pytlu, tu jest mlynář na ně pustil vodu, že se jich šest málem neutopilo a že sú i pytel i s rybami i všecky nádoby pustili a ledva s hrdly ušli". Kn. komorn. soudu č. 7. G. N. 11.

[7a]) Řád rybářský z r. 1531 viz v arch. pr. č. 42. 131. Řád z r. 1583 v též knize fol. 146.

[8]) Kn. šestipanská č. 488. 20.

[9]) Viz náš článek v Arch. Pam. XV. 241. Arch. pr. č. 1056. 146.

[10]) Arch. pr. č. 1133. 71.

sv.-janského, soudil se se Staroměstskými o řeku a ostrov nad mostem i pod mostem pražským, na němž lidé za malý plat bíleli plátna a řezali proutí.[11]) Je viděti, kterak obce šetřiti se musily, aby nepotratily ostrovů. A nejen obce Pražské. Ztratilitě na příklad také Litoměřičtí v XVI. století ostrov promlčením.[12])

Z břehů býval důchod nepatrný. Najímaly se obyčejně za skladiště dřevních hald. Ferdinand I. r. 1547 vyňal některý kus břehu Vltavina z moci Pražanů a zanechal ho sobě na dělání sanytru.[13])

Větší důchod býval z přívozů na řece. V Praze spojené počítali r. 1527 z přívozu pod mostem 15 kop, nad mostem 5 kop, z přívozu v Podskalí 25 kop.[14]) R. 1590 najali Staroměstští Sokolovi hořejší přívoz z ročních 85 kop míš. Při tom postoupili nájemci tři prámy veliké, na nichž přepravovaly se vozy, lodi dvě řezané nebo skládané, kocábku, „která polouprámí slove", a lodi novou z jednoho dubu, za 9 kop 20 gr. koupenou. Zdá se, že Staroměstští páni tento nájem vypjali nad slušnou míru, poněvadž rok po tom valně slevili. Přijali totiž nového přívozníka z ročních 75 kop.[15])

---

[11]) Kn. komorn. soudu č. 14. G. 224.
[12]) Lippert: Leitmer. 321.
[13]) Sněmy. II 588.
[14]) Arch. pražsk. č. 332. 6.
[15]) Arch. pražsk. č. 488. 234.

KAPITOLA PÁTÁ.

O „pozemském zboží" městům poddaném.

Aby získán byl důchod bezpečný a stálý, kupovala města vesnice s lidmi a s platy. Právo k takové koupi uděloval král; s jeho vědomostí přicházel zápis „pozemského zboží" do zemských desk. Staré město Pražské a Kutná Hora (r. 1366 a 1371) obdržely svobodu klásti statky do desk bez relatora,[1]) jiná města královská musila pokaždé o relaci žádati zvláště. Bylo pak zvykem, že to ono město vyprosilo sobě dovolení na koupi pozemských statků do jisté summy; byl-li statek, jenž se nahodil, nad povolenou summu, nezbylo než prositi o zvýšení její. Na příklad Rakovničtí měli sobě povoleno r. 1593 za krále Rudolfa, že mohli koupiti zboží pozemské do deseti tisíců grošů č. Když se r. 1610 nahodilo jim městí Senomatské ke koupi, prosili místodržících, aby „mimo předešlou k dskám zemským prošlou relaci na 10.000 kop, ku koupení statku pozemského se vztahující, ještě do 15.000 kop do desk vložiti dáti mohli".[2]) Chtělo-li město panské dojíti některého pozemského statku, musilo vyprositi svolení vrchnosti, a vrchnost požádala krále.[3]) Však i na druhé straně při prodávajících bylo potřebí opatrnosti. Rokycanští byli r. 1544 přinuceni darmo vrátiti vesnice skoupené od pražské kapituly, „poněvadž zřízení zemské jest, že bez povolení krále od žádného kláštera a duchovenství nemá nic odprodáváno ani zastavováno býti, pakli-by kdo k sobě co toho přijal, má to králi darmo vrátiti".[4])

Měšťané sbírali druhdy peníze na koupi vesnického zboží velmi těžce,[5]) ale sbírali je ochotně, a nesebrali-li mezi sebou, raději

---

[1]) Čelakovský Codex.

[2]) Kopiál v arch. rakov. z r. 1610.

[3]) Roku 1549 píše Ferdinand I. podkomořímu, že dovolil, aby sobě Bydžovští koupili 2 vsi za 1645 a v desky dali Arch. místodrž. miss. č. 41. 306. Nápodobně Rudolf r. 1607 o Velvarských. Arch. mus.

[4]) Nálezové komor. soudu bez bez signat. v mus. fol. 7.

[5]) Litomyšlští, chtějíce koupiti vsi od Jana Pernštejnského za 2283 kop česk., sbírali mezi sebou, přibrali k tomu peníze sirotčí, a když nestačovalo, prodávaly dcerky a ženy městské skvosty své. Jelínek. Litomyšl. 99. 100.

dlužili se. jen aby měli k obci poddanou ves, jejíž lidé v určité časy přinášeli do městské pokladnice „úrok" čili roční plat a jinou povinnost svou k městu konali. Mnohá ves připadla městu také dobročinným darem zádušním.[6]) Některé vsi, městům nejbližší, přiřekly se k nim také samy pro ochranu svou. Zavázaly se povinnostmi, staly se šosovnými, ale nikoli poddanými.[7]) Zvedlo se tedy mnohým obcím městským, že do veliké konfiskace r. 1547, a v nevelikých časech po ní v nově, získaly hromadu vesnic a lidí ouročných. Plzeňští na příklad měli už r. 1419 8 vsí;[8]) Kutná Hora držela do polou XVI. věku 11 vesnic, potom do r. 1620 20 vesnic;[9]) dvanácte vsí náleželo Klatovským;[10]) ouroční jmění písecké bylo před r 1547 ze 14 vsí městských, 5 farních, 17 vsí špitálních.[11]) Královéhradeckým šly r. 1541 platy ouroční z 42 vsí![12]) Mostečtí počítali r. 1600, že mají 423 osedlých poddaných vesničanů.[13]) Z Pražských měst mělo při konfiskaci r. 1548 Staré město 51 vesnici a dva městyse, Nové město 33 vsí a městys; Malá Strana neměla na statcích ničeho.[14]) Ze vsí staroměstských po konfiskaci nově nabytých jest zajímavější Smíchov, r. 1591 koupený za 6000 kop, a Bráník, jenž koupen r. 1578 i se skalami za 1000 kop.[15]) I neveliká Polička směla se do r. 1547 chlubiti, že jest vrchností nad osmi vsemi![16])

Stran městského důchodu nemůže býti úlohou přítomné knihy vypsati všecky všudy způsoby a platy, roboty, povinnosti poddanské, jichž přerozmanitá sila svědčila o znamenité vrchnostenské fantasii. Jakmile sedlák rukou dáním slíbil poddanství, zaslíbil se tím ke všem všudy věcem, jež paměť měla co držeti. Veleslavínův

---

[6]) „Roku 1495 v radě města Brodu Německého zřekla se Anna Hroznatova z Krchleb všech vsí a lidí svých a obdarovala nás." „Za duši její" byli konšelé pak povinni chudým dávati ročně sukno, lázeň, do kostela vosk, knězi při spuštění rybníků kopu kaprů a do špitála půl kopy. Kn. brodská z roku 1416.

[7]) Příkladem jsou vsi šosovní u Jaroměře: Dolany, Čáslavy, Hořenice. Vesničané platili šos jako sousedé předměštští, byli povinni děkana stěhovati, dříví k „cihelni" voziti, slepice k příjezdu podkomořího dávati. Knapp, Jarom. Pamět. 183.

[8]) Škvrňany, Bozkovo, Kotorovo, Crnice, Radobičice, Utušice, Dudlevce, Loběi. Arch. mus. listiny plzeňské

[9]) Slavík. Panství Kutnohor. 8. 19.

[10]) Kronika klatovsk. v mus. 163.

[11]) Matzner. Progr. real. v Písk. 1886.

[12]) Solař. Hradec. 53.

[13]) Arch. mus. listiny mostské.

[14]) Extract aus dem Confiscationsprotok. v mus. K Star. městu mimo jiné náležely Líbeznice, Libiš, Kyje, Hostavice, Modřany, Hrnčiře. Dvorce, Bráník, Sazené, Zbuzany, Středokluky, Zlíchov, Hlubočerpy, Vodoleněvoda, Ouřinoves, Kolovraty.

[15]) Smíchov koupen od Jana Kutovce z Ourazu. Arch. praž. č. 42. 173. Bráník pořízen odkazem mistra Jana Chocenského. Užitek z něho měl jíti na chudé žáky. Tamže. 133.

[16]) Michal. Polička. 43.

Hospodář radí, aby páni na ty povinnosti sobě udělali registra „ložní“ a vzali „k sobě rychtáře neb jiného starého člověka, kterýžby těch platů povědom byl, co kdo z kterého gruntu platí, nechť pilně poslouchají, pravě-li každý oznamuje“.[17]) Poddaný slíbil dávati z polí plat čili úrok dvakráte za rok, platiti z porostlin i z pustin; byl-li mlynářem, platil z kola a pomlynné; všickni vesničané byli povinni v určitý čas denními robotami polními a lesními i rybničnými, mimo to bylo jim odváděti všelico pod rozmanitými jmény, z nichž některá po tu chvíli jsou nerozluštěna.[18]) Také bývalo platiti z komínů — proto mnozí mívali chalupu bez komína: nechávali se raději čmoudem očuzovati, ledaby nemusili platiti — dále bylo také platiti dary vánoční a jiné božíhodové, bylo odváděti kury či slepice, ryby, vejce a sýry a tak nekonečně všelijak dále. A nebyla slepice jako slepice: obyčejné slepice byly úroční — tedy daň roční — ale vyprosil-li sobě sedlák pastvu nebo posouš lesní: odváděl za to slepice „dřevní“.[19]) „Nebylo věci, aby jí ubohý lid vrchnostem nebyl povinen, nebylo věci, jíž by ten lid byl odvážil se vrchnosti odpírati.“[20])

Pro příklad stálých úhrnných platů stůj tu, že Lounští měli v první půli XVI. věku z 9 vsí 245 kop ročních, Stříbrští 198 kop, Písečtí nad 394 kopy; Královéhradečtí 1212 kop.[21]) Mimo stálý úroční plat připadalo poddaným vesničanům platiti ještě leccos jiného mimořádného. Uvalovány jsou na ně také zemské berně, povinnosti válečné[22]) a, když sněm uložil, i z prodejů ve vsi se platilo. Kojetičtí, poddaní osady sv. Mikuláše v Praze, na př. splatili r. 1590 na dluhy císaře Rudolfa i na vojnu tureckou „z 58 strychů žita po č. gr., z 31 strychů ovsa po půl groši, z vlny půl šesta gr., ale z mléčného v tom času nic není přijato k berni, nebo žádného omastku jsou neprodali“.[23]) A měl-li se některý robotný člověk ke placení váhavě, což zle podráždil městské pány. Na př. Rakovničtí

---

[17]) Veleslavín. Hospod. 81.

[18]) Vizme jen jména v urbářích dr. Emlerem vydávaných! V Hradištském na příklad čte se o „plaském, opravném, pomocném, plecném“. Anebo v zápisech desk zemských jakou sbírku sneseš z mála listů! Na příklad r. 1542 Trčky jednoho podíl byly „dědiny s platy, kurmi, vejci, robotami, ospy, konopěmi, chmelem, s platem krahuječným, varným, s krčmami, s pokrčemným, z pekařů, soli s sýpáním, s platem Štědrého večera, s teletem lisým“. Kvat. trh v zemsk desk. č. 4. A. 26.

[19]) Arch. Pam. VI. 194. atd.

[20]) Kosmogr. Münsterova. Známo též, že sám Luther radil pánům, aby obtížili sedláka pořádně, že by jináče zbujněl.

[21]) Arch. lounsk. č. 1. E. 12. kn. Stříbr. č. 187. 21. Matzner. Progr. real. v Písk. 1886. Solař. Hradec. 53.

[22]) Na příklad r. 1605 vzkazují Litoměřičtí svým poddaným ve Vrbici a Nůznici o zbraně. Pišťanským, Pokratským, Sebuzinským ukládají, aby na sukničky pěšího vojska složili po 10 a 20 kopách; méně kop měli dáti lidé z Čeřenišť, z Babin, z Tlučně, z Libochova, z Prosmyk, z Mlíkovrd. Arch. mus. listin litoměř

[23]) Manuál osadních fol. 144. v arch pražsk.

píší svému robotnému Janovi Mářkovic do Hříškova r. 1588 tento přísný list: „Robotný Jene, poddaný náš věrný, divíme se tomu, že sbírky sněmem svolené neodvozuješ. Poroučíme, abys bez prodlévání takovou sbírku od sebe odvedl, jináče pod uvarováním těžkého trestání nečiň, a poněvadž pak toho, čím jsi povinen, a co tebe minouti nemůže, neodvozuješ a dopisování na sebe dopouštíš, protož také poslu tomuto za práci jeho zaplať.“[24])

Nejobtížnější povinnost poddaných lidí bývala robota. Když nastal robotní čas, musil poddaný, maje jíti na své, nechati všeho a pomáhati na panském. Jak mu bylo, toť se ví, aniž div to, vychovala-li robota sedláka chytrákem, jenž šidil práci panskou kde a jak moha. Města odpouštěla svým poddaným osobní roboty jen tam, byla-li ves od města příliš daleka. Ale kolik přišlo ženci nebo mlatci platiti na den, to robotní sedláci za sebe městu, vrchnosti své, zaplatiti musili.

Od vrchností urozených naučily se vrchnosti městské pro robotní práce býti žárlivými na to, aby člověk poddaný jim z rukou nevynikl.[25]) Bez výhostního listu nepustili žádného, a výhostní list musil poddaný zaplatiti. Stříbrští brávali od výhostu svých poddaných počátkem XVI. věku sedm až osm kop grošů![26]) Bez listu výhostního nesměl robotný člověk na jinopanském přijat býti. Děvče nesmělo se provdati na cizopanské grunty bez výhostu. Rakovničtí na takové svatební výhosty mívali formulář, v němž říkali, „že se nechtějí věci pánem Bohem nařízené na odpor stavěti, a proto tedy že Martu i se spravedlností (rozuměj s věnem) propouštějí, jsouce té celé důvěrnosti, že v podobné příčině k nim se jiní také tak zachovají“. Pokládalo se takové propouštění za „směnu jednoho člověka za druhého a vedle přísloví za sousedskou půjčku“.[27]) Někdy stalo se, že poddaná, chtějíc se vdáti, nečekala listu výhostního a utekla pánům. Což tu bylo pak dopisování a sháňky po uprchlé „kmetičně“. Konec takových listů, kdekoli psaných, byl výhrůžný. Ba došlo až toho, že kmetcí čili robotní lidé nesmívali ani na dočasné dílo cizí bez listu dovolovacího, o kterouž obtíž r. 1585 v Praze Nové udála se i krvavá šarvátka mezi vesničany bez cedulky odběhlými a mezi některými jich honci.[28])

Z poddaných svých vesničanů města mívala také mimo roboty a platy i ten dobrý důchod, že poddaní nesměli jinde piva bráti

---

[24]) Rak. arch. Missiv. z r. 1588; podobné listy psali Kutnohorští r. 1582 svému vesnickému rychtáři v Čepě

[25]) Začalo se tak býti již v době pohusitské. Sněm r. 1453 překáží už volnému stěhování, a sněm r. 1487 uzákonil tělesnou porobu sedláků. Viz o tom obšírně Riegra kr. Zříz. I. 87.

[26]) Kn. č. 184. fol. 157.

[27]) Arch. rakov. kop. lit. F.

[28]) Pamět. Dačického I. 158.

nežli v městě. Čím více pili, tím lépe.[29]) Pražané osady sv. Mikoláše r. 1586 přímo nutili Jana Zynara, z Kojetic krčmáře, aby zapsal se, „že nebude více bráti pivo z Nového města, nýbrž od pana mistra Pavla Kristiana z Koldína (představeného osady mikulášské), nebo, kdyby on piva neměl, tedy od jiného nákladníka z téže osady. Kolik sudů piva vzal by jinde, tolik prostic soli propadne a vězen bude k tomu“.[30]) Rok potom čteme v zápisech, že krčmář svrchu dotčený byl v Praze zavřen přec. Patrno, že neměl záliby v pivě slovutného našeho Pavla Koldína, ni v pivě jiného nákladníka mikulášského.

Co ulovili sedláci myslivostí sobě zvlášť povolenou, toho chtívala na nich vrchnosť. Jestliže sobě zapytlačili bez povolení, šlo o hlavu. Ale městské vrchnosti bývaly v tom mírnější nežli vrchnosti urozené. Roku 1589 zapsal se Pražanům kojetický jejich poddaný, Václav Jehelka, že bez cedulky nebude víc lovu provozovati, a „pak li by přes to přec toho nepřestal, že se s pány svými v slušnosti za jich peníze bude sdělovati, nejinam to prodávaje“. Ale poddaný Jehelka zapsav se, s pány o zajícky, pernatou zvěř přece se nesděloval, maje bezpochyby za to, žeby mu nic nezaplatili. A co jim nad to ještě nevyvedl? „Maje poručení, aby ke dni sv. Pavla obrácení pro pány své dědičné některou koroptvu nebo zajíce za peníze přinesl a poslušnosti dokázal, na zlehčení toho rozkazu a pánů svých jako lehkomyslný a nevážný, bohaprázdný ničehož neučinil, pro kterouž jeho nepoddanosť gruntů prázden býti měl; ale propustili ho z toho opět na slib, že všecko rád poslušně, cožbykoli provozováním myslivosti z požehnání božího dostal, lapil nebo zastřelil, to předně pánům svým prodávati pod pokutou a 4 neděle vězení bude.“[31]) Také kouřimští poddaní v Ždanicích „po lesích městských boudy sobě k střílení na zvěř zdělali, tím vrchnosti své neušetřujíce“; ale z toho utržili sobě r. 1622 od konšelů jen ostrou důtku,[32]) na šlechtickém panství byli by platili všetečnosť dráže. Někde bývalo zvykem asi odvěkým, že poddaní povinni byli ročně určitý počet zvěře odváděti. Tak na příklad Plzeňským obecní vesnice dávaly před slavnými hody božího narození, „tak jakž na ně uloženo, zajíce“; se zajíci odváděti bylo i lišky, po dvou i více.[33]) Kam děly se „zajícové“ daně, o tom zapsal obecní hospodář do knihy r. 1550: „Dolanští dali 30 zajíců, ale já jsem jich neviděl ani nejedl. Pán Bůh z toho všemohoucí pochválen.“ Zajisté snědli konšelé.

---

[29]) Vždyť i dobrá paní Anna z Rožmberka hněvala se nakrovnil li se poddaný v pití. Píšeť r. 1556 svému manželu Jáchimovi: „O hospodářství račte věděti, že dobře stojí, chyba, že sedláci nenícko nechtí mnoho píti.“ Tischer. Kopiář. Památek.

[30]) Manuál osadní fol. 64. v arch. pražsk.

[31]) Manuál sv. Mikuláše fol. 129.

[32]) Manuál kouřimský z r. 1618 str. 119.

[33]) Hospodář. zápisy plzeň. v č. mus. č. 3. G. 21. fol. 1. a jinde.

Některá města ukládala svým vesničanům mimo všecky povinnosti dosud psané některou jinou, velice nepříjemnou. Pražané na příklad chtívali od vesničanů kojetických, aby jim poklízeli před hody čtyřikráte v rok v ulicích bláto. A že se měli k té pěkné službě vesničané mdle a liknavě, nestačila vrchnosť vesničanů kárati, ba trestati. Roku 1586 zapsáno v knize, že „z Kojetic berně a ouroku nedali, ani blat před hody ani po hodech nesvezli, protož z uvážení jsou všickni dáni do vězení".[34]) Jindy zase přijeli vesničané ochotně pro bláto pražské — ale s vozem děravým, takže co nabrali, trousili zase. Také k mimořádným službám bývali vesničané v městě honěni; obzvláště jejich vůz a koně velmi často k službě městské bývali zváni. Pražané rozkázali r. 1589 Kojetickým, kdo z nich kdykoli přijede neb přijde do Prahy, aby se oznámil pánům, „byla-li by jaká potřeba", aby posloužil. Rozumí se, že chytrý sedláček, přišed do Prahy, vyhýbal se čtvrti sv. Mikuláše jak moha A kolik zapsáno v kopiářích těch měst, která měla vsi vzdálené, listů zvacích, aby ten onen poddaný rychle s koni přijel, že něco sveze, neb aby uchystal se, že páni přijedou do vsi. Těch listů je mnoho, a dokazují, že páni měštští nenechávali svých vesničanů zaháleti. A listy ony nejsou psány právě zdvořile. Na příklad rakovnický jeden list z r. 1603: „Robotný Jene! Nastává toho některá potřeba, pročež o tom tobě pod skutečným trestáním poroučíme, abys hned, jakž tebe psaní toto dojde, ničímž se nevymlouvajíc, kromě moci boží, k nám se vypravil."[35]) Ze zvláštních povinností vesničanů k městu náležitých na konec uvésti lze tu, že poddaní města Bělé musívali od starodávna platívati na kata městského. Roku 1488 vznikl o plat katovský zajímavý spor. Bylo najednou totiž na sporu, má-li plat ten dávati se na míšeňsko či na česko — totiž dvakráte tolik. Sedlákům se nezdálo dávati než na míšeňsko, a měšťané od nich žádali grošů českých, poněvadž „mistr kat na míšeňsko poprav díti nechtěl".[36]) A vesničané nevyhráli.

Ale celkem jest z pramenů všech všudy patrno, že přes všecky rozmanité povinnosti vždy lépe se vedlo poddaným městským než poddaným pánův a rytířův. Nikde nenajdeš, aby měštští konšelé opovážili se vesničany své jen poněkud nápodobně dříti jako pověstný lichvář panský Adam Hrzán z Harasova, jenž „svým dobrým hospodařením" týral lidi na východě českém.[37]) Nikde nečte se, aby konšelská vrchnosť nad zápisy v deskách chtívala robot krvavých od poddaných jako Valentin z Gerštorfa. Na toho pána r. 1556 žalovali vesničané, že „pořád tři neděle každý musí mu

---

[34]) Manuál osadních při roce 1586.
[35]) Arch. rakov. kopiál z r. 1600.
[36]) Nejstarší kn. bělská lit. A
[37]) Arch. Pam. XII. 27.

dělati“.[38]) Kdy měli o žních tedy dělati na svém? Anebo aby město uvozovalo na vesničany své platy ve všem všudy dvojnásob větší jako r. 1556 žalovaný Šebastian z Domaslavě;[39]) aneb aby vedlo sobě jako Karel Litický ze Šonova, jenž poddané „sužoval, nátisky dítkám i manželkám jich činil, a ne způsobem křesťanským, ale jako tyran s nimi nakládal, sedm jich vyhnal a grunty sobě přivlastnil, téměř každého dne že robotovati musili, začež jim žádné záplaty nečinil, leč nějakým bitím a sekáním, jednoho že u vězení umořil; kdyby jiné vrchnosti k poddaným svým tak se chovaly, musilo by půl království spustnouti“.[40]) Nenajde se, aby konšelé svým vesským poddaným pro nepatrnou krádež sebrali „mlýn, pilu a louky“, jakož tak učinil v Horažďějovicích Karel Švihovský nějakému panskému holotovi pro 6 koroptví![41]) Také nenajdeš vrchnosti měšťanské, aby pro ledabylé slovo dala poddanému svému „nohy přerážeti a jazyk týlem vytáhnouti“, jako to učinil roku 1558 pan Hynek Rychnovský z Rychnova ubohému poddanému Petrovi ze vsi Bukoviny,[42]) anebo, jako dělával Fridrich Chrástský z Chrástu, že vězil poddané své tak, až jim „nohy upadaly, takže potom chodili jen po kolenou“.[43]) Ani nečte se nikde, že by vesničané městští běhali světem, majíce železné obojky na krku z trestu, jak jim je věšíval a rukama svýma na petličný zámek zavíral urozený Jan Tejřovský z Einsidle a na Skrejích[44]) a Hynek Tluksa Vrábský[45]) a bezpochyby též jiní hodní pánové.

---

[38]) V registrech soud. kom. arciknížecích fol. 47. čteme v mnohých slovech o tom nález, jehož krátký rozum jest: aby sobě dali vesničané s pánem obapol pokoj, oni aby byli k němu uctiví, a on aby jich nedřel. S ortelem nejsme spokojeni, ale lépe, než aby byli odsouzeni vesničané, že pána pomluvili, jakož se to stávalo zcela obyčejně jiným.

[39]) Regist. arcikníž. fol. 49. Pán bránil se, že „tito poddaní předešle proti otci jeho se pozdvihše, také naň v žaloby se dali, a pod tím to se mu přihodilo, že v obydlé svém svázaný a stlučený jest nalezen a od toho i umřel“. Ortelem jim nalezeno: „Poněvadž nic proti pánu svému nedokázali, že se v trest a kázeň berou.“

[40]) Regist. arcikn. 154. Ortel byl, aby hejtmané kraje Hradeckého rozhodli, které grunty jim pán vzal, a jemu poručeno, aby se k nim náležitě choval. V malých časech potom byli přec všickni zavřeni, poněvadž prý byli spurni a nechtěli ničemu místa dáti, když je hejtmané s pánem rovnali. Fol. 186. ibid.

[41]) Arch. mus. listin. horažděj. z r. 1615.

[42]) Chaos v arch. pražsk. č. 602. Šlo o nějaké vyprodání se ze statků pánových. Surový pánův trest a spolu nespravedlivý souzen jest soudem komorním. Pán zavřen na Hradě pražském, a otci nebožtíkovu 300 kop grošů zaplatiti měl.

[43]) Roku 1577 soud o tom. Byli to lidé z Bohutína. Kn. kom. soud. 15. G. 188.

[44]) Rakovničtí byli dotčeným pánem r. 1579 přinuceni zavříti svého zámečníka Markusa, poněvadž panskému čeledínu z Tyter „obojek jemu na hrdlo daný“ otevřel.

[45]) Takový řetěz neb obruč nějakou měl r. 1562 mlynář pánův, Zikmund Hladký, z Vostrova na krku a když žaloval v komoře, nalezeno mu, „poně-

Také nebylo slýcháno, aby lidé, městům poddaní, tak hrozně byli bíjeni jako v poddanství šlechtickém [46]) Nestalo se, aby na městskou vrchnosť s takovým obecným hlaholem svolávána byla pomsta boží jako na příklad na pana Vojtěcha Pětipeského, jenž r. 1589 nutil tesaře robotného v poutech pracovati do úpadu a nepustil ho, ani když mu žena umřela, aby ji poctivě pochoval.[47]) Z městských vsí lidé vůbec tak houfně neutíkali jako z panských [48]) ani nebouřili se tak snadno. O městské vsi neříkali cizí poddaní, že by se v ní „darmo usaditi nechtěli", jako to říkáno o vsech pana Kašpara Melichara Žerotínského.[49]) Slovem: na vesnici, městu poddané, bývalo všecko všudy mírnější, snad proto, že bývala městská vrchnosť dvanáctičlenná, a že se ročně měnívala. Na panském panoval purkrabí, nebo jiný slídivý úředník, a proto bývalo čím dále hůře.[50]) Došlo až tam, že poddaní ani z věcí, jež vymyslila vrchnosť na jich dobro a vzdělání, užitku nemívali, myslíce stále jen na své bití a dření. Dí Poličanský r. 1613, že když vrchnosť na poddané v neděli zazvoní, aby jim čteno bylo evangelium místo služeb božích, „tu jim přečta čtení z oust, a jim mimo uši šoust, an poddaní více na to myslí, co jim po čtení

---

vadž věrnosť rukou dáním slíbil a přes to v řekách lovil a na zvoškliveni pána svého suplikoval, proto ho páni v kázeň a trestání bráti ráči". Reg. arcikníž. fol. 185.

[46]) Ladislavu staršímu z Lobkovic r. 1589 napsali Rakovničtí, že prý „poznali, kterak ten sirotek Uher, který ze Zbiroha utekl, dobré začátky v učení jest vzal, s nímžto, bude-li se pěkně nakládati, naděje jista jest, že hojných oužitků v umění nabude" — „přimlouváme se, aby mu nemírným bitím ubližováno nebylo". Arch. rak. kopiář z r. 1588. Ondra Koubek ve vsi Pavlíkově byl r. 1595 od posla rychtářského v šatlavě do smrti ubit. Vrchnosť jen vzkázala, aby se rychtář příště právem neukvapoval. Arch. rakov. v témž kopiálu.

[47]) Univers. knih. č. 44. A. 61.

[48]) Roku 1570 chtěl Jíra Souček raději do smrti zůstati v rakovnické šatlavě, nežli se vrátiti k paní urozené Anně Bohunkové z Losu. Arch. rak. Missiv. r. 1570. Nějaký pohůnek r. 1595 vskočil a zahynul v rybníce raději nežli by se byl dal dovésti k své vrchnosti na Křivoklát. Takový byl strach před panskou spravedlivostí! Panu Václavovi Hochauzarovi utekla r. 1595 dobrá půle poddaných ze Senomat do Rakovníka. A to jsou zprávy jen některé, a jen z jediného archivu! Trpělivý sedlák bouřil se ze zoufalství, třebas pravili r. 1548 v soudě komorním lidé ze vsi Vořihova, že se vzbouřili proti Jeronýmovi Hrobčickému „z nerozumu svého hloupého". Regist. židovská, popelatá č. 11 J. fol 249. Ze Slezska je také povědom případ selské zoufalosti, která upomíná na plebejce římské. Roku 1577 z Mokrých Lazců sebrali se poddaní, majíce za vůdce svého rychtáře čili fojta Šalšu „s dlouhů i krátků ručnicí" a vystěhovali se panu Tvorkovskému ven ze země. Odvážný kousek srovnán pak po dobrém. Opav. Týdenník XIX. 14. 3.

[49]) Kn. kom. soudu č. 21. G. fol. 417. r. 1600. Pán měl pusté grunty, lidé mu z nich utekli — a noví nechtěli sem ani darmo.

[50]) V kšaftech doby husitské najdeš často pány, že měli utrpení k lidu poddanému. Příklady v kn. arch. pražsk. č. 992. fol. 237. 250. V století následujícím také jsou případy podobné, ale nehojné a ne tak plné jako druhdy, kdy paní Kateřina ze Zbiroha r. 1449 odpustila poddaným po všem zboží roboty!

rozkáže se dělati, neb kterého z nich bude bíti a trestati buď vězením, řečí nebo kyjem“. A dále: „Již vrchnosť nyní taková jest, že pod způsobem ochrany vezme sirotka nebo vdovu nebo jiného kteréhokoli poddaného svého, káže nejprv grunt jejich prodati, peníze do truhlice vezme, oni pak budou míti nouzi ve dvoře, siroteček pak bude choditi bos, nahý, svítaje zadkem, v strhané košilici a potom, nemoha pro nouzi vyseděti, jde ze dvora pryč — tožť jeho spravedlnosť zapsána v rejstřích pánů.“[51]) V městských vesnicích bývalo lidštěji, sousedštěji a veseleji.[52])

Městská vrchnosť co rok usazovala v poddanských vsech po čtyřech nebo šesti konšelích vesnických a k nim rychtáře. Rychtáře ovšem jen tam, kde nebylo rychty dědičné. Sázení konšelů a rychtáře pořizovali měšťané podobným řádem, jako jim samým se dělo, když přijel pan podkomoří. Byla vesnická slavnosť, ovšem v rozměrech malinkých i naivních byl hodokvas, jmenování, soud a rozličná moudrá napomínání. Z měst venkovských jezdívali na tu obnovu primas, dva konšelé a jeden obecní.[53]) Pražští páni možná že výjezd do svých vsí pokládali za příjemný „výlet“ z Prahy. Dosti častokrát jede jich do vsi hromada: z toho přec patrno, že jeli rádi. Roku 1580 vsedli na vůz „kotčí“ v Praze čtyři ouředníci kostela sv. Mikuláše, čtyři správcové kostela čili kostelníci, k nim za obec pražskou přisedl mistr Jakub Varvažovský, Šebastian Agrikola, císařův rychtář, a mistr Pavel z Koldína. Tito vzácní a učení pánové jeli do vsí městských sázet konšelů. Zdá se, že pražští vesničané, vítajíce své pány, byli otrlejší nežli jiní, hlavního města vzdálenější. Soudíme tak z rozkazu r. 1587 Kojetickým vydaného a velmi nevrlého. Poroučíť se jim totiž, „aby při výjezdích pánů svých dědičných toho šetřili, aby sousedé dva neb tři pro poctivost a potřebu příhodnou při vozích přítomni byli, ano i toho aby se více nedopouštěli a kobyl téměř na poly umrlých pro pány, jako při tomto výjezdu se stalo, že jedna klisna nemohla hladem táhnouti a se převrhla a v Ďáblicích zanechána býti musila, neposílali pod skutečným šatlavou a týden na šárce trestáním“. Paměti hodno, že při tomto výjezdu, při němž hladová kobyla cestou se převrhla, byl náš slavný jurista mistr z Koldína a tolikéž dobře povědomý Jan Ornys z Paumberka.[54]) Roku 1591 položili tíž Kojetičtí pražské hosty své převzácné na noc do chalupy, do „níž teklo až skrze podlahu a strop do světnice, kde páni noclehovali“.[55])

---

[51]) „Pokuty“ Mat. Poličanského „dobrou vrchnosť vyhražuje“ — to k vůli censuře musil.

[52]) Kdykoli sedláci poddaní přinesli do města purkrecht neb úrok, vždy pivem bývali hostěni. Viz kn. arch. lounsk. č. 1. E. 11. 1. E. 12. Též tak Lippert. Leitmer. 290.

[53]) Registr. arch. kouřimsk. z r. 1561.

[54]) Manuál osady sv. Mikuláše. Fol. 85.

[55]) Tamže. 157.

Společné sjití pánů s obcí vesnickou dělo se na rychtě, v krčmě, někdy i na faře. Nejmileji byla schůze v krčmě.[56]) Příchozí páni ptávali se nejprve podle register každého poddaného, „mnoho-li na podzim osil, co ouhorem leží, co míní na jaro osíti a co ladem položiti“; nahlédali při tom do register, kolik má kdo lánů, jak jsou dobří hospodáři, kolik mají obilí v stozích, v stodolách, kolik vymláceného a na obilnici sutého; dále vyptávali se měštští páni, kolik má který poddaný dobytka, kolik píce, a může-li tak mnoho dobytka chovati; když poznali, že by se grunt tím dobytkem hubil, kázali ho na zimu uprodati.[57]) Po tom přistupovali páni k volbě vesnického představenstva. Usadili konšely a rychtáře, první osobu. Všem vydali přísahu nebo závazek o několikero kusech; nejprve, že se budou ctně chovati; druhé, cti a chvály boží vyhledávati, dobré velebiti, zlé tupiti, „vejnosy a vejpovědi“ spravedlivě domácím i přespolním vynášeti, pánů svých poslušni býti. Přísahu skonávali konšelé pražských pánů slovy: „Toho mi dopomáhej Otec, Syn, Duch svatý, vše jeden Hospodin, požehnaný na věky věkův; amen.“ [58]) Rychtářovi ukládali měštští vyslanci zvláště, aby „ortele“ vypovídal, soudy zahajoval, čeleď popisoval a ohledával; vdov a sirotků šetřil a vůbec nade vším pořádkem ve vsi bděl. U volbě rychtáře nebyli pražští pánové vždy šťastni. Roku 1590 učinili v Zákolanech rychtářem krčmáře Jana Hakuli, do něhož sousedé vesničtí dvě léta potom zle žalují, a více do ženy jeho. Prý „rychtářka u sebe chová lehké osoby, které s jedním zedníkem Vlachem po hájích neřády provozují, jednu osobu vypověděnou přijala a na zlé nemoci hojila, piva za dva a tři peníze sousedům prodávati nechce, leč za vaření“. Tenkráte páni spor sousedů s rychtářem „umořili, vyzdvihli, zkazili“ — a strany podaly sobě rukou.[59]) Rychtář krčmařil pak chutě dále a palcátem volával sousedy — na sněmy do své krčmy.

V napomínání městských pánů, vesničanům po volbě rychtářské a konšelské udílených, všude stejně vyskytují se tři kusy: nejprve napomínáni bývají vesničané k pobožnosti, podruhé k opatrování statků, aby neshořely, a do třetice, aby sedláci neprodlužovali statkův ani jich nepropíjeli. O těch kusech drobet položíme pro příklad.

Přes velikou pobožnost oněch dob přece s leckterým sedlákem mívali měštští konšelé svízel. Pražanům sám rychtář v Kojeticích, Václav Křížek, „užrav se v šatlavě r. 1590 vzkazoval, aby je třebas hrom zabil, nebudu se jim modliti“.[60]) Přes tu chvíli musí hro-

---

[56]) Nebylo-li v hospodě, ztráceli někteří sedláci všecku chuť k samosprávě. Viz instrnkci nelahozevskou z r. 1588, z níž jde, že sedláci posýlali do shromáždění obce, nebylo-li v krčmě, za sebe raději panímámy.

[57]) Arch. mus. Instrukce úředn. kostela sv. Štěpána Velik. v Praze.

[58]) Manuál osady sv. Mikuláše. 4.

[59]) Tamže. 209.

[60]) Tamže. 136.

ziti Pražané vesničanům svým Kovárským, Oujezdeckým a jiným, nebudou-li pobožni, budou-li láti a hromovati, což jest proti pánu Bohu, že dostanou se do trlice nebo do šatlavy. Když farář na Kojetických nepobožnost neustával žalovati, snesli se r. 1591 páni pražští, aby kostelník si do register poznamenával, kteří do kostela chodí, a kteří ne.[61]) Tedy prostředek tu volen, jenž po bitvě bělohorské všude zakvetl po Čechách. Dřívější prostředek Pražan r. 1586 obranný a velmi originelní, neosvědčil se. Pražané totiž poručili, aby rychtář každého, kdo nechodí k pobožnostem, zavřel na noc do kostela. Za pobožnost a mravnost v obci bývali konšelé vešští i s rychtářem odpovědni. Lounští r. 1577 zavřeli rychtáře z Chraber i s konšely do městské šatlavy, „poněvadž jsou hanebnejch a neřádnejch hříchů smilstva a cizoložstva, kteréž se u nich ve vsi dosti zhusta dály, nepřetrhovali, nýbrž i sami toho se něčeho podobného proti pánu Bohu dopouštěli“.[62])

Co se tkne druhých dvou kusů stran statku sedlského, to mívaly šlechtické vrchnosti o zboží svých poddaných tak něžnou péči, že bývala lidem až hrubě proti mysli. Bez vědomí vrchnostenského nic nesměl poddaný odprodávati. Některá vrchnost přímo chtívala, aby jí nejprv učiněna byla nabídka, chtěl-li poddaný prodati i nejmenší dobytče. Takového vydírání při vesničanech městům poddaných nepozorujeme v knihách. Co tu je, dotýká se nejprv zákazů nemírného pití a tím statečku utrácení. Na příklad, zvlášť přísně byl od Pražanů napomínán Jan Ješek, poddaný v Kojeticích, že „nepřestává statečku svého opouštěti, do krčmy (nějaké přespolní) že bezpotřebně chodí; když fůru obilí do Prahy veze, tehda se domů s penězi nenavracuje, až všecky v Praze nebo v krčmě s lotryní krčmářkou utratí“.[63]) Když neustal, pozvali r. 1581 Pražané milého sedláčka na radnici, že ho zavrou. Asi pět let potom byl od pánů sám „rychtář obzvláště napomenut příkře, aby zbytečného užírání zvláště v Praze zanechal, domů časně s čeládkou svou se navracoval a za vozem nezůstával pod skutečným trestáním“.[64]) K mrhání statku sluší to, když sedlák ho zadlužil. Sněm r. 1575 usnesl se, aby poddaným výše tří kop č. věřeno nebylo, a vrchnosti o své újmě vůbec zakazovaly poddaným vzdlužovati se. Pražané osady sv. Mikuláše zvláštní své dovolení dávali poddaným na dluhy vyšší. Takž r. 1587 propustili v Kojeticích Blažeji Přímeňskému, aby si mohl vydlužiti 12 kop u šen-

[61]) Arch. lounsk. Reg. purkm. č. 1. A. 1. fol. B. 1. B. 5.

[62]) Těch a podobných případností sobě ku prospěchu nade všecky vrchnosti obšírně uměl užívati v Nelahozevsi pan Florian Griespek, v jehož instrukci, v arch. praž. č. 324. fol. 227. opsané, čte se jakožto základní princip pánových rozkazů: „Ne nadarmo meč nese vrchnost, než aby se jí poddanost bála, a kdožby se jí protivil, zřízení božímu by se protivil.“

[63]) Manuál osady Mikul. fol. 8.

[64]) Tamže. fol. 51.

kéře Byškovského „do sv. Jiří, ale aby z nich žádné lichvy nedával“.[65]) Že naskytli se také dlužníci vesničtí, kteří, dlužíce se, vrchností neprosili za povolenou, toť věc jistá. Toškovi do Oujezdce vzkázali r. 1585 Pražané, bude-li se dlužiti a statek zavozovati, že ho rychtář jako zločince spoutaného do Prahy dodá — ale Tošek vzdlužil se zase, statek zavedl a — utekl. Též o Halouškovi z Kojetic zapsáno r. 1583 v knize zádušní, „že z gruntů sprchl, nemálo dluhů naraziv“. Aby se předešly lehkomyslné dluhy u cizích, stalo se při vrchnostech městských zvykem, že zakládaly samy na čas své poddané penězi a častěji obilím na setbu. Stříbrští půjčují roku 1568 svým sedlákům 90 kop míšeňských do sv Václava.[66]) Stran odprodeje všímala sobě města při poddaných svých jen prodeje gruntu a chalupy, v drobný prodej se jim nepletla. Že pak dohledu při některých bylo zapotřebí, o tom zápis v lounské knize r. 1578 tento: „Rychtář ranský s konšely do vězení dáni jsou, že za příčinou svoumyslnou a bez vůle a dovolení pánů svých prodali kus lada za sud piva Markovi sladovníku.“ [67]) Nedbalého poddaného městské vrchnosti ovšem také nutily, aby se vyprodal, ale zdá se, že tak činily se slušnou opatrností. Píšíť na příklad r. 1598 Rakovničané hejtmanovi na Křivoklát, že mají ve Všetatech rychtáře „nedbavého a nepilného“, jemuž prý poručili, „aby kupce ptal a statček svůj lepším hospodářem osadil“; protož prý prosí hejtmana, „nejsouce povědomi, jak se statkové sedlští šacují“, aby dovolil několika svým poddaným rychtářům dotčený stateček spravedlivě pošacovati.[68])

Také nestačily vrchnosti městské zakazovati svým poddaným karban a poroučeti pozor na oheň, zvláště těm, „kteří komínů nemají“. Roku 1585 rozkazují Pražané Kojetickým, Oujezdeckým a jiným, kteří „nemají komínů v chalupách, aby do svatého Martina je sobě zdělali pod pokutou dvou kop míš.“; [69]) a poněvadž i potom co rok rozkaz opakují, z toho patrno, že i na dále bylo na vsi dosti chalup bez komína, a tudy k ohni lepší příležitosť. Kouřimští na prohlídku komínů volívali od r. 1561 ve svých vsech po dvou sedlácích, jež zvali „kominíky“.[70])

S dohledem vrchnostenským nad statkem a osobou poddaných „človětů“ souviselo, že nesměl sedlák o své újmě a vůli svobodně kšaft učiniti. Vždy chtěla míti vrchnosť i z toho užitek[71]) a chtí-

---

[65]) Tamže. 68.
[66]) Kn. stříbr. č. 187. fol. 34.
[67]) Arch. lounsk. Regis. purkmist. l. 1577 fol. H. 20.
[68]) Arch. rak. Notule poselacích listů z r. 1598.
[69]) Manuál osad. sv. Mikul. 41
[70]) Regist. arch. kouřimsk. z r. 1561.
[71]) Dle Roschera (Nationalökon II. 295.) původně vrchnosti německé mívaly dědické právo na všecko všudy, co bylo lidí poddaných. Později obvyklo se na tom, že jen částka z dědictví připadla pánovi (mortuarium). Ty

vala moc míti i nad tím, komu statek bude po smrti pořizujícího. Toho práva hledívaly sobě městské vrchnosti též, a pokud známe, přísně. Roku 1583 nalezla osada fary sv. Mikuláše v Praze, že „kšaft nebožce Petra Pechana nemá své moci míti, poněvadž bez vědomí pánů se stal, nýbrž druhá polovice na osadu jest připadla jakožto na vrchnost. Vdově druhý díl páni pouštějí ve sto kopách“. Kšaft měl se díti před rychtářem vesnickým i před konšely, a co se napsalo, donésti bylo na radnici městskou k registrům gruntovním. Když pak člověk umřel, přijíti měl rychtář zase a zpečetiti statek, aby, než přijdou páni z města popisovat, nic se nerozztratilo. Bylo-li náhodou ve žních, měl rychtář všecko obilí, co se válo nebo mlátilo, na hromadu souti, navroubiti a pod zámkem chovati do příchodu panského.[72]) Sedláci báli se těch panských popisů, a proto přečasto peníze zatajovali, zakopávali do země[73]) a všelijak jináče pokrývali se s nimi. Na takové činy ovšem byly pokuty. Když umřela v Kojeticích r. 1581 podruhyně, Novák a Kříž že 20 kop po ní zatajili, šatlavou trestáni jsou; žena Novákova do klády zavřena, a Martin rychtář, že jest pánům ouředníkům (pražským), že podruhyně zemřela, neoznámil, vsazen do vězení šatlavního.[74])

Na konec stručného našeho výkladu o vsech městských nelze nepověděti, že při obnově konšelské byl od pánů městských nad vesničany konán soud v první instanci, od něhož šlo odvolání k městské radě. Všimneme sobě, s kterými věcmi přicházeli vesničané poddaní na ten soud.

Nejčastěji přicházívali s ranami a rankami, které jedni druhým sdělali při hře v hospodě neb jinde na vsi. V knize pražského záduší mikulášského také čteš, že praly se i sedlky spolu. Roku 1592 Regina Kavova Dorotu Svatošovu v Kojeticích „na návsi na potkání seprala a rozchlupatila a zhaněla“. Tři léta před tím Kubíček, podruh z Kovár, „uťal“ Bartu vojáka z téže vsi pro slovo „ras“, jímž voják poctil Kubíčka. Páni pražští vyřekli, aby sobě voják nechal, co utržil, „prý mohl bez toho býti a se nenavracovati“.[75]) Není třeba zvlášť vyličovati, že nejvíce sousedských praček bývalo o posvícení, o masopustě, při douškání a jiných výročních

zvyky přeneseny i k nám, a návštěva vyslaných vrchnostenských na sedlském statku po smrti hospodářově vždy bývala velmi nemila.

[72]) Arch. rakovn. kopiál z r. 1608.

[73]) Příklady o penězích tajených ze strachu, aby pán nevzal, anebo příklady, že pán sebral přece, viz některé: Arch. Pam. XI. 93. Že před známým Griespekem Florianem Beneš ve vsi Babině poddaný dal zakopati do stodoly džbánek s penězi, „aby pán nepobral“, tomu se ani nedivíme. Ovšem pán nad „neupřímnými“ poddanými svými v soudě vyhrál. Kn. kom. soud. bílá. fol. 73. 74. 75. Roku 1562 ulovil Albrecht Netvorský z Břízy peníze poddanské zakopané v zemi „pod dubovým špuntem“. Reg. arcikníž. fol. 181.

[74]) Manuál sv. Mikul. fol. 2.

[75]) Manuál fol. 118.

slavnostech. Jaroměřští r. 1538 musili souditi Martina Hovorku, jenž o posvícení i s cizími husami vojnu měl rozpustilou. Zastřeliti dal svému pastorku ve vsi Rychnově pět husí, a když se vesničané seběhli, volal po furiantsku: „Dám deset kop za hus, ukážete-li, že mým původem zbita!“ A sedláci ukázali. Hovorka musil zaplatiti za hus tolik, za kolik by pěkného koně byl koupil, přes obranu svou: „To nebylo podvolení, já mínil jen deset kop žaludů za hus dáti.“[75a]) V tom soudě chránili měšťané také autority poddaných svých vesnických konšelů. Roku 1594 jsou do šatlavy pražské podáni od soudu, při obnově vesnické konaného, dva kojetičtí sedláci, „poněvadž, činíce na sebe stížnost před rychtářem a konšely, nestydatými slovy se dotýkali a k tomu i po pohlavku sobě dali, skrze to předně pána Boha potom i pány své dědičné neuctivě potupili“.[76]) Přinášeny druhdy i žaloby o bujnosti sedlské, která nejevila se jen pračkami. Lounští r. 1574 zavřeli na kolik dní Chrousta ze vsi Nečich proto, „že nenáležitě po chlíbě šlapal“.[77]) Jiné žaloby dotýkaly se škod, jež sousedé činili na statečku „pasením klisen“, nebo že přiorávali sobě meze, mezníky vysazovali a všelijak sobě pych provozovali. Těch škod nejvíce dopouštívali se „chalupní“. Na pych byla kláda v šatlavě. Roku 1591 zavřeni jsou tři kojetičtí chalupní za tři dni kladou, že „sousedům na vobilí vyžinutím uškodili“.

Také nejsou ani knihy soudů sedlských prázdny žalob o nevěře manželské. Vrchnost kostela svatého Mikuláše pražského dosti často smiřuje manžely a dává stíhati ženu, která muži utekla. Roku 1589 posadili jednu takovou — Křížovou — do dřev před kostelík vesnický. Také často tresce vrchnost městská hrubost manželů, stepali-li ženy své přes míru. A přec proti tomu zase najdeš v knihách městských i doklady o zlatém srdci lidu sedlského i po těchto choulostivých příčinách. V registrech rychtářských rakovnických z r. 1575 poznali jsme ženu Nohydku ze Žiliny, jejíž muž „házel dětmi jako štěňaty, až naposled i s jinou do světa ujíti chtěl — v tom nemoc ho porazila — a Nohydka chodila na nevěrného muže pracovat, a když mdlé ruce nestačily, chodila na něho žebrat! Někdy přicházeli venkované k soudu městských ouředníků jakožto k své stolici soudné s pověrou, s čarami, aniž lze jim to vyčítati. Byl to charakter doby a všech vrstev národa. Stůj tu jeden jen doklad za jiné, jsoutě všecky na jedno brdo. Roku 1589 „vznášel rychtář kojetický na pány pražské, kterakby Jakub Čech k němu, jakožto právu, když pro svůj hanebný skutek (neboť čáry s pytlíčkem do komína pověsiti dal) do klády vsazen býti měl, nenáležitě se choval, lotrů, zrádců, rasů mu

---

[75a]) Zlat. Praha 1887. 630. A kniha appell. v arch. pr. ortel z Jaroměře roku 1538.

[76]) Manuál Mikuláš. 249.

[77]) Regist. purkmistr. r. 1577 fol. B. 19.

nadávaje“. Když vrchnosť zlolajce a čaroděje se tázala, proč v komíně čaroval, v odvet pravil, „že někdo mu mezi vrata čáry leje, tudy dobytek jemu suší a moří, nebo dvě klisny a jedna kráva mu umřely, a do toho pytlíku že jest zem mezi vraty strouhanou zavázal a tam ji pověsil, zda by mohl zvěděti, kdo by mu v tom škodil, tím že jest nic zlého nemyslil“. Páni usoudili, aby pro takový ďábelský skutek šatlavou byl slušně strestán.[78])

Neuctivosť k svým osobám trestávali měštští konšelé na sedlácích šatlavou a leckdy i nemalými penězi.[79]) Připadl-li trest šatlavní na poddaného sedláka v čas robotní a ženní, nebo kdy bylo neodkladnou práci konati, počkalo trestní právo městské, dokud sobě sedlák práce neodbyl: šlotě vrchnostem městským jako jiným nejprve vždy o to, aby poddaný byl schopen platiti. Lounští „odložili“ rychtáři z Nečich a jakémus Antoníčkovi, kteří oba zroubali kohos v Dobroměřicích, „od ouřadu do změnění druhého ouřadu, aby mohli sobě vína sebrati a vinice zdělati“.[80])

Jako šlechta takž i městské vrchnosti proti komukoli svých poddaných hájili, tuze o to dopisujíce, jestliže některému bylo ublíženo. Nejčastěji píší o zbití poddaného, omylem na cizí pastvě s hovádky postiženého, aneb o posekání a zajetí takového zabloudilého hovádka.[81]) Také dosti jest dopisů stran poddaných. od jiné vrchnosti násilně ulouzených.[82]) Za tuto ochranu navzájem zase nejednou navedli měšťané své poddané sedláky, aby nějaký vzdor učinili nemilému sousedovi urozenému; kde se báli, nastrčili sedláky. Na příklad Pražané tajně navedli své poddané Kojetické r. 1589, aby sebrali obilí panu Janovi Bořitovi z Martinic na dvaceti sporných záhonech. Ale jeden z poddaných neopatrně v krčmě vyzradil, co se chystá, a Pražanům nezbylo, než prohlásiti řeč jeho za klevety.[83])

---

[78]) Manuál sv. Mikuláš. 122.

[79]) Václav Vejce v Kojeticích r. 1581 „promluvil pánům slova spurná“. Dán do šatlavy jakožto člověk „svémyslný a neskrocený“ a poseděl tam velmi dlouho. Manuál sv. Mikuláše 3. Roku 1576 řekl Pavel Moucha z Rány v hospodě u Doroty Kantorky o svých lounských pánech něco neuctivého, za to byl zavřen 4 neděle v žaláři a měl složiti 50 kop „bez všech dalších odtahů“. Reg. lounsk. E. 20.

[80]) Tamže. fol. D. 5. r. 1575.

[81]) Příkladem píší Pražané r. 1582, že neměl pán Byškovický posekati koně, na pastvě svojí zastiženého a Kojetickým náležitého. „Bylo-li hovádko v čem škodno, měli Jste k tomu jiným způsobem přikročiti“. Manuál dioc. Mikul. 20. Rakovničtí píší r. 1569 na Toužetín o zbití poddaného svého z Hříškova, jejž dal Jan z Sovince „neobyčejně metlami zmrskati“: „Za to Vás žádáme, že takových věcí proti poddaným našim předsebráti neráčíte a příčinu k nesousedství nedáte.“ Kopiář v arch. rakovn. z r. 1568.

[82]) Pražané r. 1580 píší také Krištofu Lobkovicovi, že pro sirotka jejich Lidmilu dítě, poslal 8 svých poddaných s vozem a vzal ho z Kojetic na Beřkovice, a paní Lobkovicova matku za dítětem pospíchající, ze zámku že vyhnala. Manuál Mikul. fol. 4.

[83]) Manuál sv. Mikul. 118.

Naproti tomu Slanští r. 1575 takový plán svými poddanými ze vsi Trpoměch provedli. Poddaní dotčení, majíce na čele rychtáře svého Jakuba Tečku, přijeli „se dvanácti letními řebřinovými vozy na pole dědiníka Pavla Lidického a sebrali mu oves v snopích svázaný".[84]) Soudem, jenž trval po tři léta, konečně přinuceni jsou Slanští, že vrátili oves.

Na konec stůj tu na dokonalou vysvětlenou ještě o tom, kteraké vůbec postavení měl český sedlák v století XVI., kterak stavové tři vůbec pohlíželi na selský „nestav". Sedlák všem stavům byl „okoptěný, hrubý a hloupý". A uznal-li přece někdo někdy, že sedlák není hloupý, uznal to s přídavkem nechvalným jako kněz Rosacius, jenž nazval sedláky „halanty schytralými, zatvrdilými knoty a penězolibci nehloupými". Nelidské chování vrchností k lidu poddanému přes tento obecný názor nalézalo šlechetné karatele, nalezlo slova, utrpení srdečné jevící. Dí Politia Veleslavínova:[85]) „Nyní není žádný u větší potupě a menší vážnosti jako nebozí sedláci, poněvadž je mnozí ne za lidi, ale za chlapy neb raděj za hovada věčně práci podrobená mají a nejedni více sobě váží chrta nežli člověka." A v mravokárném díle „Speculum mundi" čteme: „Jsou tvrdí, nelítostiví správcové, ouředníci, poručníci, hejtmané a šafáři, kteří poddané, lidi chudé nesmírnými šacunky, daněmi, robotami trápí a mimo možnost a přirození lidské co hovada až do oupadu k robotám ženou, že nebozí lidé potom krev ze sebe dáví a za to zemi žráti musejí — neví se, aby to Turci a Tataři neznabohové svým činiti měli".[86]) S měšťanem sedlák dle smlouvy Svatováclavské ani o trávu, nad to pak o grunty smlouvati se nesměl — nebyli si rovni; a pohlížel-li jeden stav na druhý s patra a s opovržením až směšným, v tom se všickni stavové srovnávali takřka za „jeden člověk", že s opovržením ne směšným, ale někdy až nelidským pohlíželi na poddaného sedláka.[87]) Z nadutosti nelze tedy ani měšťanských vrchností očistiti, třebatě v jednotlivých kusech byly daleko

[84]) Kn. komor. soudn. nález. žlutá č. 16. J. fol. 241. 242. 245. 248.

[85]) Politia. IV. 614.

[86]) Specul. mundi z r. 1598. Kniha jsouc vyložena z němčiny na česko, dotýká se sic nejprv jen sedláka německého — ale nevěříme, že se českému v těch dobách vedlo lépe.

[87]) Naproti tomu dostal-li sedlák pána do rukou, nezvedlo se mu nikdy dobře. Toho mnohé příklady v sedlských bouřích. V době klidné znamenitý příklad panského bití, které stržil si uroz. Adam Charvát r. 1616 ve vsi Kozlech, zapsán v lounské smolné knize č. 1. C. 27. Pan Adam přijel do vsi s přátely, popadal sedláky za vlasy, nutě je, aby tančili vedle koně, visíce tak za vlasy. Z toho bitva hrozná. Charváta srazili s koně. Přátelé jeho utekli, a Charvát vlečen na rychtu. Cestou trdlem „chřenovým" ho šťouchal krčmář Bartoň, a v hřbet ho udeřil „obouručně" mlynář Bočkaj, až ho zbil do smrti. Proto kolikס vesničanů bylo v soudě lounském trápeno, a Bočkaj mečem utracen. Nápodobně o posvícení zabili sedláci Václava Magrli ze Sobíšku r. 1609 ve Zbuzanech.

mírnější k svým poddaným nežli šlechta. Na doklad měšťanské nadutosti jen toto. Vesničané hřiškovští dopustili se té hrozné věci, že psali roku 1566 zdvořilý list měšťanům a konšelům do Rakovníka. A ti na to: „Jest nám za věc divnou, kde jste tu všetečnou smělost vzali, že, jsouce všickni jak rychtář tak konšelé lidé sedlští, sami od osob svých psaní nám činiti smíte; protož vám nejsme povinni dáti odpověď.“[88])

[88]) Arch. rakovn. kop. E.

KAPITOLA ŠESTÁ.

Důchody drobné a příjmy ouhrnné.

Drobné důchody řádné i „případné“ shrneme na hromádku. Na předním místě dotčeno budiž o platech z krámův a trhův. V žádném městě nedali sobě konšelé ujíti důchodů krámných ani tržných už od té chvíle, kdy král neb jiná vrchnosť městská jim je v užitek propustila. A jak rostly daně ty dlením doby a množily se! V Praze platívalo se koncem století XV. od posady slepic, na ulici postavené, 2 groše; v polou století XVI. platívalo se za „místo k svíčkám a mejdlu na rynku“ o suchých dnech 7 grošů míšeňských a při každém jarmarce po 2 librách mejdla;[1]) a počátkem století XVII. z malé ošitky, na níž prodávala babička máslo a sýr, odváděla o suchých dnech po 30 groších českých, což učinilo do roka dvě kopy;[2]) ba z prostičkého prkénce, na ulici s hrstkou kadidla položeného, brávali páni ročně kopu![3]) Z krámce přikrytého, jenž byl při zdi hřbitova u sv. Jindřicha v Praze položen, a „dědičně za 3 kopy koupen, platilo se r. 1487 o suchých dnech po dvou groších“.[4]) Roku 1514 platili pasíři z nových krámů u Matky Boží Sněžné o suchých dnech po 10 groších; ke konci století platilo 16 krejčí pod louběmi po šesti groších čtvrtletně, patnáct petrželnic po 7 groších, 16 ovocnic po 8 groších a 59 tarmarečníků po 20 groších na čtvrť léta.[5]) V prvních letech XVII. věku byly platy krámné už tou měrou vysoky, že z krámečku „na můstku“, na němž prodávány „žemličky a šmejd“, platilo se o kvartál suchých dní po 15 groších, což činí do roka kopu.[6]) Roku 1615 dovoluje úřad několika masařům v Židech, aby postavili sobě v ulici při krchově pod střechu štok a špalek, a také chce ročního platu kopu.[7]) I ony

[1]) Kn. šestip. č. 58. 3. fol. 244.
[2]) Kn. šestip. č. 475. fol. 80. r. 1610.
[3]) Tamže. fol. 78.
[4]) Miscell. při deskách č. 75. fol. 2.
[5]) Registra důchodů v arch. pražsk. z r. 1586.
[6]) Kn. č. 475. v arch. pražsk. 85.
[7]) Tamže. fol. 809.

plátenice z bud svých v Kotcích platívaly počátkem XVII. století o suchých dnech po 20 groších, soustružníci a jiní nebohatí řemeslníci po 30 gr., kdežto sto let před tím odbývala se taková poplatnická povinnosť pokaždé dvěma, třemi groši.[8]) Z těch příkladů patrno tedy, kterak daň rostla a množila se s obchodem hojnějším. Nad tím důchodem bylo v obou větších městech Pražských bdíti šestipánům, v jichž úřadě ti, kteří cokoli prodávati mínili, ohlašovali se, žádajíce za místo, a slibujíce pořádně plat při suchých dnech bez zadržování splacovati. Právě proto slul v Novém městě úřad šestipanský v XV. věku „sklepovým". Úřad šestipánů pilně dbal toho svými podřízenými orgány „potržnými", aby důchodu nic nesešlo. Kdo nezaplatil po napomenutí, toho vymazali z rejstříku. nebo bylo-li v kotcích anebo kde na sklepě, zapečetili sklep a kotci bez milosti,[9]) a nemohli-li zlořád zastaviti, hned stížně žalovali konšelům o tom. Na příklad když roku 1613 některé hokyně sobě oblíbily sedati ve vratech domů svobodných a panských, kamž úředníci šestipanští o plat za krámec poslati nesměli. tu psali stížnosť šestipáni do rady: „Veliký nepořád v odvozování suchých dní od hokyň po ulicech povstal, že na větším díle téměř všickni, kteří takové živnosti vedou, v domích panských obydlí sobě objednávají a tu mezi vraty domovními v pelešich a v ledajakých krámcích, což předešle na ulicích toliko v místech příležitých s dovolením ouředníků díti se muselo, sedají a služebníkům úřadu našeho se posmívají." Na konec litují, že prve ze samých hokyní mívala obec důchodu ročního na 14 kop, teď sotva třetí díl.[10])

Po té stránce méně starostí mívali konšelé venkovských měst. Místo úřadu šestipanského konali u nich finanční dozor nad krámy dva páni z ouřadu konšelského, a důchod z krámů ročně byl o nemnohu kopách. Měli-li Pražané Starého a Nového města pospolu r. 1527 z krámů o suchých dnech 205 kop, a mimo to ještě z řeznických krámů 26 kop 18 grošů: spočítali jsme touže dobou v Pardubicích celoroční důchod z řezníků hostinských půl kopy; z hokyní domácích i přespolních 2 kopy; z krámů pekařských a koláčnických tři kopy, při čemž dovídáme se, že za krám bylo platiti ročně k obci po 12 groších. Ten krámný plat pekařský v Pardubicích do r. 1560 zdvojnásobnil se.[11]) V Lounech měli r. 1526 34 krámy masné, z nichž roční důchod byl 70 kop:[12])

---

[8]) Kn č. 994. fol. 202. v arch. pražsk.

[9]) Obzvláště židé, majíce v stol. XVII. všude po křesťanských domech sklepy, nerádi platívali suché dni. Roku 1613 prosí velmi poníženě, aby sklepy jim zas odpečetěny byly, že dají suché dni. Oznámeno z úřadu šestipánů: „Poněvadž nejen toliko nyní, ale vždycky, když jaký plat odvésti mají, pečetiti se dáti musí, pročež na ten čas odpečetiti dáti jim se nemůže." Kn. č. 475. fol. 69. arch. pražsk.

[10]) Tamže. fol. 121.

[11]) Počet Pardub v č. mus. I. a II. při letech uvedených.

[12]) Arch. lounsk. č. 1. E. 11.

v Nymburce proti tomu měli r. 1589 z masných krámů jen 20 kop a z jiných krámců kopu.[13]) Koncem století XVI. mívali Mladoboleslavští z krámů masných 29 kop, z krámu placeno po kopě, z huntýřských 19 kop (po 2 kopách), z pekařských stolic 4 kopy; za stolici nebo krám po 30 groších ročně brali; z plachetnických krámů, z nichž placeno v rok po 15 groších, brali přes půldruhé kopy.[14]) V nejmenších městech našich — pokud počty jejich povědomy, nenaskytují se jiné krámy než masařské. Takový krám nesl počátkem století XVII. obci dvě, tři kopy.[15])

Důchod tržný všude hojnější byl nežli krámný. Vybírán byl z míst, ze stání. Připomenouti jest, že v některých městech nevybírali „jarmarečného" od lidí domácích, leč od těch, kteří stáli v boudách nákladem obecným zřízených.[16]) Pro příklad ouhrnných sum tržných budiž uvedeno na poznanou a přirovnanou jen něco málo. Počátkem století XVI. mívali tržného ročně Staroměstští a Novoměstští, pokud byli spojeni, nad půl třetího sta kop z trhu dobytčího, z underlaku (kde prodávány ryby solené a sušené i olej), z trhu koňského a rybího a z ostatních všedních trhů ještě nad sto kop, tedy ouhrnem nad půl čtvrta sta kop. V této summě vždy zúčastněn trh rybí víc než třetinou; z čehož patrno, že rybí trhy v Praze bývaly velice hojné, a ryb že konsumováno mnoho. Pět jarmarků Pražanům přineslo r. 1527 248 kop 20 grošů.[17]) Kutnohorští měli r. 1495 z rybího trhu 47 kop 49 grošů; z trhu ryb slaných a sušených 20 kop 8 gr.[18]) R. 1530 Pardubičtí měli z trhu vlněného 7 kop, v jarmarce vybrali 6 kop a z ryb jen málo grošů. Lounští r. 1521 vybrali z bud jarmarečních 27 kop.[19]) Třicet let před tím purkmistr v Hradci Jindřichově přijal jarmarečného jen 7 kop; kouřimský touže dobou vzal z vozů o jarmarce 82 groše a tržného půldruhé kopy. Stříbrští od počátku století XVI. mívali z jarmarků ke dvaceti kopám zisku,[20]) Prachatičtí počítali r. 1561 jarmarečného ze dvou jarmarků 12 kop 23 groše. Nejvíce vybrali od suken (4 kopy) a od železa (2 kopy); z másla, z vlny, z kloboučníků, ze ševců, kožišníků, z plátna, z koželuhův a z krejčí vybrali jen po málu groších.[21]) Koncem století na Mělníce mívali z jarmarku dvojího průměrně 30 kop ročně; v Turnově bral a zapisoval r. 1606 purkmistr v témdni tržného jen po málu groších (2, 6);

[13]) Regis. důchod. arch. nymb. z r. 1589.
[14]) Regist. důchod. r. 1595—1596 v arch. boleslav.
[15]) V Labské Týnici příkladem r. 1601 měli pět krámů řeznických s důchodem k obci 10 kop. Kotců pekařských neměli. Hospodyně asi pekaly samy.
[16]) Snesení Kouřimských r. 1535 v knize privil. kouř. arch.
[17]) Kn. č. 332. fol. 6—10.
[18]) Arch. v Kut. Hoře. lib. flav. major. A. 3. Sděluje prof. Šimek.
[19]) Kn. lounsk. č 1. E. 11.
[20]) Roku 1525 bylo přijato 18 kop. Kn. č 182. fol. 286. Roku 1530 přijato 19 kop 6 gr. Kn. č. 184. fol. 92.
[21]) Registra příjm. a vyd. v mus.

ale o jarmarce přijal 22 kop 22 grošů.[22]) V Boleslavi Mladé naproti tomu bylo r. 1595 z jarmarku vybráno 87 kop! Tento vzrostlý příjem vysvětliti jest tím, že stalo se leckde zvykem, vybírati o trhu poplatek též od kupujícího. Prosíce r. 1615 o potvrzenou majestátu na čtyři trhy, Jindřichohradečtí praví, „že všude ten obyčej se zachovává, co se tržního dotýče, že kupující i prodávající k obci po 6 denárech míšeňských dávají; protož tedy že prosí také o takové tržné".[23])

Zevrubněji ohledávajíce řády tržné, pozorujeme už od starší doby tak velikou rozmanitosť co do poplatků věcí sourodých, jako jsme viděli při clech. Tou příčinou poučné jsou řády pražského trhu ovocného a rybího. Řád ovocného trhu jeden povědom z r. 1413 a druhý z r. 1456;[24]) jsou z nejstarších. V nich čteme při každém ovoci o jiném tržném. Z ořechu rakouského platilo se od vozu mimo celné a mýtné platy 4 haléře tržného zvlášť; z jablka cizího o něco méně, z českého nejméně — od pytle hub velkého neb malého dáti bylo peníz, naproti tomu od hrnce višní neb trnek vařených bylo dáti dle velikosti. Za větší hrnec halíř, za dva menší tolikéž. Řád druhý přivětšuje tržnému, a rozhojněn jest o několik věcí přivozovaných. Od vozu ořechu rakouského chce mimo plat ungeltní tržného tovaryšského (tovaryšům, kteří měřili) 4 groše, do ouřadu košík. Od vozu kaštanů tovaryšům „mírného" nebo měrného 2 groše, do ouřadu košík. Přivezl-li kdo ovoce jakéhokoli košík, nedal víc než 4 haléře tržného; nápodobně přivezen-li „ořech léskový" v pytlech, ať byl pytel veliký nebo malý, dalo se tržného po halíři; však měl-li býti ořech od služebníků tržních měřen, „mělo se přivětšiti tržného". Při houbách syrových má týž řád ve finanční příčině už trojí tržné: od vozu platiti bylo 9 denárů, od káry hub 4 denáry, a přinesl-li je kdo v mošně, dal denár. Toto tržné spolu se clem slušelo Pražskému městu Starému, kteréž ho bystře hledělo svými služebníky v Novém městě již při Botiči a na Malé Straně již v branách. Dí řád: „S kterýmkoli ovocem kto přijede před Vyšehrad a přetrhne přes Botič, by pak dále nejel, tehdy má dáti právo a tržné na ovocný trh. Též přes Malou Stranu kto pojede a jedné zatrhne v městské zdi, by pak dále nejel, má dáti tržné k ovocnému trhu."[25])

---

[22]) Turnovští toto tržné tehdáž vybrali z „pláten a z vomastku" od sedlářů, kotlářů, jirchářů, váčkářů, ševců, roušnic, kloboučníků, uzdařů, mydlářů a kožešníků; z bud krámných a z bud soukennických. Z poslednějších vybráno nejvíc (po 4 i po 5 kopách). Arch. turnov. Regist počtů purkmistr.

[23]) Kopiál v Hradci r. 1615 fol. 7.

[24]) Jeden zapsán v arch. pražsk. v kn. č. 203. fol. 14.; druhý při zemsk. desk. Miscell. č. 75. III. kus. fol. 10.

[25]) V tom důchodě překážela Staroměstským obojí sousední města. Žaloby do toho jsou staré. V jedné z nich r. 1510 stojí proti Novoměstským: „Ovoce od hostí na Nové M. přivezené měří a cla našim tržným dávati nedají, ješto

Finanční starosti na trhu rybím v Praze Staré mívali na sobě oba porybní, z nichž jeden královský, druhý staroměstský. Onen měl na péči ungelt králův, tento šetřil tržného městského; jich působnost začínala se již při cle v bráně městské. „Kdo veze ryby," tak velí řád, „branní v bráně jemu základu nechati káží, a kdyžby z města jel, leč cejch od porybných přinese, jináč ani základu vrátiti ani ho z města pustiti nemají;" a to proto, aby dostál platebným povinnostem všem. A poněvadž nebylo radno brannym věřiti, ukládali konšelé, aby porybní do bran dohlédali sami a na noc tam zanechávali porybného pacholka. Na rybném trhu pak domácí i hostinský rybář oznámiti měl oběma porybným, kolik jakých ryb má, aby si zapsali do register zprávu. Řad přísně stanovil tresty těm, kdo nepravdy se v té zprávě dopustí. A platiti bylo z vozu, z nádoby, z místa i z koupě dokonané; platiti bylo králi a k obci i porybným. Plat byl in natura a na penězích. Porybným bylo dáti z voznice kaprů po groši míšeňském. Dobrovolně mohl dáti rybář „kapr z vozu". Za to porybní ručili, že zaplaceno bude tomu, kdo z té voznice uprodal ryby v prodeji drobném. „Jestližeby kdo hosti nezaplatil a jimi to sešlo, tehdy své dáti mají porybní hosti."[26]) Porybné bylo „větší" a „menší". Větší platili ti, kdo k trhu přivezli; menší dávali ti, kteří prodávali na drobno, a byli v registrech porybného stále zapsáni, že prodávají v trůkách. Na hraně k století XVI. platilo se „většího porybného" z kopy kaprů půl druhého kapra čili z dvou kop kapři tři. R. 1530 už chtějí porybní z kopy dva kapry. Z kárky čerstvých pstruhů tři bylo dáti tržného, z kopy suchých také tři. Z toho byly králi dvě části, městu jedna. Kdo ryby jakékoli prodal a utržil „koli kop", z každé dal porybným tři groše. Kdo prodal nad 80 grošů, od toho vzalo se po 4 groších. Z těch peněz také král měl díly dva. V druhé půlce století XVI. brali z voznice kaprů po 5 groších bílých, z voznice štik po 7, a nebyla-li voznice, tedy z kopy kaprů po pěti bílých groších."[27]) Při tom pak zůstalo na dlouze. Porybné menší platilo se o suchých dnech z trůk nájemných po 2 groších; tedy 8 grošů v rok: z nich dostával přísežný pacholek groš za služby. Mimo tento roční poplatek v každý den postní, kdy prodávány byly ryby hojněji, vybíral porybný po 2 denárech, v pátek po čtyřech, a z ryb v nádobě přinesených bral dle nádoby; ze džbánu bral peníz. Ten důchod „menšího porybného" příslušel jen obci. Z trůk hostinských bralo se o trh něco více. V době Rudolfově vzrostl tržný poplatek od trůk z bývalých dvou denárů

ani věrtele na ovoce ani k měření práva nižádného nemají." Též tak o chmeli — že ho ledakdes po hospodách novoměstských skládají a ne na trhu v Starém Městě. Kn. č. 203. fol. 40. v arch. pr.

[26]) Řád asi r. 1530 zapsán v arch. pražsk kn. č. 332. fol. 27.—38. Jiný řád o něco starší je v kn. č. 203 fol. 5., a ještě jiné dva z let 1512, 1528 psány jsou v kn. č. 75. při deskách zemsk. IV. oddíl fol. 4.

[27]) Arch. pražsk. č. 326. fol. 43.

až na bílý groš, z něhož purkmistr sobě nechával 2 krejcarův a pacholkům oddával bílý peníz.[28]) Porybné kladené „in natura" brávali druhdy porybní oba tak, že s košem chodili vůz od vozu. Královský porybný ryby bral, druhý je spisoval. Toto „porybné" pak se prodalo na skládce. Dva díly prodával královský porybný, s třetím dílem stál jemu naproti městský porybný. Na důchod peněžitý mívali dvě pušky železné, do nichž jeden bez druhého nemohli. O lososích byl řád zvláštní. Ti se vážili, a od váhy brali oba porybní 5 peněz bílých, na kteréž peníze byla zvláštní puška. Střevce z lososů náležela purkmistru; ale porybní „za každé střevíčko" dávali purkmistrům po 1 groši míš. Do konce století XVI. přiskočilo lososům tržného až na tři groše bílé z jednoho kusu!

Aby obci nesešlo nic z důchodu porybného, vydána kdys v druhé polovici XVI. věku instrukce obšírná[29]) porybnému a písaři, který se tu vyskytuje nejprve. Z té sobě některý kus přečteme na poznanou kontroly tohoto tržného důchodu. „Poněvadž důchod toho úřadu nejvíce na postních a pátečních dních záleží, porybných povinnosť jest, aby v též dni vždycky prve ranním jitrem, nežli rybářky se sejdou, na pacholky téhož úřadu nespoléhajíce, sami nacházeli se a přihlédali. Oba mají v obzvláštní tabulky zapisovati jména obchodníkův, i co kdo přiveze. „Rybářky mají se v tom upřímně otevříti." „Když všecky ryby se poznamenají, vejdouce oba do boudy, cedulky, od branných podané, přehlídnou, srovnávají-li se s přiznáním rybářek, aby žádného zmenšení důchodu obecního se nedálo." O „neupřímnosti" vyhledané měli vznášeti na konšely. Jeden úředník na druhého měl žalovati, přišel li pozdě: „več to páni obmeškávajícímu obrátí, tím se spraviti bude moci." Oba městští ouředníci svrchu psaní mívali nad sebou mimo dohlížitele primasa ještě zvláštního z rady nařízeného „inspektora", a ten „měl přítomen býti v trhu, až summa zouplna do truhlice se schová". Od truhlice klíče měli inspektor, porybný a písař. „Do úřadu porybného neměl žádný vcházeti, zvláště ne k panketování, jedení a napájení a tajných věcí téhož úřadu vyšetřování." Aby porybný s písařem sami obchod měli v rybách, to se jim zakazovalo. Za hotové peníze „světle" koupiti sobě mohli. Zavřev počet o rybách, písař měl večer každou sobotu nebo v neděli ráno po velikém kázání na radnici s penězi přicházeti. Platu dávala obec porybnému i písaři v druhé půli věku XVI. po 20 groších českých v témdni a postního času po tolaru.[30]) Spolu touž instrukcí staly se poplatky za drobné ryby v nádobách poněkud jednoduššími. Bylo budoucně platiti „od drůbeže buď ve džbáních, putnách neb jiných nádobách místo všeho starodávného rozdílného placení

---

[28]) Arch. pr č. 326 fol. 42.
[29]) Arch. pr č. 326. fol. 43.
[30]) Arch. pr. č. 326. fol. 42.—44.

od místa, necek, okřínů a jiných nádob všech nic víc než po 1 gr. bíl.; z kopy raků bílý peníz.

Staroměštští chránili sobě důchodu tržného z živých ryb velmi horlivě; zvláště ho chránili od útoků obou druhých měst Pražských. Když r. 1584 Jan Felzar prosil císaře, aby směl obchod míti v živých rybách na Malé Straně, důvod klada, že „hospodářům domů hostinských na Staroměstské tůně k sv. Klimentu a na rynk do trhu daleko choditi", hájili toho Staropražští slovy dosti uštěpačnými, poněvadž „předkové jich malostranští žádné obtížnosti od několika set let v tom neměli, že mohou páni Menšího města takové lenosti na stranu zanechati"[31]) Když Malostranští s Novoměstskými nepřestávali proti rybím trhům staroměstským brojiti, vydal r. 1593 Rudolf majestát, aby ryby čerstvé jen v Praze Staré na prodeji bývaly, a Staroměstští aby sousedům, „od nichž téměř každého roku v tom pokušení a překážky mají", pobrali, kde co.[32])

Z underláku nebo ze skladu a prodeje ryb slaných a sušených čili tuních mnohá města mívala užitek, ponévadž v oněch dobách ryby sušené a slané hojněji se pojídaly nežli dnes. V Praze příslušel veliký underlák městu Novému; jeho řád tržní v příčiné poplatkové dosti jest rozmanit. Z každé tůny platiti bylo v Praze „skladby" po 2 denárech a „ven z města po 6 denárech; nechtěl-liby kdo složiti, tedy měl k obci dáti po 8 denárech a z města jeti. Z „prusek" bylo platiti o denár víc. Mimo to „ponůcky" od 12 tůn platiti bylo po 3 denárech; od fůry tůn 1 groš. Z krámců slaných bráti bylo tržného po 3 denárech, a ve dvou nedělích něco „na chléb" psům dvěma, kteří hlídali. Mimo poplatky dotčené byli podle starobylého obyčeje při času hromničném povinni všickni obchodníci podle více nebo méně zboží purkmistru a pánům dáti poctou pepř.[33]) V underláku bylo i olej skládati, a dle privilegia Vladislavova z r. 1488 byly k obci z tůny oleje tři peníze.[34]) Nad underlákem byl hospodář, jemuž v Hoře říkali „undrláčník", a ten zapisoval příjem. Který z formanů mu nevěřil, mohl míti své vruby, do nichž si tůny zařezoval. Hospodáře důchod byl v staré době jen „zpropitné", což mu dávali za rozličné služby. Kdo měl drobný obchod ryb slaných, sušených, uzených a oleje, ten měl sedati v kotcích a ze stolice plat k obci dávati; ryby sám neměl jinde než v undrláku kupovati. A kdo chtěl v slanečcích „hokynstvo vésti", musil kupovati v kotcích, tak „aby svoboda stolic ve své váze zůstala", a obec nepřišla o tržné.[35]) V době Rudolfově povo-

---

[31]) Chaos v arch. pražsk.
[32]) Arch. pražsk. č. 324. fol. 58.
[33]) Artikule starodávné v kn. č. 75 fol. 30. 31. při deskách.
[34]) Tamže. fol. 170.
[35]) Tamže. kus. III. fol. 25. Proti městům, kde nebylo privilegovaného undrláku, hájila druhá města skladu svého tak tuze, že na příklad Novoměštští nechtěli r. 1561 Nymburským ani toho dopustiti, aby jich kupci ven ze země jeli si pro tuní zboží a je v městě prodávali. Kop. nymbursk. z r. 1556. 183.

lili konšelé kárníkům a formanům, aby prodávali své ryby suché a slané i mimo undrlák na rynku, ale nejináče, než s dovolením úřadu šestipanského a za plat pěti grošů č. z vozu nebo z káry.[36])

Nápodobné zřízení, jako v undrláku, bývalo při skladce pláten na Starém městě v rychtě. Správcem i výběrčím byl „měřič", jejž dosazoval úřad šestipanský spolu s královským úřadem ungeltním, poněvadž městský tento měřič měl vybírati poplatek městu i králi. Kdo přivezl plátna a niti, měl opověděti se v Tejně při ungeltě a hned jeti do rychty. Tu zapsal měřič všecko zboží do register. Při prodeji velkém i drobném měříval měřič sám. Jen byl-li nával, a šlo-li o málo loket „k lidským potřebám", to měřil si obchodník, opověděv se měřiči. Při valném stoku nitařů a plátenníků o jarmarce měl měřič přespolním „po pořádku, jak kdo přišel, místa přední na velikém mazhauze třimi řády a potom po pavlačích — každé místo s tři lokte zdélí — ukazovati", domácí obchodníky měl odtud vyháněti do tarmarku a do kotců jejich. Nestačila-li pavlač, měl přespolní kupce sázeti na dvůr. Židů připustiti nesměl do rychty nikterak. V ten shon přidávali mu šestipáni jednoho měřiče k ruce. Za vůz měl bráti 10 gr.; od místa kdekoli nahoře 15 gr., na dvoře 8 gr.; od kolečka, na němž „palík" přivezen, 5 grošů, přivezena-li truhla „na smyku" 10 gr.; na zádech přineseno-li zboží, 5 grošů. Když plátna měřil, z kopy loket vzal do ungeltu králova groš. Za práci měl z toho míti některý denár, a šestipanský úřad přidával mu o jarmarce 2 kopy. Co vybral měřič v témdni, ve středu měl donášeti do radního domu šestipánům.[37])

Nejprostěji vybírány platy tržné na trzích obilných, senných, koňských. Vybíralo se z vozu, z kusu. V Praze z r. 1500 brali z vozu sena po dvou denárech, z vozu řepy po dvou groších.[38])

Je otázka na snadě, vedli-li sobě tržní v penězích upřímně? Z Pražských měst, kde pro velikosť obchodu bývalo lákadlo k neupřímnosti větší než jinde, několik žalob známe. Anna Psejčkova r. 1574 žaluje do tržného Jana Kulhavého, že sám „užitky béře místo pánů ouředníků (šestipanských) a jáhly, hrách a jiné věci prodává". Páni vyšetřovali a nalezli, že bral jen „mírné" či měrné, a to že mu povoleno.[39]) O Matěji Vokounovi, tržném staroměstském, stojí psáno r. 1615, že „z povinnosti tržného propuštěn, ale zase od úředníků šestipanských přijat na ten způsob, aby hleděl života svého napraviti, tržné bedlivě vybírati, tak aby ho něco horšího nepotkalo".[40]) Roku 1549 hněvá se Ferdinand I., že Staroměstští zase dosadili do rychty k měření pláten jakéhos Šimona, kterého prve byli pro „nechování" sesadili. Poněvadž prý má

[36]) Arch. pražsk. č. 326. 42—44.
[37]) Arch. pražsk. č. 203. 113. Instr. z r. 1588.
[38]) Tamže.
[39]) Kn. č. 473. fol. 143 v arch. pražsk.
[40]) Kn. č. 475. fol. 295.

král také ungelt z pláten, a Šimon by mohl i krále šiditi, dává Ferdinand rozkaz, aby ho zase vyhnali.[41]) Roku 1614 žalovali tři němečtí plátenníci z Žitavy v úřadě, že tržný a skladný Daniel Filecký v rychtě neupřímně a hrubě sobě vede, a s ním rovně tak i žena jeho Prý se „trefuje, když co k schování dají, se vším že se zase neshledají; jeden z nich že dal Danielovi tři kopy loket plátna k uschování a potomně sotva dvě kopě, a to ještě s velikým broukáním, potřásáním i manželky své bitím zase dostati mohl. Mimo jarmark, když sem přijedou, z místa i po ortu (15 grošů) i po půl kopě jemu platiti musejí a nevědí, zdali on to tu, kdež náleží, odvozuje; nad to také peníze, kteréž do ungeltu císařského náležejí, k sobě přijímá, ale neví se, odvozuje-li je pánům ouředníkům nebo ne, summou již ho tak veliká pejcha posedla, že se vypraviti nemůže". Tržný hájil se registry svými, kdež stálo, že vybírá z vozu toliko po 10 groších. Šestipáni vyslechli obě strany a udělili důtku — tržného ženě, aby prý se nedotýkala věcí, které nejsou její. A tím bylo odbyto.[42]) Vzácný jest případ, že důchod tržný byl v dluhu zastaven všecek. Nové město Pražské r. 1435 učinilo ten kousek. Tenkráte totiž „ku pilné potřebě města" konšelé novoměštští za 40 kop „stúpili Janu Ujci a ženě jeho a synu trhu hrachového se všemi požitky obyčejem zástavným za šest let".[43]) Méně vzácný jest případ, že konšelé důchod tržný najali. Příklad víme o pražském uhelném trhu, jehož střed byl v huti čili boudě uhelné. Huti obojího města, Starého i Nového, měly starodávné výsady. Hutný „rychtář" staroměstský v první půli XVI. věku odváděl k obci 14 kop č. ročně. Novoměstskému najata huť r. 1556 v 30 kopách míšeňských, což o málo víc.[44]) Hutní si choval pacholky, druhdy 10, později jen 6. Z každé košatky dřevěného uhlí vybíral po 2 groších českých, z nichž jeden byl jemu, druhý groš k obci. Ale hutným byl již v první půli století XVI. nájemný plat velmi obtížný, poněvadž řemeslníci, kteří nejvíc dřevěného uhlí potřebovali, jezditi začali na lesy sami, a vozíce sobě zásoby, nic z nich do huti platiti nechtívali.[45]) Ještě r. 1615 bylo nájemné v pražských uhelných hutěch totéž jako před sto léty, a vzrostlo-li přec, vzrostlo na Starém městě jen o 40 grošů čtvrtročně; však hutný zůstával je obci dlužen, nemoha s ně býti. Právě roku psaného zavřeli šestipáni Fedora hutného, že maje byt v huti a vybíraje z vozů, nedává po tři čtvrti léta k obci ničeho.[46]) Nelze nezmíniti se také o podivném nájmu tržních platů. V Kolíně totiž připadli kdys na nešťastnou myšlénku, že najali tržné biřicovi, a biřic dral lidi tak

[41]) Arch. c. k. místodrž. miss. č. 46. 79.
[42]) Kn. č. 475. fol. 201.
[43]) Při deskách miscell. č. 14. J. 10.
[44]) Při desk. lib. antiquiss č. 58. 3. fol. 203.
[45]) Žaloba na to v kn. č. 203. fol. 58. O huti čti též v list. arch. pr. č. 15.
[46]) Kn. č. 475. 285. arch. pr.

nekřesťansky, že nechtěl nikdo na trh voziti; zlořád zastavil r. 1505 ouřad tím způsobem, že sazbu pevnou ustanovil.[47])

Vyčítajíce dále důchody obecní, uvádíme poplatek z váhy a měr, od obce k trhu propůjčovaných, anebo z měr, na něž městští zřízenci měřívali, plat za tu službu vybírajíce. Vážilo a měřilo se všecko všudy, s čím lidé přišli. Poplatkovým důchodem z váhy obce opatřily se záhy, a důchod nebyl po tence: kapal leckde zhusta. Měla-li venkovská města koncem XV. věku z váhy obecné po osmi a desíti kopách v rok,[48]) to snadno postihneš v městech onačejších koncem století XVI., když k váze dlením doby přibylo půjčování věrtelů, pytlů, šroubů a jiných obecních nástrojů a nádob, že důchod ten přebíhá nad půl sta kop.[49])

Za zvláštní zmínku stojí pražská váha kořenná, z které obec již začátkem století XVI. mívala důchod 10 až 20 kop ročních[50]) Byla na vážení veliké, nikoli drobné. Ze sazby, r. 1558 přísežnému vážnému vydané, nejprve pozorujeme, že cizí čili „host“ platí od váhy „to dvé“, kolik domácí.[51]) A platiti bylo přerozmanitě. Platilo se při některém „koření“ od pytle jináč, od libry jináč, od věrtele, od láky zase jináče. Pepře pytel zvážen měl býti za 3 gr. domácímu, hostinskému „to dvé“. Šafrán šel na libry; od libry platily se 2 peníze, od 2 liber tři. Váha zázvoru byla o něco lacinější. též tak i hřebíček, muškát, květ, skořice váženy. Hedvábí, libru „červce“ svážil vážný za 2 peníze, pankhartu tkanic za peníz. Host vždy „to dvé“. Kmín, anýz, koriandr, galgan, prustvorec, cicvar, chléb sv. Jana, alaun, síra, lekořice, rejže, mandly, řecké víno, olej, fíky a mejdlo šly na centy; centnéř vážen za 8 peněz. Věrtel mandlů za 2 peníze. Při oleji radil řád vážnému, „když malá láka se váží, aby srazil za dřevo 11 liber, neb jest dřeva mnoho, oleje málo; když láka velká se váží, má býti znamenáno, co váží, a když bude prázdna, má býti převážena a, co dřevo vážiti bude, má se sraziti. Pakli host s kupcem chce o srážku se smluviti (a nevážiti) to buď při jeho vůli“. Vosk měl ten zvláštní řád: kdo kupuje, dá od centu sváženého 8 peněz, kdo prodává čtyři. Host ovšem zas „to dvé“. Semena rozličná na váze stížena byla dvojako. Za strych k obci bylo dáti 8 peněz, a z pytle služebníku po 2 denárech.

---

[47]) Vávra. Kolín 88.

[48]) V Žamberce, kdež vybíráno z 20 liber váhy po 1 penízi, přepustila obec důchod ten r. 1556 konšelům. Albert-Chotovský. Pamět. Žamb. I. 24.

[49]) Roku 1489 měli v Kouřimi z váhy 9 kop; v Berouně r. 1510 osm kop; v Jindřichově Hradci r. 1500 též 8 kop; v Rakovníce a v Lounech r. 1500 po 10 kopách — r. 1595 v Mladé Boleslavi z měření obilí a z váhy vybrali 52 kop, r. 1619 z váhy, věrtelů, šroubu 90 kop! Ale v Nymburce r. 1589 z váhy a z korce jen 16 kop, a v Turnově purkmistrové přijímali do svého počtu z váhy obecné na počátku XVII. věku měsíčně okolo jedné kopy gr.; o jarmarce i 2 kopy. Regist. důchod. v taměj. arch. z let 1609—1612.

[50]) Arch. pr. č. 332. fol. 6—10.

[51]) Arch. pr. č. 203. fol. 50.

Dosti bývalo žalob do toho, že kupci cizí i domácí městské váze se vyhýbají a že váží sobě všelijak pokoutně sami. Kupci, zvlášť lipští a norimberští, šidívali důchod pražský také tím, že „zdělali se kramáři, a ta zboží v sklepích porůzno prodávali a vážili". Kramář totiž směl míti malou váhu svou, kupec musil k váze městské. Roku 1503 pobrali konšelé několiku obchodníkům váhy pokoutní a s hněvem zapsali v knihu městskou: „Takoví ležáci vkořenili se a vhnízdili se v městě tomto, vkročivše v živnosť domácích kupců; jezdíce po jarmarcích za kramáře, tam v váhu města pražského vkračují, dva loty na libru mimo řád a právo ku potupě města činí." [52])

V některých městech, kde stál obchod obilný za starosť a organisaci, užili ho konšelé k zisku obecnému tím způsobem, že ustanovili přísežné jednatele a měřiče, kteří odváděli pokladnici obecní čásť svého výdělku. V Plzni jim říkali untrkejflové; Plzeňští určili si r. 1538, aby z untrkejflství polovic užitku bylo odváděno k obci. Z měšťanů neměl žádný víc „ládovati" než pět kop „gbelců" obilí, patrně proto, aby každý se mohl obchodu toho účastným učiniti, a ládovati nesměl bez „untrkejflů", jináč propadl obilí a 10 kop míš.[53]) Nápodobně i v Lounech měli své „ladaře", v Litoměřicích „pytláky", kteří chodívali po měšťanech pořadem a „ládovali" čili sypali a měřili obilí prodejné, vybírajíce z toho tržný plat a šetříce, aby z měšťanů žádný nebyl přeskočen.[54]) Když finanční hospodářství ocitlo se v nesnázi, jaly se obce některé, kde obchod obilní byl živný, samy k své ruce ho provozovati monopolem a na újmu sousedův. Příklad „handle obilného k obci" nejzajímavější víme z Litoměřic. Roku 1598, „ponévadž již dluhů obecních do 34.000 kop míš. se nacházelo, a důchodové obecní již toliko na samé ouroky postačovati nemohly: cís. rychtář a páni konšelé i kmeti handl ten obilnej, kteréhož sousedé ne všickni užívají, a obilí na Labe Němcům vydávají, k obci této obrátili, a osoby jisté neb ouředníky ke kupování obilí nařídili".[55]) Když proti tomu někteří z obce se ozývali, oznámeno jim z rady, „že jest to prve za starejch pánů a předků obce této v takových nuzných potřebách také bejvalo, ano také, že to ne na věčnosť, ale do vůle jich zůstati má". Tedy se po té řeči obec k tomu „větším dílem a větším počtem přiznali".

V některých městech strhli páni na sebe jiný příležitý obchod způsobem monopolu. Tak pozorujeme, že Berounští k obci vedou obchod železa, jenž jim nese už počátkem století XVI. ročně 20 i 30 kop zisku.[56]) Shrnovalo se tedy do jich města železo z Brdů

[52]) Arch. pražsk. č. 203. 87.
[53]) Arch. plzeňsk. lib. exped. č. 11. fol. 7.
[54]) Rukop. litom. č. 3. E. 3. v mus. 22.
[55]) Tamže fol. 121. Roku 1615 zas. fol. 168.
[56]) Lib. ration. z r. 1508 v arch. berounsk. Později tomu obchodu spadlo.

českých a z hutí kolem Berouna rozložených. Naproti tomu obchod železa, který sobě vymyslili konšelé na východě českém v městečku Bohdánči byl r. 1600 tak mdlý, že sobě do oučtů zapsali: „Zisku ze železa, kteréž na rathouze k užitku obecnímu skupujíc zase prodáváme, toho roku nic.“ [57])

Z drobných důchodů povahy hospodářské sluší jmenovati při většině měst zisk z obecních cihelen, vápenic, valch, bělidel, z prachoven, lázní a z kuchyní: některá města měla lokální, zvláštní důchod, který jinde nebyl z přirozených příčin možný: na příklad buď důchod šumavských měst ze šindeláren obecních, [58]) anebo důchod z lomu kamenného čili z „kamenice“.

Z drobných důchodů právě psaných zevrubněji ohledáme nejprve zisk z cihelny a z vápenice. Býval velmi nestejný a nespolehlivý. Za příklad stůj tu, že mívali Berounští z veliké cihelny své počátkem XVI. století 25—30 kop ročního zisku; Rakovničtí v polou století 16—20 kop, kteréž summy do konce věku v obou městech se zdvojnásobily. V Nymburce vypálili r. 1590 nad 700.000 cihel; malou část z toho vzali k obecním stavbám, a čistý užitek z cihelny byly — dvě kopy; na počátku XVII. věku mívali týž Nymburští nad 30 kop čistého zisku.[59]) Písečtí měli r. 1585 z cihelen 102½ kopy.[60]) Z vápenice měli Berounští roku 1508 měsíčně po 2 kopách a Mladoboleslavští roku 1595 získali z vápenice 45 kop. Pražané počítají sobě z vápenice staroměstské r. 1527 303 kopy 47 grošů! Kterak správa na vápenici byla zřízena, o tom čteme v instrukci písaře vápenického z r. 1596.[61]) Písař měl denně čeleď přehlédati a znamenati, v jaké kdo práci. Kdo z čeládky zmeškal, neměl mezi jiné připuštěn býti, „aby každý v rovnosti práce své záplaty mohl dojíti“. Z díla se vstávalo po dvacáté třetí hodině. Umělejším dělníkům zedníkům a tesařům ve vápenici platívalo se víc. „Kdež jsou se šifaři toho dopouštěli, že nočního času kámen vápenný a hlínu plavili a do vápenice vezli, a na to žádný nedohlídal, to se zapovídá, leč by to písaři v známost uvedli, a on na to pohleděl.“ Nebyl-li písař doma, měl dohlédati cihlář. „Hospodářství“ obecné (rozuměj fundus instructus) měl písař poznamenáno míti, aby věděl, co se „na jaře“ vydalo plavcům k splavení kamene vápenného, kolik „hřebenářů“, kolik koleček korbičných a lopat, kolik vydáno hlíny, rejčů a „voršylek“; když se díla zavrou, měl požádati těchže věcí k návratu. Písař měl míti poznamenáno i to, kolik článků má řetěz, jímž tahají dříví z vody k vápenici. Cihláři při vápenici se ukládalo, aby každý den počet činil. Ze-

[57]) Počet Pardub. v č. mus. č. III. fol 62.
[58]) V Prachaticích měl šindelář od 1000 šindelů k obci 2 zl., od kopy draček 5 kr. Sláma. Prachat. 110.
[59]) Registr. důchod z r. 1589.
[60]) Matzner. Progr. realk. v Písku. 1886. 41.
[61]) Arch. pr. č. 332. 149.

vrubně byl vypsán všecek „panský“ inventář cihlářský; zapsáno bylo, kolik „mu páni svěřili forem žlabových, hákovních, jeptiškových a šintovaček“ vše železných, kolik forem zdicích, sklepových, dlažicích, vše dřevěných; kolik palic železných a kratcí. Na konci vápenické instrukce přísně se káže písaři, aby staré železo měl „u velikém pozoru“; kdyby některý obecní vůz sešel, měl železo s vozu a s kol sníti a na nový vůz dáti zase.

Valchy, v nichž se sukno v trůkách tlouklo stroji mlýnskému podobnými, znamenitý užitek nosily zvláště ve větších městech soukenických. I v Rakovníce, kde nebylo soukeníků drahně, z valchy ročně 10 i 15 kop zisku mívali. V Mladé Boleslavi r. 1595 získali z valchy 55 kop! A v témž místě rok před bitvou bělohorskou vyvalchovali 422 postavů, což obci přineslo 47 kop.[62]) To za příklad postačiž.

Příjem z bělidel a prachoven býval skrovnější. Nymburští zapsali si r. 1611 do register důchodních jen kopu grošů. Prachovna v Táboře, kterouž konšelé najali prachaři, nesla ročně 12 kop.[63])

Lázně mělo město kde které, mnohé od prvních dob svého bytí.[64]) Hospodáři obecní snažili se, aby pokladnice měla z lázní užitek. V městech poddaných držely lázně vrchnosti, ale na snažné prosby konšelů propouštívaly je privilegiem k obci. Náchodským propustil r. 1534 Jan z Pernštejna „láznu, z kteréž mu každý rok dvě kopě grošů českých vycházely a tři slepice“; tu láznu dal pán obci i „s tou řekou, kteráž k ní byla“.[65]) Aleš ze Šanova dal obci v Hostinném r. 1477 lázeň pouze s tou podmínkou, aby se v ní jednou v témdni zadarmo vykoupali kněží.[66]) A takž nápodobně jinde. Konšelé lázeň obyčejně pronajali lazebníkovi na roční plat. Někteří také lázeň docela odprodali. Na příklad Rychnovští nad Kněžnou zbavili se lázně své r. 1565 za 300 kop míšeňských.[67]) Zisku městské pokladnici přinesly r. 1487 lázně obecní v Hradci Jindřichově 20 kop.[68]) Jedna z lázní plzeňských nesla r. 1524 týdně jen 6 grošů,[69]) což do roka málo nad 4 kopy. Lounští měli r. 1517 z lázní městských ryzího zisku 14 kop.[70]) Mladoboleslavským nosily od r. 1580 až po 1619 lázně rok co rok 30 kop. V malinké labské Týnici r. 1600 ovšem měli z lázně jen tři kopy v rok. Někdy přivětšili sobě konšelé důchod z lázně obecné tím, že pokutovali lazebníka pro chování lehkých žen. Tak na příklad

---

[62]) Arch. mladobol. kn. lit. D.
[63]) Arch. táborsk. man. č. B. IV. a 49.
[64]) „Balnea stuba“ r. 1244 v Brně, v Kutné Hoře r. 1291, tedy brzy po založení. Erben Reg. 522. Emler. Reg. II. 1269.
[65]) Náchod. Ludvík. 114.
[66]) Arch. mus. list. z Hostin.
[67]) Kn. gruntov. rychnovská.
[68]) Měst. kn. z r. 1487. 31.
[69]) Kn. sirotčí v arch. plzeňsk.
[70]) Arch. lounsk. č. 1. E. 11.

*

r. 1529 Stříbrští vzali kopu „od barvíře pro zjevné nevěstky do domu přijetí". A za čas neveliký vzali kopu zase.[71]) Jináč jim ovšem lázeň nenesla mnoho. Najímali ji v těch dobách měsíčně na 48 grošů — a těch jim ještě zůstal lazebník nebo barvíř dlužen.[72])

Jako lázně tak i najímali konšelé obecní kuchyňky, které bývaly v mnohých městech na rynku pro pohodlí chudšího lidu. Na příklad o kuchyni kutnohorské dí zpráva z r. 1462, že byla „ku potřebě lidu dělného". Kuchynníkům se ukládalo v Hoře, aby bili čisté dobytky, vepře, aby strojili pečité i vařené a kury.[73]) Na proti tomu r. 1572 Staroměstští určili, aby v obecních kuchyních neprodávaly se husy, kuřata, ptáci, ani masa hovězího, telecího, jehenčího, skopového aby nebylo pečeno, ani vařeno; kuchař měl tu prodávati vepřovinu, játra, plíce a „drštky všeliké".[74]) Určili tak, aby hospodští nežehrali na obecnou kuchyni; lidem chudým měla prostší strava staroměstské rady postačovati. Ale nepřicházela do kuchyní obecných jen chudina; vcházeli sem také měšťané zámožní najíst a napit se. V malostranské obecní kuchyni scházeli se k přátelskému hovoru, kdykoli do Prahy přišli, vyslanci rakovničtí, přední osoby z obecních starších a jiní vzácní sousedé z jiných měst.[75]) Do staroměstské obecní kuchyně, postavené r. 1588 proti Veliké kolleji, chodívali také učení páni mistři na pečeni a salát.[76]) Konšelé dosazovali kuchaře sami; někde měli podací návrh řezníci městští v rukou. Čtemeť o litoměřické kuchyni obecní r. 1600, „že na ten čas zavřena bez kuchaře zůstává, což některým domácím i přespolním lidem, a zvláště chudším nádenním, na nemalé stížnosti jest, protož aby řezníci mezi sebou vosobu hodnou neprodleně obrali do též kuchyně, a koho by obrali, toho aby do rady dali, ač by se pánům líbil".[77]) Najímajíce za kuchaře obecního Víta Drtinu, Lounští r. 1597 činili mu napomenutí, „aby lidem pokrmy v slušnosti bez foukání na ně (!) podával, hodně je strojil, pokojně se choval, ohně šetřil a summou dobrým hospodářem a kuchařem byl, a co náleží pánům ouředníkům platu z též kuchyně, aby časně odvozoval".[78]) Někde byla obecní kuchařkou žena. V Pardubicích jí říkali smažička a r. 1561 byla „smažička" na rynku „stařinka". V Plzni užívali kuchaře obecního i k službám jiným. Roku 1567 rozkazují mu, aby na rynku vážil ryby „spravedlivě".[79]) Kuchaře svého konšelé chránili: Lounští zavřeli

---

[71]) Kn. č. 184. fol. 70. 74.
[72]) Kn. táž fol. 179.
[73]) Šimek. Sborník Histor. 1885. 335.
[74]) Arch. pr. č. 1165. 188.
[75]) Obšírná zpráva v arch. rakov. v kopiálu r. 1606.
[76]) Arch. pražsk. č. 1061. 98. Kuchyně ta, nízký domeček, stála na tom místě, co jest teď ptáčník proti něm. divadlu. Viz plán z r. 1652 v arch. pr.
[77]) Svolení Litoměř. fol. 133. Rukop. musej.
[78]) Arch. lounsk. č. 1. A. 4. fol. A. 17.
[79]) Protok. konšel. v arch. plzeňsk. č. 19.

r. 1580 Fučíka, „že jest k kuchaři obecné kuchyně některá slova nenáležitá mluvil“;[80]) také hájili ho konkurrence, zakazujíce na př. r. 1596 „pekařům, aby jich manželky a chasa nepekly, ani na trhy nevynášely, poněvadž se to na stížnosť kuchaře obecního vztahuje“, a hrozí jim pobráním věcí smažených a pečitých.[81]) Ale konali nad ním a jeho kollegyněmi v trhu také tuhou zdravotní policii: „pro smažení nehodných ryb“ a „nehodných šišek“ dosti často jest on anebo některá smažička pokutována i šatlavou přivírána.[82]) Roku 1611 poznali jsme v Staré Praze šiškaře z obecné kuchynky, jenž měl velikou těžkosť soudní proto, že ublížil zdraví svých strávníků. Nějaké děvče a Jan vodák pojedli v kuchynce Adamově „kousek pečené ledva za dva vrabce“, a hned „mrtvěli, neměli místa žádného v nohách, okolo srdce, div že střev v nich nepotrhalo, div kostí všech nepodrtilo; všecko se jim skormoutilo“.[83])

Příjmy z kuchyní obecních nebyly z valných. Na konci XV. stol. přinášel obecní kuchař v Jindřichově Hradci ročně z obecní kuchyně po čtyřech kopách.[84]) Kuchyňský důchod stával se menším čím dál to více: snad proto, že vznikaly obecním kuchyňkám všude po ulicích konkurrenční kuchyňky, jež obci také důchodek přinášely. Staroměstskou kuchyni u sv. Linharta najal r. 1557 mistr Jakub lékař jen za 2 kopy míš.[85]) Táborští měli z kuchyní tou dobou 24 kop ročního užitku.[86])

Pro úplnosť nelze nepřipomenouti, že konšelé přivozovali drobný důchod k obci také z rasovny. Ras leckde musil z „rasovny“ své platiti nájem. I když mu ji prodali k dědičnému držení, bylo mu splacovati ročně úrok a odváděti jiné smluvené dávky. Na příklad ras v Žamberce, jenž koupil od obce rasovnu spolu s nějakou rolí r. 1628 za 130 kop míš., musil platiti ročního „úroku“ po 4 kopách do důchodu obecního. Mimo to žamberské vrchnosti byl povinen dávati ročně několik koží.[87])

Některá města hornická mívala důchody z vlastního pavování, kterým konkurrovala se sousedy, a od sousedů také z jich výtěžku brávala platy. Na příklad Stříbrští r. 1556 počítali si z hor olověných, nevelikých „za pány kverky“ čistého 378 kop 54 gr. míš.[88]) O tom, že obec Kutnohorská také sama pavovala, zprávy jsou z pozdějších let a všecky jsou nepěkny. Obec totiž byla vždy

---

[80]) Arch. lounsk. č. 1. A. 2. C 6.

[81]) Tamže č. 1. A. 4. A. 7. Jiný příklad z Malé Strany r. 1560. Arch. pr. č. 1155. H. 22.

[82]) Příklady v kn č. 1. A. 1. fol. 4. a A. x. Roku 1573 bylo pokuty kopa česká.

[83]) Arch. pr. 1067. č. 415.

[84]) Arch. v Hradci Jindř. Regist purkm. z r. 1487. 29.

[85]) Desky kn. měst. č. 58. 3. 203.

[86]) Arch. táb. man. B. IV. a. 49.

[87]) Albert-Chotovský. Paměť Žamb. I. 60

[88]) Kn. stříbrsk. č. 187. 19. Teprve v tu dobu se hory stříbrské vojnami zhubené znova vzpamatovaly. Watzka. Mies. 18.

k pavování přinucena, a pokladnice z toho měla škodu. Roku 1579 oznamují Kutnohorští, že na poručení císařské musili se dáti od r. 1560 v dobývání starých dolů Hrušek, Višňoví a šachet na couku Grejfském, ale došedše na žulu, „s ničím tak odplatně se potkati nemohli".[89]) Dačický mrzutě vzpomíná toho nešťastného dolu v Hruškách ještě při r. 1593, řka, že v něm obec „mnoho tisíc daremně vynaložila". Prý Jakub Brodský, jejž tenkráte v obecním dole svém Horští měli za správce čili písaře, nahnal sobě tu peněz drahně. „Také na něho nehrubě nastupováno bylo, nebo v tom špitále někteří jiní nemocní leželi podle přísloví: Mlč ty a já také".[90]) Po tom r. 1596 zarazila obec důl v Drnu a v Čelíně, dala mu slibné jméno Boží Požehnání — ale opustila ho brzy. Roku 1600 opět jala se obec sama pavovati, důl nazvala „Šťastným obecním", ale důl obecní byl nešťasten, a obec propavovala 1700 tolarů [91])

Z poplatků daňových k obci uvésti jest daň nejstarší — daň z domů, podruhů, ze sousedských gruntů a vůbec buď ze zapsaného jmění nebo z přiznaného. Taková obecní berně v starších časech leckde bývala roční, ba někdy dle potřeby uvozována za rok i několikrát. Však v XV. a v XVI. stol. odhodlávali se k ní konšelé obyčejně jenom v nouzi. Když totiž obyčejné důchody nestačily.[92]) Svolení berně záviselo na valné obci.[93]) Na vybírání domovité a gruntovní berně městské zřizovali si konšelé rejstříky, jimž v Klatovech říkali „knihy šosovní berňavé",[94]) a volili berníky za sebe i z obce. Platívali měšťané k potřebám obecním dle toho, jak komu zápis domu čili zákup do knih byl zapsán. V Staré Praze vznikaly různice od těch, kterým se zdálo, že dům draho koupili, a na draho pořáde měli z něho platiti. Ty různice pražské jsou po dlouhém jednání r. 1478 srovnány. Zápis dotčeného porovnání vykládá o té domovní berni světleji. Mnozí prý „mluvili, aby vojny a městské potřeby berněmi spravovány byly, jiní proti tomu, že by to slušné nebylo ani rovné, nebo zakupy že mají veliké a drahé, a tak berně veliké dávají — jeden víc než dva neb tři z těch, ktož k berním mluví a zákupy dávní a laciné mají a berně malé: z toho jedni by více táhli než druzí. Protož jsú žádáni od veliké obce pan purkmistr a páni, aby ráčili voliti muže moudré, aby hledali cesty spravedlivé, kteráž by všem chudému i bohatému příjemna byla". To se stalo, sešli se rádci s konšely, a povážívše „časů prvních i nynějších oby-

[89]) Sněmy. V. 487.
[90]) Dačický. Pam. II. 41. 58.
[91]) Týž II. 82. 75.
[92]) Hüttel. Chron. v. Trauten. 212. Roku 1578 dí kronikář trutnovský, že daň domovní vypsána pro dluhy obecné. Také Kouřimští r. 1540 usnesli se, poněvadž by „do měšce obecního málo přicházelo, aby se platily lozunkové z domův a z dvorů šosovních". Kn. privil. kouř.
[93]) O pražské berni obšírně Tomek II. 353.
[94]) Arch. místodrž. č. 51. 278.

čejů i také dostatečnosti i povahy nynějších lidí, snesli se nejprv co do vojenské berně domové, aby spravedliví muži chodili po čtvrtěch dům od domu, a „prohledajíc k dostatečnosti lidské", na penězích vybírali, „jakžby na ten čas nejlaciněji žoldnéři mohli zjednáni býti". Co se tkne jiných potřeb k obci, kdyby jiných peněz obecních nebylo, nechať se tedy pořizují z berně, ale „zákupové dávní aby tak zůstaveni byli, jak v knihách každému svědčí; trhové potomní a jmenovitě od dvaceti let dolů — že v těch létech mince znamenitě zlehčena byla černými penězi, a zlatému vždy nahoru postupovalo, a tak trhové proti drahosti zlatého také dráž kupováni byli: ti trhové aby rovnáni byli k českému groši, takže komu trh v knihách zapsán ve 20 kopách, aby platil z 10 kop č. a tak vždy k českému groši polovici rovnajíc té monety malé neb míšeňské, která v knihách stojí". A po tomto srovnání aby každý platil z kopy groš míš. Vyňati z daně byli jen konšelé, čtyři obecní v úřadě šestipanském, dva v úřadě mostním, a ti, kdož daň vybírají, a to proto, že „vedú práci o obecné dobré". Kteří obecné služby mají, ješto za ně berou peníze, aby se úřady nevymlouvali, ale platili.[95])

Z nejstarší knihy bydžovské víme, že vybíralo se na obecní potřeby počátkem XIV. věku z přiznané hřivny měšťanského majetku groš. V XV. věku ve všech městech, kdež potřebou obecnou k obecní dani nebo sbírce konšelé byli připuzeni, vybíráno bylo z kopy nejméně po groši.[96]) V Rakovníce platívali už od r. 1439 domovního šosu groš z kopy, a když nalehla nouze, ukládáno platiti z kopy i groše tři.[97]) V Stříbře počátkem XVI. stol. spočítali jsme této sbírky sousedské nad 70 kop; r. 1558 vybrali konšelé platu šosovného spolu s platem z polí 178 kop míš., z kopy tu platili po dvou groších.[98])

Kterak někde sbírku městskou sousedé z domů svých neradi platívali, o tom dokladů odleckud. V Litoměřicích, kde platíval se šos jenom při trhu domovitém nebo gruntovním,[99]) pro sešlosť důchodu městského svolili se kdys r. 1549 v obci valné k sbírce po groši z kopy, a potom ještě po 7 denárech k sbírce druhé. To nelíbilo se Pazderovi, a ten ponukl mnohé, že se berni vzepřeli: „vstoupil do rady s nemalým počtem sousedů mužského i ženského pohlaví, mluvil jest jménem všech, že takové sbírky dávati nechceme." Ale konšelé neztratili mysli — vyhnali Pazderu

---

[95]) Arch. pr. č. 994. 78.

[96]) V Kadani r. 1465: „Gebt die losung einfach, soll er nur 1 Groschen geben, geht sie zwiefach, 2 Groschen, so oft uot gescheht." Urban. Kaaden, rkpis 79. V Mladé Boleslavi r. 1473 brali z domu, jenž stál 20 kop, 20 grošů šosu. Téhož roku kovář z výhně, v domě pořízené, platil k obci 6 grošů. Kn. smluv č. 1. fol. 5.

[97]) Nejstarší kniha počtů v arch. tam.

[98]) Reg. memor. č. 187. fol. 22. fol. 7. též č. 182.

[99]) Leitmeritz. Lippert. 293.

ze síně a ptali se „bez jeho přítomnosti" jednoho po druhém; jsouce bez vůdce, tu oznamovali všickni, „že jsú mu toho neporoučeli, aby od nich tak mluvil". A bylo po bouři. Pazdera pohnán před soud podkomořího, a přes to, že měl dva řečníky, a sám že byl advokátem, odsouzen jest k pokutě.[100]) Podobná historie byla v Kadani r. 1549. Pro „zašlosť v dluzích" uložili konšelé obci nějakou berni dle šacunku majetkového. Také řemeslníci měli daň klásti. Povolána jsou řemesla, a oznámen jim úmysl. Všickni cechmistři poslušně slyšeti se dávali, až konečně přišlo na kožišníky, a ti nechtěli berni. Jeden mluvil, že jsou chudi, a druhý mluvil více, mluvil zle. Prý o žádné zašlosti v dluzích neví se, dluhy městské prý jsou dávno zaplaceny. Toť byla urážka pánův, a když přijel podkomoří do města, žalovali hned. Pán vyšetřil a smělého řečníka, kožešníka Kašpara, zavříti kázal.[1])

Ochotně k sbírce veliké svolili se Mladoboleslavští r. 1595, a to proto, aby vykoupili se z poddanstva. Jen pohořalí nechtěli berně té dávati, poněvadž neměli statku celého. Byli r. 1598 povoláni do rady a „napomenutí jim učiněno, poněvadž obec tato příčinou skoupení města v znamenitých závadách a těžkostech zůstává, a jináče sobě spomoci nemůžeme, leč zbírky dávati každého téhodne sabatale, pročež aby i oni, když již třetí rok od zhoření přichází, z toho se dále nevynímali".[2]) Ale pohořalí prosili, aby tím sabatalem obtěžováni nebyli tak tuze, že jim páni ještě rok počkali.

Které grunty náležely samé obci a byly od obce v nájem propůjčeny neb odprodány, z těch byl pokladnici městské „úrok" gruntovní stálý. Když uhodilo zle, mnohá občina městská rychle rozdělena měšťanům, aby z ní splacovali úrok. V Trutnově roku 1574 dokonce i to uložili konšelé novým držitelům občiny, aby daň spravili na 20 let napřed.[3])

Řidší nežli sbírky domovité a gruntovní byly daně z dobytka, v městských domech chovaného. Takovou daň dobytčí nalezli jsme v Pardubicích r. 1530. Tehda přinesla daň tato měšci obecnému 30 kop.[4]) Příjem z dobytka stoupl do r. 1561 na 42 kop, při čemž dovídáme se, že chovali Pardubičtí měšťané 542 kusů dobytka hovězího a 950 kusů drobného. Z velikého kusu platilo se půlletně po 10 denárech (r. 1563 12 denárů), z drobného polovic.

Známe ještě jeden zvláštní důchod v městech. Konšelé totiž kupovali od věřitelů peníze na domích, spravedlnosti a dluhy rozličné a dávali si je splacovati od dlužníků po dílech až do zapla-

---

[100]) Arch. místodrž. kniha podkomořská. fol. 149.

[1]) Tamže. fol. 144. Týž případ povědom z Bydžova z roku 1461. Sedláček. Hrady. V. 307.

[2]) Kn. pamětní z r 1593. 78.

[3]) Lippert. Trauten. 44—45. Způsob, kterým odprodán „kus obce". viz v turnov. knize zápisné; r. 1528 fol. A. 15.

[4]) Počet pardubsk. v mus. I. r. 1530.

cení. Na příklad r. 1528 koupili Turnovští 6 kop peněz gruntovních na domě za 5 kop hotových; jindy 53 kop za 39 kop.[5]) Pardubičtí koupili r. 1538 na jednom domě 30 kop váznoucích a dali za ně jen 12 kop. Roku 1540 koupili na domě 140 kop za 85 kop. Z toho patrno, kolik vydělali.[6]) Některá města půjčovala peníze sama z obce, čímž také některý důchod přibyl.[7]) Zmíniti se jest též o sbírce čili berni, kterou jsme nalezli při většině měst, totiž o sbírce na ponůcky, kterou leckde zvali také berní „na hlásky" nebo prostě „hláskou", a konečně o sbírce na žáky. Ale obojích berní nelze obci klásti za důchod zištný, neboť obyčejně co úředníci sebrali, to vydali, a ještě se nedostalo.[8]) S tím o berních dosti. Kdo nechtíval městské sbírky platiti, tomu v staré době sebrali okna a dvéře z domu,[9]) někdy zabednili mu vrata koly, později ho zavřeli do šatlavy — právě tak, jako činívali těm, kdo nechtěli klásti berně královské.

Zvláštní kategorie městských důchodů jsou poplatky za služby neb instituce obecní. Na předním místě byly poplatky za vodu, trubami po domech vedenou. Ouhrnnou summou měli Pražané z rour „dolních" r. 1527 důchodu 185 kop, a z „horních" 205 kop (grošů nepočítajíc), od vody rourní, bezpochyby k pivovarům, 209 kop, a ze stojanů, jichž tou dobou ještě málo bylo, 10 kop.[10]) V Lounech r. 1542 vybrali konšelé „de raura" 67 kop.[11]) Koncem století Mladá Boleslav z vody trubní a v stojancích nemívala ročně víc nežli ze dvou set osob 25 neb 27 kop.[12]) Příjmu vodárenského však nelze v důchodech městských klásti za zisk, poněvadž ho konšelé vždy všecken vydali na „rourníka", na oprávky stroje, na trouby, na kašny.

Jiný důchod za službu obecní byl ze zvonění. V každém městě mívali řád platební, kolik poplatků za pohřební zvonění v tento neb v onen zvon. Ale co vybráno, obyčejně dáno zase na kostel. Jen tolik tu buď, že do konce XVI. století sotva kde přeběhl

---

[5]) Kn. zápisn. v arch. turn. fol. A. 13. A. 15.

[6]) Počet pardubský I fol. 5. 7.

[7]) Roku 1561 obec Pardubická půjčila svých peněz 1500 kop obci Hradce Králové „z dobrého přátelství a beze všeho ouroku"; ale Hradečtí z lásky poslali 45 kop ouroku, a ten zapsán v registrech za příjem. Počet pardubský II. 1561. Roku 1592 půjčuje obec Plzeňská Janu Lobeskému 200 kop na dům. Konš. protok. č. 20.

[8]) V rakovnických počtech r. 1550 stojí: „Křivoústý a Fakule, oúředníci nad penězi, z kterých se ponocným platí, učinili počet, a příjmy a vydáním se rovnají. Tak nezůstali obci nic, ani obec jim." Ze sbírky školní zbylo t. r. čistých 15 kop — ale to as tím, že byla bezpochyby nějaký čas škola prázdna, což přiházelo se často a všem městům.

[9]) Mittheil. f. Gesch. d. Deutsch. 1888. 68. Zpráva z r. 1340 v nejstarší knize litoměřické.

[10]) Arch. pr. č. 332. 6—10.

[11]) Kn. arch. lounsk. č. 1. E. 12.

[12]) Arch. mladobol. Reg. počtů z r. 1595.

příjem z „oumrtního“ zvonění nad 20 kop ročně.[13]) Též býval leckde důchod ke kostelu nebo k obci z krav zádušních čili železných, sousedé přijímali živou krávu, k záduší chrámovému náležitou, na svůj užitek a platili z ní k obci neveliký poplatek roční, jenž nepominul, ani když pominula kráva. Některý příjem také mívala města z obecních koní, kteří sousedům tahali. Rakovničtí přijali z „vození obecními koni“ r. 1549 245 kop grošů![14])

V počtech města Prachatického nalezli jsme v druhé půli XVI. věku i plat za obecní provaz, „k tažení žlebů propůjčovaný“. Roku 1561 byl výtěžek z provazu 3 kopy; koncem věku nebylo ani 2 kop užitku v rok.[15])

V německých obcích na samé hranici našeho království shledáš v počtech městských důchod poplatkový i z tance na radnici. Na příklad r. 1555 v Blatné (Platten), v městě báňském, sebrali konšelé tři rýnské zlaté tanečného (tanzbodenzins); tanec provozován sedmkrát, a pokaždé poplatek byl 12 bílých grošů.[16]) V městech českých tančívalo se na radnici leckde dost, ale konšelé čeští — zdá se — při tanci nechávali zájmů finančních stranou. Aspoň výslovně o poplatku tanečném v počtech se nemluvívá, leč by snad tajil se v „summě případné“, jakž zovou se zhusta příjmy nahodilé.

Jiný druh městských důchodů drobných a „případných“ byly peníze z pokut. Hlavně to byly pokuty pro oheň, za hry karbanové, pití a bití a jiné nešlechetnosti, policií městskou kárané.[17]) Ale důchod z pokut jeví se v knihách velmi nepatrný; jednak nezapisovaly se pokuty do knih všecky, poněvadž s větší část konšelé jich nechávali sobě, jednak trestávali penězi jen některou osobu, a nad to ještě zvyk všude mívali až příliš křesťanský, že z pokut vybraných k prosbě a přímluvě část anebo všecko vracovali zase. Ve Stříbře r. 1520 platil dle knihy jediný člověk kopu pro hru, a dva lidé dvě kopy pro zervání.[18]) Roku 1541 popadli konšelé tři hráče najednou a zapsali je.[19]) V Berouně vybrali r. 1509 od hráčů v kostky (a lusoribus taxillarum) za rok dvě kopy 15 grošů.[20]) Také v Pardubicích bývali podle oučtů městských lidé z míry hodní. V počtech XVI. století konšelé rok co rok bez přetrží zapisují rozmanité rubriky o nemravech, ale píší při těch rubrikách tak často, že nevybrali nic, až to s podivením. Příklad z r. 1530:

---

[13]) V Boleslavi Ml. r. 1595 vybrali od zvonění 89 lidem domácím a 4 přespolním 8 kop 32 grošů. V Lounech r. 1600 6 kop a několik grošů; v Prachaticích r. 1595 13 kop.

[14]) Quitantia officialium v arch.

[15]) Arch. mus. počty prachat. z r. 1561 a z r. 1598.

[16]) Kron. blat. ruk. v mus. 119.

[17]) V Lounech také trestávali „pro nenáležité žrádlo“. Reg. purkm z r. 1577 fol. L. 4.

[18]) Kn. stříbrská č. 182. fol. 117.

[19]) Kn. č. 184. fol. 300.

[20]) Nejstarší kniha v arch. berounském.

„Pokuty pro svády, rvačky a pohlavky 1 kopa 4 groše; pokuty pro zranění nic; pokuty, kdožby komu pastvú škodu činil, nic; od těch, kteří by ženy nepořádné chovali, nic; od těch, kteří kradou v lukách trávy, nic; od těch, kteříby mimo manželku svou s dívkou neřádu se dopouštěli a zvlášť hospodáři, nic; pokuty, kdoby soudky z vozů brali, když do města jedou, nic."[21]) Nápodobně čte se v počtech r. 1550, 1560 a následujících. Ba čím dále, lépe. Roku 1530 aspoň byla pokuta z těch, co se svadili a pohlavky seprali. Na odpor tomu r. 1561 ani ta rubrika nepřinesla obci nic.[22]) Horší už byli sousedé Pardubických — měšťané v Týnici. Těm pustila r. 1601 vrchnosť pokuty pro „hry a neřády", a oni hned první rok přijali nad dvě kopy peněz.[23])

Než staly se tresty pro falešnou míru a váhu pokutami královými (1547), lze v počtech městských tu a tam, ač dosti po řídce, shledati nejvíce po deseti kopách za tu provinu.[24])

K případným důchodům městským sluší přičítati ještě percento sražené z majetku souseda, z města se stěhujícího, nebo jmění zděděné odnášejícího. V Praze Staré i Nové sráželi ze sta kop druhdy šest a později deset. Zajímavá jest obrana Staroměstských r. 1614, když Malostranští téhož práva nabyti chtěli. Staroměstští vykládají, že Ferdinand I. jim dle starých statut pražských znova tu milosť dal, „kdožbykoli z obce jinam se odebrati chtěl, že povinen byl desátý díl statku svého při obci zanechati, poněvadž mnozí z měšťanů vyhejbajíce se povinnostem a pracem obecním jinam se obraceli, takže nebylo k povinnostem obecním odtud lidí rozumných dosáhnouti".[25]) Ale Ferdinand propustil Pražanům r. 1549 jen šestý díl.[26])

Pomníme-li ještě, že k případným důchodům obecním náležely také odoumrti, o jichž nejistotě a spornosti jinde byla řeč, jsme s vyčítáním městského příjmu hotovi.

Přicházíme teď k otázce, kolikže ouhrnkem mívala města ročního příjmu. K tomu odpověď jen při těch městech správna, kde si spočítali konšelé ouhrnek sami; kde počítá v rozběhlých listech a nesouvislých knihách historik, tu nesnadno doběřeš se celku a při největším pozoru přihodí se omyl. Uvedouce několik bezpečných příkladů spojíme je s ouhrnnými summami obecního vydání, aby hned vynikl zisk v pokladnici; spočítáme všude jen kopy, drobných grošů nečítajíc. V Hradci Jindřichově měli za rok 1488 jen 277 kop příjmu a 138 kop vydání. Peníze přijímali

---

[21]) Počet pardubský v č. mus. I. r. 1530.
[22]) Týž č. II. r. 1561.
[23]) Týž č. III. r. 1601 (v zadu v knize přivázáno).
[24]) Aspoň ve Stříbře r. 1533 platila Horová tolik. Kn. č. 184. 140.
[25]) Arch. pr. č. 324. 495. Roku 1613 prosí Matěj Rust, aby ho propustili za 10 kop bez „šacování" svrchupsaného. Učinili tak. Kn. č. 326. 100.
[26]) Arch. místodrž. Miss. č. 35. 237.

a vydávali z 12 konšelů až do r. 1520 vždy jen první čtyři a někdy jen také tři.[27]) Z hořejšího ouhrnného počtu je patrn přebytek roční, tedy hospodařeno s výsledkem zdárným, ač uvnitř v počtě jsou rubriky i některé podivné. Na příklad r. 1497 zapsal si purkmistr i „příjem z vola, kterého jsme dali zabíti, za kůži 40 grošů“;[28]) což zajisté za celého vola poněkud málo; nebo r. 1511 čteme vydání purkmistra Rýmara toto: „Vydal jsem 15 grošů, zač, to sem zapomenul.“ [29])

V Hoře dával r. 1493 zprávu Michal z Vrchovišť, jeden z hospodářů obecních, že přijal 418 kop a vydal 392; byl tedy zbytek 26 kop, jejž rozdělili na stavbu kašny, rathouzu a Prokopovi poslu.[30]) V královském městě Kouřimi r. 1491 přijali za 12 měsíců purkmistři 1073 kop a vydali 503 kopy.[31]) Je-li v tom všecek všudy důchod, nelze říci. Ve Stříbře r. 1513 purkmistři přijali ouhrnem 921 kop a vydali 955 kop;[32]) časem rostl v témž místě příjem i vydání. Roku 1540 přijali purkmistři 1687 kop a vydali 1604 kopy. Berounští přijali r. 1515 312 kop a vydali 328 kop. Poučné jsou ouhrnné počty pardubické, poněvadž se zachovaly od r. 1530 až po r. 1588 rok co rok. Vybéřeme jen desátky let pro příklad. Roku 1530 přijato míšeňských kop 677 (grošů drobných zase pomíjíme) a vydáno 470 kop. Po deseti létech přijato 2340 kop a vydáno 984; zase po deseti létech přijaty 3004 kopy a vydáno 1197 kop. Roku 1561 byl příjem 3148 kop, výdaj 1521. Roku 1572 přijali 3974 kop, vydali 1728. Roku 1580 vzrostl příjem na 5046 kop a vydání kleslo na 1565. Posléze r. 1588 přijato 7217 kop a vydáno jen 1205.[33]) Z toho teď teprv čtoucí pochopuje, že mohli Pardubičtí půjčovati Hradeckým peníze bez ouroků. V Kolíně počítá se r. 1501 všeho příjmu 1500 kop českých, což v pozdějších letech v XVI. století vzrostlo průměrně skoro do 2000 kop grošů ročních.[34]) V Mladé Boleslavi vybrali r. 1595 3680 kop 21 grošů, ale vydali 3367 kop a 23 grošů.[35]) Však do r. 1619 polepšili svoje hospodářství valně. Počítajíť roku právě psaného 445 kop zisku. Příjem hrubý tehda byl ve 4675 kopách.[36]) V Mělníce byl r. 1599 všecek příjem 1370 kop a summa všeho vydání byla 1369 kop 51 grošů, takže příjem převýšil vydání pouze o 12 grošů a 2 denáry![37]) Nejináč bylo r. 1589 v Nymburce. Všeho příjmu

---

[27]) Reg. purkm. nejstarší fol. 38.
[28]) Tamže fol. 53.
[29]) Tamže fol. 130.
[30]) Arch. horsk. Lib. flav. min. O. 10. P. 11. — Šimek.
[31]) Počty kouřimské v mus. č. 24. F. 22.
[32]) Kn. č. 182.
[33]) Počítáno na knihách č. I., II., III. v mus. českém.
[34]) Tak počítá prof. Vávra v monogr. Kolína, a je patrno, že počítá dobře.
[35]) Kn. počtů v arch mladobol. r. 1595.
[36]) Kn. arch. mladobol lit. D.
[37]) Kn. č. 45. Registra na příjem v arch. měln.

bylo 1150 kop 47 grošů — a vydání spočetli konšelé 1150 kop a 14 grošů — byl tedy všecken zisk obecního hospodářství za rok svrchu psaný třicet tři groše![38] V Prachaticích přijali r. 1562 2942 kop a vydali 2768 kop — „v komoře zůstalo 174 kopy“ užitku. Tento zisk vzrostl Prachatickým do r. 1598 na 852 kop. Hospodařili tedy pěkně.[39] V Bělé spočítán všecek příjem r. 1583 v 850 kopách.[40]

V století XVII. nalezli jsme i v některých malých městech znamenité příjmy a výbornou správu. Přeloučtí na příklad přijali r. 1612 nad tisíc kop a vydali 684; Sezemičtí 2534 kop přijali a vydali 642.[41] Ba ještě roku 1622 spočítali si konšelé v Novém Městě nad Medhují 4080 kop příjmu a jen 1511 kop vydání, takže měli koncem roku v pokladnici slušnou summu 2568 kop.[42] Naproti tomu v Turnově r. 1611 bylo nalezeno při „hlavním počtě“ příjmu 480 kop 37 gr. a vydání 472 kop 10 grošů; na hotovosti zůstalo tedy 8 kop 27 grošů.[43]

Z měst Pražských v XV. věku povědomy jsou nám počty šestipanské, mostní a konšelské, každé o sobě, tudy nic úhrnného. Dle počtu mostského z r. 1436 přijato od 15. dubna do 1. září 119 kop 25 grošů; byl v tom i příjem ze šlejferny a z mlýnu pod mostem. Za týž čas vydáno však 150 kop 28 grošů 10 haléřův.[44] Šestipáni Staroměstští přijímali mezi lety 1449—1466 ročně průměrně 1259 kop (grošů nepočít.); z toho vydávali tolik, že průměrně zbývalo ročně 95 kop. V témž čase mostní úřad brával průměrně 491 kop v rok. Ale vydání měl tolik, že nezbylo nikda nic čistého. A v téže době přijímali konšelé z těch věcí, které spravovali sami, ročním průměrem 467 kop.[45] Na těchto průměrných summách mohl by se tedy páčiti roční průměrný příjem Starého města kolem půlky XV. věku na 2217 kop českých. Za spojení obou Pražských měst úředně spočítán úhrnný příjem v radním počtě r. 1527 v 7340 kopách 19 groších a vydání v 7329 kopách 25 groších — zisk byl 10 kop 54 grošů a 2 denáry.[46] V „počtu radním“, který vydal hospodář staroměstský urozený vladyka Václav Jaroš z Kapí Hory za léta 1537—1539, celkový příjem samotného Starého města jest již v 5363 kopách 38 gr. českých! Však vydání s příjmem téměř se srovnalo: bylotě v 5362 kopách 11½ gr.;

---

[38]) Reg. důch. Nymb. z r. 1589. Roku 1595 přijaty 2353 kopy, vydány 2287 kop: výsledek tedy lepší. Roku 1590 byl příjem 1257 kop, vydání 1256 kop!

[39]) Reg. příjmů v arch. mus.

[40]) Umlauf. Bělá. 189

[41]) Počet pardub. č. III. 43. v č mus.

[42]) Arch. mus. listin novoměstsk.

[43]) Reg. počtů v arch. turn.

[44]) Arch. pr. listin. č. 4.

[45]) Průměry ty vypočítal Tomek. Praha. VIII. 343. 344.

[46]) Kn. č. 332. 6—10. Arch. pr.

zůstalo tedy hotových grošů jen 57 a $5\frac{1}{2}$ denáru.[47]) Na konci století — r. 1591 — měla Stará Praha příjmu 18.784 kopy.[48])

Z příkladů těch viděti, že nehospodařili všude stejně; důchody městské byly nemalé a dlením doby rostly; ale proti příjmům leckde také rostla vydání tou měrou valnou, že s těží konšelé udržovali jakou takou rovnováhu v městském hospodaření. Vpadl-li do městského finančnictví některý výdaj veliký, nečekaný — ohněm, vodou, těžkou pří[49]) nebo jinou pohromou — potom snadno stalo se město na kolik let passivním. Za příklad buď Chrudim. Ta upadla všelijakými nešťastnými příhodami v polou XVI. věku v takový nezdar finanční, že nemohla než bráti ode dvou králů, od Ferdinanda i po něm od Maximiliana za kolik roků na „poníženou prosbu svou při veliké nemožnosti své“ 50 kop grošů českých podpory z královského panství Chlumeckého, poněvadž neměla „nač kněze, žákovstva, chudých vychovávati a zdí městských opravovati“.[50])

---

[47]) Jest zajímavo, z čeho tehda byl důchod pražský, hospodářem spravovaný. Byl ze statku Přerovského (tři městečka a 12 vsí r. 1524 koupených), z porybného, z úroku, od úředníků šestipanských, za vinici, za vlnu přerovskou, z peněz půjčených, od starších židů (100 kop českých), z posudného (378 kop), z úřadu špitálského a z mostského (300 kop).

[48]) Kn. arch. pr. č. 994. 46.

[49]) Příkladem Litoměřičtí, kteří, davše se r. 1600 s Adamem Valdštýnem do soudních sporů, již prvního roku byli nuceni prodati lesy a některé statky. Za mnoho let se nevzpamatovali. Arch. Pam. V. 6.

[50]) Arch. místodrž. č. $68\frac{1}{2}$. 128. List Maxmil. Víděň. Outerý po sv. Dorotě r. 1565.

KAPITOLA SEDMÁ

Městská vydání a obecní starší.

Důchody obecní byly rozmanity: vydání rozmanitější. Nejprv vydáváno bylo na všecky a všelikteraké statky a kapitály obecní, které užitek nésti měly, a vydáváno na ně mnoho! Tu se čistily a opravovaly rybníky, tu se nasazovaly plodem; co rok na zimu vožen mech a hnůj o množství vozech na přikrytí trub, jimiž voda do města tekla; do mlýna přes tu chvíli bylo platiti za nějaké správky, tu za cévy, za babice, tu za kámen žernový, za duby, habří, tu za lůj[1]) a jiné věci. Na mosty a můstky obecní dosti často bylo pořizovati nové „polštáře“ a mostnice;[2]) k pivovaru nestačívali kupovati konšelé potřeb, i silnice a ulice hlavní, mělo-li býti mýto trochu oprávněno, musily býti opravovány, sypány, bity, dlážděny. Do městských dvorů bylo pořáde pořizovati tisíceré potřeby, a přineslo-li Mělničanům na příklad r. 1599 městské hospodářství viničné asi 740 kop,[3]) byla outrata a náklady na ně více než 400 kop.

Druhé byly náklady na městské statky nevýnosné: hradby, brány, školy, farní domy, chrámy a jiná obecná stavení. Potřeby do radnice rok co rok strávily summy nemalé. Tu byly všelijaké opravy na sklech a na zdech i nářadí, žádného komínu obecního nevysmejčil branný ani jiný člověk jináče nežli za dobré zpropitné.[4])

---

[1]) Na příklad v Berouně přes tu chvíli píše se v počtech o loji do mlýna. Roku 1512 skoro měsíčně vymazáno 20 liber „loje točeného“ za půl kopy peněz.

[2]) V počtech turnovských r. 1607 platí se také za „loktuše mechu“, „od vytažení jedné lze“. Roku 1611 čteme v oučtech turnovských 20 grošů čtyřem dělníkům, „kteří mostu hájili, aby ho voda nevzala, jdouc na něj dříví, které vytáhli“; a 12 grošů „vodákovi se dvěma dělníky od napravení mostu povodní hnutého“.

[3]) Při čemž zpeněžili i „sud muškatele splundrovaného“ za 20 kop! Arch. měln. č. 45.

[4]) V Hradci Král. r. 1605 vymetal branný měsíčně komíny na radnici vždy za 5 i 6 grošů. Reg. vyd. a důchod. v mus. česk.

Do kanceláře čím dále tím více papíru a knih [5]) kupováno; a co vosku spotřebováno! Počítá se potřeb kancelářských v Mladé Boleslavi za jediný rok 1619 14 kop grošů! [6]) A co říci tomu, že v Staré Praze ročně vydávali v prvních letech století XVII. jen za dříví k palivu do rathouzu vožené sto kop českých a víc! Ale výklad víme! Kradlo se. A kradlo se tak nemírně, že sám úřad šestipanský r. 1615 žaluje radě, že „služebníci právní, když se dříví k rathouzu veze, buď do vězení dolejšího neb hořejšího, do několika polen ustraňují, takže nejen byt sobě vytopiti, ale i jiným teplem posloužiti mohou". [7])

Třetí byly náklady na služné purkmistrův, ouředníků, sluhův až po biřice. Však o těch platech položeno již v I. části tohoto díla. [8]) Na tom místě připojiti jest stručnou zmínku o platech, jimiž pokladna městská odměňovala službu kněží a školních officiálů. Duchovenstvo městské mívalo „stojecí" plat čili „stanci" a podle toho ročního platu všelikteraké příměnky, jakožto pivo, ryby, beránka, vepře, polety, mýdlo, obilí, sůl, máslo, „bochy" sýrů, palivo a ledaco jiného dle zvyku, dle příhody a vedle dobré mysli konšelské. Na ty příměnky i platy měl farář chovati na stravě kaplana a farní učitelstvo. Peněžité stance posloužtež za příklad jenom některé. Kouřimský děkan brával v konci XV. století „ročního lunu" 12 kop českých; [9]) začátkem XVII. věku vzrostl ten plat do 110 kop míšeňských. [10]) Kolínskému děkanovi platila obec koncem XV. věku 30 kop č. [11]) Stříbrští počátkem XVI. století dávali svému knězi 16 kop č. stojecího, kromě toho tele, kozle, půl kopy Štědrého večera a jiné ještě drobty. [12]) Od polovice věku byla stance téhož děkana v 48 kopách míš. a kaplan dostával 14 kop [13]) Pardubičtí uvolili se r. 1543 platiti svému děkanovi měsíčně po 4 kopách, a „z milosti" slíbili mu ještě 3 kopy k posvícení; kaplan měl bráti 8 kop ročně. [14]) Do r. 1580 narostl plat pardubického

---

[5]) Proti konšelům turnovským, kteří si do rathouzu pořídili r. 1608 i „Kalendář historický", známe také konšely, že si na příklad tištěný sněm raději vypůjčili, nežli by ho byli koupili. Roku 1615 píší v tom smysle Trutnovští do Králové Dvora, ovšem že po česku. Kopial trutnov. II. 8. v mus. Tištěný sněm v Praze r. 1619 stál 12 grošů, 6 denárů; r. 1542 stál 8 grošů. (Kn. stříbrská č. 184. 338.)

[6]) Kn. lit. D. v arch. mladobosl. V Plzni od r. 1589 dávali písařům co týden po libře sviček. Hospod. zápis v mus.

[7]) Arch. pr. č. 475. 286.

[8]) Tu se nám vidí doložiti, co jsme nově nalezli v městských počtech pražských r. 1538, že totiž maršálek staroměstský, ouřad jináče záhadný, 25 kop bral ročního služného. Byl jím r. 1558 Jan Dětský z Liboslavě a v počtech připomíná se vždy, když jde o koupi koní. Arch. pr. listin. 1108.

[9]) Rukop. v mus. č. 24. F. 22.

[10]) Arch. mus. list. kouř.

[11]) Vávra. Kolín. I. 91.

[12]) Arch. plzeňský. Kn. stříbrská 182. 167.

[13]) Tamže. 187. 181.

[14]) Počet pardub. v mus. I. 5.

děkana do 100 kop. Prachatického děkana plat roku 1561 byl ve 40 kopách.[15]) Mladoboleslavští platívali na počátku XVII. století děkanovi 160 kop a několik grošů, „mladému“ knězi 8 kop; celkem stála je fara i s duchovními za rok nad 200 kop.[16]) Turnovský děkan měl na počátku XVII. věku týdenní expense 1 kopu 30 gr., tedy 72 kop za rok; kromě toho dávali mu sud piva za 2 kopy a několik grošů ke každým hodům výročním a o posvícení. Když s kazatelnice oznámil na prosbu konšelů valnou hromadu obecní nebo jinou veřejnou věc, obdržel z městské pokladny na pintu piva (r. 1606 16 grošů).[17]) Pražský farář staroměstský u svatého Mikuláše měl r. 1554 hotového platu 76 kop; půl století potom bral již 120 kop a přímčnky mu cenili v 27 kopách. Kaplanu dávali 12 kop.[18]) Týnský „hlavní“ farář měl téže doby 200 kop stance, kaplan 12 kop.[19])

Které platy obec dávala učitelům městským, byly též na penězích i na deputátě. Ale obojí pospolu bývaly skrovničky až běda.[20]) Na poznanou položíme z nich některý. V Hradci Jindřichově míval na hraně XV. a XVI. století školní „bakalář“ — tedy řiditel školy — ročně 8 kop.[21]) V polou XVI. stol. vydávala obec Táborská všem školním officiálům dohromady 20 kop ročně![22]) Rakovničtí ustanovili se r. 1567 dávati rektorovi školskému 26 kop míš., kantorovi 16, sukcentorovi 4 kopy.[23]) Na 20—26 kopách při větších městech mnohých zůstávalo. V Horšově Týně však brával ještě počátkem XVII. věku rektor školní jen 12 kop 48 grošů, kantor 8 kop 16 gr., sukcentor 4 kopy. Za to ovšem míval o něco více deputátu nežli jinde.[24]) Od r. 1567[25]) začaly některé obce ze svého měšce nahrazovati školním officiálům koledy, po domech žebrané, což obtížilo městská vydání ročně o 6 až 14 kop míš. K outratám školním na konec připojiti jest v městě kde kterém některý groš za minuci nebo kalendář, jejž učitel podával radě v dar nového roku. Výdaj ten obnášel od 4 grošů do kopy. Ze všeho již nadbytkem patrno, že pokladnice obecní platy officiálskými nikdež a nikdy se příliš nenamáhaly.

K ouřadům od obce placeným v XVI. století přibyl městům advokát čili městský „jorgeltník“, jehož úlohou bývalo dbáti právních věcí toho města, jež mu „jorgeltní“ list vydalo a ročně platilo.

[15]) Počet prachat. v mus.
[16]) Počet mladobol. kn. lit. D. v arch. tamějším.
[17]) Arch. turnovský. Reg. oučtů purkm. z r. 1606—1612.
[18]) Kn. záduší mikul. nejstarší a druhá pod lit. M.
[19]) Kn. zádušní lit. N.
[20]) Psali jsme o nich obšírněji v progr. akad. gymn. 1891. 23.
[21]) Reg. purkm. v arch. tamějším z r. 1487.
[22]) Progr. real. v Táboře. 1863.
[23]) Arch. rak. kopiál z r. 1560.
[24]) Kn. týnská v arch. pr.
[25]) Zdá se, že byli Plzňané první. Arch. plzeňský. Protok. č. 19.

Lounští měli svého jorgeltníka již r. 1517: byl to mistr Václav, kancléř „pánů Pražan“, dávali mu ročně 10 kop. Ale byl najat jen na dobu soudů, které měli Lounští se šlechtou městskou.[26]) Královéhradečtí platili počátkem XVI. století dvěma jorgeltníkům v Praze po 3 a 4 kopách půlletně a kromě toho chovají za roční „salarium“ 20 kop i doktora v lékařství, Leonarda Krenczhejma, jenž obci lékařstvím posluhoval.[27]) Roku 1548 najali si na místě odstouplého doktora Pražáka na ročních 10 kop českých, 20 sáhů dřeva a 7 korců žita lékaře Pretoria Pelhřimovského, o němž zvlášť si zapsali, že byl zběhlý jazyka českého.[28]) Též Lounští a Litoměřičtí — a snad jiní také — těmi dobami svého medika městského mívali. Litoměřičtí snesli se o něho r. 1606, „znajíc velikú potřebu při takové obci míti člověka rozumného a lékaře“.[29]) Městský lékař v Lounech připomíná se r. 1564. Slul doktor Filip Pyreneus. Lounští smluvili s ním 30 kop ročního platu. Na přistěhování dali mu 10 kop. Sotva že se přistěhoval, o Vánocích dostal housci za 22 gr. Kromě toho zjednali mu světničku v podruží, pak ho přestěhovali do mlýna, začež zaplatili 18 kop 45 gr. nájmu. Naposled mu koupili k bydlení dům. Za rok propálil dotčený fysikus za 12 kop dřeva! Byl tedy velmi zimomřiv. Roku 1567 odešel do Žatce.[30]) Staroměstští platí si roku 1616 také „jargeltného“ bradýře, tedy chirurga městského; dostával 10 kop ročně.

Čtvrté bývaly outraty, které nejedno město vydalo na veřejnou v kraji bezpečnost. Kde popadli lupiče, vždy ho podali nejbližšímu městu, aby nad ním popravilo. Rakovničtí vydali za utrácení paličů domnělých i skutečných r. 1595 sta kop! A málo kdy které město došlo náhrady z peněz zemských.[31]) Také konání spravedlnosti domácí stálo peníze, a v každé knize městských počtů jsou zápisy o zvláštním platu katovi za výkony jeho a jiné případnosti.

Páté byly roční outraty na podkomořího, outraty o slavnostech a nemírná vydání za pití a jídla konšelská, o nichž bylo již v I. části položeno.

Chudinství městské, o němž také svrchu jednáno, do roka strávilo drahný peníz. Také víme, že mnohý groš z obecního důchodu připadl ročně do rukou všelijakých potulných žebráků všech stavův a národů. Tu nově připomínáme, že též některá nemnohá kopa do roka přicházela podpoře literní a jiné umělecké. Nebylo města,

---

[26]) Kn. lounská č. 1. E. 11.
[27]) Reg. purkm. v mus.
[28]) Solař. Hradec. 69.
[29]) Rukop. mus. č. 3. E. 3. 157.
[30]) Tyto zprávy sděluje Merz. Vypsal je z archivu lounského z knihy č. 1. E. 15.
[31]) Vzácný případ, že r. 1560 poručeno výběrčím ungeltu v Kouřimi, aby vydali obci 18½ kopy 8 gr. č. „na náklad utracení některých zločinců z poručení p. hejtmanů krajských“. Arch. místodrž. č. 69. 78.

aby poetové, spisovatelé všelijakých knížek a zpěvů nebyli sobě u městské rady požebrali, buď jí knihu dedikujíce, buď jen exempláře některé prostě darem odsílajíce. A nebyli to jen literáti naši. I cizí, vzdálení nastavovali ruku. Na příklad Budějovickým poslal roku 1600 velikou báseň latinskou, přezvanou „Querela justitiae“ Rudolphus de Buchsellis, eques Belgae, poeta laureatus.[32]) Ani malinkých Třebechovic neušetřeno literaturou! Čtemeť v počtech r. 1598, že vydali Třebechovičtí půl osma groše „jednomu, který kroniku novou spisoval“.[33]) Z toho zápisu je mimoděk patrno, kterak váženo bylo jméno spisovatele. Konšelé k literním prosbám a dedikacím nemívali stejný způsob odpovědi. Jednou nedali nic, jindy dali s urážlivým napomenutím, a do třetice odměnili literáta s povděkem. Poznáme to na některém příkladě rakovnickém. Roku 1599 dostal olomoucký poeta Volfgang Grecelius, jenž poslal Rakovnickým spis „Scalam spiritualem“ v českých rytmích, odpověď, že „vidí se jim předsevzetí jeho býti zbytečným, a za ně jakou remuneraci činiti žeby k vzdělání obecné církve křesťanské nápomocno nebylo. Však nicméně že mu 3 kopy míš. odsílají v té naději, že to vděčně přijme a sebe i jich podobných věcí odsíláním víceji zaneprazdňovati nebude“.[34]) Když Jan Gryllus z Gryllova — Cvrček z Cvrčkova, učitel touže dobou v Menším městě Pražském, poslal rodišti, vlasti své, Rakovníku, „Vypsání měsíce máje“, odvětili mu konšelé, že mu z toho odeslání děkují a práci jeho schvalují. Jináč nedali mu nic. Proti tomu dostal r 1607 Němec Jeremiáš Flösser za odeslání „Historiae de Holofernis interitu carmine heroico conscriptae“ tolar. Dva tolary obdržel r. 1590 mistr Bacháček Nauměřský, professor učení pražského, za 13 kalendářů, kteréž konšelům rakovnickým byl poslal. Jan Kocín z Kocinétu za svoje dílo historie církevní, r. 1594 připsané několiku měst, z nichž i Rakovník, obdržel za svou dedikaci věrtel piva; Štelcarovi Želetavskému r. 1588 dali Rakovničtí za šest exemplářů knihy o čarodějnicích dvě kopy, ale připsali mu na konec odpovědi tuto nezdvořilost: „Aby dobrý oumysl váš svou odměnu míti mohl, vám remuneraci 2 kop míš. odsíláme, nepochybujíce, že dárek dosti chatrný k sobě vděčně přijmete a potom chudé obce naší, kteráž téměř žádných důchodů nemá. v takových příčinách ušetřovati budete.“ Mollerovi, senatoru v Oustí, za český překlad „Zrcadla zatvrzeného světa“ r. 1598 do Rakovníka v 13 exemplářích poslaný, zaplatili konšelé 7 kop míš. Slovutný skladatel a dvorní císařův hudebník Kohoutek (Gallus, Haendl) Jakub r. 1590 dostal dvě kopy za muzické dílo na dni sváteční, jež Rakovnickým v dar byl podal. Varhaník berounský Mikuláš Diviš r. 1597 dostal v Rakovníce za svá officia kopu míš.

---

[32]) Arch. mus. listiny z Budějovic.
[33]) Kn. č. 24. F. 17. fol. 59. v česk. mus.
[34]) Obšírněji o tom viz naše Malé historie v Morav. bibl. V. 133. atd. Origin. jsou v knihách kopiáln. arch. rakov.

s psaním, aby jich příště ušetřil, a Daniel Chmelovic z Radovíře za svou harmonii duodecim vocum nedostal na penězích nic, ale potěšili ho slovem pěkným: že se mu „dobrým přátelstvím odměniti připovídají". Nejsrdečněji a nejštědřeji zachovali se též konšelé rakovničtí, když jim roku 1598 mistr Matiáš Gryllus z Gryllova, písař radní v Žatci, odeslal 14 exemplářů knížky, zvané „Strom rodu knížat a králů českých", kterýž spis kdysi sepsal básník David Krinitus a vytisknouti dal otec Gryllův. Rakovničtí odměnili dar ten 15 kopami, přičinivše k penězům pěkný list, v němž nejprve pochvalují nebožce Krinita. „Že nadepsaným Stromem jest nemálo i nejsprostnějším lidem posloužil a rod knížat a králů českých vymaloval, kdoby toho nechválil? Protož ustavičně před očima majíce vymalovanou práci i vypsanou každým pohlédnutím jeho (Krinita) sobě i pana otce vašeho, že jest ten Strom k tisknutí dal a od zahynutí jeho zachoval, práce a nákladu v tom nic nešanovav, připomínáme a jemu pochvalu připisujeme." [35])

Nymburští vydali málo kdy co za literaturu. Ale když podali literátovi dar, byli zdvořili. Na příklad r. 1562 poslali i nějakému Němci, registratorovi v Chebě, Janovi Schonsteterovi za melodie. na česť Maxmilianovu sepsané, dva tolary s latinským poděkováním.[35*]) Mladoboleslavští nezavřeli obecního měšce svého literátům ani v těžkém roce 1619. Tehda jim poslal pražský Jan Opsimates 18 exemplářů o večeři Páně, a kněz Matěj Krocin chrudimský podal jim „Výklady na modlitbu Páně", a oba literáti podarováni jsou po čtyřech kopách.[36])

I vdovy po umělcích posílaly městským radám díla svých mužů, aby za ně dárek vzaly. Prachatičtí na příklad r. 1598 dali z obecních peněz kopu Anně Mayerpekové z Prahy, vdově po Wolfgangovi M., „který k impressí rytiny na mosazi strojil", za to, že jim poslala „Strom králů českých, pěkně barvami illuminovaný".[37])

Na konec nelze nepověděti, že některý literát uměl na měšec obecný s důrazem i s hrozbou útokem hnáti a hřměti. Pěkný doklad z Hory. Matouš Valkmberský z Valkmberka čili Philomates Matouš Dačický, poeta laureatus a praeceptor dítek nejvyššího komorníka Jana z Valdštejna, poslal r. 1580 Kutnohorským schválního posla s knížkami, zvanými „Kořen Jesse rozkvetlého spasení".[38]) Když se mu posel vrátil s prázdnou a bez odpovědi, dopsal uražený spisovatel Horským list, v němž toto: „Nemohu věděti, jsou-li vděčně přijaty čili jinak knihy mé, než tomu srozumívám, že páni na mne zapomínají, snad za tou příčinou, že mne někteří malí

---

[35]) Arch. rak. kop. 1590.
[35*]) Kopiál nymb. z r. 1556.
[36]) Arch. bolesl. lit. D.
[37]) Počty prachat. v arch. mus.
[38]) Té knihy neuvádí Jireček v Liter. II. 110.

artifices pánům komendují. Jest mi s podivením, že p. purkmistr a páni mých darů literních, ano i nákladů na impressí tak málo sobě všímají, že posavad mlčí; qui dat ad dandum invitat. Protož toho posla k vašim slovutným opatrnostem naschvál odsílám, jsa té naděje, že to, jak jsou vděčně dary mé literní přijali, skutkem bez vejmluv a odtahův daremných dokáží." V dalších slovech varuje jich „nevděčnosti nelidské, o níž já nynčko knihu spisuji, a ji nevděčným patronům zejména připíši; než nedomejšlím se, aby vaše opatrnosti v počtu takových šeredných lidí a mrzkých patronů se najíti dáti ráčili". Datum v Praze.[39])

Velikou summu peněz v městských počtech zajímaly pocty čili „poctiviny", „alafance" čili „koláče", do Prahy a leckams jinam [40]) přes tu chvíli posílané. V Praze nebylo ouřadečku ani ouřadu, ba v předních úřadech zemských nebylo ni sluhy, ni vrátného, aby mu konšelé i velikých měst venkovských nemusili ob čas polichotiti všelikterakým dárkem na získanou přízně. I duchovní a universitní úřadové chtívali městských koláčů. Nechtělo-li město býti bez faráře, bez školních officiálů, musilo při znamenité tehdejší nestálosti kněžstva i učitelstva přes tu chvíli do Prahy posílati dary mimo obvyklé pocty Zeleného čtvrtku, Štědrého večera a jiných hodů božích.[41]) A nepodařila-li která městská rada ouředních pánů pražských za dobu poněkud delší, dopsali sobě o dárek sami. Zvláště se domlouvali páni „patroni" přespolní, když chystali se k nějaké rodinné případnosti nebo k slavnosti. Tu pod způsobou pozvánky vymodlili vždy nějaký dar. Na příklad i nejvyšší kancléř Zdeněk z Lobkovic oznamuje r. 1603 Rakovničanům a jiným městům královským všem, že „z vnuknutí pána Boha všemohoucího k stavu svatého manželství" paní Polyxenu Rožmberskou si oblíbil. Poslali mu tedy Rakovničtí „pro dostatečnější pánův a přátel uctění" 2 věrtele piva s prosbou, aby v potřebách jejich byl milostivým patronem.[42]) Povědomý pan Adam ze Šternberka oznámil Rakovnickým r. 1590, že jest otcem a při tom požádal, aby „bez meškání" paní šestinedělce poslali soudek piva, kteréž jest „při lahodě" a šestinedělce se hodí.[43]) Některý podarovaný pán, dostal-li málo, bez ostychu vyjevil svou nespokojenost. Na příklad Jiřík z Berbišdorfu, J. M. C. rada a rentmistr v království Českém,

[39]) Arch. mus. listiny z Hory.

[40]) Na příklad Prachatičtí i do Passova stran volnějšího obchodu solného. Viz počty prachat. v mus. Rakovničti musili posílati na Křivoklát fořtmistru a hejtmanovi dary k svátkům i po svém osvobození z poddanství křivoklátského, protože i potom byli povinni sloužiti při lovech královských, a těmi dary chtěli zjednati sobě úlevu. Posílávali obyčejně pivo a v Zelený čtvrtek jehně nejmastnější. Arch. rak. kopiály. O těch darech něco zmíněno již v I. díle.

[41]) Administrator Dačický nezamítl r. 1604 ani „strychu krup nadělaných", jejž mu poslali Rakovničané. Arch. rak. kop. z r. 1600.

[42]) Arch. rak. kopiál z r. 1603.

[43]) Arch. týž. Kop. z r. 1590.

požádal r. 1589 Rakovnických za sud piva na křtiny svých dvojčat. Když mu konšelé na místo sudu, jejž cenili ve 12 kopách, poslali ctí a darem půl věrtele jen, rozhněval se rentmistr a slovy dotklivými domlouval se ještě o jeden soudek. Tehda odvětili Rakovničtí: „Měli jsme za to, že vám, poněvadž se z upřímnosti odeslalo, vděčné bude, ale že se pak jináče zvedlo, nevíme tomu, co říci.“[44])

Páni „patroni“ nepohrdali sic nižádným dárkem — i sýrem brávali za vděk — ale obyčejně domlouvali se o takové dary, jimiž toto a ono město zvlášť proslulo. O pivo rakovnické si psávalo tolik lidí, že vyčítáním jich hrubá kapitola by se vyplnila. Jiná města zase jiného rázu dary odesílala. Prachatičtí posílávali „dobrým pánům“ pstruhy šumavské, ačkoli r. 1561 přijal nejvyšší purkrabě v Praze od nich také za 10 kop železa.[45]) Když se r. 1564 vdávala dcera kancléře na Helfemburce, poslali na žádosť kancléřovu Prachatičtí půl třetí kopy pstruhů, ale k tomu i 10 kapounů, 55 ptáků jeřábů a kuroptví, láku sladkého pití a nad to musili půjčiti k svatbě s deset loží peřin. Ovšem požádali uctivě, aby pán ráčil po svatbě ty ložní šaty vrátiti.[46]) Královéhradečtí nestačívali posílati svých mihulí. Posílali je „v baních“ a za každou „bani“ platili sami po českém denáru. Ale neposílali jen proslulých mihulí, i kapry udívali a „plece“, a roznášeli je po úřadech a přátelích v Praze. Roku 1605 přišel si posel podkomořího pro ryby do Hradce, musili mu dáti od cesty a poslali po něm parmy na Košumberk přes to, že nedávno k hodům Velikonočním plecí a jeřábků navezli do Prahy drahně. Aniž to bylo ještě všecko, co vydali na poctách dotčeného roku. Štědrého večera poslali na Opočno, do Pardubic a Bůh ví kam ještě „húsce“, a konečně požádal nejvyšší pan hofmistr, aby mu Hradečtí dali koně „hřebici“. Koupili tedy konšelé 6 loket plátna „na dek“, loket po půl druhém groši, pět čtvrtí sukna „na týž dek“ po 6 groších, a Matějovi, poslu přísežnému, jenž vedl hřebici ustrojenou do Prahy, dali na cestu 30 grošů.[47])

Kolínští zase přečasto musívali darem posílati své výborné melouny na všecky strany a o plných vozících; r. 1550 žaluje jim podkomoří Geršdorf, že melouny od „potvorníka“ kočího dostal pozdě, takže nemohl jimi hostí uctíti. Jindy zase. když nebylo melounů, chtívali vysocí páni od konšelů kolínských míti bobry labské, a když nebylo těch, spokojovali se konečně také štikami, raky a berany. Ale nesmělo jich býti málo. O velikonoci aspoň

---

[44]) Tamže. Kop z r. 1589.
[45]) Počty prachatické v mus.
[46]) Kopiář prachatický z r. 1564 v mus.
[47]) Reg. vydání Hradce Králové z r. 1605. V mus. V starší době posílávali Hradečtí své pověstné syrečky. Sám Vladislav II. požádal r. 1502 k svatbě do Budína syrečků hradeckých. Solař. Hradec. 75.

30 beranů chodilo z Kolína do Prahy.[48]) Také Nymburští přes tu chvíli i králům posílávali své melouny.[49])

Co by jiného posílávali byli Mělničané „za alafanc“ do Prahy nežli víno? Jako o rakovnickém pivě, takž o mělnickém a litoměřickém víně, darem a ctí z obce posílaném přes pole, byla by kapitola brzy plna. Roku 1600 chtěl i Florian Humburk, služebník při kanceláři v komoře, maje svatební veselí s šlechetnou pannou Annou Šmidkou konati, na Mělničanech víno. I poslali soudek a k němu jednu ovci jalovou.[50]) Někdy posílávali Mělničané víno své i v hroznech za dar do světa. Panu Jiřímu Funkovi, sekretáři, téhož r. 1600 posílají víno s přáním, „s kterýmikoli jeho požívati bude, aby v dobrou krev obráceno bylo“.[51]) I Berounští hned od prvních let století XVI. v knihách mají zápisy, že na všecky strany darem posílávali víno. Roku 1509 poslali i králi Ludvíkovi svoje víno v hroznech. Ovšem podávali také jiné dary. Na příklad r. 1508 úředníku Vraždovi u podkomořího dali 30 šípů, kancléři pražskému zajíce a zvěřinu; panu Skuhrovskému r. 1509 podali v dar i „pobíječku“, kterou koupili u kováře za 10 grošů.[52])

Stříbrští odesílali nejčastěji med[53]) svým dobrým patronům do Prahy, ale r. 1536 přijal Jakub Fikar, hofrychtéř, od nich dva sejry, za něž Stříbrští sami dali půl kopy grošů,[54]) a r. 1554 dostal od nich arcikníže Ferdinand kapouny za 6 kop.[55]) A Plzeňští, jichž pivo tehda ještě nebylo proslulé, dávali darem sýry, dobytky i hotové peníze. Příkladem r. 1570 píší „učenému obojích práv doktoru“ Janovi Bannovi z Fenixfeldů, sekretáři při komoře, když se ženil s vdovou Lidmilou, dcerou Benjamina z Vlkanova, že „nemohou na ten čas naspěch jiného nic přichystati nežli 10 tolarů a k tomu tři sejry presované“.[56]) Tím způsobem lze bylo by vyčísti ještě z jiných měst dary přes tu chvíli z nákladu obecního pro přízeň odsílané.

I panovníci nebo v jich jméně komora ob čas dopisovala do měst královských o všelico. Ferdinand I. na příklad o lososy nejraději a dosti často psával do Litoměřic. Roku 1546 z Řezna psal, že jednu dceru k stavu manželskému vydávati bude; „pročež vás žádáme, milostivě poroučejíc, že několik lososů dobrých a některou lampredu zjednáte, aby nám na poště čerstvé a nezkažené přinešeny byly konečně zde v sobotu příští na noc aneb od dneška v téndni tím zázeji. Vám to Milostí naší královskou spomínati

[48]) Vávra. Kolín. I. 150. 159.
[49]) Počty nymb. z r. 1611.
[50]) Arch měln. č. 13. 105.
[51]) Tamže. 101.
[52]) Kn. počtů v arch. berounském nejstarší.
[53]) Dokladů hledej v kn. stříbrské č. 182.
[54]) Kn. stříbrská č. 184. 202.
[55]) Tamže. č. 187. 17.
[56]) Arch. plzeňský č. 14.

a nahrazovati ráčíme". (Neděle po bož. Těle.)[57]) Spolu psal radám komorním, aby opatřily angrešt zelený v jahodkách. Ale Litoměřičtí se s darem opozdili, a takž tentokráte ženich kníže Klévské nejedl lososů litoměřických o svatbě. I píše král z Řezna ve středu po sv. Prokopu r. 1546 zase, že oněch pět lososů poslali pozdě, teď že bude vydávati druhou dceru, aby tedy poslali 6 lososů a některou lampredu, a dadouce je do ledu, spěšně aby je odeslali. Kdo poveze ryby a „salát v hlávkách", jejž objednati uložil komoře, aby jel dnem i nocí spěšně.[58]) Váhalo-li některé město s darem žádaným, bývali páni v komoře královè daleko nevrlejší nežli král. Což to bylo r. 1590 drsné psaní, kterýmž komora vytýkala Plzeňským, že neposlali ovsa do Prahy, jakož jim poručeno. „Obyčejně na psaní naše málo dbáte, vlastní poručení J. M. Císařské při Vás v malém pozoru držáno jest!" Na konec slibují „komoraté", že císaři neochotu Plzeňských požalují „poníženě".[59])

K darům nejdražším, ale ovšem jen řídko kdy posílaným, přidati jest stříbrné a zlaté nádoby a jiné cenné věci, které každé město královské posílalo o korunovaci do Prahy.[60]) Berounští si do register svých nejstarších pérem nakreslili koflík, jejž podali Ludvíkovi při korunovaci. Dali zaň 42 kop 6 grošů. Tož je dosti peněz, uváží-li se, že každé město mimo dar takový spraviti musívalo ještě berni korunovační na penězích. Ovšem Berounští pod koflík, načrtaný pérem a podobu vysokého kalicha s příklopem mající, připsali ještě jiný dar, který svědčí o zajímavém úmysle stran povinné korunovační berně. Stojí tu: „Za dvě ručnice dvě kopy, kteréž sme dali pěstounu krále Ludvíka a panu Košateckému, aby přímluvcem býti ráčili za nás k králi, aby nám ráčil některou summu odpustiti."[61]) Též Lounští zapsali sobě r. 1522, že dali královně při korunovaci koflík, jenž vážil 6 hřiven. Dali zaň 58 kop míš.[62]) V oučtech lounských hned po koflíku onom píše se, že král požádal na všech královských městech lindiše, drahá sukna. Lounští mu tedy koupili v Žatci půl páta postavu červeného lindiše za 59 kop. Prý potřeboval jich, když se švagrem svým Ferdinandem se sjíti chtěl. Královská města o korunovaci musila kromě toho všeho přispívati seč byla do kuchyně. Roku 1615 i do Trutnova dopsala si komora, aby ke korunování paní Anny, římské císařovny, na království České přivezli kolik mohou pstruhů, lipanů, štik, všecko živých, které by zemdlely, ať je vykuchají a přivezou přec, že se jim ten dar „časem milostivě vzpomene".[63])

---

[57]) Arch. c. k. místodrž. miss. č. 38. 74.
[58]) Tamže. fol. 84.
[59]) Arch. mus. list. plzeňsk.
[60]) Král Vladislav r. 1509 prostě vzkazuje Domažlickým, aby v druhou neděli v půstě přijeli ke korunovaci synově s dary. Arch. mus. list. domažl.
[61]) Reg. důchodů v arch. berounském nejstarší.
[62]) Arch. lounský č. 1. E. 11.
[63]) Arch. mus. list. trutnovské.

Umřel-li král neb králová, musívala města posílati hromady suken ku pohřbu.

Na konec zmíniti se jest, že Pražané pro stolici královskou mívali nad ostatní města některá vydání zvláštní. Nosívali o výročních hodech božích zlaté nebo stříbrné dary na zámek z uctivé povinnosti. Na příklad r. 1538 dali nového léta králi tři koflíky, z nichž jeden vážil 5 hřiven 13 lotů, druhý tolikéž skoro, a třetí vážil nad půl čtvrté hřivny.[63a]) Kromě toho bývali Pražané voláni i k službám dvorským a k nemalým outratám mimořádným. Na příklad r. 1547 poručil král po smrti dobré královė Anny Staroměstským a Novoměstským, aby s vozy svými a padesáti koni provodili královské dcerušky z Prahy na půl cesty do Inšpruka.[64]) Také dvorští služebníci při rodinných slavnostech královských čekali darů pražských. Roku 1538 zapsáno v počtech městských i 6 zlatých uherských „koláče kuchmistru královskému, že její král. milosti pán Bůh syna dáti ráčil a poslu, který s tou novinou poslán byl, 24 grošů českých.[65])

Že také poddanská města svým vrchnostem pocty dávala, to již svrchu obšírně vyloženo. Konšelé podávati musili v rozličné výroční svátky, a kdykoli se ve vrchnostenské rodině nějaká radostná příhoda zvedla, nejrozmanitější dárky; někteří dávali i pepř, šafrán, kmenty, ba i hotový groš. Bylo-li město z bohatších, podalo někdy také stříbrný a pozlatilý koflík, jako na příklad učinili Prachatičtí r. 1562, když se stal přínos nevěsty knížecí.[66])

Veliká roční vydání mívali konšelé všech měst s poctami hostí do města příchozích. Na pohled jsou outraty poctivin malinky a néžny, obzvláště v starší době. Na příklad čtemež některé z Berouna r. 1510. „Honorantes dominum Leonem (Lev z Rožmitála) za vína pět pinet a 9 žejdlíků 8 grošů; honorantes hospitem nostrum Procopium Pero et Vitum de Montibus Cuthnis pro vino 40 grošů; pro lepore 8 grošů.“ Roku 1513 zas tak: „Ctíce Pražany, vydali 5 grošů; ctíce pány Klatovské, s kterými jel Kovář na sněm do Prahy, vydali za 14 žejdlíků po 5 denárech; ctíce Litoměřické, vydali za dvé pinty vína groš,“[67]) a tak podobně dál. V lounských počtech bývá někdy o tu rubriku více, že konšelé hostem zaplatili i muziku. Na příklad r. 1523 čteme: „Trubači, když troubil na pány Pražany v hospodě, 4 gr.“[68] V druhé polovici stol. XVI. již bývají jednotlivé pocty „hostinské“ o summách větších. R. 1563 píší sobě Pardubičtí v registra, že vydali za štiku a víno, „když pan hejtman přijat byl“, a za víno, „když pan Berka do Uher

---

[63a]) Tak zapsáno na desce knihy č. 75 při zemských deskách.
[64]) Arch. c. k. místodrž. miss. č 41. fol 10.
[65]) Arch. pr. list. č. 1108.
[66]) Počet prachat. v mus.
[67]) Reg. důchodů z r. 1508. v arch. berounském.
[68]) Kn. lounská č. 1. E. 11.

za paní manželkou jezdil", 3 kopy.[69]) Prachatičtí propili r. 1598, když je navštívil „pan regent", na jedno posedění s hostem 27 kop a snědli 47½ libry kaprů. Za libru dali 15 peněz.[70]) Roku 1619 počítají Mladoboleslavští jen malých, drobných poct za 25 kop 49 grošů! Na veliké pocty mívali registrum zvláštní. Z drobných poct na poznanou vizme tyto: Když přijeli dva prokuratoři z Prahy (Štefek a Čába), ctili je 18 žejdlíky vína po 4 groších žejdlík; když přijel kníže Minstrberský, ctili ho 64 žejdlíky a dvanácti pomoranči (po 3 groších) a třemi citrony (po 8 groších); když Burian Šlechta, vejběrčí krajský, činil počty s nimi o posudné, utratili na něho dvě kopy 49 grošů; pány professory pražské universí ctili Boleslavští 42 žejdlíky vína a summou vydali na jich poctu 3 kopy 33 grošů.[71])

Takové pocty příchozích hostů byly přes svoji srdečnost staročeskou přece jen zlořád, a to zlořád tak nákladný, že na příklad i malá Týnice Labská r. 1601 počítá ve svých registrech za pocty dvacet dvě kopy! Někdy způsobily městské pokladnici outratu osoby vznešené, kterých konšelé ani jmenovati neuměli. Na příklad r. 1604 píší Trutnovští Dvorským, že k nim přijela „jedna osoba ženského pohlaví z vznešeného knížecího rodu pošlá a velmi těžkou nemocí obtížená, majíc při sobě 40 mužů, kteří ji vyprovodili". Trutnovští oznamují, že ta osoba pojede přes Dvůr na Prahu, aby jí tedy Dvorští schystali stravu, peřiny, stráž a koním obrok, „očekávajíce od pána Boha toho hojnou odplatu".[72])

Náklad na pocty vzrostl daleko nad míru, když stalo se, že že do města přijel člen královské rodiny nebo sám král, což obojí nepřiházelo se zřídka, obzvláště ne těm městům, kteráž bývala buď na ráně, buď přiléhala kdes k lesu královskému, kamž dvůr přicházíval honit. Při takové případnosti město musilo všecku všudy outratu pořizovati samo. V Pardubicích kupovali, kdykoli přijel arcikníže Ferdinand sem, i „louče k noci a svíčky rytířské".[73]) Náklad na královské návštěvy, ač již v starší době byl poměrně znamenit, časem vzrůstal až do set! Ze starších počtů příkladem buď návštěva krále Vladislava v Kouřimi r. 1484. Přijel tam dne sv. Václava, měšťané vystavěli prkennou kuchyni na rynku a ctili krále rybami, zajíci, ptáky, masem hovězím, ovcí, jablky, ořechy a vydali za všecko i s přípravami kuchyňskými, za víno a za 10 sudů piva (po 17 groších sud) dvanácte kop č. gr.[74])

V neděli den sv. Lidmily r. 1509 přijel král Vladislav se synem svým z Karlštejna do Berouna na oběd a na noc. Berounští

[69]) Počet pardub. II. 14. 13.
[70]) Počty prachat. v mus.
[71]) Kn. lit. D. v arch mladobol.
[72]) Listář trutnovský I. 4.
[73]) Což r. 1563 stálo půl druhé kopy. Počet pardub. II. 14.
[74]) Kn. kouřimsk. počtů č. 24. F. 20.

nalovili mu štik, nalapali a nakoupili ptáků — zvlášť kosů a drozdů. Koupili 2 koroptvy za 4 gr., zajíce a řeřábka za 8 gr., břeskve, krupici, 22 husí, řepu či ředkvičku (pro raphano), polet slanin, věrtel jablek za deset grošů, tele, med, tré jehňat po osmi groších, kozla za 22 groše, sedm skopců po 18 groších, ovoce a cibuli za půl kopy. Tať byla tedy jídla na královské tabuli. K pivu a vínu svému městskému, jehož v oučtech nepočítali, přikoupili též ještě některý věrtel, a tak vzešla všecka outrata na krále a jeho družinu nad 22 kopy. Činili, seč byli, aby vhod učinili se nejen králi, ale i mocnému podkomořímu, jenž před příjezdem královým „k slušné poctě" napomínal.[75]) Podle krále všelijak ctíti musili i přítomného biskupa uherského, kancléře králova, a sluhám uherským, zvlášť tomu, „jenž hospody rozdával", bylo dávati zpropitné. Sena a ovsa snědli koně královští s několik vozů. Král Vladislav učinil na městského písaře takový dojem, že si ho neumělým pérem do knihy počtů načrtal. Je bez brady, holý, ale vlas má dlouhý. Oděn je kaftanem pošitým šňůrkami spínacími jako bývá na čamaře.[76])

Když r. 1527 přijel do Hory král Ferdinand s královnou, koupeny 33 slepice, kapounů hromada a jiného jídla síla; dvacet vozů drev do kuchyně, 159 korců ovsa koním za 11 kop; největší část outraty dotýkala se tehdáž úpravy Vlašského dvora a pokojů, v nichž měl Ferdinand bydliti. Pokoje ty jsou dláženy a vápnem obmítány v nově, koupeno 14 stolic, 8 stolů, 6 okenic, 6 loží nočních; zámečník udělal 14 klíčů k pokojům královým, v lázni opravena skla a naposledku i „sekrét" vyčištěn a vyklizen králi. Ouhrnné summy vší outraty neznáme, ale to patrno, že byla hruba,[77]) poněvadž vítání královská byla tehda již z míry slavnostní.[78]) Plzňané r. 1538 čekajíce krále Ferdinanda vydali 13 kop jen „za věnce zlaté a tykytu; zlatem ozdobili kytlice, atlasem je opremovali.[79]) Ba později — r. 1567 — k vítání královu vyslali 20 zbrojných, 6 mládenců, 2 radní — a mládenci dotčení byli oděni a vyšňořeni „podle malování"![80]) Lounští, majíce r. 1520 proti králi vypraviti dva jízdné, koupili na ně lindyše k sukním a nohavicím, stuhy, štamit, barchan a polouatlas. Stálo to 20 kop! Roku 1522 kupují zase nějakým jízdným, proti králi vypraveným, 32 lokte sukna červeného, 12 žlutého, 13 loket bílého. Krejčí šil k té výpravě jízdným „šaty s barvami".[81]) Z těch zpráv je světle patrno,

---

[75]) Archiv Český VII. 423. Tu napomíná Leskovec Budějovské r. 1501, aby uvítali krále s poctivostí a vděčností.
[76]) Archiv berounský počty nejstarší.
[77]) Sděluje Šimek.
[78]) Rezek. Zvol. Ferd. I. 113.
[79]) Arch. plzeňský č. 11. 6.
[80]) Arch. plzeňský. Prot. konš. č. 19.
[81]) Kn. lounská č. 1. E. 11.

že na vítání králů svých Čechové nespořívali grošem a ledaco vymýšleli jiným ku podivu a sobě na pochvalu.

Z nejmladších počtů buď příkladem návštěva zimního krále Fridricha v Mladé Boleslavi r. 1619. „Nově volený král“ přijel sem kterýs den po sv. Řehoři, jeda ze Šestiměstí. Najati jsou rychle nádenníci, kteří sekali dříví před příchodem královým, a ženy, které v kuchyni pomáhaly; všecka radnice, obzvláště světnice radní jest poklizena, čištěna a „plac“ meten. Vytažena jsou 4 vědra vína a sud piva bílého. Do zámku, kdež král měl býti ctěn, nošeny stoly a stolice z celého města nejpěknější, a dva kuchaři jsou zjednáni. Zabito 6 jehňat, 30 slepic a kapounů. Masa hovězího zadního „z dobrého hovada“ koupena čtvrť a k němu dvé telat, ryb říčných od rybářů domácích i hostí koupeno za 2 kopy 56 grošů, k nim přikoupeno 8 kaprů velikých zvlášť za 1 kopu 26 grošů; do kuchyně k přípravám koupeny dvě libry sádla vepřového (za 12 grošů), zelí kyselé, cent mouky, suché ovoce (hrušky a švestky), červené ořechy, jablka čerstvá „na šály“ za 30 grošů, 5 žejdlíků másla přepouštěného po 6 groších, 12 žejdlíků vína „pro jídla“ za 30 grošů, 8 žejdlíků octa vinného po 5 groších. Koláče pekla zvláštní kuchařka; dáno jí na ně dvě kopy peněz, z čeho patrno, že těch českých koláčů na stole královském bylo velmi hodně — stáltě tenkrát korec pšenice dvě kopy. Za chléb a žemle pekařům městským vydáno 7 kop 11 grošů! Za šafrán, hřebíček, květ, zázvor, pepř, hrozinky, cukr, konfekty, perník „nomberský“ (Norimberk), limouny a „černý papír“ z krámu Václava Pinkovského vydáno 5 kop. Když král přijel a hodokvas se začal, musili konšelé nové a zase nové pití ze sklepa dáti vytahovati: vytažen ještě jeden sud piva (za 2 kopy 15 grošů) a ještě tři vědra a 24 pinty vína bílého, pinta po 20 groších a 4 denárech. Také nestačilo nádobí na stole ani v kuchyni. Páni nemohli než v nově přikoupiti dvě hubatky na stůl a hrnců i rendlíků za 15 grošů do kuchyně. Když král z města odjížděl, vylezl jeden pekař na makovici rathouzskou a tu „kunst provozoval, bubnoval, praporcem točil, pivo z hubatky do sklenice lil“. Tomu znamenitému muži „z uvážení pánů“ dáno 10 grošů. Když naposled přibyla do počtu rubrika, že paní Julianě Millerové zaplatili „od praní ubrusů, servitů a ručníků, které byla k stolům půjčila“, spočítali páni útratu na poctu královskou v penězích a našli, že byla nad 85 kop. Ale nebyla to útrata všecka. Pravý náklad přeběhl nad sto kop, když povážíme, že za ty věci, jež bylo lze vzíti z obecního hospodářství, nepočítáno v oučtech ouhrnných nic.[52])

Jiného rázu náklady obecní a velmi hojné i veliké bývaly na pojezdy konšelů nebo jiných vyslaných obzvláště do Prahy k sou-

---

[52]) Arch. mladobol. kn. lit. D. 1619. O téže věci psal Bareš v Arch. Pam. XV. 102. Outraty na krále v Rakovníce jsou zapsány v knize počtů z r. 1522 v arch. rakovn., fol. D. 1.

dům, do komory anebo k jakým věcem koli jinačím. Největší outraty bývaly při pojezdech k sněmům. Bývaly tak valny, že se mnohdy jen proto sotva třetina poslů na sněm dostavila.[83]) Mnozí, sotva že přišli, již zase odbíhali. A sněmů konáno dosti! Některý rok i dvakrát sněmováno.[84]) Venkovští žárlili na Pražany, že jsouce při dvoře královském, nenesou na posly své tolik outrat. Ovšem, obyčejně bylo tak. Ale nekonány všecky sněmy v Praze; a konán-li sněm mimo Pražská města, nemohli Pražané odbyti vyslání své dvěma třemi posly, jako města venkovská činívala. Na příkl. do sněmu v Budějovicích r. 1614 vystrojili sedm poslů![85]) Vizme na několika příkladech, kteraká byla městům outrata na všelijaké pojezdy. V berounských počtech r. 1510 jsou jízdy do Prahy „k podkomořímu" i k sněmu, ale outrata ještě nevelika. Forman veze pány za 10 grošů bílých, a co páni v Praze obyčejně tráví, nepřebíhá mnoho nad dvě nebo tři kopy. Jen poslové na sněm utrácejí víc, poněvadž sněm trval déle. Utrácejí dva někdy i 5 kop.[86]) V pozdějších letech však outraty rostou. Z Rakovníka bývala fůra, vezoucí pány do Prahy už r. 1520 za půl kopy č. gr. A outrata pánů málo kdy byla menší sedmi kop.[87]) Lounští v lednu r. 1519 dali svému poselství do Prahy „podle stavu panského a rytířského vyslanému, aby král do země přijeti a v království se uvázati ráčil" — 13 kop, což outrata již hrubá; téhož roku při sněmě utratili poslové lounští 18 kop, a forman svezl pány do Prahy za půl druhé kopy.[88]) Mladoboleslavští dávali židu od fůry, která je vozila do Prahy, koncem století XVI. dvě kopy a utráceli tam po osmi, deseti kopách ovšem podle toho, kolik dní v Praze pobyli. Při korunovaci zimního krále utratil v Praze Milčinský a Mikonius 8 kop; při volbě téhož krále utratili jiní dva vyslaní za 17 dní 11 kop.[89]) Prachatičtí utratili při jediné sněmovní jízdě r. 1562 39 kop![90]) Kterak mohli poslové tolik utratiti, o tom poučuje nás dopis kutnohorských poslů, r. 1601 domů zaslaný.[91]) Píšíť: „Outrata zde jest velmi velika. Páni čáslavští na tři osoby za 12 dní v hospodě naší přes 25 tolarů nechali; nás zde v domě u tří pávů na příkopech z osmi měst jest; v hospodě jde košt, kromě hospody na jiné a jiné věci, zvláště poněvadž koledy zůstávají; item na posly, časem také na truňk vína při shledávání se s jinými košt jde."

---

[83]) Adámek. Chrudimsko. 38.

[84]) Na příklad od r. 1541 po r. 1604 sněmů bylo 59! Nekonány v letech 1548, 50, 51, 55, 59, 60 63, 66, 68, 72, 84, 87, 91, 92, 94. Viz chaos v arch. pražském.

[85]) Lib. rer. memor. č 326. 107. v arch. pr.

[86]) Arch. berounsk kn. počtů z r. 1508.

[87]) Č. Č. Mus. 1883. 466.

[88]) Kn. arch. lounského č. 1. E. 11.

[89]) Arch. bolesl. kn. D.

[90]) Počet prachat. v mus.

[91]) Čelakovský. Č Č Mus. 1871. 61. 65.

I protož ouhrnné summy za pojezdy městské svou velikostí až překvapují. Pardubičtí příkladem r. 1584 zapsáno mají v počtech městských za „outraty ouřední do Prahy, za jízdy o konfirmací privilegií, „na kterouž čekali čtyřikráte po několiku týdnech, 143 kopy![92]) Ovšem nejeli každý rok o konfirmací privilegií. Mladoboleslavských pojezdy ouřední r. 1595 vyběhly až k summě 436 kop.[93]) Jiný rok však vždy bývaly nad sto kop.[94]) Královéhradečtí počítali r. 1605 „za pojezdy do Prahy a jinam" 112 kop.[95]) Další vydání obecní dotýkala se berní zemských, komorních platů ouročních nebo šosovných, platů královských a vrchnostenských i outrat na dluhy královské! Ovšem bylo pravidlem, že konšelé rozvrhovali tyto a podobné sbírky nebo berně, pokud nebyly uloženy z důchodů obecních samých, na všecky usedlé, na domácí pány, často i na obyvatele neusedlé, na předměstské: ale nestačil-li platiti domácí pán, zaplatila obec, a potom buď se zdarem aneb i s nezdarem napomínala sousedů z té zálohy. O dluzích, které králové se sebe na města uvalovali, svrchu poněkud dotčeno, ale bylo by ještě mnoho vypravovati. Král buď vypůjčil se u obce přímo, nebo požádal obec, aby byla buď sama, buď podle jiných obcí za královský dluh rukojmím.

Kterak první způsob k místu přicházel, o tom zajímavou scenu víme z Králové Hradce. Roku 1533 vyslal do Hradce král podkomořího Planknara a Petra Rašína, kteří žádali v obci, valně shromážděné, aby ku potřebě královské konšelé půjčili 4 tisíce kop míš. Konšelé vznesli žádosť na obec, a konšel Vít před sousedy oznámil bez obalu, že není peněz. I žádala obec měšťana Flekáče, aby ode všech promluvil, nechať prý páni pomoc králi dají z té summy „zatmělé" — to jest z peněz, které mají na hotově a v tajnosti. Tu rozzlobil se primas Hrnčíř a oznámil obci, že nemají žádných peněz zatmělých; a hned kázali zůstati Flekáčovi na rathouze. Zastrašená obec po té dala pánům v moc, aby peníze králi opatřili, „by je měli sami vypůjčiti", a Flekáč dán pro svůj upřímný návrh do vězení ve věži, z něhož se pak, když dlouho trvalo, podkopal a dobyl ven.[96]) Nekončilo se ovšem všude v městech jednání o půjčku královskou vězením řečníkův, ale s těžkem a s nesnázemi konalo se vždy a všude.

Co tkne se druhého způsobu dluhů panovníkových, za něž bývali měšťané rukojmími, to nejžalostnější ouzkosti bývaly za císaře Rudolfa Města nevycházela „ze zatčení" pro takové dluhy. Matiáš, nástupce Rudolfův, sice slíbil, že vezme dluhy bratrovy na sebe, ale nevzal. Všude po zemi rozjeli se zase berníci zemští

[92]) Počet pardub. III. A při tom tenkráte ještě 94 kopy platili místokancliři, aby privilegia jim napsána a vydána byla spěšně!
[93]) Počet z r. 1595 v arch. mladobol.
[94]) Počet lit. D. tamže.
[95]) Reg. purkm. z Hradce Králové v mus.
[96]) Kn. komorn. soudu č. G. 6 fol. L. 6.

a nutili exekucemi obce k platům. K tomu konečně přibyly městům i dluhy vlastní, které dosáhly při některém městě sum nepodobných k víře. Trutnovští na příklad měli r. 1600 5000 kop míš. dluhů.[97]) Kolínští zdělali „ante rebellionem" 6470 dluhů.[98]) I malé městečko Štěpánov zavázalo se r. 1586 dluhem 4000 kop míš.[99]) Z valných dlužníků byli Táborští, ti měli r. 1600 dluhu za 70.249 kop![100]) Malostranským vzrostly dluhy do r. 1626 na 86.000 kop, Novoměstským nad 123.000 kop;[1]) Staroměstští byli již r. 1539 dlužni 10.470 kop; do r. 1628 vzrostly dluhy Staroměstských do jednoho sta tisíců.[2])

Městské dluhy zdělány byly u přespolních věřitelů i při domácích sousedech a korporacích cechovních a jiných. V Praze nejspíše vypůjčováno od „osadních" jednotlivých farností čili ze záduší.[3]) Ale k soukromým osobám přicházeli pražští konšelé též a hněvali se tuze, byli-li oslyšeni. Roku 1570 zapsán takový hněv i do městské knihy: „Jindřich švec do vězení dán, že súce žádán, aby panu purkmistru a pánům i vší obci k pilné potřebě sto kop grošů českých zapůjčil, toho se učiniti zbraňoval, ale na jednom sedění že sto kop míšeň., súce člověk sešlý a starý, prohrál."[4]) Z městských dluhů bylo platiti pořáde „úrok lichevný" a nikoli malý! Kouřimští na příklad r. 1489 slíbili platiti Janovi Smíškovi z Vrchovišť ze 300 kop českých 20 kop ročně; z jiných 1500 kop slíbili mu odvozovati 12 sudů piva bílého, věrtel starého, 4 džbery ryb.[5]) Kolínským vzrostl ze 6470 kop za nemnoho let úrok na 2784 kopy![6]) Mělničtí platí r. 1599 Belvicovi z Nostic ze 400 kop za půl druhého roku lichvy 36 kop.[7]) Mladoboleslavští r. 1596 platí z 500 kop půlletně 21 kopu.[8]) A tak podobně jiní.

Na konec nelze nevzpomenouti, že konšelé, byla-li nouze, obvykli sobě nejprve vypůjčovati se v pokladně sirotčí, kteráž jim jakožto vrchním poručníkům byla k péči oddávána.[9]) Ovšem měla se díti taková výpůjčka všelijakými ohradami a pod rukojemstvím.

---

[97]) Arch. mus. listin trutn.
[98]) Arch. mus. listiny kolínské.
[99]) Arch. pr. č. 1054. 66.
[100]) Kn. právní táborská.
[1]) Arch. pr. kn. č. 324. 518.
[2]) Arch. pr. listin. č. 1108. a č. 175. 10.
[3]) Roku 1539 byli Staroměstští dlužni 26 osobám a korporacím, z nichž připomínáme osadních sv. Mikuláše, Havla, Haštala, panny Marie na Louži, z Týna, kancléře mistra Tomáše z Javořice; sladovnického a řeznického cechu. Arch. pr. list. č. 1108.
[4]) Arch. pr. kn. č. 25. 161.
[5]) Počty kouř. v mus. č. 24. F. 22.
[6]) Arch. mus. listiny kolínské.
[7]) Arch. měln. č. 45.
[8]) Kn. vydání z r. 1596 arch. mladobol.
[9]) Turnovské oučty o stavbě nové radnice r. 1620 mají na prvém místě 300 kop, vypůjčených od Žilky, mladoboleslavského měšťana, a 50 kop peněz sirotčích.

aby sirotkům nebylo škodno. Peníze a klenoty sirotčí byly v radním domě v truhlici bezpečné, od níž klíč jeden měl míti purkmistr a konšelé, druhý starší obecní. Někde býval třetí klíč při osobách z města volených.[10]) Půjčka sirotčích peněz musila býti tedy sjednána mezi dvěma, třemi stranami. Obyčejně byly i při městech, finančně lepších, všecky peníze na dluzích. Domluvný toho doklad podávají Prachatičtí, když jich Vilém z Rožmberka žádal za půjčení 500 kop sirotčích (kol r. 1578). Odpověděli mu, že sirotčích peněz hotových není, co bylo, že vypůjčili sobě sami. Aby se pán nehněval tuze, slibují na konec své omluvy, že zejtřejšího dne přec pošlou mu půl třetí kopy míš. „těch sirotčích peněz, což jich koli jest".[11]) V zlých časech bělohorských sahali konšelé i k jiným věcem sobě svěřovaným. Sahali k nim též pod titulem půjčky, kterouž v lepší čas splacovali. Taková půjčka připravila Litomyšlské brzy po bitvě bělohorské až do těžkostí soudných. Jsouce nouzí připuzeni, vybednili nějakou truhlici, kterou k nim dal schovati Šimon Abštorfský, a vypůjčili si z ní několik dukátův a tolarů. Učinili tak neukrytě a s tím úmyslem, že dluh splatí, ale Abštorfský r. 1629 obvinil je z loupeže.[12])

Aby konšelé hospodařili k dobru obecnímu, nad tím od starodávna bdíti bylo obecním starším, jichž počet býval druhdy neurčit,[13]) ale konečně obvykl při většině měst na dvanácti. Stránský přirovnává je k tribunům římským šetřícím, nepodniká-li rada nic ku škodě obecní. A když nalezli co toho škodného, mohli zdvihati odpor a žalovati vrchnosti městské.[14]) Toť jich úkol i charakteristika. Nejprv odbyti jest otázku, kdo volil obecní starší. V městech poddaných vždy chtívala vrchnosť působiti ve volby starších.[15]) V královských městech v starší době volili je konšelé s obcí. Praví to Václav Keslař z Kadaně r. 1510 v soudě komorním: „Páni Kadaňští z plné rady své od starodávna osm přísežných a 24 sou sadívali pro obecné dobré. Když pán jeho milosť radu obnovuje, potom hned najprvnější neděli purkmistr a rada dá povolati a zvoniti na všecku obec, a tu sobě volí 8 a 24 přísežných k obecnému dobrému tomu městu."[16]) Po bouřce r. 1547 koho podkomoří chtěl, ten stal se v obci starším. V konšelství přijíti bývalo

---

[10]) Kn. mladobol. č. A. 10. 8. usnesení z r. 1513.

[11]) Kopiář prachat. mus.

[12]) Arch. litomyšlský kn. č. 120. 250.

[13]) V Praze Staré bylo jich r. 1452 při poradě s konšely 52, r. 1474 65. V Novém městě bývali v XV. věku 24 starší, roku 1508 48; od r. 1528 88! Tomek: Praha. VIII. 278. Roku 1567 jest v Novém městě 51 starší jmenovitě uveden. Kn. arch. pr. č. 25. fol. 1.

[14]) Kalousek: Státní právo. 352.

[15]) Měli-li druhdy konšelé v té volbě slovo, po bitvě bělohorské přestalo. I Litomyšlským, kteří nebyli z nejmenších, r. 1626 volila sama kněžna z Lobkovic starší a písaře. Arch. litom. 120. 254.

[16]) Kn. komor. č. 3. G. fol. D. 12.

ctižádostivým měšťanům předností, k „starství" býti volen, pokládáno i za odstrčení.[17])

Starším bylo tedy šetřiti obecného dobra a raditi konšelům. V tom rozumu vydána jim byla přísaha.[18]) Přihlédáme-li zevrubněji k činnosti starších, pozorujeme brzy, že úlohy a práce jejich jsou stejně tak rozmanity, jako jsou rozmanité věci, jež lze shrnouti v pojem obecního dobra. V dávnějších časech konšelé nepodnikali bez rady starších snad ničeho. Vyznávajítě r. 1402 odstupující konšelé Nového města Pražského, „že těch let všecky věci i všecky súdy jednali buď o zboží, buď o hlavy a životy s naučením a radú i pomocí starších i vší obce veliké a bez jich naučení nic sú nečinili".[19]) V době pozdější bývali starší obecní k soudům řídko kdy na radu bráni: zůstala jim péče hlavně o to, aby obec nebrala škody hmotné nehospodárností konšelův a kromě toho aby instituce obecní nepoškozovaly sousedův.[20]) S povinností jejich, dbáti finančního dobra, souvisí, že kdykoli byl spor o statek obecní s kýmkoli, třeba s králem, obecní starší soudili se na místě vší obce.[21]) Jenom v obou větších městech Pražských soudili se „k rukám obce" i „úředníci úřadu šestipanského, nad důchody obecními zřízení".[21a])

Při volbě ouředníků k správě tohoto neb jiného městského důchodu dávali dobré zdání konšelům starší obecní. Čteme v knihách Jindřichova Hradce nejednou, že po vykonaném počtě obecném „páni starší o volení správců důchodův obecních zdání své dali" na ty neb ony dva sousedy, a páni konšelé že odložili „do nej-

---

[17]) Václav Kněževeský píše r. 1588: „Rada obnovena; Čapka strčili mezi starší obecní, protože této obci vším dobrým sloužil a Mikovi pravdu pověděl." Rkp. univ. č. 54. A. 61. Někde bývali za „starší" voleni měšťané mladší, aby jim ten úřad byl průpravou ke konšelství.

[18]) Na příklad v Budějovicích přísahali, že konšelům budou věrně raditi. Arch. mus. list. budějov. V Turnově slibovali Bohu a konšelům i obci, že „v ouřadu obecného opatrování" budou věrně pracovati, a v něm že vlastních užitků nepohledají. Arch. turn. kn. memor. 1526 fol. 1. V malých poddaných Kozlanech přísahali své vrchnosti, že budou „na hospodářství obecní pozor dávati". Kn. kozlanská.

[19]) Při desk. zemsk. kn. městsk. č. 7. A. 30.

[20]) Roku 1600 odsouzen byl v Rakovníce mydlář Linhart pro cizoložstvo. V appellací praví odsouzený, že „páni starší s panem purkmistrem o to radu vzavše, jsou ho obvinili, starší obecní bez purkmistra a pánův, a páni beze starších nic před se neberou". Tu řeč pokládali konšelé za nařknutí. Odepsalič: „Že páni jedni bez druhých nic před se neberou, tomu se místo u věcech obecných a městských dobře dáti může, ale ve věcech právních a soudních aby společnou radu drželi, muselo by proti dobrému svědomí a přísaze býti." Arch. rak. kopiál z r. 1600.

[21]) Na příklad lounští starší soudí se r. 1580 s císařem. Kn. č. 1. A. 1. fol. K. 16. v arch. lounsk. Roku 1549 učinil v Lounech Misera odkaz k špitálu 900 kop. Později 200 z toho novým kšaftem vyminil — a starší hned s ním se soudili: na soudě domácím vyhráli, v appellaci pád vzali, poněvadž „poslední řízení moří kšaft předešlý". C. 1. C. 14. fol. 69. 78.

[21a]) Arch. pr. č. 1121. fol. F. XXVII.

prvnějšího zasednutí".[22]) Bylo-li nových správců k některému příjmu nebo vydání zapotřebí, starší obecní sami napomínávali a žádali za jich volení.[23]) Byla-li obec s některým úředníkem nespokojena, dávali hněv starší konšelům na jevo a vyjednávali s konšely i s obcí o nápravu. Na příklad r. 1615, když v Hradci obec byla sezvoněna, páni starší jsou prve z obce ven povoláni, a konšelé „na ně dotázku učinili, koho chtějí voliti k vybírání berní na místě pana Varhaníka, i učinili protestaci, že berni žádný nechce dávati, dokudžby prve pan Varhaník počtů z berní od několika let nečinil. I jest s nimi jednáno, aby obec oblomena býti mohla, a poručeno, aby hned na zejtří počet učinil".[24]) Zůstal-li úředník obci dlužen, nesli po něm starší bdělé oko a „kráčeli po svém právě", když dlužník nechtěl platiti.[25])

Učinil-li kdo škodu na obecném statku, vyšetřovali starší,[26]) a mohli připraviti škůdce do vězení i bez vědomí konšelův,[27]) a když uvažována pokuta naň, seděli při tom starší. Aspoň v Plzni r. 1538 odloženo Matěji Polákovi „co se dotýče vyměření (trestu) pro sekání v lese obecním do starších obecních". To jest, až se starší sejdou, že mu naloží pokutu."[28]) Na nich ovšem také záviselo, měla-li komu pokuta prominuta býti, jakož toho v Boleslavi Ml. r. 1562 příklad při Janu Javorovi, jenž kradl obecní prkna,[29]) nebo r. 1564 při Janu Slintovi v Berouně, který vzal z houfu „obecní vůl a znamení s něho sestrouhal a své na něho udělal".[30])

Na obecních starších dále také závisely ceny, za něž rozprodáván rozličný statek obecní. V Plzni na příklad vážili oni sami, zač prodati ryby na obecních rybnících.[31]) V Mladé Boleslavi obecní starší směřovali vértele a vůbec mívali na sobě i dohled v policii tržní.[32]) V některých městech obecní starší chodívali s písařem inventovat statků sirotčích; v Plzni na příklad jen oni „otvírali pokoje, komory a psali na arky";[33]) tu také sedali po dvou i po čtyřech spolu s konšely na soudě o věci sirotčí.[34]) Viděli-li starší, že by obecnímu důchodu nějaká pokuta ušla nedbáním konšelů,

---

[22]) Manuál radní 1615. 2.

[23]) Tíž starší jindřichohradečtí r. 1617 žádali, aby k stavení fary volen byl za správce či ouředníka Toman Fraumilner, a ten, „nežli k tomu by povolil, 800 kop míš. raději k obci zapůjčiti se zakázal". Volili tedy jiného. Manuál cit. 101.

[24]) Tamže. 34.

[25]) Arch. táborsk. man. B. IV. a. 50.

[26]) Příklad v arch. turn. act. forens. I. 81.

[27]) Kouřimsk. manuál z r. 1618 fol. 41. Kázali r. 1620 zavříti jednoho, jenž na obecním ptáky střílel a ryby sakem lapal.

[28]) Arch. plzeňský lib. exped. č. 11. fol. 1.

[29]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 3. 612.

[30]) Tamže. 879.

[31]) Tamže lib. exped. č. 10. str. 84.

[32]) Arch. mladobol. kn. l. D.

[33]) Arch. plzeňsk. lib. senten. č. 3.

[34]) Tamže. Lib. sent. č. 5. r. 1567.

vkročili také v konání spravedlnosti, jakož toho příklad na Mělníce. Žalujíť konšelé r. 1554 podkomořímu: „Pane podkomoří náš milý! Jeden člověk do vězení vzat byl, jakoby dvě ženy měl, a maje hlad, z vězení ušel a s městských zdí se spustil, a jsúc polapen, zase do vězení byl dán.“ Když si trest odseděl, a nikdo ho nevinil, „propustili jsme ho, ale starší obecní nám v tu věc vkročivše, kázali ho zase do těžkého vězení dáti, mimo vůli naši. Jak bychom se v tom chovati jměli?“[35])

Leckde bývalo zvykem, že starší obecní leckterýs důchod městský sami přímo spravovali.[36]) Bez přivolení starších nemohli konšelé znamenitějších vydání učiniti,[37]) zvláště v dluhy nesměli obec zavazovati bez přivolení starších;[38]) kde která důležitější proměna ve finančnictví městském dívala se jen s jich vůlí, a ta vůle, aspoň v starší době, musívala býti při poradě jednomyslnou, sic nebylo lze změniti nic,[39]) leč tak, že konšelé podali věc na všecku obec, a starší slíbili, že potom proti obecnému snesení nic nepodniknou.[40])

Častokráte voleni bývali ze starších vyslanci k sněmům, neboť tu mohli nejlépe chrániti financí městských příčinou berní. Plzňané vysílali už v první půli století po dvou konšelech a po dvou starších k sněmům.[41])

Obecní starší mívali na sobě také leckterou práci, která se hrubě nedotýkala financí městských. Z těch prací nejčestnější ta, že bývali ve valných hromadách obecních prostředníky, jednateli mezi konšely a obcí. Přečasto řečňovali od obce a k obci. O té práci obecních starších v Písku píše kdos v XVII. století: „Býval ten dobrý obyčej,“ že na rathouze, co bylo potřebí, se oznamovalo, a „osoba z předních starších na takové oznámení povinna byla bedlivý pozor dáti a to, co se mluvilo, po artikulích zaznamenati a při vystoupení do přední světnice znova obci opakovati a po uvážení, na čem zavřeno, to zase on, a ne někdo jiný, purkmistru a radě oznamovati.“[42]) Kapitola Vyšehradská uložila roku 1611

---

[35]) Arch. měln. kn. 28. fol. 38.

[36]) Na př. v Kostelci nad Labem spravovali louky. Kn. kom. soud. č. 14. G. 332. V Bělé nápodobně. Umlauf: Bělá. Rkp. v mus. 167.

[37]) Roku 1533 stěžují si v Olomouci starší, „že k ničemuž jinému povoláváni nebývají, než k dávání peněz“. Arch. mus. listin. Olom.

[38]) V Olomouci vydobyli si starší toho práva po tuhých hádkách, které Vladislav srovnal r. 1515. Kameníček. Arch. česk. XI. 283.

[39]) Arch. litomyšlsk. č. 115. Příklad z r. 1470: „Tehda páni starší, poradivše se, dali sú pánóm odpověď, žeby některým se to dobře líbilo, ale druzí starší nechtěli k tomu svoliti — a tak sú zůstali, jakož od starodávna bylo.“ Z výpisů Štěpánkových.

[40]) Příklad v knize zápis. turnovsk. A. 7. r. 1526. Konšelé chtěli zvýšení platu za stravu servusovu. Chtěli 6 grošů týdně. Starší povolovali jen 4 gr.; „zdálo-liby se to obtížné, tehdy aby na obec všicku bylo vzneseno, a pokudžkoli jich vůle při tom bude, že tomu také odporni býti nechtí“.

[41]) Arch. plzeňsk. lib. exped. č. 10. 84.

[42]) Arch. mus. listin. piseck.

starším města Vyšehradského činnosť rázu velmi nizoučkého. Díť vrchnosť v zákoně svém, obci vydaném: „Co se dotýče starších obecních, ačkoliv od toho předešle bývali, aby ke gruntům, ač vzešla-li by jaká kdy o ně pře, dohlédali, ale my, poznávajíce věc tu zbytečnou býti, jsouce sami pány těch gruntů na Vyšehradě, nad tím ruky držeti nepomineme. Ale povinnosť jich bude, v každé suché dni komíny vyšetřovati, aby od ohně škoda se žádnému nestala, též na to mají bedlivý pozor dáti, aby žádných nečistot po ulicích, zvláště co se hnojů skládání dotýče, nepřehlídalo, nýbrž uklízelo." Také měli platy z krámů, nájmů, zahrad vybírati a kapitole odváděti.[43])

Odpor starších proti konšelům zlou událostí býval v obci; „discordia inter juratos et seniores" bývala těžká věc, kterou kronikáři zaznamenávali zvláště.[44]) Nemalé zděšení popadalo konšely, kdykoli otevřely se dvéře radní síně, a žádali starší, na mazhauze s hromadou sousedů stojící, za předpuštění. To věděli konšelé, že něco zlého obec hněte, a hned čili jednání nesnadné. Není nezajímavo čísti některé obtížnosti a žaloby, s kterými přicházeli starší v čele nespokojené obce na radní dům trápit konšelů. V Jindřichově Hradci na počátku XVII. věku příkladů hromada. Přes tu chvíli přišli. Jednou žádají, „aby počty všelijaké se předsevzaly, překupování mlíčného, obilí, železa a jiných viktualií aby bylo přetrženo, též strany pohřbů, zvonění podle snešení všech stavů v království Českém aby bylo zachováno, ve špitále aby osoby pod jednou i pod obojí své opatření majíce, u víře nebyly obtěžovány, učitelé aby dítky psaní a počtům volně učiti mohli,[45]) pan hejtman zámecký aby se nad lidmi a sousedy nepotřásal" — to měli konšelé také tedy opatřiti! — a konečně „všelijaké nečistoty aby z města skrze štoly vyvezeny byly". Z těchto žádostí zřejmo, že byli starší tlumočníky kde které nespokojenosti obecné. A konšelé, aby nezjitřili sousedy, plnící rathouzní síň i schody, dali „na každou věc zvláštní svou odpověď a ke všem kusům přistupovali". Po malém čase zase hluk, zase přibrala se hromada sousedů do radnice, a starší opět přednášejí artikule stížné, žádajíce, aby počty byly přehlédnuty — i počty páně primasovy; aby nepřekupovalo se v trhu, aby „dříví, darované od pana Švamberka, se svezlo a nerozptýlilo jako první", aby hrobař nebral od hrobu „kopu", aby židé přespolní se tu nepřechovávali. A páni zase ochotnou dávají odpověď a slibují, že se všecko vyřídí — „ale nevím kdy" — připsal písař městský, aniž patrno, komu na posměch [46]) Jindy zase přicházejí starší s obšírným listem ode vší

[43]) Ruffer. Vyšehr. 281.
[44]) Dačický-Rezek. Paměti. I. 97.
[45]) Rozuměj „učitelé soukromní". Tenkráte totiž vrchnosť chtěla, aby synové měštští na učení literní nedávali se jinam nežli do collegium jesuitův. Manuál radní z r. 1610. 93. v arch. hradeck.
[46]) Manuál z r. 1610 fol. 102.

obce,[47]) a v něm stížné ohlášení činí, „aby prachař vystěhoval se z města na předměstí, aby řád byl lepší v šenkování obecného vína, aby děkan Jiřík Tranquillus z Kroneperku lesy záduší neprodával a od mar nebral nových platů“.

Někdy uznávají též hradečtí starší za moudrou věc vzdorovati konšelům vzdorem němým, trpným. Na příklad: „V pátek po sv. Medardu r. 1611 byla obec pospolu, čten jim sněm co se dotýče svolených sbírek, a napomenutí se stalo, aby sbírky osobám k tomu zřízeným časně se odvozovaly. K tomu ke všemu starší i jiní všickni mlčeli, takže hanbou páni do světnice radní odjíti musili.“[48]) Nejbližší potom obrana konšelů byla v tom, že nechtěli starších trpěti v radě a že jali se jim samým ledaco vyčítati. Vyčítali, „že nemají sami pozoru jak na sebe a povolání své, ani na hroznou povinnost, kterou sou učinili, že chtějí obecného dobrého vyhledávati, a že jsou v témž povolání nedbanliví, vospalí a leniví“. Ale vidouce, že by asi mnoho proti starším nedovedli, konšelé obrátili zase a skončili hádku povlovným a přívětivým slibem, že je vždy zase rádi vyslýchati budou, kdykoli jaké potřeby obecní přednesou.[49])

Také plzeňští starší zlobívali konšely často. Na příklad roku 1587 podali radě „k uvážení a napravení“ jedno, že zadrželi berni za sebou; druhé, že v truhlici obecní dokonce žádných peněz není; třetí, že užitkové obecní nic nevynášejí; čtvrté, že peníze obecní se „po přízni půjčují“, a „kdož v obci jakou přednost má, ten sobě s věcmi obecními tak zvoluje a zachází, jakoby jeho vlastní byly“.[50]) Roku 1595 připadli v téže Plzni konšelé na trest zajímavý, jímž se odemstíti chtěli nad vzdory a kritikami obecných starších. Povolali je totiž do rady a „předložili jim, že ouřad pomlouvají, protož pro přetržení takové pomluvy, aby viděli, jakou prací a starostí na ten čas povolání své (konšelé) vykonávají, že povinni budou starší spolu s ouřadem všecky věci uvažovati, jednati a vyřizovati“. Tato řeč konšelská se ovšem nemohla pánům starším líbiti, a protož odvětili ne bez úštipku, „co se povolávání jich k uvažování všech radních věcí dotýče, poněvadž prve toho nebývalo, aby páni jich tím neobtěžovali: neb že se to poznává, že ouřad sám k tomu dobře rozšafností a pilností svou postačiti může“.[51])

Nejpilnější pozor pánům starším nastal, když je pozval primas k městským počtům. O nich teď.

---

[47]) Manuál z r. 1615 fol. 77. 78. 108.
[48]) Manuál z r. 1610. 46.
[49]) Manuál týž. 44.
[50]) Paměti. Plachý-Strnad. 132. 133.
[51]) Arch. plzeňsk. protokol. konš. č. 20.

KAPITOLA OSMÁ.

O městských počtech.

Městský počet byl dvojí: malý a veliký. Malý počet vydával vždy po čtyřech nedělích odstupující purkmistr nastupujícímu; měly se takové malé oučty konati u přítomnosti primasa, starších a několika nebo všech konšelů. Dlením doby omrzelo leckterého purkmistra při malém počtě dělati velikých okolkův, a proto leckde odbývali malý počet jen ledabylo. Pardubickým se r. 1559 vyčítá: „Při počtu purkmistrském, kterýž by měl každé čtyři neděle činěn býti, málo kdo kdy ze starších obecních bývá, a zřídka kdy který konšel krom hospodáře města (primasa) a purkmistra; při tom se pak k artikulům nic neříká, a ozve-li se kdo, hned bejvá okřiknut, mlč, nepřekážej!" [1]) Vzácnější jest případ oučetní nedbalosti, čteme-li, že purkmistrové v Liberci nezapisovali zhola nic; teprve r. 1545 pořízena jim na počty kniha. [2])

Počet veliký měl se vydávati ode všech úředníkův obecních výročně. Ale v pohnutých dobách století XV. a počátkem století následujícího konány veliké počty i po několiku letech teprve. Za starodávna konali veliký počet konšelé staří konšelům novým v přítomnosti vší obce. Tento způsob byl možný jen při poměrech prostičkých. Když se hospodářství městské rozhojnilo, nemohly obce počtů postihnouti. Vynutily tedy v XV. věku, že veliké počty musily se díti při dohledu starších, jakožto zástupců obecních. [3]) Později zmnožila se kontrola ještě tím, že obce, nepřestávajíce na dohledě starších, vysílati se jaly ze sebe některé sousedy, k počtům zvlášť volené. Způsob vydávati počty veliké rozvinul se do XVI. věku aspoň potud všude stejný ten, že primas pozval starší obce, a obec

---

[1]) Počet pardubsk. Mus. I. fol. 20.

[2]) Halwich. Reichenberg. 60.

[3]) Když vznikla r. 1496 bouř v Uničově o počty, vypověděl Vladislav král, „aby na budoucí časy konšelé neb úředníci počet řádný činili starším obecním a žádnému jinému, a to takovým způsobem jako v Olomouci a v Brně". Arch. mus. listin z Uničova.

k tomu schválně vyslala své zástupce,[4]) jimž říkali v Táboře „volenci“,[5]) aby kontrolovali; také pozval primas konšely, aby přiseděli, a když všickni „na počet“ zesedli, voláni jsou jedni ouředníci po druhých, aby ukázali na registrech svého ouřadování příjem a vydání. Co přebylo peněz, kladli v ruce primasovy i s „karbany“ neboli s puškami a s registry; čeho se příjmem nedostalo, takže musili, vydávajíce, obec založiti ze svého, to jim nahrazeno při konečném tom počtě z pokladnice obecní. Počet sirotčí konán ve zvláštním posedění.[6]) V městech poddaných sedával při velikém počtě zástupce vrchnosti a v městech královských přibyl takový vrchnostenský zástupce k počtům obecným teprve r. 1547 osobou rychtáře králova. Výsledky velikého počtu na konec oznamovány obci veliké.

Tenť obraz velikého počtu vůbec. Podstatných rozdílů nikdež nebylo. Některý příklad posluž k zevrubnější známosti. Rakovničané provozovali počet vždy po osnově úřadu takto. Purkmistr „přivolil“ k sobě dva radní pány a jednoho ze starších. Teprve po r. 1530 pozorujeme, že volá k sobě tři z konšelské rady a dva ze starších. Ti, „sedíce na počtu“, obeslali nejprv úřad konšelský starý i nový a „potom všecky ouředníky, zřízené nad věcmi obecními“. Teprve od r. 1550 k počtům přivolávají se také za svědky dva sousedé z obce, kterouž kontrolu si vymohla obec bouří městskou. Před tyto pány předstoupili nejprve ouředníci sousedští, kteří vybírali berni, po nich úředníci solní, celní, nad váhou, nad „altéři“ (haltýř u rybníka), nad ponůckami, nad cihlami, hospodáři domu božího čili kostelníci a jiní všelijací. Naposled i ti, kteří pro nějaký jen čas a účel zvláštní byli voleni, na příklad ouředníci nad dlážením, a někdy i dva ouředníci zřízení „nad svačinou“, totiž ti, kteří pořádali nějaký hrubší hodokvas na něčí poctu.[7]) Když počet vykonán vydána ouředníkům kvitancí a dík. Obsah toho propuštění býval v Rakovníce už od r. 1450 a za celé století XVI. vždy stejný ten, že ty a tyto „pan purkmistr a páni starší na místě vší obce kvitují a propouštějí, jim děkujíc, že jsou se spravedlivě chovali, jakož dobrým náleželo“. Posléz propuštěna i stará rada pochvalnou, konečnou kvitancí ze všech počtů. V městě Dvoře konány počty počátkem XVI. věku právě tak jako v Rakovníce. Seděli na něm vždy z konšel čtyři, ze starších dva. Purkmistr řídil. Konečná kvitancí, staré radě i všem „ouředníkům příjmy a vydání spravujícím“ podávaná, měla tuto formu: „Purkmistr, konšelé a starší obecní známo činímy, že páni ouředníci a konšelé roku předešlého učinili jsou počet řádný,

---

[4]) Štěpánek. Progr. gymn. z Litomyšl. 1889. 13.

[5]) Volenci byli nařizováni po dvou ze čtvrti Novobranské, Sadové, Klokotské a Chodcovské. Arch. táborsk. č B. IV a 50. Roku 1611.

[6]) Arch. turnovsk. kn. zápis. K. 11. Arch. pražsk. č. 326. 10.

[7]) Roku 1558 Cvrček a Polívka „učinili pořádný počet z příjmů a nákladů na svačinu, když při odchodu kněze Matouše Brodského ctili. A vyhledalo se, že jsou více o 2 groše 6 denárů vydali, a ty jsou jim zase navráceny“. Quitantia official. arch. rakovnický z. r. 1530.

kterýžto počet nám zřetedlně příjemný jest byl, při kterémžto žádný omyl shledán není, protož je propouštímy a kvitujem."[8]) V Mělníce nebráno k počtům několik konšelů, alebrž hned zasedli všickni radní páni. Ouředníci, nad těmi neb oněmi věcmi zřízení, kvitováni bývali „na časy budúcí a věčné" s díkem, že „upřímně pracovali".[9])

V Plzni bývaly voleny k počtům čtyři osoby z rady — v nich primas a purkmistr — a šest starších přivoláváno vždy. Těm starším „počtové jsou čteni a poručeni jim k úvaze". Starší uvažovali a oznamovali, „že žádného nedostatku nenacházejí".[10]) V Prachaticích kontrolovalo veliký počet mimo starší dvanácte osob z obce „obeslaných". Konec počtu a zkoušky býval zapisován v slovech pochvalných, že „nynější ouřad konšelský komoru obecní jsou bedlivě spravovali, příjmy a vydání bez ublížení obce zapisovati dali a tak, přijavše my na místě vší obce počet, připověděli sme jej přede vší obcí za pořádný vyhlásiti". Po tom konána valná hromada obecní, po níž v knihu dostaveno, že konšelé kvitují se také ode vší obce.[11]) Tato poslední kvitance velikého počtu v Trutnově bývala leckdy příliš hovorna a sousedska. Na příklad r. 1568 zapsáno v městskou knihu: „Co se počtu obecního týče, že mnozí sou lidé blekotní, mluvíce mnohdykrát to a tu, kdež a co nenáleží, a kdežby místo k mluvení bylo, tu mlčí a nemluví, protož, pokudž nám bylo poručeno jakožto šesti mužům na místě vší obce, sme ten počet obecní slyšeli, že jest řádně udělán, a nemajíce co proti tomu spravedlivě mluviti jej sme přijali a schválili a purkmistra, konšely od sebe i na místě vší obce kvitovali; račíte-li tomu věřiti a místo dáti, to buď při tom. Ozvali se obec, že tomu věří a místo dávají a k tomu kvitování se přiznávají a purkmistru i pánům poděkovali a děkují."[12]) V Kutné Hoře „od starodávna šepmistři a rada počty z důchodů svých v přítomnosti starších obecních a jiných z obce činívali", a když r. 1579 chtěl mincmistr vždy při počtech býti spolu s „pořádky horními", vzepřeli se tomu Kutnohorští, pravíce, „že by nemohli než u velikém podezření býti, jakoby se neupřímně a nespravedlivě chovali".[13])

Na konec oznámeno buď ještě, že obec Litoměřická pokusila se r. 1600 o to, aby obnoven byl nejstarší způsob velikého počtu městského: aby totiž všecko všudy sčítání dělo se v přítomnosti vší obce. Stojíť v městské knize, že obec hlasně žádala „Bohem se osvědčujíc, aby ouředníci a počtové bez nich činěni nebyli, a

---

[8]) Rkp. královédvorsk. Paměti. fol. 68.
[9]) Arch. mělnick. č. 45. r. 1599.
[10]) Arch. plzeňsk protok. konšelsk. č. 20 r. 1596.
[11]) Arch. mus. počet prachatick. z r. 1598.
[12]) Acta forens. arch. turnovsk. I. 76. Jiný příklad mnohomluvný fol. 18. 1569.
[13]) Sněm. Česk. V. 755. 756.

pak-li by se to bez nich stalo, že jich trpěti nebudou, nýbrž že to, kdež náleží, vznésti chtějí"... neboť „spatřují ve všech důchodích veliké neřády".[14]) Ale zůstalo při tom způsobě, jako byl již v jiných městech obvyklý, že se obci ohlásily jen konečné výsledky velikého počtu.

Na těch příkladech z měst venkovských dosti buď. Kterak bývalo v městě hlavním?

Druhdy, jakož svrchu řečeno, konali počty konšelé staří konšelům novým v přítomnosti vší obce. Tak sneseno v Staré Praze r. 1338.[15]) Roku 1408 chtěl král Václav, „aby konšelé a úředníci činili počet ze všech berní příjmův a požitků městských před jeho radú". Ale obec toho nedopustila. Odpověděla, že si z konšelů i z obecních volí vyběrače, a ti že před obcí počet činívají, a nevyčtou-li dobře, že obec má moc je trestati. Důchod že budou zapisovati do velikých register, a nebudou-li s počtem hotovi za den, že vezme se k tomu čas delší, aby se neřeklo, „že ty věci pospěšně a na útok se dály".[16]) A při tom zůstalo. Od husitské doby voláni k počtům starší, a po bouři pražské, r. 1483 krvavě proti konšelům podniknuté, vysíláni k počtům z obce někteří sousedé přímo.

V XVI. věku pozorujeme při počtech i řemeslné cechmistry jakožto „soudce při rozpočtu". Počet dál se v tom věku rovně tím způsobem jako na venkově. Nejprve konšelské osoby činily „řádný, slušný (tak stává v kvitanci konečné), spravedlivý počet před pány nové rady, staršími obecními a osobami, z obce veliké k tomu vybranými z toho, což jsú koli do rady peněz přijímali z kterýchžkoli úřadů, důchodů a berní, od měšťanů, z dluhů" atd. Roku 1510 vyslýchalo ten počet staré rady 25 pánů.[17]) Ti, „vyslyševše počet, schválili jej a pánům staré rady jsú děkovali. A když potom obec pospolu byla, ten jsú před obcí velikú vysvědčili a spolu se vší obcí jej přijali. A obec veliká též pánům staré rady děkovali, že jsú bedlivě, řádně a spravedlivě opatrovali to, což jim poručeno bylo, takže z těch všech příjmů a vydání jiného jsú nic shledati nemohli, než že všecky náklady staly jsú se pro potřebu a dobré obecní, a protož podle práva starobylého starú radu ze vší povinnosti jsú propustili, přiříkajíce, že žádný v tom jich naříkati ani napomínati nemá nyní i v budúcích časích a věčně, ale jim jich pilnú práci a takovú spravedlivú péči i ten radní počet dobrým spomínajíce, přátelstvím zvláštním všechněm spolu i jedné každé osobě z nich odplatce býti chtí". Pak z obce volen relator, napsána pánům z radního počtu kvitance a vložena u přítomnosti relatora v městské knihy na paměť.

---

[14]) Rkp. litoměřick. v mus.
[15]) Rkp. strahovsk. č. X. III. 20. 475.
[16]) Rkp. strahovsk. č. X. III. 20. 471.
[17]) Arch. pražsk. č. 994. 15. a násl.

Potom před komisi počtovou předstupovali jednotliví sousedští ouředníci se svými registry. Nejprve sčítali se ouředníci šestipanští. Vydávali počet ze cla bran pražských, ze sladů, z vody i šlejferen, z pil, z mlýnů některých, ze vsí (posléz i ze vsi Smíchova), z vápenice, ze skal Bránických. Když počet skonán a vysvědčen, pan purkmistr a páni jej přijali, ouředníkům děkovali; potom ho sami v obci valné vysvědčili, a obec také děkovala a konečným zápisem ouředníky šestipanské propustila. Po šestipánech na řadu přicházeli k počtům „podle starého obyčeje" úředníci mostní, a věc odbyla se stejně jako prve. Po nich vnesen do rady počet jiných všelikterakých ouředníků obecních týmž pořáde způsobem.[18]) Počty zádušní konány v městech Pražských při kostelích. „Kostelníci", ze sousedův osadních vybraní, měli na péči finanční správu jmění zádušního. K počtům výročním přicházeli pozvaní konšelé, a bývalo vždy veselo při nich. Školní officialové se žáčky zpívali, a společnosť při počtech kvasila. Na příklad o zádušním počtě sv. Kříže Velikého r. 1615 zpíván „kantacion a několik mutet"; při tom „jsou páni pro zdraví Jeho Milosti p. purkmistra a konšelů sklenici vína pořád, jak seděli, pili". Zvoník přinesl vína za kopu a nad to ještě 40 pinet na vrub; „potom opilé pány některé provázel do jich příbytků, a pan Nathanael Vodňanský se náramně potloukl na tváři, že za čtyři dni z domu nevycházel".[19])

Mezi ouředníky pražskými i venkovskými pozorujeme od první půle XVI. věku kamrmejstry či správce obecního důchodu.[20]) Jich úlohou bylo na místě konšelů ohledávati drobné počty úřednické častěji v roce, k čemuž také jim z obce přidáváni byli sousedé. Při městských kamrmejstrech bývala tím způsobem jakás ústřední účtárna. Činnosť jejich nejsvětleji lze postihnouti v snesení konšelů staroměstských, kteří ten úřad po některé přestávce r. 1584 obnovili zase. Praviť konšelé: „Poněvadž pro každodenní na radě sedání počtové ode všech úřadů se přijímati nemohou, naříditi se mají dva páni radní a z obce šest osob, k nimžto primator města dohlédati bude, a ti ve středu a v pátek každého téhodne počty všecky ze všech věcí obecních přijímati budou; po zavřeném počtu, partikulární registra vezmouce, povážiti mají, jestližeby se co kde našlo zbytečně vynaloženého a vejstavky poznamenané k dalšímu opatření většímu počtu pánům do rady podávati."[21])

Při počtech obecních „vejstavky" dělati mohli všickni, kdož zasedali v kommissi. Na venkově nejčastěji čteme o „vejstavcích"

---

[18]) Zprávy o počtě po roztržení Pražsk. měst v arch. pražsk. č. 994. 32. Tamž 46. obšírná zpráva o počtě r. 1591.

[19]) Arch. pražsk. č. 1068. 108.

[20]) V Lounech mívali takové kamrmejstry čili ouředníky k příjmům a vydáním již v prvních letech stol. XVI. Bývali to dva ze starších a dva z konšelů. Kn. lounsk. č. 1. E. 11. V Hradci Král. od r. 1535 v Litoměřicích a j. bylo jich po šesti.

[21]) Lib. rer. memor. č. 326. 10.

pánů starších, kteří chyby ukazovali v tom, kde jich konšelé neviděli nebo viděti nechtívali. Kterak vděčně městský ouřad takové „vejstavky" k sobě přijímal, o tom příklad z Hradce Jindřichova. „Roku 1604 přednesli starší některé vejstavky proti počtům primasa Jana Kecle a žádali, aby ty věci k nápravě byly přivedeny, a obec jakby měla schráněna býti." A co primas k tomu? „Jan Kecl odpor učinil na místě všeho ouřadu: Chtíce se jemu v tom přebírati, že by nikda žádného pokoje nebylo." Naposled k přímluvě „většího" počtu osob z obce počet přijat a schválen.[22])

Tato zmínka o „výstavcích" nás přivedla k otázce konečné, pořádně-li sobě vedli sousedé v počtech a v hospodářství obecním. K tomu odpověď, že ze všech měst a ze všech dob zachovány jsou zprávy o neupřímném nebo aspoň nepořádném zacházení s důchody městskými. Nejčastěji stěžováno do nesprávy důchodů zádušních. V nich obyčejně ourazem bývali ti dobří lidé, kteří k špitálu a ke kostelu přispívali penězi na vosk, víno a jiné potřeby s tou prosbou, aby ouředníci zádušní nikomu „nepravili" o tom daru. Tedy ouředníci nepravili ani nezapsali, a byli-li honni a lakotni na peníze, nechali sobě.[23]) Jindřicho-Hradeckým pro nepořádek v těch důchodech sám Joachim z Hradce z r. 1557 přísně poroučí, aby vydali ze sebe dvě osoby, a ty aby všecko pořádně zapsaly, co k špitálu, co ke kostelu náleží.[24]) V Praze hospodářství zádušní bylo tak zlé,[25]) že se konšelé a obce tří měst r. 1584 pokusili o rozhodnou nápravu. „Nalezše, že od několika let počtů žádných se nedrží a penězi zádušními ne tak, jak by býti mělo, se šafuje," nařídili, „aby k tomu byly knihy obzvláštní, a každého roku z každé osady ouředníci aby vstoupili do rady a žádali, aby dva páni z rady k počtu mezi ně byli vysláni, a ti páni aby pak v radě dali relaci".[26]) Snad na čas opravil se počet zádušní, ale na dlouho nikoli. Brzy vyskytují se nepořádní úředníci zas. Jeden z nich — Hrubeš od sv. Vojtěcha — zpronevěřil do r. 1622 622 kopy, „nikda oučtů nekonav".[27])

Jiného způsobu nesnáz bývala, že přečasto po učiněném v radě počtě zůstávali úředníci obci přebytek dlužni. I po známém Paškovi z Vratu zůstaly dluhy k obci. Viněna jest r. 1535 vdova po něm Kateřina, že nebožtík nezaplatil za cihly a vápno, a že za

---

[22]) Arch. hradeck. Manuál radní 1604. 111.

[23]) Rakovničtí ouředníci nikdy neodvedli ročně víc těch tajných darů nežli r. 1550 za 4 kopy. Quitant. official v arch. z r. 1530. O pražských kostelnících tvrdil měšťan Hanuš Falk na smrtelné posteli, „co kdo k záduší odkazuje, že to mezi nimi zůstává". Arch. pražsk. č. 1054. 66. r. 1586.

[24]) Staré pís. památky. Rkp. Tischerův. 62.

[25]) V kn. arch. pražsk. č. 1054. 135. r. 1586 je svědectví, že kupec Ambrož Netter přes všecka upomínání počtu kostelnického nečinil a 500 kop, kostelu povinných, za sebou zanechal.

[26]) Arch. pražsk. č. 326. 8

[27]) Arch. pražsk. č. 1144. 199.

ním zůstal vůz valní.[28]) A vdova soudně připuzena k náhradě. Ve Stříbře svolili se r. 1527 konšelé a obecní starší jednomyslně o to, kdožby koli plat neb důchod obecní vybíral, aby z toho časně počet učinil, nedostane-li se peněz, aby dal své, ne-li, aby šel na věž.[29]) Ale i potom nejednou se přihodilo, že ouředník po vypršení roku a skonání počtů musil hotový přebytek k obci drahný čas spláceti. Na příklad r. 1547 stojí psáno v knize [30]) o Janu Vavákovi, „že dlužen ze správy bílého piva 40 kop; i na přímluvu pana podkomořího a hofrychtéře Václava Voza, že pan purkmistr a páni tu lásku jemu učinili, aby nadepsané zůstání každý rok při sv. Havle po 5 kopách míš. platil". V Turnově, rozděleném v obce dvě, totiž v stranu Skalskou a Rohozeckou, dohlížely vrchnosti dvě, a přes to zůstávaly do r. 1589 „zadržalé restanty za úředníky od násobných let".[31]) V Pardubicích odhodlali se konšelé v druhé půlce XVI. věku leckdy k tomu, že podobné nedoplatky sousedských ouředníků na domy jejich kladli.[32]) Obyčejně sváděli ouředníci „restanty" své na dlužníky z obce. Prý mnohý soused dlužen pozůstal a neplatí, čímž oni sami stejně tak nemohou býti právi. Že v tom hlavní příčina nezdárnosti městského důchodu, to uznala r. 1536 všecka obec Písecká. Poznalitě roku onoho „v společném shromáždění všickni, že ničímž jiným důchody obecné od mnohých let nevycházejí, než že ti lidé, kteří co k obci dlužni bývali, majíc v tom folk od ouředníků nad důchody, jim platiti časně netbali; ovšem prý také úředníci, majíce některý díl peněz sebraných za sebú, ke škodě obecné zdržovali za dlúhé časy, a tudy obecné dobré nedostatek trpělo". Tenkráte usnesla se obec, aby ouředníci odváděli peníze v určitý čas, a čeho nevyupomínají na sousedech pilně, aby zaplatili sami. A purkmistru i radě uložena povinnosť, kdyby „nepřidržali všech ouřadníků na časy uložené k tomu, aby úřady očišťovali", nechať zaplatí za ouředníky. Posléze připadli na prostředek poněkud podobný tomu, který nařízen v Praze teprve r. 1584, totiž ten, aby každý úředník, „kdykoli mu rozkázáno bude" — třeba v měsíci několikráte — ihned ukázal registra a položil hotové peníze v moc hospodářům obecním, a ti purkmistru.[33])

Některé nedostatky v hospodaření městském vznikaly také tím, že ten onen úředník neopatrně a nedbale zdělal registra oučetní. Na příklad v Turnově měli obecní slanci, Jiřík Krčma a Bartoň Lexa, r. 1525 svoje solní počty tak ledabylo zapsané, že písař

---

[28]) Tamže č 1130 fol. 60.

[29]) Kn. stříbrsk. č. 184. 2 v manuálu táborsk. č. B. IV. a 49 příklad, že na solaři Mrličkovi r. 1601 nutili restant 136 kop vězením.

[30]) Kn. stříbrsk. č. 187. fol. 1. 2.

[31]) Acta forens. v arch. turn. III. 172.

[32]) Počet pardubský II. 14.

[33]) Arch. písecký. Kn. pam. fol. 85. Též Matzner v Progr. reálk. piseck. r. 1884. 32.

Mikuláš, jemuž konšelé uložili kontrolu, spočítal 105 kop užitku, a druhý písař, Mach, napočetl 137½ kopy. Na rozsouzenou sešla se obec. Slanci postavili za sebe hromadu přátel, aby se k obci přimlouvali. Vyznávali, že byli neopatrni, počet Mikulášův ani Machův že „nenaříkají", oba počty že za pravé mají, ale prosili, aby směli platiti podle počtu Mikulášova, mimo to, aby jim konšelé v placení čas volný dali. A „starší i všecka obec, váživše jich podání a slušná slova a přímluvu za ně, k tomu své povolení dali, aby již podle počtu Mikulášova a ne podle Machova k nim hledíno bylo" — a konšelé z té summy jim na konec ještě 5 kop 16 grošů 5 denárů ulevili![34])

Příklad nedbalého účetnictví podali roku 1522 také úředníci mladoboleslavští. K jich omluvě buď jen to, že tenkráte registra jednotlivých důchodů záležela ještě v cedulkách prostých, nesvázaných a nepořádných. Roku právě psaného bylo pro ty cedule v městě takové jitření, že musila sama vrchnost — Kundrát z Krajku — smiřovati. Nejprve viněn byl soused Škopek, jenž bylouředníkem nad solným clem, že prý žena jeho béře clo a v počtech nedokládá. Škopek říkal, že cedule jeho jsou správny, a že mnoho vydal na svačiny pánů, a proto že v cedulích leccos vymazal, co za svačiny vydal. Pán vyslechnuv obě strany, poručil, „aby o to s obou stran pokoj měly nyní i na budúcí časy".[35]) Potom hned vzal do rukou pan Kundrát druhou při; ta byla zmotanější; naříkalit se čtyři sousedé vespolek z toho, že cedule a registra vymazávali klamavě. To srovnal pán takto: prý „vyrozuměl, že v registrech skrze nedbanlivé chování k vymazání přišlo jest, a proto, že mezi osobami těmi domnělé nářky jejich zdvihá a v nic obracuje". V třetím sporu, že totiž dva úředníci falešně nezapsali berni králi vybranou, rozhodl pán do třetice též tak, aby si dali pokoj, obci že sic újmu učinili svým zanedbáním, ale aby se „takové věci ani k té podobné více nedopouštěli". A příčinou těchto trojích v obci škod a křiků nařídil pán konšelům i starším, aby všecky cedulky shledali, do jedné kopertury svázali a ve zvláštní truhlici chovali o „dvojím zamykání", a konšelé bez starších aby do truhlice nemohli; když do truhlice budou konšelé i starší chtěti, aby ohlásili pánu.[36])

Rakovnickým konšelům přihodila se r. 1543 s registry znamenitá a vzácná neupřimnost. Když konány hlavní počty, někdo všecka registra ukradl. „Jiřík Malý, purkmistr, nemoha se doptati, vznesl tu ztrátu na primasa Jana Bendu, a ten poručil, aby se oznámilo vší obci." Obec tedy svolána, a purkmistr oznamoval. „Kladl nevinu svou, řka, že ne pro neopatrnost a nebedlivost k tomu přišel, že mu registra jsou ukradena, ale lstmi a nenadá-

[34]) Memor. turnovsk. fol. A. 7.
[35]) Kn. mladobol. č. A. 10. fol. 10.
[36]) Tamže fol. 11.

lými oukladyʺ. Z toho byl *nepokoj* v obci, a „mnozí rozdílové proto povstávaliʺ i bouře. *Svolána* konečně obec zase, aby devíti osobami z rady a devíti z *obce* věc byla vyšetřena a mocně urovnána. Ubrmané či mocní *smluvci* nenalezli ovšem také nic bezpečného a proto nařídili v *obci* pokoj slovy, že „ztráta register nebyla na ublížení důchodů, než že někdo, žízniv jsa nevolí, rozdílů a svárů, taková registra zničil. a ta ztráta tedy že nemá býti osobám, které na počtě seděly, na ublížení poctivostiʺ.[37]) Ale trvalo dlouho, nežli věc usedla. Dlouho viněn byl Diviš Rubin, přední z měšťanů a v letech potom často i primator, že ukradl registra, aby skryl v nich podvody svoje. O nářku rakovnického Diviše v létech čtyřicátých najdeš stopy v knihách komorních i v knihách appellačních měrou až nápadnou.[38])

Další chyba v hospodářství obecním vznikala tím, že nejedni konšelé sami mezi sebou rozpůjčovali si městské peníze, kteréž pak za nimi zůstaly. O konšelech v Hradci nad Labem vypravuje se v soudě komorním, že v letech třicátých XVI. věku „nadělali mezi sebou z obecních peněz tmavých dluhů do sedmi neb osmi tisíc. Dcera nebožtíka Lorence z Deršperka, konšela znojemského, prosí r. 1604 císaře za přímluvu k Znojemským, aby odpustili dluhu 800 zlatých peněz obecních, kterých otec její za sebou měl.[38a]) Kutnohorské konšely stihla pro takové dluhy „tmavéʺ roku 1613 přičiněním mincmistrovým ta pohana, že na čas nesměli se městského důchodu ani tknouti. K té události dokládá kronikář:[39]) „Předešle sami šephmistři a konšelé, jak se jim líbilo, počet činili, a někteří obecními penězi se zakládali a dlužni zůstávajíce, s počtem umírali, sami sebe neupomínajíce podle přísloví: Mlč ty a já také, pod tím beřme přece, však z obce krev nepoteče.ʺ

Jednotlivým neupřímným lidem, kteří byli některé obci ku škodě, již nemíníme zvláštní pozornosti věnovati. Byli v městech našich už za panství německého,[40]) byli u nás i potom,[41]) a byli nejen u nás; neupřímný konšel neb primas neb ouředník vyskytl se ob čas všude jinde, kde měli na ně štěstí.[42]) Více než takoví páni zajímá nás to, co neupřímnému zacházení s důchodem městským říkal vrchní úřad, co páni starší, zástupcové obce.

Vrchní úřad podkomořský, jakož jsme poznali svrchu již, obyčejně konšely kryl; míniltě tím předejíti v obci neposlušenstvo.

[37]) Tomus continens pacta graviss. litium. fol. 3. v arch. rakovnick.
[38]) Kn. kom. soud. č. G. 6. K. 9.
[38a]) Arch. místodrž. Miss. č. 113. 10.
[39]) Dačický-Rezek. Paměti II. 133.
[40]) V Kolíně roku 1385 zpronevěřil konšel Velcl peníze a několik německých pánův od hofrychtéře důtku obdrželi Vávra. Kolín. I. 26.
[41]) V Prachaticích konšel Matěj Fiřt, zloděj sirotčích peněz r. 1563. Sláma. Prachatice. 109. Liberečtí měli na 40 let primasa Mollera, jenž dle Hallwicha (Reichenbrg. 60) nebyl obci k užitku, nýbrž sobě.
[42]) Ve Vídni musil r. 1513 sám císař Maxmil. vyšetřovati podvody v radě městské. Weisz. Wien II. 365.

Aby podkomoří do očí veřejně vyčetl konšelům podvody, jako to učinil roku 1535 mincmistr Kutnohorským, toho příkladů nebude mnoho. Však i ten mincmistr, Albrecht z Kukštejna, učinil tak z hněvu osobního, an při obnově konšelů zlostně k nim volal: „Bylo 8000 kop českých hotových peněz, a vy jste je všecky utratili a do Prahy projezdili, a co v Praze utrácíte 30, 40, 50 kop, z toho žádného počtu nečiníte!“ [43]) Více jest dokladů o tom, že podkomoří držel ruku konšelům, ač měl ovšem každý podkomoří jiný v tom způsob. To vidíme nejsvětleji z toho, kterak si podkomoří vedli, když je došla od některého nespokojeného souseda žaloba na konšelské nehospodářstvo. Jeden vyslechl žalobníka nebo přečetl jeho denunciaci, vyslechl odpor konšelů a žalobníka zavřel. Jiný podkomoří vyšetřoval důrazněji, obzvláště dodána-li žaloba až samému králi; [44]) ale obyčejně po bouřce vyjasnilo se libě zase, a udavač měl nepřívětivé v městě následky. A jiný konečně rád tomu byl, byla-li v obci některá nepokojná štika, poněvadž se dověděl o lecčems, což by jináče ho bylo zůstalo tajno: protož laskavá příchrana podkomořího rozdělila se na obě strany: podkomoří neublížil hrubě konšelům, aniž dal ublížiti udavači.

Některé příklady z městského života všecko to osvětlí.

Když r. 1533 přijel podkomoří do Nymburka sadit konšelů, Šimon sladovník předstoupil před pána a žaloval následující věci. Primas Jakub Mráček prý na jednom počtu, který obci nepřinesl nic více nežli 5 kop grošů, s ouředníky, počet ten vydávajícími, protrávili celé dvě kopy, „ješto toho nikda nebejvalo, aby takové braní mělo býti jako za tohoto primasa“; dále že peníze po smrti Vrbičky primas z rathouzu bral a na ně sobě kolací dělal, potom že lati obecní bral, ve mlýně že rozkázal sobě půjčovati, dávati bez vůle ouředníků; louku zádušní, jsa písařem, že jest na obci vymluvil; že skrze nepřihlídání k ouředníkům zmořeny jsou ryby v rybníku; husy plemenní že z mlýna pobral, „neb i ty pokoje před ním míti nemohly“. Toť zajisté na jediné hromádce žalob síla. Podkomoří vyslechl pěkně a vyslyšev, podal věc na „prostředky z obce“, které sám vybral, a ti prostředkové nalezli, že „z nezbednosti a záští než z jaké spravedlnosti Šimon ty věci před se bral“. Pozval si tedy podkomoří žalobce do Prahy k určitému dni a tu ho zavříti dal v „trestání krále“. [45])

---

[43]) Dačický-Rezek, Paměti. I. 335. Když pominulo nebezpečenství bouřky, zapsal si tehdejší primator do pamětí posměšné přísloví: „Darmo se kpem na zajíce.“ Tamže 95.

[44]) Roku 1589 posílá Rudolf do Znojma podkomořího Fridr. z Náchoda a prokuratora moravského, Hanuše Wolfarta, aby prohlédli knihy, poněvadž nějaký Henrych Poth Znojemské „před Námi, jakoby s důchody obecními nespravedlivě zacházeti měli, ošklivíti směl, a dotčené osoby (konšelské) v takovém nářku ležeti nemohou“. Arch. místodržit. č. 101. 40. Mělničany r. 1594 zase volá král do Prahy, aby se zpravili z nějakého nařknutí a udání Jana Trnky o penězích obecních. Arch. měl č. 12.41.

[45]) Knih. podkomořská fol. 62.

Méně okolků nadělal podkomoří r. 1577 v Lounech s Hanušem krejčířem, jenž naříkal pány z nespravedlnosti v obecních důchodech; bylť se rozhněval podkomoří proto, že při vybírání berně krejčí konečně volal a „k ouřadu se domlouval slovy pána Krista: Jděte zlořečení do ohně věčného". Pro ta slova „k vzbouření se schylující", pro křik a nenáležité posuňky brzy po příchodě páně podkomořího bez vyšetřování zavřen jest.[46])

Na odpor tomu veliké přízni hofrychtéře Matesa Prekla těšil se rakovnický soused Benedikt Sekyra. Roku 1598 nařekl ouřad, že jsou nepoctivi, že kradou. A konšelé nemohli býti nikterak s něho, poněvadž ihned suplikace psal i osobně do Prahy jezdil k Preklovi, kdykoli ho konšelé některak stížiti chtěli. Kterou zlosť z toho měli Rakovničtí konšelé, to nejsvětleji čísti v listě jejich po schválním poslu Preklovi zaslaném; prý neuměli na to ani pomysliti, aby pan hofrychtéř přijímal omluvy (rozuměj pomluvy) Sekyrovy v Praze bez jejich přítomnosti; že by neměl on tak snadně při omluvě své zůstaven býti, a „my abychom na tak jalovou domluvu jeho v takovém zlehčení, posměchu a nářku ležeti měli. My, což jsme na p. podkomořího vznášeli, to pravdivé učiniti, a v čem jsme tak s pečetí městskou zlehčeni, potupeni, nařčeni, to s sebe svozovati a jemu Sekyrovi to vše v jeho hrdlo aneb na hlavu jeho vecpati se uvolujeme. Pakli bychom při Vás náležitého opatření dostati nemohli, museli bychom se, ač nerádi, v ta místa utéci, kdežbychom ho užiti mohli".[47]) A naposled dovedli konšelé proti Sekyrovi tak málo, že nepokojného toho souseda velmi mrzutě mezi sebe v konšelství musili přijíti. Jediná pomsta na Sekyru dokročila v pozdějších časech ta, že spolukonšel Jelínek mu vyčetl před lidmi, že „jest také obecním zlodějem, že kradl sejr a maso".[48])

Plzeňští touže dobou také měli nepokojnou štiku v obci; slul Antošovic. „Nikda se nestalo snesení ouřadu, kteréhož by nevolchoval a neštrafoval, mnohokrát sám je pomahajíc zavírati a uvažovati." Posléze udal, že „páni spoluradní mezi sebou krčmáře obecní rozdělili", a bezpochyby též jiné viny na ně uvrhl. Pan podkomoří, ačkoliv jim vždy velmi přál, přece chtěl věděti, kterak se věci mají. Plzeňští se tedy čistili psaním,[49]) v němž praví stran hospodářství obecního, „že by se ouřad do nejmenšího peníze, v těch letech přijatého, dostatečně spraviti mohl". Co prý vydali na školu, to neučinili pro osoby, které v ní bydliti mají, ale pro poctivosť města; na varhany a zdi městské také že nemálo bylo vydati; pšenice že do 80 kbelců a jiného obilí na půdě že jest nemálo, a mimo to, že „do 3000 kop míšeňských summa peněz v radě zůstává".

---

[46]) Arch. lounsk. Regis. purkm. r. 1577. 15. 18.
[47]) Kopiář lit. E v arch. rakovnick.
[48]) Lib. transaction. secundus. 1590.
[49]) Arch. plzeňsk. Protok. konšelsk. č. 20.

Také vrchnosti v městech poddaných konšelů hájily spíše, než aby je před obcí zahanbovaly. Někdy nespokojence, jenž žaloval, s konšely smířily, někdy ho i trestaly, ale vždy ho rády slyšely. V Dašicích na příklad řekl r. 1611 Matěj Sedlák o konšelech, „že neví, kam se sbírka dívá, a když na šperloch (k přikrytí vozu) sukna ouřad koupili, že na sebe a dítky kabátů nadělati dali". Tenhle nářek, hodně silný, vrchností smířen jest. Odpustili si.[50]) Naproti tomu v Rychnově Jan Pára r. 1567 musil odprositi ouřad „pro pána Boha jednou, druhé i třetí", aby mu odpustili, že „nenáležitě o outratách obecných mluvil".[51]) Ještě hůře zvedlo se na příklad Václavu Musilovi, sladovníkovi, jenž r. 1564 Mladoboleslavské nařekl nějakou suplikou ne u vrchnosti (bratří z Krajku), alebrž v Praze, u arciknížete Ferdinanda; pro tuto svoji všetečnost byl od vrchnosti i od konšelů tuze vězněn a posléze propuštěn na zápis, v němž dí, že „hodně a spravedlivě na hrdle trestán býti mohl, ale že milostí při hrdle a zdraví zachován jest, a proto že slibuje takových věcí se vystříhati a v domě svém, přes práh z domu nevycházeje, vězněm zůstávati, a poněvadž neumí rukou svou se podepsati, že tedy přísahu na to učiní".[52])

Někdy odhodlali se také obecní starší k žalobě na konšelské hospodářstvo. Žalovali u vrchnosti, když jich opravné návrhy a „vejstavky" při konšelech nenalézaly klidného přijetí. Pokud konšelé volně k sobě přijímali stížnosti starších, třebatě potom nenapravili nic, bývalo klidno. Ale ouhrnem pochodili starší u vrchnosti tak málo jako žalobce soukromý. Jen vyšetřování a čištění bývalo obšírnější. Na příklad Rakovničtí starší r. 1599 žalovali v Praze, že konšelé o důchody obecní mezi sebou se sdělují. Podkomoří poslal žalobu konšelům s rozkazem, aby mu odpověděli, co v tom pravdy. Odpověď psali konšelé dlouhou, předlouhou. Zapsána jest v archivě podnes asi ve třech knihách, což svědčí, kterakou práci sobě konšelé dali, aby se očistili. Jádro její stojí v slovech, „že všickni počtové u přítomnosti starších ročně se činívají; jestliže nějaký neřád nalezen byl, tehdy to na obojí radu vznášejí, aby se to vyhledalo; restanty, které se při počtech nacházejí, samému purkmistru do příjmu jdou, a každý purkmistr dává služebníkům přísežným své příjmy a vydání zapisovati, že ani malej peníz za žádným zůstati nemůže. O počtech našich při obnově ouřadu konšelského na dotázku pana podkomořího pořádnou relací činíme; jestli že by se tedy v důchodích obecních skrácení dálo, tehdaž by měli starší obecní k nám se domlouvati a na nás žalovati, ne nyní z nějaké své závisti". Na konci praví: „Učiníme z počtů všech při obnově úřadu pořádný regiment a nadějeme se, že ti

[50]) Reg. pamět. pardubsk. v Mus. fol. 48.
[51]) Gruntov. kniha rychnovsk.
[52]) Kn. mladobol. smluv č. 1. fol. 112.

páni, kteří nám za vrchnosť vystaveni jsou, budou věděti, co k této neuvážlivé všetečnosti starších obecních říkati." [53]) Když potom přibyl podkomoří do města k obnově ouřadu, vyšetřoval věc ještě poněkud a pak nechal toho.

Někdy podařilo se konšelům, že svými přívrženci poštvali obec na obecní starší, s financemi městskými nespokojené. V Hradišti r. 1539 se to povedlo konšelům tak pronikavě, že byla veliká v obci bouř, jež nevzala dříve konce, až král přísně rozhodl: „Poněvadž obec proti starším svévolně se pozdvihla, protož aby vůdce Václav, Filipův syn, a některé jiné osoby do dvou měsíců z Hradiště se vystěhovaly." [54])

Však bouře proti starším byly vzácny. Spíše vznikaly pro nehospodářství obecní proti konšelům bouřky, druhdy v XV. věku i krvavé. V XVI. století vláda [55]) i městští úřadové drželi nespokojené obce tužeji na uzdě. K bouřím nebylo tak snadno odvahy. Za to tím spíše a tím častěji lípány o hříších konšelských zrádné cedule, listy odpovědné a pamflety na pranýře, na radnice, na brány. Leckde vydařil se některý soused, jemuž „zrádná cedule" nejpohodlnějším byla útokem na konšely. Zpráv o zrádných cedulích zachovalo se dosti, ale cedulek samých málo. Zajisté byly hněvem ouředním všude rozsápány. Kutnohorští zachovali si v archivě [56]) až posavad zajímavý list zrádný. Je to veliký arch po délce popsaný; ve čtyřech rozích dosud znáti černé lepidlo, jímž byl na zeď připevněn. Psal Ondřej Rohovec nebo Roháč tu „ceduli lepavou" proti ouřadu. Některý řádek stůj tu na poznanou. Hned na počátku dí nespokojený Rohovec, že nepíše těm, „z ouzké rady, kteří sou se podělili platy obecnými a špitálními", ti že mu za psaní nestojí; ti každého souseda, jenž mluvil „proti nepravosti, neřádu a záhubě obecní, hledí zkaziti", a proto on pod jich „neřádnú a nespravedlivú správú nebude". Dále s hněvem připomíná, když s kterým sousedem rozmlouval, kterak důchody „nepořádně jiným v ruce jdú", tehdy hned na ty sousedy klatbu dávali; „z té příčiny toto psaní musím přibiti na bránu a na dvéře". V řádcích, potom jdoucích, zove svoje protivníky v městské radě „rotou", kteráž v obci vládne a „svoje věci působí" před lidmi, kteříž neodmlouvají, „než po nich amen říkají". A teď jme se jim vyčítati některé viny volaje: „Jak praví, že sem buřič v obci, já pravím, že sou oni loupežníci obce a záhubce hor komory královské, to na ně provésti chci před králem, a jestli žeby na svědomí dosti nebylo,

---

[53]) Notule poselacích listů lit. E. v arch. rakovnick.

[54]) V Táboře na příklad r. 1595 císařský rychtář ihned dal zavříti Pavla Vejmluvu, jakmile postřehl, že po vykonaném počtě obec chtěl pozdvihovati. Arch. táborsk. B. IV. a 49. fol. 48.

[55]) Arch. místodrž. miss. č. 20. 178.

[56]) Arch. kutnohorsk. č. 389.

ku právu hrdlem na hrdlo chci provésti. Zatajiti nemohli, jak sou se Jandovským statkem dělili; na chudých vdovách a sirotcích své zisky mají; při kšaftích když Zachovi a jeho pomocníkům nic nesvědčí (když se jim nic neodkáže), tehda kšaft ten místa nemá a tvrzení dojíti nemůž. Statek po Pavlovi z Koňského trhu byl vyžádán k obci na králi Vladislavovi slavné paměti, avšak Zach skrze chytrého Jindřicha Bakaláře z Chocemic jsú přivedli, že čtvrté léto po Pavlově smrti kšaft v knihy všel, a tak Zach s pomocníky jsou svědkové i poručníci.“ Tím způsobem vede svou dále a na konec městu „odpovědníkem“ se činí. Slibuje, že bude sousedy za pomoci dobrých přátel chytati a stavovati. Na konci připsáno: „Dán na den Božího vstoupení r. 1525. Odpovědi žádám.“

---

*

KNIHA SEDMÁ.

O městském soudě.

KAPITOLA PRVÁ.

O městských soudech vůbec.

Soud městský vznikl již samým udělením německého práva kterékoli městské osadě. Rozumělo se vysazením města samo sebou, že měšťané i obyvatelé z obvodu městského nemají býti hnáni k soudům krajským ani zemským, nežli že mají viněni býti u soudu svého konšelského. Zásada tato, proti níž leckdy hřešilo se,[1]) vepsána do smlouvy svatováclavské r. 1517 (čl. 6. a 13.), čímž kompetence soudu městského vyměřena napořád a nadobro. Každý stav měl viněn a trestán býti na svém právě, vyjma ten případ, že by měšťan při horkém skutku polapen byl na právě cizím. Tu bývalo marno od soudu kteréhokoli volati se domů.[2]) Také provinil-li se měšťan proti králi aneb týkalo-li se věcí a

[1]) Na př. v pohnuté době Vladislavské r. 1509 byli pohnáni měšťané pražšti pro zabití rozpustilých Uhrů na soud zemský a „katováni" byli přičiněním pánů na hradě Pražském. St. Letop. 310 Hnali se také měšťané sami druh druha k soudu komornímu. Příklady z r. 1504, r. 1508 v kn. komorn. soudu. Roku 1510 viní se dva Kutnohoršti z dluhu — ale to zamítl soud komorní, protože pře už začala se v Hoře, aby ji tam tedy dokonali. Vše v kn. kom. soud. č. 24. A. 6. fol. 52, 57, 62. Po smlouvě svatováclavské proti té zásadě jednali nejčastěji výstupní měšťané, chtíce na jevo dáti nedůvěru k své stolici soudné. Na př. r. 1552 byl apatykář z pražské rychty, Stanislav, bit od Martina Divišovského, měšťana novoměst., a žalobu vznesl — na arciknížete Ferdinanda. Martin se bránil, že náleží on i jeho věc k soudu městskému. Stanislav vykládal, že by neužil práva, poněvadž je Martin spoluradní; a soud komorní poslal je k právu konšelskému, kamž náleželi. Registr. arciknìž. Roku 1551 král Ferdinand I. pohnati dal souseda starom. Koníka, jenž u celnice sebral Štěpánovi Tetaurovi koně, do soudu komorního. Však tu pře zdvižena, protože měšťan podle smlouvy svatovácl. a zřízení zemsk. sluší soudu městskému. Ortely soudu zemsk. a kom. v univ. knih. č. 17. A. 35. Všelikteraké spory kompetenční za čas vždy přiházely se, a měšťané v sněmích hájiti musili zase a zase pravomoc svého soudu. Sn. Česk. III. 470.

[2]) Roku 1541 zabil Adam Pergamenikův z Prahy Pavla jakéhos v Brodě Českém. Volal se vrah k tomu, aby souzen byl v Praze, ne v Brodě, tvrdě, „že páni Pražané mají na to zvláštní obdarování, že jedenkaždý zvlášť o mord. nemá jinde souzen býti než na svém právě". Ortel Brodských rozhodl, že vrah souzen bude, kde byl lapen, a Pražané, kamž appellováno, dali tomu. Kn. appell. z Brodu v arch. pražsk.

gruntů zemských, nemohl souzen býti od své domácí konšelské stolice. Zajímavo tou příčinou, že r. 1568 i náš slavný právník Koldín ztratil při, protože podal žalobu o „pozemské věci“ k soudu městskému, maje s nimi jíti k soudu zemskému.[3]) Nad pány a rytíři souditi náleželo témuž soudu zemskému i komornímu, jenž zřízen jakožto úřad královský, nikoli zemský, asi za krále Jiřího,[4]) než rozvojem doby dostal se také do rukou panské oligarchie. Nenáviděn býval měšťan, jenž spolusouseda svého opovážil se pohnati k těmto zemským soudům, ať už pak přijaly při jeho nebo nic. Kutnohorští svolili se kdys před rokem 1543, „kdo z sousedů jeden druhého mimo právo své k zemskému některému soudu by poháněl, ten aby ve čtyřech nedělích z města byl vypověděn!“ [5])

Ze soudu městského vyňato bylo duchovenstvo, jež soudila konsistoř; k témuž právu příslušely také světské osoby u věcech manželských,[6]) kromě týkalo-li se jmění. To rovnal mezi manžely soud konšelský. Dále vyňati byli z městského soudu příslušníci universitní,[7]) šlechta v městě bytující a židé u věcech sporných mezi sebou.[8]) V bouřlivé době Vladislavské tu a tam stalo se, že konšelé některého zemana k soudu svému pudili,[9]) ale po smlouvě svatováclavské podnikal šlechtic městský soud jen tehdy, poddal-li se mu dobrou volí sám,[10]) anebo, šlo-li o grunty městské, jež držel.[11]) V Pražských městech vznikla již v XIV. věku na gruntech duchovenských postranní práva, zvláštními konšely a rychtářem osazená; na těch právech souzeni byli obyvatelé u věcech soukromého práva pod předsedou převorem nebo jiným duchovenským starostou.[12]) Když tato postranní práva nabyla ještě větší samo-

---

[3]) Arch. pražsk. č. 1131. 84.

[4]) Kalousek, Stát. Práv. 110.

[5]) Kn. komor. soudu č. G. 6 fol. Z. 15.

[6]) Arch. Č. III. 433. Privil. Sigm. 1435.

[7]) Byli-li správcové universitní ve při súčastněni sami, musili na soud jiný, městský i zemský. Roku 1510 byl mistr Václav Pacovský z Pacova, rektor, nechtěje stran jakéhos kšaftu odpovídati v soudě městském, odkázán k soudu zemskému. Reg. černá kom. soud. v mus.

[8]) Dle priv. Otak. II. 1268 měli soudce své. Viz kn. I.

[9]) Na příklad Litoměřičtí r. 1513 zavolali do rady paní Polencovu a nutili ji k přísaze, „že žádného jiným právem nebude viniti, nežli jejich a zase kdožby ji chtěl viniti, aby na témž právě každému práva byla“. Když nechtěla, vyhnali ji. Litoměř. rukop. v mus.

[10]) „Při stolici pražské vždy bývalo, kdožkoli se sem soudu poddal, by i k němu nenáležel, netoliko Žid, ale i z panského a ryt. stavu, musil jest jej podniknouti.“ Roku 1553 Miscel. při desk. č. 71. 371. A skutečně, odešel-li šlechtic od soudu městského, jemuž se svou pří byl poddal býval nazpět posílán. Ortely v univ. kn. č. 17. A. 35. Roku 1549 napomíná Ferdinand Václava Žákavského z Žákavy, jenž soudil se s Horažďovickými na soudě strakonickém, „když dobrovolně k tomu právu přistoupil i vejpovědi dosti učiniti připověděl, aby již nezbraňoval se“. Arch. místodrž. missiv. č. 41. 280.

[11]) Koldín, M. Práv. A. XLIII. rozd. 4.

[12]) Tomek, Praha I. 276. Kn. appell. č. 1027. 581. Roku 1524 chodí maltézský převor Petr s dvěma konšely na kšafty. Reg. žlut. poděbrad. L. 33.

statnosti po roce 1547, městští konšelé nevycházeli ze sporů s vrchnostmi jejich.[13]) V Kutné Hoře vznikl už za Václava II. „postranní" soud u věcech horních; týkalo-li se trestních věcí, zvláště „poctivosti a hrdla", odsadilo se od horního soudu k soudu městskému, jejž řídili šephmistři a konšelé. Někdy byli oba ti soudové horští velmi svorni; bylytě tytéž osobnosti konšely tu i tam; mincmistr, chtěl-li, zasedal v obou soudech;[14]) ale jindy zase nebylo hádkám o kompetenci ani konce, zvláště za panování krále Vladislava, jenž r 1510 „dal milost ouředníkům mince, aby šephmistři a konšelé žádnou mocí na ně nesahali, než aby je vinili jen před mincmistrem neb králem samým".[15]) Největší útok úředníků horských na soud konšelský stal se r. 1579 návrhem nových práv horních. Dačický píše, že „při právě horním chtěli souditi o hrdla a cti, a proto že sepsali nová práva horní, ale Horníci (měšťané kutnohorští) že tomu nedopustili, a tak zůstalo na odkladích a v dlouhé truhle".[16])

Původně ani králové ani jiné vrchnosti při založení měst nepropustili konšelům soudu ve všech všudy věcech. Těžších a hrdelných pří vyhrazovaly vrchnosti sobě, z konšelského soudu obyčejného je vyjímajíce. V městech královských soudíval v těch vyhrazených věcech podkomoří na soudě řečeném „komorním". Jezdíval po městech a jménem krále vážil těžké zločiny, zradu, falšování mince a jiné hrdelné věci. Král Jan a jeho nástupci zvláštními privilegii propouštěli městským soudům souditi o těžkých vinách.[17]) Práva toho též nabyla i města poddanská, nejprve duchovenská, po nich i ostatní větší města;[18]) ale zhusta jen tak, že přec některé viny souditi zanechávala sobě vrchnost i na dále. Na příklad o Kadaňských praví se r. 1510 v soudě komorním: „Když který kolivěk zločinec smrt zasloužil, jsú jej páni Kadaňští trestali sami, neb jsú moc měli kromě, kdožby násilé udělal panně a palič byl a falešnú minci dělal: ty je pán sám trestal."[19]) Ně-

---

Primas a konšelé práv postranních neměli pečeti své. Užívali pečeti převorské nebo konventní. Arch pražsk. č. 1068. 82. Spojením měst Pražsk. a změnami Josefovými r. 1784 přestalo se souditi kněžstvo v konsistoři příslušníci univ. u senátu akad.; na právech postranních i na soudě židovském. Některé postranní právo pražské vtělilo se k městu již v XVII. stol. Na př. právo sv. Janské r 1662

[13]) Čelakovský, Codex LXIII.

[14]) V memor. kutnohorsk. r. 1458, 1469 jsou příklady, že ve věcech horních i konšelé městští rozbodli, ovšem za přítomnosti úředníků horských; „panskou výpověď" (ortel) oznámil hofmistr fol. A. 5. A. 6.

[15]) Arch. kutnohorsk. č. 121.

[16]) Dačický II. 15. Sněmy V. 791. Do té doby strhli šepmistři k soudu svému i pře o dluhy, mezi měšťany a havéři zdělané.

[17]) Čelakovský, Právník. 1879. 621. 580. Jireček, Codex II. 247. Plzeňští obdrželi právo popravy teprve r. 1381 od Václava. Strnad, Listář. 137.

[18]) Čelakovský, Právník. 1878. 303. Poličtí došli toho práva r. 1295. Tomek, Police. 30.

[19]) Kn. komor. soud. č. 3. G fol. D. 13. Pozdějším dokladem jsou nám Ouštěčtí. Ti měli hrdelný soud; ale dopustil-li se vraždy služebník panský,

které město poddanské nemělo popravy hrdelné ani ještě při konci XVI. věku.[20])

Důkladnou všech věcí proměnou, kterou způsobila vojna husitská, stalo se, že královská města všecek soud strhla k sobě a že svrchupsané městské „soudy komorní", na nichž řídil podkomoří nebo jiný zástupce králův soudní věci, králi vyhrazené, pominuly.[21]) Soud podkomořího, po příjezdu jeho do města osazený, potom již byl jinačí nežli soud podkomořský před husitskými vojnami. Podkomoří v něm rozhodoval o stížnostech a sporech, kterých sousedé nechtěli nebo nemohli na rozhodnutí zanechati předešlým konšelům. Byly to obyčejně spory a žaloby, při nichž odstouplí konšelé sami něteraké účastenství měli, spory mezi obcí a radou městskou, mezi sousedem a konšelem, anebo konšelé sami žalovali do některého výstupného souseda, a tu nebylo jiné pomoci, než aby podkomoří, jakožto vrchnost „ad hoc" osadil „soud komorní",[22]) v němž poseděl sám s hofrychtéřem, s písařem a s přibranými několika sousedy městskými nebo se vší novou radou. Jednání na tom soudě nemohlo býti pro nedostatek prostranného času jinačí nežli rychlé, ouhrnné,[23]) veřejné, oustní. A nemohly-li dva, tři dni pobytu podkomořího stačiti, pozval si pán sporníky do Prahy, „do komory".

Někdy podal sám král spornou v městě věc podkomořímu na rozsouzenou. Na příklad r. 1535 vypověděli Budějovičtí ševce. O příčinách svých podali králi spis, majíce za to, že tím věc odbyta. Ale král složiv spor na „městský soud podkomořího", vzkázal Budějovským: „Neznáme za slušné býti, abyšte vy sami, jsúc stranú jednú, spravedlnosti sobě na tom ševci dopomáhati a jeho z města vypovídati měli." [24]) Jindy zase sám pražský komorní soud rozhodl, vyslyšev při všecku, aby zanecháno bylo podkomořímu, až do města přijede, jakož toho příklad r. 1543, když se Vilém Lužanský z Lužné hádal s Lounskými o posečené seno.[25]) Než před tím r. 1535 také přihodilo se, že podkomoří svou v městech kom-

---

soudil ho pán nebo purkrabě na hradě s přibráním měšťanů. Viz privil. z Ouštěku v mus.

[20]) Teplickým dává r. 1589 Radslav Vchynský privilegium souditi „nad vejstupky proti Bohu, ouřadu a jinému řádu kromě cti a hrdla, to v panské moci zůstává". List. teplick. v mus.

[21]) Kalousek, St. Práv. 301. Palacký, V. 2. 178.

[22]) Jenž nesmí nikterak pleten býti se soudem komorním královským, na němž zasedali páni a vladykové, a jenž byl konkurentem soudu zemského!

[23]) Stěžuje si litoměřický suknakroječ Matuš, když podkomoří Planknar r. 1535 osadil v Litoměřicích „soud městský komorní", „že nebyla ta pře vyhlášena, a že nemohl ukazovati, co mu potřebného bylo". Regist. papoušk. soudu kom. č. 8. J. fol. B. 12. Někdy strana přímo u podkomořího vinila druhou před jeho příjezdem. Sročil-li obě k svému nastávajícímu příchodu, mohl obžalovaný jak tak na hotově býti s obranou

[24]) Arch. c. k. místodrž. missiv. č. 13. 254.

[25]) Reg. soudu kom. č. 8. J. fol. O. 12. 14.

petenci hájiti musil proti královskému soudu komornímu.[26]) Bylatě z rozkazu králova pře mezi konšely Žateckými a sousedem Moudrou Patou slyšána až do rozsudku v soudě komorním. Ale Planknar, podkomoří, oznámil králi, „že jemu pře ta k rozsouzení náleží", a tedy král rozhodl: „Ponévadž soud komorní, který se po městech držívá jako i tento náš královský soud jest, protož aby se témuž soudu a úřadu podkomořskému nic neublížilo, k tomu povolujeme, aby on soud komorní v městě Žatci osadíc podle dovedené pře vejpověd mezi stranami učinil." Když potom zase komorní soudcové způsobili proti tomu odpor, konejšil je král, „že ne tím oumyslem na podkomořího ta rozepře ukázána, aby on, co jste jednou soudem komorním slyšeli, to podruhé slyšeti měl" — než aby prý podkomoří jenom „přečetl nález", nic víc. Že „městský soud komorní" nebyl poslední instancí, rozumí se. Tou byl král, a podkomorník někdy i sám podal věc na „vlastní osobu" královu.[27])

Městským konšelům příslušel tedy soud nad měšťany a obyvateli i poddanými městskými ve všech všudy věcech, kromě těch, o nichž ob čas rozhodl podkomoří. Tuto svou právomoc soudnou dosti záhy přenášeli konšelé na jiné sbory, ponévadž pro obšírnosť práce správní nemohli dostačiti práci soudní. Druhdy naprosté oddělení práce soudné od správních věcí bývalo jen v městech našich těch nemnohých, která založení měla po vzorech severoněmeckých.[28]) V těch městech starávala se rada městská o správu města, a soud oddán byl zvláštní stolici „kmetcí", k níž voleno bývalo na příklad v Litoměřicích „kmetů" [29]) šest s rychtářem. V Litoměřicích udrželi se kmeté soudní až do r. 1610, kdy jich stolice změněna v soud šestipánů, na něž přenesena větší část prací bývalé stolice kmetcí.[30]) V jiných městech, založených na právě severoněmeckém, zahynuly zvláštní stolice kmetcí asi spolu s rychtářem zeměpanským, a konšelé soudili pak sami. V těch městech a ve všech ostatních, kdež nikda neměli zvláštní stolice kmetcí, konšelé městští, zmáháni jsouce čím dál tím větším návalem všelikterakých správních i soudních prací, kusy obojí práce dlením doby odevzdávali rukám jiným, sobě podřízeným. Nejprve převzal rychtář městský veliký kus nižší jurisdikce, o níž svrchu bylo

---

[26]) Arch. místodrž. miss. č. 13. 239. 269.

[27]) Příklad v kn. soudu komor. č. 8. J. fol. B. 12.

[28]) Soud od konšelův oddělen v Magdeburce asi r. 1261. Konšelům zůstala pak jen jurisdikce v tržních a policejních věcech. Planck, Deutsch. Gerichtsverfah. I. 27.

[29]) O „kmetech" viz Gloss. Brandlův; též Časop. Morav. Mat. 1869 25. Palack., Č. Č. Mus. 1835. 446. Tomek, Pr. II. 282. Rieger, Krajsk. Zříz. I. 36. Kmet byl původně polní hospodář, potom zřízenec soudní, člen soudu vesského i zemského, vůbec osoba, jež přísahou k spravedlnosti byla zavázána.

[30]) O kmetech litoměř. viz Lippert Leitmeritz 94—97. 284. 285. O kompetenci jich v rukop. mus. č. 23. E. 13. Lippert str. 448 vypravuje, že r. 1553 snad prý na čas zřídili Litoměřičtí ještě třetí soudné kollegium, jež soudilo hubaté ženy.

položeno. Druhé poznamenati jest, že ve všech městech cechmistři řemeslničtí s povolením konšelů nižší jurisdikci nad svými bratry cechovními mívali; třetí kus odebrali konšelům rozliční měštští „ouředníci", o nichž víme, že pomáhali konšelům u věcech správních. V týchže věcech propuštěn jim také nižší soud.[31]) A stačil-li na obojí v městech venkovských jeden nebo dva sousedé, rozvinuly se nejdříve v Pražských městech na týž dvojí účel „delegované" stálé úřady o několiku osobách, kteréž spravovaly, co jim uloženo, a soudily jakožto kausálný soud, pokud jim náleželo. Do těch sborů sázeni bývali někteří z obce, někteří z konšelů. Tím způsobem vznikl v Starém městě úřad osmipanský k věcem nákladnickým, úřad šestipanský k věcem hospodářským a trhovým i stavebním,[32]) úřad porybný, jenž řídil rybí trhy i osoby k němu náležité, a úřad mostský, jenž míval na péči mimo věci mostu pražského a vodní věže, roury, mlýny i jurisdikci nad osobami vesnickými a jinými, k mostnímu jmění oddanými,[33]) právě tak jako šestipáni soudívali vesničany, Pražské obci poddané. Pře civilné o dluhy v Starém Městě podávali konšelé zvláštnímu sboru deseti soudců nebo desetipánů, kteří přísahali Bohu i konšelům, „v tomto ouřadu desetipánů jednomu každému spravedlnosť činiti, pokud nejvyšší možnosť a rozum postačiti bude moci".[34]) Na Novém Městě tytéž všecky

---

[31]) Na příklad z Tábora víme, že r. 1557 ouředník zádušní Čáp soudil mezi Janem Mezeříčským a mlynářem Martinem Suchomelí dokonce též o nářek poctivosti. Patrně to byl mlynář zádušního mlýna. Od Čápa odvolal se k městské radě mlynář, a tu mu určila pro onu urážku cti týden žaláře. Arch. zemsk. kn. appell. č. 4. str. 1405. 1406.

[32]) V přísaze šestipánů, kteráž děla se Bohu a purkmistru i radě, sliboval úředník, „že k dobrému obecnému pilnosť míti bude, chudému jak bohatému. hosti jak domácímu soudy spravedlivé učiní". Kn. arch. pražsk. č. 332. 39. Ophthalmius přirovnává ten soud k soudu římsk. aedilů. Processus, vytištěno v „Spis. právn." od Herm. Jirečka 89.

[33]) Úřad mostu pražského na příklad brával poddané do vazby pro nehospodářství, r. 1532 soudil Káru ze Smíchova pro zabití šenkýře (lib. antiquiss. při deskách č. 26. fol. 3.); r. 1534 vinila před tím úřadem Anka, čeledín Prasete z Modřan, hospodáře svého, že ji „k těžkému životu přivedl", což úřad mostský podal právu duchovnímu. Fol. 13. Roku 1535 přišel soudit se do téhož ouřadu také povědomý dr. Kopp, že mu nějaký platnéř, ouřadu poddaný, nezaplatil za hojení, a ouřad vyřkl ortelem (fol. 22), že vdova platnýřova Koppovi ničím povinna není, poněvadž platnýře nezhojil. Téhož roku soudí ouřad zlechovské krčmáře a lidi pro hru a nadávky. Odsoudil je do vězení na dvě neděle a ke kopě grošů č. pokuty, „poněvadž je hra věc nepoctivá", a při tom dal jim napomenutí, „aby raděj hleděli robot svých než zahálek". Roku 1539 odsuzuje do vězení týž ouřad mostní dvě koláčnice, které sedaly na mostě, pro „pych", jejž na sobě provodily tím, že svrhly si koláče s prkénce a těmi prkénci na mostě, „místě výsadním", se bily. Fol. 97. Roku 1540 (fol. 120) zase přišla nějaká Johanna Janečkova z Modřan, viníc Víta Kadavého, že jí na cestě z Prahy do Modřan přiřekl manželství a pod tím že ji zneuctil. A páni podali věc konsistoři, poněvadž se netoliko „neřádu, ale i duše dotýče". Roku 1547 odsoudili Bartoše jakéhos, že bil ženu fol. 203. atd. atd.

[34]) Kn. arch. pražsk. 332 39. Kalousek o soudě tom v Stát. Práv. 352. Herm. Jireček v Spis. právn. 89. O taksách při tom soudě čti v arch. pražsk.

podřízené úřady mívali kromě mostního a porybného. Za to zase měli tu zvláštní své „právo poříčné“ v Podskalí[35]) a „právo konířské“, na němž řízeny věci koňského trhu se týkající.[36]) Na Malé Straně mívali mimo právo rychtářské jen úřad šestipanský. Z měst venkovských velkých také Kutná Hora měla od r. 1538 zvláštní ouřad osmipanský, poddaný konšelům. Mělitě konšelé s mincmistrem dotčeného roku rozjímání, „že tu v obci mnoho pří vzešlo, a kdyby na rathouze konšelé dlouho seděli, že by škodu a újmu na zdraví a živnosti trpěli“. Vybráno tedy osm osob z obecních a ze starších obce, prvním volen mistr Matuš, a těm uloženo, „aby soudili ty pře, které od šepmistrů jim odloženy budou“.[37]) Soudili obyčejně o dluhy.[38])

Při soudech kausalných nelze pro úplnost nepřipomenouti soudu perkmistrovského, o němž zevrubně položeno svrchu, a nezmíniti se o soudě přísežných zemských mlynářů, kterýž stvrzení došel roku 1340 králem Janem.[39]) Konšelé staroměstští ročně volívali (druhdy 8) naposled i 12 mlynářů, kteří se venkovskými mlynáři doplnili. Jich úlohou bylo spravovati věci mlýnského práva po všem království. Cejchovali prahy a jezy, byli znalci při zakládání mlýnů, vyšetřovali škody vodou zdělané, dávali dobrá zdání o „silnicích vodních“ a plavbě po nich. Byli tedy jakous technickou kommissí zemskou, jež měla i právo pokutovati. Pokuty šly do komory královské. Vyšetřujíce po venkově, přísežní mlynáři přibírali k sobě místní znalce. Za krále Vladislava chodil s nimi i purkrabě pražský nebo jiný vysoký úředník. Roku 1545 pozval si král Ferdinand naše české mlynáře i přes hranice, aby vydali dobré zdání ve sporu mezi Uherskem a Štyrskem „o jezy a toky vody“.[40]) V XVII. věku zřízeni jsou pod zemskými mlynáři „krajští přísežní mlynáři“ jakožto instancí prvá.

Konšelské soudy bývaly trojí už od nejprvnějších dob městského života. Nejprve byli „zahájení“, slavnostní, plní obecní soudové, kteří druhdy měli do roka jen několikrát býti konáni; po

---

kn. č. 324. 256. „Od vejpovědi 10 gr. — nejvíc do kopy, leč by pře byla o mnoho tisíc, tehdy do dvou kop.“

[35]) Emler vyčítá dle mannálu práva poříčného (z r. 1612) agendu téhož práva tuto: „Náleželo mu trestati každé opomenutí pravidel pořádku plaveckého, dlužní pře, nezdržení smluv o dříví, pře o škody, uražení na cti, policejní dohled do cechu“ atd. Zasedání bývalo dvakrát v témdni, a přísedící trestali penězi i šatlavou městskou.

[36]) Roku 1569 vinili se dva u soudu konšelského z koně. Konšelé novoměstští doslechše všecku při, nalezli ortelem: „Poněvadž se tuto koně dotýče, a od toho starší koníři jsou nařízeni, z té příčiny strany podávají se soudu před starší koníře.“ Arch. pražsk. č. 1143 fol. 12.

[37]) Arch. kutnoh. lib. decretor. fol. B. 1.

[38]) Dačický-Rezek, Pam. I. 101. „Zasedli v rychtářově světnici.“ Kořínek, Paměti 160. Z listin arch. mus. jde, že se na počátku mincmistr Albrecht z Gutnštejna tomuto „soudu rathouznímu“ tuze vzpíral.

[39]) Čelakovský, Codex 60.

[40]) Arch. místodrž. miss. č. 34. 162.

druhé byli soudové nezahájení, obyčejní, co týden držení,[41]) a naposled byli soudové mimořádní a „z potřeby nuzné, která by se odložiti nemohla“, a na tu chvíli svolaní (judicium extraordinarium, oportunum).

„Soudy zahájené“ (jud. bannita) po městech českých druhdy bývaly všude; ba zrostem městského obyvatelstva bývaly soudy ty do roka množeny. Na příklad, bylo-li před husitskou bouří v Praze Staré do roka čtvero plných zahájených soudů,[42]) chce městské právo řečené Soběslavské,[43]) aby do roka bylo jich devět, a ten počet zahájených soudů přijal ještě v XVI. století Brikcí[44]) do své knihy právní, ačkoli r. 1510 usnesla se obec Staroměstská, aby soudové zahájení byli držáni jen o suchých dnech, čtyřikrát v rok.[45]) Ale v tom množení, které by dlením doby ještě větším bylo se musilo státi, byla mdloba a konec těm slavným soudům. Konšelé nemívali ani kdy, nemívali ani chuti tak často ceremoniemi slavnostně zahajovati soud: stávali se praktičtějšími. Aspoň tak věc vykládají r. 1571 Pražané sami: „Paměť je, že před dávnými léty takové zahájení soudů bývalo, ale taková ceremonia již dávno, více snad než před sto léty složena jest, protože při právě městském, kdyžkoli a kteréhokoli dne purkmistr s konšely v kterémžkoli místě na soud zasednú, vždycky soud se drží — a proto není potřebí, se tím zbytečně zaneprazdňovati“ ... to prý může dobře činiti na příklad zemský soud, poněvadž se schází jen jednou za čas.[46])

Ale v některých městech, na příklad v Litoměřicích, v Roudnici,[47]) v Boleslavi Mladé,[48]) v Rakovníce, v Budějovicích[49]) a jinde i při malých obcích městských — jako na př. v Libochovicích[50]) — udržely se soudy zahájené napořád ještě u věku XVI., a proto nelze v přítomné knize nevšimnouti si jich. Kde udržely se do těch dob, ovšem konány jen jednou za rok a protož zvány také „soudy ročními“. K soudům zahájenym bývaly přikazovány druhdy věci vážnější. Obyčejně převody statků, domů a těžší věci trestné. V XVI. věku zůstaly soudům ročním jen převody majetkové k vyslyšení a k zápisu. Nebyli-li soudcové v těch dnech ně-

---

[41]) I ty v XIV. věku „zahájené“ sluly. V Lounech sedali soudcové těchto týdenních soudů zahájených asi dvacetkrát do roka vždy v pátek.

[42]) Kn arch. pražsk. č 987.

[43]) Výbor Lit. Č. II. 319.

[44]) Brikcí XXVI. v práv. konš.

[45]) Tomek Praha VIII. 315.

[46]) Rkp. mus. č. 23. E. 13.

[47]) Arch. zemský kn. appell č. 4. str. 475. Tu volán kdos „před čtyry lávy soudu zahájeného“ r. 1548.

[48]) Tu konán ještě r. 1593. Viz kn. mladobol. počtů z onoho roku.

[49]) Vocel v Časop. Č. Mus. 1845. I. 101. uveřejnil způsob soudu toho z r. 1516.

[50]) Kn. lounsk. č. 1. C. 18. 128. Tu konají „jus majus bannitum“ ještě r. 1596.

koliku, v nichž konán slavnostní onen soud, hotovi se všemi věcmi, na soud podanými, dokonali je za čtrnácte dní potom v soudných seděních, jimž vůbec říkáno „posudky"; také činívaly „v posudcích" strany ortelům před tím vyřčeným zadosť, druh druhu platil, čím byl z práva povinen, přísahy ortelem uložené se konaly, slovem, v posudcích přicházel ortel k svému vyplnění. Dívaly se „posudky" i po jiných soudech nezahájených.

K slavnostnímu zahájení soudnímu chystala se všecka obec. Kantor a žáci městské školy už dávno před tím cvičívali slavnosti sbor, aby počátek soudu oslavovali zpěvem.[51]) Strana sporná již den neb dva dni před tím, jakmile purkmistr dal oznámiti zahájený soud, opověděla se u rychtáře, a rychtář vyzvěděv věc, obeslal stranu druhou k soudu zahájenému.

Přišel den soudní, při němž vedle slov lounské knihy „znamenitá solemnitas se zachovává", a jemuž se „taková autoritas dává" jako soudům, jež zahajuje král.[52]) V určitou chvíli, když měl soud zahájen býti, zazvonil služebník konšelský do třikrát; nebo zvonili ve zvon chrámový. Lid se scházel v radním domě, a když sprchla určená chvíle, a konšelé se všickni byli sešli, oznámil služebník obci, že mohou vstupovati do světnice soudní před pány, soud že se zahájí. Vstoupila tedy obec na síň až ke mřížce, za níž byly pověstné čtyři lávy čili lavice soudní. Na jedné seděl jeden nebo dva písaři na ostatních konšelé po stáří řadou. V prostřed sedal purkmistr s primasem, a všickni seděli k stranám tváří v půlkruhu neb i v řadách nad sebou; písař sedal u stolu k obci zády[53]) nebo na povýšené kathedře stranou.[54]) Mezi soudci a obcí byla mříž čili šraňk, u něhož stával servus nebo jiný zřízenec s nějakým znamením, někdy i s holí jen, aby bránil vstupu do vnitř lidem nevolaným. Sporné strany a jich advokáti postavili se před šraňk, kdež zůstávali pořáde, nebo bývali jedni po druhých do šraňku pouštěni. Soudcové seděli vážně — ale nejedni mívali čepice chlupaté, birýty a klobouky na hlavách. Když pokynul purkmistr, jal se rychtář soud zahajovati. Nejprv oznámil, že páni chtějí spravedlnosť chudému i bohatému učiniti, pak pověděl, čí mocí ten soud hájí a přičinil k tomu ještě radu, kterak sobě strany

[51]) Mladoboleslavští platí r. 1593 „žákům za kantanci při soudu 20 gr. a při posudku za kantaci 20 gr" (jednou za rok). Kn. počtů boleslavských z r. 1593.

[52]) Kn. lounská č. 1. C. 18. 152.

[53]) Obrázek soudu městsk. viz v Brikcím. Podobný obraz v Theuerdanku (Maxm. I.) viz Jahrb. der Samml. d. all. Kaiserh. VIII. 518. Dle Lipperta (Leitmer. 97) sedal v soudě litoměřickém purkmistr nejvýše, kmeti s rychtářem pod ním. Na svoje místo vyšší nebo nižší podle stáří bývali měšťanští soudcové právě tak žárliví jako v soudě zemském páni, jimž přikazovalo se, aby „noví sedali pod starými rody panskými, a nad staré pány aby se netřeli a vedle let sedali mezi sebú". Arch. Česk. V. 128.

[54]) Viz kancionál třebenický.

před tím soudem vésti mají.[55]) Všude zahajovali soud „mocí boží“, „mocí vrchnosti“ buď královské buď jiné. „mocí konšelův a mocí rychtářskou“. Příklad z Mladé Boleslavi z roku 1555 posluž. Rychtář mluvil: „Ve jméno boží Amen. Já tento soud hájím boží mocí, urozeného pana Arnošta Krajíře z Krajku a na Mladém Boleslavě, pána našeho milostivého i dědicû J. Milostí pánû našich dědičných mocí,[56]) také tou mocí, pokudž za řád a za právo tato česká země má i pánû ouředníkû J. Mlstí vyšších i nižších mocí a také pana purgmistra a pánû konšelû tohoto ctného práva mocí, i také rychtářskou mocí, i těchto všech dobrých lidí, kohož sem pán Bûh k tomuto soudu zahodil, mocí.[57]) K tomuto soudu ctnému připovídám všecku spravedlnosť a poctivosť a odříkám všecku nespravedlnosť a nepoctivosť. A kdožby před toto ctné právo měl přistoupiti, aby přistoupil s odpuštěním a odstoupil také s odpuštěním.[58]) A kdyžby před tímto ctným právem své potřeby neuměl zpraviti, toho se každému přeje, aby sobě přítele zjednal. Kdožby tu potřebu zpraviti uměl, aby každý se opatřil, aby ke škodě, k hanbě nepřišel. A kdožby před tímto právem ctným řečí přemluvil,[59]) jdi jemu na peníze, kdožby se skutku nebo sažení rukou dopustil, jdi jemu na nejvyšší právo.[60]) Kdoby komu v řeči překážku činil, bez viny nebude. A kdožby koli před tímto ctným právem co vysoudil, má to každému tak svobodné býti, jakoby na svobodném trhu za hotové peníze koupil. A kdožbykoli co prosoudil, buď to každému tak svobodno a vážno, jakoby na svobodném trhu za hotové peníze prodal. A jestližeby který soud byl lépe zahájen tohoto, buď tento jemu přirovnán a onen tomuto.“ [61]) V té řeči zahajovací obyčejně také zakazoval

---

[55]) Srvn. zahajování soudû v starých Němcích. Planck, d. deutsch. Gerichtsverfahr. I. 128 a násl.

[56]) V Budějovicích r. 1517 zahájil rychtář takto: „Již já ten soud zahajuji napřed pána Boha mocí, matky Boží mocí, i všech svatých mocí, nejjasnějšího knížete a p. Ludvíka (titul) mocí, pana purkmistra a p. konš. mocí i úřadu mého, od p. purkm. i vší obce mně propûjčeného mocí.“ Č. Č. Mus. 1845. I. 101.

[57]) V Polné v arch. zapsána forma zaháj. soudu z r. 1530 (kn. právní fol. 175) a v ní i to, že zahajuje rychtář soud ten „mocí všech dobrých lidí, kteří spravedlnosť milují“.

[58]) To jest dle formy budějovické, aby si na rychtáři vyprosil, aby mu „odpustil“ čili dopustil mluviti k potazu a z potazu aby poděkoval.

[59]) To jest, kdyby „řečí nemoudrou“ někoho urazil, zaplatí pokutu a „učiní nápravu, pokudž mu soudem nalezeno bude“. Viz Hospodáře Velesl. z r. 1587 str. 157. V budějovické formuli praví se touž příčinou, jestližeby kdo tohoto práva v čem pohaněl řečí, trestán bude na statku, skutkem-li, na hrdle.

[60]) To jest propadne hrdlo. „Bude pomstěno nad jeho hrdlem,“ praví formule z Polné.

[61]) Kn. mladobolesl. A. 10. fol. 57. V Boleslavi ten soud v týž den, co volena bývala rada, byl zahajován.

rychtář přistupovati před pány konšely se zbraní, dotýkati se jich a těch stolic, na nichž páni sedí.[62])

Druhdy bývalo i zvykem, že řečí zahajovací rychtář učinil konšelům některá napomínání, ale v XVI. věku, kdy rychtář již nemíval té váhy, jako v dobách předhusitských, obyčejně nechtívali konšelé napomínání jeho doslýchati, leč teprve zase po r. 1547, když byl zřízen v obci rychtář královský. Napomínání rychtářské bývalo tohoto rozumu: „Zapovídám šepty, mluvení pokoutní, a tento dnešní den poroučím vám na vaši víru a přísahu, abyste spravedlivě soudili, majíce pána Boha před očima, nebojíce se žádné hrůzy pána svého J. milosti, neprohlédajíc k žádnému přátelství ani k darům ani na kmotrovstvo, ale rozvažujíc při, jak káže právo. Toho vám dopomáhej Bůh, jenž přijde soudit živých i mrtvých.“ [63]) Tento všecek způsob velmi podoben jest onomu, jímž zahajován býval soud zemský.[64])

Když soud byl zahájen, vyzval rychtář nebo purkmistr strany, „mají-li co před tímto ctným právem činiti, aby předstupovaly, že čas a hodina jest“. Ale nesměl předstoupiti žádný, pokud ono vyzvání třikrát nebylo opakováno. Předstupovati měli po jednom, vždy tázajíce se, „jest-li právo při pokoji? Přeje-li přistoupiti, přeje-li potřebu pověděti?“ Když dovoleno, oustně vykládal ten i onen svoje věci. Ukončiv, nesměl odejíti stranou, jen tak leda bylo. Po každé musil se ptáti, „přeje-li právo zase odstoupiti?“ Odpovědi k své otázce, smí-li přistoupiti neb odstoupiti, také neobdržel hned, alebrž purkmistr všech konšelův o tom dotazoval se napřed a pak teprve odpověděl tazateli. Pochybil-li žalobce nebo žalovaný v této „ceremonii“, hned měl na stůl položiti pokutu, na to od starodávna usazenou.[65]) Potom líčena pře neb oznamovány trhy či koupě statků a jiné „gruntovní“ i kšaftovní věci, což písař zapisoval, když byli konšelé k zápisům trhovým dali svolení; ve přích uvažovali konšelé ortely, jež pak oznamoval purkmistr stranám i obci. Ani tato jednání nebývala bez ceremonií. Na příklad když r. 1556 v nymburském soudě zahájeném oznámili dva manželé, že kšaft svůj prve učiněný teď ruší, musili „tuto svou vůli vlastním přiznáním stvrditi a na znamení toho na hůlku pana rychtáře svých čepic podati“.[66]) Na konec, když se k soudu již nikdo neohlašoval, učinil purkmistr na konšely dotázku, „byl-liby čas soudu odhájiti?“ A když konšelé tomu přisvědčili, jeden po druhém říkaje, že čas a hodina jest soudu odhájiti, oznámil rychtář z poručení purkmistrova obci: „Poněvadž žádný před tímto ctným

[62]) Form. z Polné. Též poněkud i budějovická i ta, kterou uvozuje Veleslavín v Hospodáři.
[63]) Formule z Polné
[64]) Všehrd II 2. Jireček, Codex III. 3. 38. Čelakovský, Právník 1879. 692.
[65]) Hospodář Veleslav. 158.
[66]) Arch. mus. listiny nymbursk.

právem činiti nemá, jakož mocí tento soud jest zahájen, touž mocí se zase odhajuje. A protož, kdož nemá zde nic činiti, muže odjíti v pokoji."

Z těch starobylých formalit soudních teď čtoucí ještě světleji pochopuje, proč dlením doby nemohly soudy zahájené než za své vzíti.

Tím ovšem nepravíme, že by při obyčejných soudech nebývalo nijakých okolků. Vždy a všude bývaly strany napomínány k ctnému před právem chování, a někde k tomu připojován „od práva vinč", a přičiňován slib, „že nepatříce k osobám ani k přátelství neb nepřátelství, ale co sama spravedlnosť právní s sebou přinese, konšelé jednomu každému v rovnosti toho práva udělí".[67]) Také nesmíval ani v obyčejném soudě mluviti kdy kdo by chtěl, než vždy na dopuštění práva. Co se týče slušného chování před právem, dbávali konšelé přísně, aby uctivosť byla zachována, nechať seděli na soudě jakémkoli. Do síně soudní se zbraní nesměl vstoupiti nikdo; zanechati jí bylo v předsíni.[68]) Ponévadž i obyčejný soud býval veřejný,[69]) pilně rychtář aneb pomocníci jeho šetřili, aby mezi diváky bylo ticho slušné, a choval-li se kdo nepokojně, nebývalo od soudního šraňku do vězení daleko; ovšem musil křikloun dříve býti napomenut. I v zemském soudě měli ti, co „křičeli v zadu", třikrát k pokoji voláni býti, potom teprv zavřeli je na den a noc.[70]) Mělo-li se čísti v soudě některé svědectví rázu neslušného, musily „poctivé panny a paní" ze soudní síně vystoupiti.[70a]) Stranám bývalo pilně pozorovati, aby nijakým všetečným slovem neurazily soudců,[71]) třebatě nebývali měštští soudcové vždy tak tuze choulostiví jako na příklad soudcové komorní r. 1558. Tehda totiž kněz Havel soudě se s knězem Larvou, děkanem kosteleckým, o knihy, dal se do napomínání pánů komorních, „jakby, k jedné straně srdcí svých nenakloňujíce, srdce čisté a spravedlivé zachovati měli",

---

[67]) Tak hovořeno stranám r. 1604 na soudě v Jindř. Hradci. Manuál radní z t. l. fol. 86.

[68]) Kn. arch. pražsk. č. 1049. 182.

[69]) Praví v Mělníce r. 1576 Havránek: „K tomu sem se přitrefil, když Zlatohlávek do rady vstupoval, maje rozepři s Alžbětou, i vstoupil sem, abych toho poslechl." Reg. svěd. měln. č. 27. 150.

[70]) Arch. Česk. V. 469. Akta sněm. z r. 1497. „Což se křiků v soudu zemském dotýče, aby z zadu žádných nebylo, pakliby kdo kdy křičel, má naň zavoláno býti jménem: ‚Nemluv tak velmi!' jednů, druhé, až do třetí, a křičel-liby přes to, má do věže vzat býti a den a noc seděti."

[70a]) Arch. pražsk. č. 1057. 264. Zpráva z r. 1574.

[71]) Kdykoli strana nebo svědek musil něco neslušného vypověděti před soudem, vždy prosil za odpuštění. Našli jsme i úsloví: „Prosím, že mi v dobré obrátíte!" — A teď líčil věc. Kterak byli někteří naši lidé cudni a něžni před soudem, toho buď příklad ze soudu pražského r. 1607. Tu dí jeden: „Račte odpustiti, já svlékl se z kabátu a seděl v košili." Arch. pražsk. č. 1066. 146. Jiné příklady č. 1067. 18. Kdosi píše malostranskému soudu r. 1607 o židovi, že vzal „svazek tkaniček, jak se — račte odpustit — k střevícům potřebují". Arch. mus. listin. malostr.

A rady komorní kněze pro takové kázání, jež nazvali „všetečností“ hned vzali do kázně.[72]) Za těžkou neuctivost k svému právu pokládali konšelé, odešel-li kdo ze sporníků z radní světnice bez odpuštění.[73]) O něco shovívavější bývali k té právní neuctivosti, když strana stranu před soudem znectila. Napomínali sic, trestali — ale obyčejně ne hned, ne pro slovo. Na příklad to dobře snesli mělničtí soudcové r. 1577, když Jan Trnka, čině na Kohouta oustní žalobu, mluvil těmi slovy: „Vaše milosti, pane purkmistře, páni milí, obeslal sem před Vás tohoto lotra Kohouta“ — A Kohout byl v městě advokátem![74]) V Jindřichově Hradci r. 1604 vinil soused Kašpar jiného Kašpara, že mu vyrazil oko; přitom sobě velmi dlouho a tuze nadávali — a konšelé? Poslouchali trpělivě. Jen písař, maje všecko psáti, nechal toho a do knihy mrzutě poznamenal: „Mnohými řečmi se potýkali, že nebylo možné, toho pérem obsáhnouti.“[75]) O nějaké sousedě jiné, která se soudila r. 1615 s obecním správcem Klementem oč. zapsal písař: „Baba bubnovala hůř než na vlaské bubny. po tej pana Klementa lživě a nevážně uhodila, pan Klement ohlášení učinil a stěžoval sobě do baby, že přítomen býti nemůže pro babu nešetrnou, nevážnou“. A konšelé — odložili soud. Že by nevážnou paní sousedu byli zavřeli, o tom v knize kusa nic.[76])

Na odpor tomu zase čteme r. 1535, že pražský soud rychtářský dva hněvníky na dlouhou dobu dal do šatlavy, poněvadž před soudcem sebe zhaněli.[77])

Zdá se, že zvláště shovívaví bývali konšelé k stavům vyšším, když kdo z nich v soudě městském žaloval. Na příklad Plzeňští dopustili Přibíkovi z Klenové v soudě svém r. 1601 křikati na souseda městského Daniela Kašpárka z Palatýnu tak tuze, že stání tím mařeno, a Kašpárek musil až k císaři o to utéci se.[78])

Že by byly strany hněvné na sebe v soudě městském skutkem sáhly, toho příkladů není mnoho. Spíš zůstávalo jen na slovech. Ale příklady o nevážném bití jsou přec, a to ze všech soudů i z vyšších zemských. Na příklad roku 1536 v soudě komorním i dámy urozené se bily. V zelené světnici na hradě Pražském dotčeného roku ve dveřích udeřila paní Vražka z Kolovrat paní Elšku z Landštejna pěstí.[79]) Na paláce před soudem zemským dal

[72]) Kn. arch. pražsk. č. 324. 197.

[73]) Tak potrestali třídenním vězením r. 1560 Malostranští Štefla krejčího, „poněvadž bez odpovědi, nechtíc strany odporné svědků slyšeti, z světnice vystoupil“. Kn. appell. č. 1027. fol, 57.

[74]) Regist. svědom. č. 27. fol. 69.

[75]) Manuál radní z r. 1604. fol. 121.

[76]) Manuál radní z r. 1615. fol. 33.

[77]) Kn. č. 1130. fol. 111. Arch. pražsk.

[78]) Píšeť Rudolf konšelům i Přibíkovi hněvný list. že to neschvaluje, aby Přibík „nezpůsoby proti právu křikáním a v řeč vskakováním před se bráti měl“. Arch. c. k. místodrž. missiv. č 110. fol. 103. 104.

[79]) Kn. komor. soudu č. 7. G. fol. C. 17.

r. 1548 pan Jan Malikovský z Bysně Heleně Tamchynce z Doubravice poliček přede všemi lidmi k soudu přišlými. Pak se vymlouval tím, že ji jen pohladil; také svědci prý se nesrovnávají, jedni mluvíce o pohlavku, druzí o poličku.[80]) I v slavném soudě zahájeném na radnici kutnohorské kdys před r. 1543 dal Jakub Hubáček z Olivetu, úředník mince, Janu Katničkovi „pohubek“ a zbil ho.[81]) Roku 1541 také v obyčejném soudě lounském dal Matouš Zachař Petru Zachařovi, jenž vysoudil si odběhlou svou ženu, kterou Matouš Zachař přechovával, „v radné světnici před pány štus pod krk, až upadl na jednoho konšela; a když purkmistr a páni sou je okřikli, přes to všecko ještě mu dal štulec, až ze dveří vypadl, a před světnicí naň dopadl, po zadku ho chytil po krku a po košili a hrdloval se s ním, až šaty s něho strhl“. — Páni tenkráte vyskočili z lavic a kázali Matouše s jeho pomocníky „vsaditi“. Z tehdejších lidí hněv zhusta vyrážel silou neskrotnou, ještě neuměli ho skrývati pod chladnou tvář ani pod neupřímný úsměv. Než ouhrnkem přes to lze říci, že v soudní síni sbíhaly se neurvalé výstupky jen řídkokdy.[82])

Vážnosti měli soudcové dobývati sobě svou spravedlivostí. Proto bývali všelijak napomínáni. aby nebrali darův.[83]) Roku 1620 i tiskem podán jakožto dar konšelům pražským hrubý obrázek na dřevě rytý upomínající, aby nebrali soudních „alafancův“. Na obrázku byl vážný kmet bradatý a slepý, v poctivém, dlouhém kroji tehdejších měšťanů, jenž místo rukou měl dva tupé pahýly, od nichž dolů na zem pršely peníze.[84]) Že i nápisy a malby na radních domech symbolicky i zřejmě konšelů k spravedlivosti napomínaly, o tom svrchu bylo položeno. Ale kdo by věřil souvěkým mravokárcům, ten by potratil víru v spravedlnost bývalých soudců zhola. Bez výjimky všickni všudy od Štítného až po karatele doby

[80]) Reg. židovsk. popel. č. 11. J. fol. 309.

[81]) Kn. komor. soudu č. G. 6. fol. Z. 15.

[82]) Brikcí XXVII. uvozuje pokuty za ně peněžité, a kdo peněz nemá, nechať je bit.

[83]) Pr. Star. Měst. Výb. Lit. II. 319. Brikcí Pr. konš. XI. XXXVII. Též tak Koldín.

[84]) Typis Pauli Sessii typogr. academ. a M. Petro Fradelio Schemniceno, acad. angelic. praeposito. Kopie toho v jednom kod. desk zemských. Nápis při tom německý:

„Diese Figur andeutet fein,
was eines richters ambt soll sein,
welcher seines gewissens eingedenk
verwirft von sich all gab und geschenk.“

O takových obrazech bezrukých symbolických praví Karchesins v knize o Stav. městsk. 128. „U Thebánských obrazové soudců, ještu ortele vynášejí, bez rukou na rathouzích vystavováni bývali; tím vyznamenati chtíce to, aby žádných šmiralí neb darů nebrali; anobrž také též obrazové slepi malováni byli, tím tolikéž napomínajíce, aby žádného zření k osobě, což při právě častokráte znamenité veliké škody přináší, nemívali.“

bělohorské vyčítají soudcům nespravedlivosť. Štítný vytýká i, že „v duchovních súdech mnoho se děje protiv pravdě pro zlosť a chytrosť lidskou tak od súdec jako od řečníků“.[85]) Žídek ve Správovně, pokládaje bez výjimky městské soudce za nespravedlivé, radí králi, aby dal konšelům a rychtáři pevné platy, že pak nespravedlivosť pomine; mimo to chce Žídek, aby zvlášť při hrdelném soudě byli konšelé nejtužší přísahou obtíženi: písař krevní nechať přinese obraz umučení, a počna od purkmistra, každý konšel polož prsty na rány Kristovy a říkej: „Krev tohoto člověka buď mi k odplatě nebo ku pomstě na mé smrti a v den soudní.“[86]) V XVI. století žaloby naskrze břitké jen se hrnou v knihách kněžských i světských. Na příklad Rešel dí v Postille své, že spravedlnosť soudců všech je taková, „jakož na pavučině viděti: přijde veliký sršeň, tenť prorazí pavučinu. přijde-li hubená muška, tať hned uváznouti a vytrpěti musí“. Pry také „dadí sobě soudcové palček podmazati a koláčky ukrotiti“, když prý „chudý člověk na bohaté žaluje a odvolává se na práva, sejdou se bohatí polivečníci a krkopáskové a uradí se na tom, aby chudého falešným svědomím přemohli“. Naposled také vyčítá Rešel soudcům, že „vždy hledí žrádla a vožralých trunků“. Rvačovský ve svých kázáních podstatou nemluví jináče. V „Masopustě“ [87]) vyčítá soudcům krutosť, výtku svou zahaluje zdvořilým mnohočtem: „Nad nižším se potřásáme, statek mu béřeme, bijeme, tlučeme, vězíme, trápíme, až z mnohého duši vyženeme, činíme s ním co chceme, až ho někdy smrť neb kat nám s očí vezme.“ I Kuthen ve své kronice jest přesvědčen o nerozšafnosti a nerovnosti při soudech.[88]) A což teprva Veleslavín v Politii naříká! „Od spravedlnosti jak daleko jsou odstoupili těchto časů soudcové na mnoha místech, to velmi snadně každý poznati může, kdož se jedné něco málo v světě ohlédl; nebo nalezli by se místy soudcové tak nevypitvaní, nerozumní, tyranští, žeby sotva toho hodni byli, aby svůj chlév plný volů spravovali a soudili; mlčím, že na mnohých místech všecko za dary se prodává i kupuje, někdy také nebozí lidé náramně přetahováni bývají. Když se co chudému člověku přihodí, a on té křivdy žaluje, tehdy tak bývá přivítán, že Bohu děkovati může, aby toliko bezpečně mohl mlčeti, nebo dal se skrovnými penězi odraziti a ukojiti.“[89]) „Právo všude potlačeno“ — tak veršuje se v Rozmlouvání sv. Petra s Pánem r. 1585 — „mocný všude přednosť má, když jest jeho pře ničemná, neb se boháči víc věří; peníze těchto let spravují téměř všecken svět. Také jsem to nalezl v pravdě, že kdo má přátely v radě, víc jich jeden kventlík váží a více jimi poráží nežli funtem spravedl-

[85]) Štítný, Kn. šestip. 147.
[86]) Žídek, Spravovna. Rkp. univ. kn. č. 17. D. 2. 17.
[87]) Masop. Rvačovský 108.
[88]) Kuthen. Kron. 528.
[89]) Velesl. Polit. 253. 663. 697. a na j. m.

nosti!"[90]) Nespravedlnosť soudní zveršoval také Dačický v Prostopravdě[91]) slovy: „Bohatí práv užívají, neb se nač souditi jmají; chudý musí tak nechati, jsouce práv — křivý zůstati." Nejprudčí žaloby na nespravedlivosť soudců tehdejších četli jsme v kázání Václava Cikády, faráře u sv. Jindřicha v Praze, r. 1607. Nejprve praví, že „tlusté ryby síť trhají a ji prorážejí" — tedy paraphrase pavučiny svrchu připomenuté. Pak dí přímo, že chudý, nemá-li co darovati, nebývá u soudu slyšán, ba soudcové ani „vdovám nepřisuzují, sirotků nezastupují, dědictví jejich v kořisť sobě pokládají, vdovy oklamávají, sirotky loupí".[92]) Zajisté těžších obžalob nelze už ani vymysliti. I Komenský na soud své doby sepsal velmi pernou parodii, jejíž povahu již zříti v jménech soudcovských, Komenským vymyšlených. Sedělitě mu v soudě: „Atheus, Svárurád, Sluchosud, Stranobij, Osobolib, Zlatomil, Darober, Nezkus, Malověd, Nedbal, Kvapil, Ledabyl"; nad těmito hodnými soudci byl president nebo primas Takchcimít.[93]) A s tím vším poněkud i souvisí, že čeští Bratří nechtívali městskými soudci býti, ani, „leč v nuzné potřebě", nechtívali se k soudům stavěti, než raději spravovali svoje spory a viny před soudy bratrskými, soukromými.[94]) Bratřím vůbec nelíbila se práva, dle nichž tehdejší soudy městské věci řídily; „zlej osud bývá, když se činí podle práv lidských

---

[90]) Poněvadž dotčené Rozmlouvání je překlad do češtiny, lze snadno domnívati se, že v sousedních Němcích nebývalo — aspoň co do výčitek — o nic lépe nežli u nás. Ostatek čti hrozné žaloby do soudů německých v brožuře „Das klagende Deutschland", r. 1664 vydané. § 94.

[91]) Exempl. v mus. „Graue est judicium contra potentes". Toť nad veršíky heslem.

[92]) Kázání Cikady Václ. str. 241. 335. 535.

[93]) Labyrinth, Komensk. 109 „Sprostnosť" obžalována byla od „Soka", žeby některé dobré lidi zhaněla — „lichevníkům lakomcům, pijanům ožralcům" že spílala. Svědkové: „Kleveta, Lež, Podhled." Prokuratoři: „Pochleba a Darmotlach." Když se Sprostnosť přiznala, sbírali soudcové hlasy k orteli, a hlasové ti dopadli podle jich povah. Na příklad Sluchosud řekl: „Já sic nevím vlastně, jak to bylo, než poněvadž sobě Sok tu věc tak vysoce vedl, rozumím, že ho bolí — nechť jest trestána". Osobolib: „Uražený jest můj přítel, mělať ho pro mne aspoň ušetřiti a ne tak špincovati." Zlatomil: „Však víte, jak se onen štědře ukázal, hoden jest zastání." Darober: „Tak jest, nevděčni bychom byli, kdyby pře jeho měla zespod zůstati." Nedbal chtěl při odložiti Kvapil: „Nic, za chutí ať jest ortel." Na konec vstal primas a děl: „Co právo chce míť, to musí jíť" — a odsoudil Sprostnosť, aby jí dáno bylo 40 políčků bez jednoho.

[94]) „Moudrosť rathúzká", „smrdí múdrostí rathúzkou jako česnekem na štítrobu" — těmito a jinými podobnými slovy projevuje Chelčický v nejedné kapitole své „Síti víry" (1440) nechuť k městským soudům. V sněmech bratrských (Výb. lit. II. 1438) r. 1538 jsou na předním místě „podle dávných úsudků bratří starších" zapověděni všechněm bratřím a sestrám „soudové na rathouzích". Srvn. Palacký IV. I. 408. „Naučení soudcím" z r. 1558. kárá bratry: „Někteří tak sou ďáblem pomámeni, že to za hanbu mají, kdyžby před bratřími o jakou nesnáz státi měli... někteří i před cizími na rathouze stávají, ne bez znamenitého potom trestání od bratří... žádnej bratr žádného k soudu rathúznímu táhnouti nemá, leč by toho nuzná příčina byla."

a obyčejů starobylých bez ohledání pilného tehdejších časů a příčin, skrze něž se spravedlnosť přítomně utiská; jako jsou rozliční nálezové a zápisové, též dlouhá vedení práva, odtahování zbytečná a nemírná, až prve pronaloží všecko to, čehož soudem spravedlivě dobyti má — a skrze to více se někdy soudcové nad někým mstí, nežli, což spravedlivého jest, vyhledávají".[95])

Pilna jest již otázka, která že to bývala práva, jimiž soudové městští se řídívali? Do našich měst přinesli druhdy němečtí kolonisté právní zvyky ze své vlasti. Města na severu českém přidržovala se právních zvyků rázu saského, jichž zástupcem bylo město Magdeburg; jiná města — a těch bylo víc — mívala v právních věcech zvyky rázu jihoněmeckého, jichž representantem byl Norimberk.[96]) Rozumí se, že rozvoji měst nemohlo na dlouze postačiti několik zásad z Němec přinesených. Když města v říši konečně způsobila si některé právní sbírky psané, naši konšelé si je objednali, opsali a časem i na česko vyložili.[97]) Odesílajíce „v jedněch knihách pod pečetí s obú stran přitištěnou" r. 1282 Litoměřičanům svoje právo, Maidburští vzkazují, že počátek vzalo od císařské jasnosti a že je rádi jiným udělují. „Přijměte snažně a ochotně, vesele práva tato," tak píší, „a okažte se tak učení, abyste řádně v svých krajích obecné dobré spravovali."[98]) Ve XIV. věku vznikl soupis práva „brněnského" a později soupis „pražského", obojí tedy kodifikace domácí.[99]) Právo stále rozvinovalo a rozhojňovalo se: nebylytě zajisté domácí zvyky bez působení v německé ono městské právo,[100]) nové případy, lokální příčiny nutívaly konšely k novým nálezům, nové nálezy jedněch konšelů bývaly opisovány a za podpůrné právo užívány od konšelů druhých. Také čím dále víc uvozovány k nám zásady římského a kanonického práva; dělo se tak jednak církví a jejími soudy, universitou, kanceláří královou

[95]) Tamže.

[96]) Norimberským právem řídila se v prvních časech i Praha Stará. Viz Köpl v Mittheil. des Instit. f. österr. Geschichtsforsch. VIII. 306—311. Srvn. Čelakovský (Codex XVI. a násl.). O rozvoji práva pražsk. čti Rössler Altprag. Stadt. XXIX. Norimb. právo šlo k nám přes Cheb. Gaupp, Stadtrechte. I. XXX.

[97]) Nejstarší překlad švábského zrcadla v Něm. Brodě z r. 1372; nejstarší překlad magdeburských práv z konce XIV. století v knihovně Lobkovické v Roudnici. Čelakovský, Právník 1879. 497. 447.

[98]) Rkp. mus. 24. G. 12. 83. Otiskl Hieke v Mittheil. XXVIII. 354. Srvn. omylné mínění Lippertovo Leitmer. 87.

[99]) Ott, Receptionsgesch. 162. Rössler, Altp. Stadtr. 191.

[100]) V tom smysle dobře dí Piečka Smiřický v „Rozepři mezi filosofy": „Práva nařizovati a s žádnými lidmi, místy, obyčeji, časy a jinými circumstanciemi a případnostmi jich nesrovnávati, než tak všecko vesměs klásti, jako na jedno brdo... jest všecky národy a krajiny podvozovati, všecky formy a správy obce k jistému zahubení přivozovati; nejináč než jakobychom my, obyčeji našimi českými, mravy a obyčeje Němců chtěli obsáhnouti a vedle toho je po tom také souditi, tak jakož někteří v obcech všetyčkové chtějí čely svými rohatými přetrkati všecky národy nařízením svým, jakoby chtěli, aby se Němečkové spravovali obyčeji našimi českými."

a všelijak jináče. První kodifikace processu na základě římsko-kanonickém jeví se býti v horním právě Václava II. Odtud táhl se asi ten process do měst nejspíše.[1]) A kterak uměli čeští Pražané, když byli husitskou proměnou konečně došli vlády, právo „pražské" po své chuti a rozumu rozvíjeti, o tom svědčí práva řečená „Soběslavská", kteráž vznikla v době husitské a jen pro větší vážnost dala sobě původ Soběslavský a jiný starý.[2]) Tato městská práva jsou dílo české, a že byla i po chuti tehdejší všeobecné, o tom svědčí hojnost jich opisů daleko rozšířená.[3]) A byli-li kde konšelé našich měst stran práva na rozpaku, ptali se; ptávali se v Němcích, ptávali se u sousedů bližších nebo vzdálenějších, v Čechách, na Moravě i v Slezště. Tím způsobem se u nás vyvinulo několik domácích pevných středů městského práva čili „vyšších soudních dvorů", kolem nichž ostatní menší města skupila se a je na radu brávala. Nejdůležitějších se počítá šestero: v Praze, v Litoměřicích, v Jihlavě, Brně, Olomouci a v Chebě. Litoměřice dlením doby staly se a zůstaly ohniskem práva saského, a sem hleděla města saské skupiny; ostatní města většinou sdružila se kolem Prahy,[4]) takže r. 1535 směli chlubiti se Pražané v soudě komorním: „Právo pražské jest právo vrchní, k němuž jest odvolání takřka všech měst."

O „napravení" práv prosí sněm český sice již r. 1445,[5]) ale ráznější pokus o jednotné právo v Čechách učinil teprve Ferdinand I. skrze chráněnce svého Brikcího z Licka. Král pojal tohoto muže do své přízně r. 1534,[6]) doufaje, že bude míti v něm podporu k sesílení moci královské. Ta podpora měla se státi právní knihou. Z pobídky královy sestavil Brikcí sbírku práva městského a vydal ji r. 1536 tiskem s tím jménem, že je to kniha práva Starého města Pražského. Kniha minula se cíle. Jednak proto, že byla oktroyována, jednak poznáno, kam míří. Městské právo tedy tou knihou nesjednoceno ještě. Kniha zůstala prací soukromou, ač nelze nepověděti, že v leckterých soudních aktech potom jeví se

---

[1]) Ott, Receptionsgesch. 31. 33. 56. 104. 114. 169. O škodných vlivech téhož římsk. práva čti v Grimmovi Rechtsalterth. XVI. Janssen. Gesch. d. d. Volk. I. 492—496. Náš Štítný pochvaluje kanon. právo jen s podmínkou, když soudcové jsou dobří. Štít. Šest. Knih. 145.

[2]) Že vznikla práva Soběsl. před r. 1447, vyšetřil Tomek, Pr. VIII. 299.

[3]) V rkp. Neuberkově, v arch. pr. č. 993., v musei 23. C. 2, v knihov. univ., v arch. vyšehr. kapit., na Třeboni, u Hájka a j.

[4]) Zoubek (v Arch. Pam. VII. 363) vykládá, že největší počet měst přilnul ku Praze právě asi v době Vladislava II., když šlechta usilovala o slabotu měst, a Praha stala se jich hájitelkyní.

[5]) Před nastoupením krále Ludvíka bylo tuhé upomínání o nápravu práv; též r. 1526 složena žádosť ta do sněmovních artikulů. Rezek, Zvol. Ferdin. 77.

[6]) Toho roku král činí zaň přímluvu purkrabovi, aby se dostal na písařství. List Ferdin. v missiv. c. k. místodrž. č. 13. fol. 40.

citáty z ní.[7]) Na druhou stranu věrně vyznati jest, že král tou kodifikací měl též na mysli zlepšiti soudní konání v českých městech.[8]) K jednotě právní přičinil velmi mnoho týž král Ferdinand, zřídiv v Praze r. 1548 své rady nad appellacemi, k nimž od té doby měla posílati se odvolání odevšad.[9]) Tou institucí docílena zevní jednota právní. Ale ovšem Litoměřičtí, zástupcové magdeburských řádů, práv svých tak zhola nepustili. I protož staly se ještě za živobytu Ferdinandova [10]) nové pokusy o sjednocení práva saského s právem pražským. Dle usnesení sněmovního už r. 1556 děly se úrady o „napravování práv městských", ale minula ještě dvacet tři léta, nežli věc skonána. Litoměřičtí bránili svého saského práva a vysvětlovali povahy jeho, aby mu zjednali u protivníků ne-li přízeň, aspoň trpění. Roku 1571 podali císaři Maxmilianovi pamětní spis, o němž Pražané, jsouce protivníky, vydali svoje dobré zdání.[11]) Majíce dotčený spis před rukama, pozorujme v něm rozdíly obojího práva, abychom zvěděli, oč vlastně spor. Nejprve znamenáme, že v právě Litoměřických zachovalo se velice mnoho starodávných formalit, které Pražané již dávno byli setřeli. Bylo tedy právo ono konservativnější pražského. Ve svém dobrém zdání Pražané dosti nezdvořile některé starodávné ony formality a okolky odsuzují, křtíce je, „že jsou proti rozumu". Na příklad měly dle práva saského žaloby o loupež, vraždu, násilí „s okřikem činěny býti". Z toho si Pražané činí posměšek: „To právo stran křiků jest proti všemu rozumu, pakli jest kdo ku právu usedlý, třeba-li tu křiků?" Příliš zevrubná ustanovení stran bití a ran, kteráž měli Litoměřičtí ve svém zákoníku, nazvali Pražané „dětinskými" a „jako hříčky". Saské právo činilo napořád rozdíl mezi zbraněmi, jimiž kdo na svém zdraví uražen. Pražané tomu odpovídají, že to věc jednostejná; soudí prý se škoda a ne zbraň, ale při tom kuse vyznávají, že za starodávna u nich také takoví rozdílové bývali. Nařknutí mělo se dle saského řádu dokazovati sedmi svědky! Tomu odpověděli Pražané moudře: „Ten artikul kdyby svůj průchod jměl, tehdy neváŽní lidé všickni dobře zachovalé lidi vždycknyby naříkali." V Litoměřicích přísahali po starodávném způsobě pořád s očištníky při trestních věcech, zvyk to, jehož

---

[7]) Na příkl. v kn. arch. pr. č. 92. a 93., do nichž zapisována odvolání z některých měst do Prahy.

[8]) Čelakovský, Brikcí 66.

[9]) Roku 1560 učinili Jičínští ortel, jejž appellace v Praze změnila s tím důvodem, „že v té při o nářek svědkův o mord vedených podle zřízení zemského a ne podle práva saského souzeno býti má". Arch. zemsk. kn. appell. č. 3. 142.

[10]) „K napravování práv městských" zve Ferdin. r. 1556 (Datm. Vídeň, pátek po sv. Martině) 14 osob panských, 14 rytířův a všecka města, „dle sněmovního snesení", aby vyslali vyslané i „s těmi právy tak uvažovanými". Arch. c. k. místodrž. missiv. č. 60. f. 65. 66.

[11]) Rkp. mus. č. 23. E. 13. Vytiskl Haněl v knize „O vlivu práv něm.", a správněji Herm. Jireček ve „Spis. právn." 98.

Pražané dávno zanechali. O té přísaze viz doleji na místě příhodnějším. Právo magdeburské trestávalo nešťastného appellanta, kdežto v pražském právě pro nezdařenou appellaci „žádný pokuty nenesl". Naposled postřehujeme v dotčené listině leckteré rozdíly co do soukromého práva — na příklad příčinou kšaftů, manželských smluv a jiných kusův. Ostatně známo, že města naše, saským právem se spravující, v mnohých věcech do té doby přiblížila se právu Staroměstskému, jež rovně tak pokládalo se za právo městské „české" jako právo litoměřické za cizinské a hostinské.[12])

Litoměřičanů výklady a obrany r. 1571 nenesly platnosti. Stavové na sněmech shromáždění nepřestávali usilovati o „skorigování a srovnání práv".[13]) O společný zákonník všech měst pracovala zvolená kommisse velmi horlivě, a r. 1579 konečně vydána kniha práva městského péčí Pavla Koldína.[14]) Ale „čeští" Sasíci i potom ještě drželi se houževnatě svých zásad. V Lounech ještě na mnohé časy jednotliví měšťané kupují sobě knížky práv saských k soudním potřebám,[15]) a konšelé lounští mívali ten zármutek, že boj proti jejich saským řádům od těch dob bojován býval dosti zhusta v samé jejich soudné síni. Nejznamenitější odpor proti magdeburskému právu v soudě lounském učinil r. 1590 Jiřík Užidil, soudě se s městskými úředníky.[16]) Slova jeho jsou: „Potahují se na process, který se užívá v Sasích aneb v Magdeburce, i proti tomu pravím, že tento soud nezačal se v Sasích ani v Magdeburce, a takby chtěli ňákého cizího, hostinského práva, kteréhož v tomto království Českém se neužívá, požívati, a skrze to abych já, neznajíc takových práv, v své spravedlnosti skrácení nesl. Taková saská cizí práva zřízením zemským, též sněmovním snesením, aby se jich neužívalo při soudech v tomto království, zapověděna. A tak já nejsem povinen vedle nich souzen bejti, poněvadž z požehnání božího v tomto království Českém dosti pořadu práva bez saského a magdeburského jest. Protož, jakožto milovník vlasti a národu svého, nemíním toho posměchu dopříti a cizím neznámým právem dáti se souditi. Mrzí-li tyto původy (žalobníky) práva a zřízení zemská tohoto král. Českého, i nechť se tam (do Sas) obrátí, já, ani jiný nic po nich toužiti nebudem; kdyby jich (těch práv) nebylo, pokojněji by v té obci bylo a nebylo by hned takových

[12]) Čelakovský, Právník 1879. 328. 726. Zvlášť Malá Strana — vidouc blízký příklad v Starém městě — v lecčems zpronevěřila se právu saskému. Ale i města jiná žádávala „pány své, aby jim tento neb onen článek magdeburský podle práva pražského proměnili" Stránský v Resp. vyčítá přívržencům saského práva, že, nevšímajíce si domácího práva, ve vášni své až se „řehtají".

[13]) Sněmy V. 111. r. 1575. 1577.

[14]) Recepce práva římsk. kanon. Koldínem dovršena. Ott. Receptionsg. 203. Rössler Altp. Stadt. XXIII. Čelakovský Č. Č. Mus. 1882 496.

[15]) Roku 1597 dva měšťané soudí se o takovou knížku „práv saských tisknutou". Reg. arch. lounsk. č. 1. A. 4. fol. A. 18.

[16]) Arch. lounsk. kn. č. 1. C. 17. fol. 558

pletich a zaneprázdnění na nevinné sousedy činěno!“ [17]) Přes tu znamenitou řeč proti saskému právu Užidil — šlo o nějakou odmrť — při prohrál. Na odpor tomu v jiné při téže doby hájil a velebil lounský primas Nosidlo odstrkované právo saské těmito historickými vzpomínkami, na díle i nepravdivými: „Což jest důstojnější nad Otu I., císaře, jenž Veliký slul, jenž ta práva s znamenitými, moudrými muži před mnoha sty léty ustanovili? A ta posloupně všemi císaři až do nynějšího schválena jsou. Nic méně od svatosti papežské Řehoře Velikého, toho jména Prvního, též Bonifacia i jiných papežů zlatou bullí schválena a utvrzena jsou, jakožto jus authenticum, kterýchžto práv všecka téměř říše, města pomořská, království Denemarské, Švédské, Polské, České na větším díle a prvotně všecko i Praha — jak paměť toho a monumentum rei posavad v Starém městě dům slavně obnovený, jenž stará rychta slove, a práva jich, jež stará jmenují, dotvrzují — ano i tohoto království slavní oudové: Slezsko všecko, Horní i Dolní Lužice týchž práv v užívání jsou a je za pravé a podstatné drží. Kdokoli, kterému právu poddán jest, tím poslušně se říditi povinen. Jinak takový rebellis a contumax. A netoliko ta saská práva ztenčuje a v nic obrací, nýbrž i duchovní — jus canonicum — též císařská — jus civile seu caesareum, a to tak, že saská práva jsou z těch duchovních a císařských vzata!“ [18]) Však to byla řeč již jen pohřební.

Právo saské skonalo v královských městech českých svůj život. Roku 1610 stojí v snesení sněmovním, že magdeburské právo je „hostinské“, tedy cizí, a že lidem jeho nepovědomým nedorozumění povstávala, [19]) a proto že se dokonce zdvihá.[20]) Však města poddaná směla se práva saského držeti ještě nadále.[21])

---

[17]) Před tím r. 1581 čtyři plnomocníci (z Bíliny, z Třebenic) Mandaleny Nebozezové z Jablonce mluvili soudu lounskému vůči: „To se stalo před vyjitím nových městských práv (Koldínových), ale již po dnešní den podle nich jedni k druhým se chovati, a soudcové na ta práva rozsudky činiti povinni jsou, a J. Milost Císařská je ústy svými v slovích latinských, když páni Pražané v originalu jich podávali, potvrditi a schváliti ráčil, jakž v právích menších v dedikaci J. Msti panu podkomořímu král. Českého verba formalia znějí.“ Arch. lounsk. kn. č. 1. C. 19. fol. 81.

[18]) Tamže. kn. č. 1. C. 18.

[19]) Ale naopak trpívali přívrženci práva saského při soudech druhé strany také „nedorozuměním“. Na příklad r. 1591 měl soused lounský Anshelm při v Manětíně, kdež „všecky věci podle práv nových českých království Českého a ne podle processu práva magdeburského se řídily“. Pan Anshelm řídě se právem Saským položil nějaký spis na právo manětínské, místo aby byl hledal osobně purkmistra a vymohl z něho sedění rady. A tím se obmeškav, při ztratil. Za to advokát Anshelmův „nadal ouřadu manětinskému nedouků, že nevědí, kdy slunce vychází a kdy zapadá“. Kn. arch. lounsk. č. 1. C. 17. fol. 614.

[20]) Kalousek St. Právo 339. V Litoměřicích prý ještě r. 1626 k němu utíkáno. Lippert Leitmer. 440.

[21]) Poděbradským teprv r. 1666 (!) majestátem zdviženo „požívání práva magdeburského“. Kn. arch. poděbr. lit. L fol. 54. 66.

Připomenouti jest, že na městských soudech konšelé již v XV. věku, všeobecně pak u věku následujícím říkajíce právo, nahlédali také do „zřízení zemského“,[22]) tedy do práva opravdu domácího, a někteří konšelé — na příklad táborští, rychnovští a jiní — velmi často vstavili do rozsudku zprávu, že nahlédli i v „práva božská“. Že těmi právy božskými míněna biblí, to velmi světle pravil mnohomluvný advokát nějakých lidí robotných v soudě lounském r. 1549. Pravil od svých klientů: „Odesílá nás (protivná strana) k Zrcadlu saskému, že, do něho když nahlédnem, s tou svou spravedlivostí uhlédáme, jak nám dobře sluší. My pak, nenaučivše se takovým hlubokým právům, utečem a vzhlédnem se do práva božského, kteréž Bůh ustanovil za právo věčné ve čtvrtých kněhách Mojžíšových, rozkázav mu: Spravedlivé věci žádají dcery Salfad, dajž jim díl, ať jsú po něm v dědictví! A tolikéž žádáme my!“[23])

Soudové městští konáni bývali dopoledne. Jen soudy zahájené podle starodávného zvyku leckde konávány po obědě; Litoměřičtí r. 1529 přeložili soudy ty na ráno. Obecní svolení tehdejší bylo tohoto rozumu: prý „všeliká cnosť lépe a užitečněji času ranního nežli od večera řídí se, z té příčiny za slušné uznáváme, aby soudové obecní více po poledni držáni nebyli, ale před polednem“.[24]) Všude v městech v XVI. století určili sobě konšelé dni, v nichž sedali na věcech soudních; ostatní dni bývaly k věcem správním a soudním jen potud, že v nich — a ne jindy — svědkové přijímáni a psáni.[25]) Přišla-li nenadálá potřeba — zvláště v trestním právě — zasedli konšelé hned, třeba v neděli.[26]) Prázdniny soudné bývaly o výroční svátky, „ferie ženní“ neb „selské“, latině „feriae oeconomicae“, „rusticae“, ferie o trzích; v některých městech mimo to mívali i prázdniny o vinobraní a chmelobraní;[27]) mimořádné byly prázdniny vojenské (feriae bellicae).[28]) Někdy a někteří konšelé

---

[22]) V letech 1580 citnje se na soudě staroměst. skoro pořád právo zemské. Viz kn. arch. pražsk. č. 1135. Obzvláště když bránily se strany tím že pře zašla ještě před vydáním „nových práv“ (Koldínových). Na př. fol. 42. 66. V Hoře v letech padesátých a následujících stále se připomíná v ortelích právo zemské vedle „práva psaného“. Viz kn. appell. č. 5. zemském archivě. A nápodobně všude jinde. Vesnické soudy brávaly na pomoc právo městské i zemské.

[23]) Arch. lounsk. kn. č. 1. C. 14. fol. 101.

[24]) Kn. mus. č. 3. 3. E. fol. 1.

[25]) Praví Rakovničtí r. 1577: „Máme od dávných dob statut, aby v pondělí a v pátek strany nezaneprazdňovaly (nás) vedením svědkův, ale jiné dni časně průvody své spravovaly.“ V ty dva dni konán sond. „Ten statut každého roku v plné obci k paměti se přivozuje.“ Kop. list. posél. v arch. rakovn.

[26]) Koldín, M. Pr. B 23.

[27]) Zrcadlo saské uvádí „ferie“, kteréž slovo překládá písař litoměřický „svátky“: výroční, nenadálé a rychlé, obecné a sedlské. Viz kn lounsk. arch. č. 1. C. 17. fol. 387.

[28]) V soudní kn. pr. č. 1071. jest před bitvou bělohorskou poslední zápis 7. octob. 1620, po ní první zápis 18 januar. 1621.

učinili sobě prázdniny také poněkud nezákonné. Přibázejí se odevšad žaloby, že konšelé nesedí a nedopomáhají právu.[29]) V Jindř. Hradci v manuále z počátku XVI. věku pozorujeme, že některý měsíc sešli se páni jen jednou, v jiný měsíc třikrát, v říjnu r. 1514 sedmkrát, toť nejvíc. V druhé půli XVI. věku jsou žaloby toho způsobu řídké. Sic jináč musívali i urození páni zemských soudů dosti často z nedby káráni býti. Nejhorlivěji nakáral se jich všech král Ferdinand I. Roku 1535 vyčítá zemským soudcům, že se nesjeli všickni pilně, a že „toho dne, kdy se soud začíná, pro nedostatek soudcí souzeno nebylo, což mu není věc snesitelna ani trpěliva“. Na konec hrozí, že „bude věděti, jak k nim se zachovati“.[30]) Čtyři léta potom zase vzkazuje Ferdinand zemským soudcům, že někteří z nich „ke dni určitému se nesjíždějí, a když se pak sjedete, tehdy k hodině položené k soudu se nacházeti nedáte, nébrž pankety a obědy strojíte, a tudy lidem v spravedlnostech průtahy se dějí“.[31]) Tytéž výtky činí Ferdinand r. 1560 i soudcům zemským na Moravě, jenže k tomu ještě přičiňuje onu nepodobnou k víře, že „soudci po přijatých snídaních dřímají a spí a pře vedení pilně neposlouchají“.[32]) I páni radové soudu komorního sjížděli se nepilně k soudům, a bývali káráni — ale slibováno při těch výtkách, že platu jim král nezůstane dlužen.[33]) Roku 1548 přišel z Prešpurku též appellačnímu soudu v Praze od krále důtklivý list, v němž stojí, že páni soudcové „urození, stateční, slovutní a poctiví“ podle instrukcí nejen nescházejí se, nýbrž „vedle vůle své a libosti před časem se rozcházejí, druhdy i doma zůstávají, neb na projížďky a procházky jezdí, a tudy pro nedbanlivosti jejich strany a zvláště poslové vypravováni nebývají“. Na konec dí král pohrůžlivě: „Jestližeby větší pilnosti při vás, než posavad se dálo, shledáno nebylo, věděti bychom ráčili, jak to dále opatřiti.“[34]) Z těch příkladů pa-

---

[29]) Doklady v knihách missiv. v arch. c. k. místodrž. Roku 1589 viní Znojemské z nedbalosti také nějaký jich soused Pavel Nepokoj. Kn. č. 101. fol. 18.

[30]) Kn. miss. c. k. arch. místodrž. č. 13. (v srpnu). Něco toho též dále str. 343 o soudc. moravsk.

[31]) Kn. téhož arch. č. 20. fol. 182. Spolu poroučí nejv. sudímu Jindř. Berkovi z Dubé, aby mu nedbalé soudce zejména oznamoval. Jiný příklad v kn. č. 38. 61.

[32]) Kn. č. 62. fol. 316. Ale byli pilni v nečas. Stojí v dotčeném listě dále, že „na svátky a dni panny Marie a apoštolské, což ve všem křesťanstvu v právích zapověděno, soudy se drží“. Spolu se diví král nemilostivě, že tíž moravští soudcové zemští „ty pře, kteréž se poctivosti a mordů dotýkají, od dávního času neslyší nýbrž vždy od jednoho práva k druhému se odkládají, a takoví odkladové i mnohokrát v sirotčích věcech se dějí“. Roku 1534 píše Ferdinand, že soud zemský moravský nešel pro nedostatek soudců, prý žádný nechtěl v něm seděti. Poroučí tedy, aby zvolené a seděti nechtějící zavazoval slibem hejtman moravský, že postaví se ke dvoru královu. Prý již bude věděti, co s takovým dále činiti. Missiv. č. 13. str. 14.

[33]) Missiv. č. 13. str. 205.

[34]) Missiv. č. 41. fol. 196. 197.

trno, že soudcové královští a zemští co do pilnosti nebývali vždy vzorem soudcům měšťanským.

Měšťanským soudcům mimo domácí práci soudcovskou ukládána bývala ob čas i práce soudní mimořádná, s níž někdy se jim až postyskovalo. Nemíníme tu těch případností, že konšelé městští vůkolním vesnicím bývali někdy stolicemi prvními[35]) a namnoze i appellačními — o tom kapitola doleji — míníme jednak ty soudy „první instance", kteréž k nim bývaly oddávány z rozkazu králova: na příklad mělo-li některé město při se šlechticem, v době Rudolfově přes tu chvíli se stávalo, že ta pře poddána bývala městu sousednímu;[36]) jednak míníme soudy řečené „hraničné", k nimž z rozličných měst konšelé bývali od vrchností kterýchkoli zváni. Ty soudy hraniční bývaly obyčejně o veliké věci, důležité smlouvy a zločiny.[37]) Která vrchnosť nechtěla vinníka dáti popravě nejbližšího města, bývala povinna zločinci sobě poddanému osaditi hraničný soud osobami „hodnými a nepodezřelými".[38]) Také šlo-li o nějaké spory a smlouvy mezi vrchností a poddanými, osazovaly vrchnosti nezřídka právo hraničné, kdež věc smluvena.[39]) Vznikl-li v městě spor mezi konšely, mezi sousedy a městským úřadem, i tu bývalo zvykem osazovati soud hraničný. Co do formy připomínáme, že pořádný soud hraničný skládal se ze 12 konšelův a třináctého rychtáře. Když abatyše kláštera sv. Jiří v Praze r. 1558 soud hraničný, na němž mělo se rozhodnouti, zsekal-li na pražském mostě úředník klášterský Vávra jakéhos Cholopického, osadila pouze třemi konšely a třemi rychtáři, obrátil arcikníže Ferdinand soud ten v nic. Abatyše musila osaditi znova a lépe „podle práva hraničného".[40]) Svědectví k soudu hraničnému mohla zapisována býti kdekolivěk v soudě městském. Opisy pod pečetí dodávaly se hraničným soudcům při ličbě pře. Někdy neskonal se soud hraničný na jedno posedění. Nalezli jsme r. 1564 při jednom soudě hraničném ve Vysokém Mýtě dvojí odklad „pro díla, kteráž na polích nastávají".[41]) K soudu hraničnému přibírán býval písař přísežný z nejbližšího města, domácí nesměl v něm pracovati pro nestrannosť soudní.

Některé příklady ze soudů hraničných osvětletež povahu, rozmanitosť jejich agendy. Když r. 1558 primator rakovnický Diviš Rubín nadal všem konšelům, starším i vší obci „lotrů", poněvadž ho

---

[35]) Na příklad Kolínští dle svědectví r. 1562 soudívali sousedy Kolína Starého, ležícího v půl míli dál od města. Arch. mus. list. kolínsk.

[36]) Na příklad r. 1601 podána Jaroměřským pře mezi Hradeckými a Kydlinem z Plotiště. Roku 1602 Rakovnickým podána pře mezi Manětínskými a Karlem Griespekem a j. Missiv. arch. místodrž. č. 110. fol. 82. 146.

[37]) Koldín, M. Pr. „o soudě hranič.".

[38]) Sněmy IV. 282. 1575.

[39]) Příklady z Českého Dubu. V arch. mus. Poddaní z Modlitbohova smlouvali se s vrchností na takovém soudě.

[40]) Registra arcikníž. 88.

[41]) Arch. mus. listiny morašické.

v žalobné supplikaci nařekli, že obec ošidil o 2000 kop grošů, nařídil arcikníže Ferdinand, tehdejší vrchnost rakovnická, aby k vyslyšení pře pozváni byli konšelé z Plzně, z Loun, ze Slaného a z Berouna na soud hraničný. K tomu soudu sjel se nemalý počet panstva a rytířstva. Tehda soud obě strany smluvil „pro pokoj a svornost v obci“.[42]) Nápodobně poručili místodržící r. 1567 Nymburským, aby z okolních konšelův osadili soud hraničný ve sporu mezi královskym rychtářem Burešem a měšťanem Holým. Holý .totiž králova rychtáře urazil; oblékl se s ním stejně, „křikal na něho a užíval posuňků drábovských“. K tomu soudu přizván písař z Kouřimě.[43]) Roku 1546 zapálilo se ze sladovny Szeboutovy v Litomyšli, odtud vyhořelo všecko České předměstí. Bohuše Kostka, vrchnost tehdejší litomyšlská, podal neopatrného provinilce na soud, ale nikoliv na soud litomyšlských konšelů, než osadil právo z konšelů chrudimských, mýtských, poličských a pardubických. Toto hraničné právo pak odsoudilo Szebouta k mírné pokutě.[44]) Kdys r. 1603 zasedají na radnici v Jindřichově Hradci konšelé z Tábora, Pelhřimova, Soběslavě, aby, jsouce právem hraničným, rozhodli těžkou při o statek jednoho měšťana z Polné a druhého měšťana z Hradce.[45]) V Hodkově osazen r. 1560 soud hraničný třemi konšely domácími, třemi z Hradiště, po třech z Dubu a z Turnova, aby rozhodli o vraždě, kterou spáchal soused z Hodkova na sousedu z Dubu.[46]) Roku 1544 měla co činiti pražská mydlářka Kateřina s lidmi poddanými Kolodějského zámku. I byl nucen držitel Koloděj osaditi proti lidem svým „právo hraničné pořádné, přijma k sobě z měst Pražských i odjinud přísežné přespolní konšely“.[47]) Roku 1590 osadil Jan purkrabě z Donína, vrchnost na Žehušicích, soud hraničný, který soudil a odsoudil k hranici mladého Sixta, učitele, jenž páchal „vlaské sodomství“.[48]) Když r. 1540 Mikuláš Bechyně z Lažan pohnal velmistra křižovnického, Václava z Hradešína, do soudu komorního pro poddaného klášterského člověka z Draštic, jenž provinil se vraždou, nalezl soud komorní, poněvadž konvent popravu má svou,[49]) aby tedy Bechyňovi pořádné právo hraničné na gruntech klášterských osadil. A velmistr pozval „předních dvanácte konšelů Pražských i s písařem přísežným“, i ti osadili „hostinské právo“ a soudili o tu vraždu.[50]) Roku 1565 pozváni byli

---

[42]) Listiny arch. rakovn.
[43]) Arch. mus. listin. nymbursk.
[44]) Lib. memorab. z r. 1360. Arch. litom. fol. 13. Vypsal a sděluje Stěpánek.
[45]) Právní rkp. polenský.
[46]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 5. 575. Jiný případ v téže knize fol. 404 z Říčan.
[47]) Registra židovsk. popelat. č. 11. J. 46.
[48]) Rezek-Dačický I. 171.
[49]) Od r. 1235 měl konvent jurisdikci. Arch. křižov. Cod. aureus. 246.
[50]) Reg. kom. soudu papoušk. č. 8. J. fol. H. 13.

přísežní konšelé tří měst Pražských na Vyšehrad od probošta, aby soudili a trestali „jakožto právo hraničné" Jana Rakovnického, jenž provinil se tuze proti konšelům vyšehradským. Prý je „z lavic v soudě vyzdvihoval,[51]) aby purkmistru pečeť vzata byla, sousedů vyšehradských ponoukal a pozdvihoval; nočního času s kordem dobytým outok na dům radní učinil". Kteréhož muže soud hraniční k smrti orteloval. Ale pak mu trest proměnili u vyhnanství.[52])

K mimořádným soudným pracím nelze nepočítati onu, když konšelé pozváni byli do „soudu mezního", jejž řídil purkrabě pražský. Kdo volal purkraba, aby rozsoudil spor o meze a grunty, směl do tohoto mezního soudu povolati několik osob konšelských. Soudil-li se o meze měšťan anebo město královské, vydával purkrabě konšely z několika měst královských."[53]) Tu slušno též připomenouti, že nejedni konšelé městští musili zasedati, jakožto „právo lovčí" nebo lovecké. Byli to konšelé těch měst a městeček, jež položena byla při velikých lesích, jako na příklad Dobříš. Všech loveckých práv nejpamátnější bylo při hradě Buchlově na Moravě. Od nepaměti byli konšelé nedalekého města Hradiště pospolu s jinými na zavolanou povinni sedati jakožto lovecké právo. Jedenácte přísedících ze Stříbrnice obzvláště sluli lovčími. Soudívali v trestních věcech nad osadníky 28 osad městských i veských, kteréž tvořily „grunty krevní", poddané hradu buchlovskému.[54]) Tolik o mimořádné soudní práci konšelů městských.

Za zvláštní poznamenání stojí na konec ještě ta nevzácná případnosť, že v městech, kteráž náležela dvěma vrchnostem, druhdy dva soudy konšelské bývaly o stejné kategorii. Tak na příklad v Turnově v XVI. věku soudívali měšťany na „straně Rohozecké" konšelé rohozečtí, soudci nad druhou stranou městskou bývali konšelé skalští čili, jak jim říkali „vonostranští".[55])

Jazykem v soudech městských bývala podle zemských i městských práv čeština. Dobře to vykládá návrh horních práv r. 1577 sněmu podaný:[56]) „To se za pořad v této zemi české drží, aby česky jedenkaždý ku právu stížnosti své předkládal a na to zase odpovědi české dával. A jest-li kdo česky neumí a chce ku právu něco přednésti, aby sobě to česky napsati dal, nebo přítele toho,

[51]) To jest: nechtěl jich trpěti v soudě proti sobě, zamítal je.

[52]) Kn. ortelů kouřimských v česk. mus. fol. 45. Učinil na sebe zápis, že se vyprodá z gruntů pánů prelátů a blíž Prahy 4 míle nebude bývati. O téže věci řeč v arch. pražsk. v knize č. 1131. 86.

[53]) Sněmy III. 355. Na tištění knížky o soudě mezním obdržel konsens od císaře r. 1600 Jakub Menšík z Menštejna, místosudí a později purkrabě. Arch. c. k. místodrž. missiv. č. 108. 36. Otisk učinil Herm. Jireček ve „Spis. právn." 148.

[54]) Arch. mus. opis listin buchlovských. Roku 1537 bylo to právo s Hradištskými smluveno v nově.

[55]) A mívali mezi sebou všelijaké třenice. Viz arch. turnovsk. acta forens. II. 3. r. 1586.

[56]) Sn. Česk. V. 795. 796. Pr. M. B. 8. Zříz. zemsk. B. 32.

kterýž by jemu rozuměl a potřebu jeho přednésti uměl, opatřil. To prosté a jisté jest, že svědek neuměje než jednu řeč, musí tou svědčiti, kterouž umí. Než bude-li svědomí (svědectví) německé, to má na česko skrze písaře neb konšely vyloženo býti,[57]) — a kdožby dvojí řeč uměl, česky a německy, ten ne jináče než česky svědčiti má." V obou těch příčinách soudové zemští, komorní[58]) i městští věrně tak vedli sobě. Němec, Vlach, ani jiný národ bez tlumače v soudě žádném nebyl slyšán leč jen tehdy, byl-li za svědka.[59]) A tou právě příčinou mívali nejedni konšelé nemilou svízel, nejhustěji při Němcích. Neumějíce totiž německy, musívali sobě pro takového německého svědka, jehož svědectví mělo v knihy nebo v listy zapsáno býti tak, jak je pravil, druhdy i přespolního písaře vypůjčovati. Takovým dobrým pomocníkem býval na příklad všem vůkolním městům koncem XVI. stol. písař města Trutnova, kterýž umíval vždy obojí řeč.[60]) V kterých městech Němci domohli se opětného panování, tu ovšem německý jazyk mlčky nabyl privilegia, o němž v zákonech nic nebylo položeno. Ale českého jazyka zamítati nesměli. Příklad víme ze Znojma r. 1617. Jindřichohradečtí sirotci Longovi přišli do Znojma obvinit z násilí Bartoše Šilhavého a písaře Matiáše Senomatského. „Než žádnou měrou právo znojemské obvinění českým jazykem purkmistr a rada téhož města slyšeti nechtěli než německým." [61]) Šli tedy sirotci do Znojma marně. Ale ujali se jich konšelé hradečtí. Prosili obšírným listem Slavatu, aby „způsobil poručení z komory, aby českým jazykem při témž právě znojemském doslejcháno bylo". A Slavata dosti rychle způsobil poručení samého císaře, jemuž Znojemští snad odporovati se neopovážili.[62]) V městech severočeských němčinou

[57]) Přijímal-li měst. soud svědky německé pro některý soud král. v Praze, nesměl překládati výpovědi jejich, to náleželo písařům při deskách zemských. Tou příčinou r. 1555 znova poručili radové komorní: „Kdožby svědky buď v městech neb v městečkách vésti chtěl, těch aby jináč zapisovati nedali, než tou řečí, kterou svědčiti budou." Kn. univers. knih. č. 17. C. 30. fol. 530.

[58]) Pomníme jen onoho Mikuláše Honšíka, jenž obviněn byv r. 1546 v soudě komorním od Jana Kolského z Kolovsi z urážky cti, tvrdil, že je Němcem, a jazyka českého že neumí, a k tomu že jest chudým jonákem, který nemá dostatku peněz na soudy ani na tlumače — Kolský odpověděl mu, že s mladými paními dobře kvasí a za ně platí; komorní soud, dav sobě všecko vyložiti po česku, poslal Němce do Černé věže.

[59]) Vlaská svědectví jsou i v Praze, když tu bylo Vlachů mnoho, velmi řídká. V kn. arch. pr. č. 1068. 260. jest psáno jedno z r. 1614. Vydává je svým jazykem Smeralda Rancaroli z Piacency o Tomáši Umbrianovi, že chtěl najati vraha na zabití Frant. di Ponte. Pod vlaským textem, jenž začíná se jménem pána Ježíše Krista Amen, stojí český překlad.

[60]) Roku 1601 píší konšelé Král.-Hradečti Trutnovským, aby jim půjčili písaře k přijímání německých svědkův a k přeložení jich na česko. Kop. Kr.-Hradeck. v mus. fol. 84.

[61]) Kopiál v Jindř. Hradci z r. 1615. fol. 88.

[62]) Stran té nespravedlivé věci píší Hradečtí do Znojma takto: „Že jste českým jazykem nebo přirozeným svým moravským nežli toliko německým takového obvinění doslejchati chtíti neráčili, nepominuli sme pánu našemu

ohrožených vydávaly vrchnosti na soudní jazyk český koncem XVI. věku i zvláštní privilegia. Na příklad v Českém Dubě ochránili r. 1590 tím způsobem český jazyk na soudě i chrámě bratří Fridrich a Jiří z Opprštorfa.[63]) Jináče zastávala se šlechta česká nejedenkrát soudního jazyka českého také tím, že od zněmčilých konšelů městských nechtívala přijímati německých spisů soudních. Jaroslav Libštejnský Kolovrat na Petršpurce vrátil Kadaňským německé spisy několikrát. Naposled r. 1578 připsal jim tuto doušku: „I abyšte věděli, že já před právem vaším nikoliv té vůle nejsem jinou řečí dáti mluviti nežli přirozenou řečí českou.“ [64]) Když na konec osmělili se Chomutovští r. 1616 suplikovati proti českému jazyku, vzkázal jim z královské kanceláře Zdeněk z Lobkovic, že „císař a tři stavové se snesli, aby pro rozšíření jazyka českého jedenkaždý, kdožby obyvatelem téhož království Českého býti chtěl, téhož jazyka také povědom byl a jemu se učil, jako i v jiných zemích toho jazyka, kterým se kde mluví a někdo tam živnosť svou vésti chce, povědom býti musí; aby se tedy vedle toho zachovali“.[65])

---

milostiv. se o to utéci.“ Na konec listu slibují, nepolepší-li se Znojemští, že Hradečtí budou toho dále hledati. Kop. týž fol. 95.

[63]) Arch. mus. list českodubsk.

[64]) Arch. mus. listiny kadaňské. Z listin těch vysvítá, že tíž konšelé dobře uměli česky psáti, kdykoli o něco prosili. Viz na příklad prosbu jich ke komoře královské r. 1611 v témž archivě.

[65]) Listiny chomutovské v arch. mus.

KAPITOLA DRUHÁ.

O civilním řízení.

Kterak se process soudní v městech vyvinoval, to není úlohou přítomné knihy. Tať vylíčí jen způsoby, na nichž civilní řízení v XVI. století ustrnulo. Process začínal se od žaloby. S žalobou přicházelo se k purkmistrovi buď písemně, buď jen oustně. Kdo dřív přišel, byl dříve slyšán: právo platí bdícím a ne spícím.[1]) Strana „původní“ (žalobce, v staré době „sok“) žádala při purkmistrovi za obeslání strany druhé. Od žaloby neměl nikdo puzen býti, „ani člověk neznámý“,[2]) ale od žalobce přespolního, neusedlého leckde chtívali uručení; obyčejně zaručiti se musil jen za škody, které processem vzniknou. V městech našich, jež užívala saského práva, rozlišovali konšelé trojího způsobu zaručení čili gwar. Jeden dotýkal se žaloby, „jakž latiníci říkají litis contestatio“, takový gwar byl povinen způsobiti pouze žalobník;[3]) sliboval tím gwarem, že mimo něho už nikdo jiný nepřijde se žalobou o touž věc.[4]) Druhý gwar byl o škody, a třetím se urukovaly obě strany „k stání a k dostání ku právu“. Než i v městech saského práva ukládán gwar jen tehdy, když strana protivná toho chtěla.[5]) Zarukoval se člověk přespolní buď sousedem v městě usedlým, nebo penězi na právo složenými, nebo přísahou.[6]) Zarukování svého

---

[1]) Koldín, Měst. Práva. B. II.

[2]) Brikcí XI.

[3]) „Ut in Speculo Saxonico“ lib. II. art 15. 16.

[4]) Toť mohlo, zvlášť při žalobách trestných míti pro obžalovaného příjemný následek, přišel li žalovat člověk, jemuž nenáleželo žalovati. Planck, Gerichtsverfahren. 381. 239.

[5]) Roku 1577 v lounské kn. č 1. A. 1 fol. 16. stojí: „Panu Janovi ze Sovince skrz pana primasa oznámeno, poněvadž jest to za právo při této rychtě, kdožby koho z čehokoli viniti chtěl a při tomto právě usedlej nebyl, a strana se toho dožadovala, aby ku právu původ uručil, tehdy že jest to učiniti povinen.“ Urukovali se r. 1598 „původ“ i „odpor“ pod 50 kop, ba i vším statkem svým. Kn. kouř.

[6]) O tom doklad z Turnova r. 1553. Turnovští nalezli Janovi Erazimovi původovi nějaké pře, že „povinen jest gwar zaručiti člověkem tím, který tu statek má nezávadný a jest dobře osedlej při obci“. Appellací (kn. č. 3.

*

protivníka však musila strana chtíti hned při začátku pře a nikoli teprve při ličbě.[7])

Od členů rodinných, od čeledi náchlebné žaloval i odpovídal hospodář, muž, otec, manžel; i vdova za děti své. V městech našich, práva saského užívajících, formality zvláštní začínaly se už při žalobě. Píšítě Litoměřičtí list r. 1514 komus do Prahy, jenž měl míti při se sousedem litoměřickým, „aby tu byl už před tím dnem, tak aby před západem slunce dobře jsúc u nás, vedle práva mohl pohnati k soudu a nebyl v tom obmeškán neznámostí práva".[8]) Na obsílku zanechával „původ" nějaký groš při purkmistrovi. kterýž plat nevisel ovšem na dobré vůli, než byl usazen anebo zvykem stanoven.[9]) Od žaloby mohl upustiti původ do třikrát — ale musil tak učiniti prve, nežli protivná strana dala se v odpovídání. Kdo právo marnými žalobami. od nichž pak upouštěl, zaneprazdňoval, býval penězi pokutován.[10])

Od práva vyšla druhé straně obsílka čili půhon, buď oustní buď písemný. Půhon byl první krok od soudu podniknutý.[11]) Obsílku přinesl servus anebo kdokoli jiný i z nižších zřízenců konšelských. Nebyl-li obeslaný doma, zřízenec městský psával obsílku rudkou nebo křidou v jeho bytě na příhodném místě, nejčastěji na stůl v světnici;[12]) novoměstský servus, r. 1567 „když obsílal jednou i druhé Annu Koblížkovou, nemoha se žádného dotlouci, napsal na dveřích domovních, „že ji Regina z domu prochoditého obsílá".[13]) Servusové brávali s sebou z domu toho, v němž obeslali. některý důkaz a znamení, jež právu předložili. Obyčejně vyřezávali ze vrat, z lavice, z mříže nebo zábradla, ze dveří třísku, rovně tak, jakž to činívali poslové soudů zemských a královských.[14]) Byl-li

---

fol. C. 27. v arch. zemském) opravila turnovský nález tak, aby Erazim „gwar způsobil přísahou, poněvadž rukojmí, kteréžby tu v Turnově s městem trpící (a usedlí) byli, k slíbení gwaru míti nemohl". Jiný příklad z arch. turnovsk. act. forens I. 116.

[7]) Roku 1604 vzkazuje císař Berounským, aby doslyšeli při a nedali sobě překážeti žádostmi postranními „o zaručení", „pokudž jest při počátku, když pře zaš'a, o to zarukování nic říkáno nebylo". Pře o kšaft mezi Štěp. z Denína a Melich. Haldinsem z Prahy. Arch. místodrž. miss. č. 113. fol. 136. Město královské, jsouc stranou, nezarukovalo nikdy. Doklad v arch. pražsk. č. 1292. 107.

[8]) Rkp. litom. v mus.

[9]) I 15 grošů platíval původ základného. (Rakov. arch. manuál radní z r. 1560.)

[10]) Arch. mělnick. kn. č. 3. fol. 191. Roku 1584 pekař Hlava chce na cechu pekařském „podle snesení sněmovního 10 kop gr. č, poněvadž ho obvinili a hned od pře upustili a tudy daremně právo zaneprazdňovati směli. Ortel mělnický byl, „že každý před odporem (druhé strany) po třikrát může od žaloby upustiti".

[11]) Jireček, Slov. Práv. II.

[12]) Arch. pražsk. č. 990. 391. Kn. svědom. z r. 1548 v arch. rakov.

[13]) Kn. arch. pražsk. č. 1119. fol. 2.

[14]) Roku 1600 poslali Staroměstští posla soudního na tvrz Hynka Mirešovského na Pětipsy. Posel vyřezal znamení z lavice na tvrzi. Arch. pr.

obeslaný přes pole pryč vzdálen, pohnali ho „listem in domum".[15]) Posel se soudní obsílkou nebýval nikdy v domě rád viděn, ale že by měšťané „pohnaní" nad posly soudními, lidmi nevinnými, byli kdy provozovali podobné drsnosti, jak to činívali příslušníci obou stavů vyšších, obojího pohlaví, o tom není nikde pamětí. O nevlídném přijetí poslů na zámcích a v jiných obytech panských, o všelijakých příkořích jim způsobených čteš velmi často.[16])

V určený den, k němuž obeslání se stalo, měla strana pohnaná dostaviti se a k žalobě, sobě přečtené, buď dáti světlou odpověď přiznávací nebo jí odepříti, nebo konečně oznámiti, že k té žalobě dokonce není povinna odpovídati. Také nemusil pohnaný na ponejprv odpověděti zhola nic nežli prositi „za rozmyšlení" a za „právní folk".[17]) Nepřišla-li strana do soudu na druhé obeslání, hrozilo jí vězení, nepřišla-li do třetice, ztratila při dočista.

č. 1062. 205. Roku 1539 vypravuje posel soudu komorního, že přišel na Svojčice, „udělal vrub, větší kus toho rubu že nechal pro znamení té své chůze pod kamenem jdouce do dvora po pravé ruce u fortu"; menší kus předložil. Kn. svěd. kom. soudu 9. G. E. 14. Jiné příklady v kn. kom. soud. č. 21. G. fol. 197.

[15]) Z rakov. archivu stůj tu příklad listu takového, r. 1595 za sousedem Chyterkou poslaného: „Potřebujíc Vás Vás přítomného míti nemůžeme, protož Vás tím psaním in domum poháníme a poroučíme, abyšte ihned domů se navrátili." Kop. z r. 1590.

[16]) Příklady. Roku 1543 svědčí jeden posel: „Dodal jsem půhonu na Buškovicích p. Krištofu Fremutovi. Nechtěli ho ode mne vzíti, vyhodili jej zase za mnou z okna, já sem jej zase oknem do světnice vrhl." Téhož roku byl ze zámku na Kosově Hoře posel vyhozen a musil půhon uvázati na vratech. Roku 1556 byl tuze zbit posel, jenž šel s půhonem soudu komorního, od Jana Doubka z Lautrpachu a ve Kbele. Roku 1535 byli poslové nezdvořile přivítáni na tvrzi pana Diviše Malovce z Libějovic. „Vstrčili sme půhon do sloupu v tvrzi a šli sme odtud; a oni honili sou nás s voštipy a s kordy a strkali námi před sebů až zase k listu tomu, kde sme ho byli nechali, a mý sme se zbraňovali, a když jinak nemohlo býti, musili sme vzíti: i došedše na hráz, poradili sme se o to a vstrčili sme ten list do veřeje, kde se dvéře otvírají." Roku 1586 na Libenicích byl posel soudní bit, ponévadž nechtěl čekati s listem, až páni odbudou hostinu. Nabil mu tvář pán, říkaje, tu máš pstruha! a pak velel ho dáti „do žumpy" i s průvodčím, jenž poslu cestu nepovědomou ukazoval. Roku 1536 manželka urozeného Matěje Škrovada přijala posla dle jeho zprávy takto: „Sedíc za stolem předla přízi, tehdy sem jí tu půhonný list položil před ni, a ona hnetečky se vztyčila, popadši jej: Že jej do pomejí vhodím! řekla a vrhla mi jej mezi oči — a my šli před se. Ona za námi opět jej na dvoře vrhla a po té mi se chytila voštipu, a já nechtěvši s ní se dráti, pustím jí voštip, a vona že nás káže honiti a zbíti, a přiběhši zase i vrže mi voštip, a vzavši jej, šli sme." Roku 1576 byl na Světlé, na hradě Trčky z Lippy soudní posel Franz František honěn a tuze zpohlavkován. Ty případy jsou vybrány z kn. komor. č. 7. G. fol. E. 3, fol. A. 1. č. 18. G. fol. 91. Z rkp. univ. kn. sig. 17. C. 30. fol. 217. Z arch pražsk. č. 1058. 221. Na odpor těch drsných případů vypravuje Říha Černý, posel, když přinesl důhon (druhý půhon) na Bukovice Mikuláši Kostomlatskému: „Jakás tlustá děvka vzala jej ode mne, vstrčila jej do stěny a dala mi krajíc chleba." Kn. komor. soudu č. 7. J. fol. C. 10.

[17]) Arch. turn. acta forens. I., II. na mnohých místech.

Na obě strany volával sluha, buď na povýšené kathedře[18]) nebo ve dveřích soudní síně stojící, do třikráte, a strany pokaždé musily ohlašovati se. Nestála-li strana původní, když na ni voláno, vyškrtl servus jméno její ze seznamu, a „pohnaný od té pře upuštěn“ neb „absolvován“. Z toho bývaly marné hádky. Vypravuje Karel Bystřický, hospodář v rathouze staroměstském: „Pronuncoval jsem registry před radní světnicí a na lidi, kteří pře mají v radě, jsem volal, a kteří se ohlašovali, do pondělka příštího sem odkládal. Jindřich z Děvína se neozval, i přetrhl sem ho. A potom ke mně přišel před radní světnici, kde já sedávám, počal se se mnou vaditi, že sem ho přetrhl, mluvíc, že jest neslyšal, proto že dobrého sluchu nemá. Já odpověděl, že sem se podle své povinnosti zachoval.“ [19]) Obyčejně hartusila strana přítomná sama velmi horlivě, aby právní služebník vymazal z rejstříku stranu nepřítomnou.[20]) Zlou asi obtíž stranám působili konšelé tím, že nepokládali určité hodiny k stání, nýbrž jmenovali pouze den, kdy strany stavěti se měly a vyčkávati, dokud „právo sedělo“.[21]) Roku 1580 když se byli starší kloboučníci pražští velmi dlouho načekali, až na ně bude voláno, řekl na posledku advokát Stříbrský, „aby šli domu, že z toho nic nebude“ — kloboučníci odešli a při ztratili. Vinili advokáta, ale nepořídili nic.[22]) Ouhrnkem bývali konšelé měštští méně přísni stran nestání k soudu nežli soudcové soudů vyšších. Praví to ortel z Hradce nad Labem r. 1566 nějaké straně, která chtěla, aby protivník hned po prvním nestání byl odsouzen: „Při soudu zemském to se za pravé drží, že původ, nestojíc k svému právu, svůj půhon tratí; avšak mezi slavným soudem zemským a městským veliký rozdíl jest — a stranám k stání hodina jistá položena nebyla, tedy původ netratí pře, než den se mu jmenuje pod ztracením pře.“ [23]) Kutnohorští dí r. 1577 proti návrhu, aby při nejprvnějším nepostavení ku právu hned bylo na obeslaného puštěno právo „stanné“: „Vidí se nám, že by to tvrdé bylo, nebo právo městské (A. 45) ukládá, kdyby po třetí nestál, tehdy teprva od soudců, jakožto in contumacem, na toho, kterýž právo lehčí a potupuje, právo stanné dáno býti má“.[24]) Jen nuzná příčina, zvláště

[18]) Na Starém městě děly se odklady s kathedry. Archiv pražsk. č. 1055. 95.

[19]) Kn. arch pražsk. č. 1049. fol. 92.

[20]) Arch. pražsk. č. 1059. 63.

[21]) „Přišel den k stání, bylo na mne zavoláno, též na protivnou stranu podle sročení. Matěj Táborský jest se na místě mém ohlásil, p. purkmistr vzkázal, aby vyčkal, pokud právo sedí, a když měli vyvstati z rady, zavoláno bylo po druhé, po třetí, a když se nepostavila strana protivná, plnomocník můj od práva jest upuštěn.“ Kn. č. 1122. process 236. Kn. novom. r. 1592.

[22]) Kn. arch. pražsk č. 1135. 120.

[23]) Rkp. v Polné fol. 126; podobný fol. 128. Tu spor byl, že voláno na strany přespolní „dobře prve než den byl“ — tedy přede dnem.

[24]) Sn. Č. V. 794.

nemoc, omlouvaly. Ovšem někdy vznikl o „nuznou příčinu“ process zvláštní. Takž na příklad zvedlo se r. 1591 samému Koldínovi, věhlasnému našemu právníkovi. Koldín byl nucen jeti do Klatov, kdež se mu na domě zbořily dva krovy. Když se vracel do Prahy k nějakému stání, „umřel“ mu na cestě kůň. a na Koldína dáno „stanné právo“ pro nestání k soudu, k němuž přišel jen o málo později nežli měl přijíti.[25]) Aby se konšelé o nemoci neb jiné nuzné příčině přesvědčili, vysílávali sluhu purkmistrského do bytu, aby ohledal. Staroměstští konšelé obyčejné nařizovali, aby pravdu přezvěděli, „dva přísežná služebníky“.[26]) Někteří konšelé chodívali se zástupcem druhé strany sami přesvědčit se o nemoci.[27])

Když byly strany do soudu zavolány, a žaloba sdělena se stranou pohnanou, bral se civilní process dále před se podle toho, kterakou odpověď strana pohnaná dala k obžalobě. Odpověděla-li nějakou výmluvou čili excepcí, vznikly tím oustní nebo písemné replikace a duplikace, k nimž bývala nová stání; pravila-li strana obeslaná, že k té žalobě pro zatmělosť její nebo jinou příčinu odpovídati povinna není, uhnuly se tím slovem hned obě strany od hlavní pře ke při postranní, jíž mělo se rozhodnouti, je-li opravdu strana odpovídati povinna čili nic. A když se dokázalo novým pravidelným processem, že odpovědí povinna, vrátil se soud k žalobě původní a začali znova.[28])

Při všelijakých těch průpravách brávaly strany, prve než došlo k vlastnímu líčení pře, nejeden odklad pod způsobou „hojemství“. Podle práv zemských i městských mělo hojemství dáváno býti jen straně obžalované, aby totiž lépe obrnila se potřebami, odpověďmi, důkazy; strana původní měla býti už při žalobě se vším všudy na hotově. Ale i strana původní, byla-li od strany druhé překvapena některou odpovědí, také chtívala hojemství za některý čas užiti. Soudové tedy přávali toho odkladu i straně žalující,[29]) neboť dle slov konšelů kutnohorských r. 1577 „při vložení žaloby, aby hned původ, neslyše odpovědi od obžalovaného, se všemi potřebami státi

---

[25]) Arch. pražsk. č. 1055. 150.

[26]) Kn. arch. pražsk. č. 1130. fol. 85.

[27]) Na př. r. 1602 rakovničtí konšelé dva s prokuratorem strany druhé žalující z nářku cti „vešli k Cihlovi a jeho jsou nemocného na lůžku a jako pošetilého našli; ptali se, chce-li nemoc svou přísahou spraviti. Proti tomu jest se ohlásil, že chce a hříchu z toho žádného že míti nebude, pána Boha se dokládajíc a prsty vzhůru zdvihajíc“. Lib. transactionum secund. v arch. rak. z r. 1590.

[28]) Příklad zajímavý v kn. mělnick. arch č. 3. fol. 100.

[29]) Roku 1561 učinili Kutnohoršti hojemství původovi Janu Lukaveckému, však appellace pražská ten nález horský zrušila, prý „zřízením zemským vyměřeno jest, že ne původovi, ale obžalovanému hojemství dáno bývá, a původ že vždycky se všemi potřebami pohotově býti má“. Arch. zemsk. kn. appell. č. 5. fol. 221. Pardubičtí r. 1571 přáli hojemství původovi Maxantovi Císař Maxmil. II. napravil týmiže slovy, jako prve. Rkp. právní z Polné. fol. 149. Kn. appell. v pražsk. arch. č. 1027. fol 626.

měl, jest nepodobné a nemožné".[30]) K důkazům i k odvodům mohli soudcové dle Koldínových práv odložiti i do čtyřikrát,[31]) sobě samým mohli odložiti, kolikrátkoli jim bylo libo. Poslední lhůta, kterou stranám ukládali, slula „rok zavitý, pod ztracením pře položený".[32]) Ale nežli ten rok zavitý u leckterého soudu nastal, proběhlo stálými odklady hodně mnoho času. Svými odklady a průtahy staly se soudy nejen naše, alebrž i soudy zahraničné vůbec nedobře pověstnými tak, že i soudové turečtí „pro svůj lakonismus, to jest krátké mluvení, sprostný práva process, bez velikého hluku, citování mnohých práv a chytrého pře líčení a po rozsudku hbitá a přísná eksekucí" za lepší všech evropských soudů bývaly kladeny![33]) O norimberském soudě, též o říšském soudě komorním v Němcích, učinil pražský kupec Michal Karyk z Řezna v posledním svém pořízení charakteristickou paměť. Prý vozil měď z Hory Kutny do Mnichova, a když mu nechtěli patroni zaplatiti, dal se na soud; ale soud norimberský že byl samý odklad, soud říšský tolikéž. Utahali prý ho za léta tak, až „těmi soudy skoro oslepl" a pak jich nechal. „Ale věřím," tak končí, „že ti páni ještě s dětmi svými rozpomenou se na své poslední hodině, když jim duše z těla půjde, a že to dětem mým nahradí!"[34]) Takž tedy v Němcích. U nás žalovali páni a rytíři Vladislavovi králi, mají-li co činiti oni nebo lidé jich poddaní na soudech městských, že konšelé jim ve třech, ve čtyřech létech konce nečinívají![35]) Králi Ferdinandovi některý rok přišlo tři, čtyři soudy městské kárati pro mnohé a zbytečné odklady, které stranám činí. Roku 1545 na př. utržili si horlivou domluvu Plzeňští, že prodlévali soudem nějakým cizozemcům normberským netrpělivým; po nich hned Znojemským učiněna výtka téhož rázu, a v malém čase potom dopsal král Novoměstským, „že prodlévají Maštálkovi o statek pozůstalý soudem od několika let!"[36]) Po zřízení soudu appellačního v Praze i radové appellační napomínali konšelův, aby nechávajíce obmyslů a po-

---

[30]) Sn. České V. 794. Kn. svědom. arch. kouřimsk. 172.

[31]) Arch. turn. acta forens III. 45. Z processu, r. 1595 tu zapsaného. jde, že města práva magdeburského dopouštěla hojemství třetího „proti právní reguli".

[32]) Viz ortely žatecké v kn. appell. arch. zemsk. č. 4. str 83. r 1550.

[33]) „Discursus o věcech tureck." J. Levenklaja z Amelburnu. 1541.

[34]) Miscell. při desk. zemsk. č. 92. AA. 2.

[35]) Chaos v arch. pražsk.

[36]) Arch. c. k místodrž. missiv. č. 34 fol. 70. 71. 89. Podobná výčitka Příbramským r. 1600, že nedopomáhají k spravedlnosti samými odklady nějakému Chroustovi. Arch. týž, miss. č. 115. fol. 119. Roku 1558 odkládali Novoměstští v nějaké při Anně Zlaté dvě léta; tohotéž roku utržili od císaře výtku i kmeté litoměřičtí, že protahují soud Lidmile, kloboučnici. Arch. týž. Miss. č. 60. fol. 285. 286. Roku 1549 vzkazuje Ferdinand Lounským, ale již po druhé — neučiní-li „v témdni pořád zběhlém" konec ve při mezi sirotky Holikovými, aby všecken úřad konšelský se na Hradě osobně postavil. Missiv. č. 41. 504.

stranních pří, dali se raději do pře hlavní.[37]) Velmi nepříjemny bývaly odklady soudní, šlo-li o nějakou spornou věc, kteráž se dlením doby zkazila nebo porušila. Na příklad r. 1579 suplikuje k appellaci kutnohorský řezník Čečetka, kterak soud jeho v Hoře neustálými odklady tak dlouho trvá, „že to, což zapečetěno, k zkáze by přijíti mohlo nebo již přišlo, zvláště, cožby šatů a jiných svršků, kteréž věci neužíváním jich k porušení přicházejí".[38]) Aby soud konšelský pro zbytečné odklady byl od královských úřadů trestán kdy, o tom dokladů ne mnoho. Obyčejně zůstalo na domluvě, horlivém dopise, rozkaze a výčitce. Roku 1571 Táborští byli trestáni. Jan Šnobl suplikoval na ně, „že mu spravedlnosti nedopomohli, odklady mnohé mu činíc". V soudě komorním, kamž purkmistr a konšelé byli voláni, „od Táborských mnoho mluveno, ale nemohlo jim nic postačiti, a nález byl, aby se při nejprvnějším soudě zemském postavili, več jim to obráceno bude, aby se tím spravili".[39]) Roku 1606 pozůstavuje sobě císař trestati Klatovské, že přes jeho rozkaz neposlušně činili schvální odklady a průtahy v jedné při o kšaft.[40]) Roku 1584 kázal císař soudu staroměstskému, aby hned zavřel v šatlavu Burdovského, který, soudě se o statek, slyšeti se dal, „že s tou věcí tak zacházeti chce, aby do desíti let konce svého nevzala".[41]) Viděti, že nebyli odklady jen konšelé vinni.

Za obzvláštní vylíčení stojí, kterak i mimo odklady všude při soudech obyčejné, býval již sám sebou zdlouhavý process práva, děl-li se „na spisích". Vyvinul se totiž stran psaní v soudech[42]) dvojí způsob. Kratší forma byla protokolárná: strany „mluvily k píru"; druhá forma, velice zdlouhavá byla ta, když strany podávaly k soudu svou při „na spisích".[43]) Tento druhý způsob líčí r. 1617 mistr Bartoloměj Písecký, písař lounský, takto:[44]) „V této obci ten starobylý obyčej a způsob se zachovává, že se ku píru nemluví, než že žaloby, odpovědi a jiné věci v spisích ku právu se podávají a přednášejí, podle kteréhožto starobylého obyčeje a processu toto město jako i město Litoměřice na sněmu obecném

---

[37]) List. trutnov. arch. mus. r. 1605. Nedlouho před tím (r. 1599) píše týmž Trutnovským Anna Zylvarova z Greyespachu, že chtějí soudem unaviti poddaného jejího, končíc rázně: „Jest mi s podivem, že vás žalobce svými neslušnými vejskoky, kozivraty a zbytečným tlucháním za nos voditi smí." Arch. mus. listiny z Rokytnika.

[38]) Rkp. v Polné. fol. 45.

[39]) Rkp. č. 17. C. 30. v univ. kn. fol. 304.

[40]) Arch. c. k. místodrž miss. č. 115. 28.

[41]) Arch. pražsk. č. 1028. 193.

[42]) Dle Plancka Gerichtsverf. I. 128 a násl. psávalo se u soudů středověkých vždy, ale zprvu se zapisoval jen pro paměť výsledek konečný. Proto se mohly díti zápisy latině, ač lidé u soudu hovořili řečí přirozenou.

[43]) Úsloví „k píru mluviti" Ott v Receptionsgesch. 203. mylně vztáhl k způsobu druhému. Praví: „Schriftliche Aufsätze wurden überreicht, was man eigenthümlicher Weise zur Feder reden nannte."

[44]) Arch. lounsk. kn. svěd. č. 1. C. 35. fol. 353.

r. 1610 zanecháno jest." Také Nymburští a jiní přívrženci „saských" práv vedli „pře u práva svého na spisích"; naproti tomu Pražané pokládali r. 1581 žádosť svých lazebníků, aby process vedl se na spisích, za urážku svého soudu. „Vydali se lazebníci," tak žalují Pražané Starého města, „v dotýkání práv našich, pravíce, že by bezpečněji bylo, aby po spisích akcí vedeny byly, ješto to jest proti právu našemu, aby pře po spisích jíti měly".[45]) Strany tedy podávaly v spisích vše to, co jinde diktováno písaři k péru. Podávaly své „řeči" v „spisích předlouhých" a co do času „in quintena", to jest jednu po druhé vždy v patnácti dnech nebo ve čtrnácti dnech, což nazval kdosi r. 1591 „processem dosti volným a prostranným.[46]) Představme to sobě! Původ přišel s žalobou písemnou. Ta opsána všecka v soudní knihu. Protivník obeslán. Žalobu mu přečetli a vydali opis její, aby podle něho sestavil si odpověď. Nejdéle za 15 dní přišed, položil buď v radě, buď podal purkmistrovi kdekolivěk [47]) písemnou odpověď, kterouž písař, maje pokdy, také zapsal v knihu; dotčené odpovědi písemné vyžádala sobě strana první, aby mohla na ni zase za 15 dní svou odpověď dáti — a tím způsobem vedlo se a vleklo se, obzvláštně psali-li ty spisy mnohopsaví advokáti, tak tuze, až ti ouzko pohlížejícímu na tu spoustu slov psaných, leckdy pro nic za nic. Poněvadž soud nepřekážel stranám nikterak, kolik chtěly spisů klásti, prve než by došlo na ličbu pře a svědky, umluvily se leckdy strany o trojím počtě už napřed samy mezi sebou, šetřiti mínice svých měšců.[48]) Toto trojí číslo bývalo nejobyčejnějším: čteš tedy v knihách nejméně šestero dlouhých spisů na deseti, patnácti velikých listech hustě popsaných, na jichž konci teprv jedna strana „volá se k průvodům" a druhá „k odvodům", to jest volají se obě k důkazům a k vlastnímu doličení pře. Každý spis musil zdvořile začínati se: „Vaše Milosti pane purkmistře a páni." Když do měst dostal se císařský rychtář, bývala Jeho Milosť položena v tituli před purkmistra. Nepoložila-li strana kterákoliv spisu svého ve lhůtě prve pověděné, mívalo zameškání to týž následek, jako jinde v soudech, nepostavila-li se strana, když na ni do třikrát voláno. I když soudní prázdniny byly, musila strana se spisem ohlásiti se, nedadouc projíti dnům patnácti.[49]) Lhůty právní bývaly také při těchto soudech nekonečně

---

[45]) Arch. mus. listin. pražsk.

[46]) Kn. lounská č. 1. C. 17. fol. 636. Bývalo také jen 14 dní lhůty.

[47]) Kn. lounská č 1. C. 14. fol. 220. „Pořádek právní jest ve 14 dnech spisy klásti, by i radda držána nebyla." Rok 1553.

[48]) V kn. lounské č. 1. C. 14. fol. 115. r. 1549 stojí: „Při počátku této pře na tom sme se obojí strana snesli a uvolili, ve třech toliko spisích své spravedlnosti ku právu klásti."

[49]) V reg. purkm. lounsk. č. 1. A. 1. fol. A. 15. r. 1573 čteme: „Václav Kuna předstoupivši před purkmistra oznámil, že měl odpověď na žalobu Václava Nosidly dáti jako dnes, však poněvadž nyničko práva odpočívají, v tom se ohražuje, aby mu nepoložení té odpovědi ke škodě nebylo." Roku

prodlužovány: strana přišla sic v „čase právním", ale beze spisu. Prosila lhůty, prosila hojemství, vymlouvajíc se obyčejně advokátem přespolním, který má spis za sebou.[50]) Postranní pře líhly se při „spisích" ovšem právě tak, jako bez nich. Buď strana nechtěla odpovídati k žalobě, a z toho byl process nový, má-li odpovídati čili nic; nebo propásla právní lhůtu, z toho také process, má li nésti omluva její platnosť, nebo konečně nechtěla přijmouti spis nečasně došlý, „poněvadž se spisové ku právu nesešli". Na každý jakýkoliv odpor vznikal nový postranní process, po jehož dovedení vraceli se k processu původnímu. Tak sobě vysvětlíme, proč na příklad r. 1576, když jeden bradýř v Mladé Boleslavi druhému řekl, že by neměl v tom městě trpěn býti, popsáno pro to slovo dvacet sedm listů velikého rázu,[51]) kdežto v soudě, kde k píru mluvili, věc skonala by se na dvou listech. Process mezi primasem Nosidlem v Lounech s macechou o chalup zabral (r. 1594) 38 listů![52]) V knize města Touškova je z téže doby process na 40 listech — ale již v prostřed processu čte se, že jedna strana pro ty soudy je na mizině.[53]) Při jiných soudech ovšem psávali také, ale na první mžik v knize spatříš, že jest všecko stručnější. Než došlo k svědkům čili k průvodům, namluvily se leckdy obě strany či jejich řečníci z míry dosti, ale písař nebyl povinen holých řečí zapisovati. Mělnický písař r. 1564 v nějaké při o kšaft zapsal do knihy: „Kterážto rozepře v dlouhých a příliš nepotřebných řečech oustních i na popisích jest vznikla a sem do těchto knih pro dlouhosť a zbytečnosť není zapsána, než toliko ortel." [54])

Při všech všudy soudech snažila se strana obeslaná ukázati svou odpovědí po žalobě a prve, nežli došlo na svědky a jiné průvody, že žaloba by měla zdvižena býti a obeslání zrušeno. Prazvláštní „plastika" středověkého řádu soudního dosti nechávala příležitostí k takovým odpovědem a obranám. Námitky byly formálné i materiálné. Vinil-li kdo druhého ze dvou věcí sebe se

---

1553 vyčítá se jednomu, že měl přijíti hned první den po feriích, to že by také bylo stačilo — ale toho prý „pyšně pominul". Kn. č. 1. C. 14. fol. 220.

[50]) Arch. nymburský kop. z r. 1556. fol. 269.

[51]) Kn. mladobol. A. 30. Momenty té zdlouhavé pře byly (vše v spisích): Žaloba, odpověď, odklad; potom v čase právním nestál jeden. Druhý chce, aby tedy v při padl. Odpor. Z odporu nová pře, má-li dotčené nestání býti straně na škodu. Nález, že ne. Znova tedy kladou se spisy, odpovědi, berou se hojemství, odklady. Konečně připadlo jednomu, že by nemusil vlastně odpovídati. Tedy nová pře, musí-li odpovídati. Ortel, že musí. Doličování svědků pak nastalo s obou stran i zavrhování, a spisy kladeny proti nim. Na posledku vyřčen ortel. Teď žádá jeden za vysvětlení ortele. Druhá strana brání. Nový ortel na to, že první ortel prý světlý dosti — dvacet sedm listů! Replikac, excepcí, impugnací řada! Ovšem vyznáváme, že ne každá pře táhla se na dlouhý loket; někdy — ale málokdy — po třetím spise následoval ortel. Příklad v kn č. 1. C 15. fol. 39.

[52]) Kn. arch. lounsk. č. 1. C. 18.

[53]) Arch. mus kn. touškovské.

[54]) Kn. arch. měln. č. 3. fol. 75.

nedotýkajících, pojmenoval-li věc jináče nežli měl, jmenoval-li obeslaného jen o písmenu jináče nežli jeho jméno bylo, při urozených nepověděl-li správného titule, vůbec zmýlil-li se v obeslání svém anebo v žalobě jen o velmi málo, zdvihli soudcové žalobu. Některý příklad věc vyloží. O tom, že nemá nikdo viněn býti z dvou věcí sebe se nedotýkajících jednou žalobou, nemíníme vykládati, to platno poněkud při soudech dosavad. Ale přečasto šlo o to, že věci sebe se dobře dotýkaly, a žaloba přec byla zdvižena. Zvlášť v trestních věcech to se přiházelo. Na příklad při bitvě padlo přec také leckterés ošklivé slovo česť nařikající — obé souvisí — ale žaloval-li kdo z obou těch věcí najednou, padl.[55]) Zajímavější jsou jiné lapačky. Na příklad v Mělníce r. 1553 obvinil Jakub Byšický Reginu Kohoutku ze sta kop, jež mu slíbila dáti, jestli že se vdá. Regina v soudě odepřela žalobě řkouc, že Jakub nic nejmenuje, z jakýchby sta kop ji obviňoval, zdali ze sta kop hřebíků nebo štětek aneb ořechů — to prý žaloba „zatmělá“. A konšelé jí Regině dali za právo: zdvihli zatmělou žalobu.[56]) Když r. 1579 obvinil císařský rychtář Pavel Kapr z Kapřštejna Evu Holianovou, měšťanku pražskou, že béře z půjčovaných peněz od křesťanův i od židů do týhodne ze sta ort čili 15 grošů míšeňských, odvětila pohnaná, že měl žalobce „jmenovati jménem křtěným, kteříž se tu křesťané míní, zdali sou byli před potopou světa čili po potopě, a přimisují se k těm půjčkám židé a také se nejmenují, jsou-li obecní čili rabínové či školníci“. Na tu řeč soud nalezl, že žaloba zatmělá, spletená a osvobodil žalovanou.[57]) Nápodobně dělo se i v soudech vyšších,[58]) ale někdy položili páni těm vytáčkám přece hráz. Na příklad r. 1569 vinila Regina Sakova Václava Zapského, že ji zranil v ruku. Zapský na tu žalobu položil tuto obranu: „Nedokládá, v pravou-li či v levou ruku, ješto každý člověk od přirození dvě ruce, kteréž nejsou spojeny, má. Pro takové nevysvětlení a znamenitý omyl a zatmělost má to obeslání zdviženo býti, ješto v jiných špatnějších příčinách obeslání jsou zdvihána.“ Paní Regina odvece, že ta námitka je „z hluboké latiny vzata“, a soudcové po přelíčení Zapského zavřeli.[59]) Soud komorní r. 1559 zdvihl žalobu Adama Chanovského, žeby probošt v Břevnově zavřel mu řezníka poddaného. Zdvihl ji proto, poněvadž žalobce nazval proboštův čin „vejtržností“, a soudcové „v artikulích o vejtržnosti

---

[55]) U zemského soudu na příklad r. 1556 vinil Adam Hruška Prokopa Žďárského z „jímání, nařku cti a zrádného po zadu mordování a na silnici honění“. A žaloba zdvižena, poněvadž prý se ty věci sebe nedotýkají! Kn. č. 17. C. 30. v univ. knih. fol. 159.

[56]) Kn. měln. arch. č. 3. fol. 3.

[57]) Arch. pražsk. č. 1134 261.

[58]) Roku 1553 soudí se dvě urozené paní o kožich. Obviněná Lidmila Popelová z Vesce žádá zdvižení žaloby, poněvadž není doloženo, „jaký by to kožich byl, oděvací li nebo otáhlý“. Reg. nálezů 15. J. 39.

[59]) Reg. vejpovědí bílá č. 14. J. fol. 378. (soud kom.).

nenalezli, aby to za vejtržnosť počtěno bylo, drží-li kdo komu člověka u vězení".[60]) Nepojmenoval-li žalobce čin svého protivníka nikterakž, propadl také. Na příklad r. 1557 obvinil Jiří Labounský Václava Točníka a soudruha jeho, že odnesli jeptišku z kláštera Chotěšovského,[61]) „ale že ničímž toho nejmenoval, ani vejtržností, ani mocí, dal soud obžalovaným za právo tak, že žalobníkovi ničím nejsou povinni". Pohnal-li u královských soudů kdo konšely a purkmistra kterého města koli a nevyjmenoval-li všech dvanácte neb osmnácte osob, žaloba zdvižena.[62]) Roku 1571 zdvižena byla žaloba Staroměstských proti Malostranským (o rychtáře, jenž Staroměstským pobořil krám) proto, poněvadž v půhonu psali Staroměstští, že „purkmistr a rada" viní „purkmistra a radu", majíce dle zřízení zemského psáti „purkmistr a konšelé i všecka obec" viní „purkmistra a konšely i všecku obec".[63]) Před tím r. 1557 pro touž chybu Novoměstští v soudě padli.[64])

Nejvíc omylů lapavých na všech soudech shledali jsme při jménech osobních; buď někdo některé osoby jméno vynechá, buď je postaví nějak chybně, buď zmýlí se v něm dočista. V první příčině za příklad buď ortel žatecký r. 1551. Petr Michalovic zbil syna Štikova. Otec tedy viní, ale zapomene jmenovati syna svého jménem. Ortel pak jest: „Poněvadž podle práva má každé obvinění zjevnými a patrnými slovy býti učiněno, a Štika nedoložil jména syna svého, proto se žaloba zdvihá, jakožto nepořádná."[65]) Roku 1586 v Chomútově zabil lokaj Šlikův, rodem Francouz, dítě. Lokaj utekl; Šlik viněn, že ho schválně pustil na outěk. Ale proti Šlikovi zrušena žaloba, poněvadž „jména křtěného nedoloženo"; zrušena přes to, že žalobce jména cizince odběhlého žádnou mocí nikdež doptati se nemohl![66]) Někdy městským soudům pražská appellací položila moudrou hrázi. Na příklad r. 1596 vinil v soudě Kouřimských Vodička jakéhos Paška z výtržnosti. Kouřimští žalobu zrušili, poněvadž žalobce nedoložil křtěného jména Paškova — však appellací opravila, řkouc: „Poněvadž tato pře o jméno buď křtěné nebo příjmí založena není, než o vejtržnosť, proto obeslaný povinen odpovídati."[67]) Naproti tomu roku 1558 zrušil a zdvihl zemský soud obžalobu pouze z příčiny té, že před jméno křtěné položeno bylo

---

[60]) Kn. kom. nálezů žlut. č. 16. J. fol. 313.
[61]) Univ. knih. č. 17. C. 30. fol. 218.
[62]) Příklad roku 1499 při Berounských. Kn. komorn. soudu č. 24. A. 6. fol. 129. Roku 1545 i „kollegiaté" pražští propadli tím způsobem proti purkmistru a konšelům staroměstským, soudíce se o ves Michli a peníze nějaké. Reg. žid č. 11. J. fol. 135.
[63]) Kn. nálezů kom. soudu žlutá č. 16. J. fol. 24.
[64]) Kn č. 17. C. 30. fol. 224. v univ. rukopisech.
[65]) Ortely v knize, slove kouřimská, v musei fol. 65.
[66]) Ortel zemsk. soudu. Kn. arch. pražsk. č. 324. fol. 195.
[67]) Ortely v kn. kouřimské fol. 40.

příjmí, ano mělo se státi naopak.[68]) Pro příklad nepravého jména křtěného stůj tu z r. 1510 Martin Dačický, pražský sukna kroječ, jenž vinil z tisíce zlatých Jindřicha ze Smiřic v soudě komorním, a propadl, poněvadž Smiřický dlužník zval se Jaroslavem.[69]) Podobných případů ze soudů městských jest mnoho. Vímeť z kapitoly o jménech měšťanských, kterak nejista bývala, kterak se velmi proměňovala; což tu snadnějšího nežli zmýliti se! Položil-li žalobce protivníka svého jménem zkráceným, spolu nepřičiniv jména nezkráceného (Zych — Zikmund, Lexa — Alexander)[70]), padl; natož pak položil-li jméno křtěné nepravé! Jeden příklad o jméně nepravém stojí zvlášť za řeč. V Louně r. 1578 obvinil Jiřík Barbora „Jana" Nesnázku, pivovarníka, „z vejtržnosti". „Uťal prý mu kosou kus hlavy." Pivovárník se bránil, že „na takovou zatmělou žalobu odpovídati není povinen", protože se nezove Janem; lidé prý mu tak vůbec říkají z omylu. Ortel lounský na to slovo opravdu mu vypadl tak, jak si přál. Ale pražská appellací opravila. Prý se pivovárník přiznal, že mu tak vůbec lidé říkají, mimo to prý nedoložil, kterak se opravdu jmenuje: protož aby tedy k soudu stál, a za svou všetečnosť, „že stranu původní zbytečným neodpovídáním zaneprazdňoval", aby 10 kop gr. čes. položil podle snémovního vyměření.[71]) V příjmení i jediné písmě přibrané neb ubrané nebo změněné mohlo závadou býti a žalobu zdvihnouti. Roku 1548 zdvižen u komorního soudu půhon na jakéhos Šindlera z Blumova. poněvadž ho původ nazval „z Blumnova". Tedy pro jediné písmě![72]) Na tutéž lapavou věc bil Mikuláš Jenčík z Radvanova, byv r. 1557 obeslán do soudu komorního. Tu dokázal „dskami", že se nezove Jenčík alebrž Jenšík „po předcích". Ale soud tentokrát na to nic nedal, „poněvadž Jenčík sám druhdy pod tím jménem jiné pohánějí a nálezy trpěl".[73]) Pochybil-li kdo v tituli osoby urozené, propadl také. Malichernosť ta zaběhla až tak daleko, že r. 1569 zdvižen půhon Beneši Sendražskému, poněvadž jednou jmenoval Aksynu Sokolovou z Kolovrat „paní, paní", což byl titul panský, a podruhé jen jednou napsal „paní", což je titul vládycký.[74]) Konečně dotknuto buď, že zdvihány bývaly půhony měst a městeček, položil-li původ jméno jich bez označení, pohnáno-li jest „město" neb „městečko".

---

[68]) Mezi „Delfinem Haugwicem a Krajířem Kundratem". By byl psal „Kundratem Krajířem", dobře by bylo. Kn. rukop. univ. č. 17. A. 35.

[69]) Kn. kom. soudu č. 24. A. 6. fol. 212.

[70]) Ba i pro nepoložení „Jiříka" vedle „Jíry" padla r. 1548 žaloba. Viz rkp. univ. č. 17. C. 30. fol. 136.

[71]) Kn. lounská č. 1. C. 16. str. 1206.

[72]) Rkp. univ. č. 17. C. 30. fol. 136.

[73]) Tamže fol. 221. Tu také na listě 211. zapsán zvláštní omyl. Soudil se Jan Taranský s Annou z Ilburka o výplatu Helfemburka hradu. Že v obeslání stálo „Helfemberk" a v majestátě na ten hrad daném bylo „Helfemburk", jest obeslání zdviženo. Prý se „majestát s obesláním nesrovnává a mezi oběma jmény d a l e c í jsou rozdílové".

[74]) Tamže fol. 263.

Holé jméno nestačilo; natož teprve, omýlil-li se původ v tom, že „městečko" nazval „městem" anebo naopak. Ba tou příčinou býval půhon i tenkráte zdvihán, nešlo-li o pohnání města samého, alebrž byla-li pouze v žalobě o něm řeč, v níž omylem přezváno, jakož toho příklad o Hořicích r. 1577. Chrpa pohnal Kopidlanského, že naň „v městě Hořicích" tasil kord. Soud komorní, přesvědčiv se „svědky, že Hořice ne město, než městečko se jmenuje", zdvihl žalobu.[75]) Tím ovšem spíše padla žaloba, pochybeno-li jména samého; na příklad r. 1560 padla pře proto, že původ nazval ves jednu „Hudce" a ona slula „Hudec".[76]) Slovem, advokáti vymýšlovali sobě tolik příčin „k zdvižení pře", že sněm r. 1575 usnesl se, kdo by prázdně a daremně mluvil k zdvižení pře, nechať pokuty dá 10 kop gr. česk.[77])

Pře s žalobou zdvižená, a pro některou formální nebo materialní chybu s práva sňatá mohla opravena býti; původ mohl viniti znova.[78]) Ale stávalo se to tuze zřídka. Jináče nebylo-li nic pochybeno, a pohnaný dosavadní obranu hledal jen v tom, že žalobě odpíral, uložili konšelé straně původní, aby to, co prožalovala, teď „provodila"; čili „žalobu dovedla"; strana druhá, může-li, aby „průvody" na sebe vedené od sebe „odvodila".[79]) Obé dělo se svědky, listy, přísahou. Tím došli jsme druhého závažného momentu starodávného řízení soudního, došli jsme k „průvodům a odvodům".

Aby opatřily se strany průvody a odvody, k tomu přána bývala u všech soudů právní lhůta, „právní termin" čili, jakož rčeno bývalo, „soud na průvody odložil". V té právní lhůtě sháněla strana původní nejprve svědky a stavěla je v soudě; dala-li času projíti, ztratila při, poněvadž svědkové po prošlém termině nic neplatili, leč dokázala-li strana „nuznou nouzi", že totiž nebyla s to, aby v právním čase byla se svědky svými nahotově. O tu „nuznou nouzi" pak ovšem vznikl postranný nový process, aby ukázalo se, mohla-li přec k soudu stačiti strana svědky svými nebo nic.[80]) Ale také nesnesla svědectví platnosti žádné, byla-li vedena před dotčenou právní lhůtou. Bylo pravidlem, „kdo by vedl prve svědky nežli žalobu učiní, ta pře s svědky zdvižena bude",[81]) jakož se to skutečně přihodilo v Kostelci nad Labem Václavu Ko-

---

[75]) Kn. komorn. soudu č. 16. J. fol. 205.

[76]) Kn. kom. soudu č. 15. J. fol. 251. 252.

[77]) V Mělníce nechtějí toho platiti. Kn. č. 3. fol. 130.

[78]) Koldín, Pr. Měst. C. XX.

[79]) Žalobce má dovésti žalobu; není potřebí, aby skrze obžalovaného dovozováno bylo. Odepřením skutku nastala povinnosť původovi, aby dokazoval. Brikcí IV. Koldín B. XXXVI. „Actori incumbit probatio" z římského práva

[80]) Příklad v soudní kn. lounské č. 1. C. 14 z r. 1554. fol. 297., kde dokazovala strana původní, že její svědek potloukl se a nemohl k soudu v čase právním.

[81]) Rkp. právní v Polné fol. 72. A. 1563. „Kdež odporu není, a svědci se vedou, tu počátek pře není." Lib. sentec. č. 3. fol. 68. v arch. plzeňsk.

žešníkovi, jenž r. 1563, nežli žalobu učinil, honem z opatrnosti už svědky vedl.[82]) Právo Koldínovo i trest na takový chvat ukládá. Od toho pravidla připouštělo právo „z milosti své“ výminku. Byl-li totiž strach, aby svědek do té doby neumřel, nežli k průvodům ve při dojde, nebo bral-li se svědek na vojnu, nebo daleko přes pole: mohla strana původní svědky své vésti „na věčnou paměť“ před processem.[83]) Taková svědectví někdy bývají také nadepsaná slovem „pro smrť“ anebo svědectví „ku potřebě komukoli, kdekoli a kdykoli a proti komukoli pro odchod na vojnu zavedená“.[84])

Kdo chtěl svědky vésti, měl je druhé straně, proti níž je vedl, jmenovati a kterého dne i hodiny je vésti chce, oznámiti, aby druhá strana mohla k tomu vedení dostaviti se a svědky spatřiti. Ale nic víc než „spatřiti“; co svědčili, toho nedověděla se strana protivná. Býval právní zvyk, že strana straně „prstem svědky ukazovala“, a teprve když byli přísahali, jmenována jsou jich křtěná a jiná jména.[85]) Byli-li svědkové bez vědomosti strany druhé vedeni, čili jak říkali, „byli-li vedeni straně ve hřbet“: platnosti neměli. a „svědomí“ jich kladeno za „pohřbetné“ a nepořádné.[86]) Také mělo straně oznamováno býti vedení svědků v čas. Praví kdosi v soudě lounském r. 1553: „Svědomí těch sousedů je nepořádné, že jest mě k vidění svědků těch podle práva neobeslal, než tepruva ten den, když již s nimi na rathuze byl, pro mě jest poslal, maje podle práva a zdejší staré zvyklosti nejméně den před tím mi dáti o tom znáti.“ [87]) „Bez ohrady“ té vedeni směli býti svědkové při všech právech jen tehdy, šlo-li „o mord“ lidí selských, a byli-li svědkové vedeni na tom právě, kde pře zašla.[88])

K spatření svědků vydávala strana straně ceduli. Vzor takové cedule zachytili jsme. Zní: „Anna N. věděti dává Václavovi N., že k té rozepři, kterouž s ním má před slavným a mnoho vzácným, poctivým právem pánů Star. Měst. Pražského o to a to, některé svědky, lidi neusedlé od pondělka, to jest od 13. mart. až do 18. a potom od pondělího po provodní neděli až do soboty po Svatosti na rathouze v kanceláři hořejší jednoho každého dne ráno od východu slunce až do poledne zapisovati dá. Protož vidí-li se

[82]) Arch. zemský. Kn. appell. č. 5. fol. 656.

[83]) B. 42.

[84]) Arch. pr. č. 1061. 805. r. 1599.

[85]) Roku 1545 vypovědělo právo čáslavské (kn. arch. čásl. lit. C. 9. fol. E. 14): „Když strana vystaví svědky a prstem je straně druhé okáže, podle práva dosti jest, než když závazek učiní, tu křtěným jménem že jmenováni a postaveni budou.“

[86]) Ortel kutnohorský z r. 1583 (v rukop. v Polné fol. 70.). Acta forens. arch. turnovsk. I. 136.

[87]) Kn. arch. lounsk. č. 1. C. 14. fol. 220.

[88]) Příklad v kn. lounské č. 1. C. 15. fol. 129. r. 1561, kde viní Václav Lobkovic Jošta Tejřovského, že veda svědky selské o mord na právě lounském, jemu o tom věděti nedal. Ortel: „Při vyšších i jiných soudech to se zachovává, že se v takových příčinách svědkové bez ohrady vedou.“

Václavovi na jmenované dni takové svědky spatřiti, na jména jich se zeptati, nebo někoho s plnou mocí k tomu vyslati, toho se při svobodné vůli jeho zůstavuje.“ [89]) Byla-li strana k spatření svědků řádně pozvána a nedostavila se, nesměla potom svědků zavrci.[90]) Pozval-li kdo druhého k vidění svědků přes pole kams, a svědkové v ten den vedeni nebyli, takže pozvaný jel marně a se škodou: vznikla hned postranní pře „o škody z příčiny citací k vidění svědků vzešlé“. Za příklad buď Zlatohlávek z Mělníka r. 1576. Ten obvinil Kohouta „z toho, že jest jej citoval k vidění svědků v Starém městě Pražském, ale sám že se nepostavil se svědky k té hodině a k tomu dni, a tím že ho ke škodám zúmysla připravil, kterýchž sobě do 4 kop. gr. česk. pokládá, v tu summu i to pojavši, že jest na cestě ručnici za 1 kopu ztratil a za tři dni, co jest doma i v Kostelci o jarmark vlněnej zmeškal, dvě kopy že by nevzal“. Soud nalezl, spatřiv listinnou jistotu, o tom z radnice Staroměstské vydanou, že Kohout povinen Zlatohlávkovi zaplatiti 3 kopy, které v Praze a na cestě za jídlo a pití utratil.[91]) Strana obeslaná v témž čase a týmž způsobem také vedla svoje svědky, neboť jakmile došlo potom k stání a dalšímu pře líčení, tu již nedopouštělo se obeslanému svědky sobě sháněti.[92]) Vésti svědky osobou jinou než stranou samou nebylo lze. Bez přítomnosti té neb oné strany nesměli svědkové přísahati ani „k svědomí se nutkati“.[93]) Obě strany mohly užiti k svědectví týchže lidí; proto čteš z míry často ve všech všudy „knihách svědomí“, „co jsem svědčil straně původní, svědčím i straně této“. A to byla někdy věc mrzuta, poněvadž každé svědectví stálo peníze, a strana domnívajíc se, že platí si svědka „vývodního“, zaplatila svědka „průvodního“, který jí přitížil. Chtěl-li kdo svědka jednoho užiti ke třem, čtyřem processům, musil ho třikrát a čtyřikrát obeslati a vždy znova zapsati dáti, neboť

---

[89]) Kn. arch. pr. č. 324. fol. 255. Vzor z práva (saského) lounského: „P. Mistru Artofidiovi, cedule k vidění svědků. Pane Jene Mistře Artofidi, poněvadž mi k průvodům ještě termin slouží, zejtřejšího dne na rathouze zdejším v hodin 12 některé svědky zavésti a zapsati dám; protož vidí-li se vám přítomni býti a na svědky pohleděti, to buď při Vaší vůli.“ Datum. Arch. lounský. Kn. soudní z r. 1594 fol. 214.

[90]) Příklad, že v tom pochybil sám písař českobrodský Simeon Polický r. 1606, v kn. kouřimské, v mus. fol. 4.

[91]) Kn. arch. měln. č. 3. fol. 125.

[92]) Příklad ze soudu v Budějovicích r. 1553. Kn. appel. v zemsk. arch. č. 4. str. 1195. „Poněvadž svědkové Jana Maršovic v té při kterouž má s Rábem, otevřeni a přečteni jsou, a on Ráb, nejsouc s průvody svými pohotově, toho jest nebájil ani za jaké odložení žádal, z těch příčin týž Ráb již takového folku v svědků vedení podle práva užiti nemá.“

[93]) Arch. nymbursk. Kopiál z r. 1556 fol. 270.: „Aby bez přítomnosti původa kdo jiný jemu svědky řiditi měl, nebo svědkové sami od sebe aby se k svědomí nutkati měli, toho se při právě našem nezachovává, neb i při tom (vedení svědků) někdy odpor bejvá, že sobě strany někdy jednoho neb dvou svědků nebo všech vésti nedopouštějí, příčiny (buď nehodnosť nebo zlopověstnost, nebo přátelství, tovaryšství) toho pokládajíce.“ Rok 1566.

„svědomí“ pod jediným závazkem vydané, nestačilo.[94]) Také nebylo dovoleno, několik svědků pojímati a zapisovati společně v jedno svědomí.[95])

Staří soudové k svědectví pouštívali sic kde kterého dospělého člověka (pachole od 14—18 let, děvče od 12—15 let),[96]) ale ne každého se stejnou ochotou a také ne ve všech případnostech. Na příklad ještě v Koldínově městském právě čteš, že pro vrtkavost mysli své žena svědčiti nemá — ale krom kšaftů, že přece ve všech věcech svědčiti může.[97]) Ještě na počátků století XVI. tvrdilo se leckdy, že u věcech cti a hrdla svědomí ženské přijímáno býti nemá.[98]) Na soudě kouřimském r. 1541 podle starodávního přesvědčení pravního[99]) rozhodli, že svědomí jakés Barbory v nějaké při o krádež viničnou nemá přijato býti přes to, že původ ne právě zdvořile dokazoval, „že v některých přech žena svědomí dáti může, neb i v některých přech biřic svědčí, a ta krádež stala se za městem, kdež tu samého mužského pohlaví vždycky nemůže býti“. Ale Pražané ortel kouřimský napravili vyřekše, že ona žena svědomí dáti má, však důvodu toho nepověděli.[100])

K svědomí neměl připuštěn býti otec synovi, syn otci, manžel ženě, vůbec ne blízký krevní „přítel“.[1]) Ale příbuzní, kteří nebyli „náchlební“, synové i dcery z domu „vybyté“ svědčiti mohly. Tuto výminku přednášel r. 1578 soudu lounskému mnohomluvný advokát proti straně, která mu nechtěla snášeti svědky příbuzné, takto: „Podle starobylého přísloví zdá se mi, že jest po vobědích se lžicí přišel k vobědu. Že matka, syn, švakr sobě nasvědčovati nemohou, se mejlí; přivozuje li na to zemské zřízení, předku toliko a ne zadku šetří. Neb ačkoli zřízení zemské i městské takového svědomí nedopouští, však když jsou s sebou chlebící a nedílní. Ale když se rozdělí, ani práva císařská tomu neodporují. Neb doktor Chilianus in processu juris c. 16. de exceptione contra testes, mluvíc o krevních přátelích, kde nemají svědčiti, patrně potom dokládá vejmínky, kdy a v čemby svědomí jejich postačovalo, totižto, když se rozdělí, bytem sebou jsou odloučeni, a když se v nějaké při svědků nedostává. O strejcích a švagřích učí, že připuštěni býti mají.“[2]) Ale nebyla věc druhdy tak docela beze sporu. Na příklad v Kou-

[94]) Arch. pr. č. 1167. 63. Doklad z r. 1595.
[95]) Arch. táborský č. B. IV. A. 40. fol. 137.
[96]) Ophtalmii Processus. 30. ve Spis. právn. H. Jirečka.
[97]) Koldín. B. 61.
[98]) Kn. arch. pr. č. 1129. 166.
[99]) Kn. arch. pr. č. 93.
[100]) Roku 1548 praví kdos v pražském soudě: „Že by svědkové při stolici této místa svého míti nemohli, proto že jsou ženy, a že práva to ukazují; můž dobře býti, že ukazují, ale snad práva jihlavská, ale aby při této stolici ten obyčej se zachovávati měl, to se neukazuje.“ Při deskách miscell. č. 71. fol. 137.
[1]) Bylo tak i u Židů. Arch. pr. č. 1057. 11.
[2]) Kn. lounská č. 1. C. 16. str. 1162.

římí r. 1526 soudili se dva o česť Původ nechtěl připustiti svědectví švagra strany pohnané, „že je to přítel krevný stupený a podle práva za svědka býti nemůž". Kouřimští uznali; ale ne tak vrchní právo pražské, „poněvadž v jiné menší věci švagr svědčiti může, nadto, kde se dotýče poctivosti, největší věci!" [3]) Na proti tomu, když šlo r. 1551 v Hradci nad Labem Václavovi Laurynovi o česť, nalezl soud, že „syn dílný od otce, a otec synu o statky svědomí dávati mohou, ale v té při, poněvadž se poctivosti syna jejího dotýče, Laurynka synu svému svědomí povinna dáti není".[4]) Svědčiti neměli pošetilí lidé: také ne ti, kteří podezřelí byli pro přátelství nebo nepřátelství. V plzeňském soudě r. 1548 nechtěl jedenkráte také svědčiti jakýs Bartoš, obranu klada, že by tím porušil „důvěrnosť" čili přátelství. Jemuž odpověděno: „Budiž to důvěrnosť nebo nedůvěrnosť, přísaha rozvazuje a svědomí otvírá, žádnými zástěrami spravedlnosť lidská nemá býti zastírána." [5])

Zlopověstní lidé, k nimž počítáni také biřicové, kati, rasi, šenkéřky a jiné osoby nápodobné, k svědomí připouštěly se jen u věcech malých a se všelijakými ohradami. „Takové osoby podezřelé v svědomí mezi dobrými lidmi a proti dobropověstným trpíny býti nemají," tak bránil se soused jeden na Mělníce proti svědomí biřicčinu r. 1572.[6]) Zajímavo, že k svědectví nesměl připuštěn býti člověk, jenž, kdysi koho uraziv, odsouzen byl k odprošení.

Roku 1548 ve při impressora Václava s Boleslavskými běželo také o to, mají-li k svědectví stačiti přívrženci víry českobratrské Václav apotékář a primas Tomáš, kovář. Na jich obranu děl advokát: „Svědkové pak aby neměli průchodu míti proto, že jsou bratři, ješto jsou dobré víry křesťanské, a také se neví, aby kdo pro víru neměl za svědka býti, však Zidé i Turci za svědky se přijímají." [7])

Kdo svědectví schopen byl, vydati je musil. Nebylo vyhnutí. Neusedlého pro nedání svědomí zavřeli, usedlého trestali penězi. Ale měšťan musil řádně obeslán býti u purkmistra, a mimo to mělo se jemu „cedulí řezanou" nebo dopisem [8]) oznámiti, v které věci se na něm svědomí žádá. V té ceduli spolu pokuta bývala udána, nevysvědčí-li. Vysvědčiti měl oustně v radnici. O lidi selské k svědomí býval prošen pán, a ten je vyslal v určitý den do města. Cestu jim zaplatil, kdo je volal na svědectví. Sazba byla 2 gr. č za míli cesty. Šlechta měla právo, vydávati svědectví pouze listem pod pečetí svou; Koldín vstavil do městského práva, opíraje se o zřízení zemské, že šlechtic musí s přísahou, tedy oustně, vy-

---

[3]) Kn. arch. pražsk. č. 93.
[4]) Arch. zemský kn. appell. č. 3. fol. 377.
[5]) Arch. plzeňský č. 3. fol. 4. Lib. sentent.
[6]) Kn. arch. mělnick. č. 3. fol. 202. Citoval na to právo měst. kap. 68. art. 3. 4. 15 24. 29. 30.
[7]) Reg. kom. soudu č. 11. J. fol. 305.
[8]) Arch. pr. č. 1062. 93.

*

dati svědomí, jde-li o hrdlo, statek a česť, jináč že stačí svědomí jeho listovní, ale musí za ně žádáno býti „skrze konšely a pod pečetí města“. Před vydáním Koldínových řádů i v těžkých věcech stačívalo šlechtě „listovní právo“.[9]) Listovní svědomí posílávali páni někdy soudu, někdy tomu, kdo jeho žádal. Obdržev svědomí zapečetěné, měl je neporušeno dodati na právo. V Čáslavi Samuel r. 1557 takové nějaké svědomí listovní, sobě odeslané, všetečně otevřel, a přečet je, vrátil zase, žádaje za jiné, lepší. Za to dostal se do pražské „Mihulky“ na dlouhý čas, kdež v kázni poseděl.[10]) Také „erbovní“ měšťané mívali zálusk, od sebe vydávati soudům jako urození páni svědectví listovná. Ale marno bylo toužiti po té přednosti. Nikdež jí neuznali.[11]) Kněží vydávali svědomí u své duchovní vrchnosti, tedy v konsistoři, a odtud pak odsílalo se na listě právu městskému. Ale na své oči dosti viděli jsme listovních svědectví kněžských, která poslali kněží do rady přímo bez konsistoře pod svým „sekrytem“, ač jim ta neb ona strana toho práva tuze upírala.[12]) Šlo-li o těžkou věc, musil kněz přijíti do soudu osobně. Bakalářové a jiní příslušníci pražské akademie vydávali svědectví s dovolením rektorovým.[13])

Se svými svědky mohla přijíti strana do radního domu kdykoli dopoledne, ale dobře bylo prve dověděti se, budou-li moci písař a páni v tu chvíli svědomí přijíti čili nic.

Svědomí byla přijímána po přísaze. Přísah osvobozeni byli konšelé, kteří svědectví vydávali „na tu přísahu, kterou měli k svému konšelství neb ouřadu vydanou“.[14]) Též ouředníkům menší váhy než byli konšelé propouštěla se tato svoboda. Tak čteš na pražských knihách svědomí na příklad r 1525: Svědčil „Jan Cháb, porybný z Veleslavína, na tu přísahu, kterúž má od králové J. M. k svému porybnému“, nebo: „Havel šrotéř svědčil na tu přísahu,

[9]) Na příklad ortel z Hory r. 1561 Šlo o mord poddaných. Jiřík Voděradský z Hrušova zamítal listovní svědectví svého odporníka, a Kutnohorští uznali to. Prý „zřízení zemské ukazuje, když se mordu, gruntů a poctivosti dotýče, že má s přísahou svědomí přijímáno býti“. Ale ten ortel v pražské appellací královĕ napraven, neboť prý „zřízením zemským o tom vyměřeno, že stav panský a rytířský svědomí zavřené pod pečetmi svými stavu městského soudům dávati mají, z té příčiny taková listovní svědomí čtena býti mají.“ Arch. zemský, kn. appell. č. 5. fol. 227. Na Moravě dávali „svědectví listovní pod sekrety otevřená“; „v tomto království žádné takové svědomí ku právu se nepřijímá“, praví kdosi v soudě pražském Kn č. 1135. fol. 13. r. 1579; v Čechách měl šlechtic poslati svědectví zavřené. V listovném svědectví musilo státi, „že běře šlechtic k své víře“, co tu píše. Stránský, Staat. Cornova. VII. 369.

[10]) V univ. knih. rukop. č. 17. C. 30. fol. 230.

[11]) Při deskách zemsk. miscell. č. 71. fol. 196.

[12]) Na př. ve při Kouřimských s Janem Vrbčanským r. 1545. Kn. kom. soudu č. 11. J. fol. 189.

[13]) Arch. pr. č. 1058. 177. Doklad z r. 1576.

[14]) Kn. privil. kouřimsk. 55. Již od starodána. H. Jireček, Slov. Právo. II. 236. Ale v Litomyšli odpouštěna konšelům přísaha, jen když strany jim v tom důvěřily. Arch. litomyšlský č. 120. 63. Roku 1590.

kterú má k posudnému vybírání;" nápodobně roku 1570 svědčí Habrbaše „na tu přísahu, kterouž učinil k měření sudů vinných": jiný téže doby svědčí na tu přísahu, kterouž učinil „k důchodu celnice", ba roku 1575 svědčí Goliáš také „na tu přísahu, kterou učinil k pořádku sladovnickému".[15]) Kněží svědčívali „na ten závazek, kterýž učinili k svému kněžství" [16]) V nevelikých věcech i židovským přísežným školníkům, tedy ouředníkům židovského chrámu nepatrným, bývalo propouštěno, aby to ono vzali na své závazky a přísahy, „kteréž sobě od svých starších k školnictví dané mají".[17]) Ale vesnický rychtář ani konšel přísahy osvobozeni nebyli. Žena s těžkým životem brávala obyčejně svědectví „k své víře a duši" a nebyla k přísaze puzena.[18]) Snad věřili těhotné ženě, anať samotným stavem svým v nebezpečenství života, že nebude lháti. Vždyť odpouštěli také jiným nemocným přísahu! [19]) Bylatě přísaha vůbec plna symboliky a slov těžkých k Bohu a všem svatým se volajících.[20]) Přísahající měl býti obrácen k slunci Páni a vládyky kladli prsty — dváky — na prsa, měšťané zdvihali ruku před křížem stojíce, a lidé poddaní přísahali na kříži, klečíce; [21]) neměl-li kdo ruky pravé, mohl přísahu spraviti levicí; [22]) byl-li chrom. přísahal leže nebo sedě.[23]) Z božího umučení pojala leckterého svědka hrůza, lež mnohému zhynula na jazyce. Annička. kuchařka pražská, r. 1510 majíc svědčiti nějak nepravě, „uhlédavši boží umučení, prchla pryč".[24]) Přísahy se konaly jen dopoledne.[25]) Pro velikou vážnosť přísahy chtívaly soudy od starodávna, aby svědek přísahající byl lačen, aby přísahal na štítrobu.[26]) Proto také r. 1577 nesměli Rakovničtí pustiti k přísaze čtyři selské lidi křivoklátské, „kteří způsobem svým selským, napivši se prve rakovnického piva, dosti spurně se chovali".[27]) Všaktě i strany pilně

[15]) Doklady v arch. pražském v knihách č. 1058. (130); č. 1047. (L. 7. L. 10); č. 1057. (26); 1056. (77).
[16]) Arch. pražský č. 1051. 86.
[17]) Lib testim. úřad. perkm. č. 2. fol. 223.
[18]) Viz pražskou kn. svěd. č. 1049. v létech 1550—1570 č 1050. (60) č. 1051. (133). R 1615 čteme v kn. pražské č. 1068. 198.: „Lucie, manželka ševce jsouc s těžkým životem, přijavši to na to, co pod srdcem nese, svědčila takto." V saském právě dovolovali ženě přísahati teprve po porodě. Planck. Gerichtsver. II. 21.
[19]) Arch. pražský č. 1062. 99.
[20]) O přísaze viz článek Brandlův v Č. Mat. Mor. r 1869 27.
[21]) Ophtalmii process. Her. Jireček. Spisy právní. 30. Kovář z poddaného města Zbiroha přísahal r. 1591 v Praze kleče. Arch. pr. č. 1055. 144. O měšťanech, že se kříže nedotýkají, viz litoměř. rukop. mus. z r. 1510.
[22]) Brikcí. XV. Arch. Č. I. 469. V. 120.
[23]) Arch. Č. III. 323.
[24]) Arch. pr. č. 1046. 50. I pravdivé svědectví vydati bylo mnohým obtíži hroznou Arch. pr. č. 1055. 71.
[25]) V Chotěboři musili konšelé jedenkrát r. 1560 proti straně protestující rozhodnouti. je li poledne či není. Arch. mus. list. chotěboř.
[26]) Brandl. l. c. Práv. měst. Koldín. Kap. 68. 5.
[27]) Kopiál rakovn. z r. 1577.

pozorovaly svědky na vzájem, hledíce je v chybě postihnouti. Doběděla-li se strana, že protivné strany svědkové před přísahou něco pojedli nebo popili: jistojistě pak snažila se svědectví nelačných svědků zavrhnouti, jako to učinil v soudě mělnickém roku 1576 Matěj Valouch, měšťan Nového města Pražského, svědkům, kteří jedli a pili, prve než k přísaze připuštěni byli u práva v městečku Štětí. Ovšem vznikl z toho odporu nový process postranní. Strana protivná se bránila, „že ti svědkové něco nemnoho pro mdlobu a horko veliké pojedli a se napili, však strana že jim píti ani jísti nedávala, mimo to sou se při právě ohlásili, že nic míně, pamatujíc na svá svědomí a duše, pravdu pověděti chtějí". Mělničtí konšelé rozhodli, a vyšší právo appellační dalo jim za pravdu, „že práva městská ani zřízení zemská svědků přespolních, k svědomí postavených, pro skromné, střídmé pojedení a napití pro mdlobu nezamítají", aby tedy svědomí ona platnosť měla tím spíše, ano času dopoledního není pominuto při dotčených svědectvích.[28]) Ale ovšem „skromné a střídmé napití" přespolního svědka nesmělo býti toho rázu neslušného jako jevil na sobě lounský soused Michlen, maje r. 1593 přísahati před kmetcí stolicí litoměřickou. Michlen vstoupil na síň kmetcí všecek spitý. U dveří již tropil hluky. „Páni kmeti se ozvali, kdo tam se ozejvá, že pro něj jiní svědkové nemohou býti vyslyšáni?" Když došlo konečně na něho, aby přísahal a svědectví vydal, „pravil pan písař, vzav boží umučení: Polož každý dva prsty! Tehdy Michlen počal se toho zdráhati" a na konec vyřekl pustou urážku kříže, zova ho dřevem. „Potom hned rychtář vezma palcát mezi pány kmety vyvstal, a Jana Michlena poručili páni kmeti vzíti do věže. A jakž ho z vězení pustili, uložili naň pokutu peněžitou sedm kop a 15 grošů, kterou jest pánům kmetům dal." Ale tím nebylo odbyto. Michlena čekaly tresty ještě doma v Lounech, kamž kmeté litoměřičtí o jeho neváznosti poslali psaníčko. „Když jsem byl rychtářem," vypravuje o tom Vopozdil lounský, „bylo mi poručeno, abych Michlena do vězení šatlavního vzal; na zejtří v sobotu kruh železný jsou při kostele udělati poručili a pro ten skutek, co jest přemluvil Jan Michlen v Litoměřicích po soudě zahájeném před pány kmety, a hned počnouc tu neděli po čtyři neděle v tom kruhu železném za krk zamčený, pokud se mše i kázání nevykonalo, s hlavou odkrytou stával, a já jsem s ním od vězení šatlavního, jdouce napřed, a on za mnou a posel za námi až k tomu místu chodil, a tu ho posel do toho kruhu zamýkal a po vykonání slova božího zase do vězení doprovázel, až pořád do vyjití čtyř nedělí." [29])

Přísahající bývali napomínáni, „aby pamatovali na svou duši". Ve přích o meze čili „v soudě mezním" bývala ceremonie u přísahy

[28]) Kn. arch. měln. č. 3. fol. 129.

[29]) Kn. svědom. lounsk. č. 1. C. 34. fol. 410. 412. O podobnem případě píše Ferdinad král r. 1559, že udál se v Opavě. Tu se dopustil té neváznosti nějaký Stolař. Arch. c. k. místodrž. miss. č. 62. 176.

na ten konec, aby svědkové pamatovali na svou duši o to hroznější, že vykopán býval hrob na tom místě, kde soud konán pod širým nebem, a svědkové přísahali, v hrobě stojíce.[30]) Kteraký takové hroby na svědky měly účinek, o tom Poličanský r. 1613 vypravuje příklad ze vsi Biliny. „Zavedeni sou dva svědkové z ouplatku. I když měli přísahati, vykopali jim pět hrobů, aby jeden každý přísahali, ne jináč než jakoby tu hned umříti měli. Hned tu jeden oněměl z křivých svědků nad svým hrobem a za mrtvého odnešen, a druhý, vida veliké množství v svém hrobě červů, chroustův a žížal, všecken zbledl a se třásl, hned odtud od polu mrtvý vzat, kterýž se potom až do smrti třásl tak hrubě, až se nemohl najísti."[31])

Přísahy při obyčejném soudě městském mohly svědku „z vůle obou stran" odpuštěny býti.[32]) Než toho jsou příklady velmi vzácné. Hustěji se stávalo, že z úcty k přísaze propuštěno s dovolením obou stran, aby témuž svědkovi platnosť nesla jediná přísaha k jedné k druhé i k třetí při.[33])

Svědek přísahal nemnohými slovy Bohu a všem svatým, že to, čeho v té při svědom, věrně chce vyznati, k čemuž aby mu dopomohl Bůh a svatí.[34]) Později všude do těch slov vstavovali, že svědek „pravdy ani pro přízeň ani pro nepřízeň nezatají"; někde z přísahy vyloučili „všecky svaté", jinde přidali nebo vyloučili mateř boží, „blahoslavenou Pannu Máří",[35]) což vše vykládá se divnými poměry náboženskými, které i při soudech svůj výraz měly. Tou příčinou asi největší soužení mívaly strany i soudové s bratřími českými, kteří buď nechtívali přísahati nic nebo nechtěli volati se ke všem svatým. Žalují do toho Nymburští podkomořímu Jiříkovi z Gerštorfu r. 1556 takto:[36]) „Těžkosť máme do těch bratří, že mnohdykrát potahováni bývají od lidí k svědomí, a majíce přísahu učiniti, toho žádným způsobem učiniti nechtějí, za hřích sobě přísahati ku právu kladouce, a tím mnozí lidé, kteří u práva o spravedlnosti své, o poctivosť i o hrdlo soudy mají, se stěžují, že někdo o spravedlnosť svou přichází, neb ráčíte znáti,

[30]) O soudě mezním, v němž sedalo šest konšelův odtud, šest odonud, psal v Č. Č. Mus. 1858. 171. Herm. Jireček. Důležitý dodatek učinil Köpl v Sborn. Hist. II. 248.

[31]) Poličanský, Pokuty. Na proti tomu týž Poličanský uvádí případ, že ve při pánů z Plavna a Bavorův o meze svědci podvodně přísahali: nasypali sobě do bot země bavorské a pak přísahali, že ta půda, na níž stojí, jest země bavorská.

[32]) Tak čteme r. 1525 v kn. arch pražsk. č. 1047. fol. L. 20. Jiný příklad pozdější je v kn. č. 1050. 103.

[33]) Arch. pražsk. č. 1054. 304. R. 1587.

[34]) Tak psáno v rukop. litoměř. z r. 1510. Vzorky v Koldínovi B. 52. podstatně neliší se.

[35]) Viz přísahy na desce kn. malostr. č. 1126. V letech osmdesátých XVI. věku končí se: „Toho mi dopomáhej pán B. na věky požehnaný, Amen" — a v letech devadesátých připsáno na konci: „a blahosl. P. Maria a všickni svatí."

[36]) Kopiál arch. nymbursk. z r. 1556 fol. 11.

že svědek u práva bez přísahy platný nebývá, protož žádáme, že týmž bratřím podle předešlého V. Milostí poručení, aby se ven z města odebrali, rozkázati ráčíte.“ Bratří chtívali „jistú a svědomú věc samým jménem božím tvrditi a varovali se pod hříchem přísah modlářských“. Tať jich zásada.[37])

Žid, jsa svědkem, přísahával s přikrytou hlavou a obrácen jsa k západu slunce. Dvou prstů nezdvihal. Přísaha jeho při všech soudech bývala s nepatrnými odchylkami takto:[38]) „Přísahám pánu Bohu živému, kterýž jest stvořil nebe i země, moře a všecky věci, kterýž dal svatá desatero božích přikázání Mojžíšovi, služebníku svému, na hůře Sinai, že v té při v pravdě povím a toho nemám zatajiti a jináče nečiniti ani pro přízeň ani pro kterou vymyšlenou věc pod nejvyšší kletbou.“ Šlo-li jeho svědectvím o hrdlo nebo poctivosť, ukládán židu k přísaze tento konec: „Paklibych jináče učinil, tehdy přijď na mne ta pomsta, která přišla na Dathana a Abirona, ješto se za živa propadli, toho mi dopomáhej pán Bůh. který súditi má mě a veškeren svět skrze oheň.“

Svědky přijímati a svědomí jejich zapisovati, bylo výhradné právo písaře městského. Roku 1556 bránil se v komorním soudě Marek z Bitova tím, že svědkové proti němu na právě poděbradském vedení „nejsú od písaře přísežného přijímáni, než od nějakého Felixa, který se jmenuje konšelem, a tak že postačiti nemají“. A ortel byl téhož rozumu.[39]) Ale divná věc! V městečku Hoštce rok potom konšelé nalezli právě tak, a nález jejich při appellaci zrušen. Nalezli, „poněvadž Králová toho nepořádu se dopustila. a sobě ty svědky v Hoštce jednomu z konšelů. mohouc sobě písaře přísežného k zapsání jich vzíti, toho jest neučinila a processu právního pochybila, tehdy takových svědků po vyjití právní lhůty užiti nemá“. Ortel ten napraven v appellaci, poněvadž prý „žádné právní příčiny pokázáno není, proč by neměli ti svědkové čteni býti“.[40]) Bylo-li svědectví od konšela přijaté platnosti nejisté, toť zajisté žádné platnosti neneslo svědomí, přijal-li je, jako kdys v létech čtyřicátých století XVI. se v Žatci přihodilo, „kustoš“, čili služebník radního písaře. Žatečtí pro tu věc do soudu komorního byli pohnáni.[41])

Způsobil-li sobě kdo se svědky svými přístup do rady, svědomí tu vydáno bývalo prostě[42]) tak, že nejprve dva konšelé se všemi,

---

[37]) Naučení soudcím. Kn. bratrská z r. 1558.

[38]) Kn. kom. soudu č. 7. G. fol. G. 17. Doslovně tak v malostranské knize č. 1126. na desce. Nejstarší povědomá přísaha židovská z počátku XIV. století v Palackého Formelbüch. II. 6.

[39]) Reg. král. červ. starši č. 23. E. 7. fol. 125

[40]) Zemsk. arch. kn. appell. č 4. s r. 605.

[41]) Kn. kom. soudu č. 6. G. fol. G. 4.

[42]) V sousedních zemích bývalo leckde zvykem, že strana, chtějící vésti svědky, musila sobě prve „koupiti“ zahájený soud! Tak vypravuje kdos v soudě lounském o soudě v městě Hlohově r. 1554. Kn. lounsk. č. 1. C. 14. fol. 306.

kdož k té při náleželi, písaře přísežného s sebou majíce, vešli do síně některé vedlejší, a tu buď písař, buď strana sama z cedule přečetli svědkům, o čem na nich žádají svědomí. Když svědkům vydána přísaha, odešli konšelé ze sednice zase, a svědek jeden po druhém přistupoval k péru písařovu, a šeptaje svědomí vydával.[43]) Jako r. 1539 vypisují Plzeňští Tachovským, takový způsob všude býval. Psali: „Ten pořad zachováváme v tom, jakž zřízení zemské ukazuje; když písař náš svědkům přísahu vydává, z prostředku radního (konšelé) při tom jsú a po přísaze vydané hned odejdú, a svědkové před samým písařem svú vědomosť oznamují, a písař žádnému toho neukazujíc, seznání svědků sepsané zavře.“ Má-li se to seznání poslati přes pole jinam, „zapečetí je pečetí městskou nám (konšelům) beze škody; nebo neuznáváme, jaká by škoda odtud nám zrůsti mohla, pokudž zřízení zemské tak v sobě zavírá, a my tak písaři našemu toho se důvěříme.“[44])

Někdy a někde dovolili sobě konšelé tu změnu v způsobě právě vypsané, že nevešli se svědky do postranní síně na samotu, alebrž všecko všudy vykonali v síni radní přes to, že byla naplněna lidmi, za všelijakými jinými potřebami přišlými. Taková výminka ovšem byla proti zákonu, jenž praví, aby při zapisování svědomí byl písař se svědkem sám.[45]) Však se chotěbořským konšelům r. 1560 těžce vážilo, že přijali svědky[46]) v malé síni, „kdež několiko osob při jich zapisování bylo“. Chotěbořští bránili se, prý „majíce rozkaz pána svého, aby berně a posudné z register vyhledali, pro tu příčinu že byli v síni, a v tom svědkové přivedeni byli; konšelé že prý tu zůstali jako osoby přísežné, ne aby svědků poslouchali. Když prý svědomí při deskách zemských (tedy k soudům královským, zemským) se zapisují, že také lidé přítomni toho jsou a potřeby své řídí, což na škodu přijímání svědků nic nebývá“.[47]) Než protivná strana stále vedla svou odpovídajíc, že měli konšelé jiné místo k svědomí obrati, „pokud zřízením zemským to těžce zapověděno jest, jak žádný jiný kromě písaře o svědomí vědomosti míti nemá“.

Písař byl povinen zapisovati svědomí věrně. Zapisovali tedy písařové mluvené řeči se všemi jazykovými zvláštnostmi i chybami.

---

[43]) Příklad ze Žatce v kn. kom. soudu č. 6. G. fol. G. 4. Příklad z Loun r. 1586 v kn. lounské č. 1. C. 34. fol. 92. „Svědomí přijaté podle práva a zříz. zemského skrze mne mistra Adama Pelhřimovského v přítomn. dvou konšelů, kteříž podle sněmovního snesení otázky na každého svědka pořádně činili, a oni po učiněném napomenutí svědčili. Dáno od zapsání každého 6 gr. bíl.“ V registr. mělnick. č. 27. fol. 13.: „Byli při přísaze p. Fučík a Večeředlej, konšelé města Mělníka, a svědomí přijato jest ode mně Václ Kopeckého, písaře radního města Mšena, a dáno mi od něho, jakž za právo písaři přespolnímu.“ Roku 1565.

[44]) Arch. plzeňský lib. exped č. 11. fol. 45.

[45]) Koldín. B LIII.

[46]) Jana Předborského z Předboře proti Jindř. Střelovi z Rokyc.

[47]) Reg. bíl. nálezů č. 15. J. fol. 255. 256. 251. komorn. soudu.

V Manětíně r. 1590 zapisoval písař svědomí Honza Kluga tak svědomitě, že vpravil i jeho německou výřečnosť do knihy.[48]) Šlo písaři na hrdlo, nařkl-li ho někdo, že schválně něco do svědomí dostavil nebo z něho ubral na škodu strany některé. Což těžký soud byl, když r. 1569 nařekl Mikuláš Chmel písaře pardubského Jiříka Chrudimského, že „mu nespravedlivě zapisoval", a vedl na to svědka Urbana Kováře.[49]) Šlo o hrdlo buď písaři, buď Chmelovi s Kovářem. Místodržící nařídili honem. aby stavěli se Jiřík písař, několik konšelů a Kovář i Chmel na Horách Kutnách, kdež někteří zemští ouředníci na tu chvíli pobývali. Byv puštěn před pány, Urban Kovář vyznal, že ho Chmel k falešnému svědectví proti písaři navedl. „V tom jemu Chmel překážku učinil, mluvíc: Milý Kováři, což ty tu mluvíš, běželobyť o tvou poctivosť i také o hrdlo, ano i o bezhrdlí mé! V tom s okna, pod kterýmž Chmel stál, z kotoučku prostředek vypadl, a tu pan maršálek ráčil promluviti: Ty, pane Bože, račiž býti s námi! A hned poručení Chmel měl, aby Kováři mluviti nepřekážel. Kovář pravil: Jest to tak v pravdě, že jsem z návodu Mikuláše tohoto falešně svědčil, a on mne, co jsem měl svědčiti, tak učil, jako otec dítě učí páteřům." Nazejtří zavolali páni všecky Pardubčany obeslané opět do radní síně kutnohorské, a „tu Urban vytazován byl, umí-li desatero božích přikázání, aby je říkal. I říkal je, a když přišlo na to, Nepromluvíš křivého svědectví, v tom bylo pro rychtáře Straku posláno, a Urban Kovář dán byl k outrpnému právu — a činil konfessí na tovaryšských marách" (t. j. na mukách). Potom do Prahy vezen byl Chmel s rychtářem horským na jednom voze, Kovář s písařem krevným na druhém. Písař pardubický připsal k svému referatu, z něhož čerpáme, ten nepěkný posměšek, že „zlotřilému Chmelovi a Urbanovi znechutilo se pivo horské, a že dali se na pražské". Než v Praze oba jatci vyvázli. Teprve roku 1580 po všelijakých odkladech při appellací opatřen byl písař pardubický od císaře Rudolfa na své cti.[50])

Když písař do knihy zapsal svědomí, aby nenastaly zmatky, přečetl vždy svědkovi jeho výpověď, dokládaje, chce-li se opraviti, chce-li přidati neb ujíti něco, aby tak učinil. Ale zdá se, že na

---

[48]) „Fon nám dal. my jemu taky, fon vždycky jemu poslali, kaštý den chléb" atd. Kn. arch. lounsk. č 1 C. 17. fol. 603. 604.

[49]) V Chaosu arch. pražsk. je o tom obšírně. Č. 830

[50]) Průtahy v té věci byly podivné. Když přijel Maxmilian s císařovnou a dcerami r. 1569 do Pardubic, „tu Pardubšti prosili, aby takových nepravých od zlých lidí na ouřad suplikování přijímati neráčil, poněvadž, ač jsou lidé sprostní, že o to všelijak usilují, aby od nich každému spravedlnosť dála se, a písaře, chudého člověka, v outratách, které pro toho Chmele násti musil, litoval, a p. appellatorům, aby ho s ním vejpovědí podělili, milostivě poručiti ráčil. Ty pak actiones od p appellatorů k žádné vejpovědi nepřišly ale v mlčení pozůstávaly, až ten zrádce Chmel v městě Čáslavě scepeněl". V císařově listě, jimž teprv po 11 letech písař na cti opatřen, sluje „Jiřík Kubeš soused v Chrudimi". Chaos v arch. pražsk.

právní pochybení písař strany upozorňovati neměl; víme ť, že pro pochybení stran u písaře ode všech soudů svědectví bývala rušena a pře zdvihány. Za takové pochybení právní kladeno bývalo, zapomněla-li strana na příklad říci a poznamenati dáti do knihy, proti komu svědomí se zapisuje. Tím způsobem přicházeli žalobci i při vyšších soudech o svědky své i o při všecku.[51]) Nápodobně ztracena pře, když nápis anebo titul, pod kterýmž jsou svědkové zapsáni, se žalobou se nesrovnával.[52]) Roku 1587 zamítal kdosi v Lounech svědky protivné strany, poněvadž byli vedeni v den Tří králů, tedy o „vejroční svátek", a soud lounský dal mu za pravdu.[53]) Vrátil-li se svědek, vydav svědectví, do síně k písaři zase, že by chtěl něco dodati, nesměl písař toho jináče přijíti nežli po nové přísaze, svědku vydané.

Co zapsal písař, to tajiti měl pod hrdlem;[54]) ale ani svědek sám nikterak neměl se v svědomí svém pronésti, sic upadl v pokutu.[55]) Od zapsání svědků bývala písaři určitá sazba, ale známe případy, že na list královský, jejž si byla strana, chudobu předstírajíc, při králi vyprosila, nedostal ani písař od psaní ani svědkové od cesty. Na příklad r. 1576 obdržel „list otevřený" Pavel Čáslavský, farář lehnický, v němž oznamuje císař všem stavům, že potřebuje dotčený kněz proti rismburskému pánovi Hertvíkovi nemálo svědkův a „pro chudobu svou že nemá týmž svědkům od chůze, též písařům od zápisu čím platiti"; proto tedy že císař „poroučí, aby vrchnosti poddané své k tomu, aby bez placení od chůzí táž svědomí vydávali, přidržely, a písařové přísežní aby tolikéž bez ouplatku je zapisovali".[56])

Když lhůta minula, v níž svědkové měli býti přijati a zapsáni, nařizovalo městské právo konšelům, aby již pře neodkládali. Tím došli jsme třetího momentu v processu soudním. Konšelé uložili den k stání nejdůležitějšímu, k stání, v němž svědkové měli býti čteni, a pře líčena a dolíčena.

Když se v určený den strany sešly, a konšelé na soud zasedli, přiházelo se leckdy — poněvadž právě tenkrát soud byl rozhodující — že ta neb ona strana proti některému konšelu se ozvala, chtějíc tomu, aby na této při neseděl. Nejobyčejněji stávalo se takové „vyzdvižení konšela ze soudu" tenkrát, byl-li v téže při prve konšel povolán za svědka. Stala-li se taková příhoda v Praze, bývala vždy pomoc snadna: jedno město půjčilo druhému konšelů přísežných, kolik jich bylo zapotřebí. Na příklad r. 1550 zůstalo

---

[51]) Reg. kom. soudu č. 14. J. fol 135. Též rukop. univ. knih. č. 17. C. 30. fol. 219.
[52]) Příklad v arch. pražsk. č. 1028. 186. Rok 1583.
[53]) Arch. lounský č. 1. C. 17. 385.
[54]) Kn. privil. kouřimsk. r. 1501 55. Tu je nález: „Ztratí hrdlo, pronese-li, ohledá-li, otevře-li svědectví."
[55]) Arch. pr. č. 1068. 51. Roku 1619.
[56]) Arch. místodrž. miss. č. 94. 34.

v kterés při v malostranském soudě šest osob konšelských, tedy s polovici. Druhá polovice byli za svědky. „A bylo ze Starého a Nového města šest osob radních propůjčeno a přidáno k uvážení té pře.“ [57]) V městech venkovských týmže způsobem nebylo lze pomáhati sobě. Vyvinul se tedy za pomoc ten právní zvyk, že konšelé, vyzdviženi byvše, vyvstali ze soudu, a na jich místo primas nebo purkmistr povolal kterékoli vážné sousedy, jimž na tu při zvláštní bývala přísaha vydána. Ale tento prostředek nebyl všude oblíben. Neužiii ho na příklad r. 1569 v Strakonicích. Když strana chtěla některé konšely pro vydané svědectví vyzdvihovati, nalezl městský soud ortelem takto: „Poněvadž se předešle zachovávalo. když strana jakých pamětí na těch, kteří v místě radním sedí, potřebovala, že ty osoby, paměť svou v radě oznámivše, vyzdvihovány nebyly, než předce seděly: protož nevidí-li se Mikuláši Rybákovi od toho pustiti, tehdy aby složil na naučení.“ A páni v Praze při appellací dali naučení, že je dobře tak, jen aby zůstali v soudě konšelé všickni.[58]) Když potom od let sedmdesátých appellací pražská nařizovala způsob svrchu psaný, že totiž soud má se doplniti kteroukoli hodnou osobou pod zvláštní přísahou, skoro vždy žádaly strany za způsob jinačí: buď aby konšelé doplněni byli přísežnými konšely z cizího, přespolního práva,[59]) aneb aby všecko uvažování pře odtud sňato bylo a oddáno právu jinému.[60]) Tento poslední prostředek volili sami konšelé nymburští již r. 1559. jenže chtěli, aby tu při, v kteréž zbylo pět konšelů na uvažování, k sobě vzala sama appellací na hradě Pražském.[61])

Věc z míry mrzutá byla, chtěl-li kdo vyzdvihnouti pro svědectví konšely všecky — i s písařem. jakož se o to pokusil r. 1587 na soudě lounském jakýs Jan Vinkelman soudě se s Kateřinou Dlouhou. Tu šlo o dosazení celé nové rady, staráni byli o to páni v appellaci, starán byl o to podkomoří, a kdo ví, kde ještě kdo — slovem byl zmatek. Moudře protestovala Kateřina Dlouhá, že věc ta vymyšlena jest od Vinkelmana jen proto, aby nabyl odkladův a času prodlouženého. — „Při tomto městě,“ tak dí se v Kateřinině protestací, „od všetečných lidí cosi nového se začíná, že jest při vyzdvihování a přemítání osob ouředních tak ledaco bez dostateč-

---

[57]) Kn. arch. pr. č. 1154. H. 18.
[58]) Rkp. práv. v Polné fol. 13.
[59]) Příklady z Loun r. 1577 v kn. č. 1. C. 16. str. 501.
[60]) Příklad r. 1606 v Plzni. Ferdinand Eyser, soudě se s Bakalářkou o kšaft, chtěl tomu tak. Ale císař nařídil, aby pře zůstala na plzeňském právě, a konšelé aby na místě svém jinou osobou hodnou, vydajíce jí zvláštní povinnosť (rozuměj přísahu), dosadili.“ Arch. c. k. místodrž. missiv. č. 115. fol. 106.
[61]) Roku 1559 píší do appellací: „Vodička a Kantůrek mají nemalou rozepří o nářek poctivosti, k kteréžto při obojí strana sobě k svědomí několik konšelů vyhradili, takže konšelů toliko pět zůstává. Protož V. M. žádáme, že ráčíte tu při k sobě přijíti a mezi dotčenými stranami vejpověď učiniti.“ Kop. nymb. z r. 1556 fol. 113.

ného předložení před sebe béře, jakož pak i Jan Vinklmon také na to nastupuje, aby mu k vůli téměř všecky osoby konšelské i písařové oba vyzdviženi, a jiní dosazeni byli. Ale jest tomu rozuměti, než Jan Vinklmon v tak velikém počtu osoby ouřední a písaře sobě obnoví, že to dosti času vezme, nebo to tak nakvap bez podání rejstříku, kteréby osoby nové Vinklmon jmíti a kde je tak hned co s hřebíčku sníti, bez bedlivého té věci uvážení s těžkem bude moci býti.“ Kteraký konec měla věc, nedočtli jsme se.

Vyzdvihovati konšely ze soudních lavic z příčiny jiné nežli pro svědectví bývala věc nebezpečna, poněvadž každá jiná příčina podobala se urážce, o kterouž pak vznikaly nové pře tuhé a zlé, neboť konšelé musili po své cti státi vší mocí a měrou. V Turnově r. 1570 oznámila vrchnosť již při volbě konšelské: „Věděl-li by kdo z sousedů co nepořádného a nepoctivého do některého konšela, aby se hned nyní ozval, prve nežli by k soudům přišlo, ne aby potom po času chtěl něco takového před se bráti.“ [62]) Litoměřickým dovolil podkomoří r. 1541, aby každého takového všetečného člověka, jenž by je vyzdvihoval, zavřeli. Tehda totiž žalovali kmeté do Blažeje Nožičky, „že je v soudě trpěti nechtěl, nýbrž je vyzvedl, a tudy před lidmi obecnými ošklivil, a když od soudu šel, prstem na ně kejval“. Nožička se obránil na tu chvíli tím, že „ta jest města Litoměřického svoboda, když kdo nechce kterého soudce trpěti, že jej může vyzdvihnouti“. To sic uznal pan podkomoří, ale dovolil, aby na příště zavřen byl, kdo „té svobody“ by užiti chtěl.[63]) Rakovničtí r. 1551 netázali se nikoho za radu ani nestěžovali sobě nic do Jana Hanzlovic, když nechtěl Diviše Rubína za soudcí ve své při trpěti „za příčinou nářku (nařknutí), z něhož se nevyvedl“ — a vzali ho ihned bez okolků do šatlavy.[64]) Ale ten případ i svrchu psaný litoměřický jsou výjimky: obyčejněji bylo, že pro vyzdvižení toho neb onoho konšela vznikaly žaloby a soudy.

Při stání, v němž měli čteni býti svědkové, když soud zasedl, oznámeno nejprve zase, oč ve při běží, a strany pak prosily, aby svědkové byli „z rejster“ „publikováni nebo čteni“.[65]) Některá strana jala se za to žádati, aby svědkové strany druhé ti neb oni nebyli publikováni, že je „naříká“ nebo „zamítá“, „zhajuje“. Někdy zase vznášely strany svoje námitky proti svědkům až teprve po publikování jich, ale ať tak učiněno napřed nebo, potom, ihned „pře hlavní“ zastavena a „postranní“ se začala[66]) buď o tu příčinu, proč svědkové čteni býti nemají, nebo, byl-li svědek přímo

---

[62]) Arch. turnovský. Acta forens. I 100.
[63]) Kn. podkomořská v arch. c. k. místodr. fol. 41.
[64]) Reg. soudní v arch. rakovn. z r. 1540.
[65]) Kn. č. 1143. novoměstská. tu příklady mnohé.
[66]) Manuál jindřichohrad. z r. 1610 fol. 27.: „Zavrhl jednoho svědka, pročež hlavní pře zastavena jest a postranní (interlokutorní) se začala.“

nařčen, nastala pře o „nářek".[67]) Nejhorší nářek byl, řeklo-li se svědkovi, že svědčí nevěrně, že přísahal křivě. Všecka práva od nejstarších dob takovému „falešníku" hrozným hrozila trestem: vyvlečením jazyka týlem.[68]) Jen při lehčích věcech křivý svědek odpykati měl pokutou.[69])

U veliké podezření se uváděl svědek, jenž „sám toliko jediný jiné svědectví vydal mimo větší počet srovnalých svědomí".[70]) V podezření uváděli se svědkové, kteří svědčili doslovně stejně „jako z jedné škarty". V podezření falše přivedl se svědek, jehož svědomí za sebou vydaná se „dvojila". Tím provinil se na příklad r. 1549 Burian Medek z Valdeka, místokomorník království českého; svědomí dvě, která vydal, spolu se nesrovnávala. Přes to, že vymlouval se nepamětí, odsouzen byl za křivopřísežníka.[71]) Tu se ovšem lišila svědectví oboje asi hodně mnoho; neboť při menších rozdílech svědek za podezřelého kladen nebýval. Na příklad Jiřík Hrdý viněn v soudě Nových Benátek, že „svědomí své jedno proti druhému dal jináče", jednou prý svědčil, že Lidmila statek „vylhala", podruhé, že statek „pokradla". Purkmistr a konšelé Nových Benátek nad Jizerou řekli za právo r. 1564, „aby Jiřík na svatých (přísahou) spravil, čeho jest v pravdě povědom" — a pražská appellací rozhodla, aby svědomí obojí při právě místo mělo, „poněvadž se vyhledati nemohlo, aby Jiřík Hrdej jedno svědomí proti druhému dáti měl".[72]) Utekl-li svědek křivý, prohlásili ho konšelé psancem, a strana, proti níž svědčil, dostala list otevřený, aby si ho světem honila a právu dostavila. Na příklad roku 1576 vydán takový list Dorotě Mlečce od samého krále, aby jím „ujistila se, kde by koli postihla Petra Tomáškova, jenž proti ní falešné svědomí v té při, kterou má s konšely města Hradiště nad Medhují, z návodu vydal".[73])

S velikou zbožností bývalých věků souvisí, že najdeš o křivých svědcích poměrně dosti málo zpráv. Ale na div jest, jak malichernou

---

[67]) Dí Koldín B. 85.: Nařkne-li strana svědka, odloží se pře, a dá se svědkovi znáti, chce-li po své cti státi. Nedokáže-li nářek selským svědkům, zaplatí pokuty 20 kop č., panské a měšťanské svědky musí odprositi. Ortel z Hory Kutny r. 1561 zní: „Vždy se to zachovává, když jest svědek nařčen, že ta pře nemůž vejpovědí ke konci přivedena býti, dokavadž o nářek svědka místa není." Zemský archiv kn. appell. č. 5. fol. 282. „Pře hlavní i u soudů vyšších, když se svědkové nařikají, se odkládá, a teprův, když vejpověď o nářek se učiní a konec vezme, na při hlavní vejpověď se stává". Kopiál nymburský z r. 1556 fol. 280.

[68]) Star. Pr. města Prahy ve Výb Lit. II. 323.

[69]) Brikcí 20. 39. V. 7. Koldín B 75.

[70]) Příklad r. 1612 v soudě komorním. „Svědek jeden mimo jiné všecky svědčil, v kázeň vzat." Byl to Pavel Chvojka, kovář z Dobrovítova, jenž svědčil Zuzaně Salavové o nějaké vzbouření vesničanů. Kn. arch. pražského č. 324. 230.

[71]) Arch. c. k. místodrž. miss. č. 35. fol. 199.

[72]) Arch. zemský. Kn. appell. č. 3. fol. 656.

[73]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 94. 20.

věcí dal se přec některý člověk připuditi ke křivému svědomí. Na příklad Jan Krejčík, svého zaměstnání pobuda, svědčil roku 1561 v soudě mělnickém na Fuksu, svého přítele, že kohosi na lesích zabil, nazejtří svědectví své odvolal: prý „proti Fuksovi křivě svědčil z hněvu, protože jest mu někdy kamenem dal".[74]) Téhož roku 1561 v Rakovníce viněn byl Košťál, soused, že zmařil svou služku. „Všecken ten neřád však vztáhl na sebe Pavel Prčický, člověk potřebný, vydávaje svědectví, že sám vinen; tak svědčil z návodu, že mu Jan Košťál připověděl dáti věrtel starého piva ženě jeho k šestinedělóm!" Přišel o hrdlo.[75]) Lid pevně věříval, kdo křivě svědčí, že umře do roka, a že takového člověka, i když právu ujde, „motylice snědí",[76]) a Bůh že nad ním pomstí. Proto z míry nespravedlivě vedl sobě jakýs Holous v soudě lounském r. 1577, an přednášel, že chudí lidé jsou pro svou chudobu schopni křivého svědectví. „Jejich svědomí," tak do soudu psal hovorný advokát, „jedno s druhejm se potejkající u práva žádné podstaty nemá míti pro tu příčinu obzvláštně, že sou lidé chudí a nádenníci, kteří z ouplatku a z kusu chleba mohou na leccos navedeni bejti, a takovej podle práva žádnej svědkem pravejm býti nemůže proto, že testis vilis et pauper esse prohibetur, utrumque enim inducit corruptelae praesumptionem!" Proti tomu dobře v odvet mu pravila strana druhá: „Žádáme, jest-li Holous ty chudé lidi chce naříkati, nechť to učiní, ať je nařkne světle; jesti tak drahá duše v jednom chudém člověku jako v bohatém, a chudoba cti netratí; nechť se toho Holous nedomnívá, aby pro kus chleba nebo skrze nějakej ouplatek svou duši zavésti chtěli, jakoby snad on to sám učiniti chtěl." [77])

Křivopřísežníků židovských nalézáš v pramenech poměrně víc než křesťanských. Někdy se i více židů pospolu smluvilo o křivé svědomí proti křesťanovi.[78]) Roku 1570 i sám úředník chrámový — Manases — v židovské škole křivě přísahal! Koupil od zlodějů koflíky kradené, ale zapíral. „Starší předloživše jemu patery knihy Mojžíšovy, vyhledali desatero přikázání, i jest on na nich přísahal, že jest nic nekoupil" — a našlo se potom, že lhal.[79]) Židé také nezřídka pokoušeli svými penězi křesťany, aby svědčili křivě. I na šlechtice se odvažovali. Vypravujeť se r. 1593 o Fridrichovi Šlejnicovi v soudě, „že k němu jeden žid přišel a množství dukátů, aby takové svědomí vydal, jemu dáti chtěl; ale pán se na něho tak hrubě rozhněval, že by do něho tulich vrazil, a přijde-li mu s takovými věcmi více, že ho tak kyjem stlouci káže, že se mu

[74]) Kn. měln. arch. č. 3. fol. 54.
[75]) Kn. arch. rakovn. lit. E.
[76]) Kn. svědom. arch. pr. č. 1046. 50.
[77]) Kn. arch. lounsk. č. 1. C. 16. str. 1016.
[78]) Příklad r. 1613, kdy několik Židů svědčilo proti Janovi Václavovi Šárovci. Arch. pr. č. 1068. 33.
[79]) Arch. pražský č. 1050. 180.

odnechce od poctivých lidí falešných svědomí žádati".[80]) Odolal-li svodům a penězům židovským šlechtic, neodolal bohužel rok potom témuž lákadlu pražský advokát Nigryn. Ten sdělal na prospěch žida Noska dvě falešná svědectví, ale zločin vypátrán za pomoci našeho arciknihtlačitele Veleslavína, jednoho ze soudcí, a Nigryn měl těžkosti tuhé.[81]) Byl-li žid usvědčen z falešné přísahy, nevedlo se mu dobře; ale hrdelnou pokutu obyčejně uměl všelijakými cestami proměniti v pokutu lehčí. Žida Mojžíše „puchdrukera", z falešné přísahy usvědčeného, vlekli r. 1610 ze žaláře do žaláře; dostal se ze Starého města do Bílé věže a zase vrácen, mučen; ale naposled vypověděn do Polska.[82])

Než vraťme se k svědkům zase!

Jeden „nářek" svědků byl, jehož soudové nestíhali trestem. Řekla li strana o svědcích sobě odporných, „co tu svědčí, že pravda není" — kladeno to sic za nářek, ale omlouváno; prý se strana tím slovem bránila, svědkům odpor číníc, a mimo to neřekla prý to jinde nežli v soudě.[83]) Zvláštního nářku dopustil se roku 1559 Němec Jeremiáš, apatykář od mostu pražského. Soudil se o ně jakého koné, a nařekl svědky sobě nemilé tím, že „jsouce Čechové a německy neumějící, kterak sou mohli rozuměti, co on o koně s Hanzlem formanem německy vyjednával, proto prý jejich svědectví je nespravedlivé". Z toho vznikla dlouhá pře postranní, jejíž konec byl, že apatykář musil Čechy odprositi.[84])

Právně měli svědkové naříkáni a zamítáni býti buď hned při zavozování nebo v stání, v němž se publikovali, nebo konečně v šesti nedělích potom. Při zahájení mohl svědek zamítnut býti z osobních příčin; při publikování platily už jen příčiny věcné. V Turnově na příklad chtěl kdosi r. 1594 zamítnouti svědka, klada za důvod, že dvanácte let s ním nemluví a že jsou druh druhu nepřátely. Však soud toho důvodu nepřijal, poněvadž prý „při zavozování toho svědka protestací neučinil a jeho zapsati dovolil". Mínila-li strana odpory vésti proti svědectví ve lhůtě šestinedělní, ovšem musila sobě vyžádati právní odklad. Toho práva zneužívali velmi často ti, kdož cítili po přečtení svědků, že věc jejich nešťastně sedne: chtěli nabýti odkladů, chtěli ortel zdržeti, obzvláště šlo-li o mnoho, jako činil na příklad r. 1558 v Nymburce Jan Pekelský, obviněný z vraždy biřicovy; když byla publikována hromada svědků, požádal za jich výpisy, jakoby proti nim odpory klásti chtěl, a pak nekonečně „prodléval a protahoval", vždy nové odklady sobě vyprošuje a „tu rozepři, která už na vejpovědi byla",

[80]) Tamže č. 1055. 384.
[81]) Tamže č. 1061. 305.
[82]) Tamže č. 1067. 275.
[83]) Kn. zemského arch. appell. č. 5. fol. 47. Ten nález appellační opisovali sobě juristé po Čechách leckde. Viz rkp. právní v Polné fol. 7.; též kn. měln. arch. č. 2. fol. 38.
[84]) Kn. arch. pražsk. č. 990. fol. 168.

zdržuje.[85]) Podobá se býti rozumno, aby v soudě nejprve čteni byli svědkové strany žalující nebo původní a po nich teprve svědkové strany druhé. Však obmysl a hádavosť pudila někdy sporné strany k tomu, že ustaly od hlavní pře a začaly zbytečnou při postranní o to, čí svědkové prve čteni býti mají! A taková věc až i k appellaci do Prahy chodila![86]) Čtoucí již dobře pochopuje, proč mohly processy při městském právě vléci se za léta a shlcovati statky.

Svědkové měli býti v soudech čteni veřejně, světle, sic hned zase způsobila ta neb ona strana odpor. Ba samému císaři bylo r. 1589 žalováno od Pavla Outraty do kmetů litoměřických, že „čtli svědky nepořádně sami mezi sebú". Přísně poručil císař konšelům, aby vinu kmetů vyšetřili.[87])

Nebylo-li příčin nalezeno od žádné strany k zamítání ani naříkání svědků: šlo líčení pře tím způsobem dále, že snažil se jeden druhému váhu svědků jeho lehčiti. Jeden tvrdil, že svědkové jeho „žalobu dostatečně provozují", druhý odpovídal, „že jemu na škodu nejsou". Obyčejně snažil se advokát najíti nějaký nesouhlas v svědectvích, neboť dokázal-li, že svědkové se nesrovnávají, padl ortel jemu.[88]) Druhé — velmi obyčejné — lehčení svědků bývalo v tom, že jim protivník ukázal, kterak svědčí jen o věcech slyšených a nikoli viděných. Dokázal jim, že jsou „svědkové ušatí". „Svědkové slyšanou řeč vypravujíce," tak pravil r. 1615 kdos v soudě, „nemohou tak dostatečni býti jako ti, kteříž očima svýma to spatřili, nebo jeden svědek očitý jest jistší nežli deset ušatých."[89]) Tak praví i městské právo doslovně.[90])

Dva svědkové stačili; jeden ne. „Jeden svědek žádný svědek," bývalo pravidlem, ale jeden svědek uvozoval v podezření. Při stejnosti svědků nalézali konšelé straně obžalované na přísahu. Na tyto všecky okolnosti upozorňovali advokáti, líčíce při. V processu saském, jehož mnohé psaní poznali jsme svrchu, i při ličbě té zase všecko podávalo se na listech: svědkové na listech „impugnováni" od strany jedné, a strana druhá rovně tak na listech musila

---

[85]) Kn. arch. nymbursk. kop. z r. 1556 fol. 80. Jiný lehčí případ v knize arch. mělnick. č. 3. fol. 210. r. 1576.

[86]) Roku 1590 rozhodli Novoměstští právě naopak toho, co jsme svrchu nazvali býti po rozumu. Ale appellace napravila řkouc, že „průvod původa a žalobníka napřed a potom teprv odvod publikován býti má, jináče by to bylo proti právu". Kn. appell. č. 1003. fol. 70. Na Mělníce r. 1575 chtěl žalobce, aby jeho svědci byli čteni teprv na druhém místě, ale konšelé nalezli správně. Písař na konec zapsal, že žalobce „multis rationibus persuadere senatui conatus est, ut hanc sententiam revocaret, sed frustra". Kn. arch. mělnického č. 3. fol. 209.

[87]) Arch. c. k. místodrž. č. 101. fol. 90.

[88]) Na příklad ortel z Rovenska r. 1556. „Poněvadž jest žid Chaim vedl křesťany i židy za svědky, kteří se nesrovnávají, ani žaloba s svědky se nestreffuje, Špatnému za právo se dává". Archiv zemský kn. appell. č. 5. fol. 111.

[89]) Manuál radní v Jindř. Hradci v arch. z r. 1615 fol. 56.

[90]) Koldín, B. 73.

svědky své „doličovati“. V jiných soudech konali ten šerm při přelíčení oustně, třebatě „k píru“.[91])

Důkazy u soudu vedeny bývaly také listinami, registry, soudními znalci.[92]) Listiny bývaly veřejné i soukromné, vše s pečetmi.[93]) Brikcí[94]) má za to, že listovní svědectví jest pevnější nežli oustní, „poněvadž svědkové se porušují“. Ale listiny se porušovaly také. Právo kladlo za podezřelost některá porušení zjevná, řkouc: „List maje díru přirozenú není škodný, ale listové podtrhovaní, shlazení nožíkem, provrtaní, strhaní jsou marni.“ Listy formou pěkné, ale dočista podvržené nebo falešnou pečetí znamenané, bylo velice nesnadno rozeznati, leč byla faleš tak neobratně způsobena, jako učinila r. 1545 paní Magdalena z Kestřan, dokazující Janovi Žitoveckému 500 kop dluhu povinného listem, na němž byla přitištěna pečeť Berků tak divné podoby, že Berkové jakživi takového erbu svého neviděli. Paní i s advokátem odsouzena k pokutě „o falešnících“.[95])

Některé listy a registra bývala beze svědka živoucího malomocna. Takž na příklad židům nenesl platnosti list podepsaný svědky, jichž ruku žid neznal. K takovému listu musili státi živí svědkové, a to „na jedno každé ruky písmo dva“.[96]) Dluh, uvedený v kšaftě člověka umírajícího, neplatil jináče než, vzal-li ho umírající výslovně na svou duši[97]) nebo byl-li potom dluh svědkem dosvědčen. Též tak registra kupecká, jež slula našim obchodníkům czornály, jornály i charnaly,[98]) byla-li na soud přinesená, nic neplatila beze svědka.[99]) Na příklad budiž tu vzpomenuto případnosti slavného stavitele českého Rejska. Jan Hrabáně vinil r. 1508

[91]) Roku 1619 chtěl kdosi v soudě kouřimském „den k impugnaci svědků“. Jemuž odpověděno, „že toho obyčeje zde není, aby jaká impugnací obzvláštně jíti měla, než toliko líčení pře“. Manuál kouřimský z r. 1618 fol. 3.

[92]) Roku 1563 chtěla Anna Reginina, děvečka, vésti důkaz svého svedení „svědomím“ prapodivným. „Obeslala Symeona, aby položil na právě kaftánek černej a poctivice kožené šmelcované, které šaty jest na sobě měl, když ji o poctivosť připravil, toho obého že proti němu potřebuje podle zřízení zemského k svědomí.“ Proti tomu mluvil advokát obžalovaného, „že již na 30 let při právě bejval a že o tom jak živ neslyšel, aby kdo takové věci při právě klásti měl, že šaty mluviti neumějí a také časem se derou“. A soud postranním ortelem nalezl, že obviněný šatů těch klásti nemá, a to proto, poněvadž by se tím kladením už k činu přiznal. Arch. rakovn. kn. soudní z r. 1563.

[93]) Listiny k soudu přivedeny církví. H. Jireček, Slov. Práv. II. 230.

[94]) Brikcí, 50. 3.

[95]) Univ. bibl. rkp. č. 17. C. 30 fol. 9.

[96]) Arch. pr. č. 1052. C. 20. Rok 1572.

[97]) Proto mělo se kšaftu, v němž položeni dluhové, v čas odepírati, jinak byl ouřadem stvrzen bez rozpaků, poněvadž ho dělal člověk „leže na smrti“. Arch. táborsk. lib. sentent. 19. Rok 1538

[98]) Žurnál byl kupcům knihou dlužní. Důkaz v arch. pr. č. 1053. 393. Naskytají se jména kupeckých knih také: sudbuch nebo monoal, kytrpuch. Arch. pražsk. č. 1058. 285. Rok 1577.

[99]) Nález zemsk. soudu 1507. Rkp. univ. kn. č. 17. A. 35.

sirotky Rejskovy z 15 kop grošů míš. „dluhu, otcem jejich pozůstalého, a na to ukázal registra".[100]) Proti tomu sirotci pravili, že otec všecko zaplatil, a na tom že umřel. Ortel staroměstský: „Poněvadž Hrabáně k svým registróm žádného jiného svědomí nemá, a on nebožtík Raysek proti registróm svú smrtí a duší otvedl, že jest mu zaplatil, z té příčiny oni sirotci jemu povinni nejsú." V Brodě Českém r. 1533 viněna byla od dědiců kupce Stříbrného Dorota Třebická z dluhu 7 kop za koření. Pravila, že zaplatila dávno. Dědicové odvětili, ukazujíce k registrům, „že jest nebožtík rozšafně to činil a psal v registra německy, česky i latině, nebylťby v to hlúpý, kdyžby dáno bylo, ať by neměl vymazati". K čemuž zase odvece paní Dorota: „Děje se to při kupeckých a jiných věcech o dluh: dopustí-li Bůh nemoc, že se má pořádně zříditi, a při hodině smrti duší spečetiti to, což jest pravého, ale on toho nebožtík jest neučinil, a tak toliko sítí rozstírají, vběhne-li co, zůstaň, a což se dobude, to tam." Po té řeči brodští konšelé nalezli za právo, aby Dorota dluh zaplatila; vrchní právo proti tomu nalezlo, aby Dorota přísahou zpravila, povinna-li dluhem nebo ne.[1]) Nesrovnal-li se počet v registrech s půhonem, neplatila registra zhola nic, ani živý při nich svědek.[2]) Mimo listy a registra i znalci a kommissí všelijaké bývaly nápomocny průvodům neb odvodům. Soud ukládal sporným stranám, aby ku právu si způsobily znalce samy. Na příklad r. 1551 v Hořicích hádaly se dvě strany o nehodný sýr. Která strana ho objednala, nechtěla ho platiti pro nehodnosť jeho. V orteli konšelů hořických čteme tyto řádky: „Když se o ten sejr vinily a veliký rozpor měly, tu sme my nevědúc, co s tím činiti, i podali sme oběma stranám, aby po člověku nebo po dvou vyslali, aby ten sejr ohledán byl. Jedna strana odepřela, druhá jest vyslala dvě osoby, a ty oznámily, že jest sejr nehodnej, že s těžkem by jej psi jedli; protož Dorota Malíkova není povinna ten sejr bráti a jeho platiti."[3])

Za zvláštní zmínku na konec stojí, že k průvodům nosily strany na právo i obdobné případy, jež přihodily se v jiných soudech, a dokládaly je příznivými ortely odonud. Tu ovšem advokáti dokazovali, že ten neb onen případ s ortelem nehodí se sem.

Když byly všecky všudy průvody a odvody vyčerpány,[4]) naposled promluvily nebo napsaly strany, že se vším tím, co na právě

---

[100]) Kn. arch. pr. č. 1128. fol. A. 21.

[1]) Kn. appell. v arch. pražsk. č. 93

[2]) Zajímavý příklad v rukop. univ. knih. č. 17. C. 30. 243. Bez datum. Když kupec Freyskut pohnal Vchynskou z dluhu za věci krámné, bylo v registrech víc dluhu než kupec prožaloval. Marně tvrdil, že je to lépe, když se našlo víc, nežli kdyby se našlo méně. Padl.

[3]) Arch. zemský kn. app. č. 3. fol. 367.

[4]) I zbytečné důkazy, ze pře daleko ven vyběhlé, bývaly soudům podávány. V Lounech na př. roku 1595 soudili se dva o statek. V té při konstatovala jedna strana dvěma listovními svědectvími z Prahy schválně vy-

*

provedly, „poroučejí se k spravedlivému uvážení". Tím byla pře „zavřína a doslyšena".

Čtoucí zajisté vystihl zvláštnosť starodávného přelíčení: soud nikterak nepůsobil ve vnitřní obsah právního sporu; soud nic nevyšetřoval, soud nesnažil se otázkami dobrati se pravdy ani tehda, věděl-li v některém kuse o věci lépe nežli sporné strany. Soudcové klidně vyčkávali, které straně podaří se právo své dokázati, obhájiti. Stranám náleželo přesvědčiti soudce o právě. To přesvědčení na konec vyjádřili soudcové „rozsudkem" nebo „nálezem".

---

prošenými, že na kostele Božího Těla na Dobytčím trhu v Praze jest proti Svinské bráně český nápis, a proti Slovanům latinský nápis o tom, že Čechové pod obojí jsou věrní synové církve. (Oba nápisy jsou teď na schodech starého musea.) Těch nápisů pře se nikterak nedotýkala. Strana chtěla straně dokázati, že se i v té nedůležité věci mýlí. Na to musily přijíti z Prahy dva drahé důkazy listovní! Ach. lounský č. 1. C. 18. 115.

KAPITOLA TŘETÍ.

Rozsudek a odvolání.

Dosti často se přiházelo, že nálezu, rozsudku nebo výpovědi[1]) nevyřekli konšelé hned, jakmile byla pře doslyšána, alebrž zase „odkládali k vejpovědem“ a nařizovali nové stání. Na příklad r. 1542 konšelé v Litomyšli vyslyševše všecku při i svědky a ličbu: „kázali stranám a přátelům jich všem vystúpiti, a když postáli dobrú chvíli, kázali jim zase vstúpiti, a pověděl pan purkmistr a páni, že již se čas dlouží, by jim dnes měli o to vejpověď učiniti, že by jim hlavy nesnesly, a odložili toho do pátku.“[2]) Moudřejší odklad k rozsudkům obyčejně stával se z té příčiny, že konšelé, buď nedůvěřujíce moudrosti své, nebo chtějíce předejíti k vyšší stolici odvolání, sami utíkali se o radu a naučení k podkomořímu, k appellaci, a druhdy i ku králi, zvláště za Ferdinanda I.[3]) Z některých měst venkovských psávali do appellace, když byla r. 1549 na Hradě zřízena, přes tu chvíli o radu, vyznávajíce svou nestatečnosť v právích. Na odpor tomu jiní konšelé mívali právnického rozumu s dostatek a neprosili se. Nymburští bývali zhusta na radách; r. 1558 dokonce napsali, že „pře jest vyslyšena, vyřízena a složena k vejpovědi, však že jsouce lidé v právích neumělí a prostí, v té při co by za právo bylo, mezi sebou že najíti nemohli“.[4]) Právě tak nestatečně přiznali se Slanští r. 1555, když soudili se kožešníci s řezníky, „co se koží hovězích, telecích, kozlových, skopových kupování dotýče“. Konšelé ortele žádného neučinili,

---

[1]) Rozdíly těch jmen v Koldínově M. Práv. „Ortel neb rozsudek vztahuje se v českém jazyku na právo psané; nález, když je nově nalezeno, a jím se teprv, co by za právo mělo držáno býti, vyměřuje.“ B. 86. Ale neužíváno těch jmen důsledně.

[2]) Kn. kom. soudu č. 6. G. fol. S 17.

[3]) V pražské knize č. 1130. několikrát před samým ortelem poznamenáno, že konšelé vzali radu s králem. Příklad ze starší doby uvádí Tomek při r. 1402. Praha. II. 330.

[4]) Kn. arch. nymb. kop. z r. 1556 fol. 104. Šlo o násilí učiněné manželce Tomíčka řezníka od tovaryše Bernarta.

alebrž s divnou upřímností napsali k radám appellačním list, „aby páni ráčili sami ortel říci, že té při nerozumějí“.[5])

O rozsudek smlouvali se konšelé „potazem“. Stranám bylo ze síně vystoupiti, a primas nebo purkmistr podal na jednoho konšela po druhém, aby pověděl, co by za právo bylo. Většina hlasů rozhodovala.[6])

Většina měla býti o dva hlasy nad polovici.[7]) Když se r. 1534 ptali Litomyšlští v Hradci Králové stran potazu konšelského, dáno jim v odpověď: „Kdyžby se dvanácte konšelův o které právo rozhádali, tehdy vždycky menší strana má větší povoliti, lečby větší strana co proti právu zdála se držeti, tehdy o to mají k vyššímu právu na naučení poslati.“[8]) Písař neb někteří z konšelů, péra schopní, dali odhlasovanému rozsudku stylistickou formu; koncept jejich všem soudcím čten; zase uvažován, měřen a upravován tak dlouho, až shledán dobrým. Po té zapsán do manuálu, a purkmistr dal znamení, aby strany vstoupily na síň zase.

Rozsudek měl býti v slovech patrných, prostých, světlých, nezanechávaje „kozích vratec“ stranám k nevolem budoucím.[9]) Rozsudky bývaly velmi obšírny. Nejdelší výpovědi nebo sentence pocházejí ze soudů řídících se právem magdeburským. V sentencích těch soudů — třebatě jen velmi stručně — opakuje se žaloba, pak připomíná se, co druhá strana k těm artikulům žalobným odpověděla, a když hodně mnoho popsáno, teprve čteš vlastní rozsudek začínající se od slov: „Tu pravíme my purkmistr a konšelé —.“ Nejeden ortel nymburský, lounský, litoměřický zajímá celé dvě strany hustého písma.[10]) Na počátku své výpovědi oznamovali konšelé stálým a obvyklým sobě úslovím, na jakém základě rozsudek vážili a vypověděli. V tom obvyklém úsloví leckde podrželi ze starých dob formu velice zbožnou. Některé charakteristické úvody k ortelům buďte za příklad. Konšelé královédvorští začínávali rozsudky své v století XV. slovy: „Tu my vzavše před oči své pána Boha všemohoucího, spravedlnosť a právo, v původ pře, v žalobu,

---

[5]) Arch. zemský kn. appell. č. 4. str. 561. V appellaci pak učiněn ortel (za první instanci!), že koželuhové, poněvadž trhové v městech podle výsad jsou svobodni, řezníkům kupovati překážeti nemohou a že jim žalobou nejsou povinni.

[6]) Bylo asi vždy tak. H. Jireček, Slov. Právo. II. 236. Planck, Gerichtsverf. 265. V nejprvnějších dobách soudcové podle saských řádů zřízení mívali zvyk, že ortel vyřekl jeden z kmetů, na něhož podáno, ostatní přisvědčili, a rychtář k orteli buď přivolil nebo ne. Také mohl jiný kmet hned vynésti ortel jiný; a ty různé ortely šly pak ku právu vyššímu. Planck, Gerichtsverf. 264. Ale i saské právo dlením doby přijalo způsob „potazu“. Čelakovský, Právník. 1878. 515. 1879. 365.

[7]) Koldín, M. Pr. XXXVII. 2.

[8]) Štěpánek z arch. litom. lib. memorab. z r. 1360 fol. 5.

[9]) Brikcí. 60. 1. Koldín. A. 39. 1.

[10]) Příklady viz v kn. lounské č. 1. C. 17. r. 1590.

odpor, zvláště pak v svědomí nahlédnuvše, takto vypovídáme." [11]) Doslovně tak říkali rozsudky za celou první půli věku XVI. Jaroměřští, Králové Hradečtí a jiní v těch českých končinách. Novoměstští v XV. věku a Prachatičtí, Plzeňští, Táborští, Kadaňští za celé století XVI. říkali ortely „ve jméno boží". Horažďovští a Žatečané psávali úvodem svých rozsudků: „My stran obojích přeslyševše a též také listóm (a svědkóm) vyrozuměvše, takto ve jméno boží amen nalézáme." [12]) Přeštičtí říkali právo „ve jméno svaté nerozdílné Trojice amen". Někteří konšelé obvykli sobě úsloví takovéto: „Pan purkmistr spolu s radami svými, vzavše pána Boha na pomoc a pamatujíce na své závazky, takto o tom z plnosti práva nalézají." Tak říkali na příklad v Kostelci nad Orlicí.[13]) Na odpor těch a jiných zbožných konšelů vedli sobě v ortelech velice sebevědomě Brodští (v kraji Boleslavském); ti říkávali: „Z vůle konšel všech těchto Vám se oznamuje." [14]) Z nejskromnějších bývali březničtí konšelé. Pravívali právo takto: „Vyslyševše žalobu, odpor svědomí strany původní i odporné, pána Boha všemohoucího na pomoc vzavše, jsouce lidé sprostní, kdež náš nejvejš rozum postačiti mohl, to jsme rozvažovali a takto o tom vypovídáme." [15]) Za zvláštní zmínku stojí, kterakou formou stal se r. 1490 rozsudek kutnohorského soudu, na zvláštní rozkaz královský zahájeného a osazeného v hornické rozepři mezi Janem Kapounem ze Svojkova a Janem Smíškem z Vrchovišť.[16]) Když byla strana proti straně šestnáctkrát promluvila[17]) a při svou o důl svědky dolíčila, oznámil hofmistr, že s pány žalobu i odpor s svědomím obojí strany vedle práva pováživše, „mocí spravedlnosti a práva" k orteli přistupují a „připovídají k němu počestnosť, řádu a práva zachování a právu dosti činění obojí straně". V tom se obě strany ohlásily „k dostiučinění ve jméno boží, amen". Potom jal se hofmistr mluviti: „Slyštež obě straně, jakož žalobu a odporem voláte se ku právu, aby vám čteno bylo, co komu kterak a pokud právo ukazuje, a nejprv tobě, pane Kapúne, co právo svědčí, poslyš." Přečet kus práva, hofmistr oznámil, že „všickni spolusuditelé ortelem sepsaným vypovídají tímto súdem tobě, pane Kapúne, aby pana Smíška v pokoji nechal, nebo proti němu žádné spravedlnosti vedle práva nemáš, a v čem si se obmeškal, žádnému nemůžeš viny dáti než sobě". Tím slovem ortel skonán.

---

[11]) Rkp. královédvorský z r. 1417 v mus.

[12]) Kn. arch. pražsk. č. 92. Arch. Pam. VII. 372. Arch. táborský č. B. IV. a. 40. Rok 1538.

[13]) Arch. zemský kn. appell. č. 5. fol. 631. Rok 1562.

[14]) Tamže v knize 3. fol. 255. Rok 1556.

[15]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 4. str. 1040. r. 1562.

[16]) Zasedli v něm hofmistr královský, šepmistři, ouřad mincovní a štajgéři. Arch. horský. Lib. memorab. fol. A. 21.

[17]) Soud nechal tak dlouho strany hovořiti až začaly „hlučně proti sobě odpírati". Hned musily obě ze síně ven, a když vrátily se utichlé zase, došlo na svědky.

Všickni všude konšelé ortel „vážili" a pak „za právo říkali nebo vypovídali" — jen Poděbradští, Litoměřičtí, Nymburští a Turnovští — a snad ještě jiní v tom „saském" okrouhlíku — „ortel dělili"; vždy stává v jich rozsudcích: „na to ortel dělíme", „vejpověď dělíme". Turnovští proto také zvali své rozsudky „podělením".[18])

Zvlášť dobře charakterisuje tehdejší názory o processu to slovo, které r. 1461 dostavili do ortele svého Plzeňští. O nějakou cestu skrze chmelnici hádali se dva. Plzeňští vyřekli rozsudek jak obyčejně „ve jméno buoží" a do něho vpravili: „pán Bůh pomohl Šimonovi, že to svědomím hodným provedl, že cesta tudy nikdy nešla".[19]) Boží pomoc tedy i svědkům bývala; bývala na všecko.

Zanecháme znatelům práva posouditi, byly-li ortely starodávných konšelů díla dobrá čili nic;[20]) nám se zdá, že naši měšťanští soudcové mívali za tehdejších poměrů smysl právní zdravý a bystrý. Onen pověstný přeloučský ortel z r. 1558,[21]) jest ojedinělý. Tu a tam naskytne se ti důvod v rozsudku poněkud prostičký, ale co konšelé vyřkli, bylo i tu obyčejně právem pravým. Někdy bývá ráz ortelů sousedský. V Rakovníce v jednom rozsudku konšelé odsouzenou stranu dokonce vyplísnili. Byla totiž pře o urážku cti, a konšelé vyřkli, že odsuzují vinnika do šatlavy, „aby po druhé poctivé ženy svým nestydatým jazykem z poctivosti, které jim nedal a dáti nemůže, neloupil".[22]) Jináče a obyčejně mívají ortely ráz vážný.

Zatím co „páni v potaze trvali", strany venku na mazhauze[23]) čekávaly, kterak jim ortel „padne". Také vedeny tu venku všelijaké nepřívětivé hovory, v nichž někdy i případná přísloví se ozývala — na příklad: „Žádals muškátové kulky, až nás zavolají, octové budou zanechány." Jindy zase strana, která necítila dobrého větru, i do nadávek se pustila, což konšelé někdy potrestali hned,[24]) jindy zane-

[18]) Arch. zemsk. kn. 8. fol. A. 12. B. 2. A. 25. r. 1549 a násl.

[19]) Arch. plzeňsk. lib. sentent. č. 2. fol. 80.

[20]) Na posouzenou schválně počítali jsme ortely staroměstské, kolik jich bylo v appellaci stvrzeno, kolik napraveno. Od r. 1560—1570 stvrzen 81 ortel, 41 napraven. Kn. arch. pražsk. č. 1028. 33—89. Od r. 1595—1605 stvrzeno 189 ortelů, napraveno 87. Kn. č. 1029.

[21]) Přeloučtí konšelé vyřekli za právo: ačkoli primas jejich povinen pardubskému hejtmanu za deset džberů ryb, že mu na ten čas přec nic povinen není, poněvadž „pan primas náš jakožto hospodář městečka nám všecko dobré přeje a nás opatruje", pročež ho tedy „opustiti" nemohou. Když ten ortel vypověděli, vzkřikl hejtman: „Aby vás hrom zabil s tou spravedlností!" Toble drsné slovo dokazuje, že nelze na lepší stránku vykládati svrchu psaný ortel. Srvn. Sedláček v Hrad. I. 39.

[22]) Kn. soudní v arch. rak. z r. 1594.

[23]) Tak bývalo i při soudě komorním. „Páni ráčili v soudní světnici v zavření seděti, a my čekali před palácem s fraucimorem, kde cukrářky prodávají." Kn. kom. soudu č. 31. G. 139. r. 1616.

[24]) Roku 1612 v Hradci Jindř. Ant. de Sala pokutován 10 kopami a šatlavou, že vystoupiv z radní světnice, nadal Trubáčkové lotryň. Manuál hradeck. z r. 1610. 80.

chali k novému soudu.[25]) Naopak zase byl Jan Janaur v Olomouci, když se spisoval nález, pojat r. 1557 takovým strachem, že utekl soudu i ženě své, a rok se toulal cizinou. Sám Ferdinand za něho prosil vzkazuje, „že to udělal z nějakého omámení a tesknosti a z leknutí, obávaje se vězení z příčiny té, že jest z předešlých časů pro některá slova, kteráž před právem od osoby jeho promluvena byla, bez málo rok u vězení držán byl".[26])

Konečně páni zavolali, strany vstoupily se svými přátely, a ortel čten. Obyčejně četl ho primas anebo purkmistr.[27]) Po tom děkovala strana jedna ze spravedlivého rozsouzení, a druhá buď ortel mlčky přijala, nebo žádajíc za jeho výpis hned se ozývala, že se odvolá neb aspoň že do právní lhůty béře sobě na rozmyšlenou. Rozmýšlení smělo leckde trvati jen do západu slunce, jinde do dvou neděl.[28]) Řídko kdy přihodilo se, že ortel ujala strana obapolní a tudíž obě zaň poděkovaly. Ještě vzácnější jest případ, jenž udál se po vyřčení ortele v Čáslavi roku 1538. Soudil se Špaček s Fiksusem o dluh. Špaček tvrdil, že mu Fiksus 9 kop za pšenici pozůstal. Ortel po dlouhé při byl, že Fiksus tím dluhem povinen není, poněvadž Špaček nic nedokázal.[29]) Tu Fiksus „ze spravedlivé vejpovědi poděkoval a hned pověděl: Může Špaček rozuměti, že mu z práva nic povinen nejsem, než z milosti to chci učiniti a dám mu devět kop!"

Ortele právního strana propadlá „nařikati" nesměla. Nařekl-li kdo konšely, že nespravedlivě rozsoudili, mohlo zvláště v starších dobách jíti o hrdlo neb o hrozné těla zmrzačení. „Může-li to ten člověk na konšely vyvésti," tak zní statut brněnský z r. 1498, „že jsou naň nevěrná práva nosili a jej nepravě soudili, tohoť může požiti, pakli toho neučiní, tehdy má jemu jazyk přibit býti hřebíkem k planéři nebo k slúpu, i nůž má v ruku mu dán býti, a tu tak dlouho má státi, až sám tím nožem jazyk odřeže sobě".[30]) Než obyčejně nebývalo uražené právo městské tak přísno, aby pro neuvážlivé nařčení, pro několik slov v zlosti pověděných, hned člověka utrácelo: konšelé dosti zhusta přestávali na tom, že vinníka přinutili k odprose a pak ho zavřeli. Příklad víme ze soudu pražského již z r. 1393, kde mluvil jakýs Venceslaus proti výpovědi a jest proto vzat do věže.[31]) Roku 1451 soudil se Vít, soused

[25]) Nový, dlouhý soud byl, když r. 1607 v Lounech vystoupil ze světnice Krása a nadal své sokyni tist a sviní, načež ta mu odsekla, že „z koryta nejídala. leč by on chtěl k ní přijíti". Kn. svěd. lounsk. č. 1. C. 35. 51.

[26]) Arch. c. k. místodrž. missiv. č. 60. fol. 180.

[27]) Kn. arch. pražsk. č. 1143 fol. 9.

[28]) Na příklad v Turnově bývala platna svrchupsaná krátká lhůta. Arch. turnovsk. Acta forens. r. 1595. Královéhradečtí vzkázali r. 1534 Litomyšlským: „Po učinění nálezu, kdož z stran žádá rozmyslu, toho se jemu najdéle do dvú neděl přeje." Výpis Štěpánkův z lib. memor. z r. 1360 fol. 5.

[29]) Kn čáslavsk. arch. č. 9. fol B. 9.

[30]) Čelakovský, Č. Č. Mus. 1882. 511.

[31]) Při deskách miscell. č. 7. fol. A. 22.

staroměstský, se Samuelem o statek; Vít řekl Samuelovi: „Dobroť jest nyní tobě súditi se, ješto máš na ruku, ale by ty sobě to řetězy ocelivými skoval, shledáš, že já to roztrhnu; milí páni, jať na ruku jiného nemám, než pána Boha, spravedlnosť a vaše milosti!“ I hned poslali konšelé Samka ven a ptali se Víta, „koho by mínil tím, když pravil, že Samuel na ruku má?“ — a kdyby nebyl pan Jiřík z Kunštatu a z Poděbrad za něho se nepřimlouval, zle by bylo se mu zvedlo. Odbyl vinu jen nápravou touto: „Což sem koli v tom proti Vašim Milostem mluvil, prosím, abyste ráčili mi to pro pána Boha odpustiti“ — a po nové přímluvě poděbradského pána jest mu odpuštěno.[32]) V jedné z městských knih litoměřických při roce 1513 zapsána odprosa, kteráž jest již o něco trpčí nežli předešlá: „Pane purkmistře, páni a p. kmeté, všech prosím pro Bůh, že mi odpustíte, což sem koli promluvil z nerozumu, i pravím, že Vaše Milosti mám za spravedlivé úředníky a soudce pravdomluvné.“ [33]) Roku 1517 byli nařčeni staropražští soudcové, v nichž nejprvnější byl Jan Hlavsa, že podplatil je kdos padesáti kopami českými. Nemohlo býti horšího nářku, a Martin, soused žatecký, odpykal tento nářek jen odprosou![34]) Nevíme, aby se bylo koncem století k pražskému kožešníkovi Pelhřimovskému přikročilo hrubším trestem, když byl řekl, že soudcové i s primasem Václavem Krocínem „soudí po dařích“ a „že béří telata tučná a indianské slepice“.[35]) Rovněž tak jen odprosou odpykal svůj přečin r. 1572 v Turnově kožešník Pavlíček, jenž pravil, že „právo jest neprůchodné a násilné“.[36]) Vůbec nevedli si v těch věcech konšelé stejné. Václav Kroslík, jenž pravil r. 1544 Novoměstským, že ho soudili „šibalsky“, odsouzen k odprose, „aby mu páni odpustili, co se mu v řeči přimísilo“, mimo to však „seděl ve vazbě dosti času prodleného“.[37]) Odprosou a šatlavou potrestán byl r. 1553 Mikuláš Hromádka, písař novoměstský, když byl nařekl staroměstské konšely, „že byl v soudě jejich u velikém oukladu postaven, a že pomáhali jeho protivníku“. Při osobě úřední mohli konšelé takovou vinu vážiti tíže![38]) Horšovotýnští zavřeli Škodovou, kteráž jim r. 1567 v soudě řekla, že jsou nespravedliví, jenom na tři dni a nežádali odprosy![39]) Ale ještě mírnější byli r. 1536 konšelé jílovští. Těm řekl syn Beneše apotekáře po orteli, že rozsoudili z návodu strany druhé, a písař že psal, co chtěl. Konšelé nic. Když přišla appellace a padla na prospěch apotekářova syna, tu

---

[32]) Kn. arch. pražsk. č. 992. 231.

[33]) Tu odprosu měl vykonati Chynský, ale nevykonal. Je přetrhána všecka a při ní vysvětlení: „To sem musil zmařiti k vůli panu Lvovi.“

[34]) Kn. arch. pražsk. č. 1128 fol. F. 2.

[35]) Arch. pražsk. č. 1063. 249.

[36]) Arch. turn. Acta forens. I. 233. Jiný případ v act. II. 95 r. 1586.

[37]) Lib. ver. memor. v arch. pražsk. č. 332. 78.

[38]) Při desk. misc. č. 71. fol. 362.

[39]) Rkp. z Horšova Týna. Paměti. fol. 15.

teprv „dobrovolně konšely a písaře z naříkání odprosil — a to ne sám, než skrze advokáta, a konšelé mu odpustili".[40])

K odprose a k vězení obyčejně odsuzoval vinníky takové i podkomoří, když na něho konšelé stížnost byli vznesli o své urážce;[41]) jenže si je na odsezenou trestu zvával do Prahy, na Hrad. Právě tak, jako podkomoří, odsuzoval i soud komorní, když na něho vznesl někdo obvinění konšelů některých z nespravedlnosti, a nedokázal jim viny.[42]) V pozdějších létech století XVI. odsuzováni byli vinníci také k pokutám peněžitým, z nichž polovice nechávala sobě komora, a druhou půli oddávala na opravu toho města, jehož soud byl nařčen. Tak platil r. 1580 pokutu kněz Jan Kupecký, jenž napsal o Novoměstských, „že bez dostatečného uvážení na řeči zmotané a zvrtané přistoupili a jeho nevyslyšavše odsoudili".[43])

Na odpor té mírnosti, kterouž mstěno nad urážkou měšťanských soudcí, koliks případů je povědomo ze soudů zemských a královských, že pro nářek soudců lidé hrdlo ztráceli. Na příklad život propadl Burian z Šonova r. 1556, že nařekl rady komorní soudem nespravedlivým,[44]) r. 1612 ztratil hrdlo soudem, na němž císař Matiáš osobně seděl, Jaroslav Vojíř Saska pro nářek soudců zemských,[45]) ba r. 1560 hrdla byla odsouzena i Johanna z Penže, manželka Jana Seneckého ze Lhoty, protože nařkla soud pražského purkraba Jana Lobkovice, a s ní rovně tak těžce odsouzena Mandalena Senecká ze Sedčic pro touž vinu, ale když prosila v šrancích, že jest žena sešlá, a že jí k tomu nářku navedl syn Jan, odsouzen v zemském soudě Jan Lhota na místo těch paní.[46]) Ale odprosy někdy spravily i při těchto „vyšších" soudech onu vinu zlou, jenže musil přimlouvati se za vinníka některý vysoký přímluvčí. Roku 1546 vyvázl hrdlem Jiřík Budský, jenž byl nařekl soudce zemské z nespravedlnosti, jen přímluvou samé královny.[47])

Pokuta hrdla ztracení pro nářek soudců městských zajisté odstraněna působením zeměpána a jeho orgánův asi z té příčiny, aby lidé, nejsouce velikou pokutou postrašeni, nebáli se mluviti o nespravedlivosti konšelské, kdyby se kde opravdu byla přihodila.[48])

---

[40]) Kn. kom. soudu č. 7. G. fol. C. 18.

[41]) Příklady ze Slaného a odjinud v podkomoř. knize z r. 1544. 1546. fol. 114. 132.

[42]) Příklady v regist. soudu kom. arciknížecích několikeré Roku 1554 dva hned za sebou. Jednou zavřen Černohorský proti Staropražským, po druhé Humpolecký proti Čáslavským.

[43]) Chaos v arch. pražsk.

[44]) Ortely zemsk. soudu v univ. kn. č. 17. C. 30. fol. 160. Desky. Půh. č. 2. fol. A. 33.

[45]) Kn. arch. pražsk. č. 324. 200.

[46]) Ortely tamže č. 17. A. 35.

[47]) Arch. c. k. místodrž. miss. č. 35. 106.

[48]) Však totéž namítá artikul, od stavů k sněmu r. 1547 chystaný, o soudech vyšších. Dí: „Jakož jest na to těžká pokuta, jestližeby kdo úředníky zemské neb soudcí nařekl, tehdy aby hrdlo propadl, ježto lidé, kdyby

Na všecken způsob jen starší časy bývaly tou příčinou přísny: doby pozdější zmírnily tresty, a z počátku XVII. století víme několik příkladů, že lidé, cítíce za sebou mocnou podporu, opovážili se naříkati konšely i beztrestně. Z těch byl v Jindřichově Hradci bývalý písař Bramhauzký, o jehož výstupcích proti konšelům lecco bylo na jiném místě vypravováno. Tu budiž oznámeno, že ani soudu nenechal netknuta. Když mu r. 1615 právě o jarmarce, když byla soudní síň plna přespolními lidmi, přečetli páni ortel nějaký, dávajíce právo straně druhé, posměšně pravil: „Deo gratias; já nevejhrám než před Svrchovaným! Vy ste takové vejpovědi s písařem vyřídili k libosti pana hejtmana s dobře nataženými strunami! Budu-li od vrchnosti opuštěn, tehdy míním k tomu svrchovanému v oudolí Josafat appellovati!“ Páni konšelé po těch slovech poslali pro městského rychtáře, aby vzal smělého řečníka do trestání, ale Bramhauzký klidně odešel domů, prve nežli rychtář byl nalezen. A poněvadž měl u Slavatý — vrchnosti hradecké — podporu, nevíme, aby se mu pro tu řeč bylo co zlého v odvet stalo.[49]) Jiným dokladem ještě větší smělosti, z opory vzniklé, buď tu Vlach. stavitel Horatius Fontana de Brusata. Těše se přízni všelijakých lidí u dvora císaře Rudolfova, vynadal mělnickým konšelům v soudě z míry mnoho, v čemž mu pomohla tchyně česká, Kateřina Morávkova, a „když tak byl právo mělnické zlehčil a s tou tchyní konšely bez Boha a práva křivě, nedůvodně zobouzeti směl“, napsal k císaři žádost, aby jeho pře sňata byla odtud, a doslyšena při právě brandejském, kdež jinou vejpovědí chtěl býti podělen. Přes to, že Mělničané několikrát poníženě psali císaři i podkomořímu, „ochránci svému“, aby ta ostuda a pohana jich práva se nestala: nicméně r. 1601 pře Vlachova o kšaft přeložena do Brandejsa, a Mělničtí musili spokojiti se s urážkou.[50])

K pochvale městských soudů lze říci, že jest těch případů, kde by strana, nařekši konšely, přemohla je byla vyšším soudem, velmi po řídku,[51]) spíš najdeš některý ukvapený čin konšelské nespravedlivosti v právě trestném, jakož něco toho doleji poznáme. V processu civilném prohrál i primas městský proti podruhyni.[52])

---

se pak někomu mimo spravedlivosť ublížilo, nesmějí o to mluviti, bojíce se tak těžké pokuty, a proto aby takové zřízení minulo.“ Stavové chtěli: Kdo nařekne a nedokáže, tomu aby do desk do jeho života nic nebylo kladeno, a mimo to až do smrti aby byl na závazku tom, že o každém soudě zemském postaví se na Černou věži, a dokud soud se drží, aby s věže nescházel. Dokáže-li nářek, nechat vinník touž pokutou trestán. Rkp. budišínsk. (Politica).

[49]) Arch Jindř.-Hradeck. Kopiál z r. 1615. fol. 93.

[50]) Arch. mělnick. kn. č. 13. fol. 178. 192.

[51]) Z těch nemnohých případů dopustili se jednoho r. 1555 Vodňanští. Přinutili nespravedlivým ortelem Šubu, aby zaplatil židovi lichvu. Byvše vyšším soudem po stížnosti Šubově přemoženi, všickni konšelé v Praze zavřeni byli. Rkp. univ. kn. č. 17. C. 30. 371.

[52]) Na příklad r. 1594 primas lounský Nosidlo proti Makovičkové. Kn. lounsk. č. 1. C. 18.

Z konšelského rozsudku strany se mohly odvolati a „ortel odsaditi k vyššímu právu"; to bývalo dosti záhy propuštěno; ale teprve dlouhým rozvojem obvykli sobě konšelé prohlédati k appellaci jakožto k instituci, která jich soudnou stolici neuráží. Bodavý trn však zbyl a žil pořáde; vždy konšelé — aspoň u sebe — pokládali odvolání se od jich práva k právu jinému za jakous neváżnosť, podezírání, za spor jedné strany s nimi samými, třebatě spor zavitý, nezřejmý a zvykem i potřebou již oprávněný. Než rozvinulo se appellování do těch způsobů, jak je v přítomné kapitole vylíčíme, což tu bývalo druhdy překážek jemu do cesty nastaveno! Prapodivnými obřady snažilo se saské právo městské ještě v počátcích XIV. věku člověka appellujícího v zmatek připraviti: „ustrnule" státi musil, odvolávaje se, nesměl nohou hnouti, hnul-li, pochodil zle.[53]) A když formy takové pominuly, vzalo na se odvolací právo vlivem římského a kanonického práva formy snadnější, nicméně ručeními[54]) a velikými platy, které ještě v XVI. věku sluly „pokuty", stěžováno bylo za dlouhý čas ještě. „Odvolání je," praví Brikcí, „ne k obraně nešlechetnosti, ale k pomoci nevinnosti; kdo propadne, dá pokutu soudci." [55]) Konšelé zvykli sobě, do ortelů psáti, že „vyššího práva žádnému neháji", a sami vyzývali strany, aby odvolaly se k vyššímu právu, nelíbí-li se jim ortel konšelský, ale přičiňovali výstrahu, aby při tom nikdo ortelu jejich „neštrafoval", nehaněl! S upřímnou sousedskostí říkávali Manětínští a Jamničtí v XVI. věku v ortelích svých takto: „Jestližeby se tato naše vejpověď které straně nelíbila, práva našeho neštrafuje a groše svého nelituje práva vyššího žádnému se nehájí." [56]) I v městech královských psávali do ortelů, „komu by se náš nález nelíbil",[57]) než o „groších" obyčejně nepravili, ale brali je: na příklad Novoměstští chtívali až i deset kop českých, Staroměstští patnácte kop, tedy summu, za kterouž koupils chalupu.

Před zřízením nejvyššího appellačního soudu v Praze r. 1548, appellovalo se od měst malých, z městeček poddaných a ochranných i z vesnic do nejbližšího města většího, odtud do nejbližšího města královského.[58]) Z města královského šlo odvolání k oněm střediskům

---

[53]) Planck, Gerichtsverf. 278 zove to „thörichte Wunderlichkeiten". Na str. 268. dí, že prvotně bylo „urtel schelten, reprehendere, „ein beleidigender Vorwurf", jejž dokonce i trestali. Srvn. str. 271. 274. 276.

[54]) Královéhradečtí vzkazují r. 1534 do Litomyšle: „Prve u nás ku právu ručení bývalo — když odvolání se činí — ale toho již nezachováváme, poněvadž právo každému svobodné jest." Z výpisů Štěpánkových z arch. litom. lib. mem. fol. 5.

[55]) Brikcí IV. 4.

[56]) Arch. zemský. Kn. appell. č. 3. fol. 720. r. 1552.

[57]) K té frasi připsala souvěká ruka v knize archivu zemského appell. č. 4. str. 595. při orteli z Berouna, „aby nás v ř... políbil". Zdá se, že to toto dvojverší bylo příslovím.

[58]) Už v XIV. věku rozkazováno, aby soudy městské braly naučení u práva sousedního města královského. Čelakovský, Právník. 1878. 447. Emler,

právním, která se v několika městech velikých skrystallisovala v „plnosť práva",[59]) a odtudž pak buď hledělo se s odvoláním do ciziny, k městům práva příbuzného, nebo hledělo se jen ku králi samému. Svrchu jmenovali jsme dotčených středů právních šestero; v Čechách jím byla Praha, Litoměřice a Cheb; na Moravě Brno, Olomouc a Jihlava, k níž hleděla i naše česká města báňská.

Tím způsobem vyvinulo se kolikero instancí odvolacích. Na příklad vesničané Hodynští odvolávali se do městečka Kralovic, odtud šlo odvolání do Rakovníka a z Rakovníka do Prahy; k Trutnovským hleděly vůkolní vsi, od Trutnovských šlo odvolání do Dvora, jakožto ku právu vyššímu, odtud pak do Prahy.[60]) Z Radnic do Plzně, z Plzně do Prahy;[61]) z Vlašimi odvolávali se (r. 1500) do Kouřimi, odtud do Prahy; z Jaroměře do Hradce, z Hradce do Prahy;[62]) z Krumlova do Budějovic, odtud do Prahy;[63]) z Heřmanova Města, z Pelhřimova do Čáslavě, odtud do Jihlavy; z Bělé do Litoměřic, odtud do Magdeburka; z Mladé Boleslavě do Nymburka,[64]) odtud do Litoměřic a tak nápodobně. Hledíme-li k tomu také, že v každém městě od práva rychtářského šlo první odvolání ke konšelům, odtud pak ke stolicím vyšším: tož pochopujeme, že nic vzácného není, najdeme-li v některé při čtvero ortelů buď stvrzujících buď napravujících, tedy čtvero instancí, jimiž právo se protahovalo. Také nedivíme se Strakonickým, kteří appellovali do Horažďovic a teprve odtud do Prahy, že vymohli si roku 1538

Arch. Pam. VII. 222. Kalousek, St. Práv. 114. Ještě v XVI. stol. poddávána byla městečka vyššímu právu sousedního města s povolením královským, jakož toho r. 1540 příklad o městu Sedlci (náležitém Ladisl. z Lobkovic), jež podáno bylo Táboru. Chceme tomu, praví král, „abyšte naučení a vejnosy spravedlivé na jich ortele a jiné věci, o kteréžby ku právu vašemu dokládali, vydávali". Arch. místodrž. miss. č. 20. 232.

[59]) Slovo z memor. kutnohorsk. z r. 1467. Arch. horský.

[60]) Roku 1542 vinila Anna Žejdlicova konšely dvorské, že majíce sobě podanou z Trutnova appellaci nepropustili jí odtud appellovati dále do Prahy. Dvorští odpovídali, „že ona před nimi žádného soudu neměla, než v Trutnově, a Dvorští jako vrchní právo ten ortel stvrdivše, tu při zase do Trutnova, jakž obyčej v tomto království jest odeslali, ježto nechtěla-li jest na tom orteli přestati a dále se chtěla odvolati od Trutnovských, v tom se jí překážka nedála, při tom aby páni J. M. (v komoře) považiti ráčili, že by to těžké věci byly, a jedna pře musila by na trojím právě souzena býti". Soud komorní dal jim za právo. Regist. žid. popel. č. 11. J. fol. 316.

[61]) Roku 1532 omlouvají se Plzeňští Radnickým, že appellaci tak dlouho nemohli vyříditi, poněvadž měli mnoho zaměstknání, a „některých spoluradních doma nebývalo". Arch. plzeňsk. lib. exp. č. 10. str. 112.

[62]) Tak činívali do r. 1520, od toho léta jdou appellace Jaroměře přímo do Prahy Staré. Viz kn. arch. pražsk. č. 93.

[63]) Urban, Gesch. Krum. Rkp. v mus. fol. 35.

[64]) V mladoboleslavské knize smluv č. 1. je na desce přilepeno „naučení" z Nymburka, kus opravdu krasopisný! Je z r. 1486. Potom již Boleslavští přímo volali se do Litoměřic.

právo naučení bráti přímo na právě staroměstském.[65]) Asi nebyli sami jediní.

K appellační skupině chebské náleželo nemnoho měst v západním cípě Čech od Žlutic[66]) počínajíc. Jako na Moravě Olomouc středem bylo práva maidburského,[67]) takž u nás od r. 1381 rozkazem krále Václava IV.[68]) Litoměřice staly se hlavou skupiny té v Čechách; do třiceti měst větších a nepovědomo kolik menších hledělo sem.[69]) Z větších bylo město Bělá, Chomutov, Jičín, Loket, Louny, Most, Mladá Boleslav, Mělník, Nymburk, Labské Oustí, Poděbrady, Roudnice, Slané, Turnov.[70]) Malostranští Pražané odvolávali se do Litoměřic asi jen do husitské vojny. Po ní není o tom zmínek.[71]) Kmeté magdeburští vydávali naučení i rozhodovali v appellacích po česku a zdvořile. Začínávali: „Naše přátelské pozdravení napřed, poctivá přítelkyně dobrá" — tak titulovali město české, sobě právem příbuzné.[72])

Ke skupině jihlavské slušela z Čech Hora Kutná, Čáslav, Kolín, Sušice, Chotěboř a snad ještě jiná města, kteráž nadána byla hned od prvopočátku právy Jihlavského města. Karel IV. poručil přímo, aby sem se odvolávala vůbec všecka báňská města.[73]) Husitské vojny zmařily na dlouhý čas odvolávání k nenáviděným Němcům jihlavským. Teprve po vojnách jdou sem odvolání zase, ale už roku 1467 Hora Kutná zřejmě odtrhla se byla od jihlavského práva s povolením Jiřího krále.[74]) Jiří dopustil Kutnohorským, aby se

[65]) Arch. mus. strakonick. kn. privileg. 28. Právo to dal jim „prior Joanes de Wartenberg", aby lidé neměli škody, a pře aby měly „spěšnější konec".

[66]) Roku 1564 dokazují Žlutičtí, „že práva chebského užívají, jím se řídí a tam k odvolání náležejí". Reg. kom. soudu č. 15. J. fol. 472.

[67]) Od r. 1352. Müller, Gesch. Olmütz. str. 43. Honoráře platila města do r. 1508 čtyři groše, potom 12 grošů za jednu appellaci. Od soudu olomúckého šlo odvolání ještě r. 1539 do Vratislavě: roku právě psaného vymlouvají se Olomoučtí Ferdinandovi, jenž jim vyčetl, že šest let protahují při něči, že ortele leží u „vyššího práva ve Vratislavi". Arch. c. k. místodrž. miss. č. 20. fol. 78. Také Opavští chodili s appellací do Vratislavě — ještě r. 1549. Arch. týž. Miss. č. 41. fol. 459.

[68]) Tomek, Praha II. 328. Od r. 1381. Palacký, Ueb. Formelb. II. 149.

[69]) Tieftrunk v Právníku 1866 182. Čelakovský, Č. Č. Mus. 1880. 557. Lippert, Leitmer. 283. Mimo města na čarou uvedená stojí ještě za zmínku Brandýs, Bílin, Krupky, Lípa, Kostelec Labský, Liběšice, Mšeno, Mnichovo Hradiště, Teplice, Třebenice, Velvary. Mimo česká města odvolávala se do Litoměřic města slezská.

[70]) V litoměř. knize je shledán také jeden soukromný dotaz Chrudimských; a Tomaschek, (Oberhof. Iglau. str. 11.) uvozuje Chrudimské v skupině jihlavské, ale praví „Schöffensprüche sind unbekannt"; však v archivě pražsk. je zapsána Chrudim mezi městy, která k právu staroměstskému hledí, hned na prvém místě! Emler, Arch. Pam. VII. 222.

[71]) Čelakovský, Codex LXII.

[72]) Viz kn. arch. lounsk. č, 1. C. 16. str. 196.

[73]) Tomaschek, Oberhof. str. 12.

[74]) Sternberg, Gesch. d. böh. Brgwrke. II. 2. 122. Arch. kutnoh. č. 121.

„plnosť práva“ u nich konala, jednak „pro obtěžování a náklady horníků“, jednak že považil „nepravosti Jihlavských“, kterýchž se proti králi a proti všemu království dopustili. Učinil tak „Horníkům svým ke cti a Jihlavským ku potupě“.[75]) Kutnohorští hned si pořídili na svoje sentence knihu, dotud zachovanou, do níž jali se psáti písmem přesličným.[76]) Kdo chtěl od Horských appellovati, to měl učiniti ke králi, polože 15 hřiven. Že se těch 15 hřiven lekali i bohatí lidé, to víme z pře Kapouna ze Svojkovic, kterou měl r. 1490 se Smíškem z Vrchovišť. Oznámiltě Kapoun po vypovědění ortele sobě nemilého, že vznese na krále. Ale „páni šepmistři učinili jemu to povlovné povědění, nezná-li práva, ale aby znal, kázali jemu krále Jiřího obdarování proti vynesenému orteli čísti — i poradiv se Kapún přijal jest a poděkoval z pravého nálezu“.[77]) Na místě Jihlavy stala se Kutná Hora vrchním právem báňských měst; od šepmistrů horských brávali appellace v XVI. století Jílovští a Knínští a jiní;[78]) Vladislav r. 1514 obnovil Horníkům svobodu tu, kdoby od nich odvolati se chtěl, aby dal 15 hřiven, ale určil, aby ta pře šla na mincmistra, zástupce králova,[79]) ačkoli Horníci appellací k mincmistrovi se bránili.[80])

Z větších měst našich jihlavskému právu nejdéle zůstali věrni Čáslavští a Kolínští, pro jichž appellace jihlavští konšelé, českého jazyka nejsouce vždy všickni čistě povědomi, musili chovati českého notára čili písaře. Ale čím dále tím mrzutěji dávali Jihlavští naučení právní přes to, že vždy dobře sobě dali za každou řádku platiti. Na příklad velmi nezdvořile a pyšně dali naučení Čáslavským r. 1546, když se byli ptali, co činiti s člověkem, jenž přísahou se měl očistiti z cizoložstva a nedostavil se k přísaze. „Jest nám to protimyslné,“ tak zní odpověď,[81]) „že pro takové naučení posla k nám odsíláte, nebo víte dobře, kterak se v té věci zachovati máte, však prohlédajíce na dobré súsedství vám na tento čas naučení odsíláme.“ Teď by člověk mínil, že naučení, které následovalo,[82]) bylo ze sousedství a zadarmo posláno, ale chyba lávky! Píšíť Jihlavští dále: „Oznamujeme při tom, že písař náš jest žá-

---

[75]) Memor. arch. kutnohor. z roku 1467. A. 1.

[76]) První sentence jest mezi Sudliczovou a Mayšnarkou „o ztracený vepř“.

[77]) Tamže. A. 21.

[78]) Arch. horský č. 346.

[79]) Arch. horský č. 162.

[80]) Dačický I. 94. „Chtěl mincmistr k sobě od Horníků odvolání. Horníci nesvolili. Ale v miss. královských jedenkráte r. 1535 (Kn. č 13. fol. 291) čteme, že Horníci sami žádali, aby pře Říčanského z Říčan o věno byla s nich sňata a mincmistru dána. Král píše mu, „aby ji k sobě přijal, však jestli by se na čem mejlil, budeš moci o to radu z soudu komorního Našeho vzíti“.

[81]) Arch. čáslavský kn. č. 9. fol. F. 1.

[82]) „Poněvadž Kašpar k právu nedostál, obdržela druhá strana na něm právo stanné, a rukojmové ať těch sto kop gr. č. před Vámi položí.“

dal, aby jemu právo jeho od vás dáno bylo. Máte jemu jednu kopu grošů českých poslati.“ Kolínští odpadli od práva toho rok před tím. Dostalitě za drahý peníz nějaké naučení, kterému pro nedostatečný jazyk, jímž psáno bylo, nerozuměli. Strhli se tedy „vyššího práva“ toho, a Jihlavští vzkázali jim za to nezdvořile, že „jich prve žádostivi nebyli a ještě nejsou“, z čehož jich veliký hněv světle patrn.[83]) Za zmínku stojí, že ani po zřízení pražské appellací Jihlavští od sebe dále nikam nežli ke králi odvolání nepropouštěli. Když na příklad r. 1577 nějaká osoba „vyzdvihši appellací od nich, majíc ji vlastní osobě králově dodati, tak se jest v tom nezachovala, nébrž těch akt hned do appellace na hrad Pražský podala“, pokládali to Jihlavští „za zlehčení svého práva a protržení svých dobrých pořádků“, a nedali pokoje, až Rudolf císař jim revers vydal, „že jim takové protržení starodávného a dobrého pořádku ke škodě a k žádné újmě býti nemá na časy budúcí a věčné“.[84])

Nejobšírnější byla skupina měst, kteráž hleděla stran odvolávání a naučení právních ku Starému městu Pražskému. Do čtyřiceti měst, jakož svrchu dotčeno, náleželo ku Praze; z nich zvlášť za zmínku stojí: Plzeň, Budějovice, Žatec, Beroun, Rakovník, Chrudim, Hradec Králové, Pardubice, Kadaň, Domažlice, Klatovy, Kouřim, Písek, Prachatice — a Nové město Pražské.[85]) Ačkoli Staroměstští Novoměstským vydávali appellací slovy co nejzdvořilejšími, vždy „hotovenstvie a dobrovolenstvie své napřed“ vzkazujíce a „dobře nalezené nálezy potvrzujíce“ i „ku libostnému žádání příštímu hotovou dobrovolnosť“ ukazujíce:[86]) nicméně ze sousedské žárlivosti jedněch proti druhým vždy byla Novoměstským appellace do Starého města velice netrpěliva, proti mysli, ba na snížení práva a samostatnosti. Známotě, kterak se za krále Václava IV. bránili té appellace Novoměstští, protože „jich mnohem více hospodářů než v Starém městě bylo“. Pobídkou písaře Svatoše všecka obec hrnula se na krále (1409).[87]) Skoro sto let potom po všelikých vzdorech jedni proti druhým vymohli si Novoměstští od Vladislava r. 1504 majestát, že od jich soudu nemá se odvolání díti jinam nežli ku králi, což Ferdinand po roztržení jednoty obou měst

---

[83]) Kronika jihlavsk. Rkp. mus. Tomaschek, Oberhof. 16.

[84]) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 94. str. 102. Datum dekretu toho 17. jan. 1577. Srvn. též d'Elvert, Gesch. Iglau. 214.

[85]) Kromě těch uvádí Emler v Arch. Pam. VII. 222. ještě tato: Sušici, Příbram, Kladruby, Vodňany, Č. Brod, Strakonice, Mýto, Dvůr, Dobřany, Pelhřimov, Tachov, Volyni, Týn Vltavský a Horšův, Jaroměř, Rokycany, Benešov, Horažďovice, Březí, Brandejs, Kralovice, Jesenice, Milín a posléze i Kolín. My dodáváme, že i z Polné odvolávali se do Prahy. Rukopis z Polné fol. 3.

[86]) Vyňatky z appellac, r. 1401—1412 podávaných V kn. č. 7. při deskách zemských fol. A. 27. (tu první česká appellace staroměstská roku 1401) fol. C. 25. ad.

[87]) Rkp. strahovský č. X. III. 20. 464.

Pražských r. 1528 zase zrušil, nařídiv, aby zase chodila appellace do Starého města, a teprve odtud, chce-li kdo, aby odvolal se ku králi. Což se zase naprosili Novoměštští, aby z toho sešlo! Roku 1531 čteme v jedné prosbě,[88]) že jsou o tu appellací s pány staroměstskými v rozepři, kteří praví se býti právem vyšším; tomu že předkové jich odpírali. „Připomenuli sme sobě," tak praví se v listě tom stížném, „co by na ublížení poctivosti města bylo, abychom nedopouštěli, jako někdy za krále Václava také konšelé dopustili mimo svobody appellací k Starému městu, jakž jsú králi upadli v trestání." Připomenuvše ještě, že fundator Karel je učinil Staroměstským rovny, praví na posledku: „V. král. Mil. ráčí znáti, kdež appellací jest, tu dokonalé právo není" — a hrozí, že raději všech soudů u své stolice zanechají. Král Ferdinand je konejšil slovy, ale skutku se vyhýbal. Několikrát je žádal, „aby měli strpení, co se těch appellací činění dotýče".[89]) Zatím při soudné stolici své Novoměštští činili appellacem ku Praze Staré překážky i násilné. Petrovi z Lenic, chtějícímu bráti appellaci, „vyhrozili stětím", a když r. 1451 král sám poručil, odložili a zase odložili a summou nepustili té appellace nikterakž.[90]) Téhož právě roku Lidmilu Prchalku, když byla o nápad statku appellaci vzíti chtěla, uhrozili; že pak přes hrozbu utekla se se žalobou ku králi, „dali ji do vězení a ukovali ji jako zločinci, a stojí to na appellaci podnes",[91]) tak dí Prchalka žalobně v komorním soudě. Tentokráte soud přinutil Novoměstské, že jí odvolání pustili do Starého města. Když je r. 1539 obžalovala Dorota z Rekzině v soudě hejtmanském, že jí odepírají odvolati se k Staroměstským, divili se Novoměštští tomu, co chce, velice. Pravili v soudě, „že toho nikda nepamatují, ač jsú někteří z nich staří, ani v knihách svých to nalézti nemohou, aby od tohoto jejich práva appellací brána kdy byla kromě těchto časův od Ondřeje Tatka a Jana Zléhokačky".[92]) Zřízení appellace na Hradě Pražském učinilo r. 1548 těmto hádkám Staroměstských s Novoměstskými konec na vždy.

Staroměstská stolice, připodobňujíc se soudu zemskému, druhdy nedopouštěla toho, aby od ní ještě dále někam odvolání šlo, ba

---

[88]) Rkp. strahovský fol. 389. Zápas o appellaci v té době viz v arch. pr. listiny č. 16. č. 11.

[89]) Arch. místodrž. Miss. č. 13. 34.

[90]) Kn. kom. soudu č. 8. J. fol. K. 15. K. 17.

[91]) Tamže K. 16.

[92]) Soud hejtmanský, jenž měl kompetenci jinou, složil tuto při se sebe a poslal žalobnici před krále. Registra hejtmanská č. 2. JJ. fol. M. 18. Ani Tatkovi, jehož se tu dotýkají, nepustili k appellaci do Starého města jináče, nežli na přísný rozkaz královský. „Poroučíme," psal král, „abyste tu apelaci a akta pře vedení do Star. Města k vyššímu právu odeslali, než aby Tatek neb druhá strana nad to. co jest předešle mluveno a ukazováno, ještě více ukazovali, toho nedopouštějte." Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 20. fol. 154. Julius 1539. A dvakráte ještě v malých časech potom musí král dáti rozkaz, aby appellace k právu „vyššímu" nezastírali. Fol. 204. 219.

ni k osobě královë. „Každý na tom právu přestati má," tak psali r. 1535, „jakož jsou i přestávali všickni, a tomu se žádný neprotivil, leč by neřádně co před se bral; nebo kdyby to mělo dopuštěno býti, aby od toho práva bylo odvolání na krále, musilo by to přijíti, že by ta odvolání z měst ku právu pražskému, kteráž se činí, musila by minouti a byla by daremná, poněvadž by napravování neb potvrzování ortelů nemělo stálé býti."[93]) Takž mělo býti právo Pražské jiným městům právem nejvyšším. Od Pražan odvolati se směla dle starodávných privilegií jen některá města na zboží kněžském zřízená, na příklad Týn Vltavský a druhdy Příbram. Odvolávala se k arcibiskupovi nebo k jeho podkomořímu — pokud kdy byli.[94]) Pražským měšťanům samým nemohla býti domácí stolice první a jedinou instancí, přes to, že i o to konšelé všelijak usilovali. Sic při Václavovi IV. a Vladislavovi vydobyli sobě výsadu, že na osobu královskou od nich odvolání jíti nesmí. Než výsada ta brzy zase minula.[95]) Nemohla jednak býti ani žádoucí se stanoviska spravedlivosti, a pak nebylo vůbec lze dokonce zabrániti odvolání se ku králi, jenž byl vrch všeho práva. Ale stěžovalo se odvolání ku králi už v starší době všelijak.[96]) Již pouhé jméno „appellace" bývalo Pražanům velmi netrpělivo. Roku 1543 řekli jakémus Stangovi, jenž nepřijal výpovědi jich a žádal za appellaci ku králi, „z plné rady, že se o žádné appellací při této stolici neví, než vznesení na J. M. královskou že se žádnému bráníti nemůže a nebrání".[97]) Z nálezů soudu staroměstského mohla se tedy strana utíkati ku králi, jenž pak věc vyřídil kanceláří dvorskou, nebo soudem komorním. Aby podala strana odvolání své přímo komornímu soudu, toho nedovolováno. Vzkazujeť král Ferdinand r. 1538 Václavovi Lopatskému, jenž tak mínil učiniti, „poněvadž Pražané Staroměstští podle svobod svých, když se jaké odvolání od práva jich stane, o to ne jinde než před osobú naší královskú a radami našimi slyšeni a souzeni býti mají, protož jich jinam potahovati neráčíme". Až prý přijde do Čech, že je před

---

[93]) Arch. Pam. VII. 363. Rok 1544. Ludmila Žlutická, soudíc se o kšaft, odvolala se z Nového města k městu Starému, odtud odvolala se ku králi — a byla trestána. Král nalezl: „Poněvadž žádná hodná příčina se nenachází, proč by ta appellací přes ten ortel slušně mohla učiněna býti, protož J. M. K. při orteli staroměstském to zůstavovati ráčí"; při tom aby z 15 kop gr. č., které musila složiti, polovice zůstala Staroměstským, polovice druhé straně a „co se trestání skrze to od J. M. Kr. dotýče, aby ona Lidmila při budoucím soudu komorním osobně se postavila." Reg. kom. soudu č. 11. J. fol. 25.

[94]) O Vltavotýnských píše Ferdinand r. 1534 (arch. místodrž. miss. č. 13. fol. 64., že podle svých svobod mají odvolání k Pražanům a potom k arcibiskupovi neb podkomořímu jeho, ale teď prý není jednoho ani druhého, nechať tedy hofmistr s radami rozváží, kterak se Týnští mají zachovati. O Příbrami viz J. Matzner Sborn. Hist. I. 224.

[95]) Čelakovský, Codex. Č. 166, č.. 230.

[96]) Srovn. Tomek, Praha. II. 327.

[97]) Kn. arch. pražsk. č. 1154. fol. B. 7.

*

sebe povolá.[98]) Aby se zachoval, téhož r. 1538 píše Pražanům[99]) stran appellace, která ho došla od soudu jejich, že by „nerad důstojenství a mocnosti své v čem ublížil“, ale že by také nerad urazil jejich práva a výsady: z té příčiny radám soudu komorního že poručil, aby strany před se povolali a jim to dostatečně předložili, aby na ty appellace zdravě pomyslily; „jestližeby pak kdo přes takové předložení na jaká odvolání se potahoval a toho slušným gruntem, aby se jemu v čem ublížilo, neukázal, že se k té každé osobě bude věděti podle náležitosti jak zachovati — aby napotom takových nabíhání a zbytečných prací byl zbaven“.[100])

I Malostranští zpýchali sousedstvem svým s dvěma velikými Pražskými městy. Jakmile obžili po hrozném vypálení svém v husitské vojně, chtívali co do soudu míti tutéž samostatnosť jako Stará Praha. Roku 1538 nevěděl sám král, má-li jíti appellace z Malé Strany přímo k osobě jeho čili jinam. Ptáť se rad komorních,[1]) a žádá, aby „to uvážili, a zdání své oznámili, pokud bychom odvolání přijíti, nebo kterak se v též věci dále zachovati“. V následujících potom letech appellace z Malé Strany soudem komorním a radami královskými na suplikace stran bývaly váženy.[2]) Ferdinand I. na posledku r. 1545 dal Malostranským právo appellace k své osobě, poněvadž prý „nespokojenci dosud obsílali před vyšší soudy království Českého k těžkosti soudu malostranského, nemajíc žádné pořádné appellací“.[3]) Ale totéž právo dáno tehda i městům jiným;[4]) byla to předzvěsť králova úmyslu, jenž r. 1548 skutkem se stal, totiž: že zřízena appellací královská na hradě Pražském, k níž mělo se jíti s odvoláním ze všech všudy královských měst; odvolání do Magdeburka, do Lipska, do Staré Prahy bylo zapověděno, a „slepí ortelové“ odtud neměli býti bráni příště nikdaž.

Mezi radami nad appellacími Ladislav Popel přední místo měl — byl první presidens — on měl býti „první v přímluvách (v hlasování), a jiní radové po pořádku měli sedati i se přimlouvati. Počnouc od sv. Jiří až do sv. Václava měli se radové appel-

---

[98]) Arch. c. k. místodrž. Mis. č. 20. fol. 17.

[99]) Arch. týž. Miss. č. 20. fol. 45.

[100]) Podobně zapsáno stran jiných appellací staroměstských v téže knize arch. místodrž. fol. 46. S tím souvisí i stížnosť Pražanů fol. 85. tamže. Za zmínku stojí, že ještě roku 1526 podal se Zikm. Roh z Vlkanova, soudiv se s Lonkomerem Normberčanem v Staré Praze, odtud do Normberka, kdež propadl zase. Roku 1552 obnovil ten soud tak, že appelloval k císaři od ortele pražského i normberského. Pražané prosili, aby „na ně takových těžkostí nebylo dopouštěno“, a Ferdinand arcikníže i soud komorní vyřkli ortelem Rohovi z Vlkánova, „aby již tomu dal pokoj, že je to dávno“. Kn. registr. arcikniž.

[1]) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 20. fol. 25.

[2]) Viz kn. arch. pražsk. č. 1154 B. 1.

[3]) Rkp. budišínský. Politica. fol. 141.

[4]) Arch. táborský č. B. IV. a. 40. fol. 63. Čelakovský, Codex č. 200.

lační co den scházeti v šest hodin[5]) na půl orloji, v ostatek roku o sedmé hodině a tu na appellacích sedati do hodiny desáté. Odpůldne od hodiny prvé až po čtvrtou. V nedělský, střední a sobotní den bylo prázdno. Appellace odeslané z měst přijímati měl sekretář, jenž na to přijetí vydával jistotu písemnou dodateli. Peníze ortelní kladly se do truhly, od níž jeden klíč měl presidens, druhý sekretář. Na uvažování akt nemělo méně pánů než devět sedati — a v měsíci měla každá po pořádku býti rozsouzena; jen appellacím z ostatních zemí České koruny mohl býti čas do půl druha měsíce. Poct, darů neměli páni bráti.[6]) Když takto zřízena appellací všech měst královských na Hradě, uložila kancelář královská, aby města poddaná ještě nadále naučení brala i odvolání od měst královských, jakož druhdy bývalo.[7]) Odtud teprve bylo propuštěno odvolání k radám na Hrad, čímž stala se královská appellace městům poddaným instancí třetí.[8]) I protož tedy appellovali nadál z Bělé, z Turnova, z Kostelce a odjinud do Litoměřic;[9]) Rokycanští i v pozdějších letech pořád do ortelů svých vkládali: „Kdyby se komu nález náš nelíbil, vyšší právo vyhrazujeme do Starého města, však sobě bez lehkosti,“[10]) a takž nápodobně činívali Brodští[11]) a jiní.

Konšelé měst královských za některý čas, nežli sobě přivykli, provozovali králi a nejvyšší appellací některé vzdory, zvláště tím, že chtěli býti aspoň nad soudem svých rychtářů městských instancí poslední, nejvyšší, a pak tím, že nedopomáhali přísudkům, z královské appellace stranám nalezeným. Do třiceti měst královských vzkazuje král v dubnu r. 1549 přísným listem, aby se v tom napravili.[12]) Praví: „Zprávy docházejí, že se mnohým práva od Vás nedopomáhá, nébrž v tom průtahové se dějí, což jest nám proti

[5]) To svědčí, že tehdejší lidé dříve vstávali. Školy i úřady začínaly se šestou, sedmou hodinou.

[6]) Z instrukce králem v Augšpurce vydané v pátek den sv. Fabiana r. 1548. Viz kn. appell. v arch. pražsk. č. 1027. fol. 1. 2. 3. Sněmy II. 545.

[7]) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 35. 203. „Toho se jim povolnje, které appellací do Prahy nebo do jiného města královského prve šly, aby předce při tom zůstaveny byly, než kdožby na orteli, do kteréhož tak města appelloval, přestati nechtěl, bude vůli míti, aby předce na hrad pražský appellaci vzal.“

[8]) Čelakovský, Právník. 1879. 738. Aby nedošlo k appellaci do Prahy, hleděly vrchnosti strhnouti s práva domácího tu neb onu při a spokojiti strany po domácku. Příklad v arch. turn. acta forens. 1589. 183.

[9]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 3. a 5. Umlauf, Bělá, rukop. str. 205. Tu ortel litom. kmetů do Bělé vydaný o vraždu.

[10]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 3. fol. 748.

[11]) Ortely knihy kouřimské v mus. rukop. fol. 8.

[12]) Psáno do Litoměřic, Žatce, Hradce Kr., Kadaně, Mělníka, Loun, Čáslavě, Brodu N., Klatov, Vodňan, Jaroměř, Slaného, Nymburka, Kolína, Sušice, Domažlice, Police, Berouna, Písku, Dvora, Stříbra, Chrudimi, Mejta, Kouřimi, Tábora, Mostu. Hory, Plzně, Budějovic, Ousti. Sněmy. II. 548. V odpovědi Pražanům v outerý po neděli Laetare rozkazuje Ferdinand, aby do každého královského města psaní se stalo, by bez odtahů dopomáhali exekuci a stranám. Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 35. 203.

mysli. Poroučíme, komu se koli jakej přísudek od rad našich nad appellacími stane, abyšte jednomu každému bez meškání práva dopomáhali, a jakož také rychtář sám u Vás až do 5 kop gr. č. soudí, a od rychtáře před Vás appellací jde, toho při tom zůstavujeme na ten konec, nebude-li kdo na orteli Vašem přestati chtíti, tehdy aby moc měl před osobu Naši a rady Naše odvolání vzíti.“ Zdá se, že překáželi konšelé appellací královské také tím, že chtívali na appellujícím větších platů nežli určil král, a pak že nezachovávali forem nařízených. I protož v témž přísném psaní naposledku dostaveno jest, aby nebrali od žádného víc k appellaci nežli dvě kopy grošů českých, a všecka akta, která odsílají k appellaci, aby stranám prve přečetli a před nimi je pečetili, „tak aby o to k nám další žaloby nepřicházely“. Rychtáři královskému zvlášť poručil, aby k tomu pilně dohlédal.[13])

Po těchto předmluvách již pohlédněmež tomu, kterakým způsobem strana, s ortelem konšelským nespokojená, odvolávala se k právu vyššímu, kterému koli. Nejprve měla žádati za appellaci zdvořile. Kdo žádal nezdvořile, toho zavřeli. Koldín určil na nezdvořilou žádosť o appellaci 50 kop pokuty.[14]) Druhé bylo od starodávna, že nesměl žadatel po rozsudku dáti jisté lhůtě, která v XVI. století ustrnula na dvou nedělích, projíti. V té lhůtě musil appellant v přítomnosti druhé strany složiti neb oznámiti příčiny svého odvolání. Třetí podmínka, bez níž konšelé od sebe k vyššímu právu žádného nepouštěli, byla, že položiti musil peníze, jimž říkali „spomocné“ nebo „důkladné“.

Žádosť za appellaci vykonávána byla krátce. Strana oznámila, ani ne v soudě, nýbrž purkmistrovi v hodinách úředních: „Nepřestávám na orteli Vašich Milostí a k vrchnímu právu se odvolávám, příčiny proti témuž orteli složím nebo povím a spomocného nebo důkladu při tomto ohlášení čtyři kopy — víc nebo méně — skládám nebo složím.“ V městech saského řádu — zvlášť v Litoměřicích — naděláno o to řečí víc, že bylo nejprv ortel „štrafovati“ kmetům vůči, což dělo se určitými, obšírnými slovy, z nichž vyjímáme toto jádro: „Pane rychtáři, ortel, kterýž jest tento kmet nalezl anebo z potazu jiných vynesl, jest na ublížení spravedlnosti mé podle všech práv, kterých tato stolice užívá, a to já chci ukázati a s tím se odvolávám o vyšší právo, odkudž své právo béřeme.“[15])

---

[13]) O rychtáři passus vynechán při městech Plzni, Hoře, Budějovicích a Oustí. Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 41. fol. 306. 307. V též knize fol. 558. jest rozkaz Novoměstským, aby nebrali k appellaci deset kop, alebrž jen dvě; r. 1549. Fol. 462. a 487. jsou důtky Lounským a Čáslavským, že zbraňují appellovati stranám, což králi „s nemalým podivením“. Všeobecný rozkaz, aby četla se akta stranám appellujícím, jakož i dovolení, aby v Praze Staré smělo zůstati 15 kop „důkladu“ k appellaci, jako druhdy bývalo, však jen do vůle královy, čte se v miss. arch. místodrž. č. 35. 203.

[14]) Koldín. C. 4.

[15]) Rkp. mus. č. 23. E. 13.

Co se lhůty tkne, tož příkladů dosti, že ji strany neopatrně a ku své škodě míjely. Vznikaly nové žaloby a soudy o to, má-li appellace propuštěna býti, když namítáno, že appellant příčin k odvolání nesložil, nebo že strana druhá k přeslyšení příčin do rady nebyla obeslána,[16]) nebo když konšelé tvrdili, že lhůta právní vyšla, čehož strana přela; nebo když strana se bránila, že tím omeškáním nevinna. Roku 1592 královská appellace rozšířila Kolínským dotčený čtrnáctý den právní do poloviny dne patnáctého; Kolínští totiž panu Myškovi ze Žlunic, jenž tu měl jakous při, odvolání nepropustili, „poněvadž dal 14 dním projíti a důklad teprve patnáctého dne, an již devatenáct hodin bylo, složiti chtěl". V Praze reformovali tento ortel a propustili Myškovi appellaci, „poněvadž patnáctý den od učiněného dictum (rozsudku) dopoledne, když ještě právo z lavic nevyvstalo, peníze důkladné složiti chtěl, což dobře učiniti mohl".[17])

Peníze „důkladné" čili „spomocné" nebývaly všudy a v každý čas stejny. Na počátku XVI. věku nalezli jsme při většině měst po dvou kopách, po dvou tolarech; v polovici století vzrostlo „pomocné" na čtyři a pět kop; Kutnohorští chtívali šest kop, Novoměstští Pražané až i deset, a Staroměstští patnáct. Část „důkladného" odsílána s appellací, něco obdržel posel — v starší době musila strana přinésti appellaci sama[18]) — ostatek „důkladného" zanecháván byl v měšci obecním.[19]) Královéhradečtí odpovídají r. 1534 Litomyšlským, tázajícím se, „po čem skládá se ku právu vyššímu a čí to škoda jest?" takto: „Obě strany skládají po 1 kopě grošů českých. Z té kopy jedné důklad se ku právu posílá a také poslu se platí; když pak ortel od vrchního práva přijde, tu která strana „práva zůstane, té se zase 1 kopa navracuje".[20]) Po zřízení královské appellace v Praze bylo klásti „důkladného" po dvou kopách, do kteréhož platu r. 1582 na sněmě stěžováno.[21]) V první půli XVII. století vzrostl plat k appellaci královské až na 6 zla-

---

[16]) V kn. novom. č. 1003. fol. 66. Ortel Novoměstských, jímž zbránili r. 1590 Jakubu Tejneckému appellaci, zdvižen u vrchního práva, „poněvadž se vyhledalo, že vzav odvolání také příčiny odvolání svého časně ku právu složil, nad to stranu odpornou k tomu obeslal, ale že druhá strana doma nebyla, tak že ne jím, nýbrž právem to sešlo". Jiné doklady v kn. kouřimské svědomí r. 1598 fol. 170. Jiný příklad z Votic r. 1541. Reg. soudu komorn. č. 11. J. fol. 147.; jiný z Mejta r. 1532 v rukop. v Polné fol. 118. Tu došla věc až k tomu, že Mejtští vězením nutili Michala, aby jich ortel první stolice přijal. A vrchní právo nalezlo, poněvadž mu odvolání nedopustili — ač o ně v čas a pořádně se hlásil — aby ho hned pustili, ať vinen jakkoli.

[17]) Kn. ortelů (kouřimská) v mus. rkp. fol. 7.

[18]) Tak ještě r. 1536 v Čáslavi. „Dorota a Kateřina, sestry z Nebovid, ortele nepřijaly, odvolávajíce se ku právu vyššímu a jej štrafujíce mluvily, že se jim nelíbí a že lepší ortel v tom času, pokudž za právo jest, přinésti chtějí a žádaly za vejpis toho všeho" Arch. čáslavský kn. č. 9. fol. 15.

[19]) Kouřimská kn. rudá z r. 1552 fol 27.

[20]) Arch. litomyšlský lib. memor. z r. 1360. 5. Výpis Štěpánkův.

[21]) Sněmy. VI. 204.

tých, kromě toho bylo platiti sluhům v appellaci několik krejcarů zpropitného a za cestu poslovi. Na příklad ze Mšena za cestu platili 1 zlatý 30 krejcarů.[22]) Při appellaci od soudu rychtářského i od konšelů předměstských, neb od jiného soudu městského, konšelům podřízeného, platilo se poměrně méně. Kutnohorská obec všecka r. 1560 snesla se, „kdožby od výpovědi rychtáře anebo pánů soudců (osmipánů) před šepmistry appellovati chtěl, aby pokuty složil před rychtáře deset, před soudce 30 grošů českých, a jestliže která výpověď stvrzena byla, aby ta pokuta při témž úřadu zůstala, pakliby napravena byla, aby appellujícím se vrátila".[23]) V Praze tou dobou bývaly summy „důkladné" při úřadech šestipanském a jiném podle pří nestejny, od 15 grošů po tři kopy.[24]) Že peníze „důkladné" jsou za pokutu appellujícímu, o tom Litoměřičtí r. 1571 píší:[25]) „Ten, kdo se odvolá, neprovede-li odvolání svého, musí „vetovati každému z kmetů pokutu 30 šilinkův a rychtáři tolik vetuňku, kolik jest pokut kmetům položil." Proti tomu ozvali se Pražané řkouce, že odvolání se každému přeje, a „žádný že pokuty neponese, lečby soudce nevážně dotýkal". Než kruť sem, kruť tam, pokuta to byla, a nezřídka „takové peníze důkladní, když ortele u vyššího práva k svému stvrzení přišly, při konšelích, kteří tu při slyšeli a o ní pracovali, zůstávaly".[25a])

Na česť konšelů slušno oznámiti, že někdy a někteří té části „důkladného", která na ně připadnouti měla, chudému člověku dokonce promíjeli a druhé částky „důkladného" popočkali. Na příklad v soudě rakovnickém r. 1563 proti služebnému děvčeti pravil advokát strany pohnané, poněvadž k appellaci nesložila „pomocných peněz", že má býti odpuzena od odvolání, jako to prý v Žatci a všude jinde dělají. A konšelé ortelem zvláštním vyřekli:[26]) „Poněvadž při tomto právě nikdáž nic toho shledáno není, aby odvolávající se pro nepoložení peněz od appellace odtištěn býti měl, protož purkmistr a rada, šetříc její nuzné chudoby, to, což jim tu z povinnosti náleží, z milosti jako věc svou vlastní na její slzavou prosbu odpouštějí; peníze pak, kteréž se při appellaci posílají (do Prahy pánům appellantům a poslovi dávají) ona Anna ve dvou nedělích opatřiti bude povinna." Ale Kutnohorským musil r. 1604 císař přísně poroučeti, aby Jindřichovi Křepelkovi propustili appellaci „bez důkladu" pro chudobu jeho velikou, a když se „Horníci" bránili, že mají „privilegia na to", odvece císař, že žádní konšelé

[22]) Arch. mus. list. mšenské. Rok 1636.
[23]) Lib. memor. arch. kutn. Sděluje Šimek.
[24]) Při ouřadě mostském, šestipanském, do kopy: při desíti soudcích do 2½ kopy, ale k tomu „ort" do ruky bylo dáti zvlášť — tedy summou do tří kop. Kn. arch. pražsk. č. 326. fol. 11. 12.
[25]) Rkp. mus. č. 23 E. 13.
[25a]) Sněmy České. V. 800.
[26]) Kn. soudní v arch. rakovn. z r. 1563.

nikdež nedávají hynouti chudým, jde-li o hrdlo a poctivost.[27]) Mělo-li býti důkladné odpuštěno všecko, musil člověk svou nemožnost zpraviti přísahou (juramentum paupertatis). V Kouřimi přísahala r. 1600 Kateřina, barvířka pláten, touto formou: „Jakož jest mi od J. M. C. pana presidenta a rad zřízených nad appellacími na hradě Pražském nalezeno,... i přísahám, že to v pravdě tak jest, že, odkud bych takový důklad na statku, nábytcích, aneb jakýchkoli svršcích na místě dcery své složiti měla, nemám; čehož mi Pán Bůh rač dopomoci na věky požehnaný. Amen.“[28]) Staroměstská přísaha chudoby byla r. 1575 v těchto slovech: „Jakož jest mně z milostivého J. M. Cís. jakožto krále českého poručení nalezeno, abych nemožnost svou, pro kterouž s důkladné peníze k appellaci býti nemohu, přísahou spravil, i na to přísahám pánu Bohu, že s peníze 30 kop míš. býti nemohu a statku svého za tu summu nemám. Toho mi dopomahej“ atd.[28a]) Shánčl-li se člověk možný bez důkladného o appellaci, mohlo se mu přihoditi, jako roku 1581 řezníkovi pražskému Václavovi z Lesa, že ho kázala rada appellační na 14 dní zavříti, „poněvadž právo bez složení důkladných peněz zbytečně zaneprazdňoval“.[29]) Zlaté a stříbrné věci na místě „důkladného“ konšelé přijímali, ale když v Praze r. 1615 chtěl kdosi položiti dlužní úpisy za důklad, zamítlo právo.[30])

O tom, kdy „důkladné“ má skládáno býti, neměli konšelé ustanovení všudy stejná. Někde chtívali důkladné hned, jak ohlásila strana odvolání, jinde zase vyčkali, až přišla strana „s příčinami“ svého odvolání, nač bylo stání nové v čase uloženém. Kdo se v tom zvyku omýlil — a konšelé ho na omyl neupozornili schválně — ten propadl svou appellaci.[31]) Praví to Jindřichohradečtí r. 1615 velmi světle: „Nám to nesluší, abychom stranám o tom nějaké naučení dávati měli, co by složiti, nebo jak se v tom chovati a co město za právo a obyčej má.“[32]) Kdo pochybil v summě „důkladného“, také neužil appellace.[33]) Čtverák byl Matěj Openda Nymburčan. Ten soudíval se na domácím soudě přečasto, ale „důklad-

---

[27]) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 113. fol. 161.
[28]) Arch. kouřimský kn. svědomí, r. 1600, fol. 293.
[28a]) Arch. pr. č. 1283. na desce.
[29]) Arch. pražsk. č. 1028. 172.
[30]) Arch. pr. č. 1292. 134.
[31]) Na příklad r. 1573 v Lounech tak zvedlo se Petru Skalíkovi. (Kn. č. 1. C. 16. fol. 157. v arch. lounském.) Skalík se bránil: „Pan purkmistr mi o tom spomocném nic neřekl, abych je hned položil. Pakli jest to nově nařízeno, já jsem o tom nevěděl, poněvadž mi ani od pana purkmistra ani od Vašich Milostí nic není oznámeno, jakbychom se mimo starý obyčej při skládání pomocného měli chovati a kdy je klásti, tehdáž-li, když příčiny k appellaci skládají čili, když oznamují, že ortele nepřijímají.“ Ortel na to byl, že Skalík appellace užiti nemá, poněvadž nesložil důkladného hned. Rady appellační schválily tento ortel.
[32]) Kopiál arch. jindř.-hrad. z r. 1615 fol. 107.
[33]) Listář trutnovský č. III. fol. 16.

ných peněz" k appellacím neskládal, nébrž konšelům je vypřel. Roku 1566 došla konšelská trpělivosť koncův, a Nymburští psali do appellace o radu: „Peníze k appellacím skládané obzvláště se chovají, a když sme jich na jeho Matouše Opendy zprávu hledati dali, nic se najíti nemohlo, neb on často to činí, když ortel v které při má, žádá ho za vejpisu a oznámí potom, že se odvolává, ale peněz neskládá. Jinejch lidí, kteří se odvolávají, peníze se nacházejí a zase jim, když se ortel napravuje, vracejí — a tak jest tomu rozuměti, ač jest se odvolal, že peněz nesložil," — co tedy s ním?[34])

V staré době děla se appellace ústně. Na to bylo potřebí spolehlivých poslů, kteří stranám vysvědčili při.[35]) Brněnské právo klade ještě v XIV. věku způsob ústní podle písemného, bezpečnějšího.[36]) U nás v XV. věku již jen ze vsí chodívali ústně prosit do měst za naučení,[37]) jináče vůbec jednáno písemně.

Jakož dotčeno, ukládán býval z práva den a hodina, kdy měly obě strany státi k přečtení, pečetění a k odeslání appellací. Do té doby písaři bylo opsati všecka akta věrně.[38]) Aby je napsal věrně, o to již dbali advokáti obou stran, pozvaní ke konečnému stání, v němž akta se četla. Ale přes to r. 1566 dopustil se v aktech appellačních obratného podvodu vodňanský písař Vít Špryncl. Přeli se totiž Homolka a Jiřík bakalář o nářek cti. Akta, appellací určená, dal písař Špryncl opisovati straně obžalované samé — bakaláři Jiříkovi, a „ten psal, co jest chtěl". Když pak přes tento podvod přisouzeno z appellace obžalovanému bakaláři v jeho při osm dní šatlavy, Špryncl, jenž se stal zatím primasem, ochotně se nabídl, že polovici za něho odsedí. Potom vznikl o ten podvod v aktech nemalý soud. a Vodňanští odsoudili svého primasa, aby na trest postavil se před císaře. Co se mu stalo, nevíme.[39])

Když při appellačním stání se žádné strany nic nenamítáno, jsou akta městskou pečetí spečetěna.[40]) Strana appellující byla povinna příčiny své k appellaci položiti; ale v tom nebýval všude stejný způsob, někde kázali, aby strana četla své příčiny nahlas, tak aby o nich soud i druhá strana zvěděly; jinde zase mohla

---

[34]) Kopiál nymbursk. arch. z r. 1556 fol. 264.

[35]) Planck, Gerichtsverf. 287.

[36]) Rössler, Stadtrechte v. Brünn. 68.

[37]) Viz knihu německobrodskou z roku 1416 fol. 187.—189. „Přišli sú někteří za naučení prosící ze vsi Babic, že jeden druhého ranil šesti ranami, za právo nalézáme, aby dal raněnému 5 hřiven." Rok 1463.

[38]) Snažívali se písařové městští podávati akta čistě. Vzkazujeť roku 1587 kouřimský písař Martin Scipio do Kolína, že té appellační akcí přes pole nepošle, poněvadž „by se ušpinila, a to nemůž býti". Arch. mus. list. kolínské.

[39]) Zemsk. arch. kn. appell. č. 4. str. 1700.

[40]) Pečetění akt a ortelů k appellaci je z práva kanonického (Čelakovský, Právník. 1879. 370) a dělo se už v té době, pokud ještě strany samy odnášely appellaci k vrchnímu právu. Arch. čáslavský kn. 9. fol. 15.

strana příčiny, svým sekrytem spečetěné a v soudě nečtené, svým poslem přímo poslati do Prahy.[41]) Soudy chtívaly těch příčin dověděti se proto, aby při nich nebylo nijakého pohanění, podezření, ani outoku na první stolici ani na protivnou stranu. Byl-li v spise ouraz, obyčejně zakročili hned. Přeslechše na příklad roku 1610 příčiny Jana Sklenářového proti nálezu táborského práva, císařský rychtář i konšelé hned ohlásili se „o rugu“ a pokutu k ruce císařské, poněvadž v těch příčinách svědkové na cti byli dotčeni.[42]) Výpisů složených příčin nevydávali konšelé stranám, byť o to žádaly, a to proto, aby nevznikly nové spory mezi nimi.[43]) Soud sám provodil appellaci slovy buď krátkými buď obšírnými. Pokud víme nejskromněji vedli si v Dubé konšelé. Psávali: „Protož V. Milostí poníženě žádáme, abyšte ortel od nás vynesený, jestli že se ním co které straně skrze nedostatečné rozumy naše ublížilo, napraviti ráčili, toho všeho Vašim Mlstem k spravedlivému rozvážení podáváme.“ [44])

Vrchní právo ortel nižší stolice buď potvrdilo, buď napravilo. I potvrzení událo se u vrchního práva leckdy z důvodů jiných nežli nalezla stolice nižší.[45]) Někdy se také přihodilo, že do téhož města v malých časech po sobě u věci zcela shodné musily rady appellační nález konšelský zase a zase „napravovati“. Na příklad ve při o porušení panenstva dvakrát ve dvou letech Táborští nalezli mužovi na přísahu, a jednou i podruhé appellace nařídila, aby s takovými věcmi šlo se na soud duchovní.[46]) Appellace měly vyřízeny býti v nedlouhých časech. Bývalo leckde pravidlem na počátku XVI. věku, že appellací má v pěti nedělích k místu a

---

[41]) „Jeden každý má toho svobodnou vůli buď při aktách příčiny své složiti nebo k vrchnímu právu sám jich podati.“ Sněmy Č. V. 799. R. 1577. Někteří soudcové nechtívali dopustiti appellace, pokud nedověděli se příčin. Na příklad r. 1556 v soudě komorním z toho viněni byli Chrudimští (rkp. právní v Polné fol. 152) a téhož roku i Hradečtí nad Labem. Soud komorní nalezl v obou případech tak, jak bylo v tom městě obvyklo: v Chrudimi, že může Jiřík Slepotický podati příčiny zapečetěné, v Hradci Kydlin z Plotišť, že je musí dáti čísti „zjevně“.

[42]) Arch. táborský B. IV. a. 50. Rkp. ortelů kouřimsk. v mus. fol. 24. V knize appell. arch. pr. č. 1027. fol. 558. jest zajímavé rozhodnutí appellační stran dotčených důtek a outoků, k appellaci přiložených od Jana Řečickébo, měšťana novoměstského, proti soudu v Bělé. Appellace Bělským odpovídá: „Z takových důtek, v příčinách odvolání položených, pořadem práva (t. j. processem) viniti ho nemůžete, ty důtky vám ani budoucím k újmě dobré cti nejsou, však pro takové nenáležité dotýkání budete se moci k ouřadu Nového města, tu kdež osedlý jest, aby k strestání přišel, dopisovati.“ Rok 1572. Roku 1581 uložila sama appellace 50 kop pokuty mistrům lazebnickým v Praze pro urážku v odvolání. Arch. pr. č. 1028. 185.

[43]) Kn. kouř. svědom. r. 1599 fol. 197.

[44]) Arch. zemský. Kn. appell. č. 3. fol. E 18. Rok 1555

[45]) Na př. r. 1591 v processu o statek po dr. Kodicillu z Tulechova, o nějž hádaly se tři strany. Kn. appell. v arch. pr. č. 1003. fol. 99.

[46]) Rok 1564. Kn. appell. v arch. zemsk. Ortely z Tábora.

konci přivedena býti,[47]) appellačním radám na Hradě uložil Ferdinand I., aby za čtyři neděle bývali hotovi s appellací — ale skutečně všecka vrchní práva odvolání k sobě dokonávala, kdy chtěla, kdy mohla. Když se appellace od rad appellačních dobře spečetěná konečně vrátila do soudu městského: uloženo stranám stání, v němž appellace otevřela se a publikovala. Že pečeť není porušena, o tom přesvědčily se obě strany nebo jich zástupcové;[48]) a přinesla-li druhdy strana sama appellaci, přesvědčili se o pečeti konšelé. Tu scénu vypravuje kdos o soudě Jílovském r. 1536. „Přinesen jest list od Horníků (od vrchního práva kutnohorského), a jest položen na stůl před purkmistrem a konšely. Tu jest okázán Janovi i řečníku jeho Houdlovi, a Houdl jej ohledav pověděl, že není hejbanej a poškvrněnej; tehda sou jej otevřeli a naučení vyňali, a připadl jest ortel Janovi, a on z něho poděkoval, že jej mile přijímá.“ [49]) Rady appellační bývaly velmi přísny na porušení dotčeného tajemství listovního. Na příklad roku 1559 neopatrně pověděl nymburský soused Křtěný, když naslechl, že trojí appellací došla soudu městského, že ví, co v nich jest — ihned byl od protivné strany udán, a pražská appellací rychle nařídila,[50]) aby Křtěný „byl dotazován bedlivě a vyslyšen, jakby toho dosahoval, a co jest v zavřených a upečetěných appellacích vyzvězoval“. Vysvětlil věc Křtěný tím, že „jen hádal“, co v appellacích jest, a konšelé vydali svědectví, že appellací byly „v prázdný papír obvalené a sekrytem zpečetěny dodány“. Za podvržení appellačního spisu platilo se pokutami hrdelnými. Když r. 1603 Jan Klaudius Prostějovský z Žiliny „jménem rad appellačních sfalšoval a pečetmi opatřil rozkaz“ do Kyjova na Moravu, jen na veliké prosby odpykal tu provinu vyhnanstvím.[51])

Když appellace publikována, směla strana, nerozuměla-li, žádati za vysvětlení, oč pak ovšem nastalo nové dopisování, nové průtahy. Někdy ozvaly se také „nářky“ vrchní i nižší stolice. Že nářky se děly, to víme ze žaloby Pražan staroměstských roku 1558; Staroměštští žalují králi: „Mnohokrát od některých osob, když od appellace ortel přichází, mnohé těžké řeči slýchati musíme, jakož pak se nám do nedávného času od Jiříka Chynského přitrefilo, ten vstoupil do rady s dosti velikým počtem osob a k nám slova důtklivá mluvil.“ [52]) V Mělníce řekl r. 1579 Václav Pohůnek: „Kdyby Jaroš, syn můj, do appellací tak mazal jako já, žeby mu jináče mohlo sednouti, nežli mu sedlo!“ [53]) Velmi pohnutá scéna,

---

[47]) Rkp. v Polné Řád z r 1505.

[48]) Kom soudu kn č. 7. G. fol. L. 5. r. 1536 „neotevřel se ortel, až sou vohledali“. Koldín, Měst. Pr. C. X.

[49]) Kn. komorn. soudu č. 7. G. fol. C. 19.

[50]) Kop. nymb. z r. 1556 fol. 129.

[51]) Arch. pr. č. 1159. 172.

[52]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 60. fol. 321.

[53]) Arch. měln. kn. č. 28. fol. 6.

ba bouře po všem městě Litoměřicích přihodila se, když r. 1535 čtena byla „v soudě zahájeném" bakaláři Nožičkovi appellace z Magdeburku. Bakalář Nožička soudil se totiž s konšely litoměřickými o nějaké dědictví. Kmeté učinili ortel, a jakkoli se chtěl bakalář odvolati k podkomořímu, nicméně Litoměřičtí odeslali appellaci do Magdeburka. Dobře věda, že král nepřeje appellacím magdeburským, chytrý bakalář umínil si té nepřízně užiti na svůj prospěch, sedne-li mu ortel magdeburský špatně. „Když jest přinesen ortel od vyššího práva," tak vypravuje rychtář litoměřický, suknakroječ Matuš, „tu sem já, jakožto rychtář, jmenoval purkmistru a konšelóm a Nožičkovi den jistej a hodinu k vyslyšení ortele, i stály sou obě dvě strany v soudu zahájeném. Tu sem ptal se obou, žadají-li ten ortel slyšeti, i dal jest mluviti purkmistr, že žádají, a Nožička také pověděl, žádám." Ale když mu ho přečetli, pravil: „Mně škoden není, vás jinde pohledám, to shledáte!" A podle zvyků saského práva žádal, „aby mu dopustili vsísti" na soudnou stolici, že poví lepší ortel, s nímž by se šlo ke králi, nebo k jiné appellaci. Ale „nedopustili mu vsísti, než žádali rychtáře, aby se bakalářem jistou vazbou ujistil, a vstavše ze soudu, šli domů"; však Blažej Nožička rychtáři utekl; i protož purkmistr dal k šturmu zvoniti, volaje kde koho, aby mu pomohli hledati, honiti; lidé z obce i páni „s mečmi, sekerami, s dřívím zběhli se, město zavřeli a hledali ho v domě jeho — ale nenašli". Dům jemu div nesložili na hromadu.[54]) Potom bakalář utekl se ke králi, jenž poručil, aby Litoměřičtí dali Nožičkovi pokoj, že podkomoří věc rozhodne.[55])

Od ortele rad appellačních na hradě Pražském nebylo již odvolání, ale „revise" processu, prosba, aby sám král nahlédl do akt, bývala propuštěna. Kdo chtěl „revisi vzíti na vlastní osobu královu", nesměl dáti devíti dním ode čtení ortele z appellace projíti. Než král s radami svými vyřídil revisi, šla exekuce (mimo věci trestné) před se, neboť appellace měla sílu odkládavou, revise ne.[56]) Skoro za dvacet let po zřízení appellačních rad na hradě

---

[54]) Obšírně zapsáno v kn. kom. soudu č. 7. G. fol. K. 6., K. 8., K. 15., L. 9. Byla z toho asi bouř obecná. Praví Valentin, krojič suken, jeden ze svědků: „Po odjití Nožičky od města, byl jsem v obci (ve valné hromadě) jsa purkmistrem; bylo mluveno k obci, že Nožička ušel a právu se zprotivil, a já sem se počal přimlouvati, i nedopustili mi pravíc, že bych obec bouřil i kázali mi — ven. A tak sem já vystoupil, a co oni potom mluvili k obci, toho nevím." fol. L. 10.

[55]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 13. fol. 272. V listě Ferdinandově čteme: Vy „ste k vyššímu právu do Madburku poslali, ale on k tomu svoliti nechtěl než na podkomořího se odvolal, ale vy přes to, vědúce že u Vás soud komorní brzo týž podkomoří držeti má, jste přece poslali".

[56]) Piše se Kutnohorským a Čáslavským r. 1580 jménem císařovým: „Nedotýče-li se cti a hrdla, v jiných příčinách po výpovědi vrchního práva exekuci zastavena býti nemůž." Rkp. arch. v Polné fol. 74. 75. Nápodobně v kn. arch. praž. č. 1143. fol. 11.

pozorujeme v knihách, že revise jsou velice řídky. Ale koncem let šedesátých se jen jen hrnuly. I protož stíženo tenkráte volání se k revisi všelijak.[57]) Roku 1571 hněvaje se Maxmilian, „že čím dále tím více toho přibývá", a že to činí mnozí „zoumyslní", nařídil, aby pátý díl všeho statku, o nějž soudně činiti jest, po nešťastné revisi připadl k appellacím, a strana ještě nad to vězení vytrp.[58])

Vyřízenou appellací dozrál ortel, a konšelům byla povinnosť „dopomáhati právu" čili dovésti exekuci. Říkávali staří právníci: „Právo bez exekucí bylo by jako zvon bez srdce." Konšelé určili tedy stranám lhůtu, do kteréž bylo utvrzenému orteli činiti za dosti. V té lhůtě vysouzené zboží nebo peníze musily na právo skládány býti, ne-li, bylo jíti odsouzeným do vězení; po té lhůtě hned lidé na vysouzený statek bývali rychtářem uváděni; také v té lhůtě, nalezeno-li straně na přísahu, jíž od sebe všecken process a povinnosti odvedla, musila přísaha konečná[59]) býti vykonána, a spolu do vypršení lhůty dotčené strana vítězná hlásila se novým processem „o škody outratné".

Co do přísah, ortelem nalézaných, nelze nezmíniti se, že bývaly ještě obřadnější nežli přísahy svědkův, o nichž svrchu praveno. Za zvláštní milosť, prokázanou ouřadu svému, měl pokládati r. 1519 rychtář novoměstský Petr Veliký, jenž byl obvinil kohosi ze svěřených peněz, když mu ortelem nalezeno, „aby stoje učinil přísahu zdvihna dva prsty; tak byl zachován pro úřad svůj, neb jinak, kdyby toho nebylo, na kříži by správu učiniti musil".[60]) Když měla r. 1556 v Moravské Třebové Markéta kovářka přísahou zpraviti, že Niklovi rychtáři svěřila 200 zl. k schování, čehož rychtář popíral, uložili jí, aby přísahala „na rathouze, majíc na sobě zavití hlavy, pod hrdlem košili rozvázanou, rukávy nezapiaty ani nezavázány, přes loket ohrnuty, s bosýma nohama toliko v dlouhých bílých ženských šatech bez pláščku, položíc 2 prsty na boží umučení".[61]) Plzňanům rok potom — 1557 — nebylo z appellace propuštěno dáti přísahu vykonati snadnějším způsobem, nežli káže zřízení zemské[62]) Židé musili klásti pravou ruku až po kotník do knihy starého zákona, a volajíce na sebe zlořečení a pokuty v knihách Mojžíšových obsažené, přísahali „Bohu, kterýž slove Adonai, Jehovah, Elohim", všecko slovy obšírnými."[63])

Přísaha, ortelem nalezená, v starší době bývala o to nesnadnější, že ji spojovali „se zmatkem" či „s kléskou".[64]) Přečetli ji

[57]) Sněm. Česk III. 470. 607.
[58]) Kn. appell. v arch. pražsk. č. 1027. fol. 5.
[59]) Brikcí 68. 18. „Přísaha je konec soudu."
[60]) Kn. arch. pražsk. č. 1129 fol. 333.
[61]) Listiny z třebov. arch. mus.
[62]) Arch. zemsk. č. 3. Kn. appell. fol. 747.
[63]) Přísahy židovsk. v chaosu arch. pražsk.
[64]) Čas. Mat. Morav. Brandl, 1869. 56. Do Karla IV. dob bývaly přísahy se zmatkem schválně tak dlouhy, aby člověk jen stěží v nich obstál. Karel IV.

totiž, a přísahající měl ji říkati po paměti; omýlil-li se jen slovíčkem, poklesl a potratil při; zmýlil-li se v některé formalitě, na příklad vstal-li dřív, nežli mu kázali, sáhl-li na kříž jináče než zvykem a právem bylo, padl též. Obtížnosť takových přísah prýštila se z jich veliké váhy: vždyť rozhodovaly o celém processu, a strana, proti níž přísaháno, byla potom zhola bezbrannou.[65]) Dlením doby ulevováno přísnosti. V šestnáctém věku jsou přísahy nullitní čili „se zmatkem" vzácny. Šlo-li o přísahu, písař obyčejně přečetl straně, o čem přísahati má, a kázal uvážiti zrale, může-li přísati.[66]) Potom akt vykonán tak, že člověk říkal slovo za slovem po písaři, v čemž ovšem neomýlil se snadno. Jaroměřští chtěli užiti r. 1518 přísahy s kléskou již jen proti člověku podezřelému, ale i tu byli na rozpacích; ptali se v Praze Staré, kterak má člověk o svěřené peníze přísahati, má-li říkati přísahu po písaři, čili „aby mu byla toliko přečtěna, a jestli by pochybil, jak bychom se měli při tom zachovati, poněvadž ten muž jest podezřelý, prodávaje kdys zahradu, tajčel (tyčil) větvoví do země hruškové a jabloňové a pravil, že jsou to štěpové mladí". Pražané v odvet psali: „Má-li říkati po písaři nebo, slyše ji sobě přečtěnu, sám má-li se zmatkem mluviti, k tomu pravíme, že přísahy při právě našem nedívají se se zmatkem, aby, pochybil-li, měl při svú ztratiti, ale má kleče na zemi proti slunce východu beze vší braně, nic na hlavě nemaje a polože dva prsty na kříži, říkati." [67]) V městech práva saského zachovala se přísaha se zmatkem poněkud déle než jinde. Na příklad ještě r. 1554 přihodilo se neštěstí s „kléskou" soukeníkovi Jakubovi v Heřmanově Městci. Maje přísahati, že jakési svršky zaplatil straně protivné, poklesl ne v slovech, ale v způsobech obvyklých, což mu Městečtí oznámili, citujíce právo: „Jestližeby ten, kdož dva prsty na kříž polože přísahá, v způsobě přísahy pochybil, ten zle přísahá a v při padá." [68]) Jiný příklad z Loun. Roku 1558 měl Václav Krejcar přísahou spraviti, že ztratila se tůna candátů v trhu. I dán Krejcarovi „rotník", jenž přísahu z listu přečetl „nejprve rozvláčně sám, potom ji po něm Krejcar činil po slovu, nejvíce po dvou — a Krejcar té přísahy tak vejslovně, jakž rotník říkal a četl, neprovedl". Patrno, že lounská přísaha se zmatkem nebyla v XVI. věku již tak nesnadna, jako za starých

---

kázal je zkrátiti, tuše v tom nespravedlivosť. Majest. Carol. 8. Krátké přísahy toho řádu viz v Jirečkově Cod. II. 37. a v Arch. Č. II. Štítný (Kn. šester. 147.): „Dřéve ten, ktož pohonil, učinil žalobu velmi dlúhú a nesnadnú a sám se jí učil několik neděl, a druhý pak, jen třikrát ji uslyše, měl přisieci týmiž slovy, a jakž chybil na jediném slovu, vše ztratil." Ještě Brikcí 35. 1. 2. uvádí při takovém přísahání sílu lapaček, jen zajíkavým, šeplavým a breptavým lidem shovívá doněkud.

[65]) Planck, Gerichtsverf. 33. 39.

[66]) Koldín M. P. J. 31.

[67]) Kn. arch. pražsk. č. 92. ortel 3.

[68]) Archiv zemsk. kn. appell. č. 5. fol. 16.

časů, ale div, co v ní počítáno od konšelů za pokles! Kde které vynechané slovce „a“, jednou slovo „mě“ místo „mne“, místo „všickni“ „všeckny“ — to vše bylo za zmatek a na ztrátu pře! Jediné vážnější poklesnutí bylo to, že přísahající pravil po rotníkovi „nevědomě“ místo „vědomě“.[69]) Ortelem konšelů lounských měl tedy pro ty malichernosti Krejcar pád vzíti. Ale Krejcar se nedal. Asi dobře věděl jeho advokát, že radové appellační v Praze nejsou příznivci přísah se zmatkem, a že je všude v nic uvádějí, pročež přiměl Krejcara k tomu, že z té přísahy se odvolal. A neklamal se v tom. Appellací napravila věc, řkouc: „Poněvadž se vyhledati nemůže, aby Krejcar přísahy slovo od slova svévolně, zoumyslně nevykonal, z té příčiny ještě jednou i k druhé přísaze připuštěn býti má, v kteréžto, jestli že nic, což jest podstatného, od něho vypuštěno nebude, tehdy táž přísaha jeho své místo a moc míti má.“ [70]) Tím dosti světle odsouzena jest přísaha „se zmatkem“ — a pochopujeme, že v knihách lounských nic podobného dále se nevyskytuje.

Nelze mlčením pominouti právního zvyku měst „saských“, že přísahy ortelem nalezené děly se i v civilním processu za přítomnosti a spolupřísahy „pomocníků“ čili „očištníků“, totiž osob, které přísahaly, že věří v pravosť přísahy své strany.[71]) V Litoměřicích tak přísaháno ještě r. 1571,[72]) aniž podobá se, že by potom brzy se toho obtížného zvyku byli zřekli, obtížného pravíme, poněvadž s těžkem bývalo lze dojíti lidí pomocných. V tom asi též příčina, proč při všech jiných stolicích přísahy s pomocníky vzaly za své. Ale prve než docela pominuly, ukládány za některý čas jen lidem nespolehlivým, a to jen v příčinách velikých.[73])

---

[69]) Ortel konšelský o tom dí, že „s pilností velikú bedlivě poslúchali té přísahy“ — ale „že nejednú než několikráte v ní poklesl, jmenovitě nejprve, kdež říci měl *a* všem svatým, té litery *a* mlčením pominul, druhé, kdež říci měl ‚*a* jakož mne‘ i řekl ‚jakož mě‘, třetí, kdež říci měl ‚*a* na Duchcově‘ té litery *a* opět mlčením jest pominul, čtvrté, kdež říci měl ‚*a* dno té tůny‘ té litery *a* opět pominul; páté, kdež říci měl ‚*a* od jiné tůny‘, té litery *a* opět pominul, šesté, kdež říci měl zoumyslně a vědomě‘, řekl ‚zoumyslně a *ne*vědomě‘, sedmé, kdež po rotníku říci měl ‚toho mi‘ i utekl se před rotníkem a řekl ‚toho mi dopomahej‘, osmé, když říci měl, a všickni svatí‘ řekl ‚a všeckn*y* svatí‘ — z těch příčin Krejcar jest té přísahy neprovedl, nýbrž v ní pád vzal“. Kn. arch. lounsk. č. 1. C 15. fol. 55.

[70]) Archiv zemský kn. appell. č. 4. str. 297. Fol. 296 jest zapsána přísaha všecka právě tak, jako v knihách lounských. Pře o tůnu naposledku „přátelským během“ mezi stranami roku 1561 byla smluvena. Kn. lounsk. č. 1. C. 15.

[71]) Čelakovský, Právník 1878. 759. Brandl Č Mor. Mat 1869. 62. Závod očistníků jest původu německého; k nám přišel počátkem XIV. věku. H. Jireček, Slovanské Právo II. 235.

[72]) Rkp. mus. č. 23. E. 13.

[73]) Roku 1540 vyčítá manželka Blažka z Pereftu protivníku svému Nepilovi v soudě staroměstském, „že mu přísaha s očistníky byla nalezena, a komuž se taková přísaha nachází, že takový nemůž míti rovnosti s jinými v přísahách, neb toliko člověku nepodezřelému přísaha se nachází, ale kdož

Princip, jímž konšelé nalézali za nedostatku průvodů jiných na přísahu ve věcech civilných, býval týž jako u věcech trestních, totiž „že obžalovaný jest bližší toho přísahou odjíti, nežli by v tom od původa usvědčen a přísahou jeho přemožen býti měl".[74])

Jako svrchu při svědcích i tu opět pravíme, že není mnoho zpráv o křivých přísahách konečných, ač nepříme toho, že tu a tam přece naskytl se člověk s tím nedobrým přesvědčením, jako měl krejčí kutnohorský Sekera. Ten vypřel nějaké kuchařce r. 1557 křivou přísahou právo, a když se ho přátelé potom ptali, „kteraks to udělal s tou kuchařkou, pověděl, proč bych závazku (t. j. přísahy) neudělal, an páni šepmistři také mají závazek a nespravedlivě soudí".[75])

Aby nalezl soud na přísahu stranám oběma, o tom jest nám doklad jen jediný po ruce, a ten jest v rukopise nadepsán — „ortel dosti neobyčejný".[75a])

Ortelům stvrzeným a napraveným měli konšelé zjednati průchod třeba násilím. Jeroným Poříčský r. 1555 obvinil konšely sušické, s nimiž se byl soudil o valchu, že ho násilím dali uvléci do vězení, tam že ukovali ho a šatlavu osadili žoldnéři; a soud komorní nalezl, že tak dobře učinili, poněvadž „vejpověděm jich potvrzeným od vyššího práva dosti činiti nechtěl".[76])

Po vyplněném rozsudku ještě zbývalo zaplatiti útraty všelikteraké ze soudu vzešlé. Dosti často přiházelo se, že strany daly se na soud novým processem o náhradu škod, outrat a vůbec nákladů soudních. Kdož křiv zůstal ve své při, dal se někdy proti vítězné straně tak hněvem uchvátiti, že se pustil do nového sporu o všecko všudy. Hněvníci hádali se o škody appellační,[77]) hádali

s vočištníky co činiti má, že tu příčiny musí býti". Kn. arch. pražsk. č. 1130. fol. 407. Roku 1571 Pražané přísah s vočištníky už neznají. Rkp. mus. č. 23. E. 13.

[74]) Tak čte se v kn. lounsk. č. 1. C. 15. fol. 154. v orteli o dluh r. 1568.

[75]) Kn. kom. soudu č. 13. fol. 411.

[75a]) Soudili se r. 1519 v Praze Pavel Klenovský s Annou o peníze. On vyručil s její volí s rathouzu 106 kop jejích a vydával jí je po částkách, čehož ona potom popírala, takže musil složiti na rathouz peníze znova všecky. Ortel: „Poněvadž svědomí Pavla poněkud seznává, žeby Anna od něho něco peněz brala, ale že ku právu dostatečné není, z té příčiny aby Pavel přísahou spravil žalobu svú; když tak učiní, Anna proti němu s dvěma očištníky bude povinna svůj odpor přísahou spraviti, a spraví-li obě strany, tehdy tou správou sobě prázdni budou; pakli by on nechtěl spraviti, tehda ona také správy nebude učiniti povinna; pakli by on spravil, a ona nechtěla, tehda jemu bude povinna tu summu (kterou složil na radnici znova) navrátiti." On měl na tom přísahati, že jí 106 kop vydal; ona, že na těch 106 kop nic nevzala. Očištníci měli přísahati: „Na tom přísahám, zač jest koli této chvíle Anna přisahala, že jest právě a na pravdě přísahala." A přísahali tenkráte všickni! Písař si připsal povzdechem: „Kdo je pak práv, Bůh sám to zná." Kn. arch. pražsk. č. 1129. fol. 335.

[76]) Reg. výpověd. bílá, soud. kom. č. 14. J. fol. 57. 58.

[77]) Dosti často v pramenech čteš o tom. Kn. lounsk. č. 1. C. 14. fol. 128. r. 1550: „Když appellant zoumyslné appellací pouští na ublížení ortele p. purkm.

se o lidskou a koňskou stravu, kterou strana protivná jezdíc k stáním utratila, hádali se o záplatu vozatajovi, jeden tvrdil, že outrata je velika zbytečně, že mohli jeti cestou kratší, ale schválně nejeli, že zúmysla v tolika krčmách se zastavili, advokátovi že asi tolik nepřijde dáti, kolik se oznamuje soudu, a tak všelijak nápodobně. Z té příčiny opatrná strana již od počátku svého processu při všem vždy uhodila hned na smlouvy, s advokátem učinila smlouvu, smluvila se s krčmářem i s vozkou a zapisovala outratu hospodskou na dva stejné lístky nebo vroubila na vruby;[78]) někteří lidé při samé útratě přibírali dva svědky, kteří viděli a vysvědčiti mohli, kolik strana zaplatila „paní matce nebo panu tatíkovi“ (šenkýři) za jídlo a pití.[79]) Ale přes tyto opatrnosti někdy se stalo, že potom musil krčmář nebo paní matka k soudu osobně, aby o škodách a outratách vydali svědectví. Process „o škody“ brával se zase všemi těmi vylíčenými cestami a způsoby[80]) i nebezpečnostmi[81]) a novými outratami a škodami. Nemohli-li konšelé dobrati se důkazů „o škodách“, zase nalézali na přísahu, kteráž byla v soudech „saských“ přes půli XVI. věku „se zmatkem“. Dobře pozorovala strana, aby aspoň co do soudních škod druhou polapila v přísaze. Na příklad r. 1551 v Boleslavi Mladé přísahala Salomena Rejnhartova „o škodách“. Protivník její, Petr Militký, jenž měl škody soudné platiti, tvrdil, „že jest v té přísaze padla, poněvadž prý jí neučinila v soudě hájeném, druhé, poněvadž jest na ránu kříže prstů nevložila, třetí, že nedoložila, když řekla, toho mi dopomáhej Bůh, i všickni svatí i ten kříž; též že jest bez rozkázání rychtáře ke kříži přistoupila a bez rozkázání odstoupila“. Ale soud boleslavský na ty námitky tehda již nic nedal, a čiperný Militký musil platiti osmdesáte jednu kopu 28 grošů soudních škod.[82]) Outraty soudné, které chtěla míti strana nahrazeny, byly obyčejně z míry veliky, takže bez přísahy nesnadno bylo věřiti.[83]) Velikosť

---

a pánů, jest straně škodami vzešlými a prokázanými povinen.“ Kn. čáslav. č. 9. fol. J. 15.: „Kdo při které appellaci křiv zůstal, škody druhé straně navrátiti má“ r. 1519. V knize z Polné r. 1586: „Způsob právní se nezachovává, aby strana, kteréž se přísudek stane, druhé straně appellující důkladné peníze zase vynahrazovati měla.“ fol 78.

[78]) Doklady v knize lounsk. č. 1. C. 14. fol. 301 a násl. kn. mělnick. č. 3. fol. 77. A všude jinde. Též v M. Právě M. 9. 10. a ve sbírce ortelů kouřimsk. v mus. fol. 11.

[79]) Kn. svědom. v Berouně u p. Amorta.

[80]) Koldín, C. XIV. XVI.

[81]) Na příklad svědčila-li místo krčmáře krčmářka — padlo její svědectví za nic.

[82]) Archiv zemsk. č. 3. kn. appell. fol. C. 6.

[83]) Na př. v Lounech šlo r. 1553 o dluh 126 kop — a outraty v krčmě a na cestě byly 34 kopy! Kn. č. 1. C. 14. 307. V Brodě Českém na dvoje stání naložil kýs Blažek „škody“ a na řečníka oubrnkem půl šesté kopy! Arch. zemsk. kn. appell. č. 5. fol. 494. Z míry veliké škody outratní počítány byly r. 1591 od Daniele Zahájského proti Jiřímu z Opprštorfu, jenž v Praze vinil Zahájského z vraždy, ale nedokázal. Něco z nich na ukázku!

a nemírnosť jich někdy skrotila stolice domácí, však někdy sama pražská appellací, kamž i o ty věci dosti zhusta nabíháno, musila činiti přiměřené opravy; na příklad r. 1558 nalezla domácí stolice v Hradci Labském Nosalovi 4 kopy outrat čili škod; však appellací zrušila to, „poněvadž Jan Nosal, jsa domácí a moha slušně přátely své, kteří sou s ním před právem stáli, v domě svém jídlem a pitím opatřiti a ctíti, jinde v domě hostinském jest s nimi jedl a pil, a tak outratu nemírnou a zbytečnou jest učinil".[84])

Na konec budiž připomenuto, že civilní proces, v kterém koli stadium ihned za své bral, když jedna strana sešla se světa. Praví tu právní zásadu turnovská kniha slovy: „Rozepře začaté s umírajícími umírají." [85])

Jeden šenkýř z Oujezda vysvědčil, že Zahájskému do vězení poslal jídla a pití za 52 kopy. a když to sčítali, že při tom protráveno 12 kop! Jiný šenkéř: „Přišel ke mně Zahájský, že má soudnou rozepři, že má stání, protrávil sám třetí 35 kop." „Přišel zas, oznámil že má stání a protrávil sám třetí 31 kopu; pak zas přicházel po šestkráte a protrávil 192 kopy." Šenkéř z domu Vchynského svědčí, že byl u něho Zahájský pětkrát a protrávil 75 kop — a tím způsobem vyčítá se ještě dále. Kn. arch. pražsk. č. 1126 fol. C. 29.

[84]) Kn. arch. mělnick. kn. č. 2. fol. 140. Ten nález si patrně Mělničané opsali, aby škody podobné se uchovali.

[85]) Ale nebylo bez výjimek. Viz kn. svědom. kouřimsk. z r. 1597. fol. 142.

KAPITOLA ČTVRTÁ.

Úmluvci a řečníci.

Aby sešlo se soudního zaneprázdnění a s velikých outrat, bývali konšelé povinni u věcech civilních, také při nářcích cti a dobrého jména, strany pilně k tomu nabízeti a „ohýbati“, aby nechaly processu právního a daly se na smluvce, kteří by je přátelsky, křesťansky srovnali, smířili a jich spor zmrtvili.[1]) Do třikrát naskytovala se primasovi nebo soudcům při civilním řízení příležitosť, napomenouti strany, „aby se přátelsky pojaly“ a „na něco přátelského pomyslily“. První byla hned při žalobě. Čteme příklad v knihách lounských r. 1577:[2]) „Prve nežli jest žaloba předložena, obšírné napomenutí skrze primasa se stalo stranám, že se snad cti dotýkati chce, aby se o to přátelsky porovnaly, anebo skrze jiné přátely o to se vohledati daly; neb kde se cti dotejkati chce, to J. M. cís. i také nejvyšší soudcové na přátely podávati poroučeti ráčí.“[3]) Nechtěla-li strana „v nic přátelského jíti“, alebrž vyžádala-li sobě „užiti volnosti práva“, byla druhá zastávka k přemlouvání vhodná v té chvíli, když došlo na čtení svědků.[4]) Před samým uvažováním ortele naskytla se soudcům příležitosť třetí, že ještě jednou a naposled oblamovali strany k smíru. V Hradci Jindřichově roku 1604 mluvil purkmistr a „předkládal prve nežli diktum učiněno, aby se sami ušetřili, že sou sousedé jednoho řemesla, o jednoho že tu vždy běží, jeden že musí v poklísku upadnouti, odporů, záští aby na straně zanechali, pokudž tu o nedvědí kůži činiti jest, a nedvěd po horách běhá, že sic přišlo na čtení průvodů, však v tejnosti, před samým právem, má to také

---

[1]) Co by se zemského neřádu týkalo nebo vyznání zločince, toho nelze smlouvati. Koldín, C. XXXII. Již Staré právo slovanské přálo stranám smírného smlouvání. H. Jireček, Slov. Pr. II. 206.

[2]) Regist. purkm. č. 1. A. 1. fol. A. 6.

[3]) Vedle zříz. zemsk. A. 42.

[4]) Koldín, Q. 19.

v tejnosti zachováno bejti“ — aby tedy se podali na přátelskou smlouvu.[5])

Některým sporníkům bývala všecka napomínání marna. Naříkajíť Trutnovští r. 1605: „Může to každá poctivá mysl považiti, co by nám chudým a sprostným lidem vděčnějšího mohlo býti, jako kdybychom při domácím právě pokoje užiti mohli, a strany se soudící v předsevzetí svém na místná ukazování naše tak někdy daly sobě něco říci a svého ustoupily.“ [6]) Přemnohým lidem sudičstvo a hádavosť vjelo tak do povahy, že se ho nezbyli, jako ona Kateřina Pražákova, kteráž v Praze soudila se dlouho a s velikou outratou na dvou soudech, když jí předkládali, aby nechala již soudů. že utratí, kde co má, odpověděla: „Nenechám toho, Novoměstští mně vodhoudli, Staroměstští mně vodkrojili, pojedu o to až k císaři do Vídně!“[7]) Nejspíš daly sobě strany k smlouvě raditi, šlo-li o nadávky, a učinil-li jim purkmistr naději, že budou zavřeny obě. V Plzni mívali leckteřís konšelé ten zvyk, že přímým rozkazem nutívali sousedy k smírným smluvám, zvláště šlo-li o spor domovitý, o zeď, o hradbu, slovem o věc opravdu sousedskou; prý „aby pro svornosť a lásku více soused sousedem, nežli zdí se hradil“.[8]) Když roku 1549 dva sousedé nechtěli se nikterakž slovem konšelským porovnati, odložili jim konšelé soud do šesti neděl, ale učinili při tom pohrůžku: do té lhůty nezvolí-li sobě každá strana po dvou sousedech, kteří by je srovnali, že je sic potom souditi budou soudem, ale že vypátrají, kým by „příčina nesrovnání“ přišla.[9])

Oni sousedé „za prostředky“ volení sluli úmluvci nebo zvukem německým „ubrmané“. Někdy byli vydáni stranám z rady po jednom nebo po dvou každé straně, někdy si je volily strany samy, a rada vydala jen úmluvce nejvyššího, pátého neb třetího, nadubrmana

[5]) Manuál radní v Hradci z r. 1604 fol. 15. a 39. V kn. pražsk. arch. č. 1143 v letech sedmdesátých (XVI. stol.) dosti zhusta po všem přelíčení — ba i když začátek ortele již zapsán byl — v náhle stojí poznámka: „Minulo smlouvou.“ Příklad v knize mladoboleslavské č. A. 30. fol. 5. Roku 1576 žaluje Jan Světlovský Lídu, bednářku, že mu nadala lotrův a zlodějův. Bednářka položí dlouhou odpověď k soudu, že je zloděj, že jí kradl obruče. Jan Světlovský zase dlouhým spisem odpoví, že ona i se svým advokátem — „což odpustiti račte — málo cti má a chtěli by mne sobě rovného učiniti, čehož nedovedou“. Odpovídá spisem zase bednářka, že kradl jí obruče černé a bílé, „ale však staré přísloví, která jest svině sama prašivá, ráda se drbe o jiné“. Tohle se nelíbilo Světelskému a odpověděl v soudě spisem třetím, hrozným — a po toliku nadávkách připsal písař: „Světelský oznámil, že se smluvili, a jaká smlúva se stala, že ji ve dvou dnech položí.“

[6]) Trutnovsk. listář č. III. fol. 19. V arch. táborsk. č. B. IV. A. 40. fol. 1. r 1538 čteme: „Jednou, druhé i třetí jsouce na přátely podáni se nesmluvili.“

[7]) Kn. arch. pražsk. č. 1049. 190.

[8]) „Když jest koli odpor mezi sousedy o stavení bejval, bez soudů na bedlivém a slušném uvážení ouřadu zdejšího strany přestávaly pod pokutami.“ Arch. zemsk. kn. appell. č. 3. fol. 693.

[9]) Arch zemsk. kn. appell. č. 3. fol. 693.

a „rozdílčího“;[10]) ale ať bylo tak neb onak: konšelé nikdy nepouštěli ubrmanských smluv s očí; nebyly to tedy smlouvy smírné rázu soukromého,[11]) aniž mívaly pokaždé tu moc zmořiti i trest, vidělo-li se konšelům i přes smlouvu ho ustanoviti některé straně. Ubrmané byli povinni smlouvy oznamovati konšelům, a městský písař opatroval na ten konec i zvláštní knihu ubrmanskou. Kterak v XV. věku konány smlouvy ubrmanské, toho stůj tu příklad. Roku 1451 obvinil novoměstský krejčí Svatoš Bartoše Literáta ze Sušice, „že mu slíbil dovésti některakého běhu v alchymii a toho nedovedl, a Svatoš proto velikú škodu vzal na zlatých, na řemesle i na svém statku“. Ale sešlo ze soudu. „Páni kázali jim o tu při přátely vydati z obú stranú; Bartoš vydal Petra, písaře obecného, a Svatoš vydal Kříže, zámečníka. Ti vyslyševše žalobu, odpovědi, vznesli to v radě na pány, a z rozkázání panského pan Jan Tatrman, konšel, smířil strany křesťansky, aby dobří přítelé byli a nikdy sobě toho záští o tu při nezpomínali pod pokutú panskú“.[12])

V století následujícím děly se smlouvy ubrmanské buď v radním domě, buď v obytě vrchního ubrmana, ale vždy pod dohledem konšelským. Počet ubrmanů býval větší. Na příklad r. 1550 dotekl na poctivosti Viktorin Severyn „znamenitě“ Sixta z Ottersdorfu. Tu věc smířilo sedm „prostředků“ — Jan z Kolovrat, hofrychtéř Kočka, Jan Řeháček z Květnice, Chochol ze Semechova, mistr Tomáš z Javořice, perkmistr, Jan ze Sobětic a Jan Medař. Viktorin musil promluviti: „Pane Sixte milý, jestliže jest ode mne vám co ublíženo, v čemž já se nepamatuji, za to žádám přátelsky, že to mimo sebe pustíte, neb já vás mám za dobrého a dobře zachovalého člověka tak jako J. M. královská a p. purkmistr a jiní dobří lidé.“ [13]) Tím věc skonána. Poněvadž od smluv ubrmanských nebylo odvolání, nechať smluvci spravedlivě vypověděli nebo křivě, radil Koldín, aby strany pozorně volily ubrmany, a právo že jim pomůže, „jakoby soudem šlo“.[14])

Mluvení a oblamování bývalo při smlouvách těch vždy z míry mnoho, a práce úmluvců tou příčinou nebývala malá. Již při samém začátku což bývalo okolků! Příklad. V Mělníce r. 1565 zašla

---

[10]) Manuál novom. č. 88. str. 401. r. 1452 — „když o tu při často rokujíce, nemohli se smluviti, tehdá sú prosili pánův, aby jim pátého nadubrmana a rozdílčí z své moci vydali“.

[11]) Byly to „Surrogate gerichtlicher Verhandlung“. Planck, Gerichtsverfahr. 332. Byly to soudy, jiż v XII. věku všude povědomé bez obyčejných přísných forem. Ott, Receptionsgesch. 125. Srvn. Štítný o nich Kn. šest. 150. Jireček, Č. Č. Mus. 1856. IV. 83.

[12]) Kn. arch. pr. č. 89.

[13]) Kn. arch. pr. č. 100. 289. V téže knize fol. 326. opět zapsána o Severynovi ubrmanská smlouva. Řekl prý Jiříkovi Labounskému, že je „dvakrát“ lepší. Před ubrmany pak se dokládal Boha, „nerci-li dvakrát, ale aby říci měl, že jednou lepší jest“.

[14]) Koldín. C. XXVI.

nějaká pře soudní mezi Cypriánem a Machkem. Některým přátelům a sousedům přišlo na mysl, sporné strany smluviti. Oznámili konšelům, a ti nenamítali nic, ba „zlíbila se jim řeč". Přátelé tedy o větším počtě vešli v byt Cypriánův, „on přivítav je, kázal jim sednouti". A mluvili dlouho o všeličems. Pak pravil jeden k vůdci té výpravy: „Jaroši, oznam, jaké sou potřeby naše!" Jaroš začal: „Cypriáne můj milej, prosím, že za zlé těmto pánům a mně z příchodu našeho jmíti nebudeš; jakož jest mezi vámi s jedné a Machem s strany druhé ňáká rozepře, my jakožto přátelé vaši vás přátelsky žádáme, že na naši žádosť vo tu věc k přátelskému jednání svolíte, a my, pokud budeme moci nejvýše, v to se vložiti a vás i druhou stranu v tom vohledajíc a pokoštujíc spokojiti chceme!" Dlouho pak trvalo, nežli Cyprián svolil a propustil přátely s žádostí, aby mu tedy „oznámili den, kterej by to býti mělo". Pak šla všecka hromada přátel do bytu druhého. Tu si ovšem drobet zalhali, že první strana volně a ráda se k smíru propůjčuje, aby tedy i protivník jednal po křesťansku. „Můj milej pane švakře," tak začali u Macha, pokudž sme na jedny straně to objednali, učiňte nám to k vůli a povolte k té smlouvě taky, dá-li pánbůh v pondělí"![15]) Mach musil ovšem nejprve uleviti hněvu svému, což přátelé moudře a trpělivě doslýchali, a pak se svolil. Jiný příklad z Litomyšle r. 1590. Urazil Čížek „při času podnapilém děkana". Děkan žaloval. Než řízení skončeno, přišli čtyři sousedé k děkanovi Václavovi Broziusovi prosit za Čížka, aby se smluvil. Ale co se namluvili! „Kdyby byl prvy Čížek ke mně s přátely práci vážil," tak končil děkan dlouhou řeč, „já na to očekával čas nemalej, ale poněvadž se k ničemu neměl, zašly skrze to nemalé soudní škody — a proto nepovolím!" Když čtyři sousedé nepřestali žádati a ke křesťanskému smíření ukazovati, oblevil konečně děkan, ale ubrmanský smír zavázal na tři těžké „artikule", totiž, chce-li to podniknouti, co mu bude sepsáno, jak má děkana odprositi; chce-li dáti smlouvu pro budoucí paměť v knihy vepsati; třetí, chce-li napraviti outraty děkanovi." Toho trojího sousedé nemohli přijati, a tušíme, že všecko dlouhé mluvení bylo na posledku v nic.[16])

Bylo-li již při počátku tolik hovoru, natož potom, když úmluvci sami skutečně strany porovnávali! Nejsnáze přicházely ubrmanské smlouvy k svému konci v městech poddaných, kdež sama vrchnosť, chtějíc předejíti ztenčení měšců svých měšťanů, dala se mezi ubrmany, jakož tak činíval rád Arnošt z Krajku, pán na Boleslavi Mladé. Ten v polou století XVI. častokrát učinil se „jediným mocným smluvčím" — a rozvadění měšťané nemohli než moudře uposlechnouti.[17]) Velmi dobře umívali ubrmansky smlouvati někteří štědřejší patriciové, také sousedé šlechtičtí, byli-li k tomu požá-

---

[15]) Reg svědom. v arch. měln. č. 27. fol. 20.
[16]) Arch. litomyšl. kn. svědom. fol. 61.
[17]) Kn. smluv mladobol. fol. 80. r. 1554.

dáni; štědrý šlechtic nebo patricius mívali totiž psychologickou zkušenosť, že při hodokvase nejlépe se smlouvá, i protož k ubrmanské smlouvě v bohatém domě měšťanském i na panské tvrzi vyvalen byl nejprve soudek jeden, druhý — a než vypito, byla ubrmanská smlouva na papíře — a po ní pito zase „smírné“ plnými doušky. Rovně tak dobrými ubrmany bývali v Hradci Jindřichově kněží řádu jesuitského. Roku 1610 smlouvali v kolleji své Housku a Buriana Bramhouzského u přítomnosti několika radních pánů.[18]) „Páni patres, vyrozuměvši jedné i druhé straně, jemu Houskovi, jakých velikých věcí se dopustil (utekl z rathouzu maje stavěti se) předkládali, domlouvali; jemu sou poručili, aby ihned za odpuštění prosil, což jest učinil a vyvstavši jednomu každému ruky podal, a tak všickni v mír a pokoj zase uvedeni jsou, čehož páni patres vděčni jsouce, dvě konve vína jsou přinésti kázali a pánům, že jsou se do kolleje najíti dali, děkování uctivé učinili, a všickni šli k purkmistru, dadouc sobě štiku a kapra připraviti, tam jsou smírného mnoho pinet vína vypili“.

Smlouvu ubrmanskou bylo v přítomnosti obou stran na spis uvésti; naposledku bývala oběma předčítána. Jde-li v těch smlouvách o smíření nějaké urážky, téměř vždy a všudy opakuje se úsloví, že „sobě strany odpouštějí, což jest koliv vnuknutím ďábla mezi nimi povstalo“.[19]) Ale někdy nebyla věc odbyta tím, že ďábel učiněn hlavním vinníkem. Na příklad ve Velimi a v Poděbradech r. 1554 smlouván Nejedlý, soused poděbradský, s Hladem, sousedem velimským, „o nářek cti“; a přes to, „že se našlo a poznalo, že tak všecka nevole původem ďábla mezi stranama se zběhla, a že bude tudy zdvižena, zkažena, zmořena“ — napsali ubrmané do smlouvy, „že ponechávají pánům při vůli potrestati Nejedlého, že jest z dobrého řádu vystoupivši takovou věc před sebe bráti směl“.[20]) Nápodobně, ale o něco určitěji pověděli věc konšelé plzeňští, když si je byli r. 1591 Král a Kříž vyvolili za „mocné ubrmany“. Páni totiž napsali, že ta pře mezi nimi o nářek cti se moří, Král že se na poctivosti opatřuje, ale „dotčenému Křížovi, že svou zbytečností příčiny k nemalému zaneprázdnění podal, a skrze to svornosť měšťanskou porušil, z té příčiny že se mu šatlavní vězení za den a noc, však bez ujmy poctivosti jeho, vyměřuje“.[21]) Jen jednou nalezli jsme uraženou stranu, že smlouvou ubrmanskou nejen odpustila hánci svému, alebrž nad to ještě dařila ho milostí velikou. Byl to r. 1539 Jindřich Prefát z Vlkánova. Jemu zle vynadal „člověk jeho dědičný, mlynář Jíra na Chrustenicích, a když se ubrmansky v Berouně smiřovali, a mlynář se ženou svou pána pro Bůh a matku

---

[18]) Manuál radní v arch. hradeck. z r. 1610. fol. 16.
[19]) Nymb. kn. smluv č. II.
[20]) Arch. poděbr. reg. žlutá fol. 119.
[21]) Arch. plzeňský protokol konšelský č. 20. r. 1591. Podobné příklady v arch. táborsk. č. B. IV. a. 49. fol. 123. 125.

boží odprosili, kázal Prefát v městskou knihu psáti, „že jim tu milosť činí i dětem jejich, že je z člověčenství i z panství svého propouští".[22]) Někdy — a to byla věc spravedlivá — hněvníci se smířili, ale potrestán ten, jenž mezi oběma stranama donášel a příčinou byl, že se obě popadly soudem. Na příklad r. 1595 řekl farář v Poděbradech, poctivý kněz Jan Jakobides Žatecký, o paní Kateřině, sousedě poděbradské, nařklivé slovo. Úslužný Urban Jiram slovo hned za tepla donesl, a paní Kateřina žalovala, „stojíc po své poctivosti a dobré pověsti". Ale konšelé přiměli ji k smlouvě, poněvadž jináče byli by musili buď oni, buď konsistoř faráře Jakobidesa odsouditi. Věc tedy smluvena, zmořena a v nic uvedena — ale do smlouvy dostaveno slovíčko o Urbanovi: „Že jest Urban z dobrého řádu vystoupil, ráčí ho pan hejtman, jemuž byl poddán, pro takové všetečné vzkazování a pro uvarování se budoucně podobného vejstupku ku příkladu jiným v své trestání vzíti a vězením pokutovati."[23])

Že také jedenkrát měla smlouva ubrmanská za následek jakous veřejnou tiskovou opravu, toho příklad jsme našli, když r. 1544 smiřován mistr Mikuláš Šud s universitou, jejíž mistry byl v kalendáři nesvětle nazval protivníky svými. Ubrmané rozhodli, aby směl redaktor příštího kalendáře universitního (mistr Zahrádka) v předmluvě vytisknouti, že mistr Šud těmi protivníky nemínil mistry učení Pražského.[24])

V smlouvách ubrmanských na posledku bývalo vždy připomenuto a výstrahou položeno, kdyby strana straně smluvenou a porovnanou věc zdvihala a vyčítala zase, že potom půjde process právní před se, nebo že strana propadne pokutu. I v malém městečku Měříně bývala ta pokuta v patnácti kopách![25]) Jinde do padesáti! Ale nic platno; nejedni hašteřivci srovnanou při „zdvihali" a připomínali po čase zase.[26]) Ba Klement Fux, v Plzni soused, r. 1555 když ho srovnali a smluvili s perníkářem Jakubem, hned po smlouvě, aniž ještě byl sešel s radního domu, „maje se chovati v tomto místě pokojně, nepokojnými slovy hančivými jest se zase na Jakuba navrátil, mluvě o něm s odpuštěním, že je lhář přesvědčenej". Chápeme dobře, že ho zavřeli bez meškání na sedm dní a nocí do věže.[27])

---

[22]) Arch. berounský, část opatrovaná p. Amortem v Berouně. Kn. smluv.

[23]) Arch. poděbr. reg. žlutá fol. 135.

[24]) Arch. pr. č. 100. 73.

[25]) Rkp. knihy měřínské v museum.

[26]) Příklad v kn. arch. pražsk. č. 25. Na listě 34. je z r. 1568 smlouva Ondřeje zvonaře se slavným pražským zvonařem Brikcím. Ondřej byl urazil Brikcího v Roudnici. Na listě 108 již čteme, že Ondřej zavřen, poněvadž proti zápisu se „zase nevážně choval".

[27]) Konšelé učinili ortel na to zvláštní: „Poněvadž se to všecko bezprostředně a bez užitku obecního než toliko pouhým hamživým oumyslem, což slove latině consilium convicii, stalo, proto i pro neušanování místa

Byli-li konšelé příliš ochotni k smlouvám ubrmanským při nářku cti, mohlo se snadno státi, že sousedé „pod opilým večerem“ a při nejmalichernějších příčinách sobě tuze zle nadávali a sebe na cti loupili, spoléhajíce, že úmluvci už to nějak spraví a že škody ani šatlavy z toho nebude. I odtud to, že nuceni byli konšelé přidávati k smlouvám ubrmanským doušky o šatlavě, nebo že ubrmané sami „zanechávali toho při uvážení pánů“, má-li vyváznouti urážlivá strana zhola zdráva, či má-li po smlouvě přece přimknuta býti šatlavou.[28]) Také advokáti čili přátelé právní pilně toho dbávali všude, aby lidé sporní nebyli po dobrém smlouváni: mívalitě advokáti v soudech živobytí své a proto nejen že „soudních zaneprázdnění nemořili“, alebrž je vší silou protahovali a množili.

Tímto slovem nařklivým, ale pravdivým,[29]) došli jsme té pilné povinnosti, položiti zprávu o advokátech staročeských. V nejstarších dobách městského života advokátů nebylo. Soudcové říkali právo a spravedlnosť prostým způsobem, oustně, rychle, a bylo-li potřebí které straně, zvlášť obžalovanému, nějaké rady právní: mohl požádati kteréhokoli konšela za pomoc. Taková konšelská pomoc dlením doby pominula stavem advokátským, avšak připomíná se ještě r. 1577 v návrzích kutnohorských, poddaných sněmu:[30]) „Že chudí a sprostní zřídka sobě přátely obzvláště proti mocným a chytrým najíti mohou, protož, žádal-li by za kterého přísežného z prostředka soudců prve, nežli by na žalobu odpověď dal, má jemu vydán býti, a ten přísežnej nemá tomu odpírati, leč by slušné právní příčiny ukázal, jinak mu má věrně a upřímně raditi.“ Naproti tomu Nymburští deset let před tím (1566) píší appellaci, že Jan Skoták, obviněný z nějakého těžkého zbití, podal jim supplikaci, „žádaje, aby mu z prostředku svého přítele nebo zástupce vydali, kterýžby od něho mluvil“; — ale to že jest věc jim neznámá a že prosí za naučení.[31])

---

rathouzního a pro takové neskrocené řeči jeho Klementa v svú kázeň béřeme.“ Arch. plzeňský lib. senten. č. 3. fol. 108.

[28]) V Rakovníce r. 1592 řekl jeden druhému: „Tys bez poctivosti co pes bez ocasu!“ Úmluvci to smluvili v mír, ale přičinili do smlouvy: „Poněvadž již zhusta mezi sousedy těch podobných věcí mnoho se zbíhá, že opijíce se jedni druhé hanějí a plundrují, spoléhajíce na podobné přátelské porovnání, a to k velikému zaneprázdnění pana purkmistra a pánů i jiných sousedů, aby toho více nebejvalo, jakby Kučera pro ta slova potrestán býti měl, toho sme my smluvcové v moci p. purkmistra a pánů zanechali.“ Knihy ubrmanské zelené v arch. rakovn. z roku 1545. Také v pražské knize smluv č. 100. mnohé nadávky svádějí se na „čas večerní“.

[29]) V artikulích k sněmu r. 1547 chystaných čteme: „Zřetedlně se nachází, kterak obyvatelé království toho všech tří stavů velmi jsou se ponukáním řečníků na to oddali, aby když jeden s druhým nějakou rozepři má, raději se soudil nežli by se přátelsky rovnati měl.“ Rkp. budiš. Politica. 455.

[30]) Sněmy Č. V. 615.

[31]) Arch. nymbursk. kopiál z r. 1556. fol. 286.

Placení „řečníci" u práva vyskytují se u nás již v XIII. stol.[32]) Zvláštní habilitace k zaměstnání „řečnickému" až do XVII. století nebylo.[33]) Měl-li který řečník studia latinská nebo dokonce akademická, dobře bylo; byl váženější, hledanější a řečňoval před nejvyššími soudy. Neměl-li studia žádného, nebylo zle: ale psáti a poněkud v právech znáti se musil. A protož u nás jako v Němcích advokátem čili řečníkem mohl býti každý člověk — jenom ne „zajíkavý".[34]) Ani Koldín nechce na řečníkovi víc, než aby byl muž „dobrý". Kolik u nás řemeslníků zanechalo řemesla a dalo se na řečnictví v soudech! O slavném prokuratorovi Joachimovi z Těchenic víme, že před tím, než se chytil práv, prodával na Koňském trhu naproti Gamarytovům koření, které vážíval „na štoku na strouze", a na druhé straně trhu prodával plátno.[35]) O průpravě k tomu ouřadu nečteš nikde v knihách právních ani za mák; zákon žádá od řečníků jen toho, aby nezameškávali pří,[36]) aby neradili druhé straně,[37]) aby nemívali podílu ze pří ani spolků se stranou, aby lidí nepřetahovali a za chudé mluvili „pro Bůh" čili zdarma, a na posledku, aby nemluvili zbytečně. Připravoval se tedy advokát k úřadu svému pouze tím způsobem, že koupil sobě za dvě kopy tištěná práva městská a zemská, opsal si odkudkoli některou snůšku ortelů konšelských, aby mohl k nim pak jakožto k analogiím ukazovati a pochloubati se zkušeností; a na tom přestal. V inventáři pražského řečníka Potůčka nalezli jsme r. 1599 116 svazků „lidských pří" — měl tedy „praksi" valnou, ale v knihovně jeho nebylo než právo zemské, právo moravské a staré zřízení zemské.[38]) Tedy učenosti málo.

O malém vzdělání obyčejných řečníků v XV. věku svědčí Lobkovic.[39]) V století následujícím Piečka Smržický volá neomaleně a s posměškem:[40]) „Šťastnějšíť jest tato naše země česká, ješto ona ne jednoho, ani dva vejmluvné prokuratory má, ale všudy v každém městyse a skůro ve všech koutech více řečníků počítá nežli řemeslníků nebo skotáků. A proč to? Protože již nyní to

---

[32]) Emler, Reg. II. 25. r. 1255. Srvn. Brandla Gloss. 292. a Jungmanna H. Lit. 21.

[33]) Roku 1683 chtějí Mladoboleslavští na nějakém Divném, „chce-li řečňovati, aby se habilitoval, by (strany svou neumělostí) nezaváděl, sice že arestem vytrestán býti má". Ale čím a kterak se měl habilitovati, nepraví se. Manuál radní arch. bolesl. z r. 1683 fol. 240. O habilitaci před pražskými prokuratory viz doleji.

[34]) Rožmitalská kniha. Rkp. právní fol. 29.

[35]) Arch. pražsk. č. 1060. a 82. Svěd. o tom r. 1586.

[36]) Tamže. Koldín B. 24. chce, aby proto nebral advokát na se více pří, než aby se uskrovnil.

[37]) Kdož tak učinil, „hřešil jako Jidáš, jenž Boha prodal". Kn. rožmit. l. c. Koldín stanoví na ten čin hrdlo.

[38]) Arch. pražsk. č. 1174. 53.

[39]) Cornova, Boh. Lobk. 464.

[40]) „Akcí mezi filosof. atd." B. 3.

řídké slovo orator za tohoto věku našeho velmi zhustlo, již kdo umí tři nebo čtyři slova vejslovně vyslabikovati, drží se za oratora. Tak velikou a řídkou ctnosť na blekotném jazyku zakládá." Na jiném místě dí týž Piečka ještě upřímněji, že přemnozí „řečníci samorostlí jsou daremní tlachači, kteřížto, když sobě něco málo ústa právy městskými buďto také zemskými propláknou neb některý artikul jako stará kráva tvrdé seno přežvýkají, hned se čerty na Velikou noc dělají, o cizí měšce po rathouzích se hadrují, a mají-li jaké pacienty, hůř jim měšce jejich nežli čáp v močidle žáby přetřásají". „Každý se vystříhej toho," tak rýmuje Dačický,[41]) „by nepotřeboval mnoho práv světských s jeho řečníky, škodlivými nájemníky; mnohý jsouce řemeslníkem, krejčím, ševcem, kožešníkem — hlediž! — a on již řečníkem; těžko rukama dělati, lehčeji hubou hejbati; nechce se k řemeslu znáti, račí bude z peněz lháti — mezi lidmi vády tropí, jsou jako poloupochopi, dobře říkají Poláci, že řečníci jsou štěkavci, jazyk jest jejich radlice, umíť vyvorat z truhlice. Hbití jsou na to kejklíři, jazykem notní šermíři — když jazykem zaformuje, proti pravdě lež premuje: pod zlatým řetězem kráčí,[42]) slušel by mu provaz radčí. Dobrých se tu nedotýče — zlý mlč, sehna hlavu tiše; nebo hoď mezi psy kamenem nebo holí, kterého trefíš, tenť zaskolí."

Nelze nikterak příti, že řečníci, a to nejen naši[43]) — m vali v leckteré příčině pověsť zlou. Komenský zove advokáta „Darmotlachem,[44]) Pochlebou, Křivovedem, Právotahem";[45]) v těch čtyřech jménech čtvero výčitek. Že právo natahují semo tam jako „voskový nos", toť stalo se příslovím, a ne jednou vyčetl to v samém soudě jeden řečník druhému.[46]) Totéž mínění měl o svém advokátství pověstný Pašek z Vratu, jenž stal se později pražským primatorem. „Byl výmluvný a zběhlý v právích," tak vypravuje o něm letopisec,[47]) „byl prokuratorem při soudech a říkával to často, že práva městská mají voskový nos, můžem jej ohnouti na kteroukoli chcem stranu." Ten a jiní jemu podobní byli „Křivovedové". Stran křivosudstva vyčítá jim už Ondřej z Dubé, že činívají žaloby více ze lži, nežli z pravdy; a tři sta let po něm — r. 1613 — píše

---

[41]) Rkp. Prostopravda v mus. Dačick.

[42]) Naráží patrně na prokuratory akademického gradu. S tím souvisí zmínka v Pamětech Dačick-Rezkovi II. 123., že pražští prokuratoři olupují lidi o statky.

[43]) Obšírná stať o německých prokuratořích v Janssenovi Gesch. d. d. I. 498. Sebastian Brant zove je lupiči „Ein Jurist, ein böser Christ" — přísloví. Jiná: „Juristae sunt jurgistae, juris periti sunt juris perditi; legum doctores — legum dolores".

[44]) „Longa et inanis inutilisque loquacitas" vyčítá se jim již r. 1500 v Arch. Č. V. 8.

[45]) Labyrinth Komensk. III.

[46]) „Natahuje zrcadlo saské co voskový nos, že se vohne, kam chce." Kn. lounsk. č. 1. C. 15. fol. 112. r. 1555.

[47]) Staří Letop. 420.

Poličanský: „Vezmouce řečníci mezi sebou smlouvu, a chudý musí o svou spravedlnosť přijíti, jakož přísloví, kdo obě kola u vozu maže, dále jede; a tak mnohý řečník, vezma od jiného dary, jakoby se před právem podřekl, ale pod tím jsou psí kusy a blechy po krejcaru.“ [48]) To přiházelo se leckdy, že řečník křivý a lakotný vyslechnuv „spravedlnosť všicku slovo od slova“, připověděl se stranou státi a při její vésti, ale pak dal se na stranu druhou, která přeplatila.[49]) Za takového neupřímného advokáta kladou pražské knihy soudní na příklad Valentina Stříbrského čili Taškáře, o němž vypravuje r. 1574 Hanuš Falk: „Když jsem měl činiti s konvářem o nářek cti, Stříbrský takovou věc na sebe vzal; potom, když přišlo k průvodům, mluvil jest se mnou, abych se s konvářem smluvil, že mu dává koflík za 50 kop, jestli že mne k smlouvě přivede, a když sem nechtěl, tehdy on ode mne odstoupil a s tím konvářem proti mně vystupoval, jemu šeptal, radil, vyzvěděv prve o vší mé spravedlnosti. Chtěl-li sem potom jiného prokuratora míti, musel sem mu od jednoho stání 10 kop dáti.“ Lidmile Benátské, kteráž byla z dluhu obviněna, radil, aby dluhu popřela. Když tak učinila, vystoupil jako přítel druhé strany a připravil Benátskou k pádu. Podobně ošálil také jiné strany, až na něho vyzrál tržný Cvaňkal. Ten vypravuje soudu, že byl zprvu Stříbrský s ním. „Když sem mu všecky věci oznámil, byl zase proti mně; i poradil sem se o to s panem Hadem; řekl mi, že jest snadná rada: když vstoupíte do rady, a on odžaluje, řekni, že druhá strana nemá toho přítele užiti, neb on ty věci ví ode mne prvý.“ Cvaňkal tohle skutečně tak řekl, a konšelé vyhnali advokáta ze síně soudní. Odešel, „zlořečíc“ Cvaňkalovi.[50]) K řečníkům slušno za starší doby přidati také mistra Mikuláše Černobýla v Žateckém městě. Ten byl konšelem a sedal roku 1533 na soudě, ale „než sou se ty pře vykonaly, jest mistr Mikuláš z ouřadu konšelského vyšel, a potom v těch přech, na kterých prve sedal a soudil, podle Jiříka Čerta stával a proti druhé straně mluvíval“.[51]) Pak měl z toho soudní těžkosti.

Aby řečníci vždy a všude pilni byli svých pří bývali, toho nelze říci.[52]) Obyčejně jich nabrali sobě tolik, že pak nevěděli

---

[48]) Pokuty Poličanského.

[49]) Příklad z r. 1538 v Praze. Kn. č. 1130. fol. 293.

[50]) Arch. pražsk. č. 1058. 49. fol. 50. jest zapsáno několik jiných případů podobných. V témž arch. v knize č. 1167. 291. při r. 1598 poznamenána táž příhoda s advokátem Janem Kobyšem z Bytýšky.

[51]) Kom. soudu kn. č. G. 6. fol. J. 5.

[52]) „Hausknechtu kůň poručiti,
Šenkéřkám měšce svěřiti,
Havéři důl, ženu žákům
Při řečníkům — neopatříš-li sobě sám toho,
Zvíš, jak zejskáš velmi mnoho,
leda bylo pro někoho.“ Dačický, Prostopravda. Rkp. v mus.
Ale nalezli jsme též prokuratora, jenž r. 1602 hájil věc Kateřiny Gleigkovy

kudy kam. Obzvláště chudší člověk některému řečníkovi nestál za práci. Z těch neochotných advokátů, již v knihách soudních jsou psáni, za vzorek uvádíme Jana Brněnského, o němž r. 1589 vypravuje kterýs chuďas: „Když sem soud měl na Vyšehradě, Jan Brněnský byl mým prokuratorem, přihodilo se častokrát, když jest měl se mnou ráno státi, že sem u něho přes noc zůstal. Jednou u večer šel sem s ním do jednoho domu v Platnéřské ulici a tu sem mu sloužil, jakobych služebník jeho byl, a dal sem vína za mé peníze přinésti; potom nevím, kterak jsem jemu nějak nedobře sloužil, uhodil mne, až sem padl, a potom vystrčil mne z domu, a sám tu zůstal. Já nemohl domů jíti, poněvadž tma bylo, než posadil sem se na zem a usnul sem; když jsem procítil, běžel sem domů, poslal sem manželku k němu, aby se mnou stál, on nechtěl... takže sme nebozí lidé ten soud pro jeho nepilnosť ztratili, což mu také jeden doktor z appellací vůči mluvil — a já sem mu dobře zaplatil.“ [53])

Zaměstnání řečníků bývalo v tehdejší společnosti ouhrnem tuze málo váženo. S tím souvisí, že Čeští bratří na sněmě svém r. 1512 snesli se, aby žádný nebyl z nájmu řečníkem pod pokutou církve.[54]) Nevážnosť stavu svého zavinil mnohý řečník svým nechováním. Advokátovi pražskému Jiříkovi Přeštickému, jenž nebýval právě z posledních, směla r. 1587 mluviti jeho domácí paní: „Po každém se vozíš, bídníče,[55]) jsi lotr, šelma, zrádce, tejlem ti jazyk vytáhnouti, nechci tě tu v domě svém déle než do sv. Jiří trpěti;“ a pan Jan starší z Lobkovic psal Novoměstským o témž Přeštickém, zova ho lotrem a škůdcem svým, „že se mu ze Žebráku nočně vykradl, zanítiv veliký oheň, a jinak že se nedomýšlí, než že mu město vypáliti mínil“. Jiříku Bakaláři, prokuratoru v Novém městě, řekl Petřek z Polkovic r. 1538 do očí, „že co mluvil v soudě, lhal jest v hrdlo jako pes“.[56]) O Jachimovi z Téchenic, prokuratorovi z předních, jenž i v historii veřejné jména jakéhos nabyl,[57]) vypravuje rychtář novoměstský Perníček r. 1593, že byl pro nezaplacení domu, na dláždění kdes v Praze na dluh koupeného, „vyházen a vymeten“.[58]) Přemnoho dokladů v knihách o tom, kterak k necti svého stavu přičiňovali advokáti také tím, že ne-

---

ze Znojma, že pro svou ochotnou práci od strany protivné byl zabit. Slul Hammeršmid. Arch. pražsk. č. 1163. 109.

[53]) Kn. arch. pražsk. č. 1126. fol. B. 17. Naposled se z Prahy s kuběnou ustranil nezaplativ nájemného purkmistrovi, u něhož měl komoru.

[54]) Sněmy bratr. 1512, Výbor lit. II. 1406.

[55]) O konšelu Vodičkovi řekl, že je „krev a kroupy, ale nemastny a prkno nevyhoblované“; o panu Janovi z Bytýšky řekl, „že je slinta a prskač a že pro dary soudí“. Kn. arch. pražsk. č 1122. process I. 55.

[56]) Kn. kom. soudu č. 9 J. fol. A. 12.

[57]) Ponejprve vystupuje na bouřném sněmě r. 1609, uváděje sběhlého mnicha Felixa. Skála, I. 217. Slavata, Pamět., I. 307. Viz o něm náš článek v Čas. Čes. Mus. 1891. 224.

[58]) Kn. kom. soudu č. 21. G. 207.

vážně sobě vedli druh proti druhu a snižovali se u veřejnosti. K mělnickému soudu přihnali se r. 1577 dva řečníci, Jeroným Zlatohlávek a Kohout, aby soud rozeznal ortelem, „kdoby z nich dvou v řečňování hodnější při právě"; a soud mělnický zavřel je do šatlavy oba.[59]) Nebylo při tehdejší bujnosti ani zvlášť divno, že advokáti sobě hněviví, nepřestávajíce na pouhých nadávkách, dokonce i na ulici se bíjeli. Týž svrchupsaný Joachim z Těchenic, potkav r. 1591 svého protivníka Nosa z Vojkovic v kterés ulici pražské, řekl mu: „Šelmo stará, biřická, braň se mi!" Pan Nos řekl: „Nechci, mám řád a právo!" Po té udeřil Těchenic Nosa a pak se všude pochloubal, že „vyťal tomu šelmě starobiřickému Nosovi políček až milo".[60]) Jindy zase viděli svědkové, kterak Těchenický vztekle chodí semo tam při orloji staroměstském. Čekal koho. V tom shlédne Melichora Štorka, jiného protivníka svého. „Slyšíš ty," volá naň, „ty prý mne chceš posekat, pojď hned, braň se mi!" A již posápal se na něho rapírem. Ale Štork obránil se kamenem. Divný obrázek, našim způsobům zhola cizí.[61]) Zdá se, že Těchenický takto vedl sobě častěji na ulici pražské. Roku 1600 vydán byl advokátovi tomu rozkaz císařský, aby pokojně se choval k Adamovi Mirovskému, jejž sbil na ulici. Prý císař „nemá nad takovými věcmi zalíbení".[62]) Těchenický rvával se také s jinými lidmi, nejen s advokáty. Těžce mu vyčítáme, že r. 1594 zabil prostičkého pacholka z díla jdoucího pro nic. Jsa pitím přemožen vstrčil „široký tulich do něho až chřístlo, jakoby do skopových hrudí vztrčil". Doved toto hrdinstvo, utekl.[63])

Nejsou případy pranic vzácny, že strana ta neb ona od soudu pudila řečníka, nechtíc ho proti sobě trpěti pro jeho nehodnosť. Nezbývalo tu nic jiného, než aby soud při hlavní zastavil a prve rozsoudil, má-li býti řečník ze soudní síně hnán čili nic.[64]) Ve Vodňanech na příklad nechtěl r. 1566 trpěti Homolka řečníka Ji-

---

[59]) Arch. mělnick. kn. 3. fol. 137. Důvod: „Že právo zbytečně nad jiné sousedy své zaneprazdňují, z těch příčin oba dva vězením na věži za 4 neděle pořád zběhlé trestáni býti mají." V appellaci sníženo jim na osm dní.

[60]) Kn. kom. soudu č. 21. G. 209. 117. Z téže knihy patrno, že také prokurator Nos nebyl ke cti svého stavu. Jemu vyplatilo se kdys velmi nemile, když chtěl křivým plnomocenstvím hned na počátku své řečnické dráhy oklamati soud nejvyššího purkrabí na Hradě. „Od pánů rad nalezeno bylo, a oustně oznámeno, že jest se Václav Nos slušně toho dopustiti a soudem tak vůkol jíti neměl: pro takovou všetečnosť aby na Černou věži šel — od ty doby nemá velké chuti před soudem purkrabským stávati, neb mu se při počátku zle vedlo." Že týž Nos r. 1609 zabil Jana, syna impressora Dačického úkladně, o tom svědectví v kn. arch. pražsk. č. 1068. 343.

[61]) Arch. pražsk. č. 1061. 247.

[62]) Arch. c. k. místodrž. č. 108. fol. 30.

[63]) Arch. pražsk. č. 1061. 268. 281. Sluhu svého „leibšice" Volyňského. malíře, bil karabáčem tak ukrutně, až mu utekl. Arch. pražsk. č. 1144. 68. r. 1616.

[64]) Příklad z Bolesl. Mladé r. 1553. Tu nařekl Kosař, strana pohnaná, řečníka Erazima. Arch. zemsk. č. 3. kn. appell. fol. D. 11.

říka Bakaláře, a soud vyslyšev při o tom všecku, nalezl, že Bakalář má „proti Homolkovi mluvení a pře vedení prázden býti, poněvadž zřízení zemské i práva městská to světle obsahují a vyměřují, že řečníci mají býti lidé dobří a na poctivostech zachovalí, a Jiřík Bakalář v té rozepři, kterouž jest l. 1556 při tomto právě jměl, jest za podezřelého shledán a vyhlášen, protože jest knězi Šimonovi, faráři sv.-Jilskému, o stvrzení neřádného manželství pod cizím jménem podvodné psaní učinil".[65]) Někdy šla nečest a pohana za takovým řečníkem i přes pole. Píšeť r. 1577 císař Vyšehradským na žalobu Jana Hysrle z Chodů, „proč dopouštějí pře vésti nějakému Joachimovi Kverkusovi, na poctivosti zmařilému a v městě Berouně řečnictví odsouzenému?" [66])

Některého řečníka odsoudil řečňování sám soud, nečekaje toho, až strana proti němu odpory položí. Z mnohých příkladů budiž tu jeden zajímavější o lounském Fučíkovi, jenž zanechav řemesla, dal se na advokátství. Roku 1582 mu konšelé oznámili, „jestli žeby kdy s přespolními lidmi proti domácím se postavoval, že mu hned to řečňování zastaveno bude, a na řemeslo, kterému jest se učil, ukázáno býti má bez zjinačení". Kořil se tedy advokát Fučík pánům tak, že mu konečně odpustili a „jemu sou řečňování zase s otcovským a obšírným napomenutím propustiti ráčili, opáčivše mu mnohé jeho vejstupky, kterých se jest množstvíkrát dopustil, ale na ten způsob, aby do příchodu p. podkomořího náležitě se choval a zbytečně lidí v hromadu nestruboval a rathouzování dávného zanechal".[67]) Ale Fučík svých hříchů nezanechal. Zapověděli mu řečňování r. 1585 zase. I dal se opět na veliké a nejedno prošení. Páni se po druhé sklonili a zavolali Fučíka do obojí rady. kdež jim odříkal jakous satisfakci. Z povážení pánů oznámil primator Jiří Dědek Fučíkovi, že „v tom čase, když mu řečnění zapovědíno bylo, ouřad měl dobrý pokoj, a lidé tak v hromady strubováni nebyli; však prohlédajíce k jeho snažné žádosti, že ho z té zápovědi propouštějí". Proti tomu odpověděl Fučík, že se mu lecjakés věci přičítají, kterýmiž vinen není. Tu primas hněvivě ozval se: „Já lhu?" Na to Fučík: „Jakžpak koliv." „To sobě svým primastvím," doložil primas, „vysluhuji, že mně v místě radním před pány obojí rady za lež dávati smějí!" — a po těch slovech odešel. „Tu páni Fučíkovi onu lásku na žádosť jeho učiněnou zase zdvihli a poručili, aby řečňování zprosta byl prázden." Několik let potom tíž Lounští (r. 1591) jiného řečníka, Jana Michlena, jemuž řečniti zapověděli, nad to ještě nádavkem zavřeli na dlouhý čas do vě-

---

[65]) Zemský arch. kn. appell. č. 4. Str. 1717 a násl. Jiný příklad v arch. táborsk. č. B. IV. a 49. Roku 1602, kde nechce trpěti v soudě Jiřík Homut z Harasova Jiříka Outratu, že je na cti zmařilý.

[66]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 97. fol. 75.

[67]) Pam. kn. lounsk. č. 1. A. 2. fol. C. 10. J. 11. J. 3. J. 4.

zení.[68]) V době starší mívali konšelé ten přísný zvyk, že nemilého sobě řečníka i z města vypovídali, jakož toho příklad roku 1537 podali Žatečtí, vyhnavše na 6 měsíců z města Matiáše řečníka, „pro všetečnosť a časté nářky, kterých nepřestával činiti na lidi dobré".[69])

Za nectnou věc kladeno řečníkům, radil-li který u věcech právních židům. A toho se dopouštívali pro groš advokáti velmi často. Pro radu židům prodanou nebylo ovšem lze advokáta stíhati, ale přišly-li jiné viny k tomu, ihned to konšelé advokátovi připomenuli za okolnosť přitěžující. Na příklad konšelé v Jindřichově Hradci povolali si do rady r. 1612 Daniele Švihu, řečníka, a předloživše mu, „že něco prudce a důtklivě, sahajíc osobám radním na svědomí, mluvil, židům radil, nezbedně se choval, že jemu toho více trpěti nemohou a proto že mu z mocnosti práva poroučejí, aby od žádného při právě nemluvil, prokuratorem se nedělal".[70]) Nápodobně jako konšelé i soudcové zemští a komorní přikračovali k nezbedným a nehodným řečníkům, že jim zapovídali řečňování u svých stolic.[71])

O nápravě stavu řečnického i nejeden sněm se radíval. Na příklad v artikulích sněmovních z r. 1547[72]) připomíná se, aby řečníci byli všelijak na svých ctech zachovalí; aby od žádného nebrali určitých jorgeltů (platů ročních), poněvadž jorgeltní advokát musí k sobě bráti od strany, která mu platí roční služné, i pře nespravedlivé a hájiti křivdy; mimo to prý bohatí lidé zakupují si jargeltníky, čímž obsáhli nejlepší řečníky, kdežto chudým nezbylo pomoci; řečníci mají nuceni býti, aby zadarmo hájili věcí chudého člověka; naposled vysloven v artikulích ten postulát, aby bez přísahy nebyl řečník k řečňování nikterakž připuštěn.[73]) Mimo sněmy obecné zvlášť r. 1567 a r. 1596[74]) i generální sněm r. 1615 zabýval se advokáty, pomoc hledaje v tom, že obmezil počet řečníků, kteří směli k soudům na Hradě konaným mluviti. Jiní kandidáti řečnictva soudního neměli dostati se k soudným šraňkům jináče,

---

[68]) Kn. purkm. lounsk. č. 1. A. 3. fol. E. 7. Podobný případ v táborsk. arch. č. B. IV. a 49. Martin Zoubek dán pro způrnosť do vazby a hrozí se mu odnětím řečňování r. 1596.

[69]) Kn. žatecká č. 92.

[70]) Manuál radní v Jindř. Hradci z r. 1610. fol 73.

[71]) Příkladem Jiřík Budský z Varnsdorfu, člověk smělý a zmařilý, jenž se židy šmejdy míval. Jemu r. 1553 zapověděno mluviti u soudu zemského, komorního a před právem staroměstským. Regist. výpovědí kom. č. 14. J. fol. 18. Arch. Pam. VI. 234.

[72]) Rkp. budišinsk. Politica str. 449. 450. Sněmy. II. 152.

[73]) Kterou přísahu stavové navrhovali, v té je toto místo charakteristické: „Žádných cest neukazovati ani žádných obmyslů neobmejšleti, jimiž by spravedlivosti lidské soudcům zastírány nebo křivé pře premovány býti mohly."

[74]) V arch. rakovnickém v kopiáři lit. E. čte se: Zavříno na sněmu obecném r. 1596 o řečnících, aby neprodlužovali soudy „zbytečným, daremným, dlouhým rozšiřováním a opakováním řečí jednostejných". Pokuta 10 kop gr. č.

než po dobrém zdání „starších prokuratorů“, a dovolením samého soudu, zapsaným „registry deklamatorskými“. Za důvod tohoto zřízení položil sněm toto: „Nyní ten nezpůsob se nachází, že mnozí lidé mladí, pořadu práva nepovědomí, opustivše živnosti a obchody své a všecko utrativše, na prokuratorství se všetečně vydávají, směle k šraňkům přistupují, lidské spravedlnosti zavozují, mnohdykráte nešetrně lidí dotýkají, skrze což se soudové zemští zlehčují.“[75]) V témž sněmě dovídáme se, kteraká měla býti od těch dob advokátova průprava. Každý prokurator, k vyšším soudům připuštěný, měl totiž „při sobě zdržovati mládence hodné a poctivé, učené, netoliko přirozeného jazyka českého, ale pokudž možná i latinského dobře povědomé“.

Měli býti tedy kandidáti advokacie při prokuratorech jako tovaryši u mistrů svých. Privilegovaní řečníci, jimž bylo propuštěno řečňovati v soudech vyšších, bývali jakous elitou svého stavu, mívali kus akademického vzdělání, u nich v bytech nalezneš mimo právo zemské, městské a sbírky ortelů ze všech soudů nákladně pořízené,[76]) také jiné knihy měrou někdy důstojnou a znamenitou;[77]) ti to bývali, které venkovská města nejraději najímala sobě k stálým službám a jednáním v Praze za „jorgeltníky“;[78]) ti to byli, kterým vznešení příznivci získali tituly a erby,[79]) a konečně také

---

[75]) Sněm tištěný. Dvacet pět advokátů sněmem jmenovitě uvedeno, kteří měli na příště řečňovati při „vyšších“ soudech, v nich i Joachim z Těchenic, Adam Linhart z Nayenperku, Václ. Magrle ze Sobíšku, Mart. Fruwein z Podolí, Benjam. Fruwein, jména to z historie pohnuté doby pozdější vůbec povědomá.

[76]) Viz takové cenné rukopisy soukromou a velikou i nákladnou prací sebrané v univ. knih. v č. 17. C. 30.; 17 A. 35. v této knize poslední stojí na desce, že hejtman Bilínský Václav Kristian z Greifenfelsu nákladem svým tu knihu sepsanou dal švagru Jiříku Skrbíkovi r. 1607 darem.

[77]) Na příklad Samuel Lavín, jenž řečňoval „nahoře“ až po r. 1595, muž jinač nemnoho zásobený, měl sedmdesát šest knih historických, klassických a právnických, latinských většinou. Kn. arch. pražsk. č. 1173. 335. Jiný prokurator pražský Jan Kostelecký († 1595) choval v libráři své 224 knihy. Některé folianty pořídil si sám: nálezy soudu zemského, nálezy úředníků menších desk, nálezy soudu komorního, soudu menšího pražského; při tom měl Všehrda a Justiniana. (Arch. pr. č. 1203. 81.)

[78]) U prokuratora Pavla Kosteleckého spočítali jsme r. 1595 57 listů jorgeltních, svědčících na plat od 3 kop do 12 v rok. Arch. pr. č. 1208. 81. Některá města měla v Praze dva i tři jorgeltníky, jimž mimo plat roční o několiku kopách přes tu chvíli posílávala dary všelikteraké — co Pán Bůh dal — na příklad Rakovničtí poslali pánům jorgeltníkům svým do Prahy jednou r. 1609 i tele. Nymburští r. 1559 však „pro chudobu“ vypověděli svému jorgeltníkovi Labounskému, když je byl upomenul o zadržalý jorgelt 15 kop č. „Posíláme vám po radních našich ty peníze a žádáme, že nám list jorgeltní navrátíte, neb my, nemajíce žádných téměř důchodů, nemůžeme vám jorgeltu platiti.“ Ale později nebyli bez jorgeltníka. Kop. nymb. z r. 1556. fol. 143.

[79]) Dvanácte erbů advokátských pohromadě viz v knize „Akcí mezi filosofem“ atd. od Piečky Smržického, při nich verše latinské pochlebné. Na příkl. o Janovi Ledčanském pěje: „Si procurator non eris, Hector eris“ — o Vítovi z Turtelštejna Dentulinovi: „Dentule, dente apri gaudes.“

jen z nich někteří protlačili se při počátku XVII. století v popředí české historie, kterouž česť napotom někteří zaplatili hrdlem.[80]) Tiť byli řečníci, o nichž praví Piečka souvěkovec, že „neberou se ledakdes pojednou co hřibové, jakž se někomu zdá, aniž se s stromu klátí co plané hrušky: přicházejí k tomu oratorství velkou „násilnou a sukovatou prací; potřebí jest k tomu především jiným schopného přirození — k kahanci oleje — nežli do skleničky vína přilévajíc — cvičení. Veliká jest to věc, když všickni mlčí, a jeden mluví, jiní sedí, a jeden vyvstane a o věcech těžkých, velikých pěkně a široce rozmlouvá, a řeč jeho posluchačům s velikou libostí v srdcích vázne".[81])

Jako sněm zemský, takž rovně i pražská města několikrát rozjímala o řečnících, aby i při městských soudech byli jinačí. Roku 1584 sešli se na to konšelé tří Pražských měst a dlouho se naradivše, zapsati kázali do knih, „že mnohé nezpůsoby a neřády při řečnících spatřili, také lidé nemálo sobě do některých osob o nedbanlivosti a neumělosti jich, ano také i neobyčejného přetahování záplatami stěžují".[82]) A po této žalobné předmluvě nařídili v Praze nový řád. Kdo prý řečníkem býti chce, „má práva dobře uměti". Tenť byl první nejdůležitější kus; ale nenařízeno, kdo měl řečníka v právech pozkoušeti a ohledati. Jiným kusem dotčeného řádu měla staviti se advokátů hamživá lakota peněz. Rozkázáno tedy, aby „každý prokurator, který na sebe číkoli spravedlnosť vezme, z jisté záplaty povinen byl jak interlokutorie tak příčiny k odvolání z té záplaty vésti, ale zbytečnými interlokutoriemi aby soudu ani stran nezaneprazdňoval". Plat prý je vyměřen právy městskými, nad ten plat aby dávalo se řečníkům při vstoupeních a přednášení v mírnosti od chudého groš, od bohatého nejvíce tři groše; co se týče pří malých a dluhů skrovných, od těch aby bral řečník podle váhy pře; mimo to prý „povinnosť jest poctivého prokuratora, aby lidi k porovnání vedl, ale mnozí pro své oužitky lidem smlouvati se zabraňují. Toho kdyby se který dopustil, řečňování prázden býti má". Třetí kus pražského řádu advokátského dotýkal se nedbalosti řečnické: vězením má býti trestán prokurator, kdyby strana přišla obmeškáním jeho „o vstoupení neb obsílku". Od strany své má prokurator dobrou zprávu vzíti, „aby nic na omylu nepozůstávalo, ne teprva v radě, jakž obyčej některých jest". Posledním kusem mínili konšelé tří měst Pražských zastaviti smělosť a nezdvořilosť advokátů, při nichž prý se „před soudem mnohé neváżnosti, neuctivosti, reptání s nenáležitými posuňky shledávají, takže straně v řeč vskakují a soudcím nemalé zhoršení se děje".

---

[80]) Připomínáme Martina Fruweina, Linharta z Nayenperku, Magrli, Natanaele Vodňanského. Benjamin Fruwein zradou život si zachránil a stal se potom (1635) i místosudím zemským.

[81]) „Akcí mezi filosof." atd. Piečky Smržického.

[82]) Lib. memor. č. 326. 7. v arch. pražsk.

Že ten řád dlením doby řečníkům byl za nic, to lze souditi z jeho několikerého obnovení. Ba po bitvě bělohorské nařizuje se v instrukci purkmistra staropražského, aby honiti kázal neužitečné řečníky a zkažené řemeslníky, kteří na prokuratorství a solicitirování všetečně se dávají, „častým navštěvováním a hodováním lidi sžírajíce, radami svými toliko zisku šetříce"; kteří „vejpovědi od práva vynešené naopak vykládají, pře z oumysla, bez vůle stran odkládají, strany zavazují, aby se bez nich zvláště krevní přátelé nesmlouvali, a lidi nemírně šacují".[83])

Řečníkům usazováno, kolik mzdy smějí bráti za práci. Ale sazba starší i mladší dotýkala se jen věcí některých, ostatek nechávajíc při tom, jak se řečník se stranou smluví. Nejstarší sazba známá pochází z r. 1355,[84]) tať usazuje řečníkům z deseti kop (soudem vyhraných a vysouzených) dva groše; co vysouzeno pod kopu, z toho mělo řečníku jen 6 haléřů býti. Který řečník sazbu tuto překročiti chtěl, tomu hrozeno pokutou 10 kop gr. českých; nebo vypověděním z města na dvě léta. O něco obšírnější a rozmanitější jest sazba pražská z r. 1536. Vede-li řečník při o nářek cti, mějž za to 30 grošů česk., hájí-li hrdla, dvě kopy. Který řečník pro sto kop mluví a vysoudí, mějž ze sta kop 50 grošů, „a tak, jakž summa dále nebo níže bude"; od běžných věcí a lehčejších po 20 groších". Vykonal-li řečník soud o kšaftovní věc a statek znamenitý ve dvou měsících, tomu měla strana zaplatiti dvěma kopama. Od menších pří „podle slušnosti" mělo se platiti. Potřeboval-li by kdo řečníka „pro samo vstoupení" (t. j. aby s ním jen do rady vstoupil o věc, kterou bylo lze odbyti hned) měl mu dáti od toho groš, víc ne. Který řečník se podle té sazby nezachová, tomu hrozili vazbou.[85]) Koldín r. 1579 uvozuje sazby řečníkům daleko větší:[86]) z pře o sto kop měl míti odměnu půl třetí kopy; byla-li pře o statek nad tisíc kop, mělo býti z toho řečníkovi 25 kop českých, ale ne víc; za provedenou při o česť a hrdlo 5 kop českých měl bráti, od menší pře toho rázu dvě kopy. Ty mzdy měly býti řečníkům, jen když byli „při obdrželi"; nevyhrál-li řečník: tož měla mu strana učiniti, co slušného.

Ale nižádný řečník nepřestával na sazbách; všickni brávali mzdy podle smluv, jimiž se straně najednali. Pravíť generální sněm

---

[83]) Arch. pražsk. č. 994. 221. r. 1637. V téže instrukci káže se, aby řečníci k pražským soudům připouštěni bývali pod přísahou; též aby to byli jen „prokuratoři povědomí konšelům", a poněvadž v spisích prokuratorských od stran podávaných bývala leckterá hrubá smělosť, nařízeno, aby se od té chvíle prokurator podepsal a osvědčil, že to sám spisoval — aby ho mohli pak zavříti.

[84]) Tomek, Praha II. 327.

[85]) Kn. arch. pražsk. č. 332. fol. 56. K té sazbě přičinili konšelé tří měst Pražských r. 1536 i tu charakteristickou hrozbu, který řečník bude nadávati a „v zbytečni, uštipné důtky utrhavé a hanlivé řeči se dávati, že trestán bude podle uvážení purkmistra a pánů".

[86]) Koldín, Pr. M. B. XXXIII. XXXV.

r. 1615, že mnozí řečníci nemírně lidi šacují a od nich ne na sta, ale na tisíce ouplatky berou a takovými obtížnostmi lidskými velmi rychle bohatnou.[87]) Sic hlavní kusy smluvil řečník vždycky; venkovští advokáti místo peněz i naturaliemi dávali sobě mzdu slibovati; smlouvali se napřed o cestu do Prahy, bylo-liby jí potřebí:[88]) ale kde kteří advokáti v hlavní smlouvě schválně pomíjeli vedlejších případností, neočekávaných pří postranních, do nichž stranu zaplétali, a když potom nastala pilná potřeba, majíce stranu v hrsti, diktovali sobě mzdy libovolné a za vedlejší služby daleko vyšší, než byli smluvili o hlavní při. Některou útratu ani nebylo lze napřed stanoviti. Na příklad o tom, co řečník sní a vypije, jsa po boku své strany, nebylo lze smlouvati se, poněvadž velikosť této outraty závisela na délce soudního řízení a na schopnosti žaludku advokátova. Přes všecky všudy sazby smluvil a dostal r. 1566 Gabriel Klenovský ze Ptení ve při knížete Albrechta bavorského, o statek Kladský na soudě zemském provedené, 500 kop grošů českých, a druhý advokát, Jiřík Ursin Vladorský, jejž pozvali na rychlo, aby mluvil latině po Klenovském, přednášejícím po česku, obdržel za svou krátkou práci po některých odporech tolikéž 500 kop![89]) Tať byla ovšem knížecí odměna a nejvyšší palmarě, které známe. Obyčejně a při mírnosti chodívalo jen o deset, dvacet kop, ale ta summa ubližovala měšťům měšťanským asi rovně tak jako 500 kop knížeti. Jan Michlen, advokát lounský, pracoval r. 1587 ve při Maurice Sovy, jehož jiný Sova kamenem „chodmo v zuby udeřil“, jen za hotových devět kop grošů.[90]) Řekne se, devět kop není snad mnoho — budiž to, ale za osm kop musil sloužiti tehda kantor školní celý rok! Při smlouvách s advokáty nebývalo radno penězi šetřiti. Urozená paní Marie z Martinic na Štěpánicích a Dymokuřích, chtíc r. 1586 souditi se o dluh 135 kop, smluvila s prokuratorem Václavem Nosem, že mu dá jen čtyry kopy, dvě hned, dvě, až vyhraje — a prokurator v den soudný

---

[87]) Tištěný sněm. Exempl. v gymn. kn. píseck.

[88]) Jeroným Kantůrek, Nymburčan, veda při o nářek poctivosti „od“ Opendy, souseda nymburského, v Praze v soudě komorním, dal sobě upsati smlouvou za první jízdu 2 tolary, za ostatní jízdy po tolaru čili kopě míšeňské. Jel tam desetkrát! Kn. svědom. nymb. z r. 1561.

[89]) Ty odpory stojí za zmínku. Šalamoun Hanek z Proudníka, kancléř hrabství kladského, smluvil s Ursinem, že obdrží tolik, kolik Klenovský; ale na konec mu chtěl dáti jen 100 kop míš. Ursin tedy žaloval v kom. soudě. Od Šalamouna Hanka mluveno, že Ursina teprv den před tím, než pře slyšána byla, „v sedm hodin na noc zamlouval, kteréžto práce hned na zejtří v několika hodinách jest odbyl, a vzavši 100 kop, vidí se, že za tak krátkou práci na tom přestati jest mohl, vědouc, jaké zřízením zemským, co od které pře do jaké sumy bráno býti má, jest vyměření; s podivením, že proti tomu tak veliké summy užiti žádá“. — A soud komorní? Rozhodl, aby zaplaceno bylo, kolik smluveno. Z toho patrno, že sazby bývaly leckdy jen na papíře. Reg. soudu komor. č. 15. J. fol. 528. Něco toho v Arch. Pam. VI. 234.

[90]) Kn. arch. lounsk. č. 1. C. 17. 464.

nechal urozené paní na holičkách. Nepřišel. Nestálo mu za práci.[91]) V těch smlouvách a v nejistotě některých outrat vězí výklad, proč přes všecko vůbec povědomé vydírání jen málo který advokát dostal se před soudnou stolici, ze „sedlání" jsa obviněn. Kterému se to neštěstí přec přihodilo, tenť zajisté jednal se stranou nechytře. Příkladem buď onen Jiřík Přeštický, jejž r. 1587 odsoudili v Praze všeho řečňování před duchovními právy. Byl se totiž postavil za obhájce Jana Nepomuckého, kantora svato-Havelského, s nímž soudila se jakás žena o slib manželský. Nejprv smluvil s kantorem, že ho bude hájiti „ctí a darem"; ale potom vyčíhal, když kantor ve škole byl zpit, a tu s ním v nově smluvil, že dostane za řečnickou práci 50 kop a koflík za 12 tolarů. Koflík dal kantor hned i 5 kop závdavku. Přes to, že víc neměl a nemohl dáti chudý kantor, obviněn jest ze vší summy od lakomého advokáta před vrchností svou — před rektorem a professory v universitě, a ti páni spravedlivě se o to postarali, že Přeštický uvázl ve vlastní síti. Odsouzen jest „pro sedlání".[92])

Na druhou stranu nelze příti, že někdy přicházel advokát dosti těžce k své mzdě. I souditi se musil o ni se svými klienty, a spory až k appellaci se hnaly.[93]) Obyčejně nechtívaly řečníkovi platiti strany, které prohrály. Roku 1550 konšelé lounští byli nuceni zvláštním ortelem vyříci, že i „v padlé při" zástupcovi za práci „podle slušnosti" platiti jest.[94]) Táž zásada dostala se pak do Koldínova městského práva. Také ponechtívaly platiti strany advokátům, když jim sic ortel příznivě padl, ale smlouva nebo námluva, s řečníkem před ličbou pře učiněná, objevila se po skončené při velmi obtížnou a mrzutou. Na příklad r. 1535 Marta Rendova, „po smrti manžela svého jsúci u velikém nedostatku postavena, přivinula se jest k řečníkovi Viktoru Mečínovi a smlouvu s ním učinila, aby práci při statku jejího dobývání vedl, že jemu všeho toho statku polovici dáti chce a ostatku že po smrti své při něm zanechati míní". Když Marta na Roudnických, s nimiž se o statek svého muže soudila, vyhrála: žaloval advokát v Praze do ní, „že nyní, když svú věc již jako na sucho s jeho pomocí vyvezla, jím jako o zemi jest dala, a smlouvy, kterú s ním učinila,

[91]) Arch. pražsk. č. 1060. A. 87

[92]) Kn. arch. pražsk. č. 1122. process. I. 55.

[93]) Kn. appell. v arch. zemsk. č. 4. 971. Strakonický Sochůrek r. 1556 na příklad několika soudy dal se donutiti k tomu, že Mikuláši Hodějovskému z Volině, jenž od něho řečnil, zaplatil. S nadávkou odpověděla souseda Vřetýnkova advokátovi novoměstskému Vidovli, když ji upomínal o mzdu r 1599: „Nejsem dluhem povinua, a nechce-li Vidovle na tom přestati, však jest prokuratorem, bude-li mne chtíti viniti, chci mu na to slušnou odpověď dáti." Kop. v arch. rakovnick. lit. E. Jan Táborský a Petr Baczinka, advokáti, soudí se r. 1593 v Staré Praze s Annou Lumpachovou o 4 lokte sukna „mnišské barvy", kteréž jim slíbila dáti na pláště, když při vyhrají, a nedala. Arch. pražsk. č. 1061. 136.

[94]) Kn. lounsk. č. 1. C. 14. 128.

se zdáliti chce". A konšelé pražští přinutili paní, že musila polovici statku vydati řečníkovi.[95]) Ale tou příčinou nemohli konšelé nikdy dosti pozor míti: pletichářští advokáti leckoho navedli k soudům, jenž by jináč se byl nesoudil, a smluvili se s ním o polovici vyhraného. I kněz Bigam na Slovanech r. 1517 byl přemluven od „přítele", aby se soudil s Křížalkou, přítel že bude státi a hájiti za polovici toho, co se na Křížalce vysoudí; potom „pan opat ho z toho trestal, proč jest to udělal".[96]) Když v Litomyšli r. 1589 roušnici Alžbětu, která se pro nic za nic soudila s kýmsi a prohrála, do vězení brali, pravila, „že jest od prokuratora svého navedena, aby se soudila, že peníze vysoudí".[97]) O peníze by se byl prokurator sdělil, vazbu podnikla roušnice sama.

Na pochvalu bývalých advokátů budiž přiznáno, že někteří nezpěčovali se stávati po boku lidí poddaných, ubohých, a vésti jich pře proti vrchnostem, kterážto ochota nejednoho připravila do vězení: bylatě každá obrana poddaných lidí čím dál tím spíše vážena za buřičstvo, a ten, kdo od nich mluvil, musil trpěti s nimi.[98])

Strana mohla najati k své při řečníků víc[99]) a také mohla všecku svou při na zisk a ztrátu listovní plnomocí nebo zápisem v knihy městské (a dsky zemské) oddati řečníkovi nebo komukoli jinému, jenž pak slul té pře prokuratorem čili „poručníkem ke při".[100]) Na příklad r. 1590 oznamuje malíř Ferdinand Ayzer purkmistrovi staroměstskému, že má rozepři s Janem Hauserem „o kunštyky štechované, malované a rejsované a z domu ztracené, ale pro svůj odjezd že zmocňuje Šlemera, Krakovského a Přestického, aby mohli buď jeden nebo všickni za něho k té při stávati.[1]) Ti byli tedy poručníci malířovy pře. Martin Karchesius r. 1602 staví advokáty výše nežli prokuratory, ale prý mohou práce obojích spojeny býti v osobě jediné, „což se i při slavném císařském soudu komorním dopouští".[2]) Naproti prokuratoru neb advokátovi

---

[95]) Arch. pražsk. č. 1130. 140.
[96]) Kn. č. 1046. 146. v arch. pražsk.
[97]) Arch. litomyšl. kn. č. 120. 36.
[98]) Na příklad r. 1549 píše Ferdinand I, že Pšovlčtí proti pánu svému Jiříkovi Hochauzarovi „závazky a přísahy mezi sebou zdělali, dokudž jich hrdel a statků stává", protož aby hned byli vrženi do vězení křivoklátského, a „ten měštěnín ze Žatce, jménem Král, protože podle těch lidí (u soudu) stál a mluvil, aby hned byl císaři dodán". Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 41. 354. Roku 1567 nařízeno sněmem, aby na suplikací podanných proti vrchnosti byl vždy podepsán ten, kdo k ní radil. Viz Sněmy. 1567. artik. 11.
[99]) Brikcí 3. X.
[100]) Koldín, B. XXXV.
[1]) Kn. arch. pražsk. č. 1282. 144. V čáslavské knize č. 9. fol. B. 17. je zapsáno, že Kateřina z Nebovid učinila Halaše prokuratorem pře, a když byl pro ni utratil 16 kop — Kateřina učinila se stranou konec pře, smluvivši se, a Halašovi nechtěla pak nic nahraditi. Konšelé nalezli, že Kateřina Halašovi nemusí dáti nic, poněvadž v smlouvě nic nestojí o náhradě. Roku 1539.
[2]) Karchesius, „Stav městský" 310.

slula strana, „od kteréž“ mluvil a jednal, „principálem“. Při každémkoli principálovi mohl řečník ke škodě přijíti. V soudném líčení stávala totiž strana tak, že mohla svému řečníkovi přišeptávati, co by měl od ní pověděti; řekl-li něco škodného o své újmě, mohla a měla strana hned řeč jeho odvolati; neodvolala-li a neopravila-li řečníka, měli z toho pak škodu a odpovědnosť oba.[3]) Zvláště dopustil-li se řečník — hovoře „od strany“ — nějaké urážky: neoznámila-li strana ihned, že neporoučí řečníkovi naříkati lidi a urážeti je, učinila se spoluvinnou a pykala s řečníkem; naopak řečníkovi neneslo platnosti, vymlouval-li se, že tu neb onu škodnou řeč pověděl návodem své strany: i v tom případě zase oba trestáni.[4]) Zajímavější toho způsobu případ přihodil se r. 1535 na soudě staropražském. Byli totiž dva kněží pohnáni do konsistoře, aby vydali Tobiáši, soustružníkovi, svědectví. Administrator zapsal svědomí, upečetil a poslal konšelům. Ale tu advokát soustružníkův, Václav Pětikostel, „odpor vložil a mluvil, jestli se kněz Subule k tomu svědomí sezná, že se chce dáti voběsiti“, to jest, nařekl administratora, že psal, čeho kněz nesvědčil. Z té urážky soud. Pětikostel se bránil, že jsa řečníkem mluvil z poručení toho, jenž soud měl, ale na to nedáno. Konšelé odsoudili oba, „poněvadž tato nesnáz všecka přišla skrze oba dva, jedno, že soustružník na sebe přejal, co Pětikostel mluvil, a Pětikostel neodepřel, aby mimo potřebu slov zbytečných k té při nepřimísil, ježto to není poctivosť měšťanská, než drzých a všetečných lidí to jest způsob“; k tomuto nepříjemnému rozsudku doložili konšelé pro budoucnosť pravidlo: „Kdoby na potomní časy při této stolici toho se dopustil a v hanění se dal, aby s žádnou pří na rathouze nestával, a pakli by se v to nutil mimo nález tento, že mu mají kázati města prázden býti.“[5])

Stoje v soudě a maje od strany mluviti, mnohý řečník velikou měl potíž tím, že netrpělivá strana chtívala víc hovořiti nežli on. Z radního domu v Jílovém r. 1536 vyběhl všecek rozzlobený Jan Apatekářů, principál pře, a za ním Hondl, řečník jeho, běžel ještě rozzlobenější; venku „s hněvivou tváří přimlouval Hondl Janovi příkrými slovy: Jakýž jsi ty člověk! Že ty nenecháš řečí bezpotřebných, jsi blázen, a že bych podruhé s tebou nestál, bys mi dal sto zlatých!“ V tom jest vyšel rychtář a pobral oba, protože patrně mluvili před stolicí jílovskou něco víc, než měli, jeden přes druhého.[6])

---

[3]) Brikcí Z. I. Koldín B. 24. Planck, Gerichtsverfahr. 201.

[4]) Na příklad r. 1512 odsouzen Arnošt, advokát Alžběty z Domažlic, že nařekl Staroměstské vydáním listu nepravého, a marna byla mu výmluva, že Alžbětina to zpráva, ne jeho. Při desk. miscell. č. 7. fol. H. 16.

[5]) Kn. arch. pražsk. č. 1130. fol. 80. Jiný příklad v kn. č. 100. fol. 28. Roku 1543 zavřen pro podobnou věc Jan Lupáč, pražský advokát, veda při Rakovničanů se Škorničkou.

[6]) Kn. kom. soudu č. 7. G. fol. C. 19.

Naposledku abychom řeči a spisy advokátů staročeských poněkud zevrubněji ohledali. Nejprve pozorujeme, nechať vezmeme do ruky řeč kteréhokoli řečníka právního, že mluvil mimo věc potřebnou velmi mnoho bezpotřebného. Ovšem nejsou tou chybou vinni jen advokáti sami; tou chybou strádala všecka druhá půle XVI. věku: kdo tehda psal, kdo mluvil veřejně, žádný nepřestával na sprostných slovech, ať kněz, ať městský notarius, ať učenec, všickni podávali řeči své nikoliv ušlechtilou renaissancí, klassickými zdobami proměšovanou, než bujným, křivolakým i strakatým barokem. Advokát ovšem té časové chybě podlehl tím spíše, poněvadž v hojné řeči tajil se jeho strategický plán proti straně druhé i proti soudcům. Do zbytečného a „příliš prostranného" mluvení prokuratorského žalob z míry mnoho. I do knih soudních nevrlí písařové o tom zapisovali. Na příklad mělnický písař jeden napsal r. 1565 do soudní knihy: „Dále což jest v tej při bylo mluveno, toho sem pro přílišné řečníka a zbytečné tlachání neopsal."[7]) Po bitvě bělohorské kníže Liechtenštejn zdvihl hněvivou pěsť i na advokáty: r. 1622 přísně nařídil, aby pro zbytečné mluvení byli bez okolků zavíráni.[8])

Řečníci právničtí oblibovali sobě v řečech a spisech svých užívati přerozmanitých přísloví a úsloví. Na příklad r. 1573 vyčítá jeden druhému, chtěje soudcům naznačiti protivníkovu zmatenosť, „že nemoha nic jistého nadjíti v tom se rovně jako v hustém lese sem tam toulá".[9]) Jiný advokát volal druhému: „Průvod má patrnější býti nežli světlo o polednách!"[10]) Jiný zase vyčítá druhé straně: „Maje mi světlou odpověď dáti, vždy se kams jinam vyhejbá, chodě rovně co ve tmách, ztrativ šlak."[11]) „To jsou jalové příčiny," dí řečník jeden pražský, „jsou tak platny, jakoby po obědě lžíce hledal."[12]) V Praze dí jeden druhému r. 1590, že „obalil se v hluboké rozumy jako medvěd v hrachoviny." Roku 1586 praví jeden o Anně Mamanovic v Lounech, že „učinila spletenej a zatmělej stavuňk a v omylu svém trvá, nevědouc z něho kudy kam, co čáp z konopí".[13]) Obraz to z přírody tehdejší. Anně Mejtské odvětil advokát na repliku tato znamenitá přirovnání: Protivná strana „grunt své pře založila na bahně, tomu gruntu v svém spisu podporu bzovou dává a nepamatuje na ono přísloví: Veritas simplex est oratio, nec indiget multis pharmacis, sám s sebou se jako vicher s plevou potejká".[14]) Jiný advokát r. 1586 pustil se ve spise svém do svědků protivné strany a odpory jejich vytkl následujícími šťavnatými obrazy:

---

[7]) Arch. měln. kn. č. 3. fol. 80.
[8]) Arch. pražsk. č. 324. 363.
[9]) Arch. pražsk. č. 1143.
[10]) Roku 1581. Kn. arch. pražsk. č. 1135. 281.
[11]) Kn. lounsk. č. 1. C. 15. 200. Roku 1568.
[12]) Arch. pražsk. č. 1158. 1586.
[13]) Kn. lounsk. č. 1. C. 17. 356.
[14]) Táž kn. 260. 1584.

„Prosím, že ty svědky anatomovati a jich vysvědčení bedlivě povážiti ráčíte, kteříž se v circumstantiích nic nesrovnávají, co motejlové v povětří a noční temní netopejřové sem tam lítají, nevěda komu co nasvědčovati."[15]) Advokát Káče Vodové v Lounech roku právě psaného „dotýkal druhého, že zoumyslně a pro ležívé ospalství s replikou se nepřihotovil a co nepeřená střela se motá".[16]) „To jsou dětinské škudrlunky", „toť buď pošetilosť neb přeučilosť!" taková a podobná úsloví z úst řečnických zhusta bývala vypouštěna. Jiříkovi Bohuslavskému vyčetl řečník Plásta v soudním spise, že na útratu strany své mnoho protrávil na hospodě. Kterémuž opět soudním spisem odpověděl Bohuslavský: „Chybil jest můj milej řečník Plásta, nebo jest po tmě do práv nahlídl, neb mu se mozk na ruby obrátil velikým myšlením."[17]) „Řečník velice myslil, řečník spal!" bývalo říkáno, aby se naznačilo, že advokát námitku vyvrátil a protivník s ní přichází znova.[18]) Kdož spočítá, kolikrát v soudě říkali advokáti ženským, aby jich svědectví snížili, že jsou „pohlaví mdlé, že mají krátký rozum, dlouhý vlas, že jsou vrtkavy a ve všem nejisty"! A naopak táž mdloba ženského pohlaví vedla advokáta i k domnělé galantnosti; jeden roku 1556 pravil proti měšťance pražské Charouzce, která obvinila pana Jana Rašína z Ryzmburka ze spravedlivého dluhu, že jí „chce šetřiti jakožto tváři ženské, že by proti ní jináče mohl se domlouvati".[19])

Mimo všelikteraké obrazy a přirovnání bývalo povahou věku i advokátů, že směšovali řeč svou citáty a úslovími z biblí, a to ne vždy případnými ani stručnými. Na příklad r. 1600 chtěla viniti Dorota Řehořova, sousedka města litoměřického, jakéhos Balcara, že jí strojí o dům. Její advokát podal žalobu tohoto předlouhého rozumu:[20]) „Viním Balcara, kterak on zhřešil proti přikázání pána Boha všemohoucího, v počtu devaterém, na onen čas skrze Mojžíše, věrného slouhu svého, onomu lidu židovskému vydaném a nyní na nás i na naše potomky se vztahujícím — nepožádáš domu bližního svého — v kterémžto přikázání se zapovídá, aby jeden každý bližního svého dědictví nebo bydlení a živnosť nikoli nežádal, ani toho jakou lstí neb útiskem k sobě nepřitahoval, ale jemu k dědictví, k živnosti pomáhal, přál, žádal a ochrana jeho v tom byl, tak jakoby sám sobě od bližního míti chtěl" — a tak dále pořád hrozně rozvláčně. Řekne-li kdo, že takové řeči biblické děly se jen na spisích k soudu podávaných a nikoliv při oustním v soudě jednání, tomu dá za klam advokát Řehoře Nedvídka, měšťana čáslavského. Tenť r. 1545 maje viniti pekaře Kašpara, že svedl

[15]) Kn. arch. lounsk. č. 1. C. 17. 372.
[16]) Táž kniha. 629.
[17]) Tamže. 71. r. 1581.
[18]) Kn. arch. pražsk. č. 1143. 174. Řeč advok. v soudě novoměstském r. 1575.
[19]) Kn. kom. soudu č. 15. J. fol. 86.
[20]) Kn. lounsk. č. 1. C. 18.

ženu Nedvídkovi, nejprve postavil v soudě synka Nedvídkova Abrahama a takto promluvil: „Teď ráčíte viděti sirotka majícího otce i matku rozlúčené!“ Pak učinil žalobu, a „přivodiv z knih Mojžíšových, jestliže scizoloží kdo s manželkou bližního svého, aby smrtí zemřel, a že takový má honěn býti jako mezek místa nemaje po ryncích, žádal podle písem za opatření, a dále ukázav písmo svatého Pavla, že ne nadarmo kníže nese meč ku pomstě zlým a k ochraně dobrým“.[21]) A tím způsobem mluvil tolik, až nestačil písař psáti. Také slavný mistr Pavel Koldín r. 1574 užil bible, a to proti židům, kteří některak nepříjemně u věcech peněžitých svědčili. Pravil: „Jedno svědomí s druhým se potýká rovně co oněch starců v Babyloně;“ a když tvrdili židé, že sporný obchod stal po svaté Trojici, odpověděl mistr Koldín, že v ten čas v Praze nebyl, „lečby obluda byla“.[22]) Obžalovaného přirovnávali advokáti velmi rádi ke Kristu Pánu a žalobce k židům, volajícím, aby Kristus byl ukřižován.[23])

Že mimo bibli advokáti také vtrušovali do svých řečí hojně latinských úsloví a veršíků, toť rozumí se při latinisující povaze tehdejšího věku vlastně samo. Také nemíníme toho široce dokazovati, stačiž zajímavější ukázka. Roku 1594 volá jeden advokát v lounském soudě, že strana druhá „průvody své ven ze pře vedla a tak lávky pochybila a pod praporec, na němž axioma císaře Ferdinanda vykrumplováno jest, ‚qui nescit informare, nescit impetrare‘ se oddala“ ![24]) Směšno pozorovati, kterak advokáti jeden druhému tu latinskou učenosť tupili. Pod jmenem řezníka Kotmara píše advokát tripliku proti Janovi Zákostelskému, sladovníkovi a prokuratorovi v Lounech, r. 1575: „Poněvadž jest on, jsa tak vysoce moudrý, zběhlý a přeučený, jakejsi verš, jestliže se má velmi mdlá paměť nemejlí, takovej: ‚Omnia si perdas, bursam servare memento, qua semel amissa postmodo pauper eris‘ onomu slavnému Catonovi, ješto jeho nikda nebyl, před ctným právem přivlastňovati směl, není žádný div, že i mně ty věci, kteréž mé vlastní nejsou, tak bezstúdně připisovati smí, což já samému pánu Bohu, kterýž dobře zná, jakej vlk pod tou jeho pokrytou koží bydlí, poroučím a na ty jeho potupné titule nedbám, nýbrž se jim hodně a spravedlivě s ukázáním prostředního prstu směji.“[25]) A kterak umívali advokáti vykládati latinskou řeč, bylo-li toho potřebí! Advokát Anny Hubkové v Lounech napsal v jednom spise soudním r. 1584 o konšelovi Václavu Nosidlovi, „že je dvojnásobně převrhlý vedle toho přísloví, simplex homo, sed dupplex nequam“. Tato slova vzal konšel za urážku a žaloval postrannou pří, že „ta

---

[21]) Kn. arch. čáslavsk. č. 9. fol. E. 19.
[22]) Arch. pražsk. č. 1165. 198.
[23]) Zajímavý příklad v turnovsk. act. forens. 1592.
[24]) Kusé listy kn. soudní v arch. lounsk. fol. 221.
[25]) Kn. arch. lounsk. č. 1. C. 16. str. 461.

slova dupplex nequam vyznamenávají člověka duplovaného, ničemného, lehkovážného a zoufalého" a že jimi dotknut, zhaněn. Obžalovaný řečník bránil se, „že ta slova neobsahují těch epithet", než mají smysl, že protivník všecka slova „opačně a převrhle nebo převrácené vykládá a k svému smyslu natahuje". Ale konšelé přece viděli v oněch slovech „ta epitheta" a trestali.[26])

V Lounech užil advokát i mluvnice latinské k právnímu důkazu. Janovi Zákostelskému řekl koželuh Fejtl,[27]) hádaje se s ním r. 1579 o pole, konečně tuto závěrečnou řeč: „Vy jste tedy tu dědinu podvodně koupil." Tuto větu položil sobě Zákostelský za urážku cti a žaloval. Advokát koželuhův jal se dokazovati, že slovcem „tedy" se také tážeme, a že svrchupsaná věta byla otázkou a ne tvrdivou urážkou. Dokazovalť: „Vocabulum neb slovo ergo seu idcirco ne vždy affirmative, ale i negative, dubitative, interrogative, jakž kdy po témž vocabulum další řeč zní, se rozumí, to jest, že jednak se dotazuje, jednak se tvrdí. A poněvadž každý jest nejvýbornější vykladatel své vlastní řeči a punctus interrogativus, totižto punkt, a nad ním vohnutý vocásek, že dotázku činí, položen jest, proto on Jan Zákostelský jináče než sem já mínil a se dotazoval, toho natahovati nic nemůže." Když advokát protivný odvětil, že také mluvnici rozumí, v odvet psal první, že by mohl přivésti na slovo „tedy" třeba z celé biblí řádky, kapitoly, kolumny, a skončil: „Přál bych panu Janovi, aby on byl třeba druhým Ciceronem, třetím Catonem a osmým mudrcem." Konšelé lounští přistoupili k mluvnickému výkladu koželuhova advokáta; ale páni v appellaci ho neujali a odsoudili vinníka na dva dni do vězení.

Největší jízlivosť spojenou s klassickými vědomostmi shledali jsme v spise jednoho z advokátů lounských, kterýž vedl roku 1594 při proti učenému mistru Janovi Artofidiovi.[28]) Mistr totiž háje na stará kolena cti své ženy, aby ukázal, že s ní dávno před svatbou měl slib manželský, položil na právo jakožto svědectví nějaké své milostné psaní, které byl druhdy psal urozené paní Dorotě Kýhařce, vdově, své potomní manželce. A z toho psaní činil sobě protivný advokát následující posmíšky: Prý „položil na staré šediny pan mistr jakýs frejířský paralogismus za průvodní instrumentum bez pečeti, bez ave, bez vale, nemaje datum kde, kdy a od koho vyšmorovaný; ten ačkoliv podle práva jest ničímž, však proto při něm se pozastavím. Sám smysl ukazuje, že jest jeho stylus, kterémuž on se na díle na Horách Kutnách, když jest správcím školním u sv. panny Barbory nad Pachem a dolem Voslem byl, na díle v Rejně Kolíně, na díle v Lovosicích u kněze Matěje Kostky, při němž bakalářem byl, Ryboltům[29]) svým libros Ovidii de arte

---

[26]) Kn. téhož arch. č. 1. C. 17. 240.

[27]) Tamže fol. 16.

[28]) Arch. lounsk. kn. soudní z r. 1594. f. 223.

[29]) Ribaldi, ribaldo byli žáci, kostelní pěvci, již v XIV. věku byla jich pověsť nekalá. Jsou tuláci a bráči. Emler, Reges. 1320. III. 271.

amandi, item, epistolas Heroidum deklaroval, vyučil a vycvičil. A byť v těch akademiích toho nenabyl, s těžkem by se tomu v pražské akademii neb v Lounech naučil; mohlať jest někdy k té Dorničce hubičce[30]) milosť pana mistra podobna býti onomu Parisovi, k kterémuž, když u pařezu ležel, jak poetské básně ukazují, tři bohyně Pallas, Juno a Venus přišly, z nichž on dvě přední pro dar Venuše, kteráž mu Helenu zasnoubiti přislíbila, opustil: jakož i pan mistr Artofidius, když v slavné akademii pražské professorem byl, maje v pokojíku svém disceptování s týmiž bohyněmi, Venuši přednesl a takž ona mu Dorničku hubičku, Helenku co jelínka milostně představila, k níž milostí jsa tak náramně zapálen, akademii pražské napsal vale, Aristotelesem a fakultatem dal o zem, a Dornička hubička do Loun ho přivábila". Takové prázdné a přec štiplavé řeči směly psáti se k soudu! Ani jméno osobní nezůstalo bez úštipků; r. 1585 lounskému soudu posměšně vyložil řečník Jan Dudek jméno protivníka svého „Tomáše Raka jináč Vydry". Psaltě: „On nedůvěřuje své při sám co sv. Tomáš, že Spasitel z mrtvých vstal; leze spátkem od pře hlavní co rak, ouskoky od ní činí jako vydra, kteráž se pod vodou skrejvá a přec tam rybám škodí, však právu hlavu nezlomí." [31])

Od smělých přirovnání a štiplavých řečí advokátských k nadávce už jen krůček. Rčení nezdvořilých, za něž řečníkovi nestalo se zhola nic, leč že mu je s příslušnou lichvou protivník vrátil, bylo by lze uvésti mnohou řádku. R. 1590 Jiřík Užidil v Lounech napsal o advokátovi protivné strany: „Jistě jest se čemu diviti, že ten řečník s tou kostrbatou hlavou tak krátké paměti jest, že co v jednom spise píše, že na to zapomíná a do jiného se dává."[32]) Když r. 1581 nařekl přítel právní Vrablík přítele právního Fučíka tím, že se svou stranou způsobili po hospodách mnoho útrat schválných: položil Fučík před konšely lounské obranný spis, kterýž je vzor beztrestného nezdvořáctva. Psal: „Vaše milosti, pane rychtáři, pane purkmistře a páni spoluradní! Dosti mnoho Vrablík o škody píše, ale není div, neb jest řečníkem, a jakž mnohý řečník a daremný plampač — jakož jest ním jeden Šimon tento řečník — má obyčej zbytečně a daremně svým žváním a plampáním právo zaneprazdňovati." Dále vyčetl Fučík svému kollegovi v témž spise, že je daleko nenasytnějším advokátem, že ondy od chudého zedníka Čížka požádal deset tolarův a dvě formy, jak oplatky pekou, za 8 kop.[33]) Jiný advokát lounský, jenž jmenovitě se nepodepsal, přirovnal r. 1576 protivnou stranu s nemalou fantasií „k nadutému a uschlému s pěti zrny hrachovými vepřovému měchejři".[34]) V Ko-

[30]) Tak totiž zval v milostném listě mistr Artofidius paní vdovu, jíž se kořil.
[31]) Kn. lounsk. č. 1. C. 17. 304.
[32]) Kn. lounsk. č. 1. C. 17. 557.
[33]) Kn. lounsk. č. 1. C. 17. 48.
[34]) Kn. lounsk. č. 1. C. 16. 497.

stelci nad Černými lesy napsal kdys právní přítel o svém protivníkovi, „že měl mnoho ingoustu, poněvadž přes potřebu slova přidal, nebo jich ve Žbáně v Mudrlantu nabyl".[35]) Roku 1591 padl také farář opočenský, kněz Ondřej Věžský, do rukou advokáta velice neomaleného. Je důkazem, kterak na smutné míře bylo tehdejší kněžstvo, když směl řečník proti knězi do soudu za odpověď klásti toto: „Vychvaluje se spisem svým kněz Ondřej, že se toliko biblí obírá. I nedokládá, kterou biblí, tou-li, jak mu ji sedláci v krčmě okolo hlavy pohlavky otvírali, nebo v Žatci, když jsa utlučen, sotva v sobě duši zdržel a zde v Lounech skrze své ožralství a tlampání přes několik pohlavků upadl." [36])

Pokládal-li kdo taková slova právních řečníků za urážku své cti, musil zlolejce zvláštním processem v tom přemoci a k trestání připraviti; aby soudcové sami brevi manu nezdvořilého řečníka trestali, toť přihodilo se zřídka kdy, a to jen tehdy, byla-li nadávka buď velice obšírného způsobu — jako na příklad když v Staré Praze r. 1582 advokát Stříbrský z čista dobra dal čísti na protivnou stranu městské právo o „oukladnících" a tím těžce ji nařekl[37]) — neb urazil-li řečník osobu rytířskou a panskou, jíž se konšelé chtěli zalichotiti, nebo konečně přišel-li řečník městský v náhle k soudu vyššímu a chtěl-li sobě vésti tak jako doma. Tu obyčejně soudcové k orteli, jímž při zavírali, přidali nepříjemný dodatek, že řečníka pro jeho všetečnosť a neuvážlivé mluvení do svého trestání bráti ráčí.[38]) Zvláštním způsobem byl potrestán pro nadávky r. 1585 Jan Prčka, bakalář, jenž učinil se advokátem ženy své Ludmily Helmové z Vorlova, proti sousedě Padiusové.[39]) Páni v appellaci totiž nalezli, že Prčka vinu paní Padiusové dobře dokázal, ale poněvadž ve své žalobě napsal, že je osoba lehkomyslná, nevážná a nešlechetná, „což jest býti nemělo", z té příčiny všecka pře že se zdvihá.

Svadil-li se advokát s advokátem, nebylo potřebí té vády tuze vážiti. Dobře dí Piečka o tom: „Když se prokuratoři spolu svadí a do radní nebo soudné světnice se uvalí, hleď, aniť na sebe tak pěkně vrčí, jakoby se hned v okamžení, nevím kam, pod sebou propadnouti a po sobě všecko zbouřiti měli — po malé chvíli uzříš, anť na sebe tak libě fochrují, jakoby se s paní Favorynou po nitce do nebe vsoukati chtěli." [40]) Na odpor tomu přec nalezli jsme, že r. 1562 dlouhým a drahým soudem stíhal řečník řečníka pro urážku opravdu malichernou. Byl to Jan Bahenský z Lukova, měšťan táborský, jemuž řekl v rakovnickém soudě protivník Střípek:

---

[35]) Arch. mus. listiny kostelecké r. 1675.
[36]) Kn. lounsk. č. 1. C. 17.
[37]) Arch. pražsk. č. 1135. 309.
[38]) Regist. arciknížecí červená. 174.; příklady z r. 1562.
[39]) Ortely kouřimské. Rkp. v mus. fol. 32.
[40]) Piečky Smržického „Akcí".

„Sápeš se na mne jako Radamantus!“ O to slovo Radamantus pohnali a soudili se. Bahenský žaloval: „Dotekl se mne hanlivě, připodobňuje mne rouhavě Radamantovi, v čemž nemálo rodu mému i poctivosti mé se ubližuje; Radamantus podle smyšlinek pohanských převelmi zpotvořeného početí, násilně nějaké Europě panně od Jupitera učiněného, narozen byl, a ten s bratrem svým že sou byli přísní vyhledavači práv a spravedlností lidských, v pekle vyhledávali ukrutně lidské proviny k jich většímu pekelnému mučení a trápení. Račte toho povážiti, že tento Střípek mimo řád a právo měl-li tak hanebně se mne dotýkati, ješto v sobě obsahuje, jakobych v zlém splozený i v tyranství ňákém pekelném byl postavený.“ Po dlouhém líčení pře nalezli konšelé Rakovničtí, že „slovo Radamantus, ze smejšlenek pohanských poetně pošlé, u práva nemůže býti položeno za hanění“.[41])

---

[41]) Arch. rakov. kniha pří z r. 1561.

KAPITOLA PÁTÁ.

Řízení trestné a právo útrpné.

Tíž konšelé městští, kteří soudili věci civilné, zasedali jakožto soud trestní i hrdelní. Řízení trestné podstatou nebývalo jinačí nežli civilné. Ovšem kdo byl při horkém skutku lapen a byl člověk nízký, s tím se konšelé druhdy mnoho nezaneprázdňovali: tu bývalo řízení rychlé, kratičké; ale jináče prováděn process týmiže způsoby, jako jsme položili svrchu.

Začátkem a základem trestného processu byla žaloba. Přišel žalovat člověk poškozený, uražený; přišli žalovat přátelé a příbuzní. Bez žaloby nebylo soudu; nebylo-li žalobce, nebylo soudce. R. 1564 vzkázal ze Sedlčan Jan Lauryn k novopražským konšelům, aby svůdce jeho dcery pro vraždu dítěte zahrabané, „k napravení toho, več dcera přišla, přidržán byl", a konšelé v odpověď vzkazují: „My jej u vězení máme a, zdali od koho z čeho viněn by byl, očekáváme, jinak nám souditi i pře vésti náležité není, dokudž žádný naň pořadem práva nenastoupí."[1]) Ani tenkrát nesoudili konšelé, když sami o zločinu dobře věděli,[2]) neboť v tom znamenitý rozdíl od našich právních řádů, že veřejných žalobníků, kteří by žalovali jménem státu, obce, uraženého práva a z jiných veřejných popudův a hesel, druhdy nebývalo, a konšelé jen pomalu a dlením předlouhé doby přicházeli k tomu přesvědčení, že by měli z ouřední povinnosti své toho neb onoho provinilce, do něhož žádný soukromný člověk

[1]) Arch. pražsk. manuál č. 397. F. 3.

[2]) Nejzajímavější toho doklad nalezli jsme r. 1552 v Sušici. Byla pře o cizoložstvo. V té při jeden svědek v svědectví svém pravil, že „s tou jistou také činiti měl". Považujíce toto svědectví za přiznání se k zločinu, sušičtí konšelé ortelem vyřekli, aby Kalina také trpěl pokutu cizoložstva, poněvadž je ženatý člověk a k činu se přiznal. Však appellací to zavrhla, Kalina není „žalobou ani pokutou povinen, poněvadž se přiznal ne dobrovolně, ale závazkem (přísahou) jsouc k vydání svědomí potažen a nechtíc křivým přísežníkem býti". Zemsk. arch. kn. appell. č. 4. 915.

nežaloval, sami viniti.[3]) Nestála-li tedy provinilci poškozená strana „na těžkosť“, trestní soud nevšiml si ho, a zločinec zanechán při pokoji. Ba hůře ještě: stála-li sic strana zločinci na těžkosť, ale neměla-li peněz na soudy, vyvázl zjevný zločinec i při soudech vyšších! Touto poslední příčinou, z míry nespravedlivou, byl r. 1558 Ferdinand I. velice zhoršen, ale sám nevěděl, kterak spraviti. Psal do Moravy podkomořímu, že chudé Barboře zabil Krištof Lichtenštejn na Nyklšpurce muže a „o ten hanebný mord že se táž žena s ním nač souditi nemá; a poněvadž týž Krištof též jiných více hanebných mordů a rozpustilostí častokrát se dopustil a dopouští, čehož My jemu jakožto vrchnosť od Boha ustanovená déle trpěti nemůžeme, protož porúčíme, abyste takovou věc bedlivě u sebe považili, jakým bychom způsobem, aby proti zřízení zemskému nebylo, z mocnosti naší královské proti němu přikročiti mohli“.[4]) Dosti zhusta se přiházelo, že strana poškozená připravila svého vinníka do vazby, ale potom na časy nedala se s ním v soud. Jan Delagut, jenž r. 1587 zabil v Německém Brodě branného, seděl v Praze šest let, nežli ho Brodští vinili.[5]) Mates Kaufman, soused jihlavský, byl na žádosť a outratu protivné strany pro ukradení nějakého sukna připraven r. 1582 do vězení a v něm seděl „na sedmé léto“, poněvadž za ten čas ho nikdo právně neobvinil![6]) V Praze seděli u vězení dva tovaryši krejčovští půl druhého léta napořád, nežli se žalobce r. 1580 odhodlal viniti je z vraždy.[7]) Roku 1604 zapisují sobě Jindřichohradečtí do knihy městské, že propustili z vězení Řehoře, pacholka pastýřova, „který Topinkova pacholka mezi branami zamordoval a od vykonaného mordu vždycky u vězení zůstával, však že žádný jemu na těžkosť nestál“. Proto také směla říci urozená Alena Chotická z Tetova pražskému Hruškovi r. 1590: „Šelmo, zvíš, co jsme my stavu rytířského, zacházej se svou rovní, dám tě do vězení a musíš tam do mé vůle seděti!“[8]) Zdá se, že některému provinilci byla toho způsobu vazba milejší nežli soud. Aspoň r. 1580 syn pražského ševce Malého, připravený do vazby pro škodné zbití paní Fišlové, prosil „pro Boha, aby paní nevznášela toho do rady, ale aby ho vězením trestala, dokud chce sama“.[9])

---

[3]) V třináctém věku jsou ještě řídky toho příklady, že by konšelé z ouřední povinnosti byli zakročili. Čelakovský snesl je dle Jirečka v Právn. 1879. 516.

[4]) Missiv. č. 62. fol. 6. arch. c. k. místodrž.

[5]) Arch. pražsk. č. 1139. 316. Obviněný se hájil tím, že „podle práv městsk. do třetího dne, podle zřízení zemského od týhodne, viněn býti má. Konšelé vyřekli, že „o mord může viněno býti kdykoli“.

[6]) Missiv. č. 101. 27. tamže. Kaufmann žalobně psal císaři: „Nejsem nikda pořádně se stranou odpornou, aniž takměř, kdoby byla, posavad vím, vyslyšán ani spravedlivou vejpovědí podělen.“

[7]) Kn. arch. pražsk. č. 1135. 62.

[8]) Arch. pražsk. č. 1060. a 241.

[9]) Tamže. č. 1059. 97.

Byl-li kdo vězen nevinně, mohl se po svém vypuštění processem řádným souditi o škody[10]) s tím, kdo ho věziti dal.[11])

Roku 1522 byl kdes na mlýně u Prahy zabit řeznický tovaryš. Řemeslničtí přátelé nebožtíkovi stekli nočně mlýn a mlynářce heverem palce zatahovali, aby pověděla, kdo vrahem. Za ten „vejboj v mírné a pokojné zemi“ jsou vzati „do kázně panské“ s vyzváním, když si trest odsedí, aby přistoupili ku právu o vraždu spáchanou, nechtějí-li, aby nechali tak.[12]) Z toho dokladu patrno, že soukromý člověk nad vinníkem svým, ať skutečným ať domnělým, „moc“ a „výboj“ provozovati nesměl; měl ho viniti. Nevinil-li, dělali se soudcové nevědouce. Než již v starých dobách jakýs zárodek k instituci nynějších státních žalobníků býval přec: míníme totiž rychtáře královské, kterým bývala povinnosť dobývati pokut králi připadajících; tak činili někdy i obecní starší na místě rychtářův.[13]) Dopustil-li se tedy kdo cizoložstva v městě, mohl při dbanlivosti rychtářské dobře tím jist býti, že bude na soud pohnán — ale ne proto, že urazil veřejnou mravnosť, nýbrž proto, aby dobyta byla z něho pokuta královská.[14])

V jiných věcech trestných bylo a zůstalo zásadou, co praví Brikcí: „Seděl-li by kdo pro domnění vraždy, a nebude žalobník, má propuštěn býti.“ [15]) A poněvadž do vězení člověka připraviti bývalo velmi snadno, a do trestního řízení proti němu mnohým se nechtělo, položil Koldín do své právní knihy pravidlo, aby propuštěn byl z vězení člověk, když do tří dní nebylo na něho podáno žaloby a nebyl právně obviněn [16]) Proto bývala také purkmistru povinnosť, o níž usnesli se Novoměstští již roku 1408,[17]) aby co týden chodil po vězeních a ptal se jich, „proč by vězeli“.

---

[10]) Roku 1555 přisoudili Chrudimští soukenníkovi Jakubovi, nevinně vězenému, proti Heřmanoměsteckým 50 kop pokuty a nad 30 kop škody. Ale appellací zrušen nález o pokutě, a škody musil Jakub odpřisáhnouti. Právní rkp. v Polné, fol. 140.

[11]) Process toho rozumu zajímavý zapsán v registr. kom. soudu „německých svědomí“ r. 1612 fol. 575. Václav Boreň ze Lhoty a na Roztokách obviněn, že vězel Václava Hořického, varhaníka, spolu s jinými přes 47 neděl v staroměstské šatlavě „z domnění, jakoby vinni byli krádeží v domě jeho u zlatého trouby“; „ale potomně se našlo, že vinen Lebl Doupovec žid“.

[12]) Nápodobně dělo se i při soudech vyšších. Roku 1545 nalezena v loži rytířského člověka Václava Kučery v Praze mrtvola ženštiny. „Ten Kučera při soudu zemském (na stížnosť Pražanů) na závazek cti dán, ktož by jej z toho viniti chtěl, aby práv byl a po tom závazku svobodně v Praze chodil.“ Arch. c. k. místodrž. Missiv. 34. 34. Když nikdo nevinil, propouštěn býval člověk ze závazku „ruku dáním“. Tak alespoň propouštíval osoby městské podkomoří. Kn. podkomořská fol. 141. r. 1549.

[13]) V Rakovnice příklady v kn. soudní z r. 1570. Starší viní r. 1570 cizoložce „podle své přísahy, že zlé kaziti a obecní dobré opatrovati mají“.

[14]) To vedlo „folgerichtig zur Aufstellung eines öffentlichen Anklägers“. Planck, d. deutsch. Gerichtsverf. I. 161.

[15]) Brikcí 28. 8.

[16]) Koldín, T. 12.

[17]) Rkp. strahovský. 473.

Zvláště k vězňům vrchnostenským, do měst od panstva k hrdelnímu soudu podávaným, bývalo velmi potřebí tou příčinou přihlédati. Páni totiž svého vězně, připraveného do městské šatlavy, přerádi zapomínali nebo nechtívali na něho nic platiti. Roku 1531 musili Kouřimští s Bernhartem Mlekovským z Hrušova souditi se o to, jsou-li mu povinni vězně chovati čili nic. Rytíř tvrdil v soudě, „že jest sám nad ním rychtářem býti nechtěl, než ku právu nejbližšímu jakožto lotra že ho dodal", a Kouřimští aby se o něho starali dále. Ale soud královský nalezl, že nad čtyři dni dále nejsou Kouřimští povinni vězně toho opatrovati.[18]) Když r. 1554 chtěl Mikuláš Kaplíř ze Sulevic na Košťálově, aby Mělničtí soudili mu nějakého zloděje a sami vyjednali z Bělé kata, odpověděli mu konšelé, že souditi budou, ale kata aby sobě jednal sám a proti zloději aby se postavil za původa osobně.[19]) Zloděj Vondra v Bělé seděl, než došlo k soudu a k popravě r. 1583, deset let, poněvadž se dva páni o něho hádali a soudili, každý maje ho za svého poddaného.[20])

Stran žaloby trestné platilo vše to, co jsme pověděli svrchu při žalobě civilní. Dopustil-li se žalobce v ní některakého zmatku nebo pochybení, zdvihli ji konšelé, a byla v nic. Na příklad Václav Korfeřt, plnomocník Elišky Smiřické z Valdštejna a na Skalách, obvinil r. 1570 Vavřince Farandova z Turnova, že Mášu, blázna ze Skalice, nenáležitým svévůle provozováním o hrdlo připravil. Obviněný oznámil, že k té zatmělé žalobě není povinen odpovídati, poněvadž v ní není světle doloženo, kterak blázna připravil o hrdlo. A konšelé turnovští osvobodili ho žaloby, „poněvadž podle zřízení zemského žaloba o hrdlo světlá býti má".[21]) Též chtívalo právo, aby žalobce, možno-li, přítomen byl též žalobce osobou svou. Z té příčiny na příklad r. 1599 jeden z kantorů kouřimských, jemuž rozpustilí mladíci v pračce rozbili čišku na koleně, „s velikou těžkostí k tomu obvinění jest se dostavil, poněvadž by tito mladíci nechtěli snad žaloby na se slyšeti dopustiti".[22]) A když r. 1590 v soudě lounském obvinil Jaroslav Sezima z Sezimova Oustí, dědičný kraječ království Českého, jakéhos Pavla Harczuma, že Johanku, šlechtičnu z Roupova zbavil panenství, vyřekli Lounští, že se Harczum té žaloby osvobozuje, poněvadž Johanka, „někdejší šlechtična z Roupova, kteréž se tu vlastně dotýče, sama osobně se ku právu nadjíti nedala".[23])

Bylo-li při zlém činu více oučastníkův, a žalobce nevěděl-li, kdo počátek zlého skutku byl a kdo hlavní strůjce, musil viniti

---

[18]) Registr. čern. hejtm. č. 2. JJ. fol. D. 6. 7.
[19]) Arch. měln. kop. č. 11. fol. 46.
[20]) Byli to Jan Sezima a Jiří Vosterský Kaplíř, Umlauf. Bělá. 190.
[21]) Arch. turn. Acta forens. I. 139.
[22]) Arch. kouřimsk. kn. svědom. r. 1599. fol. 245.
[23]) Arch. lounsk. č. 1. C. 17. 562.

*

všecky, „kteří spolu tovaryšili v tom zlém účinku“; soud ličbou pře vybral si pak vinníka, ale z opatrnosti přidával k orteli to nadějné slovo, „bude-li ten a onen moci čím prokázati a se sebe svésti, že by to jiní a ne on učinil“, že se právo nezavírá.[24]) Když pak do vyměřeného času se sebe nesvedli, „puštěno jest na ně právo“.

Měl-li člověk i při horkém skutku nalezený v obci dům anebo přátely mocné, obyčejně nekvapilo na něho právo, alebrž dopouštělo, aby byl uručen rukojměmi, a když byl uručen, vedeno proti němu řízení trestné od žaloby počínajíc právě tak, jakoby nebyl při skutku lapen. Vzkazují o tom r. 1480 Litoměřičtí do Boleslavě Mladé:[25]) „Jeden člověk uťal druhému ruku nebo zabil jeden druhého, tehda kdyžby mordéř nebo ten, jenžto ruku uťal, hned v zápětí polapen byl, právo káže mordéři hlavu stíti a za ruku ruku utíti, ale když se prodlí a přijde k tomu, že mordéř na rukojmě dán bude, již právo milostivě jde. V kněhách Justiniana císaře psáno, že rukojemství jest vazba práva, ale jakkoli nemá žádný k vyššímu zaručení tištěn býti, než tak vysoko, kolik by přišlo potom platiti za vinu dokázanou“, tož přece právo dle slov Litoměřičanů raději veliká rukojemství chtívá „pro zkažení svévolnosti lidské, aby smělosť lidská ukrocena byla, neboť mnohý člověk tak jest zpurný, že by pro 6 kop člověka zabil, ale že se obává ruky mocné, aby mu měšce nepřetřásla a statku i hrdla neodjala, nejeden pomysle zlé učiniti i nechá“.

Jakmile obžalovaný žalobě odepřel, dáno na průvody. Za pološdůkaz považováno, když podezřelý člověk hned neodepřel, byv v podezřelosti popaden.[26]) Řečníka obžalovaný směl sobě i v trestních věcech zjednati; Brikcí jen zjevným zločincům řečnickou pomoc zakazuje.[27]) Lidé chudí pro nemožnosť svou obyčejně stávali bez řečníka; také lidem povětrným, neusedlým, toulavým, podezřelým, dostali-li se ku právu, ani na mysl nepřišlo nikda, žeby mohli užiti podpory řečníkovy: k nim právo trestní vždy pronikalo, kdežto zámožným zločincům pomáhal advokát „hojemstvími“, stálými odklady a průtahy, lapáním svědkův a všemi klikatými a křivolakými cestami tehdejšího soudního processu.

Při průkazech o vině nebo nevině dvě pravidla stala se dlením dob základnými. Jedno, tuze nebezpečné, toto bylo: „Kdo jednou zlý domnín jest“, — nebo kratčeji „kdo jednou zlý — vždycky zlý;“ [28])

[24]) „Vejpovědi o mordích“ v arch. mělnick. č. 2. fol. A. 3. z r. 1581.

[25]) Kn. smluv mladobolesl. č. 1. fol. 206.

[26]) Arch. zemsk. č. 3. kn. appell. fol. 777. Příklad z Klatov r. 1558. Jan Prdič jsa popaden v pinvici (sklep) s cizí manželkou, neodepřel výčitkám uraženého manžela jejího. Odsouzen.

[27]) Brikcí 3. XII. a 2. 44. „Pro ulouzení ženy sám odpovídej bez řečníka.“

[28]) „By takový člověk i pokání činil, od Boha můž odpuštěno býti, ale od světa nic.“ Tak cituje r. 1563 kdosi v rakovn. soudě. Městské právo kap. 68. l. 29. na vysvětlenou hořejší zásady.

zásada tato stála mnohého chuďasa, který byl podezřelý nebo „jednou zlý domnín", život. Takovým nebožákům nebývalo právo stejno jako jiným. Pravil v soudě čáslavském r. 1545 Bohuslav, jinak Bouška, městský lazebník, připraviv ku právu jakéhos Ondřeje pro domnělou krádež šatů: „Už prve jest Ondra podezřelý v zlodějství, proto nemá užiti práva tak, jako dobropověstný." [29])

Druhé obecné právní pravidlo, zapsané v starém právě pražském, stanovilo, že žalovaný, jestli jináče osoba ctná,[30]) bližší jest důkazu neviny své, než aby ho žalobce důkazem viny přemáhal, čili jinými slovy, že „nařčený je bližší své cti hájiti právem než by jej kdo přesvědčil". Tato zásada často ten dobrý následek mívala, že konšelé nalezli obžalovanému spíš na přísahu očistnou, nežli aby ho podali katu na muka;[31]) také řekl-li obžalovaný, „že svou nevinu odvede", přáli mu toho konšelé, a „původ" nebo žalobce přestal hned dokazovati to, co prožaloval, a obžalovaný jal se ukazovati svoji nevinu, več se byl podvolil.[32]) Jináče ovšem býval předem sám původ povinnovat, aby žalobu svoji proti odporu obžalovaného provedl.[33])

Průvody čili důkazy děly se v trestním řízení svědky a týmiže způsoby jako v řízení civilním. Ale o několik průvodů tu bývalo nad to více. Bývaly svědectvím všelikteraké okolnosti a věci, na nichž stopy zločinu bylo znáti, byla tu poranění a „dobrá zdání" lékařův „barvířů" či „bradýřů", tehdejších ranhojičů,[34]) byly tu šaty zedrané, ukrvavené, zbraň potřísněná vrahovi náležitá, šlepěje v blátě nebo v sněhu, do nichž hodila se bota obžalovaného, a jiné podobné podezřelosti a „potahy". Při tom bývalo pravidlem, že obžalovaný není povinen na soud klásti těch věcí, které by

---

[29]) Kn. arch. čáslavsk. č. 9. fol. E. 4.

[30]) „Quilibet homo laudatae et probatae vitae propior est ad vitam, sanitatem, dignitatem vel bona sua tuenda, quam ut ab adversario suo convincatur." Koldín, M. P. B. LXXIII.

[31]) Příklad z Poděbrad r. 1545. „Vaněk, bližší svou jednou rukou na svatých toho odjíti a nevinen se učiniti, nežli by Jiřík Bílek mukami jeho přemoci měl." Registr. žlutá v arch. poděbr. fol. 50.

[32]) Na to památný ortel zapsali sobě r. 1561 Lounští do kn. č. 1. C. 15. fol. 127: „Ačkoli původ povinen jest, aby žalobu provedl (rozuměj dokázal), však poněvadž Jan Škarvanů skrze přítele svého k odvedení neviny své se jest dobrovolně podal, a zřízení zemské v sobě zavírá, jestli by se tak obžalovaný k tomu volal, chtě svou nevinu ukázati, že toho má užiti, z těch příčin Jan Škarvanů povinen jest nevinu svou odvésti, a což když se stane nebo nic, dále na to půjde s obou stran, což za právo."

[33]) Ott, Receptionsgesch. 202.

[34]) Lékařové svědčí v pramenech řídko kdy, jednak proto, že jich bylo málo, a druhé, že raněného člověka vedli přátelé vždy jen k barvířům a k lazebníkům. Teprve v XVII. stol. čítáme dobrá zdání, vydávaná chirurgy pospolu s lékaři. Zajímavý příklad v kn. arch. pražsk. č. 1068. 200. 172. Zabit byl r. 1615 malíř Ortl. Vysvědčení dává doktor v lékařství Jiřík Škréta ze Závořic a Folkman. bradýř. Znalci připadli na myšlénku otevříti tělo zabitého „pro jistější zprávu", ale manželka Ortlova nedovolila.

svědčily proti němu.[35]) Ty „půtahy“ sháněti a klásti musil žalobce. Ale nelze nikterak příti, že konšelé dosti záhy počali pokládati za svou povinnosť činně zasahovati do vyšetřování.[36]) Radní páni, v Litoměřicích kmeté, chodívali ohledávat zabitce[37]) a připouštěli „z uvážení práva“, aby i bez žaloby zapisovány byly do knih městských na místě svědectví o věcech trestních rozličné „zprávy“, jichž bylo potom lze proti vinníkovi užiti s touž váhou jako svědectví pod přísahou vydávaných.[38])

Soudní zápas jakožto formálný průkaz viny neb neviny. zvyk to z ciziny přišlý a platný v dobách starších,[39]) nezanechal po sobě v právě městském století XV. ani stopy; [40]) při soudě zemském jako vzácnosť, králi velice protimyslná, vyskytuje se naposled na Moravě r. 1549.[41]) Naproti tomu jiný průkaz, k přežilým ordaliím poněkud se připodobňující — totiž vésti domnělého vraha k mrtvole, zda při dotknutí jejím krev se ukáže čili nic — zachoval se u nás ze staré doby,[42]) až do sedmnáctého století! Člověk veden byl k zavražděnému a klada jemu v ránu dva prsty, jakoby přísahal, vybízel mrtvolu, aby vydala svědectví: „Ve jménu Otce, Syna i Ducha svatého Amen. Vydej znamení, jsem-li já příčinou tvé smrti!“ Bylo-li více lidí z vraždy viněno pospolu, a měl-li se z nich vypátrati pravý vrah, vedl rychtář před tváří konšelů jednoho obžalovaného po druhém k mrtvole, aby sáhl do rány každý z nich. Snadno se mohlo přihoditi, že obžalovaní, chvějíce se, rozjizvili prstem smrtelnou ránu tak, že při některém konečně krev se přece ukázala. Rychtář pak ihned šátkem či facalitem krev utřel, a facalit položen na právo čili na soud za důkaz, proti vrahovi svědčící.

Tím způsobem, jakž tu vypravujeme, dělo se na př. r. 1597 v Kadani.[43]) I v Praze touž dobou tak si vedli. Některý příklad doloží věc. Roku 1591 zabili v hospodě někteří sladovníci Matěje

---

[35]) Pr. Měst. B. 80. 3. B. 47. 5. Roku 1584 Staroměstští nalezli, že Voříkovský nemusí položiti trdlo, jímž kohosi zabil. Arch. pražsk. č. 1166. 328.

[36]) Planck, Gerichtsverf. I. 161.

[37]) Arch. mus. listiny litoměř. z r. 1552.

[38]) Arch. pražsk. č. 1058. 131. též v č. 1062. 244.

[39]) „Sedání za kyje.“ H. Jireček, Slov. Práv. II. 234.

[40]) Do XV. věku zmizel všude; nejdříve v městech. Planck, Gerichtsverfah. 797.

[41]) Roku 1549 píše Ferdinand do soudu zemského na Moravu: „Jakož se času minulého nález od vás stal, kterýmž ste té bitvy v Brně dopustili, i ač sme se nenadáli, abyšte přes jistou zápověď naši té bitvy dopustiti měli nechtíc my konečně žádných bitev v šrancích dopouštěti, protož přísně poroučíme, abyšte toho více nedopouštěli, nýbrž toho každého času na nás odkládali.“ Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 41. 519. 563. Bitvu onu svedli Jiřík Rozhon z Kopřic s Jiříkem Štošem. O „dvoru“ a souboji Bočkově s Volfem z Gutštajna r. 1516 od soudu povoleném čti v Arch. česk. VII. 147.

[42]) Zvyk ten býval všude na západě i na východě. Grimm, Rechtsalt. 930. Srvn. Česk. Lid. 1891. 155.

[43]) Rkp. Urbanův Kaaden. mus.

Sedláka. Z několika obžalovaných nebylo lze nikoho světle usvědčiti z vraždy. Vyžádali si tedy příbuzní zavražděného nebožce, aby obžalovaní přivedeni byli k marám, a tu aby „podle obyčeje“ se osvědčovali. Rychtář pražský Linhart Voves o tom takto vypravuje:[44]) „Pondělí po neděli Oculi páni ráčili poručiti k žádosti přátel Matěje Sedláka zamordovaného, abych s Šebestianem Vítem a Blažejem k tomu tělu mrtvému k marám šel, a oni, jakož obyčej, na tu ránu aby prsty kladli. Tu jest se (při dvou) nic neukázalo, až když Blažej prsty své vložil a, co za obyčej, nad tou ranou říkal; tu sem spatřil jakoby maličký granátek že se jest zablesklo z té rány.“ Tím skonala se scéna při mrtvole, beze snadu příšerná; nevinná krev nebožcova ukázala vraha. Šest let potom zabit byl v Praze na ulici jakýs pekař, který chodil s šermíři. Dva z šermířů byli popadeni, ale oznamovali, že někdo jiný na pekaře „štych udělal, než se nadáli; prý zkřikl, již mám dosti, sekejte! A málo pokročiv, padl a umřel“. O těch podezřelých šermířích zapsáno v purkmistrovské knize:[45]) „Povolán rychtář a úředníci šestipanští, jim poručeno, aby jeden i druhý k zamordovanému byli puštěni, a tu aby jedenkaždý obzvláště na tu ránu dva prsty položil, jestli by se na kterého krev vylila, že by tím mordem vinen byl, a dále jej pohřbiti dali.“ Když byl rozkaz naplněn, připsal písař do knihy stručně: „Nic není toho tím vyhledáno.“

Jiný doklad neméně příšerný. Úvod jest učiniti prostrannější. Roku 1600 seděla v pražské hospodě u Sedlčanského veselá společnosť; v ní byli dva synové třebenického pekaře Floriana. Jeden slul Zachariáš Rychlík Třebenický, a druhý, jenž byl kantorem školy Matky Boží před Týnem, slul Jan Florian Pistor Třebenický. Oba mladíci dvorně otáčeli se okolo paní Bognarky, jež tu s nimi popíjela bez manžela svého. V tom přijde Bognar. Zachariáš Třebenický ihned povstal a objal ho řka: „Zdráv buď, bratře Němče!“ Kterak odvětil Němec, nevíme, ale to jedno jisto, že v malé chvíli potom svadili se všichni tři o tu ženu. V svádě Zachariáš byl raněn málo, bratr jeho kantor smrtelně. Byly tři hodiny na noc, když ho přinesli ponocní do školy k správci školnímu mistru Ondřeji, jenž slul Marchio Zdiarenus. Krištofa Bognara ponocní odvedli do staroměstského vězení, do „Fermentynky“. Tu se zaklínal Němec všemi svatými, že není vinen nic. Prosil, aby ho k raněnému dovedli, že se ho zřejmě optá, kdo ranou jeho vinen. Rychtář s biřičem dovedli tedy Bognara dvakrát do školy týnské. Nalezli po prvé i po druhé ubohého kantora Pistora na loži, an již čekal hodinky na každou chvíli. Jakub Bělohoubek Žďárský, mendik, „fochroval na nemocného“. Bognar po každé ptal se nemocného, prose pro Boha, aby oznámil, udělal-li mu to on, či kdo jiný. Ale

---

[44]) Arch. pražsk. č. 1055. 66. O téže věci zpráva v arch. pražsk. v kn. č. 1284. 273.

[45]) Arch. pražsk. č. 1285. 362.

kantor po prvé ani nehlesl, podruhé zaškytnuv vypustil duši. Zatím již otec Florián, pekař z Třebenic, obvinil Bognara z vraždy. Po smrti kantorově hned na zejtří byl před týnskou školou v rynku shon lidí. Na marách dole pod loubím leželo mrtvé tělo, aby v přítomnosti městského úřadu vydalo svědectví „podle obyčeje".[46]) Přiveden jest k marám od písaře rychtářova Bognar, domnělý vrah. Při obecné tichosti promluvil rychtář k Bognarovi: „Nu, ty Krištofe, poněvadž tento mord nad tímto člověkem vykonán jest, a nemůž se věděti do konce, kdo by tím vinen byl, protož budeš povinen od pravé ruky prst svůj malej na ránu jeho položiti. Tu jestliže si mordem vinen, krev se na tebe ukáže, pakli nejsi vinen, tak se neukáže." Položil tedy Bognar malík do bodené rány, která černala se v boku nebožtíkově, a jal se říkati po rychtáři: „Nu, milej pane Jene, pokud jsi živ byl, dvakrát pro pána Boha sem prosil, aby mi, co sem proti tobě provinil, to odpustil, abyšte mi oznámili, já-li sem Vám to udělal, či někdo jiný; ale nic jsi mi neodpovědél, jsem-li tebou vinen. aby se nevinná krev nyní vylila!" — A jak prst z rány zvihl čili „vodvundal", hned se ukázala krev. Přítomní zvolali: „Dosti jest! krev se ukázala na něho!"

Nesešel-li člověk od ran sečných ani bodených, do nichž bylo lze vložiti prst, mívali u nás jiný způsob vyzývati mrtvolu k svědectví. Buď jenom přivedli domnělého vraha k mrtvole, čekajíce. ukáže-li se kdekoli a jakkoli krev. Na příklad r. 1494 viněn byl v Trutnově jakýs Kolb z vraždy své manželky. Právo dalo ho přivésti k mrtvole, a poněvadž z těla krev chlipěla, byl manžel nalezen vinen smrtí své ženy.[47]) Anebo jiná forma poněkud obšírnější byla ta, že musil obžalovaný položiti ruku svou na prsy člověka mrtvého. Z Jihlavy známe způsob nejobšírnější. Tu kladl ještě r. 1609 domnělý vrah svou ruku mrtvole na čelo, potom na ústa a naposledku na prsy, a po každém dotknutí obcházel mrtvého, ležícího na marách před rathouzem, do kola.[48]) Řeči při tom říkali domnělí vrahové téhož jádra a rozumu jako ti, kteří kladli prst v ránu. Některým však nad to ukládáno říkati přísahu své neviny. Na příklad r. 1580 dal mlynář náchodský Vinklar uškrtiti svou ženu. Z podezření, jež na něho ihned připadlo, nevyvedl se, a protož musil jíti na hřbitov k mrtvole, prve než do země pochována. Tu jemu kázali, aby prsty položil nebožce na pravý prs a odvedl svou nevinu „závazkem". Které svědectví mrtvá tenkráte vydala, nevíme, ale brzy po hřbitovní události podán jest mlynář ku právu outrpnému, v němž, jsa na boku svíčkami pálen, vyznal na sebe všecko. Vyznal i tu znamenitou věc, kterakým kouzlem se obrňovali vrahové proti svědectví mrtvého. Prej ho přátelé

---

[46]) Arch. pražsk. č. 1062. 422. 449. 446.
[47]) Hüttel, Chron. Trautenau.
[48]) D'Elvert, Iglau. 247.

naváděli, až bude činiti u mrtvoly „závazek“ nebo přísahu, aby měl při sobě nůž se střenkou zandalovou.[49])

Také nalezli jsme na českém venkově r. 1602 tu formu, že vrahyně, dotýkajíc se těla mrtvého, musila říkati Otčenáš. Při tom rychtář a obec čekali, ukáže-li se krev prve, nežli „pateře“ budou vyříkány. Věc sběhla se dotčeného roku v Břevnově za Prahou v samém kostele sv. Markety, za probošta kněze Martina. V klášterském dvoře ztratily se šafářce Kateřině tři kousky „čeledního“ masa, jichž cena byla po sedmi penězích. Šafářka to kradené maso „nadešla“ ve fěrtochu Marjánky služky. Bylo v chlévě zastrčeno. Marjánka ustranila prý je pro svou chudou matku, ve vsi Břevnově bydlící. Teď nastal trest domácí. Šafářka kázala sestře proboštově, kterou zvali vůbec „panskou sestrou“, aby ustrojila na Marjánu metlu; kázala metlu „vundati do hrnce, aby se jí rozpařila“, a že nebyla voda dostatečně vřela, vstrčila panská sestra metlu do krup vroucích, na obědy chystaných. Tou metlou šafářka prala děvečku, aby se přiznala ke krádeži, spolu aby oznámila, co kdy ukradla víc. Marjánka nepřiznala se k ničemu. Rozzlobená šafářka volala, aby děvečky přinesly „na pokličce uhlí, že jí je do úst vsype“, ale děvečky nepřinesly. Poslala pro vesnického rychtáře, aby dal provinilou děvečku do trdlice, v prostřed vsi stojící, a maso aby jí přivázal na hrdlo. Rychtář nechtěl, nesměl, vždyť krádež nebyla světle prokázána. Šafářka však vedla stále svou, že Marjána je zlodějka všech věcí, které se v posledních časech rozztratily. „Když se mi uzdráhala na maso, taky se mi uzdráhla na čechlíky“! volala děvečce. Potom na ratejně prala děvče zase. Děvče „křičelo ouve, ouve, a šafářka, když vyšla, měla skrvavený rukáv, jakoby drobet kráplo na něj“. Ale tím neskonalo se trýznění domnělé zlodějky. Šafářka dala ji do sklípku vsaditi na celý den bez jídla. Když děvče večer vypuštěno, dávilo se a takřka čtvermo[50]) vylezlo na seno, kdež šafářka mrskala je znova. Do rána zemřelo děvče. Nastal poplach v obci. Anna Sytinka, mátě zesnulého děvčete, hlasně naříkala, že jí sprovodili dítě se světa. Probošt měl co krotiti. Děvče umyli v neckách a vnesli do kostela. Zde poleželo první den klidně. Nazejtří naplnil se chrám lidmi, před nimiž měla šafářka volati mrtvolu k svědectví o vině či nevině. Než začala se příšerná ceremonie, přišel barvíř, aby ohledal rány. Kázal sluhám, aby obrátili mrtvolu „hlavou dolů a zády nahoru, jestli na ní co znáti“. Měla jen několik ranek, krví zalitých. Když lékařské dobrozdání odbyto, „kázali šafářce, aby na mrtvou položila dva prsty a říkala pateře, jestli se na ni krev ukáže — a ona se neukázala, než toliko byla zsinalá, červená po zádech“. Věc dostala se na konec k soudu staropražskému, kdež šafářka měla svou nevinu odvésti. Povedlo-li se, nevíme.

---

[49]) Outrpná kn. náchodská.

[50]) V soudní knize čte se slovo „čtvernicí“. Arch. pražsk. č. 1064. 53.

Podobá se, že k právnímu onomu přežitku mrtvého svědectví soudy a úřady jen tu a tam mimořádně přinutiti se dávaly od lidu, v němž pověrečný ten obyčej z prastarých časů tkvěl. Všaktě patrno z jednoho příkladu svrchu psaného, že si zkoušku při mrtvole vyžádali příbuzní! S tím ovšem také souvisí, že soudové dotčenou zkoušku při mrtvole již v XVI. století nevážili za mnoho. Nevíme z pramenův, aby nepříznivé svědectví při mrtvole bez jiných „půtahů“ bylo kdy platilo za plný důkaz viny vrahovy. Na nejvýš platilo za okolnosť hodně přitěžující. A naopak vydala-li mrtvola vrahovi svědectví příznivé — to jest, neukázala-li se krev v jeho přítomnosti — neplatilo toto příznivé svědectví zhola za nic, když vyskytl se proti němu „půtah“ jiný, domluvnější a mocnější. Tak zvedlo se na příklad r. 1542 v soudě novopražském. Viněn byl Petr Kovanda, že zabil o posvícení v Hloupětíně Petra z Malešic. Před soudnou stolicí konšelů novoměstských kladl obhájce vrahův za jeden z průkazů neviny jeho, že „ouředníci konšelů novoměstských přivedli k nebožtíkovi, na marách ležícímu, Kovandu skrze domnění, aby vedle obyčeje poznáno bylo, an-li jest ho zamordoval, a tu se žádná krůpěje krve neukázala, jak při jiných zamordovaných se nachází“. Proti tomu namítal advokát, zastupující stranu zabitého: „Kterak se jest tu krev měla okázati, an již nebožtík i bez krve i bez duše byl!“ A konšelé nevážíce příznivého důkazu při marách za nic, nalezli, že Kovanda vraždou vinen, poněvadž nalezena Kovandova vlastní zbraň krví potřísněna.[51]) Jiný domluvnější příklad dotýče se svrchupsaného Sedláka, jenž r. 1591 třemi sladovníky byl zabit. Vdova jeho pravila k soudu staroměstskému: „Když Blažej k marám přiveden byl a na ránu umrlého prsty vložil, bublinka červená se ukázala, z kteréhožto divu a zázraku Bůh jest to vyjeviti ráčil, že on nejprvnější jeho smrtí vinen jest.“ Než konšelé k orteli se přihotovili, umřel Blažej. Vdova honem popadla druhé dva sladovníky o tu vinu. Ti tvrdili, když se mrtvého dotkli, že krev se neukázala — a soud přes toto dobré znamení orteloval je k smrti mečem.[52]) V Lounech pokládal r. 1609 domnělý vrah zkoušku na marách dokonce za urážku své osoby a navrhovatele prudce odmítl. Zabit byl totiž Jan, služebník Humlův. Měštěnín lounský Brož byl vzat v domnění a obeslán do soudu. „Při tom Huml toho žádal, aby Brož k tomu mrtvému tělu, které ještě pohřbeno není, šel, jeho požehnal a z toho domnění vyšel. Tu Jan Brož v místě radním na Jana Humle tuze se obořil, mluvě, že se smí na něho lehkomyslně a nevážně domlouvati a o lepšího, nežli jest on sám, se utírati.“[53]) Chtěltě patrně Brož jinými průvody a důvody býti z vraždy usvědčen, nežli jalovým u mrtvoly žehnáním a přísaháním.

---

[51]) Arch. pražsk. č. 1130. 519.
[52]) Arch. pražsk. č. 1138. 192.
[53]) Arch. lounsk. registr. č. 1. A. 4. L. 17.

Tím způsobem příšerný právní zvyk, obmezen jsa v XVI. věku již jen na případy vzácnější, přežil se docela a zahynul. Mrtvoly zabitých nechávány při pokoji. Něvěřilo se již svědectví jejich. Rostoucí vzdělání bylo příčinou té nevěry. V městech zhynul právní ten zvyk dříve, na selském venkově mnohem, mnohem později. Všaktě známe ještě z nynějšího života venkovského zcela jasné ozvěny jeho.

Na místo těch a podobných právních zvyklostí nastoupilo u nás a všude jinde „právo útrpné“ — mučení. Mělo vynutiti vlastní přiznání vinníkovo, mělo nahrazovati svědky. Světlé stopy o mukách přicházejí v našich pramenech již koncem XIII. století.[54]) Podobá se, že začali mučidel užívati úředníci komory královy nejdříve, po nich neblahý ten prostředek, z Italie rozšířený, vešel do městských soudů.[55]) V XIV. věku jsou o tom doklady z Prahy a z Brna.[56]) Koncem téhož věku uvozuje se v popravčí knize rožmberské útrpné právo jakožto všední, obvyklé.[57]) Též tak v nejstarší knize rakovnické, z r. 1387 pocházející,[58]) vyličuje se vyznání na mukách jakožto věc zvyklá, ba tak již zvyklá, že v témž Rakovníce kdys na počátku XV. věku soused jeden, dobře znaje praksi soudní, v soukromí pověsil děvečku svou za ruce ke stropu, aby z ní vynutil, čeho si přál.[59]) Že by konšelé již od prvních dob plně důvěřovali útrpnému právu, toho nikterak říci nelze. V starém právě brněnském zřejmě dí se, že jest to věc křehká, nebezpečná a klamavá. V XV. věku vzkazují kmeté magdeburští do Litoměřic, že právo útrpné není „křesťanský běh“, a na to že nesluší čekati práva.[60])

Útrpnému právu byla základem myšlénka poctivá, ale pochybená ta, aby za nedostatku svědků nebyl odsouzen člověk nevinný, ovšem podezřelý. Nechť se přizná sám.[61]) Když pak mnohou zkušeností poznali konšelé nedostatečnosť útrpného práva, ne aby je zrušili — to jim na mysl nepřipadlo — než oni znásobovali je tak, že člověka mučili několikrát po sobě, zda-li při svém vyznání setrvá a nezmění-li se; také nic na to nedali, přiznal-li se člověk podezřelý „bez mučení“; mučen musil býti přec,[62]) a to na po-

---

[54]) „Tormentavit“ v Chron. Aul. reg. k r. 1291. „Diris cruciatibus“ v Emler. Reg II. 2802 za Přemysla II.

[55]) Čelakovský, Právník 1879. 262.

[56]) Tomek, Praha II. 340.

[57]) Mareš, Popravčí kn. z r. 1389.

[58]) Arch. rakov.

[59]) Kniha z r. 1387 v témž archivě. Jiný příklad v kn. popravčí rožmb. Lapkové r. 1422 pro peníze mučí lidi, „vkládajíce jim palce pod tětivu“.

[60]) Čelakovský, Právn. 1879. 696.

[61]) Van Suiten Betrachtungen üb. d. Tortur. Rkp. Mus. str. 2.

[62]) Pamět. kn. lounská č. 1. A. 2. fol. F. 17. „Anton Hrůza, škůdce, v radě dobrovolně před trápením se přiznal, že rychtáři v komoře čtyrmecitma kop ukradl, dán k právu outrpnému. (Roku 1584.) Roku 1596 byl podán staroměstskému soudu od pražské kapituly pro svatokrádež v chrámě sv. Víta

znanou, zda při tom, co vyznal „bez mučení“, setrvá i na mukách anebo nepoví-li ještě nad to lecco jiného. Přední zásadou za všecken čas bývalo, že ne každý má mučen býti, než podezřelý,[63]) a to ještě nikoliv bez důvodů, nýbrž domnění a půtahy nechať tu jsou.[64]) Hradečtí nad Labem vzkazují r. 1534 Litomyšlským stran oněch „půtahů“ takto: „Není-li ten, kdož ku právu dán, psanec ani žádnými důvody postižený, nemají muky snadně dopuštěny býti. Při tom se toto vymiňuje, že jsú rozličné příčiny, kteréž z vtipného domnění soudce pohybují ku poznání zlého účinku, jako, byl-li jest obžalovaný prve zlopověstný, opět potvorní obyčejové o některém člověku činí domnění, život těkavý, obcházení noční, časté krčmování, kostecní hra, chudoba, prázdnosť, hodování, na kvasy nakládání, jména pravého změnění.“[65]) V traktátě o „právě útrpném“, jejž přeložil Veleslavín,[66]) čte se mezi dostatečnými potahy i ten, když by člověk, jsa postižen nedaleko činu, odpovídal „s třesením a zblednutím obličeje“.

Stran těch „půtahů“ bývala potíž. Co jedněm konšelům vidělo se býti půtahem, toho jiní nevážili za nic; někteří byli s mukami ihned ochotni, jiní bývali uvážlivi a nekvapili. Doložíme příklady. V Kostelci nad Labem r. 1567 i šenkéřku, osobu krádeží a jináče již samým šenkéřstvem podezřelou, spíš podali konšelé na přísahu nežli na muka.[67]) Též Chrudimským nestačily r. 1581 „těžké půtahy“ proti jakémus Kušacovi, loupeží podezřelému, odsoudili ho k přísaze, „že té noci v domě vyloupeném nebyl“.[68]) Mělničtí r. 1553 píší urozenému Kašparovi Nosticovi, že ovčáka sem podaného u vězení podrží, ale trápiti že ho nebudou.[69]) Příbramským kázal r. 1574 hejtman Jan Skalický ze Skalic, aby mučili člověka; „ale ouřad mu oznámil, aby toho před sebe nebral, než hejtman oznámil: Netřeba se o to mnoho raditi, já tak chci míti“![70]) Tu byli konšelé lidštější než hejtman. Roku 1513 dal do vězení novoměstského kamenník Jan Škaredka učenníka svého, Jana Šilhavého, z domnění krádeže. Pilně prosil konšelův, aby mládence připravili na muka, ale oni „tak kvapně práva útrpného pustiti nechtěli, tím

spáchanou Vít Chotěšovský. „Přiznal se, ale k žádosti původů (kapitoly) k útrpnému právu dán a tu dotčeného dobrovolného vyznání svého dotvrdil.“ Arch. pražsk. č. 1167. 189. Podobné doklady ve všech smolných knihách. Pravzácný jest případ v smolné knize táborské, že r. 1579 vdově Luňákové, která zahubila dítě své, „na velikou prosbu muka odpustili“. Ovšem pokutu smrti vytrpěla.

[63]) Brikcí 70. 1. Koldín, S. 17.

[64]) Na třech listech uvozuje Brikcí, co jsou podezřelá domnění. 70. 12.

[65]) Arch. litom. Lib. memor. z r. 1360. fol. 5. Sděluje prof. Štěpánek.

[66]) V Politii 715. 727.

[67]) Zemsk. arch. kn. appell. č. 5. Jiný případ z Kopidlna r. 1548. v kn. appell. č. 3. fol. 5.

[68]) Rkp. polenský. 139.

[69]) Kop. měln. č. 11. 19.

[70]) Kom. soudu kn. č. 15. G. fol. 248.

protah činíce, zdaby kudy ta věc jak se zjeviti mohla".[71]) Čáslavským podal pan Suda r. 1551 vězně k mukám. Ale konšelé nalezli, „poněvadž od pana Sudy provedeno není, aby kdy co podezřelého při tom Pavlovi shledáno bylo", proto nechať svou nevinu spraví přísahou.[72]) V Poděbradech r. 1558 dokázali jakémus Vávrovi, že pod zavražděným člověkem vytáhl „váček a vylámal ho sekerou", a tudy vraždou podezřelým se stal, ale konšelé rozhodli, aby Vávra peníze vrátil a odpřisáhl, že je vrátil všecky.[73]) Chvalný důkaz uvážlivosti podali r. 1606 Kutnohorští. Přes 36 týdnů seděl u nich v šatlavě Jan Nedorost a sám o sobě mluvil, že jednoho u Brodu Něm. zabil. Ale Horští zapsali sobě v knihu: „Protože nejsou potahy shledány, nébrž způsob při něm takový, jakoby na rozumu a smyslu nedostatečný byl, vyšetřín jest, nebo zločincû, kteří takových věcí se dopouštějí, obyčej nebývá, aby sami se přiznávati měli, z té příčiny právo útrpné naň užito býti nemá" — a pustili ho.[74]) V staropražských knihách několik ortelû nápodobně uvážlivých lze čísti. Na příklad r. 1542 žalovala Kateřina, stará rychtářka z Břevnova, „že ve dvoře jejím přes střechy jest oukradně lezeno, v komoře její nebozízem vrtáno a z truhlice její 10 kop vzato" — že sic neví, kdo to učinil, ale nedávno že podruha svého Táborského viděla, an nočně pod krov leze. Na to vyřekli Staroměstští, „že ti pûtahové, kteréž se na Táborského ukazují, ku právu dostatečni nejsú" — a pustili ho svobodna.[75]) Dlouho a všelijak namluvil se pan Zikmund Chvatěrubský z Lestkova v témž soudě r. 1548, že „kuchařka jeho u veliké potahy zlodějstva padla, ješto by proto ku právu outrpnému podána býti měla" — ale konšelé poslouchali bedlivě a potom ortelem nalezli, že „na kuchařku práva útrpného slušně propustiti nemohou".[76])

Někteří naši konšelé i zřejmé potahy leckdy za nic nevážili, tak že musili o to v appellaci napomínáni a napravováni býti. V Hradci nad Labem r. 1571 dokázalo se, že u Reginy Horačky na dobré vûli sedal zloděj Vít Kmentový a že s ní hodoval, ale konšelé ji z práva přes to propustiti chtěli, „poněvadž se neprovedlo, aby o jeho krádeži co věděti měla". Císař Maxmilian to mínění dobré opravil a poručil „pro dostatečnější toho vyhledání a pro nemalý onen pûtah", aby přece byla katem outrpně tázána.[77]) Kouřimští dostali r. 1599 člověka Kmínka, jenž postižen, že kra-

---

[71]) Kn. arch. pražsk. č. 1046. 97. 100. Později kamenník přece došel toho, že učenník zmučen, a to tím, že „zbudil na něho vrchnosť jeho — pana Firšice — a ten toho dovedl.

[72]) V kn. arch. měln. č. 2. fol. 129.

[73]) Arch. zem. kn. appell. č. 3 52.

[74]) Memorabil. kutnohorsk. v musei z r. 1600 rkp. fol. 94.

[75]) Kn. arch. pražsk. č. 1154. fol. A. 17.

[76]) Kn. arch. pražsk. č. 324. 52. Jiný příklad z Rožmitála r. 1553 v kn. appell. č. 4. 532. arch. zemsk.

[77]) Rkp. polenský. 46.

dené věci prodával. A přes tento „veliký potah“ nedali ho k právu útrpnému, jakkoli prý to „slušně pro vyhledání větších zlých skutků“ mohli učiniti.[78]) Týmž Kouřimským nestačily r. 1566 při pacholku Janovi, jinak Andresovi, obviněnému, že vzal koně hospodářovi, tyto půtahy: nejprv, že Andres jméno křtěné sobě proměnil, zjednav se za čeledína; druhého čeledína v ten čas, když krádež se stala, že odvedl do krčmy a tu jemu „koupil tanec“ a zdržoval ho, když pak přišel domů, že ho hned zase do krčmy odvedl a „jeho mezi jiné pitele posadil“ a „v tom sám po tmě do marštale šel“. Toť byly Kouřimským půtahy mdlé a k útrpnému právu nepostačující; proto nalezli ortelem, aby čeledín ten z obce se vystěhoval. Appellace však nařídila, aby podán byl k útrpnému tázání.[79]) Ba Čáslavští konšelé r. 1562 byli ještě srdečnější. U Bartoloměje, jinak Bartoně „haucknechta“, nalezeny kradené věci v komoře; Bartoň, když ty věci rychtář bral, „prosil za milosť“, a Čáslavští přece vyřekli ortelem, „poněvadž se v této při lidského zdraví a velikých věcí dotýče“, aby „aucknecht“ k outrpnému právu podán nebyl. Appellace ovšem rozhodla jináče.[80]) Nejznamenitější „půtahy“, které konšelům nestačily, shledali jsme r. 1558 v soudě městečka Štěpánova Trhového. Štěpánovští totiž zapsali do ortele stran vraždy, z níž viněn byl Matěj Bártů, „že se zřetedlně našly a vočitě spatřily šlépěje na sněhu při tom zamordování, a v těch šlépějích na sněhu znáti bylo fleky k botě přišité, a bota téhož Matěje s těmi fleky že jest se všudy v ta místa trefovala, též i sekera, nalezená v domě Bárty, otce Matějova, v to místo v sněhu se trefila — ale aby on Matěj syn Bártů, Václava Michalova zamordovati měl, toho jest původ nedokázal, protož nalézáme, aby Matěj nevinu svú přísahú očistil na kříži božího umučení“. Tento ortel napravila appellace pražská, rozkázavši dáti Matěje „pro gruntovnější toho mordu vyhledání“ k právu outrpnému.[81]) Radové appellační učívali městské konšely poněkud doceňovati všelikteraké půtahy, ale také někdy přihodilo se, že appellace musila upomenouti, aby půtahy nebyly přeceňovány[82]) a tudy aby právo útrpné nebylo kvapně pouštěno. Dopustil li se který městský soud v trpných věcech nějaké znamenité ukvapenosti, stálo za dlouhý čas všecko město příslovím. Jen tak vykládáme sobě, že o Říčanských až do našeho věku udrželo se „heslo“. „že byli na lidskou krev hladovi, a kdo se k nim pro dosti málo dostal, života že neodnesl“.[83])

---

[78]) Kouřim. kn. svědom. 200.
[79]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 5. fol. 693.
[80]) Tamže fol. 240.
[81]) Tamže fol. 524.
[82]) Týž archiv kn. č. 4. 997. Příklad z Vožice, když se byl r. 1559 písař Jan docela ztratil, měli konšelé za těžký půtah to, že švagr nedbal hledati ho.
[83]) Kron. poděbradsk. Minydova Rkp. mus. I. 54.

Aby nebezpečnosť útrpného práva proti nevinným a zachovalým osobám byla zmenšena, od prvních dob až do XVI. věku platilo ustanovení, kdyžby jeden druhého zločinem nařekl a na něho žádal práva útrpného, že musí „nářek dovésti svým hrdlem na jeho hrdlo". Dle nařízení krále Jiřího r. 1460 daného, měl popravce v té věci takto se míti. Měl nejprve oba vsaditi na různo tak, aby s nimi nikdo nemohl mluviti. Potom měl „původ tázán býti, co chce na druhého hrdlem vésti, a když jmenovati bude, tehdy ty kusy mají se napsati". Nesezná-li se k těm kusům nařčený, „má mučen býti po tři dni pořád zběhlé... a tázán býti těch všech kusů"; „jestli že se pozná, tehdy poprava nad ním má se státi vedle provinění, a původ prázden bude, pakli se nepozná, tehdy on již více seděti ve vazbě nemá, než má chován býti v nějakém pokoji dotud, ažby také i druhé straně právo se dokonalo". Po té měl popravce jíti k původovi a pověděti mu, že jest nedokázal, čím onoho nařekl; a hned měl se ho dotazovati, proč nařekl, čí návodem, skrze jaké úplatky. Seznal-li se, mělo hned nad ním popraveno býti, neseznal-li se nic, měl po tři dni mučen býti „tím vším obyčejem, jakožto onomu prvnímu dálo se jest".[84]) V XVI. věku když kdo se hlásil, že „nářek dovede svým hrdlem" a nedovedl: oblíbili sobě konšelé jiný mírnější způsob, též již r. 1460 hrdelným řádem nařízený, aby totiž propadl žalobce peněžitý „základ" padesáti kop, které složil na právě před trápením nařčeného. Deset kop z toho základu obdržel mučený, ostatku půl připadla městu, půl králi nebo vrchnosti.[85]) Jestli se strany o dotčený základ jináče smluvily, mělo podle smlouvy držáno býti, ale vždy tak, aby zmučený dostal odměnu a rychtář mzdu. V tom případě byla mzda rychtáře v Nymburce a v Mladé Boleslavi r. 1486 osm šilinků.[86])

Ženy, jsoucí v stavu požehnaném, a mladí lidé, druhdy do 14 let,[87]) později[88]) hoch do 17 let, děvče do 15 let, nesměli outrpnému právu se podávati. V první příčině však shledali jsme, že r. 1570 Náchodští, nesmějíce těhotnou zlodějku mučiti, přece ji dali katu, aby ji aspoň postavil na řebřík.[89])

Než osoba, k mukám určená, na místo trápení svedena byla, podle své povinnosti páni v radě snažili se všelijakými slovy přiměti ji k dobrovolnému přiznání. Jakými slovy to pravili konšelé novoměstští r. 1535 služce Kateřině Lékové, o tom nechať vypra-

---

[84]) Arch. kouřimsk. kn. privil. fol. 33.

[85]) Č. Č. Mus. 1848. I. 73. Též Rieger, Krajsk. Zříz. I. 89 Rkp. práv. v Polné. „V krádeži podezřelosť. Kdo naň útrpného práva žádá, má pod 50 kop miš. ku právu uručiti." Doklady z roku 1538 v kn. arch. pražsk. č. 1130. 279.

[86]) Kn. smluv mladobolesl. č. 1. 206. V stol. následujícím musilo s rychtářem o zaplacení muk vůbec býti smlouváno.

[87]) Brikcí 70. 1. a násl.

[88]) Koldín, S. 29. a násl.

[89]) Outrpná kn. náchodská.

vuje sama: „Dal mne Stanislav Žďárský ze Žďáru do vězení ukovati, přišel ke mně a řekl: Poznaj mi se, však sou tě viděli, že si do komory ležla! Potom sem byla vedena před pány do rady, a mluvili mi: Poněvadž se nechceš poznati, nám se poznáš a přijdeš v to místo, že nad sebú rukama zlomíš a toho budeš litovati, žes se na svět narodila — a já sem tak hrubě velmi plakala."[89]) Jiným říkávali konšelé, „aby pamatovali na svou duši, kteráž jest dražší než všecken svět", a zase jiným hrozili: „Shledáš, že jináč budeš mluviti, než o tě devět svíček kat spálí."

Mučírnu mívali konšelé obyčejně v radním domě, byla to malá světnička nebo sklípek buď nedaleko soudní světnice nebo i pod zemí. Ale bývaly mučírny také mimo radní dům; v Pardubicích na příklad chtějíce mučiti, „pouštívali na dvoreček", v Nymburce vodívali na muka do katovny, a katovna stávala na valech.[90])

K trápení scházeli se páni počtem hojným; bylo-li město poddané, pozvali si k tomu buď panského hejtmana, purkraba nebo jiného zástupce vrchnostenského. Mimo to povinni bývali k trápení cizího člověka poddaného zváti též jeho vrchnost,[91]) šlo-li o škody cizího pána anebo měšťana přespolního, zváti bylo všecky, jichž se týkalo.[92]) Konšelé venkovští také šlechtu vůkol sedící zvávali, jakoby divadlo bylo, a při trápení píjeli víno, pivo a pojídali krmě hospodyní rathouzní přistrojené. „Za víno a za pivo při trápení vězňů 24 groše"; „ctíce pány, kteří byli okolně při trápení zločinců 20 grošů";[93]) „při trápení těch pastejřóv pánóm, kteří přítomni byli, za víno a štiky pocty dvě kopy"[94]) — takové a podobné řádky jsou v počtech všech všudy měst; outrata jde od několika málo grošů až do několika kop; že se v sousedních Němcích konšelé při trápení opíjeli dočista, o tom víme bezpečně.[95])

---

[89]) Kn. kom. soudu sig. G. fol. N. 14.

[90]) Smolná kn. nymburská fol. 26.

[91]) Na příklad Novoměstští píší r. 1575 Janovi Sternberkovi na Konopišti, aby přišel anebo poslal někoho s mocným listem, že budou toho a toho dne trápiti jeho poddaného, „jenž houžve na lesích (vorech), kteréž plavci horáci na vodě měli, nočně přesekával, aby se vyptali, má-li tovaryšstvo" Manuál radní č. 397. 215.

[92]) Roku 1602 velice hněvali se Mělničtí, že jim od zákopského práva nebylo dáno věděti o trápení a konci zločince Bartla, jenž u nich zabil zvonařku. „Tohoto posla naschvál vám odsíláme, že ste nám to slušně v známost, dříve než byl utracen, uvésti měli. Arch. měln. kn. 18. fol. 277. Slánští byli r. 1562 na komorní soud hnáni od Petra Chotka, že mu neoznámili o zloději Urbanovi, jejž odpravili; prý ukradl také jeho lidem nějaké peníze, a poněvadž Chotek nebyl k trápení zván, aby se Urbana vyptal, nechať Slanští platí, co ukradeno, sami. Kn. kom. soudu č. 14. G. fol. 368.

[93]) Nejstarší kn. v arch. berounsk. r. 1512. 1517.

[94]) Kn. stříbrská č. 184. 282. r. 1540.

[95]) Janssen, G. d. d. Volk. II. 505. V Brunšviku na příklad r. 1604 trápen člověk proto, že měl s čertem, a konšelé při tom byli opilí a nepříčetni.

Na zdech mučírny přihotoveny bývaly všude přípravy a nástroje; uprostřed sínce nahotově býval s provazem a kladkou v stropě visutou řebřík, s něhož mučenníka dolů strhovali, nechávajíce ho viseti za ruce na zad svázané, jež se mu stržením vyvrátili z kloubův. V hrdelném zřízení z r. 1460 čte se, že má podezřelý člověk „na skřipci první den na třikrát zvržen býti, tak aby jemu ruce z kloubů vystúpily, a to slove štosování, a ihned na skřipci má tázán býti. Jestli se nesezná, tehdy má pálen býti v jeden bok, tak aby znamenitý pryskýř měl, a potom opět má tázán býti. Jestliže se nesezná, tehdy má v druhý bok pálen býti a jestli se nesezná, tehdy má dolův se skřipce sňat býti. Nazejtří tím vším obyčejem má tázán, zmítán i pálen býti, a jestli se nepozná, tehdy třetí den též rovně má zmítán a pálen býti“.[96]) Svrchu řečené „štosování“ slulo obyčejněji „tažením za sucha“, a obojí způsob „tažení“ i „pálení“ býval oblíben za všecken čas od nejstarší doby. V pamětech městských skoro vždy stejně čísti lze, že k mukám placeno za provaz a svíčky — „pro candelis ad torturam“.[97]) Dle žalostného naříkání mlynářky Doroty, z krádeže podezřelé a v Praze r. 1580 trápené, bylo „z sucha tažení“ horší nežli pálení. Dorota v šatlavě „mákala sobě šátky u víně v hrníčku a obvazovala sobě ruce a řekla: Jest mi to tažení na větší těžkost nežli pálení, nebo nejsem spálena než jako český groš.“[98]) Pražský nezvedený synek měšťanský, Lidera, ukazoval r. 1590 lehkou myslí po ulicích svoje boky, na mukách připálené, tvrdě, že pro svou suchost hořel jako louč; ale o suchém tažení svém vypravoval, že ho „vytáhli co kunu k trhu“, to prý bolelo.[99])

Jiného způsobu skřipec byl ten, jemuž kati říkali „tovaryšské máry“. Byl to široký sloup, mající dole silný hřeb na zdržení nohou a na hoře kolo a po straně též kolo s klikou, rumpálem a provazem: nohy mučeného svázali u kotníků, vstrčili mezi ně dotčený hřeb, přehodili provaz, jímž ruce svázali, přes hořejší kolo, a svedše provaz na kolo dolejší, točili klikou a tak člověka natahovali, až klouby praskaly. Jiný nástroj byly „palečnice“. Některé byly s klíčky a šroubky, jimiž utahovaly se klíště železné, tisknoucí palce u rukou i nohou,[100]) jiné palečnice byl nástroj, jenž celého člověka potiskal ke zdi nebo k prknu. Zvláštní druh palečnic a tisknoucích nástrojů byly španělské boty, jež od XVII. věku zhusta posluhovaly. Nechtěli-li konšelé, aby mučenník křičel, kázali mu železnou hrušku nebo jiný stroj do úst vložiti. V mučírně také

---

[96]) Arch. kouřimsk. kn. privil. 33.
[97]) Kn. kouřimská z r. 1484 v mus. Mittheil. d. Ver. f. d. Gesch. der Deutsch. 1880. 103.
[98]) Kn. arch. pražsk. č. 1120. Zápis 87.
[99]) Arch. pražsk. č. 1060 a. 283.
[100]) Ve Stříbře dáno za tři klíčky k palečnicím r. 1525 2 groše. Ty a jiné nástroje spatřiti lze v měst. mus. pražsk. Též v česk. musei pod č. 381 až 383 jsou skřipce paleční a jiná mučidla z Litoměřic pocházející.

ležel na zemi dubový přístroj, do kteréhož vsazen byl člověk, jejž hodlali trápiti, nahý, a kati dřeli ho po hřbetě „hřebelcem“ čili „špikovaným zajícem“. Stříbrští r. 1535 koupili si „hřebel“ k trápení Holinského nový za 25 grošů.[1]) Tyto a jiné nástroje středověkého mučení vídati lze na starožitných obrazech umučení Páně: kolem Krista shromážděny jsou svíce, hřebelce, skřipce, palečnice, uhlí, stříkačky.[2]) Ale nejen v passionálech jsou obrázky starých mučíren; divným vkusem, jehož psychologicky vykládati se neosmělujeme, dosti často bývaly podoby mučíren jako samostatný obraz umělecky malovány a řezány. Jeden z cennějších obrázků toho způsobu, kamenný to relief okrouhlý, málo větší než dlaň, z r. 1462 chovají v musei českém.[3])

Mimo svrchu psané obyčejné nástroje vymýšleny jsou obzvláště na hradech a zámcích leckdy nástroje a muka nová na větší oučinek. Na př. r. 1480 farář Michal sv.-Jilský byl na Karlštejně mučen tím neobyčejným způsobem, že mu hrušky rozpálené kladli pod páži a železný plech rozžhavený dávali pod nohy.[4]) Po nezdařené bouři r. 1547 bylo k některým měšťanům a šlechticům na Hradě Pražském také zvláštními novými způsoby „útrpnými“ přikračováno. Vypravujeť Sixt,[5]) že Václav Pětipeský uveden byl do hlubokého sklepu, kdež se vína královská chovala, a tu „skrz nástroj nějakých pressův a strun tažen, jimž latiníci fidiculae říkají, ut est apud Suetonium in vita Caligulae — fidiculis seu chordis ligatis“. Kněz Rosa vypravuje nad to, že mnohým vězňům tehdá v „jakés kleště“ kati dávali choulostivé části těla a potom pálili životy jejich, jak mohli nejohavněji; jeden z nešťastných, Václav Srna, mučen „rozličně, až oslepl, po mnoha nedělích svezen domů, a tak po některé neděli umřel, nemoha ani seděti až do smrti — a ještě mu zapověděno, aby pod hrdlem nechodil přes práh domu“![6]) Také oblíbili sobě na Hradě Pražském vězně zavírati do smrdutých sklípků, kde záchod oustil, čímž ti ubozí nesnesitelně byli mučeni. Českému bratru Augustovi hrozila mimo jiné tato muka: měl býti zády k prknu přivázán, hlava měla s prkna viseti. Tak měl viseti dva dni a dvě noci. Aby muka byla ještě větší, nařízeno, aby živý brouk, krytý půlkou ořechové skořápky, na pupek byl mučedníkovi připevněn.[7]) Jan Radimský na Neustupově vymyslil sobě r. 1533 na měšťana z Votic, Vítka, člověka nevinného, toto mučení. Kat jej „čtyřikráte ztáhl a pálil. Vítek nic nevyznal a pravil:

---

[1]) Kn. stříb. č. 184. 178.
[2]) Zvlášť zajímavý obraz toho v passion. Christi ze XVI. stol. vystaveném ve Vídni r. 1887; majetek hrab. Vlčka.
[3]) Dar Vilh. Nevenhorsta.
[4]) Staří Letopis.
[5]) Rkp. budišínsk. Polit. 540.
[6]) Menčík, Zápisky Václava Rosy str. 43.
[7]) Gindely, Brüder I. 325. Arch. Pam. X. 83. Těm děsným mukám ušel český bratr Augusta jen náhodou, že byl zatím zavezen na Křivoklát.

Milí páni, nevím co praviti, co by mne měli na prach spáliti. Potom jej vedli do stodoly a tam jej kázal Neustupovský vsaditi do kozla a stáhnouti tenkú voprátkú, že více křičel, než když byl pálen, pak jej postavili u voplotně hlavú dolů."[8]) Jiný urozenec, Jan Tluksa z Vrábí r. 1539 mučil zedníka Hanzla z Brandejsa rovně tak neurvale. Dal ho do úzkého sklepa, obtočil ho řetězem, ten řetěz podtáhl pod pouta, stáhl mu hlavu mezi kolena a založil řetěz okolo hrdla, tak že se chudině zedníkovi všecka tvář nadýmala. Tak ho zanechal od neděle do čtvrtka. Stal se z něho po tom trápení mrzák.[9]) Proti takovým mučitelům byl Jindřich Vančura z Řehnic mírný pán. Daltě r. 1562 kosteleckého souseda Rzouna jenom ukovati k sloupu, ale tak, že měl ruku nahoře připjatou. A tak „volí nebo nevolí" musil státi půl druhého dne.[10]) Viděti, že byli v těch věcech vyšší stavové vynalézaví. Než příti nelze, nemělo-li při městském soudě obyčejné trápení žádoucího výsledku, přitěžovali i městští páni všelijak. Svazovali lidi do kozelce a nechávali za kolik hodin ležeti a rány zalívali octem, jakož víme ze žaláře žateckého. Roku 1533 mučili tu souseda Václava Moudrú Patu, nařčeného ze vzatku peněz. „Moudrý Pata křičel, jsa v kozel svázán, a kat mu pověděl: Pověz, Václave, nedej se trápiti více, a on pověděl, že neví o ničemž nic, a kat pravil, že mu musí octem zalíti." [11]) Také stěžována muka tím, že „soudcové dávali slané maso jísti ztrápeným vězňům a k tomu nic nepodali píti". To odsuzuje Veleslavín za věc zlou.[12])

Outrpné tázání řídil rychtář městský.[13]) Také konšelé ptávali se, ale rychtář nařizoval katovi, co a jak činiti. Když Mikuláš Šmatla v Chrudimi byl popravován (asi r. 1583) „a kat mu již kosti zlámal, řekl rychtáři: Ty, rychtáři, více jsi mne mučil nežli kat, pro Buoh prosím, co jsem mluvil, že jsem mluvil z velikého trápení!" [14]) Při některých soudech rychtář sám zapisoval výpovědi mučených a činil pak s některými konšely, k tomu vydanými, relaci do rady.[15]) Obyčejněji však ukládal rychtář písařskou tu práci písaři, řečenému „krevnímu", jenž opatroval knihu „smolnou", nebo

---

[8]) Kn. komor. soudu č. G. fol. N. 11.

[9]) Kn. komor. soudu č. 9. G. F. 5.

[10]) Arch. mus. listin. z Kostelce Labského.

[11]) Kom. soudu č. G. 6. fol. B. 4. O mučení v kozle také viz v arch. tábor. kn. smoln. při r. 1566.

[12]) Veleslav. Polit. 715.

[13]) Za to bral plat. Pražští kanovníci podávajíce zloděje, který jim vyřezával miniatury z knih, k právu útrpnému, prosili opatrně r. 1595 konšelů, „aby jich rychtář záplatou nepřetahoval". Arch. pražsk. č. 1285. 215.

[14]) Arch. pražsk. č. 1120. process 203.

[15]) Tak v Lounech a v městech „saského práva". Čtemeť v knize arch. lounsk. č. 1. C. 35 : „Co jest koliv před trápením i po trápení vyznal, to všecko skrze rychtáře městského podle obyčeje práva zdejšího jest v poznamenání uvedeno a vedle toho poznamenání od nás, relatorů a téhož rychtáře, relaci v místě radním činěna." r. 1616.

*

„černou",[16]) do níž zločinná vyznání nebo zločinní „kšaftové" se psali. Písař smolné knihy konával zvláštní přísahu na to, že zachová v tajnosti, co zapsal, a poněvadž ho lidé nemívali za člověka ctného, stavíce ho s katy zároveň,[17]) musilo městské právo výslovně pověděti,[18]) že „práce jeho k újmě cti mu není", a kdo ho některak tím urazí, že bude povinen ho odprositi a pokutu 50 kop gr. č. položiti. Roku 1595 sešli se vyslaní konšelé tří měst Pražských schválně na ten konec, aby „opatřili tajného písaře z potupy a vyzdvihli a vyňali ho, aby na poctivosti a dobrém jménu outržky neměl s potomky svými". Při tom slíbili písařovi Staroměstští v témdni platiti 20 grošů bílých, Novoměstští 18, Malostranští 12.[19])

Přes to, že do smolné knihy zapisovaly se věci velmi těžké, nevíme, aby pro porušení zápisů byl býval který písař na hrdle trestán; v Hoře kdys před r. 1538 dali písaři krevnímu, jenž z ouplatku cosi z černých knih vyřezal a něco jiného do nich vlepil, pouze pardus.[20]) Některý bujný písař zavtipkoval si i v smolné knize. Ale to čte se s hrůzou a s nechutí. Na příklad když r. 1523 kat mučil v Táboře kněze Prokopa Hureckého, jenž byl přijimač lupičů, zapsal písař v knihu, že „kněz vyznal se na zpovědi mistra Vojtěcha táborského" (t. j. kata).[21]) Týž písař a jeho nástupci psávali často pod zločinná vyznání slovo Amen, nevíme s jakým úmyslem. K zápisům zločinným mimo rychtáře a písaře krevního nikdo jiný nebyl oprávněn. Že na příklad r. 1598 v Lounech poručil rychtář při mukách jakéhosi Štiky, aby psal biřic, položil po čase proti tomu mlynář, jehož se týkalo, tuhé odpory řka: „Jest jisté vyměření právy království tohoto o písaři, který taková vyznání spisovati má, ale stalo se při vyznání toho Štiky proti všemu dobrému způsobu, že jest biřic Vašek z poručení pana rychtáře vyznání na nějaké tabuli spisoval, o čemž kdyby žádného vyměření právního nebylo, tehdy by to nemohlo než velikým neřádem od každého rozumného počtěno býti." [22])

Otázky měly býti na mukách dávány nikoliv „in specie", alebrž „in genere"; nemělo nikdy tázáno býti přímo na osobu tu a tu, na jméno to neb ono, poněvadž byl strach, aby se mučený z bolesti nechytil toho jména a nepravil na osobu klamavě. Jen na psance odsouzené smělo jménem ptáno býti; optal-li se soudce

---

[16]) Aby černou byla, namazali někde ořízku té knihy inkoustem nebo jinou černí.

[17]) O bývalém krevním písaři Štikovském praví r. 1577 kdosi v soudě pražském: „Kdyby to řemeslo, krevní písařství, tak poctivé bylo, že by se v to rasů syn nedal." Arch. pražsk. č. 1051. 83.

[18]) Koldín. T. 4. Γ. 5.

[19]) Arch. pražsk. č. 1285. 103.

[20]) Kořínek, Paměti Horské. 214.

[21]) Arch. táb. kn. smol C. 7.

[22]) Arch. lounský č. 1. C. 18. fol. 140.

nebo rychtář na člověka zachovalého jménem, mohl člověk ten pak proti tazateli přikročiti soudem a viniti ho z nářku cti.[23]) Proto také vyčítaje mlynář Žampach r. 1598 lounským konšelům pravil: „To vyptávání na tom zlé paměti Štikovi zjevně na osobu mou se dálo, čehož nikoliv býti nemělo; pro taková osobná vyptávání může ten, proti komuž se stalo, o pokutu nářku hleděti.“[24]) Velmi často pletl se také žalobce do outrpného tázání, a žádával, nebylo-li vyznání tak, jak sobě přál, aby kat přitužil. To městským právem Koldínovým zapověděno jest.

K outrpnému tázání býval „mistr“ kat. Nemohl se dotýkati hrozných nástrojů v mučírně kde kdo: musil to býti člověk poněkud znalý těla lidského, na jehož zkušenosti a dobrém zdání konšelé zanechali všecku praxi útrpnou i lékařskou. On lidem údy strhal, on je pak hojil. Proto městští konšelé nemajíce kata svého, posílávali k sousedům přes pole o kata. I páni a král, chtěli-li na svých zámcích kdy k místu přivésti útrpné právo, vypůjčovali sobě na to katy z měst.[25]) V knihách komorního soudu nacházíme r. 1535 zprávu, že také katovka kdesi za mistryni byla při trápení nějaké travičky; aspoň vzkazuje katovce rychtář, „aby jí rukou nevyvracovala“.[26])

Na muka podáváni lidé se všelijakou obřadností.[27]) Vzav člověka za ruku kat, vedl ho do mučírny, kdež pohodný a pacholci na pohotově stáli. U dveří pravil: „Bratři, táži se vás, zdali přijímáte tohoto Jana za věrného tovaryše svého?“ Odpověděli: „Přijímáme!“ Kat ptal se dále: „Zdali chcete se vynasnažiti, aby on při vás všeho pohodlí užil?“ „Chceme!“ „Jdi tedy,“ mluvil kat, „a buď v našem tovaryšstvu s námi vesel, a ty bratře, (k pohodnému vece), jenž si mnohým odlehčil, učiň také jemu pohodlnosť!“[28]) Pohodný a druž katova svlékli člověka. Zatím smluvil kat s rychtářem, kterak má ubožák trýzněn býti. Ke každému nástroji mívali kati zase řeč obvyklou. Na příklad, měl-li býti člověk hřeblem drbán, kat vyzval pacholky, aby mu dali pomlázku po zádech; měl-li býti dán na řebřík, vybídl kat své sluhy takto: „Položte jej v lůžko měkké a k smíchu jej polektejte!“ Anebo: „By nebyl smuten, učte jej zpívati, a položte ho na tovaryšské máry!“ Mělo-li býti trápeno několik domnělých zločinců pospolu, začali od mdlého, byla-li tu žena, mladík, začalo se od těch; byl-li tu

---

[23]) Koldín, S. 25.
[24]) Kn. lounsk. č. 1. C 18. 140.
[25]) Roku 1549 píše Ferdinand I. Plzeňským, aby svého kata vypravili na Křivoklát i písaře, „kterého v tom užívají“, nemají-li písaře takového, aby poslali posla dále. V témdni na noc aby tu byli a v tajnosti aby zachovali. Arch. c k. místodrž. Missiv. č. 41. 433.
[26]) Kn. kom. soudu č. 7. G. fol. F. 14.
[27]) Minyde Poděbradský (narozený r. 1713) ve své rkp. kronice I. 54.
[28]) Odtud slovo v starší době pohodný pohodlným.

syn a otec, začali od syna, „poněvadž se obyčejně otec více bojí o syna než za samého sebe".[29])

Aby se na trápení k ničemu škodnému znáti nemusili, hledávali vězňové všelikteraké kouzelné pomoci, v čemž jim — podivná věc — právě ti zhusta pomáhali, kteří z nich přiznání potom vynucovali. Roku 1613 praví Matouš Kubka, zloděj zmučený v Solnici: „Prosil jsem pacholka katova, aby mi něco udělal, abych se znáti nemusil, abych na sebe nic nelhal, když vícej o ničem nevím." [30]) Jan Kurka, zloděj slepic, vypravoval v lounském soudě r. 1585: [31]) „Přišla ke mně stará biřička a dávala nám jadírka jísti a kázala Tučkovi, aby mně kázal své moči se napíti, že se znáti nebudu." To všecko Kurka učinil, znal se pak přec a oběšen jest. Marketa, biřicka, s úplným přesvědčením vyznává r. 1540 na soudě v Náchodě, že se dva vězňové „nemohli poznati, poněvadž jim to udělala a v chlebě snísti dala". [32]) Také konšelé pevně věřili, že je to věc možná nějakým kouzelným jídlem právo útrpné zmásti a sháñívali, když vězeň dlouho se přiznati nechtěl, u kata protikouzla. Píší o tom Rakovničtí r. 1588 do appellace takto: „Vztahuje se na Annu Křivoústou, sousedu naši, těžká důmínka, že Jírovi z Pavlíkova jest v jídle a pití něco dodala, takže se z počátku trápení svého k ničemuž znáti nemohl; Vávra pak, vinopal z Krušovic, byv účasten téhož jídla a pití podobně se dosti dlouho k ničemuž znáti nechtěl a snad nemohl; poručeno bylo mistru popravnímu, rozumí-li, co by mu proti tomu udělati měl, aby mohl se přiznati k těm zlejm skutkům. Pro Annu pak posláno bylo, a byla při trápení, a ten Jíra jest jí to z oust v uši mluvil s tím doložením, že i na tom umříti chce; a tak jest do vězení dána. Vašich Mlstí prosíme za naučení, jakbychom se dále k té Anně Křivoústé zachovati měli." [33])

Chtěli-li konšelé mučenci tvrdošijnému trápení znásobiti, obyčejně kázali v knihu psáti: „Aby ničímž více mimo to, co oznámil, neměl vinen býti, toho se nemůže věřiti, protož má ještě dostatečně právem outrpným pro vyhledání většího lotrovstva tázán býti." [34]) Tím se stávalo — zvláště při sprostších vězních velmi zhusta — že nežli došlo k orteli, byl člověk outrpně tázaný bezduch.[35]) Že člověka na skřipci přetrhli, o tom je zpráv koliks.

---

[29]) Traktát o právě útrp v Politii Velesl. 715.

[30]) Z kn. smolné solnické v Č. Č. Mus. 1847. 620.

[31]) Kn. černá v arch. lounsk. č. 1. C. 27.

[32]) Útrp. knih. náchodská.

[33]) Missiv. formul. arch. rakov. z r. 1588.

[34]) Registra vyznání pardub. z r. 1568 fol. 2.

[35]) Na příklad jen z rakovnického vězení: Roku 1572 nádenník Tůma pro vzatek ztrápen r. 1573, že umřel ve vězení. Arch. rak. lit. S. Roku 1576 byl outrpně tázán Jan Cihlář proto, že u něho našli „věci, o nichž jináč nemůže se mysliti, než jakoby z nemluvňátek vyřezány byly, a při tom nějaké spisy pověřečné" — ztrápili ho tak, že potom hned již nemluvil a zahynul. Kopiál z r. 1576. Roku 1580 když měl býti Petr Černý z Krupé

Ký div, jestliže vězňové před trápením anebo po něm, zoufali! V smolných knihách kde kterých vždy najdeš některého zoufalce, jenž chtěl sobě raději odníti hrdlo, než aby se trápiti nechal. Ale pokus samovraždy málo kdy se docela zdařil,[36]) a poněvadž samovražda pokládána za nový veliký zločin, čekalo vězně potom nové trápení tužší nebo zostřený ortel a pokuta konečná.[37]) Ubozí vězňové svádívali nezdařenou samovraždu na ďábla, jakož toho příklad Martin Janoušek, jejž r. 1595 v Solnici mučili pro krádež. Dí smolná kniha:[38]) „V pátek třetího dne, když měl na žebřík dán býti, shledáno, že jest má krk napodříznutý, a nemůže mluviti. Ponechán jest pro občerstvení, a zatím mu šaty nové plátěné dal pán zhotoviti. V pátek k víčerou maje nové šaty, když občerstvil, vyznal, že k němu přišel ďábel a že jest ho naváděl, aby se oběsil a hned mu, za kládou sedícímu, hlavu dolů sehnul a krk mu podřezával skořepinou od hrnce." Tato výmluva pomohla aspoň tolik, že byl odsouzen k lehčí smrti — byl pouze sťat.

A přes všeliká i trojí po sobě trápení v každý čas vyskytne se některý ubožák, jenž i bez kouzel nepoví toho, čeho na něm páni vyzvěděti chtěli, aniž to učinil tak, jako Jan Prostibořský z Šanova, jenž ukousal sobě jazyk, aby nemohl Ferdinandovi králi přiznati se z jakés velezrády, byť i chtěl.[39]) Ti lidé nebozí vytrpěli všecko právo o jazyce zdravém — a nepromluvili. Však znal to Koldín, an děl ve svém Právě: „Někteří se nepřiznají, kdyby je na prach spálil."[40]) O takovém muži mluví kniha mladoboleslavská r. 1486: „Mučen byl podle práva a nepoznal se."[41]) Z r. 1539 známe dva židy, Šťastného Munku a Josefa, o nichž poručil král, aby tajně byli zmučeni, a ti židé po velikém mučení když nevyznali nic, propuštěni jsou na rukojmě.[42]) Roku 1507 mučili Rakovničtí bezrukého, poněvadž žena jakás vinila ho z paličstva. Když se k ničemu nepřiznal, dala pražská appellace Rakovnickým tuto radu: „Poněvadž se k ničemuž, právo vydržav, nezná, snáší se u nás, abyste jeho zase vyhojili a potom, dadouce mu na cestu asi dvě kopě, na jistý zápis, aby blíže několiko mil vzdálí od Rakovníka nebejval, a toho, co se mu tu přihodilo, se nemstil, propustili."[43]) Táž rada vydána r. 1587 Kouřimským, jimž se na trojí

---

v mučírně rakovnické po druhé dán na muka, „impositis scalis, priusquam tortus esset, exspiravit". Umřel v rukou katů. Exempl. Hist. kalend. v c. k. akad. gymn. str. 459.

[36]) Arch. mus. listiny kolínsk. Roku 1559 čteme, že „zaklála se u vězení vrahyně".

[37]) Příklady v smoln. kn. pardubické fol. 188. r. 1589.

[38]) Č. Č. Mus. 1847. 616. Divný pokus zničiti sebe učinil r. 1514 Havlík zrádce; vyřízl si skriptoralem (nožíkem) dva nároky.

[39]) Peschek, Gesch. d. Gegenreform. I 55.

[40]) Koldín, S. 20.

[41]) Kn. mladobolesl. smluv č. 1. 206.

[42]) Arch. c. k. místodrž. Miss. z toho roku. Fol. 198.

[43]) Kopiál z t. r. v arch. rakovn.

mučení Vít Vrzka k paličstvu nepřiznal.[44]) O málo let potom (r. 1595) týž Kouřimští chtěli propustiti Jiříka Němce, z krádeže podezřelého, neboť dvojím útrpným tázáním ani v kozle nic nevyznal na sebe. Appellací nařídila třetí tázání. Ale nežli k němu došlo, utekl Němec z vězení.[45]) O Martinovi myslivci zapsáno k smolné knize mladoboleslavské r. 1605, že „bez fortele pálen jako špalek, nic nedbal a také nic více znáti se nechtěl".[46]) Tím způsobem bylo by lze uvésti ještě koliks takových lidí z vrstev nejnižších. Z měšťanů, kteří buď z lásky k životu, buď z vědomí své neviny se nepřiznali na mukách, připomínáme jen žateckého Moudrého Patu r. 1533, jehož trápení nazvali svědkové „pekelnou křivdou"![47])

I ženské byly někdy tak silny, že nepověděly na trápení. O Saloméně, manželce Martina sládka z Městce, obviněné, že schovala zloději peníze, praví smolná kniha pardubická r. 1590 s děsnou stručností: „V sobotu dána ku právu outrpnému, nevyznala nic; v pondělí potom, souc též dána ku právu outrpnému, nevyznala taky nic. Ačkoli se nepřiznala, však vidí se u práva, aby ještě jednou na řebřík vzata byla, a rozsvítíce světlo, aby jí dostatečně pohroženo bylo, jakoby trápena býti měla, tu jestli by se nic nevyznala, má jí mistr popravní ruce zase napraviti, a nic méně bude povinna v témž vězení do dalšího uvážení práva zůstati." Po čase ji pustili.[48]) Pražský měšťan Mastík dal r. 1601 svou děvečku rychtáři staroměstskému Korfiřtovi, aby z ní vynutil přiznání krádeže. Rychtář ji kázal mučiti v palečnicích. „Někdy kázal propustiti a zas zašroubovati", ale děvče nepoznalo se. Byla dle slov rychtářových „nějaká trpělivá".[49]) Nelze při těchto silných ženách nevzpomenouti žen chytráckých, z nichž zajisté byla r. 1539 v Náchodě Lidmila Pšeničkova. Tu když kat „s řebříku strhl, chtěje ji mučiti, ona v sobě duši zatajila, jakoby omdlela". Na posledku, nemohouce při ní ničeho dovésti, vyhnali ji Náchodští z města.[50]) I o dítěti čtrnáctiletém víme, že se nepřiznalo na muce. Píšeť Ferdinand I. do Moravy r. 1557, že urozený Jan Černohorský z Boskovic z nějakého domnění pro ztracené peníze dal Václava, pachole čtrnáctileté, jež byl rok u věži držel, konečně zmučiti, a že na trápení nic nevyznalo, a teď že se k žádnému dílu — zmrzačeno jsouc — nehodí.[51])

V mučírnách městských bývalo těch lidí, kteří na sebe nebo na jiné lhali, mnohem více nežli oněch, kteří nepověděli nic. Praví

---

[44]) Ortely kouřim. rkp. v mus. fol. 37.
[45]) Kn. soudní arch. kouř. fol. 95. „Ušel a utekl, když hřímalo a hrom zapálil dvůr p. Bešina."
[46]) Z kn. smol., u krajsk. soudu v Ml. Bol. složené, Josef Václav uveř. v Nár. L. 1890.
[47]) Kn. kom. soudu č. 6 G. fol. B. 5.
[48]) Regis. smoln. z pardub. fol. 102
[49]) Arch. pražsk. č. 1063. 281.
[50]) Útrp. kn náchod.
[51]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 60. fol. 186.

Koldín i Brikcí, že mnoho jest lidí netrpělivých, kteří na právě útrpném lhou i na sebe klamají, a „za paměti naší se nejednou vyhledalo, že, když konce vzali, jinak se našlo“.[52]) Veleslavín praví v Politii,[53]) „že častokráte kvapí se příliš rychle s mučením, a lidé nemohouce katování snésti, pro bolesť vypovídají na sebe i na jiné, kterých jakživi neviděli“. Když v Slaném r. 1615 jakýs zmučenec vyznal o pražské hospodské Strejčkové, že nešlechetně čaruje, přijela Strejčková s rychtářem pražským do Slaného, vešla do šatlavy a sama vůči ptala se lotříka, poznal-li by Strejčkovou. Ten tvrdil, že by poznal — jen kdyby tu byla![54]) Vrah Jan z Plochovic, když mu r. 1601 chrudimští soudcové vyčítali, že na prvním mučení mluvil jináče, odpověděl: „Ulekl jsem se, člověk se ulekne a leccos řekne.“[55]) V Heřmanově Městci prosil r. 1564 ztrápený Hlávka, aby již přestali, „aby nemusil víc lháti“.[56]) Dobrá polovice zápisů v knihách smolných mají podobu a obsah tak zhola neurčitý, že spravedlivě lze je míti za výmysl zmučenců. A někdy i určitá zpráva, do knihy smolné zapsaná, potom přišla za klam. Na příklad r. 1580 psali konšelé vídeňští do Prahy Nové, že Adam Dopošacký, lotřík, vyznal o novoměstském Kunzovi, že zabil rytíře a hodil ho do Vltavy. Věc bedlivě vyšetřivše, odpověděli Novoměstští, „že v těch časech v městech Pražských žádný člověk nebyl zabit ani do vody s mostu uvržen“.[57]) V Litoměřicích r. 1591 vyznal Krištof z Radoušova na mukách, že u Rakovníka zabil před čtyřmi léty čtyři ševce. Litoměřičtí — a to svědčí o dobré vůli — hned ptali se v Rakovníce po čtyřech ševcích. Nastalo vyšetřování, a nenalezeno nikde nic.[58]) Na Mělníce když r. 1556 nalezen soused Vaněk Klášterský v Labi utopený, vynuceno na jeho kuchařce útrpné přiznání, že Řehoř z Vrbice nebožtíka protekl nožem a do vody uvrhl. Z poručení konšelů pastucha zakopal mrtvolu na břehu a kat odpravil kuchařku. Týden po tom vykopáno tělo utopence zas, a ouředním vyšetřením nalezeno, že ani na těle ani na košili nikdež není bodené rány.[59])

Některý zmučenec vyznal na leckoho klamavě ze msty. Když r. 1565 v Brandýse labském chtěli dáti mladého lupiče Zlatohlávka k mukám, pravil směle, „že se trápení za jebák nebojí, a bude-li mu horko, žalujícímu bude také horko“![60]) Roku 1509 byla zmučena i odpravena pro krádež děvečka Zikmunda z Police, souseda staroměstského. Na mukách vyznala, že Zikmund její krádeže při-

[52]) Koldín, S. 22. Brikcí kap. 70.
[53]) Veleslav. Polit, V. 697.
[54]) Arch. pražsk. č. 1068. 200.
[55]) Arch. mus. listin. chrudim.
[56]) Arch. mus. listiny morašické.
[57]) Kn. arch. pražsk. č. 1027. 317.
[58]) Kop. v arch. rakovn. z r. 1589.
[59]) Arch. měln. kop. č. 11. 52.
[60]) List. brandýs. v mus.

jímal. Ale Zikmund na svoje štěstí dokázal, že „nebožka u vězení pravila, jestliže mne toho nevysvobodí, odkáži mu ten kšaft. bych měla v pekle věčně hořeti, žeť se ho do smrti nezpeře“! Konšelským ortelem musil pak Zikmund odpřisáhnouti, že „o tom krádeži nic neví“.[61]) Anna Doubravská vyznala r. 1597 v Hradci nad Labem, že Pavel Spolský, radní města Vysokého Mýta, kdys před třiceti léty, jsa v Mýtě kantorem, ji o nevinnosť přistrojil: ale nalezlo se, že Spolský tehda v Mýtě ani nebyl.[62]) Litomyšlští nemohli než veřejně očistiti r. 1548 souseda Marečka, přesvědčivše se, že na něho pastorek Martin vyznal ze zlosti.[63]) Ba Matouš Kubka r. 1613 v mučírně solnické přímo pravil, že vyznává na svého hospodáře ze msty: „Proto na něho to mluvím, neb mi mnoho příkoří činil.“ [64]) Roku 1592 dovedli z této příčiny konšelé počátečtí divný kus. Pastýř jakýs vypravoval, že počátecký cihlář Prokop kohos na lese Znojemském zabil. Konšelé na první ráz cihláře zavřeli, ale pak ho pustili na tento zápis: „Já Prokop cihlář, chtíce svou nevinu od sebe odvésti, na téhož pastejře, aby outrpným právem tázán byl, nakládati jsem chtěl, i obávaje se toho, aby potom ze zlosti a z trápení na mne nelhal, chci, aby z toho raději sešlo, a chtíce takového vězení prázden býti deset kop k obci, co bych na toho pastejře nakládati měl, sem odevzdal a činím zápis, že toho ničím zlým nebudu vzpomínati.“ [65]) V Starém městě r. 1573 vyznal na trápení Jan Folkar, že Enochovi židu prodal kradené kůže. Šlo teď o žida. Než tomu podařilo se dokázati, že Folkar „u vězení pohrůžky činil židům, jestliže se mu co zlého stane, že někteří s ním musí viseti, protože ho k tomu připravili“. Na ten důkaz propustili staropražští konšelé žida bez pohromy, což svědčí, že nebyli útrpného práva jen tak ledabylo hladovi.[66])

Aby lidé mučení na jiné neklamali, bývalo ode dávna právním zvykem, že ten, na něhož vyznáno, musil býti „k vývodu“ volán: to jest, pozvali ho k nejbližšímu trápení na ten konec, aby mu zlé činy opakoval mučený „z oust v uši“. Městské právo radí tou příčinou k veliké opatrnosti. Brikcí praví, že vyznání na mukách nemá nikomu ke škodě býti, leč ztrápený člověk i po mučení v tom trvá;[67]) a Koldín dokládá, koho zločinec po trápení odvolá, ten požije toho, i když by se pak zložinec pletl.[68]) Tím ovšem se nepraví, že by trestní soud zločinným vyznáním, na tu neb onu osobu těžce dopadajícím, zhola nedával víry. Bylotě asi všude

---

[61]) Kn. arch pražsk. č. 1128. A. 24.

[62]) Arch. lounský kn. č. 1. C. 18. 136.

[63]) Lib. divis. v listovně litomyšl. 50. Sděl. prof. Štěpánek.

[64]) Č. Č. Mus. 1847. 620.

[65]) Kn. počátecká. fol. 20.

[66]) Kn. arch. pražsk. č. 324. 229. V jiné knize arch. pražsk. č. 1133. 234. hrozil zloděj Edlar r. 1573 židům, kteří ho vyzradili: „Budu-li viseti, musí též podle mne jeden nebo dva židé viseti, buď pak duše sem nebo tam.“

[67]) Brikcí 13. 1.

[68]) Koldín, S. 29.

pravidlem to, co psal r. 1535 král Ferdinand stran Buriana Oti- ckého, na něhož jakýs mučený lotřík v soudě zemském vyznával. Král totiž psal, aby jen trápili lotra dále, „že sic by Burianovi těžkosti nepřál, ale ktož by jináč živ byl, než by se náleželo, k tomu že by slušně povolovati neráčil“.[69]) Ba vyznání zločinným časem a místem tolik věřeno, že sněm r. 1610 musil usnésti se, „aby na útrpné vyznání bez jiných průvodů lidé k pokutě hrdelní se neodsuzovali“.[70]) Nebyl-li městský usedlý člověk, zločinným vy- znáním nařčený, k vývodu pozván, měl na polo nebo docela vy- hráno. V Kolíně na příklad r. 1551 vyřekli konšelé ortel: „Po- něvadž se to z vyznání Nykodyma lazebníka našlo, že Janek la- zebník ryby z haltyřů kradl, z těch příčin pouští se na Jana právo outrpné;“ ale Jan appelloval do Prahy, a páni napravili: „Poněvadž týž Janda k vejvodu podle práva jakožto městský člověk nebyl jest obeslán, z té příčiny není povinen žalobou,“ ani právem útrpným.[71]) Tohle dobrodiní práva poněkud platilo i tenkrát, byl-li nařčený člověk městský velmi podezřelý. Ovšem takovému bylo na místě útrpného práva přísahou se z nařknutí čistiti.[72])

Znajíce klamavost a nejistotu práva outrpného, snadno se domyslíme, že zdar i nezdar „vývodu“ byl vlastně v rukou kata a rychtáře — obou tazatelů; z velikého trápení lidé setrvávali na svých výpovědech a z téhož velikého trápení odvolávali. Proto píše se jménem císařovým r. 1572 do N. Brodu o čtyřech židech tam k vývodu poslaných: „Abyšte je všecky pojednou, však nedopouštějíc jim nic mluviti, k témuž zločinci do vězení pustili, a jemu rozká- zali, kterýby z nich byl, kterému jest ty klenoty kostelní prodal, aby naň okázal; a bude-li potřebí, aby právem útrpným tázán byl, míru v tom zachovejte, tak aby snad přílišným trápením na ne- vinného nepravil. Toto pak ne proto se děje, jakoby se žid zastá- vati měl, než aby se žádnému skrácení nestalo.“[73]) Plačtivé scény děly se při vývodech. Člověk nařčený stál u řebříku; proti němu postaven zmučenec, jenž ho měl buď znova přiznati nebo odvolati. Nařčení prosívali pro Bůh: „Neber mne na svou duši!“ Pánům dotvrzovali, že lotr mluví ze msty, že „od dětinství se dobře cho- vali“ a jináč všelijak.[74]) Přečasto čteš v knihách, že zločinec odpo-

---

[69]) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 13. str. 218.

[70]) Arch. pražsk. č. 824. 225

[71]) Arch. zemský. Kn. appell. č. 5. fol. 405.

[72]) Příklad v kn. appell. arch. zemsk. č. 3. fol. 482. Bydžovští r. 1556 nalezli: „Ač Dušek, který u Třebechovic svůj konec vzal, na Jana koželuha, příjmím Kněze, vyznal, že kradené kůže věda o tom kúpiti jměl, ale poně- vadž koželuhovi podle zřízení zemského, aby k vejvodu stál, oznámeno nebylo, z těch příčin Jan koželuh tím povinen není.“ V appellaci napravili: „Poně- vadž Jan koželuh na poctivosti jest snížený, z té příčiny povinen jest toho proti takovému vyznání smrti stvrzenému přísahou se očistiti.“

[73]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 84. 319.

[74]) Příkladů několik v kutnohorsk. Memorabil. z r. 1600. v rkp. mus. ol. 3. 6. atd. V kn. arch. pražsk. č. 1058. 277. napomínají r. 1577 Salomenu

vídal: „Počkej, až v ta místa přijdeš, povíš také, povíš více, budeš jináče zpívati!“ Chtěl-li městský soused, dověděv se, že naň učiněno zločinné vyznání, sám k vývodu dostaviti se, mohl tak učiniti, ale nikoli bez povolení radního, jak to r. 1534 učinila Marta Krsna z Dobříše, na niž vyznal zloděj, že od něho vědomě koupila zlato kradené. Ta rozběhla se do žaláře a tu dala se „v lání proti tomu zloději, a dala ho sobě podle práva trápiti; ale zloděj stál na tom a umřel“. Pražští konšelé nalezli horlivé Martě Krsně, „aby nahradila všecko, co zloděj panu Vilímu Švihovskému z Ryzmburka ukradl, poněvadž dala se k trápení najíti ne tím pořádem, jakž k vejvodu přileží, aby prve do rady vstoupila, než hned sama od sebe ho trápiti dala“.[75]) Janovi, šenkýři v Kouřimi, r. 1554 pomohlo u pražské appellací to, že dva zločinci trápení, na něho vyznávajíce, zvali ho Janem, a on slul vlastně Matěj.[76]) Dorotě, tobolářce v Klatovech, zachováno zdraví, jehož ztrátou hrozilo jí právo útrpné, jen tím, že Kateřina, pasířka, vyznávajíc na ni cizoložstvo, u vyznání svém několikrát se měnila, a Dorota s těmi věcmi bystře pospíšila si do appellace.[77]) V Nymburce r. 1601 vyznal zloděj na krčmářku. Když ji přivedli k vývodu, pravil, že ji odvolává, ale jestli ho budou „víceji trápiti, že musí z trápení mluviti“. Toto moudré oznámení v čas zbavilo ho nových muk, a krčmářka propuštěna.[78]) Některý žalobce maje škůdce svého v moci útrpného práva, snažil se mukami dobyti z něho povědomosť o škůdcích ostatních, s ním spolčených. Tu stávalo se, že ani tak konšelé netiskli zmučeného, jako žalobce naň nastupoval a velmi nemile nesl, odvolal-li ztrápený člověk těžce dobytá jména zase. I při samé popravě hrozíval, že znova bude veden odsouzenec k mučení, odvolá-li tyto a tyto. Tou příčinou vzniklo již r. 1532 pravidlo, „kdo koho na popravě odvolá, a původ tomu zločinci hrozí, mluvě, že jej zase k umučení povedú, tehdy není škodné tomu, na kohož tím strachem praví a umře“.[79]) Však o těch věcech teprve doleji. Za zmínku stojí, že lidé, kteří byli k vývodu voláni,

---

věznici, „když zazvonili, aby dolů byla puštěna“, i spoluvězňové: „Nebeř nikoho na svou duši, neb již tobě veliká těžkosť nastává.“ Vzácný opak, že se vězeň, maje jíti na muka, navádí, na koho má vyznati, čte se v knize arch. pražsk. č. 1068. 327.

[75]) Kn. arch. pražsk. č. 1130. fol. 11.

[76]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 5. fol. 438. O téže věci listina v arch. mus. v list. kouřimsk.

[77]) Tamže č. 3. fol. 780.

[78]) Smolná kn. nymb. z r. 1584. fol. 40. Obdobný případ v táb. útrp. kn. r. 1522. A. 17.

[79]) Z nálezů hejtmanských v práv. rkp. v Polné. fol. 114. Též registr. hejtman. 2. JJ. fol. K. 5. „Poněvadž jest se vyrozumělo, že ti zločinci, kteří na popravu vedeni byli, majíce umříti, některé lidi pana Ladislava odvolali, a on Vlk přes to kázal též zločince vésti a tudy na ně strach pustil, že oni, obávajíce se druhého trápení, musili na tom, což sou prve mluvili, umříti, z té příčiny ti lidé toho odvolání užiti mají.“

i když vývod skonal se příznivě, navždy mívali úhonu společenskou. Leckdo jim a jich dětem vyčítal „vývod“ s tím úmyslem, aby je urazil. „Tvá matka, tvůj otec stáli na vejvodu, stáli u řebříku; tys dvakrát, třikrát přesvědčenej‘ — tyť a podobné frase, dnes skoro nepovědomé, ozývají se při urážkách na cti v starých dobách velmi zhusta.[80]) Pochopitelnější věc, jestliže vyčítáno mučení těm, kteří z něho vyvázli. „Zrádce nedomučený!“ tať takovým lidem nejobyčejnější nadávka.[81]) Zmučeným nepropouštělo se městské právo. Novoměstští dali r. 1567 Petra příjmím Jelito, do vazby, poněvadž pány, „jsouce zmučený, o městské právo podvedl“.[82])

Na konec otázka: stihla-li konšely nějaká škoda, když se byli outrpným právem sami omýlili a zmučili člověka nevinného? Někdy stihla, někdy ne. Trest visíval na tom, ujal-li se kdo ztrápeného člověka. Byl-li to člověk světem běžný nebo jináče nízký, propustili ho konšelé na zápis, že se mstíti nebude, a nedali mu nic. Biřic ho vyprovodil za město k prvním mukám božím, kdež mu vyhrozil, vrátí-li se, že propadne hrdlo. Byl-li to člověk něčí poddaný, spíš nalezl zastání, žaloval-li u své vrchnosti a volal-li se k ní. Janovi Sklenáři r. 1549 musil hejtman Petr Malovec 50 kop grošů českých vyplatiti, poněvadž ho bez viny na Kašperských Horách v městě zmučiti dal, a vrchnosť se ho pak ujala.[83]) Téhož léta vinil Adam Budovec z Budova „Limburské“, „že mu Adama Poláka, poddaného jeho, na trápení umořili zoumyslně. Nymburští odsouzeni k pokutě 300 kop grošů českých; ale pokuty požil pán; zmučený člověk byl nebožtíkem.[84]) Opavští musili r. 1576 Jakubovi, poddanému Jindřicha Šelihy, zaplatiti půl druhého sta kop českých na žalobu pánovu, proto „že ho v šerhovně drahně časů trápili a pravú nohu jemu uřezati dali“.[85]) Také příbuzní mohli se ujati nevinně zmučených. Proti měšťanu Kejšarovi a konšelům kutnohorským, kteří r. 1583 třikráte trápili pro domnělou krádež nevinnou děvečku i bratra jejího až do zmrzačení, vystoupili nějací přespolní příbuzní děveččini, rodem Němci, a vymohše právem na Kejšarovi pokutu, sebrali peníze — a šli, odkud přišli; obou ztrápených mrzáků ostavivše.[86]) Někdy obrátil se některý nevinně zmučený k samému králi s prosbou za nápravu své křivdy. Rádcové královi posoudili nejprve osobu zmučeného, považili „půtahy“, pro které zmučena byla, a podle toho pak nařídili konšelům. Na příklad r. 1559 píše král Ferdinand I. synu svému arciknížeti do Čech, aby jakémus „Reynholtovi, který škaredě zmučen a právo útrpné vytrpěl a k ni-

---

[80]) O slovo: „Tvůj otec je dvakrát, třikrát přesvědčenej‘ jest v berounsk. kn. svěd. r. 1567 dlouhý soud.

[81]) Arch. pražsk. č. 1055. 181.

[82]) Arch. pr. č. 25. 4.

[83]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 46. 16.

[84]) Ortele zemsk. a kom. soudu v univ. knih. fol. 41. a 505.

[85]) Opav. Týd. leden 1888. „Staré obrázky.“

[86]) Dačický, Paměti II. 12.

čemuž se nepřiznal, slušná náprava se stala od těch, kdož toho příčina byli".[87]) Roku 1560 poručil Ferdinand, „aby v Lipém na poctivosti opatřena byla chudá žena, sloužící u kněze, Helena Jelnerin", kteráž nevinně o zdraví připravena byla pro podezření kostelní krádeže, a konšelé aby ji odbyli „některou kopou". To poručil král, ale za celý rok po tom nestala se ženě té náprava, a král musil poroučeti znova![88]) Naproti tomu Barbora, vinopalka, kterou zmučili r. 1576 Litoměřičtí nevinně, nepochodila u krále dobře. Poslal jí „dekret, aby se v tom spokojila a J. M. královskou zbytečně nezaneprazdňovala, poněvadž se to z outrpného vyznání jejího nachází, že od zločinců, kteří kostel v Dolánkách vyloupali, ubrus, ručník a cínové ampulky koupila".[89]) Některý měšťan nevinně trápený, měl-li dostatek prostředků, podnikl se svými mučiteli process právní o náhradu. Ze starší doby příkladem buď soused poděbradský Maruška, jejž r. 1523 kázal Hubáček v Hoře ztrápiti na nějaké mdlé „půtahy". Maruška žaloval k „J. M. knížecí a vládykám", a ti nalezli, aby Hubáček dal Maruškovi sto kop, a Kutnohorským pohroženo trestem královským, kamž soudcové zemští tu věc vznesou, „poněvadž oni šepmistři a konšelé Hor Kutten povinni jsouce, to dostatečně pilně a bedlivě rozvažovati, aby žádnému v ničemž žádná krátkosť se nestala, a nevinně aby lidé o své zdraví nepřicházeli, jeho Marušku, když se jest k vejvodu volal, připustiti nechtěli a dopustili, aby tak ztrápen a zkažen na svém zdraví byl."[90]) Táborští konšelé byli r. 1570, když je byl Šnobl, „na něhož mnoho otázek učinili, aby ho polapili", řádným přelíčením přemohl, všickni zavřeni.[91]) Učinil-li nevinně zmučený nebo jeho příbuzní s konšely a s žalobcem o to zmučení smlouvu, zřekli se tím všech processů soudních a nemohli na ně později nastupovati, jako toho příklad měštka v Hradci Králové, Markéta Křížová, jejíž zmučený manžel s Hradeckými byl r. 1530 smlouvu učinil o své zmrzačení. Po devíti létech, když muž zemřel, pohnala Markéta Hradecké, chtějíc větší nad smlouvu náhradu míti. Ale komorní soud nechal věc při smlouvě.[92]) Také Ferdinand I. pro zmučení nevinných k podílu z pokuty se hlásíval horlivěji, nežli kterýkoli jiný král český. Roku 1535 poroučí prokuratorovi svému v Praze stran soudu, kterýž proti Žateckým o zmučení Václava Moudrého Paty se zběhl: „Zprávu míti ráčíme, žeby též Žatečtí s ním smlouvu učiniti jměli, chtějíc nám tudy z pokuty, kterouž bychom na Žateckých jmíti mohli, vyniknouti", i protož „abys dobýval na nich" té pokuty hned.[93]) Že by konšelé někteří útrpným právem byli se kdy omýlili

[87]) Arch. místodrž. Missiv. č. 62. 159.
[88]) V témž arch. Miss. č. 62. fol. 249. 402.
[89]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 94. 48.
[90]) Arch. poděbr. kn. lit. L. fol. 138.
[91]) Rkp. univ. knih. č. 17. C. 30. 304.
[92]) Reg. nález. komorn. soudu č. 9. J. fol. F. 1.
[93]) Arch. c. k. místodrž Missiv. č. 13. str. 370.

i při lidech stavů vyšších, toho po smlouvě svatováclavské nebude asi příkladu, poněvadž každý příslušník obou vyšších stavů, jakmile se pro některý kus nehodný dostal do rukou konšelů městských, ihned se volal k soudům vyšším, kamž konšelé ho rádi podali, aby zbyli těžkostí. Před smlouvou svatováclavskou uvádí starý letopisec případ z r. 1493. Zemanín Buřinský byl pro loupeže na cestách jat od Malostranských a zmučen, ale nevyznal nic. Když ho vypustili, pohnal konšely do zemského soudu, a ten nalezl, „aby tomu jistému řekli: Co sme tobě učinili, že sme nepravě učinili". Po té musili všickni konšelé i s rychtářem do vězení, z něhož nevynikli dřív, až byli zaplatili zemanínu tisíc kop.[94])

Když byly v řízení trestném ukončeny průvody, ať již zápisem svědkův nebo právem útrpným, došlo na posledku k orteli. Po řízení outrpném obyčejně neotáleno s ortelem dlouho: v smolných knihách pozorujeme, že často již nazejtří po útrpném tázání posledním stal se ortel i exekuce jeho.[95]) Byl-li trestný process na svědcích, snažívali se advokáti právě tak jako při řízení civilném ortel odložiti všelijakými námitkami a okolky podle zvyku svého. Ortel trestný, zvláště týkalo-li se hrdla, měli podle práva uvažovati co možná všickni konšelé. Většina hlasů však i tu rozhodla. Purkmistr ortel na smrt ohlašoval sám.[96]) Od městského nálezu k vrchnímu právu bylo lze odvolati se K radám appellačním zvláště chodívalo odvolání v hrdelních přech lidu selského a neusedlého, v čemž v dobách pobělohorských došlo tak daleko, že konšelé prve než nález vyřekli, povinni bývali v appellaci vzíti o něj naučení.[97]) Stávalo se také, že člověk hrdla odsouzený, když se byl odvolal, na záruk byl vypuštěn; někdy ovšem teprv na přísný rozkaz vyšší. Na příklad r. 1604 stal se takový rozkaz Kutnohorským stran Anny Klášterské, pro cizoložstvo hrdla odsouzené, s tím důvodem, „proto že se na právo vrchní volá a u vězení dále po své spravedlnosti kráčeti nemůže".[98]) Appellace nezřídka při trestných věcech nehrdelných ortel první stolice přitužovala. Odsoudil-li konšelský soud pro urážku na cti jednu stranu, rozhodla appellace královská, aby zavřeny byly strany obě.[99]) Nalezla-li první stolice komu pro nějaký přečin na malou pokutu, appellací leckdy přidala. Na příklad r. 1574 odsoudili Klatovští kohos pro nadávky do vazby na tři neděle; páni v appellaci „zůstavili ortel při své váze, však

---

[94]) St. Letopis. 250. Neuberkův exempl. praví, že „ten jistý na Malé Straně udělal šant". fol. 110.

[95]) Jiřík Mizera, měšťan slanský, svědčí r. 1562 v soudě komorním (č. 14. G. fol. 363), když se mnozí vrátili od popravy zloděje Urbana v Slaném, že sám rychtář Vondřej litoval, kterak s tím zlodějem uspíšeno a kvapeno bylo: „Dal bych něco za to, aby tak s ním kvapeno nebylo," pravil.

[96]) O všem tom v Koldínovi A. 22. 26. 37.

[97]) Kalousek, St. Právo. 115.

[98]) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 113. 152.

[99]) Příklad ze Žatce. Arch. zemsk. kn. appell. č. 4. 199.

s tím doložením, že k těm třem nedělím ještě druhé tři nacházejí".[100]) Nalezla-li první stolice, aby se strany o zbití smluvily, zanechala appellace při smlouvě, ale přidala šatlavu.[1]) Po orteli rad appellačních mohl sobě odsouzenec ještě vyprositi u krále revisi. Původovi nebyla revise u věcech trestných propuštěna, protože „neusiluje hrdlo odsouzeného obhajovati, než zkázy jeho hledí".[2]) Některému člověku povedlo se, že cestou revise zachoval si hrdlo;[3]) jiný aspoň protáhl exekuci na čas; pražský Šebestián, konvář, jenž zabil r. 1571 hodináře Valentina, prodloužil revisí smrtnou lhůtu na tři roky.[4])

V městech poddaných bez vůle vrchnostenské nemohli konšelé těžkého ortele na nikom vykonati. V Polné na příklad byl odsouzen Jiřík Škodovský, soused městský, hrdla, protože stál na život svého švakra. „Akta pak dostal do ruky pán náš, nejmilostivější Adam z Hradce," tak praví kniha polenská,[5]) „a potvrdil, aby mu milostivě váženo bylo pro ožralství a mladosť, však s dodatkem, aby rukojmě postavil, že proti každému česť a kázeň zachová." Když r. 1617 odsoudili Jindř.-Hradečtí Jiříka Polharta, a měšťan budějovický Vels neústupně na tom stál, aby poprava byla provedena, odpovídali Hradečtí několikrát po sobě, „že bez milostivé vůle své vrchnosti nic takového učiniti nemohou". Naposledku posměšně jim pravil Vels, „aby se kathegorice vyjevili, zdali tu popravy není, aby jej k nejbližší popravě dodali;"[6]) tím je nemálo zlehčil, stavě je na roveň s vesničany, kteří své popravy neměli. Na cizím právě některá vrchnosť, šlo-li o jejího poddaného, kladla překážky trestní exekuci. Na příklad když r. 1586 odsoudili Solničtí zloděje Holého k smrti, úředníci rychnovští jménem vrchnosti nedovolili ho oběsiti, poněvadž prý takoví zločinci do měst krajských vydáváni býti mají". Solničtí odpověděli, že, „jsouce lidé sprostí a nechtějící nic proti císařským mandátům činiti, vyznání zlodějovo pošlou do města královského".[7])

Po stvrzeném orteli žalobcům ukládáno, aby platili náklady, a leckterýs zavřen do vězení, „protože právu zbytečné zaneprázdnění činil".[8]) Kterýmž nalezeno trestním soudem, aby očistili se pří-

[100]) Rkp. polenský. 12.
[1]) Arch. plzeňsk. lib. sent. č. 7.
[2]) Tak vyřekl císař r. 1589 Martinovi Zajíčkovi z Hradce Labského, jenž chtěl, aby vrah jeho synu tíž byl strestán nežli vypověděním. Arch. místodrž. Miss. č. 101. 80.
[3]) Příklad v arch. pražském č. 1159. 135. Pražský Mráz, jenž zabil kohos u Roudnice, byl od dvou stolic k smrti ortelován; císař „majíc při sobě nejvyšší ouředníky a soudce zemské" uložil Mrázovi, aby přísahal o své nevině. Ale za šest neděl přec měl poseděti o vodě a chlebě.
[4]) Arch. pražský č. 1133. 42.
[5]) Kn. právní v Polné. 82.
[6]) Kopiál v Jindř.-Hrad. r. 1615. fol. 110.
[7]) Č. Č. Mus. 1847. 614.
[8]) Příklad dobrý v kn. arch. pražsk. č. 990. 233. z r. 1560. Ostatně viz Koldína. S. VIII.

sahou, ti teď čistili se. K přísaze očistné odsuzováni lidé, k nimž konšelé buď nemohli, buď nechtěli přistoupiti outrpným právem. Zvláště cizoložníkům velmi zhusta nalézáno bývalo na přísahu očistnou, poněvadž přímého průkazu o jich vině bývalo velmi nesnadno dobrati se. Dobře to pravili konšelé z Brandejsa n. Labem, „že taková věc k prokázání velmi je nedůvodna, a nad to že právem útrpným v takové věci k stranám pro vyhledání pravdy přistupovati byla by věc neslýchaná".[9]) Přísaha očistná bývala nejvážnější, nejtěžší. Třebatě v těch dobách, o nichž jednáme, přísaha ta nekonána již s hromadou očistníků,[10]) nicméně i bez nich přísaha očistná domluvnými slovy a zvláštní obřadností působila na přísahajícího, i když nevinen byl, jako tíha nesnesitelná. Tíhu té přísahy nejlépe znáti jednak v tom, že bývala také milostivě odpuštěna,[11]) a pak zvláště patrna v tom zajímavém názoru, „že hřích má žalobce, pudí-li bezprostředně člověka nevinného k přísaze".[12]) Očistu nejtěžší vykonávali přísahající bosýma nohama, bez pasu, v „čechli" nebo v košili, a klečíce na holé zemi. Při tom bývala radní světnice, kde člověk klečel před křížem v košili, do kořen otevřena, a lid obecný svoláván k tomu.[13]) Děsivou očistu kázávali konšelé někteří i při takových skutcích, kde by snad byla stačila přísaha prostější. Roku 1564 odsoudili konšelé kolínští Kristinu Hubáčkovu, aby „v radní světnici otevřené, bosa, v čechli, klečíc proti vejchodu slunce, dva prsty na kříž vložíc" přísahu očistnou podnikla pro to, že nalezši „zrádné cedule", jimiž zhanobena byla souseda Částkova, nezničila jich, alebrž ukazovala je lidem a pak je teprve donesla na právo. Měla přísahati, „že těch cedulí sama nespisovala, nemetala, nekladla, ani že těch nešlechetných cedulí není příčinou". Appellace ji té přísahy zbavila, protože v těch cedulích také Hubáčkova měla svůj podíl nadávek a tedy se týkalo stejně jí.[14]) Domnělým kouzelnicím rádi vplétali konšelé do očistné přísahy těžká slova o božím soudě a všelijaká zaklínání. Na příklad Martě Černé, obviněné z travičských kouzel, Horažďovičtí uložili r. 1564, aby přísahala, „že jest nikdyž kouzly a otrá-

---

[9]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 5. fol. 560

[10]) Brandejští nad Labem sic ještě r. 1551 nalezli domnělému vrahovi, aby konal přísahu očištnou „sám sedm". Kn. appell. č. 5. 395

[11]) Velvarští na litoměřické naučení nalezli r. 1553 Jakubovi jakémus, aby očistil se přísahou z nějaké krádeže Appellace ho té přísahy zbavila, „poněvadž se nenašlo, aby Jakub zlopověstný neb podezřelý býti měl". Kn. appell. č. 4. fol. 532. Rovně tak nalezla appellace Anně Geblové, kterouž vinil r. 1587 doktor práv Matouš Gregorin z Tulechova z krádeže. Arch. pražsk. č. 1028. 231.

[12]) Arch. čásl. kn. č. 9. fol. F. 8.

[13]) Také do soudných knih se zapisovalo, že přísaha vykonána v přítomnosti mnohých z obecného lidu". Příklad v Praze r. 1615, když varhaník Hořický a hospodář Trojan přísahali, že Václavu Bornyni ze Lhoty nevyloupali dům. Arch. pražsk. č. 1029. 122.

[14]) Kn. appell. č. 5. 659.

vením se neobírala, a Markytu v těch topinkách neotrávila a smrtí její v den nejposlednější před pánem Bohem, Synem i Duchem svatým, když přijde sudit živých i mrtvých, že vinna není".[15])

Při bujnosti tehdejších lidí a rvačkách z horlivé krve pocházejících není ani divná věc, že v knihách nejvíce očist nalezneš pro zabití. Očisty z usmrcení bývaly z nejtěžších. Sešlo se k nim všecko přátelstvo zabitého, a domnělý zabijce bos, prostovlas a v čechli kleče, proti hněvivým zrakům svých žalobníků přísahati musil, že nevinen. Lze sobě pomysliti, kterak plna byla r. 1560 síň radní staroměstská vším cechem mečířským i ševcovským, když tovaryš švec Hunek, u něhož nalezen krvavý tesák, měl přísahati, že nezabil Jana mečíře při veliké hospodské rvačce. Přísahal: „I na tom pánu Bohu a všem svatým přísáhám, že mně od jiných braň vyražena, a tou braní svou nebožtíka jsem neprobodl. Tak mi toho dopomáhej Bůh a všickni světí." [16]) Očistu oukladné vraždy měl r. 1548 vykonati v Čáslavi Šimon, dvořák kláštera Vilémovského, protože se u něho ztratil čeledín Pavel. Měl přísahati, „že skutkem ani radou zamordováním téhož Pavla vinen není". Postavil se tedy podle ortele ve čtrnácti dnech k očistě, „pravě, že jest v té při spravedliv a žeby toho byl vděčen, aby z té přísahy a očisty byl propuštěn a že v tom bude hřích původní strany, jestliže nadarmo a bezprostředně, nejsa vinen, přísahati musí! I hned jest na stůl v radě prostřen bílý ubrus, a krucifix na roh stolu jest položen, a týž Šimon s těmi všemi ceremoniemi, jakž mu nalezeno, bos v košili, prostovlas vedle stolu klekl a dva prsty na kříž položivši — když strana původní nikterakž po předkládání panském a přímluvě žádostivé přátel téhož Šimona bez toho býti nechtěla — přísahu jest po písaři vyříkal, právu dosti učinil a se očistil". [17]) Jedenkrát r. 1550 přece nalezli jsme stranu, jež těžkou očistu domnělému vrahovi „z lítosti" odpustila. Vrah ten byl Matoušek, pražský vetešník. Udeřil kohosi nohou — prý nerad — až se nebožtík zvrhl. Nalezeno mu ortelem, aby do třetího dne v košili, bez pasu, bos přísahou to spravil, „že jest s nebožtíkem žádné zlé vůle neměl a že jest ho z hněvu neudeřil". Pod tím ortelem zapsáno: „Sešlo z té přísahy, nebo když ji měl činiti a již v košili klečel, přátelé nebožtíka majíce nad ním lítost, jeho jsou z takové přísahy, an jich za to nežádal, propustili." [18])

---

[15]) Kn. appell. č. 4. str. 1069.

[16]) Kn. arch. pražsk. č. 990. 173. Podobně přísahal kupec Frejlich r. 1554, jejž vinili, že zabil Vyskytenského, protože „mu nechtěl na loutnu hráti". Frejlich po vraždě utekl, vražda zapsána u práva, „tak aby projitím času takový mord promlčen nebyl", a když se Němec vrátil, nalezli mu na očistu, kterouž vykonal „bos a v košili, položiv dva prsty na krucifix". Při desk. miscell. č. 71. 384.

[17]) Kn. čáslav. č. 9. fol. F. 8.

[18]) Miscell. při desk. zemsk. č. 71. fol. 231.

V městech českých, pokudž jich soudové řídili se právy saskými nebo právem jihlavským, bývala očista o to těžší, že odsouzený musil říkati ji z paměti a se zmatkem i za těžších ceremonií nežli konána přísaha v processu civilném. Dva příklady ze soudu čáslavského věc vysvětlí. Roku 1546 bylo podle naučení „od pánů Jihlavanů, učitelů a vrchnosti práva zdejšího“, nalezeno pekaři Kašparovi, aby očistil se přísahou z cizoložstva. Přísahu sami navrhli Jihlavané; obsahuje v osmdesáti šesti prostých slovech, že pekař nic zlého „nepůsobil“. „Tyto pak ceremonie,“ tak radí Jihlavští Čáslavským, „mají při tom zachovány býti: rychtář má jemu třikrát pořád slovo od slova tu přísahu přečísti, a jestliže žádati bude, má řečníku Kašparovi nebo jemu přípis té přísahy rychtář dáti, a bude-li žádati za průtah, má jemu dán býti do třetího dne, aby se naučil. Když čas přijde, tehdy Kašpar odkryjíc hlavu, ať se svleče do naha až do pasu a bosýma nohama ať stojí na zemi, a když jemu rychtář rozkáže do čtyř lavic vstoupiti a dva prsty na kříž položiti, tehdy řečník má tu přísahu Kašparovi přečísti a přečtouc tu ceduli rychtáři navrátiti, a tu teprva Kašpar sám od sebe bez cedule má tu přísahu učiniti, a když ji říkati bude, máte vstáti a pilně poslouchati, aby v žádném slově ani sylabě nepochybil, a když ji vyvede, tehdy máte všickni seděti a mlčeti za chvíli — a on Kašpar prstů s kříže nemá snímati, leč jemu rozkázáno bude od rychtáře. A v tom čase, jestliže strana odporní se ptáti bude, stalo li se jest všemu zadost podle práva, tehdy vy teprva máte to pilně rozvážiti, jestliže jest tomu všemu za dosti učinil čili nic. Pakli by strana po přísaze mlčela, tehdy má rychtář kázati jemu prsty s kříže složiti, a již on, proveď nebo neproveď, přísahy té prázden jest.“ [19]) Pekař byl bezpochyby tak mdlé paměti, že sobě netroufal, vyprosil sobě sice opis přísahy, ale nepřišel. Čáslavští znova prosili o radu — ale nevíme, jakou obdrželi.

Druhý případ je o smutném konci. Od starších havéřů kutnohorských viněn byl r. 1539 u práva čáslavského havíř Tatrlachta, že zabil soudruha, s nímž byl z Hor vyšel a bez něhož se vrátil. Veliký „půtah“ uváděli na něho havéři ten, že má nebožtíkovy šaty. Proti tomu Tatrlachta bránil se, že „šaty vzal mu z lítosti, kdyby jich on byl nepobral, že by je jiný byl vzal“ — ale že ho nezabil. Konšelé nalezli, aby se očistil přísahou „se zmatkem“. Vyprosil si tedy skrze řečníka přísahu a čas, aby se jí naučil. Když čas vypršel, oznamoval Tatrlachta, že se jí naučiti nemůže. Když to uslyšeli žalobci, žádali hned, aby dán byl Tatrlachta k právu outrpnému. Ale toho se báli Čáslavští; „předkládali havéřům, přijde-li k tomu, aby právem tázán byl, a nepozná se, a vznikne-li skrze to jaká těžkosť, že to páni se sebe skládají“.

[19]) Kn. čáslavská č. 9. fol. E. 20.

Havéři odpověděli, že Tatrlachta, nemoha vykonati očistnou přísahu, sám sobě právo nalezl, a nikdo že nebude potom vinen než on sám. Zavolán Tatrlachta, páni mu předkládali, že žertů není, aby pověděl, kdo je vrah, a proč nevykonal přísahy? K první otázce odpověděl, že by rád pověděl vraha, by ho jen věděl, a že přísahu nevykonal, tím prý vinen řečník — poněvadž ho jí s pilností neučil; naposled „pro Boha žádal, poněvadž se pánům havéřům jeho kůže líbí, aby se mu dálo zjevně na rynku, aby všickni viděli, bude-li vinen, a že o to, ač je chudaj, králi uhodí". Té řeči přec ulekli se havéři, a vyžádali sobě u práva čáslavského prodlení některou hodinu, že psaním do Hory poslaným se optají, co činiti. Ale psaní došlo takové, že ihned Čáslavští na Vávru Tatrlachtu právo pustili.[20])

Tolik o trestném řízení.

Ale na konec opět pilno připomenouti, že některý člověk přišel k trestu beze všeho řízení s úžasnou rychlostí. A kterak při té rychlosti hrozně omýliti se mohli konšelé, o tom zlý případ uveden buď z Boleslavě Mladé. Nechať líčí ho svými slovy ten, jehož se vlastně a bolestně týkal. Soudu komornímu r. 1535 vypravuje totiž Jan Libichovský z Libichova: „Když sem šel z města, tu jest nějaký pacholek Říha vzal sáňky u stezky a mne jest na ně pobídl. Tu sem na ně vsedl, ten pacholek svezl mne až na Podolec. Tu jest Jan Řeřábek nás honil, Říhu porazil a zranil a vydřev Říhovi šavli na mne jest běžel, udeřil mne, já se jemu zavrhl, a on sobě sám prsty uťal; potom se lidé zběhli, vzali mne do vazby ukrutně; já v kládě sedě, řetězy sa ukován, prosbu sem měl, aby můj některý přítel byl ke mně puštěn; nemohl sem se nic dovolati. Potom mě vzali na právo v palečnicích, mluvíce ke mně: Že si zloděj, sáňky ukradls a si mordéř! Tu sem já jim odpor činil, že nejsem zloděj ani mordéř, přejte mi toho, chci se z toho vyvésti! Nemohl sem se toho dodělati. dali mě katu, a když mě vyvedl na místo, vyvolával mě biřic za zloděje a za mordéře; vedli mne za město a ruku mi dali utíti." Jeden svědek této ukvapené popravy v témž soudě vypravoval: „Když sem do města přišel, kat s ním stál na místě, já sem zaplakal, šel sem hned pryč do hospody. nemoha se tomu dívati. I bylo lidu na několik set na té popravě, že se dotříti nemohl." [21])

---

[20]) Kn. čáslavská táž, fol. B. 18. C. 1.
[21]) Kn. kom. soudu č. G. fol. K. 19.

KAPITOLA ŠESTÁ.

O trestném právě.

V městském právě bylo psáno, že trestní činy děliti jest dle oumysla, kvapnosti a náhody, a že zlí skutkové vůlí a úmyslem hřešících vůbec se mají rozeznávati.[1]) Bylo tedy na soudcích, kterak zlý čin pováží. Kdo ukradl kousek železného řetězu, ba kdo ukradl chleba: mohl po zákonu ztratiti hrdlo rovně tak, jako by zabil ze msty nebo z lupu člověka. Leckomu nešla úvaha soudcův ani trest, jejž vyřekli, dobře na mysl. Pravil r. 1557 Vavřinec Stolař, měšťan kutnohorský: „Páni šepmistři jednoho dali voběsiti pro 20 grošů, a druhého, který měšce řezal s padesáti groši, propustili, čistá to spravedlnosť, mám dva domy, chtěl jsem dáti jeden štítem vyhnati, ale račí bych jej dal zapáliti, nežli bych zde sousedem byl.“ [2]) Nejvíce zaráží nás při starodávném trestním právě ta věc, že mnohou vinu mohl vinník penězi zaplatiti a přátely uprositi. Od krále počínajíc po konšely posledního městečka všickni všude mohli činiti milosť a propustiti smlouvy a platy za vinu. Na př. r. 1535 vyznali nějací židé na Křivoklátě o šidbě s mincí; měli tedy propadnouti hrdlo, ale král poroučí Oldřichovi Hardekovi, aby se židy „jednal, co by k svému vykoupení zjednati mohli, a poněvadž to vězení snésti nemohou a pro zimu a tvrdosť by v něm zemříti musili“, měl Hardek to tak opatřiti, aby nebyli zmořeni.[3]) Vojtěch, hokynář v kteréms městečku, r. 1533 vypravuje o svých konšelech: „Byl sem obžalován pro jednu ženskou osobu, i šacovali mne, abych 50 kop míš. dal anebo pardus měl u pranýře. I řekl sem, nemám tak mnoho, padesáte kop! A oni mi řekli, přines, co máš; a já sem přinesl, co sem měl s pytlíkem, okolo deseti kop.“[4]) Někdy i vyššímu právu málo na tom záleželo, aby

---

[1]) Koldín, M. 6.
[2]) Kn. kom. soudu č. 13. f. 407.
[3]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 13. str. 398.
[4]) Kn. kom. soudu č. 6. G. f. L. 2.

stejní vinníci, zvláště vojáckého stavu, stejně byli potrestáni. Na příklad r. 1594 poručil na Moravě hejtman Fridrich starší ze Žerotína, aby třinácti mužům, kteří utekli z vojny, los metali, „který by z nich třetí měl oběšen býti“;[5]) a r. 1627 dvěma loupežníkům oběma vinným stejné, uloženo z appellací na hradě Pražském, aby o svůj život hráli v kostky; který prohrá, aby hrdlo ztratil, druhý aby propuštěn byl na svobodu![6]) O podivné praxi starého trestního práva svědčí také ony lékařské pokusy, kteréž na odsouzencích za živa konány, a kteréž zdařivše se, vrátily odsouzenci hrdlo, svobodu i čest. Roku 1565 na příklad Václav z Litoměřic, vrah k smrti souzený, dostává od arciknížete Ferdinanda list fedrovní, v němž stojí: „Chtíce my pro zdraví a lidské pohodlí lékařství zkusiti, jemu sme to na vůli dáti ráčili, chtěl-li by jed a zase lékařství proti tomu přijímati, s tím oznámením, jestli že by ho pán Bůh skrze takové lékařství od smrti vysvoboditi ráčil, že také potom při hrdle zachován býti má, čemuž se podvolil a tudy skrze lékařství, kteréž jemu proti jedu přijatému dáno jest, při zdraví zachován. Kdež nechtíce my, aby tím od koho stíhán býti měl... poroučíme, kdežby se koliv zahodil a živnosti své hleděti chtěl, abyste ho fedrovali.“ [7]) Kterak někdy trestní právo rozumělo „oumyslu“, při zlém činu jevenému, toho doklad ze soudu pardubického r. 1573. Člověk jakýs dobyl se totiž do sklepa, a po nezdařeném lupu byl jat. Ale neodsouzen pro pokus krádeže nebo loupeže, alebrž proto, „poněvadž se věřiti nemůže, kdyby tu někdo na něho přišel, aby ho neměl tou sekerou zamordovati“.[8]) A šenkýř Zoubek v Kutné Hoře, jenž, chtěje „nepoctivou ženu bíti“ zabil dítě, které mu schválně nastavila, byl proto sťat, a žena odbyla si trest jen pardusem![9])

Tresty dělí Koldín v hrdelné, v tresty světské hanby, vypovědění z obce a z vlasti, a konečně v žalařování. Za trest hrdelný všecky ostatní mohly po dobrém zdání soudců zaměniti se.

Hrdelné pokuty usazeny bývaly na osmnáctero zločinů, z nichž na předním místě byla zrada nad obcí a velezráda. Pojem nikdy nebyl určitý. Výklad jeho závisel na tom, kdo měl moc a vykládal. Co u nás v rozličnou dobu kladeno za velezrádu a kterak pokutována, o tom vykládají nejsmutnější listy politické naší historie. Nebudeme jich tu otvírati. Za hrdelný zločin kladeno dále rouhání se Bohu, pro kterýž čin měl jazyk týlem býti zlolejci vytržen.[10]) Rádi oznamujeme na čest předků českých, že světlých, úmyslných

[5]) Arch. mus. listiny z Mor. Třebové.
[6]) Arch. rakovn. kopiál z r. 1627.
[7]) Manuál radní arch. pražsk č. 397. fol. F. 6.
[8]) Registr. smolná pardub. fol. 30.
[9]) Rezek-Dačický, Pam. I. 140.
[10]) Právo pražské jen jazyk uřezati velí. Výb. Lit. II. 323.

zločinů toho způsobu jest v knihách soudných po řídku.[11]) Též za křivou přísahu bylo hrdlo dáti, a to vytržením jazyka. Než tento zločin hrdelný při mravech čím dále lehčích zaměňován za pokuty snadnější. Roku 1587 nalezli jsme, že samo duchovní právo dalo si křivou přísahu zaplatiti, aniž podalo zločince katu. Administrator konsistoře na faře v Betlémě pravil totiž pražskému krejčímu Tangerovi, jenž byl křivě přísahal, „kdyby bylo při světském právě, snad by byl sťat aneb jazyk že by tejlem byl vytažen, než toto právo naše jest milosrdné, protož máš zač Pána Boha prositi, a poroučí se tobě, aby ihned šel do vězení šatlavního a složil pokuty v pytlíku 20 kop míšeňských". Na žádosť „dobrých pánů" potom administrator prý vzal jen 10 kop.[12]) Šestero hrdelných zločinů týkalo se nemravnosti. Bylo to podávení a uloupení ženské, zprznění dítěte, bigamie, svodnictví, cizoložstvo a pomluva poctivé ženy, chlubil-li se cizí muž její nedovolenou přízní.[13]) Při podávení ženy nebo panny vždy ještě ze staré doby chtívalo právo, aby podávená volala a ukazovala znamení svého podávení, jináč jí na cti právo opatřiti nemusilo. Žádala li podávená panna vinníka svého k manželstvu, zbavila ho tím pokuty hrdelné, ale jinou pokutu přece musil nésti.[14]) Může-li provinění takové skonati se manželstvem, o tom rozhodnouti bylo soudu konsistoře duchovenské.[15]) Jináče býval meč pokutou za podávení. Takž pro příklad ztratili hrdlo mečem r. 1516 čtyři řemeslníci v Praze, protože u kolleje Karlovy nočně přepadli služku a otočivše jí sukní hlavu učinili jí násilí. To byl konšelům skutek „nekřesťanský, hovadný, sodomský a pekelný".[16]) Deset let před tím byli v Novém městě pro násilí bábě učiněné dva pacholci „vykleštěni".[17]) Ale v městečku Pecce r. 1622 odsoudili Jana Zejdlara z Veliké Borovnice,

---

[11]) Mělničtí píší r. 1554 podkomořímu: „U nás nová, neslýchaná věc se přihodila, takže nějaký Jiřík z Buděšína slova ohavná proti pánu Kristu a Bohu pravémn rouhání veliké mluvil — nevíme, co s ním působiti, žádáme za naučení, kterak bychom se k témuž růhači zachovati jměli.' Kop. měln. arch. č. 11. fol. 35.

[12]) Arch. pražsk. č. 1054. 219.

[13]) Platno až do vydání hrdel. řádu Jos. II. § 26.

[14]) Koldín. M. 36. Dle Brikcího měla býti postavena uprostřed soudu. Šla-li k tomu, kdo ji uloudil, byla z toho svatba, šla-li k rodičům, byl smělec sťat. Brikcí 41. 12.

[15]) Viz soud v Hoře mezi Hesterou zprzněnou a Jindřichem, synem mečířovým. Ortel horský: „Aby se s ní Jindřich vedle řádu církve svaté knězem hned voddal a jí sobě, doněvadž ji ponížil, za manželku vzal.' Appellace: „Poněvadž světskému soudu manželstva souditi nenáleží, ortel se zdvihá." Roku 1549. Kn. appell. č. 5. fol. 10. Roku 1610 nalezli konšelé v Hradci Jindřichově: „Poněvadž právo městské M. 36. Světle vyměřuje, jestli žeby obtěžkaná osoba k svému násilníku před soudem dobrovolně přistoupila a jeho sobě za manžela vzíti chtěla, že jí toho přáno býti má, proto týž Valenta s touž Annou v stavu manželském potvrzen býti má." Arch. v Hradci. Man. radní z r. 1610.

[16]) Arch. pražsk. č. 1128. E. 16.

[17]) Staří Letop. 276.

jenž učinil násilí žebračce a „proto hrdlo ztratiti měl“, jenom na 10 neděl do vězení a v den Narození Panny Marie měl státi v kostele před oltářem se svící a s metlou v rukou.[18])

Na dvojženství bývala smrt pokutou.[19]) Roku 1506 sťat v Trutnově pro tu vinu sám purkmistr Pfeifer a pochován tu, kde žáci chodívali s potřebou.[20]) Ale když v Chrudimi r. 1573 postihl císařův rychtář, Jan Pieček Smržický, že kramářka Voříšková měla dva sobě oddané muže, nevěda co s ní za tu provinu činiti, ptal se v komoře, aby mu poradili.[21]) A konšelé novoměstští r. 1570 upustili zámečníka Petržilku, jenž provinil se dvojženstvím, docela, a to „na přímluvu poctivých měštek“.[22]) Hrdelný trest mohl připadnouti, když mužové si ženy své na vzájem prodali a vyměnili. Leč i pro takové „frejmarčení“, jež sbíhalo se dosti zhusta, býval pokutou jen pardus a cejch na tvář.[23])

Na pokutách cizoložstva světle postihnouti lze povahu doby; v XIV. století, kdy ženatí králové veřejně chodívali se vším dvořstvem do „ženských domků“: bývalo cizoložstvo všude trestáno mdle. Trestní řád doby husitské již jest přísný; hrozítě cizoložníkům při prvním popadení pranéřem; podruhé mělo oběma prožženo nebo cejchováno býti čelo; po třetí měly se jim oči vyloupiti, a vinníci měli prázdni býti města na vždy.[24]) Že soudové v XV. století leckohos aspoň prvním trestem pokutovali, toho důkaz r. 1452 z Litomyšle. Jíra z Nedošína musil seděti s cizí ženou na pranéři a vytrpěv „hanbu světskou nucen byl vyprodati se z města“.[25]) O tom, žeby cizoložci vyloupeny byly oči pokutou, není příkladu. Spíš najdeš, že soudcové přikračují při lidech nízkých k bití a při sousedech obyčejně k pokutám peněžitým. Na Malé Straně měl zaplatiti r. 1500 rybář Jakub svoje cizoložstvo 50 kopami, ale odpuštěno mu na mocné přímluvy.[26]) Staroměstská svíčnice Pihavá r. 1504 též trestána jen „na měšci“; položila pokutu 50 kop českých, ale pacholek, jenž s ní cizoložil, převlečen jsa za děvečku, byl odsouzen k bití. Dostal „pod věncem pušpanovým“ tak hrubý pardus, ještо staří lidé praví, že takového pardusu jak živi neviděli. Při tom dokládá letopisec, že je strach, aby nebylo takových kuchařek v Praze víc.[27]) Kdyby dotčený pacholek byl měl dostatek peněz za pokutu, snad by ho nebyl kat pral pardusem. Aspoň když

---

[18]) Listiny v mus. arch. z Pecky.
[19]) Zprávy z XIII věku. Emler, Regest. II. 477. Koldín, M. XL. „Žena sťata nebo za živa zahrabána buď.“ Brikcí, 41. 2.
[20]) Hüttel-Schlesinger, Chron. Trautenau. 30.
[21]) Arch. mus. listiny chrudimsk.
[22]) Arch. pražsk. č. 25. 174.
[23]) Dačický, Paměti I. 109.
[24]) Právo Soběslavsk. Exempl. Neuberk. 7. Výbor Lit. II. 334.
[25]) Lib. inscript. 64. v arch. litomyšl. Vypsal a sděluje Štěpánek.
[26]) Tomek, Praha. VIII. 320.
[27]) Staří Letop. 266.

r. 1531 v Plzni odsouzena mlynářka Albrechtova i s tovaryšem mlýnským k pokutě „podle práva", přičinil soud k orteli výklad, chtějí-li sobě od té pokuty pomoci 25 kopami českými, že to budou moci učiniti. Za mlynářku položili tedy bratří 25 kop, a tovaryšovi, který „toho učiniti nemohl a peněz neměl, dán u pranéře šilink".[28]) Touž dobou, kdy bylo lze cizoložstvo uplatiti penězi — v Berouně r. 1511 dokonce jen dvěma kopama[29]) — Novoměstští přece k jedné měšťance přikročili právem útrpným a těžkým. Kázalitě r. 1517 Annu Jiskrovou pro cizoložstvo mučiti, mrskati a vyvésti katem z města; a na konec ještě vzali její dům k obci.[30])

Brikcí ve své knize městského práva (r. 1536) již chce pro cizoložstvo smrt, a jakou smrt! Kdo by jinému ženu uloudil, má i s ní na kůl vstrčen býti.[31]) V tom tedy patrna snaha, aby cizoložstvo tužeji bylo káráno. Než ani potom za mnoho let nevíme, aby pro tu vinu někdo byl v našich zemích hrdlem platil. Soudní praxe i nadále zůstávala mírnou a nestejnou. Pekař v Čáslavi, Kašpar, r. 1547 držán byl pro cizoložstvo ve vazbě půl léta za jednu nohu;[32]) cizoložný hodinář Křeček obdržel v Kutné Hoře r. 1563 zlý pardus u pranéře.[33]) Touž dobou (r. 1567) v Rakovníce odsoudili Šimona Rejčka, syna primatorova, a cizoložnou Johannu Plichtovou k útrpnému právu, ale neudělali na konec oběma nic.[34]) Roku 1559 uprosila mrskání jednomu provinilci v Hradci Král. vlastní manželka,[35]) a Táborští odpouštívali tou dobou mrskání cizoložným ženám sami pro jejich požehnaný stav.[36]) Roku 1574 zavřeli Lounští cizoložnici, která s tovaryšem hrnčířským byla muži svému „odvandrovala", jenom na krátko.[37]) Pardubičtí odsoudili r. 1571 vesnického konšela ze Srchu, Václava Koudelku, aby pro takový hřích jedno sto srubů drev sám rukou svou k zámku pardubskému udělal, a spoluvinnice jeho krčmářka Káče odsouzena k cejchu na tvář a k pardusu i k vyhnání;[38]) však týž Pardubští téhož roku ortelovali Matěje kováře k meči, spoluvinnici jeho k utopení; a jiné dva odsoudili sic k tělesné pokutě, ale hned za ně prosili u vrchnosti, vykládajíce, že „k nim podobné hříšníky pán Bůh na milost přijímati ráčil", a že by mohla se na ně vlo-

[28]) Arch. mus. list. plzeňsk.
[29]) Arch. berounsk. Lib. ration.
[30]) Při desk. miscell. č. 7. fol. J. 15.
[31]) Brikcí 41. 2.
[32]) Kn. čáslavská č. 9. F. 3.
[33]) Dačický, Pam. I. 144.
[34]) Arch. rakovn. kn. soudní z toho roku.
[35]) Solař, Hradec. 309.
[36]) Arch. táborsk. kn. smoln. C. 20. Roku 1549 čteme: Markéta z Oujezda „jest mistrem popravním ven vyvedena ač jest měla mrskána bejti; milost jí učiněna pro to, co pod svým srdcem nosila". Stejný zápis o Kateřině z Mezného. C. 21.
[37]) Arch. lounsk. reg. purkm. C. 4.
[38]) Arch. mus. reg. smoln. z Pardb. 27.

žiti pokuta jinačí, totiž „aby práce rukou svých pocejtili".[39]) Mělničané leckdy propustili vinníka na pouhý zápis a přísahu, že „se bude postranních žen varovati a své manželky držeti".[40]) A když se r. 1577 brněnský pekař Hanuš Hofman v cizoložstvu popadený utekl k císaři o milost, poručeno z kanceláře, aby ho Brňané nechali při pokoji.[41])

Také Koldín položil ve svém zákonníku r. 1579 cizoložstvo za zločin hrdelný, než i potom zůstávalo soudní trestání na těch způsobech jako prve. Pravidlem bylo, co řekl farář Cikada na svém kázání r. 1607: „Ten hanebný hřích při všech stavích nad míru se osvobozuje a ode všech schytrale zastupuje."[42]) Když sám staroměstský rychtář Pihavý v tom hříchu sobě liboval, neučinili mu konšelé r. 1596 nic, než napomenuli ho, aby „nechal pěkných madon a v tom se pro uvarování posměchu šetřil".[43]) Chudasa připravili o hrdlo pro ten „zločin" ještě nejspíš. Takž na příklad r. 1598 sťat „podle práva městského, kapitoly M. 29." v Mladé Boleslavi pacholek Michal cizoložník a jeho milenka metlami vybita;[44]) rovně tak nešťastně zvedlo se r. 1604 v Jindřichově Hradci krejčímu Václavovi a Anně ze Seděl.[45]) Valnější část provinilců vyvázli vždy zase pokutou peněžitou, k níž někdy přidávala se pokuta hanby světské. Pokuty peněžité bylo dáti leckdy straně uražené, často obci. Straně uražené dávalo se podle smlouvy. Šimon z Tišňova, soused staroměstský, odpustil r. 1550 Chyzderovi také jen na pouhé odprošení v radě.[46]) Rakovnický mistr Fermantyk byl nucen r. 1606 pro své cizoložstvo zapsati obci 500 kop.

Královská pokuta, na kterou zvláště od Ferdinanda I. tuze bylo nastupováno, byla v padesáti kopách. Královský rychtář měl nad ní bdíti.[47]) Někdy přičinila komora, přijavši 50 kop, napomenutí, aby za ten hřích vinník ještě podle slušného uznání byl vězen, neb aby po některý čas před kostelem stál v trdlici.[48]) Známe také případ, že r. 1575 komora něco pokuty peněžité ule-

---

[39]) Tamže. fol. 48. 44.

[40]) Arch. měln. kn č. 3. 58. Příklad s Janem Dryáčníkem r. 1561. Roku 1572 musila sama appellací je přinutiti, aby cizoložce Zajíčka zavřeli na čtyři neděle. Tamže. 102.

[41]) Arch. místodrž. Miss. č. 97. 68.

[42]) Kázání r. 1607 str. 395.

[43]) Arch. pražský č. 1285. 397.

[44]) Kn. pamět. z r. 1593. 83. Arch. bolesl.

[45]) Arch. hradeck. manuál radní z r. 1604. 141.

[46]) Arch. pražsk. č. 100. 286.

[47]) Komora často odkazovala ty pokuty na dluhy královy. Arch. místodrž. Miss. č. 90. B. 568. Roku 1574 píše do Vodňan, aby rychtář dal pokutu cizoložstva, na Janovi Koudelovi přisouzenou, Janovi Sladkému z Pecinovce „na vejražku expectance". Jiné příklady v č. 84. 257.

[48]) Tak učiněno v Kutné Hoře Havlovi Purkmistrovi, pekaři r. 1573. Tak v Sušici r. 1571 Václavu Kovářovi; v Rakovníce r. 1601 mydláři Linhartovi, jenž za tři nedělské dni stál v kostele se svící. Arch. rakovn. man. z r. 1600. Arch. místodrž. Missiv. č. 90. B. 471. a č. 84. 225.

vila. Píšeť do Hory, že Matěj, tovaryš vandrovní, a Anna Kuchařova pro skutek cizoložný měli metlami ztrestáni býti, ale „šetříc mladosti, přímluv dobrých lidí, a že Matěj 25 kop služebníku při komoře české, Voldřichu Hazlerovi, vyčetl", komora prý chce, aby nadepsané osoby takové hanby světské byly učiněny prázdny.[49]) Arcikníže Ferdinand r. 1561 pokutu cizoložnou Sušickým zanechal na opravu kostela, fary a zdí městských.[50]) V době Rudolfově bylo lze i po všem odsouzení vyprositi sobě při platných pánech v Praze milosť od všech pokut. Toho dovedl na příklad r. 1580 švec kouřimský Václav Zakázka, o němž potom s hněvem zapsal městský písař do knihy: „Co má viseti, to neshnije."[51]) Na kom nebylo co vzíti, toho appellace také ne vždy ortelovala k hrdlu, ba ani ne k mrskání. Příkladem buď onen Všetečka, jenž cizoložil s Magdalenou, ženou prokuratora Samuele Kolína z Elbinka. Ten strestán r. 1616 vězením o vodě a chlebě čtvrť léta a pak vypověděn.[52]) V městech poddanských konšelé i po vydání přísného práva Koldínova odsuzovali cizoložce po vůli svých vrchností spíše k trestům hanby nežli k hrdlu. Tak na příklad roku 1616 odsoudili v Dobrušce člověka z Ličná. Jakuba Žílu, cizoložce, aby po několik neděl „v sínci kostela s chvoštištěm přes celé kázání stál a pána Boha za odpuštění hříchů žádal a lidí prosil, aby za něj se k pánu Bohu modlili".[53]) Také Urbanu Šmelcingarovi v Jindřichově Hradci roku 1604 darovali konšelé „podle milostivé vůle" vrchnostenské hrdlo, ale tak, aby za to provinění cizoložné „bez újmy na poctivosti v neděli v poutech před chrámem bosými nohami se svíčkou voskovou hořící dostaven byl, a když se sacrum začne, na kolenách klečel, to za sedum dní pořád".[54])

Vinu cizoložnou „rozeznávalo" sic právo světské, ale jednání mezi manžely, buď smírné nebo na rozvod, právo duchovní konalo. Byli-li manželé o tu vinu v konsistoři srovnáni smírně, nemohlo potom světské právo k vinníkovi hrdelným trestem přikročiti.[55]) Však pokuty císařské vinník prázden nebyl. Když na př. r. 1566 Žatečtí proti císařovu rychtáři, jenž chtěl 50 kop pokuty pro cizoložstvo Práskalovo, nalezli, že se Práskal „provinil proti právu a řádu duchovnímu konsistoře pod obojí způsobou" a že tedy, učiniv zkroušené pokání, pokutou není víc povinen: rozhodla appel-

[49]) Tamže. 575.
[50]) Missiv. č. 69. 142 v arch. místodrž.
[51]) Ortely knihy kouřimské v mus. 43. 44.
[52]) Arch pražsk. č. 324. 230.
[53]) Rojkův výpis ze smol. knihy v Dobrušce Půjčil prof. Ant. Truhlář.
[54]) Arch. hradeck. manuál radní z r. 1604. 83.
[55]) Příklad jasný v kutnohorsk. rkp. mus. 73. V Kutné Hoře totiž odsouzena r. 1604 žena Jana Franka, písaře zločinných vyznání, pro cizoložstvo k smrti. Appellace však vyřekla, poněvadž „r. 1596 o to v konsistoři byli srovnáni, a od toho času aby se Anna neřádu dopustila, toho se vyhledati nemůže, proto se osvobozuje".

lace, že Práskal přes to přece upadl v pokutu a že uvidí, več mu to obrátí.[56]) Naproti tomu slušno uvésti, že r. 1609 Jan Kříž v Plzni ušel všem pokutám na žádosť arcibiskupa, a to z té příčiny, že přijat byl „v počet synů církve katolické".[57])

V knize Brikcího čte se, že nic neztratí muž, když oba cizoložníky zabije. Nápodobně praví též městské právo Koldínovo: „Manžel svou manželku, otec dceru cizoložnou i cizoložníka zabiti může a žádné pokuty neponese." [58]) Než i v tom nebývalo nikdaž stejně. V právním rukopise z Polné jest uveden příklad bez udání roku, že nožíř Jan Zeleney zabil tovaryše Martinka, cizoložníka svého a „nedal za něj nic" — na odpor tomu, když r. 1594 probodl rapírem Michal z Michelberku ženu svou, která cizoložila s Eliášem studentem, odsouzen jest hrdla.[59]) Že manžel nevěrnici mohl věziti v tuhé domácí vazbě, ba že některý z urozených provinilou ženu svou i zazditi dal, toho jsou některé doklady.[60])

Na obyčejné smilstvo, jehož dopustili se lidé sobě svobodní, od starodávna bývalo mrskání pokutou. K bití přidávali rozhněvaní konšelé někdy též vyhnanství. V těch věcech však bývala praxe nejrozmanitější. Týkalo-li se synův a dcer městských, často odpykali hříšníci svou vinu pouze lehkou vazbou a pokáním církevním.[61]) Jestli že odhodlali se vstoupiti v stav manželský, mohly obě strany „při poctivosti býti zachovány", a odpuštěno jim všeliké trestání. Je světle patrno, že konšelé chtívali volnou lásku staviti manželstvem. I protož na příklad r. 1543 usnesli se Litoměřičtí, že vypověděna bude z města každá „mladice, která by na někoho obtížení pravila", a nepohnala ho k soudu pro to.[62]) Z téže příčiny podávaly soudy v ortelech svých vinníkům na vybranou, buď aby se vzali, nebo aby pokutu složili, nebo konečně aby „pro takový neřád pardus vytrpěli".[63]) Ale někdy, snad připuzeno jsouc okolnostmi, popadlo trestající právo vinníky bez přijímání osob. Tak na příklad Turnovští r. 1544 odsoudili měšťanku Šarhanku a její sestřenku k právu útrpnému pro skutek smilný, a jen na „mnohé žádosti a přímluvy" jsou z města vyhnány.[64]) Rovné tak čteme o mlynářské dcerce Dorotě Vejkrové v Táboře r. 1595. Dostala se „pro svůj smilný skutek do vězení a měla ku příkladu jiným skutečně potrestána býti, však na plačtivou žádosť mateře její páni se naklo-

---

[56]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 4. 466.
[57]) Arch. mus. list. plzeňsk.
[58]) Koldín, M. 39.
[59]) Arch. pražsk. č. 1167. 40.
[60]) Wagner z arch. třeboňského v Mittheil. für d. Gesch. d. Deutsch. 1876. 255.
[61]) Smol. kn. pardub. 135.
[62]) Rkp. litoměř. v mus. č. 3. G. 3. 4.
[63]) Arch. pražsk. manuál novom. č. 398. 168. též v radním manuálu v arch. jindř.-hrad. z r. 1604. fol. 140.
[64]) Arch. turnovsk. kn. zápisů. H. 2.

nili láskou" a vypověděli ji všech gruntů městských.[65]) Ba někdy nedali konšelé ani na plačtivé prosby ničeho. Za Annu Lysých, která provinila se s učitelem Johannesem v Kouřimi, r. 1599 prosila hromada městských paní, ale císařský rychtář Tobiáš Kožišník neústupně chtěl, aby děvče bylo pro ten skutek podle zákona trestáno. Když přímluvy při rychtáři nic nedovedly, nalezli konšelé, aby obtěžkané děvče bylo z Kouřimě vymrskáno a pět mil zdélí i zšíří aby se k městu pod hrdlem nenavracovalo. Že se exekucí nedála, tím vinni vojáci (jakýs „leytynomt"), tehda v městě ležící. Ti děvče vysvobodili.[66]) Stal-li se hřích mezi bližšími příbuznými, to nejméně odpouštěli konšelé. Pardubičtí r. 1590 odsoudili Mikuláše Hrubého a strýnu jeho, kteří tvrdili, že o svém příbuzenstvu nic nevěděli, k vymrskání s přiložením cejchu na čelo. Mrskáním měli býti vyvedeni z města každý jinou branou.[67]) Zdá se, že k mužskému pohlaví byli soudcové mírnější nežli k ženám. Je pravda, že v Hradci Jindřichově šafář Jakub odsouzen byl roku 1611 k pardusu, k cejchu a k vypovědění ze všeho panství, ale tento násobný a zlý trest zastihl ho proto, že měl tři milenky najednou.[68]) Na konec buď oznámeno, kterak uměli Lounští, když domácího provinilce k pouhému vězení odsoudili, tento trest v užitečnou stranu obraceti. Na příklad r. 1582 jednoho odsoudili, „aby počna dnes ve čtyrmecítma hodin na věž mezi ponocné šel a tam byl až do pondělka do rána, a to aby každou sobotu přes celý rok učinil a na věž chodil, a kolikrát by se tak nezachoval, má za každé proskutčení a nezachování kopu grošů pokuty položiti".[69])

Kterak trestány měly býti běžné ženky, o tom pravidlo vyřekl r. 1525 Pavel Vlaský ze Sionu na Poděbradech. Nejprve mívaly míti po pardusu u pranéře, podruhé měly cejchem vypáleným býti znamenány a vyhnány; by pak se která vrátila přes hranice panství „jen dva kroky", ta měla býti utopena v řece.[70]) Že se vždy, všude a všem tak nedělo, toť ví čtoucí z kapitoly o řádech městských. Na svodnice byl ustanoven právy městskými týž trest jako na svedené ženky. Ale jen v městech venkovských k nim tužeji přikračovali V městech Pražských nebývalo zle. Ana Plantýna, kterou r. 1603 usvědčili, že prodávala děvčata, byla odsouzena k vyhnanství ze Starého města. Prosila jen, aby „čeládka právní, kdyby na ni trefili, jí neubližovali". Vystěhovala se tedy ze Starého města a usadila se — na Novém. Později se vdala za císařova notára Jana Hantláska.[71])

[65]) Arch. táb. manuál IV. a. 49. 25. Roku 1616 také Staroměstští nalezli kloboučníkovi Turnovskému pro smilstvo, aby se do třetího dne ze Starého města „jinam uhnul a odebral". Arch. pražsk. č. 1292. 444.
[66]) Kn. svědom. arch. kouřimsk. 205.
[67]) Kn. smoln. z Pardub. v č. mus.
[68]) Reg. pam. v arch. hradeckém r. 1610. 63.
[69]) Pamět. kn. lounsk. č. 1. A. 2. fol. C. 3.
[70]) Kronika poděbradská v mus. I. 49.
[71]) Arch. pražsk. č. 1064. 150.

Sodomský hřích byl z těch hrdelných, jež se snadno neodpouštěly. Zločinec „podle výpovědi samým Pánem Bohem vynešené, v druhých knihách Mojžíšových v kapitole dvacáté",[72]) býval upálen i se zvířetem vykuchaným.[73]) Vzácný je případ milosti, když r. 1657 v Kozlanech zaplatil Václav Rybák 10 librami vosku hřích sodomský, „pro kterýž", jakž v reversu Rybákově stojí, „Pán Bůh všemohoucí veškeren svět trestati ráčil".[74])

Zločin žhářství byl trestán spálením paličovým.[75]) Zdál-li se konšelům skutek příliš veliký, přičinili k trestu hrozná muka. Zločinec byl rozpálenými klíštěmi trhán, a ke kolu přivázán jsa, běhal v žhavé hranici až do úpadu.[76]) Žhářství byl zločin, jemuž nejtíže bylo lze dosíci odpuštění; velice vzácný případ stal se r. 1596 v Plzni, že konšelé bez hrdelného trestu vypustili člověka, jenž se k ohni v Domažlicích kladenému světle přiznal. Byl to Štěpán, příjmím Polehnidále. Toho kázali konšelé „skrze hospodáře šatlavního z města vyvésti s rozkazem, aby blíž deseti mil od města nacházeti se nedal".[77]) Vždyť již pouhé pohrůžky ohně váženy bývaly přetěžce![78]) Co se naseděl v Hradci Jindřichově kovář Šváb r. 1604 pro slovo, v opilosti pověděné, „že chce oheň učiniti, že netoliko maso, ale něco jiného při něm bude se moci uvařiti, aby jeho měl čert s tělem i s duší vzíti"![79]) Pro podobnou vyhrůžku propustili r. 1562 Strakoničtí Dorotu Smrčkovou z těžkého vězení a trápení jenom na veliké rukojmě![80]) Roku 1590 řekla v Malé Straně ševcova Kateřina Glozová, ukazujíc na dům Karásčin: „Pane Ježíši Kriste, věřím, že ten dům shoří!" A již vlekli ji do radního domu, kde stěží ušla útrpnému tázání.[81]) Pro pouhou pohrůžku ohně byl v Lounech r. 1595 měšťan Holý navždy z města vyhnán,[82]) a pastýř Jiřík v Kouřimi, jenž byl ohněm pohrozil, jakmile vznítilo se, ihned byl dán katu dle ortele: „Pohrůžku kdo by učinil, a v tou by oheň vyšel, právem útrpným tázán býti má." K tomu pražská appellací doložila jen tu radu, aby „střídmě byl právem útrpným tázán".[83]) K právu útrpnému některým konšelům stačilo

---

[72]) Takž čísti lze v smol. knize pardubické fol. 151. r. 1586.

[73]) V Mladé Boleslavi r. 1601 upálen obstarožný člověk i pro nedokonalý pokus. Pamětní kn. bolesl. z r. 1593. 133.

[74]) Kniha kozlanská.

[75]) Popadl-li při ohni lid paliče, hodil ho do žáru sám, lynchování to všude v Evropě obvyklé. Lund. alltägl. Leb. 113.

[76]) Reg. smol. pardub. 4. Tak zvedlo se r. 1570 pacholkovi Janovi, jenž Tejnici dvakrát vypálil.

[77]) Arch. plzeňsk. protok. č. 20.

[78]) Koldín, M. P. O. XVI.

[79]) Archiv hradeck. manuál radní z r. 1604. 125.

[80]) Arch. zemský kn. app. č. 4. 1031.

[81]) Arch. pr. č. 1126. B. 26.

[82]) Arch. lounsk. smol. kn. č. 1. C. 27.

[83]) Rkp. právní v Polné. 53. Podobně v Klatovech r. 1564. Kn. arch. zemsk. appell. č. 3 862.

stran žhářstva i mdlejší podezření. O ženě Řebřince nevěděl písař při mlýnech Šítkovských, jež r. 1574 vyhořely, nic víc nežli, že před ohněm odnesla si uzel šatů na Malou Stranu. Bohem se dokládala nádennice, že od dvaceti let v Praze vždy dobře se chovala, přes to dána katu a za některý den upálena.[84]) Nepřeme, že zase jiní konšelé v těch hrozných věcech leckdy vedli sobě uvážlivě. Staroměstští r. 1526 za nevinna propustili Václava Kyselého proto, že vesničané Stříškovští, vzavše ho v podezření paličstva, sami ho zmučili. „To nepořádné trápení, na němž se k ohni přiznal," tak zní pražský ortel, „není k odsouzení jeho hrdla a býti nemůže."[85]) Roku 1591 podal soudu plzeňskému Jindřich Chlumčanský z Přestavlk Marianu Čadovu, že mu zapálila tvrz, s níž 16 dvorů do popela shořelo. A konšelé nalezli, že „pán ničímž toho podle práva neprovedl", aby Čadová byla žhářkou — a pustili ji.[86]) Náchodští z hrdelné pokuty vypustili r. 1561 jakéhos Vykoukala, jenž hrozil ohněm, potom skutečně vyšlým; vypustili ho z té příčiny, že svědčil proti němu jediný pastucha, tedy svědek nestatečný.[87]) Tím způsobem shledal by se ještě leckterý doklad uvážlivosti konšelské, ale úhrnem jsme přesvědčeni, že u věcech, žhářstva se týkajících, vedli sobě konšelé co nejpřísněji. Vždyť nejedenkrát stalo se, že ani dětem neodpustili přes to, že pro škodný skutek lidé nedospělí neměli těžce býti pokutováni. V Jihlavě kdys i jedenáctiletý hoch pro žhářství byl utracen, ale ne ohněm, než pro své mládí z milosti byl sťat.[88]) Rovně tak zvedlo se r. 1577 jakémus chlapci v Trutnově.[89]) Téhož roku také Rakovničtí pro oheň, na předměstí vzniklý, kázali spáliti děvčici Annu z Kounové, která prý „z lehkomyslné zlobivosti" oheň položila [90])

K dalším hrdelním zločinům náleželo odpovědnictví, „moc" čili „kvalt a výboj", zvlášť výboj na dům. Na to všecko byl meč pokutou; ohněm hrozila pokuta těm, kdož provedli nějaké podvody se stříbrem, zlatem a s mincí. Obírati se kouzly váženo též za zločin, a trestáno mělo býti ohněm nebo dle práva Koldínova při muži mečem, při ženě zahrabáním do země za živa. Kdežto v sousedních zemích západních čaroděje pálili již v XV. věku, u nás před polovicí XVI. věku taková příhoda náleží k velikým vzácnostem. Upálení stařeny kouzelné v Náchodě r. 1540 jest případ téměř ojedinělý. Sotva že Koldín vstavil do svého práva na kouzla trest smrti, v malých časech potom r. 1588 dokazuje český kněz Štelcar v Knize duchovní, že čarodějnice nic nedovedou! Osvícené slovo! A věru na česť našich předkův oznámiti jest, že za všecken

---

[84]) Arch. pražsk. č. 1143. 42. 43.
[85]) Arch. pražsk. č. 1128. 15.
[86]) Arch. plzeňsk. lib. sentent. č. 8.
[87]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 3.
[88]) D'Elvert, Iglau. 245.
[89]) Hüttel, Chron. v Trauten. 225.
[90]) Kn. list. posel. v arch. rakovn. z r. 1577.

čas u nás lidé pro čáry a kouzla spíš bývali buď potrestáni jen žalářem anebo docela propouštěni, až prý se na ně „ukáže něco jistějšího“, než aby byli o hrdla připravováni. Připomínáme rozsudku plzeňského z r. 1560, jímž ze tří osob, usvědčených, že se kouzly obíraly zvláště za tím koncem, aby pokladů pohledaly, jedné nalezen za trest žalář, druhé očista přísahou a třetí nic — appellace však nařídila, aby poseděly všecky tři v šatlavě týden![91]) Vizme soudní jednání konšelů kouřimských! Roku 1595 připravil do jich soudu Mikuláš Předbožský z Zásmuk a na Přebodze Rozinu Jakoubkovou ze vsi Přeboze a dokazoval jí předlouhou žalobou, že kradla i kouzla činila za mnoho let. Kouzelnice poprosila konšelů, soudců svých, aby se za ni přimluvili u žalobce — a konšelé jí vyprosili svobodu.[92]) Čtyři léta potom přivlečen k soudu kouřimskému člověk, u něhož nalezena lidská kosť, tedy neklamný důkaz kouzelnictva. A konšelé odsoudili ho pro tu kosť na týden do šatlavy, ač se ho mohli na lecco „útrpně“ a katem vyptávati.[93]) Roku 1555 vyznal jim na mukách pastucha Jiřík, že „ďáblové v způsobu vlků uměním jeho sou lidem dobytek dávili“. Toho pastuchu odpravili, ale ne pro to bláhové vyznání kouzelnické, nýbrž pro nějakou vraždu, jíž se pastucha dopustil „na Fidrholci“.[94]) K soudu Starého města Pražského byla r. 1605 podána čarodějnice Sabina, a když pánům upřímně pověděla, že „lidem toliko sléváním na vosky posluhuje“, propustili ji, ani vlásku jí neskřivivše.[95]) Slavně povědomý Tomáš Jaroš, puškař a slévač krále Ferdinanda I., žaloval na svou kuchařku, že jejími kouzly manželka jeho o rozum přišla, rovně tak i Dominik, bratr jeho, že o rozum přišel a v polích běhá, a „že i páni doktoři o tom tak soudí, že nemoc jejich není přirozená, nežli že jest jim oběma uděláno“, a konšelé pražští, uvážlivější nežli páni doktoři, nalezli ortelem, že Jaroš nic nedokázal![96]) Rovně tak uvážlivě vedli sobě Solničtí r. 1581, když rozzlobený lid přivedl jim do soudu šafářku z Ještětic, vině ji z čar. Také Kutnohorští zhola propustili r. 1600 Dorotu Sviňkovou ze vsi Rečejan, ačkoli se přiznala, že o Veliký pátek šindel z krchova vzala „ku potřebě tlačení vosku“ a v den sv. Filipa a Jakuba v pastuší chalupě „bíledně“ rozsvítila.[97]) I když někdy dokázán při čarách zlý úmysl, že totiž jeden na druhého lil neb líčil kouzelné vody, aby schnul a zhynul, i v té případnosti soud orteloval jenom k šatlavě.[98]) Ba víc! Ronovští roku 1608

---

[91]) Kn. appell. v zemsk. arch. č. 8. fol. 841.
[92]) Arch. kouřimsk kn. svědom. 1595. 57.
[93]) Tamže. 253.
[94]) Arch. mus. list. kouřimsk.
[95]) Arch. pražsk. č 1168. 243.
[96]) Arch. pražsk. č. 1155. A. 12.
[97]) Ze soukr. opisů archiv. dr. Emlerových.
[98]) Na příklad Kolínští nalezli r. 1566 Saloméně Říhové, aby přísahou se očistila z čar: vylilatě nějaké vody na dům Doroty Tomáškovy, aby jí

byli přesvědčeni, že Anna Tichá, žena starožitná, lidem kouzly svými opravdu škodila, a přece ji zanechali při hrdle. Ale vyhnali ji z obce, vstavivše do knihy, že „jí na snažné přímluvy dobrých lidí milost učiněna jest, ačkoli, kouzly a čáry lidi o rozum připravujíc, měla jakožto čarodějnice spravedlivě na hrdle trestána býti".[99]) V táborské knize smolné, obsahující rozmanité zločiny, skoro za celé XVI. století připadneš teprve r. 1591 na ženu pro kouzla zahrabanou a kolem probitou. Byla to Markéta Ledvinkova, žena před našima očima ovšem nikoli čarodějná, ale velmi zlobná a mstivá. Co toho na sebe napovídala! „Sušila sem prsť v komíně, té prsti nabrala sem doma u světničního úhlu v tom místě, kde nejprve slunce z hory vychází; a vzavši hlavu člověčí s tou prstí, vodou sem tu hlavu prolívala a kouzla činila, lidi sušila a mořila, s kejm bych se svadila. Tomu mne učila Šandova z Podolí nebožka, aby jí tam čerti po smrti hlavu strhli! Rakovského dva syny těmi čarami sem usušila, a proto sem je umořila, že sou se mnou se vadili a dávali mi staré šelmy; kuchařku ze špitála sem umořila týž takovými čarami, a to proto, že jest mi dávala chromy báby." [100])

I po vojně třicetileté, kterouž mravy všude zhruběly, kdežto v Němcích hranice pod čarodějnicemi plály do set, u nás pořád ještě vypovídáni čaroději na zápisy; v Ronově na příklad r. 1661 Jakub Morávek, pastucha, jenž s rodinou svou „od lidí v domnění vešel, že čáry dělá a ve vlky se proměniti mohou", nucen byl jen k reversu, že „se spáliti dá, kdyby se toho ještě jednou dopustil".[1]) A r. 1668 odsouzen ve Mšeně Veverka, jejž skutečně postihli, an pro kouzla oběšence loupil, pouze k pranýři, k pardusu a k vypovědění. Hrdla mu nechali.[2])

K hrdelným zločinům dále náležely zrady ouředních tajemství i škody noční na vinicích a zahradách, kdežto škody za dne spáchané měly vyvržením očí pokutovány býti. Též pro zrádné cedule měl pisatel hrdlem se káti, a to ne smrtí prostou, než čtvrcením těla.[3]) Na předním místě všech zločinů, nad nimiž smrtí mělo mstěno býti, byla vražda. Třebatě zvali naši konšelé všecko jakékoli zabití „mordem", nicméně vždy dobrý činili rozdíl mezi vraždou loupežnou, a mezi zabitím ze msty nebo z půtky. Mordéři úklad-

---

na zdraví uškodila. A když odpřisáhla, chtěli konšelé, aby poseděla 14 dní v šatlavě. Toho vězení appellace nestvrdila. Kn. appell. v arch. zemském č. 5. 700.

[99]) Z knihy sirotčí v Ronově. list 117. vypsal a půjčil Kl. Čermák.

[100]) Arch. táborsk. smol. kn.

[1]) Z téže knihy 119. Příklady též v černé knize lounské. Roku 1650 metlami z města vymrskána Kateřina Pikova, že se čarami obírala. Na smrť jí nenalezli přes to, že byla spolu i cizoložnice.

[2]) Arch. mus. listin z Mšena.

[3]) Rkp. budišínsk. 254. dí: „Mord jest, kteří nesmějí mluviti a píší listy a mecí je po cestách. Byla-liby která smrť horší, aby mu ji udělali."

nému a loupežnému neodpouštěli hrdlo, a smrť jeho bývala kombinovaný, hrozný trest; ještě po smrti vstrkali ho na kolo. Umříti smrtí prostější, bývala milosť. Pro zabití bylo také hrdlo, ale vrah mohl si je vyplatiti, měl-li jen peníze na to. Neměl-li, sťat byl mečem. Usmrcení „z příhody", z nechtění, také bývalo trestno, ale nikoliv nebylo tu hrdlo za hrdlo, než nejvýš ten trest neopatrným byl, že je vypověděli nebo častěji vězili a nejčastěji však poddávali je k smlouvě se stranou poškozenou. Ve všech případech ovšem musili přátelé krevní žalovati.

Pro zabití ze svády zabijce na své cti ouhonu netrpěl. Že vražda taková cti nic neškodí a že v minulých dobách velmi často se sbíhala, o tom znamenitě pravil v soudě žateckém r. 1541 Jan Šafář, když mu strana byla vyčtla rváčstvo a „mordy" :[4]) „Však se to lidem ze všech stavů přihází, že se zbijí a zmordují, a proto jim ke škodě jich poctivosti nebývá, nébrž i v soudech sedají i také před soudy od lidí mluví, jen když o své příhody smlouvy učiněné mají." Týmž rozumem v staroměstském soudě praví kdosi r. 1577: „Když jeden druhého zamorduje, proto cti netratí, jakož se na onen čas přihodilo panu Mikuláši Miřkovskému, někdy nejvyššímu písaři království Českého a Hradu Pražského hejtmanu, že pro mord byl hrdla odsouzen a proto cti neztratil!" [5]) S tím souvisí nářek Dačického: „Neslýcháno, aby se v jiných zemích sami svoji tak v domácích ničemných šarvátkách o hrdla připravovali jako páni Čechové." [6]) Od r. 1540 do r. 1559 jest v zemských deskách poznamenáno o čtyřiceti čtyřech vraždách panských a jiných, o nichž jednáno na soudě zemském nebo komorním, a to nijakž nelze pověděti, je-li součet ten úplný!" [7]) Kdo spočítá, kolikrát v téže době při soudech městských bylo o zabití jednáno! V oněch vyšších soudech při většině případů nalezli soudcové, že ten onen zabitec k svému zabití „řečí a skutkem příčinu dal", protož tedy „mordem tím pohnaný že povinen není"! [8]) A nápodobně vypovídali soudcové městští, k nimž zabijcové přicházívali se slovem vždy stejným, „že se násilí svému musili brániti", nebo že „nebožtík slovy hanebnými příčinu dal". Konšelé někdy uznali váhu těch výmluv a propustili vraha. Na příklad r. 1556 zabil Kvasnička v hospodě náchodské Vařičku, a konšelé nalezli, poněvadž Vařička byl pro svádu z hospody vyhnán čili „vystrojen", a „zase potomně se navrátil a tu mnohých, aby se s ním poprali, slovy a řečmi hanlivými jest pobízel, a v tom od téhož Kvasničky, kterýž se jemu

[4]) Kn. žatecká č. 92. v arch. pražsk.
[5]) Arch. pražsk. č. 1134. 115.
[6]) Dačický-Rezek, Paměti. I. 315.
[7]) Ortely zemsk. a kom. soudu v univ. knih. fol. 31.—43, 101, 105. Na listě 105 i kněz Jan farář v Holicích viněn z vraždy r. 1554, ale uznán nevinným
[8]) V ortelích univ. knih. na příklad fol. 38. viní r. 1551 Anna vetešnice uroz. Proskovce Mikuláše, že jí zabil muže; Proskovec „pokázal, že vetešník

ohražoval, aby za ním nechodil, půjde-li, že jemu sekeřicí dá, jest raněn; z těch příčin Kvasnička takovou žalobou z mordu povinen není".[9]) V Slaném nalezli konšelé r. 1560 Matouše z Velemína „mordu" nevinným, poněvadž „Jan Huňatej a Kardášek, jsouce napomenuti, aby na svá obydlí šli a sobě i jiným pokoj dali a že potom o půl noci po tmě zbrojně nalezeni jsou, jeden v pancířovitém kabátě a v pancířovitém klobouku, a druhý v jelením kabátě a v žílovaném klobouce, z čehož se poznává, že jsou se k nepokoji strojili a k nevoli" — tedy sami zabití svého příčinou byli.[10]) Když v pražském soudě vinila r. 1547 Anna Žejdlicova Zacha, sladovníka, že jí zabil syna v hospodě na Oujezdě, uhájil se sladovník důkazem, že Žejdlic posměšně naň volal, „chtěje mu službu zjednati u biřice, a připraviv se v brnění a zárukáví, nabil sobě ručnici broky a mezi ně střelil". „Matka jeho," tak pravil sladovník v soudě, „jměla by toho vděčna býti, že tak ještě poctivě s světa šel."[11])

Na odpor tomu plzeňští konšelé r. 1573 vypověděli ortelem, „poněvadž se našlo, že k pobodení nožem Matěj Staňkovic Štěpánu sládkovi řečí a také bitím příčinu dal, z těch příčin sládek tím mordem povinen není — však pro velikosť skutku vězením za tři měsíce ztrestán býti má".[12]) V Chrudimi Adam podruh r. 1558 zabil konšela Ondřeje, a soud konšelský rozsoudil: „Ačkoli za příčinou od konšela danou podruh pokutou hrdla povinen není, však pro velikosť toho skutku dotčený Adam má na rukojmě pod 300 kop dán býti, aby se na každé suché dni do vězení postavil, a v něm den a noc bez jídla a pití aby seděl, a to za dvě létě pořád zběhlé."[13]) Hůře vedlo se Martinkovi, trubači, jenž téhož roku zabil pozaunara v Čáslavi. Konšelé nalezli: „Poněvadž pozaunar trubače k bitvě pobídil a sám příčinu k zabití dal, trubač zůstalé vdově tím mordem povinen není, však pro velikosť skutku týž Martin má za 1 měsíc kladou o suchém chlebě a vodě trestán býti a po vyjití trestu města se zhostiti."[14]) Stejný ortel stihl r. 1586 čáslavského provazníka Jízdného, jenž zabil čekanem Rybu z Turnova; vraždou uznán nevinným, ale dán „o skrovném chlebě"

řečí a skutky k tomu příčinu dal". Prohrála. Fol. 28. r. 1542 viní panna Markéta z Prudic Jiříka Zygle z Chocemic, že jí zabil otce. Ortel: Jiřík „mordem není povinen, poněvadž zamordovaný řečí i skutkem příčinu dal". A podobně fol. 29. 30. Proti tomu odsouzených málo: fol. 32. Jošt Tejřovský odsouzen r. 1542 pro vraždu Petra Chlumčanského; fol. 101. r. 1553 Václav Novohradský z Kolovrat odsouzen hrdla pro vraždu Zikmunda od tří korun v Praze. Všecky ostatní případy smluveny nebo pro všelikteraké chyby z práva zdviženy.

[9]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 3. fol. 490.
[10]) Kn. appell č. 4. str. 644. Zemsk. arch.
[11]) Miscell. při desk. č. 71. 134.
[12]) Arch. plzeňsk. lib. senten. č. 7.
[13]) Kn. práv. fol. 50.
[14]) Tamže. 87.

na měsíc do klády „pro přetržení takových nočních různic".[15]) Na Mělníce r. 1576 zpíval v hospodě Fučík „neřádné a zapověděné písně před děvečkami". Řezník Tobiáš ho napomenul, aby těch písní přestal, ale napomenul ho poněkud neomaleně, hodil totiž po něm konvicí. Fučík popadnuv konvici svou, zabil řezníka: „udeřil ho v žiloviny, přeťal mu žílu krevnici". Soud mělnický uváživ, že řezník „příčinu dal", nicméně pro velikosť skutku odsoudil Fučíka do vězení, v něm aby seděl na lancouchu (na řetěze) za 6 měsícův o samém chlebě a vodě; mimo to aby položil za škody, kteréž vdova zabitého pro tu při vzala, 50 kop míš., a „po vykonání vězení mezi dobré lidi do roka aby se provandroval a lepším mravům se naučil". Appellace r. 1557 ten ortel stvrdila, ale připojila, že mohou konšelé toho vězení umenšiti a Fučíka na cti opatřiti.[16]) Někdy musila sama appellace konšelský soud upomenouti „na velikosť skutku" a přidati zabijci některý čas žaláře tuhého. Na příklad Roudnickým, kteří r. 1563 nalezli, že Matěj Chytrý vraždou rybáře Martina nevinen, poněvadž se brániti musil, vzkázali rady appellační, aby přes to „pro velikosť skutku" Chytrého za tři měsíce zavřeli.[17])

Některou „příčinu" někdy uznali konšelé za mdlou a odsoudili vraha, jak se náleželo. Na příklad r. 1519 viněn v Pražském městě Starém Molenda, syn mlynáře ze Šerlinku, že ve rvačce zabil oštipem kdes v Podžidí souseda Slámu. Marně vytáčel se Molenda, že nebožtík vlastně pral se s nějakým kantorem, a že je oba jen „rozvazoval", a že ten kantor do nebožtíka sudlici vrazil, až se v něm zlámala. Soud Molendu uznal vinným.[18]) Také Kutnohorští r. 1599 neuznali rozpustilému synkovi městskému, Janu Hubáčkovi, za dostatečnu „příčinu" k vraždě, že nebožtík Altman byl vylil na něho „pivo z pudlačky". Odsoudili ho „k pokutě podle práva, poněvadž sám byl šarvátky začátek, chodě s hudci po městě z jedné hospody do druhé a povyky čině".[19]) Roku 1550 dal jakýsi pražský sladovník žákovi pohlavky; žák nožem se odemstil a sladovníka v svádě zabil. Za to ho kázali pražští konšelé stíti. Byl žák výborný mládenec, a mnozí lidé zaň prosili, otec chtěl platiti. „Než umřel, pravil, že, bráně se, to musil učiniti; nebylo nic platno."[20]) Lounští r. 1600 neuznali za dostatečnou příčinu vraždy, kterouž Ondřej Pohodlný stal se mstitelem cti domu svého. Zabil totiž milence mateře svojí, poněvadž se mu lidé proto posmívali. „Posmívali se mi," tak oznamuje soudu horlivý syn, „že jest to otec můj, a já chytiv se zbraní své, hlavu sem mu rozvrátil a vezl sem

---

[15]) Tamže. 95.
[16]) Arch. měln. kn. č. 3. 136.
[17]) Arch. zemsk. kn appell. č. 4. str. 730.
[18]) Arch. pražsk. č 1129. 426.
[19]) Memor. kutnohorsk. v mus. fol. 22.
[20]) Rkp. dvor. kn. č. 4279. 149. Zápisy Rosovy.

jej na sáňkách k řece a vztrčil jsem jej pod led.“ Konšelé bez rozpaků nalezli, aby mečem byl trestán.[21]) Vzešlo-li zabití ze hry, to věc znamenitá a vůbec obvyklá, že žádní konšelé takového „mordu“ souditi nechtívali, než obyčejně žalobu zdvihali, jakoby se nic nebylo stalo. Příkladem budiž příhoda, která se r. 1555 byla zběhla v oné nejužší pražské uličce, která jest doposavad mezi dvěma domy proti faře Týnské. Do té uličky vehnal nočně Martin Vůz z Rovin Kryštofa Vchynského ze Vchynic a tu „v místě dosti ouzkém, neslušném, ješto to všechno z ulice Caletné od Hřebenu spatřiti se mohlo, na něho píchal kordem, až ho zabil“. Martin se bránil v soudě, že nebožtík pobízel ho, aby šel bít se s ním, že mu v oči klepal, a „kdožkoli tak začetím svády sobě což uhoní, to sobě mívá, a právo takového ochrániti povinno není; neboť obecné přísloví jest, že páni počátek soudí“. A páni opravdu soudili „počátek“, vypověděli: „Poněvadž Vchynský, dav se ve hru s Martinem, s ním ve zlú vůli vešel, Martin tou žalobou povinovat není.“ S tím ortelem nebyli krevní přátelé zavražděného spokojeni, appellovali, ale než vyřízeno zemřel vrah.[22]) Bylo-li zabití tak surově provedeno, že obyčejná výmluva sebeobrany nemohla než minouti: nalézali konšelé bez okolků na hrdlo. Na příklad když r. 1553 žalovala Monika z Budějovic do Matěje mlynáře v Praze Staré, že jí zsekal syna, krumpléře arciknížecího, tak, „že v něm plíce viděti bylo“, odsoudili konšelé neurvalého mlynáře hrdla, nevěříce obranám jeho zhola nic.[23])

Konečně slušno oznámiti, že některá příčina konšelům viděla se býti k odsouzení zabijcovu zcela dostatečnou, ale zase naopak byla mdlou appellačním radám. Stačiž na ukázání toho jediný případ z městečka Benátek. Přišel totiž r. 1562 vesničan Hrachovec do brány a lál. Když z toho lání rozvinula se pračka, přiskočil kovář Knoflíček a vší silou kovářským kladivem udeřil vesničana do hlavy. Že ho tím zabil, o tom nelze ani pochybovati. V tom smyslu také soud benátský uznal kováře vinným „mordu“. Ale z appellace přinesen ortel napravený; prý ačkoli se ví, že kovář ho udeřil kladivem, nicméně, „poněvadž při pohřebu nalezeno tělo Petra Hrachovce hanebně v předu života od hlavy až do pat ztlačené, zpuchlé a zmodralé, z toho se uznává, že jest od někoho jiného více než od Knoflíčka ztlučen byl, z těch příčin tedy Knoflíček ne mordem než udeřením toliko vinen, o kteréžto udeření s Annou pozůstalou manželkou Hrachovcovou smluviti se jest povinen“.[24])

Že by byli konšelé o těch a podobných domácích „mordech“ uvažovali ochotné a rádi, toho nelze říci. Hradečtí nad Labem

---

[21]) Kn. černá lounsk. č. 1. C. 27. při roce svrchu psaném.
[22]) Kn. arch. pražsk. č. 990 101.
[23]) Miscell. při deskách č. 71. fol. 341.
[24]) Kn. appell. č. 3. fol. 602.

musili k tomu r 1535 i štiplavým psaním královým puzeni býti! Poroučíť jim král, aby vyšetřili o vraždě Václava Kyšperského a nezatajovali nic, „neb takových hanebných mordů trpěti neráčíme, kteréž se u vás snad častěji než jinde dějí!“ [25]) Té neochotě nelze se diviti; začasté ti, kdož měli o hrdlo souditi některého městského rváče, bývali mu příbuzní, a nebylo-li příbuzenstva ani kmotrovstva, přece vždy se nalezla některá přímluva po známosti. Z rozpaků jedinou dobrou pomocí bývaly smlouvy o zabití neb o „hlavu“, a proto k nim tak často konšelé strany podávali, považujíce podle prastarých zvyků takové zabití spíše za věc soukromou, nad kterouž po své dobré vůli mohla poškozená strana mstíti se nebo odpouštěti. V starých dobách krevní msta konána byla neobmezeně; v době, o níž píšeme, chtívali konšelé mstu i smluvené odpuštění míti v rukou svých.[26]) Proto také při každém zabijci stávali přátelé hned při obžalobě a neustávali za něho stranu protivnou prositi, a byli-li mdli, na přímluvu sobě přibírali konšely, kněze, pány urozené, paní a kde koho. Kterak uměl vrah prositi sám, o tom z čáslavského soudu tato poučná scena. Když r. 1547 odsouzen byl hrdla Záděra, „strana původní poděkovala ze spravedlivého nálezu, a Václav Záděra, jsa již v moci téže strany původní, klekši v radě na kolena svá, prosil pro pána Boha a pro milú matku boží za milosrdenství, tak aby při hrdle mohl zůstaven býti a pokání činiti. I dána odpověď od původní strany, že vážíce sobě přímluvy pána jeho. děkana a jiných prelátův a přátel jeho, k smlouvě s ním se svolují“.[27]) Jakkoli někteří příbuzní o své nebožtíky s velikou nechutí na smlouvy se dávali, jakkoli zvláště manželky nechtívaly pro bolesť srdce ani viděti vrahů svých mužů,[28]) přece proniklo a obecným stalo se míněním, že „krevné“ peníze jsou lepší nežli nic. To mínění vyřekla komora královská r. 1573 po vraždě kotláře v Pardubicích, jejž zabil Půta z Donína ručnicí. „Kotlářka Anna jest žena potřebná a s několika dítkami osiřelá; kdyby soudem k témuž panu Půtovi přikročiti chtěla, náklad veliký by na to jíti musil, avšak by nejisté bylo, komuby padlo, a by pak ten mord Půtovi přisouzen byl, a týž pán z světa sprovozen byl, málo by tím sobě prospěla; z těch příčin aby smlouva k vykonání přišla.“ [29])

---

[25]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 13. str. 203.

[26]) Krevní msta vymřela působením církve. Herm. Jireček. Slov. Pr. II. 251. Nebude daleko bývalé msty krevní onen případ r. 1560. že tři bratří Mulačové dlouho pálili chalupy v křížovnické vsi Kašticích, vynutiti chtějíce, aby byl vrah jejich bratra Jeronýma, v téže vsi obývající, podán k smlouvě o vraždu Kn. kom. soudu č. 14. G. fol. 115. Tu čteme mimo jiné: „Vztrčali nám list do stohu na proštipci, jestli s nima se v brzkém čase nesmluvíme, že ještě chtějí toho hledati“

[27]) Kn. čáslavská č. 9. fol. F. 12.

[28]) Domluvný příklad v arch. pražsk. č. 1133. 43.

[29]) Arch. c. k. místodrž. Miss. 90. B 496.

Smlouvy o hlavu děly se způsobem ubrmanským. Z podstatných kusů takové smlouvy o hlavu býval ten, že strana straně slibuje pod pokutou nezdvihati a nepřipomínati víc té vraždy.[30] Aby zákonu božímu stalo se zadosti, týkal se druhý kus v smlouvách pokání chrámového. Ze staré doby obvyklé pouti kajicné do Říma a do Cách husitskou vojnou pominuly, ač po různu při katolických šlechticích až do sedmnáctého věku se vyskytují.[31] Co se týče záplaty peněžité, ta v XVI. věku usazena již jen na vraždu selského člověka. Vrah ze stavů vyšších měl dáti 300 kop českých,[32] z nichž jeden díl byl vrchnosti a dva díly krevním přátelům; za vraždu měšťanův a obyvatel svobodných „nemohlo žádnými šacunky obmezováno býti", alebrž necháváno na tom, jak se kdo smluví. Starodávná „víra" saských práv městských, aby totiž za hlavu dáno bylo osmnácte funtů[33] (funt asi za rýnský zlatý), a sazba práva řečeného Soběslavského, aby platilo se za hlavu řemeslníkovu 10 kop, za dělníkovu 5 kop, za měšťanovu a vladykovu 50 kop,[34] nespravedlivé ty sazby německé neměly v XV. věku valné platnosti; také nemohly na dlouze nikterak postačovati; neboť chuďasovi byly takové usazené platy velikými, a bohatého vraha nezabolely. Jako vrchnosti selské i městské chtívaly míti ze smluv o hlavu svůj peněžitý podíl,[35] takž nápodobně hlásívala se komora o peníze, smlouván-li měšťan města královského.[36]

---

[30]) V listech knihy městečka Měřína čteme o tom při r. 1562 zápis tento: „Kdež jest Abustin súce napitý Machovi zdvihal tu vraždu Vaňka Mokropyska nebožcika mluvíc, že se na Machovi toho mstíti bude, kdežto Mach o tu vraždu před léty smlúvu učinil, a taková úmluva neměla zdvihána býti;" proto Abustin nechť zaplatí „panský základ" 15 kop gr. českých.

[31]) Dva příklady ze starší doby o pouti do Říma a do Cách uvádí Tomek, Praha II. 336. též Vávra, Kolín I. 49. Dačický II. 97. vypravuje při r. 1605, že Václav z Vlčkova propuštěn byv z Daliborky, šel do Říma „pro odpustky". Smlouvy o „Ochfart" — Achenfahrt z r. 1470 v Kladsku viz v Geschichtsquellen d. Grafsch. Glatz 318.

[32]) Ale r. 1558 Hynek Rychnovský, jenž hrozně zmučil a naposledku zabil mladého Petra Sopouška pouze pro to, že otec jeho nechtěl býti Rychnovského poddaným, odsouzen jest soudem zemským k pokutě vyšší, totiž ke 500 kopám českým k rukám dotčeného otce. Rkp. univ. č. 17. C. 30. fol. 293.

[33]) V knize mladoboleslavské č. 1. na desce nalepeno naučení z Nymburka roku 1486 vydané: „Jestli při horkém účinku popaden (vrah), a na něho takový mord jest doveden, tehdy by jemu šlo ku pomstě útrpné, pakli taková věc jest přesnocována, a poznal-li by sic on před právem, tedy nejde jemu to k jeho hrdlu, ale odloží to celým jedním wergeltem, to jest 18 funtóv, pakli on toho zapří, tehdy otejde toho svú jednú rukú na svatých, jakož právo jest podle práva města našeho Nymburka."

[34]) Srvn. Pr. Star. města Pražsk. Výb. Lit. Č. II. 319.

[35]) Že poddaní beze svých pánů o hlavu se smlouvati nesměli, budiž dotčeno jen mimochodem. Proto také žalovala r. 1533 kapitola hradu Pražského do Volfa z Gutštejna, že nutil člověka z Čisté, aby smluvil se o vraždu „bez vědomí týchž prelatů, pánů svých". Reg čern. hejtm. č. 2. JJ. fol. M. 10.

[36]) Na př. r. 1561 píše arcikníže do Král. Hradce „o složení pokuty" 300 kop gr. č., kteréž jest Straka, mord učiniv, propadl císaři. Arch. místodržit. Missiv. č. 69. fol. 129. Později (fol. 152.) píše opět, že Strakovi pokuta odpuštěna.

Ohledáme několik smluv, počínajíc od prvních let XV. věku po čas bělohorský. Roku 1409 zabit v Praze Hawrbek, a vrah za tu vraždu učinil — jen „pokoru" čili pokání a zaplatil třicet mší. To bylo i písaři, jenž smlouvu zapisoval, některak málo, připsaltě na okrajku poznámku: „O hlavu pokora — lehká pokuta." [37]) Roku 1418 zaplatil novopražský pekař hlavu sluhy Havránka 12 kopami, ale „bez pokory".[38]) Deset let později smlouvali „k ukrocení budúcieho zlého" čtyři ubrmané „z povolení purkmistra a konšelů Velikého města Pražského" o hlavu zabitého Matěje pomahače. Smluvili, aby vdově oba vrazi Váček a Mikulášek učinili „pokoru" a dali jí a sirotkům pět kop, „točižto ihned kopu a ostatek na roky"; „za to aby Kateřina a sirotci ani jich dědici Váčkovi a Mikuláškovi toho nikdy zlým nevzpomínali, ale aby, přátelé svoji dobří jsouce, věční nepamětníci té pře mezi sebú byli".[39]) Osmi kopami zaplacena r. 1432 hlava měšťana novoměstského Duchka; oba vrahové s osmi syny vdově pokoru měli učiniti tuto: „měli jíti bosi s nahým mečem se třmi svěcemi s každú v libru na kyrchov sv. Štěpána v neděli".[40]) Vrahu Jankovi z Čimic uložili novoměstští ubrmané, aby zaplatil 4 kopy a sám devátý učinil pokání s vytaženým mečem a čtyřmi svíčkami na hřbitově u sv. Jindřicha; dvě léta potom měl řezník Šimonkův platiti za hlavu Pařízka, řezníka novoměstského, 4 svíce o dvanácti librách vosku a zjednati v kostele sv. Jindřicha 30 mší.[41]) Roku 1448 zaplatil Šlechta z Chrústově (Chroustov) hlavu Mikuláše, člověka poddaného, pěti kopami.[42]) V Kasejovicích r. 1455 Ladman se svými syny zaplatil za hlavu nebožce Špináčkovu přátelům jeho 4 kopy české a deset liber vosku kostelu.[43]) V Rakovníce nejstarší smlouvu o hlavu nalezli jsme r. 1430. S každé strany byli dva smluvčí voleni ze sousedících zemanův,[44]) a ti smluvili, aby vrah Mikuláš Mitas za hlavu Tulehovu složil 10 kop, „kterýmiž penězi mají strýcové těch sirotků s konšelským vědomím vládnouti do jich let rozumných, a kdyžby ti sirotci let došli a úmluvy držeti nechtěli, ani těch peněz vzíti chtěli, tehdy těch 10 kop mají Mikulášovi Mitasovi navráceny býti". Konec té smlouvy obsahuje podivný kus o hospodě. „Úmluveno, kdežby prve strýci těch sirotků do krčmy přišli, tu nemá Mikuláš ani bratr s jich pomocníky do toho domu vjíti, pakliby oni prve v krčmě byli, tu mohú strýci do té krčmy jíti nebo nechati."[45]) Z konce XV. století buď

[37]) Miscell. při desk. č. 7. fol. C. 9.
[38]) Miscell. č. 11. fol. J. 9.
[39]) Arch. pražsk. kn. č. 992. 89.
[40]) Miscell. při desk. č. 14. fol. B. 3.
[41]) Tomek, Praha VIII. 317.
[42]) Lib. inscript. 44, Arch. litomyšl.; půjčil Štěpánek.
[43]) Kn. kasejovsk. rkp. v mus. fol. 25.
[44]) Slovut. Vanček z Modřejovic, Pecha z Protivného, Svachek ze Slabec.
[45]) Kn. arch. rakov. z r. 1387.

ještě uvedena pražská smlouva, již učinila r. 1485 Anna, vdova po zabitém Fremanovi. Požádala. aby Havel, jenž sám čtvrtý muže jejího „z tohoto světa sprovodil živého k mrtvým“, učinil „pokoru tu, že ji třikráte odprosí, láznu dá za jeho duši topiti jednu a na potřebu chudým dá postav sukna v moc Anně, k sv. Jindřichu do kostela že koupí pět liber vosku, do kaply Božího těla tolikéž“.[46])

V XVI. věku jsou smlouvané ceny za hlavu průměrně čím dále, tím větší. V Litomyšli sic zaplatil r. 1514 Martin Šubka za hlavu německého zedníka Martina jenom 15 kop míšeňských,[47]) ba hromada sousedů v pražském Podskalí nedali r. 1526 za vraždu plavce, jenž do Podskalí připlaval, nic víc nežli tři kopy české,[48]) proti těm malým penězům krevným platili jiní provinilci touže dobou již záplaty znamenité. Vondra, muž Doroty Podpálilky, soused pražský, ani vrahem nebyl, než byl jen při vraždě paní Prostibořské, ale aby mu od manžela zabité paní „vina“ byla odpuštěna, musil mu r. 1520 postoupiti dům se zahradou na Karlově.[49]) Roku 1530 bylo několiku tovaryšům koželužským na Vyšehradě složiti se k dvaceti kopám za hlavu zabitého Tomše Mícy.[50]) Tři léta potom nucen byl v úřadě šestipanském pražský poddaný Jan Jinonický dáti za vraždu Duchka Belana, zabitého na poli, vdově nebožtíkově, „aby jemu taková věc soudem snad nepřišla na těžkost“, devadesáte kop míš.[51]) V Poděbradech r. 1535 po dlouhém véznění zaplatil Pikous za hlavu Pavla krčmáře ze Zboží vdově 60 kop míš., z nichž o polovici vdova sděliti se měla s přátely nebožcovými; nad to měl koupiti vrah k záduší poděbradskému 4 libry vosku. Do smlouvy dotčené vstaveny jsou dva kusy nové a nepříjemné; jeden, „že Pikous má pro týž účinek zlý býti trestán, pokudž vůle jeho vrchnosti v tom býti ráčí“, a druhý „že vymíněno znamenitě, jestližeby pak který z přátel toho zamordovaného Jana Pikousa z toho mordu viniti chtěl, tehda aby práv byl“.[52]) Nebyl tedy ani po smlouvě Pikous nikdaž jist, že mu příbuzní zabitcovi měšec nepřetřesou. Trestati vraha žalářem i nad smlouvu bývalo v Poděbradech potom vždy oblíbeno. Roku 1531 zabil Vojtěch Vojtka, v předhradí soused, Marsu, souseda svého. „A maje konec outrpnou smrtí vzíti, toho jest se při J. Milosti arciknížeti Ferdinandovi a při pánich z komory i skrze přímluvy dobrých lidí dožádal, že při živnosti a jmění zůstaven byl,“ [53]) ale musil vdově dáti 140 kop míšeňských, 8 korců žita a korec hrachu; za „po-

[46]) Misscell. při desk. č. 21. fol. E. 5.
[47]) Arch. litomyšlsk. kn. č. 116. 517.
[48]) Při deskách lib. antiquiss. č. 57. 2. 225.
[49]) Misscell. č. 25. fol. 46.
[50]) Miscell. č. 30. fol. 165.
[51]) Miscell. č. 59. 4. 180.
[52]) Reg. žlut. arch. poděbr. fol. 27.
[53]) Táž reg. fol. 69.

koru" jemu uložili, aby „sám čtvrt" s voskovou svécí, z libry udělanou, do kostela šel, a do roka co týden přes neděli do vězení zavříti se dával, a konečně, aby do žádné krčmy pod žádným vymyšleným způsobem nechodil.[54]) Když r. 1547 zabil Jiřík, mlynář v Poděbradech, voláka, povolal hejtman Černín vdovu volákovu a ptal se ouředně: „Kateřino, manželko, co žádáš za krev manžela?" Odvece ona: „Nežádám smrti mlynářovy, neb smrt jeho nespomohla by manželu mému jakožto mrtvému, ani mně živé." „Jaký tedy žádáš úplatek?" „Za krev manžela svého nežádám úplatku, neb krev člověka není dosti placená." „Máš dítky?" ptal se hejtman. „Mám dví." Učiněn tedy rozsudek, aby vydal mlynář vdově 18 kop gr. českých a poseděl šest týdnů v žaláři.[55]) Z polovice století XVI. nejmenší pokutu za hlavu známe z Ronova a ze Stříbra. Onde vyplatil r. 1552 Jakub z Vršova vdově 10 kop českých za manžela zabitého, tu r. 1549 „za nebožka" kováře dány 22 kopy.[56]) Na proti tomu v Praze dal r. 1546 Melichar Kessel z Altenperku za hlavu Zikmunda Čeňka tisíc kop míšeňských.[57]) Z té doby také jsou povědomy smlouvy, jimiž úplatek za hlavu docela se odpouštěl. Z venkovských je zajímavější nad jiné zápis berounského kováře Jana, jemuž dobří přátelé r. 1542 hrdlo „pro mord ztracené" vyprosili, však s tou podmínkou divnou, aby „vždy o masopustě každého roku, dokudž jest živ, postavil se v moc Viléma Loubského, jemuž byl poddaného zabil, a tu aby za svůj hřích vždy tejden seděl, a neučinil-liby tak kterého roku, tehdy měl na něho přijíti útrpný konec".[58]) Což to smutné masopusty bývaly! Z pražských smluv zajímava jest ona, kterouž odpustil r. 1543 nešťastný Jakub Fikar vraždu Jindřicha, syna svého, vrahovi Jiříkovi Křineckému z Ronova na velikou prosbu přátel i samých zemských soudcí.[59]) Když se Fikar k smlouvě sklonil, páni na soudě zemském vypověděli, že Křinecký má Jakuba Fikara hofrychtéře v šraňcích zjevně odprositi slovy: „Pane Jakube, jak jest mi se koli přihodilo pod večerním a nočním způsobem, že sem nebožtíka Jindřicha za-

---

[54]) Podobná smlouva o hlavu v těchže registrech fol. 79. Roku 1552· Mezi Vítem Pilátovým pro mord Vaňka Lisého z Vopočnice. Zaplatil 50 kop míš. a rok chodil na zámek poděbradský vždy v sobotu „k víčerou", a pustili ho z věže v pondělí ráno.

[55]) Kronika poděbradsk. Minydova. I. 68.

[56]) Kn. ronovsk. kšaftů. Výpis z ní půjčil Klim. Čermák; a kn. stříbrská č. 187. 184. Téhož roku 1549 bylo sestře nebožtíka Václava Haugwice, zabitého v Ouště od Viléma Kelble, 200 zl. rýnských, na soudě komorním smluvených, málo; žádala víc. Roku 1542 dal Jetřich Čihalovec za selského člověka Adamovi Třebolickému 300 kop českých. Kn. ortelů v univ. knih. fol. 32. 35.

[57]) Arch. pražsk. č. 100. 107.

[58]) Kn. smluv berounsk. r. 1530.

[59]) Ortely zemsk. soudu v univ. kn. fol. 31. V tituláři jednom (univ. kn. č. 54. C. 38.) je poznámka, že Jindřich Fikar zabit byl nešlechetně po zadu ve 4 hodiny na noc a pochován u sv. Havla.

mordoval, Vás pro Pána Boha jako otce jeho prosím, že mi odpustíte, a já buohdá na takové milosrdenství pamatujíc, chci toho tak šetřiti, abych vám ani vašim příbuzným zúmysla žádné budúcí protimyslnosti nečinil." [60]) Vraha po té dali na čas do Černé věže.

Z druhé půlky století XVI. povědoma jest z nejmenších cen za hlavu ta, kterouž r. 1557 platil Václav, písař v Kasejovicích, pro vraždu Šimona z Chloumku: deset mší, deset liber vosku, zádušní lázni, postav černého sukna a 16 kop míšeňských.[61]) Jináče bývaly summy od čtyřiceti kop [62]) až po některé sto. Na příkl. v Plzni r. 1554 byl povinen kovář Václav zaplatiti za hlavu Tůmy Vokouna čtyřicet kop míš., a uloženo mu, aby „za téhož nebožtíka v pokoru sám třetí šel, při tom šest mší by dal sloužiti při tom kostele, kdež ten jistý jest pochován, k těm mšem aby položil deset liber vosku, a kříž kamenný aby dal udělati na tom místě, kdež nebožtík sešel".[63]) Roku 1553 zaplatil Jiří Pour, jirchář malostranský, Dorotě Holé a šesti jejím dětem za hlavu manžela 100 kop míšeňských.[64]) Bělští řezníci dva musí r. 1577 platiti za ubitého o jarmarce kloboučníka mladoboleslavského Diviše 100 kop č.[65]) V Lounech r. 1600 platí Adam Janský za vraždu Lukáše Zadního z Peruce sto kop, a poněvadž mu při tom zločinu pomáhal perucký nádenník Matějíček, jenž neměl svého nic, uložil soud, aby třetinu pokuty Matějíček u Janského si „odsluhoval a oddělával bez zjinačení".[66]) V Pardubicích platil r. 1604 mlynář Jiřík Pokorný za vraždu 150 kop míšeňských, seděl 10 neděl a každou neděli svého vězněni stával před kostelem, když se slovo boží kázalo, s mečem dobytým v rukou „k vostrachu jiným".[67])

V Novém Bydžově r. 1606 zaplatil Anně Miltnerové vrah Měnický muže dvěma sty kopami, ale ty peníze musily na něm teprve listy císařskými a vězením vynuceny býti.[68])

I z druhé poloviny XVI. věku povědomo jest několik smluv lidí na peníze nehonných a nehladovitých, kteří dali sobě pouze zaplatiti soudní outraty a za krev nechtěli nic. Ovšem nebývaly soudní škody nehruby. Sedlčanský sládek Petr Axamit, jehož synovi vražda Matěje, sládka z Vesce, odpuštěna, platil r. 1559 „za

[60]) Desky. Kvatern 1. E. 2.
[61]) Kn. kasejovická v mus. str. 87.
[62]) I lidé selští mezi sebou smlouvali se o hlavu čtyřiceti kopami. Viz kn. zelen. ubrmans. v arch. rakovn. Fol 226. Kromě toho bylo ještě zaplatiti vrchnosti. Za Pavla, sedláka z Přílep, zaplatil pánovi r. 1592 vrah Hákaň 12 kop „za škody, kteréž jest k té při vynaložiti ráčil", a sirotkům i vdově dal 40 kop.
[63]) Kn, protokol. konš. arch. plzeňsk. č. 19. str. 18.
[64]) Lib. obligat. arch. pražsk. č. 162. fol. O. 3
[65]) Umlauf. Bělá. 173.
[66]) Registra radní lounsk. č. 1. A. 4. fol. E. 18.
[67]) Reg. zápisů pardubsk. v mus. od r. 1595 fol. 20.
[68]) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 115. 149.

outraty, které pro tu smrt byly“, 30 kop míš.[69]) a čtyři léta před tím smluveno v Praze o vraždu řezníkovu, aby vrah, knihař Adam Čech, jsa člověk „chudý a nemožný“, zaplatil pouze za škody outratní a nákladní, též i za meškání a k právu stávání 40 kop míš. na roky určité.[70]) V Polné odpustili r. 1587 krejčímu Foltanovi, jenž zabil jakéhos Absolona, všecku peněžitou pokutu i outraty soudné, ale pokání mu nedarovali. „Poenitentia“ čili pokání, jež mu z práva i smlouvou uloženo, stojí na konec za zmínku: „Aby do půl léta každého dne sobotního v hodinu 24. do obecního trestání se dostavil a v něm přes noc seděti povinen byl; na ráno pak dne nedělního, jakby se na veliké kázání zvonilo, maje jedno pouto na noze v černém oděvu nebo plášti pod kazatelnicí vystál, a potom vrátě se zase do trestání, může poslu pouto s nohy sníti dáti a odejíti.“[71]) V XVII. věku jsou smlouvy o hlavu čím dále tím řidší, až ustanou. V Jaroměři již roku 1611 vidělo se konšelům omlouvati takovou smlouvu; smluvivše totiž za čísi hlavu půl dvanácta sta kop, doložili, „že i v takových věcech hrdla se dotýkajících mnohdykrát strany smluveny bývaly“.[72]) Na konec buď zmíněno o zvláštní příčině, pro kterouž měla v Hradci Jindřichově r. 1615 smlouva o zabití přijíti k místu. Hradečtí totiž odsoudili dva domnělé vrahy k smrti. Když kat před rukama byl, přiznal se Tomáš Hajzl, jeden z odsouzenců, že sám jediný vinen. Konšelé tedy nalezli novým ortelem za právo, aby Hajzl mečem sešel, a onen druhý „vraždy se osvobozuje, však na ten způsob, aby se s vdovou urovnal a ji spokojil“.[73]) Měl platiti — a vraždy byl osvobozen. Zač tedy?

Usmrcení „z příhody“ čili „z nechtění“ bývalo jako jiná zabití smlouváno, k čemuž někdy konšelé přidávali pokutu, nikoliv hrdelnou, i pokání kostelní. V Pardubicích zabil r. 1559 z nechtění Liška z Tejnce Maruši řeznici, střeliv k ní z ručnice. Žaloby soudné jest sic osvobozen, ale „pro velikost skutku“ vsadili ho do klády.[74]) V Rychnově učinili konšelé r. 1563 tuto výpověď: „Poněvadž ze svědků se nenachází, aby mezi nebožtíkem Svorníkem a Poduškou před tím jaké nepřátelství a váda byla, aby k nebožtíkovi svévolně střeliti měl, protož neuznává se, aby Poduškovi k hrdlu sáhnuto mělo býti, než poněvadž neopatrně se zbrojí šel, má pro takový skutek Alžbětě Svornici škody, kteréž skrze to vzala, nahraditi a potom vězením čtvrt léta trestán býti; čtyři neděle má ve kládě za obě noze seděti, čtyři neděle v poutech a pět neděl na řetěze; se zbrojí, dokud živ bude, nemá choditi.“[75]) Jakub, syn rožmitál-

[69]) Kn. počátecká v mus. fol. 63.
[70]) Arch. pražsk. lib. obligat. č. 162. fol. A. 15.
[71]) Kn. polenská. fol. 182.
[72]) Knapp, Jaroměř. 79.
[73]) Manuál radní jindř.-hrad. z r. 1615. fol. 11.
[74]) Kn. appell. v zemsk. arch. č. 3.
[75]) Táž kniha, fol. 288.

ského koláře, byl r. 1549 z nechtění zabit od Víta, syna příbramského kováře. Hejtman příbramský, Jan Kekule ze Stradonic, se svolením vrchnosti Rožmitála městečka,[76]) smluvil tu „nešťastnou příhodu" tak, že Vít „zjedná osm mší u sv. Kříže, že dá osm liber osku k též službě a kříž kamenný na tom místě, kdež zabit nebožtík, že pořídí".[77]) Bez učiněné žaloby konšelé, jakž rozumí se samo, nečinili vinníkovi, jehož neopatrností život lidský zmrhán, příkoří nijakého. To učinili r. 1521 Třebovští (moravští) již nad svou povinnosť nemalý kus, že zjistili sedláka, jenž „na rynku vozem udávil dítě". Zjistili ho na ten konec, „bude-li ho kdo viniti".[78]) Nedospělci chtívali i v těch příčinách vší viny, pokuty i smlouvy býti prázdni. Někdy se povedlo, někdy ne. Roku 1634 chtěl Jeremiáš Kurkovský v Touškově nad Mží, aby jeho syn byl škodného střelení osvobozen pro neplná léta svá, ale soud uložil otci peněžitou pokutu, poněvadž syn byl „téměř půldruhéhokrát větší a vyšší než otec".[79])

Zabil-li kdo škůdce svého na poli nebo na zahradě, obyčejně nedal za to nic. Konšelé když žalováno bylo, osvobozovali zabijce, na nejvyš to přidávajíce, aby „pro velikosť skutku" podnikl některé trestání šatlavní.[80])

Jeden druh vraždy neodpouštěn. Míníme vraždu manžela jednoho spáchanou na druhém a pak vraždu dítěte vlastního. První příčinou uvozuje právo městské výslovně jen travičstvo, jímž sprovozují se manželé se světa, a těžký trest za to ukládá: muži kůl, ženě hrob za živa.[81]) Poněvadž k jedům travičským v oněch dobách kde kdo počítal i pavouky: to nejedni nesvorní manželé na soud přicházeli se žalobou, že druh druha mínil otráviti pavouky, v polévku vsypanými; a strana obžalovaná i při tomto pouhém podezření dosti práce měla, aby nedostala se k právu outrpnému.[82]) Děvčata a ženy, plod svůj utrativše, bývaly i s mrtvolou dětinskou za živa zahrabány. Ale před svým odpravením dostávaly se k právu outrpnému, aby pověděly, kterak zločin spáchaly, a nebylo-li spoluvinníka. V Solnici r. 1569 zahrabali a kolem probili nejen vrahyni Zuzku, než i přítelkyni její, Anku Hudcovu, která jí radila, „čila-liby kdy co do sebe, aby se napila ze tří žlabů té vody, že ze sebe všecko vyžene".[83]) V Nymburce r. 1586 vyznává jedna: „Když jsem to děťátko měla, naklekla jsem mu na krček, navedl mne na

[76]) Vrchností byli tehda Jindřich Prefát z Vlkánova a Jan a Mikuláš Karykové z Řezna.

[77]) Kn. rožmitálská fol. 195.

[78]) Arch. mus. kn. zápisů z Mor. Třebov.

[79]) Kusá kn. z Touškova v mus. arch.

[80]) Kn. kouřimsk. svědom. fol. 116.

[81]) Koldín. P. 24.

[82]) Na př. v Rakovníce r. 1564 Johanna Plichtova. Kn. soudní z r. 1533.

[83]) Kn. smolná v Solnici. Č. Č. Mus. 1847. 609. Z toho patrno, že násilný abortus, jehož dopouštěly se ženy prudkým kořením (řimbabou, jedličkou, pupencem, isopem), byl také smrtí pokutován.

to čert."[84]) Jiná r. 1595 nejprve pravila, že na dítě nalehla „nechtě", pak z ní vynutili, že nalehla „chtě", a hned při tom oznámila příčinu: „Domnívala sem se, že mi bude lehčejší hřích smrtelný na duši nísti, nežli světskou hanbu na rukou."[85]) Malou platnost mívala výmluva, že dítě narozeno mrtvé. Mariana Křížkova r. 1589 v Praze duší svou pečetila, že děcko její, pod krovy nalezené, nikdy nežilo, nicméně dána k právu útrpnému a na konec sťata.[86]) S jednou vrahyní však Nymburští roku 1562 nevěděli sobě rady; bylatě příliš mladička, skoro sama dítě. Konšelé chtějíce naučení z appellace, psali tam: „Nějaká Alena zjednala se k službě v městě a úkrytě slehla v chlévě, a děťátko oknem k druhému sousedu vyhodila, a to děťátko k zahubení přišlo. Když učiněna na ni dotázka, dala za odpověď, že jest porodila umrlé. My pak nevědouce s tím co činiti, a mnozí páni z rytířstva za ni se přimlouvají, i také ouředník pana Oprštorfa na Dubu žádá, abychom ji jako poddanou pána jeho vydali, předkádajíce to, že jest velmi mladá a ještě rozumu nemá dostatečného, jakož tak jest, že téměř z dětinství vychází. Protož V. Mstí. za naučení žádáme, jsme-li povinni ji pánu vydati, čili dáti ji při právě našem trestati metlami nebo na hrdle."[87]) Aby otec vrahem byl svého dítěte, toho příkladů málo. Stojí za zmínku jednoho takového vraha podivné mínění o právě otcovském. Byl to r. 1572 Vaněk Luda, jenž podán byl do Solnice, že zabil svého synka. I vykládal Vaněk soudu: „Cožkoli žena moje od dojiva nadělala, on jí to bral a snídal, a tak já jsem jej zbil a do marštale vtáhl, tam jsem ho uvázal. A když umřel. já jej do zahrady vnesl a zakopal, nenadávši se, abych pro něho takovou těžkost míti měl!" Konšelé nalezli ortelem, že mečem na hrdle „pokárán" býti má.[88])

Dopustil-li se nezletilec úmyslné vraždy, obyčejně nešlo mu právo na hrdlo, nébrž jen „na kůži". Byl bit a žalářován. Roku 1560 posílá královská komora na Křivoklát takového nějakého chlapce vraha, jenž „mordu nenáležitého se dopustil", aby tu hlídal polské psy — Žibřid Portnar měl vraha dáti „k druhému litevskému pacholeti za některý čas, až potom, když se se psy seznámí, tomu litevskému pacholeti měl jinde službu opatřiti".[89]) Na odpor té mírnosti nelze ztajiti, že Jihlavští, jakožto vrchní právo, r. 1505 radili Mezeříčským, aby dvanáctiletého vraha, jenž pro klobouk zabil dvě děti, „pro jeho léta nedošlá" jen utopili, místo aby na kolo byl dán.[90])

---

[84]) Smolná kn. nyburská fol. 6.
[85]) Táž kniha fol. 22.
[86]) Arch. pr. č. 1284. 54.
[87]) Kopiál nymburský z r. 1556 fol. 190.
[88]) Kn. smolná ze Solnice. Č. Č. Mus. 1847. 611.
[89]) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 69. 65.
[90]) Tomaschek, Igl. Oberh. 263.

Totéž zřízení, jež vykládali jsme doposavade o všelikterakém usmrcení, bývalo obvyklým i při ranách a zbití čili při „výtržnostech". Přední zásadou právní co do bitev a ran bývalo, že má „každý býti živ právem", a ublíženo-li mu, že nemá se toho mstíti sám, než volati se k právu. Když r. 1519 učinili pražští tovaryši kloboučničtí „stávku", a vůdce jich Václav Vražda, jenž se byl se všemi smluvil, aby zrádce mezi nimi „jako štok byl osekán", sám nad spolubratry zradil: osekali ho dva tovaryši — Malina a Vobešlo „jako štok podle jeho samého vajpovědi a majíce ode všech ostatních povolení i slib, že za to nic neztratí". Ale na tuto svépomoc násilnou nic nedali pražští konšelé, a nalezli ortelem, aby oba tovaryši dáni byli do kázně, „poněvadž proti právu žádný té moci nemá, aby takové své vůle pod řádem a právem se dopouštěl".[91])

Bylo tedy o zranění soudně žalovati. Ačkoli soudní knihy těmito přemi o bití přeplněny jsou všude: nicméně víme bezpečně, že nešel každý se svou ranou na soud, poněvadž nevěděl, jak mu štěstí sedne.[92]) Rakovnický Škornička r. 1546 byl skutečně bit, šel na soud, ale že mu nikdo nesvědčil, musil ty, kteří mu rány sdělali, poníženě odprositi slovy: „Pane Jene Bendo, jakož jsem o tobě mluvil, že jsi mne lotrovsky zrádně zbil, tím tebe na poctivosti nedůvodně dotekl, pravím, že jsem proti tobě křivdu mluvil, prosím tebe pro Boha a všecky svaté, odpusť mi to, já tebe mám za dobrého člověka." A když to vyříkal, páni zavřeli ho.[93])

Jako při usmrceních z bitev pošlých, rovně tak i při ranách soudívali konšelé „počátek". Kdo dal počátek k bitvě, byť potom sebe víc ztlučen byl, mnoho u práva nedovedl. Na příklad r. 1564 nalezli Kolínští o těžkém zranění Řehoře Říhy: „Poněvadž Řehoř ne jedné příčiny udeření sebe sekerou dal, z té příčiny Kubíček tou žalobou o vejtržnosti není povinen a od práva se upouští."[94]) Anebo ortel ze Žebráka, r. 1560 učiněný: „Poněvadž se nachází, že nebožtík Jiřík, malíř, mnohé příčiny k svádě jest dával Hanzlovi, houzknechtovi, kord vytrhši na bitvu pobízel, a Hanzl vždy k pokoji napomínal, však když to postačiti nemohlo, proti vytrženému kordu nic v rukou nemaje, nějakým prknem jest Jiříka malíře udeřil, protož, co se jest tu koliv Jiříkovi přihodilo, žádný tím vinen není, nežli on sám pro svou nezbednosť."[95]) V Heřmanově Městci byli r. 1580 jacís krejčovští tovaryši i s vůdcem svým Václavem z Braslavic ukrutně zbiti. A konšelé vypověděli, že tím zbitím nikdo

---

[91]) Kn. arch. pr. č. 1129. 417.

[92]) Ba zdá se, že většinu ran sobě schovali a nešli na soud. Kdys před rokem 1570 i zemanín Zikmund Pátecký z Vostrova, jejž sedláci přivázali k lavici na řetěz a velice zbili, pro uražení nějaké šenkéřky, po tichu schoval sobě rány utržené. Kn. kom. soudu č. 15. G. fol. 103.

[93]) Kniha svěd. a ortelů z r. 1533 v arch. rakovn.

[94]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 5. 678.

[95]) Kn. appell. č. 4. 658. v arch. zemsk.

jim není povinen, poněvadž stáli „nočně v místě nenáležitém“.[96]) Taktéž Kutnohorští r. 1599 rozhodli, že Oto Hroch není povinen odpovídati z toho, že pichl rapírem Oldřicha Mírku ze Solopisk; ale že „proti zápovědi v svobodném a vždycky otevřeném tom horním městě zbraň nočně při sobě měl“: dal ho rychtář na tři měsíce do klády „za obě noze“.[97]) Ale roku 1579 dal Votrubka v Praze sám příčinu k svému zbití, neboť nočně házel na dům Šteflův, a soud té příčiny neuznav, odsoudil Štefla.[98]) Dosti často se přihodilo, že pro zbití šatlavou vězeny byly obě strany. Přitom konšelé čelakovičtí v XV. století nutívali obě strany k zápisu, jímž slibovaly „svú dobrú čistú věrú té kázni jim nespomínati“.[99]) V Táboře r. 1566 Jan Fresser pobídl Jiříka Kroupu za město, aby se spolu bili. Dal tedy Fresser k bití příčinu. Kroupa „hněvem jsa přemožen, Jana Fressera sbil“; za to oba sokové do vězení za dvě neděle posazeni jsou s tím rozkazem, nesmíří-li se ve vězení do těch dvou neděl, že nebudou vypuštěni.[100])

Nalezše příčinu a původ bitvy, konšelé podávali soky na smlouvu. Jedna strana uznána vinnou „tou ranou neb vohavou a strastí“, jakž říkali konšelé táborští,[1]) nebo uznána vinnou pychem — a bylo li víc — i výtržností,[2]) načež uloženo jí, aby se o to zbití i o škody, hojení, léky a „ceráty“, lékaře a strasť, smluvila se stranou druhou. Konšelskému orteli o smlouvě býval zhusta přičiňován dodatek o žaláři. Na příklad konšelé plzeňští vypověděli r. 1558, „že Erhart, cvočkář, Fajta opilého se zmocnivši, pod řádem a právem jest na něho bitím a nohama šlapáním sáhl, z té příčiny jest povinen s ním se o to zbití smluviti“;[3]) a jindy — r. 1591 — nalezli: „Poněvadž Vejvoda, krejčíř, Viticha nejedním pohlavkem udeřil, protož pro takovou vejtržnosť šatlavní vězení za jeden tejden aby podstoupil, a bude-li jeho prázden chtíti býti, bude povinen se v druhém týhodni s týmž Vitichem smluviti.“[4]) Súčastnilo-li se bitvy rváčů víc, konšelé podávali k smlouvě všecky

---

[96]) Rkp. polenský 106.
[97]) Memor. kutnoh. mus. fol. 24
[98]) Kn. arch. pr. č. 1135. 56
[99]) Nejstarší kn. čelakovická.
[100]) Kn. appell. č. 4. str. 1689. 1690. Podobný ortel vykonán v Jaroměři r. 1563 Jaroměřští totiž odsoudili lékaře Filipa pro zbití Valšovo. Appellace napravila, aby zavřeni byli oba. Kn. appell. č. 3. fol. 242.
[1]) Tamže kn. 4. str. 1137.
[2]) Rkp. v Polné fol. 41. dí: Pych se počítá. když komu hanbu neb ránu udělá a okrvaví, třeba žejdlíkem nebo vyhozenů věcí. Roku 1550 vinil Roudnický Chanického ze Všehrd v komorním soudě, že „dobyvši tesáku naň sekal — to že je vejtržnosť“. Chanický se bránil, že se to sběhlo „za starého zřízení, což tehdáž za vejtržnosť nebylo položeno“. Reg. popelat. žid. soud. kom. z r. 1544 fol. 478. Pojmy se tedy vyvinovaly, ale směšovány byly i napotom. Někdy i pohlavek zvali „výtržností“.
[3]) Lib. senten. v arch. plzeňsk. č. 4 str. 559.
[4]) Lib. sent. tamže č. 8.

ty, kdož přítomni byli.[5]) Vztáhl li jeden všecko bití na svou odpovědnosť, zavolav: „Bijte všecko na mé!“ [6]) „Píchejte, tlucte na mé!“ stal se vším bitím, byť se ho účastnila hromada veliká, vinen sám. Na příklad r. 1575 v Praze Šimon Rada, vida Víta kameníka přicházejícího, volal: „Víte, lotře, oholils březí svini!“ A hned pobídl ostatních, kázaje ho bíti „na své všecko“. Ortel na to potom byl, „že Šimon jej na své všecko bíti a sekati velel, jest mu povinen zbitím a smlouvou“; a že se toho dopustil pod řádem, vzat v kázeň.[7])

Od starodávna byly na všelikteraká poranění sazby v městských řádech položené, z nichž díl byl ouřadu, díl raněnému. Ale předem díme, že na sazby čím dále tím méně hledíváno. Starý řád Brodu Německého cení rány suché příliš vysoce; za pohlavek nebo políček, třemi svědky dokázaný, bylo podle něho dáti žalobníku hřivnu, sudímu druhou a konšelům půl.[8]) Sazba městského práva z první půle XV. věku[9]) je rozmanitější: „Kdyby kdo měšťana nebo vládyku zsekl, za každou chromotu má dáti 100 grošů, za ohavnou ránu, kterou by zohaven byl, 50 grošů, za modrou 25 grošů; pakli by ranil, kterážto rána byla by skryta, za tu 15 grošů; kdyby uťal ruku, nohu neb oko vyrazil, tehdy má platiti za půl člověka, pakli by od ran umřel, tehdy má zaň dáti 50 kop.“ „Nos za nos dáti má, kdo s peněžitú pokutu býti nemůž,“ tak právo brněnské káže; stran pokuty praví totéž právo, aby nos „ukousnutý“ placen byl rychtáři pěti funty (po 20 groších), a mimo to, aby s raněným zvlášť bylo smluveno, co chce míti za svůj nos nebo ránu.[10]) V pardubickém řádě z r. 1515 usazeno pokuty za pohlavek 15 grošů bílých, ale ta pokuta šla konšelům „na rathouz“, jináč nechávano mezi stranami na smlouvě.[11]) Městské právo Brikcího ukládá za utětí „ušlechtilého a znamenitého oudu“, zač klade oko, nos, jazyk, ruku, nohu a „tajný oud“, čtrnácte hřiven, z nichž deset náleží raněnému, ostatní konšelům a rychtáři.[12]) V polou století mívali leckde za řád, že pych splatil se deseti kopami, zsekání ruky 25; „kdožby koho zsekal, an klíče do domu strká, odměnné právo nese“ — to jest, ztratí ruku.[13])

V městech našich, v nichž panovalo saské právo, ještě za celé století XVI., musili choditi ranění na radnici „s veppem“ [14]) či „s okřikem“ ukázat ran svých a jich „obvést“. Právo obdržel ten,

---

[5]) Kn. lounská č. 1. C. 14. 122.
[6]) Rozuměj: Bijte na mé odpovídání.
[7]) Kn arch. pr. č. 1143. 73.
[8]) Regest. Emler. II. 477.
[9]) Řečen. Sběslavs. v exempl. Neubergově 15.
[10]) Ze sbírky nálezů brněnsk. Čelakovský v Č. Č. Mus. 1882. 511.
[11]) Arch. Pam. VII. 520.
[12]) Brikcí 20. 30.
[13]) Rkp. v Polné 41. 67.
[14]) „Vep“ je příbuzné slovo našemu „úpěti“. Matzenauer, Slovník. 91

kdo první z dvou raněných k právu se utekl, kterýžto zvyk prohlásili Pražané roku 1571 za „nepořádný".[16]) Kdo tím způsobem obdržel právo, tomu druhá strana za modřiny i krvavé rány platiti musila mimo smlouvu „půl wergeltu", to jest tři kopy grošů českých.[17]) Při tom vždy vyhradili sobě konšelé ještě pokutu nebo „vetuňk" k obci dle starodávných zvyklostí stvrzený a rychtě náležitý. V starých dobách také zvyk býval leckde, že konšelé soudívali rány podle zbraně. Nožová rána bývala kladena za nejvíc hodnou trestu, ta „šla na hrdlo, neboť nůž je zrádná zbraň a tajně člověku, než zví, duši ukrádá". Mečová a jiná rána bývala upřímnější a proto lacinější. Při nožové ráně platilo se pokuty tolik, jakoby za všecko hrdlo bylo; při ráně mečové bývalo za polovici. Proběhem času tuto zásadu i se sazbami podržela jen města saského řádu. Praví Pražané proti Litoměřickým r. 1571: „Předkové naši bodené rány a zvláště nožem za zrádné drželi, ale cizí národové tulich a rapíry sobě zde již osvobodili;"[18]) a když r. 1533 odsoudili Kouřimští Hobzu, aby za useknuté ucho „podle práva" dal pět funtů, napravili ten ortel Pražané tak, aby strany smluvily se, jak se jim uvidí.[19]) Sazby se přežily. Díť o nich Veleslavínova Politia.[20]) že lidem lehkomyslným dvéře i okna otevírají k hanění, neboť dává-li jeden druhému za pohlavek 30 šilinků, kdo má peníze, může pohlavkovati o všecko pryč.

Při smlouvách někdy soud ustanovil sám, kolik za tu onu ránu dáti; jindy nechal, aby se smluvily strany, jak umějí, ale aby se smluvily rychle a jistěji, oblibovali konšelé ten prostředek, že zavírali viníka až do skonané smlouvy.[21]) Při vyšetřování snažili se někteří ranění svoje rány cenou zveličovati, aby víc vysoudili. Sousedě kouřimské, Marjáně Robínkové, kterouž Jiřík Padiášů r. 1571 pěstí v hlavu zbil, pravil v soudě advokát Jiříkův: „Nachází se z její smyslné nemoci, jak se jest přetvářila před lidmi, třesoucí se ukazovala, jediné aby tudy proti mně sobě spomohla. Vaše Milosť, pane purkmistře a páni, dobře porozumí, jaká tu nemoc býti chtěla, jižto někdy žáci jmenují pestem scholasticam, rozmazanou leností".[22])

---

[16]) Rkp. mus. 23. E. 13.

[17]) Archiv zemský č. 3. Kn. appell. fol. E. 22. Z Nymburka ortel: „Poněvadž Martin učinivši okřik a wepp, když bit a mordován byl, též také že tu hned takové své bezpráví na právo, rychtáře a konšely, s weppem vznesl a rány i modřiny ukázal a obvedl, z těch příčin Prokop Jirchář (a jiní dva) těmi ranami jemu povinni jsou, a za to jeden každý půl wergeltu, t. j. 3 kopy gr. č., položiti, lékaři od hojení zaplatiti i škody vedle práva nahraditi mají." Podobné ortely v kn. lounské č. 1. C. 14. z let 1550.

[18]) Rkp. mus. č. 23. E. 13.

[19]) Arch. pr. kn. č. 93. ortel 86.

[20]) Lauterbeck v Politii str. 528.

[21]) Příklady v kutnohorsk. memor. mus. 1590—1600. Na př. fol. 16. jsou dva zápisy najednou. Většina ran způsobena byla „čekanem".

[22]) Ortele kouřimské v mus. fol. 30.

V úvodě k smlouvám, jež děly se ubrmansky, dosti často dostavováno slovo, že ty rány nebo bitva staly se „původem ďábla".[23]) Nahlédněmež do smluv na poznanou, kterak ten neb onen svou ránu dal sobě uplatiti. V Brodě Českém roku 1558 Jan Košťál dal Kateřině Kloboučnici za pohlavek 25 kop grošů českých;[24]) půl století potom (roku 1612) platí žid pražský Samuel, lékař, Anně Hřebečkové za pohlavek 50 kop míšeňských a nad to sedí dva měsíce ve vazbě, kdežto v téže době neplatil v Plzni Jiří Brodský za pohlavek než 5 kop.[25]) Slavný právník Brikcí strhl roku 1537 Barboře Kantorové plášť a udeřil ji, za to dal 10 kop.[26]) Lacino bývalo v Kolíně, dokud cenívali rány věrně dle sazby. Roku 1556 vyřekli konšelé kolínští: „Poněvadž Jan Zákoník Maruši nenáležitě zbil dvěma pohlavky, z té příčiny pokutu právní v kap. 20, v artik. 29 za každý pohlavek podniknouti jest povinen, kteráž v právích zní v tato slova: „Udeří-li jeden druhého v líce z hněva nebo v zuby, dá žalobníku hřivnu a přísežným půl, a tato hřivna za 1 kopu gr. česk. se pokládá, summa všeho učiní 3 kopy." [27]) Šlechtické pohlavky a políčky na soudě komorním někdy nebývaly dražší měšťanských. Na příklad r. 1528 musil zaplatiti Vojtík Hokovský „od dání políčka, v Kolíně udeřeného, Lexovi 15 kop českých;[28]) jindy na proti tomu chtívala strana tolik, že dlouho nebylo dohodnutí; na příklad když r. 1548 Václav Tamchyna z Doubravice dal šestiletému dítěti páně Lýčkovu z Ryzmburka políček, až od toho ohlechlo.[29]) Vším právem otec, hejtman kraje Hradeckého, chtěl tolik náhrady, že s ni provinilec nebyl.

Za přeražení kosti musil r. 1562 v Berouně Lukáš Klí zaplatiti Janoušovi 20 kop gr. českých. Tak nalezeno „pro velikosť skutku" z práva samého.[30]) V Plzni bylo z určení appellací vyplaceno r. 1575 Šebastianovi Izdebskému za vylomení ruky z kloubu 50 kop grošů českých![31]) Nejdráže přišlo useknutí ruky nebo jiné těžké její poranění. V Hořicích odsoudili r. 1563 Jana Žida, oušedníka na Žiželovsi, aby pro nenáležité ruky prostřelení dal Jakubovi Bičišti 100 kop grošů českých. Ten peníz zdál se býti pánům v appellaci velikým i napravili to vyřekše, aby Žid dal jen 70 kop míšeňských, ale „pro velikosť skutku" aby vězen byl dvě neděle.[32]) Na proti tomu nenamítalo se v soudě nic, když r. 1572 sšíbil Ko-

[23]) Reg. zápis. pardub. mus. od r. 1597. fol. 28.
[24]) Ortele kouřimské v mus. fol. 8. Též v rkp. polenském, fol. 165.
[25]) Arch. plzeňský lib. senten. č. 8. Arch. pr. č. 1029. 140.
[26]) Č. Č. Mus. 1878. 159.
[27]) Arch. zemský č 5. kn. appell. fol. 475.
[28]) Ortely zemské a kom. soudu v univ. knih. fol. 215.
[29]) Rkp. univ. knih. č. 17. A. 35.
[30]) Kn. appell. č. 4. arch. zemský str. 741.
[31]) Lib. sent. v arch. plzeňsk. č. 7.
[32]) Kn. appell. č. 4. str. 751. v arch. zemsk. V Praze tou dobou byla náhrada za ruku 50 kop míš. Arch. pražský č. 1132. 28.

courek Janovi Trunsovi z Bakova za uťatou ruku dáti 185 kop míš.;[33]) ani když r. 1584 v Žatci musil mlynáři Bartošovi Mikuláš Arpin za ochromení ruky zaplatiti 300 kop míš. a nad to s lazebníkem zvlášť smluviti se od hojení![34])

Lehčí úraz ruky spraven v Praze r. 1546 šesti kopami.[35]) Za „přichromení" malíčku platil Jan Žitný r. 1560 jakémus Římanovi 15 kop gr. českých;[36]) v Horažďovicích platil r. 1553 Šála Cípovi za prst tři kopy.[37]) V Berouně r. 1562 stál prst dívčičky Kouřimského šest kop. V městské knize zapsáno zároveň, kterak se smlouvali. Nejprve zavolán lazebník před přátely z obou stran volené. Kouřimský mu mluvil: „Jiříku, tito páni a přátelé žádají na tobě, aby pověděl, jak je tato dívčička byla uražena na prst, neb chtějí se přátelsky s Kubáštou smluviti o ten prst!" Tedy odpověděl lazebník: „Ten prst všecken byl z kloubu vylezl, že kosť skrze kůži jí stála, a potom sem musil zas napraviti, až do kloubu." Pravil pak Kouřimský: „Hleďte, páni milí, jak ona uražena byla!" Tehdy zvolili sobě přátelé s každé strany dva ubrmany, a Kouřimský se dotazoval: „Kubášto, dáváš li to v moc těmto pánům?" A on Kubášta dal jim to v moc a nic sobě nepozůstavil ani práva; a ti páni, když se posadili, optali se obou stran, dávají-li to jim v moc. A když dali, smluveno na 6 kop. Otec děvéččin na konec pravil: „Darmoť jest, musím na tom přestati!" a už nic se nedomlouval.[38]) Roku 1549 smluven prst sedlákův před ouřadem chlumským a měřínským za dvě kopy grošů českých.[39])

Některým konšelům také tvář byla „oudem nejspanilejším". Mělničtí r. 1569 vypověděli ortelem, aby Slon a Nedbal dali Cyprianovi, který jest na tváři, „jakožto nejspanilejším oudu, zvohaven", 45 kop gr. č.[40]) Ve Stříbře platí Štefl Matouš r. 1576 Janovi Stražskému za zbití „ušlechtilého oudu" 15 kop českých, ale nedí se kterého; jen to se praví, že oud onen nebyl zohaven.[41])

Škodná rána v hlavě, kterouž utržil r. 1592 v bitvě lounský Jan Stehlík, stála Cejnka 70 kop míš., na roky po deseti kopách.[42]) Na proti tomu r. 1555 neplatil plzeňský měšťan Šimon Redr, jenž provaznického tovaryše „vandrovního", na Občizně spícího, sekyrou v hlavu byl ze zloby udeřil, nic víc za hroznou ránu nežli

---

[33]) Kn. smluv mladobol. č. 1. fol 155.
[34]) Kn. lounská č. 1. C. 17. fol. 643.
[35]) Kn. smluv č. 10J. 31. Arch. pr.
[36]) Ortely kouřimsk. rkp. mus. fol. 49.
[37]) Zemsk. arch. kn. appell. č. 4. str. 926.
[38]) Kn. smluv berounsk. kusá.
[39]) Listy knihy měřínské.
[40]) Kn. arch. měln. č. 3. fol. 95. Též v Čáslavi roku 1541 bylo pachole Kulhavého o jarmark raněno „na ušlechtilém oudu, na tváři". Kn. čáslavská č. 9. fol. D. 14.
[41]) Lib. divers. sent. v arch. plzeňsk. č. 4. str. 449.
[42]) Reg. purkm. v Lounech č. 1. A. 3. fol. G. 16.

10 kop gr. č.[43]) V Praze si dal r. 1581 kdosi zaplatiti proraženou hlavu také jen jedinou kopou „krevného".[44]) Když r. 1600 zbodl Valentin Kyrbicar, soused rakovnický, Jana Zahrádku spolusouseda „v hrdlo po levé straně vedle samého chřtánu" nožem a nočně, zanechav ho na zemi jako umrlého, uplatil tu ránu 60 kopami.[45]) Oko, v hospodě vybodené tkaničkáři Kytlerovi, zaplatil cukrář Menzl r. 1587 stem kop míš.[46])

Za zbití celého těla ranami všelijakými, suchými i modrými, platilo se na smlouvách ouhrnkem. Když r. 1559 v Kolíně Komínek z domu strčil Šašatovou, a na ni, „když na kámen chocholatý upadla, nalehl a ji tlačil a mačkal", musil za takovou výtržnosť tři kopy dáti. K tomu doložil soud týden šatlavy a pražská appellace přidala druhý.[47]) Za málo peněz veliké bití měl plavec pod skalský Matouš r. 1613. Žalovaltě v úřadě pražském šestipanském na Bartoně z Bráníka, „že ho na mostě kamenném blíže města Hory Vyšehradu zbil", zacházeje s ním tak, že „jest z pěsti na pěsť padal". Páni smluvili to bití na kopu míšeňskou.[48])

Nemohly-li se strany o zbití smluviti z příčiny, že raněný chtěl příliš mnoho platu, býval zvyk, že po některém nucení právo samo uznalo, co by slušno bylo zaplatiti. Hostounští r. 1561 mínili Tomáše Vocelku, jenž třemi ranami byl Beneše zranil, k smlouvě nutiti vězením, které by trvalo tak dlouho, dokudžby se nesmluvil. Než appellace pražská rozkázala Hostounským to, co jinde bylo zvykem již starodávným: Kdyby se strany nemohly smluviti, aby konšelé určili sami, kolik má jeden druhému zaplatiti.[49]) Táborští odsoudili r. 1550 nějaké mládence ševcovské pro zbití městského synka Mauricia k smlouvě. Když se v deseti nedělích nedovedli smluviti, nalezli konšelé táborští, aby dali ševci společně „za tu strast" 30 kop; Mauric prý je „potahuje mimo jich možnosť".[50]) Roku 1555 chtěl kdosi v Praze za ruku 90 kop gr. česk., a když strany se neshodly, nařídili Pražané kategoricky: buď aby dal provinilec 25 kop hned, anebo že ztratí hned také ruku.[51]) A že tato alternativa nebyla míněna žertem, o tom přesvědčil se na soudě staroměstském r. 1559 Albrecht ze Slavkova. Pro ruku, Jindřichu Flešlovi uťatou, nejprv odsouzen byl k smlouvě; bláhovec, že se

[43]) Lib. divers. sentent. č. 4. str. 399. v arch. plzeňsk.
[44]) Arch. pr. č. 1060. 17.
[45]) Lib. transaction v arch. rakovn. z r. 1590.
[46]) Arch. pr. č. 1137. 169.
[47]) Kn. appell. v pražsk. arch. č. 1003. fol. 572. Též v kn. arch. zemsk. č. 5. fol. 589.
[48]) Kn. šestip. č. 475. 33. v arch. pr. Lidé sedlští bývali vůbec lacino smlouváni o hojné bití. Na příklad v Kojeticích soused velmi raněný chtěl roku 1585 za své mnohé rány míti 15 kop, ale spokojil se s třemi. Manuál dioces. sv. Mikul. v Praze. 38.
[49]) Arch. zemsk. kn. app. č. 3. fol. 823.
[50]) Arch. táborsk. lib. sentent. B. IV. a. 40. 101.
[51]) Miscell. při deskách č. 71. fol. 456.

nesmluvil! Po čase nemnohém prosil, „aby mu ortel dle práva vysvětlili, čím by povinen byl?“ A konšelé staropražští ortelem v nově vysvětlili: „Poněvadž Albrecht beze vší příčiny z oumysla Jindřichu, jda s ním přes Mostek, ruku uťal, a oudu jednoho z předních, kterýž od Boha člověku k dobývání chleba jest dán, ho zbavil a jsa na smlouvu podán, o to se jest nesmluvil: protož pro takové ruky utětí podle práva odměnného ruka jemu uťata býti má.“ [52])

Někdy také druhá stolice soudná sama určila, kolik dáti za ránu, když strany nedovedly se porovnati. Na příklad když r. 1564 v Roudnici odsouzen k smlouvě jakýs Jakub, že zsekal na silnici Jakše, a smlouva nikterak dokonana nemohla býti, rozhodla appellace, aby Jakub dal dvě stě kop míš.! [53]) Jindy zase zvýšila appellace náhradu, první stolicí nařízenou. V Kolíně na příklad byl r. 1559 Petr Peklův pro ránu bodenou odsouzen k 15 kopám česk. náhrady, a pražská appellací summu zdvojnásobila bez udání příčin.[54]) Také to se přiházelo, že sic neuznala vrchní stolice náhrady stolice první za dostatečné, však zvýšení její zanechávala stranám samým. V Boleslavi Mladé rozhodli roku 1563 konšelé, že má slovutný Jan z Habartic za svoje rány sečné 20 kopami gr. č. dosti zaplaceno, poněvadž nadával svým protivníkům „šelmů a chlapů“. Než páni v Praze vypověděli, aby strany se smluvily jináč, a vinníci aby nad to ještě byli vězeni.[55]) Někdy zase ocenili konšelé rány vysoce, a stolice vyšší snížila; [56]) konečně i to se přihodilo, že Pražané, jsouce vyšší stolicí, r. 1533 Janovi Sejčkovi, měšťanu v Žatci, ani nedopustili, aby se s Pavlem Kolským o ruku smluvil a 20 kopami ji zaplatil, alebrž nalezli, „poněvadž se toho v domě dopustil a hospodáře v tom nevážil, moha bez toho dobře býti, nechať tedy ruku ztratí“. [57]) Sic také první stolice leckdy hned nalézaly na trest, k smlouvám lidi podati nechtějíce. Na příklad r. 1521 napsáno v knize pražské, že Václav Fuk měl pro zranění Votavovo nejméně ruku ztratiti, ale že se místo toho na 40 let vypovídá z města.[58]) Totéž stalo se Hanuši Rychtrovi z Levenberka, jenž r. 1536 žida Malého zranil. Zapověděna mu Praha s tou do budoucna nadějí, jakmile se tu okáže, bez milosti že ruku ztratí.[59]) V Hoře r. 1562 pobodali se tulichem Holý, Pinkas a Křiv oláček — druh druha. Šepmistři je zavřeli všecky tři na dlouhý čas — o smlouvě stran tulichu ani nemluvivše.[60]) Taktéž zavřen byl beze

---

[52]) Kn. arch. pr. č. 990. 178.
[53]) Kn. app. v arch. pražsk. č. 1027. fol. 550.
[54]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 5 fol. 532.
[55]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 3. fol. 640.
[56]) Kn. polenská, ortel z Bělé r. 1569 fol. 165.
[57]) Kn. žatecká, ortel v arch. pr. č. 92.
[58]) Kn. pr. č. 1129. 345.
[59]) Kn. arch. pr. č 1130. 178.
[60]) Arch. zemský kn. app. č. 5. fol. 250.

smlouvy do tuhého vězení r. 1599 v Hoře Řehoř Ostrovský, jenž tovaryše pekařského, když k němu vedle jiných tovaryšů na koledu podle obyčeje vyslán byl, místo koledy korbelem v hlavu udeřil; a totéž přihodilo se téhož léta Janu Vorlovi, tkadlci, jenž na ulici v Hoře „na zemi leže s dvěma osobami selskými v hromadě", rval se s nimi tak, že jednomu z hlavy potom kus nože zlámaného vypadlo.[61]) Velvarští také rádi vězili rváče beze smluv.[62]) Rakovničtí r. 1570 jakéhos Kousala, jenž „bábě Dobruškové vytrhl chřen, o zem jí dal a nožem zbodl jejího syna, dokonce i hrdla odsoudili".[63])

Pravili jsme svrchu, že při veliké bujnosti a volnosti tehdejších lidí mnoho ran padlo, o nichž soud se nedověděl nebo věděti ne chtěl;[64]) též oznámili jsme kolik případů, že se lidé o své rány tuze domlouvali, aby jim za ně úplatek byl dán: teď pověděti také jest, že dosti bývalo za všecken čas lidí, kteří pustivše mstu osobní i soudnou mimo sebe, po líčení pře soudné dali sobě zaplatiti jen outraty, ba někteří, nejsouce ani na ten groš honní a hladoviti, odpustili všecko. Na příklad r. 1528 byl pláteník Rokyta v Poděbradech velice udeřen sekyrou od Křížka; soudil se, vyhrál, a když Křížek ho odprosil, odpustil všecko a přijal jen kopu za outraty lékařské.[65]) Sládek rakovnický Zoubek byl r. 1602 času nočního, jda k dohlídání sladů, od Krištofa, sládka, nožem na levém stehně tak škodně zboden, že malá naděje byla, aby živ zůstal, a v soudě smířili se tak, že Krištof zaplatil jen barvíři od hojení; Zoubek sám nechtěl a nevzal nic.[66]) V Králové Dvoře r. 1518 po velikém ouraze a svádě smluvili se Vokáč a Škvrda na ouřadě, „že nepohnutedlně mír křesťanský zdrží, jeden druhému nezpomínajíc; pakli by zpomínali, takovému, který by se toho dopustil, může promlouváno býti, že jest nepravý člověk a že zjevně proti cti učinil."[67]) O náhradě nic. Někteří lidé sic vzali náhradu za bití, ale odevzdali ji k zbožným skutkům, k záduší.[68]) Salomena Zahrádkova, odvádějíc r. 1614 100 kop, za ubodení syna svého přijatých, ke kostelu městskému, pravila, že „nechce mzdy a krve syna svého do statku vnášeti".[69]) A tak milé příhody, jimiž po křesťansku

---

[61]) Memoriál kutnoh. v mus. 17. 60.

[62]) Arch. zemský kn. appell. č. 4. 817.

[63]) Arch. rakovn. lit. S.

[64]) Velmi moudře volala kutnohorská Vorlová r. 1599 svému manželu, jenž pral se a volal „právo": „Nežádej a nevolej práva, budeš v šatlavě!" Memor. kutnoh. 60.

[65]) Reg. žlut. poděbr. fol. 11. Podobně fol. 30. z r. 1535.

[66]) Lib. transaction. v arch. rakovn. Podobný smír v Holicích r. 1606 mezi Bidlem a krejčovou Kateřinou tuze zbitou. Reg. zápisů pardub. v mus. fol. 28.

[67]) Rkp. král.-dvorsk. mus. 134.

[68]) Reg. zápis. pardub 5. mus.

[69]) Arch. rakovn. kvatern. č. 12.

a lidsky ukončuje se nekřesťanské i nelidské bití, naskytaly se ob čas při každém městském soudě.

Ranění náhodná, nezúmyslná, také bývala od soudců na smlouvy podávána. Soudcům jen o to šlo, aby přesvědčili se, že ranění bylo nezúmyslné. Někdy je o tom přesvědčila teprve vrchní stolice. Na příklad Bydžovští roku 1560 vyřekli ortelem, že Duchek Pupečka „bez příčiny rukou vyzdvih", oko něčí urazil, kteréž oko sám úřad prý spatřil „zahnojené"; pro tu vinu aby tedy dal Pupečka práva 4 kopy a raněnému deset. Však appellace nařídila, poněvadž se ouraz udál z nechtění, aby se obě strany slušně smluvily.[70]) Roku 1600 přišlo pražskému Peldřimovskému, jenž, chtěje títi někoho jiného, uťal Jagra, toto nezúmyslné ranění draho. Páni rozhodli v appellaci, nechať prý tedy Peldřimovský „za takové nezúmyslné zranění" dá Jagrovi 60 kop.[71]) To jest asi právě tolik, jako by dal za ránu zúmyslnou. Také bez záplaty odpouštívali sobě rány nezoumyslné, ale pro jistotu zapisovali knihami, že odpuštěno. Na příklad r. 1533 při česání chmele v Praze vypíchl Svícník oko Přibylově dceři. Šly obě strany ke knihám městským, „odpustily sobě zápisem i slíbily, že ani rodičové ani děti nemají toho sobě nikdy zle zpomínati".[72])

Na konec o všelikterakých zúmyslných i nezúmyslných ranách nelze mlčky pominouti, že sousedé také smlouvati se musili za rány, jež způsobila domácí zvířata. Roku 1563 pravili Nymburští za právo: „Poněvadž pes Vozabalův zežral a ochromil Urbana, jdoucího po předměstí, z té příčiny Vozabal jest povinen wergelt 6 kop gr. č. za takové rány položiti a líkaři od hojení zaplatiti."[73]) V Boleslavi obdržel r. 1561 soudním ortelem Nosek za svou ženu, lítým psem skousanou a zdávenou, od Bartoňky 50 kop gr. česk.[74]) Bylo-li zvíře, kteréž učinilo škodu, ušlechtilejší nebo cennější nežli pes, snadno se mohlo státi, že konšelé uraženému člověku je přiřkli v moc. Příklad toho z Loun r. 1550. „Že Jiřík Peřinův maje kůň nevolnej, kterýž s ním v poli štosoval a zápolí činil, o čemž Jiřík dobrú vědomosť maje, s ním se v městě mezi lidmi v harc dal a nemoha tím koněm vládnouti, Tomáše, švagra Sýtkova, škodně urazil, protož tejž kůň za pokutu uraženému se podle práva přisuzuje."[75])

Poslední zločin hrdelný, jímž nejvíce liší se staré trestní právo od našeho, bylo zlodějstvo. Již jméno samo svědčí, že zlodějství těžce váženo.[76]) Kosmovi, nejstaršímu našemu dějepisci, byla krádež zločinem velikým. A přes to nebylo zlodějství v staré době hrdlem

---

[70]) Arch. zemský kn. appell. č. 3. 178.
[71]) Kn. appell. v pražsk. arch. č. 1003. fol. 265.
[72]) Při deskách miscell. č. 30. fol. 364.
[73]) Arch. zemský kn. appell. č. 3. fol. 650.
[74]) Táž kn. fol. 587.
[75]) Kn. arch. zemsk. appell. č. 4. str. 63.
[76]) Herm. Jireček, Slovn. Práv. II. 258.

trestáno. Teprve vlivy německými za krádež mělo se platiti hrdlem. Prý Barbarossa, německý král, začal zloděje věšeti. To praví Koldín v městském právě,[77]) a Jindřichohradečtí r. 1617 v jednom orteli pravili to po něm, řkouce: „Jakož jesti se Matěj, pastejř, při trápení i po trápení k mnohým krádežím proti přikázání božímu a právu přirozenému, čehož sobě nechceš, nečiň jinému, přiznal, tudy jesti právo městské dle nařízení Fridricha Barbarossy na sebe vztáhl, proto podle toho práva k němu přikročeno býti má.“ [78]) Za obzvláštní zmínku stojí, že naši kněží husitští, mezi nimi zvláště Rokycana, s úspěchem zasazovali se o to, aby nebyl člověk pro ledajaký vzatek smrtí trestán.[79]) Opírali se o biblí, kteráž neukládala smrtelnou pokutu na krádež a tvrdili, že mnozí ani pro cizoložstvo, tedy ohavnější zločin, hrdla nepozbývají. Tuto lidskou zásadu hájil Rokycana r. 1433 i v sněmě Basilejském. Téhož mínění byli potom i čeští Bratří a Chelčický psal o tom v Síti víry. A skutečně před přijetím krále Zikmunda jevil se úspěch těchto snah; ale potom nastoupila opět krutosť, všude jinde obvyklá. V XVI. věku nakládalo se se zloději mírně jen tam, kde Bratří měli slovo.

Zlodějství stalo se tedy zločinem hrdelným. I veršotepci s tím byli srozuměni veršujíce:

„Kdo by statek kradl,
buď oň rejthar nebo pěší:
takový se proto věší.“[80])

nebo jak to praví kniha ortelů v Solnici r. 1569:

„Kdo nalézá dřív, než jiný ztratí,
Umírá dřív než počne stonati —
řekl nebožtík Pěch.
kdo nepoložíš, nech,
jestli málo co zblizneš,
na provaze uvízneš.“ [81])

Ale konšelé mívali povinnosť rozeznávati vzatky velké od malých. Už v staré době života městského vzatek pod pět šilinků neměl platiti se hrdlem, než pokutován měl býti „na kůži a na vlasech“, to jest, zloděj měl býti mrskán, ale ne více nežli čtyřiceti ranami; však kdo vzal sedlákovi pluhem se obírajícímu něco, co by za tři peníze stálo, ten měl býti lámán kolem![82]) Zásadně zůstalo

---

[77]) Koldín. P. 4.
[78]) Manuál radní v J. Hradci z r. 1615. fol. 113.
[79]) Tomek, Praha. IV. 572. VIII. 318. Ještě r. 1502 vykládá lat. básník Lobkovic, kterak pokládají Pražané návodem svých kněží za neslušnosť usmrcovati člověka i nejohavnějšího. Spisy Lobkov. překl. Vinařického. 65.
[80]) Č. Č. Mus. 1880. 162.
[81]) Tamže. 1847. IV. 608.
[82]) Kniha právní rožmitálská; v ní švábské zrcadlo. K. 43. a 183. Též budišínský rukop. Politica. 263. 264.

napořád, že na krádež malou bylo bití, na větší krádež provaz,[83]) na svatokrádež „muky kola".[84])

Však děliti krádež velikou, a špatnou čili nepatrnou, v tom konšelé nikdy a nikde nemívali stejné míry. I když na příklad Poděbradským nařídil r. 1525 hejtman, aby zloděj pro vzatek od 4 kop grošů českých byl pověšen,[85]) bylo cenění vzatku všecko na dobrém zdání konšelův. Pardubičtí r. 1568 neortelovali k provazu ani zloděje Komendova z Dolan, jenž ukradl klenoty, kteréž potom prodal Adamovi Levhartickému, písaři radnímu v Hradci Králové;[86]) zlodějku včel, kterou by jinde byli snad oběsili, Pardubičtí r. 1571 „mimo právo jí milosť učinivše", jen vymrskati dali;[87]) na odpor tomu r. 1551 rychtář rakovnický Štrába „dal oběsiti dva lidi pro jeden strych žita",[88]) v Mladé Boleslavi r. 1602 oběšen Jan Bezprstý pro kousek másla,[89]) a v Lounech nejeden sťat pro krádež raků.[90]) V Nymburce bývaly k zlodějům zvláště přísni: popaden-li který, to nikdy nevěděl, dojde-li na houžev nebo na horší, traplivější trest.[91]) Někteří konšelé odpouštěli zlodějům pardus, vytrpěl-li který z nich dřív útrpné právo; říkali, že „nesl útrpnosť místo metel".[92]) Malostranští r. 1599 vzkázali paní Elišce Hofmanové, rozené purkrabince z Donína, „že soudcové vždycky více k milosti nakloněni býti mají", z té příčiny že na její dva zloděje, kteří jí v Libni 7 věrtel žita vzali, útrpné právo nepustí, prý se naseděli v šatlavě dosti a tím trest odbyli.[93]) Na odpor tomu na zloděje slepic, jménem Slepičku, očekávalo v Novém městě Pražském r. 1573 najednou několik trestů; vlastně nevědělo se, kterým trestem na něho. Pražané odsoudili ho buď k houžvi neb aby ho místodržící poslali na galeje. Ale appellace rozhodla, „aby metlami byl trestán, cejchem znamenán a z města vyveden". Proti tomu zase podali konšelé námitku, „že v městě se to nezachovává, aby zmučení metlami mrskáni býti měli, z příčiny, aby, obnažení vyvedeni jsouce, zhoršení v lidu nedali; a cejch aby jemu přiložen byl, obávati se jest, aby takový zjevně znamenaný ze zoufalství se nevymstil". [94]) Co konečně Slepičkovi zvoleno, nevíme, ale nejistota trestající ruky tu zjevna. Podotknouti jest, že obecenstvo leckdy zbavilo soud všechněch rozpaků, kterak se zlodějem naložiti. Po-

---

[83]) Měst. Práv. Kap. 22. 16. „Zloděj poprvé obžalovaný a malá krádež bude-li, má toliko pardus míti."
[84]) Měst. Práv. 72. 4. 38.
[85]) Kronika poděbr. Minydova. I. 49.
[86]) Reg. smoln. pardub. 13. 51.
[87]) Tamže 28.
[88]) Rukopis u dra. Fišera v Rakovn.; otisk v Durasově monogr. Rakovn.
[89]) Kn. pamětní mladobol. z r. 1593 142.
[90]) Smolná kn. lounská na několika listech.
[91]) Smolná kn. nymburská. Na př. fol. 4. Zloděj i čtvrcen!
[92]) Kn. smolná pardub. 66.
[93]) Arch. pražsk. pr. kn. č. 1159. 104.
[94]) Manuál novoměstský radní č 397. H. 127.

trestalo ho samo. Příkladem buďtež oni sladovníci pražští, kteří r. 1525 v pivováře Talavaškově popadli zloděje Chalupu, prohledavše a vsadivše ho do mlatnice, zmrskali ho, a zmrskavše propustili ho volně [95])

Ohledejme praxi soudnou zevrubněji! Česť buďiž konšelům, kteří neodnímali hrdlo lidem, z hladu kradoucím. Pardubským přivedl rychtář r. 1568 Vávru z Brné; vytáhltě někde v komoře petlici a „mínil krásti chleba". Ortel lidský zněl: „Poněvadž jest žebrotou chodil a nic sobě vyprositi nemohl, protož neuznává se, aby ku právu outrpnému dán býti měl." [96]) Nějaký Udatný z Bohdánče připraven r. 1571 k právu pardubskému, poněvadž „jest sedláku špičkou dosáhl voknem a ukradl pecen chleba". I tenkrát vyřekli Pardubičtí ortel milosrdný: „Poněvadž z potřeby pokrmu to učinil, aby hned vězení prázden byl." [97]) Podobně přívětivě zvedlo se r. 1568 Jírovi, neckářovu synu z Vysokého Chvojna, jenž ukradl komusi 4 kopy. Dvě kopy našel rychtář ještě v kapse jeho a za „vostatek peněz koupil jest chleba manželce a dítkám". I toho Pardubští pustili, k houžvi ho neodsoudivše.[98])

O bezhrdlí zlodějovo vůbec míval ten slovo veliké, kdo ho do vězení podal. Nestál-li o život jeho, čili, jakož říkali, „nestál-li mu na těžkosť", mohl sobě zloděj, nahradě vzatek penězi, pardus i hrdlo vyplatiti. Roku 1510 Johanka ze Světí žádala malostranského rychtáře, aby do vězení vzal zlodějku její, Dorotu Pehmovou z „Nuremberka" (Norimberk). „I prosila velikú prosbú, že se chce smluviti a škodu napraviti." Tedy šly obě do bytu rychtářova a tu se smluvily.[99]) Annu, vinařku, r. 1559 pustil purkmistr pražský z vězení, do něhož dána pro krádež, s tím napomenutím, aby se o tu krádež do neděle smluvila, ne-li, aby postavila se zase do šatlavy;[100]) nožíř Vávra ze Starého Kolína odsouzen byl r. 1533 pro loupežnou krádež tak, aby oloupená Maudalena Damirovská „s ním udělala, co chce"; však potom, když chtěla, aby uvisnul na houžvi, zaplatila mátě zlodějova vzatek, a nožíř Vávra byl svoboden.[1]) Roku 1589 ztratila se z pokoje Jana Valdštýna ručnice dlouhá s hladkou děrou, a kordulář pozlatitý, pobíjený. Pán ptal se sluhy Jana Prostějovského na vzatek. Ten děl: „Přísahám Bohu, žeť já o tom nic nevím!" Kázal tedy Valdštýn rychtáři, aby lokaje, sluhu druhého, vzal do vězení. Ale ani lokaj k ničemuž se neznal. Radil Prostějovský: „Kdybyste na něho ráčili kata pustiti, poznal by se spíš!" Zatím vyklubalo se, že zlodějem byl sám Prostějovský. I prosil pána pro Boha, „aby mu o bezhrdlí nestál!" A na veliký

[95]) Kn. arch. pražsk. č. 1047. fol. K. 12.
[96]) Reg. smolná pardub. 16.
[97]) Tamže 18.
[98]) Tamže 11.
[99]) Kn. svěd. kom. č. 3 G fol. C. 21.
[100]) Manuál purkm. v arch. pr. č. 1282. fol. 6.
[1]) Arch. mus. listiny ze Star. Kolína.

pláč ženy jeho, kteráž dala paní Kateřině Valdštýnce darem „rukavičky vonné s perlami za 18 tolarův a rouchu, černým hedbávím široce vyšívanou, za 15 tolarů, zloděj puštěn z vězení". Již stál Valdštýn na radnici v mazhauze, chtěje ho viniti. Zloděj stoje „dole u mříže", jakmile ho shlédl, prosil, aby nežaloval. Tedy kázal pán vypustiti ho na slib, že vzatek zaplatí rád — ale potom nezaplatil pánovi nic. Valdštýn se pak se zlodějem soudil o náhradu.[2])

Byl-li zloděj člověk poddaný, záviselo všecko trestní jednání proti němu na vrchnosti, chtěla-li ho souditi sama,[3]) nebo nakládati na útrpné právo, nebo chtěla-li ho některak zastávati, či dokonce vyplatiti. Roku 1562 viní Petr Chotek z Vojnína Slanské, že se krádeže dějí lidem jeho, a ves jeho Dřínov ve dvou létech šestkráte že vypálena — a Slanští, když koho chytnou, že ho pustí. Oni v soudě komorním odpovídali, že sic chytili Husičku, jenž přivedl kradené husy do města, a že chtěli pustiti pánovi naň právo, ale pán že nechtěl platiti na to; tedy že zloděje pustili zase. A soud komorní propustil Slanské, „ponévadž Chotek za ujištění Vondry Husičky nežádal".[4]) Nahrazena-li krádež ze statku člověka poddaného, pouštívali konšelé takového zloděje obyčejně bez nesnázek. Paní Hrzánce z Dubé píší Mělničtí r. 1602 o zlodějském podruhovi Jonáši, jenž tu pokradl vinařovi pět kop a šaty, „že mělo jest k němu, poněvadž ste od něho upustiti a že žádného zloděje zastávati nemíníte, ráčila, právem útrpným přikročeno býti; že pak ten vinař jemu na těžkost státi nemíní, ani na něho odkud nakládati nemá, na jiném nejsme, než jeho na zápis propustiti. Než však vidí-li se V. Msti. jeho jakožto poddaného svého dáti ztrestati a na mistra popravního náklad činiti, toho při líbezné vůli V. Msti. zanecháváme".[5]) Novoměstští vzkazují r. 1566 kapitole Pražské o zloději Vondrovi z Ounoště, jehož vzatek cenili v deseti kopách, takto:[6]) „Žádáme, že nám oznámiti ráčíte, má-li ten zloděj jaký statek, aby mohl od toho zlého vysvobozen býti a při hrdle býti zachován, abychom věděli, jak se spraviti." Podobný list došel r. 1570 Zikmunda z Riznburka o zloděje suken Jana Zadržela, chce-li ho pán „spravedlností otce jeho" vyplatiti, ne li, že na právě novoměstském přijde o hrdlo.[7]) Velice chytráckým pánem byl pověstný Griespek na Rožmitále. Ten přes tu chvíli podával Rožmitálským některého svého poddaného pro krádež, ale o hrdlo těm lidem nestál, než přitužil jim roboty; a byl-li zloděj — ať domnělý, ať skutečný — osoba doposavade svobodná, odpouštěl pán „milo-

---

[2]) Kn. svědom. č. 1122. process 196. v arch. pražsk.

[3]) Arch. Č. XI. 45. Roku 1531 chce Zdeněk Lev z Rožmitála, aby Strakoničtí neobtěžovali poddaného jeho zloděje. „poněvadž zřízení zemské jest, ktož by chtěl člověka viniti, že má toho předkem u jeho pána hledati".

[4]) Reg. arcikn. červen. v arch. pražsk. fol. 182.

[5]) Arch. měln. č. 13. fol. 252.

[6]) Manuál radní novom. č. 397. fol. F. 90.

[7]) Tamže fol. H. 31.

stivě" krádež, poddal-li se takový ubožák jemu v člověčenství. Na příklad odpustil r. 1562 Macháčkovi, že sekal dříví v lese panském krádežně, ale odpustil mu tak, aby z toho dříví nadělal šindelův a pánovi posluhoval. Vaněk, starý provazník rožmitálský, jenž na zámecké pavlači ukradl zajíce, užil sic r. 1565 pánovy milosti, ale musil „dáti za to úplnou moc nad sebou"; a Martin Uhlíř, soused příbramský, jenž prý ukradl r. 1570 pánovi ovci, nepřišel o hrdlo proto, „že se dal panu Florianovi Griespekovi a dědicům jeho v poddanství a slíbil jim věrnosť až do smrti.[8]) Že nebyl Griespek jediný, jenž tak si vedl, slušno s pravdou vyznati. Nalezli jsme r. 1590 také v soudě Moravské Třebové, že pytlák Viktoryn, jejž konšelé k smrti odsoudili pro krádeže, při hrdle zachován na svůj slib a přísahu, že se poddává správcům panství třebovského i s manželkou a dítkami „v poddanosť a službu mysliveckou, pokud živ bude".[9]) V Náchodě prosil r. 1560 zloděj Duchač, aby jeho hrdlu nic činěno nebylo, že přátelé jeho chtějí pánu za něho dáti 30 kop. A když dali, konšelé ho pustili.[10]) Ba již v starší době tak bývalo. Roku 1455 propustil pan Bohuše Kostka, vrchnosť v Litomyšli, zlodějského pivovárníka, ale vzal mu za to pánev pivní a prodal ji purkrabovi svému „jmenovitě za pět kop".[11])

Dosti často se stávalo, že byl zloděj ode všeho trestu vyprošen. Vyprosil ho kdokoli. Někdy i paní měštky, zvláště byl-li zloděj mlád anebo byl-li to dokonce někdo ze sousedův a známých. Vyprošený vždy zapsati se musil, že se nebude vymstívati, a byl-li souzen k vyhnanství, tedy zapisoval se, že nevrátí se. Roku 1574 „jest pro přímluvu mnohých dobrých lidí milosť učiněna v Lounech Matějovi Listopadovi, aby se od města vyprodal, poněvadž se jest krádeže dopustil a měl hodně pro ni na hrdle trestán býti".[12]) V knize počátecké z roku 1595 na první desce již je zápis Víta Viktorynova ze vsi Žďáru, jejž popadl rychtář „pro krádežný skutek" o masopustním jarmarce, že vyprošeno jest mu hrdlo, a že do města Počátek nikdy se nenavrátí.[13]) V Plzni r. 1538 zapsali sobě o zloději, jehož neuměli ani jmenovati: „Ten, který Křížkovi kůži pokradl, na přímluvu pana Petra Řehnice jest puštěn, aby se ihned z města vybral; pakliby postižen byl na gruntích našich, bude vzat a jemu právo jeho učiněno."[14]) V Poděbradech zapsal se r. 1529 zloděj Martin Filfásek takto: „Jakož sem podle provinění svého, vyloudiv Víchkovi syna a šaty mu vzav, přišel v moc pana Pavla Vlaského z Sionu, hejtmana na Poděbradech, a podle jiných zločinců, by nebylo pilných přímluv urozených, dobrých lidí, byl bych

---

[8]) Kn. pamětní arch. rožmit. fol. 141.—143.
[9]) Arch. mus. list z Třebov.
[10]) Utrpná kniha náchodská.
[11]) Arch. litom. lib. inscript 75.
[12]) Reg. purkm. v arch. lounsk. z r. 1577 fol. B. 8.
[13]) Kn. počátecká v mus.
[14]) Arch. plzeňský lib. exped. č. 11. fol. 2.

spravedlivě na zdraví pokutován, sa vězení sproštěn, slibuji svou ctí a věrou toho Víchkovi ani jeho synům ničímž zlým nezpomínati, ale jim se vším přátelstvím odplacovati."[15]) V Kozlanech vyprošen a na zápis propuštěn stařec Šmid, jenž r. 1631 lapil Hendrychu Tejřovskému — čtyři raky. Prý měl viset dle pravidla „luat in corpore, qui non habet in aere".[16]) Některému zloději dostalo se milosti teprve u samé šibenice. Jiříka Millera z Milny vedli lounští pochopové roku 1610 k popravě; provaz nesl sobě sám na hrdle otočený. Když kat měl začíti práci, oznámeno Millerovi, že jest vyprošen a totéž provolal posel právní lidem, kteří popravě přistáli. Vyprošený Miller doveden byv do radnice. napsal na sebe list, že nebude bývati kolem Loun čtyři míle zšíří, čtyři zdélí.[17]) Někdy darováno zloději hrdlo, ale trestu světské hanby mu nedarovali. Vstavili ho na pranýř a propustili ho s cejchem. Kolínští r. 1638 nalezli Jelínkovi, aby stál hodinu při pranéři, drže v rukou necičky s obilím, které pokradl. Potom vypálil mu kat cejch ve tvář a vyvedl ho z města.[18])

Na podiv často přiházelo se, že zloděj, sotva šibenici ušlý, brzy zase dostal se do vězení pro nový vzatek. Šimek, syn Jakubky Hubky z Přepych, nejsa ještě od prvního mučení, v Pardubicích pro krádež utrpeného, pohojen, už zase „nočné vzatky činil" a znova na muka dán r. 1568.[19]) Takový člověk nenapravitelný byl r. 1585 také Václav Fišmejstrův z Holic. Ten „po učiněné sobě milosti" zase komusi vzal „mísy, sekyru, písně roční, minucí, sklenné voči, fěrtoch a řeznickou voprátku". Protož uznalo právo pardubské konečně, že „o hrdlo přijíti má, ale pro ušetření osení, kteréž tu lidé okolo místa popravního mají, i pro uvarování smradu, kterýžby v tato horka z toho těla pojíti mohl, aby mečem na hrdle byl trestán".[20]) Nymburští ptají se r. 1557 v appellaci, co učiniti s němým člověkem, jenž opilému sedlákovi pobral 13 kop, a „když sedlák mu na hrdlo nestál" a zloděj propuštěn byl, že zase bradýři nymburskému ukradl břitvy, ale také prý týž soused, že mu na hrdlo nestojí. „My nevědouce co činiti, za naučení žádáme, má-li ten němý, poněvadž zlodějství nepřestává a naděje, aby se napravil, není, na hrdle, když jemu žádný na bezhrdlí nenastupuje, trestán býti, či co v tom za právo jest?"[21]) V Poděbradech byl člověk, od šibenice třikrát vyprošený! Slul Jasná tvář. Roku 1553 okradl „fišmejstra" Velenického. Propuštěn milostivě na zápis, že pod

---

[15]) Arch. poděbr. reg. žlut. fol. 12. Podobný zápis z roku 1535 fol. 32. V těchže registrech r. 1552 na jednom listě i dva zápisy zlodějů, jimž pro mladosť odpuštěno.

[16]) Rkp. v Kozlanech.

[17]) Smolná kniha v arch. lounsk. č. 1. C. 27.

[18]) Zápis v kalendáři, jenž náležel kolínskému úřadu.

[19]) Smoln. reg. z Pardub. fol. 22.

[20]) Tamže fol. 128.

[21]) Kopiál nymbursk. arch. z r. 1556. fol. 56.

hrdlem víc nepokrade. Po krátkém čase přiveden zas, že ukradl ručnici. Kniha poděbradská praví: „Pro takové vždy jeho nešlechetné předsevzetí měv již vedle svého zápisu bez milosti hrdlo ztratiti a oběšen býti, ale na žádosť některých pánů jest se s ním milosť stala, však na ten způsob, jestliže bude chtíti věrnej, dobrej a poslušnej bejti, ze zámku nikam nechoditi a za hlásného bejti; pakli by utekl, tehdy hned hrdlo aby ztratil." A v malých časech potom utekl Jasná tvář z Poděbrad, a když ho chytili, zapsal se po třetí, že bude za hlásného.[22]) Třikráte zapsaného a vyprošeného zloděje mimo Jasnou tvář nenalezli jsme nikde víc.

Sháníme-li se po tom, jaký byl opravdu číselný poměr mezi zloději odpravenými a vyprošenými, k tomu odpovídají knihy smolné všelijak. Dle knihy lounské potrestáno v patnácti letech — od r. 1585 do 1600 — dvanácte zlodějů smrtí, a právě tolik zlodějů propuštěno na zápis. Na odpor tomuto milosrdnému poměru spočítali jsme v nymburské knize za deset let — od r. 1559 do 1569 — všech zlodějů jedenácte, jimž neodpuštěno žádnému.[23]) O lidskosti a dobré soudní úvaze svědčí, že Mělničtí r. 1601 pustili beztrestně Dorotu z Buštěhradu, obviněnou z krádeže obilí stohového, poněvadž vyšetřili skrze dvě měštky a dvě báby porodní, že, jsouc těhotna, podlehla kleptomanii, což vyřekli slovem, že „takovým ženám mnohé příčiny se přiházejí".[24]) Nápodobně s rozšafností chvalitebnou leckteří konšelé ochotně propouštívali manželky odsouzených zlodějů, za důvod kladouce, že taková žena jest „pod mocí svého muže" a jakožto „osoba mdlejší" již dosti učiní, když svého manžela slovy tresce a napomíná, aby nekradl.[25])

Některý zloděj vyprosil si na místě houžve smrť mečem. Ale to byla milosť. Praviť konšelé Mladé Boleslavě o Vaňkovi z Chloumku r. 1598, že „byl odsouzen k houžvi, ale milosť se mu stala, že jest sťat".[26]) Právě tak Kutnohorští stínali „z milosti";[27]) a v Rakovníce prosil r. 1574 Němec Hyebler, odsouzený pro krádež krav na provaz, za tu „milosť, aby pro bratry, přátele a dítky své mečem strestán byl, což se tak stalo".[28])

Z menších vin, s nimiž zabývalo se nejčastěji městské trestní právo, jsou urážky cti. Soudcové měli činiti rozdíl mezi haněním a nářkem čili „nárokem"[29]) cti. Zhanění jest dle Koldína „potupné mluvení" a tresce se peněžitou pokutou deseti kop českých;

---

[22]) Registraa poděbradská žlutá fol. 83.
[23]) Smolná kniha nymb. arch. prve citov.
[24]) Kopiál měln č. 13. fol. 128.
[25]) Takž vyřekli na př. Staroměstští, když jim poslal k soudu Krištof Lobkovic, nejvyšší hofmistr, své dva lokaje, kteří mu několikrát zlezli „rystkomoru", a ženu jednoho z nich, kteráž o krádeži zbraní věděla.
[26]) Kn. pamět. bolesl. z r. 1593 fol. 68.
[27]) Dačický. II. 233.
[28]) Arch. rakovn. kšafty zločinn. lit. Š.
[29]) To slovo v knihách táborských. B. IV. a. 40. R. 1538.

nemá-li hánce peněz, dostane se do šatlavy na tři měsíce. Nářek cti jest „peské uštknutí", a trestáno buď vězením za dvé neděle a odprosou.[30]) Dokud Koldín ze zřízení zemského nevypsal jmenovitě, která slova jsou nářkem cti,[31]) nevěděly soudy konšelské, jak vážiti slovo, a často bývala na jich dobrém zdání hana i nářek. Leckdy byli konšelé nuceni nadávku stranám definovati. Na příklad r. 1505 v Praze nadal jeden druhému „zrádců". Tenkrát poučili v orteli svém Pražané obě strany: „Zrada není nic jiného než pronešení buď rady, buď osoby, buď statku. Obviněný nevyzradil statku, než toliko, že mu jest ho nedal na ten čas, když mu jej měl dáti, ještoto slove pochybení."[32]) Když obvykla u nás německá nadávka „šelmo", leckteříš konšelé nevěděli, zač jí vážiti. Kdys za krále Ferdinanda I. byli určitým případem Kutnohoští douuceni, i této nadávky podati stranám definici. Vyřekli, že v českém jazyku to se slovem šelma rozumí, co se na draha vyvleče k snědení psům a ptákům k roztrhání; v jazyku německém je šelma ten, jenž není hoden mezi dobrými býti, jenž nemá cti.[32a]) Roku 1532 vinil u soudu hejtmanského kdos druhého, že mu nadal „zvyjebených potvorníků" a tím že ho velice zhaněl Ale soud dotčený ortelem nalezl, že ta slova nejsou „hanlivá, než k svádě náchylná".[33]) Rozeznávajíce v Hradci nad Labem konšelé mezi slovy hanlivými a nářky cti, chtěli roku 1554 zdvihnouti žalobu, poněvadž se žalobce omýlil, klada slovo „lhář přesvědčený a zvyjebený lotr" za hanlivé, ano „se vztahuje na nářek poctivosti",[34]) ale páni v appellaci nedopustili; prý jsou ty nadávky „dosti světlé". Českobrodským ještě v prvních letech století XVI. bylo hanění i nářek jednostejno; žalujeť r. 1515 Křeček na Černého, že mu učinil „hanění", že mu řekl „lotře, padúchu, lháři a falešníku". Za to musil Černý odprositi a dostal se do vazby přes to, že chtěl nastoupiti důkaz pravdy, řka: „Smím každému pravdu pověděti a mám svědky jisté doma v komoře — dva sudy pivná, která mám od něho a těmi naň pokázati mohu, že jest falešník." Ale konšelé zamítali důkaz ten, „poněvadž sudové za svědky býti nemohou".[35])

I co do trestův až do Koldínova zákonníka řídilo se každé právo v těch hanlivých a nařklivých věcech zásadami svými, odkudkoli vypůjčenými, zvykovými a nestejnými. V Bělé byl r. 1476 Řehoř Polák „pro nestatečný jazyk" vyhnán z města na vždy;[36]) v Litomyšli r. 1452 odsouzen hánce lékaře Vaňka k odprose bez vě-

---

[30]) Koldín. R. 1. V soudě zemském a komorním platilo se za hanění 20 kop. Viz ortely zemsk. soudu v univ. knih. 17. C. 30. 241. 367.

[31]) „Zrádce, kurva, pankart, zloděj."

[32]) Arch. pražsk. č. 1128. fol A. 8.

[32a]) Arch. Pam. XV. 125. Šimek.

[33]) Právní rkp. polenský fol. 118.

[34]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 3. fol. 447.

[35]) Ortely brodské v arch. pražsk. kn. č. 93. první pře.

[36]) Arch. bělsk. kn. lit. A.

zení.[37]) Žatečtí r. 1535 odsoudili člověka pro „hanění", jehož dopustil se nadávkou „arcizrádce", k tomu, aby odprosil a pokutu položil, „zřízením zemským ode všech tří stavů vyměřenou"; ale Pražané napravili ortel žatecký řkouce: „Právo naše neukazuje, kdožby koho na cti nařekl, aby za to penězi odbývati měl, nébrž povinen jest nápravu učiniti a pokutu vězení trpěti." [38]) V městech poddaných nařizovaly v starší době vrchnosti samy, kterak hany trestati. V Poděbradech vydal r. 1525 hejtman Pavel Vlaský na rozličné nadávky rozličnou trestní sazbu: řekl-li jeden druhému „pse", měl býti čtrnáct dní vězen; žena nezvolná, kdyby jedna druhé nadala „mošen", měla dáti za pokutu na zámek pytle; za jiné nadávky tužší a tužší vězení a naposled i vypovědění stanovil.[39])

Než podána trestní žaloba o nářek cti, i měšťané chtívali po způsobě pánův a rytířův, aby strana straně cedulí skrze posly otázku učinila, zná-li se k těmto a k těmto slovům čili nic. Opomenul-li uražený ceduli řezanou poslati, zdvíhali konšelé při.[40]) Na tu ceduli bylo světlou odpověď dáti v právním čase. Odepřel-li tázaný těm hančivým slovům, nastal process, nedal-li odpovědi žádné, „vztáhl takový nářek na sebe" a bez líčení pře byl odsouzen. Příklad takového rychlého odsouzení zapsán v knihách jindřichohradeckých r. 1610 takto: „Pavel Bílský obvinil Jílovského z nářku cti, že mu nadal zlodějů přesvědčených a že není hoden víry jako pes, položiv při tom ceduli řezanou, k němu vedle práva odeslanou, na kterouž měvši Jílovský světlou a neukrytou odpověď dáti, toho jest pominul." Načež Jílovský odpověděl, že čísti neumí. Tu páni o tom podle práva vypověděli: „Poněvadž jest Jiřík odpovědi nedal maje k sobě poselství učiněno, tu věc na sebe vztáhl, jest tedy povinen in continenti k němu Bílskému jíti a ruky mu podadouc žádati, aby mu odpustil a pokuty 10 kop složiti."[41])

Od starodávna mívali konšelé podle uvážení svého způsob, že netrestali, bylo-li slovo urážlivé vypuštěno z žertu; nehrubě trestali, stala-li se urážka „pod opilým večerem". S těma oběma výmluvami nejčastěji obžalovaní na soud přicházeli.[42]) Dal-li soud na první výmluvu, že totiž slova hanlivá řečena byla jen „kumštem" a žertem, zdvihl všecku při. Na příklad Jan Opice z Třebska s Vítem Vosudkou, oba sousedé staropražští, jsouce r. 1522 kdes v poselství,

[37]) Arch litom. lib. inscript. 62. Výpis Štěpánkův.
[38]) Kn. ortelů žateck. v arch. pražsk. č. 92.
[39]) Kronika Poděbr. Minyde. Rkp. mus. I. 49.
[40]) Příklad z Tábora r. 1558 kn. appell. č. 4. str. 1386. „Poněvadž David kramář k žalobě své o nářku poctivosti pořád před začetím pře zachovati měl odesláním cedule řezané, ale toho pominul, z té příčiny taková žaloba z práva z tohoto se zdvihá".
[41]) Manuál z r. 1610 v arch. hradeck. fol. 41.
[42]) V Kozlanech ještě koncem XVII. věku porovnávali konšelé hanění, která vznikla, „poněvadž jsou se lidé při trunku nepoznali a trunkem převáženi byli". Kozlanská kniha.

nadali sobě. Z toho soud. Ortelem na konec pravili konšelé, „že sou se sic dotýkali sebe zbytečně, ale že nepřihodilo se to jako lidem pocestným, na zlé nemyslícím, než jako lidem kratochvilným, že se to tedy v nic zdvihá, aby dobrú vůli k sobě měli“.[43]) Dal-li soud na výmluvu druhou, že totiž z opilství druh nadal druhovi, zdvižena věc také, ale ne bez pokuty žalářné. Kouřimští na příklad r. 1598 poslali kováře Pražáka na 3 dni do vězení Machny pro slovo „lotrovská šelmo“ v opilém čase pověděné, a přidali výhružku, „kdyby se kovář všední den, dělati maje, vožral a koho haněl“, že bude peněžitou potrestán pokutou.[44]) Proč kárali konšelé opilé hánce vězením, to nejsvětleji pravili Kutnohorští r. 1564 v orteli:[45]) „Ta pře se zdvihá tak, jestli jest co od Havla Judexa, řezníka, při tom času opilém o Adamovi Kulovi, řezníku z Českého Brodu, promluveno bylo. to jemu k újmě poctivosti býti nemá, však aby potom Judex, kdyžby kdy vopilej byl, hleděl řečí i skutkem pokoj chovati, šepmistři a konšelé jej vězením za tři dni pořád zběhlá trestati mají.“ Některému hánci „lidskému“ přidávali konšelé za jeho podrývání k vazbě i zápověď všech domů šenkovních na čas[46]) Z jednoho ortele Královéhradeckých r. 1554 vyčísti lze, že konšelé při trestu také to v úvahu brávali, učiněna-li byla urážka veřejně nebo v ústraní. Marta Racíkova pravila totiž o Hronkové, že jest láryně „líčená“; ale že to pověděla jen muži svému, „z těch příčin Marta tou žalobou povinna není, však pro takové řeči tři dni vězením bez újmy své dobré poctivosti trestána býti má“.[47]) Jináče byli by ji trestali mimo vězení i odprosou. Též uvažovali konšelé, dala-li strana žalující k svému pohanění sama některou příčinu. V tom případě hánce byl pokutován vazbou, ale zbavili ho ponižující odprosy.[48])

Odprosa bývala dvojího rázu. Lehčí slula měšťanskou, a ta byla bez újmy poctivosti. Druhá odprosa čili náprava děla se „aperta janua“, v přítomnosti obecenstva a byla škodna. Náprava bývala našim předkům při urážkách cti trest největší. nejmrzutější: žalář dlouhý býval jim vděčnější nežli odprosa! Mimo psychologickou těžkosť, kterou lidé tvrdších povah pociťují odprošujíce, hlavní zlo v odprose tajilo se to, že člověk sám se jí pohaněl a újmu na své cti utrpěl; po odprose bylo lze vyčítati mu, že „v hrdlo lhal“, že musil odprosou to sám uznati, kterak mluvil křivě, a ta pohana „v hrdlolhaní“ v tehdejším sociálním životě bývala tak silna, že takového člověka nechtívali, jakož svrchu připomenuto, ani k soudné přísaze pustiti;[49]) ba víme příklady, že pro odprosu i z řemesla

---

[43]) Kn. arch. pr. č. 1129. 171.
[44]) Kn. kouřimsk. svědom.
[45]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 5. fol. 290.
[46]) Arch. táborsk. manuál B. IV. a. 49. fol. 41.
[47]) Zemsk. arch. kn. appell. č. 3. fol. 443.
[48]) Rkp. polenský. Ortel z Čáslavi r. 1552. fol. 6.
[49]) Příklad v lounské knize č. 1. C. 15. fol. 35. r. 1558.

vyloučili a ožebračili, tvrdíce, „že pro nápravu v nářku poctivosti poctivosť se potracuje".[50]) Člověk, který nápravou odprosil, byl nectný, „infamis".[51]) Protož chápeme jindřichohradeckého Junga, jenž r. 1612 odsouzen byl k nápravě, když „nejednou právu opakoval, že sobě raději hlavu katu stíti dá, než protivníka svého odprosí"; [52]) pochopujeme, že ten onen, nežli by napravil, raději na vojnu se dal a z obce ušel.[53]) Ale při nářku cti i druhé straně budiž dobře rozuměno: kdyby nebyl vinník odprosou prohlásil, že lhal, strana uražená také přišla o svou česť a byla odevšad vyvržena. Z té příčiny Václav Pfafingar, svrchu psaného Junga protivník, přišel do rady města Hradce a „kleknouce pro pána Boha prosil, aby jemu takové Jungovy důtky a nářky k nápravě přivedeny byly, a on aby pro manželku a dítky byl ochráněn". Slovem, při nářcích cti vždy jedna strana ze soudu odešla s újmou poctivosti svojí. Všaktě dobře děl turnovský primas r. 1568 k rozvaděným stranám, že „žádná věc, kteráž se poctivosti dotýká, a soud před právem trpí, poctivosti nepřináší, ale hanbu".[54]) Proto se také při nářcích cti lidé nejspíše ubrmansky porovnávali. Vždy ubrmanský konec byl přívětivější, i když končil se odprosou měšťanskou. Nad míru smutně charakterisuje bývalé sociální postavení našeho lidu selského ten zvyk, že člověk selský k odprose připuštěn býti nesměl a také nebyl odprošován; pro urážku měšťana nebo člověka sobě rovného mohl býti jen zavřen; slova jeho nařklivá už sama sebou bez odprosy ani nemohla býti k necti uraženého! A jestliže v tom se omýlili konšelé někteří — jako na příklad r. 1564 Sušičtí,[55]) vážiti chtějíce sedláka jako měšťana: appellace podle zřízení zemského ihned napravila.

Odprosa „měšťanská" byla, jakož praveno, bez újmy poctivosti.[56]) Druh podal druhu ruky své říkaje: „Václave, jestli jsem vám ublížil, odpusťte mi, já o vás nic nevím než všecko dobré." [57]) Poněvadž nebylo jisto, kterak v soudě štěstí padne, bývala odprosa vždy nebezpečná věc, a proto, nebylo-li jináč vyhnutí, vinník za šťastna se kladl, nalezl-li mu soud bez odprosy pouze na peněžitý

---

[50]) Příklad o řezníkovi Krejcarovi jejž lounští řezníci skutečně zbavili řemesla „pro nápravu". Fol. 78. v téže knize.

[51]) Arch. jindř.-hrad. manuál radní. 1615. 5.

[52]) Arch. hradecký; manuál radní z r. 1610 fol. 85.

[53]) Příklady v knize kozlanské.

[54]) Arch. turnov. Acta forens. 79.

[55]) Zemský arch. kn. appell. č. 4. str. 1101. Václav Rambousek odsouzen v Sušici k nápravě Bosákovi robotnému. Ortel z appellace: „Zřízením zemským o nářcích lidí obecných, kteří žádného stavu neužívají, jisté vyměření jest, z té příčiny ten nářek k újmě cti jeho není a pro takový nářek konšelé Rambouska dvě neděle vězením trestati jsou povinni."

[56]) Kn. kouřimsk. svědom. fol. 315. r. 1600. Též manuál radní v Jindř. Hradci z r. 1510. 85.

[57]) Když taková měšťanská odprosa v knihy psána, dostavovali konšelé, že „odprosil bez újmy cti své". Arch. táborský č. B. IV. a. 49. 157.

*

nebo žalářní trest. Manželka Enzigarova r. 1612 v Jindřichově Hradci ani neappellovala, když ji odsoudili k desíti kopám pro slova, „že radní Jiřík, pekař, nestojí ani za hrsť kaše“; [58]) a kutnohorská Branicová, nadavši komusi zrádcův a zlodějů, „mlčením vejpovědi konšelské místo dala, když ji pro ten vejstupek odsoudili do špalku na čtrnácte dní“.[59]) Proto také nic nenamítal r. 1574 klatovský Outrata, jenž byl „spílal bakaláři Václavovi Šimkonisovi kpů a bláznů“, když ho pro ta slova odsoudili konšelé na tři neděle do vězení. Ba tušíme, že mlčky přijal i ortel z appellace, jímž mu páni pražští pro tu všetečnost k třem nedělím ještě druhé tři přidali.[60]) Jen když nemusil poníženě odprositi! Také Václav Trampota, když ho r 1581 Mělničané odsoudili pro nářek cti, aby poseděl v kládě za jednu nohu šest neděl, přijal trest tiše a teprve po několiku dnech zdvořile žádal, aby mu vysvětlili „ortele vynešeného, kterak těm šesti nedělím rozuměti má, míníli se tu toliko šest samých dní nedělních anebo šest týhodnů, na každý tejden sedm dní počítajíc“.[61]) V Turnově byl r. 1591 Václav Maník hrubě spokojen, když mu konšelé „k měšťanské odprose“ přidali, aby půl léta co týden sedal u vazbě od hodiny druhé v sobotu až do pondělního rána.[62]) A v Táboře když r. 1610 pro urážku Oldřicha Příbramského, kollegy, a Johannesa Altomitena, sukcentora, trubač Daniel odsouzen byl do tuhého vězení „do Kaše“ bez odprosy, skroušeně vinník trest přijal i se štiplavým doložením konšelským, „že bez officialů a mládenců (školních) tato obec býti nemůže, ale bez trubačů býti může“.[63])

V městech našich, saským právem se řídících, zhusta odsuzovali konšelé i při nářcích cti k pokutám peněžitým. Za nářek cti bývalo dáti 30 šilinkův a rychtáři „vetunk“.[64])

Při velkých nářcích ztěžovali konšelé trest žalářní, jejž k zahanbující odprose přidávali. Takový těžší trest pro nářek cti musila r. 1555 podniknouti v Čáslavi Anna, mydlářka, poněvadž Sokola nařekla, že jí chtěl nočně učiniti násilí; zatím soud vyšetřil, že Sokol nevinen a že utíkal pro to, poněvadž mu lotrův a zrádců nadávala s velikým hlukem.[65]) Týž Čáslavští chtěli r. 1592 dvé rodiny, Součka a Bartu s ženami a dětmi, „pro stálé hanění, lání, nestoudné mluvení na sebe i na jiné, zbaviti i městského práva a puditi od města pryč, poněvadž nepomohly odprosy ani vězení.

---

[58]) Manuál radní z r. 1610 fol. 55. v arch. hradeck.
[59]) Memorab. Kut. Hor. 1601. fol. 1.
[60]) Arch měln. kn. č. 2.
[61]) Kn. měln. arch. č 3. fol. 162.
[62]) Acta forens. arch. turn. III. 269.
[63]) Arch. táb. Manuál. B. IV. a. 50.
[64]) Kn. appell. č. 3. v arch. zemsk. fol. 535.
[65]) Kn. appell. č. 5. fol. 66. V rukop. polenském týž process. Fol. 6. 8. Podobně těžší vězení v orteli Stříbrských r. 1563 Barboře Sedláčkové nalezeném. Kn. app. č. 3. fol. 863.

Ale vrchní právo nedopustilo, aby zákonný trest tak tuze byl zostřen.[66]) Co nepovedlo se Čáslavským, propuštěno jest r. 1588 Rakovnickým. Ti totiž uznali Markytu, Zachariáše biřice manželku, za nepolepšitelnu: když odprosy ani vazby nic nepomáhaly, dali biřicku k outrpnému právu, a potom „na přímluvy poctivých lidí a prosby manžela jejího, tu milosť jí učinili, že vypověděna jest z města, jehož měla na vždy „v jistém cíli prázdna býti a ničímž se nevymstívati".[67]) Týmž trestem vypovědění stižen v Kouřimi r. 1598 pekař Vít Šikal ze Žabonos pro nadávku, kterouž zlehčil urozenou Kateřinu Předbořskou z Šanova. Vynadal jí totiž „šelem", když ho byla napomenula, aby netlapal v osení jejím. Než ho konšelé vyhnali, bylo mu prve „pro velikosť skutku a pro všetečnosť" odseděti dvě neděle v kládě. Urozená paní „opatřena na poctivosti".[68]) Někdy odprosa po starodávnu stížena byla také tím, že mluvící musil sebe sama v ústa bíti.[69]) „Jakož sem já," tak odprošoval r. 1615 v Hradci Jindřichově Václav Lukeš, „vás, pane Jene, zámečníku, z neřádného skutku cizoložstva nařekl, prosím vás pro Boha, abyste mně to odpustili, co sem koliv mluvil, všechno sem v hrdlo lhal, a takovou lež zase do sebe přijímám a beru s udeřením třikráte lživých úst svých!" [70]) Největší pokuty nalezány bývaly těm lidem, kteří zlé mluvili nařky o pannách. V Německém Brodě r. 1602 odsouzen byl Václav z Roudné, jenž pochloubal se, že poskvrnil pannu Alžbětu, k uřezání jazyka a k vyhnanství.[71]) Též za těžké kladeny nářky o mrtvých, jichž česť pak soudem uhájili příbuzní, jakož toho nejhorší případ ze soudu komorního r. 1480 příklad o Burianovi Labuti, jenž mrtvého krále Jiřího pro nějaký nezaplacený dluh nařekl zradou, chlapstvím i nemanželským původem.[72])

Postavil-li člověk, z nářku cti obviněný, „soukupa", to jest člověka, od něhož pomluvy se byl dověděl, snadno mohl býti prázden pře i pokut. Když poznal soud, že obě strany sebe vespolek stejně znaříkaly, zdvihl při všecku a strany pokutoval obě, ale jenom vazbou.[73]) Příklady toho ze všech měst jsou na

---

[66]) V reformaci Rudolfově čte se toho důvod: „Ušetřujíc v tom dítek a přátel jich z vrchnosti práva ta milost se jim činí, že se takové pokuty osvobozují." Pykali tedy zase vězením.

[67]) Missiv. formul. v arch. rakovn. kn. z r. 1588.

[68]) Kn. kouř. svědom. 176.

[69]) Takovou nápravu nucen byl učiniti v pražské radnici Perlinger (Burkart von Berlichingen) a žena jeho Isolda Henrikovi knížeti Brunšvickému. Dačický. I. 235. Veškeren process o tom, vytištěný u Veleslavína r. 1613, složen v Chaosu arch. pražsk.

[70]) Arch. v Jindř. Hradci. Manuál radní. 1615. Fol. 5.

[71]) Rkp. polenský. 188.

[72]) Chaos arch. pražsk. č. 249. „J. Mst. král a p. berou jej v svů kázeň a ztrestati jeho račí, aby se potom i jiný takových nepravých hanění varoval." Byl „pro to potupné mluvení sťat". Ortely v univ. knih č. 17. A. 35.

[73]) Koldín. Q. 26. Zemské zřízení. K. 24.

snadě. Takž Kutnohoršti r. 1561 ortelovali: „Poněvadž se vyhledalo, že jakž Anna Petrova tak Jan Nosek jazykem nectným hanebně jsú se plundrovali, pročež i nemalý počet svědků jméno boží (u přísahy) jsú vzývali, též pány zaneprazdňovali: šepmistři s pány pro takové plundrování je oba v své trestání bráti ráčí a panu rychtáři, aby Annu špalkem a Jana kladou za vobě noze opatřiti rozkázal, poroučeti ráčí." [74]) Nápodobně r. 1563 v Táboře vzati oba hánci do trestání, poněvadž z pouhé zlosti a z pejchy jeden proti druhému k takovému sebe vespolek lehkomyslnému dotýkání příčinu jsou dali a s tím ku právu přistoupivše, žádali, aby to váženo bylo, čímž větší neváżnosť jsou ukázali".[75]) Tíž Táborští r. 1605, vyslechše žaloby mezi Lichvovou a Tatkovou, kteréž se byly vzájemně zlehčily, zavřeli obě měšťanky beze všeho přelíčení.[76]) K soudu kouřimskému podal r. 1599 Čapek s Mandelínou, ženou svou, stížnosť na Všetečku a ženu jeho, že mu nadali „šelem, biřiců a rasů". Stranám uloženo, aby se s průvody soudními přihotovily. A konec přelíčení v těchto slovech: „Poněvadž se spolu haněli, spolu trpěti mají; ženy ihned dány do vězení, a muži zejtra tolikéž mají strestáni býti, a to jim k újmě poctivosti býti nemá nyní a na časy věčné." [77]) Mrzutě dopadla žaloba o nářek cti Vavřinci a Ondřejovi, koláři a pekaři v městě Stříbře. Nařekli se r. 1558 vespolek zlodějstvím, ale zlodějství to dotýkalo se věci malicherné. S patrným hněvem ortelovali konšelé: „Že taková rozepře pro velmi lehkou věc, kteráž ceny dvou českých grošů nepřevyšuje, k takovým těžkostem a zaneprázdňování práva skrze nezbednosť stran obojích přivedena jest, protož pro takové neslušnosti a poněkud i zbytečnosti páni ráčí oba bráti v své trestání — jednoho každého do libosti své." [78]) Což se asi naseděli!

Že zákeřnická urážka cti, totiž cedule zrádná či pamflet, za hrdelní zločin vážen, to praveno svrchu. Tu budiž při věcech cti dotčeno, že musil každý, kdož uražen byl takovou nešlechetnou cedulí, nedada roku projíti, od práva na poctivosti se dáti opatřiti, ať již popaden byl pachatel čili nic.

Trestní právo konšelské všímalo sobě i nezdárných synů, bylo-li od rodičů na ně v radě žalováno. Tu po kratičkém výslechu bývali nezdarové posíláni buď do vězení,[79]) buď na „vandr" do jistého času. Byl-li takový nevděčník již samostatný a nikoli náchlebný,

---

[74]) Arch. zemsk. kn. app. č. 5. fol. 231.

[75]) Tamže kn. 4. str. 1540.

[76]) Arch táborský. Manuál č. B. IV. a. 49. 125. Příklady z Hradce Labského v appell. kn. arch. zemsk. č. 3. 256.

[77]) Kn svědom. kouř. 215 Podobný případ v arch. pražsk. č. 1135. 75.

[78]) Arch. zemsk. kn. app. č. 3. fol 759.

[79]) „Ondřej Tomaheld, že proti vlastní matce a otčimovi nenáležitě se choval, zlořečil, haněl a je bíti chtěl, do vězení dán, však toliko v přední světnici sedí, má dán býti do zadního vězení a tam noc a den držán, potom bude-li prositi, má jemu polehčeno býti." Manuál z Hradce Jindř. r. 1604. Fol. 33.

odsuzován jest jako jiný hánce k odprose a k žaláři i k pokutám penězitým.[80]) Rakovničtí r. 1599 chtěli takového nelidu, jenž provinil se proti mateři, trestati smrtí. Byl to bakalář Jan Tauš, jenž nechtěl se „k paedagogii oddati ani k stavu manželskému přistoupiti", nébrž žil při matce, kterouž týral a „na cti loupil". Konšelé ho trestali vazbou i penězi, až naposled psali o radu do appellace: „Ačkoli v starém a novém zákoně pokuta na ty, kteří by otci a mateři láli, vyměřena jest, a to taková, že má umříti a krev jeho na něho býti, ano také příkladové v tomto království jsou, že jsou takoví mečem ztrestáni a tak z světa k vostrachu jiným neposlušným synům zprovozováni bývali, ale abychom od lidí v tom vykládáni nebyli, jakobychom na Tauše ukvapili, prosíme, že nás naučením (na kteréž tolar odsíláme) zpraviti račíte."[81])

Trestní právo starých dob také vztahovalo se na samovrahy, tedy na lidi mrtvé. Jeden trest, který však stihl vlastně rodinu a příbuzné, býval ten, že v starší době zboží samovrahovo dostávalo se pánu a ne manželce ani dětem.[82]) I po knězi samovrahu táhl se král nebo pán dědičný k penězům. Na příklad když r. 1418 oběsil se kněz Johannes z Týna v Praze pro 28 kop, jež musil položiti na právo, přišli vyslaní královi a požádali peněz jakožto za pokutu pro smrť „hominis malefici",[83]) a konšelé musili vydati. V XVI. věku stalo se trestní právo o to mírnějším, že chtíval král jen polovici nebo třetinu statku po oběšeném, ostatek zůstával jeho rodině.[84]) Druhý trest týkal se těla samovrahova: to mělo býti mečem neb ohněm utraceno a pochováno na místě nesvěceném, obyčejně na rozcestí. Pochování to bylo dosti drahé. Když se na příklad r. 1605 osidlem uvázala sousedka lounská, Votavová, mužem trýzněná, musil ovdovělý manžel potom 30 kop dáti od uklizení mrtvoly.[85]) Roku 1589 v Slaném oběsil se na zahradě u Vládykové „ňáký starý, kterýž byl toho roku u ní hrachu hlídal. Vládyková musila od něho katu 13 kop míš. dáti, neb ho teprva v den Štědrého večera v noci upálil, byla by musila více dáti, než pan sudí nejvyšší o to psaní učinil. aby páni to opatřili, aby jí ten lotr (kat) nepřetahoval".[86]) Koldín vymiňuje z potupného trestu samovrahy, kteří zhubili se z bláznovstva,[87]) a skutečně tak dělo se již dávno před Koldínem. Když r. 1528 oběsil se městský radní Jiřík

---

[80]) Příklady uvádí Urban, Kaaden. Rkp. v mus. z r. 1833. Roku 1559 musil jeden 200 kop platiti, že mateř bil. Jiný za nadávku 30 kop dal.

[81]) Arch. rakovn. Kopiál z r. 1594.

[82]) Norimb. právo v rožmit. kn. fol. 87.

[83]) Při deskách miscell. č. 11. fol. J. 15.

[84]) Missiv. v arch. c. k. místodrž. č. 69. fol. 157. Roku 1562 píše arcikn. Ferdinand hejtmanu na Brandejs, aby z pozůstalosti oběšeného souseda z městečka Mečeříže 87 kop č. dal ženě samovrahově a 87 na opravu kostela v Staré Boleslavi.

[85]) Arch. lounský č. 1 C. 31.

[86]) Knězevský v ruk. univ. knih. č. 54. A. 61.

[87]) Koldín. O. 1.

Charaus v Novém městě, nestihl mrtvolu trest žádný.[88]) Také zdá se, že konšelé přávali poctivého pochování těm samovrahům, po nichž zbyl k dobrému obce některý groš; na příklad roku 1615 Jindřicho-Hradečtí „popřáli země tělu ševce Chládka, který sobě ze zoufalství a z zapomenutí se nad pánem Bohem hrdlo odňal, což dle práva užiti by byl sice nemohl"; ale přáli mu toho pohřbu, protože obci zůstalo 61 kop po něm;[89]) a před tím roku 1612 tíž Hradečtí kázali tělo komorníka, jenž u vězení se oběsil, „z vězení vyhoditi, na čtyři čtvrti katem rozděliti a potomně všecko na kousky rozsekati".[90]) Vypravuje Dačický o Zpěváčkovi hudci, jenž se r. 1599 zabil tulichem pro svádu se zlou tchyní. Prý obě ženské, tchyně i manželka, „pěkně ho připravily na máry k pohřbu — ale z poručení práva odklizen jest".[91])

Také dům, v němž zahynul samovrah, dlouho býval v potupném přísloví, byl „ovražděn". Poněkud snažívali se očistiti dům té pohany tím, že nenesli mrtvoly samovrahovy přes práh posvátný, alebrž že ji vyhodili oknem anebo podvlekli pod prahem z domu ven. V Trutnově shodil r. 1565 kat se žlabu samovrahyni děvečku, jež se na půdě oběsila.[92])

Jednou z předních příčin nemilosrdné tvrdosti k samovrahům bývala pověra, že zoufalec, ať na hrdlo sáhl sobě ze strachu, z bolesti, z chudoby[93]) nebo proč koli, vždy domnín byl, že s čertem měl, ďábel že ho na to navedl, zlý duch že mu „podal provaz a řezák, a lomcoval jím, nedada mu modliti se", a tak dlouho že ho lákal, až zoufalec rozkazu zlého ducha uposlechl.[94]) S hrůzou zapsal děkan filosofické fakulty pražské, když r. 1570 poznamenával do pamětí, že nějaká žena zoufalá skočila s mostu do Vltavy: „Ne nos, o pater, inducas in tentationem!"[95]) Proti těmto pověrám ovšem ozývali se rozšafní hlasové nejedni, tvrdící, že „lidé mohou se také mordovati bez hříchu, jako někdy skrze těžkou nemoc pošetí se a pomine se smyslem, z horkosti krve a z kolery nebo z udělání čarodějnického, že mu to přijde v mozk; když není

---

[88]) Lib. rer. memor. 332. fol 8.

[89]) Kopiál hradecký z r. 1615 fol. 80.

[90]) Reg. pamět. hradeck. z r. 1610 fol. 79.

[91]) Dačický. II. 71.

[92]) Chron. Trauten. Hüttel-Schlesinger. 179.

[93]) Samovrah z chudoby je zapsán soukromou poznámkou v Hist. Kalend., v exempl. akad. gymn. Roku 1615 „potřebný člověk té noci (když bylo zemětřesení v Nymburce) v lázni na otok noh se hojící a tři kop. čímby zaplatil, kde vzíti nevěda, při sloupě na stupních domu na nohách sedě se oběsil". Str. 82.

[94]) Čti Jana Aupického „Obživující kořen" z r. 1571. Aupický vypravuje o pražské měšťance, kterak čert ji svedl k tomu, že se oběsila. „Podobných skutků mnoho jest slýchati, že ďábel některým buď provaz řezák přinášel, aby sebe jsouce v zármutku, u vězení sami usmrtili." Roku 1630 volají z Hrádku nad Sázavou kata z Kouřimi, aby zhladil synka v chalupě oběšeného láканím ďáblovým. Arch. mus. list. z Hrádku.

[95]) Lib. decan II. 405.

z oumysla takového, nenáleží nám odsuzovati, před tím byl takový mnohý pobožný". [96])

Pokus samovraždy trestán všelijak. V Lounech r. 1596 neučinili Vítovi Drtinovic nic víc, nežli že ho na čas zavřeli a zapověděli mu choditi v domy šenkovní, zvláště ty, kde se pálené prodávalo. [97]) Naproti tomu kázali touže dobou Náchodští Pankracia z Broumova, ryb zloděje, jenž u vězení se podřezal, rychle, „aby neumřel", vyvézti za město, a tu při božích mukách ho mučili a sťali. [98]) Veřejné mínění pokládalo takového zoufalce za zmařilého na své pověsti. Zajisté mínil velikou mstu způsobiti písař rožmitálský Jan, když do městské knihy zapsal o svém kollegovi Hanzlovi, rukou zjinačenou, jakoby starý zápis byl, slova tato: „Jan Hanzle, že se chtěl oběsiti a že provaz na hrdle měl, proto jest na své pověsti zmařilý, to pro paměť v knihy městské se zapisuje." Roku 1609 vymazán ten zápis „jakožto falešný". [99])

Posléze zmíniti se jest, že trestné právo dosahovalo také k dlužníkům. Neztrácel sic dlužník, dluhu neplatící, cti svojí, jako druhdy v nejstarších dobách bývalo, [100]) ale přihana, že nestojí v slově, že nepamatuje na svou poctivosť, [1]) zůstávala napořád, a právo z té příčiny věřitelům na ruku dávalo svou pomoc k nucenému vydobytí dluhů nesplacovaných. Vyšší dva stavové dobývali dluhů jedni ode druhých mimo soudní process [2]) i svépomocí, nejprve totiž „lajícími" neb „lácími" listy, jež lépali na městské brány a pranéře, lajíce v nich dlužníkovi nebo jeho rukojmím. V Olomouci na bráně byl přibit roku 1574 od Ondřeje Bzence z Markvartic na Karla z Fulštejna lající list, v němž na příklad stálo, „že pán jest arcitupelským lhářem, takovým peským lhářem, že se jím svět a povětří kazí a smradí, a žeby jím dábli netoliko po zemi, ale i v povětří ščváti mohli". O něco krotčí list lácí neb lající povědom jest z roku 1476 z pranéře soběslavského. [3]) Toho způsobu svépomoc staré právo dovolovalo, ale prodlením doby přece poznalo se, žeby dluhů nemělo býti dobýváno nadávkami. První nález proti listům lajícím v Čechách učiněn od pánův a krále r. 1479. Snesliť se, „aby žádný pro dluhy nelál, kdoby se nezachoval, vezmi

---

[96]) V knížce „Boží Oumluvy" od Aupického. 1571.
[97]) Arch. lounský kn. č. 1. A. 3. fol. N. 8.
[98]) Outrpná kniha náchodská.
[99]) Kn. právní rožmit. fol. 122.
[100]) Roscher, Nationalök. I. 169.
[1]) Frase z r. 1571 v kn. arch. pr. č. 25. 217.
[2]) Před úřadem pražského purkrabí konány pře o dluhy šlechtické. Roku 1535 k tomuto úřadu Zdeněk z Kladna pohnal pro nějaký dluh i krále samého. Ferdinand hněvivě píše do soudu komorního: „Jest to věc nová a neznámá, aby který král český před úřad purkrabský poháněn býti měl, a protož, čeho sú předkové naši podnikati povinni nebyli, nerádibychom se v to dali, poněvadž menší král prvních králů českých býti neráčíme." Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 13. 868.
[3]) Opavský Týdenník 1888. Obrázek 6. Arch. Český. IV. 317.

konec o dluh a budiž vězen";[4]) než zvyk byl tak tuhý, že ještě r. 1574 sněm ten zlořád zakazoval.[5]) Druhý způsob, jímž dobývala šlechta dluhy, bylo „ležení". Nezaplatil-li dlužník v čas, věřitel se chytil rukojmův a kázal, aby „vlehli" — do hospody, a tu leželi a trávili na útraty dlužníkovy. Vlehl-li dlužník sám, bylo to jakési vězení. Ležení se nekonávalo nikdy na vsi v krčmě, alebrž v městech a městečkách, poněvadž „ležáci", z nichž druhou polovicí XVI. věku rozvinulo se hotové řemeslo šlechtických pobudů, kteří za jiné přerádi dávali se zavírati do hospod, chtívali lehati na dobré hospodě, při dobré krmi a dobrém pití. Šenkýřovi musili, přišedše v ležení, ukázati list dlužní,[6]) aby hospodář zvěděl, že nejsou lotři. Poněvadž zdělávali ležáci veliké outraty, zovouce k sobě pro kratochvíl do městské hospody na besedu kde koho, určeno za krále Vladislava, že ležák sám druhý se dvěma koňma přes noc a den jen 15 grošů smí protráviti.[6*]) Že také dámy šlechtické vléhávaly, o tom svědčí hospodář a šenkéř v Hradci Králové Matuš Jičínský, r. 1508, slovy: „Vlehla jest u mne paní Offka z Kuncdorfu na pana Mikuláše z Dobřenic, i ležala jest u mne deset dní a proležala 3 kopy, potom po druhé vlehla pro úrok a také ležala deset dní." [7]) Jakož patrno, jevilo se šlechtické „lání" a „ležení" v městském životě dosti světle.

Na měšťanské dlužníky byl řád jiný. Neměl-li dlužník domu nebo jiného zboží svého, jež by v dluhu bylo propadlo, dobýval a postihal věřitel dluhu na něm vazbou. Že věřitel dlužníka se zmocniti může, o tom učinili Staroměstští nález již r. 1338. Staré právo městské bývalo tou příčinou kruto: rychtář měl věziti dlužníka za ruce v železech a dávati mu jen čtvrtinu chleba, „jako za peníz kúpí, a čéši vody".[8]) České právo městské z doby husitské jest měkčí. Dlužník „nemá v městském vězení déle býti, než do třetího dne a potom má věřiteli za ruku dán býti, a ten ho má chovati" (v domácím vězení). to jest, má mu dáti denně chleba za peníz, pintu piva, dvě krmi teplé k obědu, totiž hrách a kus masa, k večeři též tak „zelé a kus masa"; „a ten dlužník nemá žádného železa na sobě míti a také nemá ve tmě seděti, než ve světlém a teplém místě; pakliby jej jináče choval, tehdy má dluh ztracen

---

[4]) Ortely a nálezy zemsk. a komorn. soudu v univ. kn. č. 17. C. 30 fol. 242.

[5]) O tom čti v Brandl. Gloss. 118.

[6]) V listě dlužním býval slib o ležení takto slibován: „Kdybychom toho všeho neučinili (nezaplatili), tehdy máme na zejtří do Prahy nebo jiného města ve ctnú hospodu, tu kde by nám od našich věřitelů pokázána byla, vléci, a tu pravé a obyčejné ležení plniti, každý sám svým životem, nebo že každý místo sebe rytířského řádu panoší v to ležení bude moci postaviti, v kterémžto ležení vždy máme ležeti a nevyjížděti, lečbychom dříve věřitelóm našim ty věci svrchupsané zdrželi, škody zaplatili." V kn. arch. pr. č. 992.

[6*]) Arch. Český. V. 173.

[7]) Kn. purkr. v mus. č. 2. J. fol. 17. O jiných leženích fol. 2.

[8]) Kn. právní rožmit. fol. 117.

býti". Byl-li věřitel žid, povinen byl křesťanského dlužníka věziti u křesťana.[9]) Máme spravedlivé podezření, že se v domovitém vězení dlužníkům tak dobře nevedlo. jak se tu káže. Dlením doby raději proměňováno domácí vězení v městskou šatlavu: byltě dlužník, v bytě věřitelově vězený, hostem asi nepohodlným. Již první český zápis v latinské knize novoměstské r. 1389 dotýče se dlužníka, jenž nesedí v obytě věřitelském. než na radnici v šatlavě. Byl to písař Mikuláš, jenž vězel pro půl šesté kopy a do zápisu knihovního diktoval, že „raději rok vězeti bude, než aby platil".[10]) Časem domácí vazba dokonce přišla z obyčeje. Ale v městech „saského řádu" míval věřitel ještě r. 1571 volnosť dlužníka věziti u sebe.[11]) Kterak vyvinulo se „právo na dlužníky" do r. 1534, to dovídáme se z relace litomyšlského poselstva, jež si šlo pro poučenou ke konšelům královéhradeckým. V relaci čteme nejprve, že chudý vězeň dlužný má chován býti tak, aby nebyl trápen hladem ani zimou ani tmou, a „jestli že jest zachovalé pověsti, má ho věřitel na česť a víru dáti, a ten má slíbiti, že ze své práce, což vydělá, svému věřiteli jeden peníz dá a sobě dva bráti bude". Kdyby věřitel nechtěl dlužníka stravou chovati, mohl ho dle zprávy královéhradecké po čtrnáctidenní vazbě pustiti a z věcí, kterékoli by u něho našel, třetí díl sobě vzíti. Byl-li člověk, pro dluhy soudně obeslaný, v místě neusedlý, podruh a nájemník nejistý, ten měl před soudem o dluh odpovídati hned; usedlý soused mohl žádati průtahu až do dvou neděl. Člověku cizímu, jenž přišel dlužníka vinit, měl soud ve třech dnech k dluhu dopomoci, leč by se dluh vztahoval na grunt nebo dům; v tom případě držitel gruntu mohl si také vyžádati průtahu. Když soud uznal právo věřitelovo, mohl dlužník, jenž byl nejistý a neměl za sebe rukojmův ani peněz, hned býti vzat do žaláře; dlužníkovi bezpečnému přáti bylo příročí za dvě neděle. nezaplatil-li v tom čase, mělo mu „do třetího dne do západu slunce nalezeno býti", a jestli ani potom neučinil dosti, měli ho do vazby vzíti.[12])

Tato pravidla platila i v letech potomních, a nikdež podstatně od nich se neuchylovali. Dostati člověka pro dluhy do vazby, nebránil-li se, byla tedy věc prasnadná. Věřitel došel k rychtáři s dlužním listem, dlužník pozván, aby do „západu slunce" zaplatil, a nezaplatí-li, aby se vstěhoval do šatlavy.[13]) V Rabštejně městečku, když neměl r. 1543 řezník Vaněk čím zaplatiti, statku nemaje, vydán jest „věřiteli za ruku, a on poděkovav žádal, aby mu po-

[9]) V práv. řeč. Soběslavsk. Exempl. Neuberk. fol. 6.
[10]) Kn. miscell. č. 7. při deskách.
[11]) „Žádnému se toho nedopouští, aby s dlužníkem svým podle své vůle zacházeti měl, nébrž žalářové domácí se zapovídají", tak píší Pražané r. 1571 proti Litoměřickým pravícím, že věřitel může dlužníka svobodně s sebou domů odvésti." Rukopis mus. 23. E. 13.
[12]) Arch. litomyšlský lib. memorab. fol. 5 Vypsal a půjčil prof. Štěpánek.
[13]) Příklady v manuálu radním v J. Hradci z r. 1604 fol. 119.

přáno bylo do některého času vězení, i přáno mu toho, a vsazen do klády vězeň jeho, a zámkem zamčen, a klíč věřiteli od vězení a od těch zámků dán, kterýž je přijal a ve svém opatrování ho měl a přes noc s ním tam byl".[14]) Mnozí lidé šli do vazby volně, ba víme pražské měšťany, kteří se do dlužnické vazby dávali provázeti příbuznými a přátely „pro poctivost svou".[15]) Pro jiné musil jíti rychtář;[16]) a s jinými tahali se věřitel i rychtář pospolu. Dorota Karbanova, pražská měšťanka, nemohouci r. 1584 připraviti svou dlužnici Hrstkovou k právu, popadla ji na ulici, „držela ji za sukni, rukávce jí roztrhala, zdrápala ji, takže stála co vopařena. Potom přišel pacholek rychtářův. Lidí tu bylo, že by jablko nepropadlo".[17]) Pražský bradýř Matouš r. 1563 dlužnici svou Martu Vopselkovou, když nechtěla jíti sama, dopravil do vazby takto. Vyžádal sobě pomoci pacholků rychtářských a „nočně ke čtvrté hodině do příbytku jejího vešel s nimi, kázal podlahu vylámati a do její komory vlézti, sám tam všed, bil ji a prostovlasou po mazhauze i v světnici tahal a se schodů ji po hlavě strčiti velel, a ona ho prosila, aby se zavíti mohla, nebo i muž její za ni do vězení jíti chtěl, ale Matouš toho dopustiti nechtěl".[18]) Byl-li dlužník přes pole, a věřitel neodbytný, psávali po něm někdy tak zlými listy, jako r. 1538 poslán byl za slovutným doktorem Koppem, jenž s velikým nákladem napsal „Regiment zdraví" a pro to býval samý dluh. Právě psaného roku vydán za ním list pro dluh za polské voly s tím rozkazem, „aby, kdekolivěk postižen bude, do vězení byl dán, a tu tak dlouho držán, až zaplatí".[19])

Na místě mužově, dopustil-li věřitel,[20]) mohla pro dluhy seděti žena, kteréžto lásky manželské zvláště řemeslníci ochotně užívali; bez ní, nemohouce pracovati, nebyli by dluhu tak snadno splatili, čili jak říkáno „vyseděli".[21]) Roku 1595 přivedl jakýs Rygl do pražské šatlavy svého malého synka, aby za něho seděl v dluhu. Páni povolili — a Rygl, zanechav pachole ve vazbě, utekl na vždy.[22]) U vězení měl věřitel, jakož svrchu dotčeno, o protrávení vězňovo sám péči míti. Ale do té péče jest nářků z míry mnoho. Nymburští

---

[14]) Kn. kom. soudu č. G. 6. fol BB. 3. Nazejtří mu z vězení utekl.

[15]) Arch. pr. č. 1060. a. 178. Rok 1585.

[16]) Roku 1564 podal tím způsobem také arcibiskup pražský Ant. Brus z Mohelnice svého sekretáře Jiříka Ceyza z Pirnova do vazby pro dluh a pro některý schodek v počtech, summou pro 127 zlatých a 302 kopy míš. Arch. pr. č. 1281. 246.

[17]) Arch pr. č. 1053. 256.

[18]) Kn. arch. pr. č. 990. 480. Podobný případ r. 1576 zapsán v kn. pražsk. č. 398. 217. Zikmund Křička z Bytyšky dal vléci od biřice na kotčím voze v řetězech těhotnou krčmářku do pražské šatlavy.

[19]) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 20. fol. 3

[20]) Důkaz v arch pr. č 1285. 177.

[21]) Příklady z Vltavského Týna, Hradce Jindř. v kopiálu hradeckém z r. 1615 fol. 90.

[22]) Arch. pr. č. 1285. 107.

konšelé sami přišli r. 1560 do velikých nesnází pro takovou nepečlivost věřitelskou. Sladovník Matěj dostal se od Pavla sladovníka pro 50 kop do žaláře. Nymburští stran jeho píší do appellace: „Nemaje peněz, u vězení se drží mnoho nedělí a hladem mře, a Pavel jeho stravou neopatruje; v to se on Matěj podvoluje, že chce u Pavla toho dluhu odsluhovati, ale ten nechce, než aby mu hotové peníze dány byly. Jak se při tom zachovati máme, neb nám na nebezpečenství jest, aby snad hladem neumřel, anebo se z vězení nedobyl.“ [23]) Necitelností věřitelovou a nedbalostí ouřední bývalo vězení dlužníků leckdy tak tvrdé jako nejhorších zločincův, a víme ze všech dob příklady, že dlužníci namírali v žalářích. Dokladem budiž pan Václav Popel z Hradčan, jenž dal r. 1526 zavříti dlužníka svého Jiříka Penízka, zlatníka. Urozený pán měl o vězně svého tak malou péči, až se rozstonal. „I šla žena jeho s jinými prosit pána: Milaj pane, což pak chcete na něm tam vyvéziti, aby tam umřel? A pán povědėl: Umřelit, kažte mu odzvoniti! I prosila ho s pláčem pro Pána Boha, pro najvyšší slovo boží, aby ho tam neumořoval; umřelit, žádný vám nezaplatí! A on řekl: „Na to již sem já se toho dávno odvážil.“ [24]) Když téhož roku přišly dvé ženy prosit Hendrycha, kupce z Nydrlantu, aby již pustil ze žaláře žida Abrahama, sic že „umře, nohy že již oznobil tak, že jich nic nečije“, odvece kupec: „Čert po něm, nechť umře“.[25]) Roku 1551 obdrželi Čáslavští důtku královskou, že Jiříka Vodroli „pro dluh vězí v nesnesitelném vězení a ne tak, jak na dlužníka záleží“.[26]) Podobné důtky přicházely též do jiných měst. Roku 1601 utržili si jednu Mladoboleslavští, jimž mimo to král zakazuje véziti dlužníky na poutech.[27]) Tři léta potom vytýká císař Táborským, že dávají Jana Zalužanského, dlužníka, hlídati popravci, a když manželka nebo děti k němu pro posloužení jíti chtějí, že jim popravce otevírá, to že je lehkost a že má býti opatřen, jak na poctivé náleží.[28])

Také dokonce žalováno leckdy, že ten onen dlužník u vězení byl umořen. Tím na příklad obviněni byli r. 1533 Roudničtí. Zavřeli Matěje Rendu tak tuze, že žádný k němu nesměl. Rychtář tu neobvyklou tvrdosť svádėl na věřitele, tenť prý tak kázal. „Náš vězeň není,“ pravil, „dal ho vsaditi Nedovařil pro sto kop; my ke každé straně, čeho na nás žádá, tak se chováme.“ Nejtěžší o tom svědectví v soudě komorním vydala Poláčková, souseda staroměstská: „Když sme přijeli do Roudnice, on Renda nebožtík sedėl ve dne v noci, až ho umořili; a když jednali o to, aby ho z vězení

[23]) Kopiál nymburský z r. 1556 fol. 162.
[24]) Arch. pr. kn. č. 1047. fol. P. 4.
[25]) Tamže fol. P. 16.
[26]) Arch. místodrž. Missiv č. 49. 161.
[27]) Tamže. Miss. č. 110 89.
[28]) Tamže. Miss č. 113 150.

vyjednali, tehdy Nedovařil pravil: Nevyjednáte ho, než musí tu seděti do té smrti, a by král přijel nebo čert z pekla. A nebožtík, když měl umírati, žádal, aby mu kněze zjednali, a oni nedali, a nebožtík prosil, aby ho jedno před smrtí vypustili. že chce každému zaplatiti, byť jměl v košili zůstati, oni nechtěli a říkali, že ho dadí ještě po smrti upáliti."[29]) Roudničtí za tu tvrdosť byli odsouzeni do kázně panské. Roku 1545 vinila Duchkova konšely malostranské, že jí umořili muže, dlužníka. Prý ho zmořili do smrti zimou. Konšelé se bránili píšíce, proč jest nešel Duchek do jiné světnice, kdež teplo bylo, mimo to chtěli prý ho na hotový groš na rukojmě dáti, ale on pravil, že raději umříti chce, než platiti. Takž prý nic nenáležitého neudělali, „zde na Hradě Pražském na Černé věži lidé pro dluhy sedajíc, také mrou, a chtějí-li v zimě teplo míti, musí sobě dříví kupovati". Anna Duchkova nevyhrála;[30]) když jí z vězení přinesli mrtvého manžela, nepřijala nebožce, než nechala ho před domem kolik hodin na veřejné divadlo.[31]) R. 1555 obvinila v Bydžově Dorota Štoškova věřitele, krejčího Ctibora, že jí muže umořil u vězení pro dluh; ale soud nalezl, že Štošek umřel na morní bolesť, kterouž věřitel nevinen.[32]) Aby neměla těžkostí podobných, proto asi r. 1583 v Nymburce „Eva Pulečkova oznámila purkmistrovi, že zprávu toho má, kterak by Šimon Michek, její dlužník, těžce nemocen byl, protož aby řečeno nebylo, že na to šťastna jest, že ho v vězení umořila, že k tomu dovoluje, aby takového vězení byl prázden".[33]) Možná, že byla Pulečkova i z té příčiny milosrdna, aby ušla útratám, které by jí vznikly z pohřbu Michkova, kdyby skutečně umřel. Bývaltě věřitel, jemuž v žaláři zemřel dlužník, povinen dáti ho poctivě pohřbiti.[34]) Pochoval-li někdo z příbuzných tělo dlužníkovo, buď vztáhl tím skutkem dluhy nebožcovy na sebe, nebo se aspoň mohl nadíti, že se věřitelé na něho sesypou. Rudolf Trčka r. 1605 pochoval prodlužilého Jindřicha Trčku jen na recess královský, jímž mu slíbeno, že „pochováním mu nevznikne škoda". Též takový recess vyžádala si roku 1606 Mandalena Šárovcová z Chodů stran pohřbu syna svého Mikuláše Šárovce, velmi prodlužilého.[35]) Tím způsobem bylo by i z desk více příkladů přivésti o vyšších stavech. Tou příčinou též lidé měštští bývali příliš opatrni. Čtoucí pomní svrchupsané Anny Duchkové, kteráž r. 1545 mrtvolu manžela svého, v dlužním vězení

---

[29]) Kn. komorn. soudu č. G. fol. A. 12.

[30]) Reg. žid. popelatá č. 11. J. fol. 92. 93.

[31]) Kn. svědom. komorn. soudu č. 6. G. fol. CC. 2. CC. 6.

[32]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 3. fol. 465.

[33]) Arch. nymb. kn. smluv č. II. V nymb. knize pamětní jest r. 1584, a Eva sluje Palečková.

[34]) Arch. pr. č. 1059. 48 Roku 1579 dí Sybnwayber v soudě: „Magnus Gerhart umřel na rathouze, poroučeli mi, abych ho dal na svůj groš pochovati, když sem zprávu dal, že pro můj dluh neseděl, i sešlo z toho, že sem ho nedal pochovati."

[35]) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 108. 245. 270.

zašlého, nechtěla k sobě přijíti. Bálať se zajisté jeho dluhův a věřitelův. Ale přese vši opatrnosť nečteš nikde, aby se příbuzní byli zřekli mrtvoly dlužníkovy tou měrou bezcitnou, jako pražští židé učinili roku 1601 nebožci Abrahamovi, zeti rabbí Leba. Když Abraham v dlužním vězení zhynul, vzkázal rychtář přátelům, aby ho opatřili. Oni toho učiniti nechtěli; vzal tedy z poručení konšelů biřic sáně, naložil mrtvého a „hodil ho židům na hřbitov", o tom, kdo se ho pak ujme, se nestaraje.[36])

Že vězňům dlužníkům v žaláři příjemno nebývalo, o tom svědčí ony úpěnlivé prosby, kteréž písemně posílávali k městské radě prosíce za vysvobození, a jichž po archivech zachovala se síla.[37]) Přečasto, byl-li věřitel příliš tvrd, a konšelé hluši, utíkali se dlužníci z vězení svého písemně k samému králi, a tu lze vydati pravdě svědectví, že králové čeští dlužníků se ujímali dosti zhusta. Buď chtívali, aby vězeň byl puštěn, poněvadž „v tom vězení dluhů svých platiti nebude moci",[38]) nebo rozkazovali, aby dlužníku zjednáno bylo sečkání čili „příročí".[39]) Lítostivě jsouce pohnuti, konšelé někdy také sami „citovali" věřitele na radní dům, aby je nějak smluvili s dlužníkem, dlouho a těžce vězeným. Scénu takové citace povíme z Hradce Jindřichova z r. 1604. „Věřitelové Šimona Junga k citaci se postavili, a nejprve učiněna podstatná přímluva k přespolním i domácím, pokudž jest možné, aby k podání (k vyrovnání se) Šimona Junga přistoupili a na to patřili, jak již prodlouženým vězením strápen jest, by i dokonce tam umříti musil, žeby to věřitelům malou platnosť přineslo. Páni přespolní skrze Martina Rolendu z Chotěboře dali přívětivou odpověď, ale těžce to nesli, že, jsa vně na mazhauze mezi nimi Šimon Jung, ani žádnýho nepřivítal, dobrého slova jim nepodal, milosti nehledal, a proto že nic učiniti nemohou. Po třikráte ven i zase vstupujíce vždy na svém stáli. Někteří pak hledíc na Junga, že tak v tom vězení se ztrápil, že choditi ani hleděti dobře nemohl, nechtíce mu na další těžkosť státi, přiznání učinili, že jemu odpouštějí, co jim dlužen jest."[40]) Poněkud jinačí scéna zapsána v knihách Boleslavě Mladé r. 1593. Anna, zednice, s dětmi jsouc u vězení pro dluhy, dala zdělati inventář chudičkého statku svého, a na její prosbu citováni jsou věřitelé. Tu jim oznámila, že hladem mře u vězení, a chtějíc konce nějakého dojíti, že jim všecko, co v inventáři jest — postel, mantlík, šaty

---

[36]) Arch. pr. č. 1063. 256.

[37]) V těch prosbách chtívají dlužníci přísahou stvrditi, že nemají čím platiti. Kn. pamětní mladobol. z r. 1593. 47.

[38]) Missiv. v arch. c. k. místodrž. č. 34. fol. 92. 116.

[39]) Tamže č. 41. 292. 293. 400. Též z roku 1577 missiv. č. 97. fol. 20. dopis Pražanům o staroměstského kožešníka, fol. 29., Roudnickým o Jiříka Vzteklého, aby mu vyjednán byl od věřitelů „folk". Fol. 93. zase Pražanům o Daniele Wintra: miss. č. 101. fol. 4. r. 1589 Horníkům, aby pustili z vězení Pavla Hradeckého, kterého drží pro skrovný dluh i s ženou a dětmi.

[40]) Jindř.-Hrad. manuál radní r. 1604 fol. 146. 147.

ložní, hrnce, kladivo — odevzdává, a prosí pro Boha, aby to přijali a ji propustili. Věřitel jeden po druhém se ohlašovali, že to přijímají nebo nepřijímají. Mluvili též: „Co tomu říci? Smrt nebéře, kde nic není.“ Posléze byla dotázka na všecky společně učiněna, přijímají-li takový inventář? A když všickni se ohlásili, že přijímají, puštěn jim skrovný inventář v moc tím způsobem, aby kupce ptali a se rozdělili.[41])

Oznámiti jest na čest starých dob, že v kšaftech a v jiných případnostech nejedni dobří lidé odpouštěli svým dlužníkům buď ouroky, buď všecken dluh.[42]) Na druhou stranu také dosti bylo lehkomyslných dlužníků, kterým vězení i dluh za žert byly, jako r. 1550 onomu Pilařovi z Rychnova, jenž nejprve věřitelům utekl, a když se na rozkaz vrchnostenský pod svobodným „glejtem“ vrátil, musila mu vrchnost s důtkou vzkázati: „Dán ti byl glejt, aby se umluvil o dluhy, a ty se ve vožralství a v jiné rozpustilosti dáváš a podle glejtu se nezachováváš a dluhy nestavíš!“ [43])

Na konec kapitoly budiž shovívavě vážen pokus o jakou takou trestní statistiku, jak se jeví v několiku městských soudních knihách.[44]) Soudní kniha jedna v pražském archivě[45]) obsahuje 394 pře, které se sběhly od r. 1556 po rok 1562; trestních věcí v tom 143; a to největší počet dotýče se bití a „mordů“, jichž jsme spočítali 65; o nářek cti souzeno 34kráte; o zlodějství 33kráte. Ostatní summy jsou nepatrny: cizoložstvo a bigamie souzeno v té době čtyřikrát, falešné svědectví čtyřikrát, pohrůžka jednou, příčina ohně dvakrát. Dlužní věci na soud dostaly se v té krátké době šesti let do sedmdesátkrát! Ostatní pře všecky jsou civilné, z nichž 38 dotýkají se „zvodů“ na dům a trhů domovitých, 54 dotýkají se kšaftů, s nimiž žalobce nebyl spokojen, a v 15 přech soudí se matka se synem nebo dcery s mateří o statek.

V lounské knize smolné[46]) od r. 1585 po rok 1600 zapsáno na kusých listech o 24 zlodějích a dvou přijímačích, o 10 lupičích a vrazích, vražda dítěte narozeného tresce se dvakrát, zabití v svádě čtyřikráte. cizoložník zapsán jeden a zprznění dítěte zapsáno jedno. Zločinci v knize zapsaní jen dva jsou města „obyvatelé“; ostatek jsou to podruzi a poddaní vinaři, pacholci, mlynáři a lidé toulaví.

V registrech smolných pardubských, místy kusých, jeví se statistika „lotrovských vyznání a trestů“ od r. 1570 po r. 1580 takto. Roku 1570 kárali nevěstku, sedm zlodějův a jednoho lupiče. Roku následujícího pustili 20 zlodějův a trestali houžví dva, odpravili ženu vrahyni svého dítěte, trestali jeden pokus vraždy a kárali dva

[41]) Pam. kn. bolesl. z r. 1593.
[42]) Některé příklady z Hory uvádí Kořínek. 253.
[43]) Listář pernštejnský č 4. fol. 21.
[44]) Ovšem jen pokud počítáme na listech zachovaných, listů vytržených domněnkami nenahrazujíce.
[45]) Č. 990.
[46]) Č. 1. C. 27. v arch. lounsk.

cizoložníky — tedy ouhrnkem 26 zločinů. Roku 1572 není zápisu. Rok potom zapsáno o pěti zlodějích a jednom zprznění. Následujícího roku odpraven 1 zloděj, tři vrazi, 1 žhářka, a kárání byli tři nemravní lidé. Roku 1575 čtyři zloději odpraveni, trestáni dva cizoložníci, trestán otčím, že zprznil dceru, matka, jež hodila dítě vepřům, a dva pytláci pokutováni jako zločinci. Následujícího roku naskytá se vražda dítěcí jednou, cizoložstvo čtyřikrát, zlodějství dvakrát, vražda jednou. Roku 1577 pět zlodějů zvěšeno, „mord" trestán dvakrát, a pytláci vězněni tři; léta následujícího pět zlodějů bylo na právě, a jedna kouzelnice; rok potom jen dva zloději. Konečně roku 1580 přišlo k právu pardubickému pět loupežníkův a vrahů, dva zloději, falešný žebrák, vražedlnice dítěte svého, jeden cizoložník, jeden vrah svého souseda a tři pytláci. V jedné ouhrnné summě učiní to od r. 1570 po r. 1580 devadesáte sedm zločinů. V tom počtě dotýče se kouzel jen jednou, rouhání se Bohu ani jednou nepřichází. Teprve r. 1585 zapsána ponejprv ta blasfemie, že pravil jeden, „aby Boha čert vzal". V nymburské knize smolné spočítali jsme od r. 1559 po rok 1569, tedy za deset let, padesáte dva zločince k smrti odsouzené; mívali tedy Nymburští průměrně pět poprav do roka.

KAPITOLA SEDMÁ.

Žaláře, amnestie a tresty.

Městská vězení nebývala v jediné budově všecka pospolu, alebrž jsouce rozličné povahy, bývala leckde po městě rozdělena. Nejlehčím vězením bývala „stuba“ či „světnice“,[1]) též zvaná „přednice“, nebo „měšťanské vězení“, „rathouzní vězení“, „přední šatlava“ neb „šerhovna“.[2]) Tento lehčí způsob vězení býval kdes v radním domě nebo na kterékoli městské věži,[3]) nebo i u biřice v domku, ale ve světnici přední. Mimo hlavní světnici mívali v městech Pražských „obzvláštní“ pokojíky, za lehčí „hořejší“ vězení. Roku 1615 připomíná se jeden, v němž povědomý Ruswurm seděl, a druhý, nový, jež zvali „Kupeckým“. Ti pokojové bývali před příchodem nového vězně „vykuřováni“ a v zimě vytápěni.[4]) Těžší vězení bývalo v „šatlavě“ zadní nebo v „světnici zadní“, jíž říkali v Kouřimi i v Starém městě Pražském také „Zadnice“.[5]) Nejtěžší vězení bývala pod zemí, v sklepech domu radního nebo v birdovně, z nichž nejužšímu říkávali kabát. Birdovna, šerhovna nebo šatlava nebyla vždy při radním domě: často stávala — jsouc nevysoký domeček — v některé z postranních ulic nedaleko městské zdi.[6])

---

[1]) V Hradci Král. odsouzen Vániš pro nadávku rychtáři r. 1590 „aby vyseděl 4 neděle bez újmy své poctivosti u vězení šatlavním v stubě.“ Ortely kouřimské v mus. 52.

[2]) Šerhovna říkali na Moravě. Viz list. z Mor. Třebové v mus.

[3]) Na příklad Labská věž na Mělníce (kn. svědom. v arch. měln. č. 27. 144.), Vysoká brána v Rakovníce. V Plzni r. 1591 chce jeden seděti na věži proto, aby šatlavnímu hospodáři platiti nebylo potřebí. Kn. protok. č. 20. v arch. plzeňsk.

[4]) Arch. pražsk. č 1068. 117.

[5]) V Kouřimi se „v Zadnici“ mučilo. Čteš často, že „páni do Zadnice práci vážiti ráčili“. V pražské Zadnici byli vyšetřovanci ukováni. Arch. pr. č. 1067. 373. Rok 1610.

[6]) Na příklad v Hradci Jindř. v Biřické ulici bývala birdovna, při níž r. 1493 postaven srub. Orth, Hradec. 13. Též v Berouně dosud slove ulice jedna Biřickou při půlnoční městské zdi. V birdovně bydlil biřic s vězni. Roku 1613 žalovali vězňové ve Falknově, že biřic v létě tolik topil a v troubě si pečeně pékal že „sme umříti mohli“. Reg. svědom. komorn. soudu z roku 1586. 434.

Do žalářů dolejších bývali leckde — i v Staré Praze[7]) — spouštíváni vězňové po provaze na skřipci visutém. Spouštěli je dolů „špuntem“ čili děrou, jakož toho způsob dosavad zřetelný v Daliborce.

Pražané staroměstští začali děliti vězení lehčí měšťanské od žalářů zločineckých teprve r. 1411. Toho léta usnesla se všecka obec, aby pro usedlé měšťany *rozdílnější* vězení bylo;[8]) a r. 1418 uložili i Novoměstští, aby „nějaké počestné vězení se postavilo v radním domě pro sousedy“; tak vzniklo „rathouzské vězení měšťanské“.[9]) V městech venkovských zvláštní vězení měšťanská pořizována mnohem později: v Hoře na příklad teprve r. 1533 „vedle šatlavy zřízeno zvláštní sousedské vězení, aby sousedé nemusili s katy a biřici sedati“.[10])

Některé vězení obdrželo jméno po znamenitějším obyvateli svém. Připomínáme z panských žalářů Daliborky. Starý letopisec vypravuje při r. 1512, kterak obdržely své jméno dva žaláře novoměstské. „Učiniti musil nápravu nějaký Polévka Dorotě, dceři Kroslikově, a nejprv vsadili ho do sklepu, aby slul Polévka, a nazejtří kázali vzíti Jelito pro dluhy do druhého sklepu, aby slul Jelito. To jsou ty slovutné vazby novoměstské.“ [11]) Při vyhrůžkách a výčitkách v hovorech novoměstských sousedů dosti často bývalo slýchati o „Polévce“. „Proč mne strkáš a víš, že pro takové strkání byls onehdy v Polívce a nechceš sobě rozuměti!“ tak volá r. 1518 jeden, a druhý odpovídá: „Bychť byl v Polévce, cos biřicem, že mne honíš do Polévky?“ [12]) Při některém názvu nevíš, pošel-li z osobního jména nebo z nějaké příhody, z vtipu, z povahy žaláře samého. Z těch jmen je „Mazalka“, kterou měli v Novém městě, [13]) „Špinka“, kterou měli Staroměstští. Též říkali jednomu vězení, velice smrdutému, „Očistec“; [14]) Malostranští přezvali jedno z „hanlivých“ vězení Kuchařkou. Veleslavín uvádí z pražských vězení také „Čertův sklep“.[15]) V Hradci Jindřichově slulo jedno vězení Gejzlička nebo Kejzlička[16]) i Krejzlička; druhé, mladší, slulo „Peklo“. [17]) Na Mělníce zváno jedno z těžších vězení „Mathuška“,

---

[7]) Důkaz v kn. arch. pr. č. 1285. 59.
[8]) Arch. pražsk. list. č. 601.
[9]) Při desk. miscell. č. 11. fol. J. 3.
[10]) Z arch. kutnohorsk. svěluje Šimek.
[11]) Stař. Letop. 382.
[12]) Arch. pražsk. kn. č. 1046. 172.
[13]) Vyskytuje se v kn. č. 1121. fol. 87. arch. pražsk. Též v č. 1060 a. 333. Rok 1585.
[14]) Kn. viničn. úřadu perkmistr. č. XIX.
[15]) Veleslav. Politia. V. 707. Z říše německé jmenuje čtyři vězení, jichž jména stůjte tu na přirovnanou: v Drážďanech slulo jedno „Císař“, v Řezně „Vlk“, v Lipště „Psinec anebo Peleš“, v Naumburce „Oslova marštal“.
[16]) Roku 1520 pořizují do Gejzličky kamna za 26 grošů. Reg. purkm. z r. 1487. Fol. 198.
[17]) Reg. pam. z r. 1610 fol. 7.

bývalo nad branou Říčnou.[18] V Táboře mívali „Kaši" a „Charvátku",[19] v Kolíně „Dusík", „Čubu" a nejhorší vězení „Dolívku",[20] v Kouřimi „Machnu", v Králové Hradci „Kropáčku",[21] v Louně „Beran", a tak všelijak nápodobně bývalo i v městech jiných. V některých městech sázeli vězně také do mučírny, což kladeno bývalo za vězení nejpotupnější.

Ve vězení nejlehčím nebývalo nic více nežli stůl, při zdi lavice přibitá a v koutě kamna. Chtěl-li vězeň jakéhokoli pohodlí požiti, musíval si je poříditi sám, byl-li s to. Protož přinášeli přátelé za vězni do žalářů „kožichy, polštáře, konvice, žejdlíky";[22] na svých peřinách nebo na propůjčených spávali vězňové po zemi a po lavicích při zdi. V proslulých vězeních na Hradě Pražském nebývalo jináče; vždyť na příklad Anna Pekova soudí se r. 1571 o „šaty ložní pernaté, bílené, z tenkých pláten", kteréž byla r. 1559 Janovi a Jindřichovi Popelům z Vesce půjčila do Daliborky, kdež pro mord seděli.[23] Neobyčejnou milostí bylo, když r. 1552 arcikníže Ferdinand poručil, aby na Křivoklátě vězňům „lůžka obvejšná od země byla zdělána, a dány jim byly lampy olejné a Starý i Nový zákon do vězení".[24]

Co do stravy bývala vězňům, nemohli-li sami koupiti sobě, potíž zlá. Staré právo městské[25]) nařizuje tou příčinou: „Ktož lidi u vězení připravuje, ten jim pokrm má dáti, neučiní-li on toho, má jej rychtář k tomu připraviti, a neučiní-li on toho ještě, má je rychtář kázati voditi po almužně, a umře-li přes to hladem, rychtář a ten, jenž člověka do vězení dal, musí se zaň před Bohem postiti." Kdo dal člověka vězeti, býval tedy povinen ho stravovati. Ale nevykonával každý té povinnosti tak štědře, jako r. 1513 novoměstská sousedka Lavecká, jež svému vězni Kamarýtovi „mnohokrát za den dávala po dvú nebo po třech pintách vína a posílala mu dosti jísti a píti, cožbykoli chtěl, až do té pře skonání".[26] Mnozí zapomínali vězně svého. Ještě nejjistěji opatřen byl vězeň stravou, když s rychtářem, jenž byl správcem vězení, o stravu se vyjednalo. Pokud víme, nejvíc dal sobě r. 1572 rychtář na Mělníce za denní protrávení platiti pět bílých grošův;[27] obyčejně platívala se tou dobou i později jenom polovice, totiž pět grošů mí-

---

[18]) Kn. měln. č. 3. 134.
[19]) „Mne dali do Kaše, ji k biřici." Rok 1541. Kn. kom. soudu. G. 6. fol. Q. 1. Též v smolné knize arch. táborsk.
[20]) Vávra, Kolín. 151. I.
[21]) Hradec, Solař. 310.
[22]) Kn. arch. pražsk. č. 1119. 107.
[23]) Odsouzeni jsou, aby jí 8 kop gr. č. nahradili. Reg. bílá kom. soudu č. 15. J. fol. 658.
[24]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 46. 277.
[25]) Rožmit. kn., v ní překlad švábsk. zrc. fol. 61.
[26]) Kn. rychtářská v arch. pražsk. č. 106.
[27]) Kn arch. měln. č. 27.

šeňských za den.[28]) Kterak někdy rychtářská strava vypadala, bál-li se rychtář nezaplacení, o tom vypravuje kdos r. 1591 z vězení města Manetína: „Přišel rychtář mantínský, Ambrož Krátkej, do šatlavy mezi vězně. Valentin Fafek hned ho žádal, aby mu jísti dával. A rychtář pověděl, že mu dlužen není jísti dávati, než aby mu rukojmě postavil, že mu jísti dá. Fafek pověděl, nechci z tohoto práva mantínského ujíti, leč všecko vypravím (zaplatím). I poslal mu rychtář, nepamatuji se kolikrát, po bochníčku, a bylo půl plesnivého, a piva mu také z nějakých točků s rosolem posílal, takže je skrze šátek cediti musil. A potom řekl, pane rychtáři, poněvadž mi nedáváš jísti, já musím na něco jiného pomysliti — to bylo v pátek — a v sobotu na noc z vězení se dobyl a pryč ušel.“[29]) Johanka, slouha pana Řečického, dána byvši do pražského kteréhos vězení pro domnělou krádež, „prosila pro milosrdenství boží, možné-li jest, aby jí něco pán poslal jísti a nákou podušku pod hlavu“.[30]) Kdo měl dosti svého nebo ochotné přátely, tomu co do stravy nebývalo zle. Denně bývalo vídati měšťanky nebo jich služky, any nosí pánům nebo manželům do vězení koše jídla a konve pití. Měl-li některý chudas to štěstí, že pospolu seděl s takovým možným sousedem, přiživil se. „Nechtěl-li muž paní Anny Piknuskové jísti, rozdala vězňům;“ tak dí r. 1588 jeden svědek.[31]) Některý vězeň dlužíval se po známých v městě, pokud mu byla víra. V Berouně, „když byla v trestání Ladařka, poslala k Matulce pro pivo, a Matulka nechtěla dáti, řkouc, že jest jí prve dlužna“. Nedostala tedy Ladařka na dluh nic a pila vodu.[32]) Prokop Stropek v Prachaticích z dobráctva věřil Kučerovi, poddanému Rožmberskému, a dával mu r. 1510 sám stravu, „a on slíbil svú čest a víru, že zaplatí, až vyjde z vězení, potom vyšel, vzal Stropkovi rubáš a košili a nezaplatil mu nic“.[33])

Nalezeny-li u zajatého člověka peníze, bývalo pravidlem — aspoň v Praze — že byl vězeň na ty peníze stravován, ale jen do třetího dílu, ostatek peněz měl na právě ležeti až do vyřízení trestního processu. Byl-li uznán nevinným, měli mu vrátiti konšelé všecko. Při lidech podezřelých chtíval pražský řád tomu, aby „jim ve vězení strava nádherná dávána nebyla, aby v střídmosti zlosti vyznali“.[34]) Rozumí se, že strava z jejich peněz. Neměl-li zajatec u sebe nic, zmíral hladem. V archivě rakovnickém je koliks proseb lidí pro toulání vězněných: „Prosím, což může nejvýš pro pána Boha prošeno býti, že mne pustíte; pod hrdlem ztra-

[28]) Rukop. polenský. Smlouva Jihlavských r. 1595. Ti nebrali víc než 5 gr. míš.
[29]) Arch. lounsk. kn. č. 1. C. 17. fol. 607.
[30]) Kn. arch. pr. č. 1122. process I. 122.
[31]) Tamže 107.
[32]) Kn. svědom. v Berouně.
[33]) Kn. kom. soudu č. 8. G. fol A. 5.
[34]) Chaos v arch. pr. a kn. č. 326. 51.

cení závazek učiním, že sem za dlouhý čas nepůjdu, abych mohl těžkého vězení prázden býti, nebo hladem mru, po druhé, po třetí prosím.“ [35]) Z té prosby opravdu mluví hlad. Na takové vězně, kteříž neměli odnikud nic, chodívaly biřičky nebo ženy právních poslů po městě žebrat. O lounských vězních r. 1590 vypravuje se: „Bartoň seděl půl druhého léta u vězení šatlavním, z počátku pekař jest mu chlíb věřil, a když se mu zaň zaplatiti nechtělo, víceji věřiti nechtěl, a tak hladem jest tam dosti zmořen, nebo jest na jiné vězně Důra, předešlá poslová, žebrati po sousedích musila, aby tam hladem umořeni nebyli.“ [36]) A kde nechodily biřičky po žebrotě, tu zase bývalo zvykem, že vězňové sami bývali voděni po rynku dům od domu na řetěze, v poutech, v palečnících a prosili jídla.[37]) A kde se nedělo to ani ono, tu aspoň visívaly pytlíky, mošny nebo nádoby lecjaké na provázcích s oken žalářních, a když milosrdní lidé do nich co vložili, vězeň s radostí vytáhl. Pražská Kroupová chlubila se r. 1518, že „ji dali do šatlavy, do té hrozné žampy, a že jí dán byl bílý peníz, jejž vtáhla nahoru a propila“.[38]) Některý vězeň, delší dobou vězněný, naučil se z nouze také jiným věcem na výdělek. Na příklad o pražském sousedovi Miclovi, jenž „pro mnohé své věřitele přes čtyři léta seděl“, vypravuje se r. 1585, že z nouze naučil se klobouky podšívati. Pražští šmukýři nosili mu klobouky do vězení na podšívanou, a ubožec tím se živil.[39]) Že o šat vězňův, byl-li v kterémkoli vězení sebe déle žalářován, nikdo se nestaral, toť rozumí se samo. Povědomo jest, kterak vypadal ubohý biskup českých bratří Augusta, když ho ze žaláře vedli k jezuitům: byl všecek hadrovit a nečistotou rozjeden. Hladovitým vězňům jen o výročních svátcích bezpečná byla naděje, že se bez prosby s dostatek najedí. Vždy a všude naskytovali se totiž srdeční lidé, kteří o Boží hody posílávali vězňům jídla.[40]) O Štědrý den pamatoval leckde i sám městský úřad některou houscí na vězně. Někdy přicházely v čas mimořádný osoby i velmi vznešené, aby z křesťanského milosrdenství polevily bídě lidí vězněných. Do pražské šatlavy přišla r. 1580 i nejmenovaná královna francouzská, tušíme, že dcera Maximiliana II.

---

[35]) Arch. rakovn. kn rychtářská z r. 1580.

[36]) Kn. lounská č. 1. C 34. fol 537.

[37]) Smoln. reg. pardub. fol. 26.

[38]) Kn. arch. pr. č. 1046. 170. Ve Stříbře r. 1537 platili z ouřadu purkmistrovského „za dílo pytlíku“. Kn. stříbrská č. 184. 227. Ze staroměstské šatlavy, kteráž byla nedaleko kaple, prosívali vězňové z oken směrem k Týnu obrácených; z novoměstské šatlavy byla okna k Vodičkovic ulici. Arch. pr. č. 1030. a. 144. Rok 1588.

[39]) Arch. pražsk. č 1053. 149. Býval druhdy zámožným. Ale potom hodilo se na něho přísloví, jež se uvádí v arch. pr. č. 1061. 62. „Každý vězeň, by byl nejbohatší, v vězení jest chudej, jako každý frejíř, když frejuje, jest bohatej“.

[40]) Arch. pr. č. 1058. 291. Tu čteme r. 1577: „Paní perkmejstrová kázala (o svátky Vánoční) oběd všem vězňům strojiti.“

Isabella.[41]) Mimochodem zajímavo, kterak si tu vedla. Líčí její návštěvu očitý svědek: „Její Mlsť. královna francská dolů (s Hradu) přijela a nahoru mezi nás do vězení přišla, vyptávaje se, kdo by proč seděl, až na Lidmilu Jilkovou, chudou ženu, přišla. Prosila Její Mlsť., aby ráčila jí pomoc z dluhu učiniti, že pro 30 kop sedí. Poručila Její Mlsť, aby bylo pro (věřitelkyni) Káču hned posláno, a když přišla, tu jsme se k ní přimlouvali, aby vzala od ní 8 kop, tu že sobě nic nevysedí, že ji spíše vši snědí. I proti tomu řekla Káča, má li je hned, ať mi je dá. Takž jí královna francká dala na pomoc 4 kopy, a ostatek kde jest zjednala, to já nevím."[42])

V žalářích obyčejně nebývali vězňové dle pohlaví děleni. Mužové, ženy i děvčata všecko sedalo a léhalo v jedné světnici. Z té příčiny děly se zhusta nechvalné věci. Co mluvila Hedvika z Příbramě, zavřena jsouc r. 1589 v Staré Praze s mužskými vězni pospolu, toho nelze pro stud psáti.[43]) Sabina, děvče z města Mostu, byvši v Lounech pospolu s muži zavřena pro vraždu dítěte svého, v témž vězení před smrtí svou r. 1620 nechovala se „šlechetně".[44]) Podobné příklady i z jiných žalářů jsou povědomy.[45]) O nějakém Jakubovi, jenž se vydával za kněze a sváděl ženy, vypravuje se, když ho Litoměřičtí r. 1613 vsadili, že přeměnil šatlavu v Sodomu![46]) Že mezi muži vězené ženy slehly, toť vzácnou věcí nebývalo. O jedné píší r. 1581 Rakovničtí hejtmanovi na Křivoklát: „Oznamujem, že Markyta v vězení našem této noci slehla a syna má; poněvadž drahně vězňů mužského pohlaví v témž vězení se drží, ano také se jich víc očekává, žádáme, že toho časně opatřiti pominouti neráčíte."[47])

Musila li žena do vězení, a nebyl-li kdo opatřiti zatím děti její, sebrala je všecky, někdy i s kolébkou, a vstěhovala se s nimi do vězení. Smutný obrázek z r. 1553 v slovech Reginy, hospodyně staroměstského rathouzu, která vězně zavírala: „Potkám v rathouze u veliké mříže Kateřinu (kterouž žid pro dluh dal věziti), ana nahoru šla, i plakala pláčem znamenitým, až jí srdce usedalo, a já dím: Milá Kateřino, kamž tě díti mám, aby ty s těmi dítkami tam býti mohla a s tím dítětem v kolíbce, však mám vo tři stoly vězňů plničko. A tehdáž znamenité mrazy byly. I přitrefí se k tomu pan Jan krejčí a vida to malé dítě v kolíbce a jiných okolo patero, lítostí jsa hnut, dí jí: Tak na, teď máš sedm denárů, jdi k panu purkmistru a oběsli toho žida, já sám tu věc purkmistru oznámím.[48])

---

[41]) Gindely, Rudolf und seine Zeit. I. 40.
[42]) Arch. pr. č. 1053. 68.
[43]) Kn. arch. pr. č. 1122. process 143.
[44]) Smolná kn. lounská. I. C. 27.
[45]) Jan švec z Blšan svědčí o jednom případě v soudě rakovnickém r. 1571. Městská kn. v arch. rakovnick. z r. 1569. Srovn. kn. litomyšlskou č. 120. 180.
[46]) Lippert, Leitmer. 454.
[47]) Missiv. formul. v arch. rakovn. z r. 1570.
[48]) Kn. perkm. svědom. č. 2. fol. 206 v arch. pražsk.

V pestré směsi bývalých žalářů nové zločiny se umlouvaly a líhly; vyznává o tom Vít Košta v Lounech r. 1614: „Když sem seděl v Lounech, seznámil sem se s Jiříkem, nebo tehdáž seděl s Kýharovic děvkou, a tam sme smluvili, že vyvedeme vůl J. Milosti císařské rychtáři Simeonovi, on věděl, kde děvky klíče nechávaly.“ A skutečně, když byli sobě odseděli, kolik kterému náleželo, sešli se nočně u dvora páně rychtářova na předměstí, vyvedli mu „vůl“ a prodali ho v Střebenicích za 12 kop.[49]) Seděla-li taková zlotřilá chasa u biřice v šatlavě, zajisté nucen byl sám hlídač k bystrému pozoru, aby ho neokradli. Týž svrchu psaný Košta, když seděl v lounské šatlavě, vzal Jakubovi Krčsádlovi, biřici, pár psích rukavic a písně, kteréž zlodějovi hned zas pobral jiný zloděj. Také musil biřic šetřiti se, aby ho spurní vězňové nezbili; lavice a stoly roztřískali dosti často o zeď i o sebe.[50]) Regina, věznice v Mělníce, r. 1572 sama pustila se do biřice. „Biřic a biřicka šli totiž ležet, a ta Regna jest v světnici zůstala; biřic počal se s ní tahati a zlořečiti, proč by nešla ven ležet; jemuž odpověděla, že tam zimou nechce mříti. Ale biřic počal se s ní přece tahati; ona vystane, biřicem vo zem udeřila a jeho na zemi dusiti počala, mluvíc: Co ještě mníš, že s tebe, zrádce, nemohu bejti?“ Na posledku, když pomohli ostatní, byla Regna přec ze světnice vystrčena, aby spala venku.[51])

Jakož dotčeno, byl vrchním správcím městských žalářů rychtář. Jemu v tom podřízen byl hospodář šatlavní a biřic, jimž některému platiti bylo od vězení. Od domácích sousedův i pro dluhy vězněných, dávalo se méně, od lidí nezbedných a zločinných víc. V XV. stol. platilo se za den po několiku denárech; do časů bělohorských vzrostly platy až i po šesti krejcarech za den a noc.[52]) K mimořádnému zisku pomáhali sobě biřicové tím, že vězně, byl-li který jináče bez přátel a ochrany, hned, jak vešel do vězení, olupovali. Roku 1524 vydávají Kouřimští svědectví, že jich biřic svlékal vězňům „sukně“, tedy svrchní šaty, a když měli býti z vězení propuštěni, dával jim sukně horší.[53]) Smutná věc, že někdy se vyskytl také rychtář, jenž vězně obíral. O staroměstském rychtáři Václavovi Libockém z Libé Hory dí se v jednom svědectví r. 1586, že brával „čtverákům nebo škůdcům“, kteří do vězení byli přivedeni, peníze, a s písařem se o ně sdělovali.[54]) Když Libockého

---

[49]) Smolná kn. v arch. lounsk.

[50]) Registr. pamět. v Jindř. Hradci z r. 1610. 21. „Urban Ekhart, byvši u vězení šatlavním, škody na zámcích, stolích, lavicích učinil.“

[51]) Arch. měln. kn. č. 27. fol. 60.

[52]) C. k. listovna v Litomyšli. Lib. agrorum. 250. Vypsal Štěpánek. Roku 1683 byl ten plat až do 14 krejcarů, což bylo místodržícím s úžasem. Arch. nymburský kn. č. 9. 27.

[53]) Arch. mus. list. kouřimsk.

[54]) Arch. pr. č. 1054. 82.

r. 1587 nařekl „lotr Bubeníček", že mu uzmul peníze, podaly rady appellační nešlechetného rychtáře malostranskému soudu, ale všelijakými právními obmysly líčení té věci protahovalo se nad 10 let tak tuze, že jsme v knihách stopu ztratili a konce nevíme.[55]) V Lounech roku 1591 vyznává na jiného rychtáře staroměstského, jenž se nejmenuje, loupežník Jan Bílý. Ten s druhy svými vylámal v Louně sklep; peníze v pytlích, protože těžko bylo nésti, zakopali u Řenčova pod jalovcem. V Praze na Uhelném trhu Bílého jali, a nebyl půl hodiny v šatlavě, hned rychtář, které peníze u sebe měl, jemu vzal a jel s ním na lesy, aby vykázal pod jalovcem krádežnou kořisť. Nalezli všecko, „krom jednoho pytlíku"; peníze rychtář v své opatrování vzal, a když v Strašecím noclehovali, ležel na nich; ale potom „nebyly v celosti, bylo nimi hejbáno, a Vašek, biřic, sám pravil, že jsou se pytlíky seschly".[56]) Hospodářové šatlavní, jsouce lidé snížení, bývali k lidem vůbec drsni, a oslazovali sobě těžkou službu svou zhusta nezřízeným pitím. O Petrovi, staroměstském hospodáři vězeňském a jeho ženě vypravuje se r. 1603, když je pro stálé opilství rychtář napomenul, „že se do něho pustili, s ním se tahali, až všickni i s písařem, jenž na pomoc přiběhl, do vězení dolejšího spadli".[57])

Hospodáře zvali vězňové „tatíkem" i „pantatíkem" stejně tak, jako mistři a tovaryši zvali hospodského v cechovní své hospodě. K lepší správě a pozoru vězeňskému měli v staroměstské šatlavě způsob oblíbený, že z vězňů samých vyvoleni jsou dva „rychtářové" jimž, jakožto první instanci, žalovali vězňové druh na druha svoje stížnosti. Oni měli právo rozdávati bití, jemuž říkali „kopy", ba mohli nezbedného spoluvězně odsouditi i do klády. Od těchto vězeňských rychtářů šlo ústní odvolání k městskému rychtáři. Toto zřízení staroměstské šatlavy poznali jsme v městských zápisech při zvláštním případě r. 1613. Tehda byl z vězňů volen za rychtáře žid Samuel, lékař, podle jiného vězně. Těm oběma připadlo potrestati spoluvězně Duchka, jenž rouhal se Mateři Boží. I usoudili, „aby držel 18 kop". Když nechtěl držeti, řekli mu: „My pošleme pro rychtáře, on tobě pro to ukáže jinou cestu!" Pak ho vzali oba, položili si ho, dali mu 18 kop a mimo to zapjali ho za celý den v kládu.[58])

V těch žalářích, do nichž měli přátelé volný vstup, leckdy bývalo velmi veselo. Pivo, víno vždy bylo na hotově. V některých městech, na příklad v Hoře, byl samému rychtáři dopuštěn „šenk pro pohodlí vězňů",[59]) a kde správce žalářní „nešenkoval", donesli pivo a víno za zpropitné biřic i dolejší hospodář. Vypravujíť

[55]) Arch. pr. č. 1158. 119.
[56]) Arch. lounský kn. černá. I. C. 27.
[57]) Arch. pr. č. 1064. 186.
[58]) Arch. pr. č. 1068. 29.
[59]) Z arch. horsk. r. 1537 sděluje Šimek.

vězňové staroměstské šatlavy roku 1581, že Jan Horský, hospodář dolejšího vězení, celý den „od voběda až právě do noci“ pivo jim nosil, a věznice že mu v tom pomáhaly.[60]) Často přinesli do žaláře pití dobří přátelé sami. Bylo-li z takové besedy žalářní pohoršení, nemohli konšelé než trestati. Lounští leckteré sousedy poslali na věž, protože „sou svévolně do šatlavy chodili, a tam pili a hráli“.[61]) Kolínští r. 1566 vyřekli nad třemi karbaníky, kteří u vězení tak dlouho hráli, až druh druha o veliké peníze přistrojil, tento ortel: „Že jsou se takové hry Petr a Jakub Holub, šenkýři, s Petrem, mlynářským u vězení, místě kázně, dopustili, a biřic jim k tomu povolil, purkmistr a konšelé je i biřice těžším vězením, nežli tu, kde hráli, za dvě neděle o samém chlebě a vodě trestati budou.“[62]) Byla vůbec šatlava kolínská tak veselá místnosť, že r. 1611 židé na své útraty postavili svým souvěrcům šatlavu novou, zvláštní, „poněvadž židé, v městské šatlavě zavřeni jsouce, tam jen obžerství se oddávali, divně se chovali a spíše se horšili než napravovali“.[63]) Velmi moudře trestával besedníky, do žaláře příchozí, mělnický rychtář Posádovec. Roku 1577 vypravuje o tom sám: „Když sem byl rychtářem, pan purkmistr domlouval mi mnohokrát, abych v šatlavě nedopouštěl žádných vožralství, že mnozí tam bez mé vůle chodili, a kdo by tam chtěl jíti, aby mi se opověděl — i koho sem tam přistihl, toho sem zavřel.“ [64])

V staroměstské šatlavě hospodář tak živou hospodu si upravil, že r. 1598 s hněvem povolali ho konšelé do rady a tu mu vyčítali, „kterak velikých neřádů v tom vejsadním domě až dosavad se dopouštěl, piva nahoru sobě táhnouti dal, tam u sebe jako v nějaké piterně šenkoval, kuchyni sobě zarazil, jídla na prodaj vězňům vařil i hody jim strojil, a majíce oni v střídmosti na ty cesty mysliti, jakby z vězení sobě pomoci mohli, jeho příčinou ne jako vězňové, než jako páni sobě tam počínají“. Na konec mu vyčetli ještě bezstudnosť, kteréž se, jsa víry Plačtivých, neměl dopustiti. Prý „jedenkaždý šlechetný člověk se svou manželkou v komoře stydlivě se chová, takže ani dětí dospělejších v ní léhati netrpí, však on, jsa toho náboženství, kterým se nad jiné honosí — plačtivého bratrstva — směl nějakého z vězňů do své komory bráti a tam bezstoudně klásti“. Davše provinilému hospodáři tomuto na polepšenou lhůtu, konšelé slíbili, shledají-li na něho „co nejméněji, že ho poručí vyházeti“.[65])

Také jináče bavívali se v šatlavách. Když Lounští roku 1553 zavřeli Jambusa a Janečka proto, že v noci převrhli kramářovi

---

[60]) Arch. pr. č. 1060. 47.
[61]) Reg. purkm. lounská z r. 1577 fol. F. 7.
[62]) Arch. zemský kn. appell č. 5. fol. 686.
[63]) Vávra, Kolín. I. 154
[64]) Kn. arch. měln. č. 27. fol. 185.
[65]) Arch. pr. č. 1285. 7.

krám, učinili vězňové na tu příhodu verše, a počátek jich napsali na strop v šatlavě: „Jambus a Janček — obořili krámček.“ Pěknou zábavu měli r. 1586 v novoměstské šatlavě, když tam dal slavný mistr zvonař Brikcí svého tovaryše. „Tovaryš vzal stoličku a maloval jeleny. Jan Špalek přisedši na tu stoličku, hleděl tuze na ty jeleny, a Jiřík Kožešník podrazil tu stoličku.“ Sedl tovaryš na zemi a za to hodil nožem, až Kožešníkovi v noze uvázl.[66]) Roku 1574 v témž vězení novoměstském všelijakých divných příběhů původ byl Šimon Semík. Nejprve vzal s sebou do vězení psa, a s tím chodil po rathouze, jak se mu vidělo. Když jednoho dne děvečka rathouzního hospodáře Gbelského, metouc, psa odháněla, „vida to Semík, neuctivým jazykem, neušetřiv v tom pána Boha ani vězňů jiných, psic jí nadal a sešed dolů pohlavek jí dal, až k stěně přilnula“. Nazejtří pozval si nějakou Martu Loučovou, a ta na prostoře mezi vězením mužským a tím vězením, kde ženy sedaly, jež slulo Alexandria, „tancujíc laškovala, písně neuctivé proti pánu Bohu a dobrým lidem i dobrému svědomí zpívala a k němu nakukovala“.[67]) Na druhou stranu věrně oznámiti jest, že v šatlavě také vážná zaměstnání mívali. Co den ráno i večer zpívali vězňové zbožné písně a modlili se.[68]) O svátcích „seděli všickni a čtení svaté sobě četli“.[69])

K vězňům lehčím snadný býval přístup. Lidé jdoucí ulicí, přišlo-li jim na mysl promluviti s vězněm, i v Praze bez oznámení přistupovali „k mříži“ aneb oknem si pohovořili.[70]) K Jelenovi, člověku od péra, v žaláři pražském r. 1589 sedícímu, chodívali nejedni, aby přepsal listy všelikteraké z platu.[71]) Židé ani u vazbě nepřestávali svých obchodů. Roku 1591 přinesl sluha koflíky a zápony zlaté, Fridrichovi Rychnovskému z Rychnova náležité, do staroměstské šatlavy, aby je žid vězněný „pošacoval“.[72]) Vězňům bývalo někdy věcí snadnou vycházeti ze šatlavy a procházeti se v domě. Proto také konšelé v některých ortelích výslovně poroučívali vězňům, že nesmějí „přes práh ven“. Na příklad Kolínští r. 1559 nalezli Volejníkovi a Trnkovi, sousedům svým, kteří sobě vespolek byli nadali: „aby Volejník ze světnice radní přes práh do rathouzu, a Trnka ze světničky rychtářské též přes práh ven bez vědomí našeho do téhodne vycházeti nesměl“.[73]) Vycházeti ze

---

[66]) Kn. arch. pr. č. 1122. I. 35.

[67]) Kn. arch. pražsk. č. 1143. fol. 60. Tu také napsány jsou čtyři řádky písně velmi necudné.

[68]) Arch. pr. č. 1063. 84.

[69]) Tamže kn. č. 1121. F. 73.

[70]) Příklady v knize č. 1122. I. 3. Též v kn. č. 1060 a. 45. Rok 1585. Necudný případ v téže knize fol 147. Příklad v registr. měln. č. 27 fol. 55. roku 1564: „Přijde Kapoun ke mně k šatlavě k oknu, a řekl, abych pověděla pravdu, jestli budu křivou věc mluviti, že přijdu na mučení.“

[71]) Kn. arch. pr. č. 1126. B. 18.

[72]) Tamže kn. č 1055. 149.

[73]) Archiv zemský kn. 5. appell. fol. 543.

šatlavy ven po ulici propuštěno nebylo; a dověděli-li se konšelé o kterém vězni, že vyšel, trestali.[74]) V Plzni zvlášť musil r. 1591 prositi kuchař Jan Moudrý, aby puštěn byl z vězení k pohřbu dcery své, a konšelé dovolili, „však aby sešel dolů tehdáž teprv, kdyžby kněží na funus šli, a po pohřbu hned zase na věži aby se postavil".[75]) Biřic nebo jiní hlídači vězeňští ovšem o své újmě na chvíli pouštívali vězně ze šatlavy o všecko pryč. Někdy takový podvod se objevil, a byly z toho násobné tresty. Roku 1598 propuklo, že Pavel Hradecký, seděti maje v kutnohorském vězení pro dluhy, nočně vycházel a míval schůze s kuchařkou. Proto zavřen jest do klády za obě nohy na dlouhý čas.[76]) V Hradci Jindřichově r. 1606 dověděli se konšelé na hněv svůj, že jejich vězňové nočně chodí na ryby do haltýřů.[77]) V Rakovníce byl r. 1617 tuze kárán rychtář Erazim, protože „jeho nepilností vězňové z vězení, kdy se jim dobře zdá, vycházejí".[78]) Staroměstská šrotýřka Markéta vinila r. 1549 Jana Zpívavého a Petra Nedvěda, šrotýře, „že předešle, jsouce u vězení a v trestání, nočně od biřice z vězení domů puštěni jsou a tu pili, hráli a divně sobě počínali, a když muž její je napomenul, že zabili ho".[79]) Když se r. 1581 jeden z vězňů novoměstských ztratil, vypravovali v soudě jiní vězňové: „Domnívali sme se, že jest u hospodáře doleji, neb hospodář za časté vězně, kohož mu se vidí, dolů pouštěl, an někteří den, dva, tři i tejden nahoře nebejvali."[80])

Městské vězení nad míru stávalo se tvrdým, dán-li byl člověk na řetěz nebo do klády a k špalku. Tyto přístroje obyčejně bývaly v světničce „zadní", tedy v žaláři těžším. Kláda čili sroubek[81]) nebo i „šarka"[82]) byl veliký, těžký trám dubový, do jehož otvoru bývaly zapínány nohy vězňovy, kteréž po nedlouhém sedění nemohly než trnouti a chromiti se.[83]) Klády bývaly ve všech vězeních evropských.[84]) Některá kláda měla své jméno, svou historii. Na

---

[74]) „Jan Štika dán zase do vězení za příčinou, že jest z vězení svobodného rathouzního sešel." Reg. purkm. v Lounech z r. 1577 fol. F. 14.

[75]) Arch. plzeňsk. kn. protok. č. 20.

[76]) Memor. horský v mus. fol. 19.

[77]) Manuál hradecký z r. 1604. fol. 62.

[78]) „Copie listů posel." v arch. rakovn. z r. 1577.

[79]) Při desk. miscell. č. 71. fol. 188.

[80]) Arch. pr. č. 1121. fol. F. 73.

[81]) V malostranské knize arch. pražsk. č. 1155. uvozuje se kláda slovem sroubek. Rok 1560.

[82]) Arch. pr. č. 1064. 190 Roku 1603 čte se v jednom svědectví: „Pan rychtář pravil, že ho musí dát na šárku nebo za kládu;" to stojí v německém svědectví takto: „Solle ihn auff die Schark in Stock setzen".

[83]) V českém museum starém jest kláda šatlavní o koliku děrách dole v přízemku.

[84]) Viz obraz klády v italských vězeních v díle Bonnardově: Costumi dei secoli XIII.—XV II. 181. Dle miniatury z rukop. Tita Livia v Miláně klečí mladík zády jsa obrácen ke kládě; noha jeho o špičatých dlouhých

příklad kutnohorské kládě říkali „Máselnice“ po bohatém sousedovi Máslníkovi, jenž sliboval, že městským synkům po sobě zanechá klénot pěkný, avšak umíraje dal jim dělati kládu.[85]) K špalku bývali přikováni lidé druhdy i za hrdlo nebo všelijak jináče. Kláda i špalek byly vazbou těžkou, třebas Václav Starý, rychtář v Žatci, r. 1533 pravil, „že Trnka neměl žádného těžkého vězení, neboť seděl jen za obě nohy a pouta na nohách měl“.[86]) Jsoutě povědomi z rozličných žalářů vězňové, jimž pouta maso na nohách tak objedla, že shnilo a spadalo, a nejeden chuďas z klády vyndán s nohami omrzlými,[87]) ba odnesen za mrtvého. Vypravujeť sám biřic lounský r. 1595: „Ten Bartoň seděl rok a dvanácte nedělí za kládou, dvoje pouta na nohách maje, pouta se mu do noh vložila, a nohy otekly, až mu se provalily. Potom sem ho zamčeného při kládě nechal, kterýž velice nemocen byl, i žena má mu líky dávala. Prosila naň v krámích chleba i masa i na faru k panu děkanovi cedule nosila, aby se na kázání za vězně ráčil přimluviti, že nemají jiného fedruňku, než co jim lidé z lásky udělí.“[88]) A Jan, krejčí a rychtář v Kralovicích, svědčí r. 1533 o vězni Kotlíkovi: „Vynesli sme Pavla Kotlíka z klády, když jest nemoc na něj přišla, snad zima jej zjala, že sme nevěděli, živ-li je či umrlý.“ [89]) Jiná těžká zlosť žalářních světniček, zvláště těch, v nichž za kládou lidé vězeli, býval hrozný puch. Jím lidé omdlévali a strádali zdravím nejvíc. Na puch brněnského vězení městského žalováno až samému králi. Václav Zvolský r. 1558 žaloval, „že tu je smrad veliký, a žádného průduchu ani větru že není, a nebude-li mu brzy uleveno, že umře“.[90]) Než naopak také s pravdou jest oznámiti, že vězení po ranním vstávání leckde bývala prokuřována. Odháníť r. 1576 staroměstská biřička jakés hosty od šatlavy slovem: „Teprva vstávají, jest tam smrad, přijďte, až vykouřím!“ [91])

Nejhorší děrou, všecko jedovatou, bývaly žalářní „kabáty“, do nichž vězeň spouštěn býval poklopem. Kterak působil kabát v zdraví vězňovo, o tom vypravuje příbramský rychtář Šimon r. 1533: „Pan Jan z Vitenče kázal mi Melichara Greffa, stříbrapaliče, do kabátu vsaditi. Když tam seděl, tehdy smradem nemohl zůstati, i žádal, aby z kabátu byl nahoru vypuštěn, tehdy kázal

střevících tkví v kládě. V Glossaire archéologique od Gay-a I. 293. jest vyobrazena kláda, v níž má vězeň i hlavu a obě ruce i nohy v děrách. Rok 1475.

[85]) Kořínek. Paměti. 132.

[86]) Kn. kom. soudu č. G. fol. J. 8.

[87]) Roku 1621 v Raděšíně útrpní lidé pokládali nohy vězně, v kládě sedícího, „hnojem od maštale“, ale umrzly mu přec Soud o to v arch. pr. č. 1071. 119.

[88]) Kn. arch. lounsk. č. 1. C. 18. fol. 11. 12. Seděl „pro mord“ — a když ho nikdo konečně nevinil, puštěn zmrzačený.

[89]) Kn. komorn. soudu. G. 6. fol. D. 6.

[90]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 62. fol. 43

[91]) Arch. pr. č. 1058. 271.

pán, aby byl puštěn, a když byl již nahoře nad kabátem, tehdy vomdlíval, a když sme ho mezi dvíře vyvedli, žádal, abychme mu poslali pro kněze.“ [92]) Byla tedy také vězení městská, v nichž nebylo veselí. Z takového nějakého vězení v staropražském domě radním píše r. 1571 Jan Aupický, farář sv. Štěpána, „že pro nezvyklosť vězení na zdraví velmi jest trouden a mnohými neřestmi navštíven“; [92a]) toť jsou ona vězení, po jichž zdech vězňové žalmy i kletby rudkou psávali, hřebem nebo střepinou ryli,[93]) a z nichž žalostivé prosby posílali purkmistrům a radám, „děkujíce za trestání, kteréž rozum dává, a poníženě pro Bůh vznášejíce, aby jim odpuštěno bylo, cožkoliv učinili, že z nerozumu svého učinili“.[94])

Někteří vězňové ulevovali sobě tím, že kládu klacky pozdvihovali a z otvorů jejích nohy aspoň na chvíli vytahovali. Byla-li příhodnosť, někteří též pokoušeli se o útěk. Z vězení lehkého snadněji se uniklo, zvláště měla-li mříž, oddělující to vězení od veřejné chodby, zámek jen „slepý“, jako r. 1607 bylo v malostranské šatlavě.[95]) Než vězňové i z těžších vazeb se dobývali a utíkali; jednak nemívali měšťané příliš pevných vězení,[96]) jednak zoufalý a odvážlivý vězeň nalezl již nějakou cestu sobě příhodnou. Ukážeme, kterak bylo lze dostati se z vězení. Jiřík Klaud roznemohl se r. 1575 u vězení na Mělníce, prosil rychtáře, „aby ho vzal do domu svého, slibujíc mu, že nechce ujíti — a potom nočně z domu jeho jest ušel; a tak Říha, rychtář, na to místo byl vsazen a odtud z vazby nevyšel, až 30 kop za Klauda dáti musil“.[97]) Příbramskému rychtáři chtěl r. 1577 utéci hamrník Hylyprant v tu chvíli, když byl veden z vazby před soud: ale rychtář s biřičkou honili ho tak horlivě, až ho uhonili.[98]) Krištof, vězeň lounský r. 1590, jsa na řetěze a na poutech, „početl se, jakoby chtěl na potřebu jíti, i prosil, aby mu biřička polehčila, ona mu odemkla pouta, kázala je uvrci pod lavici, aby s nima, kdyby tam kdo vešel, zachřestěl, jakoby v nich seděl, v tom odešla do pole“ — a Krištof za ní, jenže

---

[92]) Kn. kom. soudu č. G. fol. G. 15.

[92a]) „Obživující kořen“ od J. Aupického.

[93]) Dojemné žalmové nápisy českého bratra Bílka na Křivoklátě uveřejnili jsme v Osvětě r. 1885. Kletbu známe z Daliborky: „Bože, poněvadž mou nevinnosť zde dokázati nemohu, volám svoje nepřátele k soudu tvému“ atd. V Schallerovi Prag. I. 474.

[94]) Z prosby v arch. plzeňsk. v protok. konš. č. 19. str. 43. R. 1555.

[95]) Pro ten slepý zámek utekl tenkráte jakýs mnich z vězení. Arch. mus. list. malostranské.

[96]) I sami konšelé se k tomu znají. Mělničtí na příklad r. 1553 prosili hejtmana na Brandejse, aby sobě nějakého vězně vzal, „neboť vězení nevelmi bezpečné máme“. Mělnický kopiál č. 11. fol. 19.

[97]) Kn. měln. č. 27. 96.

[98]) Provinění tohoto hamrníka je poněkud zajímavo. Slíbil pověstnému Florianu Griespekovi hamr železný k dobrému přivésti, pronajal si ho a měl ročně z něho 20 kop „šin“ vydávati pánovi Ale pobyv tu málo, „forot od uhlí a rudy rozundal, co od železa bylo naděláno, vykradl“. Kn. rožmitálská fol. 146.

jinou stranou.[99]) Hansovi Kutnerovi v témž lounském vězení se r. 1600 pokus nezdařil. Činil veliký při tom hřmot. „Dobyl se z pouta za kládou, sousedům městským i jiným vězňům v šatlavě, jichž přes dvacet bylo, peníze, šaty, potravu a jiné věci pobral, něco v dolejším sklepě a něco ve světnici; ze dveří na ulici sochorem se dobejval, též i do rathouzu dveřma lopatou železnou, ano i přes zdi na několiku místech vylézti se pokoušel, až i potom hospodář šatlavní uslyšavši v záchodě jej nalezl.“ [100]) Trestán houžví pro to hned nazejtří! Rychtáři v Hoštce, Jakubovi, utekl vězeň r. 1535 takto. „Když bylo v neděli po ranních mších, přišel rychtář, tehdy ten lotr prosil: O milej pane rychtáři, polehčete nám, sundejte nám ta pouta s nohy! A biřička krájela jablka do hrnečka, a rychtář řekl: Nu Mando, sundej jim, a odešel. Ona sundala a chtěla, aby jí na pálené víno dali. I dal jí ten jistej některý peníz. šla pro pálené — a v tom ten jistej klády pozdvihl, nebyla u jeho nohy zamčena, a v tom jest ušel, ani šatlavy nezavřel ani nic.“ [1]) Týmž způsobem ušla ze šatlavy Jindřichova Hradce r. 1610 zlodějka Ludmila. „Valenta, kloboučník, spolu se třemi mistry jinými, vzav ode dveří šatlavních klíče, sobě otevřel, pro pivo šel a dveří otevřených nechal, a ta vandrovní Ludmila, kteráž krádeže se dopustila, ušla z vězení.“ [2]) Čtyři léta před tím jakýs tkadlec vynikl z téhož vězení hradeckého směleji. „Hospodáře šatlavního doma nebylo, tkadlec zmocnil se ženy jeho, odstrčil ji od dveří a ušel.“ Ale neušel daleko: U města právě psali se vojáci na vojnu. Maje za to, že tak nejsnáze vyvázne z moci měšťanské, když se dá císaři na vojnu psáti, tkadlec dotčený stal se vojákem, vzal závdavek. Ale rychtář, biřic a všelijací pomocníci násilou vevlekli ho do šatlavy zase; „vojáci chtěli ho vymoci, ale nemohli“.[3]) Ze žaláře Boleslavě Mladé r. 1564, ušel Ratislav Liva, jehož tu věznili na řetěze a na poutu, tím způsobem, že v noci „mocně vylámal vokno“.[4]) Přeloučským ze šatlavy utekl r. 1574 Václav Nemastilů kamny a komínem. „Dali mne do šatlavy,“ tak vyznává, „a já zbořivši kamna vylezl sem skrze ně komínem ven a tak sem se tudy dobyl.“ [5]) V Pardubicích mínil Valenta „holomek“ r. 1571 dobyti se z vězení vraždou hospodáře šatlavního, na kterýž konec vzbudil spiknutí všech vězňů. „Maje při sobě přípravy, jiným vězňům zámky zvodmýkal a je k tomu, aby mu mordu, který provésti mínil, nápomocni byli, zavazoval, a toho skutku nešlechetného původ byl, nad to vejš jim chlíb a nápoj, aby se k tomu posilnili, kupoval.“ Outěk se nepodařil, neboť Valenta téhož psaného roku

[99]) Kn. lounská č. 1. C. 34. 269.
[100]) Smolná kn. lounská č. 1. C. 27.
[1]) Kn. kom. soudu č. 7. G. fol. A. 20
[2]) Reg. pamět. Jindř.-Hrad. fol. 12.
[3]) Manuál hradecký z r. 1604. fol. 62.
[4]) Arch. zemsk. kn. appell. č. 3. fol. 669.
[5]) Reg. smoln. pardub. fol. 37. 38.

mečem sťat.[6]) Z nymburského vězení r. 1604 Jandalík, sedlák, pomohl bratru svému tím, „že jemu dřeva podal, a on tím dřevem u klády petlice stočil, a dobyv se z klády, vrchem z kabátu vylezl“.[7]) Roku 1594 utekli všickni vězňové ze šatlavy v Oujezdci za pomoci nebozezu. Matouš ze dvora půjčil totiž jednomu vězni nebozezu, aby mu „udělal přeslici, a on tím nebozezem vyvrtal okolo skoby“, dvéře vypadly, a vězňové pryč.[8]) Dosti často utíkávali vězňové z vazby táborské. Na příklad roku 1544 lotr Šťastný dobyl se a spustil se „po povraze“ přes zeď.[9]) Roku 1591 sedlský člověk Václav, jejž dala věziti vrchnosť, vypravuje o svém útěku takto: „Z vězení dolejšího dobyl sem se do světnice hořejší; nočně zavřel sem biřice s biřickou v komoře, když leželi; vzal sem ručník na rozích a spustil sem se po něm oknem dolů a nesměl sem jíti branou Hradskou, bál sem se, budou-li mne hledati, a potom když Novou bránu otevřeli, vyšel sem.“[10]) Jan, šenkýř z Bělé, učinil r. 1604 v témž vězení táborském zoufalý pokus útěku. Vypravuje sám: „Chtěl sem mistru popravnímu dáti deset tolarů širokých, aby mi ruce rozvázal, a on nechtěl; já potom je sobě sám rozvázal a hodil sem na mistra hrncem s nečistotou, abych mu voči zalil, a potom abych stloukl zámek, a pobije všecky v tej katovně, abych pryč ušel. Když sem na něho tím hrncem hodil, on ke mně přiskočil, a sama (rozuměj katovka) taky ke mně přiskočila, a já jí dal nohou, až odletěla; mistra sem chytil a nechtěl sem pustiti, až přišli biřici na pomoc.“ Znamenitý útěk vydařil se Jiříkovi Kučerovi, jejž věznili s ženou a s dítětem roku 1638 v kolínském žaláři. Utekl se vší rodinou! Nejprve přetočil řetěz u pout, pak zlámal mříži železnou u prsku v kamnech, a vylezl kamny na síň. Tu zvydobyl cihly „okolo železných štáfů v okně“ a dostal se nahoru nad radní světnici až pod krovy, odkudž po lýčeném provaze spustil se na městskou zeď a se zdi po bidle dostal se z města, a manželka i dítě s ním.[11]) Také pražských vězení, dobře hlídaných, lidé odvážliví utíkávali za všecken čas. Roku 1514 lotr Jindříšek, utekl z vězení staroměstského tím způsobem, „že se pod zemí vykopal“.[12]) Jakýs Andres dostal se r. 1552 z vazby staroměstské lacinou lstí. Volal se k purkmistrovi, čehož mu podrychtář Kořínek hájiti nesměl. Když spolu vešli v purkmistrův dům, otočil se Andres čiperně a již hřměl pryč. Podrychtář hnal se za ním až k Odrané bráně, ale neuhonil.[13]) Arcibiskup Antonín dal r. 1572 sekretáře svého Jiříka Czejze do staroměstské Špinky, a sekretář

---

[6]) Tamže fol. 25.
[7]) Smolná kn. nymburská fol. 43.
[8]) Tamže fol. 20.
[9]) Arch. táborský kn. smolná fol. B. 11.
[10]) Tamže nepagin.
[11]) Kalendář kolínsk. úřadu.
[12]) Hájek, Kron. 467.
[13]) Pří desk. městsk. kn. miscell č. 71. 305.

dobyl se i ze Špinky, jakkoli byla těžkou vazbou „dolejší“! Prý „vylezl oknem anebo špuntem, kterýž jest na mazhaus hořejšího vězení prodělaný“, a ušel.[14]) Z novoměstského vězení utekl r. 1550 Adam Tým, „vyloupav mříži velkou nahoře v vokně a spustiv se dolů“. — „Posavad není zahrazena mříže ta,“ tvrdí drahný čas potom v soudě komorním Martin, hospodář rathouzní.[15]) Kterak mínil dobyti se z vězení malostranského r. 1593 Eman Gelerhausen, císařský harcíř, vězený pro vraždu druha svého, o tom vypravuje rychtář malostranský: „Nejprv byl ve vězení profósa dvorského na řetěze; nenáležitě se od téhož řetězu odpiloval a černým voskem, aby znáti nebylo, zamazal. Potom dán jest do vězení Menšího města pražského, a tu skrze divné nástroje s nápomocníky svými sobě z téhož vězení opěti pomoci chtěl, železo k vylámání i tolikéž divný prach k spaní jest sobě připraviti dal, chtěje sobě i jiným vězňům pomoci. Pán Bůh to dáti ráčil, že jest to na jevo přišlo. Když dán byl k outrpnému právu, naříkal, že jest ho čert a zlí lidé k tomu přivedli, a když se ho ptali, proč jest chtěl z vězení se dobývati? odpověděl, že každý vězeň na to myslí, aby mohl vězení prázen býti.“ [16]) Byli trestanci, kteří stran žaláře i na čáry se bezpečili. Jeden lotřík, na Táboře roku 1541 polapený, věřil, „dokavadž jest mátě jeho živa, že mu není potřebí báti se jetí ani vězení; by ho pak jali, že se mezi nimi ztratí a železa žádná že na něm neostojí, že s něho spadnou“.[17])

Na konec zmíniti se jest, že vězňové vynikali z vězení také násilným otevřením žaláře při městských bouřích anebo za pomoci rozpustilých vojáků. Domluvný příklad vojenské příhody takové líčí rakovnický rychtář Kyšnar r. 1620. Přišli do města vojáci Fridricha, protikrále českého, jenom na tři dni, ale bylo s nimi mnoho těžkostí. Někteří „k vězení přicházejíce s vězni své rozmlouvání měli, potomně mnozí obtížení trunkem jsouce k vězení přiběhli, dvoje dvéře u vězení rozrazili, vězňům hrdelním i kteří pro dluhy u vězení zůstávali, ven vyjíti kázali, některé s pouty

---

[14]) Arch. mus. list. pražsk.

[15]) Kn. komor. soud. č. 14. G. fol. 170.

[16]) V kn arch pr. č 1126. vložka. I z vězení královských na Hradě občas utíkávali. Na př. r. 1537 z těžké vazby ušel Viktorin z Drást, pročež obdržel jeho dům na Hradčanech, za trest propadlý, povědomý Flor. Griespek, králův sekretář. Archiv místodržitelský kop. č. 5. str. 340. Roku 1601 ušel jiný vězeň, jenž „na cti urazil nábožnou Perglarovou z Janovic“. Tamže; missiv. č 110. 76. A kterak to dělo se, vykládá v soudě nymburském r. 1585 Šindelář: „Vyloupal sem se z vězení na hradě Pražském, pomáhal mi sochorem Ryšlavý, zámek vyloupal, a já cihlu podstrkoval, žena má vzala řebřík u cihelny, a postavili jej u zdi, po němž vlezl do zámku švakr“. Smoln. kn. nymbursk. fol. 3. Roku 1581 vysvědčuje Jan Soběslavský, holomek úřadu purkrabského, že Ondra Jistebnický prořezal v Černé věži u sklípku, v němž vězel, dvéře. Když pacholek přicházel, zastrkoval vězeň díru slamou. Vyzradilo se, a Ondra musil dvéře kovářem dáti zadělati. Archiv pražský č. 1121. 1581.

[17]) Arch. táborsk. kn. čern. fol. B. 10.

vypudili — já pak i posel můj právní nevěděli jsme sobě jaké rady dáti". [18])

Záleželo-li konšelům na tom velmi, aby ten onen vězeň neušel, při chatrnosti a „nebezpečnosti" tehdejších šatlav nebývalo lze jináče opatřiti bezpečnost, nežli stálou hlídkou ve dne v noci, ku kteréž hlídce najímán leckdo z chudých sousedů. Vždyť tak musili pomáhati sobě i na tvrdých hradech! Rozkazujeť r. 1564 komora, aby vydáno bylo 26 kop Tomáši Gajerovi, ševci, jenž na Křivoklátě hlídal vězně. [19])

Starodávná práva uteklým vězňům přávala vyváznutí. Ještě v Brikcím čteme, kdo uteče z okovů, že má býti všeho prost, neboť prý vězni sluší, aby život zachoval, a právo že pomáhá „bdícím a ne spícím". [20]) Ale ve skutečném životě konšelé as nikdy tak neshovívali, už proto ne, že z útěku vězňova mohl míti velikou škodu rychtář i ouřad městský sám: konšelé a rychtář ručívali stranám svými ouřady i měšci za bezpečnou vazbu, a vězeň-li utekl, strany hojily se na nich. Konšelé rádi činívali samotného rychtáře odpovědným; shánél-li se kdokoli po některém vězni, odpovídali, že „rychtáři o takových vězních nejlepší vědomost míti náleží". [21]) Ale než došlo na rychtáře, ouředně bývalo vždy nejprve s konšely jednáno. Stručně a úsečně vydává císař r. 1589 Klatovským poručení, aby dostavili do vězení Buriana, „jenž se z vězení vašeho vymohl, čímž žádný jiný nežli vy, že ste jej lépe opatřiti nedali, vinen není". [22]) A před tím r. 1546 ještě úsečněji psal král Ferdinand Jaroměřským: „Nedostavíte-li Jana Špetle od středy v týden, tedy vy všickni, kteří na úřadě jste, na týž den před námi osobně se postavte!" [23]) Dostavil-li rychtář uteklého vězně úsilnou honbou, [24]) nebo konšelé úsilným psaním do všech konců království došli-li ho, dobře bylo: ne li, nastal spor a soud o to, kdo outékem vinen, kdo nahradí. Nejprve šlo tedy o rychtáře. Toho soudili konšelé. Na příklad i chudého rychtáře Vlacha v Kopidlně odsoudili konšelé r. 1564, aby zaplatil 50 kop Ouborkovi z Hradce za uteklého vězně. [25]) Však tou pokutou, kteráž bývala obyčejně v 30 kopách, nebylo vše skonáno. Rychtáři bylo ještě přísahou čistiti se, že jeho lstí není zjednán útěk vězňův. [26]) Doká-

---

[18]) Kop. listů poselac. v arch. rak. z r. 1577.

[19]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 69. 476.

[20]) Brikcí XXXVII.

[21]) Manuál novom. č. 398. 312. 1577.

[22]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 101. 85.

[23]) Missiv. č. 38. fol. 240.

[24]) Při té honbě v XV. a v XVI. věku ani nevíme, aby kdy zdárně jako druhdy bývalo, byl posloužil uteklému asyl chrámový. O asylech i na stupních kostelních (na př. u sv. Jiljí v Praze) mluví se zase teprve v XVII. st. List. arch. pr. č. 199/18.

[25]) Arch. zemsk. kn. appell č. 3.669. Příklady z Rovenska, z Hory, z Bohdanče (r. 1557—1571), čti v univ. knihov. rukopis č. 17. D. 25.

[26]) R. 1559 nalezli v Brandejse n L. konšelé, když byl utekl krčmář Kapřík z vězení: „Poněvadž jest světlé právo kap. 92. art. 9, jest-li že by

zal-li, že vězně dostatečně „opatřil", a že utekl mu „z pout a mocí": nebýval pak nikomu zaň náhradou povinen.[27]) Též tak prázdnými vší odpovědnosti bývali činěni konšelé, dokázali-li, že uteklého vězně honili a konali, seč byli. Příkladem jsou r. 1555 Nymburští, jež obvinil v komorním soudě Šťastný Křinecký z Ronova z toho, že mu z vězení upustili mordéře Lišku. Nymburští dokázali, že řetězy po vězňovi nalezeny jsou rozsekané, a když se dobyl, „že rychtář s biřicem a mistry popravními jej na koních honili, ale nic najíti nemohli".[28]) Kdo vinen outěkem vězňovým, musíval platiti i to, čím komu povinen byl vězeň: byl-li dluhem povinovat, musíval platiti dluh anebo se o něj některak smluviti;[29]) byl-li vinen vzatkem a sebe větší krádeží, rychtář nebo konšelé nuceni nahraditi krádež. V Žatci připuzen byl rychtář Pavel Hendl r. 1553 zaplatiti 16 kop míš. lékaři od hojení děvečky, kteréž zlomil nohu Ondřej Barabáš. Bylby platil Barabáš, ale že utekl, platil rychtář.[29*]) Jest při těch poměrech věru s podivením, dočítáme-li se leckdy, že rychtář svou vůlí a ze zisku vězně z vazby propustil docela. O staroměstském rychtáři Matoušovi, truhláři, r. 1525 učinil před popravou odsouzenec Kadečka toto vyznání: „Všemohúcí milý Bože, i vy všickni dobří lidé, vězte, že této smrti pro nic jiného nemám, než když sem seděl u vězení, slíbil sem dáti Matúšovi, rychtáři, libru pepře, a on mne pustil z vězení, a když sem ji potom neměl kde vzíti, vzal mne zase a připravil o hrdlo; to svú duší spečeťuji, že jinak není!"[30]) O nejmenovaném rychtáři vyšehradském vypravuje r. 1571 mladistvá zlodějka, Anna ze Záluží, na právě v Táboře, že ji pro její milostný půvab rychtář z vězení, kamž pro krádež vsazena byla, propustil s napomenutím, aby pryč ušla. Ale Anna ušla z Vyšehradu jen na Nové město, kdež ji chytili zase a nově do vazby dali.[31])

Městská vězení bývala stálá průchodiště lidí trestaných. Kolik vězňů v nich do roka se prostřídalo! Dlužníci, lidé policejně trestaní, vězňové zločinní, všecko smíchaninou a většina jen na krátký

---

vězeň utekl, rychtář dá zaň 30 kop pokuty a nad to přísahu učiní tělesnou, že jeho lstí není zjednáno utečení vězně, protož podle téhož vyměření práva povinen jest Šebestian Sladovník, předešlý rychtář, to vykonati." Appellace napravila: „Rychtář téhož Kapříka zase do vězení v 6 nedělích postaviti povinen." Kde ho vzíti? Kn. appell. Arch zemsk. č. 5. fol. 538.

[27]) Rukop. polenský fol. 48. Ortel žatecký v kn. appell. č. 4. str. 300 zemsk. arch.

[28]) Regis. bílá kom. soud. č. 15. J. fol 62. Též v rukop. univ. knih. č. 17. C. 30. fol. 246.

[29]) Arch. píseck. v měst. knize r. 1518 zapsáno. že utekl dlužník Vejskův, jenž dlužen byl 80 gr. „Porovnáním pánů musil rychtář Vejskovi dáti 45 gr." Roku 1581 chtěl Šťastný Hrušovský z Hrušova za ztraceného vězně v Bělé 300 kop! Umlauf. Rukop. kronika Bělé 183.

[29*]) Arch. zemsk. kn. app. č. 4. 171.

[30]) Arch pražsk. č. 1047. J. 7.

[31]) Smol. knih. tábor. při roce 1571.

čas. Mnohý dán byl do vazby a týž ještě den, v touž leckdy hodinu již vyručen byl z vězení zase, kteréž vyručení obyčejně dálo se u purkmistra. V Praze Staré r. 1560 vyručili se sto a osmdesáte dva lidé z vězení![32]) Mnozí vyrukováni jsou, aniž ouřad věděl, proč se do vazby dostali; na příklad v jednom vyručení r. 1559 dí se, „že Israel povolení dává, aby šenkýřka na česť a víru puštěna byla, ale na ten způsob, kdyby Israel ji z čeho viniti chtěl, že k právu státi má".[33]) Pro přestupky policejních řádů dostávaly se leckdy celé společnosti do šatlav, všecko na krátkou dobu, na den, na noc, beze všech soudův,[34]) a větším přestupníkům, aby nehynuli v živnůstce, nařizováno, aby do vazby městské přicházeli za delší čas každou neděli.[35]) Takž býval živý „pohyb" v šatlavě, lidé přicházeli a, poděkovavše za milostivý trest panu purkmistrovi,[36]) odcházeli. Toho nebývalo, aby někoho odsoudili do vězení na dlouhá léta. Již velmi mnoho bylo, když pražský rychtář Taubman r. 1577 odsouzen pro vraždu na půl léta do „náležitého" vězení![37]) Ale to věrně vyznáváme, že Pražané staroměstští r. 1589 Václavu Žaludovi doživotním vězením přec aspoň hrozili. Provinil se ošklivě tím, že nesynovsky zachoval se k mateři. Jemu tedy nalezeno, „aby se provandroval do dvou let", a vrátí-li se do Prahy dřív, že bude do vězení vzat, a v něm že bude „do smrti zůstávati". Žaludovi nedošlo ani na „vandr", ani na žalář, poněvadž „Vlaši ho v půl třetí neděli zabili". Tak poznamenal písař na okrajku knihy.[38]) Pravzácný případ jest, že r. 1558 konšelům jihlavským od samého krále bylo poručeno, zavříti člověka do smrti. Slul Benedikt Felcpaum, a již měl z vězení, do něhož přišel v Brně pro nějaké „zlé skutky", na zápis propuštěn býti, v tom se oběsil. Uřezali ho, a on místo vděku lál a Bohu zlořečil. Toho všeho dovédév se Ferdinand král, psal podkomořímu: „Ač by pro takové nekřesťanské předsevzetí smrti byl hoden, však jakžkoli jest, poroučíme, aby Jihlavští jeho zazdíti nebo do nějakého srubu zamknouti dali, tak aby sobě sám smrti učiniti nemohl, a tam do té vazby aby se jemu jísti a píti nějakým vokýnkem podávalo, a již aby v tom vězení předse seděl".[39])

---

[32]) Regist. purkmistrov. v arch. pražk. č. 1282.

[33]) Tamže fol. 24. Podobných zápisů víc.

[34]) Konvář Viktorin r. 1589. žaloval císaři do Hradeckých (n. Lab.), „že ho často beze všeho provinění vězením trestají". Císař zakazuje. Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 101. 139.

[35]) V sobotu ve 24 hodin na večer přicházeli, tedy po slunci hned, a v pondělí ráno se sluncem. Příklady v kniz. lounsk. v registr. purkm. z r. 1577 hojné.

[36]) Roku 1610 zapsal písař J Hradce v registra pamětní: „Alžběta sklenářka z vězení propuštěna, vyjdouc z vězení ani nepoděkovala z trestání, na to nezapomenouti!" Reg. pam. z r. 1610 fol. 44.

[37]) Arch. pražk. č. 1028. 128.

[38]) Kn. arch. pražsk. č. 1282. 109.

[39]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 62. fol. 24.

K stálejším obyvatelům městských vězení nelze nepřičísti lidí, kteří se smyslem pominuli. Byl-li blázen klidný, ošetřovali ho doma, byl-li svému okolí i sobě nebezpečen, vězili ho příbuzní buď v domácím sroubku, nebo dali ho do městské šatlavy a platili tu za byt. V žaláři měli s ním hospodář i spoluvězňové těžkou práci. Jan Horský, hospodář staroměstské šatlavy, líčí roku 1571, když ve vazbě začal zuřiti syn kteréhos koželuha, kterak mu radu dávali: „Pusť ho k stakovému čertu, nechť běží, kde chce!“ A když hospodář namítal, že by blázen, vypuštěn jsa, někde hlavu srazil nebo se utopil, dána mu odpověď: „Prej, herež, nechť se omyje!“ [40])

Při velikých výročních svátcích bývali ze všech všudy žalářů lidé aspoň na některý den propouštěni.[41]) Byli to nejobyčejněji dlužníci, kteří „na čest a víru“ nebo na rukojmě vyšli z vazby světit svátků mezi svými. Dít táborská kniha, že se „vězňům, kteří se u vězení pro dluhy buď na hradě Pražském nebo v městech dle milostí od slavných a svatých pamětí císařův a králů českých daných toho dostává, že před slavnostmi vejročními dvě neděle a po týchž slavnostech dvě neděle takových vězení osvobozeni bývají“.[42]) Roku 1575 píší novoměstští Pražané Kateřině Berkové z Biskupic, že hodlají po slavnosti hodu Velikonočního vzkříšení pána a Spasitele polehčení učiniti vězňům, a že „mezi jinými vznesli sou na ně Jiřík Doubrava s manželkou svou, kterak vejše od roku původem paní Berkové se u vězení drží a ničímž se vinni nebýti praví. Majíce svých vězňů dosti, takže se u vězení směsknati těžce mohou“, žádají, aby je paní propustila, nepustí-li ona, že je pustí sami.[43]) Z toho patrno, že konšelé pražští propouštěli také jiného řádu vězně, nejen dlužníky, druhé, že týž vězňové, kteří k svátkům milosti užiti chtěli, musili do rady podati prosbu, a třetí, že propuštění mělo se díti s vědomím toho, kdo vězně do vazby dal. Zločincům amnestie o božích hodech nebylo. Králové propouštívali vězně též při jiných případnostech mimo svátky. Na příklad Vladislav r. 1509 propustil vězně novoměstské, když přibral se slavnostně na radní dům sázet konšelů. Prý řekl při tom: „Poněvadž sme tuto poctivosť tomuto městu dnešní den učinili, toho také ať uživou a památku mají vězňové na potomní čas.“ Tenkráte upuštěni jsou všickni vězňové, lehcí i zločinní.[44]) Při slavných příjezdech královských do města též bývala vězňům milosť. Opatrný

---

[40]) Arch. pražk. č. 1050. 103.

[41]) „Při vyšších i nižších právech,“ dí list císaře Rudolfa Lounským r. 1602, „všude k slavným hodům vězňové se propouštějí.“ Arch. c. k. místodrž. miss. č. 110. 159. Rozkazy o takové částečné amnestii čti v missiv. knize č. 108. 15. 206. 233. V manuále novom. č. 398. 425. Novoměstští píší o nějakého dlužníka, že posedí, „lečby, jakž obyčej bývá, poručení J. M. C. prošlo, aby k hodům nastávajícím do jistého času z vězení propuštěn byl“.

[42]) Arch. táb. man. B. IV. a 49. fol. 39.

[43]) Manuál novom. č. 398.

[44]) Při desk. miscell. č. 23. fol. H. 21. a Staří Letop. 314.

král Ferdinand nežli přijel, chtíval míti popis všech žalářovaných, aby z nich vybral některé. Chystaje se k šťastnému příjezdu do Pražských měst r. 1558, král vybral sobě nejprve z Menšího města jednoho vězně, jehož vina byla, že ochromil koně, druhého zloděje a ostatek všecko dlužníky.[45]) Do Starého města psal v prosinci: „Jakož ste nám poznamenání všech vězňů, kteří na rathouze sedí, na rozkaz náš podali, ráčili sme jim, poněvadž šťastný příjezd náš první v tom způsobu a důstojenství našem císařském sem do království našeho byl, a předešle vždycky za jiných císařů, předků našich, týž obyčej se zachovával, milosť učiniti, aby zvláště ti, kteří na hrdlo sedí, oučastni jsouce toho, pána Boha za nás prosili; protož, jakú sme milosť jedné každé osobě učiniti ráčili, tomu na ceduli vyrozumíte.“ Cedule se nezachovala. Zdá se, že milosť tentokráte obdrželi všickni až na jednoho, jejž v listě jmenuje i s vinou: „Co se Vavřince týče, kterýž s strany velebné svátosti nepořádu se dopustil,[46]) o tom poroučíme, abyste ho do obzvláštního sklípku vsaditi dali a nevypouštěli.“ Kterým zločincům tentokrát daroval král hrdlo, ti z města měli býti vypověděni, a příčinou dlužníků nařídil, aby konšelé jednali s věřiteli o příročí, by mohli vypuštěni býti, „neb někteří pro velmi chatrné dluhy sedí a toliko se pro nějaké skyselení věřitelů trápí“.[47]) Ke korunovaci Maxmiliana za českého krále r. 1562 byla milosť učiněna mimo dlužníky též cizoložcům. Jen zjevní vrahové jsou vyňati.[48]) Když měl r. 1575 korunován býti Rudolf, propuštěni jsou z pražských vězení jen dlužníci, „aby korunování účastni býti mohli“. Po čtrnácti dnech musili do žaláře zase.[49]) Nebylo tedy v těch věcech jednostejnosti. Také z venkovských vězení městských k případnostem rozličným popisy vězněných bývaly králům zasílány. Roku 1570 na příklad vybráno bylo v Pardubicích sedm vězňů, jimž z poručení císaře a císařové milosť byla udělena; jeden byl zloděj váčku, dva lapali raky, jiný — Matěj, chodec od Hory — „byl se hanebného lání, hromování v městě Bohdánči proti některýmouředním osobám nevážně a nenáležitě dopustil; dvě Káče propuštěny, jichž vina byla, „že se neřádně a nekřesťansky dopustily“, a naposled milosť dána Hříčkovi, „jenž sobě sirotka bez vůle vrchnosti pojal za manželku“.[50]) Zavítal-li panovník do města venkovského, podali mu vězňové písemnou žádosť za vysvobození, jakož toho příklad v Hoře r. 1574.[51])

Že při mocných prosbách odsouzeným zločincům milosť se stávala, o tom zmíněno již svrchu leckde. V starší době zdá se,

---

[45]) Arch. místodrž. Missiv. č. 50 fol 189.
[46]) Zachoval totiž hostii v ústech, aby jí pak tropil bezpochyby kouzla.
[47]) Missiv. č. 62. fol. 76.
[48]) Sněmy. III. 156. 157.
[49]) Sněmy. IV. 268.
[50]) Regist. smoln. pardubsk. fol. 5.
[51]) Šimek ve Světozoru. 1891. 189.

že závisela milost taková na svolení vší obce. Příklad toho udál se v Praze r. 1433. Je to případ romantický. Čeňka ze Sendražic, loupežníka, vedli Novoměštští k šibenici. „Honesta virgo Margaretha“, ctná Markéta s mateří Annou, vdovou, seděním na Popovicích, „se slzami, nářky, vzdechy“ a „křikem velikým“ prosila za hrdlo Čeňkovo, slibujíc ho pojíti sobě za muže. Když pak i kněží začali zaň prositi, veden jest zpět do radnice, a všecka obec hrdlo mu odpustila; tu v radním domě také hned vykonáno manželské snětí, a Markéta se zaslíbila pánům i obci, že muž její šlechetných skutků za jejího dohledu zanechá na vždy.[52]) Že král mohl hrdlo darovati, toť rozumí se samo; jménem jeho i soud appellační promíjel tresty hrdelné. Život souzeného člověka však visel na milosti již konšelské první stolice. Zlobí se na to r. 1560 v Jindřichově Hradci hejtman Šťastný z Pleší, an píše Joachimovi z Hradce, když byli Hradečtí nějakou „lehkomyslnou ženu, která žádných dítek hned po porodu neodchovala a čtyřikrát po dvou měla“, zase propustili bez trestu: „Zdali kde jinde se to najde, jinde by ji utopili nebo zahrabali, u nás hříšní mnohé milosti nacházejí, to nevím, jestli tak dobře, že zlému povolujeme a netresceme, jakž zákon starý, nový ukazuje, a Kristus poručil, že proto každé vrchnosti dán meč k vochraně dobrých a k pomstě zlých.“ [53]) Kdož vždy a všude nejspíše prosíval za odsouzence, bývaly paní měštky. V Praze Nové připomíná se jich prosba už r. 1409. Prosily tenkráte za tovaryše Tomáše, jenž byl střelil na rychtáře.[54]) K měštkám přidávali se k prosbě za nejednoho odsouzence všelijací pánové, i velmi vysocí, a těm obyčejně podařilo se zachovati zločince při životě. O Brikcím, bradýři, jenž r. 1548 dopustil se vraždy v Praze, zapsáno v staroměstské knize: „Dal se na milost, s pláčem opakoval, že se vinen dává, jakož pak spolu s manželkou svou při právu klekši, pokorně prosili, aby mu milost učiněna byla, že v to vkročila jest nejosvícenějšího arciknížete Ferdinanda vůle žádostivá, i jiných pánů nejedna připsání, aby týž Brikcí pokuty na takový hanebný mord vyměřené nenesl, jest mu milost učiněna, a od práva jako umrlý se propouští, ale tak, aby v městech Pražských nebejval.“ [55]) Roku 1557 poručil císař Kouřimským, aby mečíře Zacheusa, jejž chtěli na hrdle ztrestati, „z vězení na dostatečné učení vypustili, ale tak, aby města Kouřimi hned prázden byl a do něho se více nenavracoval“.[56])

---

[52]) Při deskách v miscell. č. 14. fol. C. 14. Nápodobně prosí Jana z Rožmberka († 1472) jakás žena v Soběslavi, aby jí mladistvý odsouzenec dán byl za chotě. Sedláček. Hrady. III. 161.

[53]) Tischer. Kopial starých památek. Rukopis. str. 256.

[54]) Tomek. Praha II. 337. O prosbách paní za vězně viz kn. smoln. pardubic. fol. 18. Též v regist. žlut. poděbradsk. fol. 33. a v archivě kde kterém.

[55]) Miscell. č. 71. fol. 174. Při deskách.

[56]) Missiv. č. 97. fol. 39 v c. k. arch místodrž.

V malém čase po tom v nově rozkazuje císař, aby Zacheus nebyl z města hnán, neboť byl císař „milosrdenstvím hnut, maje za něho k sobě přímluvy“.[57]) Někdy dali páni v appellacích na skroušenou prosbu odsouzencovu beze všech jiných přímluv. Nejponíženější prosbu, pokud víme, napsal r. 1599 rakovnický tkadlec Vrba, když ho konšelé pro hřích s macechou odsoudili k smrti. V úvodě k úpěnlivé prosbě své, Vrba říká pánům „modlitebné“ přání, aby byli zdrávi, pak píše: „Za milosrdenství poníženě a pokorně pro veliké a hojné a nevýmluvné milosrdenství Boží prosím, račte nade mnou zarmouceným i hrdla odsouzeným, jakožto milosrdní páni v mém těžkém pádu lítost jmíti a provinění mého pro odplatu Boží milostivě odpustiti, a zase z milosti práva hrdlo darovati a hanby světské pro to mé malé děvčátko, v mladosti mé na mne neračte dopouštěti, abych já nehodný a hříšný člověk v těch hříších tak brzce nezahynul, neb jest sám syn Boží pověděti ráčil, že nechce smrti člověka hříšného, ale aby pokání činíc, živ byl; nejvyšší prosbou pro pána Boha, pro přímluvu syna Božího prosím. Před pánem Bohem Vašim milostem slibuji, že do své nejdelší smrti nic zlého víceji se nedopustím, račte mne na milost křesťanskou přijíti. Za laskavou odpověď pro milosrdenství Boží prosím a pro pána Boha Vašich Mstí. prositi nepřestávám.“ Když se podepsal Vrba, pak mu teprve vstoupilo k mysli, že by měl svůj hřích pánům vysvětliti, tedy začal v nově prositi a vykládati na témž listě: „Velikej pád jest na mne z mého hloupého nerozumu přišel; byvši macecha má víceji než půltřetího líta vdovou, domníval jsem se já, račte odpustiti, nerozumně sem sobě to smyslil, že bych ji za manželku dostati mohl, a tak sem velice zhřešil... Však jesti větší milosrdenství Boží a Vašich Milostí křesťanské slitování nežli mé těžké prohřešení. Pro pána našeho Ježíše Krista při hrdle zachován býti žádám.“ [58]) Na tuto prosbu, kterouž nebylo lze všecku pro dlouhost a slova zhusta se opakující sděliti, napsali páni v appellaci na okrajek, „poněvadž se suplikující tak velice koří“, aby konšelé se staršími hrdlo mu darovali a nalezli mu pokutu jinou. Nalezli tedy a oznámili do appellace, „aby Vrba s macechou, kudy se jde do kostela, za čtyři neděle, když pan děkan začal slovo Boží kázati, zůstávali, a špalky varové před sebou majíc a tím dokazujíc, že jsou měli oba dva na hranicích ohněm spáleni býti; potom aby do smrti byli města prázdni“.

Vypovědění z města a z gruntů bývalo nejobyčejnější náhradou za hrdlo. Vina i vypovědění zapsalo se do knih městských. S patrným hněvem zapsali na příklad r. 1471 Kouřimští, že dali milost Jírovi Kramáři, spolukonšelovi, jenž pro zradu měl hrdlem trpěti. Obšírně poznamenali jeho vinu. Prý jim „práva bořil a rušil“, v noci město otevřel, chtě je zraditi, ale že byli „vystříženi od

[57]) Tamže. fol. 98.
[58]) List v arch. rakovn. pod lit. S.

dobrých lidí" ; prý se „za nic nestydí, všecko smíchal a mlče snědl". Za to prý „vyveden pod pranéř a před kathem pod mečem klečal", však skrze přímluvu nejjasn. kněžny paní Johanny, královny české, Jindřicha Minstrberského, pana podkomořího a jiných obého pohlaví" milost s ním učinivše, katem že ho z města vyvézti kázali, aby ho „s dětmi i svým plemenem byl věčně prázden".[59]) V pozdějších časech zarukovati se musil takový člověk vyprošený, že více se nenavrátí, a záruka vepsána do knih. Když Tomáš Čejský vyprosil sobě v Kouřimi r. 1561 hrdlo, jehož byl odsouzen „pro mord děťátka malého", musil zapsati se s rukojměmi pod 200 kop č. ručícími, že prázden bude gruntů panských „blíže pěti mil".[60]) Leckterým vypověděným bývalo ukládáno, aby se ob čas postavili s vysvědčením, kterak se do té chvíle chovali. Na příklad když Mladoboleslavští r. 1555 darovali hrdlo Vepřkovi, musil zapsati se, „že při každých svátcích Vánočních bude jistotu svého dobrého chování přinášeti".[61]) Stejně tak propouštěni bývali zločinci v Náchodě[62]) a v Poděbradech. Na příklad r. 1537 Vaněk Krocián, „maje pro své lotrovské činy v Poděbradech pomstu na hrdle vzíti", vyprošen jest, ale tak, „aby každého roku na den sv. Matěje ukázal, jak jest se toho roku choval, a jestli by zaň rukojmové státi ne chtěli, příčinu oznámíc, že by hoden byl trestán býti na hrdle, má od nich přijat býti, a rukojmové mají společně mistru popravnímu od něho zaplatiti.[63]) Když při témž městě Poděbradském r. 1602 třem vrahům hrdlo vyprošeno „na přímluvu mnohých poctivých obojího pohlaví", nařídil císař, jakožto vrchnost poděbradská, aby vrahové pět let „věrně a upřímně sloužili proti nepříteli Turku na pomezním zámku Vostřihouně" (Ostřihom).[64]) Nymburským odsouzencům proměňoval trest smrti v službu vojenskou velmi rád také hejtman Krištof Metych již v letech šedesátých století šestnáctého.[65]) Na Mělníce r. 1565 Broži Mrázkovi hrdlo darováno s tím uložením, aby do vůle hejtmana zámeckého, jehož byl poddaným, chodil a pracoval stále v poutech. Musil se zapsati, že z těch želez „žádným vymyšleným obyčejem se nedobude ani jiným z nich se dobejvati nedopustí".[66]) Zvláštní pokání uloženo r. 1611 cizoložnému Vítovi, perníkáři v Hradci Jindřichově. Nejprve trestali ho velikým strachem; odsoudili ho, aby do kola byl vpleten a k nebi vyzdvižen. Když velice prosil, slevili trestu tak, že má šíji svou dáti pod meč. A s tím vyvedli ho na popravu. Tu při

[59]) Kn. kouř. privileg. fol 38. též v kn. kouřim., v mus. fol. 14.
[60]) Kn rudá kouřimsk. fol. 72.
[61]) Kn. smluv mladobolesl. č. 1. fol 83.
[62]) Kn smoln. náchod. r. 1539. Tu se ukládá propuštěným zlodějům aby se stavěli jednou v rok „v holomči světnici" na zámku.
[63]) Registr. žlut. v archiv. poděbradsk. fol. 33.
[64]) Tamž. fol. 63.
[65]) Kron. Minydova. 75.
[66]) Kn. arch. mělnick. č. 3. fol. 78.

poslední hodině hejtman mu oznámil, zná-li se k těm věcem, co jest činil? On, že zná. Odvece hejtman: „I ponévadž se znáš, tehdy J. Milost pán náš tobě milost prokázal a hrdlo ti daruje“. Ale domů pospolu s ním přistěhována jest od biřiců umrlčí truhla. Měl chovati té „truhlice k smrti i sukna, v čemž jeho tělo ležeti mělo, aby tím snažeji na Pána Boha nezapomínal“; mimo to uloženo mu, „aby po tři neděle u dveří kostelních stál v košili, v poutech a svíci v rukou držel a potomně okolo voltáře voféru učinil“. Naposled musil dáti ještě sto kop do komory vrchnostenské, s polovic na outraty, kteréž vzešly na kata, a druhou polovici vrchnosť měla odvésti, kde se jí líbilo.[67]) Konečně jest zmíniti se, že mohl trest hrdla změněn býti v člověčenství; z té příčiny také mnozí šlechticové za odsouzence prosívali. Na příklad r. 1600 žádá Adam Nostic Rakovnických, aby odsouzenému Valachovi „šenkovali hrdlo a jeho osobu mu darovali“.[68])

Kterak šlechtickým vinníkům hrdlo darováno bývalo, o tom na přirovnanou příkladem buď Jiří z Kralovic, jenž zabil jednoho Štampacha r. 1604. Nejprve musil oznámiti, že Štampachy má za poctivé a dobře zachovalé, ale pak se jich měl varovati; druhé měl poseděti v Daliborce půl léta, třetí, neměl choditi v zlatě, stříbře, v perlách, v barevném hedbáví, ani s peřím; čtvrté, neměl píti malvazí, rivoli, ani jiných vín, a naposledku měl na svůj náklad tři léta proti Turkům v Uhrách bojovati[69])

Když člověk, jemuž hrdlo vyprošeno, opouštěl žalář, přávali mu spoluvězňové, že ho Bůh osvobodil. Svědčí to o dobrém srdci našeho lidu. Na příklad r. 1608 propuštěn byl ze staroměstské vazby jakýs Žatecký, jenž se „o mord“ byl smluvil; vězňové „děkovali Pánu Bohu, že nad ním prokázal svoje milosrdenství“. Tenkrát jenom voják Štork, Němec, začal hromovati, „že jsou nespravedliví páni, když mordýře vypouštějí“. Volal: „Zvědí, když budu vně, budu psy české mordovati, nenícko arcikníže Matiáš vojnu dělá, kdybych byl vně, hleděl bych k Matiášil“ V tom šel radní Haldius mimo vězení, voják „vzal do ruky svou bradu a prst prostrčiv skrz bradu mluvil: Tohle ten, který nevoní ani nepáchne, ten soudil mne.“ [70])

Od polovice XVI. věku ob čas královskými mandáty nařizována u nás nová náhrada za smrť zločinců hrdla odsouzených. Posíláni jsou — byli-li mládi a statni — na galeje, nejobyčejněji na lodi dunajské. R. 1556 nalezli jsme v knihách missivních první mandáty o tom.[71]) „Zlí a nešlechetní morděřové podle zásluhy

[67]) Registr. pamětn. J. Hradec. arch. z. r. 1610. fol. 61 63. 67.
[68]) Kop. v arch. rakov. z r. 1590.
[69]) Desk. zemsk. kvat. 178. M. 28.
[70]) Arch. pražsk. č. 1067. 33.
[71]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 50. fol. 103. Datum na Hradě; sob. po vstoup. P. Kr. na nebe. O galejních otrocích v Čechách čti v Mik. Lumíru I. 644. 691. Galejemi byli trestáni u nás lidé ještě v XVIII. století, jakož toho svědek r. 1726 mandát Karla VI. proti nekatolickým.

nechať konce berou, než jestli žeby se který mordéř nebo jiný zločinec mimo těžké účinky, což se mnoho v tomto království stává, našel, takoví se mohou káti na galejích.“ K tomu přičiňuje rozkaz, že v každém městě prý bude zřízena osoba, která galejníky pryč odvozovati má. V letech 1570—1584 z královy kanceláře nejvíc podobných mandátů vydáváno bylo,[72]) a v knihách soudných té doby nejeden ortel zapsán toho rozumu, jako nalezli Pardubičtí Václavovi z Holic, zloději: „Ačkoli toho jest, aby na hrdle podle práva provazem byl trestán, zasloužil, však poněvadž J. M. císařská naříditi skrze mandáty ráčil, aby takoví škůdcové na galeje vydáváni byli, z té příčiny, ráčil-li by pan hejtman (zámku pardubského) dotčeného Václava tu, kdež náleží, odeslati, při líbezné vůli jeho se zůstavuje“.[73]) Že v Praze jedna zásilka vězňů galejních — 64 osob — r. 1572 pobouřila lůzu tak divoce, až při tom několik Vlachů, kteří je vedli, zabito, a „padouši z řetězů jsou vybiti“, o tom svrchu praveno.[74])

Od amnestie k trestům!

O lehčích trestech zmíněno již na příslušných místech. Z těch byl trest koše na pekaře a na svárlivé ženy; trest nositi kámen na svárlivé hokyně, trest trlice[75]) na zlolejce, trest klece na necudy, trest pranéře na všeliké jiné vinníky. Trestu pranéře podobalo se vystavení v skobách, v oboječku a v housličkách[76]) a i na řetěze. Že mohl takový lehčí trest státi se smrtelným, když vykonavatelé tužeji přitáhli housle nebo řetěz, toho smutným dokladem stal se r. 1607 v Prostějově Jakub Žižka, posel. Rychtář ho kázal připnouti na řetěz za krk při domě Daniele Havlova, „kdež nejeden jemu v neposlušenství podobný svévolný člověk z křesťanů i z židů za paměti lidské dáván byl“ — a po malé chvíli nalezen jest zaškrcený.[77]) Z bolestných trestů menšího řádu bylo vymrskání. Osoba při trestání byla i po ulicích vedena obnažená.[78])

[72]) Mandát do kraje Rakovnick. r. 1570, daný ve Špýru v pátek po sv. Petru a Pavlu, týkal se zločinců „na hrdlech odsouzených kromě mordéřů násilných“. Na gallery měli vydáváni býti „do tří let“, na kterýž konec měli do měst královských odevšad býti posíláni. Podobně znějí mandáty obnovené v letech pozdějších. Složeny v arch. rakovn. mezi jinými mandáty.

[73]) Regis. smoln. pardub. 122. 123.

[74]) Srovn. ještě arch. praž. č. 397. 73. a též „Život Vil. Rožmb.“ 186. V sněm. IV. 360. jest při roce 1575 zaznamenáno, že lid obecný návodem pekaře Komínka na Novém Městě vysekali také jiné vězně, které dala vézti vrchnosť z venkova na voze. Bylo to tedy v těch letech oblíbeno.

[75]) Trdlici v Trutnově dal postaviti sám farář, a to na hřbitově. Roku 1587 Hüttel. Chron. Traut. 291. Obrazy koše a trdlice viz v Světozoru. 1890. č. 47.

[76]) Housličky jsou prkno tlusté podoby houslové o třech děrách s péry a zámkem. Větším otvorem prostrčí se hlava, do dvou menších vložily se ruce. Housličky v musei vídeňském jsou dlouhy 625 mm.; průměr velkého otvoru 146 mm.; menšího 56. Viz ve Světozoru 1890. č. 47.

[77]) Arch. mus. listin. prostějov.

[78]) Miniatura Froissartova vratislavská; reprodukce v Schultz. Deut. Leb. I. 50.

Vypověděni náleží již k pokutám těžkým.[79]) Mimo hmotnou škodu, že se musil odsouzenec na rychlo z města vyprodati, provázela ho na všech cestách potom škoda mravná: nikde ho nechtěli, všude mu vyčítali. Konšelé psávali o něm měšťanům i pánům, že vypověděn,[80]) a když nepsali, aspoň nevydali mu písemného svědectví o dobrém chování, což bylo skoro jednostejno. Vypovědění buď bývalo z města, buď ze všeho království; bývalo buď na čas, buď do života. V nejstarší knize bělské čteme, že r. 1372 vypověděno pět sousedů „propter insolentiam" na dobu sto let a měsíc.[81]) Když se byl odsouzenec zapsal, že se nevrátí, vyveden byl z města biřicem. Byl-li člověk nízký nebo chtěl-li ouřad mu trest ještě tvrdším učiniti: vedl ho z města kat nebo biřic zvoně po cestě, nebo dokonce mrskaje ho od radního domu až do brány. Kadanští obvykli sobě provoditi vypovědence dvanácti ranami;[82]) v jiných městech mrskali ranami nepočítanými.

Vrátil li se vypověděný člověk, propadl hrdlo podle zápisu a uvolení svého.[83]) V Ronově vymrskali z města r. 1593 Maruši Luškovou pro smilný skutek, a když se děvče tajně vrátilo k mateři své: obě hrdla odsouzeny jsou a popraveno nad nimi![84]) Na odpor tomu doklady jsou, že ne vždy a ne každému vypověděnci pro návrat hrdlo odjímáno. Když se na příklad r. 1573 vrátil Bartoň z Chotovic na grunty Berky Skutečského, odkudž pod hrdlem byl vypověděn: nalezli Chrudimští novým ortelem, „aby se přísahou očistil, že na těch gruntech ničeho zlého se nedopustil", a když odpřisáhl, pustili ho.[85]) Utekl-li se po letech vyhnanec s prosbou ku králi, aby mu milostivě přáno bylo návratu do země nebo do města, odkudž ho vyhnali, a měl-li prostředky peněžní i přímluvné, mohlo se mu zdařiti. Na příklad r. 1559 nařizuje král arciknížeti Ferdinandovi, aby vyšetřil vinu Rethovu, „nebyl li to příliš zlý oučinek", neboť prý syn jeho Jan Retha z Hradce nad Labem prosí, aby z vyhnanství, jež trvá již dvacet jeden rok, směl se do království vrátiti.[86]) Někdy oznámeno konšelům z královy kanceláře prostě a bez udání příčin, že tento a tento se smí vrátiti zase; na příklad r. 1558 dává se Staroměstským stručně věděti, že král zas obdařil Jiříka, řemenáře, jemuž Staré město kdys zapověděno právem, aby tam bydlel.[87]) Měl-li šlechtický vyhnanec milostivého návratu požiti, bývalo okolků víc; král jednával s těmi, pro které vyhnán, dopustí-li oni toho a odpustí-li vinu. Na příklad r. 1548

---

[79]) Srovn. Gengler. Stadtrechtsalterth. 438.
[80]) Arch. plzeň. exp. č. 10. str. 437.
[81]) Kn. arch. v Bělé lit. B. fol. 82.
[82]) Urban. Kaaden. Rukop. 64.
[83]) Příklad i v Dačického Pamětech. II. 5.
[84]) Z kniby sirotčí ronovské z r 1551.
[85]) Rukops. práv v Polné. fol. 146.
[86]) Arch. c. k. místodrž. Miss. č. 62. fol. 110.
[87]) Tamže missiv. č. 62. fol. 77.

píše Ferdinand I. z Prešpurka přímluvu k Janovi Kropáčkovi z Nevědomí; prý „Petr Dobrovodský před dávnými časy, ještě za království krále Ludvíka, jednoho strejce jeho, udeřiv ho ručnicí, z tohoto světa svedl, ne z oumysla, než nechtíc, a týž Petr od té chvíle v cizích zemích v službách byl a mnoho těžkostí, nejsa před Kropáčkem a strejci jinými a přátely bezpečen, snášel“; že mu teď král prominul a dovolil, aby v království a v markrabství „jako osoba již věku starého“ svobodně bydleti mohl, pročež aby mu Kropáček a přátelé odpustili také.[88])

Vyložiti jest o trestech, které šly na zdraví a hrdlo. Všech všudy trestů účel byl odstrašiti a dokonale odemstiti. Trest sám v starší době vůbec zván býval „mstou“,[89]) a že měl lidi k zlému nakloněné odstrašovati, to soudcové sami často psávali do ortelů slovy, „že ku příkladu jiným“ tohoto a onoho trestají, že „má se jím desátý káti“, že „trápení jiným rozum dává“ — a tak všelijak. Z těch dvou principů vyložíme sobě krutosť tehdejších trestů. Krutě trestávali po vší vzdělané Evropě, a zdá se, že jinde ještě hůře bylo než u nás. O našich konšelských soudcích nelze říci tak všeobecně jako dí Janssen o německých, že jejich trestní právo bývalo učitelkyní krutosti a všech všudy hanebností.[90]) A čteme-li v zprávách minulých kdes mezi tresty obyčejnými o některém trestu svrchované surovém, tu zajisté vypůjčen byl vzorek z ciziny, jakož doleji doložíme. Že by kruté tresty byly skutečně odstrašovaly, toho říci nelze. Když v Hoře Mandalena, nožířka, pro smilstvo r. 1545 vytrpěla tuhý veřejný pardus, „potomně sobě to chválila, pravíc, že před tím pardusem žádného štěstí neměla, až po pardusu, a že kdyby byla věděla, že by jej sobě byla před několika líty dáti kázala“.[91]) Tu tedy neodstrašilo od příštích hříchů hrozné bití u pranéře ani odsouzenou samu. I tresty hrdelné míjely se s očinkem. Poličanský r. 1613 o tom drastický hovoří:[92]) „Nedávno se trefilo, když odpravovali tři zloděje, a lidé jsouce na divadle popravním tlačili se, že jednomu člověku několik kop z kapsy vytáhli a druhé ženě peníze s taškou uřezali, nic na to nedbajíce, že pro takové skutečné zlodějství před jejich očima kat se s nimi natahoval.“ O jiných zlodějích vypravuje týž spisovatel, že se ohavné smrti na šibenici posmívali; jeden prý říkal, „že smrť na šibenici jest přemilá, ježto může při takovém pohřbu všecky, kteří ho provázejí, spatřiti, kdo ho pláče a lituje, aneb mu toho přeje“.

---

[88]) Arch. místodrž. Miss. č. 41. 209.

[89]) Tresty v staré době měly ráz osobní pomsty. Jireček. Slovans. Práv. II. 241.

[90]) Janssen Gesch. d. d. Volk. II. 9. 10.

[91]) Dačický. Paměti I. 138.

[92]) Poličanský. Pokuty.

Tělesné tresty těžké, které byly buď zmrzačení, buď zničení člověka, vykonávány veřejně na rynku[93]) nebo za městem na určitých místech, jimž říkáno Golgoty, nebo vykonány ze zvláštních příčin na místech zvláštních: na příklad sťat domácí pán před domem svým, anebo vrah sťat na prahu toho domu, kdež zavraždil. Takž byli na příklad r. 1440 dva pražští sousedé, odsouzení zrádci, „sťati na prahu svých domův, obráceni jsouce očima do domu k své větší žalosti a hanbě"; [94]) a roku 1482 sťat byl Šnajdr v Kutné Hoře před domem Pýšovským, že zabil jednoho v domě tom.[95]) Za milost a slevení obzvláštní váženo bylo, když pokuta vykonána v noci nebo v ústraní městského domu radního, jakož událo se na příklad v Praze r. 1524 jednomu knězi, „jenž neřádně živ byl". Ten „k žádosti některých na rathouze za své vzal"; [96]) nebo jako přihodilo se Tomáškovi z apotéky r. 1473 za to, že chtěl otráviti krále. I ten zhynul na rathouze.[97])

Pokuta zmrzačení týkala se všech všudy částí těla podle nálezu konšelského. Nejobyčejněji sekána ruka. Rožmitálským chtěl uložiti Florian Griespek, aby ušlým poddaným jeho usekávali po jedné noze.[98]) Zmrzačení jazyka dostalo se tomu, který jazykem se provinil. V Ronově r. 1592 na příklad uřezali Tomáši, lazebníkovi, jenž pravil o paní Kalenicové, že se miliskuje s lokajem, kus jazyka, „aby přístojící vidúce, jaká se tu velká ohavnost děje, toho se lekli".[99]) Uřezáváním uší trestáni leckdy tuláci; r. 1533 učinili Táborští tak i vdově, která utekla s cizím manželem.[100]) Vyvržení očí, což prý je vynález německý,[1]) řídko kdy uvádí se v našich pramenech. Ale naskytuje se přec. Vypravujeť letopisec, že r. 1513 vyveden žid v Praze „na břeh, a tam jemu kat jazyk uřezal a oči vyloupil, protože jiného Žida nožem ubodl v svádě".[2]) O vykleštění četli jsme jen jednou, a to při r. 1506, jakož svrchu místněji vzpomenuto.[3]) Přečasto mrzačena tvář nebo čelo provinilcův, a to vypáleným znamením čili cejchem; cejch vypalován žhoucím železem, vyřezaným v písmena. Od XVII. věku obyčejně vypalováno R. BO., to jest Relegatus Bohemiae.

Zničení lidského života na trest i ostrach dělo se nejprostěji oběšením. Ženské pohlaví věšeno řidčeji nežli mužské, pro cudnosť,

---

[93]) Obecný to zvyk všude. V italských městech (v Benátkách na př.) pokutovali odsouzence v nejkrásnějších místech svého náměstí. Také už staří Slované na tržištích popravovali.

[94]) Staří letop. 120.

[95]) Dačický I. 46.

[96]) Staří Letop. 464.

[97]) Letop. Neyberk. exempl. 163.

[98]) Rožmitálsk. rukopis fol. 238.

[99]) Z knih. arch. ronovského sděluje Kl. Čermák.

[100]) Arch. táb. kn. smoln. B. 2.

[1]) Kriegk. d. d. Bürgerth. I. 254.

[2]) Stař. Letop. 339.

[3]) Tamtéž. 276.

neboť viselců těla visívala na šibenici, až se rozpadla, aniž bývala vždy přikryta. Lounští platí r. 1518 10 grošů „rasovi, jenžto voběšence obestřel, ješto nah visel".[4]) Neměli-li na tu chvíli konšelé šibenici k popravě příhodnou, posloužil strom kterýkoli při cestě. Solničtí r. 1577 Jíru Cibulkova, jenž chodil krást šaty, ortelovali, „aby zavěšen byl na hrušce".[5]) Této samorostlé šibenice, kterou již Tacitus v Germanii uvádí, užíval v XVI. věku leckterý český pán proti poddaným svým. Na příklad r. 1554 poslal Vilém Říčanský člověka svého ze Sulislavi, jenž se provinil pohrůžkou, na Švihov Heraltovi Kavkovi Říčanskému, a ten povolav konšely švihovské, dal ubožáka zmučiti a pověsiti na hrušce. „V křiku a nezpůsobu mistr popravní právo své vykonal."[6]) Městské šibenice byly nadány na mnoze starodávným privilegiem [7]) a nad pomyšlení bývaly důkladny. Byly to obšírné stavby, o podezdívce s dveřmi, z níž trčely tři, čtyři sloupy do výše, nahoře ležatými trámy sbité;[8]) na těch ležatých trámech připevněny byly skoby s provazy nebo řetězy dolů visutými, na nichž zavěšeni bývali odsouzenci. Byla-li šibenice všecka zděná, jak oblibováno ve Francii, visívali odpravení v oknech.[9]) Stran šibenice „každé město a městečko své zvláštní zřízenosti a starodávné obyčeje mají", tak soud jihlavský vzkazuje Polenským, jimž r. 1487 šibenice byla na hromadu padla, a dokládá: „Na nás v městě našem taková příhoda nepřichází, poněvadž popravu takovou vyzděnu máme".[10]) Ze šibenice bývaly uzavřené, složené stavby, tomu nasvědčuje kletba v minulých dobách obyčejná: „Aby tě kat vhodil do šibenice!" [11]) Jindřichohradečtí kupují a svozují r. 1493 „les" k šibenici; [12]) a Pardubičtí platí r. 1541 „od zazdění dveří v šibenici" [13]) a ob čas platí týž Pardubičtí „pacholkům mistra popravního od sbírání kostí okolo šibenice po polích a vházení jich do šibenice".[14])

Se stavbou i opravami šibenice městské mívali konšelé potíž. Zedník a tesař nebo mlynář [15]) měli ji stavěti, ale kdo šibenice

---

[4]) Kn. lounská č. 1. E. 11.

[5]) Kn solnick. v Č. Č. Mus. 1847. 612.

[6]) Arch. mus. listin. stříbrsk.

[7]) O privileg. šibenic na kněžském zboží v XIII. stol. viz v Emlerových Reges. II. 114. 628.

[8]) Českobrodským dostalo se dle Schallera (Kouř. Kr. 329) svobody a práva, že směli míti šibenici o pěti sloupech. Litoměřická šibenice byla trojhranná o třech pilířích. Lippert. Leitmer. 289.

[9]) Obrazy podobných šibeničních staveb z patnáctého věku, obzvlášť velikých, z měst francouzských, též obraz šibenice pařížské viz ve Viollet le Duc. XV. 557.

[10]) Oberhof v. Iglau Tomaschek 275.

[11]) Tak na příklad přál sládek sládkovi v Praze r. 1621. Kn. arch. praž. č. 847. fol. 176.

[12]) Regist. purkmistr. z r. 1487. fol 35.

[13]) Počet pardub. I. r. 1541.

[14]) Počet pardub. II. 18. r. 1576

[15]) Na příklad v Polici byla povinnost mlynářů postaviti šibenici; mívali za to občerstvení na obecný groš. Tomek. Police 77.

dotýkal se jakkolivěk, ouhonu měl na své cti a neměl býti ani v řemesle ani v slušné společnosti nikde trpín. Proto konšelé od starodávna všelijak se snažili stavitelé šibenic na cti opatřiti. Té ochrany nejobyčejnější způsob byl ten, že zavazovali k stavbě všecko stavitelské řemeslo, aby druh druhu nevyčítal, a někde nařídili k té práci i řemesla jiná, která vlastně se stavbami nic činiti neměla. Také snažívali se konšelé skvrnu té práce z přítomných řemeslníků smýti tím, že sami k té práci vytáhli z města, s sebou majíce bubeníky, pištce a některý soudeček piva. Kdo se podivnému tomu průvodu posmíval, trestán byl bez milosti. V Hoře r. 1603 šepmistři, rychtář s řemeslníky pod prapory, s pištcem a bubeníkem vyšli opravit šibenice, a když se jim jakás vdova smála, popadena jest a zavřena do šatlavy.[16]) Někde vykonali radní páni sami první tesy do šibeničných trámův, aby se tesaři nestyděli.[17]) Než přes všecku ochotu konšelskou a slavnosť i pití řemeslníci městští nerádi a někdy jen s přinucením chodili na nekalé to dílo. Polenští r. 1487 novou šibenici stavěti majíce a nevědouce sobě samým rady dáti, psali do Jihlavy, k vrchnímu svému právu, žalobu, „že před sebe povolali trojí řemeslo, krejčí, mlynáře a tkadlce, rozkazujíc, aby šibenici udělali, jakož to v městě od starodávna za právo jest, aby mlynáři srubili, tkadlci kopali a krejčí zdvihali; mlynáři prý to učinili ostatní že nechtějí“.[18]) Když Kutnohorským r. 1529 bujní vojáci šibenici, městský to „klýnot“, pobořili, a nikdo pak nechtěl rukou přiložiti k nápravě, usnesli se konšelé r. 1530 o řádě, „aby králové (bezpochyby žebráčtí čili chodcovští) a pacholci rychtáře, hudci, povaleči, někteří vězňové k tomu přidržáni byli, aby pomohli králům, kteří dobrovolně spravovati podvolili se; kladky, provazy a nádobí tesařské tesaři že mají zapůjčiti, nechtí-li se sami toho dotýkati“; při tom prohlásili konšelé, že tesaři, kdyby pomohli, na poctivostech újmu proto by nevzali, „neboť i jiná řemesla katu posluhují, jako masem, meči, suknem, a přece jim neškodí“.[19]) V pozdějších letech, když dobrovolně žebráci a povaleči k tomu se neměli, aby horské šibenice napravovali, musili řemeslníci přece jíti zase sami. Že snažili se řemeslníci privilegiem zbaviti se povinnosti šibenici zdvihati, to víme o budějovických krejčích, kterých osvobodil r. 1534 král Ludvík.[20])

Při popravě stál odsouzenec na řebříku, z něhož ho kat svrhl. Drsný způsob věšeti odsouzence, zvláště Židy, hlavou dolů a pospolu se psy, oblibován u nás nebyl, alebrž od XIII. věku do XVI. kvetl v Němcích.[21])

---

[16]) Dačický. II. 87.
[17]) Lippert Leitmer 289.
[18]) Oberhof Igl. Tomaschek. 275.
[19]) Šimek ve Sborn. Hist. IV. 313.
[20]) Arch. musej. listin. budějov.
[21]) Grimm Rechtsalterth. 685. Kriegk. D. Bürgerth. I 207. 208.

Býval na Golgotách městských nebo na drahách a vůbec tam, kde šibenice s viselci stávala, při množství poprav do roka pohled příšerný. O kom ustanovili konšelé, aby visel hodně dlouho, toho dali po smrti na řetěz pověsiti,[22]) neboť s provazů spadali viselci brzy; a nespadli-li, uťali je milosrdní přátelé v noci; i z řetězův snímáni oběšenci.[23]) O takové utětí asi nejpilněji starali se pražští židé, neboť pokud jejich souvěrec, k šibenici ortelovaný, visel, nesměli židé masa jísti. Proto r. 1519 „uplatili pánům i katovi“, aby zutínal dva, kteří pověšeni byli pro pokus krádeže v kostele sv. Štěpána.[24]) Což nechutný pohled to byl, když na pražském náměstí loupežníka Zoula, r. 1403 pověšeného na šibenici, nechali viseti sedm let![25]) Ani se nedivíme, že již před sedmým létem stal se noční, násilný pokus o to, aby Zoul byl sňat. Vypravujeť letopisec: „Jeden blázen byl Zoulovi nohu utrhl, chtě jeho dosáhnouti a pochovati, nebo jest každého viselce rád pochoval, nebo do Prahy přinesl a postavil jeho v noci hokyni, a ona musila zjednati, aby jeho nesli k sv. Štěpánu na Rybníček, kde takové lidi pochovávají.“ [25a]) Když uznali konšelé, že by viselci snïti se měli z příčin jakýchkoli, činil to kat za plat.[26]) Kruté nechutenstvo nechávati mrtvol viseti do úpadu, bylo zvykem v Evropě obecným. Je zajímavo, když proti tomu zvyku vydal Petrus Ravennus, professor kanonického práva, traktát, odvolávaje se na doktory italské i na písmo svaté, byl viněn z kacířstva a theologové psali proti němu.[27])

Šibenice bývaly zhusta zlézány nočně z příčin pověrečných a kouzelných. Kouzla provozována s šatem, s provazem, s jednotlivými oudy viselcovými, také řezáno dřevo ze šibenice jako z božích muk. Mladoboleslavští r. 1593 majíce Janka zloděje pověsiti dáti, raději usnesli se, aby sťat byl, „protože znamenité překážky těm oběšeným od některých lidí zlých na šibenici se dějí“.[28]) A když dostalo právo do svých rukou člověka, na něhož se proneslo, že zlezl šibenici, tomu věru nezvedlo se nikdaž dobře. Některý všetečka přišel proto o život,[29]) jiný zmrzačen. Matějovi

---

[22]) Jeden z ortelů říčanských zní, aby byl člověk „oběšen provazem a po smrti za hrdlo na řetěz k spravedlnosti přitažen“. Arch. mus. listiny říčanské.

[23]) Staří Letop. 410. „Roku 1517 vyvedli ze Star. města Martinka mordéře a zloděje k šibenici a tam ho oběsili na řetězu, aby tím déle visel — a jeho tovaryši jízdní i pěší sňali ho s šibenice v noci.“

[24]) Staří Letop. 433.

[25]) Neuberg exempl. St. Letop. 119. Toho Zoula provodil Hus k popravě.

[25a]) Staří Letop. 10.

[26]) Pardubičtí platívali skoro ročně „od utínání starejch viselçů“. Viz Počty pardub. II. fol. 14.

[27]) Muther. Universitätsleben 102.

[28]) Kn. pamět. mladobolesl. z r. 1593. fol. 56.

[29]) V Lounech oběšen Vít Kapsa z Piliny, jenž se třemi šibenici zlezl r. 1616. Kn. smoln. lounsk. č. 1. C. 17.

Sedláčkovi co všecko učinili konšelé horští pro touž věc, to čtěte v orteli jich r. 1599: „Že na místa popravištná vjel, tu mrtvým tělům proti božskému i všech národů právu pokoje nedal, ale je převracel i šaty z nich trhal, však poněvadž nic od čárů vyhledáno býti nemohlo, za příčinou nevážnosti své jednou i po druhé ku právu outrpnému podán, pálen, trýzněn jsa zkázu na těle svém vzal a tím vytrestán jest, z té příčiny dalšího trestání trpěti povinen není, učiní zápis, že bude prázden gruntů horských i svého pána i všeho království Českého.“ Appellace napravila v tom orteli jen ono vyhnanství „ze všeho království“, což prý „v moci práva nižšího neb domácího není“.[30]) V Slaném r. 1590 oběšeni jsou dva zločinci, kteří kradli stohy a loupali včely. A hned v noci, „což hrozná a dávno při městě neslýchaná věc, lidé zlí těm jistejm zvěšeným tělům všecky potřeby jejich vyřezali a do košilí je vyslíkli. Jest důmysl jistý, že toho k čárům užívati budou. Toť jest hrozná a hanebná věc s takovými těly se po smrti katovati, ale nenechát bez pomsty toho pán Bůh, že se to vyjeví“. Tak zapsal sobě slanský kronikář. Opravdu se vyjevilo, a kronikář připsal: „Kat sám to učinil s ženou svou, skrze což potom i s ženou čtvrcen, a tak pomsta přišla.“ [31]) Také rozpustilí šlechticové nenechali s pokojem šibenice. Roku 1557 viněn byl Jan a Václav ze Sulevic, že panně Ludmile z Blíživa, abatyši, a konventu sv. Jiří kdes šibenici podsekali.[32])

Šibenice a popravištná místa vůbec bývala obetkaná svou děsnou poesií a pověstmi přerozmanitými, jež šířily se od úst k ústům a namnoze i tiskem a jarmarečným zpíváním do všech vrstev národa vnikaly. Vypravujeť Poličanský r. 1613: „Mnohé historie se rozprávějí, tisknou a zpívají, jako, kterak živí mrtvé viselce k večeři zvali, a potom zase viselci živé u své večeře na vetu měli; item, kterak vidíni viselci, zabitci buď stínaní, buď do kola pletení, kterak se u večer ve čtvrtek pod šibenici sezvali a jak hodovali, jedni plačíc a druzí se veselíc. Item, jedna písnička před lety vytisknuta byla, kterak jeden kněz od viselce udáven jest proto, že k jeho žádosti před smrtí nechtěl mu večeří páně posloužiti.“ [33])

Stínání hlavy býval druhý obyčejný a prostý způsob pokutně zničiti člověka. Smrť od meče byla čestnější než smrť osidlem. Na popravu mečem leckde obírali zvláštní za městem místo, jemuž říkali „stínadla“. Poprava děla se buď tak, že odsouzenec klekl na zemi, nebo položil hlavu na špalek. Někdy postavili k popravě

---

[30]) Rukop. kutnohor. v mus. fol. 112.

[31]) Kněževeský v rukop. univ. knihov. č. 54. A. 61. V smolné knize táborské fol. C. 25. vyznává r. 1584 kat Petr na mučidlech: „U Brna sem řezal palce, kteří na kole byli.“

[32]) Ortely soudu zem. a kom. v univ. knih. 17. 6. 30 fol. 218.

[33]) Mat. Poličanského Pokuty. Sem sluší pověsť o Švandovi dudákovi.

lešení na kozách, ba i jen na čtyřech sudech.[35]) Při exekuci již stála rakev sprostá na hotově, nebo vykopán byl hrob, do něhož sťatý vhozen bez rakve.[36])

Smrtí „hrobem“ hynuly jen ženské. Do hrobu posazena[37]) žena odsouzená; obloživše ji kopřivami a bodláčím zvolna ji zasýpávali hlinou. Když trup již v zemi tkvěl, nalíčil kat špičatý kůl, jímž mělo srdce ženino probodeno býti; pak teprve zasypána jest na konec i hlava všecka. V sedmnáctém věku proměňovali popravu „hrobem“ leckdy tak, že byla žena nejprve mečem strestána, do hrobu vložena, a když jí kolem probili srdce, potom zahrabána.[38]) Kolář dělával kůl; hrot k němu a kování robil kovář.[39])

Čtvrtý způsob prosté popravy byla hranice Přivázaný člověk na ni položen všecek svázaný a hranice, naplněná slamou a třeskami, vzplála. Na jednu hranici bylo potřebí dvou sáhů dříví, zač dali Fulnečtí r. 1567 21 grošů; Lounští r. 1540 platí za dříví půl druhé kopy.[40]) Šest sáhů dříví bylo na tu popravu.[41]) Petr Rožmberský učinil r. 1507 paličskému ševci Petrovi smrť ohně o to hroznější, že ho kázal „na rumpále upéci“.[42]) O vaření v kotli není při českých soudech nikdež zmínky. V Němcích v XVI. věku tohoto hrozného trestu již také nebývalo.[43]) Trest utopení, jenž připomíná se u nás již v XIV. věku, týkal se pouze ženských. Odsouzená hozena v pytli do vody. Smrť hladem oblibována jen při šlechticích; někdy byli umořeni sami,[44]) ale častěji do zámeckých hladomoren házeli své poddané. Stříleti odsouzence začalo se u vojště teprve v století XVII.[45])

Z míry surový trest přiveden byl k nám z Uher za krále Vladislava. Bylo to vstrkání lidí na špičatý kůl, na němž zdlouhavě a hrozně zmírali. Čechové byli měkké mysli, a protož s hrůzou

---

[35]) Obrázek v Jahrbüch. d. Sammt. des allerb. Kaiserh. VI. I. 208.

[36]) Nelze nezmíniti se, že na Strahově v klášterské chodbě na obraze, ze XVII. věku pocházejícím, jest vymalován k stínání stroj, guillotině velmi podobný. Stroje guillotinové uvádí Glossaire archéol. Gay I. 802 ve Francii již v XV. věku. Dle téhož Slovníku znali je i Slované v XVI. věku, o čemž svědčí obraz kostelní v Kališi.

[37]) „Trefil jsem se k tomu, když již v hrobě Manda seděla,“ tak čteme v knize nymburské svědom r. 1566.

[38]) Ortel z appellace r. 1677 v lounsk. kn. černé č. 1. C. 27. Tak zahynula Padoušková z Klatov „pro spáchaný mord nad svým vlastním nenáležitě nabytým plodem, kterémuž nožem krček podřezala“.

[39]) Mšenští dali r. 1636 za kůl 30 krejc.; od okování 30 kr. Arch. mus. list. mšenské.

[40]) Kn. lounská č. 1. E. 12. „Za dříví což vzato k upálení Mik. Vlka, dáno 1½ kopy.“

[41]) Roku 1584 v Žacleři. Chron. Traut. Hüttel. 282.

[42]) Arch. Čes. XI. 128.

[43]) Kriegk. Bürgerth 237. I.

[44]) Na př. r. 1438 Zikmund z Vartenberka v žaláři v Jindř. Hradci pro zradu nad králem Albrechtem; Kateřina Bechyňová z Lažan v Mihulce pro vraždy.

[45]) První zastřelen voják ve Frankfurtě r. 1637. Kriegk. l. c. I. 250.

přijali tuto surovosť[46]) a sváděli na ni trest boží a veliká sucha r. 1509 zemi hubící.[47]) Ale páni soudu zemského i Pražané odsuzovali k té ohavné smrti leckdy za vlády Jagailovců. Roku 1512 odzouzeni dva loupežní rytíři Chlevcové; hroznou scénu, kterak se zlámaným kůlem jeden z nich v noci vlekl se po Hradčanech, až dokonal, líčí letopisec starý obšírně.[48]) Roku 1517 vstrkati dali také Pražané „odpovědníky" na dřevěné rožny; jednomu vynikl kůl týlem, jiný prosil kata, aby ho zabil, a hýbal kolem, aby se vyvrátil, a padna, aby umřel.[49]) Roku 1523 byl též v Soběslavi na kůl vstrčen Sedláček, jenž se provinil krádeží a falešnou mincí.[50]) Z r. 1527 zachovala se cedulka v archivě poděbradském, na níž rozkazuje hejtman o lupičích: „Máme za to, že je schytáte a na kůl vztrčíte, tak jak od starodávna."[51]) Ještě v pozdějších dobách — r. 1561 — v Pardubicích platí se katu „od vztrčení na kůl".[52]) Ale ta zpráva osamocena. Král Vladislav, člověk někdy dobrý, jindy prchlý, měl r. 1509 i ten divný oumysl, aby jednoho člověka provinilého z děla vystřelili![53]) Toho způsobu trest se však u nás neujal.

V XVI. věku čím dále víc obvykalo trestní právo odsouzencům smrť všelijak stěžovati. Dva nelidské způsoby u nás zavedeny za krále Vladislava: totiž to dření z kůže a čtvrcení těla, kteréž se připomíná nejprve při roce 1490.[54]) Roku 1509 ti ubozí Pražané, již zhynuli pro vraždu rozpustilých a divých dvorských Uhrův, u pranéře malostranského dva z kože vyvlečeni, a kůže nad nimi pověšena, jeden byl čtvrcen, a ty čtvrti rozvěšeny byly po branách.[55]) Později vyřezával kat odsouzencům jen některý kus kůže, čemuž říkali po cizinsku „šnyt". Čtvrcení dělo se obyčejně tak, že člověk přivázaný ke čtyrem kolům byl mečem rozdělen na čtvero, nebo ho rozřezali na prkně Nevíme, aby též u nás čtvrtili člověka tím způsobem, že přivázali jeho ruce a nohy ke čtyřem koňům, a kat pomáhal mečem nebo sekerou, jakožto vidíme na obrázku popravy královraha Ravaillaca v Paříži.[56])

Hrozná smrť bývala násobným vrahům u nás podle práva švábského[57]) ta, že je „lámali kolem"; člověk položen na zemi,

---

[46]) Hormayr. Arch. XXI. 413. Surové vstrkání na kůl Grimm 691 zná Sasích již v době Vidukinda (IX. věk.)

[47]) Staří Letop. 312. 321.

[48]) Tamž. 334.

[49]) Tamž. 407.

[50]) Arch. tábor. kn. čern. A. 25.

[51]) Kron. Poděbr. Minyde. Rukops. str. 13.

[52]) Počet pardubsk. II. 14

[53]) Arch. Č. VII. 12.

[54]) Staří Letop. 247. Grimm uvádí čtvrcení již z dob Karla, řečeného Velikého.

[55]) Staří Letop. 309.

[56]) Rytina Hooghenbergova.

[57]) Grimm dokazuje, že lámání kolem bylo již v VII. století. Rechtsalterth. 88.

oud, který se měl lámati, podložen jenom částečně. a kat palicí nebo vozným kolem přerážel kosti kus po kuse. A když hnáty zpřeráženy, vpleten byl odsouzenec do téhož kola[58]) a vztyčen s kolem do výše. K takové hrozné smrti obyčejně býval úvod že neblahého člověka k popravě nevedli ani nevezli, než koněm od radního domu smykali po zemi. Ale smyk neděl se tak, žeby člověk za nohy ku koni přivázaný tloukl tělem svým po zemi, toť by při tehdejším hrozném dláždění nebyli ho dosmýkali na popraviště za živa. Člověk k smyku souzený ležel na několiku dřevech svázaných k sobě. jako vory bývají, nebo spoléhal na několiku víších slámy, k sobě spletených. Na koni seděl rychtářův anebo katův pacholek, a druhý pěší koně popoháněl.[59]) Soudcové vymýšleli sobě tresty složité, že každý o sobě byl ztrátou života, ale katům uloženo, aby mistrovsky dali pokusiti odsouzenému trestů všech nařízených. Na příklad onen Václav Janečkův. jenž r. 1590 ve Vysokém Mýtě zabil vdovu Kaškovou,[60]) ortelován byl v Pardubicích k tomu, aby ho koně vyvlekli na popraviště, tu aby přeraženy mu byly hnáty a s kolem aby vyzdvižen byl vzhůru „k vejstraze a přestrašení jiných". Při témž právě r. 1590 zle ortelováni jsou Hlavsa a Čurda, vrahové opravdu lotrovští. Zabilitě jednoho kupce v lesích pro 10 kop míš., druhého chuďasa zabili, a „nic od něho nevzali, ani šatů, neb ukrvavené byly", a třetího zabili řemeslníka chudičkého. jenž nesl všecko své jmění, šaty. „v sakovině" — a těch šatů pro krev také nevzali! Ty vrahy ortelovali Pardubičtí takto: „Poněvadž krev nevinnou křesťanskou vylévali, právo je orteluje, by jsouce na káře vezeni po třikráte, na rynku, na předměstí, kdež obyčejně se stavuňk činí, klíštěmi na prsech a jiných oudech byli trhání a potom u šibenice čtvrceni a porůzno na šibenici k výstraze jiným byli rozvěšeni." [61]) „Dostalo se jim toho" — připsal písař. V Lounech r. 1624 zloděj Jan Síťař, jenž se přiznal, že starou ženu pro věrtel mouky zabil, ze světa sprovozen takto hrozně: „Předně jeden šnyt před rathouzem se mu stal. u justici pravá ruka uťata a na justici hned přibita; druhej šnyt učiněn u mastnejch krámů; třetí šnyt za branou; potomně u šibenice kolem polámán, živej zanechán a nahoru vyzdvižen." [62]) Ještě bolestněji tehda zničen Kašpar Studnička. násobný vrah, při témž městě. Mimo jiné trápení kat klíštěmi utrhal mu palce u rukou a nohou, a na konec vztrčil ho živého na rožeň.[63]) Roku 1593

---

[58]) Roku 1520 dal purkmistr j.-hradecký „za kolo, ješto nebožtíka Karla na ně bili, 8 grošů". Regist. purkmistr. v arch. hradeck. z r. 1487. fol. 194.

[59]) Dle obrázků Vischerových tak smýkali též v Anglii a zajisté jinde.

[60]) Vyrazil na ni nočně kotouč sklenný v okně a potom, když po vraždě mu teskno bylo, šel v noci na hřbitov a modlil se na jejím hrobě Otčenáš. Regist. smoln. pardub. 195.

[61]) Smoln. registr. pardub. fol. 201.

[62]) Smoln. kn. lounská č. 1. C. 27.

[63]) Tamže

vymyslilo právo lounské na Martina z Kamenice, jenž v chalupě kdes dítěti šestnáctinedělnímu pokusil se učiniti násilí. pokutu děsnou. Na rynku „ruka pravá mu uťata, na místě popravním hnáty zlámány, hlava sťata, na dlouhý žerď vystrčena a tělo spáleno".[64]) Jinde mívali zase jinou fantasii trestnou. Na příklad Slavata, pán Hradce Jindřichova, 1622 orteloval „buřice" Zachariáše Kodrábů a Albrechtického k tomu, aby jim obě ruce byly uťaty a s kalichem, obzvlášť udělaným, pozlaceným, na hrdlo pověšeny byly. Ale před samou exekucí změnil trest ten v stětí mečem.[65]) V Praze někdy poprava se prostřela po všech třech městech. Na příklad roku 1606 vrah Gebhart, pražský synek, jenž na Široké ulici zabil tři ženské, vožen byl „na fasuňku" po třech městech Pražských a všude klíštěmi trhán; pak teprve zhynul na popravišti.[66]) Nejsložitější a spolu nejhroznější trest smrti nalezli jsme r. 1606 v ortelích města Nymburka. Nelze ho slovně opsati, tak děsný jest! Vytrpěl ho člověk Jan Špička, a to pouze proto, že sušil kobyly. Podstatná část trestu byla ta, že odsouzenec za živa vykuchán, nároky mu o ústa otlučeny, droby všecky do košile svázány a na šibenici všecko pověšeno.[67]) Týž trest stihl v Brunšviku právníka Brabanta, jejž r. 1604 vinili, že s čertem má.[68]) Bez pochyby, že se některému nymburskému konšelovi pokuta Brabantova, o níž všude po jarmarcích zpívali, zalíbila a proto zbytečně tu cizinskou, lidožroutskou ukrutnosť přepravil k nám.

Také cizinský, krutý mrav to byl, že hrdelné tresty vztahovaly se na odpraveného člověka ještě po smrti. Obzvláště oblíbeno bylo kusy těla a hlavy nebožtíků vystrkovati na křižovatky ulic a na brány a věže městské, kdež strašívaly tak dlouho, až shnily nebo vítr je rozházel. Na mosteckou věž pražskou dostala se první lebka, pokud víme, r. 1517. Byla to hlava odpovědníka Bohemičky nebo Bohemického, kterouž přinesli od Jičína do Prahy, a tu ji „kat vystrčil na rožni železném ze staré věže na mostě u Saského domu, a tu byla čtyři dni, a potom na druhé věži z jednoho vikýře kat ji vystrčil, a tu byla na tu stranu k Hradu, až shnila".[69])

Před svou poslední hodinkou býval vězeň pilně a stále hlídán. V některých městech dávali hned po orteli odsouzence katu na opatrování, začež mu byl plat.[70]) Žádal-li vězeň před smrtí užiti správy křesťanské, měla mu býti knězem poskytnuta. Tak dí městské právo Koldínovo.[71]) Na počátku XVII. věku jest již kolik

[64]) Z též knihy smolné lounské.
[65]) Vyměření na obec Jindř.-Hradec. v č. mus. rukopis č. 24. G. 26. fol. 82 a 50.
[66]) Arch. c. k. místodrž miss. č. 108. 277.
[67]) Arch mus. list. z Nymb.
[68]) Janssen Gesch. d. d. V. II. 506.
[69]) Staří Letop. 407. Kuthen kron. 537.
[70]) Kn. nymbursk. č. 9. fol. 27. Do r. 1683 vzrostl plat ten až do 1 zl. za den a noc.
[71]) Koldín T. J.

zápisův o tom, že odsouzencům přímo rozkazováno, aby „komunikovali a duši svou opatřili".[72]) V starší době byla to milost veliká, puštěn-li kněz k odsouzenci; schválně chtíval někdy soud, aby ortelovaný nesmířil se s Bohem, alebrž aby měl za své zločiny i pokutu věčnou. Kšaft nebo poslední řízení mohl odsouzenec ještě v XV. věku činiti. Právo městské tomu přálo. Teprve roku 1577 čteme v knihách pražských světle, že „hrdla odsouzený člověk nemá býti kšaftovníkem".[73]) Statek odsouzencův, nepropadl-li jakožto konfiskace králi nebo vrchnosti, dědila rodina, přátelé, a nebylo-li jich, připadl obci „na opravu cest".[74]) Roku 1490 dal král písařům své kanceláře statky po odpravených měšťanech pražských, Silvestrovi a Prokopovi, krejčím ze Šmerhova, ale soud konšelů staroměstských rozhodl, aby statky zůstaly vdovám a ne králi, ani jeho sluhám.[75]) Patrno, že nebyla ta věc mezi králem a městy v oněch dobách beze sporu. Ale podle zřízení zemského „statek pro otcovo provinění na vrchnost, na krále připadal bez milosti, a děti jeho neužily".[76])

Kterého člověka na smrt měli vésti, oblékali ho do zvláštního roucha. V Pardubicích r. 1541 koupili konšelé „postav sukna na pláště, v kterých lotry na popravu vodí", a platili od ušití čtyř plášťů dvě kopy 20 grošů.[77]) Roku 1553 koupili „košili k popravě". V Lounech stála košile k popravě r. 1540 12 grošů.[78]) Do r. 1568 byly v Pardubicích lotrovské pláště asi zkaženy, neboť toho léta kupují konšelé „18 loket sukna na pláště, když na popravy vězňové se vedou, a z toho ušity tři pláště".[79]) Židé bývali dle obyčeje svého strojeni k popravě v šat bílý, v bílou košili, karkuli. I nohy mívali plátnem obšité. Křesťanů hazuka k smrti bývala černa nebo šera. V staroměstském vězení šil r. 1616 krejčí „hazuku k smrti" tu noc před popravou, a mladistvá žena, k té smrti souzená, sedíc na posteli, s pláčem dívala se tomu.[80]) Byla to Judith Šturmova, kuchařka, obviněná od prokuratora Samuela Kolína z Elbinku, že pomohla nevěrné manželce, když ho usilovala otráviti. I „diaman-

---

[72]) Arch. pr. č. 1292. 146. Jesuité a od doby antireformační po bitvě bělohorské katoličtí kněží vůbec s jakous okázalostí zpověď slýchali a svátosť udělovali odsouzeným. V lounské knize smolné r. 1624 stojí psáno o Studničkovi vrahovi: „Po trápení žádal patera Andreasa, aby od něho svatou zpověď slyšel, což pater rád učinil; v přítomnosti osob mnohých na rathouze velebná svátosť oltářní od p. děkana jest mu podána."

[73]) Arch. pr. 1134. 149.

[74]) Koldín T. 10. Roku 1416 dali Jihlavští do Hory naučení, aby ze statku odpraveného díl byl věřitelům, díl manželce, díl dědicům a díl městu. Řehák. Přísp. Kutnoh. III. 113.

[75]) Arch. praž. č. 1128. 3.

[76]) Ortel. soud. zemsk. r. 1542. V nálezech sebraných v ruk. univ. knih. č. 17. C. 30. fol. 4.

[77]) Počty z Pardub. I. při těch rocích

[78]) Kn. č. 1. E. 12. v arch. lounsk.

[79]) Počty pardub. č. II. fol. 11.

[80]) Arch. praž. č. 1068. 328.

tem" prý ho chtěly otráviti![82]) Poslední chvíle Juditiny poskytují při vší hrůze srdečný obrázek z pražského vězení. „V ten večír. než své skončení vzala," tak líčí jeden ze spoluvězňů, „před námi do pěti hodin seděla; a tu od pana z Těchenic večeře jí přinesena a trunk vína. Po též večeři oustavně pánu Bohu se modlila a žalmy svaté s nábožnou myslí zpívala." Jiný vypravuje: „Vězňové s ní za několik hodin zpívali, a když se loučila, slzeli; byli tu židé i křesťané. Mluvila, že by nemohla vesele umříti, kdyby oni přítomni nebyli. Jednu sklenici vína mistru popravnímu, aby na ni nepospíchal, až by modlitbu vyříkati mohla, jest připila, a střídmě se všemi vězni se rozžehnala."

Kdo nesli vězňům jídlo před popravou, musili u rychtáře nebo u hlídače ochutnati, aby odsouzenec z něčího úmysla nebyl otráven před samou exekucí.[83]) Jsou příklady, že i sami právní hlídači otravou vyrvali odsouzence bolestnější a hanebnější smrti. Na příklad biřic a biřicka v Táboře r. 1555 otrávili manžele Daňka s ženou, pro vraždu odsouzené. Urození bratří Malovcové, kteří dotčené vrahy soudu byli podali, vymohli při komoře královské, aby nejen biřic s biřickou, ale i kat s katovkou na hrad Pražský k zodpovídání a k pokutě byli dostaveni. Než Táborští vzkazují smutně do komory, že biřic s ženou jim utekl; kata že sic dali do vazby, ale poněvadž tím hyne čistota města, že prosí, aby směl býti vypuštěn a nemusil do Prahy.[84]) V pozdějších letech vydávány stran vězňů, na nichž záleželo, schvální císařské rozkazy, aby „žádný k nim nemohl a jich neotrávil".[85])

V určenou hodinu (v Praze obyčejně v devatenáctou) vyšel z vězení popravní průvod. Když byl r. 1582 zabit Melichar Špička v Starém městě Pražském, chtěla vdova zabitého, aby v tu chvíli, co bude učiněn pohřeb mrtvému, veden byl vrah na popravu. Pravila: „Ten obyčej v těchto městech Pražských se zachovává, že když tak nenáležitě zamordovaný k hrobu nešen byl, že mordýř hned také veden byl k trestání."[86]) Ale přes toto jasné svědectví zdá se, že se tak dělo velmi zřídka. Překážel zdlouhavý process práva. Snadněji bylo lze poříditi, aby vrah v okovech kráčel za marami při pohřbu zavražděného.[87])

Průvod popravní vedl městský rychtář.[88]) V Pražských městech kollegiálně pomáhali sobě rychtáři, súčastňujíce se popravy osobně

[82]) Arch. praž. č. 1292. 449.
[83]) Arch. praž. č. 1121. 92.
[84]) Arch. mus. list. tábor.
[85]) Příkl. v arch. místodrž. Missiv. č. 108. 272.
[86]) Arch. praž. č. 1136. 69.
[87]) Důkaz v arch. praž. č. 1066. 360 Když r. 1595 žádal advokát, aby vrah Borůvka „dle obyčeje za marami šel s mečem", odpověděli konšelé: „Neuznává se to za potřebno, poněvadž o to jest ku právu přistoupeno a pro jisté příčiny jiné." Arch. praž. č. 1285. 166.
[88]) Za to měl zvláštní mzdu. V XVII. věku až i 2 kopy. kn. nymbursk. č. 9. 28.

i služebnictvem svým i všemi obecními koni. Odsouzenec, nebyl-li odsouzen „k smyku“, buď kráčel o rukou svázaných, na hrdle maje provaz nebo některý jiný symbol trestu a viny, nebo ho vezli na káře, ba často i jen na kolečku.[89]) Vypadal-li odsouzenec příšerně, nekryli konšelé nic; když na příklad r. 1595 postřelil žid Abraham Vlach svého zloděje tak, že „hubu s zuby a nosem velmi škaredě zohavenou měl“, poručili páni pražští, aby k popravě byl vyvezen „s tváří odkrytou pro ostrach jiných škůdců, když na něj hleděti budou“.[90]) Když bral se městem průvod, zvonilo se ve zvonec zvláštní, jenž sloužil pouze těm, kteří konec brali. V Praze usnesli se r. 1584 na tom, kdo v ten zvonec zazvoní svémyslně a bezpotřebně, aby ztratil hrdlo.[91]) Zvoníval obyčejně biřic, nebo někdo z jeho rodiny. V Boleslavi Ml. dostával za to v XVI. věku po 15 groších.[92]) Cestou městem též zastavovali se s odsouzencem nejen pro vykonání muk všelijakých, jimiž poprava se začínala, ale též pro pobožnosť. V Praze konány takové zastávky v Celetné ulici před domem, slove v Templi, kdež bylo namalováno umučení Páně. Při tom je charakteristické, kterak uměli tehda právní krutosť spojovati se srdečnou lidskostí: při zastávce dotčené v ulici Celetné podáván odsouzenci koflík vína. Za městskou branou zastavoval se průvod u některé kapličky při cestě. Ne nadarmo slula za Novou branou v Praze kaple jedna „Dušička“. Byl-li podle vězně kněz, povzbuzoval ho k modlitbám. Zvláště horlivě spěchávali k těm průvodům smutným kněží jezovité. Vypravuje kdos r. 1610 v soudě staroměstském s patrnou kyselostí, „že jezuvité na zločincích leží a jim do uší šeptají“.[93]) Kněžské napomínání chopilo se některého odsouzence maloučko; vypravujeť o jednom Poličanský, když ho „napomínali, aby se modlil a nezoufal, neboť Bůh že jemu může všecky hříchy odpustiti, prý odpověděl zase: Nebudu se modliti, nebo to vaše napomínání mně jest tak platné jako páté kolo u vozu, vím já, že má duše s ďábly v pekle bude“.[94])

Lidí sběhlo se na lelky a divadlo, biřic ob chvíli povolával vinu vězně vedeného.[95]) Ozbrojenou stráž obyčejně zastali sluhové rychtářští, pacholci katovi, ras a hlásní. Že vězňové, pospolu k popravě vedení, zbožně zpívali, vážnými hovory se těšili, o tom zpráv dosti. Naopak málo jest zpráv o vězních, kteří nevážně si vedli, poskakujíce a popěvujíce. Letopisec vypravuje o jednom vězni tak

---

[89]) Arch. praž. č. 1056. 107. Roku 1569 vyčítá jeden druhému, že „kat na Táboře vyvezl otce jeho na kolečku za bránu a sťal ho“.

[90]) Arch praž. č. 1285 101.

[91]) Kn. arch. praž. č. 326. 4.

[92]) Kn. mladobolesl. Lit D. V XVII. věku usazeno bylo na to zvonění 35 krejcarů.

[93]) Arch. praž. č. 1067. 291.

[94]) Poličanský. Pokuty. 1613.

[95]) Za „voláni viny“ platívali Ml.-Boleslavští v XVI. věku po 15 groších· r. 1683. nařízena sazba 35 krejcarů.

veselém při r. 1521.[96]) Právo útrpné předchozí obyčejně odňalo vězňovi chuť poskakovati. S vězném cestou mluvili kde kdo. Vypravuje se r. 1586 v knize soudné, že nějakému drvoštěpovi v Novém městě Pražském takový hovor přišlo platiti hrdlem. Zločinec k smrti vedený prosil totiž mimojdoucích, aby se zaň modlili; dotčený drvoštěp trestal ho slovy: „Kdybys rukama svýma jako já pracoval a nekradl, byl bys k tomu nepřišel!" V tom hned jal se zločinec vyznávati, že drvoštěp s ním krádal také — a chuďas pykal. Připojuje k tomu kniha soudná, že „jsou lidé těchto časů mnohem opovážlivější a bezbožnější, kteří ledaco na duši smějí bráti".[97])

Na popravišti měl rychtář právo i povinnosť ptáti se odsouzence, trvá-li na tom, co vyznal, chce-li na to umříti, chce-li to duší svou zpečetiti a nemíní-li někoho z těch odvolati, na něž byl něco zločinného při útrpném tázání vyznal. Také kněz napomínal vězně, aby nižádného na svou duši nebral.[98]) Rychtářské dotazování při popravě bývala věc z míry nesnadná, lidé se třeli okolo odsouzeného, konšelé volávali na rychtáře, aby nedal žádnému se zločincem mluviti, šeptati, a byl hluk i šum tak prudký, že nebývalo slyšeti svého slova.[99]) Druhdy mívali zvyk, odvolal-li koho odsouzenec, že zanechali popravy a vedli člověka toho zase k outrpnému právu v nově, aby přesvědčili se, setrvá-li na tom, co teď pověděl. Soudcové zemští r. 1540 vyřekli, že „při nejvyšší popravě zemské" se to za právo nezachovává, aby zločinec, odvolal-li koho, zase veden byl k trápení.[100]) Tou však dobou u městského práva ten zvyk ještě byl a děl se i s nepřístojnostmi. Na příklad v Mostě vyznal r. 1539 jakýs palič Valta Vojnar při svém trápení na bratra svého Klementa Vojnara. Klement postavil se se zástupcem své vrchnosti k popravě, prose odsouzence, aby ho odvolal, že nevinen. A teď nastaly dotčené nepřístojnosti. „Když měl na hranici vložen býti a jeho odvolával, že o něm nic neví, kat se v to vkládal a napomenul jej, což mu náležité nebylo, a přes to kázali jej vésti zase a hrozili mu, že musí jinak praviti a že musí zase na řebřík. Jeden konšel z Chomútova šeptal tomu Valtovi v uši, ješto takové šeptání a vnuknutí také býti nemá." Veden tedy od samé hranice zas do radního domu, kdež mučen znova.[1]) Roku 1538 také v Praze kázal Jiřík Budský z Varnsdorfa vésti jakéhos žida od popravy do města, aby znova byl tázán.

---

[96]) Staří Letop. str. 447.

[97]) Arch. praž. č. 1158. 45

[98]) Napomínán byl r. 1497 Petr Vlasatý pod šibenicí skrze kněze Cardyana, aby žádného nebral na svou duši, tu jest odvolal Heralta a jiné dva. Kn. arch. praž. č. 1046. str. 11.

[99]) V listinách z Mostu v arch. mus. 1540 líčí takovou popravu Jarosl. Sekerka ze Sedčic. Jiné doklady v kn. kom. soud. 9 G. fol. D. 9.

[100]) Reg. papouš. komor. soudu. č. 8. J. fol. N. 13.

[1]) Kn. komor. soud. č. 8. J. fol. N. 10.

Teprve při druhém vyvedení odpraven.[2]) V pozdějších letech budou takové nelidské příhody popravné řídky.

Některý vězeň promluvil na popravě také sám prose za milosť sobě nebo své rodině. Jan Vyblištěný žádal v Nymburce r. 1586 při popravě „pro Boha, aby při městě manželce jeho živnosti přáli, aby měla nač živa býti s tím děťátkem".[3]) V Kozlanech prosil r. 1623 zloděj klisny Leindl na místě popravištném, aby vepř, žito a hrách vsitý dán byl na vychování dítěte jeho.[3a]) Některý ubožák do poslední chvíle křičel, že je nevinen, že na sebe lhal jen z velikého trápení,[4]) jiný konečně klnul a hrozil do posledního dechu svého. Takž r. 1587 v Kouřimi lotr Hausírek, jsa již do kola vpleten, volal, dokud neskonal, že město popelem lehne, než malý čas mine.[5])

Rychtář dával znamení k popravě. Aby zlomil hůlku před odsouzencem na znamení konce jeho života, toho příklad v českých městech nenalezli jsme.

Bývalo leckde zvykem, že odsouzence spili, než ho vyvedli. Roku 1566 vyčítá Jakub Plustva, že páni čáslavští švakra jeho „užrali" před popravou proti zákonu.[6]) Kolínský konšel Kůrka, veliký pijan, maje sobě pro vraždu vyvoliti smrť nebo vyhnanství, volil smrť mečem a šel opilý k popravě.[7]) Byl-li při své hrozné úloze i kat opilý, to bylo asi hnusné divadlo! Píše o tom císaři r. 1597 Žampachová, mlynářka lounská, kteráž byla lotrem nařčena a kteréž tuze stíženo, proč se na popravě lotra nepřiměla k odvolání sebe: „Proti tomu pravím, ačkoli sem na místě popravištném byla, to všemu počtu lidí přítomnému vědomé jest, že mezi hlukem, jakž tejž lotr na zem doklekl a rychtář k němu ještě mluvil, v tom jej hned popravce sťal, já žena jako omámena stoje tu, dokudž pan rychtář k němu mluvil, nerozumím, jakby se to bylo trefilo, abych také k němu mluvila; což byla bych vždy nějak jako žena byla učinila, kdyby tak kvapně tejž lotr sťat nebyl, nad čímž se i rychtář zhoršil, nebo oba, jak ten, kterýž konec bral, též i popravce nad míru vínem sežralí byli; popravce sotva věděl, co činiti má, pročež ani ten lotr ku pánu Bohu volati a jemu se pomodliti nemohl, než tak jako jiné hovado od druhého hovada konec vzal." [8])

---

[2]) Kn. komor. svěd. č. 9. G. fol. D. 9.
[3]) Smoln. kn. nymbursk. fol. 5.
[3a]) Kn. kozlansk. rokovní.
[4]) Na př. lékař Samuel žid v Praze r. 1617. Hlasitě oznamoval, že se křivda děje, ale pověšen přec. Arch. pr. č. 1070. 74.
[5]) Arch. mus. list. kouřimsk.
[6]) Arch. praž. č. 1131. 54.
[7]) Kolín. Vávra. I. 205.
[8]) Kn. arch. lounsk. č. 1. C. 18. fol. 134.

Že kat na svou práci pro větší zmužilosť se napíjel, ani hrubě se nedivíme,[9]) znajíce prastarý zvyk, o němž ještě v XVI. věku všude zmínky jsou, že totiž jednak musil kat vzpírajícího se vězně přemáhati a jednak že jemu samému šlo na hrdlo, když při popravě některak pochybil. V první příčině čteme na příklad v Letopisech při r. 1496, že „na Hrádku dva havéře sťali, a třetí se katu — obránil“;[10]) nebo to, že r. 1478 „nechtěli se dáti dva oběsiti a na řebřík jíti, a kat, nevěda co dále činiti, že musil je oba v šibenici stíti“.[11]) Že pro neobratnosť kat byl bit i do smrti. o tom také vysvědčuje starý letopisec při r. 1509; 1515. Roku 1509 při popravě na Hradčanech kat stínaje, chybil se. „A tu hned lid obecný, učinivše pokřik, oboří se na ty katy a oba zabijí kamením, že sou neučinili tomu dosti vedle práva, což učiniti měli.“[12]) V Kladrubech stal se r. 1557 podobný případ a měl mrzuté následky i Kladrubským samým, poněvadž zabitý kat nebyl jejich. alebrž byl vypůjčen od Plzeňských. Podivnou scénu všecku a její následky líčí Plzeňští takto: „Kat, maje popravu učiniti nad jedním mordéřem, s vodpuštěním nedoťal a v tom se v utíkání dal, a hajtman pana opata kladrubského na něho z ručnice vystřelil, ale jeho se chybil, že jest byl popravce upadl přes nějakú rochli; rychtář kladrubský jej zase navrátil a mluvil k němu tato slova: Pojď zase, neboj se nic, já tobě za všecko slibuji, jedno jeho zakopej! A on jest zase s rychtářem šel a rychtáři dal meč v ruce schovati a zakopal toho jistého, a v tom jiní sobě kamení strojili a kyje oklišťovali, a když popraveného dohrabati měl, jeden uhodil jej po zádův v krk, až mu krev z oust a z uší tekla, a jiní jej kyjmi uprali a kamením uházeli do smrti. Zpráva také jest, žeby rychtář s purkmistrem něco se o to pohádati měli, jakoby purkmistr k tomu usmrcení mistra popravního ponuknutí učiniti měl, prý křikl na lid: Honiž! A rychtář lál purkmistrovi řka: Proč se mně v můj úřad pleteš, však jsi ty jeho odsoudil, jeb se s ním, jak chceš! A jel jest hned pryč. Potomné učiněno jest psaní od úřadu z Kladrub rychtáři plzeňskému, že nevědí, co tomu říkati.“[13]) Jest odpověd dána od rychtáře plzeňského, že rukojmí Kladrubských, kteří se za kata zaručili, z toho rukojemství propustiti nemůže. Snad usmířili Kladrubští Plzeňské potom tím, že toho člověka, jenž nejprv uhodil „do zádův“ kata, z města svého vypověděli. Že v Praze i v letech pozdějších kamenovali katy, o tom vypravuje Dačický při r. 1588. Toho léta totiž dva tak zahynuli,

---

[9]) V městských oučtech, zvláště starších, dosti často čte se. že i páni konšelé při popravě popíjeli. Viz počty v Berouně. Roku 1513: „Za víno při popravě pánům 18 pinet.“

[10]) Staří Letop. 253.

[11]) Tamž. 216

[12]) Tamž. 312. 392

[13]) Arch. plzeňsk. Protok. konš. č. 19. str. 188.

poněvadž „neuměli s exekucí zacházeti“; sám rychtář musil utéci.[14]) Kdo se jen dotekl některého nástroje katovského při popravě, měl z toho těžkou společenskou úhonu; hned mu vyčítali, že katovi pomáhá, a vyvrhovali ho z cechu i z jiných společností.[15])

Nebyl-li odpravený souzen k tomu, aby tělo jeho i po smrti všelikterak bylo pohaněno, směli příbuzní mrtvolu pochovati v zem posvátnou, ale bez šumu a nikoli při hlavním kostele. Při venkovských městech byly to kostelíky postranní, leckdy za městem stojící, při jichž hřbitovní zdi popravený člověk spočinul. V Praze rozličné chrámy se k té službě jmenují. Od počátku století XVI. byl to malostranský „sv. Michal pod valy“, kostelík pustý, jejž r. 1570 zbořil doktor Vyderyn.[16]) Také za branou Poříčskou na Špitálsku ob čas takový pohřeb se děl. Ale když r. 1512 pochováni jsou Havlík a Vilímek, popraveni byvše pro zradu, při kostele sv. Pavla na Špitálsku s průvodem kněží a žactva, „z rozkázání obcí rasové je zase vykopali a zakopali u božích muk za Horskou branou na rozhraní“.[17]) Na Starém městě i chrámek sv. Benedikta přijímal odsouzence.[18])

Člověk odpravený vždy slul „zlé paměti“, jiní mrtví byli „dobré paměti“ a králům lichoceno „pamětí svatou“.

Že by těl odpravených bylo užíváno k anatomii a k účelům vědeckým, o tom jsou u nás první zmínky teprve od r. 1600. Dačický vypravuje téhož roku, že v Praze jakýs přespolní medicus, „chtěje dokonale zvěděti o přirozenosti a oudech člověka, vyžádal na právní vrchnosti zločince k smrti ortelovaného, a jedem jej usmrtiv, všecky oudy jemu pořezal a otevřel, kteréžto umění medicové anatomací jmenují“.[19]) Tu zajisté míněn Jessenius, jemuž i potom častěji těla popravených bývala z poručení císařského vydávána. Roku 1605 píše se z komory do Starého města o jedné osobě ženského pohlaví, pro zlé chování na smrť od meče odsouzené, že „J. M. C. poroučeti ráčí, abyste dne čtvrtečního touž exekucí vykonali a potomně touž osobu Janovi Jesseniusovi v lékařství doktoru k anatumo-

[14]) Dačický. Paměti. 1. 163.

[15]) Příklad z r. 1502 v lib. inscript. č. 116. 237. v Litomyšli (Sděl. Štěpánek). „Když žena měla utopena býti, Jan vzal jest z nevědomí tu huol, kterúž sobě kat byl připravil, až naň volali: Co chceš katu pomáhati? A on tu huol povrhl.“ Konšelé musili napravovati.

[16]) Majestátem daným ve Špýru v pond. sv. Havla r. 1580 Maxmilian dopustil, aby Martinu Vyderynovi, doktoru, dán byl kostelík sv. Michala, vedle něhož bydlel. „Byl od ohně pust, voda s Hradu Pražského padající bořila zdi, a poněvadž pustý byl, pochovávali se při něm lidé sťatí někteří.“ Město i arcibiskup povolili, aby doktor zbořil kostelík a „vystavil si tu zahrádku nebo pokoj“, ale za ročních 6 kop míš. věčného platu. Majestáty č. 70. B. fol. 170. v mus.

[17]) Staří Letop. 374. Arch. Pam. IV. 123.

[18]) Dačický I. €8. Roku 1534 byl tu pochován Pikart, pro vraždu sťatý.

[19]) Dačický. I. 198.

vání vydali a tu, kdež od něho oznámeno bude, dopraviti nařídili".[20])

Konec knihy o soudech budiž věnován člověku v městě poslednímu, nejopovrženějšímu — katu. Vlastně nebýval v městě, sídlíval za městem v domku osamělém, obávaném. Kata všude nemívali. Byl jim na stálou službu drah. Tedy dlužili se ho v sousedním městě na „základ" a na rukojmí. Kromě toho ještě bylo zaň jeho vrchnosti platiti.[21]) Průvodem ochranným z města do města bývali katovi obyčejně ras a druž jeho i pacholci rychtářští. Někdy připadli konšelé také na nepěknou myšlénku, pro kata poslati své vesnické poddané. Tak za nic vážil měšťan sedláka! V Stříbře za ten průvod dostali „villani" čili sedláci, jdoucí r. 1512 pro kata do Plzně, dvacet grošů, v pozdějších letech jen 15 grošů.[22]) Průvodu ozbrojeného měl mistr na cestě zapotřebí, neboť jeda k službě přes pole, nebýval životem jist: vímeť z Dačického, že r. 1559 ve vsi Třebečicích sedláci zabili dva katy a biřice, kteří jeli z Čáslavě od popravy.[23]) Roku 1490 mínili Jindřichohradečtí, vzdlužujíce sobě kata v Budějovicích, zapuditi od něho všecko nebezpečenství průvodem schválně nepatrným, nenápadným. Žádajíť, aby byl vyslán pouze s poslem rychtářským, „za to majíc, že s ním bezpečněji móže projieti nežliby s pokřikem v několiku pacholcích".[24])

Vedle mínění starých dob ouřad katův byl hříšný všecek. Proto také neodhodlal se k tomu ouřadu jiný než nízký člověk, často zločinec, prohnaný biřic nebo jiný zoufalec povržený. Vzácnější případ udál se v Trutnově r. 1573, že katem stal se žid, jenž konal popravu na veliké podivení letopiscovo v „sobotu židovskou".[25])

Kat byl do služby najímán na polouroční výpověď. Když Soběslavští r. 1587 chtěli kata, mistra Matěje, propustiti náhle, napsal jim prudce: „Rád bych věděl, z jaké příčiny ste mi časně znáti nedali, neb sem se na zádech nepřinesl!"[26]) Obyčejněji bylo katovství i s katovnou rovně jako rasovství v rodině dědično; nastupoval syn po otci, nebo se některý tovaryš přiženil do katovny. I prodejem přecházela katovna s kata na kata. Roku 1636 Martin Lejšnar, kat v Bělé, prodal katovnu bělskou Poláčkovi za 110 kop a koupil si katovnu v Mladé Boleslavi.[27]) K ouřadu katovskému bylo zajisté potřebí zvláštního katovského nadání.

---

[20]) Arch. c. k. místodrž. Missiv. č. 108. 225. Datum 11. januarii.
[21]) V Mšeně zapsali si r. 1636 do počtů, že dali rychtáři v Bělé za propuštění kata 12 bílých, ouřad bělský že chtěl dvé kopy, „ale nedáno mu nic". Listin. mšenské v arch. mus. Turnovští platívali dle městských počtů z r. 1606 rychtáři v Bělé též po 12 groších za kata půjčeného.
[22]) Kn. stříbrsk. č. 182. 10. 201. 202.
[23]) Dačický. I. 142.
[24]) Arch. mus. listin. budějovick.
[25]) Chron. Trauten. Hüttel. 211.
[26]) Arch. mus. listin. soběslav.
[27]) Umlauf Bělá. 280

Vypravuje kdosi r. 1566 na Mělníce: „Skrze vinice šel s námi Jan Vyžrala bratr; Vyžralův rod je katanského přirození. Přijda Jan k vosidlu, kde se psi lapají, tu jest nám okazoval, kterak se s psy polapenými nakládá. Tu sem řekl Kapounovi: „Já se jemu dívati nemohu, nebude-li z toho člověka biřic nebo kat, bude veliký div! Což potom tak se stalo, že počal v Praze biřicem býti a potom mečem konec vzal“.[28])

Kterak nízko ceněno lidské právo katovo, to nejsvětleji ukázali roku 1618 Staroměstští. Usnesli se totiž beze všeho soudního šetření, aby jich kat byl mečem odpraven, „poněvadž se, jsa člověk bez poctivosti, mezi lidi poctivé vtíral, úřad šestipanský znaříkal a rychtáři městskému odpověděl“. Ale neprovedli svou. Z kanceláře královy „poručeno v koliko málo dnech, aby se exekuce nekonala, nýbrž aby kat v nevině své byl vyslyšen“.[29])

Kat měl stálého příjmu několik grošů týdně z městské pokladnice. V Kouřimi r. 1484 platívali popravci týdně 8 grošů,[30]) v Hradci Králové míval v první půlce XVI. věku ještě pořád tolikéž osm grošů. Táborský kat brával koncem XVI. století po 15 groších za týden.[31]) Rovně tak Mladoboleslavští platí r. 1619 svému katovi, Šimonovi Hradeckému „stanse“ měsíční po jedné kopě — do roka tedy 12 kop.[32]) Druhý příjem katův byla mzda za jednotlivé výkony, za trápení a popravy. Ta byla místem a časem všelijaká, ale nikda malá. Kat sobě své povržené mistrovství dobře platiti dával. Některé rubriky z oučetních knih městských to ukáží. Roku 1485 platili Kouřimští od popravy tří zločinců půl páté kopy české. Hradečtí města Jindřichova r. 1491 platí jihlavskému „mistrovi, jenž otce i syna na kolo spravil“, 6 kop; pokudž v městě hostem pobyl, každý den, za stravu měl 4 groše, za oves a seno jeho koni dávany 43 groše; dvě kopy přidali mu potom na cestu. Roku 1494 obdržel mistr z Budějovic vypůjčený od popravy v Hradci mečem 3 kopy. Následujícího roku dostal v témž městě kat od popravy starého Slívy a syna jeho 8 kop 14 grošů; čtyřem, kteří ho provodili, dána kopa, a „mladý kat“ nad to dostal 10 grošů na stravu. Na Štědrý večer r. 1496 zaplaceno mistru od popravy „Neřáda Podělaného“ v Hradci dvě kopy 10 gr., kromě toho za víno katovi platil purkmistr 12 grošů. Mimo ty platy vždy musili Hradečtí „za šle, povrazy, síru a svíce“ platiti katovi zvláště.[33]) Bydžovští platili r. 1512 za popravu 10 kop. Stříbrští bývali méně štědří; r. 1526 dali katovi od popravy i od hrobu 2 kopy 26 grošů a k stravě 9 žejdlíků vína.[34]) Od vymrskání

[28]) Arch. mělnick. č. 27. 205.
[29]) Arch. praž. č. 1292. 147.
[30]) Kn. kouřimsk. v mus. č. 24. F. 22.
[31]) Arch. tábor. Manuál č. B. IV. a 49. 1.
[32]) Kn. mladobolesl. lit. D.
[33]) Registr. purkm. v J. Hradci. fol. 29. 40. 46. 47. 53.
[34]) Kn. stříbrsk. č. 182. 242. kn. 184. 106. 107.

obdržel kat 30 gr. tehdáž. Roku 1540 dostal v témž městě Stříbře mistr od upálení pěti lidí a stětí šesti lidí půl dvacáté kopy a na protrávení ještě půl šesté kopy nad to.[35]) V létech pozdějších míval kat ve Stříbře již po devíti kopách od popravy.[36]) V Polici a v Turnově platívali koncem století XVI. po osmi kopách od jedné popravy,[37]) a v Hradci Jindřichově v prvních letech XVII. věku stála poprava již 13 kop míš.[38]) Kde měl kat roční služné, tu nerostly mzdy za popravu do té výše. V Boleslavi Mladé platívali ještě v letech 1595—1619 od stětí 2 kopy, od oběšení 3 kopy 57 grošů; při tom byl ovšem vedlejší drobný příjem „od hlídání odsouzeného" a „hlídání umrtveného na šibenici", od „nošení řebříku" vždy po několiku groších „zpropitného", takže z těch počtů patrno, že nehnul mistr zadarmo ani prstem. Úřední sazba zemská kulhávala za praxí. Na počátku XVI. věku kázala sazba, aby „člověku popravnímu" placena byla, jestližeby několik zločinců bylo ku popravě dáno, od prvního kopa, od jiných toliko po půl kopě, vše českých.[39]) Za sto let vzrostly úřední sazby znamenitě. Roku 1632 mělo se katu dávati od muk 2 kopy, od oběšení 5 kop, od lámání kolem 6 kop a za násobnou smrť tolikéž.[40]) Ale kat v Mšeně chtěl téhož času od stětí 10 kop, za probití srdce též tolik. Na posledku kati tak drazi byli, že r. 1683 všude mnoho zločinců netrestaných sedělo, neboť města s nemírnou mzdu nebyla.[41])

Jiného rázu důchod mívali katané z toho, že čistívali město od zbytečných psů. V Mladé Boleslavi míval kat od jednoho kusu koncem stol. XVI. po půl čtvrtu denáru i po groši.[42]) Jiný, nahodilý důchod býval katům ze samovrahů. Mistři sobě totiž divným právem přivlastňovali svršky všecky všudy na tom místě, kde ležel nebo visel samovrah, „jak daleko okolo sebe, stojíc při mrtvole, mečem zasáhli" beze všeho rozmýšlení, sluší-li věci nebožci nebo někomu jinému. Nechtěl-li sobě dáti hospodář neb kdo jiný těch svršků katovými pochopy odnésti, nemohl než katu zaplatiti, jak

---

[35]) Kn. č. 184. 282.
[36]) Kn. č. 187. 35.
[37]) Tomek, Police. 72. Registr. purkm. počtů v Turn. z r. 1607.
[38]) Kopiál hradecký z r. 1615. fol. 117.
[39]) Arch. Č. V. 255.
[40]) Tyto sazby vzrostly do r. 1676 tak, že od muk platiti bylo katu 5 kop míš., od vymrskání 6 kop, od stětí 8 kop a 10 kop od smrti násobné. Viz čern. kn. lounsk. č. 1. C. 27., kde ty sazby velmi zevrubny. Z konce století XVII. je v Rakovníce „specifikací outrat kriminálních" velmi veliká tato: Rychtáři od přijetí vězně 3 zl. 30 kr.; od hlídání 7 zl.; taksy tribunalu appellationum od trojího naučení 3 zl. 45 kr.; poslům od toho 3 zl. 30 kr.; od vyplacení ortele 5 zl. 45 kr.; písaři od spisování hrdelného examinování 7 zl.; katu na cestu 2 zl. 20 kr.; od vykonání jednoho trápení 7 zl.; — dohromady 48 zl. 40 kr.; témuž 35 zl, rozdílné postranní outraty: summa 100 rýnských zlatých. Arch. rakovn. sv lit Š
[41]) Patentbuch v Mlad. Bolesl. při r. 1683.
[42]) Počty bolesl. z. r. 1595 a z r. 1593.

se smluvili.[43]) Neposlední důchod mívali kati z prodeje koží pošlých dobytčat, jež z města vyvlékali. Nejeden koželuh, nejeden švec v ústraní a nočně koupil kůži v katovně. Ovšem byl li popaden, vyloučili ho z cechu. V Kouřimsku a v Čáslavště r. 1610 viněni byli kati, že otravují trávu, aby z pošlých krav získali kůže. V Čáslavi proto kat Nedorost byl odpraven jakožto zločinec.[44]) Hojný konečně býval za všecken čas katům důchod z lékaření. Kat vždy byl kus doktora, uměl hojiti rány, zasazovati vyvrácené oudy; v katovských rodinách mnoholetou tradicí dědily se zkušenosti herbářské a jiné všelijaké kouzelné, a lidé i vzácní rodem, bylo-li zle, zatlačivše nechuť, hledávali pomoci u kata.

Jináč ovšem míval kat v obci postavení osamocené, jež i v tom se jevilo, že v kostele musíval státi v koutku, sobě zvlášť vykázaném; nebo ho sázeli i s rodinou v chrámě do zvláštní stolice postranní. V Praze, kde bývalo kostelů hojně na vybranou, uchýlili se kati, rasi a všecka jejich družina do kostelíka sv. Valentina, jenž býval na rynečku Starého Města.[45]) Že by kat červené se nosil, není pravda. Ani při popravě nebýval vždy v šatě rudém.[46]) Vešel-li kat do hospody bez opovědi, snadno mohla vzniknouti z toho nesnáze. Ovšem některý kat se nedal vyhnati ledabylo. Roku 1586 vešel na příklad do hostěnice hospodáře Samuele Tisíce v Staré Praze kat; byl v šatě selském a měl kord; neřekl ani „Zdařbůh". Když ho chtěli ven vystrčiti, křičel: „Moje peníze všudy tak dobry jsou jako vaše, mohu sobě koupiti za své peníze, co se mi líbí!" Ale hospodář udeřil ho v hlavu, a kat nepomeškav, vytasil kord a ťal na něho, v odvet volaje: „To máš jako jinej!" Pak ušel do katovny.[47]) Však když se kat všed do krčmy opověděl a zdvořile si vedl, neutíkávali ho; mnozí rádi oseděli a poslouchali hovory jeho. Hospodář Beneš na Mělníce s rasy a katy i v kuželky hrával a neštítil se jich.[48])

Přibyl-li do cizího města za svým povoláním kat a ubytoval-li se v šatlavě — jinde by ho byli netrpěli — nechtívali počestní měšťané, pro dluhy neb jináče souzení, v šatlavě živou mocí býti, aby úhony na své cti netrpěli. Mělnický Putrmelich roku 1565 „plakal a prosil rychtáře, aby ho nedával mezi ty katy, nebo tehdáž v šatlavě kati byli".[49]) Ale přes obecné opovržení toho přece nebylo, aby s katem vůbec nikdo neobcoval. Nepřikládáme váhy tomu, že v Kolíně r. 1593 nějaký kat k svatbě vyloudil

[43]) Kn. nymbursk. č. 9. fol. 27. Roku 1683 zove se to „nerozumným zlým zvykem".
[44]) Dačický. II. 114
[45]) Zavřeli ho r. 1784 a prodali r. 1793 za 850 zl. Schaller Prag. III. 74.
[46]) Na miniaturách a jiných obrazech najdeš při katech všecky barvy. Při tom zajímavo, že byl kat vždy nejdivočejší mody.
[47]) Arch. pr. č. 1054. 103.
[48]) Kn. mělnick. č. 27. 219.
[49]) Regis. svěd. mělnick. č. 27. fol. 10.

„Marjánu. sirotka s penězi", kteréž potom zrádně utekl; vždyť Mariána ho dobře neznala. dělal se doktorem;[50] ale mělnická Kazibabka opravdu milovala kata Štěpána, objímala se s ním „na štoku, který pak mydlářka umyla, říkajíc. že s něho smývá hříchy";[51] také Markyta, služebnice Jiřího Melantrycha, vzala si za muže Pavla. který byl katem.[52] Lukáš, lounský mydlář, dokud býval ještě v Pelhřimově, upřímně miloval katovku, Zlatý Sloup zvanou.[53] Na odpor tomu ovšem konšelé v Skutči r. 1604 musili řezníka Hniličku tuze čistiti z nářku, jímž mu na nepoctivosť vyčítáno, že „mistra popravního dceru za manželku pojíti chtěl".[54])

Aby kat od svého „hříšného" a „mrzkého" řemesla upustil a dal se na jiné poctivé, toho jest nemnoho příkladů. Nebylať rehabilitace ani s fedrovním listem konšelským[55] ani po učiněném pokání tak snadna. O jednom takovém muži vypravuje letopisec r. 1483. Byl to pražský kat Mates, „jenž nechtěl již více mistrovati". Stal se dlažičem. Dlažil staropražský rynk, a když byl s prací hotov, nosíval na fary kněžím vodu.[56] Sto let potom (1580) jest zapsáno v pražských knihách o katu Pavlovi, „když se již katovství zbavil, že mezi dobré lidi přijat byl".[57]

---

[50] Dačický II. 41. Však vdala se Mariana v Hoře ještě dvakrát potom!

[51]) Kn. arch. mělnick. č. 28. fol. 92.

[52]) Kn. arch. praž. č. 1051. 162. Zmínka o tom při r. 1578.

[53]) Kn. arch. lounsk. č. 1. C. 15. Roku 1566.

[54]) Arch. mus. skutečsk. list. Opis Rybičkův.

[55]) V jednom fedrovním listě konšelé poroučejí kata všem, aby tím jsa posilněn „od takového zlého, hrozného a krvavého díla mohl se zdržeti". Tomek, Praha. VIII. 326.

[56]) Staří Letop. 237.

[57]) Arch. praž. č. 1134. 314.

Rejstřík jmen.

*

Rejstřík věcí.

Chyby.

Stránka		řádek			čti		místo	
Stránka	127	řádek	2	zdola	čti	Hosia	místo	Hosa.
„	230	„	2	shora	„	Vohařic	„	Vohačic.
„	328	„	1	„	„	Operštorfu	„	Operštoku.
„	357	„	8	„	„	perkmistrův	„	purkmistrův.
„	384	„	5	zdola	„	Stříbře	„	stříbře.
„	478	„	8	„	„	Kmíně	„	Kminze.
„	524	„	3	„	„	1871	„	1874.
„	536	„	3	„	„	Mlíkovid	„	Mlíkovrd.
„	541	„	14	„	„	Vožihov	„	Vořihov.
„	627	„	14	„	„	Vracka	„	Vražka.
„	769	„	3	„	„	Boryni	„	Bornyni.

V I. díle buď na str. 243 jméno brány Činířské správně vyloženo branou Cínířskou, t. j. cínařskou.